

HADİSLERLE KUR'AN-I KERÎM TEFSÎRİ

İbn Kesîr

14

çevirenler

Prof. Dr. BEKİR KARLIĞA
Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. BEDRETTİN ÇETİNER
Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

ÇAĞRI YAYINLARI
Divanyolu Cad. Işık Sok. No: 10
34400 Sultanahmet - **İSTANBUL - TÜRKİYE**
Tel: (212) 516 20 80-81 Fax: (212) 516 20 82
http://WWW.cagriyayinlari.com
e-mail: Cagri@cagriyayinlari.com

Çağrı Yayınları : 40
Kaynak Eserler : 4/14

Bu cildde yer alan İbn Kesîr Tefsîrinden Kamer ve Rahmân sûrelerinin metni Bedrettin Çetiner, kalan kısım Bekir Karlığa tarafından tercüme edilerek izâhlar eklenmiştir.

Baskı: Çevik Matbaacılık
İstanbul, 2009

KAMER, RAHMÂN, VÂKIA, HADÎD, MÜCÂDELE, HAŞR, MÜMTAHİNE, SAFF, CUM'A, MÜNÂFİKÛN, TEĞÂBÜN, TALÂK, TAHRİM, MÜLK, KALEM, HÂKKA, MEÂRİC, NÛH, CİNN, MÜZZEMMİL, MÜDDESSİR, KIYÂMET, İNSÂN ve MÜRSELÂT SÛRELERİ

İÇİNDEKİLER

KAMER SÛRESİ

Kamer Sûresi ... 7529
Sâat Yaklaştı ve Ay Yarıldı ... 7580
Kur'ân ve Düşünmek ... 7597
Kur'ân ve İbret ... 7599
Kur'ân ve Öğüt ... 7600
Düşünüp İbret Alan Var mı? ... 7602
Suçlular ve Müttakîler ... 7606

RAHMÂN SÛRESİ

Rahmân Sûresi ... 7625
Rahmân ve İnsan ... 7627
Sonsuz Rahmet ... 7635
İki Deniz ... 7643
Her Şey Fânîdir ... 7649
Ey İnsanlar ve Cinler Topluluğu ... 7651
Kırmızı Sahtiyan Gibi Bir Gül ... 7653
Ve İki Cennet ... 7657
İhsânın Karşılığı İhsândan Başkası mı? ... 7660
Otağlar İçinde Korunmuş Hûrîler ... 7664

VÂKIA SÛRESİ

Vâkıa Sûresi ... 7671
Vâkıa ... 7673
Öncekiler ve Sonrakiler ... 7677
Ne Mutlu Sağcılara ... 7685
Ve Solcular ... 7698

Kim Yarattı Sizi? ... 7700
Ekinîniz ve Suyunuz ... 7702
Yıldızların Yerine Yemîn Olsun Ki ... 7705
Can Boğaza Gelince ... 7717
Ve Gözdeler ... 7718

HADÎD SÛRESİ

Hadîd Sûresi ... 7723

MÜCÂDELE SÛRESİ

Mücâdele Sûresi ... 7767

HAŞR SÛRESİ

Haşr Sûresi ... 7797
Nadîr Oğulları Gazvesi ... 7800

MÜMTAHİNE SÛRESİ

Mümtahine Sûresi ... 7829

SAFF SÛRESİ

Saff Sûresi ... 7857

CUM'A SÛRESİ

Cum'a Sûresi ... 7877
İlk Cum'a ... 7897
İlk Minber ... 7899
Cum'anın Şartları ... 7900

MÜNÂFİKÛN SÛRESİ

Münâfikûn Sûresi ... 7907
Münâfıklar ... 7908

TEĞÂBÜN SÛRESİ

Teğâbün Sûresi ... 7925
Allah'ın İzni Olmadıkça ... 7929
Kendi Âilesine Düşmanlık Edenler ... 7931

TALÂK SÛRESİ

Talâk Sûresi ... 7936
Ey Peygamber Kadınları ... 7936

TAHRÎM SÛRESİ

Tahrîm Sûresi ... 7955
Harâm ve Helâl Kılma Yetkisi ... 7956
Kendinizi ve Çoluk - Çocuğunuzu Koruyun ... 7966
Kâfirler ve Münâfıklar ile Savaş ... 7970
İslâm Kadınlarına İki Örnek ... 7977

MÜLK SÛRESİ

Mülk Sûresi ... 7981
Yedi Gök ... 7985
Dünya Göğü ... 7993
Kandîller ... 8001
Cehennemde Kâfirler ... 8009
Yaratan Elbet Bilir ... 8011
Nasıl Emin Olabilirsiniz? ... 8019
Kimdir O? ... 8024

KALEM SÛRESİ

Kalem Sûresi ... 8029
Andolsun Kaleme ... 8029
İslâm Ahlâkı ... 8035
İyi ve Kötü Huyların Hakîkatı ... 8039
Peygamber Ahlâkı ... 8048
Kulağı Kesikler ... 8055
Azgınlar ... 8061
Ve Müttakîler ... 8064
Baldırların Açıldığı Gün ... 8065
Seni Gözleriyle Yiyeceklerdi ... 8067
Göz Değmesi ... 8068

HÂKKA SÛRESİ

Hâkka Sûresi ... 8075
Gerçekleşecek Olan ... 8076
Sûr'a Üfürülünce ... 8080
Kitabı Sağından Verilmiş Olanlar ... 8082
Kitabı Solundan Verilmiş Olanlar ... 8085
Gördükleriniz ve Göremedikleriniz ... 8087

MEÂRİC SÛRESİ

Meâric Sûresi ... 8099
Mikdârı Elli Bin Yıl Olan Gün ... 8099
Gökler Erimiş Maden Gibi Olduğunda ... 8104
Cennette İkrâm Görenler ... 8107
Gözü Dönmüş Kâfirler ... 8110

NÛH SÛRESİ

Nûh Sûresi ... 8113
Siz ve Nûh Kavmi ... 8113
İlkin Putlara Tapınma Nasıl Oldu ... 8121

CİNN SÛRESİ

Cinn Sûresi ... 8127
Cinnlerden Bir Topluluk ... 8128
Râzî'ye Göre Cinnlerin Varlığı ve Yapısı ... 8130
Cinnlerin Mâhiyeti ... 8137
Sert Bekçiler ... 8145
Cinnlerin Sâlihleri ... 8151
Gaybı Bilendir ... 8157

MÜZZEMMİL SÛRESİ

Müzzemmil Sûresi ... 8161
Ey Örtüsüne Bürünen Kalk ... 8162

MÜDDESSİR SÛRESİ

Müddessir Sûresi ... 8175
Ey Örtüye Bürünen Peygamber Kalk ... 8175
Bol Bol Nimet Verilenler ... 8180
Ondokuz Nedir? ... 8184
Cehennemin Bekçileri ... 8186
Ürkek Yaban Eşekleri Gibi ... 8191

KIYÂMET SÛRESİ

Kıyâmet Sûresi ... 8193
Diriliş Günü Parmak Uçlarını Bile Düzelteceğiz ... 8194
Ve Rablarına Bakacaklar ... 8198
Bacak Bacağa Dolaştığı Zaman ... 8202

İNSÂN SÛRESİ

İnsân Sûresi ... 8207
İnsan Nasıl İnsan Oldu? ... 8208
Kâfûr Dolu Kâseler ... 8215
Gümüş Kupalar ve Billûr Kâseler ... 8219
Kur'ân'ı İndiren Biziz Biz ... 8223

MÜRSELÂT SÛRESİ

Mürselât Sûresi ... 8227
Gök Yarıldığında ... 8228
İşte Biz Böyle Yaparız Suçluları ... 8231
Vay Haline O Gün Yalanlayanların ... 8232

KAMER SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

Daha önce geçen Ebu Vâkıd el-Leysî hadîsinde belirtildiği üzere Allah Rasûlü (s.a.) kuşluk ve iftâr zamanında Kâf ve Kamer sûrelerini okurmuş. Bu iki sûreyi de Va'd, Vaîd, ilk yaratılış, yaratılışın tekrârı, tevhîd, peygamberliğin isbâtı ve bunlar dışında yüce hedefleri içerdiği için büyük toplantılarda okurmuş.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانشَقَّ الْقَمَرُ ﴿١﴾ وَإِن يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ ﴿٢﴾ وَكَذَّبُوا
وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ۚ وَكُلُّ أَمْرٍ مُّسْتَقِرٌّ ﴿٣﴾ وَلَقَدْ جَاءَهُم مِّنَ الْأَنبَاءِ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ ﴿٤﴾
حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ ۖ فَمَا تُغْنِ النُّذُرُ ﴿٥﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Sâat yaklaştı ve ay yarıldı.

2 — Onlar bir âyet görürlerse yüz çevirirler ve; süregelen bir büyüdür, derler.

3 — Ve yalanlayıp kendi heveslerine uyarlar. Ve her iş karârlaşmıştır.

4 — Andolsun ki onlara, vazgeçirecek nice önemli haberler gelmiştir.

5 — Ki bunlar gâyesine ermiş bir hikmettir. Fakat uyarılar fayda vermiyor.

Sâat Yaklaştı ve Ay Yarıldı.

Allah Teâlâ kıyâmetin yaklaştığını, dünyanın sona erdiğini haber veriyor, Başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyrulur : «Allah'ın emri geldi. Artık onu acele istemeyin.» (Nahl, 1), «İnsanların hesâb görme zamanı yaklaştı. Fakat onlar hâlâ gaflet içinde yüz çeviriyorlar.» (Enbiyâ, 1). Bu husûsta hadîsler de vârid olmuştur. Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki : Bize Muhammed İbn Müsennâ ve Amr İbn Ali'nin... Enes İbn Mâlik'den rivâyetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.) bir gün ashâbına güneşin batmaya yaklaştığı ve küçücük bir kısmının kaldığı sırada hitâb etmiş ve şöyle buyurmuştu : Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki dünyanın geçen kısmına nisbetle kalanı ancak sizin şu gününüzden geçen kısmına nisbetle kalanı gibidir. Biz güneşin ancak çok küçük bir kısmını görüyorduk. Ben derim ki : Bu hadîs, râvîlerden Halef İbn Mûsâ İbn Halef'e dayanmaktadır ve o da babasından rivâyet etmektedir. İbn Hibbân bu râvîyi güvenilir râvîler içinde sayar ve : Bazan hatâ eder, der. İmâm Ahmed'in rivâyet ettiği şu hadis de bu hadîsi destekleyip tefsîr eder : Bize Fazl İbn Dekîn'in... İbn Ömer'den rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor : İkindiden sonra güneş Kuaykıyan dağları üzerindeyken biz Hz. Peygamber (s.a.)in yanında oturuyorduk. Şöyle buyurdu : Geçenlerin ömürlerine göre sizin ömürleriniz, şu günün geçen kısmına nisbetle kalanı gibidir. İmâm Ahmed der ki : Bize Hüseyn'in... Sehl İbn Sa'd'dan rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş : Kıyâmet şöyle iken ben peygamber olarak gönderildim. Bunu söylerken Allah Rasûlü işâret ve orta parmaklarına işâret buyurmuştur. Buhârî ve Müslim, hadîsi Ebu Hâzim Seleme İbn Dînâr kanalıyla tahrîc etmişlerdir. İmâm Ahmed'in Muhammed İbn Ubeyd kanalıyla... Vehb es-Süvâî'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) : Kıyâmet şuna nisbetle şu gibi iken ben peygamber olarak gönderildim. Neredeyse biri diğerini geçecekti, buyurmuştur. Râvî A'meş, bu hadîsi rivâyet ederken işâret parmağı ile orta parmağını birleştirmiştir. Yine İmâm Ahmed'in Ebu Muğîre kanalıyla... İsmâîl İbn Ubeydullah'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor : Enes İbn Mâlik, Velîd İbn Abdülmelik'e gelmişti. Velîd ona : Allah Rasûlü (s.a.)nden içinde kıyâmetin zikredildiği ne işittin? diye sordu. Enes şöyle dedi : Allah Rasûlü (s.a.)nü : Siz ve kıyâmet şu ikisi gibisiniz, buyururken işittim. Hadîsi sadece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir. Allah Rasûlü (s.a.)nün isimleri hakkında onun

«İnsanların ayakları ucunda toplanacağı Hâşir» isminin olduğu sahîh bir hadîste belirtilmektedir ki, bu da yukarıdaki hadîsi te'yîd etmektedir. İmâm Ahmed der ki: Bize Behz İbn Esed'in... Hâlid İbn Umeyr'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Utbe İbn Ğazvân -Behz bu rivâyetinden önce : Allah Rasûlü (s.a.) bize hitâb etti, demiştir- hutbede Allah'a hamdetti, O'na senâda bulundu, sonra şöyle dedi : Hamdele ve Salvele'den sonra; şüphesiz dünya son bulacağını ilân etmiştir. Sür'atle arkasını dönmüştür. Ondan sadece sâhibinin içtiği ve kabta kalan bir miktar kadarı kalmıştır. Şüphesiz siz buradan zevâle ermeyecek bir yurda göçeceksiniz. Oraya yanınızdakilerin en hayırlısı ile göçünüz. Bize anlatıldığına göre bir taş cehennemin kenarından atılacak da, yetmiş sene düştüğü halde dibine erişemeyecek. Allah'a yemîn ederim ki sizler onu dolduracaksınız. Ne o, buna şaştınız mı? Allah'a yemîn ederim ki, yine bize anlatıldığına göre cennet kapılarının iki kanadı arası kırk senelik yoldur. Öyle bir gün gelecektir ki dopdolu, ağzına kadar dolu olacaktır. Ve râvî hadîsin devâmını da zikretmiştir. Hadîsi sadece Müslim rivâyet ediyor.

Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki : Bana Ya'kûb'un... Ebu Abdurrahmân es-Sülemî'den rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor : Medâin'e bir fersah mesâfede konakladık. Cum'a vakti geldi. Babam Cuma'da hazır bulundu. Ben de onunla beraberdim. Huzeyfe, hutbe okudu ve şöyle dedi : Uyanık olunuz, şüphesiz Allah Teâlâ : «Sâat yaklaştı ve ay yarıldı.» buyuruyor. Şüphesiz kıyâmet yaklaşmıştır. Uyanık olunuz. Hiç şüphesiz ay yarılmıştır. Dikkat ediniz dünya, ayrılık gününü ilân etmiştir. Âgâh olunuz. Gün, amel günüdür. Yarın ise yarış günüdür. Babama : Yarın insanlar yarışacaklar mı? dedim. Babam : Oğulcuğum, ne kadar da câhilsin, bu yarış ancak amellerle olacaktır, dedi. Bir sonraki Cum'a geldi ve Cum'a namazında hazır bulunduk. Yine Huzeyfe hutbe okudu ve şöyle dedi : Uyanık olunuz, hiç şüphesiz Allah Teâlâ : «Sâat yaklaştı ve ay yarıldı.» buyurmuştur. Dikkat ediniz dünya ayrılık gününü ilân etmiştir, gün amel günüdür, yarın ise yarış günü olacaktır. Dikkatli olunuz, yarışın sonunda cehennem var. Yarışı kazanan ancak cennete ulaşandır.

Allah Teâlâ : «Ve ay yarıldı.» buyurur ki sahîh isnâdlarla ve mütevâtir hadîslerde sâbit olduğu üzere bu, Allah Rasûlü (s.a.)nün zamanında vukû'bulmuştur. Sahîh bir hadîste İbn Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre; o, şöyle demiştir : (Kıyâmet alâmetlerinden) beşi geçmiştir : Rûmların (İranlılara) gâlibiyyeti, duman, azâbın müşriklere ulaşması (veya ölülerinin Bedir günü üst üste yığılması), kuvvetle yakalanıp mağlûb olmaları ve ayın yarılması. Ayın yarılmasının Hz. Peygamber (s.a.) zamanında vukû'bulduğu konusu âlimler arasında ittifâk edilmiş bir konudur. Bu; Hz. Peygamberin parlak mucizelerinden biriydi.

Şimdi bu konuda vârid olan hadîsleri görelim :

İmâm Ahmed'in Abdürrezzâk kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den rivâ-

yetine göre o, şöyle demiştir : Mekke'liler Hz. Peygamber (s.a.)den mucize istediler de ay Mekke'de iki defa yarıldı. Allah Teâlâ : «Sâat yaklaştı ve ay yarıldı.» buyurmuştur. Hadîsi Müslim, Muhammed İbn Râfî'den, o da Abdürrezzâk'dan rivâyet etmiştir. Buhârî der ki : Bana Abdullah İbn Abdülvehhâb'ın... Enes İbn Mâlik'den rivâyetine göre :

أَنَّ أَهْلَ مَكَّةَ سَأَلُوا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُرِيَهُمْ آيَةً فَأَرَاهُمُ الْقَمَرَ شِقَّتَيْنِ حَتَّى رَأَوْا حِرَاءَ بَيْنَهُمَا

Mekke'liler Allah Rasûlü (s.a.)nden kendilerine bir mucize göstermesini istediler. Allah Rasûlü de onlara, ayı iki parça olarak gösterdi. Onlar Hira dağını ayın iki parçası arasında gördüler. Yine Buhârî ve Müslim hadîsi Yûnus İbn Muhammed'den, o Şeybân'dan, o da Katâde' den şeklinde bir isnâdla tahrîc etmişlerdir. Müslim hadîsi Ebu Dâvûd et-Tayâlisî kanalıyla... Katâde'den rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Muhammed İbn Kesîr'in... Cübeyr İbn Mut'im'den rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor : Ay Allah Rasûlü (s.a.)-nün zamanında yarıldı ve iki bölük oldu. Bir bölük şu dağın üzerinde, bir bölük de şu dağın üzerindeydi. Onlar : Muhammed bizi büyüledi, dediler ve : Bizi büyülemiş bile olsa hiç şüphesiz o bütün insanları büyüleyebilecek değildir, diye sözlerini sürdürdüler. Hadîsi bu kanaldan sâdece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir. Beyhakî Delâil en-Nübüvve isimli eserinde hadîsi Muhammed İbn Kesîr kanalıyla... Husayn İbn Abdurrahmân'dan müsned olarak rivâyet etmiştir. İbn Cerîr de hadîsi bu şekli ile Muhammed İbn Fudayl ve başkaları kanalıyla Husayn'dan rivâyet etmiştir. Yine Beyhâki hadîsi İbrâhîm İbn Tahmân ve Huşeym kanalıyla... Cübeyr İbn Mut'im'den rivâyetle zikretmiştir.

Buharî der ki : Bize Yahyâ İbn Bükeyr'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o : Ay, Allah Rasûlü (s.a.)nün zamanında yarıldı, demiştir. Hadîsi Buhârî ve Müslim ayrıca Bekr İbn Mudar kanalıyla... İrâkîden yukardaki gibi rivâyet etmişlerdir. İbn Cerîr der ki : Bize İbn Müsennâ'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, «Sâat yaklaştı ve ay yarıldı. Onlar bir âyet görürlerse yüz çevirirler ve; süregelen bir büyüdür, derler.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bu geçmişte olmuştur. Hicretten önce idi. Ay yarıldı ve onlar iki parça halinde gördüler. Avfî de bu açıklamanın bir benzerini İbn Abbâs'tan rivâyet ediyor. Taberânî der ki : Bize Ahmed İbn Amr el-Bezzâr'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.)nün zamanında ay tutuldu da (müşrikler) : Ay büyülendi, dediler. Bunun üzerine «Sâat yaklaştı ve ay yarıldı. Onlar bir âyet görürlerse yüz çevirirler ve; süregelen bir büyüdür, derler.» âyetleri nâzil oldu.

Hâfız Ebu Bekr el-Beyhakî der ki : Bize Hâfız Ebu Abdullah ve Kâdî Ebu Bekr Ahmed İbn Hasan'ın... Abdullah İbn Ömer'den «Sâat yaklaştı ve ay yarıldı..» âyeti hakkındaki rivâyetlerine göre o, şöyle demiştir : Bu, Allah Rasûlü (s.a.)nün zamanında oldu. Ay iki parçaya yarıldı. Bir parça dağın önünde, bir parça da arkasındaydı. Hz. Peygamber (s.a.): Allah'ım şâhid ol, dedi. Müslim ve Tirmizî de hadîsi bu şekliyle muhtelif kanallardan olmak üzere Şu'be'den, o A'meş'den, o da Mücâhid'den rivâyet etmiştir. Müslim, Mücâhid'in rivâyetini Ebu Ma'mer kanalıyla İbn Mes'ûd'a kadar ulaştırır. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu belirtir.

İmâm Ahmed'in Süfyân kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.)nün zamanında ay ikiye ayrıldı ve onlar aya baktılar. Allah Rasûlü (s.a.) : Şâhid olunuz, buyurdu. Buhârî ve Müslim de hadîsi bu şekli ile Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Yine Buhârî ve Müslim hadîsi A'meş kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivâyetle tahrîc ederler. İbn Cerîr'in İsâ İbn Osmân İbn İsâ er-Remlî kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre, o şöyle demiştir : Minâ'da Allah Rasûlü (s.a.) ile beraberdim. Ay yarıldı, bir parçası dağın arkasında kaldı. Allah Rasûlü (s.a.) : Şâhid olun, şâhid olun, buyurdu. Hadîsi Ebu Duhâ kanalıyla... Abdullah'dan rivâyet eden Buhârî olayın Mekke'de olduğunu ilâve etmiştir. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî der ki : Bize Ebu Avâne'nin... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.)nün zamanında ay yarıldı. Kureyş'liler : Bu, İbn Ebu Kebşe'nin büyüsüdür, dediler. Dışardan, seferden gelenlerin getireceği haberi bekleyin; şüphesiz Muhammed bütün insanları büyüleyebilecek değildir, diye de ilâve ettiler. Seferden gelenler bu durumu aynen haber verdiler. Beyhakî der ki : Bize Hâfız Ebu Abdullah'ın... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetle haber verdiğine göre o, şöyle demiştir : Ay Mekke'de yarıldı ve iki parça oldu. Mekke'li Kureyş kâfirleri : Bu, İbn Ebu Kebşe'nin sizi büyülemiş olduğu bir büyüdür. Seferden gelecekleri bekleyin; şâyet sizin gördüğünüzü onlar da görmüşse doğru söylemiştir. Eğer sizin gördüğünüz gibi görmemişlerse hiç şüphesiz bu onun bizi büyüleyeceği bir büyüdür, dediler. Dışarıdan seferden gelenlere soruldu da muhtelif yönlerden gelenler : Onu gördük, dediler. İbn Cerîr de hadîsi Muğire kanalıyla rivâyet etmiştir. Onda şu fazlalık da vardır : Ve bunun üzerine Allah Teâlâ : «Sâat yaklaştı ve ay yarıldı.» âyetini inzâl buyurdu. İbn Cerîr'in Ya'kûb İbn İbrâhîm kanalıyla... Muhammed İbn Sîrîn'den rivâyetine göre, ona İbn Mes'ûd'un şöyle dediği haber verilmiş : Hiç şüphesiz ay yarılmıştır. Yine İbn Cerîr'in Muhammed İbn İmâre (veya Umâre) kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Ay yarıldığı

zaman dağı ayın iki parçası arasındaki açıklıktan gördüm. İmâm Ahmed hadîsi Müemmel kanalıyla... Abdullah'dan rivâyet eder ki bu rivâyette İbn Mes'ûd şöyle diyor : Allah Rasûlü (s.a.)nün zamanında ay yarıldı ve ben dağı ayın iki parçası arasındaki açıklıktan gördüm. Mücâhid'den rivâyetle Leys der ki : Allah Rasûlü (s.a.)nün zamanında ay ayrıldı ve iki parça oldu. Hz. Peygamber (s.a.) Ebubekir'e : Ey Ebubekir, şâhid ol, buyurdu. Müşrikler de : Ay büyülendi de sonunda yarıldı, dediler.

«Onlar bir âyet (bir delil, hüccet ve bürhân) görürlerse (ona boyun eğmek yerine) yüz çevirirler (terkeder, arkalarına atarlar) ve; (şu görmüş olduğumuz hüccetler bizim büyülenmiş olduğumuz) süregelen bir büyüden başka bir şey değildir, derler.» Âyet-i kerîme'deki (مستمر) kelimesi Mücâhid, Katâde ve başkalarının söylediğine göre; giden, yok olan yani devâmı olmayan, kaybolup yok olacak, bâtıl anlamınadır. «Ve (gerçek kendilerine geldiği zaman onu) yalanlayıp kendi heveslerine uyarlar.» Bilgisizlikleri ve beyinsizlikleri sebebiyle kendi hevâ ve heveslerinin, arzularının ve kendi görüşlerinin emrettiklerine tâbi olurlar. «Fakat her iş karârlaşmıştır.» Katâde der ki : Her işin karârlaşmış olmasının anlamı şudur : Hiç şüphesiz hayır, hayırlılar için; şer ise kötüler için vukû'bulacaktır. İbn Cüreyc burayı : Ona ehil olanlar için karârlaşmıştır, şeklinde açıklarken, Mücâhid de bunun kıyâmet günü olacağını söyler. Süddî ise (مستقر) kelimesini; vukû'bulan, diye açıklar.

«Andolsun ki onlara vazgeçirecek nice önemli haberler gelmiştir.» Bu Kur'an'da okunan âyetler arasında rasulleri yalanlayan ümmetlerin kıssalarına, onların başına gelen azâb ve cezâlandırmaya dâir haberler gelmiştir. Bu haberler onları, Allah'a şirk koşmaktan ve Rasûlünü yalanlamakta devâmdan alıkoyacak, men'edecek önemli haberlerdir.

Allah Teâlâ'nın hidâyete eriştirdiğini hidâyete erdirmesinde, sapıklıkta bıraktığını da saptırmasında şüphesiz yüce bir hikmet vardır. «Fakat uyarılar fayda vermiyor.» Allah'ın; aleyhine mutsuzluk yazdığı, kalbini mühürlediği kimseye uyarı hiç fayda verir mi? Allah'tan başka onu hidâyete eriştirecek kimdir? Bu âyet, Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir : «De ki : Üstün ve mükemmel hüccet Allah'ındır. Eğer O, dileseydi hepinizi birden hidâyete kavuştururdu.» (En'âm, 149). «Fakat bunca âyetler ve uyarılar inanmayanlar gürûhuna fayda vermez.» (Yûnus, 101).

İZÂHI

«Sâat yaklaştı». Mü'minlere sevâbın, kâfirlere cezânın vaad edildiği kıyâmet vakti, günden güne yaklaşmaktadır, hazırlanmak lâzım gelir. «Ve ay yarıldı» Peygamberin en parlak mucizelerinden olan ayın yarılması mu'cizesi vâki' oldu. Ashâb, tâbiîn ve müteahhirîn'den ma'-

lûm olan müfessirlerin umûmu bunun bu mu'cizeyi haber verdiğinde müttefiktir. Haber meşhûrdur, Sahâbe'den bir hayli zevât rivâyet etmişlerdir. Ezcümle Hazreti Ali, İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Huzeyfe, Enes, Cübeyr İbn Mut'ım, İbn Ömer vs. Gerçi İbn Abbâs ve Enes gibi bazıları vak'ada bizzât şâhid olmamışlardır. İbn Abbâs henüz doğmamıştı, Enes de Medîne'de dört beş yaşlarında bulunuyordu. Fakat âyetin tefsîrinde vak'ayı sahîh olarak rivâyet eylemişlerdir. İbn Mes'ûd ve Cübeyr İbn Mut'ım ise bizzât şâhid olarak rivâyet edenlerdendir.

Buharî'de İbn Mes'ûd'dan; 1) Rasûlullah'ın devrinde ay iki parçaya bölündü, bir fırka dağın üstünde, bir fırka da ardında, Rasûlullah şâhid olun, buyurdu. 2) Ay parçalandı, biz Peygamberle beraber idik, iki fırka oldu, bize; şâhid olun, şâhid olun, buyurdu. İbn Abbâs'tan : Peygamberin zamanında ay parçalandı. Enes'ten, Mekke ahâlîsi kendilerine bir âyet gösterilmesini istediler. Peygamber de ayın yarılmasını gösterdi. Ay iki parçaya ayrıldı. Müslim, İbn Mes'ûd'dan : 1) Rasûlullah'ın devrinde ay iki parçaya bölündü, Rasûlullah, şâhid olun, buyurdu. 2) Biz Rasûlullah ile Minâ'da bulunduğumuz sırada idi, ay iki parçaya ayrıldı. Bir parçası dağın arkasında idi, bir parça da berisinde, Rasûlullah bize; şâhid olun, buyurdu. 3) Rasûlullah'ın devrinde ay iki parçaya bölündü, bir parçayı bir dağ örttü, bir parçası da dağın üstünde idi. Rasûlullah; Allah'ım şâhid ol, dedi. İbn Ebu Adiyy hadîsinde; şâhid olun, şâhid olun dedi. Enes'ten : Mekke ehli Rasûlullah'dan bir âyet göstermesini istediler, o da iki kez ayın yarılması mu'cizesini gösterdi, diğer rivâyette ise iki bölük oldu demektedir. İbn Abbâs'tan Buhârî gibi. Tirmizî, İbn Mes'ûd'dan : Biz Rasûlullah ile beraber Minâ'da idik, ay iki parçaya ayrıldı, bir parçası dağın ötesinde bir parçası da berisinde, Rasûlullah bize; şâhid olun, dedi. Enes'ten : Mekke'liler Peygamber Sallallahü Aleyhi Vesellem'den bir âyet istediler, binâenaleyh Mekke'de (Burada Mekke'de ta'bîri Medîne'ye hicretten evvel Peygamber Mekke'de iken demektir. Binâenaleyh Minâ'da olmasına mâni değildir.) ay iki kerre parçalandı. Bunun üzerine «Kıyâmet yaklaştı ve ay yarıldı.» âyeti nâzil oldu. İbn Ömer'den : Rasûlullah'ın devrinde ay yarıldı, Rasûlullah; şâhid olun, buyurdu. Cübeyr İbn Mut'ım'den : Peygamberin devrinde ay parçalandı hattâ iki fırka oldu, şu dağın üzerinde ve şu dağın üzerinde, bunun üzerine; Muhammed bizi büyüledi, dediler. Bazıları da; eğer bizi büyüledi ise herkesi de büyüleyemez ya, dediler.

Şifâ-i Şerîf'te Ebu Huzeyfe rivâyetiyle Hazreti Ali'den : Ay yarıldı, biz Rasûlullah ile beraber idik.

Yine Şifâ'da ve İmâm Ahmed'in Müsned'inde Esved rivâyetiyle

İbn Mes'ûd'dan : Hattâ dağı, ayın iki yarığı arasında gördüm. Mesrûk rivâyetiyle İbn Mes'ûd'dan : Kureyş kâfirleri; Ebu Kebşe'nin oğlu size büyü yaptı, dediler. İçlerinden birisi; eğer Muhammed aya büyü yaptı ise büyüsü bütün yeryüzü halkını tutacak değil a, diğer beldeden gelenlere sorun bakalım görmüşler mi? dedi. Gelenler oldu, sordular, öyle gördüklerini söylediler. Semerkandî'nin nakline göre Ebu Cehil; bu bir sihirdir, çevre halkına haber salın, gören olmuş mu bakalım, dedi. Çevre halkı da onu yarılmış olarak gördüklerini haber verdiler, yine de «Bu süregelen bir büyüdür.» dediler.

İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim ve Ebu Nuaym Delâil'de Huzeyfe'den: Huzeyfe Medyen'de bir hutbesinde demiştir ki : Uyanın, Allah Teâlâ : «Kıyâmet yaklaştı ve ay yarıldı.» buyuruyor. Evet kıyâmet cidden yaklaştı ve Peygamberimizin zamanında ay hakîkaten yarıldı. Uyanın dünya fırâk i'lân etmektedir, haberiniz olsun ki bugün meydan, yarın koşu.

Hâsılı bu babda hadîs, hayli çoktur. Bütün bunlar âyetin tefsîri hakkında vârid olmuş rivâyetlerdir. Bilhâssa İbn Mes'ûd'un ve İbn Abbâs'ın ta'bîrleri vechile ayın yarılması mu'cizesi geçmiştir. Nitekim İbn Mes'ûd'un diğer bir ifâdesinde beş şey geçmiştir. Duhân, Lizâm, Batşe, Kamer, Rûm. Hz. Enes'in rivâyetinde; bir iki kerre, ta'bîri vardır. Âlûsî'nin nakline göre Abd İbn Humeyd, Hâkim ve İbn Merdûyeh ve Beyhakî İbn Mes'ûd'dan dahi, Peygamber çıkmazdan evvel Mekke'de iken ayı iki kerre iki şakka ayrılmış olarak gördüm, diye rivâyet edilmiştir. Bunun için Hâfız Ebu'l-Fadl el-Irakî, Nazm es-Siyer'de yarılmanın iki kerre vukûu üzerinde icmâ' bulunduğuna kâil olarak; icmâ' ile iki kerre ay yarıldı, demiştir. Hâfız İbn Hacer de bunun hakkında demiştir ki : Peygamberin zamanında yarılmanın birkaç kerre olduğuna cezmeden hadîs bilginlerinden kimse bilmiyorum. İcmâ' kaydı iki kerreye değil yarılmaya müteallik olmalıdır. İki kerre diyenin murâdı da iki parça demek olsa gerektir. Aliyyülkârî der ki : İmâm İbn Ceziyye bir kitabında iki kerreden bazı kerre fiiller, bazı kerre de aynlar murâd olunur, ekseriyya fiillerde kullanılmakla beraber; Rasûlullah devrinde ay iki kerre yarıldı, hadîsinde olduğu gibi aynlarda dahi kullanılır ki bu hadîste iki parça demektir. Bunu bilmeyenler, parçalanmayı iki zamanda iki def'a olmuş zanneylemişler, halbuki bir kerre olmuştur, diye zikretmiş olduğunu şeyhim Irâkî'ye söyledim cevâb vermedi, demiştir. Lâkin Âlûsî, İbn Mes'ûd rivâyetinde iki parça, iki kerre denilmiş olması hasebiyle bunun iki parça mânâsına olması yaraşmayacağını ve binâenaleyh İbn Mes'ûd'un kelâmında iki kerre görmenin kaydî olmak muvâfık olacağını, yani iki parça olmayıp iki kerre bakıp şüphesiz olarak gördüğünü söylemiştir. Bizim ise bunlardan vâsıl olduğumuz netîce

şudur : Ayın yarılması vak'ası iki değil birdir. Ancak yarılma esnâsında ay şimşek çakar gibi sür'atle iki kerre ayrılıp kapanmıştır. Ve iki ayrılış esnâsında da dağ yani Hira dağı veya Ebu Kubeys dağı aradan görünmüştür.

Âyet «Ay yarıldı» diye tasrîh ettiği, haber de böyle meşhûr olduğu halde, bir iki müfessirin buna mecâz bir mânâ verdiği de söylenmiştir. Ebussuûd'un nakline göre Osmân İbn Atâ babasından : Kıyâmet günü yarılacak, demiş. Nesefî gibi bazı tefsîrlerde bu, Hasan el-Basrî'ye de atfolunmuştur. Gerçi mâzinin mecâzen muzârî' manâsına geldiği ve tahakkukuna tenbîh için istikbâlin mâzî gibi ifâde edildiği mevkiler Kur'an'da hayli çoktur. Lâkin burada böyle bir te'vîlin mânâsız olacağı gösterilmiştir. Çünkü önündeki «görseler de» âyeti bunu reddeyler. Fahreddîn Râzî der ki : Müfessirlerin hepsi murâd : Ay yarıldı, onda yarılma vukû'buldu, demek olduğunu söylemişler, haberler de yarılmanın hudûsuna delâlet etmekte bulunmuştur. Sahîh'te haber meşhûrdur. Sahâbe'den bir cemâat rivâyet eylemiş ve demişlerdir ki : Rasûlullah'dan bir mu'cize olarak ayın yarılması âyeti ayniyle istendi, o da Rabbına duâ etti, binâenaleyh şakkeyledi ve geçti. Bazı müfessirlerin murâd; yarılacak demektir, inşikâk edecektir, demesi uzaktır ve hiç mânâsı yoktur. Çünkü onu teslîm etmeyip men'eyleyen felsefeci, mâzîde de men'eder müstakbelde de. Tecvîz eden için ise te'vîle hâcet yoktur. Ayın yarılması hadd-i zâtında mümkinlerdendir, haber-i sâdık ile vukûu haber verilince inanmamaya sebeb yoktur. Mütevâtir olan Kur'ân onu isbât için en kuvvetli delil iken başkaca tevâtür aramaya da hâcet yoktur. Hâricdeki müverrihlerin ve müneccimlerin farkına varamamasından veya bir ay tutulması gibi telâkki etmesinden dolayı zabt ve kayd etmemiş olmaları vak'ayı inkâra hak vermeyeceği gibi, semâvî ecrâmın yırtılıp uyuşması mümkün değildir, diyenlerin lakırdılarının da ehemmiyeti yoktur, butlânı sâbittir. Ebu Hayyân der ki : «Ay yarıldı» kavlinin mânâsı, kıyâmette yarılacaktır, iddiâsında bulunanın sözü hilâfına ümmetin icmâı vardır ve onu «Şâyet bir âyet görürlerse, vazgeçerler ve; devâm edegelen bir büyüdür, derler.» âyeti reddeder. Çünkü bu kelâm ancak istenen âyetin zuhûrundan sonra münâsib olur. Huzeyfe Medâin'deki hutbesinde : Âgâh olunuz ki kıyâmet yaklaştı ve Peygamberinizin zamanında ay gerçekten yarıldı, demişken, Hasan'ın; kıyâmet geldiği vakit ikinci nefhadan sonra ay yarılacak, demesine iltifât olunamayacağı gibi ayın yarılması; ay doğduğu esnâda karanlığın yarılmasından ibârettir mânâ; durum ortaya çıktı, demektir, çünkü Arab vâzıh olan şeyde ayı misâl olarak verir. Nitekim karanlığın infilâkından dolayı sabaha felâk adı verilir ve infilâka inşikâk ta'bîr edilir, diyenin sözüne de iltifât olunmaz. Bunlar bozuk kavillerdir. Eğer müfessirler zikretmemiş olsalardı yine hiç kâle almazdım. Gerçek-

te îmândan ziyâde inkâra heveskâr olanları memnûn edecek gibi görünen bu son te'vîl büsbütün fâsid bir safsatadır. Zîrâ her lisânda olduğu gibi arapçada da ay ile aydınlığın mesel olmuş bir münâsebeti bulunduğu gizli bir şey değil ve bir şey üzerine ay doğmak vuzûh ve zuhûrdan mecâz ve kinâye olabilirse de ayın yarılmasına, karanlığın yarılması mülâhazasıyla ayın doğması mânâsı vermek, sonra da bundan vuzûh ve zuhûr mânâsına intikâl ederek ortalığın aydınlandığı ve binâenaleyh kıyâmetin yaklaştığı mânâsını anlamak pek aykırı bir düşünce olur. Evet sabahleyin karanlığın yarılmasına fecr, felâk ve infilâk denilir, çünkü sabah demek o karanlığın yarılışı ve açılışı demektir. Fakat ondan dolayı güneşin doğmasına «güneşin yarılması» denilemeyeceği gibi ayın doğmasına da ayın yarılması denilemez. Mecâzda simâ şart değildir diye birisinin böyle bir mecâz düşünebileceği farz edilirse her halde Kur'ân'ı böyle aykırı mânâlardan tenzîh etmek lâzım gelir. İhtâra hâcet yoktur ki; kıyâmetin yaklaşmasına yaraşan mânâ ayın doğması ile ortalığın aydınlanması değil, ayın yarılması ve semâvî cirimlerin dahi yıkılabileceğinin anlaşılmasıdır. Ve bu haysiyyetledir ki ayın yarılması mu'cizesi, kıyâmetin zamanda yakınlığından ziyâde akla yakınlığını göstermiştir. Bu münâsebetle şunu da söyleyelim: Hasan el-Basrî ile Atâ'ya atfedilen mânâda bir yanlış anlayış olmuştur. Onlar ayın kıyâmette yarılacağını söylemekle geçmiş olan ay yarılması vak'asını inkâr edivermiş gibi farz edilmiştir. Halbuki hakîkat öyle değildir. Onlar âyette sarîh ve haberde meşhûr olan mâzîdeki yarılmayı inkâr etmiş değil, âyetin diğer bir delâletini tavzîh ve tefsîr eylemişler, vâki' olan ayın yarılması mu'cizesinden ileride ayın büsbütün yarılıp kıyâmetin kopacağı mânâsını anlamak luzûmunu ihtâr etmişlerdir. Zîrâ «Sâat yaklaştı ve ay yarıldı,» denilince şüphe yok ki ayın yarılmasının kıyâmet alâmetlerinden olduğu anlaşılıyor. Fakat peygamberin zamanında yarılmış olmakla olduğu gibi kalacak mıdır? Yoksa bu yarılışından ileride saatı geldiği zaman «Ay ve güneş cem'olundu» buyruğu uyarınca hepsinde fenâ sırrının zuhûra geleceğini anlatmak için mi bu âyet sevk olunmuştur? İşte Hasan ve Atâ «kıyâmette yarılacaktır» demekle bu sevki göstermişlerdir. Bu mânâ zannedildiği gibi mâzînin muzâri' mânâsına hamli tarzında bir mecâz ile te'vîl değil, mâzî olan yarılmanın müstakbeldeki yarılmaya bir delâleti ve aynı zamanda «sâat yaklaştı» cümlesinin bir mazmûnudur. Bu şöyle demek oluyor : Ayın yarılması, bir emr-i vâki'dir, mâzîde vâki' olan bu yarılma, ayın ve onun gibi semâvî ecrâmın dahi yarılıp parçalanabileceğini ve bu sûretle âlemdeki her şey hakkında Peygamberin haber verdiği kıyâmetin akla yakın olduğunu göstermiştir. Binâenaleyh müşriklere o sâatın gelişi ile Peygamberin zaferi de uzak değil, yaklaşmaktadır. İşte bizim anladığımıza göre «ilerde yarılacaktır» denilmesinin mânâsı budur. Bu

da bütün müfessirlerin anladığı mânânın özetinden başka bir şey değildir. Yoksa Hasan ile Atâ ayın yarılması mu'cizesinin vukûundan haberdâr olmamış veya rivâyetleri reddetmiş veya âyetin akışından gaflet ederek mâzî mânâsını nefyetmiş demek için hiç bir delil yoktur. Ancak istikbâldeki yarılmayı tasrîhan söylemişlerdir.

Felsefe bakımından mes'elenin münâkaşası kelâm ilminin mes'elesidir. Fahreddin Râzî demişti ki : Felsefeci mâziyi de istikbâli de men'eder. Esâs i'tibârıyla mu'cizeleri tasavvur edemeyenlere karşı ilk yapılacak iş, Kur'ân'ın birçok yerlerinde yapıldığı vechile hilkatteki hârikalara nazar-i dikkati celbetmektir. Bunun için evvelâ burada İbn Sînâ'nın bazı sözlerini nakledelim :

İbn Sînâ İşârât'ının nihâyetinde «Âyetlerin esrârı» nâmıyla mu' cizeler ve kerâmet gibi hârika ve garîbliklerden bahseden «onuncu bölüm» de insan nefsinin fevkalâdelikle alâkadâr olan bazı husûsiyetlerine, hey'et ve kuvvetlerine, irfanına ve hakka nisbetine dâir işâretlerinden sonra şu tenbîhleri yapar ve der ki : «Belki sana ârîflerden, alışılanı değiştiriyorlar gibi gelen bir takım haberler vâsıl olur, sen de hemen yalanlamaya kalkışırsın. Meselâ denilir ki : Bir ârif halk için yağmur duâsına çıktı da yağmur yağdı, yâhud şifâ diledi de şifâ buldular, yâhud aleyhlerine duâ etti de zelzeleye tutulup yere geçtiler, yâhud diğer bir sûretle helâk edildiler, yâhud lehlerine duâ etti de üzerlerinden vebâyı, seli, tûfânı bertaraf etti. Yâhud bazısına yırtıcı hayvanlar boyun eğdi, yâhud bazısından kuş kaçmadı ve daha bunlar gibi açıkça imkânsız sayılamayacak şeyler işittiğin zaman, birdenbire inkâra kalkışma da tevakkuf et, acele eyleme. Çünkü tabîatın esrârında, bu gibilerin de sebebleri vardır. Belki ben, sana bazılarını hikâye ederim. Tabîat âleminde gayba dâir işler üç prensibden neş'et eder : Birisi zikredilen nefse dâir hey'et, ikincisi unsurî cisimlerin havâssı ki mıknatısın kendine hâss olan kuvvet ile demiri çekmesi gibi. Üçüncüsü semâvî kuvvetler ki onlarla yeryüzü cisimlerinin vaz'iyyetlerine göre özel mizâcları arasında, yahut onlarla yeryüzü nefislerinin vaziyetlerine göre özel mizacları arasında bir münâsebet, bir takım garîb eserlerin meydana gelişini izler. Sihir birinci kısım kabîlindendir. Belki mu'cizeler ve kerâmetler ve neyrencât ikinci kısım kabîlinden, tılsımlar üçüncü kısım kabîlindendir. Sakın ukalâlığın ve avâmdan farkın, münkirlikle her şeyden sıyrılıp çıkmak olmasın, o bir boş beyinlilik, hafîflik ve acizdir. Sâbit olan bir şeyi anlayamadığından dolayı tekzîb etmekteki hımbıllık, delili olmayan bir şeyi tasdîk edivermendeki hımbıllıktan aşağı değildir. Kulağına eriştirilen haberin garâbeti seni rahatsız etse bile, onun muhâl olduğuna burhânın olmadıkça tavakkuf ipine sarıl, doğru olan o gibileri burhânın bulunmadıkça imkân bölgesine salmaktır. İyi bil ki; tabîatta nice acâib ve faâl (etkin) yüce kuvvetler ile münfail (edil-

gen) aşağı kuvvetlerin birleşmesinden nice garâib vardır. Birâder, sana hak kaymağından yayık döğdüm ve latîf kelimeler içinde hikmet lokmalarıyla ziyâfet çektim. Sen o gibi câhillerden, mübtezellerden, görgüsü ve tecrübesi yok, safâsı koku arkasında dolaşmak olan kimselerden, yâhud şu feylesofluk taslayanların mülhidlerinden ve sinek gibi bulaşık mızmızlarından sakın.

Böyle duâ ile zelzele olabilmesini ve koleranın kalkabilmesini bile tabîat esrârında imkânsız görmeyen İbn Sînâ teessüf olunur ki tabiî ilim nâmına nazariyyesinde yanlış bir fikre sâhib olmuş, gök ve gök cisimlerinin tabîatında düzgün harekete bir eğimin başlangıcı bulunmayan ve dokunulması kâbil olmayan sırf ibdâî ve gayr-i unsurî cismi, basit halinde vaz'ederek mülâhaza etmiş ve tabîatında düzgün harekete başlangıcı bulunmayan bir cismin ise âdetlerin delinmesi ve âhengi özelliği olamayacağını izâh eyleyerek bu kübrâ ile o mevzûadan şu netîceyi almış : Cirmi ve yönleri ta'yîn olan ve kendisinde yalnız dâirevî hareket eğiliminin ilkesi bulunan gök cisminin âdetleri delmesi mümkün değildir, yırtılmayı kabul etmez demiş, bunu böyle delili imiş gibi göstermiştir. Ve bu sûretle onun oluş ve bozuluşa kâbiliyetli olmadığını, tekvînî değil, ibdâî bir cevher olduğunu da söylemiş, sonra yıldızların taşıyıcısı olan feleklerin dışında cisimler olduklarını, bununla beraber unsurlardan oluşmayan yaratılmış cevher cinsinden bulunduklarını ve çünkü zikri geçen mevzûaya mebnî tekevvün etmemiş olan cisimlere, tekevvün etmiş olan cisimlerin yabancı bir şey gibi sızamayacağını ve binâenaleyh düz geniş ve bütün yıldızların da basît olmaları luzûmunu müsbet gibi göstermiş ve renk kâbiliyeti görülebilir olmakla beraber dokunulabilir olmadıklarını da ilâve eylemiştir. Hâsılı gökler ve felekler sanki mücerred boyut gibi koparılması mülâhaza edilemeyecek sâde bir uzama sûretinde şeffâf ve basît, kuşatan bir cirm, yıldızlarda bir ziyâ gibi görünen ve fakat dokunulması ve bölünmesi kâbil olmayan gayr-i unsurî, basît, sonradan varedilmiş cirimler telakkî edilerek ya heyûlâlarının başkalığından yâhud heyûlâ tabîatı umûmiyyetle ayrışmaya kâbiliyetli olduğu halde cismî sûretlerinin tabîatından nâşi gök ve gök cisimlerinin delinip uyuşması tabîat bakımından imkânsız olduğu felsefece fizik ilminde delillendirilmiş gibi addolunmakla, zamanlarının fenni nâmına bu felsefe ardında gidenler ayın tabîatına göre ayrılmasını imkânsız zanneylemişlerdir.

Lâkin hakîkatte bu, burhân ile isbât edilmiş değil, söylediğimiz gibi tabîatında düzgün harekete ilke olabilecek bir meyil bulunmadığını teslîm eden bir mevzûaya istinâd ettirilmiştir ki bu mevzûanın ta'mîminde eski Batlamyus astronomi nazariyyelerinin te'sîri olmuştur. Haydi mücerred boyut gibi hiç ağırlığı ve ölçüsü olmadığından dolayı hareket aslâ meyli olmayan basît, tek, bitişik, sâde bir imtidâd «Eten-

du» sûretinde bir cisim tasavvur olunsun, fakat, her hangi bir cisimde dâirevî hareketin ilkesi olan meyl kabul edildikten sonra onda düzgün hareketin ilkesi olan meylin imkânsızlığını iddiâ eden bir mevzûa bize bir tenâkuz gibi gelir, çünkü düzgün veya dâirevî olmak hareket mefhumunun zâtîsi değil, arazîsidir. Birinin câiz olabildiği bir yerde diğeri de câiz olabilir. Engel de gerektiren gibi başkaca mülâhaza edilmek lâzım gelir.

Burada kelâmcıların münâkaşalarını uzun uzadıya anlatacak değiliz, ancak şunu da söyleyelim ki : Bu feylesofların yıldızları, taşıyıcıları olan feleklerle beraber hareket ettirebilmek için unsurî olmayan cisimlerden saymaları da doğru değildir. Onlar da yeryüzü gibi unsurî cisimlerden mürekkeb ve binâenaleyh oluş ve bozuluşa kâbildirler. Zamanımızın fennî ve felsefî telâkkîleri de böyledir. Hattâ bugün kabul edilmekte bulunan nazariyâta göre dünya, güneşten ayrılmış olduğu gibi ay da yerden ayrılmıştır. Buna göre de ayın yarılması mazide olmuş bir vâkıa olarak doğrudur. Felsefeci isterse âyete bu mânâyı verebilir. Fakat bu mânâyı verirken gerek ayın yarılması mu'cizesini ve gerek kıyâmet zuhûriyle ileride ayın yarılabileceğini imkânsız saymaya hakkı olmadığını da i'tirâf etmek lâzım gelir.

Bugünkü fen, ayı esîrî bir cisim farz etmediği gibi yarılabilmek kâbiliyetini de inkâr etmez. Ancak yarılması için tatbîki lâzım gelen kuvveti veya kudreti tâ'yîn edebilmek bir mes'ele teşkîl eder. Yoksa gerek dâhilinden bir infilâk ve gerek hâricinden bir cereyân, bir dalga, bir çarpışma farzıyla parçalanması tasavvur olunabileceği gibi bir nevî elastikiyyet veya sıkıştırma farzıyla açılıp kapanmasını tasavvur etmek de mümkündür. Burada bahis mevzûu olan müessir ise Allah Teâlâ'nın kudret ve irâdesidir. «Allah'ın izni olmadıkça bir peygamberin bir âyet getirmesi olur şey değildir.» Necm sûresinden «O çok kuvvetli»nin öğretmesiyle düzelmeden sonra «İki yay kadar veya daha yakın» delilinde âyetlerin görülmesi ile tecellî eden ilmî yakınlaşma ve görme Kamer sûresinde irâdî yaklaşma ile tecellî etmiş ve Rasûlullah'ın talebi üzerine ayın yarılmasına ilâhî irâdenin ilişmesi açıklık kazanmıştır.

Şeyh Muhyiddîn Arabî Fütûhâtı'nın üç yüz otuzuncu bâbında Hz. Muhammediyye'den ayın menzilini bilme hakkında berzahî bir ifâde ile şöyle der : Allah seni tarafından bir rûh ile te'yîd buyursun, bil ki : Ay, Hilâl denilen ile Bedir denilen arasında nûrun ziyâde ve noksânı halinde bir berzahî makâmdır. Görülünce ay diye sesler yükseldiği için hilâl denilmiştir. Görenin gözünde nûrun zâtına umûmu halinde de Bedir denilir. Ay için bu iki hüküm arasından başka bir menzil kalmamıştır. Ancak onunla gözler arasına engel olan güneş ışınları altında gözlerin idrâkinden gizlenmekte olan Bedir oluşuna Mihâk denilir. O vakit o güneşe gelen yüzünden tıbkı bize doğru olduğu zamanki Bedir

halindedir. Güneşin zâhir olmadığı yüzünden de Mihâktır. Bu iki makâmın arasında da bir yüzünden nûr zâhir olduğu kadar da, diğer yüzünden eksilir ve bir yüzünden eksildiği kadar da diğer yüzünden nûr ile zâhir olur. Bu ise felekî kavsin eğriliğindendir. Demek ki o, hem dâimâ Bedir, hem dâimâ Mahmûk durur. Bu da Allah Teâlâ'nın ârif billah olanlara bildirmeyi irâde buyurduğu bir sır içindir. Onlara bilfiil bu meseli örnek vermiştir ki bundan ibret alarak onun kendisi için örnek verildiği şeye intikâl etsinler. Yani sûret üzere vücûdu ve zâhir olduğu basamakların tefsîrine göre ahvâlinin değişmesi nedeniyle ondan insan-ı Kâmil'i tanımak ve ma'rifetullah'a ermek gâyesine geçsinler. Allah Teâlâ «Ay için de konaklar takdîr etmişizdir.» buyurdu, ne Bedir, ne de Hilâl adını söylemedi, çünkü bu iki halde onun bu ikiden başka menzili yoktur. «Menziller» konaklar ta'bîri ancak ay hakkında doğru olur. Uzayıp kısalma dereceleri aynıdır. Hazreti gaybe duhûlde ve Hazreti şehâdete çıkışta ziyâde ve noksânı almak onundur. Sonra Allah Teâlâ onu insan-ı Kâmil'in sûret-i ilâhiyye ile zûhuru için yarılma ile tavsîf etti. (Çünkü ayın yarılması Peygamberin Allah tarafından risâletinin sıdk ile zuhûru için bir delil, bir âyettir.) Ve onun zuhûru o sûretin yarılışı oldu, onun için o sûretin zuhûru ayın iki parça olarak yarılmasının zuhûru gibi iki emr üzerinedir. Sahâbe'den haberde vârid oldu ki; Rasûlullah'ın ahdi üzerine ay yarıldı. Arabdan bir tâife onun doğruluğuna kendileri için bir âyet olmasını istemişlerdi. Onun üzerine yarıldı da Rasûlullah (s.a.) hazır bulunanlara; şâhid olun, dedi. Allah Teâlâ da «Kıyâmet yaklaştı ve ay yarıldı.» buyurdu. Fakat suâl, vâki' olan yarılmayı mı murâd etti? Kestirilemiyor. Maamafîh âyetten zâhir olan odur. Çünkü yarılmayı şu kavli ile ta'kîb buyurmuştur. «Her ne kadar bir âyet görecek olurlarsa döner ve; süregelen bir sihirdir, derler.» Filvâki' onu gördükleri vakit onlar öyle dediler. Ve onun için Rasûlullah (s.a.) hazır bulunanlara, şâhid olun, dedi, çünkü onların vukûunu istedikleri vukûa geldi. Bununla beraber onlarca olan ancak zâhir olandır, o vâki' gerçek şekilde mi, yoksa bakanın bakışında mı? Bu lâzım olmaz. Çünkü o ihtimal ancak onun gerçek halde gözlere zâhir olan gibi olduğunu haber verdiği zaman haber verenin sözü ile kalkmış olacaktır. Halbuki haber verenin sözü, tartışma konusu olan o (yani sihir diyenlerin nokta-i nazarları bu, zâhirî bir gösterişten ilerisine inanmıyorlar) ve istedikleri vâki' olduğu zaman kendilerinden zuhûra gelen i'tirâzın kendilerinden zuhûra gelmemesini suâllerinde şart da koşmamışlardı. Binâenaleyh Peygambere (s.a.) suâl vâki' olandan ziyâdesi de lâzım gelmez (yani mu'cizeyi gösterdikten sonra ilcâî bir sûrette inandırmak Peygamberin vazîfesi değildir. Hattâ suâllerinde şart etselerdi yine lâzım gelmezdi, çünkü ilcâî âyet peygamberliğin geliş hikmetine aykırıdır. Yoksa bazı rivâyetlerde vârid olduğu vechile ay yarıldığı tak-

dîrde îmân edeceklerini vaadetmekle i'tirâz etmemeyi taahhüd de etmişlerdi, fakat hislerine, görüşlerine inanmadılar âfâktan habere havâle ettiler) sonra âfâktan insanlar geldi, o gece ayın yarılmasını haber veriyorlardı, onun için de Allah Teâlâ : «Süregelen büyü» dediklerini hikâye buyurdu, sonra da Allah : «Her iş, karârlaştırılmıştır.» buyurdu, o emir olduğu gibi oldu. Hâsılı : Ay mertebe bakımından berzahî olmasaydı ne hilâlliği, ne bedirliği, ne de yok edilip durdurulmayı kabul etmezdi. Demek ki «Süregelen büyü» dahi «Her iş karârlaştırılmıştır.» hükmüne dâhildir. İşte bu, gerçek bir tartışma ve ilmin kendisinde bir bilgisizliktir. «İşte onların ilimde ulaştıkları derece.» buyurulandır ki bir ilim olarak tesbît eylemiştir. Şeyhin bu sözlerinden, bazıları yanlış bir fikre sâhib olmuş, ayın yarılması mu'cizesi hakkında; ayın gerçek durumda yarılmış olması lâzım olmayıp bakanların gözlerine öyle gösterilmiş olması kâfî olduğunu söylemişlerdir. Halbuki böyle demek Şeyhi sihirdir, diyenlerin sözlerine iştirâk etmiş farzetmektir. Bu ise Şeyhin derinliğine yakışmaz. Zamanımızda basılan en güzel eserlerden «Maddiyyûn Mezhebinin İzmihlâli» isimli kitabında bay İsmail Fennî, mu'cizelere dâir yazdığı yararlı ma'lûmât sırasında Şeyhin bu sözlerine temas ederek şöyle bir mütâlaada bulunmuştur :

«Şeyh-i Ekber; ayın yarılmasını, bakanın bakışında olması ihtimâlinin ortadan kalkmadığını beyân ediyor. Şu halde ona göre bu mu'cizenin halkın bakışlarında vukû'bulmuş olması da ihtimâl dâhilindedir. Vâkıa buna karşı o halde müşriklerin ona sihir demekte haklı olmaları lâzım gelir denilerek i'tirâz edilebilirse de bu i'tirâza cevâb vermek mümkündür. Denilebilir ki, ayın yarılmasının yalnız halkın bakışlarında vukûu onun bir hakikî mu'cize olmasına mâni değildir. Çünkü buna benzeyen bir sihrin vukûu ne görülmüş, ne de işitilmiştir. Sâhirlerin bazı hayâlât gösterdikleri mervî ise de, bu hayâlâtı öyle gök cisimlerine kadar teşmîl eden ve bilfiil mevcûd ayı bulunduğu hâlin dışında gösteren bir sihirbâzı kimse işitmemiştir...»

Böyle bir cevâb hiç de doğru olmaz. İ'tirâf etmek lâzım gelir ki; gerek kavilde, gerekse fiilde olmamış bir şeyi olmuş gibi göstermek büyük bir hüner addedilirse de vâkıa mutâbık olmayan bir yalan, bir aldatış mâhiyetinden çıkmış olmaz. Nübüvvet makâmının kudsî gücü öyle şâibelerden tenzîh edilmek îcâbeder. Sihir diyenlerin murâdı da onu vâki'de olmayıp, sâde gözlere bir gösterişten ibâret olduğunu iddiâ etmekten başka bir şey değildir. Şeyhin anlattığı da budur. O, kelâmının bütün cereyânında ayın yarılmasını bir vâkıa olarak anlatmıştır. Bununla beraber onlarca olan ancak zâhir olandır. O vâki', gerçek durumda mı, yoksa bakanın bakışında mı, bu ihtimâl ancak haber verenin sözüyle ortadan kalkacaktır. Haber verenin sözü ise tartışma konusudur, sözünden murâdı da sihir diyenlerin nokta-i nazarlarındaki ber-

zahiyyeti anlatmaktır. Zamîrler onlara râci' ve ihtimâl onların kendi hislerindeki şüpheleri haberde tartışanlar onlardır. «İşte onların ilimde ulaştıkları derece» kavli de onlar hakkındadır. Onun için Şeyh o sözler arkasından şu ihtârı yapar : Yine bil ki; nazar ve i'tibâr, esrâr ve envârdan zâhir olan bilgilerdendir. Nûr da göz ve görme içindir. Onun için Allah Teâlâ bu makâmı zikrettiğinde «Öyleyse ibret alın ey basîret sâhipleri» buyurdu. Yani gözün nûru ile idrâk ettiği görülenler ve ahkâmından size verdiğini, basîret gözleriyle idrâk edeceğiniz şühûd veya fikre geçiniz ki bu en tâm ve en kuvvetli görüştür. Fikir, o yüce mertebeden aşağı olan daha aşağıdaki bir şühûddur. İkisi de açık olandan gizlenip saklı olana geçer. Bunlar «Takvâ sâhibi olan bir kavim için âyetler» olduğu gibi, hem de «Tefekkür eden bir kavim için âyetler» dir. Müttakîye Allah öğretir, onun için onun ilmine şek ve şüphe girmez. Mütefekkir ise mahlûkun kuvvetine bakar, onun için gâh isâbet eder, gâh hatâ eder. İsâbet ettiği takdîrde de yollar muhtelif olduğu için o isâbeti ifâde eden kuvvet ile kendisine şüphe girmesi de kâbil olur. Hâsılı müttakî basîret sâhibidir. Mütefekkir basar ile basîret arasındadır. Basar ile kalmaz, hâlis basîrete de varamaz. Anılan Fennî Bey (İsmail Fennî Ertuğrul) de kelâmının sonunda hiss-i takvâsıyla basîretine sâhip olarak şu sağlam hakîkatları ihtâr eder : Muhyiddîn Arabî (Kuddise Sirruh) hem bilginlerin büyüklerinden ve şeyhlerden, hem de müfessirlerden olduğundan kendisinin ayın yarılması mu'cizesinin nazarlarda vukûunu muhtemil addetmesinde şekk erbâbı tefekkür tarzlarına muvâfık bir izâh şekli bulabilirler. Lâkin hamdolsun biz onlardan değiliz. Cenâb-ı Allah'ın her şeye kâdir olduğuna ve tabîat kanunlarının, O'nun «ol» emrinin gereklerinden başka bir şey olmadığına ve Kur'ân-ı Azîm'in sâf gerçek olduğuna îmânımız vardır. Mâdemki Kur'ân'da «Ay yarıldı» buyrulmuştur. Ve bilginlerin hepsi, müfessirîn-i Kirâm bu yarılmanın kıyâmet gününde vukû'bulacağı hakkında Osmân İbn Atâ'nın pederinden ettiği, zikri geçen rivâyet ashâb-ı Kirâm'ın rivâyetleriyle ve bundan başka «Bir âyet görecek olurlarsa döner ve; süregelen bir büyü, derler.» kavl-i Celîl'inin açık delâleti ile reddederek peygamberin devrinde ayın yarılmasının mu'cize olarak vukûunu icmâ' ile kabul eylemişlerdir. Biz artık bunun gerçek durumda vukûunu kabul ve tasdik husûsunda aslâ tereddüt etmeyiz ve; bunun keyfiyyetini ancak Allah Teâlâ ve Rasûlü bilir, deriz. Böyle bir hâdisenin her yerde görülmesi lâzım geleceği yolunda idrâk edilmek istenen i'tirâz dahi bizce tereddüt ve şüpheyi mûcib olamaz. Zirâ ayın yarılmasını etrâfta bulunanlar dahi görmüşler ve gördüklerine şehâdet etmişlerdir. Gerçi ufukların farklı oluşu ve ayın bulut ile örtülü olması, gece vakti insanların çoğunun meskenleri dâhilinde bulunmaları ve herkesin gökyüzünü terassud ile meşgûl olmaması gibi sebeplerden dolayı bunu tabiî ola-

rak bütün âlem göremezse de elbette sâir mahallerde dahi görenler olmuştur. Lâkin o cehâlet döneminde hâkim olan cehâlete mebnî bu hâdisenin büyücü ve cinlerin fiillerine atfedilerek gayr-i mazbût kalmış olması ihtimâl dâhilindedir. Mu'cizeleri tabîat kanunlarıyla uyuşturmaya çalışmak bunları hârikalıktan çıkarıp basît işler sırasına sokmaya kalkışmak demektir. Halbuki akıl, bu gibi tabîatüstü hallerin mâhiyetlerini idrâkten âcizdir ve onu salâhiyyet dâiresinin hâricinde kullanmak pek vahîm hatâlara sebebiyet verir. Şerh el-Mevâkıf'ta Seyyid Şerîf, ayın yarılması mu'cizesinin mütevâtir olduğunu söylemiştir. İbn Hâcib'in Muhtasar şerhinde Sübkî de bunu ihtiyâr ederek der ki : Doğrusu ayın yarılması mütevâtirdir. Kur'an'da açıkça belirtilmiştir. Buhârî ve Müslim ile diğer kitablarda muhtelif yollarla rivâyet edilmiştir. Öyle ki tevâtüründe şüphe edilmeyecek haysiyyettedir... Tevâtürü, Kur'an'da açıkça «Ay yarıldı» buyrulması sebebiyledir. Hadîsler bunun tefsîrine müteallık olmak itibârıyla hepsine göre ma'nevî tevâtür denilebilecek kadar meşhûrdur. Bununla beraber Kur'an'da özet olarak belirtilmiş ise de tefsîr nokta-i nazarından tevâtüründe söz edilmiş bulunduğu için te'vîl edecek ve teferruâtını inkâr edecek kimse tekfîr edilmez. Çünkü dinden çıkarmak pek büyük bir iş olduğu için ihtiyât edilmek lâzım gelir. (Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, VI, 4621-4637).

oOo

فَتَوَلَّ عَنْهُمْ يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ إِلَىٰ شَيْءٍ نُّكُرٍ ﴿٦﴾ خُشَّعًا أَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ
جَرَادٌ مُّنتَشِرٌ ﴿٧﴾ مُّهْطِعِينَ إِلَى الدَّاعِ ۖ يَقُولُ الْكَافِرُونَ هَٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ ﴿٨﴾

6 — Öyleyse yüz çevir onlardan. O çağıranın görülmemiş ve tanınmamış bir şeye çağırdığı gün.

7 — Gözleri hor ve hakîr olarak, yaygın çekirgeler gibi kabirlerinden çıkarlar.

8 — O çağırana koşarak, kâfirler: Bu, zorlu bir gündür, derler.

Allah Teâlâ buyurur ki : Ey Muhammed, bir âyet gördükleri zaman yüz çeviren ve; süregelen bir büyüdür, diyen şu kimselerden yüz çevir, onları gözetle. «O çağıranın görülmemiş ve tanınmamış (son derece müdhiş ve bilinmeyen) bir şeye çağırdığı gün.» O, içindeki belâ, sarsıntı ve korkularıyla hesâb yeridir. «Gözleri hor ve hakîr olarak (da-

vetçiye uyarak hesâb yerine sür'atle gitmelerinde ve yayılmalarında onlar ufka) yayılmış çekirgeler gibi kabirlerinden çıkarlar. O çağırana koşarak, (çağrısına muhâlefet etmeyip gecikmeyerek) kâfirler: «Bu, zorlu bir gündür, derler.» Suratları astırdıkça astıracak korkuları şiddetli bir gündür. «İşte o gün, inkârcılara kolay olmayan zorlu bir gündür. (Müddessir, 9-10).

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ ﴿٩﴾ فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ
فَانْتَصِرْ ﴿١٠﴾ فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ ﴿١١﴾ وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ
عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ ﴿١٢﴾ وَحَمَلْنَاهُ عَلَى ذَاتِ أَلْوَاحٍ وَدُسُرٍ ﴿١٣﴾ تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا جَزَاءً لِمَنْ كَانَ كُفِرَ ﴿١٤﴾
وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا آيَةً فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿١٥﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿١٦﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ
لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿١٧﴾

9 — Onlardan önce Nûh kavmi de yalanlamış, kulumuzu tekzîb ederek; delidir, demişler ve yolunu kesmişlerdi.

10 — O da Rabbına yalvarmış: Ben yenildim, bana yardım et, demişti.

11 — Bunun üzerine Biz de gök kapılarını boşanan sularla açmıştık.

12 — Yeryüzünde kaynaklar fışkırttık da su takdîr edilen bir ölçüye göre birleşiverdi.

13 — Onu tahtadan yapılmış, mıhla çakılmışa bindirdik.

14 Küfredilmiş olana mükâfât olmak üzere Bizim gözetimimizle yüzüyordu.

15 — Andolsun ki Biz, onu bir âyet olarak bıraktık. Düşünüp ibret alan var mı?

16 — Benim azâbım ve tehdîdim nasılmış?

17 — Andolsun ki Biz, Kur'ân'ı düşünmek için kolaylaştırdık. Düşünüp öğüt alan var mı?

Kur'ân ve Düşünmek

Allah Teâlâ buyurur ki : Ey Muhammed, senin kavminden önce Nûh kavmi de Hz. Nûh'u yalanlamış, onu açıkça yalanlayarak delilikle ithâm etmiş; o bir delidir, serseme dönmüş şaşkın bir delidir, demişler ve yolunu kesmişler, onu yaptığından men'etmeye, engellemeye çalışıp şöyle tehdîd etmişlerdi : «Ey Nûh, eğer son vermezsen sen muhakkak taşlananlardan olursun.» (Şuarâ, 116). Âyet-i kerîme'deki (ازدجر) fiilinin; onu yaptığından alıkoymaya, men'etmeye çalışmışlar ve tehdîd etmişlerdi, şeklindeki açıklaması İbn Zeyd'e âittir ve güzel bir açıklamadır. «O da Rabbına yalvarmış : (Bunlara mukâvemet edemeyecek derecede zayıfım) ben yenildim, bana (dinine) yardım et, demişti.» Allah Teâlâ da şöyle buyurur : «Bunun üzerine Biz de gök kapılarını boşanan (bol) sularla açmıştık. Yeryüzünde kaynaklar fışkırttık da (Yeryüzünün her köşesinden kaynaklar fışkırdı. Ateş yakılan yerler olduğu halde fırınlardan bile pınarlar kaynadı. Gök ve yeryüzünün) su(ları) takdîr edilen bir ölçüye göre (takdîr olunmuş bir iş için) birleşiverdi.»

İbn Abbâs'tan rivâyetle İbn Cüreyc «Bunun üzerine Biz de gök kapılarını boşanan (bol bol) sularla açmıştık.» âyet-i kerîme'si hakkında şöyle der : Ne gökyüzü ne de bulutlar o günden önce ve sonra öyle bir yağmur yağdırmamıştır. O gün herhangi bir bulut olmaksızın gök kapıları boşanan sularla açılmış ve iki su (gökyüzünden boşanan su ile yeryüzünden fışkıran sular) takdîr olunmuş bir iş için birleşivermişti. İbn Ebu Hâtim'in rivâyetine göre İbn el-Kevâ Hz. Ali'ye (المجرة) kelimesini sormuş da, o, bu kelimeyi, gök kapıları ile açıklamış. İşte gök boşanan sularla oradan açılmış.

İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr, Kurazî, Katâde ve İbn Zeyd, «Onu tahtadan yapılmış, mıhla çakılmışa bindirdik.» âyet-i kerîme'sindeki (الدسر) kelimesini; çivilerle açıklar. İbn Cerîr de bu açıklamayı tercîh etmiştir. (...) Mücâhid bu kelimeyi; geminin omurgası ile, İkrime ve Hasan el-Basrî de, geminin dalgaları yaran göğsü ile açıklamışlardır. Dahhâk bu kelimeyi, geminin iki ucu ve gövdesi ile açıklar. İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî de onun, geminin göğüs kısmı olduğunu belirtir.

«Küfredilmiş (yalanlanmış) olan (Hz. Nûh (a.s.)a mükâfat (yardım ve onların Allah'ı inkârlarının bir cezâsı) olmak üzere (Bizim emrimizle) Bizim gözetimimizle (ve korumamız altında) yüzüyordu.»

«Andolsun ki Biz, onu bir âyet olarak bıraktık.» âyetinde Katâde der ki : Allah Teâlâ Hz. Nûh'un gemisini bırakmıştır. Hattâ bu ümmetten ilk gelenler o gemiye yetişmişlerdir, der. Âyetin zâhirinden anlaşılan ise burada kasdedilen, gemilerin cinsidir. Nitekim başka âyet-i ke-

rîme'lerde : «Soylarını dolu gemiyle taşımış olmamız da onlar için bir âyettir. Ve kendilerine bunun gibi nice binecek şeyler yapmamız da.» (Yâsîn, 41-42). «Su taştığı zaman, size bir ibret olmak üzere, anlayışlı kulaklar anlasın diye süzülen gemide, sizi Biz taşımışızdır.» (Hakka, 11-12) buyurulurken burada da Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Düşünüp öğüt alan var mı?»

«Benim azâbım ve tehdîdim nasılmış?» Beni inkâr eden, elçilerimi yalanlayan, Benim uyarıcılarımın getirmiş olduklarından öğüt almayanlara azâbım nasılmış? Elçilerime nasıl yardım ettim, onların öclerini nasıl aldım?

«Andolsun ki Biz, Kur'ân'ı düşünmek için kolaylaştırdık.» Onun telaffuzunu ve insanlar öğüt alsınlar diye dileyenler için anlamını kolaylaştırdık. Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurur : «Âyetlerini düşünsünler ve akıl sâhibi olanlar öğüt alsınlar diye, sana mübârek bir kitâb indirdik.» (Sâd, 29), «İşte Biz, bunu (Kur'ân'ı) müttakîlere müjdeleyesin ve inâdçı bir kavmi uyarasın diye seni dilinle indirerek kolaylaştırdık.» (Meryem, 97). Mücâhid, «Andolsun ki Biz, Kur'ân'ı, düşünmek için kolaylaştırdık.» âyetini : Onun okunuşunu kolaylaştırdık, şeklinde; Süddî ise : Okunuşunu dillere kolaylaştırdık, şeklinde açıklarlar. İbn Abbas'tan rivâyetle Dahhâk der ki : Şâyet Allah Teâlâ Kur'ân'ı âdemoğullarının diline kolaylaştırmamış olsaydı, yaratıklardan hiç kimse Allah'ın kelâmını telaffuz edemezdi. Ben de derim ki : Hz. Peygamberden rivâyet edilen ve daha önce geçen : Şüphesiz bu Kur'ân yedi harf üzere nâzil olmuştur, hadîsi de Kur'an tilâvetinin insanlara Allah tarafından kolaylaştırılması cümlesindendir. Biz bu hadîsi kanalları ve lâfızları ile burada tekrarına gerek bırakmayacak şekilde daha önce vermiştik. Hamd ve minnet Allah'adır.

«(Allah'ın, ezberlenmesini ve anlamını kolaylaştırmış olduğu şu Kur'ân üzerinde) düşünüp öğüt alan var mı?» Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî burada : Düşünüp de günâhlardan vazgeçen ve onları terkeden yok mudur? der. İbn Ebu Hâtim'in, babası kanalıyla... Matar el-Varrâk'dan rivâyetine göre; o, «Düşünüp öğüt alan var mı?» âyetini şöyle anlıyor : Bir ilim taleb eden yok mudur ki ona yardım olunsun? Buhârî bu haberi Cezm sîgası ile ve muallak olarak Matar el-Varrâk'dan rivâyet etmiştir. Hadîsi İbn Cerîr de rivâyet ediyor. Bu açıklamanın bir benzeri Katâde'den de rivâyet edilmiştir.

كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿١٨﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ

﴿١٩﴾ تَنزِعُ ٱلنَّاسَ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُّنقَعِرٍ ﴿٢٠﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٢١﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا
ٱلْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿٢٢﴾

18 Âd kavmi de tekzîb etti. Benim azâbım ve tehdîdim nasılmış?

19 Nitekim uğursuz günde üzerlerine şiddetli bir rüzgârı devâmlı olarak gönderdik.

20 İnsanları, sökülmüş hurma kütükleri gibi koparıp yere seriyordu.

21 İşte Benim azâbım ve tehdîdlerim nasılmış?

22 Andolsun ki Biz, Kur'ân'ı, düşünmek için kolaylaştırdık. Düşünüp öğüt alan var mı?

Kur'ân ve İbret

Allah Teâlâ burada Hz. Hûd'un kavmi olan Âd'dan haber veriyor. Onlar da Nûh kavminin yaptığı gibi rasûllerini yalanlamışlar ve Allah Teâlâ da onların üzerlerine kendileri için uğursuz olan günde üzerlerine dondurucu, çok soğuk bir rüzgârı, uğursuzluğu ve sürekli helâki göndermişti. O öyle bir gün idi ki, dünya ve âhiret azâbları o günde birleşmişti.

«İnsanları, sökülmüş hurma kütükleri gibi koparıp yere seriyordu.» Onlardan birisine rastlayan rüzgâr gözlerden kaybolacak derecede yukarılara kaldırıyor, sonra tepesi üstüne yere çarpıyor ve başını paramparça ederek başsız bir cesed halinde bırakıyordu. Bu sebepledir ki şöyle buyrulur: «Sökülmüş hurma kütükleri gibi koparıp yere seriyordu. İşte Benim azâbım ve tehdîdlerim nasılmış? Andolsun ki Biz, Kur'ân'ı düşünmek için kolaylaştırdık. Düşünüp öğüt alan var mı?»

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِٱلنُّذُرِ ﴿٢٣﴾ فَقَالُوٓا۟ أَبَشَرًا مِّنَّا وَٰحِدًا نَّتَّبِعُهُۥٓ إِنَّآ إِذًا لَّفِى ضَلَٰلٍ وَسُعُرٍ ﴿٢٤﴾
ءَأُلْقِىَ ٱلذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنۢ بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌ ﴿٢٥﴾ سَيَعْلَمُونَ غَدًا مَّنِ ٱلْكَذَّابُ ٱلْأَشِرُ ﴿٢٦﴾
إِنَّا مُرْسِلُوا۟ ٱلنَّاقَةِ فِتْنَةً لَّهُمْ فَٱرْتَقِبْهُمْ وَٱصْطَبِرْ ﴿٢٧﴾ وَنَبِّئْهُمْ أَنَّ ٱلْمَآءَ قِسْمَةٌۢ بَيْنَهُمْ

كُلُّ شِرْبٍ مُّحْتَضَرٌ ﴿٢٨﴾ فَنَادَوْا صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطَىٰ فَعَقَرَ ﴿٢٩﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٣٠﴾ إِنَّا
أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاحِدَةً فَكَانُوا كَهَشِيمِ الْمُحْتَظِرِ ﴿٣١﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ
فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿٣٢﴾

23 Semûd kavmi de uyarıları yalanladı.

24 — Dediler ki: İçimizden bir insana mı uyacağız? O zaman biz, sapıklık ve delilik etmiş oluruz.

25 — Zikir aramızdan ona mı verilmiş? Hayır o, pek yalancı ve şımarığın biridir.

26 — Yarın kimin pek yalancı, şımarığın biri olduğunu bileceklerdir.

27 — Gerçekten onları imtihân etmek için dişi deveyi gönderen Biziz. Onları gözetle ve sabret.

28 — Onlara, suyun aralarında taksîm olunduğunu da haber ver. Her biri su nöbetinde hazır bulunsun.

29 — Arkadaşlarını çağırdılar, o da sarılarak onu kesti.

30 — İşte, Benim azâbım ve tehdîdlerim nasılmış?

31 — Nitekim üzerlerine bir tek çığlık gönderdik de ağılcıların kullandığı kurumuş ot gibi oldular.

32 — Andolsun ki Biz, Kur'ân'ı düşünmek için kolaylaştırdık. Düşünüp öğüt alan var mı?

Kur'ân ve Öğüt

Burada Semûd kavminin, rasûlleri Hz. Sâlih (a.s.)i yalanladıkları haber veriliyor. «Dediler ki: İçimizden bir insana mı uyacağız? O zaman biz, sapıklık ve delilik etmiş oluruz.» Şöyle diyorlardı: Şâyet idâreyi ve riyâseti içimizden birine teslîm edecek olursak hiç şüphesiz biz, kaybetmiş ve hüsrâna uğramış oluruz. Sonra kendilerine değil de sadece Hz. Sâlih'e vahiy indirilmesine şaştılar, onu yalancılıkla ithâm ettiler ve: «Hayır o, pek yalancı ve şımarığın biridir, dediler.» Allah Teâlâ: «Yarın; kimin pek yalancı, şımarığın biri olduğunu bileceklerdir.» buyurur ki, bu onlar için şiddetli bir tehdîd ve kuvvetli bir vaîddir.

«Gerçekten onları imtihân etmek için dişi deveyi gönderen Biziz.» Hz. Sâlih'in onlara getirmiş olduklarında doğruluğuna Allah tarafından bir huccet olması için tâm onların istedikleri gibi sert ve dümdüz bir kayadan Allah Teâlâ on aylık gebe, büyük bir deve çıkarmıştı. Allah Teâlâ kulu ve elçisi Sâlih'e emrederek şöyle buyurur : «Onları (işlerinin sonunu) gözetle ve sabret.» Hiç şüphesiz dünyada ve âhirette güzel âkıbet ve yardım senindir. «Onlara, suyun aralarında taksîm olunduğunu (suyun bir gün onlara bir gün deveye olduğunu) da haber ver.» «Dedi ki : İşte şu devedir. Su içme hakkı; belirli bir gün onun ve belirli bir gün sizindir.» (Şuarâ, 155). «Her biri su nöbetinde hazır bulunsun.» Mücâhid der ki : Deve suyun başından ayrıldığında onlar su başına gidecekler, deve suyun başına geldiğinde ise sütle yetineceklerdi. Daha sonra Allah Teâlâ : «Arkadaşlarını çağırdılar, o da sarılarak onu kesti.» buyurur ki müfessirler şöyle diyor : O; deveyi boğazlayandır. Adı Kudâd İbn Sâlih olup kavminin en azgını idi. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de : «En azgını ileri atılınca...» (Şems, 12) buyrulur ki; o, ileri atılmış ve deveyi boğazlamıştı. «İşte Benim azâbım ve tehdîdlerim nasılmış?» Onları cezâlandırdım. Beni inkâr etmeleri ve rasûlümü yalanlamaları sebebiyle onlara olan azâbım nasılmış? «Nitekim üzerlerine bir tek çığlık gönderdik de ağılcıların kullandığı kurumuş ot gibi oldular.» Sonuncularına varıncaya kadar yok oldular, onlardan hiç bir kalıntı kalmadı, ekin ve bitkilerin kurularının sönüp yok olup gittiği gibi söndüler. Müfessirlerden birçoğu âyeti böyle açıklıyor. Süddî, âyetteki (المحتظر) kelimesini şöyle açıklar : O, kuruyup yanan, rüzgârın savurduğu çöldeki otlardır. İbn Zeyd der ki : Araplar develeri ve koyunları için kuru dikenlerden ağıl yaparlardı. İşte «Ağılcıların kullandığı kurumuş ot gibi oldular.» âyetinde kasdedilen budur. Saîd İbn Cübeyr ise, «Ağılcıların kullandığı kurumuş ot gibi oldular.» âyetindeki (هشيم المحتظر) kelimelerini; duvardan dökülen toprak ile açıklar. Bu, garîb bir açıklama olup birincisi daha kuvvetlidir. En doğrusunu Allah bilir.

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍۭ بِالنُّذُرِ ﴿٣٣﴾ إِنَّآ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا إِلَّآ ءَالَ لُوطٍ ۖ نَّجَّيْنَٰهُم بِسَحَرٍ ﴿٣٤﴾
نِّعْمَةً مِّنْ عِندِنَا ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِى مَن شَكَرَ ﴿٣٥﴾ وَلَقَدْ أَنذَرَهُم بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا۟ بِالنُّذُرِ ﴿٣٦﴾ وَلَقَدْ
رَٰوَدُوهُ عَن ضَيْفِهِۦ فَطَمَسْنَآ أَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا۟ عَذَابِى وَنُذُرِ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ صَبَّحَهُم بُكْرَةً

عَذَابٌ مُّسْتَقِرٌّ ﴿٣٨﴾ فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٣٩﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ
مِن مُّدَّكِرٍ ﴿٤٠﴾

33 — Lût kavmi de uyarıları yalanladı.

34 — Biz de üzerlerine taş yağdıran bir rüzgâr yolladık. Ancak Lût'un âilesi müstesnâ. Onları seher vakti kurtardık.

35 — Katımızdan bir nimet olarak. İşte Biz, şükredeni böyle mükâfâtlandırırız.

36 — Andolsun ki onlara, azâb ile yakalayacağımızı da haber vermişti. Ama onlar bu uyarıları kuşku ile karşılayarak yalanladılar.

37 — Andolsun ki onlar, müsâfirlerine kötülük yapmayı kasdetmişlerdi. Biz de gözlerini kör ettik. Azâbımı ve tehdîdimi tadın.

38 — Andolsun ki bir sabah erken, önü alınmaz bir azâb geldi başlarına.

39 — Tadın, işte azâbımı ve tehdîdlerimi.

40 — Andolsun ki Biz, Kur'ân'ı düşünmek için kolaylaştırdık. Düşünüp ibret alan var mı?

Düşünüp İbret Alan Var mı?

Allah Teâlâ burada Lût kavminden bahsediyor. Onların peygamberlerini nasıl yalanladıklarını onlara karşı çıkıp dünyada onlardan önce hiç kimsenin yapmamış olduğu bir hayâsızlık olan erkeklerle cinsî temâs kurma hayâsızlığını nasıl işlediklerini haber veriyor. Bu sebebledir ki Allah Teâlâ onları hiçbir ümmeti helâk etmediği bir helâk ile yok etmiştir. Allah Teâlâ Cibrîl (a.s.)e emretti de onların şehirlerini yüklenip gökyüzüne kaldırdı, sonra ters çevirip yere doğru bırakıverdi. Ve ardından balçıktan pişirilmiş ve dizilmiş taşlar yağdırdı. Bu sebepledir ki burada şöyle buyurur : «Biz de üzerlerine taş yağdıran bir rüzgâr yolladık. Ancak Lût'un âilesi müstesnâ. Onları seher vakti kurtardık.» buyurmaktadır. Hz. Lût'un âilesi gecenin sonuna doğru çıkmışlar ve kavimlerinin başına gelenlerden kurtulmuşlardır. Hz. Lût'a kavminden hiç kimse, bir tek kişi bile îmân etmemişti. Hattâ karısı bile ona îmân etmemiş ve kavminin başına gelen helâk onun da başına gel-

miştir. Allah'ın peygamberi Lût ve kızları aralarından sağ sâlim çıkmışlar ve onlara bir kötülük dokunmamıştır. Bu sebeple Allah Teâlâ şöyle buyurur : «İşte Biz, şükredeni böyle mükâfâtlandırırız. Andolsun ki onlara, azâb ile yakalayacağımızı da haber vermişti.» Başlarına azâb gelmezden önce Hz. Lût onları, Allah'ın baskını ve azâbı ile uyarmış, fakat onlar buna iltifât etmemiş, kulak asmamış aksine şüphe etmişlerdir. «Andolsun ki onlar, müsâfirlerine kötülük yapmayı kasdetmişlerdi.» Bu; Cibrîl, Mîkâîl ve İsrâfîl'in güzel yüzlü, tüyleri bitmemiş gençler şeklinde Hz. Lût'un yanına geldikleri gece olmuştur. Bu; Allah Teâlâ'nın onları bir imtihânı idi. Hz. Lût onları müsâfir etti. Kötü ve ihtiyar karısı da kavmine haber göndererek onlara Hz. Lût'un müsâfirleri olduğunu bildirdi. Her taraftan koşarak geldiler. Hz. Lût ise üzerlerine kapıyı kapadı. Kapıyı kırmak için uğraşmaya başladılar. Bu yatsı vakti olmuştu. Hz. Lût, müsâfirlerini onlara karşı korumaya çalışıyor ve kavminin kadınlarını kasdederek : «Alacaksanız işte bunlar, benim kızlarım.» (Hicr, 71) diyordu. «Dediler ki : Senin kızlarınla bizim bir ilgimizin olmadığını biliyorsun. Sen, ne istediğimizi de bilirsin.» (Hûd, 79). Durum iyice zorlaşıp da girmek için ısrâr ettiklerinde Cibrîl (a.s.) onların yanına çıkmış, kanadının bir ucuyla onların gözlerine dokunmuştu. Böylece onların gözleri karardı. Veya gözleri yüzlerinden fırlayıp çıktı. Onların gözlerinin tamamen yok olduğu da söylenir. Bunun üzerine arkalarına dönüp gittiler. Duvarlara tutunarak gidiyorlar ve sabahleyin tekrâr geleceklerini söyleyerek Hz. Lût'u tehdîd ediyorlardı. Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Andolsun ki bir sabah erken, önü alınmaz, (hiç bir şekilde kaçamayacakları ve ayrılamayacakları) bir azâb geldi başlarına. Tadın, işte azâbımı ve tehdîdlerimi. Andolsun ki Biz, Kur'ân'ı düşünmek için kolaylaştırdık. Düşünüp ibret alan var mı?»

وَلَقَدْ جَآءَ ءَالَ فِرْعَوْنَ ٱلنُّذُرُ ﴿٤١﴾ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا كُلِّهَا فَأَخَذْنَـٰهُمْ أَخْذَ عَزِيزٍ مُّقْتَدِرٍ ﴿٤٢﴾
أَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِّنْ أُو۟لَـٰٓئِكُمْ أَمْ لَكُم بَرَآءَةٌ فِى ٱلزُّبُرِ ﴿٤٣﴾ أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُّنتَصِرٌ ﴿٤٤﴾ سَيُهْزَمُ
ٱلْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ ٱلدُّبُرَ ﴿٤٥﴾ بَلِ ٱلسَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَٱلسَّاعَةُ أَدْهَىٰ وَأَمَرُّ ﴿٤٦﴾

41 — Andolsun ki Firavun erkânına da uyarıcılar geldi.

42 — Onlar bütün âyetlerimizi yalanladılar. Biz de kendilerini, çok kuvvetli ve kudretli bir yakalayışla yakaladık.

43 — Sizin kâfirleriniz bunlardan daha mı iyidir? Yoksa kitablarda sizin için bir berâet mi vardır?

44 — Yoksa onlar: Biz, intikâm almaya muktedir bir topluluğuz mu diyorlar?

45 — Topluluk yakında dağıtılacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklar.

46 — Daha doğrusu onlara vâ'dolunan asıl sâattir. O sâat ne belâlı, ne acıdır.

Allah Teâlâ burada; Allah elçisi Mûsâ ve kardeşi Hârûn'un îmân etmeleri halinde müjde, küfretmeleri halinde de uyarı ile Firavun ve kavmine geldiklerini haber veriyor. O ikisini büyük mucizeler ve müteaddid âyetlerle desteklemişti. Ama bütün bunları yalanladılar da sonunda Allah Teâlâ onları kuvvetli ve kudretli bir yakalayışla yakaladı. Yani Allah onların kökünü kazıdı, onlardan haber verecek birisini, canlı bir gözü ve izi bırakmadı. Allah Teâlâ sonra şöyle buyuruyor: Ey müşrik Kureyş kâfirleri; sizin kâfirleriniz bunlardan; rasûllerini yalanlamaları ve kitabları inkâr etmeleri sebebiyle helâk olundukları zikredilenlerden daha mı iyidir? Siz mi daha hayırlısınız, yoksa onlar mı? «Yoksa kitablarda sizin için bir berâet mi vardır?» Allah'ın azâb ve intikamının size ulaşmayacağına dâir yanınızda Allah'tan bir berâet mi var? «Yoksa onlar: Biz, intikâm almaya muktedir bir topluluğuz mu diyorlar?» Birbirlerine yardımcı olacaklarına, topluluklarının kendilerine kötülük bulaştırmak isteyenlere engel olacağına ve bu topluluklarının kendilerine bir fayda vereceğine mi inanıyorlar? «Topluluk yakında dağıtılacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklar (işleri darmadağınık olacak ve mağlûb olacaklar.)»

Buhârî der ki: Bize İshâk'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) Bedir günü kendisi için kurulan çadırda iken: Ahdin ve va'din adına, Allah'ım, şâyet dilersen bugünden sonra artık ebediyyen Sana ibâdet olunmaz, diye dûa etmekteydi. Hz. Ebu Bekir (r.a.) elini tuttu ve: Ey Allah'ın elçisi yeter, Rabbına çok ısrâr ettin, dedi Hz. Peygamber çadırdan çıktı. Zırhı içinde sıçrıyor ve: «Topluluk yakında dağıtılacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklar. Daha doğrusu onlara va'dolunan asıl sâattir. O sâat ne belâlı, ne acıdır.» diyordu. Hadîsi Buhârî ve Neseî birçok yerde Hâlid —ki bu zât Mihrân el-Hazzâ'dır— kanalıyla rivâyet etmişlerdir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babamın... İkrime'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir: «Topluluk yakında dağıtılacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklar.» âyeti nâzil olduğunda Hz. Ömer: Hangi topluluk dağıtılacak, hangi topluluk mağlûb ola-

cak? demişti. Hz. Ömer şöyle anlatır : Bedir günü olduğunda Allah Rasûlü (s.a.)nü zırhı içinde sıçrarken ve : «Topluluk yakında dağıtılacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklar.» derken işittim ve bu âyetin te'vîlini işte o gün anladım. Buhârî der ki : Bize İbrâhîm İbn Mûsâ'nın... Mü'minlerin annesi Hz. Aişe'den rivayetine göre; o, şöyle demiştir. Ben henüz oyun oynayan bir kız çocuğu iken Muhammed (s.a.)e Mekke'de : «Daha doğrusu onlara va'dolunan asıl sâattir. O sâat ne belâlı, ne acıdır.» âyeti nâzil oldu. Buhârî hadîsi burada bu şekliyle kısa olarak rivâyet etmiştir. Kur'ân'ın fazîletleri bahsinde ise daha uzunca rivâyet eder. Müslim bu hadîsi tahrîc etmemiştir.

إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ﴿٤٨﴾
إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾ وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ ﴿٥٠﴾ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا
أَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿٥١﴾ وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِي الزُّبُرِ ﴿٥٢﴾ وَكُلُّ صَغِيرٍ
وَكَبِيرٍ مُّسْتَطَرٌ ﴿٥٣﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ ﴿٥٤﴾ فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِندَ مَلِيكٍ
مُّقْتَدِرٍ ﴿٥٥﴾

47 — Şüphesiz ki suçlular, sapıklık ve çılgın ateşler içindedirler.

48 — O gün, yüzleri üstü ateşe sürüldüklerinde: Tadın cehennemin tadını, denir.

49 — Şüphesiz ki Biz, her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır.

50 — Ve Bizim emrimiz bir tektir; bir göz kırpması gibidir.

51 — Andolsun ki Biz, sizin benzerlerinizi hep helâk etmişizdir. Şu halde bir düşünen var mı?

52 — Yaptıkları her şey kitablarda kayıdlıdır.

53 — Küçük, büyük her şey satır satırdır.

54 — Muhakkak ki müttakîler, cennetlerde ve ırmaklardadırlar.

55 — Doğruluk makâmında, güçlü bir hükümdârın katındadırlar.

Suçlular ve Müttakîler

Allah Teâlâ burada suçluların haktan uzak ve şüphe içinde bulunduklarını, karârsızlık ateşleri içinde kıvrandıklarını haber veriyor. Bu âyet bu sıfatlarla nitelenmiş olan her kâfiri, bid'atçiyi ve fırkalara bölünmüş olanları içine alır. Allah Teâlâ sonra şöyle buyuruyor : Onlar şüphe ve tereddüt ateşleri içinde oldukları gibi bu durumları kendilerini cehenneme sürükledi. Daha önceki sapıklıkları gibi nereye gideceklerini bilmez halde yüzüstü cehenneme sürüldüler. Bir azarlama ve suçlama kabîlinden onlara : «Tadın cehennemin tadını» denilecektir.

«Şüphesiz ki Biz, her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır.» âyet-i kerîme'si Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir : «Her şeyi yaratmış ona bir düzen vermiş ve bir ölçüyle takdîr etmiştir. (Furkân, 2), «Yüce Rabbının adını tesbîh et. O, yaratıp şekil vermiştir. O, her şeyi ölçüyle yapıp doğru yolu göstermiştir.» (A'lâ, 1-3). Kaderi takdîr edip ta'yîn eden, yaratıkları bu kadere ileten O'dur. Ehl-i sünnet imâmları bu âyet-i kerîme'yi Allah'ın yaratıkları hakkında önceden belirlenen kaderini isbâta delil getirirler. Allah'ın önceden belirlenmiş olan bu kaderi; eşyâyı olmazdan önce bilmesi, ve yaratılmalarından önce onlar hakkında takdîr buyurmasıdır. Ehl-i sünnet âlimleri bu ve benzeri âyetlerle, bu âyetler doğrultusunda vârid olmuş hadîslerle sahâbe devrinin sonlarında ortaya çıkmış olan Kaderiyye mezhebine cevablar vermişlerdir. Biz, Sâhîh-i Buhârî Şerhi'nin Kitâb'ül-Îmân bölümünde bu husûsta geniş bilgi vererek vârid olan hadîsleri de kaydettik. Burada ise bu âyet-i kerîme ile ilgili hadîsleri zikredeceğiz.

İmâm Ahmed'in Vekî' kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Kureyş müşrikleri kader konusunda tartışmak üzere Hz. Peygamber (s.a)e geldiler de «O gün, yüzleri üstü ateşe sürüldüklerinde : Tadın cehennemin tadını, denir. Şüphesiz ki Biz, her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır.» âyeti nâzil oldu. Müslim, Tirmizî ve İbn Mâce, hadîsi Vekî' kanalıyla Süfyân es-Sevrî'den rivâyet etmişlerdir. Bezzâr der ki : Bize Amr İbn Ali'nin... Amr İbn Şuayb'dan, onun babasından, onun da dedesinden rivâyetine göre dedesi şöyle demiştir : Muhakkak ki «Şüphesiz ki suçlular, sapıklık ve çılgın ateşler içindedirler. O gün, yüzleri üstü ateşe sürüldüklerinde : Tadın cehennemin tadını, denir. Şüphesiz ki Biz, her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır.» âyetleri kaderciler (kader üzerinde tartışanlar, Kaderiyye'ye mensûb olanlar) hakkında nâzil olmuştur. İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... İbn Zürâre'den, onun babasından, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre Rasûlullah : «Tadın, cehennemin tadını. Şüphesiz Biz, her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır.» âyetini okuyup şöyle buyurdu : Bu âyet ümmetimden birtakım insanlar hakkında nâzil olmuştur ki, onlar âhir

zamanda gelecek ve Allah'ın kaderini yalanlayacaklar. Yine İbn Ebu Hâtim'in Hasan İbn Arafe kanalıyla... Atâ İbn Ebu Rebâh'tan rivâyetine göre; o, şöyle anlatmış : İbn Abbâs Zemzem'den su çekerken yanına vardım. Elbisesinin ucu ıslanmıştı. Ona : Kader hakkında konuşuldu, dedim. Bunu yaptılar mı? diye sordu, ben de; evet, dedim. Allah'a yemîn olsun ki «Tadın, cehennemin tadını. Şüphesiz ki Biz, her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır.» âyeti onlar hakkında nâzil oldu. Onlar bu ümmetin en kötüleridir. Onların hastalarını ziyârete gitmeyin, ölülerinin cenâze namazlarını kılmayın. Şâyet onlardan birini görecek olursam şu iki parmağımla gözlerini oyarım, dedi. İmâm Ahmed bu haberi başka bir kanaldan rivâyet etmiştir ki, bu rivâyetin içinde merfû' kısımlar da vardır. İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu Muğîre'nin... Muhammed İbn Ubeyd el-Mekkî'den rivâyetine göre Abdullah İbn Abbâs'a : Bize bir adam geldi ki kaderi yalanlıyor, denilmişti. Beni ona götürün, dedi. İbn Abbâs o zaman âmâ olmuştu. Ey Ebu Abbâs, ona ne yapacaksın? dediler de şöyle dedi : Nefsim kudret elinde olan (Allah)a yemîn ederim ki, onu bir ele geçirirsem burnunu ısırır koparırım. Şâyet boynunu elime geçirecek olursam kırarım. Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işittim : Fihr oğulları kadınlarını sanki görür gibiyim : Müşrik olup kalçalarını kıvırarak Hazreclilerin çevresinde dolaşıyorlar. Bu ümmetin ilk şirki işte budur. Nefsim kudret elinde olan (Allah)a yemîn ederim ki; onların inançları o derece kötüleşecek ki, sonunda Allah'ın hiç bir hayrı takdîr buyurmadığını, aynı şekilde hiç bir şerri de takdîr buyurmadığını iddiâ edeceklerdir. Hadîsi İmâm Ahmed de Ebu Muğîre kanalıyla... Muhammed İbn Ubeyd'den rivâyetle yukardaki gibi zikretmiştir. Mu'teber hadîs kitabları bu hadîsi tahrîc etmemişlerdir.

İmâm Ahmed'in Abdullah İbn Yezîd kanalıyla... Nâfî'den rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor : İbn Ömer'in Şam halkından mektuplaştığı bir arkadaşı vardı. Abdullah İbn Ömer ona şöyle yazdı : Bana ulaştığına göre sen kader hakkında konuşmuşsun. Sakın bir daha bana mektup yazma. Ben, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işittim : Ümmetimden öyle bir topluluk gelecek ki kaderi yalanlayacaklar. Hadîsi Ebu Dâvûd da Ahmed İbn Hanbel'den rivâyet etmiştir. Yine İmâm Ahmed'in Enes İbn İyâz kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Her ümmetin mecûsîleri vardır. Benim ümmetimin mecûsîleri de; kader yoktur, diyenlerdir. Şâyet hastalanırlarsa onları ziyâret etmeyin, ölürlerse cenâzelerinde hazır bulunmayın. Kütüb-i Sitte sâhiplerinden hiç birisi hadîsi bu kanaldan tahrîc etmemişlerdir.

İmâm Ahmed'in Kuteybe kanalıyla... İbn Ömer'den rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş : Bu ümmetten bazı yüzler çirkinleştirilecektir. Dikkat edin; bu, kaderi yalanlayanlar

ve zındıklar hakkında meydana gelecektir. Hadîsi Tirmizî ve İbn Mâce, Ebu Sahr Humeyd İbn Ziyâd kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh, garîb olduğunu söyler. Yine İmâm Ahmed'in İshâk İbn Tabbâ' kanalıyla... İbn Ömer'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Her şey kader iledir. Âcizliğe ve zekîliğe varıncaya kadar. Hadîsi sadece Müslim, Mâlik kanalıyla rivâyet etmiştir. Sahîh bir hadîste şöyle buyrulur : Allah'tan yardım dile ve âciz olma. Başına bir iş geldiğinde : Allah böyle takdîr buyurmuş, O dilediğini yapar, de. Şâyet ben yapmış olsaydım şöyle şöyle olurdu, deme. Zîrâ bu ifâde şeytânın amelinin açılışı, başlangıcıdır. İbn Abbâs'tan rivâyet edilen bir hadîse göre, Allah Rasûlü (s.a) ona şöyle buyurmuş : Bil ki; toplum Allah'ın senin lehine yazmamış olduğu bir şey ile sana fayda vermek üzere birleşse hiçbir fayda veremez. Allah'ın senin aleyhine yazmamış olduğu bir zararı sana eriştirmek üzere bir araya gelmiş olsalar sana hiç bir zarar veremezler. Çünkü kalemler kurumuş, sayfalar dürülüp kapanmıştır.

İmâm Ahmed der ki : Bize Hasan İbn Süvâr'ın... Velîd İbn Ubâde'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor : Ubâde'nin yanına girdim. Hastaydı. Onda ölüm alâmetleri görür gibiydim. Ey babacığım, bana tavsiyede bulun, dedim. Beni oturtun, dedi. Onu oturtttukları zaman şöyle dedi : Oğulcuğum, hayrı ve şerri ile kadere îmân etmedikçe Allah'ı gerçekten bilmiş olamaz ve îmânın tadını hissedemezsin, dedi. Ben : Babacığım, kaderin hayır mı, şer mi olduğunu nasıl bileceğim? diye sordum. Bilirsin ki sana isâbet etmeyen başına gelecek değildir. Senin başına gelen ise hiç bir şekilde seni şaşıracak değildir. Oğulcuğum, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işittim : Allah'ın yarattıklarının ilki kalemdir. Sonra ona; yaz, buyurdu. O anda kalem, kıyâmet gününe kadar olacakları yazdı. Oğulcuğum; şâyet bu îmâna sâhib olmadan ölecek olursan hiç şüphesiz cehenneme girersin, dedi. Tirmizî de hadîsi Yahyâ İbn Mûsâ el-Belhî kanalıyla... Velîd İbn Ubâde'den, o ise babasından rivâyet etmiştir. Tirmizî hadîsin hasen, sahîh, garîb olduğunu söyler. Süfyân es-Sevrî'nin Mansûr kanalıyla... Hz. Ali İbn Ebu Tâlib'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kul şu dört şeye inanmadıkça gerçekten îmân etmiş olmaz : Allah'tan başka ilâh olmadığına, benim Allah'ın elçisi olduğuma şehâdet eder. —Doğrusu Allah, beni hak ile göndermiştir— Ölüme, ölümden sonra diriltilmeye, hayrı ve şerri ile kadere îmân eder. Tirmizî de hadîsi Nadr İbn Şümeyl kanalıyla... Mansûr'dan rivâyet etmiştir. Ayrıca Tirmizî hadîsi Ebu Dâvûd et-Tayâlisî kanalıyla... Hz. Ali'den de rivâyetle zikretmiş ve : Bu, bana göre daha sahîhtir, demiştir. Aynı şekilde İbn Mâce de hadîsi Şerîk kanalıyla... Hz. Ali'den rivâyet ediyor. Müslim'in, Sahîh'inde Abdullah İbn Vehb ve başkaları kanalıyla Abdullah İbn Amr'dan

rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Şüphesiz Allah Teâlâ, yaratıkların kaderlerini gökleri ve yeri yaratmazdan elli bin sene önce yazmıştır. Râvî İbn Vehb şöyle ilâve eder : Allah'ın Arş'ı su üzerindeydi. Hadîsi Tirmizî de rivâyet etmiş ve; hasendir, sahîhtir, garîbtir, demiştir.

«Ve Bizim emrimiz bir tektir; bir göz kırpması gibidir.» âyet-i kerîme'si Allah Teâlâ'nın kaderinin insanlar hakkında geçerli olduğunu haber verdiği gibi, Allah'ın dilemesinin de yaratıkları hakkında geçerli olduğunu haber veriyor. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : «Ve Bizim emrimiz bir tektir.» Biz bir şeye bir kere emrederiz. İkinci bir emirle te'kîd etmeye muhtâç değiliz. Bizim emrettiğimiz bir göz açıp kapaması gibi hemen var olur. Bir göz açıp kapayacak kadar bile gecikmez. (...)

«Andolsun ki Biz, sizin benzerlerinizi hep helâk etmişizdir.» Rasûlleri yalanlayan geçmiş ümmetlerden sizin benzerlerinizi hep yok etmişizdir. «Şu halde bir düşünen var mı?» Allah'ın onları rüsvây etmesi ve azâbı takdîr buyurmasından öğüt alacak kimse yok mudur? Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur : «Onlarla arzuladıkları şeylerin arasına bir engel konmuştur. Daha önce benzerlerine yapıldığı gibi.» (Sebe', 54).

Allah Teâlâ : «Yaptıkları her şey kitablarda kayıdlıdır.» buyurur ki, yaptıkları her şey, meleklerin yanındaki kitablarda yazılıdır. «(Onların amellerinden) küçük, büyük her şey satır satırdır.» Aleyhlerine toplanmış ve sayfaların satırlarına geçirilmiştir. Küçük, büyük hiç bir şeyi kaçırmamış; onları saymış ve tesbît etmiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu Âmir'in... Hz. Aişe'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyururmuş : Ey Âişe, günahların küçüklerinden sakın; çünkü Allah tarafından onu bir taleb eden, peşine düşen vardır. Neseî ve İbn Mâce de hadîsi Saîd İbn Müslim İbn Bânek el-Medenî kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Saîd İbn Müslim; İmâm Ahmed, İbn Maîn, Ebu Hâtim ve başkaları tarafından güvenilir bir râvî olarak kabul edilir. Hâfız İbn Asâkir, Saîd İbn Müslim'in hal tercümesinde yukardaki hadîsi başka bir kanaldan rivâyetle zikreder. Saîd der ki : Bu hadîsi Âmir İbn Hişâm'a rivâyet ettim. Bana : Yazık sana ey Saîd, dedi ve şöyle devâm etti : Süleymân İbn Muğîre bana naklett ki o, bir günâh işlemiş ve o günâhı küçük görmüş; uykusunda birisi ona gelerek şöyle demiş : Ey Süleymân;

«Günâhlardan küçük olanını hakîr görme.
Hiç şüphesiz küçük, yarın büyüğe dönüşecektir.
Muhakkak ki küçük günâh ne kadar eski olursa olsun, Tanrı katında yazılmıştır.
Hevâ ve hevesini kahramanlıktan alıkoy,
Ve zor idâre edilir olma, kolları sıva.

Seven kişi tanrısını sevdiği zaman, kalb yerinden oynar ve ona düşünce ilhâm olunur.

Niyyet ile tanrıdan hidâyetini dile.

Hidâyet verici ve yardımcı olarak sana Rabbın yeter.»

«Muhakkak ki müttakîler, cennetlerde ve ırmaklardadırlar.» Bedbaht kimselerin sapıklık ve çılgın ateşler içinde olmalarının, suçlanma, azarlanma ve tehdîdle yüz üstü ateşe sürülmelerinin tersine, «Muhakkak ki müttakîler, cennetlerde ve ırmaklardadırlar. Doğruluk makâmındadırlar.» Allah'ın kerâmet, hoşnudluk, lutuf, nimet, cömertlik ve ihsân yurdundadırlar. «Güçlü bir hükümdârın katındadırlar.» Her şeyi yaratan ve takdîr eden yaratıcı, en yüce Melîk'in (hükümdârın) katındadırlar. O; onların isteyip dileyecekleri her şeye güç yetiricidir. İmâm Ahmed der ki : Bize Süfyân'ın... Abdullah İbn Amr'dan —Abdullah hadîsi Hz. Peygamber (s.a)e ulaştırıyor— rivâyetine göre; o, şöyle buyurmuştur : Adâletli davrananlar, kıyâmet günü Allah katında Rahmân'ın sağında nûrdan minberler üzerindedirler. O'nun her iki eli sağdır. O kimseler hükümlerinde, âileleri hakkında ve idâresini üstlendikleri kimseler hakkında adâletli davranırlar. Hadîsi sadece Müslim ve Neseî, Süfyân ibn Uyeyne kanalıyla ve onun isnâdı ile yukardaki gibi tahrîc etmişlerdir.

İ Z Â H I

Âyet-i kerîme bu sarsıcı ve dehşet verici sahnelerin ışığı altında özellikle Kureyş kavmine genellikle de bütün insanlara çeviriyor beyânatını. Kalblerine Allah'ın kudretini, hikmet ve tedbîrini yerleştirmeye çalışıyor. Şüphesiz ki dünyada iken o çarptırılan felâketler bu âhiret azâbları ve daha önce gelip geçmiş olan peygamberler ve uyarıcılar, kitablar ve Kur'ân, bütün bunların yanı sıra varlıklar âlemindeki yaratıklar ve bu varlıklar âlemine hükmeden kanunlar... Evet bütün bunlar ve büyük küçük her şey bir ölçüye göre yaratılmıştır. Bir maksada bir hikmete göre tanzîm edilmiştir. Başıboş hiç bir şey yoktur. Luzumsuz hiç bir şey yoktur. Tesâdüfen meydana gelmiş hiç bir şey yoktur. Kendiliğinden olup gelen hiç bir şey mevcûd değildir :

«Şüphesiz Biz her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır.»

Her şeyi... Büyük küçük her şeyi... Konuşan ve konuşmayan her şeyi... Hareket eden ve duran her şeyi... Geçen ve hazır olan her şeyi... Her bilineni, her bilinmeyeni... Kısacası her şeyi... Bir ölçüye göre yaratmışızdır... Onun gerçek durumunu belirten, vasfını anlatan, miktarını ta'yîn eden, zamanını tesbît eden, mekânını tahdîd eden, çevresindeki eşyâ ile olan münâsebetlerini ayarlayan, varlıklar âlemindeki te'sîrini belirleyen... Bir ölçüye göre...

Doğrusu Kur'ân-ı Kerîm şu kısacık âyetin doğruluğunu bütün kâinâta gösteren, akılları durdurucu, şümûllü ve büyük bir hakîkata işâret etmektedir. Bu mevcûdâtla yüzyüze gelen, onunla hemhâl olan, ondan duygulanan ve mevcûdâtın ince bir âhenk içerisinde yaratılmış olduğunu hisseden gönül sâhipleri bu kısacık âyetin ifâde ettiği gerçekleri idrâk ederler. Mevcûdâtta her şey bir ölçüye göredir. Mutlak bir âhenk hâkimdir. Varlıklarla yüzleşen her gönül bu âhengin te'sîrine kaptırır kendisini.

Sonra bilgi, tecrübe ve görgü vâsıtalarının el verdiği nisbette, beşer aklının tâkatı dâhilinde bu gerçek ölçünün bazı yönlerini idrâk edip öğrenebilir. Ama bu ölçü; bilgi ne kadar ilerlerse ilerlesin her zaman daha bir yüce, daha mükemmel, daha muazzam olarak devâm ederek kalır. O azameti ve mükemmelliği insan fıtratı kavrar ve kâinâtın âhenkli seslerinin te'sîri altında kalır. Çünkü fıtratta her şeyin bir ölçüye göre yaratıldığı bu muntazam kâinât korosunun bir ferdidir o.

Modern ilim, kâinâta hâkim olan bu ölçü gerçeğinin kendi imkân ve vâsıtaları nisbetinde bazı yönlerini keşfetmiş bulunuyor. Meselâ yıldızların ve gezegenlerin arasındaki mesâfelerde büyük bir nizâmın hâkim olduğunu, her birisinin hacim ve kütlesinin belli ölçüler dâhilinde bulunduğunu, birbirlerine karşı yaptıkları çekim gücünü öğrenebilmiş bulunuyor. Öyle ki bilginler henüz göremedikleri yıldızların yerini bile ta'yîn edebiliyorlar. Çünkü kâinâttaki nizâm o görünmeyen yıldızların da belirli yerlerde ve hudûdlar dâhilinde bulunmasını gerektiriyor. Bu görülmeyen yıldızların belirlenen yerlerde bulunmasını zarûrî kılan bir takım tezâhürler var ki, gözleme tâbi tuttukları yıldızların hareketinde kendisini göstermektedir. Sonra bu tahmînleri gerçekleşmekte ve gökyüzündeki cisimlerin korkunç fezâ boşluğunda hiç bir çatışmaya mahal bırakmadan ölçülü nisbetler içerisinde yerleştirilmesinin gerektiğini, sonsuz bir dikkatin eşyâya hâkim olduğunu anlamaktadırlar.

Üzerinde yaşadığımız dünyanın durumundaki nizâmı da günümüzün ilmi keşfetmiş bulunuyor. Allah Teâlâ bu dünyayı insan cinsinin hayatına elverişli olacak ölçüler dâhilinde yaratmıştır. Bu yeryüzünün ölçü ve nisbetlerinden herhangi birisinde vukû' bulacak en küçük bir değişiklik ihtimâli yalnız dünyaya değil, bütünüyle hayatı kökten mahvedecek veya yaşanmaya elverişsiz hale getirecek durumdadır. Dünyanın hacmı, kütlesi, güneşten uzaklığı... Güneşin kütlesi, ısı derecesi... Yeryüzünün kendi ekseni üzerindeki ölçülü eğimi hem kendi çevresinde hem de güneşin çevresindeki seyir hızı... Ayın dünyadan uzaklığı, hacmi ve kütlesi... Karaların ve denizlerin dünyadaki dağılımı... Ve daha binlerce ölçü ve nisbetler... Bunların herhangi birisinde

meydana gelecek en küçük bir değişiklik her şeyi kökten değiştirebilir. Ve yeryüzündeki hayat çarkını tamâmen durdurabilir...

Modern ilim, hayatı devâm ettiren, canlılar arasında ölçüleri ve âhengi tanzîm eden, canlıların hayat şartları ve çevreyle olan münâsebetlerini ayarlayan pek çok kanun ve nizâmları da keşfetmiş bulunuyor... Ve bu bilinen nisbet ve nizâmlar insana âyetin işâret ettiği o büyük ve derin gerçeğin bir yanını düşünebilme imkânı sağlıyor. Meselâ, hayat ve bekâ faktörleriyle ölüm ve fenâ faktörleri arasındaki nisbet gerek cemiyet içerisinde, gerekse canlılar dünyasında hep hayatın doğup gelişmesine elverişli bir ölçü dâhilinde muhâfaza edilmektedir. Aynı zamanda ölüm ve hayat faktörlerinin herhangi bir devirde geçinme ve yaşama şartları için luzûmlu olan ortamı yetersiz kılacak derecede yayılıp genişlemesini de önlemektedir.

Öyle sanıyorum ki bazı canlıların birbirleriyle olan münâsebetlerindeki bu âhenk ve nizâmı kısa işâretlerle de olsa belirtmekte fayda vardır. Gerçi kâinâtın yapısındaki yeryüzünün hayat şartlarına elverişli kılınmasındaki nizâmı diğer sûrelerde etraflıca anlatmıştık. Bu husûsta bilhâssa Furkân sûresine başvurulabilir.

Küçük kuşlarla beslenen yırtıcı kuşların sayısı azdır. Çünkü az yumurta yaparlar ve az kuluçkaya yatarlar. Diğer taraftan ancak belirli yerlerde yaşayabilirler. Buna karşılık yaşları uzundur. Eğer uzun süre yaşamalarına mukâbil çok yumurta yapıp kuluçkaya yatabilecek olsalar ve her yerde yaşayabilecek durumda bulunsalardı —ne kadar çok yumurta yapıp yavru çıkarırsa çıkarsınlar— küçük kuşların hepsini toptan yok edebilirlerdi. En azından bu yırtıcı kuşlar için ve yeryüzünde yaşayan insanlık âlemi için luzûmlu birer gıdâ olan ve daha birçok roller alan ve bu yüzden hayat için luzûmlu olan bu küçük kuşların sayısı azalabilirdi. Nitekim şâir der ki :

«Daha çok olur yavrusu küçük kuşların.
Bunun için az yavru yapar anne şâhin.»

Gördüğümüz gibi yeryüzünde yırtıcı kuşlarla küçük kuşların varlık ve yokluk âmillerini bir dengeye ve ölçüye bağlı olarak korunması gerektiğinden Cenâb-ı Allah hikmeti gereği olarak bunu böyle tanzîm etmiştir.

Karasinek milyonlarca yumurta yapar. Ancak doğan yavrular iki haftadan fazla yaşayamazlar. Şâyet sinekler birkaç yıl yaşayabilselerdi ve bu nisbette de yumurta bırakabilselerdi toprağın yüzü kısa zamanda sineklerle dolar giderdi. Ve o zaman yeryüzündeki birçok canlıların —bunların başında da insanın— yaşaması imkânsız hale gelirdi. Ne var ki, bu kâinâtı idâre eden kudret elinde, denge çarkı kat'iyyen bozulmuyor. Ve bu kudret eli çok yavru yapan canlıya az ömür vererek nizâmı gördüğümüz şekilde kuruyor.

Canlılar içerisinde sayısı en çok olan, kısa zamanda çoğalıp yıpranabilen mikroplar da aynı şekilde canlıların en güçsüzü olarak hayatın zorluklarına dayanamayıp çok az yaşarlar. Milyarlarca mikrop soğuktan, sıcaktan, ışıktan, asitlerden, kan pıhtılaşmasından ve daha bir çok faktörlerden dolayı ölür gider. Ancak muayyen insan ve hayvan üzerinde te'sîrli olabilirler. Şâyet mikroplar kuvvetli ve dayanabilme gücüne sâhip veya uzun ömürlü olsalardı, yeryüzündeki hayatı ve canlıları mahvedip tüketirlerdi.

Her canlı, düşmanına karşı kendisini korumak ve türünün yok olma tehlikesini ortadan kaldırmak için gerekli silâhlarla donatılmıştır. Çeşit çeşit korunma silâhları vardır canlıların. Bazı canlılarda çok sayıda üreme bir silâh iken, bazı canlıda karşıyı ezme bir silâh olmaktadır. Meselâ küçük yılanlar kendilerini korumak için ya zehirle donatılmışlardır veya düşmanlarından çabucak kaçıp kurtulmakla. Büyük yılanlara gelince, bunlar kas gücüyle donanmış olduklarından zehirleri azdır.

Domuzlan böceği düşmanlarından korunmak için pis bir koku salarak karşılaştığı her nesneye bırakır ve böylece kendi cinsini muhâfaza eder. Ceylanlar çok hızlı koşmak ve sıçramakla korurlar cinslerini. Böylelikle her canlı büyük küçük kendisini koruyacak bir silâha sâhibtir.

Ayrıca her canlı, gıdâsını elde etmek için gerekli vâsıta ve husûsiyetlerle de donatılmıştır. İnsandan kuşa kadar, hayvandan en basit yaratığa kadar her canlı böylece gıdâsını elde eder.

Dişi yumurtacık erkekler tarafından rahme boşaltılan canlı varlıklarla ilkah olduktan sonra rahmin duvarına tutunur. Bu esnâda son derece obur bir varlıktır. Rahmin duvarında çevresine ördüğü bir ağla tutunduğu noktayı gelişip büyümesine elverişli bir kan gölü haline getirir. Anne doğumunu yapıncaya kadar gizli bir bağ cenini annenin kanına bağlar. Bu bağın meydana gelişinde yavrunun hayatı için elverişli bir hedef güdülmüştür. Bağ, ne oraya akan gıdânın alkole dönüşmesine sebep olacak kadar uzundur, ne de yavruya gıdânın ulaşmasını engelleyecek kadar kısadır.

«Meme de bir guddedir hâmileliğin son anları ile doğumun başlangıcında birtakım beyâz, sarımsı akıntılar salgılar ki, ilâhî tecellînin eseri olarak bu salgılar çocuğu muhtelif hastalık mikroplarından muhâfaza edecek kimyevî maddeler ihtivâ etmektedir. Doğumu müteâkiben ikinci gün annenin memelerinden süt gelmeye başlar. Yine en büyük tedbîr sâhibi olan Allah Teâlâ'nın hikmetinin eseri olarak anne memesinden gelen süt miktarı gün be gün artar. Bir yıl sonra bu miktar günde 2,5 litreye bâliğ olur. Halbuki ilk günlerde bu miktar birkaç yüz gramı geçmez. Buradaki hayret verici hal, sadece sütün artışı ile

kalmaz, çocuğun yaş durumuna göre sütün ihtivâ ettiği kimyevî maddelerin bileşim oranı da değişir. Başlangıçta anne sütündeki kimyevî maddenin bileşiminde su içerisinde az miktarda şeker ve besin maddeleri bulunur. Sonra sütün bileşimi yavaş yavaş değişir ve bileşiminde gün be gün şekerli ve yağlı besin maddelerinin nisbeti artar. Bu değişik likte bir gün diğer bir günü tutmaz. Bu artış çocuğun devâmlı olarak gelişmesine, organlarının teşekkülüne, kaslarının kuvvetlenmesine uygun şekilde olur. Anne memesinde sütün teşekkül ameliyesi de şaşırtıcı bir haldir.» (Abdürrezzâk Nevfel, Allah ve Modern İlim, 47-48).

Değişik organlar insanın teşekkülünde, vazîfesini yapmasında, çalışma tarzında ayrı yollar izlerler. Ama hepsi de onun hayat ve sıhhatini muhâfazayla vazîfelidir. Her organda insanı hayretten hayrete sürükleyecek ince bir ölçü ve üstün bir tedbîr hâkimdir. Biz her ferdi idâre eden ilâhî kudret elini görüyoruz bunun ardında. Yalnız ferdî değil, her organı, hattâ bir organdaki hücrelerden her birisini ilâhî el idâre etmektedir. Allah'ın gözetimi ve denetimi altında o faâliyetini sürdürmektedir. Biz burada bunları teker teker sayacak güçte değiliz. Sadece bu organlardan birisindeki ince ölçüye seri işâretlerle yetineceğiz. Bu organ vücudun her tarafına yayılmış olan bezeler sistemidir :

«İnsan vücûdunun her tarafında bulunan bu guddelerdeki kimyevî terkîbleri meydana getiren o hayret verici kimyevî muâmeleler, insanı dehşetten dehşete sevketmektedir. Her bezin salgısı bir diğerini tamâmlayıcı mâhiyettedir. Bu ifrâzâtın nasıl meydana geldiği ise yine bir problemdir. Girift bir özgü gibidir. Ve bu ifrâzâtın muayyen mikdârı aşması ise insan vücûdunda onulmayacak telefâta sebep olur.» (A. Nevfel, Allah ve Modern İlim, 51-52).

Hayvanlarda ise organlar türüne, yaşadığı muhîte ve hayat şartlarına göre değişik biçimler almıştır :

«Arslanlar, kaplanlar, kurtlar, sansarlar ve çölde yaşayıp avlanarak beslenmek durumunda olan bütün yırtıcı hayvanların ağızları kuvvetli ve sağlam bir yapıdadır. Zîrâ bu hayvanların avlarına hücûm etmeleri, onları keskin ve kuvvetli dişleriyle yakalamaları zorunludur. Aynı şekilde, avına hücûm ederken adalelerini de kullanmak zorunda bulunduğundan, ayakları kuvvetli adaleler, keskin tırnak ve pençelerle teçhîz edilmiştir. Mideleri de et ve kemikleri sindirici asitlerle mâyiler ihtivâ etmektedir.»

Otlaklarda yaşayan evcil geviş getiren hayvanlara gelince, onların kâbiliyetleri ise daha da başka türlüdür :

«Bunların hazım sistemleri ve çevreye mütenâsib olarak pekleşmiştir. Ağızları nisbeten geniştir. Parçalayıcı ve kuvvetli köpek ve azı dişleri yoktur. Fakat kesici dişleri oldukça gelişmiştir. Kuru otları

ve bitkileri sür'atle keserler. Yutma kâbiliyetleri fazladır.» (A. Nevfel, Allah ve Modern İlim, 71-72).

Böylece insana bu hayvanların büyük hizmetler görmesi imkânı doğmaktadır. Yüce Yaratıcı bu hayvan türleri için hazım cihâzlarının en şaşırtıcısını dikkatle lutfetmiştir. Yedikleri yiyecekler önce işkembeye iner, hayvanın günlük çalışması biter, rahat etmek için oturmaya başlayınca hayvan yattığı yerde geviş getirerek tekrâr ağzına çeker ve yeniden emer onu. Oradan bağırsaklara gider ve bağırsaklarda tekrâr emilir. Bütün bu uzun ameliye boyunca hayvanın korunması da sağlanmaktadır. Zîrâ mer'ada otlanırken yırtıcı hayvanların hücûmuna uğrayabilme ihtimâli çoktur. Bunun için hayvan çabucak gıdâsını toplar ve bir kenara çekilerek gizlice onu hazmeder.

İlim diyor ki; geviş getirme ameliyesi bu nevi hayvanlar için zarûrî ve hayâtîdir. Çünkü otların sindirimi güçtür. Bütün hücreleri selülozla kaplı bulunduğundan sindirimi için hayvanın uzun bir zamana ihtiyâcı vardır. Eğer geviş getirmez ve midesinde husûsî deposu bulunmazsa, vaktinin uzun bir kısmını, hemen hemen bütün gününü otlamakla geçirmesi lâzım gelir. Bu vesîle ile adaleleri de uzun süre otlama ve sindirimi için çalışmaya katılmalıdır. Sür'atle yemesi, depolaması, bir miktar ekşimeden sonra iâde edilmesi ezmek, öğütmek ve yutmak imkânı verir. Hayvanın çalışmasını, gıdâlanmasını ve yediğini iyice sindirmesini sağlar.

Baykuş ve delice (dölengeç) kuşu gibi parçalayıcı kuşlar, etleri ezebilme için çengel biçiminde, eğik ve keskin, kuvvetli gagalara sâhiptir.

Kaz ve ördeklerin ise geniş, enli ve kepçe gibi yaygın gagaları bulunur. Çamur ve suda gıdâlarını araştırmaya müsâittir. Gagasının iki yanında testere gibi kuru otları kesmeye yarayacak dişleri vardır.

Tavuk, güvercin ve yerden tane toplayan diğer kuşların gagaları ise kısadır. Halbuki martının oldukça uzundur. Aşağı kısmında da balıkçı ağı gibi iri bir torba uzanır. Zîrâ martının aslî gıdâsı balıktır.

Çavuşkuşunun gagaları da uzunca ve eğikçedir. Çoğunlukla toprak altında bulunan haşere ve kurtçukları arayıp çıkarmaya müsâit bir tarzda yaratılmıştır.

Modern ilim diyor ki; her kuşun besinini, gagasına dikkatle bakmak sûretiyle anlamak mümkündür.

Kuşların sindirim sistemlerinin diğer kısımları da cidden tuhaftır. Kuşlarda diş olmadığı için, yemek hazmettiren kursak ve taşlık yaratılmıştır. Kuş, sert maddeleri ve küçük taşları da alır ve bu taşlık sâyesinde sindirir.

Burada her canlı hayvanın husûsiyetlerini teker teker incelemeye çalışsak hem çok yer tutar, hem de bizim «Kur'ân'ın Gölgesinde» ki metodumuza aykırı düşer. Bunun için biz hızla ilerleyip tek hücreli

canlı olan amip'e göz atalım ve oradaki Allah'ın kudret elini ve gözetimini inceleyip ölçü ve takdîrini görelim :

Amip, çok küçük hacimli canlı bir varlıktır. Göl ve su birikintilerinde ve tortul kayalar üzerinde yaşar. Gözle görülmesi imkânsızdır. Ancak mikroskopla görülür. Esnek ve yapışkan bir kütle olup, şart ve ihtiyâçlara göre şekil değiştirir. Hareket ettiği zaman vücûdundan bazı çıkıntılar uzanır. İstediği yere hareket edebilmek için bunları ayak olarak kullanır. Bu sebepten, bu çıkıntılara yalancı ayak adı verilir.

Bir gıdâ bulduğu zaman, bu çıkıntılarla onu yakalar ve üzerine hazmettirici bir sıvı salgılar. Yararlı taraflarından faydalanır, geri kalan kısımlarını da atar.

Amip, vücûdunun her tarafıyla teneffüs ederek sudan oksijen alır.

Bu gözle görülmesi imkânsız olan varlığa bakın ki, yaşıyor, hareket ediyor, beslenip nefes alıyor ve artıklarını da dışarı atıyor... Gelişmesi tamâmlanınca da yeni bir canlı meydana getirmek için iki kısma ayrılıyor...

Bitkiler âlemindeki acâyib hayat tarzı dehşet ve hayret verici olması bakımından insanlar ve hayvanlardaki hârikalardan hiç de geri kalmaz. Oradaki ölçü ve takdîr diğer canlılardan hiç de farklı değildir. «O her şeyi yaratmış bir ölçüye göre takdîr etmiştir.»

Mesele bütün bunlardan daha büyük ve geniştir. Kâinâttaki ölçü ve tedbir son derece büyüktür. Kâinâtın bunca hâdiseleri vâkıaları ve felâketlerle dolu hareketleri büyük küçük hepsi kudret eli tarafından idâre edilmektedir. Tarihteki her hareket gibi ferdlerin rûhundaki her heyecân, alınan her nefes tamâmen vakti ta'yîn edilmiş, yeri belirtilmiş, şartları takdîr buyurulmuştur. Varlık kanunları ve kâinât nizâmıyla irtibâtlıdır. Büyük hâdiseler gibi alınan bir nefes dahi kâinât nizâmı bakımından hesâb edilmiş ve bir ölçüye bağlanmıştır.

Kurak sahrâda tek başına bitmiş olan bir ağaç dahi oradaki bir ölçüye göre yerleştirilmiştir. Başından itibâren mevcûdâtın bütünüyle alâkalı bir vazîfe yapmıştır. Şu ard arda dizilmiş giden karınca, şu uçan kuş, şu özsu içerisinde yüzen hücre tıpkı birer gök cismi gibi, tıpkı birer korkunç derecede büyük yıldızlar gibi varlıklar âleminde vazîfe yapmaktadır.

Zaman ölçü dâhilindedir, mekân ölçü dâhilinde... Sayılar ölçülü, şekiller ölçülü... Her türlü münâsebetler ve şartlar arasında mutlak bir ölçü hâkim... Kim hatırlıyor meselâ Hz. Yâkûb'un bir başka kadınla evlenip Yusûf'u ve Bünyamin'i dünyaya getirmesinin şahsî ve ferdî bir hâdise olmayıp önceden planlanmış bir ölçüye göre olduğunu? Aynı anadan olmayan diğer kardeşlerinin Yûsuf'u kıskanıp bir kuyuya atmalarını, sonra oradan geçen bir kervanın onu kuyudan çıkarıp satmak için Mısır'a götürmesinin ve Mısır hükümdârının köşkünde bü-

yüyüp hükümdârın hanımının ondan hoşlanıp baştan çıkarmaya çalışmasının önceden takdîr edildiğini düşünen var mı? Sonra Yûsuf neden atılmıştır zindana? Zindanda hükümdârın adamlarıyla tanışıp birleşmek için neden tefsîr etmiştir onların rü'yâlarını? O ana kadar bir cevab yoktu bu suâle. Birtakım kimseler : Yarabbi Yûsuf niçin acı çekmekte, Ya'kûb neden ızdırâbla dilhûn olmaktadır, neden bir yüce peygamber kederden gözlerini kaybetmektedir ve niçin Yûsuf gibi zekî ve temiz birisi bunca elem ve ızdırâblarla karşı karşıya kalmaktadır? diye sormaktadır. Niçin?... Niçin?... Ve ilk defa bir çeyrek asırlık işkencelerden sonra bu suâlin cevabı gelmektedir. Çünkü kader onu Mısır'a hükümdâr etmek için hazırlamış, çeşit çeşit tecrübelerden geçirmiştir. Mısır halkı ve Mısır'a komşu yerlerin halkı yedi yıl boyu kıtlık çekmişlerdi. Sonra ne oldu? Sonra babasına ve kardeşlerine kavuştu ve onun neslinden İsrâiloğulları doğdu. Firavun İsrâiloğullarını baskı altına aldı, tâ ki aralarında Mûsâ gibi bir peygamber yetişsin. Ve bunun yanı sıra Mûsâ peygamberin hayatındaki takdîr ve tedbîrler... Ondan sonra da yeryüzünün hayatında yığınlarca problemler ve yığınlarca hâdiseler cereyân etmekte, insanlığın hayat akışına kendi mührünü vurmaktadır.

Meselâ kim düşünür Ya'kûb peygamberin atası İbrâhîm peygamberin Mısır'lı Hacer'le evlenmesinin şahsî ve ferdî bir hâdise olmadığını? Gerek bu hâdise, gerekse ondan önce İbrâhîm peygamberin hayatındaki olaylar vatanını bırakıp Mısır'a gitmesini gerekli kılmış ki, orada Hacer'le evlensin de İsmâîl'i dünyaya getirsin. İsmâîl ve annesi, mübârek evin yakınında yerleşsinler, sonra oradan İbrâhîm peygamberin neslinden Allah sevgilisi Muhammed Mustafâ (s.a.) dünyaya gelsin. İslâm risâletinin taşınması için yeryüzünde en uygun yer olarak burası seçilsin. Ve böylece bütün beşeriyet tarihinin en büyük hâdiselerinden birisi meydana gelsin...

Bütün bunlar Allah'ın takdîriyledir. Uzak çizgilerin ötesinden her hâdisede, her oluşta, her varışta bu kader denilen ölçü vardır. Her noktanın ardında, her adımın gerisinden ve her değişikliğin ötesinden kaderin yüzü görünür. Her şeye işler, her şeyi içine alır, ince ve derin bir ölçüdür bu.

Çoğu kere insanlar yakın çizginin bir yanını görür de uzakta kalan öbür yanını göremez... Çoğu kere çizginin başı ile sonu arasındaki mesâfe uzar gider. Kendi kısa ömürlerini aşar ve ilâhî kudretin hikmetini görmezler. Çabucak netîceyi görmek isterler. Bunun için de hatâ ederler, dil uzatırlar.

İşte Allah bu Kur'an'da gösteriyor ki her şey ölçü iledir. Şu halde her iş sâhibine verilsin. Kalbler huzûra ersin, gönüller rahat bulsun.

İlâhî takdîrin emrine uyarak âhenk ve nizâm içerisinde yollarında gitsinler.Attıkları her adımda değişmez ölçüye güvensinler. Sağlam kaderin kendilerine eşlik ettiğini bilerek rahatlasınlar...

Bu takdîr ve tedbîr ile beraber küçük bir işâretle en büyük hâdiseleri meydana getiren kudret dile getirilmektedir :

«Ve Bizim emrimiz birdir, bir göz kırpması gibidir.»

Bir işâret yeter. Bir tek sözle büyük küçük, değerli değersiz her şey oluverir. Aslında önemli önemsiz diye ayırmak boştur. Hepsi de beşerin eşyâ karşısındaki kendi ölçüsüne göre değerli veya değersiz olabilir. O emir için zaman kaybı yoktur. Göz kırpacak kadar dahi bir an mevzûubahis değildir. Sadece meseleyi hislere yerleştirebilmek için bir teşbîh yapılmaktadır. Şüphesiz ki zaman, insanların yaşadığı yeryüzünün kendi ekseni etrafındaki dönüşünden doğan bir düşüncedir. Yoksa Allah katında böyle bir ölçünün mutlak mânâda yeri yoktur. Çünkü O sınırlı düşüncelerden âzâdedir.

Bir işâret bu akıl almaz varlığı meydana getirmeye kâfîdir. Bir işâret de varlıklar âlemindeki her şeyi altüst edip değiştirmeye... Bir işâretle de, her şey Allah'ın istediği gibi kaybolup gider. Bir emir bütün canlıları diriltir, bir emir de bütün canlıları oradan oraya taşır. Bir emir bütün canlıları öldürür, bir emir istediği şekilde onları tekrâr diriltir. Bir emir bütün yaratıkları toplar, haşr ve hesâb için bir yere cem'eder. Bu emir için yorulmaya gerek yoktur. Zamana ihtiyâç yoktur. O emirle birlikte kudret ve takdîr bulunmaktadır. O emirle birlikte her şey kolaylaşır, her şey yerli yerini alır.

Çağlar boyunca Allah yolunu tekzîb edenlerin helâki bir emirle olmuştur. İşte burada âyet-i kerîme peygamberi yalanlayanlara geçmişteki misâllerini hatırlatmaktadır :

«Andolsun ki sizin benzerlerinizi hep helâk etmişizdir. Şu halde düşünüp ibret alan yok mudur?»

«Yaptıkları her şey kitablarda kayıdlıdır.»

«Küçük büyük her şey satır satırdır.»

İşte peygamberleri yalanlayanların başına gelenler. Sûrenin daha önceki bölümlerinde bunlar teker teker anlatılmıştı. «Şu halde düşünüp ibret alan yok mudur?»

Acı âkıbete çarptırılmakla hesâb vermeleri bitmiş değildir. Bunun ötesinde hiç bir şeyin gözden kaçmadığı bir hesâb yeri vardır : «Yaptıkları her şey kitablarda kayıdlıdır.» Hesâb gününde açılmak üzere sahîfelere satır satır yazılmıştır : «Küçük büyük her şey satır satırdır.» Kitabda satır satır yazılanların hiç birisi unutulmaz.

Âyet-i kerîme, bunca açıklamalardan ve izâhlardan sonra peygamberleri yalanlayanların sayfasından bir başka sayfaya geçiyor. Emîn ve rahat bir hayat süren müttakîleri tasvîr etmeye başlıyor :

«Muhakkak ki müttakîler cennetlerde ve ırmaklardadırlar. Doğruluk makâmında, güçlü bir hükümdârın katındadırlar.»

Bunlar böyle iken mücrimler de cehennemde ve sapıklık içindedirler. Hor ve hakîr olarak yüzleri üstü ateşe sürülürler. «Cehennemin ateşini tadın.» denilerek ateşin yakıcılığı yanında bu yakıcı hitâblara muhâtab olurlar.

Müttakîlerin durumu ise her iki noktadan da nimetlerle tasvîr olunmaktadır. Hem «Cennetlerde ve ırmaklardadırlar. Hem de doğruluk makâmında, güçlü bir hükümdârın katındadırlar.»

İnsan hissine derli toplu bir ifâde ile nimet duygusu anlatılmaktadır. «Cennetlerde ve ırmaklardadırlar.» Nimet ve rahat, kelimelerin söylenişinde bile kendisini hissettirmekte, bir rahatlık, bir güzellik, bir uyum göze çarpmaktadır. Sırf kâfiyenin âhengini sağlamak için (نهر) kelimesi (ه)nın fethiyle vârid oluyor. Bunun yanı sıra kelimenin söylenişinden çıkardığı ses tonunda bile bir güzellik bir rahatlık sağlanmak için okunuyor.

Hislere hitâb eden nimetlerin yanı sıra kalbe ve rûha hitâb eden lutuf ve kerem dolu nimetler de var. «Doğruluk makâmında, güçlü bir hükümdârın katındadırlar.» Bulundukları yer emîn ve rahattır. Hakka yakın ve şereflidir. İlâhî kurbiyet ile ünsiyet kazanmış, temkîn ile huzûra erdirilmişlerdir. Çünkü onlar müttakîlerdir... Allah'tan korkanlar... Allah'ı gözetenler... Allah bir kişiye iki korkuyu birden vermez. Ya bu dünyada kişi Allah'tan korkacaktır, yahut da kıyâmet gününde. Kim bu geçici dünyada Allah'tan korkarsa, o ebediyyet diyârından emîn olur. Sade emînlikle de kalmaz. En korkunç bir yerde lutuf ve kerem deryâsına garkolur... «Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XIV, 187-198).

Müteâkiben Allah Teâlâ buyuruyor ki : «Ve Bizim emrimiz birdir; bir göz kırpması gibidir.» Yani Bizim emrimiz yalnızca bir kelimedir. Bu da «ol» buyruğudur. Meşhûr ve zâhir olan görüş budur. Buna göre Allah Teâlâ bir şeyi murâd ettiği zaman, ona yalnızca «ol» der. Burada iki şey vardır : İrâde ve söz. İrâde kaderdir, söz de kazâ. «Bir tek şeydir» kavli ise iki anlama gelebilir : Birincisi, sözün tekrârına ihtiyâç olmadığını açıklamakta ve emrin infâzına işâret etmektedir. İkincisi, yaratışta durumun farklı olmadığını açıklamaktadır. Binâenaleyh Allah'ın yüce Arş'ı yaratırken olan emri, küçücük bir karıncayı yaratırken vâki' olan emri gibidir. Hepsinde de emri bir tektir. «Bir göz kırpması gibidir.» kavline gelince; bu, oluşun benzetilmesidir, yoksa emrin benzetilmesi değildir. Sanki Hak Teâlâ şöyle buyurmaktadır : Bizim emrimiz bir tek emirdir ve emredilen şey bir göz kırpması gibi oluvermektedir. Şâyet bu teşbîh emre râci' olsaydı bu, övülmeye değer bir nitelik olmazdı. Zîrâ «ol» kelimesi aynı şekilde göz kıpması gibi var olan

bir şeydir. Bu, meşhûr ve zâhir olan tefsîrdir. Burada açık olan bir başka vecih daha var ki hikmet sâhibleri bu veche kâil olmuşlardır. Şöyle ki : Allah'ın takdîri içerisinde yer alan şeyler mümkün varlıklardır. Allah onları kendi kudretiyle var eder. Mümkünlerin yokoluşu ise farklıdır. Burada uzun olduğu için açıklanmayı gerektirmez. Ayrıca Allah Teâlâ'nın var ettiği mümkinler iki kısımdır : Birincisi uyuşması halinde uyuşabilen cüz'leri bulunan şeylerdir ki uyuşma ile bunların varlığı tamâmlanır. İnsan, hayvan, nebâtî ve ma'denî cisimler böyledir. Dört rükûn ile gökler ve diğer cisimler de böyledir. Cisimlerle kâim olan arazların hepsi de buna göre takdîr edilmiş ve sonradan var edilmişlerdir. Önce bunların cüz'leri, sonra da bileşimi ve uyuşumu meydana getirilir. Bölümlerine, bileşimine ve arazlarına bakılırsa; bunların belirli bir ölçüleri vardır. İkincisi ise bölümleri, parçaları ve nizâm içinde yer alan mikdârları bulunmayan şeylerdir ki cisimleri aydınlatan değerli rûhlar bunlardır. Felsefecilerin pek azı müstesnâ hepsi rûhların varlığını kabul etmişlerdir. Kelâmcıların hepsi de onlara muvâfakat etmiş, mücâhede ve riyâzat erbâbından gönül sâhibi olanların çoğunluğu da bunu kesinkes bildirmişlerdir. İşte bu şeylerin varlığı tek bir varlıktır. Önce cüz'ler halinde var olmazlar. İkinci olarak bu cüz'ler gerçeklik kazanmazlar. Halbuki cisimler ve onlarla kâim olan arazlar bunun aksinedir. Sen bunu bilirsen onlar derler ki : Cisimler takdîrî ve halkî şeylerdir. Rûhlar ise emrî ve ibdâî şeylerdir. Onlar Allah Teâlâ'nın; «Bilin ki; yaratma da, emir de O'nundur.» (A'raf, 54) kavlinin de buna işâret ettiğini söylerler. Öyleyse cisimlerde yaratma, rûhlarda ise emir vardır. Sonra onlar derler ki : Bu sözün haberde vârid olanın aksi olduğu sanılmamalıdır. Çünkü Rasûlullah (s.a.); Allah'ın ilk yarattığı şey akıldır, buyurmuştur. Ve yine Aleyhisselâtü Vesselâm; Allah, rûhları cisimlerden iki bin sene önce yaratmıştır, buyurmuştur. Allah Teâlâ bir diğer âyet-i kerîme'de : «Her şeyi yaratan Allah'tır.» (Ra'd, 16; Zümer, 62) buyurmaktadır. Yaratma, rûhların ve aklın var edilmesine ıtlâk olunmuştur. Çünkü emir diye ıtlâk edilen şeylere, yaratma vasfının kullanılması câizdir. Âlem bütünüyle sonradan meydana gelmiştir. Sonradan meydana getirme anlamına yaratma lafzını kullanmak câizdir. Her ne kadar yaratmanın hakîkatında lügat bakımından takdîr var; sonradan meydana getirmede bu anlam yok ise de, sonradan meydana gelmeye yaratma lafzının kullanılması câizdir. İki ibâre arasında fark bulunmamış olsaydı, felsefecinin; sonradan var olan şey kadîmdir, demeyi kınadığı gibi yaratılmış kadîmdir, demeyi de kınaması gerekirdi. Öyleyse Hz. Peygamberin; Allah rûhları yaratmıştır, kavli, emriyle sonradan meydana getirmiştir, anlamınadır. Bu ifâdenin kullanılmasında büyük fayda vardır. Şayet Hz. Peygamber ifâdeyi değiştirip te rûhların emir, cisimlerin de yaratmayla var olduk-

larını söylemiş olsaydı, Allah'ın kendisine ilimden fazlaca lutfetmediği kişi, rûhun yaratılmış olmadığını zannedebilirdi. Yani sonradan meydana gelmiş değildir, anlamına alabilirdi ve sapıtırdı. Hz. Peygamber ise Rahmet Peygamberi olarak gönderilmiştir. Onlar derler ki : Allah Teâlâ'nın «Sana ruhtân sorarlar. De ki : Rûh, Rabbımın emrindendir.» (İsrâ, 85) kavli ile «Gökleri ve yeri altı günde yaratan Allah'tır.» (A'raf, 54). kavline ve «Sonra nutfeyi bir kan pıhtısı haline getirdik. Derken o kan pıhtısını bir çiğnemlik et yaptık. Bir çiğnemlik et parçasını kemik olarak yarattık.» (Mü'minûn, 14) kavline baktığın zaman da yaratma emir, rûhlar ve hayâller arasında farklılık bulunduğunu görürsün. Nitekim Allah Teâlâ, bazı cisimlerin yaratılması için uzanan bir zaman mikdârı koymuştur ki, bu altı gündür. Bazısını da ard arda gelen bir dizi içerisinde belirterek; sonra onu yarattık, ardından şunu yarattık, buyurmuştur. Rûha gelince böyle bir şey yapmamıştır. Sonra onlar derler ki : Bu sözümüzle cisimlerin mutlakâ uzanan bir zaman içerisinde yer alması gerektiğini ve Allah'ın onları var etmesi için bazı günlerin geçmesi gerektiğini söylediğimiz sanılmasın. Aksine Allah, hürdür. İsterse gökleri, yeri, insanı, hayvanları, ağaçları ve bitkileri bir göz kırpması gibi en hızlı bir zaman dilimi içerisinde yaratabilir. Ama bu, nesnelerin cüz'ler halinde meydana gelip cüz'lerin bileşiklerden önce varolduğu ve bunların varlığının, cüz'lerin ve bileşiklerin varlığından önce olduğu gibi bir sıralama içerisinde meydana gelmiş olması gerçeğini ortadan kaldırmaz. Bu cüz'ler ve bileşikler Allah Teâlâ'nın kırma ve kırılmayı bir zaman içinde yaratması gibi, üç def'ada altı kerre üç def'adır. Ve bunun akılda bir sıralaması vardır. Öyleyse cismin yaratılışı nasıl farzedilirse edilsin, her birisinin var edilmesi, Allah'ın îcâdı ve tertîbine dayalı olarak belirli takdîrler iledir. Rûhun da bir tek varlığı vardır bu da Allah'ın îcâdı iledir. İşte onların sözü bundan ibarettir.

Şimdi biz, varlıktaki yaratma ve emir konusunda nakledilen ve akledilen şeyleri zikredelim :

Birincisi, zikrettiğimiz gibi emir, «ol» kelimesidir. Yaratma ise, kudret ve irâde ile olan şeydir. İkincisi, cisimlerin bir kısmında zikrettikleri gibi rûhların var olmasına daîr husûslardır. Üçüncüsü, Allah'ın kendisiyle var ettiği bir kudretinin ve kendisiyle tahsîs ettiği bir irâdesinin bulunması mes'elesidir. Şöyle ki; sonradan meydana getirilen şeylerin zamanla husûsiyet kesbetmiş bir varlığı ve muayyen bir mikdârı vardır. Onun varlığı kudret iledir. Bir zamana hâs olması ise irâde iledir. Kudretle olan şey; yaratmadır. İrâde ile olan şey; emirdir. O şeyi emriyle bir zamana tahsîs etmektedir. Naklî ve aklî deliller de bunu göstermektedir. Naklî delile gelince; bu, Allah Teâlâ'nın şu kavlidir. «Bir şeyi murâd ettiği zaman, O'nun emri sadece ona; ol, demektir. O da oluverir.» (Yâsîn, 82). Burada «ol» kavli irâdenin ilişmesine bağlan-

mıştır. İyi bil ki; «ol» anlamına gelen (كن) kelimesi, kâf ve nûn harflerinden oluşan bir kelime değildir. Zîrâ lafzın, gerçek anlamına hamledilmesi halinde oluş, bu «ol» kelimesinden daha hızlı ve serî bir zaman içinde gerçekleşir. Çünkü kâf ve nûn söyleyenin sıralandırması sonucunda var olur. «Ol» anlamına gelen (كن) lafzında zaman vardır. Oluş ise bundan sonradır. Nitekim âyette de müteâkiben «olur» buyurulmaktadır ve ta'kîbiye anlamına bir (ف) edâtı getirilmektedir. Öyleyse «ol» kelimesiyle kasdolunan harf ve sesin hakîkatı olsaydı, oluşun bu harf ve sesten bir süre sonra gerçekleşmesi gerekirdi ki mes'ele böyle değildir. Biri diyebilir ki : İki harfin birlikte olması da mümkündür. Allah'ın kelâmı bizim sözümüz gibi zamâna muhtâç değildir. Biz deriz ki : Bu takdîrde bizim lafızdan anladığımız mânâda başka bir mânâ verilmiş olur. Aklî delile gelince; oluşun bir zamanla ihtisâs kesbetmesinin bir anlamı ve nedeni yoktur. Her ne kadar bazı insanlar, yaratış ve varedişin bir hikmete mebnî olduğunu zannetmişler ve Allah Teâlâ'nın yeryüzünü insanlar için bir karârgâh olmak üzere yarattığını söyleyerek benzeri bir hikmete binâ etmek istemişlerse de, bunun bir mânâ ve illeti yoktur. Ancak yeryüzünün husûsî bir zamanda yaratılışı, insanlar için bir karârgâh olması içindir, denilemez. Çünkü o, yaratıldığı zamandan ayrı bir zamanda yaratılmış olsaydı, yine de insanlar için bir karargâh olabilirdi. Öyleyse bu zamanda yaratılma için tahsîsinin bir anlamı yoktur. Bu doğrudan doğruya sırf hikmet içindir ve bu muktedir bir hükümdârın emrine benzer ki, o emir verir ve kendisine; niçin emir verdin? Neden böyle yaptın? diye sorulmaz. Emir verenin kendisinden başka maksadını bilen olmaz.

Dördüncüsü, yaratılan şeyler üç nitelikten veya karşılıklı iki nitelikten ayrı düşünülemez. Bunun misâli cisimdir. Cismin yaratıldıktan sonra bir yer kaplaması, durgun veya hareketli olması lâzımdır. Cismin önce yaratma ile îcâbedilmesi ve bulunduğu halinde emirle olmasına Allah Teâlâ'nın şu kavli delâlet etmektedir : «Muhakkak ki sizin Rabbınız; gökleri ve yeri altı günde yaratan Allah'tır.» Nihayet âyetin sonunda «Onlar O'nun emriyle müsahhar kılınmışlardır.» (A'raf, 54; Yûnus, 3) buyurulur. Yani yeryüzünün yaratılışından sonraki hareket ve durgunluğunun vesâir husûsiyetlerinin Allah'ın emriyle olduğu belirtilmiştir. Hz. Peygamberin; Allah'ın yarattığı ilk şey akıldır, Allah ona; gel, dedi geldi, sonra; git, dedi gitti, kavli de buna delâlet eder. Böylece yaratma hakîkatta, emir ise nitelikte zikredilmiştir. Kezâ Allah Teâlâ'nın «Gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yaratan... Rahmân'dır.» (Furkân, 59; Secde, 4) kavli de böyledir. Müteâkiben «Gökten yere kadar her işi O düzenler...» (Secde, 5) buyurmaktadır. Biz bu âyetin tefsîrinde bu konuyu zikretmiştik.

Beşincisi, Allah Teâlâ'nın yaratıkları iki kısımdır. Bir kısmını Al-

lah Teâlâ mümkün olan en hızlı şekilde yaratmıştır. Akıl ve diğerleri böyledir. İkincisi Allah Teâlâ onları belirli bir süre içerisinde yaratmıştır. Gökler, yer, hayvan ve bitkiler gibi. Hızlıca yaratılmış olan şeylere «emr», bir süre içerisinde yaratılmış olan şeylere de «yaratma» lafzı kullanılmıştır. Bu da ikinci vecih gibidir.

Altıncısı, bizim Allah Teâlâ'nın «Ona ve yere dedi ki : İsteyerek veya istemeyerek ikiniz de gelin.» (Fussilet, 11) kavlinin tefsîrinde söylediğimiz gibi yaratmanın takdîr, var etmenin ise ondan sonra olup bu sonralığın zaman bakımından değil, sıralama bakımından olduğunu söylemiş olduğumuz sözdür. Allah Teâlâ'nın bilgisinde gökler takdîrî olan iki günde yedi gök halinde olmuştur. Allah, bildiği şekilde onları yaratmayı takdîr etmiştir ve bu îcâd, var etmedir. Birincisi yaratma, ikincisi îcâd yani var etme, emirdir. Bu anlam gramer yönünden alınmıştır. Nitekim şâir şöyle der :

«İnsanlardan bir kısmı takdîr eder de kesinleştirmez.»

Yani planlar fakat kesmez ve ayırmaz. Tıpkı bir terzi gibi önce ölçer, sonra keser. Bu anlam lügat bakımından her ne kadar yakın ise de, Kur'an ıstılâhı bakımından uzaktır. Çünkü Allah Teâlâ nerede yaratmayı zikretmişse, onunla var etmeyi kasdetmiştir. Nitekim şöyle buyurmaktadır : «Andolsun ki onlara : Yaratan kimdir? diye sorsan...» (Ankebût, 61), «İnsan, Bizim kendisini bir damla sudan yarattığımızı görmedi mi?» (Yâsîn, 77). Burada biz böyle takdîr ettik, daha sonra bundan var edileceklerdir, anlamı kasdedilmiş değildir.

Yedincisi, yaratma ilk defa var etmedir. Emir ise var olanın yeniden var edilmesidir. Allah Teâlâ önce mahlûkâtı yavaş yavaş yaratmış, sonra kıyâmet günü onları en hızlı bir zaman dilimi içerisinde diriltecektir...

Sekizincisi, var etme yaratmadır. Yok etme ise emirdir. Yani Allah Teâlâ çok sert ve şiddetli olan meleklere, onları yok edin veya şunları yapın, der ve onlar da Allah'ın emrine isyân etmezler. Bir kere daha Allah'ın emrini tekrârlamasını beklemeden emri yerine getirirler. O'nun emri bir kerelik emirdir, bunun arkasından yokluk ve helâk gelir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXIX, 74-76)

KAMER SÛRESİNİN SONU

RAHMÂN SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur. Medine'de nâzil olduğu da söylenir.)

İmâm Ahmed der ki : Bize Affân'ın... Zîr'den rivâyetine göre bir adam İbn Mes'ûd'a : «Orada (cennette) bozulmayan sudan ırmaklar vardır.» (Muhammed, 15) âyetindeki (آسن) kelimesini nasıl bilirsin? diye sordu. O : Bütün Kur'ân'ı okudun mu? dedi. O kişi: Ben bir tek rek'atta mufassal sûrelerin hepsini okuyorum, dedi. İbn Mes'ûd ona : Yazıklar olsun sana, şiir okur gibi hızlı hızlı mı okuyorsun? Ben Hz. Peygamber (s.a.)'in mufassal sûrelerin ilkinden itibâren hangi sûreleri ikişer ikişer okuduğunu iyi bilirim, dedi. İbn Mes'ûd, mufassal sûrelerin ilki Rahmân sûresidir, dedi.

Ebu Îsâ et-Tirmizî der ki : Bize Abdurrahmân İbn Vâkıd Ebu Müslim'in... Câbir'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor : Allah Rasûlü (s.a.) ashâbının yanına çıktı ve onlara başından sonuna kadar Rahmân sûresini okudu. Onlar sustular. Hz. Peygamber : Cinlerle buluştuğum gece bu sûreyi cinlere okudum. Onlar sizden daha iyi (daha güzel) cevab vermişlerdi. Ben her ne zaman «Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» kısmına geldiğimde onlar : Rabbımız, Senin nimetlerinden hiç bir şeyi yalan saymayız, hamd Sanadır, dediler. Hadîsi rivâyetten sonra Tirmizî der ki : Bu, garîb bir hadîstir. Sâdece Velîd İbn Müslim kanalıyla Züheyr İbn Muhammed'den rivâyetini biliyoruz, der. Sonra Tirmizî İmâm Ahmed'den rivâyetle onun bu râvîyi tanımadığını, Şam'lıların Züheyr İbn Muhammed'den rivâyetlerini münker gördüğünü söyler. Hadîsi Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr da Amr İbn Mâlik'den, o ise Velîd İbn Müslim'den; Abdullah İbn Ahmed kanalıyla... Velîd İbn Müslim'den rivâyet etmiş sonra da : Hadîsin sâdece bu kanaldan rivâyet edildiğini biliyoruz, demiştir.

Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki : Bize Muhammed İbn Abbâd İbn Mûsâ

ve Amr İbn Mâlik el-Basrî'nin... İbn Ömer'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) Rahmân sûresini okudu —veya yanında okundu— ve şöyle buyurdu : Size ne oluyor; cinlerin Rablarına sizden daha güzel cevab verdiklerini işitiyorum, buyurdu. Ashâbı : O da nedir ey Allah'ın elçisi? dediler. Allah Rasûlü şöyle buyurdu : Allah Teâlâ'nın «Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» kavline geldiğimde cinler : Rabbımız, nimetlerinden hiç bir şeyi yalan saymayız, dediler. Hadîsi Hâfız el-Bezzâr da Amr İbn Mâlik'den rivâyet etmiş sonra da : Hz. Peygamberden bu hadîsin bu isnâd ile ve sâdece bu kanaldan rivâyet edildiğini biliyoruz, demiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الرَّحْمَٰنُ ﴿١﴾ عَلَّمَ الْقُرْآنَ ﴿٢﴾ خَلَقَ الْإِنسَانَ ﴿٣﴾ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ﴿٤﴾ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ ﴿٥﴾ وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ﴿٦﴾ وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ ﴿٧﴾ أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ ﴿٨﴾ وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ ﴿٩﴾ وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ ﴿١٠﴾ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ ﴿١١﴾ وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ ﴿١٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٣﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın Adıyla.

1 — Rahmân,

2 — Kur'ân'ı öğretti.

3 — İnsanı yarattı.

4 — Ona beyânı öğretti.

5 — Güneş de, ay da bir hesâb iledir.

6 — Bitkiler ve ağaçlar da secde ederler.

7 — Göğü yükseltmiş ,mîzânı koymuştur.

8 — Tartıda haksızlık etmeyin,

9 — Tartıyı doğru yapın, tartılanı eksik yapmayın.

10 — Yeri de yaratıklar için alçalttı.

11 — Onda meyveler, salkımlı hurma ağaçları;

12 — Yapraklı taneler ve kokulu bitkiler var.

13 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

Rahmân ve İnsan

Allah Teâlâ yaratıklarına olan rahmeti ve lutfunu haber veriyor. O; kullarına Kur'ân'ı indirmiş, rahmette bulunduğu kimselere onun ezberlenmesini ve anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. «Rahmân, Kur'ân'ı öğretti, insanı yarattı. Ona beyânı öğretti.» Hasan buradaki beyânın Kur'ân'ın nutku (telaffuzu) olduğunu söylerken Dahhâk, Katâde ve başkaları da bununla hayır ve şerrin kasdedildiğini söylerler. Burada Hasan'ın açıklaması güzel ve kuvvetlidir. Zîrâ âyet-i kerîme'lerin akışı Kur'ân'ın Allah tarafından öğretilmesine dâirdir. Kur'ân'ın öğretilmesi de, onun tilâvetinin yerine getirilmesidir. Bu da yaratıklara onun telaffuzunun kolaylaştırılması, harflerin mahrecleri ve nevîlerinin çeşitliliğine rağmen harflerin boğaz, dil ve iki dudak gibi yerlerinden çıkarılmasının kolaylaştırılması ile mümkündür.

«Güneş de, ay da bir hesâb iledir.» Her ikisi de değişmez ve sarsılmaz bir şekilde kanunlaşmış, kesinleşmiş bir hesâba göre birbirini ta'kîb ederek hareket ederler. Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurur : «Güneşe, aya ulaşmak düşmez. Gece de, gündüzü geçecek değildir. Her birisi bir yörüngede yüzerler.» (Yâsîn, 40), «Sabahı yarıp çıkarandır. Geceyi bir sükûn, güneşi ve ayı da vakit ölçüsü kılmıştır. İşte bu; Azîz, Alîm olanın takdîridir.» (En'âm, 96).

İkrime'den rivâyete göre; o, şöyle demiştir : Allah Teâlâ, bütün insanların, cinlerin, hayvanların ve kuşların gözlerinin nûrlarını bir kulun iki gözünde toplamış olsa, sonra da güneşin önündeki yetmiş perdeden bir tanesini açmış olsaydı, ona bakmaya güç yetiremezdi. Halbuki güneşin nûru Kürsî'nin nûrunun yetmiş parçasından bir parçadır. Kürsî'nin nûru Arş'ın nûrunun yetmiş parçasından bir parçadır. Arş'ın nûru da (zât-ı Bârî'nin önündeki) örtünün nûrunun yetmiş parçasından bir parçadır. Hele bir düşün, kul Rabb-ı Kerîm'inin yüzüne ayânbeyân baktığı demde Allah, o kulun gözlerine nasıl bir nûr vermiştir. İkrime'nin bu sözünü İbn Ebu Hâtim rivâyet ediyor.

Allah Teâlâ : «Bitkiler ve ağaçlar da secde ederler.» buyuruyor. İbn Cerîr Tâberî der ki : Âyet-i kerîme'deki (الشجر) kelimesinin; gövdesi olan bitki anlamına geldiğinde icmâ etmişler (النجم) kelimesinin anlamında ise ihtilâf etmişlerdir. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha onun bu kelimeyi, yeryüzüne yayılan bitkiler ile izâh ettiğini söyler. Saîd İbn Cübeyr, Süddî ve Süfyân es-Sevrî de böyle söylemişlerdir. İbn Cerîr —Allah ona rahmet eylesin— bu açıklamayı tercîh etmiştir .Mücâhid'e göre ise bu kelime gökteki yıldıza delâlet eder. Hasan ve Katâde de böyle söylemektedir. Bu; açık ve kuvvetli olan görüştür ki en doğrusunu Allah bilir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Göklerde ve yerde olanların; güneş, ay, yıldızlar, dağ-

lar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların bir çoğunun Allah'a secde ettiklerini görmüyor musun? İnsanların birçoğu da azâbı haketmiştir.» (Hacc, 18).

«Göğü yükseltmiş, mîzânı koymuştur.» âyet-i kerîme'sindeki mîzândan maksad adâlettir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de : «Andolsun ki peygamberlerimizi belgelerle gönderdik; insanların doğru hareket etmeleri için peygamberlere kitab ve ölçü indirdik.» (Hadîd, 25) buyurulurken, burada da Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : «Tartıda haksızlık etmeyin.» Allah Teâlâ gökleri ve yeri, her şeyin hak ve adâlet ile olması için, hak ve adâletle yaratmıştır. Bu sebeple : «Tartıyı doğru yapın, tartılanı eksik yapmayın.» Tartıda eksiltmeyin; aksine hak ve adâletle tartın, buyurmuştur. Başka bir âyette şöyle buyurulur : «Doğru ölçekle tartın.» (Şuarâ, 182).

«(Göğü nasıl yükseltmişse aynı şekilde) yeri de yaratıklar için alçalttı.» Yeryüzünü koymuş, hazırlamış, üzerindeki ırkları, şekilleri, renkleri, dilleri muhtelif insanlar, yeryüzünün çeşitli bölgelerinde ve yerlerindeki yaratıklar huzûr bulsunlar diye orayı yüksek ve muhkem dağlarla sağlamlaştırmıştır. İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde ve İbn Zeyd; âyet-i kerîme'deki insanlar kelimesinin, bütün yaratıklara delâlet ettiğini söylerler. «Onda (renkleri, tadları ve kokuları muhtelif) meyveler, salkımlı hurma ağaçları var.» Burada hurma ağacı anlamına gelen (النخل) kelimesi onun değerine, kuru veya yaş halde faydasına işâretle tekil olarak getirilmiştir. İbn Abbâs'tan rivâyetle İbn Cüreyc, âyet-i kerîme'deki (الاكمام) kelimesinin; tomurcuklardan oluşan topak, şeklinde açıklamıştır. Müfessirlerden birçoğu da böyle söylemektedir. O; salkımın çöplerinin oluşup göründüğü halidir. Sonra salkım oluşur ve önce yeşil, ham hurma, sonra yaş hurma haline gelir sonra da iyice gelişerek olgunlaşır.

İbn Ebu Hâtim derki : Amr İbn Ali es-Sayrafî kanalıyla... Şa'bî'den rivâyetle anlatıldığına göre; o, şöyle demiştir : (Rûm kralı) Kayser, Hz. Ömer İbn Hattâb'a şöyle yazdı : Sana göndermiş olduğum elçilerimin döndüğünü bildiririm. Onlar iddiâ ediyorlar ki, sizin tarafınızda hiç bir faydası olmayan bir ağaç varmış. Önce merkep kulağı gibi çıkar, sonra inci misâli yarılır, sonra yeşererek yeşil zümrüt gibi olur, sonra kızarır ve kırmızı yâkût şeklini alırmış. Olgunlaşarak güzel ve tatlı bir helvâ gibi olur, sonra kuruyarak oturanlar için korunak, yolcular için azık olurmuş. Şâyet elçilerim doğru söylüyorlarsa ben, bunun ancak cennetteki ağaçlardan bir ağaç olabileceğini sanıyorum. Ömer İbn Hattâb da ona şöyle yazdı : Mü'minlerin emîri Ömer'den Rûmların kralı Kayser'e : Muhakkak ki senin elçilerin sana doğru söylemişler, o ağaç bizim kıtamızda vardır. Bu ağaç Hz. Meryem'in oğlu İsâ'yı doğurup ta loğusa olduğu zaman Allah'ın onun için yaratmış (bitirmiş) olduğu ağaçtır. Al-

lah'tan kork ve Allah'tan ayrı olarak Îsâ'yı ilâh edinme. «Gerçekten Allah katında Îsâ'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı. Sonra ona : ol, dedi, o da oluverdi. Hak; Rabbındandır. Öyleyse şüphecilerden olma.» (Âl-i İmrân, 59).

Katâde ve Hakem'in söylediklerine göre ise âyet-i kerîme'deki (الأكمام) kelimesi, hurma ağacının gövdesindeki liflerden ibâret olan samanıdır. İbn Abbas'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha da «Yapraklı taneler ve kokulu bitkiler var.» âyet-i kerîme'sindeki (العصف) kelimesini, tanelerin samanı ile açıklamıştır. İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî der ki : Başı koparılan yeşil ekinlerin yaprağı kuruduğu zaman bu isimle adlandırılır. Katâde, Dahhâk ve Ebu Mâlik de bu kelimeyi tanelerin samanı ile açıklamıştır. İbn Abbâs, Mücâhid ve birçokları âyet-i kerîme'deki Reyhân'ı; yaprak ile izâh ederler. Hasan ise bunun insanların bildiği Reyhân olduğunu söyler. İbn Abbas'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha da onun yeşil ekinler olduğunu belirtir. En doğrusunu Allah bilir. Âyetin anlamı şöyle olmalıdır : Buğday ve arpa gibi bitkilerin ekildikleri zaman başak teşekkül edince başağın üzerinde yaprakları vardır. Reyhân işe onun sapına sarılmış olan yaprağa denir. Âyet-i kerîme'deki (العصف) kelimesi; ekinin ilk bittiği ve henüz köksüz olduğu dönemdeki yaprağı, Reyhân kelimesi de; siyahlaşıp baş kısmında tane oluştuğu zamandaki yaprağı ile açıklanmıştır. (...)

«Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» Ey insan ve cinler topluluğu, hal böyleyken hangi nimetleri yalan sayabilirsiniz? Bu açıklama Mücâhid ve birçoklarına âittir. Bu açıklamaya âyet-i kerîme'nin devâmı da delâlet etmektedir. Yani sizin üzerinizde Allah'ın nimetleri son derece açıktır. Ve siz, onların içine dalmış durumdasınız. Onları elbette inkâr edemezsiniz. Biz, mü'min cinlerin söylemiş olduğu gibi : Allah'ım ,ey Rabbımız, Senin nimetlerinden hiç birini yalan saymayız, hamd Sanadır, diyeceğiz. İbn Abbâs şöyle dermiş: Hayır Rabbımız, onlardan hiç bir şeyi yalan saymayız. İmâm Ahmed der ki : Bize Yahyâ İbn İshâk'ın... Ebubekir'in kızı Esmâ'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.)nü Kur'ân okurken işittim. Kendisine emredilen hakikatleri açıklamazdan önce rükne doğru namaz kılıyor, müşrikler de onu dinliyorlardı. O : «Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» âyetini okumaktaydı.

İ Z Â H I

«Güneş de, ay da bir hesâb iledir. Bitkiler ve ağaçlar da secde ederler.»

Bu âyetin tertîbinde bazı vecihler vardır :

1 — Allah Teâlâ, kendi zâtının Rahmân olduğunu tesbît ettikten

sonra, rahmet ve şifâ olan gerçeğe, yani Kur'ân-ı Kerîm'e işâret ediyor ve bunun arkasından da insanoğlunu yaratmaya koyularak ona ihsân ettiği nimeti bildiriyor. Bu öylesine bir nimettir ki, diğer nimetlerin hepsi onunla tamâmlanır. Eğer insanoğlunun yaratılışı ve varoluşu gerçekleşmeseydi hiç bir nimetten yararlanamazdı. Ve arkasından da «Ona beyânı öğretti.» diyerek idrâk nimetini açıklıyor. İdrâk de varlık nimeti gibi bir nimettir. Eğer idrâk olmasaydı, diğer nimetlerden faydalanma imkânı mevcûd olmazdı. Ve arkasından da bilinen iki açık nimeti zikrediyor. Bu iki nimet, semâvî nimetlerin arasında en açık nimettir. Bunlar güneş ve aydır. Eğer güneş olmasaydı, karanlık yok olmazdı. Ay da olmasaydı, görülen nimetlerden birçoğu ortaya çıkmazdı. Diğer yıldızlar ise bunun aksinedir. Çünkü diğer yıldızlardaki nimet bu iki gök cisminde âşikâr olduğu gibi hiç bir yerde âşikâr olmaz. Sonra Hak Teâlâ bir hesâba göre hareket ettiklerini bildirerek bu ikisinin faydalarını açıklıyor. Bu hesâb aslâ değişmez. Eğer güneş bir yerde sâbit durup kalsaydı, hiç bir kimse ondan yararlanamazdı. Eğer güneşin seyri yaratıklar tarafından bilinmeseydi vaktinde ekin ekerek ondan yararlanamazlardı ve dolayısıyla mevsimleri anlayamazlardı. Sonra bunların karşısında yine yeryüzünden açıkça görülebilen iki nimeti beyân ediyor. Bu, biri köksüz diğeri köklü olan iki bitkidir. Rızkın aslı bitkidendir. Eğer bitki olmasaydı, Âdemoğulları —Allah'ın dediği müstesnâ— herhangi bir rızık elde edemezlerdi. Rızık nimetlerinin temeli evdir. Biz; bitki rızkın köküdür, dedik. Çünkü rızık; ya bitkisel olur veya et ve süt ile diğer hayvan organlarından oluşan hayvansal gıdâ ile olur. Bitki olmasaydı hayvan yaşayamazdı. Asıl gıdâ bitkidir. Bitki iki bölümden meydana gelir. Bir kısmı ayakta dikilir buğday, arpa ve büyük ağaçlar gibi. Meyvelerin kökleri de böyledir. Bir kısmı da ayağa kalkmaz, toprağın üzerine yayılır, hayvan gıdâsının aslı olan ot ve benzeri şeyler gibi.

2 — Allah Teâlâ; birlikte başka bir delile gerek bırakmayacak yeterli delil olan Kur'ân'ı zikrettikten sonra, «Güneş de, ay da bir hesâb iledir. Bitkiler ve ağaçlar da secde ederler.» buyuruyor. Bu ve benzeri âyetler gösteriyor ki; bazı kişiler temiz bir rûha sâhib olurlarsa Allah'ın Kur'ân'ında gösterdiği deliller onlar için başka bir delil aramaya gerek bırakmaz. Bunlar için güneş ve ayın da arasında bulunduğu dış dünyadan pek çok deliller vardır. Ancak bu ikisini seçip zikretmesi bunların hareketlerinin hesâb ile olmasındandır. Bu ise onları özel bir şekilde emrine boyun eğdiren ihtiyâr sâhibi bir fâilin bulunduğunu gösterir. Yeryüzünde bulunan tabîatçı filozof ve diğer insanlar birleşip de onun hareketini muayyen bir yörüngedeki seyrini belirli bir yönde ve belirli bir mikdârda azaltmak üzere çalışsalar; hiç birisi isteğine kavuşamaz. Ancak gerçeğe dönüp Allah'ın bunları dilediği gibi hareket ettirdiğini söylemekten başka birşey yapamaz. Yeryüzünün, gökyüzünün ve diğer ci-

simlerin zikri ise Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan sem'î (işitilerek elde edilen) delilleri takviye eden aklî delillerden ibarettir.

3 — Biz dedik ki : Bu sûre, astronomi bakımından önemli delilleri gösteren bir mucize ile başlamaktadır. Bundan sonra Kur'ân mucizesinin zikredilmesi —dikkatleri üzerine çektiğimiz gibi— peygamberleri inkâr edenlere bir cevâb niteliğindedir. Şöyle ki; Allah Teâlâ, peygamberine kitabı indirmiş ve onu en değerli hitâb ile insanlara elçi olarak göndermiştir. Bazı inkârcılar diyebilirler ki : Bir cismin gökten yere inmesi veya yerden göğe çıkması nasıl mümkün olabilir? İşte Allah Teâlâ bunlara cevâben buyuruyor ki : «Güneş de, ay da bir hesâb iledir.» Bu da gösteriyor ki güneşin ve ayın hareketleri tabiî yolla değil, irâde sâhibi bir hareket ettiricinin onları hareket ettirmesiyle gerçekleşmektedir. Onlar bu konuda bize muvâfakat ederler ve derler ki : Devrî hareket (dâirevî hareket) irâde ve tabiî yolla gerçekleşemez. Biz deriz ki : Güneşi ve ayı dâirevî olarak hareket ettiren zât, aynı istikâmette meleği de yeryüzüne indirir. Sonra bitki ve ağaç yukarıya doğru aynı istikâmette hareket ederler. Kaldı ki sizin görüşünüze göre, ağır cisimler düz çizgi istikâmetinde yukarıya doğru yükselemezler. İşte bu bitki ve ağacın yükselişi Allah Teâlâ'nın kudreti ve irâdesi iledir. Meleğin yeryüzüne doğru inişi de aynı şekilde feleğin hareketi gibi uygun bir harekettir.

«Hesâb iledir.» kavline gelince; bu âyet onların : «Aramızdan zikir ona mı indirilmiştir?» sözlerine cevâb niteliğindedir. Şöyle ki : Allah Teâlâ nasıl güneşin ve ayın hareketleri için belirli bir yörünge ve bilinen bir güzergâh ve özel bir mikdâr seçip ta'yîn etmişse, aynı şekilde melek için de belirli bir vakit, özel bir yörünge seçip ta'yîn etmiştir. Bu, O'nun lutfunun eseridir. Bu âyetin tefsîrinde bazı bahisler bulunmaktadır :

a) Allah'a âid olan bir konuda «Her ikisi de bir hesâb iledir» buyurularak Allah onları bir hesâba göre hareket ettirmiş veya emre âmâde kılmış veya yürütmüştür, denilmemiştir. Halbuki insanın yaratılışından bahsederken «İnsanı yarattı. Ona beyânı öğretti.» buyurularak, Allah'a izâfe edilmiştir. Buradaki hikmet nedir? Biz deriz ki : Bu konuda pek çok hikmetler vardır : Bunlardan birisi şuna işâret olabilir: İnsanın yaratılışı ve ona beyânın öğretilmesi, onun yararına olan rızık ve benzeri şeylerin yaratılmasından daha mükemmel ve daha muazzamdır. Bunun için Allah Teâlâ insanın yaratılışında onun fâili ve yapıcısının kendisi olduğunu açıkça belirtirken, burada onu tasrîh etmemiştir. Bir diğer hikmet de şu olabilir : «Güneş de ay da» ifâdesi bu büyüklükte olan şeyler için örnek olarak verilmiştir. Nitekim bir kişi; ben sana defalarca, binlerce, yüzlerce şey verdim, bir, on, yüz kerre işin oldu yine de teşekkür etmedin, der. Bu demektir ki; ben sana şu kadar imkân ve ikrâmda bulundum. Yalnız ikrâmı bol olduğu zaman açıkça belirtir. Bir

diğer hikmet de şudur : Biz «Güneş de, ay da» kavlinin işitilerek elde edilen delilleri takviye sadedinde aklî bir delil olduğuna işâret etmiştik. Allah Teâlâ açıkça böyle yaptım demiyor. Çünkü bu, aklî olan bir delile işârettir. Aklî delile baktığın zaman onun benden ve benim katımdan olduğunu bilir ve i'tirâf edersin. Sem'î (duyularak elde edilen) delile gelince; fiilin kendisine râci' olduğu şeyin tasrîh edilmesi gerekir.

b) (بِحُسبَانٍ) kelimesindeki (بِ) edâtı nereye taalluk etmektedir? Biz deriz ki : Bu, tefsîrin beyânı niteliğindedir. Açıklanması ise daha önce geçmişti. Bir diğer cepheden de deriz ki : «Hesâb iledir» kelimesinde iki vecih vardır. Birincisi meşhûr olan hesâb ile kasdedilen şeydir. Bu takdîrde kelimenin başındaki (بِ) edâtı musâlaha için olur. Siz; hayır ile geldin, dediğiniz zamanda (قَدِمتَ بِخَيرٍ) ifâdesini kullanırsınız. Yani hayır ile beraber ve aynı anda geldin mânâsını taşır. Güneş ve ay da böyledir. Bunların cereyânı kendi hesâblarıyla beraberdir. Keza şu âyet-i kerîme'lerdeki (بِ) edâtı da aynıdır : «Şüphesiz ki Biz her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır.» (Kamer, 49) «O'nun katında her şey bir ölçüye göredir.» (Ra'd, 8) Ancak buradaki (بِ) edâtının, yardım dilemek anlamına gelen (istiâne) edâtı olması da muhtemeldir. Nitekim siz; Allah'ın yardımıyla gâlib geldim, Allah'ın tevfikiyle haccettim, dersiniz. Aynı şekilde güneş ve ay da Allah'ın hesâbı ile akıp gitmektedirler. İkinci vecheye gelince (الحُسبَانُ) felek anlamındadır. Bu, değirmenin ortasında dönen ve taşı da döndüren mile teşbîh iledir. Çünkü araplar buna değirmenin mili anlamına (حُسبَانُ الرَّحَا) derler. Bu takdîrde kelimenin başındaki (بِ) edâtı istiâne için olur. Nitekim âletlerden bahsederlerken; kalemle yazdım, denir. Binâenaleyh güneş ve ay da felek ile birlikte dönerler. Nitekim Allah Teâlâ «Her biri bir yörüngede yüzer.» (Enbiya, 33) buyurmaktadır.

c) Meşhûr olan şekle göre, acabâ güneş ve aydan her biri bir hesâb ile mi hareket etmektedir, yoksa her ikisi de bir tek hesâb ile mi hareket etmektedir? Buradan kasdedilen mânâ nedir? Biz deriz ki : Her ikisi de muhtemeldir. Her birine baktığımızda, her birinin kendine göre bir hesâbı olduğu görülür. Bu, Allah Teâlâ'nın «Her biri bir yörüngede yüzer.» kavli gibidir. Bu ifâde, hepsi bir yörüngede toplanmıştır anlamında değildir. (Bir sonraki izaha bakınız.) Ve yine Allah Teâlâ'nın : «O'nun katında her şey bir ölçüye göredir» kavli gibidir. Allah Teâlâ nokta-i nazarından baktığımızda, hepsi bir tek hesâba bağlıdır. Allah Teâlâ her birine, kendine özgü olan hesâbını tek bir ölçü ile vermiştir. Bunun misâli, kendi mîrâsını vârislerinden her birine tek bir hesâbla ve belirli bir pay oranında taksîm eden kişinin misâlidir. Ancak vârisler arasında durum farklı olur. Bir kısmı malın altıda birini alırken, bir kısmı şu kadar, bir kısmı da o kadar alır. Bir tek hesâb da böyledir.

«Bitkiler ve ağaçlar da secde ederler.» Bu âyette de aynı şekilde birçok bahis vardır :

1 — Bundan önceki cümlelerin atıf edâtı olan (و) kullanılmadan zikredilip te burada atıf edâtı olan vâvın zikredilmesinin hikmeti nedir? Biz deriz ki bu, söze çeşitlilik kazandırmak içindir. Zîrâ başka birine ikrâmda bulunan bir kimse, bazan bunu süreklilik ifâde eden atıf edâtı kullanmadan söyler ki böylece söz iki farklı çeşide ayrılır. Meselâ falanca sana çok ikrâmda bulundu. Fakîrlikten sonra zenginleştirdi. Zilletten sonra seni izzete kavuşturdu, zaaftan sonra kuvvetlendirdi, denilir. Bazan da atıf edâtıyla anlatılır ki bu atıf edâtı, (و), (ف), (ثم) harfleriyle olur. O takdirde şöyle denir : Falanca sana ikrâmda bulundu ve seni nimetlendirdi ve sana iyilikte bulundu. Veya bu ifâde şöyle de söylenir : Seni yetiştirdi, sana öğretti ve seni zenginleştirdi. Veya bu ifâde şöyle de kullanılabilir : Sana verdi, sonra seni zenginleştirdi, sonra da insanları sana muhtâç kıldı. Aynı şekilde burada da iki tür farklılığın ifâdesi için böyle kullanılmıştır. Eğer : Konuyu biraz daha açıkla ve her iki ifâde şekli arasındaki anlam farkını beyân et denilirse, biz deriz ki : Bu ifâdeyi atıf edâtı kullanmadan söyleyen kişi, sanki bununla pekçok nimetleri açıklama maksadını gütmektedir. Nimetleri açıklarken de sözü uzatmadan hepsini kapsayacak bir üslub kullanarak atıf edâtı olan harfi terketmektedir. Bu ifâde kalıbı çoğunlukla nimetin üçten fazla veya en azından iki nimetten fazla olduğu zaman kullanılır. Bu iki nimet zikredildiği zaman kişi şöyle der : Falanca sana mal verdi ve kızını seninle evlendirdi. Bu takdîrde adamın sözü çok ikrâmda bulunulduğuna işâret olur. Ancak numûne olmak için bu çok imkândan iki tanesi zikredilmiştir. Bunu atıf edâtını kullanarak söyleyen kişi ise her nimetin başlı başına bir özellik kesbettiğine dikkatleri çekmiş olmaktadır ve bedel, yorumlama gibi birtakım heveslerden uzak durmak istemektedir. Sözgelimi, sana ikrâmda bulundu, sana mal verdi diyen kişinin sözünde ikinci cümle birincinin tefsîri (açıklaması) şeklindedir. Bunun ifâdesinde iki nimetin birlikte zikri bahis mevzûu değildir. Ama atıf edâtı olan harf ile zikredilecek olursa, durum tamâmen aksine olur. Eğer denilirse ki: Mes'ele senin zikrettiğin gibi ise birinci nimetin zikrinde atıf edâtı olan vâvın kullanılması, sonra sözün uzatılması esnâsında doğrudan doğruya edâtsız olarak ifâdenin kullanılması belâğata daha uygun düşmez miydi? Allah Teâlâ'nın kelâmı kendisinin zikrettiğinin daha belîğâne olduğuna yeterli delildir. Ayrıca bunun açıklayıcı ve açık delili de bulunmaktadır. Şöyle ki : Konuşan kişi, söze öncelikle kısaca konuşma maksadıyla başlamaktadır. Durum ise sözün uzatılmasını gerektirmektedir. Bu, ya soru soranın çok soru sormasından dolayı olabilir veya konuşanın sözünün derinliğinden dolayı daha fazla konuşmasını istemekten neş'et edebilir veya daha başka se-

beplerden olabilir. Bazan da uzun uzadıya ve detaylı olarak konuşmaya başlanır, dinleyenin meşgûliyeti veya konuşanın işi nedeniyle maksadın kısaca özetlenerek anlatılması icâbeder. Ve daha buna benzer insanların sözleriyle alâkalı kurallar gereği böyle yapılabilir. Biz deriz ki : Allah Teâlâ'nın kelâmındaki faydalar kendisi için değil, kulları içindir. Bu sûre ilkin nimetlerin en mükemmelinin beyânına işâretle başlamıştır. Çünkü ana maksad bunun beyânıdır. Daha sonra uzatmayı gerektiren konuları açıklamıştır. Ayrıca insan, konuşanın murâdını en mükemmel şekilde bilecek olgunlukta değildir. Söz kendi cinsinden insanların sözü olunca durum böyleyken, Allah kelâmı olunca durum nasıl olacaktır? Allah Teâlâ bu sebeple bir başka faydalı konuya girerek söze başlamış ve bahis mevzûu edilen nimetlerden her birinin mükemmel bir nimet olduğunu belirten atıf edâtını kullanmış, böylece bu ifâdenin bir öncekinin bedeli veya tefsiri veya sıfatı olması ihtimâline dâir vehimleri ortadan kaldırmıştır. Denilirse ki : Mes'ele böyle idiyse, neden atıf edâtı bu ifâdeye tahsîs edilmiş te, ne ondan önce, ne de ondan sonraki cümleler bu edâtla başlamamıştır? Bunun hikmeti nedir? Biz deriz ki : Her iki çeşidi eşit kılmak içindir. Allah Teâlâ burada Kur'an öğrenmek ve insanın yaratılışı gibi konulardan ibâret olan sekiz çeşit nimeti saymıştır. Bu nimetlerden dördünü atıf edâtı olan vâv kullanılmadan dördünü de atıf edâtı olan vâv kullanarak zikretmiştir.

Allah Teâlâ'nın «Onda meyveler, salkımlı hurma ağaçları; yapraklı taneler ve hoş kokulu bitkiler var.» kavillerine gelince; bu, yeryüzündeki nimetlerin açıklanması içindir. Sekiz nimetin seçilmesinde de ayrıca bir incelik bulunmaktadır : Şöyle ki; yedi, mükemmel bir sayıdır. Sekiz ise yediden bir fazla olan sayıdır. Bu, Allah'ın nimetlerinin sayının dışında olduğuna işâret etmektedir. Çünkü mükemmelin üzerindeki fazlalık belirlenmiş ve açıklanmış olmaz. Bu nimetlerden sekizinin zikredilmesi fazlalıkların, sayılamayacak kadar çok olduğuna işârettir. Yoksa bütün nimetlerin bu sekizden ibâret olduğunu belirtmez.

İkinci Mes'ele : (النجم) kelimesi ne anlamdadır? Biz deriz ki burada iki vecih vardır : Birincisi ayakta durmayan bitkidir. İkincisi de gökyüzündeki yıldız anlamındadır. Birincisi daha açıktır. Çünkü ayakta durmayan bitkinin ağaçla birlikte zikredilmesi güneş ve aya tekâbül etmektedir. Bu da iki gök cismine mukâbil iki yer bitkisinin zikridir. Ayrıca «Secde ederler» kavli de bu kelimeyle kasdedilenin, gökyüzündeki yıldız olmadığını göstermektedir. Çünkü bu kelimenin gökyüzündeki yıldız anlamına geldiğini söyleyenler, bunun batarken secdeye vardığını bildirmektedirler. Buna göre; güneş ve ay da battığından ayrıca gökyüzündeki yıldızın bâhûsus belirtilmesinde bir fayda sözkonusu olmaz. Ama bu ikisinin yeryüzü bitkileri olduğunu söyleyecek olursak, deriz ki : «Secde ederler» kavlinden maksad, onların gölgeleri secde eder do-

layısıyla secde, ay ve güneşin dışında bu iki bitkiye tahsîs edilmiş olur. Bitkilerin ve ağaçların secde etmesinde de birkaç vecih vardır :

a) Biraz önce de zikrettiğimiz gibi gölgelerinin secde etmesidir.

b) Her ikisinin de Allah'ın emrine boyun eğip topraktan çıkmaları ve yine Allah'ın izniyle büyüyüp gelişmeye devâm etmeleridir. Allah Teâlâ güneşi ve ayı dâirevî hareketle emrine boyun eğdirmiştir. Bitkiyi ise yukarıya doğru düzgün hareketle emrine boyun eğdirmiştir. Yerinde duran bitki secde eden varlığa benzetilmiştir ki, secde eden kişi de olduğu yerde kalır, kımıldamaz.

c) Bu ikisinde secde gerçeği gözle görülmese de mevcûddur. Farkına varılmasa da bitki ve ağaçtan her birisi Allah'ı tesbîh eder. «Ama siz, onların tesbîhlerini anlamazsınız.» (İsrâ, 44).

d) Secde, alnın veya başın ön tarafının yere değdirilmesidir. Gerçekte bitki ve ağacın başları da yerdedir ayakları ise havadadır. Canlının başı dendiği zaman gıdâsını alıp içeceğini içtiği yer kasdedilir. Bitki ve ağacın beslenmesi ve içeceğini alması ancak kökü sâyesinde mümkündür. Nasıl baş olmadan hayat olmazsa aynı şekilde bitki ve ağacın kökü yok edildiği zaman dalların hayâtiyeti de kalmaz. Halbuki dalların kesilmesi halinde de ağaç hayâtiyetini devâm ettirir. Dallara ağacın başı denmesi insanda başın üst kısma gelen kısım olmasındandır. Bu sebeple ağacın başı derken üst kısımları kasdedilmiştir. Bunu bilince görürsün ki; bitki ve ağacın başları sürekli yeryüzündedir ve onların secde etmeleri gerçek değil teşbîh yoluyladır.

Üçüncü Mes'ele : Önce bitkinin sonra ağacın zikredilmesi, güneş ve ay arasında ifâde bakımından bir dengeleme yapmak ve ma'nevi bir durumu ortaya koymak içindir. Şöyle ki; bitkide secde anlamı o yeryüzüne secde eden gibi yayıldığı için daha gizlidir. Tıpkı güneşte hesâbın daha çok olduğu gibi. Kaldı ki takvîmcilerin bildirdiğine göre, güneşin güzergâhındaki seyrinin hesâbı ayın güzergâhındaki seyrinin hesâbından daha kolaydır. Zîc hisâbında, ayın takvîmini belirlemekten daha zor bir şey yoktur. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXIX, 86-89).

Sonsuz Rahmet

Rahmân'ın insanlığa rahmetinin en büyük tecelligâhı olan bu bitmez tükenmez nimet... Kur'ân... varlığın temel kanunlarının en mükemmel ve en doğru tercümânı... Gökyüzünden indirilmiş en büyük dünya nizâmı... Ona bağlananları büyük varlık manzûmesine bağlayan ve inançlarını, düşünce sistemlerini, değer ölçülerini nizâm ve hayatlarını; varlığın üzerine kâim olduğu değişmez esâslar üzerine oturtan... İnsanlara kâinât kanunlarıyla kolayca anlaşıp uyuşma imkânını veren ilâhî eser...

Onların his ve duygularını bu güzelim kâinât karşısında açık tutup

onu ilk defa görüyorlarmış gibi seyrettirerek, hem kendi varlıklarını hem de çevrelerinde bulunan kâinâtın varlığını yeni bir ihsâsla kendilerine gösteren bu Kur'ân'dır. Kur'ân, çevrelerinde bulunan her şeye bir canlılık, bir dirilik verir. Ve o şeyler insanla karşılıklı bir anlayış ve dostluk havası kurarlar. Ve o zaman insanlar kendilerini dostlar ve arkadaşlar arasında bulurlar, yeryüzünde seyâhat ettikleri sürece nereye gider ve nerede ikâmet ederlerse.

Kur'an, onların yeryüzünün halîfesi olduklarını, Allah'ın ikrâmına nâil bulunduklarını, göklerin, yerin ve dağların kaçınıp tahammül edemediği emâneti onların taşıdıklarını belirterek, insana yüce insanlık hedefini gösterir. İnanmış olmaktan dolayı sâhib olduğu yüce değerini iş'âr eder. O îmân ki, insanların rûhundaki ilâhî nefhayı birden bire canlandırıverir. Ve insan üzerindeki en büyük nimeti gerçekleştirir.

Bunun için zâten sûre-i celîle'de Kur'an'ın öğretilmesi insanın yaratılışından önce bâhis mevzûu ediliyor. Çünkü insan denilen bu varlığın insanlığı ancak Kur'an'la gerçekleşir :

«İnsanı yarattı.»

Ona beyânı öğretti.»

Bir süre için insanın yaratılışını bir kenara bırakalım zîrâ ileride bu konu tekrâr gelecektir. Burada zikredilişinin sebebi ise, insana öğretilen beyâna konu teşkîl etmesindendir.

Görüyoruz ki insanoğlu başkalarıyla konuşuyor, sözlerini ifâde ediyor, anlaşıyor ve uyuşuyor. Ve biz bu gerçeğe uzun süredir alışkın olduğumuzdan bu ilâhî lutfun azametini ve bu hârikanın büyüklüğünü unutuyoruz. Kur'an bizi o gerçeğe döndürüyor. Ve değişik yerlerde o gerçeği düşünebilmemiz için uyarıyor.

Nedir insan? Aslı nedendir? Nasıl başlamıştır varlığı? Ve ona beyân nasıl öğretilir?

İnsan denen bu canlı hücre kümesi, başlangıçta bir hücre olarak ana rahminin duvarlarına yapışıp hayata başlar. Henüz o zaman güçsüz, zayıf, basit ve değersiz bir hücredir. Mikroskopla görülür ancak. Belli belirsiz bir hali vardır. Bir süre sonra bu hücre bir cenîn haline gelir. Evet milyonlarca hücrenin kaynaştığı bir cenîn. Kemik hücreleri, ilik hücreleri, sinir hücreleri, kas hücreleri ve deri hücreleri. Ve bu hücrelerden organlar meydana gelir. Duyular oluşur. Beş duyu dediğimiz o büyük hârika başlar çalışmaya. Kulak, göz, tat, koku ve dokunma duyuları. Sonra... Evet sonra en büyük hârika teşekkül eder. En büyük sır ortaya çıkar. İdrâk ve beyân... Şuûr ve ilhâm... Hepsi o belli belirsiz ana rahminin duvarlarına yapışmış olan güçsüz, basit, küçük ve değersiz hücreden meydana gelir.

Nasıl? ve nereden? Rahmân tarafından... Ve Rahmân'ın eseri olarak. Öyleyse şimdi beyânın nasıl olduğunu görelim. «Allah sizi bir şey

bilmez iken annelerinizin karınlarından çıkardı. Ve size kulak verdi, gözler verdi, gönüller verdi.»

Doğruyu söylemek gerekirse insanın konuşma mekanizması son derece şaşırtıcı bir mekanizmadır. Dil ve dudaklar. Diş ve damaklar. Hançere ve ses telleri. Akciğerler... Hepsi birlikte ortak bir faâliyete girişerek, beyân zincirinin bir âleti olan konuşmayı ve ses çıkarma âmeliyesini meydana getirirler. Bu saydıklarımız son derece şaşırtıcı unsurlar olmakla beraber sinirler, kulak ve beyinle ilgili bulunan bu çok girift ameliyenin sadece mekanik yönünü temsîl eder. Sonra işe akıl karışır ki, biz onun adından başka bir şeyini bilmiyoruz. Mâhiyetini ve hakîkatını kavrayamıyoruz. Nasıl çalıştığını ve ne yaptığını bilmiyoruz. Konuşan birisi bir kelimeyi nasıl konuşur.

Bu ameliye gerçekten girift bir ameliyedir. Merhaleleri pek çoktur. Birçok adımlar karışır işe ve birçok mekanizma faaliyet yapar. Şu ana kadar bile bu merhalelerin ve mekanizmaların birçok noktası meçhûldür. Her şeyden önce belirli bir hedefi gerçekleştirmek için seçilecek sözün söylenme ihtiyâcı duyularak başlar iş. Bu duygu nasıl olduğunu bilmediğimiz biçimde zihinden akla veya rûha geçer. Yani duyu mekanizmamızın merkezi olan beyine... Denilir ki beyin sinirler yoluyla, dile istenen sözü söyleme emri gönderir. Ama bu söz bile Allah'ın insana bir lutfu ve O'nun öğrettiği şey. Bu esnâda akciğerlerde saklı bulunan bir miktar hava gırtlaktan geçerek ses tellerine ulaşır. Ve hançeredeki ses tellerini oynatır. Ses tellerinin yapısı ise ayrı bir hayret, ayrı bir incelikle doludur. Ki, insan yapısı olan hiç bir ses âleti veya telli çalgı ile kıyası kâbil değildir. Çeşit çeşit nağmeler çıkaran ses âletlerinden hiç birisi ona uymaz. Akciğerlerden gelen hava gırtlakta aklın istediği biçimde sesler çıkarır. Alçak veya yüksek... Hızlı veya yavaş... Sert veya yumuşak... Kart veya tiz... Ve daha yığınlarca ses biçimlerinden birisini. Boğaz, dil, dudaklar, dişler ve damaklar birlikte çıkarırlar. Ve bunların değişik şekiller almasıyla değişik mahreçten harfler çıkarılır. Dilin her hareketine göre ayrı tonda harfler meydana gelir. Belirli tondaki bir sesi çıkarmak için belirli şekilde eğilip bükülmesi gerekir. Basılıp kaldırılması îcâb eder. İşte bütün bu mekanizma, bir kelimeyi meydana getirmek için çalışır... Bundan sonra ibâre vardır, konu vardır, düşünce vardır, geçmiş ve gelecek fikirler vardır. Ki, her biri bambaşka bir âlemi dile getirir. Ve bu gariplikler insan bünyesinde kendiliğinden meydana gelir. Rahmân'ın eseri olarak... Rahmân'ın fazlu keremi olarak...

Bilâhare âyet-i kerîme, Rahmân'ın bilûmum kâinât sahnesindeki nimet ve delillerini sergilemeye başlıyor.

«Güneş de, ay da bir hesâba göredir.»

Oradaki ince ölçülü, muntazam oluş ve hareketler insan kalbini dehşet ve ürperti ile doldurur. İnsana buradaki işâretin azametini ve

ihtivâ ettiği derin gerçekleri anlatır. Şüphesiz ki güneş, gökyüzünde bulunan cisimlerin en büyüğü değildir. İnsanların henüz hudûdunu bile bilmedikleri fezâda milyarlarca yıldız vardır. Ve bu yıldızlardan birçoğu güneşten çok daha büyüktür. Isısı ve ışığı daha çoktur. Büyük Ayı'daki Cirius yıldızı güneşten yirmi kere daha ağır, ışığı da güneşin ışığından elli defa daha fazladır.

Arktürüs yıldızının hacmi güneşin hacminin seksen katı, ışığı da güneşten bin kat daha fazladır. Süheyl yıldızı ise güneşten iki bin beş yüz defa daha kuvvetlidir. vs... vs...

Şu kadar var ki, bize nisbetle en önemli yıldız güneştir. Çünkü bizim gezegenimizin sâkinleri güneşin ışığında yaşar, ısısından istifâde eder, câzibesine kapılırlar. Ay da böyle. Dünyamızın bir küçük uydusudur ama dünyanın hayatında kuvvetli te'sîrleri vardır. Denizlerdeki med ve cezir olayının en büyük âmilidir.

Güneşin hacmi, ısı derecesi, bizden uzaklığı, ta'kîb ettiği yörüngesi, kezâ ayın hacmi, bize uzaklığı ve yörüngesindeki hareketleri son derece ince bir ölçekle en mükemmel şekilde ölçülüp hesâblanmış; yeryüzünde hayatın gerçekleşebilmesi için te'sîrleri dikkate alınmıştır. Ayrıca fezâdaki diğer yıldızlarla olan durumu da gâyet iyi hesâblanmıştır.

Biz bu ince hesâbın, üzerinde yaşadığımız gezegenle ve bu gezegendeki canlılıkla ilgili bazı noktalarını ele alalım.

Güneşin dünyamıza uzaklığı 92,5 milyon mil civârındadır. (Yaklaşık olarak 64.950. 000 km. kadar) Şâyet güneş bu mesâfeden biraz daha yakın olsaydı, yeryüzü tutuşur, erir veya fezâya yükselen bir buhar haline dönüşürdü. Bu mesâfe biraz daha uzak olsaydı, yeryüzünü buzlar kaplar ve ne kadar canlı varsa öldürürdü. Bize ulaşan güneş ışığı güneş ısısının iki milyonda birini aşmaz. Ve bu derece küçük miktarı bizim hayatımıza elverişlidir. Şâyet Şi'râ yıldızı büyüklüğü ve parlaklığıyla güneşin bize bulunduğu mesâfede bulunacak olsaydı, yer yuvarlağı buhar haline gelir ve yok olurdu. Ayın da yeryüzüne nisbetle uzaklığının ve hacminin te'sîri bu şekildedir. Şâyet ay şimdikinden biraz daha büyük olsaydı dünyadaki denizlere tatbîk ettiği çekim gücü yeryüzünü tûfâna verecek su baskınlarına sebep olurdu. Şâyet Allah'ın bir kıl kadar bile şaşmaz ölçüsünde bulunduğu durumdan biraz daha yakın olsaydı netîce yine aynı şekilde olurdu.

Güneşin ve ayın, dünyamıza uyguladığı çekim gücünün de yeryüzünün dengesinde de bu akılları durduracak fezâ boşluğundaki hareketlerinin kontrolünde ayrı bir yeri vardır. Akılları durduran fezâ boşluğunda bizim içinde bulunduğumuz güneş manzûmesi saatta yirmi bin millik bir hızla Lyre burcundaki Vega yıldızına doğru hareket etmektedir. Buna rağmen milyonlarca yıldız seyri esnasında başka hiç bir yıldızla çatışmamakta, çarpışmamaktadır.

Korkunç fezâ boşluğunda hiç bir yıldız kendi yörüngesinden bir kıl payı ayrılmaz. Hacim ve hareket halindeki denge ve nizâm en ufak bir şekilde bozulmaz. Ne doğru söylüyor «Güneş de, ay da bir hesâba göredir.» buyuran Yüce Allah.

«Bitkiler ve ağaçlar O'na secde eder.»

Bir önceki âyette kâinâttaki büyük ölçü ve hesâba işâret edilmişti. Burada ise kâinâtın hareketlerine işâret edilmektedir ki, son derece duygu yüklü gerçekleri ihtivâ etmektedir.

Şüphesiz ki bu mevcûdâtın ilk kaynağı ile, onu yoktan var eden yaratıcısı ile bir ibâdet ve kulluk irtibâtı vardır. Bitki ve ağaç bu irtibâtın iki numûnesini teşkîl eder. Metinde geçen (نجم) kelimesini bazı müfessirler gökteki yıldız olarak belirtirlerken bazıları da ağaç olarak mânâlandırırlar. İster öyle olsun ister böyle, âyetin işâret ettiği nokta aynıdır. Ve bu kâinâtın hareket ve yönelişlerini göstermektedir.

Kâinât, hayat ve rûh sâhibi bir yaratıktır. Bu rûhun şekli ve görünümü, hayat derecesi varlıktan varlığa değişir ama gerçekte hep birdir. Beşer kalbi eski çağlardan beri bu kâinâtta canlanan hayat gerçeğini idrâk etmiş, kâinâtın rûhuyla yaratıcısına yöneldiğini içten gelen bir ilhâmla anlamıştır. Ne var ki bu gerçeği duyguların ve tecrübelerin mahkûmu bulunan sınırlı akıl ölçeği ile ölçmeye kalkışınca onu kaybetmiş ve görmez olmuştur. Son zamanlarda kâinâtın yapısındaki birlik gerçeğini tekrâr yakalamışsa da onun rûhî gerçeklerinden habersiz olduğu için hâlâ çok uzaklarda dönüp dolaşmaktadır.

Bugün ilim kâinât binâsının temel yapısının atom olduğunu ve atomun gerçekten ışıktan ibâret bulunduğunu kabul etmektedir. İlmin temâyülüne göre kâinâtın ana kâidelerinden birisi harekettir. Ve harekette kâinâttaki bütün varlıklar müşterektir. Öyleyse bu hareketle kâinât nereye yönelmektedir?

Kur'an diyor ki : Kâinât, özündeki hareketiyle kendisini yaratana doğru yönelmektedir. Asıl hareket budur. Bu hareketin dışa akseden tarafı özünün ifâdesinden başka bir şey değildir. Kur'ân'ı Kerîm'deki bir çok âyetler bu hareketi nakletmektedir. İşte bunlardan bazıları : «Bitkiler ve ağaçlar O'na secde ederler.», «Yedi kat gökler, yeryüzü ve içinde bulunanlar O'nu tesbîh eder.», «Hiç bir şey yoktur ki O'nu hamd ile tesbîh etmesin. Fakat siz onların tesbîhini anlamazsınız.», «Görmez misin ki göklerde ve yerde bulunanlar ve dizi dizi kuşlar Allah'ı tesbîh eder. Hepsi de duâ ve tesbîhini öğrenmiştir.»

Bu gerçeğin düşünülmesi kâinâtın duâ ve tesbîhinin izlenmesi, insan kalbine bambaşka bir huzûr verir ve insana çevresinde bulunan her şeyin canlı duygulara sâhib olduğunu, kendisiyle birlikte yaratanına yöneldiğini bildirir. Ve o zaman insan eşyânın rûhuyla hemdem olur,

onlarla düşüp kalkar ve dost olur. Bu işâretler çok uzaklara ve derinliklere temâs etmektedir :

«Göğü yükseltmiş, mîzanı koymuştur.»

«Tartıda haksızlık etmeyin.»

«Tartıyı doğru yapın, tartılanı eksik yapmayın diye.»

Kur'ân-ı Kerîm'deki diğer işâretler gibi burada da semâya işâret; gâfil kalbleri uyarmak, alışkanlığın katılığından kurtarmak, kâinâtın azameti ve güzelliği karşısında harekete geçirerek onu yaratan kudret elini düşündürmek maksadına mebnîdir.

Gök denilince ne kasdedilirse edilsin göğe işâretle; sınırı bilinmeyen milyarlarca semâvî cismin içinde yüzdüğü ve birbiriyle çatışmadığı, hiç birinin diğeriyle çarpışmadığı akılları durduran korkunç fezâ boşluğuna dikilmektedir gözler. Zaman olur gökyüzündeki cisimlerin sayısı milyara ulaşır ki, her birisi bizim güneş sistemimizin de mensûbu bulunduğu galaksi (samanyolu) kümelerinin büyüklüğünde ve bizim güneşimizden binlerce defa daha büyük veya küçük varlıklar ihtivâ etmektedir. Bizim güneş sistemimizin çapı 1,3 milyon kilometredir. Bütün bu yıldızlar ve bütün bu gezegen sistemleri fezâ boşluğunda korkunç hızla hareket etmektedirler. Ama hepsi de birbirinden uzak, birbiriyle çarpışmadan ve karşı karşıya gelmeden boşlukta yüzen zerreler gibi akıp gitmektedirler.

Gökyüzünün bu dehşetengîz genişliğine ve yüceliğindeki azametin yanı sıra Allah «Mîzânı koymuştur.» Hak ölçüsünü. Onu değişmez karârlı ve sağlam olarak vaz'etmiştir. Eşyânın ve şahısların ona göre ölçülmesi için konmuştur. Kâinâtın düzeni bozulmasın, nizâmı sarsılmasın, cehâlet arzu ve ihtirâlara tâbi olunmasın diye. Bu mîzânı insan fıtratına yerleştirmiş, Kur'ân'ın ihtivâ edip te diğer peygamberlerin getirmiş olduğu bu ilâhî nizâm da onu vaz'etmiştir.

Mîzânı koymuş ki «Tartıda haksızlık etmeyin» diye. Aşırı gidip ölçüyü bozmayasınız diye. «Tartıyı doğru yapın, tartılanı eksik yapmayın diye.» Çünkü ölçü ve tartı aşırı gitmemek ve eksik yapmamakla yerleşir ancak. Böylelikle yeryüzünde ve beşer hayatındaki hak ile kâinâtın yapısı ve mîzânı birbirine bağlanıyor. Bütün bu gerçekler Allah'ın vahiy ve nizâmının indiği yer olan ma'nevî mânâdaki gökyüzü ile alâkalı oluyor. Ve bu iki mefhûm insan hissine ayrı bir te'sîr yaparak ayrı bir duygu veriyor.

«Yeri insanlar için vaz'etmiştir.»

«Orada meyveler, salkımlı hurma ağaçları vardır.»

«Yapraklı taneler ve kokulu otlar.»

Biz uzun süredir yeryüzüne yerleşmiş ve onun gerçeklerine ülfet kesbetmiş olduğumuzdan, dünya üzerindeki yerimize alışmış olduğumuzdan ötürü yeryüzünü insanlar için vaz'etmiş olan kudret elinin aza-

metini hissedemiyoruz. Halbuki o el bizim farkına varmadığımız ve azametini dikkatimizin çekmediği bir rahatlık ve kolaylık içerisinde mümkün olan son derece bizi buraya yerleştirmiştir. Biz Allah'ın bu nimetindeki azâmetini, ancak zaman zaman meydana gelen bir yer sarsıntısı veya volkanik patlamayla anlayabiliyoruz. Bu gibi hâdiseler ayağımızın altındaki rahat yerimizi kaydırıp atarak sarsıyor, tiril tiril titretiyor. Ve işte o zaman anlıyoruz Allah'ın bizi bu yeryüzüne yerleştirmesindeki nimetin değerini.

Halbuki insanlar üzerinde yerleşmiş oldukları dünyaya bir göz atacak olsalar, bir an bile durmadan bu gerçeği düşünmek ihtiyâcını hissederler. Evet üstünde yaşadığımız bu dünya, engin boşlukta yüzen başıboş bir zerre gibidir. Bu mutlak boşluğa fırlatılmış yüzüyor. Kendi ekseni etrafında saatta bin mil bunun yanı sıra güneşin çevresindeki yörüngesinde de saatta altmış bin mil hızla dönüyor. Bu arada güneş ve güneş manzûmesi ile birlikte gökyüzündeki Lyre burcunda bulunan Vega yıldız kümelerine doğru saatta yirmi bin millik bir hızla uzaklaşıp gidiyor.

Doğrusu insanlar kafalarını verip bu korkunç sür'atle fezâ boşluğunda akıp giden bu zerrenin üzerinde olduklarını, Allah Teâlâ'nın kudretinden başka hiç bir şeyin kendilerini tutmadığını bilmeleri; kafaları ve gözleriyle oraya bağlanıp kalmaları, rûhları ve bedenleriyle tiril tiril titremeleri için kâfîdir. Kendileri için bu yeryüzünü döşeyen ve bu derece karârlı kılan biricik Kahhâr'a güvenip dayanmaları için yeterlidir.

Yüce Allah, hem kendi ekseni etrafında, hem güneşin etrafında dönen güneş manzûmesindeki diğer uydularıyla birlikte hayret verici bir hızla dönen bu gezegen üzerinde insanların hayatını te'mîn etmiş, yiyeceklerini, rızıklarını takdîr buyurmuştur. Burada bunlardan bilhâssa salkımlı hurma ağaçlarına yer verilmektedir ki meyvesinin yanı sıra duruşunun güzelliğine de işâret edilsin. Yapraklı tanelere ve kokulu otlara işâret edilmektedir ki; birincisi hayvanlar için yiyecek olur, ikincisi de güzel kokular saçar. Bunlar bir çeşit bitkidirler. Bir kısmını insan yer, bir kısmını hayvan. Bir kısmından da güzel güzel kokular yayılır.

Allah'ın nimetleri ve âyetlerinin sayıldığı bu bölümde : Kur'ân'ın öğretilmesi, insanın yaratılması, beyânın öğretilmesi, güneş ve ayın bir hesâba göre tanzim edilmesi, göğün yükseltilerek mîzânının konulması, yerin insanlar için vaz'edilmesi, yeryüzünde bulunan meyveler, salkımlı hurma ağaçları, yapraklı taneler ve kokulu otlar... Sayılıp döküldükten sonra bu noktada kâinât çapında cinlere ve insanlara sesleniliyor : «Öyleyken Rabbınızın nimetlerinden hangisini yalan sayabilirsiniz?» deniliyor. Bu tescîl için sorulan bir suâldir. Hangi insan, hangi cin böyle bir yerde Rahmân'ın nimetlerini yalanlamaya kalkışabilir?... (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XIV, 211-218)

oOo

خَلَقَ الْإِنسَانَ مِن صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ ﴿١٤﴾ وَخَلَقَ الْجَانَّ مِن مَّارِجٍ مِّن نَّارٍ ﴿١٥﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ
رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٦﴾ رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ ﴿١٧﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٨﴾
مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ﴿١٩﴾ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَّا يَبْغِيَانِ ﴿٢٠﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢١﴾ يَخْرُجُ
مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ ﴿٢٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٣﴾ وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنشَآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ
﴿٢٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٥﴾

14 — İnsanı pişmiş çamur gibi kupkuru bir balçıktan yaratmıştır.

15 — Cinleri de yalın bir alevden yaratmıştır.

16 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

17 — O; hem iki doğunun Rabbı, hem de iki batının Rabbıdır.

18 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

19 — İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir.

20 — Aralarında bir engel vardır, birbirinin sınırını aşamazlar.

21 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

22 — Her ikisinden de inci ve mercân çıkar.

23 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

24 — Denizde yüzen koca dağlar gibi gemiler de O'nundur.

25 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

İki Deniz

Allah Teâlâ insanı pişmiş çamur gibi kupkuru bir balçıktan, cinleri de yalın bir ateşten yarattığını haber veriyor. Âyet-i kerîme'deki yalın bir alev olarak tercüme ettiğimiz (مارج) kelimesi, Dahhâk'ın İbn Abbâs'tan naklettiğine göre, alevin ucu anlamınadır. İkrime, Mücâhid, Hasan ve İbn Zeyd de böyle söylemişlerdir. İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî de burayı; en iyi cinsten ateşin alevi olarak açıklamıştır. Yine İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha ise; en hâlis ateşten, şeklinde açıklar. İkrime, Mücâhid, Dahhâk ve başkaları da böyle söylemiştir. İmâm Ahmed der ki : Bize Abdürrezzâk'ın... Hz. Âişe'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Melekler nûrdan, cinler yalın bir ateşten, Âdem de size anlatılan pişmiş çamur gibi kupkuru bir balçıktan yaratılmıştır. Hadîsi Müslim, Muhammed İbn Râfi' ve Abd İbn Humeyd'den, bu ikisi de Abdürrezzâk'dan rivâyet etmişlerdir.

«Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» âyetinin tefsîri daha önce geçmişti.

«O; hem iki doğunun Rabbı, hem de iki batının Rabbıdır.» âyet-i kerîme'sinde güneşin, kışın ve yazın doğup battığı yerler kasdedilmektedir. Başka bir âyet-i kerîme'de de : «Doğuların ve batıların Rabbına yemîn ederim ki, şüphesiz Biz gücü yetenleriz.» (Meâric, 40) buyurulur. Zîrâ güneşin doğuş yerleri her gün değişir ve güneş hep farklı yerlerden görünür. Başka bir âyet-i kerîme'de de : «O, Doğunun ve Batının Rabbıdır. O'ndan başka ilâh yoktur. Öyleyse O'nu vekîl tut.» (Müzzemmil, 9) buyurulur. Burada «doğuların ve batıların» ifâdesi ile cins kasdedilmektedir. Ayrıca Güneşin doğuş ve batış yerlerinin değişmesinde cin ve insanlardan yaratıkların menfaatları olduğu içindir ki, Allah Teâlâ hemen bunun peşinden : «Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» buyurmuştur.

İbn Abbâs, «İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir.» âyet-i kerîme'sindeki (مرج) fiilini; salıvermek anlamına almıştır. İbn Zeyd ise bu âyeti şöyle anlıyor : Aralarına onları ayıran ve engelleyen bir berzah koymak sûretiyle birbirine kavuşmalarını önlemiştir. Buradaki iki denizden maksad, tatlı ve tuzlu sulardır. Tatlı sular nehir sularıdır. Biz bu konuda daha önce Furkân sûresindeki «Ve O'dur, iki denizi salıp katan. Şu tatlı ve susuzluğu giderici, bu ise tuzlu ve acıdır. İkisinin arasına bir engel ve aşılamayan bir sınır koymuştur.» (Furkân, 53) âyetinin tefsîrinde bilgi vermiştik. İbn Cerîr burada iki denizden maksadın, gökten inen su ile yeryüzü denizlerinin kasdedildiği görüşünü tercih etmiştir. Bu görüş, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Atiyye ve İbn Ebzâ'dan rivâyet edilmiştir. İbn Cerîr der ki: Zirâ inci, gökten inen sudan ve yeryüzü denizlerinin istiridyelerinden oluşur. Evet bu doğrudur.

Ancak burada maksad, İbn Cerîr'in görüşü ve açıkladığı gibi değildir. Ayrıca âyet-i kerîme'nin lafzı da bu açıklamayı destekler mâhiyette değildir. Çünkü Allah Teâlâ : «Aralarında bir engel vardır, birbirinin sınırını aşamazlar.» buyurmaktadır. Yani aralarına topraktan bir engel koymuştur. Böylece ne biri diğerine, ne de öteki berikine karışır. Şâyet birbirine karışmış olsalardı biri diğerini bozacak ve onlardan beklenilen ve kendileri ile kasdedilen sıfatları gidereceklerdi. Gökle yer arası ise yasak, engel olarak isimlendirilmez.

Allah Teâlâ : «Her ikisinden de inci ve mercân çıkar.» buyurur ki, burada ikisinin toplamı kasdedilmektedir. Bu ikisinden birinde bu özellik bulunsa yeterlidir. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyet-i kerîme'de : «Ey cin ve insan topluluğu; içinizden size peygamberler gelmedi mi?» (En'âm, 130) buyurur ki, peygamberler cinlerden değil sâdece insanlardan gelmiştir. Buna rağmen hitâb hem cinlere, hem de insanlaradır. Ve bu şekilde hitâb Arap dili kurallarına uygundur. İnci; bilinen taştır. Mercâna gelince; Mücâhid, Katâde, Ebu Razîn ve Dahhâk'ın söylediğine göre incinin küçüklerine mercân denilir. Bu açıklama Hz. Ali'den de rivâyet edilmiştir. İncinin büyüklerine ve iyilerine mercân denildiği de nakledilir. Bu görüşü İbn Cerîr, Seleften bazılarından rivâyet etmektedir. Ayrıca İbn Ebu Hatim bu açıklamayı Rebî' İbn Enes'ten naklet-miştir. Yine İbn Ebu Hâtim, Süddî kanalıyla bu açıklamayı İbn Abbâs'-tan da nakleder. Bu açıklamanın benzeri Hz. Ali, Mücâhid ve Mürre el-Hemedânî'den de yine İbn Ebu Hâtim tarafından rivâyet edilmiştir. Mercânın kırmızı renkli bir çeşit mücevher olduğu da söylenir. Süddî'-nin Ebu Mâlik kanalıyla Abdullah İbn Mes'ûd'tan rivâyetine göre mercân; kırmızı renkli kıymetli bir taştır. Süddî mercânın, bitki kökenli deniz dibi taşları olduğunu belirtir. Allah Teâlâ'nın : ««Her birinden taze et yersiniz ve giyeceğiniz süs eşyâsı çıkarırsınız.» (Fâtır, 12) kavline gelince; et hem tatlı, hem de tuzlu sudan çıkar. Süs edinilen şeyler ise, tatlı sulardan değil sâdece tuzlu sulardan çıkarılır. İbn Abbâs der ki : Gökten denize bir damla (yağmur suyu) düştüğünde bu su damlası bir istiridyenin içine denk gelirse ondan inci oluşur. İkrime de böyle söylemiş olup o şunu ekler : Şâyet bu su damlası bir istiridyenin içine düşmezse ondan anber biter. Başka bir kanaldan olmak üzere bu açıklamanın benzeri İbn Abbâs'tan da rivâyet edilmiştir. İbn Hâtim der ki : Bize Ahmed İbn Sinân'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Gökten yağmur yağdığı zaman, denizdeki istiridyeler ağızlarını açarlar. İçine bir yağmur damlası düşerse bu inci olur. Bu haberin isnâdı sahîhtir. Mâdemki bu mücevherleri süs olarak kullanmak yeryüzü halkı için bir nimettir, Allah Teâlâ onlara nimette bulunarak : «Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» buyuruyor.

Allah Teâlâ : «Denizde yüzen koca dağlar gibi gemiler de O'nundur.» buyuruyor. Bunlarla denizde yüzen gemiler kasdedilmektedir. Mücâhid der ki : Gemilerden yelken açmış olanlara (المنشآت) denilir. Şâyet yelkenleri açılmamışsa ona bu isim verilmez. Katâde âyet-i kerîme'deki (المنشأت) kelimesini; yaratılmışlar, şeklinde açıklar. Bir başkası da (المنشآت) kelimesine (البارئات) anlamını vermiştir.

Allah Teâlâ : «Denizde yüzen (büyüklüğü ile) koca dağlar gibi gemiler...» buyuruyor ki, bunlar büyüklükte dağlar gibi gemiler olup onlarda bir ülkeden başka bir ülkeye, bir iklîmden başka bir iklîme nakledilen kazanç ve ticâret malları vardır. İnsanların ihtiyâç duyacakları diğer eşyâ çeşitlerinin taşınması gibi bir çok menfaatları vardır. Bu sebeple de : «Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» buyurulmuştur. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Umeyra İbn Sa'd'dan rivâyetine göre; o, şöyle diyor : Fırat kıyısında Hz. Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.) ile beraberdim. Birden yelkenleri açılmış bir gemi geldi. Hz. Ali ellerini açtı, sonra da şöyle dedi : Allah Teâlâ : «Denizde yüzen koca dağlar gibi gemiler de O'nundur.» buyuruyor. Denizlerde yüzen gemileri yaratan Allah'a yemîn ederim ki, Osmân'ı ben öldürmedim, onun öldürülmesine yardımcı da olmadım.

İZ ÂHI

Burada birçok vecih vardır : Birincisi; iki doğuş yeri, güneş ile ayın doğuş ve batış yeridir. Bunun açıklanması daha önce geçen kısmın biraz fazlasıyla tekrârı niteliğindedir. Çünkü Allah Teâlâ, ay ve güneşin bir hesâba göre olduğunu belirttikten sonra, bunların iki doğuş ve iki batış yeri olduğunu ifâde etmiştir. İnsanı yaratıp ona beyânı öğrettiğini belirtirken de; insanın katı çamur gibi bir şeyden yaratılmış olduğunu bildirmişti.

İkincisi : Yaz ve kışın güneşin doğuş yerleri kasdedilmektedir. Denilirse ki; altı ayın her günü için güneşin birbirinden farklı doğuş ve batış yerleri bulunduğu halde niçin kış ve yaz doğuş ve batış yerleri sözkonusu edilmiştir? Biz deriz ki : Kışın güneşin en düşük noktadan doğması ve yazın da en yüksek noktadan doğup batması nedeniyle bu ikisini bahis mevzûu etmiştir. En alt ve en üst noktalara işâret; bunların arasındakini de içerecektir. Bu tıpkı büyük bir hükümdârı nitelendirirken; doğuların ve batıların sâhibi, demek gibidir. Bu ifâdeyle ikisi arasındaki mıntıkaların da ona âit olduğu kasdedilmiş olur.

Üçüncüsü : Tesniye (ikil) ifâdesinin kullanılması sınırlayıcı iki türe işarettir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, her şey iki kısma bölünür. Sanki Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : Güneşin doğuşunun Rabbı ve

güneşten başkasının doğuşunun Rabbı. Bu iki doğuş iki ayrı doğuştur ki bütünü içerir. Ya da güneşin ve ayın doğuşu ta'biri ile onların üzerine değdiği şeylerin doğuşu kasdedilmiştir. Yani bu ifâde cemi' anlamında tesniye ifâdesidir. Âyetin devâmında Allah Teâlâ buyuruyor ki: «İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir. Aralarında bir engel vardır, birbirinin sınırını aşamazlar.» Bu âyette de birçok mes'ele vardır:

Birinci Mes'ele; âyetin baş tarafıyla ilişkilidir. Biz deriz ki: Allah Teâlâ Doğu ve Batıyı bahis mevzuû edince —ki bu feleğin iki hareketini ifâde eder— bu iki doğuşa uygun olarak iki denizi zikretmiştir. İnsan nasıl denizde yüzerse, ay ve güneş de feleği içerisinde öylece akıp gider. Tıpkı Hak Teâlâ'nın buyurduğu gibi: «Ve hepsi bir yörüngede yüzerler.» İki doğu ve iki batının ardından iki denizin zikredilmesi, iki doğu ve iki batı ile denize işâret edilmiş olmasındandır. Çünkü karayla deniz, Doğu ile Batı arasında sınırlandırılmış bulunmaktadır. Daha önce «Yeri de yaratıklar için alçalttı.» kavli ile karaya işâret edilmişti. Burada ise daha önce zikredilmeyen denize işâret edilmektedir.

İkinci Mes'ele: (مرج) kelimesi müteaddî (geçişli) olduğu zaman karışmak veya buna yakın bir anlama gelir. Öyleyse neden Allah Teâlâ cinlerden bahsederken, (من مارج من نار) «Yalın bir alevden» buyururken ism-i fâil şekli olan (مارج) siğâsını kullanmış da ism-i mef'ûl şekli olan (ممروج) siğâsını kullanmamıştır? Biz deriz ki (مرج) kelimesi müteaddîdir. Ra'nın esresi ile (مرج) kelimesi ise lâzımdır, (مارج) kelimesi Ra'nın kesresi ile (مرج) şeklindedir. Tıpkı (فرح - يفرح) kelimeleri gibi. Bu fiilde asıl mânâ tabîattan gelme olmaktır. Tabîattan gelen fiillerde de esâs, lâzım olmaktır. Dolayısıyla tabiî olan hüküm böylece onun içerisinde yer alır. Birçok yerlerdeki fiiller de aynı türdendir.

Üçüncü Mes'ele; «İki deniz» kavli ile ilgilidir. Bu konuda da pek çok vecih vardır. Birincisi; bununla gök denizi ve yer denizi kasdedilmiştir. İkincisi; tatlı denizle tuzlu deniz kasdedilmiştr. Allah Teâlâ'nın şu âyet-i kerîme'de buyurduğu gibi: «İki deniz bir olmaz. Şu çok tatlıdır, susuzluğu keser, içilmesi kolaydır. Şu ise tuzludur, acıdır.» (Fâtır, 12) Bu görüş daha doğru ve birinciden daha açıktır. Üçüncüsü; «İki doğu» kelimesinde olduğu gibi bu iki deniz ifâdesindeki tesniye kalıbı da sınırlayıcı iki türe işârettir. Böylece bu ifâdenin içerisine gök ve yerdeki denizle tatlı ve tuzlu deniz mânâları da girmiş olmaktadır.

Dördüncüsü; Allah Teâlâ yeryüzünde karalarla çevrili denizler halkettiği gibi, onun içinde de suyla çevrili adalar halketmiştir. Deniz yeryüzünü çevrelediği gibi yeryüzü de denizin üzerine kurulmuştur. Astronomi bilimi mensûblarının dedikleri gibi, denizi de hava kuşatmaktadır. Bu konuda meşhûr haberler vârid olmuştur. Yeryüzünde bulunan bu denizlerin Atlas Okyanusu ile bağlantısı vardır. Ayrıca bu denizle

Atlas Okyanusu Allah'ın keremi sâyesinde yeryüzünü aşıp suya boğarak kaplamazlar. Böylece yeryüzü suyun üzerinde belirir ve bu sâyede insan orada kendisi için bir mekân edinir. İnsan ilk nazarda tabiî olan denizlerle yeryüzünün durumuna bakıp söze giriştiği zaman, astronomi bilginlerinin ifâdesine göre, yeryüzünün bulunduğu mekânın tabîatı îcâbı merkezde olması gerektiğini anlar. Ve onun çevresindeki su tarafından kuşatılması îcâb ettiğini görür. Onlara yeryüzü neden suyun içine dalmayıp suyun ortasında belirmektedir? Denildiğinde, denizler muhtelif yönlerden onu kendilerine çektiği için dalmamaktadır, derler. Niçin çekiliyor denilince, azıcık aklı olan kimseler bu işi gerçeğe döndürürler ve bunun Allah'ın irâde ve meşiyyeti ile olduğunu bildirirler. Aklı olmayanlar ise bunun sebebinin yıldızlar, onların konumları ve karşılıklı olarak farklı mekânlarda yer almalarını gösterirler. Bir duraktan sonra bir başka durağa gittiğini belirtirler. Dünyanın bir kısmının soğuk, diğer kısmının sıcak olmasını sağlayacak şekilde yıldızların konumu neden farklı oluyor? denildiğinde Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi : «O küfreden kişi şaşırıp kalır.» Eğer Allah kendisine hidâyet nasîb etmişse küfürden vazgeçip Hakka döner.

Dördüncü Mes'ele : (مرج) kelimesi katışma anlamına ise bu takdîrde kavuşurlar anlamındaki (يلتقيان) kelimesinin kullanılmasında ne fayda vardır? Biz deriz ki : Allah Teâlâ'nın (مرج البحرين) kavli birini diğerinin üzerine gönderdi, anlamınadır. Bunlar gönderildiğinde birleşecek biçimde gönderilmişlerdir veya özellikleri karışıp birleşmedir. Ama Allah Teâlâ, onların tabîatında halkettiği bir nedenle karışıp birleşmesini önlemiştir. Bu takdîrde (يلتقيان) kelimesi iki deniz ifâdesinin hali olur. Ancak burada bir kelimenin hazfedilmiş olduğu da muhtemelen söylenebilir : Bu takdirde; onları şu ana kadar birleşmek üzere bırakmış, ama onlar birleşip barışmamışlardır, anlamını vermek îcâbeder. Birinci takdîrde gözetilen fayda, Allah'ın kudretinin ortaya çıkarılmasıdır. Şöyle ki; Allah Teâlâ, yarattığı tabîatlarında onlara akışkanlık ve birleşme kâbiliyetini vermiş olmasına rağmen, iki su bırakılınca Allah'ın kudreti veya kudretinin eseri olan bir engelle bu iki suyun birbirine katışması önlenmektedir. Eğer katışma durumu bulunmayacak olsaydı elbette bu olay, ilâhî kudrete delil olmazdı. Burada hikmetli bir mes'eleye de işâret vardır. Şöyle ki : Filozoflar suyun, tıpkı civânın atomları gibi birbirini çeken bir mekânı bulunduğu konusunda ittifâk etmişlerdir. Ancak gerçek hikmet sahiplerinin yanında bu çekme, Allah'ın onu gerçekleştirmesiyle tahakkuk eder. Ama hikmet iddiâsında bulunup ta Allah'ın kendilerini hikmete muvaffak kılmadığı tabîatçıların iddiâsına göre; bu çekme suyun tabîatında ve kendiliğinden olur. Bu takdirde «buluşurlar» kavli; ikisinin tek bir mekânda katılma özelliklerine rağmen, onlar yine de iki farklı mekânda kalır-

lar, anlamına gelir. İşte bu da Allah'ın kudret ve irâdesinin bürhânıdır. İkinci şekilde anlam verildiğinde, buradaki fayda karışmanın önlenmesi konusunda Allah'ın kudretinin açıklanmasıyla alâkalı olur. Çünkü iki su karşılaştıkları zaman o anda karışmamakta, kısa bir süre durmaktadırlar. Tıpkı ısıtılmış su ile dolu bir kaba, soğuk bir su konacak olursa ve kısa bir süre bu iki su içiçe kalacak olursa, sıcak suyla soğuk su birbirine karışmaz. Ama uzun süre kalacak olursa mutlaka karışırlar. İşte Allah Teâlâ'nın «İki denizi salıvermiştir,» kavli ile; buluşmak üzere ikisini bırakmıştır, ancak ilâhî kudret ile bu iki su birbirine karışmamaktadır, buyurmaktadır. Ve arkasından da : «Aralarında bir engel vardır, birbirinin sınırını aşamazlar.» buyurmaktadır. Bu âyet bizim de açıkladığımız gibi, normal olarak birbirine karışıp akmaları gerekirken bu ikisinin karışmadığına işâret etmektedir. Berzah kelimesi engel anlamınadır ki, bu, bir kısmında Allah'ın kudretidir, kalan kısmında ise Allah'ın kudreti sâyesinde gerçekleşir. Çünkü iki denizin arasında duyularla kavranabilen topraktan bir engel bulunabileceği gibi, bulunmayabilir de. «Birbirinin sınırını aşamazlar.» kavlinde kullanılan (لايبغيان) kelimesinde iki vecih vardır : Birincisi; biri diğerini bastıramaz, anlamına gelir. Ancak bu görüş tabîatçıların görüşüne aykırıdır. Çünkü onlar derler ki : Her iki suyun da atomları birdir. Bunun için Allah Teâlâ «Bunlar birbirinin sınırını aşamazlar.» demektedir. İkincisi ise (لايبغيان) kelimesine taleb anlamının verilmesidir ki, bir şey isteyemezler demek olur. Bu takdîrde de burada bir başka vecih ortaya çıkar. Şöyle ki : (يبغيان) kelimesinin belirli bir mefhûmu yoktur. Yani bu ikisi ne kendiliklerinden bu engeli aşabilirler, ne de bir şeyi taleb ederler. Tabîatçının söylediğinin tersine. Çünkü tabîatçı der ki : Su bir yerden bir başka yere giderken hareket halinden durgunluk halini aramaktadır. (Aristoteles fiziğindeki hareket mes'elesi) (Fahredîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXIX, 99-101)

——————oOo——————

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ﴿٢٦﴾ وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٢٧﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ
﴿٢٨﴾ يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ﴿٢٩﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٠﴾

26 — Onun üzerinde bulunan her şey fânidir.

27 — Ancak celâl ve ikrâm sâhibi Rabbının zâtı bâkî kalacaktır.

28 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

29 — Göklerde ve yerde kim varsa hepsi O'ndan ister. O, her gün bir şe'n içindedir.

30 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

Her şey Fânîdir.

Allah Teâlâ bütün yeryüzü halkının yok olacağını, toptan öleceğini haber veriyor. Gökyüzü halkı da aynı durumdadır. Ancak bundan Allah'ın diledikleri müstesnâdır. O'nun ikrâm sâhibi zâtından başka hiç kimse kalmayacaktır. Rab Teâlâ ölmez, aksine O. ebediyyen diridir. Katâde der ki : Allah Teâlâ önce yarattığını haber veriyor, sonra da bütün bunların vâr olduğunu bildiriyor. Hz. Peygamberden nakledilen bir duâda şöyle buyurulur : Ey Hayy, ey Kayyûm, ey gökleri ve yeri yaratan. Ey celâl ve ikrâm sâhibi; Senden başka İlâh yok. Senin rahmetinden imdâd dileriz. Bizim bütün hallerimizi ıslâh eyle. Bir göz açıp kapayacak kadar zaman bile bizi nefislerimize veya yaratıklarından birine bırakma. Şa'bî der ki : «Onun üzerinde bulunan her şey fânîdir.» âyet-i kerîme'sini okuduğun zaman «Ancak celâl ve ikrâm sâhibi Rabbının zâtı bâkî kalacaktır.» âyetini okumadıkça susma. Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın: «O'nun zâtından başka her şey helâk olacaktır.» (Kasas, 88) kavli gibidir. Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de yüce zâtını «celâl ve ikrâm sâhibi» olarak nitelemiştir. Yani O ta'zîme lâyıktır. Kendisine itâat edilip isyân ve muhâlefet edilmemesi gerekendir. Başka âyet-i kerîmelerde de şöyle buyurulur: «Sabah akşam Rabbının rızâsını dileyerek O'na yalvaranlarla beraber sen de sabret.» (Kehf, 38), «Biz, sizi ancak Allah rızâsı için doyuruyoruz.» (İnsân, 9). İbn Abbâs «Celâl ve ikrâm sâhibi...» kısmını : Celâl ve kibriyâ sâhibi, şeklinde açıklar.

Allah Teâlâ yeryüzündeki halkın hepsinin ölümde eşit olduğunu, âhiret yurduna gideceklerini ve orada onlar hakkında delâletli olan hükmüyle celâl ve ikrâm sâhibi Allah'ın hükmedeceğini beyân buyurduktan sonra «Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» buyurmuştur.

«Göklerde ve yerde kim varsa hepsi O'ndan ister. O, her gün bir şe'n içindedir.» âyetinde O'nun, zâtı dışında her şeyden müstağnî olduğu, her an bütün yaratıkların O'na muhtâç olduğu haber verilmektedir. Onlar lisân-ı halleri ve sözleri ile hep O'ndan isterler. O her gün bir Şe'n içindedir. A'meş'in Mücâhid'den, onun da Ubeyd İbn Umeyr'den rivâyetine göre; o, «O, her gün bir şe'n içindedir.» âyeti hakkında der ki : Duâ edene icâbet etmesi, isteyene vermesi, bir esîri esâretten kurtarma-

sı veya bir hastaya şifâ vermesi O'nun şe'nindendir. İbn Ebu Necîh'in naklettiğine göre Mücâhid şöyle diyor : O, her gün bir duâ edene icâbet eder, bir kederi, bir sıkıntıyı giderir, sıkıntıda olana icâbet eder, bir günâhı bağışlar. Katâde der ki: Gökler ve yeryüzü halkı O'ndan müstağnî değildir : Diriyi yaşatır, öleni öldürür, küçüğü terbiye edip yetiştirir, bir esîri esâretten kurtarır. Sâlih kimselerin ihtiyâçları ve münâcâtları, şikâyetleri son olarak O'na ulaşır. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Süveyd İbn Cebele el-Fezârî'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Sizin Rabbınız her gün bir durum içindedir; bir köleyi azâd eder, bir isteyene verir, bir azâbı kaldırır.

İbn Cerîr der ki : Bana Abdullah İbn Muhammed İbn Amr'ın... Abdullah İbn Münîb el-Ezdî'den rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor : Allah Rasûlü (s.a.) «O, her gün bir şe'n içindedir.» âyetini tilâvet buyurdu. Biz : Ey Allah'ın elçisi, bu durum da nedir? diye sorduk, şöyle buyurdu: Bir günâhı bağışlaması, bir keder ve sıkıntıyı gidermesi, bir kavmi yüceltmesi ve bir diğerini alçaltmasıdır. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Ebu Derdâ'dan, onun da Hz. Peygamber (s.a.)'den rivâyetine göre o, şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ : «O, her gün bir şe'n içindedir.» buyurmuştur. Bir günâhı bağışlaması, bir keder ve sıkıntıyı savıp gidermesi, bir kavmi yüceltmesi, diğerlerini alçaltması O'nun şe'nindendir. İbn Asâkir hadîsi müteaddid kanallardan olmak üzere Hişâm İbn Ammâr kanalıyla... Ebu Derdâ'dan, o ise Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetle zikretmiştir. Ancak İbn Asâkir bu rivâyetlerden birincisinin isnâdının sahîh olduğunu da belirtmiştir. Ben de derim ki : Hadîs vukûf olarak rivâyet edilmiştir. Nitekim Buhârî, hadîsi cezm sîğâsı ile ve muallak olarak zikretmiş ve onu Ebu Derdâ'nın sözü olarak nakletmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

Bezzâr der ki : Bize Muhammed İbn Müsennâ'ın... İbn Ömer'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.)den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) «O, her gün bir şe'n içindedir.» âyeti hakkında şöyle buyurmuştur: O, bir günâhı bağışlar, bir sıkıntı ve kederi giderir. İbn Cerîr der ki : Bize Ebu Küreyb'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre Allah Teâlâ, beyâz inciden bir Levh-i Mahfûz yaratmıştır. Onun iki kapağı kırmızı yâkûttur. Kalemi nûr, kitabı nûrdur. Genişliği gökle yer arası kadardır. Her gün üç yüz altmış defa ona bakar. Her bakışında yaratır, diriltir, öldürür, azîz veya zelîl kılar ve dilediğini yapar.

سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَ الثَّقَلَانِ ﴿٣١﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٢﴾ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ
إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ

﴿٣٣﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٤﴾ يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ ﴿٣٥﴾
فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٦﴾

31 — Ey insanlar ve cinler, yakında size de yöneleceğiz.

32 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

33 — Ey cinler ve insanlar topluluğu, göklerin ve yerin çevresinden geçip gitmeye gücünüz yetiyorsa geçip gidin. Ama üstün bir güç olmadan geçemezsiniz.

34 — Şu halde, Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

35 — Üzerinize dumansız bir alev ve ateşsiz bir duman gönderilir de birbirinizi kurtaramaz ve yardımlaşamazsınız.

36 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

Ey İnsanlar ve Cinler Topluluğu

Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, «Ey insanlar ve cinler, yakında size de yöneleceğiz.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bu, Allah Teâlâ'dan kullarına bir tehdîddir. Yoksa Allah'ın bir meşgûliyeti olup O bu meşgûliyetini bitirecek değildir. Dahhâk da bunun bir tehdîd olduğunu belirtir. Katâde der ki : Allah'ın, yaratıklarına yönelmesi ve onları hesâba çekmesi yaklaşmıştır. İbn Cüreyc ise burayı : Sizin hakkınızda yakında hüküm vereceğim, şeklinde anlamıştır. Buhârî der ki : Sizi yakında hesâba çekeceğim. Hiç bir şey Allah Teâlâyı başka bir şeyden alıkoyamaz. Arap dilinde bu tür kullanılış bilinen bir ifâde kalıbıdır. Kişinin herhangi bir meşgûliyeti olmadığı halde «Senin için vakit ayıracağım, senin için boş kalacağım denilir. Burada şöyle deniliyor : Hiç şüphesiz seni, gaflette iken yakalayacağım.

«Ey cinler ve insanlar topluluğu...» âyet-i kerîme'sindeki (الثقلان) kelimesi; insanlar ve cinler, anlamınadır. Nitekim sahîh bir hadîste : Onu (kabirde muazzeb olanın haykırışlarını) cinler ve insanlar dışında her varlık işitir, buyurulmuştur. Başka bir rivâyette : «Cinler ve insanlar» ifâdesi açıkça söylenmektedir. Sûr hadîsinde de :

(الثقلان); insanlar ve cinlerdir, buyurulmuştur. «Şu halde Rabbınızın hangı nimetlerini yalan sayabilirsiniz?»

«Ey cinler ve insanlar topluluğu, göklerin ve yerin çevresinden geçip gitmeye gücünüz yetiyorsa geçip gidin. Ama üstün bir güç olmadan geçemezsiniz.» Allah'ın emrinden ve takdîrinden kaçamazsınız. O, sizi kuşatmıştır. O'nun hükmünden ve hakkınızda vereceği karârdan kurtulamayacaksınız. Nereye gitseniz kuşatılmış olacaksınız. Bu, mahşer de olacaktır. Melekler yaratıkları her taraftan yedi saf halinde kuşatmış olacaklar ve hiç kimse gitmeye güç yetiremeyecektir. «Ama üstün bir güç (ve Allah'ın emri) olmadan geçemezsiniz.» «İşte o gün insan : kaçacak yer nerede? der. Hayır, hiç bir sığınak yoktur. Ey insan ,o gün sen, Rabbının huzûruna varıp durursun.» (Kıyâme, 10-12), «Kötülük kazananlara kötülükleri kadar cezâ verilir; onların yüzlerini zillet bürür. Allah'a karşı onları savunacak kimse yoktur. Yüzleri, geceden de kara bir parçayla örtülmüş gibidir. İşte bunlar da ateşin yârânıdırlar. Orada temelli kalacaklardır.» (Yûnus, 27). Bu sebeple burada da şöyle buyurulur : «Üzerinize dumansız bir alev ve ateşsiz bir duman gönderilir de birbirinizi kurtaramaz ve yardımlaşamazsınız.» İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Talha, (الشواظ) kelimesini; ateş alevi ile açıklar. İbn Abbâs'tan rivâyetle Saîd İbn Cübeyr bu kelimenin, duman anlamına geldiğini söylemiştir. Mücâhid ise bunun, kesik kesik yeşil alevler olduğunu bildirir. Ebu Sâlih de der ki : O, ateşin üzerinde ve dumanın altında olan alevdir. Dahhâk da bu kelimeyi ateş seli, diye açıklar. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha'nın söylediğine göre (نحاس) kelimesi ateş dumanıdır. Bu tür bir açıklama Ebu Sâlih, Saîd İbn Cübeyr ve Ebu Sinân'dan da rivâyet edilmiştir. İbn Cerîr der ki : Araplar dumana (نحاس) derler. Bu kelimenin başındaki harf ötüre ve esire olarak okunabilir. Kırâet imâmları bu kelimenin başındaki nûn harfini ötüre okumakta icmâ' etmişlerdir. (...) Teberânî'nin Cüveybir kanalıyla, Dahhâk'dan rivâyetine göre Nâfi' İbn Ezrak, İbn Abbâs'a (الشواظ) kelimesinin anlamını sormuş da o : Beraberinde duman olmayan alevdir, demiş. (...) Nâfi' ona (النحاس) kelimesini sormuş da İbn Abbâs : O, alevi olmayan dumandır, diye cevab vermiş. (...) Mücâhid ise bu kelimeyi şöyle açıklar : O, bakırdır. Eritilecek ve başları üzerinden dökülecektir. Katâde ve Dahhâk da bu kelimeye bakır seli anlamını verirler. Bütün bu açıklamalara göre âyetin anlamı şöyle olmalıdır : Kıyâmet günü kaçarak gitseniz bile melekler ve zebânîler dönmeniz için sizin üzerinize ateşten alevler ve eritilmiş bakırlar gönderecek ve böylece sizi geri çevireceklerdir. Bu sebepledir ki: «Birbirinizi kurtaramaz ve yardımlaşamazsınız. Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» buyurulmuştur.

فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ ﴿٣٧﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٨﴾
فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُسْأَلُ عَن ذَنبِهِ إِنسٌ وَلَا جَانٌّ ﴿٣٩﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٠﴾ يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ
بِسِيمَاهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِي وَالْأَقْدَامِ ﴿٤١﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٢﴾ هَٰذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا
الْمُجْرِمُونَ ﴿٤٣﴾ يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ آنٍ ﴿٤٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٥﴾

37 — Gök yarılıp ta kırmızı sahtiyan gibi bir gül olduğu zaman.

38 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

39 — İşte o gün; insana da, cinne de günâhından sorulmaz.

40 — Şu halde, Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

41 — Suçlular sîmâlarından tanınırlar da perçemlerinden ve ayaklarından tutulurlar.

42 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

43 — Suçluların yakaladıkları cehennem işte budur.

44 — Onlar bununla kaynar su arasında dolaşır dururlar.

45 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

Kırmızı Sahtiyan Gibi Bir Gül

Allah Teâlâ'nın : «Gök yarılıp da...» kavli, bu âyet-i kerîme ile aynı anlamda varid olan «Gök yarılır, o gün düzeni bozulur.» (Hâkka, 16), «Ve o gün; gök beyâz bulutlar halinde parçalanacak, melekler bölük bölük indirileceklerdir.» (Furkân, 25), «Gök yarılıp Rabbına boyun eğdiği zaman —ki gök boyun eğecektir—.» (İnşikâk, 1-2) âyetlerin de delâleti ile kıyâmet gününde olacaktır.

«Gök yarılıp ta kırmızı sahtiyân gibi bir gül olduğu zaman.» Yani potada gümüşün ve yağ tortusunun eridiği gibi eridiği zaman. Sizler boyaları ta'kîb ettiğiniz gibi, onun renk değiştirmesini de ta'kîb edebileceksiniz. Bir keresinde kırmızı, bir keresinde sarı, peşinden mavi ve onun da peşinden yeşil olacaktır. Bu; o büyük kıyâmet gününün korkusundan ve durumun şiddetindendir. İmâm Ahmed der ki : Bize Ahmed İbn Abdülmelik'in... Enes İbn Mâlik'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: İnsanlar kıyâmet günü diriltilecekler. Gökyüzü, onların üzerine çiseleyen yağmur gibi yağacaktır. Dahhâk'ın İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, «Kırmızı sahtiyan gibi bir gül» ifâdesini, kırmızı deri ile açıklamıştır. Ebu Küdeyne'nin Kâbûs kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre ise o, bu ifâdeleri, açık doru atın rengi gibi bir renge bürünmekle açıklamıştır. Yine İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî : Göğün rengi değişecektir, demiştir. Ebu Sâlih ise şöyle diyor : Gül kurusu rengindeki hayvanın rengi gibi olacaktır. Bundan sonra da yağ tortusu gibi olur. Beğavî ve başkaları şöyle naklediyorlar : Kula ve doru at renkleri arasındaki bir renkte olan atlar ilkbaharda sarı, kışın kırmızı renkte olur. Soğuk şiddetlenince ise boz renkli olurlar. Hasan el-Basrî der ki : Gökyüzü o gün rengârenk olacaktır. Süddî de : Gökyüzü o gün doru katır renginde olacaktır. O gün, erimiş zeytinyağının tortusu gibi olacaktır, der. Mücâhid : O gün gökyüzü kızıl deri renginde olacaktır, demiştir. Burayı Atâ el-Horasânî de şöyle açıklar: O, gülyağı rengi gibi sapsarı olacaktır. Katâde der ki : Gökyüzü bu gün yeşil (gök mavisi) dir. O günde rengi kırmızıya çalacak, rengârenk olacaktır. Ebu'l-Cevzâ; o gün gökyüzünün, yağ berraklığında olacağını söylerken, İbn Cüreyc şöyle bir açıklama getirir : Gökyüzü erimiş yağ gibi olacaktır. Bu; cehennemin sıcaklığı ona isâbet ettiği zamandadır.

«İşte o gün; insana da, cinne de günâhından sorulmaz.» âyet-i kerîme'si Allah Teâlâ'nın : «Bu, onların konuşamayacakları gündür. Onlara izin de verilmez ki özür beyân etsinler.» (Mürselât, 35-36) kavli gibidir. Bu, bir haldir. Başka bir halde ise yaratıklar bütün amellerinden sorulacaklardır. Zîrâ Allah Teâlâ : «Rabbına andolsun ki, onların hepsine birden mutlakâ soracağız; yapmakta oldukları şeyleri.» (Hicr, 92-93) buyurmaktadır. Bu sebeple Katâde der ki : «İşte o gün; insana da, cinne de günâhından sorulmaz.» Sorgu daha önce yapılmış, sonra topluluğun ağzı mühürlenerek elleri ve ayakları onların yaptıklarını söylemiştir. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha der ki : Şunu, şunu yaptınız mı? diye onlara sormaz. Çünkü bunları onlardan daha iyi bilir. Fakat onlara : Şunu şunu neden yaptınız? der. Bu, ikinci bir açıklamadır. Bu âyet-i kerîme'nin tefsîrinde Mücâhid der ki : Melekler suçluya sormazlar, zîrâ onlar sîmâlarından tanınırlar. Bu da üçüncü bir açıklama oluyor. Sanki bu, onların cehenneme götürülmeleri emro-

lunduktan sonradır. İşte o zaman onlara günâhları sorulmayacak, aksine cehenneme sürülerek oraya atılacaklardır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Suçlular sîmâlarından tanınırlar.» (Rahmân, 41) Yani onlar, üzerlerinde görünecek alâmetlerle bilinip tanınırlar. Hasan ve Katâde derler ki : Melekler onları, yüzlerinin siyahlığı ve gözlerinin mavi olmasıyla tanıyacaklardır. Ben de derim ki : Bu, abdestin etkisiyle mü'minlerin bembeyâz ve nûrlu bir çehreye sâhib olmaları gibidir.

«Perçemlerinden ve ayaklarından tutulurlar.» Zebânîler onların iki ayağıyla beraber perçemlerini toparlayıp o şekilde ateşe atarlar. İbn Abbâs'tan rivâyetle A'meş der ki : Onun perçeminden ve ayağından tutulup tandırda odunun kırıldığı gibi kırılır. Dahhâk der ki : Perçemi ve iki ayağı bir araya toparlanıp arkasından bir zincirle bağlanır. Süddî de şöyle demekte : Kâfirin perçemi ve iki ayağı bir araya toparlanıp perçemi ayağı ile bağlanır ve beli bükülür, eğilir. İbn Ebu Hâtim'in, babası kanalıyla... Abdurrahmân'dan, onun da Kinde kabîlesine mensûb bir adamdan naklettiğine göre adam şöyle anlatmış : Hz. Âişe'ye varıp yanına girdim. Benimle onun arasında bir perde vardı. Allah Rasûlü (s.a.) bir zaman gelip o zamanda hiç kimsenin şefâatta bulunamayacağına dâir bir şey nakletti mi? diye sordum. O : Evet, ben ve o bir örtü içinde iken bunu ona sordum deyip şöyle devâm etti : Allah Rasûlü (s. a) buyurdu ki : Evet. Sırât konulup kişinin nereye gönderileceği bilininceye kadar hiç kimseye şefâat etme yetkim yoktur. Bana ne yapılacağını görünceye kadar —veya bana vahyolununcaya kadar buyurmuştur— yüzlerin beyâzlandığı ve yüzlerin siyahlandığı gün. İnceltilip kızdırıldığı zaman köprünün yanında (hiç kimseye şefâat edemem.) Hz. Âişe köprünün nasıl bilenip kızdırılacağını sorduğunda Allah Rasûlü şöyle buyurdu : O kadar bilenecek ki, sonunda kılıcın keskin ağzı gibi olacak. O derece kızdırılacak ki sonunda bir kor gibi olacak. Mü'min orayı geçecek ve ona hiç bir zarar vermeyecek. Münâfığa gelince; o köprüye asılacak, nihâyet onun ortasına ulaştığında ayağı oradan kayacak da eli ile iki ayağına doğru eğilecek. Hz. Âişe der ki : Sen, çıplak olarak yürüyüp te etrâfını dikenlerin sardığı ve sonunda ayaklarına doğru iki büklüm olan birini hiç görmedin mi? İşte o da aynı şekilde eliyle ve başıyla ayaklarına doğru eğilecektir. Zebânîler ucu kıvrık demirlerle onun alnına ve ayağına vuracak ve onu cehenneme atacaklardır. Orada tâm elli sene süresince düşmeye devâm edecektir. Ben dedim ki : Kişinin ağırlığı nedir? Şöyle dedi : Semiz ve hâmile on deve ağırlığıdır. O gün suçlular, sîmâlarından tanınırlar ve perçemleri ile ayaklarından tutulup yakalanırlar. Bu, garîb bir hadîstir. Allah Rasûlü (s.a.)ne ulaştırılması münker olan lafızlar vardır. Zâten rivâyet zincirinde ismi verilmeyen bir râvî bulunmaktadır ve böyle bir hadîs ile ihticâc olunmaz. En doğrusunu Allah bilir.

Bir azarlama, suçlama, hakâret olarak onlara şöyle denilecektir : Sizin varlığını yalanlamakta olduğunuz cehennem işte karşınızda duruyor ve siz onu ayân-beyân görüyorsunuz. Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Suçluların yalanladıkları cehennem işte budur. Onlar bununla kaynar su arasında dolaşır dururlar.» Bir keresinde cehennemde azâblandırılırlar, bir keresinde kaynar su içirilirler. O öyle bir içecektir ki erimiş bakır gibi bağırsakları ve karında olanları paramparça eder. Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir : «Hani boyunlarında demir halkalar ve zincirlerle sürüklenirler, kaynar suya. Sonra da ateşte yakılırlar.» (Ğâfir, 71-72). Âyet-i kerîme'deki (آن) kelimesi; harâretine dayanılamayacak derecede sıcak olan anlamınadır. İbn Abbâs, «Onlar bununla kaynar su arasında dolaşır dururlar.» âyeti hakkında der ki : O, kaynama derecesine ulaşmış ve harâreti şiddetlenmiş olan sudur. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk, Hasan, Sevrî ve Süddî de böyle söylemiştir. Katâde der ki : Allah'ın gökleri ve yeri yaratmasından beri pişmekte devâm etmektedir. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî de şöyle diyor : Kul yakalanır ve alnı o kaynar su içinde sarkıtılır. Sonunda etleri erir ve başında sâdece kemik ve iki gözü kalır. Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir : «Kaynar suya. Sonra da ateşte yakılırlar.» (Ğâfir, 72) Kurazî'den gelen başka bir rivâyete göre ise o, (آن) kelimesini; hazır olan, şeklinde anlamıştır. İbn Zeyd de böyle söylüyor. Ancak hazır olan anlamına Kurazî'den rivâyet edilen sıcak anlamına aykırı değildir. Nitekim Allah Teâlâ'nın : «Kızgın bir kaynaktan içirilirler.» (Ğâşiye, 5), «Çağrılmaksızın ve vakitli vakitsiz...» (Ahzâb, 53) kavillerinde de bu kelime, bir şeyin güç yetirilemeyecek, dayanılamayacak derecede sıcak olması, pişmesi anlamında kullanılmaktadır. Buradaki âyette de yine bu kelime son derece sıcak anlamında kullanılmıştır. Âsî mücrimlerin cezâlandırılması ve müttakîlerin nimete kavuşturulması, Allah'ın lutfu, merhameti, adâleti ve yaratıklarına ihsanının eseri olduğu gibi onları azâbı ve baskını ile uyarması da içinde bulundukları günâhlardan ve şirkten alıkoyacak, engelleyecek unsurlardır; Binâenaleyh bunun peşinden bütün insanlara minnet ederek : «Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» buyurmuştur.

وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِۦ جَنَّتَانِ ﴿٤٦﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٧﴾ ذَوَاتَآ أَفْنَانٍ ﴿٤٨﴾ فَبِأَيِّ
ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٩﴾ فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ ﴿٥٠﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥١﴾ فِيهِمَا
مِن كُلِّ فَٰكِهَةٍ زَوْجَانِ ﴿٥٢﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٣﴾

46 — Rabbının mekânından korkan kimseye iki cennet vardır.

47 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

48 — Her ikisi çeşit çeşit ağaçlarla doludur.

49 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

50 — İkisinde de akmakta olan iki pınar vardır.

51 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

52 — İkisinde de her tür meyveden çift çift vardır.

53 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

Ve İki Cennet

İbn Şevzeb ve Atâ el-Horasânî, «Rabbının makâmından korkan kimseye iki cennet vardır.» âyetinin Ebubekir es-Sıddîk hakkında nâzil olduğunu söylemişlerdir. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Atıyye İbn Kays'tan rivâyetine göre «Rabbının makâmından korkan kimseye iki cennet vardır.» âyeti «Beni ateşte yakın, belki böylece Allah'ın azâbından kurtulurum.» diyen birisi hakkında nâzil olmuştur. O bu sözü söyledikten sonra bir gün bir gece tevbe etmiş ve Allah Teâlâ da onun tevbesini kabul buyurarak cennetine koymuştur. İbn Abbâs ve başkalarının söylediği gibi bu âyetin umumî olması daha sahîhtir. Allah Teâlâ şöyle buyurur : Her kim kıyâmet günü Allah'ın huzûrunda durmaktan korkar, nefsini arzularından alıkoyar, azmaz, dünya hayatını (âhirete) tercîh etmez, âhiretin en hayırlı ve en kalıcı olduğunu bilir, Allah'ın farzlarını yerine getirip harâmlarından sakınırsa; işte o kimse için, kıyâmet günü Rabbının katında iki cennet vardır.

Buhârî —Allah ona rahmet eylesin— der ki : Bize Abdullah İbn Ebu'l-Esved'in... Abdullah İbn Kays'tan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Gümüşten iki cennet. Kabları da içindekiler de gümüşten. Altından iki cennet. Kabları da içindekiler de altından. Adn cennetinde o kimselerle Rabları arasında sâdece Rabbın vechindeki kibriyâ örtüsü vardır. Ebu Dâvûd dışındaki diğer Kütüb-i Sitte sâhipleri de hadîsi Abdülazîz kanalıyla tahrîc etmişlerdir. Hammad İbn Seleme'nin Sâbit'ten, onun Ebu Bekr İbn Ebu Mûsâ'dan, onun da babasından —Hammâd der ki : Bildiğim kadarıyla râvî, hadîsi Allah Ra-

sûlü (s.a.)ne ulaştırmıştır— «Rabbının makâmından korkan kimseye iki cennet vardır.» âyeti ile «O ikisinden başka iki cennet daha vardır.» (Rahmân, 62) âyetleri hakkında rivâyetlerine göre şöyle buyurulur : Mukarrabûndan olan kimseler için altından iki cennet, sağcılar için gümüşten iki cennet.

İbn Cerîr der ki : Bize Zekeriyyâ İbn Yahyâ İbn Ebân'ın... Ebu Derdâ'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) bir gün «Rabbının makâmından korkan kimseye iki cennet vardır.» âyetini tilâvet buyurdu. Ben dedim ki : Zinâ etmiş ve hırsızlık yapmış olsa da mı? Hz. Peygamber : «Rabbının makâmından korkan kimseye iki cennet vardır.» buyurdu. Ben : Zinâ etmiş ve hırsızlık etmiş olsa da mı? diye sordum, yine : «Rabbının makâmından korkan kimseye iki cennet vardır.» buyurdu. Ben : Ey Allah'ın elçisi, zinâ etmiş ve hırsızlık yapmış olsa bile mi? diye sorunca Hz. Peygamber : Ebu Derdâ'nın burnu yere sürtülse bile, buyurdu. Neseî de hadîsi Muhammed İbn Ebu Harmele kanalıyla rivâyet etmiştir. Yine Neseî bu hadîsi Müemmel İbn Hişâm kanalıyla... Ebu Derdâ'dan rivâyet ediyor. Hadîs, Ebu Derdâ'dan mevkûf olarak da rivâyet edilmiştir. Yine ondan rivâyete göre şöyle demiştir : Rabbının makâmından çekinen kimse zinâ etmez, hırsızlık yapmaz.

Bu âyet-i kerîme, insanlar ve cinler hakkında geneldir. İmân edip Allah'tan korktukları takdîrde cinlerin cennete gireceklerine en kuvvetli delillerden birisi de bu âyettir. Bu sebeple Allah Teâlâ, bahşedeceği bu mükâfât yüzünden insanlara ve cinlere minnet ederek şöyle buyurur : «Rabbının makâmından korkan kimseye iki cennet vardır. Şu halde, Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» Daha sonra Allah Teâlâ bu iki cenneti şöyle anlatıyor: «Her ikisi de çeşit çeşit ağaçlarla doludur. Güzel, yemyeşil dalları vardır. Bu dallar en iyi cinsten olgun meyvalarla yüklüdür. Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» Atâ el-Horasânî ve bir grup âyet-i kerîme'deki (الافنان) kelimesini; ağaçların dalları ile açıklamışlardır ki, bu ağaçların dalları birbirine dokunmaktadır. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... İkrime'den rivâyetine göre; o, «Her ikisi de çeşit çeşit ağaçlarla doludur.» âyeti hakkında şöyle dermiş : Dalların gölgesi duvarlar üzerindedir. (...) Beğavî'nin Mücâhid, İkrime, Dahhâk ve Kelbî'den naklettiğine göre bu kelime; dosdoğru olan dal, anlamınadır. Yine Beğavî'nin Ebu Saîd el-Eşecc kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, Her ikisi de çeşit çeşit ağaçlarla doludur.» âyetini : Çeşit çeşit, her cinsten ağaçlarla doludur, şeklinde açıklamıştır. Saîd İbn Cübeyr, Hasan el-Basrî, Süddî, Husayf, Nadr İbn Arabî ve Ebu Sinân'dan da bu açıklamanın bir benzeri rivâyet edilmiştir. Buna göre o iki cennette de çeşit çeşit lezzetler vardır. İbn Cerîr bu açıklamayı tercîh ediyor. Atâ der ki : Her dal, çeşit çeşit meyveyi toplamıştır. Rebî' İbn Enes ise «Her ikisi de

çeşit çeşit ağaçlarla doludur.» âyetinin tefsîrinde : İkisinin de çevreleri (bahçeleri) geniştir, der. Bütün bu açıklamalar sahîhtir ve aralarında herhangi bir zıdlık sözkonusu değildir. En doğrusunu Allah bilir. Katâde, «Her ikisi de çeşit çeşit ağaçlarla doludur.» âyeti hakkında şöyle der: Âyet-i kerîme onun genişliğini, üstünlüğünü ve diğerlerinden farklı meziyyetini haber vermektedir.

Muhammed İbn İshâk'ın Yahyâ İbn Abbâd İbn Abdullah kanalıyla... Esmâ'dan rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.)nü işittim. Sidre-i Müntehâ'yı andı ve şöyle buyurdu : Onun dallarının gölgesinde bir binitli yüz sene yürür —veya şöyle demiştir : Onun dallarının gölgesinde yüz binitli gölgelenir— Orada altın kelebekler vardır. Meyveleri kocaman testiler gibidir. Tirmizî de hadîsi Yûnus İbn Bükeyr kanalıyla rivâyet etmiştir. Allah Teâlâ : «İkisinde de akmakta olan pınar vardır.» buyurur ki, bu iki pınar o ağaçlar ve dalları sulamak üzere akarlar da, böylece onlar bütün çeşitlerden meyve verirler. «Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» Hasan el-Basrî der ki : Onlardan birisine Tesnîm, diğerine Selsebil denilir. Atiyye de der ki : Onlardan birisi rengi ve tadı bozulmayan sudan, diğeri de içenlere lezzet veren içkidendir. Bu sebepledir ki bundan sonra da şöyle buyurur : «İkisinde de her tür meyveden çift çift vardır.» Sizin bildiğiniz meyve çeşitlerinin hepsinden ve bilmediklerinizin en hayırlısından, hiç bir gözün görmediği; hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir beşer kalbine gelmeyen meyvelerden çift çift vardır. «Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» İbrâhîm İbn Hakem İbn Ebân'ın, babası kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Dünyada tatlı veya acı ne meyveler varsa Ebu Cehil karpuzuna varıncaya kadar cennette de vardır. İbn Abbâs: Âhirette olanların dünyada sâdece isimleri vardır der ki, bununla, aralarında derin bir uçurum ve apaçık fark olduğunu belirtmek istemiştir.

مُتَّكِـِٔينَ عَلَىٰ فُرُشٍۭ بَطَآئِنُهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ ۚ وَجَنَا ٱلْجَنَّتَيْنِ دَانٍ ﴿٥٤﴾ فَبِأَىِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٥٥﴾ فِيهِنَّ قَـٰصِرَٰتُ ٱلطَّرْفِ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَآنٌّ ﴿٥٦﴾ فَبِأَىِّ ءَالَآءِ
رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٧﴾ كَأَنَّهُنَّ ٱلْيَاقُوتُ وَٱلْمَرْجَانُ ﴿٥٨﴾ فَبِأَىِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٩﴾
هَلْ جَزَآءُ ٱلْإِحْسَـٰنِ إِلَّا ٱلْإِحْسَـٰنُ ﴿٦٠﴾ فَبِأَىِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦١﴾

54 — Hepsi de örtüleri atlastan döşemelere yaslanırlar. İki cennetin meyvelerini de kolayca toplarlar.

55 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

56 — Oralarda bakışlarını yalnız eşlerine çevirmişler vardır ki, daha önce kendilerine ne bir insan, ne de bir cin dokunmuştur.

57 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

58 — Sanki onlar yâkût ve mercândırlar.

59 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

60 — İhsânın karşılığı, ihsândan başkası mıdır?

61 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

İhsânın Karşılığı İhsândan Başkası mı?

Allah Teâlâ'nın «hepsi de yaslanmışlardır.» âyetinde cennet ehli kasdedilir. Burada yaslanmaktan maksad uzanmaktır. Bunun bağdaş kurup oturmak olduğu da söylenmiştir. «Hepsi de örtüleri atlastan döşemelere yaslanırlar.» Buradaki atlası İkrime, Dahhak ve Katâde kalın, sâf ipek diye açıklarlar. Ebu İmrân der ki : O, altınla sıvanmış saf ipektir. Burada Allah Teâlâ astarların, örtülerin üstünlüğü ile onların içlerinin de üstünlüğüne işârette bulunmayı murâd etmiştir. Bu; daha aşağı olan ile daha üstün olana dikkat çekmek kabilindendir. Ebu İshâk'ın Hübeyre İbn Meryem'den, onun da Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetinde o, şöyle demiştir : Örtüleri böyledir. Ya bir de yüzlerini görmüş olsaydınız, acabâ onlar nasıldır? Mâlik İbn Dînâr der ki : Örtüleri atlastandır, dış yüzleri nûrdandır. Süfyân es-Sevrî —veya Şerîk— şöyle diyor : Örtüleri atlastan, dış yüzleri donmuş (billûrlaşmış) nûrdandır. Kâsım İbn Muhammed : Örtüleri atlastan, dış yüzleri rahmettendir, demiştir. Ebu Abdullah eş-Şâmî'den rivâyetle İbn Şevzeb der ki : Allah Teâlâ, örtüleri zikretti fakat dış yüzlerini zikretmedi. Dış yüzlerinde çarşaflar vardır. Çarşafların altında olanı ise ancak Allah bilir. Bütün bu açıklamaları İmâm İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir.

«İki cennetin meyvelerini de kolayca toplarlar.» Her iki cennetin de meyveleri onlara yakındır. Hangi hal üzere olurlarsa olsunlar diledikleri zaman onlardan alırlar. Nitekim Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurur : «Ki, meyveleri sarkmıştır.» (Hâkka, 23) «Meyve ağaçlarının gölgeleri üzerlerine sarkmış ve onların koparılması ko-

laylaştırılmıştır.» (İnsân, 14) Yani almak isteyene zorluk çıkarmaz, aksine dallarından meyveleri kendiliğinden onlara doğru düşüverir. «Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?»

Allah Teâlâ örtülerin, döşemelerin kıymetini ve güzelliğini zikrettikten sonra şöyle buyurur : «Oralarda bakışlarını yalnız eşlerine çevirmişler (eşlerinden başkalarına gözlerini kapamış, cennette eşlerinden daha güzel hiç bir şey görmeyen eşler) vardır.» Bu açıklama İbn Abbâs, Katâde, Atâ el-Horasânî ve İbn Zeyd'e âittir. Bir hadîste vârid olduğu üzere onlardan birisi kocasına şöyle diyecek : Allah'a yemîn ederim ki, cennette senden daha güzel hiç bir şey görmüyorum. Cennette bana senden daha sevimli olan hiç bir şey yoktur. Seni bana beni de sana veren Allah'a hamdolsun.

Allah Teâlâ : «Daha önce kendilerine ne bir insan, ne de bir cin dokunmuştur.» buyurur ki; onlar bâkire, eşine düşkün ve ter ü tâze eşlerdir. Eşlerinden önce insan ve cinlerden hiç kimse onlara dokunmamıştır. Bu da cinlerin mü'minlerinin cennete gireceğine delâlet eder. Ertât İbn Münzir der ki : Damra İbn Habîb'e : Cinler cennete girecek mi? diye sorulmuştu. Evet, nikâhlanırlar da. Cinler dişi cinlerle, insanlar da kadınlarla nikâhlanırlar. Allah Teâlâ'nın : «Oralarda bakışlarını yalnız eşlerine çevirmişler vardır ki daha önce kendilerine ne bir insan, ne de bir cin dokunmuştur. «Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» âyet-i kerîme'sinin kasdettiği budur, dedi.

Daha sonra Allah Teâlâ onları nitelemeye devâm ederek şöyle buyuruyor : «Sanki onlar yâkût ve mercândırlar.» Mücâhid, Hasan, İbn Zeyd ve başkaları : Onlar yâkût temizliğinde ve mercân beyâzlığındadırlar, derken bu sözleriyle mercânı inci anlamına almışlardır. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Abdullah İbn Mes'ûd'dan, onun da rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cennet kadınlarının baldırının beyâzlığı yetmiş ipek hulle arkasından görünür. Hattâ iliği bile görünür. Allah Teâlâ'nın : «Sanki onlar yâkût ve mercândırlar.» âyetiyle nitelendirdikleri bunlardır. Yâkût, bir taş olup bir ipe geçirsen, sonra da temizlesen ip onun arkasından görülür. Tirmizî hadîsi bu şekli ile Ubeyde İbn Humeyd ve Ebu'l-Ahvas'tan, onlar da Atâ İbn Sâhib'den rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadîsi Mevkûf olarak da rivâyet eder ve : Bu, daha sahîhtir, der.

İmâm Ahmed der ki: Bize Affân'ın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cennetliklerden olan kişinin hûrîlerden iki eşi vardır. Onlardan her birinin üzerinde yetmiş hulle vardır. Onun baldır kemiği elbiselerinin arkasından görülür. Bu kanaldan hadîsi sadece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir. Müslim de hadîsi İsmâîl İbn Uleyye kanalıyla... Muhammed İbn Sîrîn'den rivâyet eder ki, o şöy-

le demiştir : İster övünün, ister müzâkere edin. Cennette erkekler mi, yoksa kadınlar mı daha çoktur? Ebu Hüreyre dedi ki : Ebu'l-Kâsım (s.a.) şöyle buyurmadı mı : Cennete gireceklerin ilki ayın ondördüncü gecesindeki ay parlaklığındadır. Onları ta'kîb edenler, gökteki en parlak yıldız şeklindedirler. Onlardan her birinin iki eşi vardır. Onun baldır kemiği etinin ötesinden görünür. Cennette bekâr yoktur. Bu hadîs Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Hemmâm İbn Münebbih ve Ebu Zür'a kanalıyla Ebu Hüreyre (s.a.)den rivâyetle tahrîc olunmuştur.

İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu Nadr'ın... Enes'ten rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah yolunda bir sabah veya akşam yürüyüşü, dünya ve dünyadakilerden daha hayırlıdır. Sizden birinin cennetteki bir yay miktarı —veya bir yay kirişi kadar— yeri dünya ve dünyadakilerden daha hayırlıdır. Cennetlik kadınlardan bir kadın yeryüzüne inmiş olsaydı, kokusu gökle yer arasını doldurur ve gökle yer arası tertemiz olurdu. Şüphesiz onun başındaki örtü, dünya ve dünyadakilerden daha hayırlıdır. Buhârî de hadîsi Ebu İshâk kanalıyla... Enes'ten yukardaki gibi rivâyet etmiştir.

«İhsânın karşılığı, ihsândan başkası mıdır?» Dünyada güzel amel işleyene ancak âhiret yurdunda ihsân vardır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerime'de : «Güzel davrananlara, daha güzeli ve fazlası var.» (Yûnus, 26) buyurmuştur. Beğâvî der ki : Bize Ebu Saîd eş-Şerîhî'nin... Enes İbn Mâlik'den rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor : Allah Rasûlü (s.a.) : «İhsânın karşılığı, ihsândan başkası mıdır?» âyetini okudu ve : Rabbınız ne buyurdu biliyor musunuz? diye sordu. Ashâbı : Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. Rasûlullah : Allah Teâlâ : Kendisine tevhîdi bahşetmiş olduğum kimsenin mükâfâtı ancak cennettir, buyurdu. Büyük nimetler zikredildiği ve bunların bir amel karşılığı olmayıp sadece Allah'ın lutuf ve ihsânının eseri olduğu belirtildiği için akabinde şöyle buyuruyor. «Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?»

«Rabbının makâmından korkan kimseye iki cennet vardır.» âyet-i kerîme'si ile ilgili olarak rivâyet edilen hadîslerden birisi de şöyledir : Tirmizî ve Beğavî'nin, Ebu Nadr Hâşim İbn Kâsım kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Her kim Allah'tan korkarsa, geceleyin kalkıp ibâdet eder. Gece kalkıp ibâdet eden ise menzile ulaşır. Dikkatli olunuz; Allah'ın ticâret metâı pahalıdır. Âgâh olunuz, Allah'ın ticâret malı cennettir. Hadîsi rivâyetten sonra Tirmizî der ki : Hadîs garîbdir, sâdece Ebu Nadr kanalıyla rivâyetini biliyoruz. Beğavî'nin Ali İbn Hacer kanalıyla... Ebu Derdâ'dan rivâyetine göre o, Allah Rasûlü (s.a.)nü minberde konuşur ve «Rabbının makâmından korkan kimseye iki cennet vardır.» buyururken işitmiş. Ebu Derdâ der ki : Ben : Ey Allah'ın elçisi, zinâ etmiş ve hırsızlık

yapmış olsa bile mi? diye sordum. Allah Rasûlü (s.a.): «Rabbının makâmından korkan kimseye iki cennet vardır.» buyurdu. Ben ikinci defa: Zinâ etmiş ve hırsızlık yapmış olsa bile mi ey Allah'ın elçisi? diye sordum, «Rabbının makâmından korkan kimseye iki cennet vardır.» buyurdu. Ben üçüncü defa : Ey Allah'ın elçisi, zinâ etmiş ve hırsızlık yapmış olsa bile mi? dedim, Ebu Derdâ'nın burnu yere sürtülse bile, buyurdu.

وَمِنْ دُونِهِمَا جَنَّتَانِ ﴿٦٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٣﴾ مُدْهَامَّتَانِ ﴿٦٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٦٥﴾ فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ ﴿٦٦﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٧﴾ فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ
وَرُمَّانٌ ﴿٦٨﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٩﴾ فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ ﴿٧٠﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ
﴿٧١﴾ حُورٌ مَقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ ﴿٧٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٣﴾ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ
وَلَا جَانٌّ ﴿٧٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٥﴾ مُتَّكِئِينَ عَلَىٰ رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ ﴿٧٦﴾ فَبِأَيِّ
آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٧﴾ تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٧٨﴾

62 — O ikisinden başka iki cennet daha vardır.

63 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

64 — Koyu yeşildirler.

65 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

66 — İkisinde de durmadan fışkıran iki kaynak vardır.

67 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

68 — İkisinde de meyveler, hurma ve nar vardır.

69 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

70 — Orada huyları güzel, yüzleri güzel kadınlar vardır.

71 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

72 — Otağlar içinde korunmuş hûrîler vardır.

73 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

74 — Bunlardan önce kendilerine ne bir insan, ne de bir cin dokunmuştur.

75 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

76 — Yeşil yastıklara ve güzel işlemeli döşeklere yaslanırlar.

77 — Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?

78 — Celâl ve ikrâm sâhibi Rabbının adı ne yücedir.

Otağlar İçinde Korunmuş Hûrîler

Burada zikredilen cennet; yukarıda zikredilen iki cennetten derece, mertebe ve fazîlet itibârıyla Kur'ân'ın da açıkça belirttiği gibi daha aşağıdır. Allah Teâlâ : «O ikisinden başka iki cennet daha vardır.» buyurmuştur. Daha önce geçen bir hadîste şöyle buyurulmaktaydı : Kabları ve içindekiler altın olan iki cennet, kabları ve içindekiler gümüş olan iki cennet. İlk ikisi mukarrebûndan olan kimselere, son ikisi ise sağdakilere mahsûstur. Ebu Mûsâ der ki : İki altın cennet mukarrebûna, iki gümüş cennet de sağdakilere mahsûstur. İbn Abbâs der ki : O ikisinden başka, derece itibârıyla o ikisinden daha aşağı iki cennet daha vardır. İbn Zeyd de şöyle açıklar : Üstünlükte o ikisinden daha aşağı iki cennet daha vardır. Daha önce geçen iki cennetin bu iki cennetten daha şerefli olduğuna çeşitli yönlerden işâret edilmektedir. Şöyle ki : Öbür iki cennet bu ikisinden önce zikredilmiş ve nitelenmiştir. Öne alınma onlara daha fazla itinâ gösterildiğine delâlet eder. O iki cennetin zikrinden sonra da : «O ikisinden başka iki cennet daha vardır.» buyurulmuştur. Böylece onların, ikinci olarak zikredilenlerden daha ileri ve yüce olduğu apaçık görülmektedir. Daha önce zikredilen iki cennet hakkında: «Her ikisi de çeşit çeşit ağaçlarla doludur.» buyurulmuştur. Bunlar dallar veya çeşitli tadlar olarak açıklanmaktadır. Burada ise «Koyu yeşildirler.» Yani çokça sulanmaktan kararmışlardır, diye nitelenmektedir. İbn Abbâs «Koyu yeşildirler.» âyetini şöyle açıklıyor : Su ile çokça sulanmaktan dolayı yeşillikleri koyulaşmıştır. İbn Ebu Hâtim'in Ebu Saîd el-Eşecc kanalıyla... İbn Abbas'tan rivâyetine göre; o, (مدهامتان) kelimesini; koyu yeşildirler, şeklinde açıklamıştır. Ebu Eyyûb el-An-

sârî, Abdullah İbn Zübeyr, Abdullah İbn Ebu Evfâ, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, kendisinden gelen rivâyetlerden birinde Mücâhid, Atâ, Atiyye el-Avfî'den, Hasan el-Basrî, Yahyâ İbn Râfî' ve Süfyân es-Sevrî'den de benzer açıklama rivâyet edilmiştir. Muhammed İbn Kâ'b bu kelimeyi, Yeşillikle dopdoludurlar, şeklinde; Katâde: Sulanmaktan yemyeşil ve taptazedirler. İçiçe girmiş ağaçların üzerindeki dalların güzelliğinde ve tazeliğinde hiç şüphe yoktur, şeklinde açıklamalar getirmişlerdir. Allah Teâlâ birinci olarak zikri geçen cennetler hakkında «İkisinde de akan iki kaynak vardır.» buyurmuşken, burada «İkisinde de durmadan fışkıran iki kaynak vardır.» buyurmaktadır. Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivâyetle söylediğine göre, bu iki kaynak fışkırmaktadır. Hiç şüphesiz akmak, serpilmek ve dökülmekten daha kuvvetlidir. Dahhâk (نضاختان) kelimesini; dopdoludurlar, kesintiye uğramazlar, şeklinde açıklamıştır. İlk olarak zikri geçen cennetler hakkında Allah Teâlâ : «İkisinde de her tür meyveden çift çift vardır.» buyurmuşken burada : «İkisinde de meyveler, hurma ve nar vardır.» buyurmuştur. Hiç şüphesiz birincisi daha umûmî ve çeşitlendirme bakımından daha kuvvetlidir. Buradaki (فاكهة) kelimesi nekire olup olumlu cümlede umûm ifâde etmez. Bu sebepledir ki «Hurma ve nar vardır.» âyeti, daha husûsî olanın daha genel olana atfı kabîlinden tefsîr edilmiştir. Nitekim Buhârî ve başkaları böyle anlatıyorlar. Burada hurma ve narın ayrıca zikredilmesi, onların diğer meyvelerden daha şerefli olduğundandır. Abd İbn Humeyd der ki : Bize Yahyâ İbn Abdülhamîd'in... Ömer İbn Hattâb'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor : Yahûdîlerden bir takım kimseler Allah Rasûlü (s.a.)ne geldiler ve : Ey Muhammed, cennette meyve var mı? diye sordular. Hz. Peygamber : Evet, orada meyveler, hurma ve nar vardır, buyurdu. Onlar: Dünyada yenildiği gibi yenilecekler mi? diye sordular. Evet, ve dünyadakinden kat kat fazla, buyurdu. Onlar : Peki abdest bozmaya çıkarlar mı? diye sordular. Allah Rasûlü : Hayır, onlar terlerler ve böylece Allah, onların karınlarındaki sıkıntıyı giderir, buyurdu.

İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Cennet hurmalarının yaprakları cennetliklerin elbiseleridir. Elbiselerinin parçaları ve hulleleri de onlardandır. Yapraklarının kökü kırmızı altın, dalları yeşil zümrüttür. Meyvesi baldan tatlı, tereyağından daha yumuşaktır. Onların çekirdeği yoktur. Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cennete baktım ve gördüm ki; onun narlarından birisi, üzerine semer vurulmuş bir deve büyüklüğündedir.

Allah Teâlâ : «Orada huyları güzel, yüzleri güzel kadınlar vardır.» buyurur. Buradaki huyları güzel ve yüzleri güzel kadınların mecâz mânâda kullanıldığı ve cennette güzel, birçok hayırların varlığının kasdedildiği söylenmiştir. Katâde böyle söylemektedir. Âyet-i kerîme'deki (خيرات) kelimesi huyları güzel, yüzleri güzel sâliha kadın anlamına gelen (خيرة) kelimesinin çoğulu olduğu söylenmiştir ki Cumhûr bu görüştedir. Bu açıklama Ümmü Selèmè'den merfû' olarak da rivâyet edilir. Vâkıa sûresinde serdedeceğimiz başka bir hadîste de şöyle buyurulur : Hûrîler : Biz huyları güzel, yüzleri güzel kadınlarız. Şerefli eşler için yaratıldık, diye şarkı söylerler. Bu sebepledir ki kırâet imâmlarından bazısı bu kelimeyi ortasındaki yâ harfinin şeddesi ile okumuşlardır. Allah Teâlâ : «Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» buyurmuştur.

Allah Teâlâ burada : «Otağlar içinde korunmuş hûrîler vardır.» buyururken ilk olarak zikri geçen cennetlerden sonra : «Oralarda bakışlarını yalnız eşlerine çevirmişler vardır.» buyurmaktaydı. Hiç şüphesiz gözlerini eşlerine çevirmiş olanlar, otağlar içinde korunmuş hûrîlerden daha üstündürler. Bununla birlikte hepsi de örtülü eşlerdir. İbn Ebu Hâtim'in Amr İbn Abdullah kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Her müslüman için güzel huylu ve güzel yüzlü bir eş vardır. Her eşin bir çadırı, her çadırın dört kapısı vardır. Her gün çadıra daha öncekilere benzemeyen armağan, ikrâm ve hediyeler gelir. O eşler serkeş değildir, gözlerini çevrede gezdirmezler, ağızları pis kokmadığı gibi kendilerinin kokusu da ağır değildir. Onlar Hûr-ı iyn'dir. Sanki saklı devekuşu yumurtası gibi ter ü tâze kızlardır.

Ayet-i kerîme'de geçen otağlar hakkında Buhârî der ki: Bize Muhammed İbn Müsennâ'ın... Abdullah İbn Kays'tan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cennette inciden oyulmuş bir otağ vardır. Genişliği altmış mildir. Her bir köşesinde o çadır sâhiplerinin eşleri vardır ki birbirlerini görmezler. Mü'minler onları dolaşırlar. Buhârî hadîsi ayrıca Ebu İmrân kanalıyla da rivâyet etmiştir. Bu rivâyette çadırın genişliğinin otuz mil olduğu belirtilmektedir. Müslim de hadîsi Ebu İmrân kanalıyla tahrîc etmiş olup bu hadîsin lafzı şöyledir : Şüphesiz mü'minin cennette yekpâre inciden oyulmuş bir çadırı vardır. Onun uzunluğu altmış mildir. Orada mü'minin eşleri vardır ki mü'min onları dolaşır ve onlar birbirlerini görmezler. İbn Ebu Hâtim'in Hasan İbn Ebu Rebî' kanalıyla... Ebu Derdâ'dan rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Otağ, yekpâre incidir. Onda yetmiş kapı bulunur. Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, «otağlar içinde korunmuş hûrîler vardır.» âyet-i kerîme'si hakkında şöyle der : Yani inciden çadırlara kapanmış hûrîler vardır. Cennette yekpare ve

inciden bir çadır vardır. Dört fersah eninde dört fersah boyundadır. Üzerinde dört bin altın kapı kanadı vardır. Abdullah İbn Vehb der ki: Bize Amr'in... Ebu Saîd el-Hudrî'den, rivâyetine göre; Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cennet ehlinin derece itibârıyla en aşağı olanının seksen bin hizmetçisi, yetmiş iki zevcesi vardır. Onun için inci, zeberced ve yâkûttan bir çadır kurulur. Bu çadır Câbiye ile San'â(1) arası kadardır. Tirmizî de hadîsi Amr İbn Hâris kanalıyla nakletmiştir.

«Bunlardan önce kendilerine ne bir insan, ne de bir cin dokunmuştur.» buyurur ki, bu âyet-i kerîme'nin benzeri daha önce geçmişti. Ancak daha öncekilerin niteliği hakkında «Sanki onlar yâkût ve mercândırlar. Şu halde Rabbınızın hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?» kısmı fazladan yeralmıştır.

Allah Teâlâ: «Yeşil yastıklara ve güzel işlemeli döşeklere yaslanırlar.» buyurur. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha (رفرف) kelimesini çarşaflar ile açıklar. Mücâhid ,İkrime, Hasan el-Basrî, Katâde, Dahhâk ve başkaları da bu kelimeyi çarşaflarla açıklamışlardır. Alâ İbn Bedr: Taht üzerindeki Refref, sarkıtılmış çarşaflar gibidir, der. Âsım el-Cahderî de bu kelimeyi yastık şeklinde açıklamıştır. Kendisinden gelen rivâyetlerden birinde Hasan el-Basrî de böyle söylemiştir. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'nin... Saîd İbn Cübeyr'den «Yeşil yastıklara yaslanırlar.» âyeti hakkındaki rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Refref; cennet bahçeleridir. «Güzel döşekler...» âyet-i kerîme'sindeki (عبقری) kelimesini İbn Abbâs, Katâde, Dahhâk ve Süddî yastıklar şeklinde açıklar. Saîd İbn Cübeyr bunların en iyi cinsten yastıklar olduğunu belirtir. Mücâhid de bu kelimeyi sâf, hâlis ipekle izâh etmiştir. Hasan el-Basrî'ye bu kelime sorulmuş da, o şöyle demiş: Onlar cennetliklerin halılarıdır. Babası ölesiceler, onları isteyin. Yine Hasan'dan gelen bir rivâyete göre bu kelime; dirseklerin konulduğu yastıklar, anlamınadır. Zeyd İbn Eslem der ki: O yastıklar yeşil, sarı ve kırmızı renktedirler. Alâ İbn Zeyd'e bu kelime sorulmuş da: Halı ondan daha aşağıdadır, demiştir. Ebu Hazre Ya'kûb İbn Mücâhid bu kelime hakkında der ki: Cennetliklerin elbiselerindendir ve onu hiç kimse bilmez. Ebu'l-Âliye şöyle diyor: Son derece ince saçaklı halılardır. Kuteybî de bu kelime hakkında şöyle diyor: Araplarda iki renkli dokunmuş her elbiseye Abkarî derler. Ebu Ubeyde der ki: Abkarî kelimesi renkli kumaşların dokunduğu yere nisbet edilerek bu ismi almıştır. (...) Bütün bu açıklamalara göre ilk zikredilen iki cennet ehlinin kollarını yasladıkları yastıklar burada belirtilen niteliklerden daha üstün ve yücedirler. Zîrâ orada: «Hepsi de örtüleri atlastan döşemelere yaslanırlar.» buyurularak döşemelerin örtüleri

(1) Câbiye, Şam'da bir köyün adıdır. San'â ise Yemen'dedir.

tavsîf edilmiş ve onların astarlarından bahsedilmemiştir. İçlerinin daha güzel ve daha iyi olduğuna işâret etmek üzere sadece örtülerinin övülmesiyle yetinilmiştir. Belirtilen niteliklerden sonra konuyu güzel bir şekilde bağlamak üzere Allah Teâlâ : «İhsânın karşılığı, ihsândan başkası mıdır?» buyurarak cennetlikleri ihsân ile nitelemiştir. İhsân, mertebelerin en üstünüdür. Nitekim Cibrîl hadîsinde de geçtiği üzere Cibrîl önce İslâm'ı, sonra îmânı ve en sonunda ihsânı sormuştur. Bütün bunlar daha önce zikredilen iki cennetin, burada zikredilen iki cennetten daha üstün olduğuna delâlet eden delillerdir. Kerîm ve Vehhâb olan Allah'tan bizi, o ilk iki cennet ehlinden kılmasını dileriz.

Allah Teâlâ : «Celâl ve ikrâm sâhibi Rabbının adı ne yücedir.» buyuruyor ki O; isyân edilmeye değil, ululanmaya, ikrâm sâhibi kabul edilerek ibâdet edilmeye, inkâr olunmaya değil, şükredilmeye, unutulmaya değil, zikredilmeye lâyıktır. İbn Abbâs «Celâl ve ikrâm sâhibi» kelimelerini : Celâl ve kibriyâ sâhibi, şeklinde açıklamıştır. İmâm Ahmed'in Mûsâ İbn Dâvûd kanalıyla... Ebu Derdâ'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s. a.) şöyle buyurmuştur : Allah'a tâzîm ediniz ki sizi bağışlasın. Başka bir hadîste şöyle buyurulur : Ak saçlı müslümana, güçlü müslümana, Kur'ân hakkında haddi aşmayan ve ondan uzaklaşmayan Kur'ân hâmiline ikrâmda bulunmak Allah'ı ta'zîmdir. Hâfız Ebu Ya'lâ der ki : Bize Ebu Yûsuf el-Harbî'nin... Enes'ten rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : «Ey Celâl ve ikrâm sâhibi...» kavli ile Allah'ı zikrediniz. Tirmizî, hadîsi bu şekilde Mahmûd İbn Ğaylân kanalıyla... Hammâd İbn Seleme'den rivâyet eder ve der ki : Müemmel, bu hadîsi değerlendirmede yanılmıştır. Zîrâ hadîs mahfûz olmayıp garîbdir. Bu hadîs Hammâd İbn Seleme kanalıyla... Hasan'dan, o da Hz. Peygamber (s.a.)den şeklinde bir isnâd ile rivâyet edilmiştir.

İmâm Ahmed'in İbrâhîm İbn İshâk kanalıyla... Rabîa İbn Âmir'den rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.)nü şöyle buyururken işitmiş : «Ey Celâl ve ikrâm sâhibi...» zikrine devâm edin. Neseî de hadîsi Abdullah İbn Mübârek kanalıyla rivâyet etmiştir. Cevherî, hadîste geçen (الظ) fiilini; yapışmak, devâm etmekle açıklamıştır. İbn Mes'ûd'un sözünde geçen bu kelime : Sarılın, yapışın, anlamınadır. Bu kelimenin ısrârla istemek anlamında olduğu da söylenir. Ben de derim ki : En doğrusunu Allah bilir ama her iki açıklama da birbirine zâten yakındır ve kelime; devâm etme, sarılma, yapışma ve ısrârla isteme anlamınadır. Müslim'in Sahîh'inde ve dört Sünen'de Abdullah İbn Hâris kanalıyla Hz. Âişe'den rivâyete göre o, şöyle demiştir :

كَانَ النَّبِيُّ إِذَا سَلَّمَ لَمْ يَقْعُدْ إِلَّا مِقْدَارَ مَا يَقُولُ اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ تَبَارَكْتَ يَاذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ

Allah Rasûlü (s.a.) selâm verdiği zaman namazdan sonra sadece : Allah'ım; Sen Selâm'sın, sendendir selâm. Ey celâl ve ikrâm sâhibi, ne kadar yücesin. diyecek kadar otururdu.

RAHMÂN SÛRESİNİN SONU

VÂKIA SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

Ebu İshâk der ki : İkrime, Ebu Bekr'in şöyle dediğini İbn Abbâs'-tan nakletmiş: Ey Allah'ın Rasûlü, yaşlandın mı? Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Beni Hûd, Vâkıa, Mürselât, Amme ve Tekvîr sûreleri yaşlandırdı. Tirmizî bu hadîsi rivâyet eder ve hasen, garîb bir hadistir, der. Hâfız İbn Asâkir Abdullah İbn Mes'ûd'un hâl tercümesi bahsinde kendi senediyle Mısır'lı Rabî' İbn Târık'ın oğlu Amr'dan nakleder ki; o, bana Sırrî İbn Yahyâ... Ebu Rebî'nin şöyle dediğini nakletti demiş : Abdullah İbn Mes'ûd vefât ettiği o hastalığından hasta yattığı sırada Osmân İbn Afvân onu ziyârete geldi ve neden dertlenirsin? dedi. O da günâhlarımdan, d iye karşılık verdi. Hz. Osmân ne istersin? deyince, o: Rabbımın rahmetini, dedi. Hz. Osmân; sana bir doktor göndereyim mi? deyince, o: Beni doktor hastalandırdı, dedi. Hz. Osmân; sana ihsânda bulunayım mı? deyince, o; benim ihsâna ihtiyâcım yok, dedi. Hz. Os-mân; senden sonra kızlarının olur, deyince, o; yoksa sen kızlarımın fa-kîr düşmesinden mi korkuyorsun? dedi. Ben kızlarıma emrettim, her ge-ce Vâkıa sûresini okurlar. Çünkü Rasûlullah (s.a.)'ın şöyle buyurduğu-nu işittim : Kim, her gece Vâkıa Sûresini okursa, ona aslâ fakirlik isâ-bet etmez. Sonra; İbn Asâkir böyle dedi, diye ekler. Doğrusu Ebu Şuca'-dan nakledilmiş olmasıdır ki, Abdullah İbn Vehb, Sırrî'den bu rivâyeti aktarır. Nitekim Abdullah İbn Vehb der ki : Bana Sırrî İbn Yahyâ, Şu-ca'ın kendisine Ebu Zabiyya'dan naklettiğini ve onun, Abdullah İbn Mes'ûd'un şöyle dediğini duydum, dediğini bildirir : Ben Rasûlullah'ın şöyle dediğini duydum, demiş : Kim her gece Vâkıa Sûresini okursa, ona ebediyyen muhtâçlık isâbet etmez. Ebu Zabiyye hiç bir zaman Vâkıa sû-resini okumayı terketmemişti. Ebu Ya'lâ, İshâk İbn İbrâhim kanalıyla Muhammed İbn Humeyd'den, o da Sırrî İbn Yahyâ vâsıtasıyla Şüca'-

dan, o da Ebu Zabiyye kanalıyla Abdullah İbn Mes'ûd'dan bu rivâyeti nakleder. Ayrıca bu hadîsi İshâk İbn Ebu İsrâîl Muhammed İbn Münîb el-Adenî kanalıyla Sırrî İbn Yahyâ'dan o da Ebu Zabiyye vasıtasıyla Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakleder ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim her gece Vâkıa sûresini okursa; ona ebediyyen ihtiyâç isâbet etmez. Ancak İshâk İbn Ebu İsrâîl bu hadîsin senedinde yer alan Şücâ'ı zikretmemiştir. Ve yine; ben, kızlarıma her gece onu okumalarını emrettim dediğini de bildirir. İbn Asâkir de bu hadîsi Haccâc İbn Nusayr ve Osmân İbn Yemmân kanalıyla Sırrî İbn Yahyâ'dan o da Şücâ'dan o da Ebu Fâtıma'dan şöyle dediğini nakleder : Abdullah İbn Mes'ûd hastalandığında Osmân İbn Afvân onu ziyâret etmek için gelmişti... İbn Asâkir hadîsi uzun olarak zikreder. Osmân İbn Yemmân der ki : Burada adı geçen Ebu Fâtıma Ali İbn Ebu Tâlib'in kölesi idi.

Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Abdürrezzâk... Semmâk İbn Harb'den nakletti ki; o, Câbir İbn Semmure'nin şöyle dediğini duymuş : Rasûlullah (s.a.) bugün sizin kıldığınız gibi namazını kılıyordu. Ancak onun namazı sizin namazınızdan daha hafîfti ve sabah namazında Vâkıa ve benzeri sûreleri okuyordu.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ﴿١﴾ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ ﴿٢﴾ خَافِضَةٌ رَّافِعَةٌ ﴿٣﴾ إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجًّا ﴿٤﴾
وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا ﴿٥﴾ فَكَانَتْ هَبَاءً مُّنۢبَثًّا ﴿٦﴾ وَكُنتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً ﴿٧﴾ فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ
الْمَيْمَنَةِ ﴿٨﴾ وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ﴿٩﴾ وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ ﴿١٠﴾ أُولَٰئِكَ الْمُقَرَّبُونَ ﴿١١﴾
فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿١٢﴾

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla.

1 — Kıyâmet koptuğu zaman,
2 — Onun vukûunu hiç bir yalanlayıcı yoktur.
3 — O; alçaltıcı, yükselticidir.
4 — Yer sarsıldıkça sarsıldığı,
5 — Dağlar ufalandıkça ufalandığı,
6 — Dağılmış toz haline geldiği zaman.
7 — Siz üç sınıf olmuşsunuzdur.
8 — Sağcılar; o sağcılar ne mutludurlar.

9 — Solcular; o solcular ne bahtsızdırlar.
10 — Önde olanlar da öncüdürler.
11 — İşte onlar en çok gözde olanlardır.
12 — Naîm cennetlerindedirler.

Vâkıa

Vâkıa kıyâmetin isimlerinden bir isimdir. Kıyâmetin meydana gelmesi ve olması kesin bir vâkıa olduğu için bu isim verilmiştir. Nitekim Hâkka sûresinde «İşte o gün, olacak olur, kıyâmet kopar.» (Hâkka, 15) buyurulmaktadır.

«Onun vukûunu hiç bir yalanlayıcı yoktur.» Allah onu gerçekleştirmeyi istediği zaman, onun vukû' bulmasını önleyecek hiç bir engel, yoktur. Nitekim Hak Teâlâ başka âyet-i celîle'lerde şöyle buyurur : «Allah katından, geri çevrilmesi imkânsız bir gün gelmeden önce Rabbınıza icâbet edin. O gün, hiç biriniz için sığınacak bir yer yoktur. İnkâr da edemezsiniz.» (Şûrâ, 47), «İsteyen birisi gelecek azâbı istedi. O, kâfirler içindir ve onu önleyecek yoktur.» (Meâric, 1-2), Onun ol dediği gün hemen olur. O'nun sözü haktır. Sûr'a üfleneceği günde mülk O'nundur. Görülmeyeni de, görüleni de bilir. Ve o, Hakîm'dir, Habîr'dir.

«O'nun vukûunu hiç bir yalanlayıcı yoktur.» Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'nin dediği gibi o mutlakâ vukû' bulacaktır. Katâde de der ki: Bunun vukûunda istisnâ bulunmadığı gibi geriye dönüş ve kaçış da yoktur. İbn Cerîr Taberî (كاذبة) kelimesinin, (العاقبة-العافية) kelimeleri gibi masdar olduğunu bildirir.

«O; alçaltıcı, yükselticidir.» Bazı toplulukları cehennemde aşağıların aşağısına (Esfel-i Sâfilîn'e) düşürür. İsterse onlar, dünyada seçkin ve şerefli kişiler olsunlar. Başkalarını da nimet diyârlarında yücelerin yücesine (A'lâ-i İlliyyîn'e) yüceltir. İsterse onlar dünyada horlanmış ve aşağılanmış kişiler olsunlar. Hasan, Katâde ve başkaları böyle demişlerdir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babam... İbn Abbâs'tan nakletti ki o, «O; alçaltıcı, yükselticidir.» kavline; bazı insanları alçaltır, başkalarını da yüceltir; diye mânâ vermiştir. Ubeydullah el-Atekî de Ömer İbn Hattâb'ın teyzesi oğlu Osmân İbn Sürâka'dan nakleder ki; kıyâmet, Allah'ın düşmanlarını cehenneme düşürür ve alçaltır, Allah'ın velîlerini de cennete çıkarır ve yüceltir. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî der ki : Dünyada yücelmiş olan pekçok kişiyi alçaltır, dünyada aşağılanmış olan pek çok kişiyi de yüceltir. Süddî ise; mütekebbirleri alçaltır mütevâzi'leri yüceltir, demiştir. Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki «O; alçaltıcı, yükselticidir» kavline uzağa ve yakına duyurur, anlamını vermiştir. İkrime de;

alçaltır, en aşağıdakine duyurur, yüceltir en üsttekine duyurur, demiştir. Dahhâk ve Katâde de böyle demişlerdir.

«Yer sarsıldıkça sarsıldığı,» iyice hareketlenip sarsılıp enine ve boyuna oynadığı zaman. Bunun için İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde ve bir başkası bu âyete; depremle sarsıldığı zaman, anlamını vermişlerdir. Rebî' İbn Enes ise; kalburun içinde bulunanların oynadığı gibi yeryüzünde bulunanların oynatılacağı gün, diye mânâ vermiştir. Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın : «Yer dehşetle sarsıldıkça sarsıldığı zaman.» (Zilzâl, 1) ve «Ey insanlar, Rabbınızdan sakının. Doğrusu kıyâmet sâatının sarsıntısı büyük bir şeydir.» (Hacc, 1) âyetleri gibidir.

«Dağlar ufalandıkça ufalandığı, (iyice atılıp ufalandığı zaman.)» İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Katâde ve başkaları böyle demişlerdir. İbn Zeyd ise; dağlar Allah Teâlâ'nın «Kıyâmetin koptuğu gün yeryüzü ve dağlar sarsılır; dağlar, yumuşak kum yığını haline gelir.» (Müzzemmil, 14) kavlinde olduğu gibi olur, demiştir.

«Dağılmış toz haline geldiği zaman.» Ebu İshâk... Fâris kanalıyla Hz. Ali'den nakleder ki; o, toz dumanı gibidir. Önce parlar sonra kaybolur gider. Avfî ise İbn Abbâs'ın bu âyete şöyle mânâ verdiğini bildirir : (الهباء) kelimesi ateşten sıçrayan şerâreler gibidir. Uçuşur ama ortada hiç bir şey olmaz. İkrime (المنبث) kelimesine; rüzgârın saçıp savurduğu şey, diye mânâ vermiştir. Katâde ise; rüzgârın savurduğu kuru ağaç yaprakları gibi, anlamını vermiştir. Bu âyet diğer benzeri âyetler gibi kıyâmet günü dağların yerinden oynayacağını, ufalıp dağılacağını ve atılmış pamuk gibi olacağını bildirmektedir.

«Siz üç sınıf olmuşsunuzdur.» Kıyâmet günü insanlar üç sınıfa bölünürler. Bir topluluk Arş'ın sağında yer alır ki; bunlar Âdem (a.s.)in sağ tarafından çıkmış olanlardır. Onların kitabları da sağlarından verilir ve sağlarından alınır. Süddî bunların bütünüyle cennet ehli olduğunu söyler. Diğerleri ise Arş'ın solunda bulunurlar ki; bunlar Âdem'in sol tarafından çıkmış olanlardır ve kitabları sollarından verilir. Ve onlar o taraflarından alınırlar. Bunlar bilumûm cehennem halkıdır. Allah onlardan bizi muhâfaza etsin. Bir başka grup ise Allah'ın huzûrunda yarışanlardır ki, bunlar kitabları sol tarafından verilmiş olanlardan daha özel, daha değerli ve daha üstün olup, onların efendileridir. Peygamberler, râsûller, sıddîklar ve şehîdler bunlar arasında yer alır. Bunlar sağ tarafta bulunanlardan sayıca da daha azdırlar. Bunun için Hak Teâlâ âyetin devâmında şöyle buyuruyor :

«Sağcılar; o sağcılar ne mutludurlar. Solcular; o solcular ne bahtsızdırlar. Önde olanlar da öncüdürler.» Allah Teâlâ sûrenin sonunda da onların huzûr-i İlâhî'de hazır bulunacakları zaman böylece takdim olunacaklarını belirtiyor, kezâ Fâtır sûresinde şöyle ifâde ediyordu : «Sonra Biz kitâbı kullarımızdan seçtiklerimize mîrâs kıldık. Onlardan kimi

nefsine zulmedicidir, kimi de muktesiddir. Kimi ise Allah'ın izniyle hayırlara koşandır.» (Fâtır, 32) Daha önce de açıklandığı gibi bu görüş, nefsine zulmedenlerle ilgili iki görüşten birisidir. Süfyân es-Sevrî... İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «Siz üç sınıf olmuşsunuzdur.» kavlini açıklarken Fâtır sûresinde (Fâtır, 32) bildirildiği gibidir, demiştir. İbn Cüreyc, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; bu üç sınıf, sûrenin sonunda ve Fâtır sûresinde zikredilenlerdir, demiştir. Yezîd er-Rakkâşî der ki : Ben bu âyeti Abdullah İbn Abbâs'a sorduğumda; onlar üç sınıftır, diye cevâb verdi. Mücâhid ise bunu üç fırka olarak açıklamıştır. Meymûn İbn Mihrân da üç topluluk diye açıklamıştır. Ubeydullah el-Atekî de Ömer İbn Hattâb'ın teyzesi oğlu Osmân İbn Sürâka'dan nakleder ki; bu üç sınıftan ikisi cennette, birisi cehennemdedir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babam... Nu'mân İbn Beşîr'den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu demiştir : «Canlar bedenlerle rûhlar birleştirildiği zaman» âyeti bölüklerden bahseder. Her topluluktan bir kişi diğerinin yaptığı işi yapardı. İşte bu, Allah Teâlâ'nın «Siz üç sınıf olmuşsunuzdur...» kavli gibidir. Bunlar da üç ayrı bölüktür. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Muhammed İbn Abdullah... Muâz İbn Cebel'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bu âyeti okumuş ve elini iki kere yakalayarak bu cennetliktir umûrumda değil, şu cehennemliktir umûrumda değil, buyurmuştur. Yine Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Hasan... Hz. Âişe (r.a.)den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kıyâmet günü Allah'ın gölgesinde önde olanlar kimlerdir biliyor musunuz? Orada bulunanlar; Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, deyince Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Onlar ki kendilerine hakîkat verilince kabul ederler. İstenince infâk ederler kendi nefisleri hakkında hüküm verdikleri gibi diğer insanlar için hüküm verirler. Muhammed İbn Kâ'b ve Ebu'l-Harze Ya'kûb İbn Mücâhid der ki : «Önde olanlar da öncüdürler.» kavlinde kasdedilenler peygamberlerdir. Allah'ın selâmı onların üzerine olsun. Süddî ise bunların, İlliyyîn ehli olduğunu bildirir. İbn Ebu Necîh, Mücâhid kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; o «Önde olanlar da öncüdürler.» kavli hakkında şöyle demiştir : Yûşa' İbn Nûn, Mûsâ'dan önce; Yâsîn halkından îmân eden, Îsâ'dan önce; Ali İbn Ebu Tâlib de Muhammed (s.a.)den öncedir. İbn Ebu Hâtim... Ebu Necîh'ten bu rivâyeti nakleder. İbn Ebu Hâtim der ki : Muhammed İbn Ebu Hammâd... İbn Sîrîn'den şöyle nakletti : «Önde olanlar da öncüdürler.» kavlinden maksad, iki kıbleye doğru namaz kılmış olanlardır, demiştir. İbn Cerîr de Hâricî hadîsinde İbn Sîrîn'den bunu nakleder. Hasan ve Katâde ise bunun, her ümmetten öncüler olduğunu bildirir. Evzâî der ki : Osmân İbn Ebu Sevde bu âyeti şöyle okurmuş : Önde olanlar da öncülerdir, işte onlar en çok gözde olanlardır. Sonra şöyle dermiş : Onların önde olanları câmiye ilkin giden ve Allah yolunda ilkin

savaşa çıkanlardır. Bu sözlerin hepsi de sahîhtir. Çünkü önde olanlarla kasdedilen, Allah tarafından emredilen iyi işlere koşanlardır. Nitekim Allah Teâlâ : «Rabbınızın mağfiretine ve genişliği göklerle yer arası kadar olan cennete koşun.» (Âl-i İmrân, 133) buyurmuştur. Bir başka âyette de şöyle buyurur: «Rabbınız tarafından bağışlanmaya ve genişliği yer ile göğün genişliği kadar olan cennete koşuşun.» (Hadîd, 21) Kim bu dünyada yarışır ve hayra koşarsa âhirette de şerefe koşanlardan olur. Çünkü cezâ amel cinsindendir. Ve ne yaparsan onu bulursun. Onun için Allah Teâlâ «İşte onlar, en çok gözde olanlardır. Naîm cennetlerindedirler.» buyuruyor.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babam... Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Melekler; ey Rabbımız, dünyayı âdemoğullarına verdin. Onlar yeyip içiyor, eğlenip evleniyorlar. Öyleyse âhireti de bize ver. Allah Teâlâ; yapmam, dedi. Onlar üç kez mürâcaat ettiler. O yine; elimle yarattığımı, ol deyince oluveren gibi kılmam, buyurdu. Sonra Abdullah İbn Amr «Önde olanlar da öncüdürler. İşte onlar en çok gözde olanlardır. Naîm cennetlerindedirler.» âyetini okudu. Osmân İbn Saîd ed-Dârimî, «Cehmiye'ye red» isimli eserinde rivâyet eder. Onun ifâdesine göre Allah Azze ve Celle; elimle yarattığımın soyundan gelen sâlih kişileri, ol deyince oluveren gibi kılmam, buyurdu şeklindedir.

ثُلَّةٌ مِّنَ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ وَقَلِيلٌ مِّنَ الْآخِرِينَ ﴿١٤﴾ عَلَىٰ سُرُرٍ مَّوْضُونَةٍ ﴿١٥﴾ مُّتَّكِئِينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ ﴿١٦﴾
يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ ﴿١٧﴾ بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ ﴿١٨﴾ لَّا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنزِفُونَ
﴿١٩﴾ وَفَاكِهَةٍ مِّمَّا يَتَخَيَّرُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢١﴾ وَحُورٌ عِينٌ ﴿٢٢﴾ كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ
﴿٢٣﴾ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا ﴿٢٥﴾ إِلَّا قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا ﴿٢٦﴾

13 — Bir çoğu öncekilerden,
14 — Birazı da sonrakilerden.
15 — Murassâ tahtlar üzerindedirler.
16 — Karşılıklı olarak üzerinde yaslanırlar.
17 — Ölümsüz civânlar etrâflarında dolaşırlar,
18 — Maîn'den büyük kaplarla, ibrikler ve kadehlerle.
19 — Ondan baş ağrısına uğratılmayacakları gibi, akılları da giderilmez.

20 — Beğenecekleri meyveler,
21 — Kuş eti, içlerinin çektiğinden,
22 — Şahin gözlü hûrîler de,
23 — Saklı inci misâli.
24 — Yapmakta olduklarına karşılık olarak.
25 — Orada ne boş bir laf, ne de günâha sokacak bir şey işitmezler.
26 — Yalnız selâma karşılık; selâm, denilir.

Öncekiler ve Sonrakiler

Allah Teâlâ en gözde olan bu öncülerden haber vererek; onların, eskilerden bir topluluk ve sonrakilerden az bir kitle olduğunu bildiriyor. «Öncekiler» ve «sonrakiler» kavli ile neyin kasdedildiği husûsunda ihtilâf vardır. Denilir ki : Öncekilerden maksad, geçmiş milletlerdir. Sonrakilerden maksad da, bu ümmettir. Bu; Mücâhid ve Hasan el-Basrî'den İbn Ebu Hâtim tarafından nakledilen rivâyettir. İbn Cerîr Taberî de bu rivâyeti tercîh etmiştir. Aleyhissalâtu Vesselâm efendimizin: Biz, kıyâmet günü öncü olan sonrakileriz, kavli ile de bu görüş uygun düşer. Bunun dışında başka bir rivâyet nakledilmemiş ve bu ifâde başka birisine hamledilmemiştir. Bu ifâdeye uygun düşen bir başka rivâyet te İmâm Ebu Muhammed İbn Ebu Hâtim'in... Ebu Hüreyre'den naklettiği şu rivâyettir : Ebu Hüreyre der ki : «Birçoğu öncekilerden, birazı da sonrakilerden âyeti nâzil olunca; bu Peygamberin ashâbına ağır geldi. Bunun üzerine daha sonra «Birçoğu öncekilerden, birazı da sonrakilerden» kavli nâzil oldu. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ben, sizin cennet ehlinin dörtte biri veya üçte biri olmanızı umarım. Hayır, siz cennet ehlinin yarısı veya bir kısmısınız. İkinci yarıdan da pay alırsınız. İmâm Ahmed İbn Hanbel... Ebu Hüreyre'den bu hâdisi nakleder. Câbir'in hadîsinden de buna benzer bir ifâdeyi rivâyet eder. Hâfız İbn Asâkir de bu hadîsi Hişâm İbn Ammâr kanalıyla... Câbir İbn Abdullah'tan nakleder ki; Vâkıa sûresi nâzil olduğunda, Allah Teâlâ «Birçoğu öncekilerden, birazı da sonrakilerden» âyeti nâzil olunca. Hz. Ömer dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü, öncekilerden birçoğu bizden ise, birazı ne? Câbir İbn Abdullah der ki : Sûrenin sonu bir yıl boyunca tutulup kaldı sonra «Birçoğu öncekilerden, birazı da sonrakilerden.» âyeti nâzil oldu. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Ey Ömer; işit bak Allah Teâlâ neyi inzâl buyurdu. «Birçoğu öncekilerden, birazı da sonrakilerden.» âyetini okudu. Dikkat et, Hz. Âdem'den bana kadar olan; birçoğudur. Benim ümmetim de birazıdır. Sûdân'daki deve çobanlarından Allah'tan başka ilâh olmadığına, O'nun bir tek ve eşsiz olduğuna

şehâdet edenlerden yardım dileyinceye kadar biz kendi üçte birimizi tamâmlamayacağız. Hâfız İbn Asâkir Umre İbn Ruveyd'in hal tercümesi bölümünde metin ve isnâd olarak bu hadîsi rivâyet eder ki, bunun isnâdı üzerinde durulması gerekir. Ancak müteaddid ve pekçok tarîk ile Rasûlullah (s.a.)ın; Sizin cennet ehlinin dörtte biri olmanızı umarım, buyurduğu rivâyet edilmiştir. Hadîs bütünüyle nakledilmiştir. Bu hadîs cennetin niteliği konusunda müfred bir hadîstir. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

İbn Cerîr'in burada tercîh ettiği görüşün üzerinde durulması gerekir. Hattâ o, zayıf bir sözdür. Çünkü bu ümmetin ümmetlerin en hayırlısı olduğu hakkında Kur'ân'ın nassı vardır. Binâenaleyh gözde olanların, başka milletlerden daha fazla olmaları uzak bir ihtimâldir. Ancak bu milletlerin hepsinin toplamının bu ümmete denk gelmesi hali müstesnâdır. Âyetin zâhirinden anlaşılıyor ki; bu ümmetten gözde olanların sayısı diğer ümmetlerden daha çoktur. Allah en iyisini bilendir. Burada ikinci görüş tercîh edilen görüştür. Ki, buna göre Allah Teâlâ'nın «Birçoğu öncekilerden» kavli ile bu ümmetin önde gidenlerinin ve «Birazı da sonrakilerden» kavli ile de bu ümmetten bilahare gelenlerin kasdedilmiş olmasıdır.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Hasan İbn Muhammed... Abdullah İbn Ebu Bekr el-Müzenî'den nakletti ki; o, Hasan'ın bu âyet geldiği zaman şöyle dediğini duydum demiştir : «Önde olanlar öncüdürler.» âyetindeki öncüler; geçmiş olanlardır, fakat Allah'ım, Sen bizi sağcılardan kıl. Sonra İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babam... Sırrî İbn Yahyâ'dan nakletti ki; o, Hasan bu âyeti okudu ve «Birçoğu öncekilerden» kavlindeki «birçoktan» maksad, bu ümmetten geçmiş olanlardır, dedi. Ve yine İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babam... Muhammed İbn Sîrîn'den nakletti ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiştir : «Birçoğu öncekilerden, birazı da sonrakilerden.» kavliyle ilgili olarak sahâbe hepsinin de bu ümmetten olmasını dilerler veya söylerler idi. Hasan ve İbn Sîrîn'in ifâdeleri bu âyette kasdedilenlerin hepsinin bu ümmetten olduğunu gösteriyor. Nitekim her ümmetin önde gidenleri, sonrakilerden daha hayırlıdırlar. Binâenaleyh bu ifâdenin bütün ümmetleri içine alması ve her ümmetin kendine göre bu âyete muhâtab olması muhtemeldir. Bu sebeple sahîh hadîs kitablarında ve diğer kitablarda birçok vecih ile sâbit olmuştur ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur :

خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ

Nesillerin en hayırlısı benim neslimdir. Sonra onların ardından gelenler, sonra da onların ardından gelenler. Hadîsin tamâmı sahih hadis kitablarında yer alır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel'in rivâyet ettiği hadîse gelince burada Abdurrahmân... Ammâr İbn Yâsir'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Benim ümmetimin misâli yağmur misâlidir. Başı mı hayırlıdır, yoksa sonu mu bilinmez. Bu hadîsin isnâdının sahîh olduğuna hükmedilse bile şu anlama hamledilmesi gerekir : Din nasıl daha sonrakilere bırakılmak üzere bir toplumun önde gidenlerine muhtâç ise, aynı şekilde daha sonra onu ayakta tutacak ve insanları sünnet üzere sâbit kılıp açıklayacak ve aktaracak kitlelere de muhtâçtır. Üstünlük ise öncekilerindir. İlk ve ikinci yağmura muhtâç olan ekin de böyledir. Ancak en büyük dayanak birincidir. Binâenaleyh, ekinin ilk yağmura ihtiyâcı daha fazladır. Eğer birinci yağmur olmazsa yeryüzünde bir bitki yeşermez. Ve onun üzerine temel kurulamaz. Bunun için Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur : Benim ümmetimden bir tâife dâimâ hak üzere zâhir olacaklardır. Kıyâmetin kopuşuna kadar ne onlara muhâlefet edenlerin, ne de onları horlayanların kendilerine zararı dokunacaktır. Hadîsin bir başka ifâdesinde de son kısım şöyledir : Allah'ın emri gelene değin onlar bu hal üzere devâm edeceklerdir. Maksad şudur : Bu ümmet, diğer ümmetlerden daha üstün ve değerlidir. Bu ümmetten gözde olanlar diğerlerinden daha çoktur. Mevki'leri bunlardan daha yücedir. Çünkü bu ümmetin dini değerlidir, peygamberleri yücedir. Bu sebeple tevâtür yoluyla Rasûlullah (s.a.)tan nakledilmiştir ki; o, bu ümmetten yetmiş bin kişinin hesâbsız olarak cennete gireceğini haber vermiştir. Bir başka ifâde de; her binle beraber yetmiş bin, tâbîri bulunmaktadır. Bir başka ifâdede ise; her bin kişi ile beraber yetmiş bin kişi hesâbsız cennete girecektir, buyurulmuştur. Hâfız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki : Bize Hişâm... Ebu Mâlik'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Nefsim kudret elinde olan (Allah)a yemîn ederim ki sizden bir topluluk kıyâmet günü karanlık bir gece gibi olduğu sırada hepsi yeryüzünü kuşatacak şekilde dirilirler. Melekler derler ki; Muhammed (s.a.) ile beraber gelenler diğer peygamberler ile beraber gelenlerden daha çokturlar.

Burada Hâfız Ebu Bekr el-Beyhakî'nin Delâil en-Nübüvve'de naklettiği şu hadîsi zikretmemiz güzel olur : Ebu Nasr İbn Katâde... İbn Zeml el-Cühenî'den nakleder ki Rasûlullah (s.a.) sabah namazını kıldığında ayağı üstü geri dönerek; tesbîh ederiz Allah'ı, hamd O'nundur. İstiğfâr ederim Allah'a, muhakkak ki Allah tevbeleri kabul edendir, diye yetmiş kere tekrârlar, sonra yetmiş, yedi yüz iledir. Bir günde günâhı yedi yüzden fazla olanda hayır yoktur, dermiş. Sonra bunu iki kere tekrârlayıp yüzünü insanlara dönermiş. O rü'yâlara tutkunmuş. Sonra sizden bir şey gören var mı? dermiş. İbn Zeml der ki : Ben; gördüm ya Rasûlallah, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Hayır bulursun, şerden korunursun. Bizim için hayırdır, düşmanlarımız için şerdir. Hamd

âlemlerin Rabbı Allah'a mahsûstur. Anlat bakalım rü'yânı. Ben dedim ki : Ben insanların rahat, kolay, düz ve geniş bir yolda toplanmış olduklarını gördüm. İnsanlar yolun ortasında yayılmışlardı. Onlar bu durumdayken bir de baktım ki o yol bir tepeye çıkıyor. Gözüm onun gibisini hiç görmemişti. Yol, pırıl pırıl parlıyordu. Çeşitli bitkilerden su damlıyordu. Ve sanki ben bir bölük atlıya rastlamıştım. Bu yolun ilk kısmındaki tepeye çıkınca tekbîr getirdiler. Sonra kâfilelerini yola saldılar. Sağa sola bakmadılar. Sanki ben onlara bakıyordum da, onlar dağılıyorlardı. Sonra ikinci kâfile geldi. Bunlar onlardan kat kat fazlaydılar. Tepeye çıkınca tekbîr getirdiler, sonra kâfilelerini yola koydular; onlardan kimisi bineğini otlatıyor, kimisi de ot alıyordu. Onlar da bu şekilde geçip gittiler. Sonra insanlardan büyük bir kitle geldi. Onlar da tepeye çıkınca tekbir getirdiler ve; bu, konakların en iyisi, dediler. Ben onlara bakıyordum, sanki sağa ve sola dönüyorlardı. Ben bu durumu görünce yola koyuldum ve nihâyet tepenin sonuna vardığımda bir de ne göreyim, ey Allah'ın Rasûlü, sen bir minber üzerindesin. Minberin yedi basamağı var. Sen basamakların en üstündesin. Ve sağında parmakları sert, burnunun üstü kalkık ortası eğik bir adam vardı. O konuşunca yüceliyor ve insanları uzunlukta geçiyordu. Sonunda ise mütevâzi' parlak yüzlü birisi vardı. Sanki suyla yıkanmış gibi saçının siyahlığı belirmişti. O konuşunca siz ona ikrâm için kulak veriyordunuz. Bu adamın da önünde yaşlı bir adam vardı. Hem yaratılış hem de ilim bakımından insanlar içerisinde sana en çok benzeyeni idi. Hepimiz onu seviyor ve istiyorduk. Ve bir de baktım ki onun önünde bir yaşlı dişi deve var. Ve sen ey Allah'ın Rasûlü, sanki onu kaldırır gibiydin. İbn Zeml dedi ki : Bir süre Rasûlullah'ın rengi uçtu, sonra sevinç alâmetleri belirdi. Ve buyurdu ki : Kolay, rahat ve geniş yol, işte sizin üzerine götürüldüğünüz ve üstünde bulunduğunuz hidâyet yoludur. Görmüş olduğun tepe, dünyadır. Ben ve ashâbım onun üzerinden geçtik, ne ondan bize bir şey dokundu, ne de bizden ona, biz ona varmadık o da bize gelmedi. Sonra bizim ardımızdan ikinci kâfile geldi. Onlar bizden kat kat fazlaydılar. Onlardan bir kısmı bineğini yayıyor bir kısmı da ot alıyordu. Onlar da bu şekilde kurtuldular. Sonra insanların büyük bir kısmı geldi ve tepede sağa sola dağıldılar. Biz Allah içiniz ve muhakkak ki biz yine O'na dönecekleriz. Sana gelince, sen doğru bir yolda yürüdün. Bana ulaşıncaya kadar bu yoldan ayrılmayacaksın. Üzerinde yedi basamak bulunan ve benim de en üst basamakta yer aldığım minbere gelince, O dünya yedi bin senedir. Ben onun sonundaki bindeyim. Sağımda gördüğün eli sert adam Mûsâ (a.s.)dir. Konuştuğu zaman Allah'ın kendisine lutfettiği konuşma gücü ile insanlardan üste çıkar. Solumda gördüğün mütevâzi' ve parlak yüzlü kişi ise Meryem oğlu İsâ (a.s.)dir. Allah kendisine ikrâmda bulunduğu için biz de ona ikrâm ederiz. İnsan-

lar arasında yüzü ve yaratılışı bana en çok benzeyen kişi olarak gördüğün insana gelince, o atamız İbrâhîm'dir. Hepimiz onu imâm edinir ve ona uyarız. Gördüğün dişi deveye ve benim onu kovalamama gelince; bu, kıyâmettir. Kıyâmet bizim üzerimizde kopacaktır. Benden sonra bir peygamber yoktur. Benim ümmetimden sonra da bir ümmet yoktur. İbn Zeml der ki : Bundan sonra Hz. Peygamber hiç bir kimseye rü'yâsını sormadı, ancak kişi gelip kendiliğinden Peygambere anlatırsa onu yorumladı.

«Murassâ tahtlar üzerindedirler.» İbn Abbâs der ki : Altınla dokunmuş, demektir. Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Zeyd İbn Eslem, Katâde, Dahhâk ve başkaları da böyle demişlerdir. Süddî ise altın ve inci ile dokunmuştur, der. İkrime de; inci ve yâkût ile süslenmiştir, der. İbn Cerîr bu kelimeden dolayı karnının altında süs bulunan deveye (وضين الناقة) adının verildiğini bildirir. Cennetteki tahtlar da böyledir, inci ve altınla süslenmişlerdir.

«Karşılıklı olarak üzerine yaslanırlar.» Biri diğerinin arkasında değil, yüzyüze bakarak.

«Ölümsüz civânlar etrâflarında dolaşırlar.» Tek bir nitelik üzere sürekli kalan, büyümeyen, yaşlanmayan ve değişmeyen gençler.

«Maîn'den büyük kaplarla, ibrîkler ve kadehlerle.» Büyük kaplar anlamına gelen (اكواب) kelimesi, ucu ve kulpu bulunmayan küplerdir. İbrikler ise, ağzı ve tutulacak kulpu bulunan küplerdir. (الكئوس) kelimesi ise kadehler anlamına gelir. Hepsi de Maîn'den akan içkilerle doludur. Yani bitip boşalan kaplardan değil, akan pınarlardan.

«Ondan baş ağrısına uğratılmayacakları gibi, akılları da giderilmez.» Bunu içtiklerinden dolayı başları ağrımayacağı gibi, akılları da kaybolmaz. Elde edilen zevk ve baş döndüren tadına rağmen akılları yerinde kalır. Dahhâk, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiştir : İçkide dört özellik vardır : Sarhoşluk, baş ağrısı, kusma ve idrâr. Allah Teâlâ cennet içkisini anlatırken onu bu özelliklerden tenzîh etmiştir. Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Atiyye, Katâde ve Süddî (لايصدعون عنها) kavline; başlarında ağrı da bulunmaz, mânâsını vermişlerdir. Onlar (ولاينزفون) kelimesine de; akılları giderilmez, diye mânâ vermişlerdir.

«Beğenecekleri meyveler, kuş eti içlerinin çektiğinden.» Onlara istedikleri meyveler getirilir ve önlerinde gezdirilir. Bu âyet, beğenilecek türden meyveleri seçerek yemenin câiz olduğuna delildir. Bu husûs, Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî'nin Müsned'inde naklettiği hadîs ile de sâbittir. O der ki : Bize Abbâs İbn Velîd, Ubeydullah İbn Akrâş kanalıyla... ba-

basından nakletti ki; o, şöyle demiş : Mürre oğulları mallarının zekâtlarını toplayarak benimle Rasûlullah (s.a.)a gönderdiler. Ben Medîne'ye geldiğimde, baktım ki o, muhâcir ve ansârın arasında oturmuş. Onun yanına Artâ ağacının (meyvesi hünnâba benzeyen bir ağaç) dalları gibi develerle geldim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; gelen adam kimdir? Ben; Akraş İbn Züeyb, dedim. Rasûlullah (s.a.); nesebini bildir, deyince ben; nesebimin Mürre İbn Ubeyd'e mensûb olduğunu belirttim ve; bu, Mürre İbn Ubeyd'in zekâtıdır, dedim. Rasûlullah (s.a.) bunun üzerine gülerek; bu, benim kavmimin devesi, şu da benim kavmimin zekâtı, buyurdu. Sonra deveye zekât develerinin işâretinin vurulmasını ve onlar arasına katılmasını emretti. Sonra elimi tuttu ve ikimiz birlikte Ümmü Seleme'nin evine gittik. Yiyecek bir şey var mı? dedi. Bize tiridi ve kemiksiz eti çok olan bir sahan getirildi. Rasûlullah (s.a.) ondan yemeye başladı. Ben elimle sahanın etrafını karıştırıyordum. Rasûlullah (s.a.) sol eliyle benim sağ elimi tutarak buyurdu ki : Ey Akraş, herkes bir tek yerden yesin, çünkü bu bir tek yemektir. Sonra bize içinde hurma veya yaşlık bulunan bir tabak getirildi. —Ubeydullah bunun kuru mu yaş mı olduğundan şüphe etmiştir— ben önümdeki kısımdan yemeye devâm ettim. Rasûlullah (s.a.)ın eli tabağın içerisinde gezdi ve buyurdu ki : Ey Akraş, istediğin yerden ye, çünkü bu bir tek çeşittir. Sonra bize su getirildi. Rasûlullah (s.a.) elini yıkadı ve elinin yaşıyla yüzünü, kollarını ve başını üç kere sıvadı, sonra buyurdu ki : Ey Akraş, bu ateşin değiştirdiklerinden abdesttir. Tirmizî, bu hadîsi uzun olarak böylece rivâyet eder. İbn Mâce de aynı ravîlerle birlikte Ebu'l-Hüzeyl Alâ İbn Fadl'dan bu hadîsi rivâyet eder ve onun hadîsinden başka bu hadîsi bilmiyorum, ancak garîbdir, der.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Behz İbn Esed ve Affân —Hâfız Ebu Ya'lâ da der ki : Bize Şeybân—... Sâbit'ten nakletti ki; Enes şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) rü'yâyı çok severdi. Bir kişi rü'yâ görüp te kendisini tanımasa da rü'yâsını ona sorsa hoşuna giderdi ve ona güzel bir şekilde rü'yâsını anlatırsa sevinirdi. Bir gün bir kadın gelip dedi ki : Ey Allah'ın Rasulü, ben şöyle bir rü'yâ gördüm : Sanki ben Medîne'den çıkarılmış ve cennete girmiştim. Bir şeyin oraya düştüğünü duydum. Baktım ki o, falan oğlu falan idi. Kadın on iki kişinin adını saydı. Rasûlullah (s.a.) ondan önce bir seriyye göndermişti. Onlar döndüklerinde, üzerlerinde tozlu bir elbise ve yanaklarından kan akar bir halde gelmişlerdi. Denildi ki; onları Beydah veya Beyzah nehrine götürün. Onlar götürüldü ve oraya daldırıldılar. Çıktıklarında yüzleri ayın ondördü gibi parlaktı. Altından bir tabak getirildi, üzerinde hurma vardı. O hurmadan istedikleri kadar yediler. Tepsinin bir tarafını çeviriyor ve orada istedikleri meyveden yiyorlardı. Ben de onlarla birlikte yedim. O seriyyeden müjdeciler geldiler ve dediler ki : Biz, şöyle ve şöyle idik,

falan ve falan yara aldı ve on iki kişinin adını saydılar. Rasûlullah (s.a.) kadına duâ etti ve dedi ki : Anlat rü'yânı. Kadın rü'yâsını anlattı ve başladı söylemeye : Adamın dediği gibi falanca ve falanca da getiriliyordu. Ebu Ya'lâ'nın lafzı böyledir. Hâfız Ziyâeddin el-Makdisî der ki : Bu hadîs Müslim'in şartına uygundur.

Hâfız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki : Bize Muâz İbn Müsennâ... Şeybân'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Bir kişi cennette meyveyi koparınca meyve tekrar olduğu gibi yerine döner.

«Kuş eti, içlerinin çektiğinden.» İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Seyyâr İbn Hâtim, Enes'ten nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Cennet kuşları bir tür deve gibidirler, cennetin ağaçlarından yayılırlar. Hz. Ebubekir dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü, bu çok kıymetli bir kuş olmalıdır. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Onun yenilişi kendinden de güzeldir. Bunu üç kere tekrârladıktan sonra; doğrusu senin ondan yiyenlerden olmanı umarım. Bu şekliyle bu hadîsin naklinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. Hâfız Ebu Abdullah el-Makdisî, «Cennetin sıfatı» bahsinde İsmâîl İbn Ali kanalıyla Abdullah İbn Ömer' den nakleder ki; o, şöyle demiş : Ben, Hz. Peygamberin yanında Tûbâ ağacından söz ettim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) dedi ki : Ey Ebubekir, Tûbâ nedir? biliyor musun? O; Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Tûbâ cennette bir ağaçtır. Uzunluğunu Allah'tan başka kimse bilmez. Süvârî onun dallarının altında yetmiş gün yürür. Yaprakları hülledir, onun üzerine deve misâli kuşlar konar. Hz. Ebubekir dedi ki; ey Allah'ın Rasûlü, orada çok değerli kuşlar olmalıdır? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Onu yiyenler ondan daha değerlidirler. İnşâallah sen de onlardan olursun.

Katâde «Kuş eti, içlerinin çektiğinden» kavli hakkında der ki : Hz. Ebubekir bize nakletti ki; o : Ey Allah'ın Rasûlü, öyle sanıyorum ki cennetin sâkinleri gibi kuşları da değerli olmalıdır. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Allah'a andolsun ki ey Ebubekir, onu yiyenler ondan daha değerlidir. Onlar bir nevi deve gibidirler. Allah'tan dilerim ki ey Ebubekir sen de onlardan yiyesin. Ebubekir İbn Ebu Dünyâ... Enes İbn Mâlik'ten nakleder ki; Rasûlullah (s.a.)a Kevser'den sorulduğunda şöyle buyurmuştur : O, bir nehirdir. Rabbım Azze ve Celle cennette onu bana vermiştir. Sütten daha ak, baldan daha tatlıdır. Onda öyle kuşlar vardır ki boyunları deve boyunları gibidir. Hz. Ömer; onlar çok değerli olmalıdırlar, deyince Rasûlullah (s.a.) : Onu yiyenler onlardan daha değerlidirler, buyurmuştur. Tirmizî de bu hadîsi Abd İbn Humeyd kanalıyla... Enes İbn Mâlik'ten nakleder ve; hasen bir hadîstir, der.

İbn Ebu Hâtim dedi ki : Bize babam... Ebu Saîd el-Hudrî'den Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu nakletti : Doğrusu cennette öyle bir kuş vardır ki, yetmiş bin türü bulunmaktadır. Gelip cennet ehlinden

bir kişinin önünde tüyünü silkeler. Her tüyden sütten daha ak, köpükten daha yumuşak, baldan daha tatlı bir şey çıkar. Onlardan hiç birinin rengi diğerine benzemez, sonra uçar gider. Bu hadîs cidden garîbdir. Râvîler arasında yer alan Ubeydullah İbn Velîd el-Vassâfî ve onun şeyhi zayıf râvîdirler. Sonra İbn Ebu Hâtim der ki : Bana babam... Kâ'b el-Ahbâr'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Cennetin kuşlarının misâli bir nevi deve gibidir. Cennetin meyvelerinden yaratılmış olanları yerler. Cennetin ırmaklarından içerler. Cennetlik kişi onlardan hoşlanınca, gelir önüne konarlar. O içinden ve dışından yer, sonra uçar gider de hiç bir şeyi eksilmez. Bu hadîsin Kâ'b el-Ahbâr'a atfı sahîhtir.

Hasan İbn Arefe dedi ki : Bize Halef İbn Halîfe... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) bana dedi ki : Sen cennette kuşa bakarsın ve onu yemek istersin. O senin önüne pişmiş olarak gelir, yatar.

«Şahin gözlü hûrîler de, saklı inci misâli.» Bazıları Bu âyeti merfû' okumuşlar ve; cennet ehli için şahin gözlü hûrîler de vardır, anlamını vermişlerdir. Bazıları da mecrûr okumuşlardır ki bu takdîrde iki mânâya gelmesi muhtemeldir. Birincisi; âyetin baş tarafa atfedilmesidir. Yani «Ölümsüz civanlar etraflarında dolaşırlar, Maîn'den büyük kaplarla, ibrikler ve kadehlerle. Ondan baş ağrısına uğratılmayacakları gibi, akılları da giderilmez. Beğenecekleri meyveler, kuş eti içlerinin çektiğinden, şahin gözlü hûrîler de.» Bu ifâde Mâîde sûresindeki; «Başlarınıza ve ayaklarınıza da meshedin» kavli gibidir. Veya İnsan sûresindeki : «Üzerlerinde ince, yeşil ipekli, parlak atlastan elbiseler vardır.» (İnsan, 21) kavli gibidir. İkinci ihtimâl ise; ölümsüz civânların etrâflarında dolaştığı kimselerin, şahin gözlü hûrîlere sâhib olmalarıdır. Ancak bu köşklerde mümkün olur, yoksa kendi aralarında değil. Aksine çadırlarda hizmetçiler, şahin gözlü hûrîlerle onların etrâflarında dolaşırlar. Allah en iyisini bilendir.

«Saklı inci misâli.» Beyâzlıkta ve parlaklıkta onlar sanki inci gibidirler. Tıpkı Rahmân ve Sâffât sûrelerinde zikredildiği gibi. Bunun için, âyetin devâmında Hak Teâlâ : «Yapmakta olduklarına karşılık olarak.» buyurmaktadır. Yani kendilerine verdiğimiz bu hediyeler yapmış oldukları güzel işlerin karşılığıdır.

«Orada ne boş bir lâf, ne de günâha sokacak bir şey işitmezler. Yalnız selâma karşılık; selâm, denilir.» Yani cennette anlamsız boş söz duymazlar. Ya da güçsüz ve aşağılık anlamına gelen sözler işitmezler. Nitekim Ğâşiye sûresinde de şöyle buyurulur : «Orada boş bir lâf işitmez.» (Ğâşiye, 11) yani anlamsız bir söz. Çirkin ve günâha sokacak bir şey de duymazlar «Yalnız selâma karşılık; selâm, denilir.» Sadece birbirlerine selâm verirler. Allah Teâlâ'nın İbrâhîm sûresinde buyurduğu gibi : «Onların birbirine sağlık temennîleri de; selâmdır.» (İbrâhîm, 23) Onların sözü de aynı şekilde günâhtan ve anlamsızlıktan uzaktır.

وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ ﴿٢٧﴾ فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍ ﴿٢٨﴾ وَطَلْحٍ مَنْضُودٍ ﴿٢٩﴾ وَظِلٍّ مَمْدُودٍ ﴿٣٠﴾ وَمَاءٍ مَسْكُوبٍ ﴿٣١﴾ وَفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ ﴿٣٢﴾ لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ ﴿٣٣﴾ وَفُرُشٍ مَرْفُوعَةٍ ﴿٣٤﴾ إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً ﴿٣٥﴾ فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا ﴿٣٦﴾ عُرُبًا أَتْرَابًا ﴿٣٧﴾ لِأَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٣٨﴾ ثُلَّةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ ﴿٣٩﴾ وَثُلَّةٌ مِنَ الْآخِرِينَ ﴿٤٠﴾

27 — Sağcılar; ne bahtiyârdır o sağcılar.
28 — Dikensiz kiraz,
29 — Salkımları sarkmış muz ağaçları,
30 — Yayılmış gölge,
31 — Çağlayan su,
32 — Bir çok meyve,
33 — Bitip tükenmeyen ve yasaklanmayan.
34 — Yükseltilmiş döşekler üstündedirler.
35 — Gerçekten Biz onları, yeni bir yaratılışla yarattık.
36 — Ve onları el değmemişler kıldık.
37 — Eşlerine düşkün hep bir yaşıtlar.
38 — Sağcılar için.
39 — Bir çoğu öncekilerden,
40 — Bir çoğu da sonrakilerdendir.

Ne Mutlu Sağcılara

Allah Teâlâ gözde olan öncülerin âkıbetini zikrettikten sonra, ebrâr olan sağcıların durumunu buna atfediyor. Mü'min İbn Mihrân'ın belirttiği gibi sağcılar gözdelerden biraz daha aşağıda bir mevki'dedirler.

«Sağcılar; ne bahtiyârdır o sağcılar.» Sağcılar kimlerdir, halleri nedir, âkıbetleri nasıl olacaktır? Sonra âyet-i kerîme, bu durumu açıklayarak diyor ki : «Dikensiz kiraz,» İbn Abbâs, İkrime, Mücâhid, Ebu'l-Ahvas, Kasâme İbn Züheyr, Sehl İbn Nusayr, Hasan, Katâde, Abdullah İbn Kesîr, Süddî, Ebu Herze ve diğerleri (مخضود) kelimesinin; dikeni olmayan, anlamına geldiğini bildirirler. İbn Abbâs ise meyve dolu olduğunu nakleder ki bu, İkrime ve Mücâhid'in rivâyetidir. Katâde ise

şöyle demiştir : Biz onun, dikeni olmayan yüklü meyve olduğunu söylüyorduk. Zâhir odur ki her ikisi de kasdedilmiş olabilir. Çünkü dünya kirazının dikeni çok, meyvası azdır. Âhirette ise durum bunun aksinedir. Onun dikeni yok ve kökünü ağırlıkla bastıran pekçok meyvası vardır. Hâfız Ebu Bekr Ahmed İbn Selmân en-Neccâd'ın dediği gibi : Muhammed İbn Muhammed el Beğâvî... Süleym İbn Âmir'den nakletti ki; Peygamberin ashâbı şöyle derlerdi, demiştir : Doğrusu Allah Teâlâ, bedevîler ve onların sorularıyla bizi faydalandırıyor. Bir gün bedevînin birisi gelip dedi ki : Ey Allahın Rasûlü, Allah Teâlâ cennette sâhibini rahatsız eden bir ağacı zikrediyor. Bu nasıldır? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Nedir o? Bedevî; kirazdır, dedi. Çünkü kirazın rahatsız edici dikeni vardır. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : «Dikensiz kiraz» demiyor mu? Allah onun dikenini giderdi de her dikenin yerine bir meyve koydu. Öyle ki bu, her bir meyvesinden yetmiş iki çeşit yiyeceğin fışkırdığı bir meyvedir, onun hiç bir rengi diğerinin benzeri değildir.

Bir başka yolla Ebu Bekr İbn Dâvûd... Utbe İbn Abdüsselmâ'dan nakletti ki; o şöyle demiş : Ben Rasûlullah (s.a.) ile beraber oturuyordum. Bir bedevî geldi ve dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü, işitiyorum ki sen cennette bir ağaçtan bahsediyorsun. Ancak ondan daha çok dikeni olan bir ağaç tanımıyorum. (Muz ağacını kasdediyordu.) Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Allah Teâlâ onlardan her bir dikenin yerine besili tekenin husyesi gibi hurma yerleştirir. Onda yetmiş çeşit yiyecek vardır ve hiç biri diğerine benzemez.

«Salkımları sarkmış muz ağaçları.» Âyet-i kerîme'de yer alan ve muz ağacı anlamı verdiğimiz (طلح) kelimesi Hicâz diyârında yetişen büyük bir ağaçtır. Bir nevi dikenli meşe ağacı cinsinden olup bazı ifâdelere göre Muğeylân ağacıdır. Bunun dikeni çok olur. Nitekim İbn Cerîr bu kelimenin kullanıldığı bir şiir nakleder :

«Kılavuzu ona müjdeleyip dedi ki :

Yarın bağları ve Muğeylân ağacını göreceksiniz.»

Mücâhid der ki : Salkımları sarkmış anlamını verdiğimiz (منضود) kelimesi; meyvesi üst üste yığılmış, demektir. Allah Teâlâ bununla Kureyş'lilere bir şeyi hatırlatmak istiyor. Onlar Tâif yakınlarındaki Vecc bölgesinde (Tâîf'te bir yer) bulunan dikenli meşe ağacı türünden veya hurma cinsinden olan ağaçlar ile dikensiz kirazları çok severlerdi. Süddî ise bu kelimeye üst üste dizilmiş anlamını verir. İbn Abbâs, cennetteki Muğeylan ağacının dünyadakine benzediğini, ancak onun meyvesinin baldan daha tatlı olduğunu söyler. Cevherî bu kelimenin, hurmanın çiçeği demek olan (الطلع) anlamına geldiğini, söyler. Ben derim ki : İbn Ebu Hâtim... Hemedân'lı bir ihtiyardan nakletti ki; o, Hz. Ali'nin şöyle dediğini duydum, demiştir : Bu âyetteki (طلح) kelimesi ayın ile (طلع) şeklindedir. Bu takdîrde bu kelime kiraz ağacının sıfatı

olur ve sanki kiraz ağacının dikeni yolunmuş ve çiçeği pekçok meyve ile doldurulmuş, anlamına gelir. Allah en iyisini bilendir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Saîd el-Eşecc... Ebu Saîd'den nakletti ki; o, (طلح منضود) kelimesinin muz anlamına geldiğini söylemiştir. İbn Abbâs, Ebu Hüreyre, Hasan, İkrime, Kasâme İbn Züheyr, Katâde ve Ebu Harze de böyle demişlerdir. Mücâhid ve İbn Zeyd de böyle der. Ayrıca İbn Zeyd der ki : Yemen'liler muza (الطلح) adını verirler. İbn Cerîr Taberî bu sözden başkasını nakletmemiştir.

«Yayılmış gölge.» Buhârî der ki : Bize Ali İbn Abdullah... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; o, Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu bildirmiş : Doğrusu cennette öyle bir ağaç vardır ki; bineği ile bir kişi onun gölgesinde yüz yıl yürür de yine bitiremez. İsterseniz «Yayılmış gölge,» kavlini okuyun. Müslim de bu hadîsi A'rec kanalıyla Ebu Hüreyre'den nakleder.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Süreyc... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Cennette öyle bir ağaç vardır ki; binekli kişi onun gölgesinde yüz yıl yürür. İsterseniz «Yayılmış gölge.» âyetini okuyun. Aynı şekilde Buhârî de Muhammed İbn Sinân kanalıyla... Ebu Hüreyre'den bu hadîsi rivâyet eder. Abdürrezzâk da aynı hadîsi Ma'mer kanalıyla Hemmâm ve Ebu Hüreyre'den rivâyet eder. Hammâd İbn Seleme de Muhammed İbn Ziyâd kanalıyla Ebu Hüreyre'den bu hadîsi rivâyet eder. Leys İbn Sa'd da Sa'd el-Makburî kanalıyla babasından ve o da Ebu Hüreyre'den bu hadîsi rivâyet eder. Kezâ Avf da İbn Sîrîn kanalıyla bu hadîsi Ebu Hüreyre'den nakleder.

İmâm Ahmed İbn Hanbel dedi ki : Bize Muhammed İbn Ca'fer ve Haccâc... Ebu Hüreyre'den naklettiler ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Doğrusu cennette öyle bir ağaç vardır ki, binekli onun gölgesinde yetmiş ya da yüz yıl gider. Bu, ölümsüzlük ağacıdır. İbn Ebu Hâtim de der ki : Bize Ahmed İbn Sinân... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cennette öyle bir ağaç vardır ki, binekli bir kişi onun gölgesinde yüz yıl yürür de yine onu bitiremez. İsterseniz «Yayılmış gölge,» âyetini okuyun. Bu hadîsin isnâdı sağlamdır. Ancak diğer hadîs imâmları onu tahrîc etmemişlerdir. İbn Cerîr Taberî de bu hadîsi Ebu Küreyb kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyet eder. Tirmizî ise Abdurrahîm İbn Süleymân kanalıyla Ebu Hüreyre'den rivayet eder.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Abd İbn Humeyd... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; o şöyle demiş : Doğrusu cennette öyle bir ağaç vardır ki; binekli onun gölgesinde yüz yıl yürür. İsterseniz «Yayılmış gölge.» âyetini okuyun. Bu haber Kâ'b el-Ahbâr'a ulaştığında o; doğru söylemiş, demiş. Tevrât'ı Mûsâ'ya, Kur'ân'ı Muhammed'e indiren Allah'a andolsun ki; eğer bir kişi dört yaşına basmış veya dört yaşını bitirmiş bir deveye

binse, sonra o ağacın etrafında dönse yaşlanıp düşünceye kadar onu tamâmlayamaz. Muhakkak ki Allah, onu kendi eliyle dikmiş ve ona kendi rûhundan üflemiştir. Onun dalları, cennetin sûrunun dışındakilere kadar ulaşır. Cennette bulunan her ırmak bu ağacın kökünden çıkar.

Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî der ki : Bize Muhammed İbn Minhâl... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) «Yayılmış gölge.» âyeti hakkında şöyle buyurmuş : Cennette bir ağaç vardır. Binekli onun gölgesinde yüz yıl yürür de yine bitiremez. Buhârî de Revh kanalıyla Enes İbn Mâlik'den bu şekilde rivâyet eder. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî de İmrân İbn Dâver kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den bu hadîsi nakleder. Ayrıca Ma'mer kanalıyla da... Enes'ten aynı hadîsi nakleder. Buhârî ve Müslim ise Ebu Saîd kanalıyla Sehl İbn Sa'd'dan rivâyet eder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Doğrusu cennette öyle bir ağaç vardır ki; koşumluk bir ata binen süvârî hızlıca koşarak yüz yıl gitse onu yine bitiremez. Bu hadîs Rasûlullah'tan sâbittir, hattâ mütevâtirdir. Sıhhatı tenkîd erbâbı hadîs imâmları katında kesindir. Çünkü muhtelif yollardan rivâyet edilmiş isnâdı kuvvetli ve rivâyet edilen kişiler güvenilir râvîlerdir.

İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Ebu Küreyb... Ebu Husayn'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Biz bir yerde kapının önünde duruyorduk. Beraberimizde Ebu Sâlih ve Şakîk —yani ed-Dabbî— bulunuyordu. Ebu Sâlih bir hadîs nakledip dedi ki : Bana Ebu Hüreyre şöyle dedi : Cennette öyle bir ağaç vardır ki; binekli kişi onun gölgesinde yetmiş yıl yürür. Ebu Sâlih dedi ki : Sen Ebu Hüreyre'ye yalan mı isnâd ediyorsun? O; ben Ebu Hüreyre'ye yalan isnâd etmiyorum, ancak senin yalan söylediğini bildiriyorum, dedi. O gün bu ifâde okuyanlara çok ağır geldi. Ben derim ki : Bu hadîsin yalan olduğunu söyleyen boşuna söylemiştir. Çünkü hadîsin sübûtu, sıhhatı ve peygambere kadar ulaştırılması sağlamdır.

Tirmizî der ki : Bize Ebu Saîd el-Eşecc... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Cennette bulunan her ağacın tepesi altındadır. Tirmizî müteâkıben bu hadîsin hasen ve garîb olduğunu söyler.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Hasan İbn Ebu Rebî'... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş : «Yayılmış gölge»; cennette bir ağaçtır. Binekli bir kişi gölgesinin altında yaklaşık yüz yıl dolaşır. İbn Abbâs dedi ki : Cennet ehli, odalarda bulunanlar ve diğerleri onun altına gelir, gölgesinde konuşurlar. İçlerinden bir kısmı, zevke gelip dünya eğlencesini hatırlar. Bunun üzerine Allah Teâlâ oraya cennetten bir rüzgâr gönderir de, o ağacı dünyadaki her oyuna göre harekete geçirir, kımıldatır. Bu, garîb bir haberdir, ancak isnâdı sağlam, kuvvetli ve hasendir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Saîd... Amr İbn Nu'mân'dan nakletti ki; Yayılmış gölge; yetmiş bin senelik bir alandır. İbn Cerîr de Dündâr kanalıyla Süfyân'dan aynı rivâyeti nakleder. Sonra der ki : Bize Abd İbn Humeyd'in... Amr İbn Meymun'dan naklettiğine göre «Yayılmış gölge,» beş yüz bin yıllık mesâfedir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babam... Hasan'dan nakletti ki; o, Allah Teâlâ'nın «Yayılmış gölge.» kavli hakkında şöyle demiştir : Cennette bir ağaç vardır ki, binekli onun gölgesinde yüz yıl yürür de onu yine bitiremez. Avf da Hasan'dan nakleder ki; o, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğu bana ulaşmıştır, demiş : Cennette öyle bir ağaç var ki, binekli onun gölgesinde yüz yıl yürür de yine onu bitiremez. Şebîb de İkrime kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiş : Cennette öyle bir ağaç var ki; o taşınmaz ancak onun gölgesinden yararlanılır. İbn Ebu Hâtim de bu rivâyeti nakletmiştir. Dahhâk, Süddî ve Ebu Hârise «Yayılmış gölge» kavlini açıklarken şöyle derler : O, bitip tükenmez. Tıpkı fecir doğmadan önceki gibi, ne güneşi vardır ne de ısısı. İbn Mes'ûd da der ki : Cennet ne sıcak ne soğuktur. Tıpkı fecrin doğuşundan, güneşin doğuşuna kadar olan zaman gibidir.

Daha önce bu konuda «Onları koyu bir gölgeye sokacağız.» (Nisâ, 57), «Oranın yiyecekleri de gölgeleri de ebedîdir.» (Ra'd, 35) ve «Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanlar, elbette gölgeliklerde ve pınar başlarındadırlar.» (Mürselât, 41) ve benzeri âyetler geçmiştir.

«Çağlayan su.» Sevrî der ki : Durmaksızın akar. Bu konuda daha önce «İçinde bozulmayan sudan ırmaklar vardır.» (Muhammed, 15) kavlini açıklarken gerekli tefsîr geçmişti. Burada tekrârlamaya gerek yoktur.

«Birçok meyve, bitip tükenmeyen ve yasaklanmayan.» Onların yanında gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve beşer kalbine gelmeyen çeşit ve renkte pekçok meyveler vardır. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi : «Onlara ne zaman bunlardan bir meyve rızık olarak verilirse; bu, evvelce rızıklandığımız şeydi, derler. Onlara birbirine benzeyen (böyle nimetler) verilecek.» (Bakara, 25) Yani aynı şekilde olan meyveler. Ama tadı farklı olacaktır. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Sidret el-Müntehâ zikredilirken buyurulur ki : Bir de baktı ki; onun yaprağı fil kulağı gibiydi. Yemişi ise Hecer yemişlerinin büyüklüğünde idi. Kezâ Buhârî ve Müslim'de Mâlik kanalıyla İbn Abbâs'ın şöyle dediği nakledilir : Güneş tutulduğunda Rasûlullah (s.a.) beraberinde halk ile birlikte namaz kıldı. Ve namazdan söz etti. Orada ayrıca bildirilir ki : Halk; ey Allah'ın Rasûlü, senin bazı şeylerin üstüne uzandığını, sonra döndüğünü gördük, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Ben cenneti gördüm ve ondan bir salkıma uzandım. Eğer onu almış olsaydım siz ondan yerdiniz ve dünya diye bir şey kalmazdı, buyurmuş.

Hâfız Ebu Ya'lâ der ki : Bize Ebu Hayseme... Câbir'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Biz öğle namazını kılıyorduk ki birden Rasûlullah (s.a.) çıkageldi. Biz de onun arkasından çıktık. Sonra Rasûlullah (s.a.) bir şeyi almak için uzandı ve geri durdu. Hz. Peygamber namazını bitirince Übeyy İbn Kâ'b ona dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü, bugün namazda öyle bir şey yaptın ki sen onu hiç yapmazdın. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Bana cennet takdîm edildi. Ondaki çiçekler ve gözalıcı şeyler. Ben bir salkım üzüm alıp size getirmek için uzandığımda benimle onun arasına engel girdirildi. Eğer onu size getirmiş olsaydım, göklerle yer arasında bulunanlar ondan yeselerdi yine de hiç bir şeyini eksiltmezlerdi. Müslim de Ebu Zübeyr kanalıyla Câbir'den benzer bir hadîsi nakleder.

İmâm Ahmed İbn Hanbel dedi ki : Bize Ali İbn Bahr... Âmir İbn Zeyd el-Bekkâî'den nakletti ki; o, Utbe İbn Abdüsselmâ'nın şöyle dediğini işitmiş : Bir bedevî Rasûlullah'a gelerek ona havuzu ve cennetin zikrini sordu. Sonra bedevî dedi ki : Orada meyve var mı? O; evet orada Tûbâ adı verilen bir ağaç var, dedi. Bazı şeyler zikretti ki; ben onu bilmiyorum. Bedevî; o, bizim dünyamızın ağacından hangi ağaca benzer? dedi. Rasûlullah (s.a.); o, senin dünyanın ağacından hiç birine benzemez, dedi. Sonra Hz. Peygamber buyurdu ki : Sen Şâm'a gittin mi? O; hayır, dedi. Hz. Peygamber : Şâm'daki ceviz adı verilen ağaca benzer. O, bir kök üzerinde yükselir ve tepeden çevreye dağılır. Onun kökü çok büyük olmalıdır, dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Sen âilenin dört yaşındaki develerinden birine binsen, onun kemiği ihtiyârlayıp kırılmadan çevresini kuşatamazsın. Adam; cennette üzüm var mı? deyince O; evet, dedi. Bedevî; onun salkımı ne büyüklükte? dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Alacalı karganın uçuşuyla bir aylık yoldur, ama yine de tüketemezsin. Bedevî : Tanesi ne büyüklükte? dedi : Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Baban hiç büyük bir teke kesti mi? O; evet deyince, buyurdu ki : Derisini yüzüp annene verip bundan bize bir kova yap, dedi mi? O; evet, dedi. Bedevî dedi ki : O tane beni ve âilemi doyurur mu? Rasûlullah (s.a.); evet seni ve bütün kabîleni doyurur, buyurdu.

«Bitip tükenmeyen ve yasaklanmayan.» Yaz-kış bitip tükenmeyen sürekli yenilen. Ne zaman isterlerse hazır buldukları ve hiç bir şeyin Allah'ın kudretiyle önlerinde hazırlanmasını engellemediği meyveler. Katâde der ki : O meyvelere uzanmalarını, ne çöp, ne diken, ne de uzaklık engelleyemez. Daha önce; kişi meyveye uzanınca o tekrâr yerine gelir, meâlindeki hadîs geçmişti.

«Yükseltilmiş döşekler üstündedirler» Yüceltilmiş, düzeltilmiş, değerli ve yumuşak döşekler. Neseî ve Ebu İsâ et-Tirmizî der ki : Bize Ebu Küreyb... Ebu Saîd'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) «Yükseltilmiş döşekler üstündedirler» kavli hakkında şöyle buyurmuş : Onun yüceliği,

gökle yer arası kadardır. İkisi arasındaki mesâfe ise beş yüz yıldır. Sonra Tirmizî der ki : Bu hadîs hasendir, garîbdir. Onu, yalnızca Reşdîn İbn Sa'd hadîsinden bilmekteyiz. Bazı ilim sâhibleri dediler ki : Bu hadîsin anlamı şöyledir : Döşeklerin yüceliği derece bakımındandır. İki derece arasındaki uzaklık ise gökle yer arası kadardır. Tirmizî böylece bu hadîsin ancak Reşdîn İbn Sa'd'ın rivâyetinden bilindiğini, bu zâtın ise Mısır'lı zayıf bir râvî olduğunu nakleder. Kezâ Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî, Ebu Küreyb kanalıyla Reşdîn'den bu hadîsi nakleder. Ayrıca Taberî ve İbn Ebu Hâtim bu hadîsi Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ kanalıyla İbn Vehb'den, o da Amr İbn Hâris'ten naklederler. Ayrıca İbn Ebu Hâtim bu hadîsi Nuaym İbn Hammâd kanalıyla İbn Vehb'den nakleder. Ziyâ el-Makdisî ise bu hadîsi «Cennetin sıfatları» bahsinde Harmele kanalıyla İbn Vehb'den rivâyet eder. Ahmed İbn Hanbel ise bu hadîsi Hasan İbn Mûsâ kanalıyla Ebu Lehîa ve Derrâc'tan nakleder. İbn Ebu Hâtim de der ki : Bize Ebu Saîd el-Eşecc... Hasan'dan nakletti ki; o, «Yükseltilmiş döşekler üstündedirler» ifâdesi hakkında şöyle demiştir : Cennet ehlinden olan kişinin yatağının yüksekliği, seksen yıllık mesâfedir.

«Gerçekten onları Biz, yeni bir yaratılışla yarattık. Ve onları el değmemişler kıldık. Eşlerine düşkün hep bir yaşıtlar. Sağcılar için.» Zamîr zikredilmeyen bir yere gitmektedir. Fakat âyetin akışı zamîrin gideceği yeri gösterdiği için —ki bu cennette yatılacak olan yatakların ve kadınların zikridir— âyet-i kerîme bu kadarlık zikirle yetinmiş ve zamîr onlara râci' olmuştur. Nitekim Sâd sûresinde de şöyle buyurulur : «Hani ona bir akşam, çalımlı ve cins koşu atları sunulmuştu. Demişti ki : Doğrusu ben, Rabbımı zikretmek için mal sevgisine düştüm. Nihâyet perdenin arkasına gizlenmişti.» (Sâd, 31-32) Burada kaybolanın güneş olduğu müfessirlerce şöhret bulan görüştür.

Ahfes derki : «Ve onları el değmemişler kıldık.» Allah Teâlâ onları burada gizliyor ve daha önce bunlardan hiç bir bahis yokken zikrediyor. Ebu Ubeyde ise bunların, daha önce« Şahin gözlü hûrîler de, saklı inci misâli.» kavlinde zikredildiklerini bildirir. «Ve onları el değmemişler kıldık.» Yani onlar gözleri çapaklanmış yaşlılar olduktan sonra kendilerini yeniden eski hale getirdik. Ve onlar eşlerine düşkün hep bir yaşıtta oldular. Kocakarı olduktan sonra dönüp zerâfet, melâhet ve tatlılıkta eşlerine son derece düşkün ve sevimli hep bir yaşıtta kadınlar haline geldiler.

Bazıları ise buradaki (عربا) kelimesine; nâzende yürüyenler, anlamını vermişlerdir. Mûsâ İbn Ubeyde er-Rebezî... Enes İbn Mâlik'ten nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Ve onları el değmemişler kıldık.» kavli dünyada iken gözü çapaklı, yaşlı kocakarı olan kadınları bahis konusu etmektedir. Tirmizî ve İbn Cerîr böyle der. Sonra Tirmizî bu hadîsin garîb olduğunu ve râvîler arasında yer alan Mûsâ

ve Yezîd'in zayıf kişiler olduğunu bildirir. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Muhammed İbn Avf... Seleme İbn Yezîd'den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.)ın bu âyet hakkında şöyle dediğini duydum, demiştir : Dünyada iken evlenmiş ve evlenmemiş kadınlardır. Abd İbn Humeyd der ki : Bize Mus'ab İbn Mikdâm... Hasan'dan nakleder ki; yaşlı bir kadın gelmiş ve : Ey Allah'ın Rasûlü, duâ et de Allah beni cennete girdirsin, demiş.Resûlullah (s.a.) buyurmuş ki : Ey falancanın anası, yaşlı kadınlar cennete giremez. Hasan der ki : Kadın ağlayarak dönüp gitmiş. Hz. Peygamber buyurmuş ki : Ona bildirin, cennete yaşlı olarak giremez. Çünkü Allah Teâlâ : «Ve onları el değmemişler kıldık. Eşlerine düşkün hep bir yaşıtlar.» Tirmizî, Şemâil kitâbında bu rivâyeti Abd İbn Humeyd'den nakleder.

Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki : Bize Dimyât'lı Bekr İbn Sehl... Ümmü Seleme'den nakletti ki o; ey Allah'ın Rasûlü, bana Allah Teâlâ'nın «Şahin gözlü hûrîler de.» kavli hakkında bilgi ver, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : (حور) kelimesi beyâz demektir. (عين) kelimesi ise; gözü büyük, kaşları şahin kanadı gibi siyâh demektir. Ben dedim ki : Allah Teâlâ'nın «Saklı inci misali» kavlini bana bildir. Buyurdu ki : Onların parlaklıkları hiç bir elin değmediği, sedef içindeki inci parlaklığındadır. Ben dedim ki : Allah Teâlâ'nın «Orada huyları güzel, yüzleri güzel kadınlar vardır.» (Rahmân, 70) kavli hakkında bana bilgi ver. Buyurdu ki : Ahlâkı iyi, yüzleri güzel. «Sanki onlar saklı bir yumurta gibidirler.» (Sâffât, 49) kavlini bana bildirir misin? dediğimde buyurdu ki : Yumurtanın içinde kabuktan sonra gördüğün zar inceliğinde bir inceliğe sâhiptirler. Ben dedim ki : Ey Allah'ın Rasûlü bana Allah Teâlâ'nın «Ve onları el değmemişler kıldık.» kavlini haber verir misin? Buyurdu ki : Onlar dünya hayatında iken yaşlı, çapaklı ve saçı kırlaşmış olarak rûhları alınmış olan kadınlardır. Allah Teâlâ bu yaşlılıktan sonra onları yeniden yaratır ve sevimli, alımlı bâkireler haline getirir. Hepsi aynı yaştadırlar. Ben dedim ki : Ey Allah'ın Rasûlü, dünya kadınları mı değerlidir, yoksa şahin gözlü hûrîler mi? Buyurdu ki : Dünya kadınları hûrîlerden daha değerlidir. Tıpkı elbisenin dış yüzünün iç yüzünden değerli oluşu gibi. Ben dedim ki : Ey Allah'ın Rasûlü, bu da neden? Buyurdu ki : Namazları, oruçları ve Allah Azze ve Celle'ye ibâdet etmelerinden dolayı. Allah onların yüzlerine nûr, bedenlerine ipek giydirmiştir. Renkleri bembeyâzdır, elbiseleri yemyeşildir, süsleri sapsarıdır. Buhurdânlıkları inciden, tarakları altındandır. Onlar derler ki : Biz ölümsüzleriz. Kat'iyyen ölmeyeceğiz. Biz zarîfleriz, aslâ yıpranmayacağız. Biz ayakta duranlarız, aslâ eğilmeyeceğiz. Dikkat edin biz, hoşnûd olanlarız aslâ gazaba uğratılmayacağız. Müjdeler olsun bizim kendilerine, onların da bize âit olduğu kişilere. Dedim ki : Ey Allah'ın Rasûlü bizden bir kadın iki, üç ve dört erkekle evleniyor. Sonra ölüp

cennete gider ve eşleri de onunla birlikte cennete girerlerse; hangileri onların eşleri olacaktır? Buyurdu ki : Ey Ümmü Seleme, onlar kendileri muhayyer bırakırlar ve kocalarından ahlâkı en güzel olanı onlar seçerler ve derler ki : Ey Rabbımız, bunun ahlâkı çok güzeldir. Onu benimle evlendir. Ey Ümmü Seleme, güzel ahlâk dünya ve âhiretin hayrıdır.

Meşhûr ve uzun Sûr hadîsinde de denilir ki : Allah'ın Rasûlü bütün mü'minlere cennete girmeleri husûsunda şefâat eder. Allah Teâlâ bunun üzerine buyurur ki : Ben senin şefaâtını kabul ettim ve onlara cennete girme izni verdim. Rasûlullah (s.a.) yine şöyle diyordu : Beni hak üzere gönderen Allah'a yemîn ederim ki, sizden hiç biriniz dünyada eşlerini ve yurdlarını cennet ehlinin eşlerini ve yurdlarını tanıdığından daha iyi tanıyamaz. Kişi yetmiş iki hanımla birlikte olur. Yetmişi Allah'ın kendileri için hazırladıklarından, ikisi de Âdem'in çocuklarındandır. Bu ikisinin dünya hayatındaki ibâdetleri nedeniyle Allah'ın hazırladıklarına üstünlükleri vardır. Bunlardan birincisinin yanına yâkûttan bir odada inciyle süslenmiş altından bir sedirde olduğu halde girer. Onun Sündüs'ten ve atlastan yetmiş çifti vardır. O elini onun iki omuzunun arasına koyar. Sonra elbisesinin ensesinden göğsünden ve derisinden ve etinden eline bakar. Sizden birinizin inci dizisindeki bir inci tanesine bakışınız gibi o da bileğinin içindeki iliğini görür. Ciğeri onun için bir ayna gibidir. O bu durumda iken; ne ondan bıkar, ne de o kendisinden bıkar. Onun yanına vardığı her seferinde onu bâkire olarak bulur ve bahsetmekten geri durmaz, o da kendisini öpmesinden şikâyetlenmez. O kişi için ne arzu ne amel vardır. O bu durumdayken birdenbire şöyle seslenilir : Biliyoruz ki; ne sen ondan bıkıyorsun, ne de o senden bıkıyor. Ancak senin ondan başka eşlerin de var. Kişi çıkar ve teker teker diğerlerinin yanına gider. Her birinin yanına vardıkça o; Allah'a andolsun ki cennette senden daha güzel hiç bir şey yoktur ve cennette benim için senden daha sevimli hiç bir şey mevcûd değildir, der. Abdullah İbn Vehb der ki : Bana Amr İbn Hâris... Ebu Hüreyre (s.a.)den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.)a şöyle demiş : Biz cennette cinsî temâsta bulunacak mıyız? Resûlullah (s.a.) buyurmuş ki : Evet, nefsim kudret elinde olan (Allah)a andolsun ki; pek çok kere cinsî temâsta bulunacağız. Cinsel temâs bitince, kadın tekrâr tertemiz bâkire haline dönüşecek. Taberânî der ki : Bize Bağdad'lı fakîh İbrâhîm İbn Câbir... Ebu Saîd'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Cennet ehli kadınlarıyla temâsta bulununca, onlar tekrâr bâkireler haline dönüşeceklerdir. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî de der ki : Bize Ümrân... Enes'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Cennette mü'min kişiye kadınlarla ilgili şöyle ve şöyle kuvvet verilecektir. Ben dedim ki : Ey Allah'ın Rasûlü, cennet ehli buna güç yetirebilecek mi? Rarûlullah (s.a.)

buyurdu ki : Yüz kişinin kuvveti verilir. Tirmizî de bu hadîsi Ebu Dâvûd kanalıyla rivâyet ettikten sonra; sahîh, garîb bir hadîstir, der.

Ebu'l-Kâsım et-Taberânî de Hüseyn İbn Ali kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyet eder ki; Resûlullah (s.a.)a : Ey Allah'ın Rasûlü, cennette kadınlarımızla buluşacak mıyız? denildiğinde, buyurdu ki : Doğrusu kişi, günde yüz bâkire ile birleşir. Hâfız Ebu Abdullah el-Makdisî der ki : Bana göre bu hadîs sahîh hadîs şartını hâizdir. Allah en iyisini bilendir.

(عرباً) kelimesi hakkında Saîd İbn Cübeyr, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirir : Onlar eşlerine çok sevimlidirler. Görmez misin dişi deve nasıl erkeğini ararsa onlar da öyledir. Dahhâk, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu kelimeye kendileri eşlerine, eşleri de kendilerine âşıktırlar, anlamını vermiştir. Abdullah, Mücâhid, İkrime, Ebu'l-Âliye, Yahya İbn Ebu Kesîr, Atıyye, Hasan, Katâde, Dahhâk ve başkaları da böyle demişlerdir. İbn Zeyd de İkrime'den nakleder ki : İbn Abbâs'a (عرباً) kelimesi sorulduğunda; o, eşine tutkun olandır, demiştir. Şu'be de Semmâk kanalıyla İkrime'nin bu kelimeye; naz yapan anlamını verdiğini, bildirir. Eclah İbn Abdullah ise İkrime'den bu kelimeye cazibeli anlamını verdiğini nakleder. Sâlih İbn Hayyân da Abdullah İbn Büreyde'nin bu kelimeye Mekke dilinde naz yapan, Medîne halkının dilinde de cazibeli anlamı verildiğini bildirir. Temîm İbn Hazlem ise bunun kocasına karşı güzel hareket eden, anlamına geldiğini ifâde eder. Zeyd İbn Eslem ve oğlu Abdurrahmân da bunun; güzel konuşan, tatlı dilli kadın, anlamına geldiğini bildirir. İbn Ebu Hâtim der ki : Sehl İbn Osmân el-Askerî... Ca'fer İbn Muhammed'in babasından, onun da dedesinden naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) bu kelimeye; arapça konuşurlar, anlamı vermiştir.

(اترابا) kelimesi hakkında Dahhâk, İbn Abbâs'ın hepsinin aynı yaşta oldukları ve bunun da otuz üç yaşı olduğunu bildirdiğini nakleder. Mücâhid ise bu kelimeye eşit yaşta anlamını verirken, bir başka rivâyette benzer yaşta anlamını vermiştir. Atıyye; hemakrân derken, Süddî aralarında kıskançlık, kızgınlık ve birbirlerini rahatsız edecek herhangi bir hareket bulunmayan kardeşçe aynı huya sâhip, anlamını vermiştir. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Saîd... Hasan ve Muhammed'den nakletti ki, onlar «Ve onları el değmemişler kıldık. Eşlerine düşkün hep bir yaşıtlar.» kavli ile birbirleriyle uyuşan ve oynaşan, aynı ve eşit yaşta anlamını vermişlerdir. Ebu İsâ el-Tirmizî de... Hz. Ali'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Doğrusu cennette şahin gözlü hûrîlerin toplantısı vardır. Öyle sesler çıkarırlar ki yaratıklar onun gibisini duymamışlardır. Şöyle derler : Biz ölümsüzleriz, hiç yıpranmayız. Biz değerlileriz hiç çirkinleşmeyiz. Biz hoşnûdlarız hiç gazaba uğramayız. Müjde olsun bizim için olanlara ve bizim kendisi için olduklarımıza. Sonra Tirmizî bu hadîsin garîb olduğunu bildirir.

Hâfız İbn Ya'lâ der ki : Bize Ebu Hayseme... Enes'ten nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Şahin gözlü hûrîler cennette şarkı söylerler. Biz güzel seçilmişleriz, değerli eşler için hazırlanmışlarız, derler. Ben derim ki : Bu hadîsi nakleden râvîler arasında yer alan İsmâîl İbn Ömer, Vâsıt'lı Ebu Münzir olup güvenilir râvîlerden birisidir. Bu hadîs, İmâm Abdurrahîm İbn İbrâhîm kanalıyla Enes'ten nakledilmiştir. Buna göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Şahin gözlü hûrîler cennette şarkı söylerler. Biz güzel câriyeleriz, değerli ve şerefli eşler için yaratılmışlarız.

«Sağcılar için.» Biz sağcılar için yaratılmışızdır. Veya onlar sağcılar için saklanmışlardır. Veya onlar sağcılar için eş olarak hazırlanmışlardır. Açık ifâdeyle bu kısmın «Gerçekten Biz onları, yeni bir yaratılışla yarattık. Ve onları el değmemişler kıldık. Eşlerine düşkün hep bir yaşıtlar.» kavline müteallik olmasıdır. Bu takdîrde cümle şöyle olur : Biz onları, sağcılar için yeni bir yaratılışla yarattık. İbn Cerîr'in bu âyeti yönlendirmesi de böyledir. Ebu Süleymân ed-Dârânî merhûm der ki : Bir gece namazımı kıldım ve oturup duâya başladım. Soğuk çok şiddetli idi. Öyle ki, bir elimi kaldırarak ancak duâ edebiliyordum. Kendimden geçtim ve uyudum. Rü'yâmda benzeri görülmemiş bir câriye gördüm. O, şöyle diyordu : Ey Ebu Süleymân, beş yüz seneden beri ben seni cennette beslemeye hazırlanıyorum sen tek bir elle mi duâ ediyorsun?

Ben derim ki : «Sağcılar için.» kavlinin bir öncesine yani «Eşlerine düşkün, hep bir yaşıtlar» kavline müteallak olması da mümkündür. Bu takdîrde onlar aynı yaşıttalar anlamına gelir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in rivâyet ettikleri hadîste Cerîr Ebu Hüreyre'den nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cennete ilk giren zümre ayın ondördündeki gibi parlak yüzlüdürler. Onlardan sonra gelenler ise gökyüzündeki en parlak yıldız gibi parlak yüzlüdürler. İdrâr yapmazlar, büyük abdeste çıkmazlar, sümkürmezler, aksırmazlar. Tarakları altından, terleri misktendir. Buhurdânlıkları öd ağacındandır, eşleri şahin gözlü hûrîlerdir. Hepsinin huyu bir kişinin huyudur ve hepsi ataları Âdem şeklindedir. Göğe doğru altmış zirâ' yüksekliğindedirler. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Yezîd İbn Hârûn ve Affân... Ebu Hüreyre'den naklettiler ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cennet ehli cennete; saçsız sakalsız, bembeyâz, kıvırcık saçlı ve sürmeli otuz üç yaşında erkekler olarak gireceklerdir ve onlar Âdem'in yaratılışı üzere yedi zirâ' genişliğinde altmış zirâ' boyunda olacaklardır. Tirmizî, Ebu Dâvûd et-Tayâlisî hadîsinde İmrân el-Kattân kanalıyla Muâz İbn Cebel'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Cennet ehli cennete; saçsız sakalsız, otuz veya otuz üç yaşında erkekler olarak gireceklerdir. Sonra Tirmizî; bu hadîs, hasen ve garîbtir der.

İbn Vehb dedi ki : Bize Amr İbn Hâris, Derrâc'ın kendisine Ebu'l-Heysem'den, o da Ebu Saîd'den naklettiğini bildirdi ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : İster büyük olsun, ister küçük; ölen her cennetlik cennete otuz üç yaşında erkek olarak girer. Yaşları hiç bunun üzerine çıkmaz. Cehennem ehli de böyledir. Tirmizî bu hadîsi Süneyd İbn Nasr kanalıyla... Ebu Saîd'den nakleder.

Ebu Bekr İbn Dünyâ der ki : Bize Kâsım İbn Hâşim... Enes'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Cennet ehli cennete hükümdâr zirâı ile altmış zirâ' uzunluğunda Âdem (a.s.)in boyunda, Yûsuf (a.s.)un güzelliğinde, İsâ (a.s.)nın yaşında olarak girerler ki; bu, otuz üç yaştır. Muhammed (s.a.) diline sâhib olurlar. Tüysüz, sakalsız, sürmeli olarak girerler. Ebu Bekr İbn Ebu Dâvûd... Enes İbn Mâlik'ten nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Cennet ehli Âdem (a.s.)in şekli, İsâ (a.s.)nın yaşı —ki bu otuz üç yaştır— ile sürmeli, tüysüz sakalsız olarak girdirilirler. Sonra onlar cennette bir ağaca götürülüp o ağaçtan giydirilirler. Elbiseleri eskimez, gençlikleri yok olmaz.

«Birçoğu öncekilerden, birçoğu da sonrakilerdendir.» Yani öncekilerden bir topluluk, sonrakilerden de bir topluluk.

İbn Ebu Hâtim dedi ki: Bize Münzir İbn Şâzân, Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki, o şöyle demiş : Bir gece Hz. Peygamberin yanında geç vakte kadar kaldık. Sonra onun yanında sabah yemeğini yedik, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Peygamberler ve onlara tâbi olan ümmetleriyle birlikte bana gösterildi. Peygamberler geçiyordu. Bir peygamberin arkasında bir topluluk, bir peygamberle birlikte üç kişi ve bir peygamberle hiç kimse yoktu. Sonra Katâde şu âyeti okudu : «Sizin içinizden olgun bir kişi yok mudur?» Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Nihâyet İsrâiloğullarından birbirine bağlı bir topluluk arasında İmrân Oğlu Mûsâ geçti. Hz. Peygamber dedi ki: Ben, ey Rabbım bu kimdir? dedim. Buyurdu ki: Bu kardeşin İmrân Oğlu Mûsâ'dır, beraberindekiler de İsrâiloğullarından bir topluluktur. Hz. Peygamber dedi ki: Ey Rabbım, benim ümmetim nerede? dedim. Buyurdu ki: Sağındaki tepelere bak. Hz. Peygamber dedi ki: Bir de baktım ki; insan yüzleri. Buyurdu ki: Hoşnûd oldun mu? Hz. Peygamber dedi ki: Evet, ey Rabbım hoşnûd oldum, dedim. Buyurdu ki: Solundaki ufka doğru bak. Bir de baktım ki erkek yüzleri. Buyurdu ki hoşnûd oldun mu? Rasûlullah (s.a.) der ki: Rabbım, hoşnûd oldum. Buyurdu ki: Bunlarla beraber yetmiş bin daha hesâbsız olarak cennete girerler. Bu sırada Esed oğulları kabîlesinden Ukkâşe İbn Mihsan —Saîd der ki : O, Bedir savaşına katılanlardan idi— dedi ki: Ey Allah'ın peygamberi, Allah'a duâ et de beni onlardan kılsın. Saîd der ki: Hz. Peygamber; Allah'ım, bunu da onlardan kıl, dedi. Saîd der ki: Sonra bir başka adam daha çı-

kıp; ey Allah'ın peygamberi, duâ et de beni de Allah onlardan kılsın, dedi. Rasûlullah (s.a.): Ukkâşe bu konuda seni geçti, dedi. Saîd der ki: Rasûlullah (s.a.) dedi ki: Anam babam size fedâ olsun, eğer yetmişliklerden olmaya gücünüz yeterse olun. Yoksa tepede bulunanlardan olun, yoksa ufukta bulunanlardan olun. Çünkü ben onun etrâfında dönüp dolaşan pekçok insan gördüm. Sonra dedi ki: Ben sizin, cennet ehlinin dörtte biri olmanızı umarım. Bunun üzerine biz tekbîr getirdik. Sonra dedi ki: Ben sizin, cennet ehlinin üçte biri olmanızı umarım. Saîd dedi ki: Biz bunun üzerine tekbîr getirdik. Sonra dedi ki: Ben sizin cennet ehlinin yarısı olmanızı isterim. Saîd dedi ki: Biz bunun üzerine tekbîr getirdik. Sonra Rasûlullah (s.a.): «Bir çoğu öncekilerden, bir çoğu da sonrakilerdendir.» âyetini okudu. Saîd der ki: Biz kendi aramızda bu yetmiş bin de kimlerdir? dedik ve; bunlar İslâm olarak doğan ve Allah'a şirk koşmayanlardır, dedik. Saîd der ki: Bu söz Hz. Peygambere ulaşınca buyurdu ki: Hayır onlar, aksine dağlama yapmayan, kulak hırsızlığı yapmayan ve uğursuzluk saymayanlardır. Ve onlar Rablarına da tevekkül ederler. İbn Cerîr bu hadîsi başka iki yolla Katâde'den nakleder. Bu hadîsin sahîh ve diğer kitablarda bu yoldan başka pek çok yollarla rivâyeti vardır. İbn Cerîr der ki: Bize Abd İbn Humeyd... İbn Abbâs'tan nakletti ki; «Birçoğu öncekilerden, birçoğu da sonrakilerdendir.» kavli hakkında Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Bunların her ikisi de benim ümmetimdendir.

وَأَصْحَٰبُ ٱلشِّمَالِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلشِّمَالِ ﴿٤١﴾ فِى سَمُومٍ وَحَمِيمٍ ﴿٤٢﴾ وَظِلٍّ مِّن يَحْمُومٍ ﴿٤٣﴾ لَّا بَارِدٍ
وَلَا كَرِيمٍ ﴿٤٤﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَبْلَ ذَٰلِكَ مُتْرَفِينَ ﴿٤٥﴾ وَكَانُوا۟ يُصِرُّونَ عَلَى ٱلْحِنثِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٤٦﴾
وَكَانُوا۟ يَقُولُونَ أَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَٰمًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٤٧﴾ أَوَءَابَآؤُنَا ٱلْأَوَّلُونَ ﴿٤٨﴾
قُلْ إِنَّ ٱلْأَوَّلِينَ وَٱلْءَاخِرِينَ ﴿٤٩﴾ لَمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَٰتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿٥٠﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا ٱلضَّآلُّونَ
ٱلْمُكَذِّبُونَ ﴿٥١﴾ لَءَاكِلُونَ مِن شَجَرٍ مِّن زَقُّومٍ ﴿٥٢﴾ فَمَالِـُٔونَ مِنْهَا ٱلْبُطُونَ ﴿٥٣﴾ فَشَٰرِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ
ٱلْحَمِيمِ ﴿٥٤﴾ فَشَٰرِبُونَ شُرْبَ ٱلْهِيمِ ﴿٥٥﴾ هَٰذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ ٱلدِّينِ ﴿٥٦﴾

41 — Solcular da. Solcular kimlerdir?
42 — Kızgın ateşte, kaynar sulardadırlar.
43 — Ve kapkara dumandan bir gölge içindedirler.
44 — Ne serindir, ne de hoştur.

45 — Çünkü onlar, bundan önce refahla şımarmışlardı.

46 — Ve büyük günâh işlemekte direnip dururlardı.

47 — Ve derlerdi ki: Öldüğümüzde, toprak ve kemik yığını olduğumuzda mı, gerçekten biz mi yeniden diriltileceğiz?

48 — Önce gelip geçmiş atalarımız da mı?

49 — De ki: Şüphesiz hem öncekiler, hem sonrakiler,

50 — Belli bir günün belli bir vaktinde mutlakâ toplanacaklardır.

51 — Sonra gerçekten siz ey sapıklar, yalanlayıcılar,

52 — Muhakkak ki yiyeceksiniz zakkûm ağacından.

53 — Karınlarınızı dolduracaksınız hep ondan.

54 — Üstüne de içeceksiniz o kaynar sudan.

55 — Susamış develerin suya saldırışı gibi içeceksiniz.

56 — İşte cezâ günü onlara sunulacak ziyâfet budur.

Ve Solcular

Allah Teâlâ, sağcıların durumunu açıkladıktan sonra solcuların durumunu da buna atfederek buyuruyor ki: «Solcular da. Solcular kimlerdir?» Yani solcu olanlar kimlerdir. Hemen ardından âyet-i kerîme bunu açıklıyor : «Kızgın ateşte kaynar sulardadırlar.» Sıcak buhâr ve kaynar sulardadırlar. «Ve kapkara dumandan bir gölge içindedirler.» İbn Abbâs der ki : Bu, dumanın karalığıdır. Mücâhid, İkrime, Ebu Sâlih, Katâde, Süddî ve başkaları da böyle derler. Bu ifâde Mürselât sûresindeki şu âyet-i kerîme gibidir : «Yalanlayıp durduğunuz şeye gidin. Gölge yapmayan ve ateşten de korunmayan cehennem dumanının üç kollu gölgesine gidin. O gölgenin saçtığı her bir kıvılcım sanki birer sarı devedir. Konak gibi de büyüktür. Yalanlamış olanların o gün vay haline.» (Mürselât, 29-34) Bunun için de bu sûrede «Ve kapkara dumandan bir gölge içindedirler.» buyuruyor. Simsiyah dumandan bir gölge. «Ne serindir, ne de hoştur.» Ne esişi tatlıdır, ne de görünüşü güzeldir. Hasan ve Katâde; «Ne de hoşur» kavline; ne de manzarası hoştur, mânâsını vermişlerdir. Dahhâk ise; tatlı olmayan her içecek hoş değildir, diye mânâ vermiştir. İbn Cerîr Taberî der ki : Araplar bu ifâdeyi nefy şîgasından sonra kullanırlar ve şöyle derler : Bu yemek ne güzeldir, ne de hoştur. Bu et ne yağlıdır, ne de hoştur. Bu el ne temizdir ne de hoştur. Sonra Allah Teâlâ onların buna müstehak olmaları-

nın sebebini şöylece belirtiyor : «Çünkü onlar, bundan önce refahla şımarmışlardı.» Onlar dünya hayatında nimete garkolmuşlar ve kendi nefislerinin peşine düşmüşlerdi. Peygamberlerin getirdikleri gerçeklere başlarını döndürmüyorlardı. «Ve büyük günâh işlemekte direnip dururlardı.» Onlar büyük günâh işlemeyi planlar ve tevbeyi düşünmezlerdi. Büyük günâh; Allah'ı inkâr ve Allah'tan başka putları O'na denk ve eş kabul etmektir. İbn Abbâs; «Büyük günâh» şirktir, der. Mücâhid, İkrime, Dahhâk, Katâde, Süddî ve diğerleri de böyle demişlerdir. Şa'bî ise bunun yalan yere yemîn etmek olduğunu söyler.

«Ve derlerdi ki : Öldüğümüzde, toprak ve kemik yığını olduğumuzda mı, gerçekten biz mi yeniden diriltileceğiz? Önce gelip geçmiş atalarımız da mı?» Onlar bunu yalan sayarak ve gerçekleşmesini uzak bir ihtimâl görerek böyle diyorlardı. Bunun için Allah Teâlâ müteâkıben onlara şöyle sesleniyor : «De ki : Şüphesiz hem öncekiler, hem sonrakiler. Belli bir günün belli bir vaktinde mutlakâ toplanacaklardır.» Yani ey Muhammed, onlara haber ver : Muhakkak ki Âdemoğullarının öncekileri de, sonrakileri de kıyâmet gününde Arafât'ta toplanacaklardır. Onlardan hiç birisini bırakıp terkedecek değiliz. Hûd sûresinde buyurulduğu gibi : «Muhakkak ki âhiret azâbından korkanlar için, bunda âyetler vardır. O gün; bütün insanların toplanacağı gündür ve o, görülecek gündür. Biz o günü, ancak belirli bir süreye kadar erteleriz. O gün gelince; Allah'ın izni olmadan kimse konuşamaz. Onlardan kimisi bedbaht, kimisi de bahtiyârdır.» (Hûd, 103-105) Bunun için burada da «Belli bir günün belli bir vaktinde mutlakâ toplanacaklardır.» buyuruyor. Bu vakit, belirli bir vakittir. Ne öne alınır ne de sona bırakılır. Ne arttırılır ne de eksiltilir.

«Sonra gerçekten siz ey sapıklar, yalanlayıcılar, muhakkak ki yiyeceksiniz zakkûm ağacından. Karınlarınızı dolduracaksınız hep ondan.» Şöyle ki; onlar yakalanır cehenneme atılır ve zakkûm ağacından karınları doyuncaya kadar yedirilir.

«Üstüne de içeceksiniz o kaynar sudan. Susamış develerin suya saldırışı gibi içeceksiniz.» İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, İkrime (الهيم) kelimesinin; susamış deve, olduğunu söyler. İkrime ise bunun hasta deve olduğunu, suyu somurdukça susuzluktan kanmadığını ifâde eder. Süddî de bunun bir hastalık olduğunu, bu hastalığa tutulan devenin ölünceye kadar susuzluğunun hiç bitmediğini bildirir. Cehennem ehli de, bu hastalığa tutulmuş deve gibidir. O kaynar sudan kanmamacasına içerler. Hâlid İbn Ma'dân, üç kere teneffüs etmeksizin bir nefeste içmeyi, susamış deve gibi içme olduğu için hoş karşılamazmış.

«İşte cezâ günü onlara sunulacak ziyâfet budur.» Yani bizim anlattıklarımız, onların hesâb günü Rabları katında elde edecekleri ziyâ-

fettir. Nitekim Allah Teâlâ mü'minler hakkında da : «Muhakkak ki îmân edip sâlih amel işleyenlerin konakları Firdevs cennetleridir.» (Kehf, 107) buyurmaktadır ki bu, ziyâfet ve ikrâm anlamına gelir.

نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ ﴿٥٧﴾ أَفَرَأَيْتُم مَّا تُمْنُونَ ﴿٥٨﴾ ءَأَنتُمْ تَخْلُقُونَهُۥٓ أَمْ نَحْنُ
ٱلْخَٰلِقُونَ ﴿٥٩﴾ نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ ٱلْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٦٠﴾ عَلَىٰٓ أَن نُّبَدِّلَ أَمْثَٰلَكُمْ وَنُنشِئَكُمْ
فِى مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ ٱلنَّشْأَةَ ٱلْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾

57 — Sizi Biz yarattık. Hâlâ tasdîk etmez misiniz?

58 — Söyleyin öyleyse, dökmekte olduğunuz menî nedir?

59 — Onu siz mi yaratıyorsunuz, yoksa yaratanlar Biz miyiz?

60 — Biz takdîr ettik aranızda ölümü. Ve Biz, önüne geçilecekler de değiliz.

61 — Yerinize benzerlerinizi getirmekte ve sizi bilemeyeceğiniz bir yaratılışta tekrâr var etmekte.

62 — Andolsun ki ilk yaratılışınızı bildiniz. İyice düşünmeli değil misiniz?

Kim Yarattı Sizi?

Allah Teâlâ öldükten sonra dirilmeyi kesin olarak bildirip bunu yalanlayan ilhâd ve küfür ehlini reddediyor. Onlar ki «Öldüğümüzde, toprak ve kemik yığını olduğumuzda mı gerçekten biz mi yeniden diriltileceğiz?» diyen kâfirleri reddediyor. Onların bu sözleri, yalanlama ve dirilişi uzak görme sadedindedir. Bunun için Allah Teâlâ «Sizi Biz yarattık» buyuruyor. Sizin iptidâ yaratılışınızı Biz sağladık. Siz anılmaya değer bir şey bile değilken Biz sizi yaratmaya başladık. Bir şeye başlamaya gücü yetenin yeniden yapmaya gücü yetmez mi? Elbette ki buna daha iyi gücü yeter. Bunun için Hak Teâlâ : «Hâlâ tasdîk etmez misiniz?» buyuruyor. Hâlâ öldükten sonra dirilmeyi doğrulamaz mısınız? Sonra onların aleyhinde delil serdederek «Söyleyin öyleyse, dökmekte olduğunuz menî nedir? Onu siz mi yaratıyorsunuz yoksa yaratanlar Biz miyiz?» buyuruyor. Onu rahimlere yerleştirip yaratan siz misiniz,

yoksa yaratıcı Allah mı? Ve arkasından da «Biz takdîr ettik aranızda ölümü.» buyuruyor. Ölümü aranızda gönderen biziz. Dahhâk der ki: Allah, gök ehli ile yer ehlini ölümde eşit kılmıştır. «Ve Biz, önüne geçilecekler de değiliz.» Biz âciz bırakılacak da değiliz. «Yerinize benzerlerinizi getirmekte ve sizi bilemeyeceğiniz bir yaratılışta tekrâr var etmekte.» Yani biz, kıyâmet günü sizin yaratılışınızı değiştirir ve bilmeyeceğiniz bir yaratılışta sıfat ve hallerle yeniden yaratırız.

«Andolsun ki ilk yaratılışınızı bildiniz. İyice düşünmeli değil misiniz?» Siz hiç bir şey olmadığınız halde sizi Allah'ın yarattığını bildiniz. Sizi yaratıp göz, kulak ve kalb veren O'dur. Sizi ilk başlangıçta yoktan var etmeye gücü yetenin sonra tekrâr var etmeye gücü yeteceğini bilip ibret almaz mısınız? Sonradan yaratma daha kolay ve daha basittir. Nitekim Allah Teâlâ «İlkin yaratıp sonra onu iâde eden O'dur. Bu, O'nun için pek kolaydır.» (Rûm, 27) ve «İnsan hiç düşünmez mi ki; kendisi önceden bir şey değilken Biz yarattık onu.» (Meryem, 67) ve «İnsan, Bizim kendisini bir damla sudan yarattığımızı görmedi mi ki; şimdi apaçık bir düşmandır. Kendi yaratılışını unutarak Bize bir misâl getirdi de: Çürümüşken kemikleri diriltecek kimdir? dedi. De ki: Onları ilk defa yaratan, diriltecektir. O, her yaratmayı bilendir.» (Yâsîn, 77-79), «İnsanoğlu kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır? O, akıtılan bir menî damlası değil miydi? Sonra kan pıhtısı olmuş, sonra Allah, onu yaratıp şekil vermişti. Ondan erkek ve dişi iki cins yaratmıştı. Bunları yapan Allah'ın ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi? Elbette yeter.» (Kıyâmet, 36-40) buyurmaktadır.

أَفَرَءَيْتُم مَّا تَحْرُثُونَ ﴿٦٣﴾ ءَأَنتُمْ تَزْرَعُونَهُۥٓ أَمْ نَحْنُ ٱلزَّٰرِعُونَ ﴿٦٤﴾ لَوْ نَشَآءُ لَجَعَلْنَٰهُ حُطَٰمًا فَظَلْتُمْ
تَفَكَّهُونَ ﴿٦٥﴾ إِنَّا لَمُغْرَمُونَ ﴿٦٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٦٧﴾ أَفَرَءَيْتُمُ ٱلْمَآءَ ٱلَّذِى تَشْرَبُونَ ﴿٦٨﴾ ءَأَنتُمْ
أَنزَلْتُمُوهُ مِنَ ٱلْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ ٱلْمُنزِلُونَ ﴿٦٩﴾ لَوْ نَشَآءُ جَعَلْنَٰهُ أُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ ﴿٧٠﴾ أَفَرَءَيْتُمُ
ٱلنَّارَ ٱلَّتِى تُورُونَ ﴿٧١﴾ ءَأَنتُمْ أَنشَأْتُمْ شَجَرَتَهَآ أَمْ نَحْنُ ٱلْمُنشِـُٔونَ ﴿٧٢﴾ نَحْنُ جَعَلْنَٰهَا تَذْكِرَةً وَمَتَٰعًا
لِّلْمُقْوِينَ ﴿٧٣﴾ فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾

63 — Şimdi Bana, ekmekte olduğunuzu haber verin.

64 — Onu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa Biz miyiz bitirenler?

65 — Dilersek Biz, onu çörçöp yaparız da şaşar kalırsınız.

66 — Doğrusu borç altına girdik,

67 — Daha doğrusu biz mahrûmlarız.

68 — Söyleyin Bana şimdi, içmekte olduğunuz suyu;

69 — Onu buluttan siz mi indirdiniz, yoksa Biz miyiz indirenler?

70 — İsteseydik onu tuzlu bir su kılardık. Öyleyse şükretmeli değil misiniz?

71 — Söyleyin Bana, şimdi çakmakta olduğunuz ateşi,

72 — Onun ağacını siz mi yarattınız, yoksa Biz miyiz yaratanlar?

73 — Biz onu bir ibret ve konaklayanlar için faydalı kıldık.

74 — Öyleyse Rabbını o büyük adıyla tesbîh et.

Ekininiz ve Suyunuz

«Şimdi Bana, ekmekte olduğunuzu haber verin.» Bu ifâde toprağı yarıp tohumu arasına yerleştirmek anlamındadır. «Onu siz mi bitiriyorsunuz yoksa Biz miyiz bitirenler.» Topraktan bitkiyi bitiren siz misiniz, yoksa onu oraya yerleştirip topraktan yeşerten Biz miyiz? İbn Cerîr Taberî der ki : Bana Ahmed İbn Velîd... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Aslâ ben bitirdim demeyin, yalnızca ben ektim, deyin. Ebu Hüreyre demiş ki : Allah Teâlâ'nın «Şimdi Bana, ekmekte olduğunuzu haber verin, onu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa Biz miyiz bitirenler?» buyurduğunu işitmedin mi? Bezzâr da bu hadîsi Muhammed İbn Abdurrahîm kanalıyla... Ebu Hüreyre'den naklet-miş. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babam... Ebu Abdurrahmân'dan rivâyet etti ki, o; bitirdik demeyin, fakat ektik deyin, demiş. Hûcr'den rivâyet edilir ki; o, bu ve benzeri âyetler okunduğunda : Hayır, Sen bitirdin ya Rabbi, dermiş.

«Dilersek Biz, onu çörçöp yaparız.» Onu lutuf ve rahmetimizle Biz bitirdik ve size merhametimizden ötürü de onu olduğu gibi Biz devâm ettirdik. İsteseydik onu çörçöp yapardık. Henüz olgunlaşıp biçilme zamanı gelmeden kurutuverirdik de, «Şaşar kalırsınız.» Bunun arkasından Allah Teâlâ bu âyeti şöyle tefsîr ediyor : «Doğrusu biz borç altına girdik, daha doğrusu Biz mahrûmlarız.» Yani Biz onu çörçöp haline getirirdik de siz şaşar kalırdınız. Çeşitli sözler söylerdiniz. «Doğrusu borç altına girdik» derdiniz. (انا لمغرمون) kelimesi: biz onun içine atıldık, de-

mektir. Mücâhid ve İkrime ise bu kelimeye; biz buna tutkun kılınmışız, anlamını vermişlerdir. Katâde ise azâblandırılmış anlamını verir. Bazan da «Daha doğrusu biz mahrûmlarız.» dersiniz. Mücâhid der ki : «Doğrusu borç altına girdik.» kavli ile biz kötülüğe atıldık, denilmek istenmiştir. Yani biz malımızı yitirdiğimiz gibi, elimize bir kâr da geçmedi, demektir. Katâde böyle der. Mücâhid ise; «Daha doğrusu biz mahrûmlarız.» kavli ile; yasaklanmış kimseleriz, bizim bir payımız yoktur, denilmek istendiğini bildirir. İbn Abbâs ve Mücâhid, «Şaşar kalırsınız.» kavlinin; hayrete düşersiniz, anlamına geldiğini söyler. Mücâhid'in bu ifâdeye; faciaya uğrar da kaybettiğiniz geçiminizden dolayı üzülürsünüz, anlamını verdiği bildirilir. Bu da birinci anlama râci' olur. Çünkü mallarına isâbet eden kötülükten dolayı onlar şaşkınlık içerisinde kalırlar. İbn Cerîr Taberî'nin tercîh ettiği görüş de budur. İkrime, «Şaşar kalırsınız.» kavlinin; birbirinizi kınarsınız, anlamına geldiğini söylerken, Hasan, Katâde ve Süddî de; pişmân olursunuz, anlamına geldiğini söylemişlerdir. Bu takdîrde âyet; daha önce işlediğiniz günâhlardan dolayı pişmân olursunuz, anlamına gelir. Kisâî der ki : Şaşmak anlamına gelen (تفكه) kelimesi, zıd anlamlara gelen kelimelerdendir. Nitekim araplar; nimete kondum veya üzüldüm, demek istediklerinde (تفكهت) derler.

«Söyleyin Bana şimdi, içmekte olduğunuz suyu; onu buluttan siz mi indirdiniz, yoksa Biz miyiz indirenler?» Burada yer alan (المزن) kelimesi bulut anlamınadır. İbn Abbâs, Mücâhid ve bir başkası böyle der. «Yoksa Biz miyiz indirenler?» Hayır indirenler Biziz. «İsteseydik onu tuzlu bir su kılardık.» İçmeye veya ekine elverişli olmayan, acı ve tatsız bir su. «Öyleyse şükretmeli değil misiniz?» Allah'ın size; tertemiz, tatlı suyu indirmek üzere yağmur göndermesindeki nimetine şükretmeniz gerekmez mi? «O'dur size semâdan su indiren, ondan içersiniz. Ve hayvanları otlattığınız bitki de onunla biter. Onunla size ekinler, zeytin ve hurma ağaçları, üzümler ve türlü türlü ürünler bitirir. Düşünen bir kavim için bunda âyet vardır.» (Nahl, 10-11)

İbn Ebu Hâtim der ki : Bana babam... Ebu Ca'fer'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) su içince şöyle buyururmuş : Rahmetiyle bize içimlik tatlı bir su içiren Allah'a hamdolsun. Ki O, suyu günâhlarımız nedeniyle acı ve tuzlu kılmamıştır.

«Söyleyin Bana, şimdi çakmakta olduğunuz ateşi, (çakmaktan yakıp ve kökünden çıkardığınız ateşi) onun ağacını siz mi yarattınız, yoksa Biz miyiz yaratanlar?» Hayır onu yerine koymuş olan Biziz. Arapların Merh ve Afâr adında iki ağaçları vardı. Bu iki ağaçtan yeşil bir dal koparılıp birbirine sürünce ikisinin arasından ateş kıvılcımları çıkardı.

«Biz onu bir ibret kıldık.» Mücâhid ve Katâde der ki : İnsanlara

büyük ateşi hatırlatan bir ibret. Ayrıca Katâde dedi ki : Rasûlullah (s.a.) bir gün bize öğüt vererek şöyle buyurdu : Ey kavmim, sizin yaktığınız şu ateş var ya o, cehennem ateşinde yetmiş parçadan bir parçadır. Halk dediler ki : Ey Allah'ın Rasûlü, bu yeterli olur muydu? O buyurdu ki : İki defa suya vurulmuş ki Âdemoğlu ondan yararlansın ve ona yaklaşabilsin. Katâde'nin mürsel olarak rivâyet ettiği bu hadîsi, İmâm Ahmed İbn Hanbel Müsned'inde naklederek şöyle der : Süfyân... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Sizin şu ateşiniz var ya; cehennem ateşinin yetmiş parçasından bir parçadır. İki kere denize vurulmuştur. Eğer böyle olmasaydı, Allah Teâlâ onda hiç bir kul için fayda halketmezdi. İmâm Mâlik der ki : Ebu Zenâd... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Âdemoğullarının yaktıkları ateş, cehennem ateşinin yetmiş parçasından bir parçadır. Halk dediler ki : Ey Allah'ın Rasûlü, bu yetmez miydi? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : O, altmış dokuz parçayla buna üstün kılınmıştır. Buhârî de Mâlik hadîsini rivâyet eder. Müslim ise Ebu Zenâd kanalıyla bu hadîsi rivâyet eder. Ayrıca Müslim Abdürrezzâk kanalıyla... Ebu Hüreyre'den bu hadîsi nakleder. Onun ifâdesine göre hadîsin sonu şöyledir : Nefsim kudret elinde olan (Allah)a yemîn olsun ki; altmış dokuz parçayla bu ondan ayrılmıştır. Hepsinin sıcaklığı onun sıcaklığı gibidir. Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki : Bize Ahmed İbn Amr... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Biliyor musunuz, sizin şu ateşinizin cehennem ateşi karşısındaki misâli ne gibidir? Cehennem ateşi sizin ateşinizden yetmiş kat daha karadır. Ziya el-Makdisî der ki : Bu hadîsi İbn Mus'ab Mâlik'den rivâyet eder ve onu peygambere kadar ref'etmez. Bu hadîs bana göre sahîh hadîs şartını hâizdir.

«Ve konaklayanlar için faydalı kıldık.» İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde, Dahhâk ve Nadr İbn Arabî, (المقوين) kelimesinin: müsâfirler, anlamına geldiğini söylerler. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercîh ederek der ki: İçindekiler göçtüğü zaman araplar ev için (أقوت الدار) tâbîrini kullanırlar. Başkaları da derler ki : Bu kelime, ma'mûrluktan uzak, hâlî çöl anlamına gelir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem ise bunun bu âyette aç anlamına geldiğini söyler. Leys İbn Ebu Süleym, Mücâhid'den nakleder ki : «Konaklayanlar için faydalı kıldık.» Yani hazarda olanlar ve yolcular için, demektir. Ateşten başka her yemek ona uygun gelmez. Süfyân da Câbir el-Ca'fî kanalıyla Mücâhid'den böyle rivâyet eder. İbn Ebu Necîh ise Mücâhid'in «Konaklayanlar için» kendisi ve; bütün insanlara fayda sağlayanlar için, anlamını vermiştir. İkrime'den de böyle söylediği nakledilir. Bu tefsîr diğerlerinden daha umûmîdir. Çünkü ister şehirde ister çölde yaşasın, ister zengin olsun, ister fakîr olsun herkes aydınlanmaya, ısınmaya ve yemek pişirmeye muh-

tâçtır. Ayrıca Allah'ın lutfunun eseri olarak o, taşlara ve denizin özüne ateş çıkarma imkânını ihsân etmiştir. Öyle ki onu eşyâsının arasında ve elbisesinin içerisinde taşıyan müsâfir evinde veya konakladığı yerde ateşe ihtiyâç duyduğu anda ikisini birbirine sürterek ateşi yakar, yemeğini pişirir, kebabını yapar ve onunla ısınır. Daha buna benzer diğer faydalarından yararlanır. Bu sebeple her ne kadar hüküm bütün insanlar için umûmî ise de burada yolcular tek olarak zikredilmiştir. Bu görüşe delil olarak Ahmed İbn Hanbel'in ve Ebu Dâvûd'un... Rasûlullah (s.a.)tan naklettikleri şu hadîsi gösterirler : Müslümanlar üç şeyde ortaktırlar : Ateş, ot ve su. İbn Mâce de sağlam bir isnâdla Ebu Hüreyre' den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Üç şey engellenemez : Su, ot ve ateş. İbn Abbâs'tan merfû' olarak İbn Mâce'nin rivâyet ettiği benzer bir hadîsin sonunda da şu fazlalık vardır : Onun parası da harâmdır. Ancak bunun râvîleri arasında yer alan Abdullah İbn Firâş İbn Havşeb zayıf bir kişidir. Allah en iyisini bilendir.

«Öyleyse Rabbını o büyük adıyla tesbîh et.» Bu zıd ve muhtelif eşyâyı yaratanı, yüce kudretiyle tesbîh et. Tatlı, sâf ve soğuk suyu. Dileseydi, onu tuzlu ve dünyayı suya boğan denizler gibi acı su yapardı. Yakıcı ateşi de yaratıp bunda kulları için menfaat sağlamış ve bu menfaatı dünyada geçimlikleri için ve âhirette de onları kötülüklerden alıkoymaya vesîle olması için halketmiştir.

فَلَآ أُقْسِمُ بِمَوَٰقِعِ ٱلنُّجُومِ ﴿٧٥﴾ وَإِنَّهُۥ لَقَسَمٌ لَّوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ﴿٧٦﴾ إِنَّهُۥ لَقُرْءَانٌ كَرِيمٌ ﴿٧٧﴾
فِى كِتَٰبٍ مَّكْنُونٍ ﴿٧٨﴾ لَّا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا ٱلْمُطَهَّرُونَ ﴿٧٩﴾ تَنزِيلٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٠﴾ أَفَبِهَٰذَا ٱلْحَدِيثِ أَنتُم
مُّدْهِنُونَ ﴿٨١﴾ وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ ﴿٨٢﴾

75 — Hayır, yıldızların yerleri üzerine yemîn ederim.
76 — Gerçekten bilseniz bu, büyük bir yemîndir.
77 — Şüphesiz o, şerefli bir Kur'ân'dır.
78 — Korunmuş bir kitâbdadır.
79 — Ona arınmış olanlardan başkası dokunamaz.
80 — Alemlerin Rabbından indirilmedir.
81 — Siz, bu sözü mü küçümsüyorsunuz?
82 — Rızkınızı yalanlamakla mı çıkarıyorsunuz?

Yıldızların Yerine Yemin Olsun ki

Cübeyr, Dahhâk'dan nakleder ki; Allah Teâlâ mahlûkatından hiç

bir şeye yemîn etmez. Buradaki yemîn ifâdesi bir başlangıç olup Allah kelâmına onunla başlamaktadır. Bu görüş zayıftır. Cumhûr'un üzerinde ittifâk ettiği görüş; Allah Azze ve Celle'nin yaratıklarından dilediğine kasem edeceği noktasındadır. Bu yemîn, Allah'ın azametine delildir. Müfessirlerden bazıları dediler ki : Burada (لا) edâtı zâiddir. Ve ifâdenin anlamı; yıldızların yerleri üzerine yemîn ederim, şeklindedir. İbn Cerîr, Saîd İbn Cübeyr'den böyle rivâyet eder. Bu yemînin cevâbı ise, sonra gelen «Şüphesiz o, şerefli bir Kur'ân'dır.» kavlidir. Başkaları da dediler ki : Buradaki (لا) edâtı mânâsı olmayan zâid bir harf olmayıp, kasem edilen şey menfî anlamda ise, yemînden önce kullanılan bir edâttır. Hz. Âişe (r.a.)nin şu sözünde olduğu gibi : Hayır Allah'a yemîn olsun ki, Rasûlullah (s.a.)ın eli hiç bir zaman bir kadın eline değmemiştir. Burada da sözün takdîri şöyle olur : Hayır, yıldızların yerleri üzerine yemîn ederim ki; Kur'ân mevzûunda mes'ele sizin iddiâ ettiğiniz gibi değildir. O, ne bir büyüdür, ne de kehânettir. Aksine çok şerefli bir Kur'ân'dır. İbn Cerîr Taberî der ki : Bazı Arap dili bilginleri (فلااقسم) kelimesinin anlamı konusunda şöyle demişlerdir : Mes'ele sizin dediğiniz gibi değildir. Sonra kasem ile yeniden cümleye başlanılarak; yemîn ederim ki, buyurulmuştur.

«Yıldızların yerleri» kavlinin anlamı konusunda ihtilâf edilmiştir. Hakem İbn Cübeyr, Saîd İbn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; bununla Kur'ân'ın belirmesi ve indirilmesi kasdedilmiştir. Çünkü Kur'ân, Kadir gecesinde topluca yüce gökten dünya göğüne indirilmiş, sonra parça parça müteâkib seneler içerisinde yeryüzüne indirilmiştir. Bunu bildirdîkten sonra İbn Abbâs bu âyeti okumuştur. Dahhâk ise der ki : İbn Abbâs şöyle dedi : Kur'ân bütün olarak Levh-i Mahfûz'da Allah katından dünya göğündeki değerli yazıcı meleklerinin yanına indirilmiştir. Bu melekler de yirmi gecede Cebrâil'e bunu iletmişlerdir. Cebrâîl de yirmi senede bunu Hz. Peygambere indirmiştir. İşte «Yıldızların yerleri üzerine yemîn ederim.» kavlinin mânâsı, Kur'ân'ın belirmesi ve zuhûrudur. İkrime, Mücâhid, Süddî ve Ebu Harze de böyle der. Ayrıca Mücâhid der ki : Yıldızların yeri ile gökyüzündeki mevkiîleri kasdedilmiştir. Yıldızların doğuş ve batış yönü de kasdedilmiştir, denilmiştir. Hasan ve Katâde böyle demiş, İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercîh etmiştir. Katâde (المواقع) kelimesinin menzilleri demek olduğunu bildirmiş ki Hasan da böyle der. Bununla kasdedilen mânâ ise kıyâmet gününde onların dağılmasıdır. Dahhâk der ki : «Yıldızların yerleri üzerine yemîn ederim.» kavli ile Câhiliye devri insanlarının yağmur yağdığı zaman; biz yıldızların düşüş yerinden yağmura tutulduk, dediklerinde kasdettikleri, düşüş yeri kasdedilmiştir.

«Gerçekten bilseniz bu, büyük bir yemîndir.» Benim yaptığım bu yemîn, gerçekten büyüklüğünü bilseniz çok büyük bir yemîndir. Onu

bilseydiniz; yemîn edilen şeyi ta'zîm eder, saygı ile karşılardınız : «Şüphesiz o, şerefli bir Kur'ân'dır.» Muhakkak ki Hz. Muhammed'e inen bu Kur'ân, çok büyük bir kitâbdır. «Korunmuş bir kitâbdadır.» Saygıyla muhâfaza edilmiş, muazzam bir kitâbda yer alan muazzam bir şeydir. İbn Cerîr Taberî der ki : Bize İsmâîl İbn Mûsâ... İbn Abbâs'tan naklettiki; «Ona arınmış olanlardan başkası dokunamaz.» kavli ile, gökyüzündeki kitâbın kasdedildiğini söylemiştir. Avfî de İbn Abbâs'tan nakleder ki; «Arınmış olanlar» dan maksad, meleklerdir. Enes, Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk, Câbir İbn Zeyd, Ebu Nehîk, Süddî, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem ve diğerleri de böyle demişlerdir.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize İbn Abd'ül-A'lâ... Katâde'den naklettiki; «Ona arınmış olanlardan başkası dokunamaz» kavli hakkında o, şöyle demiştir : Allah katında arınmış olanlardan başkası ona el süremez. Dünyada ise, pis mecûsî de, kirli münâfık da ona el sürer. Katâde der ki : Bu İbn Mes'ûd'un kırâetinde (مايمسه الاالمطهرون) şeklindedir. Ebu'l-Âliye der ki : «Ona arınmış olanlardan başkası dokunamaz.» Ey günâh ehli, siz değilsiniz. İbn Zeyd der ki : Kureyş'li kâfirler bu Kur'ân'ın Hz. Peygambere şeytânlar tarafından indirildiğini iddiâ ediyorlardı. Allah Teâlâ bunun üzerine, ona arınmış olanlardan başkasının dokunamayacağını haber vermiştir. Nitekim onu şeytânlar indirmiş değildir. Bu onlar için münâsib de değildir, buna güçleri de yetmez. Çünkü onlar işitmekten uzaklaştırılmışlardır. Bu kuvvetli bir sözdür ve daha önce söylenenlerin dışına taşmaz. Ferrâ ise «Ona arınmış olanlardan başkası dokunamaz.» kavlinden maksad, onun tadını ve faydasını ancak îmân edenler görürler, demiştir.

Başkaları da derler ki : «Ona arınmış olanlardan başkası dokunamaz.» Cenâbetten ve abdestten temizlenmiş olanlardan başkası dokunamaz. Onlar derler ki : Âyetin ifâdesi bir haber, anlamı ise taleb anlamıdır. Ve yine onlar derler ki : Burada Kur'ân ile kasdedilen şey Mushaf'dır. Nitekim Müslim, Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) Kur'ân ile düşman topraklarına gitmeyi, düşmanın ona ulaşmasından korkarak yasaklamıştır. Bu konuda İmâm Mâlik'in el-Muvatta' isimli eserinde naklettiği rivâyeti de delil getirirler. İmâm Malik der ki : Abdullah İbn Ebu Bekr İbn Muhammed İbn Ömer İbn Amr İbn Hazm dedi ki : Rasûlullah (s.a.)ın Amr İbn Hazm'a yazdığı mektupta şu ifâde yer alıyordu : Temiz olanlardan başkası Kur'ân'a dokunmamalıdır. Ebu Dâvûd da mürsel hadîsler arasında Zührî'den nakleder ki; o, Ebu Bekr İbn Muhammed İbn Amr İbn Hazm'ın yanında bulunan bir sahîfede okudum ki; Rasûlullah (s.a.) : Kur'ân'ı ancak abdestli olanlar elleyebilir, demiştir. Bu hadîs bulunarak elde edilmiş olup sağlam bir hadîstir. Onu Zührî ve başkaları okumuşlardır. Bu gibi hadîsleri kabul etmek gerekir. Darekutnî ise bu hadîsi Amr İbn Hazm kanalıyla Abdul-

lah İbn Ömer'e ve ondan da Osmân İbn Ebu'l-Âsî'ye isnâd eder ki, bunların her birinin isnâdının üzerinde durulması gerekir. Allah en iyisini bilendir.

«Âlemlerin Rabbından indirilmedir.» Bu Kur'ân, âlemlerin Rabbı katından indirilmiştir. Yoksa o, söyledikleri gibi bir büyü, bir kehânet veya şiir mecmûası değildir. Aksine kendisinde şüphe bulunmayan ve onun ötesinde faydalı hiç bir gerçeğin bulunmadığı hakkın kendisidir.

«Siz, bu sözü mü küçümsüyorsunuz?» Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki (مدهنون) kelimesi; yalanlayıp doğrulamıyorsunuz, anlamına gelmektedir. Dahhâk, Ebu Harze ve Süddî de böyle demişlerdir. Mücâhid ise der ki : Siz, bu sözü küçümseyip onlara yönelmek mi istiyorsunuz? demektir.

«Rızkınızı yalanlamakla mı çıkarıyorsunuz?» Bazıları derler ki : Siz, rızkınızı yani şükrünüzü onu yalanlayarak mı yerine getiriyorsunuz. Yani şükre karşılık yalanlamak mı? Daha ileride geleceği gibi Ali ve İbn Abbâs'ın bu âyeti (وتجعلون شكركم أنكم تكذبون) «Şükrünüzü yalanlamakla mı yapıyorsunuz?» şeklinde okudukları rivâyet edilmiştir. İbn Cerîr Taberi der ki : Heysem İbn Adiyy'in anlattığına göre, Şemure kabîlesinin dilinde; falancanın rızkı yoktur, sözü falanca şükretmez anlamına kullanılmakta imiş. İmâm Ahmed İbn Hanbel de : Bize Hüseyn İbn Muhammed... Hz. Ali'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Rızkınızı, yani şükrünüzü yalanlamakla mı yapıyorsunuz? Bize falanca yıldızın düştüğü yerden yağmur yağdırıldı mı diyorsunuz? Aynı şekilde İbn Ebu Hâtim de babasından nakleder ki, Mahver İbn İbrâhîm... İsrâîl kanalıyla bu hadîsi merfû' olarak rivâyet etmiştir. Tirmizî de Ahmed İbn Menî' kanalıyla Hüseyn İbn Muhammed'den bu hadîsi rivâyet eder ve; hasendir, garîbtir, der. Süfyân da Abd'ül-A'lâ'dan bu hadîsi rivâyet eder, ancak Hz. Peygambere kadar ref'etmez. İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Muhammed İbn Beşşâr... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi : Hangi topluluğa yağmur yağmışsa, onlardan bir kısmı küfrederek falanca ve falanca yıldızın düştüğü yerden bize yağmur yağdırdı, derler. İbn Abbâs bu âyeti; şükrünüzü yalanlamakla mı yerine getiriyorsunuz? diye okumuş. Bu rivâyetin İbn Abbâs'a isnâdı sahîhtir.

İmâm Mâlik, el-Muvatta'ında der ki: Sâlih İbn Keysân, Zeyd İbn Hâlid'den nakletti ki; o şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) Hudeybiye günü geceleyin yağmış olan yağmurun üzerinde bize sabah namazını kıldırdı. Namazı tamâmlayınca halka dönüp buyurdu ki : Rabbınızın ne dediğini biliyor musunuz? Orada bulunanlar : Allah ve Rasûlü en iyisini bilendir, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Rabbınız : Kullarımdan bir kısmı, Bana inanır, bir kısmı inkâr eder oldu. Allah'ın lutfu ve rahmetiyle bize yağmur yağdırıldı, diyenler Bana îmân etmiş, yıldızları inkâr etmiş olanlardır. Falanca ve falanca yıldızın düştüğü yerden bize yağ-

mur yağdırıldı, diyenler ise Beni inkâr etmiş yıldızlara îmân etmiş olanlardır, buyurmuştur. Buhârî ve Müslim, Sahîh'lerinde Ebu Dâvûd ve Neseî de bu hadîsi İmâm Mâlik kanalıyla Zeyd İbn Hâlîd'den naklederler. Müslim der ki : Bize Muhammed İbn Seleme... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuş : Allah Teâlâ gökten hangi bereketi indirmişse, insanlardan bir grup onu mutlakâ inkâr etmişlerdir. Allah yağmuru indirir, ama insanlar; falanca ve falanca yıldız indirdi, derler. Bu veçhiyle bu hadîsi rivâyette Müslim münferid kalmıştır.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bana Yûnus... Ebu Hüreyre'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Allah Teâlâ bir topluluğa sabah veya akşam nimet ihsân eder. O nimetle bazı topluluklar kâfir olurlar. Çünkü; falanca ve falanca yıldız tarafından yağmur yağdırıldı, derler. Muhammed İbn İbrâhîm der ki : Ben bu hadîsi Saîd İbn Müseyyeb'e naklettiğimde dedi ki : Doğrusu biz de onu Ebu Hüreyre (r.a.)den işitmiştik. Bana Ömer İbn Hattâb'ın yağmur duâsına çıktığına şâhid olan birisi haber verdi ki Hz. Ömer yağmur isteyince Abbâs'a yönelip şöyle demiş : Ey Abbâs, ey Rasûlullah'ın amcası, Süreyyâ yıldızının düşüş yerinden ne kaldı? O dedi ki : Bilginlerin iddiâsına göre o, düşüşünden yedi gün sonra ufukta belirir. Yedi gün geçmedi ki sonunda yağmur yağdırıldı. Bu ifâde Allah Teâlâ'nın, kanunu gereği yağmuru indirmeyi gerçekleştirdiği vakitle ilgili suâle hamledilir. Yoksa o yıldızın düşüş yerinin, bizâtihi yağmurun inmesinde etkili olduğunu ifâde etmez. Çünkü bu, açıkça inanılması yasak olan bir şeydir. Nitekim Fâtır sûresinin ikinci âyetinde bu konuyla ilgili hadîsler geçmiştir.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bana Yûnus, İsmâîl İbn Ümeyye'den —o veya başkası olabilir— nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) yağmura tutulmuş bir adamın; arslan burcunun bulutla yer arasındaki bir kısmından, bize yağmur yağdırıldı, dediğini duymuş ve; yalan söylersin bilâkis o, Allah'ın rızkıdır, demiş. Sonra İbn Cerîr Taberî der ki : Bana Ebu Sâlih... Ebu Ümâme'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Hangi topluluğa geceleyin yağmur indirilirse, mutlaka onlardan bir grup sabahleyin onu inkâr ederler. Sonra Hz. Peygamber «Rızkınızı yalanlamakla mı çıkarıyorsunuz?» âyetini okumuş. O söyleyen kişi; biz falanca ve falanca yıldız vâsıtasıyla yağmur elde ettik, der. Ebu Saîd'in merfû' olarak naklettiği hadîste de denilir ki : İnsanlar yedi yıl kıtlık çekip sonra yağmura kavuşsalar yine de; Debrân yıldızının belirmesiyle bize yağmur yağdırıldı, derler.

Mücâhid ise, «Rızkınızı yalanlamakla mı çıkarıyorsunuz?» kavli hakkında şöyle demiş : Biz falanca ve falanca yıldız tarafından yağmura kavuşturulduk, demeleri işte budur. Allah diyor ki : Onun Allah katından lutfedilen bir rızık olduğunu söyleyin. Dahhâk ve bir başkası

da böyle demiştir. Katâde der ki : Hasan ise şöyle derdi : Bir topluluğun kendi kendine yapmış olduğu şey ne kötüdür. Allah'ın kitâbından yalanlamadan başka bir rızık elde etmediler. Hasan'ın bu sözüne göre âyetin mânâsı şöyle olur : Allah'ın kitâbından kendi payınızı onu yalanlamak kılıyorsunuz. Nitekim bundan önceki âyet de bunu te'yîd etmektedir : «Siz bu sözü mü küçümsüyorsunuz? Rızkınızı yalanlamakla mı çıkarıyorsunuz?»

İ Z Â H I

Dördüncü Mes'ele : Şerefli anlamına gelen (كريم) lafzı ile ilgilidir. Burada bir incelik vardır. Şöyle ki : Bir söz çok tekrârlandığı zaman gözlerde ve kulaklarda değerini yitirir. Görmez misiniz bu sebeple kralların meclisinde bir şey söyleyen kişi, onu iki kere tekrâr etmez. Eğer onu tekrârlayacak olursa söyleyen kişiye; neden tekrârlıyorsun? diye sorulur. Kaldı ki Allah Teâlâ «Şüphesiz o, şerefli bir Kur'ân'dır.» buyururken (مقروء - قرء - يقرأ) okunmuştur ve okunur anlamına gelen kökü kullanmıştır. «Şerefli» kelimesi de bu okunan Kur'ân'ın fazla okunması nedeniyle değerinin düşmediğini ifâde eder. Bu kelâm; ebediyyen yeni bir söz ve hiç işitilmemiş bir ifâde olarak kalır. İşte Kur'ân, kadîm olduğu halde onun hâdis sıfatıyla nitelendirilmesi buradandır. O kadîm olmasına rağmen işitenler onu şimdi yeni söylenen bir söz gibi işitip dinlerler. Hiç bir topluluğun kulağını tırmalamaz. Çünkü peygamberden binlerce sene evvel onu öğrenmiş olan melekler, herhangi birimizden onu dinledikleri zaman, yeni bir sözü işiten bir kişinin aldığı zevki alarak önceden hiç duymamış gibi haz duyar. Şerefli anlamına gelen (كريم) kelimesi, bütün övgü sıfatlarını toplayan bir isimdir. Denilir ki; kerîm aslı temiz, parçaları temiz olan şeydir. Öyle ki, aslında arınmamış olan bir şey bulunana mutlak anlamda kerîm denmez. Ancak kendisi kerîm denilir. Aslı arınmış olup ta kendisi arınmış olmayana da ancak aslı kerîm, ama kendisi sefîl denilerek bir sınırlama ile kerîm lafzı kullanılır. Mücerred olarak cümerd, insanlara vergisi çok olan kişidir. Yahut kolay veren kişiye cömert denir. Bu kişiye aynı zamanda kerîm de denir. Ancak onun bir başka üstünlüğü olmazsa gerçekte değil bir sebepten dolayı bu sıfat verilir. Çünkü insanlar kendilerine verenleri severler. Veren kişiye karşı duydukları sevgi, başkalarına karşı duydukları sevgiden daha başkadır. Bu sebeple zâhid veya âlim birini gördükleri zaman ona kerîm demezler. Bunu destekler mâhiyette diyebiliriz ki: İnsanlar kendilerinden bir şey istemeyen birini gördükleri zaman, ona mücerred olarak istemediği için kendisi kerîm adını verirler. Çünkü insanlardan almak onlar için zordur ve bu bütün insanlar için kötü olan bir alışkanlıktır. Esâsta ise kerîm aslı temiz, faslı temiz ve olması gere-

ken özellikleri kendinde toplayan kimsedir. Muâmelelerinde cömerd olan kişi, kendisine aşağılık denilebilecek bir sebebin bulunmaması gereken kişidir. Öyleyse Kur'ân-ı Kerîm aslı i'tibârıyla temiz, fazîleti ayân-beyân olan, lafzı fasîh, mânâsı sahîh bir kitabdır. Bu anlamda kerîm olduğu gibi, avâmın anladığı anlamda da kerîm bir Kur'ân'dır. Çünkü Kur'ân'dan kim ne isterse, Kur'ân onu o kimseye verir. Fakîh ondan delil çıkarmak ister ve elde eder. Hâkim ona dayanmak ve ona göre hüküm vermek ister ve buna dayanır. Edîb ondan yararlanır ve onunla kuvvet kazanır. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'i Azîz ve Hakîm sıfatlarıyla nitelemiştir. Çünkü o, kendisine uzanan herkese istediğini veren kerîmdir. İlimlerden hiç bir şey anlamayan pek çok kişi Kur'ân ile uğraşınca onu kolayca ezberler. Halbuki bir kelimesini değiştirmeden, bir harfini oynatmadan herhangi bir kitabı ezberleyen çok az kişi vardır. Ama hâfızların hepsi Kur'ân-ı Kerîm'i hiç duraksamadan ve bir harfini değiştirmeden ezberden okurlar. Kur'ân azîzdir. Çünkü ondan kaçan hiç bir kimsede Kur'ân'dan hiç bir şey kalmaz. Diğer kitablar böyle değildir. Çünkü bir kitabı okuyup ezberleyen sonra onu unutan kişinin kalbi, onun mânâsına takılı kalır ve onu doğru olarak nakletmeye çalışır. Kur'ân azîz olduğu için onu terkedenlerde Kur'ân'dan hiç bir şey kalmaz, onu korumayanlarda Kur'ân'dan hiçbir iz kalmaz. Kur'ân hakîmdir. Çünkü onunla meşgûl olup gönlünü ona kaptıranlar diğer ilimlerin hepsinden müstağnî olurlar. Allah Teâlâ «Korunmuş bir kitabdadır» buyurarak, Kur'ân'ın bir kitâbın içerisine yerleştirilmiş olduğunu bildiriyor ve böylece tavsîf ediyor. Biz deriz ki : Bu konuda iki vecih vardır : Birincisi; Zarf kılınmış olan şey Kur'ân'dır. Yani bu Kur'ân bir kitâb içindedir. Tıpkı falan adam evinde ikrâm sâhibi bir kişidir, dendiği gibi. Bu ifâdeyi duyan kimse, o kişinin evinde oturmakta olduğunun kasdedildiğinden şüphe etmez. Bu ifâde ile onun evinde iken ikrâm sahibi, evinin dışında iken ikrâm sâhibi olmadığı anlaşılmaz. Ve yine bu ifâde ile o kişinin evinde ikrâm sâhibi olduğunun kasdedilmediğinden de şüphe etmez. Bu ifâdeden maksad, o adamın ikrâm sâhibi birisi olduğu ve evinde bulunduğudur. Burada da ifâde aynıdır. Kur'ân şerefli bir Kur'ândır. Ve o bir kitâb içindedir. Yahut da zarf kılınan şey şereflidir ve o şerefli şey de bir kitâb içindedir. Tıpkı; falan adam kendiliğinden şereflidir, dendiği gibi. Buradan hiç bir kimse bu sözü söyleyenin o kişiyi zarf kılmış olduğunu anlamaz. Çünkü bu sözü söyleyen kişi, onunla bu adamın kendiliğinden oturan veya uyuyan bir kişi olduğunu kasdetmediğini, yalnızca kendi içerisinde şerefli olduğunu kasdettiğini anlar. Kur'ân da işte bu şekilde şerefli bir kitâbdır. Kâfirler yanında şerefli olmasa da Levh-i mahfûz'da şereflidir. İkincisi zarf kılınan kısım şerefli Kur'ân'dır kavlinin bütünüdür. Yani bu kitab içerisinde böyledir, demektir. Tıpkı Allah'ın kitâbında «İlliyûn nedir?» (Mutaffifîn, 19) buyurulduğu

gibi. Bu takdîrde maksad şöyle olur: Levh-i Mahfûz'da sıfatları yazılı olan kitab, bu şerefli Kur'ân'dır. Her iki mânâ da sahihtir. Ancak gökyüzünde okunmuş kitâb olması bakımından birincisi ta'zîm husûsunda daha belîğânedir.

Beşinci Mes'ele : Kitâbdan maksad nedir? Biz deriz ki : Bu birkaç vecihdir : Birincisi; —ki en sahîh olanı da budur— kitabdan maksad, Levh-i Mahfûz'dur. Allah Teâlâ'nın «Bilâkis, o övülmüş bir Kur'n'dır, Levh-i Mahfûz'dadır.» (Burûc, 21-22) buyurduğu da buna delâlet eder. İkincisi, kitab Mushaf'tır. Üçüncüsü; indirilmiş olan kitâblardan bir kitabdır ve bu kitab Tevrât'ta, İncil'de ve bunların dışındaki kitablarda okunmuş olan kitabdır. Denilirse ki : Kitaba kitab ismi nasıl veriliyor? Kitab (فعال) veznindedir. Ve bu vezin tek bir şey için olursa ya masdar olarak bulunur hisâb, kıyâm ve benzeri gibi. Ya da yazılan şeyin adı olur libâs, liân ve benzeri gibi. Her iki şekilden hangisi olursa olsun, Kur'ân masdar anlamında kitâb olamaz, yazılmış anlamında da kitâb olamaz. Ancak bir levhada veya kâğıtta yazılmış anlamında kitâb olur. Bu takdîrde de yazılmış olan şey, kitâbda olmaz. Ancak kâğıtta olur. Biz deriz ki : Senin zikrettiğin vezinler gösteriyor ki kitâb yazılmış olan değildir veya kendisine yazılmış olan veya üzerine yazılmış olan şey de değildir. Çünkü «lisân» bağlanan şey, «sivân» da kendisiyle elbisenin korunduğu şeydir. Levh ise ancak üzerinde yazı yazılan şey olabileceği için buna kitâb adının verilmesi doğru olur.

Altıncı Mes'ele : Yazılmış saklanmış demektir. Allah Teâlâ, «Saklı inci misâli» buyurmaktadır. Yine Sâffât sûresinde «Sanki onlar, saklı bir yumurta gibidirler.» (Sâffât, 49) buyurmaktadır. Eğer kitâbdan maksad levh ise bu, gizlenmiş değildir. Aksine onda bulunan şey yayılmıştır. Eğer bununla Mushaf kasdedilmişse, yazılmış olması onun saklanmış olmasını gerektirir. Buna nasıl cevab verilir? Biz deriz ki : Saklanmış, korunmuş demektir. Eğer çok değerli değilse gözle korunur. Bu insanlar için çok açıktır. Eğer şerefli ve kıymetli bir şey ise gözle korunup saklanması yeterli olmaz, gözlerden de saklanıp gizlenmesi gerekir. Değeri ve kıymeti arttıkça gizliliği de artar. Bazan kasaya konulur veya gömülür. Binâenaleyh örtmek, korumada son noktadır. Bu sebeple Allah Teâlâ, «saklı» demektedir ki bu son derece korunmuş anlamınadır. Böylece lâzımın zikriyle melzûm kasdedilmiştir. Bu fesâhatta bir söz nev'idir. Meselâ; falanca fosfor cevheri gibidir, denir ki çok az bulunur anlamına gelir. İkinci olarak şöyle cevap verilebilir: Levh-i Mahfûz gözlerden gizlenmiştir. Özel meleklerin dışında kimse ondan haberdâr olamaz. Arındırılmış bir topluluktan başkası onu göremez. Kur'ân ise ebediyyen onu değiştirmek isteyenlerin gözünden gizlenmiş, tahrîf etmek isteyenlerden korunmuş ve yazılıp saklanmıştır. Eğer denilirse ki; onun kitâbda olmasının faydası nedir? Okunan her şey zâten kitâb-

dadır. Biz deriz ki : Bu kâfirlere reddiyeyi pekiştirmek içindir. Çünkü onlar Kur'ân'ın bir uydurma olduğunu iddiâ ediyorlardı. Bunun peygambere okunmuş olduğu söylenince, onların sözleri kendiliğinden reddedilmiş olur. Sonra onlar demişlerdi ki : Eğer ona okunmuşsa bu takdîrde, o cinlerin sözü olmalıdır. Allah Teâlâ onun «Bir kitâbda olduğunu» belirterek, meleğin peygambere onu bir kitâbdan alarak indirdiğini bildirmektedir. Öyleyse bu, meleğin kendi sözü değildir. Cinlerin sözü olması bir yana melek sözü bile değildir. Biz; mâdemki o, şereflidir, öyleyse kitâbdadır, diyecek olursak bunun faydası çok açıktır. Korunmuş bir kitâbda olmasına gelince; bu, ifâde onun açık bir kitâbda yer alan, eskilerin efsâneleri olduğunu söyleyenlere reddiye içindir. Yani kâfirler onu mütâlaa etmiş değillerdir. Onlar nasıl haberdâr olabilirler ki, o korunmuş bir kitâbdadır ve ona arınmış olanlardan başkası dokunamaz. Öyleyse belirttiğimiz husûslardan anlaşılıyor ki; Kur'ân'ın okunmuş olması vasfı, onu kendiliğinden söylüyor diyenlere reddiye içindir. Kitâbda bulunması ise, onu cinlerin okuduğunu söyleyenlere reddiyedir. Çünkü böylece onun okunmuş ve bir başka şeyden alınmış olduğu kabul edilmektedir. Korunmuş kavli ise onun bir kitâbda okunmuş olduğunu, ancak bunun eskilerin efsâneleri olduğunu söyleyenlere reddiye içindir.

Yedinci Mes'ele : «Ona dokunamaz» ifadesindeki zamîr sahîh rivâyete göre kitâba gitmektedir. Ancak bu zamîrin «şüphesiz o, şerefli bir Kur'ân'dır» kavlindeki «O» zamîrinin âid olduğu yere âid olması da mümkündür. Bu takdîrde mânâsı şöyle olur : Kur'ân'ı ancak arınmış olanlar elleyebilirler. Bu takdîrde sîğa ihbârî olur. Ancak bu ifâdenin nehiy anlamına olup olmadığı konusunda ihtilâf vardır. «Boşanmış kadınlar beklerler.» (Bakara, 228) âyetinde olduğu gibi emir anlamında ihbârî olduğu söylenmiştir. Kitâbdan maksad Levh-i Mahfûz'dur, diyenler, —ki bizim açıklamalarımıza göre bu en doğru olanıdır— lafzen ihbârî olduğu gibi bunun da ma'nen ihbârî olduğunu söylemişlerdir. Biz «dokunamaz» ifâdesindeki zamîrin kitâba râci' olduğunu söyleyecek olursak, bu lafzen ihbâr olduğu gibi, ma'nen de ihbârdır, derler. Zamîrin Mushaf'a râci' olduğunu söyleyenler ise bu konuda ihtilâf etmişlerdir. Bu zayıf bir vecihtir ki İbn Atiyye onu nakleder. Buna göre nehiy, lafzen ve ma'nen vâriddir. Hanın zammesi de bunu gerektirmektedir ve bu zamme i'râb için değildir. Ancak bu bir vecih olarak kabul edilmez.

Sekizinci Mes'ele : Kitabdan maksadın Levh-i Mahfûz olduğu sahîh olursa, «ona dokunamaz» kavlindeki zamîrin de kitâba gitmesi sahîh olur. Bu takdîrde Şâfiî merhûmun; abdestsiz kişinin Kur'ân'a dokunması câiz değildir, sözü nasıl sahîh olacaktır? Biz deriz ki : Zâhir olan odur ki; Şâfiî merhûm görüşünü, âyetin sarîh ifadesinden değil, Sünnet'ten almış olmalıdır. Çünkü Hz. Peygamber, Amr İbn Hazm'a

yazdığı mektûbta; Kur'ân'a abdestsiz olanlar dokunmasın, buyurmuştur. Ya da Şâfiî bu görüşünü âyetten istinbâd yoluyla çıkarmıştır. Ve demiştir ki : Temiz olarak el sürmek ta'zîme delâlet eden bir haldir. Temiz olmadan el sürmek ise bir anlamda saygısızlıktır. Çünkü zıdların zıdlarla karşılanması gerekir. Temiz olarak el sürmenin karşısında temiz olmadan el sürme yer alır. El sürmeyi terketmek ise her iki durumun dışına çıkmadır. Küçümsemeye karşılık yüceltme de böyledir. Burada ne yüceltme, ne küçültme olmayan bir şey de mevcûdtur. Biz deriz ki : Kur'ân'a el sürmeyen kişi; ne onu yüceltmiş, ne de küçültmüş olur. El sürmemek ile, iki zıddın dışına çıkmış olur. Binâenaleyh abdestli olarak el sürmekte ta'zîm, abdestsiz olarak el sürmekte küçümseme vardır. Bu nedenle de câiz değildir. Bu görüş Şâfiî merhûma ve onun derecesine ulaşmış olan kişilere uygun olan çok derin ve ince bir mânâdır. Ayrıca burada bir fıkhî incelik de bulunmaktadır ki bu âyetin tefsîrini düşündüğü sırada bu zayıf kula (Fahreddîn Râzî) zâhir olmuştur. Bu sebeple buraya onu da kaydetmek istemiştir. Çünkü bu, Allah'ın bir lutfunun nişanesidir. Şöyle ki : Şâfiî merhûm abdestsiz ve cünüb kişilerin Kur'ân'a el sürmesini men'etmiştir ve onları temiz olmayan kişiler olarak bildirmiştir. Sonra cünüb kişiyi Kur'ân'ı okumaktan men'etmiş, ancak abdestsiz kişinin Kur'ân'ı okumasını engellememiştir. Bu, onun Allah Teâlâ'nın kelâmından derinlemesine çıkardığı bir görüştür. Çünkü Allah Teâlâ cünüb kişiyi; «cünüb olmaksızın» âyetinin açık ifâdesiyle mescidden men'etmiştir. Bu da gösteriyor ki, cünüb kişi ibâdete müsâit bir liyakatta değildir. Eğer ibâdete liyâkat kesbetmiş olsaydı, Allah Teâlâ onun câmiye girmesini engellemezdi. Çünkü Hak Teâlâ, zikir ehli olan kişilerin camiye girmelerine izin vermiş ve «O evlerde ki, Allah onların yüceltilmesine ve içlerinde kendisinin adının anılmasına izin vermiştir.» (Nûr, 36) buyurmuştur. Câmide zikir yapmak için liyâkatlı olan kişi zorunlu olarak câmiye girmesine izin verilen kişidir. Eğer cünüb kişi zikir ehli olabilseydi, mescide girmesi engellenmezdi. Cünüb kişinin câmiye girmesi ve câmide oturması memnû'dur. Abdestsiz kişiye gelince; bu kimsenin câmiye girmesi yasaklanmış değildir. Çünkü sahâbelerden bir kısmı mescide abdestsiz olarak girerlerdi. Hz. Peygamber de halkın câmide yatmasına izin vermişti. Uyku abdestsizlik değildir. Ancak özel olarak uyku —muhtelif görüşler bulunmasına rağmen— abdestsizlik hükmündedir. Camiye girmesi yasaklanmayan kimsenin zikir ehli olmadığı açıkça sâbit olmadığından, onun Kur'ân okuması câiz olur. Eğer denilirse ki : Buna göre cünüb kişinin tesbîh çekmesi ve istiğfâr etmesinin de câiz olması gerekirdi, çünkü bu zikirdir. Biz deriz ki : Kur'ân mutlak zikirdir. Çünkü Allah Teâlâ «Doğrusu bu; sana ve kavmine bir öğüttür.» (Zuhruf, 44) buyuruyor ve yine «Zikir dolu Kur'ân'a yemîn olsun.» (Sâd, 1) diyor. «Orada Allah'ın adı anılır»

buyuruyor. Halbuki biz mescide mescid adı verildiğini biliyoruz. Bir topluluğun mescidi demek secde ettiği yer demektir. Bununla kasdedilen şey ise namazdır. Namazda vâcib olan zikir ise; Kur'ân'dır. Orada «Allah'ın adı anılır» kavlinden anlaşılan da Kur'ân'dır. Aklen Kur'ân'dan başka ve Kur'ân'ın dışındaki şey ile Kur'ân'ın mânâsı kasdedilerek Allah'ın adı anılabilir, ancak bu anlamda anma, söz olur, zikir olmaz. Ben Allah'tan mağfiret dilerim, diyen kişi kendisinin bir durumunu haber vermektedir. Yüce ve ulu Allah'tan başka kuvvet ve kudret sâhibi yoktur, diyen kişi de vâki' olan bir durumu haber vermektedir ama «De ki: Allah bir tektir.» (İhlâs, 1) diyen kişi bunun aksinedir. O, bununla konuşan kişi değil bir ifâdeyi tekrarlayıp söyleyen kişidir. Sözüyle başkalarına bir şeyi emrediyor değildir. Kur'ân, ancak zikir kasdıyla olan zikirdir. Yoksa söz kasdıyla olan değildir. Bu mutlak bir anlam taşır. Bunun dışındaki sözler zikir olabilir de, olmayabilir de. Eğer denilirse ki : «Selâmetle ve güven içinde girin oraya.» (Hicr, 46) denildiğinde bir girişe izin verildiğinin kasdedildiği söylendiğinde, bunun Kur'ân ve zikir olmaması gerekir. Biz deriz ki : Bu Kur'ân'ın bir ifâdesidir. Kim bunu haber vermek kasdıyla zikrederse ve bununla giriş izni veya emrini kasdederse; o, Kur'an okuyor olmaktan uzâktır. Ancak ifâdenin, Kur'ân'dan bir ifâde olması durumu ortadan kalkmaz. Bu sebeple biz, onu söyleyen kişinin namazının bâtıl olduğunu söyleriz. Eğer Kur'ân'dan âyet okuyor olsaydı, namazı bâtıl olmazdı. Bu cevâbta bu kitâbı okuyan kişilerin dikkat etmesi gereken bir incelik vardır. Bu sebeple ben, «Selâmetle ve güven içinde girin oraya.» diyenin izin maksadıyla söylemesi halinde bu ifâdenin Kur'ân'dan bir âyet olmayacağını söylerken, bu sözüyle kasıdsız olarak, «Selâmetle ve güven içinde girin oraya.» diyen kişinin Kur'ân okuyucusu olmadığı ifâdesi arasında ayırım yaptım. Ma'kûl olarak bunun cevâbı şöyledir : İbâdet, arzuların tersinedir. Şehvet ve arzular ya karından veya çoğunlukla cinsel organlardan gelir. Hiç bir kimse bunlardan uzak olamaz. Hattâ kişi diğer yiyecek, içecek ve eğlenilecek şeyleri arzu etmese bile. Ancak karın ile ilgili arzular bazan arzu olmaktan çıkar ve ihtiyâç halini alır. Açlık ve korku anında olduğu gibi. Nitekim Allah Teâlâ cennet ehli hakkında «Kuş eti, içlerinin çektiğinden.» (Vâkıa, 21) diyerek bu ifâdeyi kullanmıştır. Yani ne ihtiyâç, ne de zarûret için olmayıp yalnızca istek için olabilir ki biz bu husûsu bu sûrede açıklamıştık. Cinsel isteğe gelince; bu şehvet olmaktan çıkmaz. Çıkacak olursa, zarûret değil, ihtiyaç olur. Cinsel isteğin sadece bir istek ve arzu olduğu söylenemez. Bununla beraber ibâdet de işin içerisine karışır. Binâenaleyh cinsel istek; ibâdeti bedenî bir ibâdet olmaktan çıkarmaz. Aksine onun işlenmesi halinde şeriatı koyan zât; haccın, namazın ve orucun butlânına hükmetmiştir. Karnın isteklerini karşılamak mücerred olarak istek ve şehvet olmadığı için namaz

ve oruç onunla bozulur, ama hacc bozulmaz. Bazan namaz da bozulmaz. Bu sâbit olduğuna göre; biz deriz ki: Bir şeyin çıkması karnın arzularının giderilmiş olduğuna delildir. Menînin çıkması da cinsel arzunun karşılanmış olduğuna delildir. Binâenaleyh bunlar için nefsin arındırılması gerekir. Ancak dışla iç karşılıklı olarak yer alır. Allah Teâlâ abdest ve inzâl vukûu halinde dışın temizlenmesini emretmiş, ki dış içe uygun olsun. İnsanın basîreti olunca cünüb iken gusül yaptığında içini temizlemeye de bakar, namaz ve zikir arzusuyla kendisinde bir hafîflik hisseder. Burada bu inceliği tamâmlayacak bir şey daha var : Bir kişi diyebilir ki : Senin sözün doğru olsaydı, abdest bozunca abdest almak vâcib olduğu gibi yemek yeyince de abdest almak vâcib olurdu. Çünkü yemek de bir isteğin karşılanmasıdır. Nasıl inzâl vâki' olunca gusül gerekiyorsa —ki bu, bir isteğin yerine getirilmiş olduğunun delilidir— ve yine nasıl bir şey girince bir ihtiyâç karşılandığı için gusül vâcib oluyorsa, abdest bozma da aynı şekildedir. Biz deriz ki: Burada bir sır saklıdır. Yukarıda açıkladığımız gibi, yemek bazen ihtiyâç ve zarûret için olur. Ve biz yemenin arzu için olduğunu ancak bir işâret olursa anlayabiliriz. Çünkü yenince bunun ihtiyâç için olduğu bilinir, ancak istek için olduğu bilinmez. Cinsel temâs ise ihtiyâç ve zarûret için olmaz. Her zaman istek ve şehvet için olur. Bu sebeple şerîatı koyan— iki delile dayanarak— bundan temizlenmeyi gerekli görmüştür. Bunlardan birincisi; Rasûlullah (s.a.)ın şu sözüdür : «Su, yalnız sudan dolayıdır.» Bu sebeple inzâl, abdest bozma gibidir. Nasıl dışarı çıkmak abdestin vâcib olması için asıl ise, guslün vâcib olması için de bir çıkış olan inzâlin bulunması gerekir ve ancak o zaman ihtiyâç ve arzunun giderilmiş olduğu ortaya çıkar. Çünkü insan inzâlden sonra açıkça cinsel istek duymaz. İkincisi; Rasûlullah (s.a.)tan rivâyet edilen şu hadîstir: Yemekten sonra abdest alana ateş dokunmaz. Bu da isteğin karşılanmasının delilidir. Tıpkı dışarı çıkmanın delil olduğu gibi. Şöyle ki zorda kalan kişi yemeğin ateşte pişmesine fazlaca dayanamaz ve nasıl olursa yer. Piştikten sonra yemek, isteğin işaretidir, zarûreti karşılamanın değil. Biz tekrâr suâlin cevâbına dönüyor ve diyoruz ki : Bu husûs açıklık kazandığına göre, Şâfiî merhûm; cinsel arzuyu karşılamanın sırf şehvet olduğunu, ibâdetle cünüblüğün birleşemeyeceğini kabul ederek cünüb kişinin Kur'ân okumaması gerektiğini bildirmiştir. Abdestsiz kişinin ise Kur'an okuması câizdir, çünkü abdest bozmak sırf şehvetten kaynaklanmaz.

Dokuzuncu Mes'ele : «Arınmış olanlardan başkası» kavli ile Allah'ın başlangıçta kendilerini arındırmış olduğu ve hayatları boyunca bu şekilde devâm ettirdiği melekler kasdedilmiştir. Eğer bununla abdestsizlik kasdedilmiş olsaydı, Allah Teâlâ Tının ve hanın teşdîdiyle (المطهرون، المتطهرون) şeklinde zikretmesi gerekirdi. Halbuki meşhûr

ve sahîh olan kırâette (تطهير) kökünden gelen ve (الاطهار) masdarından gelmeyen (المطهرون) kelimesi kullanılmıştır. Bu da bir bakıma bizim yukarıda zikrettiğimiz görüşü te'yîd eder. Bu bazılarının Kur'ân'ı Hz. Peygambere gökten cinler indiriyor, demelerinden dolayıdır. Nitekim Araplar, kâhinler hakkında söylediklerini Hz. Peygamber hakkında da söylüyor ve şöyle diyorlardı : Onu peygambere bir kâhin söylüyor. Bunun için Allah Teâlâ ona cinler dokunamaz, ancak pislikten arınmış olan (melekler) dokunur, buyuruyor. Binâenaleyh o, cinlerin bozuk şaşırtmacalarına alet olmaz. Meleklerden başkaları da bu bakımdan arındırılmış değildirler. Bu da Kur'ân'ın uydurma bir söz olduğunu, peygamberin onu uyduran bir şâir veya cin çarpmış bir deli veya kâhin olduğunu söyleyenlere reddiyedir. Bu onların sözüdür, Allah Teâlâ'nın azîz kitâbının tavsîfinde kullandığı nitelikler de tamâmen onlara reddiye sadedindedir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el - Ğayb, XXIX, 191-196)

—oOo—

فَلَوْلَآ إِذَا بَلَغَتِ ٱلْحُلْقُومَ ﴿٨٣﴾ وَأَنتُمْ حِينَئِذٍ تَنظُرُونَ ﴿٨٤﴾ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُبْصِرُونَ ﴿٨٥﴾ فَلَوْلَآ إِن كُنتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ ﴿٨٦﴾ تَرْجِعُونَهَآ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٨٧﴾

83 — Hele can boğaza gelince,
84 — O vakit görürsünüz siz.
85 — Biz ona sizden daha yakınız, ama görmezsiniz.
86 — Mâdemki cezâ görmeyecekmişsiniz,
87 — Onu geri çevirsenize. Şâyet sözünüzde samîmî iseniz.

Can Boğaza Gelince

Allah Teâlâ buyuruyor ki : «Hele can boğaza gelince» Rûh, ölüm anında boğaza gelince. Nitekim kıyâmet sûresinde de şöyle buyurulur : «Dikkat edin; can boğaza gelip köprücük kemiklerine dayandığı zaman: Çâre bulan yok mudur? denir. Artık ayrılık vaktinin geldiğini sanır. Bacaklar birbirine dolaşır. O gün sevk Rabbının huzûrunadır.» (Kıyâmet, 26-30) Bunun için burada da «O vakit görürsünüz siz.» buyuruyor. Ölüm geldiği ve ölüm sarhoşluğunun belirdiği vakit, siz görürsünüz. «Biz ona sizden daha yakınız.» Yani meleklerimizle. «Ama göremezsiniz.» Fakat siz onları göremezsiniz. Nitekim En'âm sûresinde de şöyle buyurmakta-

dır: «O; kulları üzerinde yegâne hâkimdir. Ve size, koruyucular yollar. Nihâyet herhangi birinize ölüm gelince, elçilerimiz bir eksiklik yapmaksızın onun canını alırlar. Sonra onlar, gerçek mevlâlarına döndürülürler. Dikkat edin, hüküm O'nundur. Ve O, hesâb görenlerin en sür'atlisidir.» (En'âm, 61-62).

«Mâdemki cezâ görmeyecekmişsiniz, onu geri çevirsenize. Şâyet sözünüzde samîmi iseniz.» Canı boğazına gelmiş olan bu kişinin canını yerine döndürsenize. Eğer samîmî iseniz onu bedenindeki karârgâhına geri çeviririz. İbn Abbâs (مدينين) kelimesine; eğer hesâba çekilenlerden iseniz, anlamını vermiştir. Mücâhid, İkrime, Hasan, Katâde, Dahhâk, Süddî ve Ebu Harze'den de benzer bir rivâyet nakledilmiştir. Saîd İbn Cübeyr ve Hasan el-Basrî ise; eğer siz kıyâmet günü diriltilip cezâlandırılacağınızı doğrulamıyorsanız, bu canı geri yerine döndürün, diye mânâ vermişlerdir. Mücâhid ise (غير مدينين) kelimesine; yakîn getirmiyorsanız, anlamını vermiştir. Meymûn İbn Mihrân da; azâblandırılmayan ve kahra uğramayanlar, diye mânâ vermiştir.

فَأَمَّآ إِن كَانَ مِنَ ٱلْمُقَرَّبِينَ ﴿٨٨﴾ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ ﴿٨٩﴾ وَأَمَّآ إِن كَانَ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلْيَمِينِ ﴿٩٠﴾
فَسَلَٰمٌ لَّكَ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلْيَمِينِ ﴿٩١﴾ وَأَمَّآ إِن كَانَ مِنَ ٱلْمُكَذِّبِينَ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٩٢﴾ فَنُزُلٌ مِّنْ حَمِيمٍ ﴿٩٣﴾
وَتَصْلِيَةُ جَحِيمٍ ﴿٩٤﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ حَقُّ ٱلْيَقِينِ ﴿٩٥﴾ فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ ﴿٩٦﴾

88 — Eğer o kişi gözdelerden ise;
89 — Rahatlık, güzel rızık ve Naîm cenneti.
90 — Şâyet sağcılardan ise;
91 — Selâm sana sağcılardan.
92 — Eğer sapık yalanlayıcılardan ise;
93 — İşte ona da kaynar sudan bir ziyâfet,
94 — Ve cehenneme atılış.
95 — Şüphesiz ki bu; kesin gerçeğin kendisidir.
96 — Öyleyse Rabbını büyük adıyla tesbîh et.

Ve Gözdeler

Bu üç hâl; insanların ölüm geldiği sıradaki halleridir. Ya gözdelerden olacaklardır, ya da gözdelerin aşağısında sağcılar arasında yer alacaklardır veya hidâyetten sapmış, hakkı yalanlayan ve Allah'ın emrinden câhil olanlar arasında yer alacaklardır. Bunun için Allah Teâlâ :

«Eğer o kişi gözdelerden ise» buyurmaktadır. Yani ölen kişi. Gözdeler; vâcib ve müstehabları yapan, harâm ve mekrûhları terkeden, bazı mübâhları da yapmayan kimselerdir. «Rahatlık, güzel rızık ve Naîm cennetleri.» Onlar için rahatlık, güzel rızık vardır. Ölecekleri sırada melekler onlara bunu müjdelerler. Berâ İbn Âzib'den nakledilen hadîste geçtiği gibi; rahmet melekleri onlara : Ey tertemiz bedendeki tertemiz rûh, sen onu canlı kılmıştın. Şimdi rahatlık, güzel rızık ile kızmayan Rabbının huzûruna çık, derler.

Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'ın (فروح) kelimesine rahatlık, (وريحان) kelimesine istirâhat anlamını verdiğini söyler. Mücâhid de aynı şekilde (الروح) kelimesinin istirâhat anlamına geldiğini bildirir. Ebu Herze der ki : Bu kelime dünyada rahat demektir. Saîd İbn Cübeyr ve Süddî ise (الروح) kelimesinin sevinç anlamına geldiğini bildirir. Mücâhid, «Rahatlık, güzel rızık» anlamına gelen (فروح و ريحان) kelimelerinin, cennet ve rehâvet olduğunu bildirir. Katâde rahatlığın rahmet olduğunu söylerken, İbn Abbâs, Mücâhid ve Saîd İbn Cübeyr (وريحان) kelimesinin, rızık anlamına geldiğini bildirir. Bütün bu sözler birbirine yakındır ve sahîhtir. Kişi gözdelerden olarak ölürse, onun için rahat, istirâhat, rahmet, sevinç, sürûr ve güzel rızkın hepsi gerçekleşir. Ve bir de «Naîm cenneti.» Ebu'l-Âliye der ki : Gözdelerden olan bir kişi cennet çiçeklerinden bir dal getirilinceye kadar, rûhu bedeninden ayrılmaz. Ancak onun kokusuyla rûhunu teslîm eder. Muhammed İbn Kâ'b der ki : İnsanlardan hiç birisi cennetlik mi yoksa cehennemlik mi olduğunu bilmeden ölmez. Biz, İbrâhîm sûresinde ölüm ânında ortaya çıkacak durumla ilgili hadîsleri açıklamıştık. Eğer bu hadîsler burada yazılmış olsaydı daha güzel olurdu. Bu hadîsler arasında Temîm ed-Dârî'nin Rasûlullah (s.a.)tan naklettiği şu hadîs de bulunmaktadır : Allah Teâlâ ölüm meleğine der ki : Falancaya var ve onu bana getir. Çünkü ben, onu sıkıntı ve sevinçlerle tecrübe ettim ve seveceğim şekilde buldum. Onu bana getir, elbette onu dinlendireceğim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ölüm meleği beraberinde beş yüz melekle birlikte ona varır. Yanlarında kefenler ve cennet kokuları taşırlar. Beraberlerinde reyhân demetleri vardır. Her bir reyhânın kökü aynıdır fakat dalında yirmi çeşit reyhân bulunur. Her çeşidin diğerine benzer bir kokusu vardır. Onlar beraberlerinde, içinde misk bulunan beyâz bir ipeği de taşırlar. Hadîsin tamâmı İbrâhîm sûresinde geçmişti. Bu âyetle ilgili olarak pekçok hadîs vârid olmuştur. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Yûnus İbn Muhammed... Hz. Âişe'den nakletti ki : o, Rasûlullah (s.a.)ın bu âyeti rânın ötüresi ile (فروح وريحان) şeklinde okuduğunu duymuş. Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî de Hârûn kanalıyla bu hadîsi Hz. Âişe'den naklederler. Tirmizî; bu hadîsi yalnızca Hârûn'dan naklen bilmekteyiz, der. Bu kırâet yalnızca Ya'kûb'un kırâ-

etidir. Ötekiler buna muhâlefet ederek rânın fethası ile (فروح) şeklinde okumuşlardır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Hasan... Abdurrahmân İbn Nevfel'den nakletti ki; o, Muâz'ın kızı Dürre'nin, İbn Hânî'den şöyle dediğini duymuş : O Hz. Peygambere demiş ki : Biz öldüğümüz zaman birbirimizi ziyâret eder miyiz, birbirimizi görür müyüz? Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki : Rûh, ağaca konan bir kuş gibi olur. Kıyâmet günü olunca her rûh bedenine girer. Bu hadîste bütün mü'minler için bir müjde vardır. Bu hadîsin sahîh olduğuna İmâm Ahmed'in, İmâm Muhammed İbn İdrîs eş-Şâfiî'den, onun İmâm Mâlik İbn Enes'ten, onun Zührî'den, onun Abdurrahmân İbn Kâ'b İbn Mâlik'ten, onun babasından, onun Rasûlullah (s.a.)tan naklettiği şu hadîs de delildir : Mü'minin rûhu ancak cennet ağacına konmuş bir kuş gibidir. Nihâyet Allah onu dirilteceği gün, cesedine geri döndürür. Bu hadîsin isnadı muazzam, metni de sağlamdır. Rasûlullah (s.a.), sahîh bir hadîste şöyle buyurur: Şehîdlerin rûhları yeşil bir kuş şeklindedir. Cennette diledikleri yere doğru kanatlanırlar. Sonra Arş'a asılmış bulunan kandillere konarlar. Bu hadîs Âl-i İmrân sûresinde geçmişti.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Afrân, Hammâm'dan, o da Atâ İbn Saîd'den nakletti ki; o şöyle demiş : Ben Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ'yı tanıdığım ilk gün, onun ak saçlı ve ak sakallı bir ihtiyâr olduğunu, merkebin üzerine binmiş, bir cenâzenin peşinden gittiğini görmüştüm. Ve o zaman şöyle dediğini duymuştum : Bana falan oğlu falan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle dediğini duymuş : Kim Allah'a ulaşmaktan hoşlanırsa; Allah da onu kendisine ulaştırmaktan hoşlanır. Kim de Allah'a ulaşmaktan nefred ederse; Allah da onunla buluşmaktan nefret eder. Orada bulunanlar; bunun üzerine ağlamaya koyuldular. Rasûlullah (s.a.) dedi ki : Sizi ağlatan şey nedir? Onlar : Biz ölümden hoşlanmayız, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Bahis mevzûu olan o değildir. Fakat kişi ölüm döşeğine düştüğünde: «Eğer o kişi gözdelerden ise; rahatlık, güzel rızık ve Naîm cenneti.» vardır. O kişiye bu müjde verildiğinde, Allah Azze ve Celle'ye ulaşmak ister. Allah Azze ve Celle de onun kendisine ulaşmasından daha çok sevinç duyar. Ama o kişi «Eğer sapık yalanlayıcılardan ise; işte ona da kaynar sudan bir ziyâfet.» Ona da bu durum haber verilince; Allah'a ulaşmaktan nefret eder, halbuki Allah onunla buluşmaktan daha çok nefret etmektedir. İmâm Ahmed İbn Hanbel böyle rivâyet eder. Hz. Âişe'nin naklettiği sahîh hadîs de bu anlamda bir şâhiddir.

«Şâyet sağcılardan ise; selâm sana sağcılardan.» Eğer ölmek üzere olan kişi; sağcılardan ise, melekler ona şöyle müjde verirler : Selâm olsun sana. Yani senin üzülmen gerekmez, çünkü sen selâmettesin, çünkü sen sağcılardansın. Katâde ve İbn Zeyd ise bunu; sen Allah'ın azâbın-

dan kurtuldun ve ona Allah'ın melekleri selâmet diledi, anlamını vermişlerdir. Nitekim İkrime de; ona melekler selâm verir ve kendisinin sağcılardan olduğunu bildirirler, demiştir. Bu güzel bir mânâ olup Allah Teâlâ'nın Fussilet sûresindeki şu kavline benzemektedir : «Muhakkak ki; Rabbımız Allah'tır, deyip sonra dosdoğru bir istikâmet tutturanların üzerine melekler iner, onlara: Korkmayın, üzülmeyin, size va'dolunan cennetle sevinin, derler. Biz dünya hayatında da, âhirette de sizin dostlarınızız. Burada canlarınızın çektiği şeyler sizedir ve burada umduğunuz herşey var. Gafûr, Rahîm olanın ikramı olarak.» (Fussilet, 30 - 32).

Buhârî der ki : «Selâm sana» Senin sağcılardan olduğun kesindir (...)

«Eğer sapık yalanlayıcılardan ise; işte ona da kaynar sudan bir ziyâfet ve cehenneme atılış.» Eğer ölmek üzere olan kişi, hakkı yalanlayan ve hidâyetten dönmüş olan yalanlayıcılardan ise; onun için karınları ve derileri eriten sıcak sudan bir ziyâfet vardır. Ve yine onun her yönden kuşatılacağı, cehenneme atılacağı karârlaştırılmıştır.

«Şüphesiz ki bu; kesin gerçeğin kendisidir.» Bu haber kesin gerçeğin kendisidir, onda aslâ şüphe olmadığı gibi, hiç bir kimsenin de kaçıp kurtulması mümkün değildir.

«Öyleyse Rabbını büyük adıyla tesbîh et.» İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Ebu Abdurrahmân... Ukbe İbn Âmir'den nakletti ki; bu âyet nâzil olduğunda Rasûlullah (s.a.) onu rükûunuzda söyleyin demiş. A'lâ sûresindeki «Rabbını en yüce adıyla tesbîh et.» âyeti nâzil olunca da; bunu secdelerinizde söyleyin, demiş. Ebu Dâvûd ve İbn Mâce de bu hadîsi Abdullah İbn Mübârek kanalıyla... Ukbe İbn Âmir'den naklederler. Revh İbn Ubâde de... Câbir'den nakleder ki; Resûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kim; yüce Allah'ı hamd ile tesbîh ederiz derse; onun için cennette bir hurma ağacı dikilir. Bu hadîsi Tirmizî de aynı şekilde zikretmiştir. Ayrıca Tirmizî ve Neseî, bu hadîsi Hammâd İbn Seleme kanalıyla... Câbir'den rivâyet ederler. Tirmizî; bu hadîs, hasen ve garîbtir, Ebu Zübeyr'in dışında bir başkasından rivâyetini bilmiyoruz, der. Buhârî de kitabının sonunda der ki : Bize Ahmed İbn İşkâb... Ebu Hüreyre'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : İki kelime vardır ki; bunlar, dilde hafîf mîzânda ağırdırlar ve Rahmân'a sevimlidirler. Bunlar: Allah'ı hamd ile tesbîh ederiz; Yüce Allah'ı tesbîh ederiz, cümleleridir. Ebu Dâvûd dışında diğer hadîs imâmları da bu hadîsi Muhammed İbn Fudayl kanalıyla... Ebu Hüreyre'den naklederler. İfâde aynen bunun benzeridir.

VÂKIA SÛRESİNİN SONU

HADÎD SÛRESİ

(Medîne'de nâzil olmuştur.)

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yezîd İbn Abd Rabbih... Irbaz İbn Sâriye'den nakletti ki, o Rasûlullah (s.a.)ın yatmadan evvel «Müsebbihât» denilen ve tesbîh ile başlayan sûreleri okuduğunu bildirmiştir. Rasûlullah buyurmuş ki : Bunda bin âyetten daha değerli bir âyet bulunmaktadır. Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî muhtelif yollardan Bakıyye kanalıyla bu hadîsi naklederler. Tirmizî bu hadîsin hasen ve garîb olduğunu söyler. Neseî ise İbn Ebu Sehl kanalıyla Hâlid İbn Ma'dân'dan bu hadîsi mürsel olarak zikreder. O; ne Hâlid'den sonraki râvî olan Abdullah İbn Ebu Bilâl'ı, ne de Irbâz İbn Sâriye'yi nakleder. Hadîste işâret edilen âyete gelince, Allah bilir ya bu «O, hem Evvel'dir hem Âhir'dir. Hem Zâhir'dir, hem Bâtın'dır. Ve O, her şeyi bilendir.» kavli Celîl'idir. Allah dilerse ileride bunun açıklaması gelecektir. Güvenimiz O'nadır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ يُحْيِي وَيُمِيتُ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢﴾ هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Göklerde ve yerde olanlar Allah'ı tesbîh etmektedirler. Ve O Azîzdir, Hakîm'dir.

2 — Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Diriltir, öldürür. Ve O, her şeye kâdirdir.

3 — O; hem Evvel'dir, hem Ahir'dir, hem Zâhir'dir, hem Bâtın'dır. Ve O, her şeyi Bilendir.

Allah Teâlâ göklerde ve yerde bulunan her şeyin, yani canlıların ve bitkilerin zât-ı Sübhânîsini zikrettiğini haber veriyor. Nitekim bir başka âyette : «Yedi gök, yeryüzü ve içinde bulunanlar; O'nu tesbîh ederler. O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur. Ama siz onların tesbihlerini anlamazsınız.» (İsrâ, 44) demektedir.

«Ve O Azîz'dir.» Her şey kendisine boyun eğendir. «Hakîm'dir.» Mahlûkâtında, emir ve şerîatında hüküm sâhibidir. «Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Diriltir, öldürür. Ve O, her şeye kâdirdir.» Mahlûkâtına hükmeden mülk sahibi O'dur. Binâenaleyh öldürür ve diriltir. Dilediğine dilediği kadarını verir. Onun dilediği olur, dilemediği olmaz.

«O; hem Evvel'dir, hem Âhir'dir, hem Zâhir'dir, hem Bâtın'dır.» Irbâz İbn Sâriye'nin hadîsinde işâret edilen ve bin ayetten daha efdal olduğu söylenen âyet budur. Ebu Dâvûd der ki : Bize Abbâs İbn Abdülazîm... Ebu Zümeyl'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Abdullah İbn Abbâs'a içinde hissettiğin şey nedir? diye sordum. O, ne hissediyorsun? dedi. Ben; Allah'a yemîn ederim ki onu söyleyemiyorum, dedim. O: şüphelendiğin bir şey mi var? dedi. Ve gülerek; bundan kurtulan hiç bir kimse yoktur ki, dedi. Nihâyet Allah Teâlâ «Sana indirdiklerimizden şüphe ediyorsan, senden önce indirdiğimiz kitabları okuyanlara sor» (Yûnus, 94) âyetini inzâl buyurdu da kurtuldum. İçinde bir şey hissedersen; «O; hem Evvel'dir, hem Âhir'dir, hem Zâhir'dir, hem Bâtın'dır. Ve O, her şeyi bilendir.» âyetini oku, dedi.

Müfessirler bu âyette ihtilâf ederek yaklaşık on küsûr görüş zikretmişlerdir. Buhârî der ki : Yahyâ; her şeyin bilgisi kendisinde zâhir olan ve her şeyin bilgisi kendisinde bâtın olandır, der. Şeyhimiz Hâfız el-Mizzî dedi ki : Burada sözkonusu olan, Yahyâ İbn Ziyâd el-Ferrâ'dır. Onun «Maânî'l-Kur'ân» adını verdiği bir kitabı vardır. Bu konuda pekçok hadîs vârid olmuştur. Bunlardan birisi de İmâm Ahmed İbn Hanbel'in naklettiği şu hadîstir : Bize Halef İbn Velîd... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) yatacak zaman bizim için şu duâyı okurdu : Allah'ım, yedi kat göğün ve yüce Arş'ın Rabbı. Bizim Rabbımız ve her şeyin Rabbı. Ey Tevrât'ı, İncil'i ve Kur'ân'ı indiren, taneyi ve çekirdeği yaratan, Senden başka hiç bir ilâh yoktur. Senin, boynundan tutup yakalayacağın her şeyin şerrinden Sana sığınırım. Evvel Sensin; Senden önce hiç bir şey yoktur. Âhir Sensin; Senden sonra hiç bir şey yoktur. Zâhir Sensin, Senin üzerinde hiç bir şey yoktur. Bâtın Sensin, Senin

altında hiç bir şey yoktur. Borcumuzu bize ödettir ve bizi, fakirlikten kurtar. Müslim, bu hadîsi Sahîh'inde rivâyet eder ve der ki : Bize Züheyl İbn Harb Süheyl'den nakletti ki; bizden birimiz yatacağı zaman Ebu Sâlih sağ yanımız üzerine yatıp sonra şöyle dememizi emrederdi : Allah'ım, göklerin Rabbı, yeryüzünün Rabbı, yüce Arş'ın Rabbı, bizim Rabbımız ve her şeyin Rabbı. Taneyi ve çekirdeği yaratan. Tevrât'ı, İncil'i ve Kur'ân'ı indiren. Senin alnından yakalayacağın her şerlinin şerrinden Sana sığınırım. Allah'ım, Evvel Sensin; Senden önce hiç bir şey yoktur. Âhir Sensin; Senden sonra hiç bir şey yoktur. Zâhir Sensin; Senin üstünde hiç bir şey yoktur. Bâtın Sensin, Senin altında hiç bir şey yoktur. Borcumuzu bize ödet ve bizi fikîrlikten kurtar. Ebu Sâlih bu hadîsi Ebu Hüreyre kanalıyla Hz. Peygamberden naklederdi. Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî de Müsned'inde Mü'minlerin annesi Âişe (r.a.)den buna benzer bir hadîsi nakleder ve der ki : Bize Ukbe... Mesrûk'tan nakletti ki; Hz. Âişe (r.a.) şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) yatağının yapılmasını emrederdi de yatağı kıbleye yönelik olarak serilirdi. Yatağına girdiğinde ne dediği anlaşılmazdı. Gecenin sonuna doğru sesini yükseltir ve şöyle derdi; Allah'ım, yedi kat göklerin Rabbı, yüce Arş'ın Rabbı, her şeyin ilâhı ve her şeyin Rabbı. Tevrât'ı, İncil'i ve Kur'ân'ı indiren. Taneyi ve çekirdeği yaratan, alnından tutacağın her şeyin şerrinden Sana sığınırım. Allahım; Sen öyle bir Evvel'sin ki Senden önce hiç bir şey yoktur. Sen öyle bir Âhir'sin ki Senden sonra hiç bir şey yoktur. Sen öyle bir Zâhir'sin ki Senin üstünde hiç bir şey yoktur. Sen öyle bir Bâtın'sın ki Senin altında hiç bir şey yoktur.Bizim borcumuzu ödettir ve bizi fakîrlikten kurtar. Bu hadîsin râvîleri arasında yer alan Sırrî İbn İsmâîl Şa'bî'nin amcası oğludur ve cidden zayıf bir râvîdir. Allah en iyisini bilendir.

Ebu Îsâ et-Tirmizî, bu âyetin tefsîrinde der ki : Bize Abd İbn Humeyd ve bir başkası —ki her ikisinin de söylediği aynı şeydir— dediler ki : Yûnus İbn Muhammed... Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini nakletti : Rasûlullah (s.a.) ashâbı ile beraber oturduğu bir sırada üzerlerine bir bulut geldi. Allah Peygamberi buyurdu ki : Bu nedir biliyor musunuz? Onlar; Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Bu buluttur. Bu, Allah'a şükretmeyen ve O'na ibâdet etmeyen bir kavme Allah'ın gönderdiği su taşıyan devedir. Sonra Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Üstünüzdeki nedir biliyor musunuz? Onlar; Allah ve Rasûlü en iyisini bilendir, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : O; dünya göğüdür, korunmuş bir tavan ve düşmesi engellenmiş bir dalgadır. Sonra buyurdu ki : Onunla sizin aranızda olanı biliyor musunuz? Orada bulunanlar; Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Onun üstünde bir gök vardır. Beş yüz yıllık mesâfededir. Hz. Peygamber yedi göğü saydı ve: her birinin arasında yerle gök arası kadar uzaklık vardır, dedi. Sonra buyurdu ki : Bunun üstünde ne vardır bili-

yor musunuz? Onlar; Allah ve Rasûlü en iyisini bilendir, dediler. O buyurdu ki : Bunun üzerinde Arş vardır. Onunla göğün arası iki göğün arası kadar uzaklıktadır. Sonra buyurdu ki : Altınızda ne vardır biliyor musunuz? Onlar; Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Onun altında yer yüzü vardır. Sonra dedi ki : Onun da altında ne vardır? biliyor musunuz? Onlar; Allah ve Rasûlü en iyisini bilendir, dediler. Buyurdu ki : Onun da altında bir başka yer vardır ki araları beş yüz yıllık yoldur. Nihayet yedi kat yeri saydı ve her iki yerin arasındaki mesâfenin beş yüz yıl olduğunu söyledi. Sonra buyurdu ki : Muhammed'in nefsi elinde olan Allah'a yemîn ederim ki; eğer siz bir ipi yerin altına sarkıtacak olsaydınız o Allah'ın üzerine düşerdi. Sonra «O; hem Evvel'dir, hem Âhir'dir, hem Zâhir'dir, hem Bâtın'dır. Ve O, her şeyi bilendir.» âyetini okudu. Sonra Tirmizî, bu hadîsin bu yönden garîb olduğunu bildirir. Eyyûb ve Yûnus İbn Ubeyd'le Ali İbn Zeyd'den nakledilir ki; onlar bu râvîler arasında yer alan Hasan'ın Ebu Hüreyre'den hadîs işitmemiş olduğunu söylemişlerdir. Bazı ilim ehli bu hadîsi yorumlayıp şöyle demişlerdir : İp; Allah'ın ilmi, kudreti ve saltanatı üzerine inerdi. Allah'ın ilmi, kudreti ve saltanatı ise; her yerde vardır ve O, kitâbında vasfettiği gibi Arş'ın üstündedir. Onun sözü burada son buldu.

İmâm Ahmed İbn Hanbel bu hadîsi Süreyc kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakleder ve onun ifâdesinde; iki yer arasındaki uzaklık yedi yüz senedir, eğer sizden biriniz yedi kat yerin altına bir ip uzatabilseydi, o Allah'ın üzerine inerdi, bölümü yeralır ve ardından da «O; hem Evvel'dir, hem Âhir'dir, hem Zâhir'dir, hem Bâtın'dır...» âyetini okumuştur ifâdesi yer almaktadır. İbn Ebu Hâtim ve Bezzâr, Ebu Ca'fer er-Râzî kanalıyla... Ebu Hüreyre'den bu hadîsi naklederler. Ancak İbn Ebu Hâtim hadîsin sonundaki; siz yedi kat yerin altına bir ip uzatabilseydiniz ifadesine yer vermez. Hadîsi şöylece bağlar : Nihâyet yedi kat yeri saydı ve; her iki yerin arasındaki uzaklık beş yüz yıldır, dedi. Sonra da «O; hem Evvel'dir, hem Âhir'dir, hem Zâhir'dir, hem Bâtın'dır...» âyetini okudu. Bezzâr bu hadîsin Hz. Peygamber'den yalnızca Ebu Hüreyre kanalıyla rivâyet edildiğini söyler. İbn Cerîr Taberî de... Katâde'den nakleder ki; Rasûlullah ve ashâbı otururken ânîden üzerlerine bir bulut gelivermiş. Rasûlullah (s.a.); bu nedir biliyor musunuz? demiş... İbn Cerîr Taberî sonra hadîsin devâmını aynı Tirmizî'nin ifâdesinde olduğu gibi nakleder. Ancak bu hadîs bu şekliyle mürseldir. Belki de ezberlenmiş olan hadîs budur. Allah en iyisini bilendir. Ebu Zerr el-Ğıfârî'den de bu hadîs rivâyet edilmiştir. Ebu Bekr el-Bezzâr Müsned'inde ve Beyhakî de isimler ve sıfatlar bâbında bu hadîsi rivâyet ederler. Ancak bu isnâdın üzerinde durulması gerekir. Ayrıca metinde garîblik ve münkerlik vardır. Allah Sübhânehu ve Teâlâ en iyisini bilendir.

İbn Cerîr Taberî, Talâk sûresinin 12'nci âyetinin tefsîrinde der ki :

Bize İbn Abd'ül-A'lâ... Katâde'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Dört melek gökle yer arasında karşılaştılar ve birbirlerine nereden geldin? dediler. Birisi şöyle dedi : Rabbım Azze ve Celle beni yedinci gökten gönderdi ve O'nu orada bıraktım. Diğeri ise şöyle dedi : Rabbım Azze ve Celle beni yedinci kat yerden gönderdi ve O'nu orada bıraktım. Üçüncüsü dedi ki : Rabbım beni Doğudan gönderdi ve ben O'nu orada bıraktım. Sonuncusu da dedi ki : Rabbım beni Batıdan gönderdi ve ben O'nu orada bıraktım. Bu hadîs gerçekten garîbtir. Birinci hadîste zikredildiği gibi Katâde'de durup kalan mevkûf bir hadîs olabilir. Allah en iyisini bilendir.

İ Z Â H I

Bu âyette bazı mes'eleler vardır:

Birinci Mes'ele : Rivâyet edilir ki, Rasûlullah (s.a.) bu âyetin tefsirinde şöyle buyurmuştur : «O, öncesinde hiç bir şey bulunmayan Evvel, sonunda hiç bir şey bulunmayan Âhir'dir.» İyi bil ki; bu makâm derin ve girift bir makâmdır. Bu konudaki araştırma birçok vecihlidir. Birincisi; bir şeyin bir şeye önceliği birkaç şekilde düşünülebilir:

a) Etki bakımından öncelik. Biz parmağın hareketinin yüzüğün hareketinden önce olduğunu düşünürüz. Buradaki öncelikte kasdedilen husûs, önce olanın sonra olanda etkin oluşudur.

b) Etkinlik bakımından değil, ihtiyâç bakımından olan öncelik. Biz ikinin bire muhtâç olduğunu düşünürüz. Ancak biliriz ki bir, ikinin nedeni değildir.

c) Şeref bakımından öncelik. Ebubekir'in Ömer'e önceliği gibi.

d) Rütbe bakımından öncelik. Bu öncelik de ya duyularla kavranan bir prensibten dolayı olur ki, imâmın cemâata önceliği gibi. Veya zihnî bir öncülden ötürü olur, öncülü yüce cinslerden kıldığımız zaman, tür ne kadar aşağıdaysa sonralık da o derece aşağıda olur. Mes'eleyi tersine çevirecek olursak durum da tersine döner.

e) Zaman bakımından öncelik. Önceki zamanda var olan şey sonraki zamanda var olandan öncedir. Akıl sâhipleri katında öncelik ve ilkliğin taksîminde bilinenler bunlardan ibârettir. Bana göre ise burada altıncı bir bölüm daha vardır. Şöyle ki : Zamanın bazı bölümleri diğer bölümlerinden öncedir. Bu öncelik zaman bakımından bir öncelik değildir. Aksi takdîrde zamanın bir başka zamanla kuşatılmış olması gerekirdi. Sonra da bu kuşatan üzerindeki söz kuşatılan üzerindeki söz gibi olurdu ve her zamanın bir başka zamanla kuşatılmış olmasını gerektirirdi ki sonsuza kadar bu böyle uzayıp gidemezdi. En sonunda hepsinin bir anda hâzır bulunacak şekilde olması gerekirdi. Mevcûd olan şu an, bir tek değildir. Aksine şu anda hâzır olanın sonsuza kadar gitmeksizin, bir başka an içerisinde hâzır bulunması gerekir. Bu ise düşünülebi-

lecek bir şey değildir. Diğer taraftan şu anda mevcûd olan anların toplamı, geçmiş anlardakinin toplamından sonradır. Zamanların toplamı için onu kuşatan bir başka zaman vardır. Ancak bunu devâm ettirmek muhâldir. Çünkü zaman, zamanlar toplamı içerisinde yer almaktadır. Öyleyse o zamanın da bu toplamın içerisinde yer alırken diğerinin dışında kalması muhâldir. Bu burhândan ortaya çıkıyor ki; zamanın diğer bölümlerine göre önceliği zaman bakımından değildir. Bunun sebep ve ihtiyâç bakımından da olmadığı açıktır. Aksi takdîrde ikisinin birlikte bulunması gerekir. Çünkü illet ile ma'lûl birlikte bulunur. Bir ile iki birlikte bulunur. Şeref ve yer bakımından da değildir. Öyleyse zamanın bazı bölümlerinin diğer bölümlerinden önceliğinin yukarıda sayılanların dışında altıncı bir taksîm olduğu ortaya çıkıyor. Sen bunu bilirsen biz deriz ki : Kur'ân-ı Kerîm, Allah Teâlâ'nın kendisinden başka herkesten Evvel olduğunu göstermektedir. Burhân da aynı anlama delâlet eder. Çünkü biz Vâcib'in dışında kalan her şeyin mümkün olduğunu söyleriz. Her mümkün ise sonradan meydana getirilmiştir. Öyleyse Vâcib'in dışında kalan her şey sonradan meydana gelmiştir. Binâenaleyh Vâcib kendi dışında kalan her şey için Evvel'dir. Biz, Vâcib'in dışında kalan her şey mümkündür, dedik. Çünkü eğer kendiliğinden vâcib olan iki şey bulunmuş olsaydı, vâcib oluşta ortak olmaları gerekirdi ve birbirlerinden ancak bir belirti ile ayrılmaları îcâbederdi. Ortak olan tarafları farklı olan taraflarının dışında olurdu. Binâenaleyh o zaman her biri bileşik olurdu. Sonra iki bölümden her biri vâcib olursa iki bölümün vâcib olmada ortak olan özelliklerinin farklı olması gerekirdi. O zaman da her iki bölümün aynı şekilde mürekkeb olması îcâbederdi ki bu, teselsülü gerektirirdi. Eğer vâcib olmazlar veya birisi vâcib olmazsa kendisine dayanılan bütünün vâcib olmaması daha uygun olurdu. Öyleyse vâcib olmayanın hepsinin mümkün olduğu sâbit oluyor. Her mümkün ise sonradan meydana gelmiştir. Çünkü her mümkün bir müessire muhtâçtır ve bu ihtiyâç; ya varlık anında veya yokluk anında olacaktır. Varlık anında olursa; devâm etme halinde bu imkânsızdır. Çünkü o mevcûdun îcâdını ve yeniden meydana getirilmesini gerektirir ki bu, muhâldir. Öyleyse bu ihtiyaç ya meydana geliş anında, ya da yok oluş anında bulunacaktır. Her iki takdîrde de her mümkünün sonradan meydana gelmiş olması îcâbeder. Öyleyse o vâcibin dışında kalan hepsinin sonradan meydana gelmiş olduğu ve o vâcibe muhtâç olduğu sâbit oluyor. Binâenaleyh o vâcibin kendinden başka, her şeyden önce olması gerekir. Ayrıca akıl bu önceliğin keyfiyetini de araştırır. Biz deriz ki : Bu önceliğin etki yoluyla olması câiz değildir. Zîrâ etkileyen etkileyici olması hasebiyle etkiye eklenmiştir. Eklenen şeyler ise beraberdirler ve beraber olan şeyler de önce olamazlar. Mücerred ihtiyâç için de olması câiz değildir. Çünkü muhtâç olan ve kendisine ihtiyâç duyu-

lanın birlikte bulunması imkânsız sayılamaz. Halbuki biz, bu birlikte oluşun imkânsız olduğunu yukarıda açıkladık. Bu öncelik sırf şereften dolayı da olamaz. Zîrâ buradaki öncelikte istenen şey, Allah Teâlâ'nın mümkinlerden daha şerefli olması değildir. İmkân bakımından da öncelik bâtıldır. Böyle bir önceliğin varlığı farzedilecek olursa, sonradan meydana getirenin sonradan meydana gelene önceliği bir başka fuzûlî durum olur. Kaldı ki yer bakımından da biri diğerinin üzerinde ve ötesinde yer alır. Zaman bakımından da öncelik bâtıldır. Zîrâ zaman da aynı şekilde mümkün ve sonradan meydana gelmedir. Birinci olarak bâtıldır. Çünkü biz, Vâcib el-Vücûd'un birden fazla olamayacağını açıklamıştık. Ikinci olarak da bâtıldır, çünkü imkân ve hüdûs emâresi dışında kalanlardan daha açıktır. Zîrâ onun bütün cüz'leri birbiri ardı sıra gelir. Yokken var olan, var olduktan sonra yok olan her şey şüphesiz ki sonradan meydana gelmesi mümkün olan şeydir. Zamanın bütün bölümleri mümkün ve sonradan meydana gelme olduğuna ve hepsi de bölümleri ile beraber ayakta durduğuna göre mümkün ve sonradan meydana gelme bir şeye muhtâç olan bir şeyin mümkün ve sonradan meydana gelme olması daha uygundur. Öyleyse zaman, bütünü ve bölümleri bakımından mümkün ve meydana gelmedir. Binâenaleyh bunu var edenin önceliği zaman bakımından olmaz. Çünkü bütün zamanlardan önce olan, zaman içerisinde olmaz. Aksi takdîrde o zamanın da— zaman olması hasebiyle— o zamanlar toplamının içinde bulunması gerekir. Onun zarfı olması hasebiyle de onun dışında bulunması gerekir. Çünkü zarf şüphesiz içine konan şeyden başkasıdır. Ama bir şeyin, hem içinde hem dışında olması da imkânsızdır. Üçüncü olarak da batıldır, çünkü zaman mâhiyeti îcâbı akıcılığı ve yenilenmeyi gerektirir. Bu ise başkası tarafından önce bulunmayı îcâbettirir. Halbuki ezelîlik başkası tarafından önceden var olmaya karşıdır. Bu ikisini birleştirmek ise muhâldir. Öyleyse Sâni'in kendinden başkalarına önceliğinin, zaman içinde olmadığı kesin olarak sâbittir. Akıl bakımından öncelik ise bu şekillerden hiç birine göre değildir. Binâenaleyh ortada bu beş şekilden farklı bir başka öncelik türü kalıyor. Bu önceliğin keyfiyeti konusunda akıl sâhiplerinin hiç bir bilgisi yoktur. Çünkü akla gelebilen her şey, mutlakâ zaman içerisinde bir hal ile birlikte bulunmak zorundadır. Bütün bunların muhâl olduğu ise delillerle ortaya konmuştur. Öyleyse Allah Teâlâ'nın Evvel olması, topluca bilinen bir şeydir. Tefsîrle ihâtalı olarak bu önceliğin hakîkatını kavramaya gelince, yaratıkların aklında bu konuda hiç bir bilgi mevcûd değildir. Bu konunun giriftliklerinden ikincisi ise şudur : Ezel yok olmayandan öncedir. Ezel Hak'tan başka bir şey değildir. Öyleyse ezelin yok olmayana önceliği Ezel ile yok olmayan arasında bir farklılığın bulunmasını gerektirir. Bu ise yok olmayanın bir başlangıç tarafının bulunmasını îcâbettirir ki bu farklılık elde

edilebilsin. Öyle bir tarafın bulunduğunu farzetmek ise muhâldir. Çünkü varsayılan her başlangıç, fânîdir. Yok olmayan, ondan önce meydana gelmiş olur. Zîrâ yüz sene fazlalıkla bir taraftan önce var olduğu sanılan başlangıç, yok olmayan cümlesinden olur, ezel cümlesinden değil. Bu ise yok olmayanın var olmadan önce var olması anlamına gelir ki bu, muhâldir.

Bu konudaki üçüncü giriftliğe gelince; Ezel'in yok olmayandan (layezâl) ayrılması, Ezel'in hakîkatının yok olmasını gerektirir ki Ezelin hakîkatının son bulması muhâldir. Çünkü öncesi olmayan şeyin, yok olması imkânsızdır. Yok olması imkânsız olduğuna göre, ondan sonra yok olmayanın mâhiyyetinin de meydana gelmesi imkânsızlaşır. Öyleyse Ezelin yok olmayandan ayrılması imkânsız olur. Aynı şekilde yok olmayanın da Ezel'den ayrılması imkânsızlaşır. Bu ayrılmanın gerçekleşmesi imkânsız olduğuna göre, öncelik ve sonralığın meydana gelmesi de imkânsız olur. (Kıdem) Evvel ve ezel konusunun çok kapalı, girift bahisleridir. Bunun sebebi; beşer aklının Ezel'in ve Evvel'in mâhiyyeti konusundaki celâl nûrundan şaşkına dönmüş olmasıdır. Çünkü akıl ancak kuşatabildiği şeyi tanır. Akıl ancak önünde bulunan ve kendisinin vâkıf olduğu şeyi kuşatabilir. Kuşatılan şey ise sonda olur. Halbuki Ezel, bunun dışındadır. Onun Yüce Zâtı önce oluşu bakımından hem Zâhir'dir, hem de Bâtın'dır. Çünkü akıllar sonradan meydana gelen şeyleri ondan önce var eden, bir varediciye yüklemeyi gerekli görmektedirler. Bu bakımdan Evvel'in Evvel oluşu her görülen şeyden daha açıktır. Ama sen bundan sonra onun hakîkatını öğrenmek istersen; bundan âciz olursun. Çünkü senin aklının ve bilginin kuşattığı her şey, aklının sınırlarıyla sınırlı ve bilginin çerçevesiyle çevrilidir. Binâenaleyh sonludur. Öyleyse öncelik bizim dışımızda bir şeydir. Bu mânâda değerlendirildiğinde Allah Teâlâ'nın Evvel oluşu, her gizliden daha gizli, her bâtından daha bâtındır. Allah Teâlâ'nın Evvel oluşuyla ilgili bahis ancak bu kadardır.

Allah Teâlâ'nın Âhir olmasına gelince; bazıları bunun muhâl olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Allah Teâlâ ancak kendinden başka her şeyin âhiri olur. Eğer kendinden başka herşeyin yok olmasına rağmen, O, bâkî kalsaydı, kendinden başka her şeyin yok oluşu ancak O'nun varlığından sonra olurdu ve bu sonralık da zamana âid bir husûs olurdu. Öyleyse Allah'tan başka her şeyin yok olduğunu farzetmek, ancak bu sonralığın kendisinde gerçekleşeceği bir zamanın var olduğunu farzetmekle mümkün olur. Şu halde Allah'tan başka her şeyin yok oluşunu farzetmek hali, Allah'tan başka her şeyi yok etme hali olmamalıdır. Bu gerileme olur. Binâenaleyh Allah'tan başka her şeyin yok olmasına rağmen O'nun bâkî oluşunu farzetmek muhâl olur. Bu şüphe de aynı şekilde öncelik ve sonralığın ancak zamanla ger-

çekleşeceği esâsına dayanır. Biz bu öncülün fâsid olduğunu delilleriyle belirttiğimiz için bu şüphe de kendiliğinden bâtıl olur. Allah'tan başka her şeyin yok olup da Allah'ın bâkî kalmasının mümkün olduğunu kabul edenlere gelince; bunlardan bir kısmı bunu vâcib saymışlardır ve böylece Allah Teâlâ'nın her şeyin sonu olduğunun gerçekleşmesi kesinleşir demişlerdir. Cehm İbn Safvân'ın görüşü budur. Onun iddiâsına göre; Allah Teâlâ, sevâbı sevâb ehline, cezâyı cezâ ehline ulaştırır. Sonra cenneti ve cennet ehlini yok eder. Cehennemi ve cehennem ehlini, Arş'ı, Kürsî'yi, melek'i ve felek'i yok eder. Allah ile beraber hiç bir şey kalmaz. Tıpkı ezelde O, var olup ta O'nunla beraber hiç bir şey var olmadığı gibi olur. Ebed Müddet hiç bir şey olmadan, O, yok olmaz. Ve lâyezâlî olarak kalır. Cehm İbn Safvân buna birkaç şekilde delil getirmiştir:

a) O Âhir'dir sözü, Allah herşeyin yok olduğu esnâda âhir olur.

b) Allah Teâlâ ya cennet ve cehennem ehlinin hareketlerinin sayısını bilecektir ya da bilmeyecektir. Bilecek olursa bu, onların sayılarını da bilecek demek olur. Sayısı belirli olan her şey ise sonludur. Öyleyse cennet ehlinin hareketleri de sonludur. Binâenaleyh onlardan sonra ebedî olarak yok olmayacak bir âlemin mutlakâ meydana gelmesi gerekir. Eğer bilmiyorsa bu, Allah'ın bilgisiz olduğu anlamına gelir ki Allah için bilgisiz demek muhâldir.

c) Gelecekte olacak hâdiseler artıp eksilebilir. Artıp eksilebilen her şey ise sonludur.

Buna cevâb şöyle olur : Bu şeylerin sürekliliğinin mümkün oluşu ebedî olarak meydandadır. Bunun delili ise şudur : Bu mâhiyetlerin mümkün oluşu ortadan kalksa, kendiliğinden mümkün olanın kendiliğinden imkânsız olana dönüşmesi gerekir. Eğer Allah'ın etkileme yetkisine dâir kudreti, etkinin imkânsızlığına dönüşecek olursa, mâhiyetler de dönüşür. Bu ise, muhâldir. Öyleyse bu imkân halinin ebedî olarak bâkî kalması gerekir. Şu halde sonradan meydana gelen bu şeylerin sonunda sırf ademe dönüşmesinin vâcib olduğu ortaya çıkıyor. Âyete bağlanmaya gelince; bunun cevâbını inşaallah bundan sonra vereceğiz.

İkinci şüpheye gelince; bunun cevâbı şöyledir : Allah Teâlâ cennet ve cehennem ehlinin hareketlerinin belirli bir sayısı olmadığını bilmektedir. Bu ise bilgisizlik demek değildir. Bilgisizlik onların belirli bir sayısı olup ta onu bilmemektir. Onların belirli bir sayısı yoksa ve sen de bunların belirli bir sayısı olmadığını biliyorsan bu, bilgisizlik değil, bilgi olur.

Üçüncü şüphelerine gelince; bunun cevâbı da şöyledir : Gelecekte varlık sâhasına çıkan şeyler, sonlu olamazlar. Kaldı ki kelâmcılar âlemin bakâsının mümkün olduğunu isbât ettikten sonra, cennet ve cehennemin de ebediyyen bâkî olacağını isbâta koyulmuşlardır. Müslümanların icmâı ve âyetlerin zâhiri de bunu göstermektedir. Bunun or-

taya konması ise kapalı bir husûs değildir. Cennet ve cehennemin ebediyyen kalacağını kabul eden müslümanların cumhûru, Allah Teâlâ'nın Âhir olması konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bu da birkaç vecihledir:

a) Allah Teâlâ bütün âlemi ve mümkün varlıkları yok eder ve O'nun âhir olması gerçekleşir. Sonra onları var eder ve ebedî olarak bâkî kılar.

b) Bütün eşyâ için son olması uygun olan varlık O'ndan başkası değildir. Bütün eşyânın sonu olması ancak O'na hâs bir özellik olduğu doğru olduğuna göre, şüphesiz onun Âhir olarak nitelendirilmesi de doğrudur.

c) Varlık; Allah Teâlâ'dan başlar ve gide gide en son varlığa ulaşır ki o, kendisinden başka her şeyin müsebbibi olan varlıktır. O varlık, bir başka şeyin sebebi olamaz. Bu i'tibâr ile de Hak Teâlâ Evvel olur. Sonra nihâyete erince, bu var olandan derece derece yükselerek yükselmenin son noktasına varır, işte orası Hak Sübhânehû'nun varlığıdır. Öyleyse Hak Sübhânehû varlığın kendisinden mümkinâta inmesinde Evvel, varlığın kendisinden mümkinâta yükselmesinden sonradır. (Âhir)

d) Allah Teâlâ yaratıkları öldürür ve sonra onları bâkî kılar .Bu bakımdan da O Âhir'dir.

e) O varlıkta evvel istikbâlde Âhirdir. Çünkü bütün delillerin asıl maksadı yaratıcıyı tanımadır. Kendisiyle yaratıcının tanınması kasdedilmeyen delillerin hepsi değersiz ve basîttir..

Allah Teâlâ'nın zâhir ve bâtın olmasına gelince; iyi bil ki O, varlık bakımından zâhirdir. Çünkü varlıklardan ve mümkünlerden O'nun varlığına ,sübûtuna, hakîkatına, her türlü değişmelerden uzak oluşuna, delâlet etmeyen hiç bir şey göremezsin.

Allah Teâlâ'nın bâtın oluşuna gelince bu birkaç vecih iledir :

a) O'nun zâhir oluşunun kemâli bâtın oluşunun nedenidir. Zîrâ güneş, devâmlı aydınlatıp dursaydı ve batmasaydı, biz ışığın güneş sebebiyle meydana geldiğini bilemezdik. Hattâ eşyânın kendiliğinden ziyâ ve ışık saçıcı olduğunu sanırdık. Ama güneş batınca ve siz, onun batışıyla ışığın yok olduğunu ve bu âlemin aydınlığının gittiğini görünce, bu ışığın sebebinin güneş olduğunu anlarsınız. İşte burada eğer Allah'ın bu mümkinler âlemine lutfunun son bulduğu mümkün olursa o zaman bu mümkünlerin varlığının Allah'ın varlığından zâhir olduğu ortaya çıkar. Ancak bu lutuf devâm ettiği ve son bulmadığı için, onun devâmı ve kemâli şüphenin meydana gelmesine neden olmaktadır. Hattâ bazıları O'nun varlık nûrunun kendisinden zuhûr etmediğini, her şeyin varlığının kendisinin zâtından çıkmadığını iddiâ etmektedirler. Öyleyse bu aydınlanmanın O'nun varlığının kemâlinden, lutfunun devâmından olduğu açığa çıkmaktadır. Zuhûrunun şiddetinden dolayı

akıllardan gizlenen, nûrunun kemâlinden dolayı gözlerden saklanan zâtı tenzîh ve tesbîh ederiz.

b) Allah Teâlâ'nın mâhiyyeti insanlar için kesinlikle akledilebilir değildir. Bunun delili şöyledir : İnsan bir şeyin mâhiyyetini ancak elem ve lezzet gibi varlığını kendi içinde hissettiği şeyleri idrâk edince tasavvur edebilir. Ya da duyularıyla kavrayınca anlar. Renkler, tatlar, ve diğer duyular gibi. Duyuların sınırı içine girmeyen şeye gelince, insanın onun mâhiyyetini tasavvur etmesi kesinlikle imkânsızdır. Allah Teâlâ'nın yüce hüviyyeti ve husûsî zâtı ise böyle olmadığı için beşer aklı tarafından kavranılamaz. Bunun delili şöyledir :

Mahlûkâtın Allah Teâlâ hakkında bildiği özellik ya varlığı ya yokluğudur. O ne cisimdir, ne de cevherdir. İzâfete gelince; O, bu özelliklerden hiç birisine sâhib değildir. O'nun özel hakîkatı bu özel şeylerin hepsine karşıdır ve O akledilebilir değildir. Akıl bakımından eşyâda en belirgin olan şey, O'nun bu mahlûkatın yaratıcısı oluşudur. Binâenaleyh O, mahlûkâttan öncedir. Bu önceliği bilmede aklın nasıl hayrete ve dehşete düştüğünü gördük ve bizim daha önceki açıklamalarımızdan Allah Sübhânehû'nun Evvel olduğu ortaya çıktı. O, hem Âhir'dir, hem Zâhir'dir, hem de Bâtın'dır. Babam merhûmdan işittim ki o; bu âyet nâzil olduğunda müşriklerin Beytullah'a doğru gelip secdeye kapandıklarının rivâyet edildiğini duymuş. (Fahreddîn Râzî ,Mefâtîh el-Ğayb, XXIX, 209-213)

——————oOo——————

هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ ۖ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا
وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا ۖ وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٤﴾ لَهُ مُلْكُ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٥﴾ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ ۚ وَهُوَ عَلِيمٌ
بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٦﴾

4 — Gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da Arş'a hükmeden O'dur. Yere gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir. Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir. Ve Allah, yaptıklarınızı görmektedir.

5 — Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Ve bütün işler ancak O'na döndürülür.

6 — Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar. Ve O göğüslerin özünü bilendir.

Allah Teâlâ gökleri, yeryüzünü ve ikisi arasında bulunanları altı günde yarattığını bildirdikten sonra yaratılışın akabinde Arş'a hükmettiğini haber veriyor. Bu ve benzeri âyetlerle ilgili açıklamamızı A'râf sûresinde (âyet 54) zikretmiştik. Burada onları tekrâra gerek yoktur.

«Yere gireni bilir.» Yeryüzüne giren tane ve inen yağmurun sayısını bilir. «Ve ondan çıkanı.» Ekin, bitki ve meyveleri. Nitekim En'âm sûresinde şöyle buyurur : «Gaybın anahtarları O'nun katındadır. Onları O'ndan başka kimse bilmez. Karada ve denizde olanı da O bilir. Bir yaprak düşmez ki; onu bilmesin. Yerin karanlıkları içindeki tek bir tane, yaş ve kuru müstesnâ olmamak üzere her şey apaçık bir kitabdadır.» (En'âm, 59).

«Gökten ineni» Yağmur, kar; dolu ve değerli meleklerin indirdikleri ahkâm ve takdîrâtı da O bilir. Bakara sûresinde zikredildiği gibi, gökten düşen her damla ile beraber onun Allah tarafından düşmesinin kararlaştırıldığı yere düşmesini sağlayan bir melek de yere iner.

«Ve oraya yükseleni» Melekleri ve amelleri. Nitekim sahîh hadîste vârid olur ki Allah katına gece ameli gündüzden önce, gündüz ameli de geceden önce çıkarılır.

«Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir. Ve Allah, yaptıklarınızı görmektedir.» Sizi murâkabe etmekte, nerede olursanız olun yaptıklarınızı gözlemektedir. İster karada, ister denizde, ister gece, ister gündüz, ister evlerde, ister çöllerde olun hepsi O'nun bilgisinde eşittir, her şey O'nun gözetimi ve denetimi altındadır. Sözünüzü duyar, yerinizi görür. Gizlinizi ve açığınızı bilir. Nitekim Hûd sûresinde şöyle buyurulur : «Dikkat edin, onlar Peygambere düşmanlıklarını gizlemek için iki büklüm olurlar. Elbiselerine büründükleri zaman da dikkat edin. Allah, onların gizlediklerini ve açığa vurduklarını bilir. Çünkü O, göğüslerde olanı bilendir.» (Hûd, 5), Ra'd sûresinde ise şöyle buyurulur : «Aranızda birisi ister sözü gizlesin, ister açığa vursun, ister bürünerek gizlensin, ister gündüzün ortaya çıksın; hiç fark yoktur.» (Ra'd, 10) O'ndan başka ilâh ve O'ndan ayrı Rab yoktur. Sahîh hadîste sâbit olduğuna göre, Cebrâîl kendisine; ihsân nedir? diye sorduğunda Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah'ı görüyormuşsun gibi O'na ibâdet etmendir. Sen O'nu görmesen de muhakkak O, seni görür. Hâfız Ebu Bekr el-İsmâîlî... Abdurrahmân İbn Âiz'den nakleder ki; Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiş : Adamın biri Hz. Peygambere gelip dedi ki : Bana kendisiyle rahat yaşayabileceğim bir söz öğret. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Senin aşîretinin en iyilerinden bir adamın senden hiç ayrılmayıp seni gözetlediği zaman ondan utandığın gibi Allah'tan da utan. Bu hadîs garîb-

tir. Ebu Nuaym, Abdullah İbn Muâviye hadîsinden merfû' olarak nakleder ki üç şeyi yapan îmânın tadını tatmış olur : Yalnız Allah'a ibâdet eden ve her yıl gönül hoşnûdluğu ile malının zekâtını veren, yaşlı, cılız, küçük, kötü ve hasta hayvanı zekât olarak vermeyen. Mallarının orta kısmından zekât veren ve nefsini arıtan . Adamın birisi dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü, kişinin nefsini arıtması da ne demektir? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Nerede olursa olsun, Allah'ın kendisiyle beraber olduğunu bilmesidir. Nuaym İbn Hammâd merhûm da der ki : Bize Osmân İbn Saîd... Ubâde İbn Sâmit'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : İmânın en afdalı nerede olursan ol, Allah'ın seninle beraber olduğunu bilmendir. Bu hadîs garîbtir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel şu iki beyti inşâd eder dururdu :

Zaman içinde bir gün yalnız başına kalırsam deme;
Yalnız kaldım ama beni gözetleyen biri var, de.
Bir an bile Allah'ın senden gâfil olduğunu sanma,
Ve zannetme ki bir şey gizli kalır Allah'a uzaklaşır gözünden.

«Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Ve bütün işler ancak O'na döndürülür.» Dünya ve âhiretin mülkü O'nundur, mâliki O'dur. Nitekim O; «Şüphesiz âhiret de, dünya da Bizimdir.» (Leyl, 13) buyurmaktadır. Böyle olduğu için de hamdedilen O'dur. Nitekim şöyle buyurur : «O, öyle bir Allah'tır ki; kendinden başka ilâh yoktur. Önünde de, sonunda da hamd O'nadır.» (Kasas, 70), «Hamd O Allah'a ki, göklerde ve yerde bulunanlar kendisine âittir. Âhirette de hamd O'nadır. O Hakîm'dir, Habîr'dir.» (Sebe', 1) Göklerde ve yerde bulunanların hepsi O'nun mülküdür. Bunların sâkinleri de O'nun kulları ve köleleridir. Huzûrunda boyun eğerler. Nitekim Meryem sûresinde şöyle buyurur : «Çünkü göklerde ve yerlerde olan her şey, Rahmân'a kul olarak gelecektir. Andolsun ki, ilmi onları kuşatmış ve teker teker saymıştır. Hepsi kıyâmet günü O'na tek olarak gelecektir.» Bu sebeple Allah Teâlâ: «Ve bütün işler ancak O'na döndürülür.» buyuruyor. Dönüş kıyâmet gününde O'nadır. Yaratıkları arasında dilediği gibi hüküm verecek olan O'dur. Azgınlık yapmayan âdil, zerre mikdârı zulmetmeyen adâlet sâhibi O'dur. Hattâ bir kişinin bir tek iyi ameli de olsa onu o kimse için on misline kadar artırır ve ona: «Ve kendi katından büyük bir mükâfât verir.» (Nisâ, 40). «Biz, kıyâmet günü adâlet terâzilerini kurarız. Hiç kimse hiç bir şeyle haksızlığa uğratılmaz. Hardal tanesi kadar bile olsa yapılanı ortaya koyarız. Hesâb görenler olarak da Biz yeteriz.» (Enbiyâ, 47).

«Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar.» Mahlûkatın üzerinde tasarruf sâhibi olan O'dur. Geceyi gündüze, gündüzü geceye çevirir ve hikmeti uyarınca bunları dilediğince takdîr eder. Zaman olur geceyi uzatır gündüzü kısar, zaman olur bunun aksini yapar. Ve günü

gelir her ikisini dengeli kılar. Zaman olur mevsim bahar olur, zaman olur yaz olur, zaman olur güz olur. Hepsi O'nun hikmeti ve takdîri iledir. Mahlûkâtı için dilediği şey olur. «Ve O, göğüslerin özünü bilendir.» Ne kadar ince olursa olsun, gizlinin gizlisini de bilir.

آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَنفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُم مُّسْتَخْلَفِينَ فِيهِ ۖ فَالَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَأَنفَقُوا لَهُمْ أَجْرٌ
كَبِيرٌ ﴿٧﴾ وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ وَقَدْ أَخَذَ
مِيثَاقَكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٨﴾ هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلَىٰ عَبْدِهِ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لِّيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ
إِلَى النُّورِ ۚ وَإِنَّ اللَّهَ بِكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٩﴾ وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ ۚ لَا يَسْتَوِي مِنكُم مَّنْ أَنفَقَ مِن قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ ۚ أُولَٰئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِّنَ الَّذِينَ أَنفَقُوا
مِن بَعْدُ وَقَاتَلُوا ۚ وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٠﴾ مَّن ذَا الَّذِي يُقْرِضُ
اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿١١﴾

7 — Allah'a ve peygamberine îmân edin ve sizi halîfeler kıldığı şeylerden de infâk edin. Aranızdan îmân edip te infâk eden kimselere büyük mükâfât vardır.

8 —Pey gamber; sizi Rabbınıza îmân etmeye çağırdığı halde, niçin Allah'a inanmıyorsunuz? Halbuki O, sizden kesin söz almıştı. Eğer inanacaklardan iseniz.

9 — Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kuluna apaçık âyetler indiren O'dur. Doğrusu Allah, size karşı Raûf'tur, Rahîm'dir.

10 — Ne oluyor size ki, Allah yolunda infâk etmiyorsunuz? Halbuki göklerin ve yerin mîrâsı Allah'ındır. İçinizden, fetihten önce infâk eden ve savaşanlar; daha sonra infâk edip savaşanlarla elbette bir değildir. Berikiler daha üstün derecededirler. Allah, hepsine de en güzel olanı va'detmiştir. Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.

11 — Kim, Allah'a güzel bir ödünç verecek olursa; Al-

lah ona karşılığını kat kat verir. Ve ona çok değerli bir mükâfat da vardır.

Allah Teâlâ, kendisine ve Rasûlüne en mükemmel şekilde îmân etmeyi ve bu îmân üzerinde devâm edip sebât kılmayı ve direnmeyi emrediyor. Ayrıca sizi üzerine halîfe kıldığı şeylerden infâk etmeye teşvîk ediyor. Yani sizin sâhib olduğunuz şey emânet yoluyladır. Daha önce başkalarının elindeyken sonradan sizin elinize geçti. Allah Teâlâ, üzerine halîfe kılınan malı Allah yolunda kullanmaya sevkediyor. Eğer böyle yapmazlarsa; o zaman kendilerini hesâba çekeceğini, görevlerini terketmiş olmaktan dolayı cezâlandıracağını bildiriyor.

«Sizi halîfeler kıldığı şeylerden de infâk edin.» Bu âyet-i kerîme, bundan sonra başkalarının o mala halef olacağına işâret etmektedir. Mümkündür ki sana vâris olan, o malla ilgili husûslarda Allah'a itâat etsin. Allah'ın sana lutfettiği şeyde senin vârisin onu kullanmada senden daha mutlu olsun. Yahut o mal ile Allah'a isyân etsin de günâh ve düşmanlığa yardım konusunda sen de onu desteklemiş olasın. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer... Muttarif İbn Abdullah'tan nakletti ki; babası Abdullah şöyle demiş: Rasûlullah'ın yanına vardığımda o: Çokluk sizi helâk etti, diyordu. Âdemoğlu, malım malım, der. Senin yeyip bitirdiğin, giyip çürüttüğün veya sadaka verip de götürdüğün şeyden başka neyin var ki? Müslim'in Şu'be kanalıyla Abdullah'tan naklettiği rivâyette ise ayrıca şu fazlalık vardır: Bunun dışında olanlar gidicidirler. Sen onu insanlara bırakırsın.

«Aranızdan îmân edip te infâk eden kimselere büyük mükâfât vardır.» Allah Teâlâ îmân ve Allah yolunda infâka teşvik ettikten sonra buyuruyor ki: «Peygamber; sizi Rabbınıza îmân etmeye çağırdığı halde niçin Allah'a inanmıyorsunuz? Halbuki O, sizden kesin söz almıştı.» Rasûlullah (s.a.) sizin aranızda bulunup, sizi îmâna çağırdığı, getirdiği şeyin doğruluğuna dâir huccet ve bürhânlarla onu size açıkladığı halde sizi îmâna girmekten alıkoyan şey nedir? Biz Buhârî şerhi'nin îmân kitâbının baştaraflarında muhtelif yollarla rivâyet ettik ki: Rasûlullah (s.a.) bir gün ashâbına şöyle demiş: Size göre îmân bakımından en garîb olan mü'min kimdir? Onlar; meleklerdir, dediler. Buyurdu ki: Meleklere de ne oluyor ki; Rablarının huzûrunda bulundukları halde niçin inanmayacaklar? Ashâb; peygamberlerdir, dediler. Buyurdu ki: Kendilerine vahiy inip dururken onlar da niçin inanmayacaklar? Ashâb; biziz, dediler. Buyurdu ki: Ben sizin aranızda bulunup dururken siz niçin inanmayacaksınız? Ve şöyle devâm etti: Mü'minlerden îmân bakımından en garîb olanı, sizden sonra gelecek ve sayfaları bulup ona îmân edecek olan bir topluluktur. Biz Bakara sûresinin baş tarafında (âyet 3) bu konunun bir cephesini açıklamıştık.

«Halbuki O, sizden kesin söz almıştı.» Tıpkı Mâide sûresinde buyurduğu gibi: «Ve Allah'ın üzerinizdeki nimetini, «işittik, itâat ettik.» dediğinizde sizi onunla bağlamış olduğu mîsâkını anın. Allah'tan sakının.» (Mâide, 7). Bununla Rasûlullah'a bîat kasdedilmiştir. İbn Cerîr Taberî ise bununla Allah'ın Âdem (a.s.)in sulbünden almış olduğu mîsâkın kasdedilmiş olduğunu iddiâ eder. Mücâhid'in görüşü de budur. Allah en iyisini bilendir.

«Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kuluna apaçık âyetler indiren O'dur.» Apaçık huccetler, göz alıcı deliller ve kesin burhânlar indiren. Küfür ve cehâletin karanlığından, çelişik fikirlerden îmân, hidâyet ve yakîn nûruna çıkaran O'dur. «Doğrusu Allah, size karşı Raûf'tur, Rahîm'dir.» Kitablarını indirmesi ve insanları hidâyete götürmek için peygamberler göndermesi, şüpheleri yok edip kuşkuları izâle etmesi bakımından size acımakta ve merhamet etmektedir.

Hak Teâlâ mü'minlere önce îmân ve infâkı emrettikten sonra tekrâr onları îmâna teşvîk etmekte ve îmâna mâni olacak engelleri ortadan kaldırdığını belirttikten sonra da infâka teşvik etmektedir: «Ne oluyor size ki, Allah yolunda infâk etmiyorsunuz? Halbuki göklerin ve yerin mîrâsı Allah'ındır.» İnfâk edin ve azlıktan, fakîrlikten korkmayın. Zîrâ, uğrunda infâk ettiğiniz zât, göklerin ve yerin mâliki olan Allah'tır. Göklerin ve yerin anahtarları O'nun elindedir, hazîneleri O'nun katındadır. Arş'ta bulunanların mâliki O'dur ve: «Hangi şeyden de infâk ederseniz; O, yerine koyar. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.» (Sebe', 39) ve «Sizin yanınızdaki tükenir. Allah'ın katında olanlar ise sonsuzdur.» (Nahl, 96) diyen O'dur. Allah'a tevekkül eden, infâk eder ve Arş'ın sâhibinin kendisinin imkânını azaltmasından korkmaz. Ve bilir ki; Allah, onu tekrâr yerine getirecektir.

«İçinizden, fetihten önce infâk eden ve savaşanlar; daha sonra infâk edip savaşanlarla elbette bir değildir.» Böyle yapanlarla yapmayanlar eşit olmazlar. Zîrâ Mekke'nin fethinden önce durum çok ağırdı. Ancak samîmî insanlar îmân etmişlerdi. Fetihten sonra İslâm hâkim olup büyük bir güç kazandı ve insanlar topluca Allah'ın dinine girdiler. «Berikiler daha üstün derecededirler. Allah hepsine de, en güzel olanı ya'detmiştir. Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.»

Cumhûr buradaki fetih ile Mekke'nin fethinin kasdedildiğini söyler. Şa'bî ile bir başkası ise buradaki fetihden maksad Hudeybiye anlaşmasıdır, der. Bu görüşe delil olarak Ahmed İbn Hanbel'in naklettiği şu rivâyet zikredilir : Bize Ahmed İbn Abdülmelik... Enes'ten nakletti ki : Hâlid İbn Velîd ile Abdurrahmân İbn Avf arasında bir söz vardı. Hâlid Abdurrahmân'a demişti ki : Siz, bizden önce eriştiğiniz günler dolayısıyla bizim başımıza kalkıyorsunuz. Bu haber Hz. Peygambere ulaştırılınca Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Ashâbımı bana bırakın. Nefsim kudret

elinde olan (Allah)a yemîn ederim ki; siz Uhud kadar —veya dağlar kadar demiştir— altın infâk etmiş olsanız ,onların yaptıklarına ulaşamazsınız. Bilindiği gibi bu hitâba muhâtab olan Hâlid İbn Velîd'in müslüman oluşu, Hudeybiye barışıyla Mekke'nin fethi arasında idi. Bunların arasındaki çekişme ise, fetihten sonra Rasûlullah (s.a.)ın Hâlid İbn Velîd'i kendilerine elçi olarak gönderdiği Cezime oğulları konusunda cereyân etmişti. Onlar; döndük, demişler ve müslüman olduklarını belirterek güzel bir davranış gösterememişlerdi. Bunun üzerine Hâlid onlardan alınan esîrlerin öldürülmesini emretmişti. Abdurrahmân İbn Avf, Abdullah İbn Ömer ve başkaları ona karşı çıkmışlar, Hâlid ve Abdurrahmân İbn Avf bu sebeple tartışmışlardı. Rasûlullah (s.a.)dan sahîh olarak nakledilen rivâyette buyurulur ki : Ashâbıma küfretmeyiniz. Çünkü nefsim kudret elinde olan (Allah)a yemîn ederim ki; sizden biriniz Uhud gibi altın infâk etseniz, onların vereceği bir müdd (bir ölçü) veya onun yarısına ulaşamazsınız.

İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim, Vehb kanalıyla Ebu Saîd el-Hudrî'den naklederler ki; o, şöyle demiş : Hudeybiye yılı Rasûlullah (s.a.) ile beraber çıktık. Nihâyet Usfân'a geldiğimizde Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Öyle bir topluluk gelebilir ki siz yaptıklarınızı onların yaptıklarına göre küçümsersiniz. Biz : Onlar da kim oluyorlar ey Allah'ın Rasûlü, yoksa Kureyş'liler mi? dedi. O : Hayır, Yemen'lilerdir. İnsanlar arasında hem gönülleri en yumuşak, hem de kalbleri en ince olanlardır. Biz dedik ki : Ey Allah'ın Rasûlü, onlar bizden hayırlı mıdırlar? Buyurdu ki : Onlardan herhangi birinin altından bir dağı olsa ve bunu infâk etmiş olsaydı, yine de sizden birinin verdiği bir müdd'e ya da onun yarısına ulaşamazdı. Dikkat edin; bizimle insanlar arasındaki üstünlük işte budur : «İçinizden fetihten önce infâk eden ve savaşanlar; daha sonra infâk edip savaşanlarla elbette bir değildir. Berikiler daha üstün derecededirler. Allah, hepsine de en güzel olanı va'detmiştir. Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.» Bu şekliyle bu hadîs garîbtir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde bir cemâattan rivâyet edilen nakilde Atâ İbn Yesâr, E ı Saîd'den nakleder ki; o hâricîleri zikrederek; onlar kendi namazlarıyla sizin namazlarınızı, kendi oruçlarıyla sizin oruçlarınızı küçümserler. Ok yaydan nasıl çıkarsa onlar da dinden öyle çıkarlar, demiştir. Ancak İbn Cerîr Taberî, bu hadîsi bir başka yoldan rivâyet ederek der ki : Bana İbn el-Barkî... Ebu Saîd el-Hudrî'den naklətti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Öyle bir kavim gelecek ki, siz kendi yaptıklarınızı onların yaptıklarına karşı küçümseyeceksiniz. Ey Allah'ın Rasûlü, onlar da kimlerdir? Yoksa Kureyş'liler mi? dedik. Buyurdu ki : Hayır, onlar sadece Yemen'lilerdir. Onların kalbleri daha yumuşak ve gönülleri daha incedir. Eliyle Yemen'e işâret etti ve dedi ki : Onlar Yemen'lidirler. İyi bilin ki; îmân Yemen'dedir, hikmet Yemen'dedir. Biz

dedik ki : Ey Allah'ın Rasûlü, onlar bizden daha mı hayırlıdırlar? Buyurdu ki : Nefsim kudret elinde olan (Allah)a yemîn ederim ki; onlardan herhangi birinin altından bir dağı olsaydı da onu infâk etmiş olsaydı, sizden herhangi birinizin verdiği bir müdd'e veya onun yarısına denk gelmezdi. Sonra parmaklarını birleştirdi ve başparmağını kaldırarak dedi ki : Dikkatli olun; işte bizimle insanlar arasındaki üstünlük şuradadır : «İçinizden fetihten önce infâk eden ve savaşanlar; daha sonra infâk edip savaşanlarla elbette bir değildir. Berikiler daha üstün derecededirler. Allah, hepsine de en güzel olanı va'detmiştir. Allah, yaptıklarından haberdârdır.» Bu ibârede Hudeybiye'den bahis yoktur. Eğer geçen şekilde korunmuşsa muhtemeldir ki bu âyet daha sonra olacağı haber vermek üzere fetihten önce nâzil olmuştur. Nitekim Mekke'de ilk inen âyetlerden olan Müzzemmil sûresindeki : «Ve diğerleri de Allah yolunda savaşırlar...» (Müzzemmil, 20) âyeti de gelecekte olan bir durumu önceden müjdelemiştir. Bu âyet de aynı şekilde olabilir. Allah en iyisini bilendir.

«Allah, hepsine de en güzel olanı va'detmiştir.» Yani Mekke'nin fethinden önce ve sonra infâk edenlerin hepsine de yaptıklarının sevâbını verecektir. Ancak mükâfâtın fazlalığı bakımından aralarında farklılık vardır. Nitekim Allah Teâlâ Nisâ sûresinde şöyle buyurur : «Mü'minlerden özürsüz olarak yerlerinde oturanlar ile Allah yolunda malları ve canlarıyla cihâd edenler bir değildir. Allah, mallarıyla ve canlarıyla cihâd edenleri derece bakımından üstün kıldı. Bununla berâber Allah, her ikisine de güzelliği va'detmiştir. Fakat Allah, cihâd edenlere; oturanlar üzerine büyük bir mükâfat vermiştir.» (Nisâ, 95) Sahîh bir hadîste de şöyle buyurulur: Kuvvetli mü'min, Allah katında zayıf mü' minden daha hayırlı ve daha sevimlidir. Ama her ikisine de hayır vardır. Allah Teâlâ bu noktaya dikkatleri çekmekle birincilerin övülüp diğerlerinin övülmemesi halinde ötekilerin durumlarının boşa gitmemesini sağlamaktadır. Olabilir ki bir kişi onların kınandığını vehmetmiş olsun. Bu sebeple birincilerin üstünlüğünü belirtmekle beraber diğerlerine yapılan övgü ve senâya bunları da bağlamıştır ve; «Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.» buyurmuştur. Haberdâr olduğu için fetihten önce infâk edip savaşanlarla daha sonra böyle davrananların sevâbını farklı kılmıştır. Bu, birincilerin samîmiyyet ve ihlâsını, zorluk, açlık, kıtlık ve sıkıntı halinde infâk etmelerini bilmesinden ötürüdür. Nitekim hadîste : Bir dirhem yüz bin dirhemi geçmiştir, buyurulmuştur. Îmân ehli katında Hz. Ebubekir es-Sıddîk'ın bu âyette en büyük payı olduğunda şüphe yoktur. Çünkü o, diğer peygamberlerin önderlerinden hayır ve infâkta önde giden efendidir. O, bütün malını Allah'ın rızâsı için infâk etmiştir ve bundan dolayı onu mükâfâtlandıracak ve nimete erdirecek hiç bir kimse de yoktur. Nitekim Ebu Muhammed İbn

Mes'ûd el-Beğavî, bu âyetin tefsîrinde der ki : Bize Ahmed İbn İbrâhîm... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki ;o, şöyle demiş : Ben, Peygamberin yanında bulunuyordum. Ebubekir es-Sıddîk da onunla beraberdi. Ebubekir'in üzerinde göğsü iple yamanmış bir abâ vardı. Bu sırada Cebrâîl'in emri indi ve dedi ki: Ne oluyor ki Ebubekir'in üzerinde göğsü iple yamanmış bir abâ olduğunu görüyorum. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Fetihten önce o, bütün malını benim için infâk etti. Cebrâîl dedi ki : Allah buyuruyor ki : Ona selâm söyle ve de ki : Bu fakîrliğinle sen, Benden hoşnûd musun, yoksa kızgın mısın? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Ey Ebubekir, Allah sana selâm söylüyor ve diyor ki : Bu fakîrliğinle sen, Benden hoşnûd musun, yoksa kızgın mısın? Ebubekir (r.a.) dedi ki : Hiç ben Rabbım Azze ve Celle'ye kızar mıyım? Şüphesiz ki ben, Rabbımdan râzıyım. Bu hadîsin bu şekliyle isnâdı zayıftır.

«Kim, Allah'a güzel bir ödünç verecek olursa; Allah ona karşılığını kat kat verir.» Ömer İbn Hattâb dedi ki: Bu, Allah yolunda infâktır. Bazıları da bunun âileye verilen nafaka olduğunu söylemişlerdir. Doğru olan, hükmün daha umûmî olmasıdır. Hâlis bir niyyetle ve doğru bir karârla Allah yolunda infâk edilen her şey, bu âyetin hudûdu içerisine girer. Onun için Allah Teâlâ; «Kim, Allah'a güzel bir ödünç verecek olursa; Allah ona karşılığını kat kat verir» buyuruyor. Bir başka âyet-i kerîme'de de : «Onu kat kat fazlasıyla öder» (Bakara, 245) «Ve ona çok değerli bir mükâfât da vardır.» buyuruyor. Yani güzel bir mükâfât, parlak bir rızık, yani cennet vardır.

İbn Ebu Hâtim dedi ki : Bize Hasan İbn Arafe... Abdullah İbn Mes'ûd'un şöyle dediğini bildirdi. Bu âyet nâzil olduğunda Ansâr'dan Ebu Dahdâh dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü, Allah Teâlâ bizden ödünç mü istiyor? Rasûlullah (s.a.); evet ey Ebu Dahdâh, dedi. O : Ey Allah'ın Rasûlü elini bana göster, dedi. Abdullah İbn Mes'ûd der ki : Rasûlullah (s.a.) elini ona doğru uzattı. Ebu Dahdâh dedi ki : Ben Rabbıma bahçemi ödünç verdim. Onun altı yüz hurma ağacı bulunan bir bahçesi vardı. Dahdâh'ın annesi (Ebu Dahdâh'ın eşi) ve çocukları orada oturuyorlardı. Abdullah İbn Mes'ûd der ki : Ebu Dahdâh gelip hanımına dedi ki : Ey Dahdâh'ın annesi. O : Buyur, dedi. Ebu Dahdâh : Çık oradan, ben onu Rabbım Azze ve Celle'ye ödünç verdim. —Bir rivâyette de onun eşi şöyle demiş: Ey Dahdâh'ın babası alış-verişin kârlı olsun— Kadın oradan çocuğunu ve eşyâsını taşıdı. Rasûlullah (s.a.) bunun üzerine buyurdu ki : Ebu Dahdâh'ın cennette ne büyük ve kocaman hurma dalları var. Bir başka ifâdede de şöyle demiştir : Öyle bir hurma ki aşağı doğru sarkmış dalları inci ve yâkûttan. İşte Ebu Dahdâh'ın cennetteki bahçesi.

يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَىٰ نُورُهُم بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِم بُشْرَاكُمُ الْيَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِن
تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٢﴾ يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ
لِلَّذِينَ آمَنُوا انظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِن نُّورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا فَضُرِبَ بَيْنَهُم بِسُورٍ
لَّهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِن قِبَلِهِ الْعَذَابُ ﴿١٣﴾ يُنَادُونَهُمْ أَلَمْ نَكُن مَّعَكُمْ قَالُوا بَلَىٰ
وَلَٰكِنَّكُمْ فَتَنتُمْ أَنفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ الْأَمَانِيُّ حَتَّىٰ جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ وَغَرَّكُم
بِاللَّهِ الْغَرُورُ ﴿١٤﴾ فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنكُمْ فِدْيَةٌ وَلَا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مَأْوَاكُمُ النَّارُ هِيَ مَوْلَاكُمْ
وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٥﴾

12 — O gün ki; mü'min erkeklerle mü'min kadınları nûrları önlerinden ve sağlarından koşarken görürsün. Müjde, bugün altlarından ırmaklar akan ve içinde ebediyyen kalacağınız cennetler sizindir, denilir. İşte bu, büyük kurtuluşun kendisidir.

13 — O gün; münâfık erkeklerle münâfık kadınlar, îmân edenlere: Bekleyin bizi, ışığınızdan faydalanalım, diyeceklerdir. Onlara: Dönün, arkanıza da bir ışık arayın, denilir. Nihâyet onların arasına kapısının içinde rahmet, dışında azâb olan bir sûr çekilir.

14 — Onlara: Biz sizinle beraber değil miydik? diye seslenirler. Onlar da: Evet, ama siz kendinizi aldattınız, pusu kurdunuz, şüpheye düştünüz ve kuruntular sizi aldattı. O çok aldatan, sizi Allah'a karşı bile aldattı. Nihâyet Allah'ın emri gelip çattı.

15 — Bugün, sizden ve küfretmiş olanlardan fidye kabul edilmez. Varacağınız yer atêştir. Size yaraşan odur. Ve o, ne kötü dönüş yeridir.

Allah Teâlâ infâk eden mü'minlerin durumunu haber vererek buyurur ki: «O gün ki; mü'min erkeklerle mü'min kadınları nûrları önlerinden ve sağlarından koşarken görürsün.» Kıyâmet günü mahşerde,

nûrlarının önlerinden koştuğunu görürsün. Amellerine göre nûrlarının parlaklığı da değişir. Nitekim Abdullah İbn Mes'ûd, «Nûrları önlerinden ve sağlarından koşarken görürsün.» kavli hakkında şöyle demiştir : Onlar amellerine göre Sırât'ı geçerler. İçlerinden kimisinin nûru dağlar gibidir, kimisinin nûru hurma gibidir, kimisinin nûru ayakta duran bir adam gibidir. Nûrları en az olanı ise; parmağının ucunda kimi zaman yanan kimi zaman sönen nûr sâhibininkidir. İbn Ebu Hâtim ve İbn Cerîr Taberî bu rivâyeti nakletmişlerdir. Katâde der ki : Bize anlatıldığına göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle dermiş : Mü'minlerden kimisinin nûru Medîne'den Aden'e kadar olan alanı aydınlatır. Veya Medîne ile San'â kadar olan ya da bundan biraz daha az olan kısmı aydınlatır. Mü'minlerden bir kısmının da nûru ancak iki ayağını koyduğu yeri aydınlatır. Süfyân es-Sevrî, Husayn kanalıyla Mücâhid'den nakleder ki; Cünâde İbn Ebu Ümeyye şöyle demiştir : Siz; Allah katında isimleriniz, çehreleriniz, süsleriniz ve toplantılarınızla yazılırsınız. Kıyâmet günü geldiğinde; ey falan, işte senin nûrun, ey falan senin nûrun yok denilir. Ve o, «Nûrları önlerinden ve sağlarından koşarken görürsün.» âyetini okumuş. Dahhâk der ki : Kıyâmet günü herkese bir nûr verilir. Sırât'a varıldığında münâfıkların nûru söndürülür. Bunu gören mü'minler, münâfıkların nûrunun söndürüldüğü gibi kendi nûrlarının da söndürülmesinden endîşe ederler ve : «Rabbımız, bizim nûrumuzu tamâmla», derler.

«Nûrları önlerinden ve sağlarından koşarken görürsün.» Önlerinden maksad Sırât'tır. İbn Ebu Hâtim merhûm dedi ki : Bize Ebu Ubeydullah... Sa'd İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; o, Abdurrahmân İbn Cübeyr'in şöyle dediğini işitmiş : Ebu Derdâ ve Ebu Zerr, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu haber verdiler : Kıyâmet günü ilkin secde etmesine izin verilecek benim. Secdeden başını kaldırmasına izin verilecek ilk kişi de benim. Ben önümde, arkamda, sağımda ve solumda olanlara bakarım ve kendi ümmetimi diğer ümmetlerin arasından tanırım. Adamın birisi dedi ki : Ey Allah'ın Peygamberi, Hz. Nûh'tan senin ümmetine kadar olan ümmetler arasında kendi ümmetini nasıl tanırsın? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Onları abdestin te'sîriyle yüzlerinin parlamasından tanırım. Bu parlaklık onlardan başka hiç bir millette yoktur. Kitablarının sağ taraflarından verilmesiyle de tanırım. Onları yüzlerinin görünüşünden de tanırım. Onları önlerinde ve arkalarında koşan nûrlarıyla da tanırım.

«Sağlarından» Dahhâk bu âyeti; sağlarından verilen kitablarıyla, diye tefsîr etmiştir. Nitekim «Ve kitâbı da sağından verilmiş olan.» buyurulmuştur.

«Müjde, bugün altlarından ırmaklar akan ve içinde ebediyyen kalacağınız cennetler sizindir.» Onlara denilir ki : Müjdeler olsun sizlere,

bugün cennetler; altlarından ırmaklar akan cennetler sizindir. Orada ebediyyen kalacaksınız. «İşte bu, büyük kurtuluşun kendisidir.»

«O gün; münâfık erkeklerle münâfık kadınlar, îmân edenlere : Bekleyin bizi, ışığınızdan faydalanalım ,diyeceklerdir.» Bu da Allah Teâlâ'nın kıyâmet günü Arasât'ta meydana gelecek sıkıcı dehşeti, büyük sarsıntıyı ve fecî durumu haber verdiği bir âyettir. Allah'a ve Rasûlüne îmân eden, Allah'ın emrettiğine göre amel edip yasakladığını terkedenden başkası bu fecî' durumdan kurtulamıyacaktır. İbn Ebu Hâtim der ki: Bana babam... Süleym İbn Âmir'den nakletti ki : o, şöyle demiş : Dımaşk kapısında bir cenâze için toplanmıştık, beraberimizde Ebu Ümâme el-Bâhilî de vardı. Cenâze namazı kılınıp defn işi başlayınca Ebu Ümâme dedi ki : Ey insanlar; şu anda iyiliklerin ve kötülüklerin paylaşıldığı bir yerde sabahlamış ve akşamlamış bulunuyorsunuz. Az sonra buradan bir başka yere —kabri göstererek— işte şuraya yalnızlık evine, karanlıklar yurduna, kurtlar diyârına, sıkıntılar mahalline taşınacaksınız. Allah'ın genişlettiklerinden başka herkes orada dardadır. Daha sonra oradan kıyâmet karargâhına taşınacaksınız. Siz oradaki bazı konaklarda bulunurken, Allah tarafından bir emir gelip insanları bürüyecektir. Kimi yüzler ağaracak, kimi yüzler kararacaktır. Sonra oradan bir başka konak yerine taşınacaksınız ve orada insanları şiddetli bir karanlık bürüyecektir. Sonra nûrlar dağıtılacak, mü'mine bir nûr verilecek, kâfir ve münâfıka bir şey verilmeksizin olduğu gibi bırakılacaktır. İşte Allah Teâlâ'nın Kitâb-ı Kerîm'inde örnek verdiği gibi: «Veya engin bir denizdeki karanlıklara benzer... Onun aslâ nûru olamaz.» (Nûr 40). Kâfir ve münâfık, mü'minin nûrundan aydınlanamıyacaktır. Tıpkı körlerin görenlerin ışığından faydalanamadıkları gibi. O zaman münâfıklar, îmân etmiş olanlara diyecekler ki : «Bekleyin bizi, ışığınızdan faydalanalım. Onlara : Dönün, arkanıza da bir ışık arayın, denilir.» İşte bu, münâfıkların Allah'ı aldatmak istedikleri gibi kendilerinin aldatıldığı bir ifâdedir. Nitekim Allah Teâlâ «Doğrusu münâfıklar; Allah'a oyun etmek isterler. Oysa O, onların oyunlarını başlarına geçirir.» (Nisâ, 142) buyurulmuştur. Onlar, nûrların dağıtıldığı yere tekrâr dönüp vardıklarında orada hiç bir şey bulamazlar. Yeniden mü'minlerin yanına geldiklerinde mü'minlerle onlar arasına bir sûr çekilir. Sûrun bir kapısı vardır. «İçinde rahmet dışında azâb bulunan» bir sûr. Süleym İbn Âmir der ki : Münâfık, nûrlar dağıtılırken hâlâ gurûrlanmaya devâm ediyordu. Allah Teâlâ ise böylece mü'min ile münâfıkı birbirinden ayırıyordu. Sonra İbn Ebu Hâtim der ki : Bana babam... Ebu Ümâme'nin şöyle dediğini nakletti : Kıyâmet günü bir karanlık gönderilir. Mü'min de, kâfir de avucunun içini bile göremez. En sonunda Allah mü'minlere amellerine göre bir nûr gönderir. Münâfıklar onların peşine düşerek : «Bekleyin bizi, ışığınızdan faydalanalım.» derler.

Avfî ve Dahhâk ile daha başkaları İbn Abbâs'ın şöyle dediğini naklettiler : İnsanlar karanlıkta iken Allah Teâlâ birden bir nûr gönderir. Mü'minler nûru görünce, ona doğru yönelirler. Nûr, Allah tarafından cenneti gösteren bir kılavuzdur. Münâfıklar mü'minlerin gittiklerini görünce, onların peşine düşerler. Ancak Allah Teâlâ münâfıkların gözünü karartır. İşte o zaman «Bekleyin bizi, ışığınızdan faydalanalım.» derler. Biz de dünyada sizinle beraberdik, derler. Mü'minler ise; karanlıkta nereden geldinizse oraya dönün ve orada ışık arayın, diye onlara cevab verirler. Ebu'l-Kâsım et-Taberânî dedi ki : Bize Hasan İbn Kattân... İbn Abbâs'tan nakletti ki : Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Doğrusu Allah Teâlâ, kıyâmet günü insanları isimleriyle çağırır. Bu o'nun kullarını korumasıdır. Sırât'a gelince, Allah Teâlâ orada her mü'mine bir nûr verir, her münâfıka da bir nûr verir. Sırât'ın üzerinde toplandıklarında, Allah erkek ve kadın münâfıkların nûrunu alıverir ve onlar derler ki: «Bekleyin bizi, ışığınızdan faydalanalım.» Mü'minler ise «Rabbımız, ışığımızı tamâmla (Tahrîm, 8) derler. Orada hiç bir kimse diğerini hatırlamaz.

«Nihâyet onların arasına kapısının içinde rahmet, dışında azâb olan bir sûr çekilir.» Hasan ve Katâde derler ki; Bu, cennetle cehennem arasındaki bir duvardır. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem ise der ki : Bu, Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibidir : «İki taraf arasında bir perde vardır.» Mücâhid ve bir başkasından da böyle rivâyet edilmiştir ki sahîh olan da budur.

«İçinde rahmet» Cennet ve cennetteki nimetler, «Dışında azâb bulunan» cehennem. Katâde, İbn Zeyd ve başkaları böyle demişlerdir. İbn Cerîr Taberî der ki : Bu sûrun, cehennem vâdîsi yanındaki Beyt el-Mukaddes'in sûru olduğu da söylenmiştir. Sonra Taberî der ki : Bize İbn Berkî... Beyt el-Mukaddes (Kudüs)in müezzini Ebu Avvâm'dan nakletti ki; o, Abdullah İbn Amr'ın şöyle dediğini duydum, demiştir : Allah Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'inde «Onların arasına kapısının içinde rahmet, dışında azâb olan bir sûr çekilir.» diye buyurduğu sûr, Doğu sûrudur. Onun iç tarafı mescid ve müştemilâtı, dış tarafı da cehennem vâdîsidir. Ayrıca Ubâde İbn Sâmit, Kâ'b el-Ahbâr, Ali İbn Hüseyn Zeyn el-Âbidîn'den de bu şekilde bir rivâyet nakledilmiştir. Bu ifâde, âyetteki mânânın örnekleri verilerek zihne yaklaştırılmasının kasdedildiği şekilde değerlendirilir. Yoksa Allah Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'inde kasdettiğinin Kudüs'teki câmide beliren duvar ve onun ötesindeki cehennem vâdîsi diye bilinen vâdî olması anlamında değildir. Zîrâ cennet yücelerin yücesinde, göklerdedir. Cehennem ise aşağıların aşağısındaki derekelerdedir. Kâ'b el-Ahbâr'ın; Kur'ân'da zikredilen kapı, Mescidin kapılarından birisi olan rahmet kapısıdır, demesine gelince; bu, onun uydurduğu İsrâiliyyât hurâfelerindendir. Burada kasdedilen yalnızca

kıyâmet günü mü'minlerle münâfıkların arasına kurulacak olan sûrdur. Mü'minler o sûra gelince, kapıdan içeri girerler. Tamâmen girdiklerinde kapılar kapanır. Münâfıklar ise o kapının ötesinde hayret, karanlık ve azâb içerisinde kalırlar. Tıpkı dünya diyârında iken küfür, cehâlet, şüphe ve hayret içinde kaldıkları gibi. «Onlara : Biz sizinle beraber değil miydik? diye seslenirler.» Münâfıklar Mü'minlere seslenerek; dünya diyârında biz sizinle beraber değil miydik? Sizinle beraber cüm'a namazlarına gelmiyor muyduk? Cemâat namazlarını birlikte kılmıyor muyduk? Arafât'ta sizinle beraber vakfeye durmuyor muyduk? Sizinle beraber savaşmıyor muyduk? Sizinle beraber öteki dinî vecîbeleri îfâ etmiyor muyduk? derler. «Onlar da : Evet... derler.» Mü'minler de münâfıklara; evet siz bizimle beraberdiniz, diye cevap verirler. «Ama siz kendinizi aldattınız, pusu kurdunuz, şüpheye düştünüz ve kuruntular sizi aldattı.» Selef'ten bazıları dediler ki : Nefisleriniz sizi zevkler, günâhlar ve şehvetlerle aldattı ve siz tevbeyi her gün geriye attınız bir vakitten diğerine te'hir ettiniz.

Katâde der ki: «Siz hakka ve hak ehline «pusu kurdunuz,» öldükten sonra dirilmeden «şüpheye düştünüz ve kuruntular sizi aldattı» da ilerde bağışlanırız, dediniz. Denildi ki : Dünya sizi aldattı da «nihâyet Allah'ın emri gelip çattı.» Ölüm gelinceye kadar siz bu durumda idiniz. «O çok aldatan, sizi Allah'a karşı bile aldattı.» Yani şeytân. Katâde der ki: Onlar, şeytânın aldatmacasına kanmışlardı. Allah'a andolsun ki o durumda iken Allah onları cehenneme fırlattı. Bu ifâdenin anlamı şöyledir: Mü'minler, münâfıklara derler ki: Siz, yalnızca bedenlerinizle bizim yanımızda idiniz, niyyetleriniz ve kalbiniz bizimle beraber değildi, yalnızca şek ve kararsızlık içindeydiniz. İnsanlara gösteriş yapıyordunuz ve Allah'ı çok az zikrediyordunuz.

Mâcahid der ki: Münâfıklar müminlerle dostluk kuruyorlardı onlarla düşüp kalkıyor, evleniyor ve birlikte oluyorlardı. Birlikte de ölüyorlardı. Kıyâmet günü hepsine birlikte nûr verilir. Sûr'a yaklaştıkları zaman münâfıkların nûru söner ve araları ayrılır. Mü'minlerin bu sözü, Allah'ın onlardan söz ettiği şu kavillerine ters düşmez. Nitekim söyleyenlerin en doğru sözlüsü olan Allah, şöyle buyurur:

«Herkes kazancına bağlı bir rehindir. Ancak defteri sağdan verilenler böyle değildir; onlar cennettedirler. Suçlulara: Sizi bu yakıcı ateşe sürükleyen nedir? diye sorarlar. Onlar derler ki: Namaz kılanlardan değildik. Düşkün kimseyi doyurmuyorduk. Bâtıla dalanlarla biz de dalardık. Cezâ gününü yalanlardık. Ölüm bize o halde iken geldi.» (Müddessir, 38-47).

Bu ikrâr ihtâr ve uyarı bakımından onlardan sudûr etmiştir. Sonra Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Şefâat edenlerin, şefâatı onlara fayda vermez.» Burada da: «Bugün, sizden ve küfretmiş olanlardan fidye ka-

bûl edilmez.» buyuruyor. Yani eğer bugün sizden biriniz, Allah'ın azâbından kurtulmak için yeryüzü dolusu ve bir o kadar altınla gelmiş olsaydı, ondan kabul edilmezdi.

«Varacağınız yer, ateştir.» Dönüp dolaşıp varacağınız yer ateştir.

«Sizin mevlânız O'dur.» Küfür etmeniz, şüpheye düşmeniz nedeniyle size her menzilden daha çok yaraşan durak orasıdır. «Ve o, ne kötü bir dönüş yeridir.»

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ
مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿١٦﴾ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ
يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٧﴾

16 — İmân edenlerin, Allah'ı anması ve O'ndan inen gerçek için kalblerinin yumuşaması zamanı hâlâ gelmedi mi? Onlar, daha önce kendilerine kitab verilip te üzerlerinden uzun zaman geçmiş, artık kalbleri katılaşmış bulunanlar gibi olmasınlar. Onlardan birçoğu fâsıklardır.

17 — Bilin ki; Allah, ölümünden sonra yeryüzünü diriltiyor. Akledesiniz diye, size âyetleri açıkça bildirdik.

Allah Teâlâ; mü'minlerin kalblerini Allah'ın zikrine vermeleri zamanı gelmedi mi? diye soruyor. Yani Allah'ın zikri, öğüdü ve Kur'ân'ını dinledikleri zaman, kalbleri yumuşayıp da onu anlamaları, ona boyun eğip kulak vermeleri ve itâat etmeleri zamanı gelmedi mi? Abdullah İbn Mübârek der ki : Bize Sâlih el-Mü'min, Katâde kanalıyla İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletti: Allah Teâlâ, muhâcirlerin kalblerinin yavaş geliştiğini belirterek onlara itâb edip : «İmân edenlerin Allah'ı anması ve O'ndan inen gerçek için kalblerinin yumuşaması zamanı hâlâ gelmedi mi?» buyurmuştur. İbn Ebu Hâtim de, Hasan İbn Muhammed kanalıyla... İbn Abbâs'tan bu rivâyeti nakleder. Ayrıca Abdullah İbn Mübârek ve Müslim derler ki : Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; o, şöyle demiştir : Bizim müslüman olmamız ile Allah'ın bize «İmân edenlerin, Allah'ı anması ve O'ndan inen gerçek için kalblerinin yumuşaması zamanı hâlâ gelmedi mi?» âyetiyle itâb etmesi arasında yalnızca dört yıl vardır. Müslim, bölümün sonunda böyle rivâyet eder. Neseî de bu âyetin tefsîri esnâsında Hârûn İbn Saîd kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan bu hadîsi nakleder. İbn Mâce de Mûsâ İbn Ya'-

kûb kanalıyla... Abdullah İbn Zübeyr'den, o da babasından bu hadîsi rivâyet eder. İbn Mâce bu hadîsi İbn Zübeyr'in Müsnedleri arasında kaydeder. Bezzâr ise bu hadîsi İbn Zübeyr'in Müsned'leri arasında Mûsâ İbn Ya'kûb kanalıyla... Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder. Süfyân es-Sevrî de Mes'ûdî kanalıyla Kâsım'dan nakleder ki; o şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.)ın ashâbı bir kere usanç gösterdiler ve; Ey Allah'ın Rasûlü, bize söz söyle, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Biz sana, kıssaların en güzelini anlatıyoruz.» (Yûsuf, 3) âyetini indirdi. Sonra bir kere daha usanç gösterdiler ve; ey Allah'ın Rasûlü bize söz söyle, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Allah, sözün en güzelini indirmiştir.» (Zümer, 23) âyetini inzâl buyurdu. Sonra bir kere daha usanç gösterdiler de; ey Allah'ın Rasûlü, bize bir söz söyle, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Îmân edenlerin Allah'ı anması ve O'ndan inen gerçek için kalblerinin yumuşaması zamanı hâlâ gelmedi mi?» âyetini inzâl buyurdu.

Katâde der ki : Allah Teâlâ, «Îmân edenlerin Allah'ı anması ve O'ndan inen gerçek için kalblerinin yumuşaması zamanı hâlâ gelmedi mi?» buyuruyor. Bize anlatıldı ki; Şeddâd İbn Evs, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu rivâyet edermiş : İnsanlar arasından ilkin huşû' kalkacaktır.

«Onlar, daha önce kendilerine kitab verilip te üzerlerinden uzun zaman geçmiş, artık kalbleri katılaşmış bulunanlar gibi olmasınlar.» Allah Teâlâ mü'minleri, kendilerinden önce kitab verilen Yahûdî ve Hıristiyânlara benzemekten nehyediyor. Onlara kitabın inmesinin üzerinden uzun bir süre geçince, onlar Allah'ın kitabını elleriyle tahrîf edip onu çok az bir pahaya sattılar ve sırtlarının arkasına attılar. Dağınık görüşlere, tutarsız fikirlere yöneldiler. Allah'ın dininde birtakım insanları taklîd ederek hahamlarını, râhiblerini Allah'tan başka rabler edindiler. Böylece kalbleri karardı. Artık bir öğüt kabul etmez oldular. Hiç bir vaad ve tehdid ile kalbleri yumuşamaz oldu.

«Onlardan birçoğu fâsıklardır.» Yaptıkları birçok işte kalbleri bozuk ve amelleri boşa gitmiştir. Nitekim Mâide sûresinde onlar için şöyle buyurulur : «Ahidlerini bozmalarından ötürü onlara lâ'net ettik, kalblerini de katılaştırdık. Onlar, kelimeleri yerlerinden değiştiriyorlar. Kendilerine belletilenlerin bir kısmını unuttular. İçlerinden pek azı müstesnâ dâimâ hâinliklerini görürsün.» (Mâide, 13) Kalbleri bozuldu da katılaştı. Sözlerin yerlerini değiştirmek onlarda seciyye halini aldı. Emredilen amelleri terkettiler. Yasaklananları işlediler. Bu sebeple Allah Teâlâ, mü'minlerin fer'î ve aslî hiç bir konuda onlara benzememelerini emrediyor. Nitekim İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babam... Rebî' İbn Amîle el-Fezârî'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Bize Abdullah İbn Mes'ûd öyle bir hadîs nakletti ki; ne Allah'ın kitâbında, ne de Peygam-

berin buyruklarında ondan daha garîb bir şey işitmedim. O dedi ki : İsrâiloğullarının üzerinden uzun bir süre geçince kalbleri katılaştı da kendiliklerinden bir kitab ihdâs ettiler. Bunu gönülleri istedi, dilleri tatlılaştırdı ve zevkli kıldı. Hakîkat ise birçok konuda onların istekleriyle gerçeklerin arasını ayırıyordu. Onlar dediler ki : Gelin biz İsrâiloğullarını şu kitâbımıza davet edelim. Kim bu kitâbda bize uyarsa onu bırakır, kim de bize uymaktan kaçınırsa onu öldürürüz. Böyle de yaptılar. İçlerinde derin bilgi sâhibi (fakîh) bir adam vardı. Onların yaptıklarını görünce, Allah'ın kitâblarından bildiği hakîkatlara yöneldi ve onu ince bir şeye yazarak dürdü, büktü ve bir boynuzun içine yerleştirdi. Sonra o boynuzu boynuna astı. Onlar birbirlerini öldürmeye girişince kendi aralarında şöyle dediler : Ey falancalar; siz İsrâiloğulları arasında ölümü yaydınız. Gelin falancayı çağırın da kitâbınızı ona arzedin. Eğer o size uyarsa, diğer insanlar da bu konuda size uyacaklardır. Eğer uymazsa onu öldürün. Bunun üzerine o bilgili adamı çağırdılar ve; sen bizim kitâbımızda olanlara inanıyor musun? dediler. O; sizin kitâbınızda ne var? Onu bana gösterin, dedi. Onlar da baştan sona kitâblarını ona gösterdiler ve; sen buna inanıyor musun? dediler. O da; evet, ben bunda olana îmân ettim, dedi. Ve eliyle boynuzu gösterdi. Böylece onu öldürmeyip sağ bıraktılar. Adam ölünce, kabrini açtıklarında o kitâbı boynuza asılmış olarak gördüler ve boynuzun içinde saklı bulunan Allah'ın kitâbını buldular. Birbirlerine dediler ki : Ey falancılar, biz bu adamın bir fitneye tutulduğunu işitmemiştik. Böylece İsrâiloğulları yetmiş iki millete ayrıldılar. Onların milletlerinin en hayırlısı boynuz sâhibinin milletinden olanlardır. İbn Mes'ûd der ki : Siz hayatta kalacak olursanız veya sizden hayatta kalanlar bulunursa; hoş görmeyeceğiniz şeylerin ortaya çıktığını ve onları değiştirmeye gücünüzün yetmediğini göreyazacaksınız. Bir kişinin kalben bir şeyden hoşlanmadığını Allah Teâlâ'nın bilmesi kişi için yeterlidir.

Ebu Ca'fer et-Taberî der ki : Bize Abd İbn Huneyd... İbrâhîm'den nakletti ki; Atrîs İbn Arkûb, Abdullah İbn Mes'ûd'a gelerek : Ey Abdullah, ma'rûfu emretmeyip münkeri nehyetmeyen kişi helâk oldu, dedi. Bunun üzerine Abdullah İbn Mes'ûd dedi ki : Kalbi ma'rûfu bilmeyen ve münkeri de reddetmeyen kişi helâk oldu. İsrâiloğullarının üzerinden uzun bir süre geçince kalbleri katılaştı da kendi elleriyle yazdıkları kitâblar îcâd ettiler. Gönülleri bunu istedi, dilleri de onu güzel gösterdi. Biz bu kitâbı İsrâiloğullarına arzederiz, ona inananı sağ bırakır, inkâr edeni öldürürüz ,dediler. Onlardan bir kişi Allah'ın kitâbını bir boynuzun içerisine koydu, sonra boynuzu iki göğsünün arasına yerleştirdi. Ona, sen bu kitâba inanıyor musun? dediklerinde, ben ona inandım, dedi ve iki göğsü arasındaki boynuzu gösterdi. Ben o kitâba niçin inanmayacakmışım? dedi. İşte bugün İsrâiloğulları arasındaki toplulukların en iyisi o boynuz sâhibinin kavminden olanlardır.

«Bilin ki; Allah ,ölümünden sonra yeryüzünü diriltiyor. Akledesiniz diye, size âyetleri açıkça bildirdik.» Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın katılaşan kalbleri sonradan yumuşatacağına, sapıklığa düşmüş, hayrette kalmış olanları tekrâr hidâyete erdireceğine, şiddete mübtelâ olanları bilâhare sıkıntıdan uzak tutacağına işârettir. Nasıl yağmur çoraklaşmış toprağı ölümünden sonra diriltirse, Kur'an da delillerin getirdiği apaçık buhrânlarla katılaşmış kalbleri aynı şekilde hidâyete erdirir. Hiç bir hakîkatın ulaşamayacağı şekilde kilitlerle kitlenmis olan kalbleri Allah tekrâr nûr ile aydınlatır. Dilediğini sapıklıktan sonra hidâyete erdiren, dilediğini de mükemmellikten sonra sapıklığa sürdüren Allah'ı tesbîh ederiz. O ki; dilediğini yerine getirendir. O ki; bütün yaptıklarında adâletle hüküm verendir. O ki; Lâtîf'tir, Habîr'dir, Kebîr'dir, Müteâl'dir.

إِنَّ الْمُصَّدِّقِينَ وَالْمُصَّدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿١٨﴾
وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ وَالشُّهَدَاءُ عِندَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ
وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١٩﴾

18 — Doğrusu sadaka veren erkeklerle, sadaka veren kadınlar ve Allah'a güzel bir ödünç verenlere; işte onlara, kat kat artırılır ve onlara değerli bir mükâfât vardır.

19 — Allah'a ve peygamberlerine îmân edenler; işte onlar, Rabları katında doğrular ve şâhidlerdir. Onların hem mükâfâtları, hem de nûrları vardır. Küfredip te âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; onlar da cehennem yârânıdırlar.

Allah Teâlâ, muhtâç olan fakîr ve miskînlere sadaka veren erkeklerin ve kadınların nâil olacağı sevâbları haber veriyor ve onların «Allah'a güzel bir ödünç verenler.» olduğunu bildiriyor. Onlar Allah'ın rızâsını bekleyerek, sırf onu elde etmek için hâlis bir niyetle sadaka verirler. Verdikleri kişilerden bir karşılık ve teşekkür beklemezler. Bu sebeple Hak Teâlâ, onlar hakkında : «İşte onlara, kat kat artırılır.» buyuruyor. Yani onların bir iyiliğine on misliyle mukâbele edilir ve bu, yedi yüz katına kadar çıkarılır. Hattâ bunun da ötesinde «Onlara değerli bir mükâfât vardır.» Güzel, saygıdeğer bir karşılık ve şerefli bir sığınak, elverişli bir mercî' vardır.

«Allah'a ve peygamberlerine îmân edenler; işte onlar, Rabları katında doğrular ve şâhidlerdir.» Bu ifâde, müteâkib ifâde ile açıklanmıştır : «Onların hem mükâfâtları, hem de nûrları vardır.»

Ebu Duhâ der ki : «İşte onlar, Rabları katında doğrulardır.» Sonra söz yeniden başlayarak «İşte onlar ,Rabları katında şâhidler (şehidler) dir. Onların Rabları katında hem mükâfâtları hem de nûrları vardır.» cümlesi devâm etmektedir. Dahhâk, Mesrûk, Mukâtil İbn Hayyân ve başkaları da böyle demişlerdir. Âmir, Ebu Duhâ kanalıyla Mesrûk'tan o da Abdullah'dan nakleder ki; o, burada kasdedilenler üç sınıf insandır : Sadaka verenler, doğrular ve şâhidler, (şehidler) dir. Nitekim Allah Teâlâ Nisâ sûresinde de şöyle buyurmaktadır : «Kim Allah'a ve peygambere itâat ederse; işte onlar, Allah'ın nimetine eriştirdiği peygamberler, sıddîkler, şehîdler ve sâlihlerle birliktedirler.» (Nisâ, 69) âyeti doğrularla şâhidlerin (şehîdlerin) arasını ayırmıştır. Bu da onların iki sınıf olduğuna delâlet eder. Şüphesiz ki doğrular, şehîdlerden makâm bakımından daha yücedirler. Nitekim İmâm Mâlik İbn Enes ,el-Muvatta' isimli eserinde Safvân İbn Selîm kanalıyla ,Atâ İbn Yesâr'dan nakleder ki; Ebu Saîd el-Hudrî Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu bildirmiştir. Muhakkak ki cennet ehli, oda halkına yukardan görünürler. Tıpkı ufukta Doğudan Batıya doğru kayan parlak yıldızın göründüğü gibi. Çünkü bunlar arasında fazîlet bakımından farklılık vardır. Orada bulunanlar : Ey Allah'ın Rasûlü, burası peygamberlerin konakları mıdır ki onlardan başkası oraya ulaşamamaktadır? dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Evet nefsim kudret elinde bulunan (Allah)a yemîn ederim ki, orası Allah'a îmân etmiş ve peygamberleri doğrulamış kişiler içindir. Buhârî ve Müslim, bu hadîsin İmâm Mâlik kanalıyla tahrîcinde ittifâk etmişlerdir.

Başkaları da derler ki : «İşte onlar, Rabları katında doğrular ve şâhidlerdir. Onların hem mükâfatları hem de nûrları vardır.» kavli ile Allah'a ve peygamberlerine îmân eden mü'minlerin doğrular ve şâhidler olduğu bildirilmektedir. İbn Cerîr Taberî bu rivâyeti Mücâhid'den nakleder, sonra da şöyle der : Bana Sâlih İbn Harb... Berâ İbn Âzib'den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim ,demiştir : Benim ümmetimin mü'minleri şâhidlerdir. Berâ der ki : Sonra Hz. Peygamber bu âyet-i celîle'yi okudu. Bu hadîs garîbtir. Ebu İshâk, Amr İbn Meymûn'dan nakleder ki; o, bu âyetin tefsîrinde mü'minler kıyâmet günü iki parmak gibi birlikte gelirler, demiştir.

«İşte onlar, Rabları katında doğrular ve şâhidlerdir.» Yani şâhidler Rabları katında Naîm cennetlerindedirler veya şehîdler Naîm cennetlerindedirler. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde bildirilir ki : Şehîdlerin rûhları, yeşil bir kuş biçiminde cennette uçarlar ve diledikleri yerlere konarlar. Sonra kendilerine sığınırlar. Rabbım onlara bir kez

muttali' olur ve der ki : Ne istiyorsunuz? Onlar : Bizi yeniden dünya diyârına döndürmeni ve orada Senin için savaşıp ilk seferinde öldürüldüğümüz gibi, öldürülmeyi isteriz. Allah Teâlâ buyurur ki : Ben, onların bir daha o dünyaya döndürülmeyeceklerine karar verdim.

«Onların hem mükâfâtları, hem de nûrları vardır.» Rabları katında değerlidirler, mükâfâtları ve önlerinden koşan muazzam nûrları vardır. Dünya diyârında iken yaptıkları amellere göre orada farklı durumlarda bulunurlar. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Yahyâ İbn İshâk... Ömer İbn Hattâb'dan nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim, demiştir : Şehîdler dörttür. Birisi îmânı sağlam mü'min bir erdir ki; düşmanla karşılaşır, Allah'a verdiği söze sadâkat gösterip öldürülür. İşte o, insanların kendisine şöylece baktıkları —Hz. Peygamber başını o kadar kaldırdı ki nihâyet başındaki takke düştü veya Ömer'in takkesi düştü— kimsedir. İkincisi; ılgın ağacının dikeniyle göğsüne vurulmuş gibi düşmanla karşılaşan mü'mindir ki, sâhibi belirsiz bir ok gelir ve onu öldürür. İşte bu da ikinci derecededir. Üçüncüsü; sâlih ameline kötü amel karıştırmış olup da düşmanla karşılaşan ve Allah'a verdiği söze sadâkat gösterip öldürülmüş olan mü'mindir. Bu da üçüncü derecededir. Dördüncüsü; kendi nefsine aşırı davranıp zulm etmiş olan mü'mindir ki, düşmanla karşılaşmış, Allah'a verdiği söze sadâkat gösterip öldürülmüştür. İşte bu da dördüncü derecededir. Ali İbn el-Medînî de... Ebu Lehia kanalıyla Hz. Ömer'den bu hadîsi bu şekilde rivâyet eder ve bu hadîsin râvîleri arasında; Mısır'lı Sâlih bir râvî bulunmaktadır, der. Tirmizî de İbn Lehîa'nın hadîsinden bunu rivâyet eder ve hasen, garîb bir hadîstir, der.

«Küfredip te âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; onlar da cehennem yârânıdırlar.» Allah Teâlâ bahtiyârların durumunu ve âkibetlerini zikrettikten sonra onlara ilâve olarak şakîlerin durumunu açıklıyor :

اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ
كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ
شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿٢٠﴾ سَابِقُوا إِلَىٰ
مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ
ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢١﴾

20 — Bilin ki; dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda bir övünme ve daha çok mal ve evlâd sâhibi olmak isteğinden ibârettir. Bu; yağmurun bitirdiği, ekicilerin de hoşuna giden bir bitki gibidir ki, sonra kurur da sapsarı olduğunu görürsün. Sonra da çörçöp olur. Ahirette şiddetli azâb vardır. Allah'ın rızâsı ve mağfireti de vardır. Dünya hayatı, aldatıcı bir geçinmeden başka bir şey de değildir.

21 — Rabbınızdan bir mağfirete, Allah'a ve peygamberlerine îmân edenler için hazırlanmış olup ta genişliği yerle göğün genişliği kadar olan cennete koşuşun. İşte bu; Allah'ın lutfudur, onu dilediğine verir. Allah, büyük lutuf sâhibidir.

Allah Teâlâ dünya hayatının durumunu küçüklüğünü ve değersiz liğini göstererek buyuruyor ki : «Bilin ki; dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence ,bir süs, aranızda bir övünme ve daha çok mal ve evlâd sâhibi olmak isteğinden ibârettir.» Dünya hayatının dünya ehli katındaki netîcesi ve özü işte bundan ibarettir. Nitekim Âl-i İmrân sûresinde de şöyle buyuruluyor : «Kadınlardan, oğullardan, kantar kantar altın ve gümüşten nişânlı atlardan, develerden ve ekinlerden gelen zevklere aşırı düşkünlük; insanlar için süslenip hoş göründü. Bunlar dünya hayatının geçimidir. Oysa gidilecek yerin güzel olanı Allah katındadır.» (Âl-i İmrân, 14) Sonra Allah Teâlâ, dünya hayatının fânî bir nimet ve geçici bir çiçek olduğunu bildirerek örnek veriyor ve şöyle diyor : Bu; yağmurun bitirdiği, ekicilerin de hoşuna giden bir bitki gibidir.» (الغيث) kelimesi insanların yağmurdan ümid kesmelerinden sonra yağan yağmurdur. Nitekim Şûrâ sûresinde Allah Teâlâ şöyle buyurur : «O'dur ki ümitlerini kestikten sonra yağmuru indirir.» (Şûrâ, 28) «Ekicilerin de hoşuna giden o yağmur ekenlerin hoşuna giderse, dünya hayatı da öylece kâfirlerin hoşuna gider. Çünkü onlar, dünya hayatına en çok hırs gösteren ve insanlar arasında dünyaya en çok meyledenlerdir. «Sonra kurur da sapsarı olduğunu görürsün. Sonra da çörçöp olur.» Ekin, ekeni heyecânlandırır. Çünkü sen onu önce yemyeşil iken sonra sararmış görürsün. Sonra da kuruyup çörçöp haline dönüşür. Dünya hayatı da böyledir. Önce delikanlı gibidir, sonra olgunlaşır, arkasından da buruşmuş kocakarı gibi olur. İnsanoğlu da böyledir. Ömrünün ilk çağlarında ve gençliğinin coşkunluk zamanında görüntüsü parlak, her tarafı yumuşak, ter ü tâze bir delikanlıdır. Sonra yaşlanmaya başlar,

tabîatı değişir, birtakım güç kaynakları tükenir ve ardından büyüyüp hareketi az, enerjisi zayıf yaşlı bir ihtiyâr halini alır. En küçük bir şeyi yapamaz olur. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi : «Allah O'dur ki; sizi güçsüz olarak yaratmıştır. Güçsüzlükten sonra kuvvetli kılmış, sonra kuvvetliliğin ardından güçsüz ve ihtiyâr yapmıştır. O, dilediğini yaratır. O, Alîm'dir ,Kadîr'dir.» (Rûm, 54) Bu misâl; dünya hayatının zevâl bulacağına ,yıkılıp gideceğine ve netîcesiz bomboş bir hayat olduğuna delâlet ettiği için, âhiret mutlaka gerçekleşeceğinden Allah Teâlâ dünya hayatından kaçınmayı ve âhirete koşmayı bildirerek hayırlı olan yola teşvîk ediyor ve diyor ki : «Ve âhirette şiddetli azâb vardır. Allah'ın rızâsı ve mağfireti de vardır. Dünya hayatı aldatıcı bir geçinmeden başka bir şey değildir.» Çok yakında gelecek olan âhiret hayatında ya şu vardır, ya da o : Ya şiddetli bir azâb veya Allah'tan mağfiret ve rızâ. «Dünya hayatı aldatıcı bir geçinmeden başka bir şey değildir.» Bu dünya hayatı bir geçinme ve eğlenmedir. Fânîdir, kendisine bel verenleri aldatır. Ona bağlananlar onunla gururlanıp hayrete düşerler ve ondan başka diyâr ve ondan öte gidilecek yer olmadığına inanırlar. Gerçekte ise o, âhirete nisbetle son derece değersiz ve cılızdır. İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Ali İbn Harb... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Cennette bir kamçılık yer, dünyadan ve dünyadakilerden daha hayırlıdır. Allah'ın «Dünya hayatı aldatıcı bir geçinmeden başka bir şey değildir.» kavlini okuyun. Bu hadîs Buhârî' de son kısmındaki fazlalık olmadan yer almaktadır. Allah en iyisini bilendir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize İbn Nümeyr ve Vekî'... Abdullah'dan naklederler ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Cennet sizden birinize ayakkabısının bağından daha yakındır, cehennem de böyledir. Buhârî bu hadîsî Sevrî kanalıyla... Abdullah'tan tahrîcte münferid kalmıştır. Bu Hadîs-i şerîf iyiliğin ve kötülüğün insana yaklaşacağına delildir. Durum böyle olduğu için Allah Teâlâ emrine itâat ederek, yasaklarını terkederek günâhların ve yanlışlıkların bağışlanmasını sağlayan, sevâb ve dereceleri elde etmeye vesîle olan hayırlara koşmayı teşvik ediyor ve buyuruyor ki: «Rabbınızdan bir mağfirete, genişliği yerle göğün genişliği kadar olan cennete koşuşun.» Bundan maksad, cins olarak gök ve yeryüzüdür. Nitekim bir başka âyette şöyle buyurur : «Rabbınızın mağfiretine ve genişliği göklerle yer arası kadar olan cennete koşun. O, takvâ sâhipleri için hazırlanmıştır.» (Âl-i İmrân, 133) Burada ise şöyle buyuruyor : «Rabbınızdan bir mağfirete, Allah'a ve peygamberlerine îmân edenler için hazırlanmış olup ta genişliği yerle göğün genişliği kadar olan cennete koşuşun. İşte bu; Allah'ın lutfudur, onu dilediğine verir. Allah, büyük lutuf sâhibidir.» Allah'ın, cennet ehlinden kıldığı kimselere vermiş olduğu bu lutfu O'nun ihsânı ve in'âmıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi sahîh hadîste muhâcirlerin fakîrle-

ri derler ki : Ey Allah'ın Rasûlü, mal ve mülk sâhipleri yüce derecelere ve nimet dolu karârgâha geçip gittiler. Rasûlullah (s.a.) dedi ki : O da ne oluyormuş? Onlar dediler ki : Onlar bizim namaz kıldığımız gibi namaz kılıyorlar, bizim oruç tuttuğumuz gibi oruç tutuyorlar. Ama onlar sadaka veriyorlar biz veremiyoruz, onlar köle âzâd ediyorlar, biz âzâd edemiyoruz. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Ben size öyle bir şey göstereyim ki onu yaptığınız zaman sizden başkalarını geçersiniz. Sizin yaptığınız gibisini yapmadıkça hiç bir kimse sizden daha üstün olamaz : Her namazdan sonra otuz üç kere tesbîh çeker, tekbîr getirir ve hamdedersiniz. Dönüp dediler ki : Mal sâhibi kardeşlerimiz bizim yaptıklarımızı duydular ve onlar da aynısını yaptılar. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) «İşte bu; Allah'ın lutfudur, onu dilediğine verir.» buyurdu.

مَآ أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ فِي ٱلْأَرْضِ وَلَا فِيٓ أَنفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَٰبٍ مِّن قَبْلِ أَن نَّبْرَأَهَآ ۚ
إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٢٢﴾ لِّكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَآ ءَاتَىٰكُمْ ۗ وَٱللَّهُ
لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿٢٣﴾ ٱلَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلْبُخْلِ ۗ وَمَن يَتَوَلَّ
فَإِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْغَنِيُّ ٱلْحَمِيدُ ﴿٢٤﴾

22 — Yeryüzüne ve sizin başınıza gelen herhangi bir musîbet yoktur ki, Biz onu yaratmadan evvel kitâbda bulunmasın. Şüphesiz ki bu; Allah'a göre kolaydır.

23 — Kaybettiğinize üzülmeyesiniz ve size verdiği nimetlerle şımarmayasınız diye. Allah, kendini beğenip böbürlenenleri sevmez.

24 — Onlar ki, cimrilik ederler ve insanlara da cimriliği emrederler. Kim yüz çevirirse; şüphesiz ki Allah, her şeyden müstağnî ve hem de lâyık olandır.

Allah Teâlâ karaları kararlaştırmazdan önce, mahlûkâtı hakkında takdîr etmiş olduğu hükmünü haber vererek buyuruyor ki : «Yeryüzüne (çevrede) ve sizin başınıza gelen (kendi nefislerinizde karşılaştığınız) herhangi bir musîbet yoktur ki, Biz onu yaratmadan evvel kitâbda bulunmasın.» Biz mahlûkatı yaratmadan ve rahimleri temizlemeden önce onu kitâbda kaydetmiş olmayalım. Bazıları da «Biz onu yaratmadan evvel» kavlinin rûhlara âit olduğunu söylemişlerdir. Daha

başkaları da musîbetlere âit olduğunu söylerler. En güzeli ise yaratıklara ve canlılara râci' olmadığıdır. Çünkü söz, buna delâlet etmektedir. Nitekim İbn Cerîr Taberî der ki : Bana Ya'kûb... Mansûr İbn Abdurrahmân'dan nakletti ki; o, şöyle demiştir : Ben Hasan ile beraber oturuyordum ki bir adam şöyle dedi : Ona «Yeryüzüne ve sizin başınıza gelen herhangi bir musîbet yoktur ki, Biz onu yaratmadan evvel kitâbda bulunmasın.» âyetini sor. Ben ona bunu sorunca, dedi ki : Tesbîh ederim Allah'ı, bundan kim kuşkulanabilir? Daha rahimler temizlenmezden önce ,gökle yer arasındaki her musîbet Allah'ın kitâbında kayıdlıdır. Katâde ise der ki : «Yeryüzüne... herhangi bir musîbet» kavli ile kuraklık kasdedilmiştir. «Sizin başınıza gelen» kavli ile de, hastalıklar ve dertler kasdedilmiştir. Katâde der ki : Bize ulaştığına göre her kime bir diken batarsa, her kimin ayağı sürçerse ve her kimden ter boşanırsa; mutlakâ bu ,bir günâhtan dolayıdır. Allah'ın bağışladıkları ise daha da çoktur. Bu âyet-i kerîme, Allah'ın önceden varolan bilgisini reddeden Kaderiyye'nin —Allah onları rezîl etsin— aleyhinde en büyük delildir. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Ebu Abdurrahmân... Ebu Hânî el-Havelânî'den nakletti ki; o, Ebu Abdurrahmân el-Hüblâ'nın şöyle dediğini duymuştu : Ben Amr İbn Âs'tan Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu duydum, dediğini işittim : Allah gökleri ve yeryüzünü yaratmazdan elli bin sene önce, kaderleri takdîr etmiştir. Müslim de bu hadîsi Sahîh'inde Abdullah İbn Vehb kanalıyla... Ebu Hânî'den nakleder. Abdullah İbn Vehb ilâve olarak; ve o zaman Allah'ın Arş'ı su üzerindeydi, dediğini bildirir. Tirmizî de bu hadîsi rivâyet ettikten sonra; hasen, sahîh bir hadîstir, der.

«Şüphesiz ki bu; Allah'a göre kolaydır.» Yani Allah Teâlâ'nın eşyâyı olmazdan önce bilmesi ve olacağı zamana uygun olarak takdir edip yazması ,Allah Azze ve Celle için çok kolaydır. Zîrâ O, olmuşu ve olacağı bildiği gibi, olmayanı da ve onun olmuş olsaydı nasıl olacağını da bilir.

«Kaybettiğinize üzülmeyesiniz ve size verdiği nimetlerle şımarmayasınız diye.» Bizim daha önceki bilgimiz, eşyâyı olmazdan önce kaybedişimiz ve varlıkları varlıktan önce takdîr edişimiz ile size bildirmemizin sebebi; başınıza gelecek şeyin sizden uzaklaşmayacağını ve size isâbet etmeyecek şeyin de başınıza gelmeyeceğini bilmeniz ve dolayısıyla kaybettiğinize üzülmemeniz içindir. Çünkü Allah bir şeyi takdîr etmişse, o muhakkak olacaktır. «Ve size verdiği nimetlerle şımarmayasınız diye.» Size gönderdiği nimetlerle. Bazıları da bu kelimeyi (اتاكم) şeklinde okurlar ki bu takdîrde size verdiği anlamına gelir. Her iki anlam da birbirini gerekli kılar. Yani Allah'ın size lutfettiği nimetlerle övünüp şımarmayasınız diye. Çünkü bu, sizin gayretiniz ve yorulmanız netîcesinde değil, yalnız ve yalnız Allah'ın size takdîr edip rızıklandırması so-

nucudur. Öyleyse Allah'ın nimetlerini, şımarıklık ve azgınlık vesîlesi kılıp ta onunla insanlara karşı böbürlenmeyin. Bu sebeple hemen âyetin devâmında «Allah, kendini beğenip böbürlenenleri sevmez.» buyuruyor. Kendini beğenip kibirlenen ve başkalarına karşı öğünen kimseleri. İkrime der ki: Herkes mutlaka sevinecek ve üzülecektir. Ama siz sevinci şükür, üzüntüyü de sabır vesîlesi kılın.

«Onlar ki, cimrilik ederler ve insanlara da cimriliği emrederler.» Kötülükleri işleyip halkı da kötülüğe teşvîk ederler. Kim de Allah'ın emir ve itâatından yüz çevirirse; şüphesiz ki Allah, her şeyden müstağnî ve hamde lâyık olandır.» Mûsâ (a.s.)nın dediği gibi: «Siz ve yeryüzünde bulunanların hepsi nankörlük etseniz muhakkak ki Allah, müstağnî ve hamde lâyık olandır.» (İbrâhîm, 8).

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ
وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ
قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٢٥﴾

25 — Andolsun ki Biz, peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik. Ve insanların adâleti ayakta tutmaları için beraberlerinde kitâbı ve mîzânı indirdik. Bir de kendisinde çetin bir sertlik ve insanlar için faydalar bulunan demiri indirdik. Allah; kimin görmeden Allah'a ve peygamberlerine yardım edeceğini bilir. Muhakkak ki Allah; Kavî'dir, Azîz'dir.

Allah Teâlâ buyuruyor ki : «Andolsun ki Biz ,peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik.» Gözalıcı hüccetler, kesin deliller ve mucizelerle gönderdik. «Ve insanların adâleti ayakta tutmaları için beraberlerinde kitâbı ve mîzânı indirdik.» Kitâbdan maksad, doğrulanmış olan nakildir. Mîzân ise adâlettir. Mücâhid ,Katâde ve başkası böyle demiştir. Bu sakat görüşlülerin karşı çıktıkları, doğru ve sağlıklı akıl sâhiplerinin şehâdet ettikleri hakkın kendisidir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Rabbından açık bir delil üzerinde bulunan, ardınca da Rabbı tarafından bir şâhid gelen gibi midir?» (Hûd, 17), «Allah'ın fıtratı ki, insanları bu fıtrat üzere yaratmıştır.» (Rûm, 30). «Göğü yükseltmiş, mîzânı koymuştur.» (Rahmân, 7) Burada ise «İnsanların adâleti ayakta tutmaları için.» buyurmaktadır. Yani hak ve adâletle hükmet-

meleri için. Bu ise peygamberlerin haber verdikleri gerçeklere uymak, emrettikleri gerçeklere bağlanmaktır. Çünkü onların getirmiş oldukları şeyler gerçeğin kendisidir ve onun ötesinde hiç bir gerçek yoktur. Nitekim Allah Teâlâ, En'âm sûresinde şöyle buyurur : «Rabbının sözü; doğruluk ve adâlet yönünden tâm kemâlindedir.» (En'âm, 115) O, verdiği haberlerde doğru, koyduğu emir ve yasaklarda âdildir. Bu sebeple mü' minler cennetteki köşklere yerleşip yüce mertebelere ve sevinç dolu safâlara erdikleri zaman şöyle diyeceklerdir: «Hamdolsun Allah'a ki; bizi buna hidayet etti. Eğer Allah bizi hidâyete erdirmemiş olsaydı; biz hidâyete erecek değildik. Andolsun ki; Rabbımızın peygamberleri hakkı getirmişlerdir.» (A'râf, 43).

«Bir de kendisinde kesin bir sertlik ve insanlar için faydalar bulunan demiri indirdik.» Demiri Haktan yüz çevirip aleyhlerinde delil ortaya konduktan sonra Hakk'a karşı gelenleri korkutan bir vâsıta kıldık. Bu sebeple peygamberliğin gelişinden sonra, on üç yıl boyunca Allah'ın Rasûlüne Mekke'de inen sûrelerde müşriklerle tartışması ,açıklamalar yapması ve tevhîdi izâh edip apaçık belgeler ve deliller vaz'etmesi vahyedilmiştir. Muhâlefet edenlerin aleyhinde delil ortaya konunca; Allah, hicrete izin vermiş ve muhâliflere karşı kılıçla savaşmayı emretmiş, Kur'an'a karşı gelen, onu yalanlayıp inâd edenlerin boynunun vurulmasını buyurmuştur. İmâm Ahmed İbn Hanbel ve Ebu Dâvûd, Abdurrahmân İbn Sâbit İbn Sevbân kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den naklederler ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kıyâmetin önünde ben kılıçla gönderildim ki; yalnız ve yalnız Allah'a ibâdet edilsin ve O'na şirk koşulmasın. Benim rızkım okumun gölgesi altında kılınmıştır. Zillet ve küçüklük benim emrime muhâlefet edenlerin üzerine olsun. Kim de bir kavme benzerse; o, onlardandır. Bu sebeple Allah Teâlâ, «Çetin bir sertlik» diyor. Yani kılıç, mızrak, ok, zırh ve benzeri sert şeyler ondan yapılır. «İnsanlar için faydalar» Yani geçimlerini sağlamak için sikke, balta, nacak, testere ve keski gibi tarımda, terzilikte, yemek ve ekmek pişirmede kendisinden yararlanılan âletleri kasdediyor. Albâ' İbn Ahmed, İkrime kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini naklediyor : Üç şey Âdem ile beraber indi : Bunlar örs, çekiç ve kerpeten .İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim de bu rivâyeti nakleder.

«Allah; kimin, görmeden Allah'a ve peygamberine yardım edeceğini bilir.» Yani Allah ve Rasûlüne yardım için kimin silâh taşımak niyetinde olduğunu bilir. «Muhakkak ki Allah; Kavî'dir, Azîz'dir.» Kuvvetlidir, izzetlidir, insanlara ihtiyâç duymaksızın kendisine yardım edenlere yardım eder. Cihâdı sırf sizi denemek üzere emretmiştir.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ

فَاسِقُونَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ وَجَعَلْنَا
فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا
ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا فَآتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ وَكَثِيرٌ
مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٧﴾

26 — Andolsun ki Biz Nûh'u ve İbrâhîm'i gönderdik. Peygamberliği de, kitâbı da onların soyuna verdik. Onlardan kimi doğru yoldadır, içlerinden birçoğu da fâsıklardır.

27 — Sonra onların izleri üzerinde, peygamberlerimizi ard arda gönderdik. Meryem Oğlu İsâ'yı da arkalarından gönderdik. Ona İncil'i verdik ve ona uyanların kalblerine bir şefkat ve merhamet koyduk. Onların uydurdukları rehbâniyyete gelince; onu kendilerine Biz yazmadık. Fakat kendileri Allah'ın rızâsını kazanmak için yaptılar. Ama buna da hakkıyla riâyet etmediler. Biz de onlardan îmân etmiş olanlara ecirlerini verdik. İçlerinden çoğu ise fâsıklardır.

Allah Teâlâ, Hz. Nûh'u peygamber olarak gönderdiği demden bu yana, her peygamberi ve rasûlü onun zürriyetinden göndermiş olduğunu haber veriyor. Kezâ Rahmân'ın dostu olan İbrâhîm (s.a.)in zürriyetinden. Gökten hiç bir kitâb indirmemiş, hiç bir peygamber göndermemiş ve ondan sonra hiç bir insana vahiy iletmemiştir ki onun sülâlesinden olmasın. Nitekim bir başka âyette «Soyundan gelenlere kitâb ve peygamberlik verdik.» (Ankebût, 27) buyuruyor. Nihâyet İsrâiloğullarından gelen peygamberlerin sonuncusu olan ve Hz. Muhammed (a.s.)-in geleceğini müjdelemiş olan Meryem Oğlu İsâ gelmiştir. Bunun için Hak Teâlâ : «Sonra onların izleri üzerinde, peygamberlerimizi ard arda gönderdik. Meryem Oğlu İsâ'yı da arkalarından gönderdik. Ona İncil'i verdik ve ona uyanların kalblerine bir şefkat ve merhamet koyduk.» buyuruyor. İncil, Allah'ın Hz. İsâ'ya vahyetmiş olduğu kitâbdır. Kalblerine şefkat ve merhamet konulanlar ise; havârîlerdir. Onların kalblerinde yaratıklara karşı merhamet vardır. «Onların uydurdukları rehbâniyyete gelince...» Hıristiyan ümmetinin uydurduğu ruhbânlığa gelince; «Onu kendilerine Biz yazmadık.» Yani Biz ona hükmetmedik, sadece

kendiliklerinden böyle bir yolu benimsediler. «Fakat kendileri Allah'ın rızâsını kazanmak için yaptılar.» Burada iki görüş vardır : Birincisine göre; onlar ruhbânlık ihdâs etmekle Allah'ın rızâsını kasdetmişlerdir ki, Saîd İbn Cübeyr ve Katâde böyle mânâ verirler. İkincisi ise, Biz onların üzerine bunu yazmadık, ancak onlara Allah'ın rızâsını aramalarını yazdık, şeklindedir.

«Ama buna da hakkıyla riâyet etmediler.» Kendi tutundukları yolda tâm olarak yürümediler. Bu, iki bakımdan onlar için kötülemedir : Birincisi; Allah'ın emretmediği husûsta Allah'ın dininde birtakım uydurma şeyler çıkarmaları. İkincisi ise; kendilerini, Allah'a yaklaştıracağını iddiâ ettikleri şeylere bağlanıp onu hakkıyla yerine getirmemeleri. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize İshâk İbn Ebu Hamza... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakleder ki; o, şöyle demiş : Allah Rasûlü bana; Ey İbn Mes'ûd dedi. Ben; buyur ey Allah'ın Rasûlü, dedim. O, buyurdu ki : Biliyor musun ki İsrâiloğulları yetmiş iki fırkaya ayrıldılar. Onlardan ancak üç fırka kurtulabildi. Bunlar Meryem Oğlu Îsâ'dan sonra azgın krallarına karşı geldiler ve onları Allah'ın dinine ve Meryem Oğlu Îsâ'nın dinine çağırdılar. O zorbalarla savaştılar, öldürüldüler, sabredip kurtuldular. Sonra bir başka taîfe çıktı ki bunların savaşma gücü yoktu. Onlar da zorbaların ve kralların karşısına çıkarak onları Allah'ın ve Meryem Oğlu Îsâ'nın dinine davet ettiler. Onlar da öldürüldüler, testerelerle doğrandılar ve ateşte yakıldılar. Ama sabredip onlar da kurtuluşa erdiler. Sonra onlardan bir başka tâife çıktı ki; onların da savaş gücü yoktu. Adâleti yerine getirmeye güç yetiremediler. Dağlara çekilip kendilerini ibâdete verdiler ve râhib oldular. Allah Azze ve Celle'nin «Onların uydurdukları rehbâniyyete gelince; onu kendilerine Biz yazmadık.» kavli ile zikredilenler işte bunlardır. İbn Cerîr Taberî bir başka yoldan ve bir başka lâfızla bu hadîsi nakleder ve der ki : Bize Yahyâ İbn Ebu Tâlib... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Bizden önce bulunanlar yetmiş üç fırkaya ayrıldılar. Onlardan üçü kurtuldu, diğerleri helâk oldu. Sonra yukarıdaki gibi hadîsi zikreder ve sonunda şu ilâveleri yapar : Allah'ın «Biz de onlardan îmân etmiş olanlara ecirlerini verdik.» kavli, bana inanıp beni doğrulayanlardır. «İçlerinden çoğu ise fâsıklardır.» kavli ise beni yalanlayıp bana muhâlefet edenlerdir. Râvîler arasında yer alan Dâvûd bu rivâyet reddedilemez. Bu hadîsi, Ebu Ya'lâ ona isnâd etmişti. Hadîs uyduranlardan birisi olduğu için. Onun da senedi Şeybân İbn Ferrûh kanalıyla Sâik İbn Hazen'dendir. Dolayısıyla hadîs bu yönden kuvvet kazanmıştır.

İbn Cerîr Taberî ve Ebu Abdurrahmân en-Neseî der ki : Bize Hüseyn İbn Hureys... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletti : Îsâ (a.s.)dan sonra krallar geldiler. Tevrât'ı ve İncil'i değiştirdiler. Onlar-

dan bazı inanmış kişiler Tevrât'ı ve İncil'i okuyorlardı. Krala; şu adamların bize küfretmelerinden daha ağır bir küfür görmüyoruz, denildi. Çünkü onlar, «Kim de Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse; işte onlar, kâfirlerin kendileridir.» (Mâide, 44) âyetini okuyorlardı. Ayrıca bizim yaptığımız şeyleri kınıyorlar, kendilerini çağır da bizim okuduğumuz gibi okusunlar ve bizim inandığımız gibi inansınlar, denildi. Kral onları çağırdı, topladı ve; ya gerçek Tevrât ve İncil'i okumayı bırakmalarını, ya da kendilerinin değiştirdiği kısmı okumalarını veya öldürüleceklerini bildirdi. Onlar dediler ki : Bununla maksadınız nedir? Bizi bırakın. İçlerinden bir grup dedi ki : Bizim için yüksek bir kule yapın ve bizi onun üstüne çıkarın, sonra yiyeceğimizi ve içeceğimizi oraya verin de bir daha geri dönüp sizin aleyhinizde konuşmayalım. Bir başka grup dedi ki : Bizi bırakın da yeryüzünde seyâhata çıkalım. Yaban hayvanları gibi yeyip içelim. Sonra siz bize güç yetirirseniz gelin bizi öldürün. Bir başka grup da dedi ki : Çöllerde bizim için evler yapın. Biz kuyular kazalım, baklalar ekelim de, birdaha sizin yanınıza gelip sizin diyârınıza uğramayalım. Ancak onların her kabîleden dostları vardı. Onlar böyle yaptılar. İşte Allah Azze ve Celle, «Onların uydurdukları rehbâniyyete gelince; onu kendilerine Biz yazmadık. Fakat kendileri Allah'ın rızâsını kazanmak için yaptılar. Ama buna da hakkıyla riâyet etmediler.» âyetini inzâl buyurdu. Hükümdârın yanında kalanlar ise dediler ki : Falancaların ibâdet ettiği gibi biz de ibâdet ederiz, falancaların seyâhat ettiği gibi biz de seyâhat ederiz, falancaların yaptıkları evler gibi biz de ev yaparız. Onlar bu şirk üzere iken kendilerine tâbi oldukları kişilerin îmânlarından haberdâr değildiler. Hz. Peygamber elçi olarak gönderildiğinde onlardan çok az bir kitle kalmıştı. İçlerinden bir adam ma'bedinden çıkıp onların yanına indi, bir seyyâh seyâhatından döndü ve bir ev sâhibi evinden geldi. İşte onlar buna inanıp doğruladılar. Allah Azze ve Celle bunlar için : «Ey îmân edenler; Allah'tan korkun ve peygamberlerine inanın ki, size rahmetini iki kat versin.» (Hadîd, 28) buyurdu. Yani hem Meryem Oğlu İsâ'ya inanmalarından ve Tevrât'ı, İncil'i doğrulamalarından, hem de Hz. Muhammed (a.s.)e inanıp doğrulamalarından dolayı, rahmetinden iki kat versin. Ve Allah Teâlâ : «Size ışığında yürüyeceğiniz bir nûr lutfetsin.» (Hadîd, 28) buyurdu ki bu, Kur'ân'dır. Ve Hz. Peygambere ittibâ' etmeleridir. «Ve sizi bağışlasın... Böylece kitâb ehli, Allah'ın lutfundan hiç bir şey elde edemeyeceklerini bilsinler. Muhakkak ki lutuf, bütünüyle Allah'ın elindedir, onu dilediğine verir. Allah, büyük lutuf sâhibidir.» (Hadîd, 29) buyurdu. Bu hadîsin seyrinde gariblikler vardır. Bu iki âyetin tefsîri daha sonra gelecektir. Allah en iyisini bilendir.

Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî der ki : Bize Ahmed İbn İsâ... Saîd İbn Abdurrahmân'dan nakletti ki; ona Sehl İbn Ebu Ümâme anlatmış. O

ve babası Ömer İbn Abdülazîz döneminde Medîne'ye Enes İbn Mâlik'in yanına gitmişler. Enes az bir namaz kılıyormuş. Müsâfir namazı gibi veya ona yakın bir şey. Selâm verince demiş ki : Allah sana merhamet etsin. Sen bunu farz namaz olarak mı kılıyorsun, yoksa nâfile ibâdet olarak mı? O; farz namaz olarak, demiş ve Rasûlullah (s.a.)ın namazı budur, ben ondan aslâ ayrılmadım. Yalnızca bir şeyi unuttum, diye eklemiş. Doğrusu Rasûlullah (s.a.) şöyle derdi : Kendinizi zorlamayınız ki üzerinize zorluk gelir. Çünkü bir kavim kendilerini zora koştular da, onlara zorluk gönderildi. İşte kiliselerde ve ma'betlerde kalıntıları bulunan rehbâniyyeti onlar uydurmuşlardır. Biz onu bunların üzerine yazmadık. Sonra onlar ertesi gün gelip dediler ki; biz de binip bakalım ve ibret alalım. Evet dedi, hepsi de bindiler ve halkı yok olmuş çorak bir diyâra gittiler. Evler yıkılmış, çürümüş ve altı üstüne gelmişti. Onlar; bu diyârı tanıyor musunuz? dediler. O; burası ve buranın halkı bana tanıtılmadı. Bu diyâr halkını azgınlık ve kıskançlık helâk etti. Çünkü hased, iyiliklerin ışığını söndürür. Azgınlık ise bunu ya doğrular veya yalanlar. Göz zinâ eder, avuç, ayak, beden ve dil, mahrem yer bunu ya doğrular veya yalanlar.

İmâm Ahmed İbn Hanbel dedi ki : Bize Ya'mur... Enes İbn Dâlik'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Her peygamberin ruhbânlığı vardır. Bu ümmetin ruhbânlığı da; Allah yolunda cihâddır. Hâfız Ebu Ya'lâ da Abdullah İbn Muhammed kanalıyla, Abdullah İbn Mübârek'ten aynı hadîsi nakleder. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Hüseyn İbn Muhammed... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Adamın biri ona gelip bana bir tavsiyede bulun, demiş. O da demiş ki : Senin bana sorduğunu ben senden önce Resûlullah (s.a.)a sordum da o şöyle buyurdu : Ben sana Allah'tan korkmayı tavsiye ederim, çünkü o, her şeyin başıdır. Ve cihâda koş, çünkü cihâd, İslâm'ın ruhbânlığıdır. Allah'ın zikrine ve Kur'ân okumaya koyul. Çünkü o, senin göklerdeki rûhun, yeryüzündeki zikrindir. Bu hadîsin rivâyetinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ
لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٨﴾ لِئَلَّا يَعْلَمَ أَهْلُ الْكِتَابِ
أَلَّا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَأَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ
الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾

28 — Ey îmân edenler; Allah'tan korkun ve peygamberlerine inanın ki, size rahmetini iki kat versin. Size ışığında yürüyeceğiniz bir nûr lutfetsin. Ve sizi bağışlasın. Allah Gafûrdur, Rahîm'dir.

29 — Böylece kitâb ehli, Allah'ın lutfundan hiç bir şey elde edemeyeceklerini bilsinler. Muhakkak ki lutuf, bütünüyle Allah'ın elindedir, onu dilediğine verir. Ve Allah, büyük lutuf sâhibidir.

Neseî'nin İbn Abbâs'dan naklettiği ve daha önce geçen rivâyette onun bu âyeti ehl-i kitâb'dan îmân edenlere hamlettiğini görmüştük. Kasâs sûresinin 54. âyetinde de olduğu gibi ,onlara ecirlerinin iki kere verileceği ifâde edilmişti. Ayrıca Şa'bî'nin Ebu Mürre kanalıyla Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den naklettiği hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur : Üç kişinin mükâfâtı iki kere verilecektir : Birincisi; ehl-i kitâb'dan kendi peygamberine ve bana îmân etmiş olan kişiye ecri iki kere verilecektir. İkincisi; Allah'ın hakkını ve efendisinin hakkını edâ eden köleye iki ecir vardır. Üçüncüsü; câriyesini iyi te'dîb edip edebini güzelleştiren, sonra da onu âzâd edip evlendiren efendiye iki ecir vardır. Buhârî ve Müslim de Sahîh'lerinde bu hadîsi tahrîc etmişlerdir. Âyetin tefsîrinde İbn Abbâs'a Ukbe İbn Ebu Hakîm ve başkaları da muvâfâkat etmişlerdir ki, İbn Cerîr Taberî'nin tercîh ettiği görüş de budur.

Saîd İbn Cübeyr der ki : Ehl-i kitâb kendilerine iki kez mükâfât verileceğini belirterek öğününce, Allah Teâlâ bu ümmet hakkında da şu âyeti indirdi : «Ey îmân edenler; Allah'tan korkun ve peygamberlerine inanın ki, size rahmetini iki kat versin.» İki kat rahmet versin ve ayrıca bunun üstünde «Size ışığında yürüyeceğiniz bir nûr lutfetsin.» Körlük ve cehâletten kurtulup görmenizi sağlayacak hidâyeti verip sizi bağışlasın. Allah, bu ümmeti ehl-i kitâb'a nûr ve mağfiretle üstün kılmıştır. İbn Cerîr Taberî bunu Saîd İbn Cübeyr'den rivâyet eder. Bu âyet Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir : «Ey îmân edenler; Allah'tan korkarsanız O size iyi ile kötüyü ayırd edecek güç verir. Suçlarınızı örter ve sizi bağışlar. Allah, büyük lutuf sâhibidir.» (Enfâl, 29)

Saîd İbn Abdülazîz der ki : Ömer İbn Hattâb, yahûdî bilginlerinden derin bir bilgine : Sizin iyilikleriniz en çok kaç kat katlanır? diye sordu. O da : Üç yüz elli kat, dedi. Hz. Ömer Allah'a hamdederek; bize onun iki katını verdiğini bildirdi. Saîd İbn Abdülazîz Allah Teâlâ'nın «Size rahmetini iki kat versin.» kavlini zikretti. Saîd İbn Abdülazîz : Cum'a gününde de aynı şekilde iki kat vardır, dedi. İbn Cerîr Taberî bu rivâyeti nakleder. Bu görüşü Ahmed İbn Hanbel'in rivâyet ettiği şu

hadis de destekler. İsmail... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Sizinle Yahûdîler ve Hıristiyanların misâli işçiler kullanan bir adamın misâlidir. Adam dedi ki : Sabah namazından gün ortasına kadar kim benim için çalışırsa bir kırat veririm. İşte yahûdîler böyle çalıştılar. Sonra dedi ki : Kim günün yarısından ikindi namazına kadar olan zamanda benim için çalışırsa, bir kırat veririm. İşte hıristiyanlar böyle çalıştılar. Sonra dedi ki : Kim ikindi namazından gün batıncaya kadar benim için çalışırsa, onun iki kıratına iki kırat veririm. İşte siz bu şekilde çalışanlarsınız. Yahûdî ve Hıristiyanlar kızarak dediler ki : Biz daha çok çalışıyor ve daha az alıyoruz. Allah Teâlâ buyurdu ki : Siz mükâfatınızdan hiç bir şey kaybettiniz mi? Onlar; hayır ,dediler. Allah Teâlâ buyurdu ki : Doğrusu bu Benim lutfumdur onu dilediğime veririm. Ahmed İbn Hanbel der ki : Bu hadîsi bize Müemmil... Abdullah İbn Ömer'den Nafî'in hadîsi gibi nakletti. Bu hadîsi Süleymân İbn Harb kanalıyla... Nâfi'den ve yine Kuteybe kanalıyla Nâfi'den tahrîcde Buhârî münferid kalmıştır.

Buhârî der ki : Bana Muhammed İbn Alâ... Ebu Mûsâ'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle demiş : Müslümanlarla Yahûdî ve Hıristiyanların misâli, bir topluluğu sürekli olarak tutan iş sâhibinin misâlidir. Onlar sabahtan akşama kadar o kişi için belirli bir ücret mukâbilinde çalışmak üzere tutulmuştur. Ama bunlar gün ortasına kadar çalışıp bizim için şart koştuğun ücrete ihtiyâcımız yok, bizim işimiz boş değil, demişlerdir. Adam onlara; yapmayın, işinizin geriye kalanını da bitirin ve ücretinizi tâm olarak alın, demişti. Onlar ise işi bırakıp gitmişlerdir. Adam onlardan sonra başka işçiler tutmuş ve bugünün şu kadar kısmını tamâmlayın size öncekilere şart koştuğum ücreti vereceğim, demiştir. Onlar da çalışmışlar, ikindi namazı vakti gelince : Bizim işimiz boş değil. Senin bizim için ta'yîn ettiğin ücret de senin olsun, demişlerdir. Adam; işinizin kalan kısmını tamâmlayın, gündüzden çok az bir süre kaldı, demişse de onlar dönüp gitmişlerdir. Adam bir başka topluluğu günün kalan kısmında çalışmak üzere kirâlamış ve onlar da gün batıncaya kadar kalan kısmı çalışıp tamâmlamışlardır. Böylece onlar, her iki grubun ücretini de hak etmişlerdir. İşte bu nûru kabul edenlerle onların misâli böyledir. Bu hadîsin tahrîcinde Buhârî münferid kalmıştır.

Bu sebeble Allah Teâlâ : «Böylece kitâb ehli, Allah'ın lutfundan hiç bir şey elde edemeyeceklerini bilsinler.» buyuruyor. Onlar Allah'ın kendilerine verdiklerini reddetmeye güçlerinin yetmeyeceğini kesinkes bilsinler ve Allah'ın vermediğini de verecek kimsenin bulunmadığını kesinkes öğrensinler, diye. «Muhakkak ki lutuf bütünüyle Allah'ın elindedir, onu dilediğine verir. Ve Allah, büyük lutuf sâhibidir.» İbn Cerîr Taberî (لئلا يعلم) kelimesine; bilsinler, anlamını vermiştir. O İbn Mes'

ûd'un da bu âyeti bilmeleri için anlamına (لكى يعلم) şeklinde okuduğunu bildirmiştir. Hattân İbn Abdullah, Saîd İbn Cübeyr de böyle okumuşlardır. İbn Cerîr Taberî der ki : Çünkü Araplar başına ve sonuna açıklanmamış bir yemîn ifâdesi girmiş olan her söze sıla olarak (لا) harfini kullanırlar. Daha önce geçen şu âyetlerde olduğu gibi : «Secdeden seni alıkoyan nedir?» (A'râf, 12) «O geldiği zaman da onların yine inanmayacaklarının farkında değil misiniz?» (En'âm ,109) «Helâk ettiğimiz kasaba halkının âhirette cezâ görmek üzere Bize dönmemesi imkânsızdır.» (Enbiyâ, 95).

HADİD SÛRESİNİN SONU

MÜCÂDELE SÛRESİ

(Medîne'de nâzil olmuştur. Mücâdile adı da verilir.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿١﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın Adıyla.

1 — Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunanın sözünü işitmiştir. Allah; sizin konuşmanızı işitir. Muhakkak ki Allah; Semî'dir, Basîr'dir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Ebu Muâviye... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakletti : Hamd; O Allah'a mahsûstur ki, kulağı bütün sesleri kuşatmıştır. Tartışan kadın, Hz. Peygamberin yanına gelmiş, onunla konuşuyordu. Ben de evin bir köşesinde oturmuştum. Ne dediğini duymuyordum. Bu sırada Allah Azze ve Celle : «Allah, kocası hakkında seninle tartışan...» âyetini inzâl buyurdu. Âyeti sonuna kadar okudu. Buhârî, Tevhîd kitâbında böyle rivâyet eder. O ve A'meş, Temîm İbn Seleme kanalıyla Hz. Âişe'den bu hadîsi rivâyet ederler. Neseî, İbn Mâce, İbn Ebu Hâtim ve İbn Cerîr Taberî de değişik bir yolla A'meş'ten bu hadîsi rivâyet ederler. İbn Hâtim'in A'meş kanalıyla... Hz. Âişe'den naklettiği rivâyette Hz. Âişe şöyle der : Kulağı her şeyi işitmiş. Allah ne yücedir. Doğrusu ben Sa'lebe kızı Havle'nin sözünü duyuyordum. Ama bir kısmını da saklıyordum. O, kocasından dertlenerek şöyle diyordu : Ey Allah'ın Rasûlü ,o gençliğimi yedi. Karnım onun için vâris

bıraktı, Nihâyet yaşım ilerleyip doğurma imkânı kalmayınca benden zihâr talâkıyla boşandı. Allah'ım, onu Sana şikâyet ederim. Hz. Âişe der ki : Çok geçmeden hemen Hz. Cebrâîl : «Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunanın sözünü işitmiştir.» âyetini indirdi. İbn Ebu Hâtim der ki : Onun kocası Evs İbn Sâmit idi. İbn Ebu Lehîa, Ebu'l-Esved kanalıyla Urve'den nakleder ki; bu kişi, Evs İbn Sâmit imiş. Evs'de biraz rahatsızlık vardı. Rahatsızlığı ortaya çıkıp şiddetlenince, karısından zihâr telâkıyla ayrılır. Rahatsızlığı geçince de bir şey demezdi. Karısı Rasûlullah'a gelip bu konuda danıştı ve Allah'a şikâyette bulundu. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunanın sözünü işitmiştir.» âyetini indirdi. Hişâm İbn Urve de babasından nakleder ki; o, rahatsızlığı olan bir kişi imiş. Sonra yukarıdakinin aynını tekrârladı.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babam... Cerîr İbn Hâzim'den nakletti ki; o, Ebu Yezîd'in şöyle konuştuğunu işittim, demiş : Ömer halkın içerisinde yürürken Sa'lebe kızı Havle denilen kadın, onunla karşılaştı. Kadın Ömer'i durdurdu, o da durdu. Kadına yaklaştı ve başını ona doğru eğdi. İki elini omuzlarına koydu, nihâyet onun ihtiyâcını giderdikten sonra kadın uzaklaştı. Bir adam dedi ki : Ey Mü'minlerin emîri, Kureyş'in erlerini şu yaşlı kadın için tuttun. Hz. Ömer dedi ki : Yazıklar olsun sana, bu kadının kim olduğunu biliyor musun? O; hayır, dedi. Hz. Ömer : Bu, Allah Teâlâ'nın şikâyetini yedi kat göğün ötesinden duyduğu kadındır. Bu, Sa'lebe kızı Havle'dir. Allah'a yemîn ederim ki geceye kadar benim yanımdan ayrılmasaydı ben, onun ihtiyâcını giderinceye kadar onun yanından ayrılmazdım. Ancak namaz vakti gelir, namazımı kılar sonra dönüp onun ihtiyâcını giderirdim. Bu rivâyet Ebu Yezîd ile Ömer İbn Hattâb arasında munkatı' bir rivâyettir. Bundan başka vecihle de rivâyet edilmiştir. Yine İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Münzir İbn Şâzân... Âmir'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Kocası hakkında tartışan kadın Sâmit'in kızı Havle'dir. Annesinin adı da Muâze'dir. Allah onun hakkında da «İffetli olmak isteyen câriyelerinizi fuhşa zorlamayın.» (Nûr, 33) âyetini inzâl buyurmuştur. Ancak doğru olan, bu kadının Evs İbn Sâmit'in karısı Havle olmasıdır.

الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنكُم مِّن نِّسَائِهِم مَّا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا اللَّائِي وَلَدْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ
مُنكَرًا مِّنَ الْقَوْلِ وَزُورًا وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٢﴾ وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِن نِّسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا
قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِّن قَبْلِ أَن يَتَمَاسَّا ذَٰلِكُمْ تُوعَظُونَ بِهِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٣﴾ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ

شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَإِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا ذَٰلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤﴾

2 — İçinizden zıhâr yapanların karıları onların anaları değildir. Anaları, ancak kendilerini doğuranlardır. Şüphesiz ki onlar, çirkin ve yalan bir lâf söylüyorlar. Ve muhakkak ki Allah Afüvv'dür, Gâfûr'dur.

3 — Karılarından zıhâr ile ayrılmak isteyip de sonra dediklerini geri alanların, âileleriyle temâs etmeden önce bir köle âzâd etmeleri gerekir. Size böylece öğüt verilmektedir. Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.

4 — Kim de bulamazsa; temâs etmezden önce birbiri peşinden iki ay oruç tutmalıdır. Buna da gücü yetmeyen altmış yoksulu doyurur. Bu, Allah'a ve Peygamberine îmân etmekte olduğunuz içindir. Bunlar ,Allah'ın hudûdudur. Ve kâfirler için elîm bir azâb vardır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Sa'd İbn İbrâhîm ve Ya'kûb... Sa'lebe kızı Huveyle'nin şöyle dediğini naklettiler : Allah Teâlâ, Mücâdele sûresinin baş tarafını benim ve Sâmit oğlu Evs'in hakkında inzâl buyurmuştur. Huveyle der ki : Ben onun yanındaydım ve o çok yaşlanmıştı, huyu kötüleşmişti. Huveyle der ki : Birgün yanıma geldi. Ben bir konuda ona başvurduğumda kızıp; sen bana, anamın sırtı gibisin, (zıhâr yaptı.) dedi. Huveyle der ki : Sonra çıktı ve bir topluluğun meclisinde bir süre oturdu, sonra yanıma geldi, bir de baktım ki; o, beni kendisine istiyordu. Huveyle der ki : Ben; Huveyle'nin nefsi kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki; sen, bana el uzatamazsın. Allah ve Rasûlü bizim aramızda hükmünü verinceye kadar bana yaklaşamazsın. Çünkü diyeceğin sözü dedin, dedim. Huveyle der ki : O, beni yakaladı, ben ondan kaçındım. Nihâyet bir kadının güçsüz düşmüş yaşlıyı mağlûb etmesi gibi ben de onu yendim ve üzerimden attım. Huveyle der ki : Sonra komşularımın yanına gittim, onlardan emânet bir elbise aldım ve çıkıp Rasûlullah'ın yanına vardım, huzûrunda oturdum ve kocamdan gördüklerimi ona anlattım. Kötü ahlâkından dolayı uğradığım şeyleri dertlenerek bildirdim. Huveyle der ki : Rasûlullah (s.a.) bana hep : Ey Huveyle, amcanın oğlu yaşlı bir ihtiyârdır, onun için Allah'tan

kork, diyordu. Huveyle der ki : Allah'a andolsun ki, çok geçmeden nihâyet benim hakkımda Kur'ân nâzil oldu. Rasûlullah'ı bürümekte olan şey bürüdü, sonra rahatladı ve şöyle dedi : Ey Huveyle, Allah Teâlâ senin ve arkadaşın hakkında bir âyet indirdi. Sonra bu sûrenin başından dördüncü âyetin sonuna kadar okudu. Huveyle der ki : Rasûlullah bana; ona git söyle de bir köle âzâd etsin, dedi. Huveyle der ki : Ben; Ey Allah'ın Rasûlu, onun köle âzâd edebilecek kadar bir şeyi yoktur, dedim. O buyurdu ki : Öyleyse ard arda iki ay oruç tutsun. Huveyle der ki : Allah'a andolsun ki; o, yaşlı bir ihtiyârdır. Oruç tutacak gücü yoktur, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Öyleyse altmış miskîne bir vesak hurma versin. (Vesak altmış sa' olup bir ölçü birimidir) Huveyle der ki : Ben; ey Allah'ın Rasûlü, onun yanında bu da yoktur, dedim. Huveyle der ki : Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Biz, ona bir sepet hurmayla yardım ederiz. Huveyle der ki : Ben; ey Allah'ın Rasûlü, ben de ona bir başka sepetle yardım ederim, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : İsâbet ettin ve güzel yaptın. Git, onun için bunu sadaka olarak ver, sonra da amcaoğluna hayrı tavsiye et. Huveyle der ki : Ben de böyle yaptım. Ebu Dâvûd, Sünen'inin Talâk kitâbında, iki yolla bu hadîsi Muhammed İbn İshâk'dan nakleder. Orada bu kadının adının Sa'lebe kızı Havle olduğu bildirilir. Ayrıca Sa'lebe oğlu Mâlik Kızı Havle de denir. Bazan bu kelime ism-i tasğîr şeklinde Huveyle olarak söylenir ki bunların arasında bir çelişki yoktur. Konuda hepsi birbirine yakındır. Allah en iyisini bilendir. Bu sûrenin baş tarafının nüzûl sebebi konusunda sahîh olan rivâyet budur. Seleme İbn Sahr'ın hadîsine gelince, onun nüzûl sebebi olabileceğine dâir bir emâre yoktur. Ancak Allah Teâlâ bu sûrede köle âzâd etmek, oruç tutmak ve yemek yedirmek gibi konularla ilgili emirlerini indirmiştir. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel şöyle der : Bize Yezîd İbn Hârûn... Ansâr'dan Seleme İbn Sahr'dan rivâyet etti ki; o, şöyle demiştir : Ben öyle bir adamdım ki, kadınlarla birleşme konusunda başkalarına verilmemiş güç bana verilmişti. Ramazân ayı girince Ramazân çıkana değin eşimle arama bir engel koydum. Geceleyin ona herhangi bir şekilde dokunmaktan kaçınıyordum. Sabaha kadar bu engele dayanıp kalıyordum. Böylece o engeli kaldırmaya gücüm yetmiyordu. O geceleyin bana hizmet ettiği sırada, bazı uzuvları göründü. Ben onu yakaladım. Sabah olunca kavmimin yanına gidip durumu onlara haber verdim ve : Beni Peygambere götürün ki durumumu ona anlatayım, dedim. Onlar : Hayır, Allah'a andolsun ki bunu yapmayız. Çünkü hakkımızda bir âyet inmesinden korkarız veya Rasûlullah (s.a.)ın bizim hakkımızda üzerimizde utanç vesîlesi olarak kalacak bir söz söylemesinden çekiniriz. Fakat sen git aklına geleni yap, dediler. Ben kalkıp Rasûlullah (s.a.)ın yanına vardım ve ona haberimi ilettim. Rasûlullah (s.a.) bana dedi ki : Sen onunlasın. Ben; evet, ben

onunlayım dedim. O : Sen onunlasın, dedi. Ben de; evet ben onunlayım, dedim. O : Sen onunlasın, dedi. Ben de; evet, ben işte oyum, Allah'ın benim hakkımdaki hükmünü uygula, ben bu hükme katlanacağım, dedim. Rasûlullah (s.a.) bana dedi ki : Bir köle âzâd et. Ben elimle boynumun bir tarafına vurarak dedim ki : Hayır, seni hak üzere gönderen Allah'a yemîn ederim ki, karımdan başka mâlik olduğum bir şeyim yok. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : İki ay oruç tut. Ben dedim ki : Ey Allah'ın Rasûlü, bu, benim başıma gelenler oruçtan başka bir şeyden mi sanki? Rasûlullah (s.a.); sadaka ver ,dedi. Ben; seni hak üzere gönderen Allah'a yemîn ederim ki; biz bu gecemizi akşam bir şey yemeksizin aç geçirdik, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Züreyk oğulları kabîlesinin zekâtını dağıtana git de, sana onu versin. Sen ondan altmış miskîne bir vesâk hurma yedir, kalanını da âilene ve evine ayır, dedi. Seleme der ki : Kavmime dönüp dedim ki : Sizin yanınızda sıkıntı ve kötü fikir gördüm. Rasûlullah'ın yanında ise bolluk ve bereket buldum. Bana zekâtınızı vermenizi emretti. Onu bana verin. Onlar da zekâtlarını bana verdiler. Ebu Dâvûd ve İbn Mâce de bu hadîsi bu şekilde rivâyet ederler. Tirmizî ise, bunu kısaca zikreder ve hasen olduğunu bildirir. Âyetin akışından anlaşılan odur ki; bu kıssa Evs ibn Sâmit ile onun hanımı Sa'lebe kızı Huveyle'nin kıssasından sonra cereyân etmiştir. Nitekim iyice düşünülünce o ve bu kıssanın akışı bunu göstermektedir.

Husayf, Mücâhid'den naklen der ki : İbn Abbâs şöyle dedi : Karısıyla zıhâr talâkıyla boşanan ilk kişi Sâmit oğlu Ubâde'nin kardeşi Evs İbn Sâmit idi. Onun karısı ise Mâlik oğlu Sa'lebe'nin kızı Havle idi. Zıhâr yemîni yapıp ta bunun boşanma olabileceğinden korkunca Rasûlullah (s.a.)a gelip şöyle dedi : Ey Allah'ın Rasûlü, Evs bana zıhâr yemîni yaptı. Eğer biz ayrılacak olursak mahvoluruz. Karnım ondan dolayı büyüdü ve onun gelmesi yaklaştı. Kadın bundan dertleniyor ve ağlıyordu. Bu konuda bir şey vârid olmamıştı. Nihâyet Allah Teâlâ bu sûrenin dördüncü âyetin sonuna kadar olan kısmını inzâl buyurdu. Rasûlullah (s.a.) onu çağırıp buyurdu ki : Bir köle âzâd etmeye gücün yeter mi? O : Hayır ey Allah'ın Rasûlü, Allah'a andolsun ki, buna gücüm yetmez, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah kendisi için biraz mal topladı ve onun yerine bir köle âzâd etti. Sonra da âilesine döndürdü. İbn Cerîr Taberî de bu rivâyeti nakleder. Bu sebeple Abdullah İbn Abbâs ve çoğunluk bizim söylediğimiz görüşe zâhib olmuşlardır. Allah en iyisini bilendir.

«İçinizden zıhâr yapanların karıları onların anaları değildir.» (ظهار) kelimesi, (ظهر) kelimesinden türemiştir. Câhiliyyet devrinde bir kişi kendisi ve karısı arasına bir engel koyunca ona : Sen benim anamın sırtı gibisin, derdi. Sonra İslâm şerîatında diğer organlar için de zıhâr hükmü bâkî kaldı. Hep o zuhr kelimesine kıyâs ileydi. Câhiliyet döneminde zıhâr bir boşanmaydı. Allah Teâlâ bu ümmete

bu konuda ruhsat tanıdı ve onu keffâret kıldı. Câhiliyyet döneminde yaptıkları gibi boşanma saymadı. Selef'ten birçok kişi böyle demiştir.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Ebu Küreyb... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş : Cahiliyyet devrinde bir erkek karısına; sen bana anamın sırtı gibisin, derse karısı ona harâm olurdu. İslâm'da da ilk zıhâr yapan kişi Evs olmuştur. Onun nikâhı altında amcası Sa'lebe'nin kızı Huveyle vardı. O karısına zıhâr yaptı. O, iki eline düşüp Senin bana harâm oluşundan başka bir şey görmüyorum, dedi. Karısı da ona aynı şekilde söyledi. O karısına; Rasûlullah (s.a.)a git, dedi. Kadın, Hz. Peygamberin yanına geldi. Peygamberi hanımlardan birisinin Peygamberin saçını tararken buldu. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Ey Huveyle, seninle ilgili bize bir şey emredilmedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.)a âyet indirildi, o da dedi ki : Müjdeler ey Huveyle. Kadın : Hayırdır, deyince, Hz. Peygamber bu âyeti okumaya başladı. «Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a da şikâyette bulunanın sözünü işitmiştir. Allah; sizin konuşmanızı işitir. Muhakkak ki Allah; Semî'dir, Basîr'dir. İçinizden zıhâr yapanların karıları onların anaları değildir. Anaları, ancak kendilerini doğuranlardır. Şüphesiz ki onlar, çirkin ve yalan bir lâf söylüyorlar. Ve muhakkak ki Allah Afüvv'dür, Gafûr'dur. Karılarından zıhâr ile ayrılmak isteyip te sonra dediklerini geri alanların, âileleri ile temâs etmeden önce bir köle âzâd etmeleri gerekir.» Huveyle dedi ki : Bizim kölemiz nerede ey Allah'ın Rasûlü? Benden başka kölesi yok vallahi. Rasûlullah (s.a.) devâmını okuyarak : «Kim de bulamazsa; temâs etmezden önce birbiri peşinden iki ay oruç tutmalıdır.» buyurdu Huveyle dedi ki : Allah'a andolsun ki o, günde üç kez su içmezse gözü kör olur. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : «Buna da güç yetiremeyen altmış yoksulu doyurur.» Kadın dedi ki : Nereden? Bu, ancak kendi gibisini yedirmekten başka bir şey değildir. Rasûlullah (s.a.) bir vesâk'ın yarısını istedi —ki bu otuz sâ' eder, vesâk ise altmış sa'dır.— Ve dedi ki : Altmış miskîni doyursun ve senden geri dönsün. Bu hadîsin isnâdı kuvvetlidir, sağlamdır, ancak seyri garîbtir. Ebu'l-Âliye'den de buna benzer bir rivâyet nakledilir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Muhammed İbn Abdurrahmân... Ebu'l-Âliye'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Düleyc kızı Havle ansâr'dan bir adamın nikâhı altındaydı. O adamın gözü zayıf, fakîr ve huyu kötü idi. Câhiliyet ehlinin boşamaları şöyle idi : Bir kişi karısını boşamak istediği zaman ona; sen, bana anamın sırtı gibisin, derdi. Havle'nin ondan bir veya iki muhtâç çocuğu vardı. Bir gün bir konuda onunla tartıştı ve o, Havle'ye : Sen bana anamın sırtı gibisin, dedi. Havle üzerine elbisesini geçirip Hz. Peygamberin yanına geldi. Hz. Peygamber, Hz. Âişe'nin evinde idi. Hz. Âişe Rasûlullah'ın başının bir tarafını yıkıyordu. Peygamberin yanına geldiğinde beraberinde çocukları da vardı. Dedi

ki : Ey Allah'ın Rasûlü, kocamın gözü hastalıklıdır. Kendisi hiç bir şeyi olmayan fakîr biridir ve huyu da çok kötüdür. Ben kendisiyle bir konuda tartıştım kızdı ve; sen bana anamın sırtı gibisin, dedi. Bununla beni boşamak istemedi. Çünkü benim ondan bir veya iki çocuğum var. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Benim bildiğim bir tek şey varsa, o da senin ona harâm olmandır. Kadın dedi ki : Ben, bana ve çocuklarımın babasına verdiğinden dolayı Allah'a şikâyette bulunuyorum. Ebu'l-Âliye der ki : Hz. Âişe dönüp Peygamberin başının öbür yarısını da yıkadı. Kadın da Âişe ile beraber döndü ve dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü, kocamın gözleri sakattır, kendisi fakîrdir, huyu da kötüdür. Benim ondan bir veya iki çocuğum var. Kendisiyle bir konuda tartıştım, kızdı ve; sen, bana anamın sırtı gibisin, dedi. Ancak bununla boşamak istiyor değildi. Havle der ki : Hz. Peygamber başını bana doğru çevirip dedi ki : Senin durumunda, ona harâm olmaktan başka bildiğim bir şey yoktur. Kadın dedi ki : Ben, bana ve çocuğumun babasına gelenden dolayı Allah'a şikâyette bulunuyorum. Ebu'l-Âliye dedi ki : Hz. Âişe Rasûlullah'ın yüzünün değiştiğini farketti ve bunun üzerine kadına geriye çekil, geriye çekil, dedi. Kadın geriye çekildi. Rasûlullah (s.a.) Allah'ın istediği bir süre ğaşy içinde durup kaldı. Vahiy kesilince dedi ki : Ey Âişe, kadın nerede? Hz. Âişe onu çağırınca, Rasûlullah (s.a.) ona dedi ki : Git ve kocanı bana getir. Kadın koşarak gitti ve kocasını getirdi. Bir de baktılar ki kocasının gözü zor görüyor, fakîr ve kötü huylu birisi. Rasûlullah (s.a.) : İşiten ve bilen Allah'a sığınırım, diye söze başladı ve : «Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın Adıyla. Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a da şikâyette bulunanın sözünü işitmiştir. Allah; sizin konuşmanızı işitir. Muhakkak ki Allah; Semî'dir, Basîr'dir... Karılarından zıhâr ile ayrılmak isteyip de sonra dediklerini geri alanların, âileleriyle temâs etmeden önce bir köle âzâd etmeleri gerekir...» kavline kadar bu âyetleri okudu. Rasûlullah (s.a.) sonra şöyle dedi : Karınla temâs etmeden önce âzâd edecek bir köle bulabilir misin? Adam; hayır, dedi. Rasûlullah (s.a.) : Ard arda iki ay oruç tutabilir misin? dedi. O; seni hak ile gönderen Allah'a yemîn ederim ki ben, iki veya üç kez yemek yemeyecek olursam gözüm neredeyse kör olup kapanır. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Altmış yoksulu doyurabilir misin? O; hayır, ancak sen bana yardım edersen doyururum, dedi. Ebu'l-Âliye der ki : Rasûlullah (s.a.) ona yardım etti ve altmış yoksulu doyurdu. Bunun üzerine Allah Teâlâ, boşanmayı değiştirip zıhâr yemîni haline getirdi. İbn Cerîr Taberî de... Ebu'l-Âliye'den bu hadîsi bu şekilde rivâyet eder, ancak onun rivâyeti biraz daha muhtasardır.

Saîd İbn Cübeyr der ki : Îlâ ve zıhâr câhiliyyet boşanmasıydı. Allah Teâlâ îlâyı dört ay olarak korudu, zıhâr için de keffâret koydu. İbn Ebu Hâtim de benzer bir rivâyeti nakleder. İmâm Malik, «İçinizden»

kavline dayanarak kâfirlerin bu âyetin muhtevâsına dâhil olmayacaklarını söyler. Çünkü hitâb mü'minleredir. Cumhûr ise bunun, çoğunluğun çıkışı şeklinde bir çıkış olduğunu, dolayısıyla o şekilde anlaşılamayacağını bildirerek cevab verir. Cumhûr, «karılarınızdan» kavlini delil getirerek câriyenin zıhârı olmayacağını bildirir. Dolayısıyla onların bu hitâbın içinde yer almadığını belirtir.

«Anaları, ancak kendilerini doğuranlardır.» Bir kişinin karısına; sen benim için anam gibisin, veya anamın sırtı gibisin veya benzer sözlerle hitâb etmiş olması karısını anası durumuna geçirmez. Onun anası, ancak onu doğurmuş olandır. Bu sebeple Allah Teâlâ; «Şüphesiz ki onlar, çirkin ve yalan bir lâf söylüyorlar. Ve muhakkak ki Allah; Afüvv'dür, Gafûrdur.» buyuruyor. Onlar bâtıl ve boş söz söylüyorlar. Allah ise sizin câhiliyyet halinde yaptığınız şeyleri bağışlar. Konuşanın maksadsız olarak ağzından kazârâ kaçırdığı sözler de böyledir. Nitekim Ebu Dâvûd'un rivâyetinde Rasûlullah (s.a.), karısına bacım diyen bir erkeğin sözünü işittiğinde; senin bacın o mu? demiştir. Böylece onun bu sözünü inkâr etmiş, ancak mücerred böyle demesine binâen karısını ona harâm kılmamıştır. Zîrâ adamın kasdı bu değildir. Eğer bunu kasdetmiş olsaydı, mutlaka karısı kendisine harâm olurdu. Zîra bacı, hala, teyze ve benzeri diğer mahremlerle ana arasında —sahîh olan kavle göre— bir fark yoktur.

«Karılarından zıhâr ile ayrılmak isteyip de sonra dediklerini geri alanların, âileleriyle temâs etmeden önce bir köle âzâd etmeleri gerekir.» Selef ve mezhep imâmları, «Sonra dediklerini geri alanlar» kavli konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bazıları derler ki : Bu, zıhâr lafzını yeniden tekrârlamak demektir ki, bu görüş bâtıldır. İbn Hazm'ın tercîh ettiği görüş ile Dâvûd (ez-Zahirî) un görüşü de budur. Ebu Amr İbn Abdülberr, Dükeyr İbn Eşecc'den ve Ferrâ'dan bu görüşü nakleder. Kelâm ehlinden bir grubun da görüşü budur. Şâfiî ise şöyle der : Bu, zıhârdan sonra bir zaman onu boşamak imkânına erişip de boşamayacağı bir süre susması demektir. Ahmed İbn Hanber de şöyle der : Bu, onun temâsa dönmesi veya kasdetmesidir ki, bu keffâreti ödemedikçe temâs onun için helâl olmaz. İmâm Mâlik'den ise şöyle dediği nakledilir. Bu, temâs ve temâstan kaçınmayı azmetmektir. Yine onun; bu cimâ'dır, dediği de nakledilir. Ebu Hanîfe der ki : Bu, kişinin onu harâm kıldıktan sonra zıhâra dönmesidir ve üzerinde bulunduğu câhiliyyet durumunu ortadan kaldırmasıdır. Ne zaman kişi karısına sırtını dönerse, keffâretten başka bir şeyin kaldırmayacağı bir harâm oluşla onu kendisine harâm kılmış olur. Hanefîler de onun bu görüşüne katılmışlardır. Leys İbn Sa'd da bu görüşü benimser. İbn Lehîa der ki : Bana Atâ, Saîd İbn Cübeyr'den nakletti ki; o, «Sonra dediklerini geri alanlar» kavli ile kendilerine harâm kıldıkları temâsa yeniden dönenlerin kasdedildiğini söy-

lemiştir. Hasan el-Basrî ise ferce duhûlün kastedildiğini söyler. O, keffâret vermeden önce fercin dışından duhûlde bir beis görmezdi. Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan «Âileleriyle temâs etmeden önce» kavli ile nikâhın kasdedildiğini söyler. Atâ, Zührî, Katâde ve Mukâtil İbn Hayyân da böyle demiştir. Zührî ise; zıhâr yapan kişinin keffâret vermedikçe hanımını öpemeyeceğini ve okşayamayacağını bildirir.

Sünen sâhipleri, İkrime kanalıyla İbn Abbâs'tan naklederler ki; adamın biri şöyle demiş : Ey Allah'ın Rasûlü, ben karımla zıhâr yaptım, sonra keffâret vermeden onunla birleştim. Rasûlullah buyurmuş ki : Allah sana merhamet etsin, seni buna sevkeden şey neydi? Adam demiş ki : Ben ayın aydınlığında onun halhallarını gördüm. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki : Allah'ın sana emrettiğini yapmadan önce bir daha ona yaklaşma. Tirmizî bu hadîs; hasen, sahîhtir, der. Ebu Dâvûd ve Neseî de İkrime'den bu hadîsi mürsel olarak rivâyet ederler. Neseî bunun doğru olmaya daha uygun bir rivâyet olduğunu bildirir.

«Bir köle âzâd etmeleri gerekir.» Birleşmeden önce sağlıklı bir köleyi âzâd etmeleri îcâbeder. Burada «köle» lafzı mutlak olarak vârid olmuştur, dolayısıyla îmân kaydıyla mukayyed değildir. Halbuki katl keffâretinde kölenin îmân kaydıyla mukayyed olması îcâbeder. Şâfiî merhûm burada mutlak olarak belirtilen hükmü; aralarında sebebin bir olması nedeniyle, orada mukayyed olarak zikredilen hükme hamletmiştir ki bu, köle âzâdıdır. O, bu görüşünde Mâlik'in kendi senediyle Muâviye İbn Hakem'den naklettiği siyâhî câriye kıssasına dayanmıştır. Nitekim Rasûlullah (s.a.) : Onu âzâd et, çünkü o inanmıştır, demiştir. Ahmed Müsned'inde, Müslim de Sahîh'inde bu rivâyeti naklederler.

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki : Bize Yûsuf İbn Mûsâ... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletti : Rasûlullah (s.a.)a bir adam geldi ve ben karımla zıhâr yaptım. Ancak sonra onunla keffâret vermeden birleştim, demiş. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) : Allah Teâlâ «temâs etmeden önce» buyurmuyor mu? demiş. O : Karım ilgimi çekti, demiş. Rasûlullah (s.a.) da keffâret verinceye kadar kendini tut, demiş. Sonra Bezzâr der ki : Abdullah İbn Abbâs'tan bundan daha güzel bir rivâyet nakledilemez. Çünkü râvîler arasında yer alan İsmâîl İbn Müslim onunla konuşmuştur ve ilim ehlinden pekçok cemâat ondan rivâyet nakletmiştir. Bu konuda keffâretten başka bir şey emretmediği bildirilir.

«Size böylece öğüt verilmektedir.» Bu öğütle men'olunmaktasınız. «Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.» Sizin için uygun olandan haberdârdır ve sizin ahvâlinizi bilendir.

«Kim de bulamazsa; temâs etmezden önce birbiri peşinden iki ay oruç tutmalıdır. Buna da gücü yetmeyen altmış yoksulu doyurur.» Bu konuda vârid olan hadîsler yukarıdaki sıraya göre daha önce geçmişti.

Ramazân'da karısıyla temâsta bulunan kişinin kıssası da Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde sâbit olduğu şekilde kaydedilmişti.

«Bu, Allah'a ve Peygamberine îmân etmekte olduğunuz içindir.» Biz bu hükmü bunun için koyduk. «Bunlar, Allah'ın hudûdudur.» Allah'ın harâmlarıdır, sakın ona girmeyeseniz. «Ve kâfirler için elîm bir azâb vardır.» İnanmayıp bu şerîatın ahkâmına bağlanmayanlar için. Onların belâdan kurtulacaklarını sanmayın. Aslâ mes'ele onların söyledikleri gibi değildir. Aksine onlar için dünya ve âhirette elîm bir azâb vardır.

إِنَّ ٱلَّذِينَ يُحَآدُّونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ كُبِتُوا۟ كَمَا كُبِتَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَقَدْ أَنزَلْنَآ ءَايَٰتٍۭ بَيِّنَٰتٍ ۚ وَلِلْكَٰفِرِينَ
عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٥﴾ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ ٱللَّهُ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوٓا۟ ۚ أَحْصَىٰهُ ٱللَّهُ وَنَسُوهُ ۚ وَٱللَّهُ
عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴿٦﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۖ مَا يَكُونُ مِن نَّجْوَىٰ ثَلَٰثَةٍ
إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَآ أَدْنَىٰ مِن ذَٰلِكَ وَلَآ أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا۟ ۖ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم
بِمَا عَمِلُوا۟ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧﴾

5 — Allah'a ve Rasûlüne muhâlefet edenler kendilerinden öncekiler nasıl alçaltıldı ise öyle alçaltılacaklardır. Halbuki Biz, apaçık âyetler indirmişizdir. Ve küfredenlere horlayıcı bir azâb vardır.

6 — O gün Allah; onların hepsini diriltecek ve kendilerine işlediklerini haber verecektir. Allah, onları bir bir saymıştır. Ama kendileri unutmuşlardır. Ve Allah her şeye şâhid'dir.

7 — Bilmez misin ki Allah; göklerde olanları da, yerde olanları da bilir. Üç kişinin gizli bulunduğu yerde dördüncü mutlaka O'dur, beş kişinin gizli bulunduğu yerde altıncı mutlaka O'dur. Bundan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlakâ onlarla beraberdir. Sonra, bütün yaptıklarını kıyâmet günü kendilerine haber verecektir. Doğrusu Allah, her şeyi bilendir.

Allah Teâlâ kendisine ve Rasûlüne karşı gelip şerîatına direnenlerin durumunu haber vererek «Öncekiler nasıl alçaltıldıysa öyle alçaltı-

lacaklardır.» buyuruyor. Daha önce kendilerine benzeyenlere nasıl yapıldıysa onlara da aynı şekilde davranılacak, horlanılacak, lânetlenip rüsvây edileceklerdir. «Halbuki Biz, apaçık âyetler indirmişizdir.» Büyüklük taslayan azgın kâfirden başka kimsenin direnip muhâlefet etmeyeceği apaçık âyetler indirmişizdir. «Ve küfredenlere horlayıcı bir azâb vardır.» Allah'ın şerîatına bağlanıp boyun eğmekten ve ona ittibâ' etmekten kaçınıp büyüklenmelerine karşılık onlara horlayıcı bir azâb vardır.

«O gün Allah; onların hepsini diriltecek.» Bu gün kıyâmet günüdür. Allah öncekileri ve sonrakileri bir tepede toplayacaktır. «Ve kendilerine işlediklerini haber verecektir.» Yapmış oldukları iyilik veya kötülüğü kendilerine haber verecektir. «Allah, onları bir bir saymıştır.» Allah onları zabtedip aleyhlerinde olmak üzere saklamıştır. Halbuki kendileri yapmış oldukları şeyleri unutmuşlardır. «Ve Allah her şeye şahid' dir.» O'nun gözünden hiç bir şey kaçmaz. O'na hiç bir şey gizli kalmaz ve O, hiç bir şeyi unutmaz.

Sonra Allah Teâlâ'nın bilgisinin mahlûkâtını kuşattığını ve onların durumlarına muttali' olup sözlerini duyduğunu ve nerede, nasıl olurlarsa olsunlar yerlerini göreceğini haber vererek buyuruyor ki : «Bilmez misin ki Allah; göklerde olanları da, yerde olanları da bilir. Üç kişinin gizli bulunduğu yerde dördüncü mutlakâ O'dur.» Üç kişi yalnız başlarına bir yerde gizlenecek olsalar, dördüncü mutlakâ O'dur. «Beş kişinin gizli bulunduğu yerde altıncı mutlaka O'dur. Bundan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka onlarla beraberdir.» Onların durumuna muttali' olur, sözlerini duyar, gizli ve fısıldaşarak söyledikleri her şeyi işitir. Allah Teâlâ onların durumunu bilip duymasına rağmen kendi aralarında gizlice yaptıkları konuşmaları da melekleri kaydederler. Nitekim başka sûrelerde şöyle buyurur : «Bilmezler mi ki Allah; onların içlerinde gizlediklerini de, fısıltılarını da bilir. Ve Allah, gaybları çok iyi bilendir.» (Tevbe, 78) ve yine «Yoksa kendilerinin sırlarını ve gizli konuşmalarını işitmiyoruz mu sanıyorlar? Hayır öyle değil, yanlarındaki elçilerimiz yazmaktadır.» (Zuhruf, 80) buyuruyor. Bu sebeple birden çok kişi, bu âyetteki Allah'ın beraberliğinden maksadın, ilminin beraberliği olduğu konusunda icmâ bulunduğunu belirtmişlerdir. Şüphesiz ki bunu istediğinde O'nun kulağıyla beraber ilmi de insanları kuşatmıştır. Gözü ise onlara nüfuz eder. Hak Sübhânehû ve Teâlâ mahlûkâtına muttali'dir. Onların hiç bir şeyi O'nun gözünden kaçmaz.

«Sonra bütün yaptıklarını kıyâmet günü kendilerine haber verecektir. Doğrusu Allah, her şeyi bilendir.» İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Âyet-i kerîme bilgi ile başladı ve bilgi ile son buldu.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوَىٰ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَيَتَنَاجَوْنَ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ
الرَّسُولِ وَإِذَا جَاءُوكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ وَيَقُولُونَ فِي أَنفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ
حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَاجَوْا
بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَتَنَاجَوْا بِالْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ
تُحْشَرُونَ ﴿٩﴾ إِنَّمَا النَّجْوَىٰ مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَيْسَ بِضَارِّهِمْ شَيْئًا إِلَّا بِإِذْنِ
اللَّهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾

8 — Gizli gizli konuşmaktan men'edildikleri halde, men'edildikleri şeyi yapmaya kalkışanlarla günâh işlemek, düşmanlık etmek ve Peygambere karşı gelmek konusunda gizlice konuşanları görmedin mi? Sana geldikleri zaman, seni Allah'ın selâmlamadığı bir şeyle selâmlarlar. Kendi aralarında da: Söylediklerimiz yüzünden Allah'ın bize azâb etmesi gerekmez miydi? derler. Onlara cehennem yeter. Oraya gireceklerdir. Ne kötü dönüş yeridir.

9 — Ey îmân edenler, aranızda gizli konuşacağınız zaman; günâhı, düşmanlığı ve Peygambere isyânı fısıldaşmayın. Birr'i, takvâyı konuşun ve huzûrunda toplanacağınız Allah'tan korkun.

10 — Gizli konuşmalar, ancak îmân edenleri üzmek için şeytândandır. Halbuki Allah'ın izni olmadıkça onlara hiç bir şeyle zarar veremez. Mü'minler Allah'a tevekkül etsinler.

İbn Ebu Necîh Mücâhid'den nakletti ki; o «Gizli gizli konuşmaktan men'edildikleri halde, men'edildikleri şeyi yapmaya kalkışanlarla günah işlemek, düşmanlık etmek ve Peygambere karşı gelmek konusunda gizlice konuşanları görmedin mi?» kavli ile kasdedilenlerin yahûdîler olduğunu söylemiştir. Mukâtil İbn Hayyân da böyle der ve şunu ekler : Rasûlullah (s.a.) ile yahûdîler arasında bir sözleşme vardı. Pey-

gamberin ashâbından bir kişi onların yanlarına uğradığında, kendi aralarında oturup fısıldaşıyor ve gizlice konuşuyorlardı. Öyle ki mü'min, onların kendisini öldürmek için gizlice planlar kurduklarını veya mü'minin hoşlanmayacağı bir şey yapmakta olduklarını sanıyordu. Mü'min bunu görünce onlardan korkuyor ve onların güzergâhından geçen yolunu terkediyordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber yahûdîleri gizlice konuşmalardan nehyetti. Onlar ise bundan vazgeçmeyip yine gizlice fısıldaşmalarına devâm ettiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, bu âyeti inzâl buyurdu.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babam... Ebu Saîd el-Hudrî'nin şöyle dediğini nakletti : Biz münâvebeli olarak Hz. Peygamberin yanında geceliyor, geceleyin herhangi bir şey zuhûr eder veya bir ihtiyâcı olursa onu karşılamaya çalışıyorduk. Nihâyet bir gece nöbet tutanların sayısı çoğaldı. Öyleki biz gruplaşıp konuşmaya başladık. Bu sırada Rasûlullah (s.a.) yanımıza çıkageldi ve dedi ki : Bu gizli konuşmalar da ne? Siz gizli konuşmalardan nehyedilmediniz mi? Biz; ey Allah'ın Rasûlü, Allah'a tevbe ederiz. Yalnızca Mesîh (a.s.)den bahsediyorduk, dedik. Bunun üzerine yumuşayarak buyurdu ki : Benim, sizin için ondan daha çok korkmakta olduğum bir şeyi size haber vereyim mi? Biz; evet ey Allah'ın Rasûlü, dedik. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Bu, gizli şirktir. Bir kişinin başka bir kişinin yerine çalışmak için koyulmasıdır. Bu rivâyetin isnâdı garîb olduğu gibi râvîler arasında bazı zayıf kişiler de vardır.

«Günâh işlemek, düşmanlık etmek ve Peygambere karşı gelmek konusunda gizlice konuşanları görmedin mi?» Kendi aralarında günâh sözler konuşanları görmedin mi? Bu kendilerine âit sözlerdir. Düşmanlık ise, başkalarını ilgilendiren sözlerdir. Rasûlullah'a isyân ve muhâlefet de düşmanlık ta'birinin içinde yer alır. Onlar bu düşmanlık üzerinde ısrâr edip birbirlerine onu tavsiye etmektedirler.

«Sana geldikleri zaman; seni Allah'ın selâmlamadığı bir şeyle selâmlarlar.» İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Saîd el-Eşecc... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini bildirdi : Rasûlullah (s.a.)ın huzûruna yahûdîler gelip; ey Ebu'l-Kâsım, hastalık sana, anlamına (السام عليكم) dediler. Hz. Âişe de onlara cevab vererek sizin de üstünüze hastalık (و عليكم السا م) dedi. Hz. Âişe der ki : Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) şöyle dedi : Ey Âişe, Allah Teâlâ muhakkak ki ağız bozukluğunu ve ağzı bozmayı sevmez. Ben dedim ki : İşitmiyor musun onlar sana hastalık olsun diyorlar? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Sen de duymuyor musun ben onlara size de, dedim. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Sana geldikleri zaman, seni Allah'ın selâmlamadığı bir şeyle selâmlarlar.» âyetini indirdi. Sahîh bir rivâyette de Hz. Âişe'nin onlara şöyle dediği bildirilir : Hastalık, yergi ve lâ'net sizin üzerinize olsun. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyur-

du : Onların bizim için diledikleri kabul edilmez ama, bizim onlar için dilediklerimiz kabul edilir.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Bişr... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) ashâbıyla beraber oturduğu bir sırada bir yahûdî yanlarına gelmiş ve kendilerine selâm vermiş, onlar da yahûdî'nin selâmını reddetmişler. Allah peygamberi buyurmuş ki : Onun ne dediğini biliyor musunuz? Onlar; ey Allah'ın Rasûlü selâm verdi, demişler. Hz. Peygamber : Hayır, üzerinize hastalık olsun, dininizde birbirinize zehir veriniz, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Onu geri iâde edin. Onlar da iâde ettiler. Allah'ın Rasûlü dedi ki : Sizin üzerinize de hastalık olsun mu dedin? Onlar; evet, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Ehl-i kitâbdan bir kimse size selâm verirse, siz de ona; sana da, diye cevab verin. Yani söylemiş olduğun şey senin de üzerine olsun, deyin. Enes'in hadîsinin aslı sahîh kitablarda tahrîc edilmiştir. Bu hadîs de Hz. Âişe'den aynı şekilde sahîh olarak nakledilmiştir.

«Kendi aralarında da : Söylediklerimiz yüzünden Allah'ın bize azâb etmesi gerekmez miydi? derler.» Yani onlar, hem böyle yaparlar hem de sözü tahrîf edip selâmı anlamsızlaştırarak selâmet dileme yerine, gizlice küfrederler ve bunu yaparken de kendi kendilerine derler ki : Eğer bu adam peygamber olsaydı Allah Teâlâ bizim onun hakkında gizlice söylediklerimizden dolayı bizi azâblandırırdı. Çünkü Allah, bizim gizlediklerimizi bilir. Eğer bu adam Hak Peygamber olmuş olsaydı, Allah Teâlâ bize hemencecik bu dünyada cezâ verirdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ onlar için : «Onlara cehennem yeter.» buyuruyor. Âhiret diyârında cehennem onlar için kâfîdir. «Oraya gireceklerdir. Ne kötü dönüş yeridir.» İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Abdüssamed... Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki : Yahûdîler Hz. Peygambere hastalık senin üzerine olsun, derlerdi. Sonra da kendi içlerinden : «Söylediklerimiz yüzünden Allah'ın bize azâb etmesi gerekmez miydi?» derlerdi. Bunun üzerine işbu âyet-i kerîme nâzil oldu. Bu hadîsin isnâdı hasendir. Ancak hadîs imâmları onu tahrîc etmemişlerdir. Avfî de İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiştir : Münâfıklar Hz. Peygambere selâm verdikleri zaman; hastalık senin üzerine olsun, derlerdi. Bunun için Allah Teâlâ «Onlara cehennem yeter. Oraya gireceklerdir. Ne kötü dönüş yeridir.» buyurmuştur.

Sonra Allah Teâlâ, mü'min kullarını edebe davet ederek kâfirler ve münafıklar gibi olmamalarını bildiriyor ve : «Ey îmân edenler, aranızda gizli konuşacağınız zaman; günâhı, düşmanlığı ve Peygambere isyânı fısıldaşmayın.» buyuruyor. Yani ehl-i kitâb ile ve onların sapıklıktaki yoldaşlarından olan câhil kâfirlerin fısıldaştıkları gibi siz de fısıldaşmayın. «Birr'i, takvâyı konuşun ve huzûrunda toplanacağınız Allah'tan korkun.» Allah Teâlâ sizin yaptığınız ve söylediğiniz şeylerin

hepsini sayıp toplamıştır ve bunu size bildirecek ve sonra da ona göre sizi cezâlandıracaktır. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Behz ve Afvân... Safvân'dan naklettiler ki; o, şöyle demiş : Ben Abdullah İbn Ömer'in elini tuttuğum sırada bir adam onun karşısına çıkıp dedi ki : Rasûlullah (s.a.)ın kıyâmet gününde fısıldaşmayla ilgili neler söylediğini duydunuz mu? O, dedi ki : Rasûlullah (s.a.)ın şöyle dediğini duydum : Allah Teâlâ mü'min kula yaklaşır ve onu örtüsü altına alarak halktan korur ve günâhlarını ona ikrâr ettirerek buyurur ki : Şu günâhı biliyor musun? Şu günâhı biliyor musun? Şu günâhı biliyor musun? Nihâyet ona günâhlarını ikrâr ettirdikten sonra ve kişi kendisinin mahvolduğunu anladıktan sonra buyurur ki : Doğrusu Ben, onu dünyada senin için gizlemiştim. Bugün ise onu bağışlıyorum. Sonra ona iyilikler kitâbı verilir. Kâfirler ve münâfıklara gelince, şâhidler onlar için derler ki : «Rablarına yalan uyduranlar bunlardır. Bilin ki, Allah'ın lâ'neti zâlimlerin üzerinedir.» (Hûd, 18) Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Katâde'den tahrîc etmişlerdir.

«Gizli konuşmalar, ancak îmân edenleri üzmek için şeytândandır. Halbuki Allah'ın izni olmadıkça onlara hiç bir şeyle zarar veremez. Mü' minler Allah'a tevekkül etsinler.» Gizli konuşmalar Yani mü'mine kötülük vehmi verecek şekilde fısıldaşmalar, ancak îmân edenleri üzmek için şeytândandır. Gizli konuşmalar îmân edenleri üzmek için ancak şeytândandır. Bu tür tavırlar şeytânın baştan çıkarması ve hoş göstermesi sonucu sâdır olur. Maksad, îmân edenleri üzmek ve onları rahatsız etmektir. Halbuki Allah'ın izni olmadıkça bu, onlara zarar verebilecek değildir. Kim bundan bir şey hissederse Allah'a sığınsın ve Allah'a tevekkül etsin. Çünkü Allah'ın izniyle hiç bir şey ona zarar veremez. Sünnet-i Seniyye'de mü'minlere eziyet bahis mevzûu olduğu için gizli konuşmaların yasaklandığına dâir pek çok haber vârid olmuştur. Nitekim Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Vekî'... Abdullah İbn Mes'ud'tan nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Siz üç kişi olduğunuzda arkadaşının dışında iki kişi birbiriyle fısıldaşmasın. Çünkü bu, onu üzer. Buhârî ve Müslim bu hadîsi A'meş'ten tahrîc etmişlerdir. Abdürrezzâk der ki : Bize Ma'mer... Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Siz üç kişi olduğunuzda, üçüncünün dışında iki kişi —onun izni olmadan— birbiriyle gizli konuşmasın. Çünkü bu onu üzer. Müslim bu hadîsi Ebu Rebî' ve Ebu Kâmil kanalıyla tahrîc etmekte münferid kalmıştır. Bu iki râvî de onu Hammâd İbn Zeyd kanalıyla Eyyûb'dan, o da Abdullah İbn Ömer'den nakleder.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ وَإِذَا قِيلَ انْشُزُوا

فَانشُزُوا يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١﴾

11 — Ey îmân edenler, size; meclislerde yer açın, denilince yer açın ki, Allah da size açsın. Kalkın, denince de kalkın ki, Allah içinizden îmân etmiş olanları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin. Allah, yaptıklarından haberdârdır.

Allah Teâlâ mü'min kullarına edeb öğreterek ve meclislerinde birbirlerine karşı iyi davranmalarını emrederek buyuruyor ki : Ey îmân edenler; size; meclislerde yer açın, denilince yer açın ki, Allah da size açsın. Bazıları «meclislerde» kelimesini müfred olarak, mecliste, diye okumuşlardır. Cezâ, amelin cinsinden olduğu için Allah Teâlâ; «yer açın ki, Allah da size açsın.» buyuruyor. Nitekim sahîh hadîste şöyle buyurulur : Kim Allah için bir mescid yaparsa; Allah da onun için cennette bir ev yapar. Bir başka hadîste de şöyle buyurulur : Kim bir darda kalmışı bollaştırırsa, Allah da ona dünya ve âhirette kolaylaştırır. Kim bir müslümanın ayıbını örterse, Allah da onun ayıbını örter.

وَاللَّهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ

Kul, kardeşinin yardımında olduğu sürece Allah da onun yardımındadır. Bu ifâdelerin benzeri pek çoktur. Bunun için Hak Teâlâ «Yer açın ki, Allah da size açsın.» buyuruyor.

Katâde der ki : Bu âyet zikir meclisleri hakkında nâzil olmuştur. Çünkü onlar bir kişinin meclislerine geldiğini gördüklerinde, Rasûlullah (s.a.)ın yanında oturdukları yere sıkıca sarılırlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, birbirlerine yer açmalarını emir buyurdu. Mukâtil İbn Hayyân der ki : Bu âyet Cum'a günü nâzil oldu. Rasûlullah (s.a.) o gün sofada idi ve yer de dardı. O, muhâcir ve ansârdan Bedir ehlini ağırladı. Bedir ehlinden bir grup geldiler. Onlardan önce meclis doldurulmuştu. Onlar Rasûlullah'ı ayakta bekleyip dediler ki : Ey Allah'ın peygamberi, selâm olsun sana. Allah'ın rahmet ve bereketi de senin üzerine olsun. Hz. Peygamber onların selâmını iâde etti. Sonra onlar mecliste bulunan topluluğa da selâm verdiler. Topluluk da onların selâmını iâde etti. Onlar ayakta dikilmiş duruyor ve kendilerine yer açılmasını bekliyorlardı. Hz. Peygamber onların ayakta durmalarına vesîle olan şeyi biliyordu. Ne var ki onlara yer açılmamıştı. Bu, Hz. Peygambere ağır geldi ve çevresinde bulunan muhâcir ve ansâr'dan Bedir harbine katılmamış olanlara dedi ki : Ey falan kalk, ey falan sen de kalk. Hz. Peygamber

Bedir ehlinden muhâcir ve ansârın ayakta kalanların sayıca diğerlerini kaldırıyordu. Bu durum yerinden kaldırılanlara ağır geldi. Rasûlullah (s.a.) onların bu durumdan hoşlanmadıklarını yüzlerinden anladı. Münâfıklar dediler ki: Arkadaşlarınızın insanlar arasında âdil davrandığını iddiâ edenler sizler değil misiniz? Allah'a andolsun ki daha önce bunlara âdil davrandığını görmemiştik. Bir grup mecliste yerlerini aldılar, peygamberlerine yaklaşmaktan hoşlandılar ama o, bunları kaldırdı ve yerlerine yavaş davrananları oturttu. Bize ulaştığına göre Rasûlullah (s.a.) bu durum üzerine şöyle buyurdu : Kardeşine yer açan kişiye Allah merhamet etsin. Bundan sonra hızlıca ayağa kalkıyorlardı ve topluluk kardeşlerine yer açıyordu. Bu âyet Cum'a günü nâzil olmuştur. Bu haberi İbn Ebu Hâtim rivâyet eder. İmâm Ahmed ve Şâfiî de Süfyân kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den naklederler ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş :

لَا يُقِيمُ الرَّجُلُ الرَّجُلَ مِنْ مَقْعَدِهِ ثُمَّ يَجْلِسُ فِيهِ . وَلَكِنْ تَفَسَّحُوا وَتَوَسَّعُوا

Bir kişi oturduğu yerden kalkıp da bir başka kişiyi oraya oturtmasın. Ancak yer açın ve genişlik sağlayın. Buhârî ve Müslim de bu hadîsi Nafi' kanalıyla Abdullah İbn Ömer'den naklederler. Şâfiî der ki : Bize Abdülmecîd... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Sizden biriniz Cum'a günü kardeşi için ayağa kalkmasın, ancak; yer açın, desin .Bu hadîs Sünen sâhiplerinin şartlarına uygun olmakla beraber, onlar bunu tahrîc etmemişlerdir. İmâm Ahmed der ki : Bize Abdülmelik İbn Amr... Ebu Hüreyre'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Bir kişi oturduğu yerden kalkıp bir başka kişiyi oraya oturtmasın. Yalnız yer açın ki, Allah da size yer açsın. Ahmed İbn Hanbel aynı hadîsi Süreyc İbn Yûnus kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakleder. Ancak onun lafzı şöyledir : Bir kişi bir başka kişi için mecliste ayağa kalkmasın. Ancak yer açın ki Allah da sizin için yer açsın. Bu hadîsin tahrîcinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.

Fakîhler dışardan gelenlere ayağa kalkmanın câiz olup olmadığı konusunda değişik görüşler bildirmişlerdir. Kimileri; Efendinize ayağa kalkın, hadîsini delil getirerek buna ruhsat vermişler, kimileri de : Kişilerin kendisini ayakta karşılamasından hoşlanan kişi, cehennemden yerini hazırlasın, hadîsine dayanarak bunu men'etmişlerdir. Bazıları da mes'eleyi farklı mütâlaa ederek demişlerdir ki : Seferden gelene kalkmak câizdir. Vilâyet mahallinde yöneticiye ayağa kalkılır. Buna Sa'd İbn Muâz'ın kıssası delâlet eder. Çünkü o, Kurayza oğullarına Peygamber tarafından hakem ta'yîn edilmiş ve Rasûlullah (s.a.) onun geldiğini

görünce müslümanlara : Efendinize ayağa kalkın, demiştir. Bu, sırf onun hükmünün daha geçerli olmasını sağlamak içindir. Allah en iyisini bilendir. Ayağa kalkmayı âdet haline getirmeye gelince; bu, acemlerin şiârıdır. Sünen kitâblarında vârid olur ki ashâb için Peygamberden daha sevimli hiç bir kimse yoktur ve o geldiğinde, Peygamber için ayağa kalkmazlardı, çünkü Peygamberin bundan hoşlanmadığını çok iyi bilirlerdi. Yine Sünen kitâblarında rivâyet edilen bir hadîste Rasûlullah (s.a.)ın, meclisin bittiği yerde oturduğu bildirilir. Ne var ki Rasûlullah nereye otururşa orası meclisin başı olurdu. Sahâbe-i Güzîn de mertebelerine göre mecliste ona yakın yerlerde otururlardı. Ebu Bekir es-Sıddîk sağında, Ömer solunda otururdu. Genellikle Osman ve Ali önünde otururlardı. Çünkü onlar vahiy kâtibi idiler ve Peygamber bunlara oraya oturmalarını emrederdi. Nitekim Müslim'in rivâyet ettiği bir hadîste A'meş... İbn Mes'ûd'dan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Benden sonra sizden emir ve nehiy sâhipleri yer alsınlar. Sonra, onlardan sonra gelenler, daha sonra da onlardan sonra gelenler yer alsınlar. Bu, sırf Hz. Peygamberin söylediğini daha iyi anlamalarını sağlamak içindir. Bunun için Hz. Peygamber, Bedir ehlinden gelenleri oturtmak üzere bir topluluğu yerinden kaldırmıştır. Bunun sebebi ya o topluluğun Bedir ehli hakkında kusûrlu davranmalarıdır veya Bedir ehlinin ilimden nasîplerini almalarını sağlamaktır. Nitekim onlardan öncekiler Peygamberin bilgisinden nasîblerini almışlardır. Ya da fazîletli zevâtın öne alınması gerektiğini öğrenmek için Rasûlullah (s.a.) böyle yapmıştır. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Vekî'... Abdullah İbn Mes'ud' dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) namazda bizim omuzlarımızı sıvazlardı ve şöyle buyururdu : Saflarınızı düzeltin ve ayrı durmayın, sonra kalbleriniz de ayrılır. Emir ve yasak ehli olanlar önde bulunsunlar. Sonra onların ardından gelenler, sonra da onların ardından gelenler yer alsınlar. Ebu Mes'ud der ki : Bugün siz, ihtilâf bakımından en fazla olanlarsınız. Müslim ve Tirmizî dışında diğer Sünen sâhipleri de A'meş kanalıyla bu hadîsi Ebu Mes'ud'dan rivâyet ederler.

Rasûlullah (s.a.)ın namazda emri böyle olup ta önce akıl sâhiplerinin, sonra bilgi sâhiplerinin yer alması gerekirse, namaz dışında bunun böyle olması daha uygundur. Ebu Dâvûd, Muâviye kanalıyla Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Saflarınızı düzeltin. Omuzlarınızın arasında aynı hizâyı sağlayın, aralıkları kapatın ve kardeşlerinizin elini yumuşak tutun. Şeytân için ayrıklar bırakmayın. Kim bir safı birleştirirse, Allah da onu birleştirir. Kim de bir safı parçalarsa, Allah da onu parçalar. Bunun için Kurrâ'nın efendisi Übeyy İbn Kâ'b arka saflarda kaldığında, ön saftaki sıradan birisi çıkar ve o, ön safa girerdi. O, benden sonra emir ve yasak sâhipleri yer alsınlar, hadîsine dayanırdı. Abdullah İbn Ömer de bir kişinin kendisi

için kalktığı yere oturmazdı. Bu, yukarıda zikrettiğimiz hadîsin gereğine göre amel ettiğinden dolayı idi. Biz bu âyetle ilgili bu kadarcık örneklerle yetinelim. Aksi takdîrde bunun teferrûatlı olarak anlatılması başka yerleri îcâb ettirir. Sahîh hadîste bildirilir ki :

اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَمَا هُوَ جَالِسٌ فِي الْمَسْجِدِ وَالنَّاسُ مَعَهُ إِذْ أَقْبَلَ ثَلاثَةُ نَفَرٍ فَأَقْبَلَ اثْنَانِ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَذَهَبَ وَاحِدٌ قَالَ فَوَقَفَا عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَمَّا اَحَدُهُمَا فَرَأَى فُرْجَةً فِي الْحَلْقَةِ فَجَلَسَ فِيهَا وَاَمَّا الآخَرُ فَجَلَسَ خَلْفَهُمْ وَاَمَّا الثَّالِثُ فَأَدْبَرَ ذَاهِباً فَلَمَّا فَرَغَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اَلا أُخْبِرُكُمْ عَنِ النَّفَرِ الثَّلاثَةِ اَمَّا أَحَدُهُمْ فَأَوَى إِلَى اللّٰهِ فَآوَاهُ اللّٰهُ وَاَمَّا الآخَرُ فَاسْتَحْيَا فَاسْتَحْيَا اللّٰهُ مِنْهُ وَاَمَّا الآخَرُ فَأَعْرَضَ فَأَعْرَضَ اللّٰهُ عَنْهُ

Rasûlullah (s.a.) beraberinde bulunan halk ile birlikte oturduğu esnada üç kişi çıkagelmiş. Onlardan ikisi Rasûlullah (s.a.)a yönelmiş, üçüncüsü de gitmiş. O ikisi Rasûlullah'ın önünde durmuşlar. Onlardan birisi (meclis) halkasında bir boşluk bulup oturmuş, ikincisi halkın gerisine oturmuş, üçüncüsü de dönüp gitmiş. Rasûlullah (s.a.), İşini bitirince buyurmuş ki : Bu üç kişinin haberini size bildireyim mi : Birincisi Allah'a sığındı, Allah da onu sığındırdı. İkincisi utandı, Allah da ondan hayâ etti. Üçüncüsü dönüp gitti, Allah da ondan yüz çevirdi. Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Hattâb İbn Ziyâd... Abdullah İbn Amr'dan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Bir kişinin izinsiz olarak iki kişinin arasını açması helâl değildir. Ebu Dâvûd ve Tirmizî de Üsâme İbn Zeyd kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan bu hadîsi rivâyet eder. Tirmizî bu hadîsin hasen olduğunu bildirir.

İbn Abbâs, Hasan el-Basrî ve başkalarından «Yer açın, denilince yer açın ki, Allah da size açsın.» kavli hakkında şöyle dedikleri rivâyet edilir Savaş meclislerinde yer açın. «Kalkın, denilince de kalkın ki...» kavlinin de; savaşa koşun, demek olduğunu söylemişlerdir. Katâde ise der ki : «Kalkın, denilince de kalkın ki...» kavli; hayra çağrıldığınız za man koşun, demektir. Mukâtil ise; namaza çağrıldığınız zaman ona kalkın, demektir, der.

Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem der ki : Ashâb Hz. Peygamberin evinde onun yanında bulundukları zaman, kalkıp gitmek istediklerinde her birisi en çok, en son çıkan olmayı arzuluyordu. Bazan bu Hz. Peygambere ağır geliyordu. Çünkü onun da kendi ihtiyâçları vardı. Böylece ayrılmaları emredildiği zaman hemen ayrılıvermeleri bildirildi. Nitekim Allah Teâlâ : «Şâyet size; dönün, denilirse, dönün.» (Nûr, 28) buyurmuştur.

«Allah içinizden îmân etmiş olanları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin. Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.» Sizden bi-

riniz, kardeşi yanına geldiğinde ona yer açınca veya kendisine çıkması emredildiğinde çıkınca bunu, kendisi için bir eksiklik olarak kabul etmesin. Bilakis bu, Allah katında yücelik ve meziyyettir. Allah Teâlâ bu durumu hebâ etmez, aksine onu yapanlara dünya ve âhirette mükâfat verir. Çünkü kim Allah için tevâzu' gösterirse; Allah onun değerini yüceltir ve şânını yaygınlaştırır. Bunun için «Allah içinizden îmân etmiş olanları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin.» buyuruyor. Ve Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.» Buna müstehak olan ve olmayanı iyi bilir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Ebu Kâmil... Ebu Tufeyl Âmir İbn Vâile'den nakletti ki; Nâfi' İbn Abd'ül-Hâris Usfân'da Hattâb oğlu Ömer'e rastladı. Ömer onu Mekke'ye âmir olarak göndermişti. Ömer ona vâdî halkına kimi halef ta'yîn ettin? dedi. O da; İbn Ebzâ'yı halef ta'yîn ettim, dedi. Ömer İbn Ebzâ da kim? deyince o; kölelerinizden bir adam, dedi. Hz. Ömer onlara bir köleyi mi halîfe ta'yîn ettin? dedi. Nâfi' dedi ki : Ey mü'minlerin emîri, doğrusu o, Allah'ın kitâbını okuyor, farzları biliyor ve hüküm veriyor. Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle dedi : Ama sizin peygamberiniz (s.a.) şöyle buyurmuştur : Doğrusu Allah, bu kitab ile bir kavmi yüceltir ve bir başka kavmi de alçaltır .Müslim de bu rivâyeti birden çok şekilde Zührî kanalıyla Nâfi' den nakleder. Yine birden çok şekilde Hz. Ömer'den benzer rivâyet nakledilir. Ben, ilim ve ilim ehlinin fazîletine dâir hadîsleri Buhârî Şerhi'nin ilim kitâbında uzun uzadıya açıkladım. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا نَٰجَيْتُمُ ٱلرَّسُولَ فَقَدِّمُوا۟ بَيْنَ يَدَىْ نَجْوَىٰكُمْ صَدَقَةً ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَأَطْهَرُ ۚ فَإِن
لَّمْ تَجِدُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢﴾ ءَأَشْفَقْتُمْ أَن تُقَدِّمُوا۟ بَيْنَ يَدَىْ نَجْوَىٰكُمْ صَدَقَٰتٍ ۚ فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا۟
وَتَابَ ٱللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ ۚ وَٱللَّهُ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٣﴾

12 — Ey îmân edenler; Peygamberle mahrem bir şey konuşacağınız vakit, bu konuşmanızdan önce sadaka verin. Bu; sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Eğer bir şey bulamazsanız, şüphesiz ki Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.

13 — Mahrem bir şey konuşmazdan önce, sadaka vermekten korktunuz mu da yerine getirmediniz? Fakat Allah, sizin tevbelerinizi kabul etti. Şu halde namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Rasûlüne itâat edin. Allah, işlediklerinizden haberdârdır.

Allah Teâlâ mü'min kullarına, Peygamberle gizlice bir şey konuşmak istediklerinde; önceden kendilerini arıtan, temizleyen ve bu makâma lâyık hâle getiren bir sadaka sunmalarını emrediyor. Ve «Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir.» buyuruyor. Sonra da : «Eğer bir şey bulamazsanız; birşey araştırıp ta bulamazsanız, şüphesiz ki Allah, Gafûrdur, Rahîm'dir, diyor. Allah, bir şeyi ancak ona güç yetirenlere emreder. Ve müteâkiben «Mahrem bir şey konuşmazdan önce, sadaka vermekten korktunuz mu da yerine getirmediniz?» buyuruyor. Peygamberlerle gizlice konuşmadan önce sadaka vermenin, sizin üzerinize devâmlı ve gerekli bir hüküm olmasından mı korktunuz? «Fakat Allah, sizin tevbelerinizi kabul etti. Şu halde namazı kılın, zekâtı verin. Allah'a ve Rasûlüne itâat edin. Allah, işlediklerinizden haberdârdır.» Peygamberle konuşmadan önce sadaka vermenin vâcib olduğuna dâir hüküm daha sonra neshedilmiştir. Denildi ki : Bu âyetin neshinden önce Ebu Tâlib oğlu Ali'den başka kimse onunla amel etmemiştir. İbn Ebu Necîh Mücâhid'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Sadaka vermeden Peygamberle gizlice konuşmaktan alıkonuldular. Onunla yalnız Ebu Tâlib oğlu Ali gizlice konuştu ve önceden bir dînâr sadaka verdi. Sonra Hz. Peygamber ile gizlice konuşarak ondan on özelliği sordu. Bilâhare ruhsat emri indirildi. Veys İbn Ebu Süleym, Mücâhid'den nakleder ki; Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir : Allah'ın kitâbında bir âyet var ki benden önce kimse onunla amel etmediği gibi, benden sonra da kimse onunla amel etmedi. Benim yanımda bir dînâr vardı, onun on dirhemini harcadım. Ben, Resûlulah (s.a.) ile gizlice konuşacağım zaman bir dirhem sadaka verirdim. Sonra bu hüküm neshedildi. Benden önce kimse onunla amel etmediği gibi, benden sonra da kimse onunla amel etmedi. Sonra Hz. Ali bu âyeti okudu : «Ey îmân edenler; Peygamberle mahrem bir şey konuşacağınız vakit...» İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Abd İbn Humeyd... Hz. Ali (r.a.)den nakletti ki; o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) : Gizlice konuşmadan önce bir dînâr verilmesi konusunda ne dersin? dediğinde ,o; güç yetiremezler, demiş. Rasûlullah (s.a.) yarım dînâr deyince, o; güç yetiremezler, demiş. Rasûlullah (s.a.); ne dersin? diye tekrârlayınca o; bir arpa tanesi, demiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona; sen çok az veriyorsun, demiş. Hz. Ali demiş ki : Benim vâsıtamla Allah ümmetten bu emri hafîfletti ve «Ey îmân edenler : Peygamberle mahrem bir şey konuşacağınız vakit, bu konuşmanızdan önce sadaka verin... Mahrem bir şey konuşmazdan önce, sadaka vermekten korktunuz mu da yerine getirmediniz?» âyeti böylece nâzil oldu. Tirmizî de bu hadîsi Süfyân İbn Vekî' kanalıyla... Hz. Ali'den nakleder. Hz. Ali, bu rivâyete göre der ki : «Ey îmân edenler; Peygamberle mahrem bir şey konuşacağınız vakit, bu konuşmanızdan önce sadaka verin.» âyeti nâzil olduğunda Hz. Peygamber bana : Bir dînâra ne dersin? dedi. Ben de : Buna güç yetiremezler, dedim.

Ve hadîsi aynen yukardaki gibi zikreder, sonra da; bu hadîs, hasendir, garîbtir, ancak bu yolla bilmekteyiz, der. Sonra hadîste geçen «bir arpa tanesi» ifâdesinin, bir arpa tanesi ağırlığında altın demek olduğunu bildirir. Ebu Ya'lâ da bu hadîsi Ebu Bekr İbn Şeybe kanalıyla... Hz. Ali' den rivâyet eder.

Avfî, İbn Abbâs'ın bu âyet konusunda şöyle dediğini bildirir : Müslümanlar Peygamberle gizlice konuşmazdan önce, bir sadaka sunarlardı, fakat zekât emri nâzil olunca, bu, neshedildi. Ali İbn Ebu Talha da Abdullah İbn Abbâs'tan «Peygamberle mahrem bir şey konuşacağınız vakit, bu konuşmanızdan önce sadaka verin.» kavli hakkında şöyle dediğini bildirir : Müslümanlar Hz. Peygambere çok soru sordular da bu, ona ağır geldi. Bunun üzerine Allah Teâlâ, Peygamberinin külfetini hafîfletmek istedi. Bu emir gelince, insanlardan birçoğu sabretti ve sormaktan çekindi. Bilâhare «Mahrem bir şey konuşmazdan önce, sadaka vermekten korktunuz mu da yerine getirmediniz? Fakat Allah, sizin tevbelerinizi kabul etti. Şu halde namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Rasûlüne itâat edin. Allah, işlediklerinizden haberdârdır.» âyetini indirdi de onlara genişlik verdi ve sıkıntılarını giderdi. İkrime ve Hasan el-Basrî derler ki : «Mahrem bir şey konuşacağınız vakit, bu konuşmanızdan önce sadaka verin.» kavlini daha sonraki «Mahrem bir şey konuşmazdan önce, sadaka vermekten korktunuz mu da yerine getirmediniz?» kavli neshetmiştir. Saîd de Katâde ve Mukâtil İbn Hayyân'dan nakleder ki; insanlar Hz. Peygambere soru sordular ve onu sorularıyla yordular. Bu âyetle Allah Teâlâ onları peygamberinden ayırdı. İçlerinden bir kişinin Hz. Peygambere ihtiyâcı olursa, önceden bir sadaka vermedikçe Hz. Peygamberden o isteğini yerine getirmesini bekleyemezdi. Bu da onlara zor geldi, nihâyet Allah Teâlâ : «Eğer bir şey bulamazsanız; şüphesiz ki Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir.» âyetiyle ruhsat indirdi. Ma'mer Katâde'den nakleder ki : «Peygamberle mahrem bir şey konuşacağınız vakit, bu konuşmanızdan önce sadaka verin.» âyeti gündüzün bir saattan fazla kalmayarak neshedilmiştir. Abdürrezzâk da aynı şekilde... Mücâhid'den nakleder ki Hz. Ali şöyle demiş : Benden başka kimse onunla amel etmedi. Nihâyet o hüküm neshedildi. Mücâhid der ki : Hz. Ali'nin şöyle dediğini sanıyorum : Bu, ancak bir saat câri olmuştur.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ
وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤﴾ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾ اتَّخَذُوا

اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ فَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٦﴾ لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلَا
اَوْلَادُهُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا اُولٰئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٧﴾ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ
لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ عَلٰى شَيْءٍ اَلَا اِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٨﴾ اِسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ
فَاَنْسٰيهُمْ ذِكْرَ اللّٰهِ اُولٰئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ اَلَا اِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٩﴾

14 — Bakmaz mısın onlara ki, Allah'ın, kendilerine gazab ettiği bir kavmi dost edinmişlerdir? Onlar; ne sizlerdendir, ne de onlardan. Ve bile bile yalan yere yemîn etmektedirler.

15 — Allah, onlara şiddetli bir azâb hazırlamıştır. Gerçekten onların yaptıkları şey ne kötüdür.

16 — Onlar, yemînlerini kalkan edindiler de Allah yolundan alıkoydular. İşte onlara horlayıcı bir azâb vardır.

17 — Onların malları da, oğulları da Allah katında kendilerine bir fayda vermez. Onlar cehennem ashâbıdırlar ve orada ebediyyen kalacaklardır.

18 — Allah onların hepsini yeniden dirilteceği gün, size yemîn ettikleri gibi, O'na da yemîn ederler. Ve gerçekten birşey üzerinde olduklarını sanırlar. İyi bilin ki; onlar, gerçekten yalancılardır.

19 — Şeytân onlara baskın gelip Allah'ı anmayı unutturmuştur. İşte onlar, şeytânın tarafdârlarıdır. İyi bilin ki, şeytânın tarafdârları muhakkak hüsrâna uğrayanların kendileridir.

Allah Teâlâ münâfıkların kâfirleri gizlice dost edinmelerini reddediyor. Gerçekte ise münâfıklar; ne mü'minlerle beraberdirler, ne de kâfirlerle. Nisâ sûresinde buyurulduğu gibi : «Ne onlarladırlar, ne de bunlarla. İkisi arasında bocalayıp dururlar. Allah'ın saptırdığı kimseye yol bulamazsın.» (Nisâ, 143) Burada ise : «Bakmaz mısın onlara ki; Allah'ın, kendilerine gazâb ettiği bir kavmi dost edinmişlerdir?» buyuruyor. Yani yahûdîleri. Çünkü münâfıklar onlara hoş görünmeye çalışarak gizlice onları dost ediniyorlardı. Müteâkiben de «Onlar; ne sizlerdendir,

ne de onlardan.» buyuruyor. Ey Mü'minler, gerçekten bu münâfıklar ne sizlerden yanadırlar, ne de dost edindikleri yahûdîlerden yanadırlar. Devâmla : «Ve bile bile yalan yere yemîn etmektedirler.» buyuruyor. Münâfıklar yaptıkları yemînin yalan olduğunu bile bile yalan yere yemîn etmektedirler. Özellikle o lâ'netli durumlarında sürekli yemîn ederler. Biz, onların durumundan Allah'a sığınırız. Çünkü onlar îmân edenlere rastlayınca; biz inandık, diyorlardı. Rasûlullah'ın yanına gelince, yemîn ettikleri konuda yalan söylediklerini bile bile ona mü'min olduklarına dâir yemîn ediyorlardı. Onlar kendi söylediklerinin doğru olduğuna inanmıyorlardı. Her ne kadar söyledikleri mevcûd duruma uygun olsa da doğruluğunu kendileri kabul etmiyorlardı. Bu sebeple Allah Teâlâ, onların îmân iddiâlarında yalan söylediklerine şehâdet ediyor. Müteâkiben de şöyle buyuruyor : «Allah, onlara şiddetli bir azâb hazırlamıştır. Gerçekten onların yaptıkları şey ne kötüdür.» Allah Teâlâ, onların bu kötü davranışlarıyla yaptıkları şeye karşılık olarak elîm bir azâb hazırlamıştır. Onların bu kötü davranışları; kâfirleri dost edinmeleri, mü'minleri düşman edinerek onları aldatmaya çalışmışlardır. Bu sebeple Hak Teâlâ : «Onlar, yemînlerini kalkan edindiler de Allah yolundan alıkoydular.» buyuruyor. Onlar, gizlice küfrettikleri halde îmân ettiklerini açıklayıp yalan yemînlerle îmândan kaçındılar. Onların gerçek durumlarını bilmeyen birçok kişi de doğru olduklarını sanıp onlara aldandılar. Böylece bazı insanlar onların vâsıtasıyla Allah'ın yolundan alıkondular. «İşte onlara horlayıcı bir azâb vardır.» Yalancı yemînlerine vâsıta kılarak Allah'ın yüce adını horladıkları için, buna karşılık olmak üzere onlara da horlayıcı bir azâb vardır.

«Onların malları da, oğulları da Allah'a karşı kendilerine bir fayda vermez.» Allah'ın azâbı geldiği zaman, onların malları ve evlâdları bunu engelleyemez. «Onlar cehennem ashâbıdırlar ve orada ebediyyen kalacaklardır.» Ve müteâkiben Hak Teâlâ şöyle buyuruyor : «Allah onların hepsini yeniden dirilteceği gün,» baştan sonra Allah onlardan hiç bir kimseyi bırakmaksızın kıyâmet günü diriltip toplayacaktır ve o gün «Size yemîn ettikleri gibi O'na da yemîn ederler. Ve gerçekten bir şey üzerinde olduklarını sanırlar» Kendilerinin dünyada insanlara yemîn ettikleri gibi, âhirette de Allah Azze ve Celle'ye kendilerinin hidâyet ve doğru yol üzerinde bulunduklarına dâir yemîn ederler. Çünkü bu dünyada bir şey üzerinde yaşayan ve onunla ölen, öbür dünyada da o şey ile diriltilir. Onlar yemînlerinin, insanların yanında kendilerine fayda sağladığı gibi, Allah katında da fayda sağlayacağını sanırlar. Ve hükümlerini zâhire göre yürütürler. Bunun için Allah Teâlâ : «Ve gerçekten bir şey üzerinde olduklarını sanırlar.» buyuruyor. Böyle olduklarına dâir Rablarına yemîn ederler. Sonra Allah Teâlâ, onların zanlarını reddederek : «İyi bilin ki; onlar, gerçekten yalancıdırlar.» buyuruyor ve

onların yalancı olduklarına dâir haberi böylece te'kîd ediyor. İbn Ebu Hâtim der ki : Bana babam... Saîd İbn Cübeyr'den nakletti ki; ona Abdullah İbn Abbâs anlatmış : Hz. Peygamber odalarından birinin gölgesinde oturuyormuş. Yanında müslümanlardan bir topluluk da varmış. Gittikçe gölge kısalıyormuş. Buyurmuş ki : Biraz sonra size, şeytânın iki gözüyle bakan bir insan gelecektir. O yanınıza geldiğinde kendisiyle konuşmayın. Mavili bir adam geldi. Rasûlullah (s.a.) onu çağırıp kendisiyle konuştu ve dedi ki : Sen, falanca ve falanca niçin bana küfrediyorsunuz? O kişilerin isimlerini de saydı. İbn Abbâs der ki : Adam gitti, o kişileri çağırdı ve Hz. Peygambere yemîn ederek özür beyânında bulundular. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle, «Size yemîn ettikleri gibi, O'na da yemîn ederler. Ve gerçekten bir şey üzerinde olduklarını sanırlar. İyi bilin ki; onlar, gerçekten yalancıdırlar.» âyetini indirdi. Ahmed İbn Hanbel iki yoldan, Semmâk kanalıyla İbn Abbâs'tan bu hadîsi rivâyet eder. İbn Cerîr Taberî de Muhammed İbn Müsennâ kanalıyla... İbn Abbâs'tan bu hadîsi rivâyet eder. Ayrıca Süfyân es-Sevrî kanalıyla... İbn Abbâs'tan bu hadîsi tahrîc eder. Bunun isnâdı sağlam olmakla berâber, diğer imâmlar onu tahrîc etmemişlerdir. Bu kişilerin durumu, Allah Teâlâ'nın müşriklerinden bahsederken haber verdiği şu durum gibidir : «Sonra onların, sâdece : Andolsun Allah'a ki, ey Rabbımız; bizler müşriklerden değildik, demelerinden başka çâreleri kalmaz. Bak, kendilerine nasıl yalan söylediler? Yalan yere uydurdukları kendilerinden nasıl kayboluverdi?» (En'âm, 23-24).

«Şeytân onlara baskın gelip Allah'ı anmayı unutturmuştur.» Şeytân onların kalbine hâkim olmuş ve netîcede Allah'ı anmayı unutturmuştur. Şeytân baskın geldiği kişilere, böyle yapar. Bunun için Ebu Dâvûd der ki : Bize Ahmed İbn Yûnus... Ebu Derda'dan nakletti ki; o, Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu işittim, demiştir : Bir kasabada veya çölde üç kişi bulunur da, onların arasında namaz kılınmazsa; muhakkak şeytân onlara baskın gelir. Sen cemâata sarıl. Çünkü kurt, ayrılanı yer. Zâide der ki : bununla cemâat ve namazın kasdedildiğini bildirdi. Müteâkiben Hak Teâlâ : «İşte onlar, şeytânın tarafdârlarıdır. İyi bilin ki; şeytânın tarafdârları muhakkak hüsrâna uğrayanların kendileridir.» Şeytânın baskın gelip te Allah'ın zikrini unutturduğu kimselerdir onlar.

إِنَّ ٱلَّذِينَ يُحَآدُّونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓ أُو۟لَٰٓئِكَ فِى ٱلْأَذَلِّينَ ﴿٢٠﴾ كَتَبَ ٱللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا۠ وَرُسُلِىٓ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ قَوِىٌّ
عَزِيزٌ ﴿٢١﴾ لَّا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ يُوَآدُّونَ مَنْ حَآدَّ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَلَوْ كَانُوٓا۟ ءَابَآءَهُمْ

هُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولَٰئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِّنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ
جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ أُولَٰئِكَ حِزْبُ اللَّهِ
أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٢٢﴾

20 — Allah'a ve Peygamberine muhâlefet edenler; işte onlar, en çok zillete düşenlerle beraberdirler.

21 — Allah: Andolsun ki Ben ve peygamberlerim, elbette gâlib geleceğiz, diye yazmıştır. Muhakkak ki Allah; Kavî'dir, Azîz'dir.

22 — Allah'a ve âhiret gününe îmân eden bir kavmin; kendi babaları, oğulları, kardeşleri veya akrabâları da olsa Allah ve Peygamberine muhâlefet eden kimselere sevgi beslediğini göremezsin. İşte onların kalbine Allah imân yazmış ve katından bir rûh ile onları desteklemiştir. Onları altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacaktır. Bunlar orada ebediyyen kalacaklardır. Allah, onlardan râzı olmuştur, onlar da Allah'tan hoşnûd olmuşlardır. İşte onlar, Allah'ın hizbidir. Dikkat edin, Allah'ın hizbi, felâha erenlerin kendileridir.

Allah Teâlâ, Allah'a ve Rasûlune muhâlefet eden inâdçı kâfirlerden haber veriyor. Bunlar Hakk'tan yüz çeviren ve hakîkata karşı çıkanlar olup, bir yanda kendileri, bir yanda şerîat, bir yanda onlar, bir yanda hidâyette olan kişilerdir ki; «En çok zillete düşenlerle beraberdirler.» Dünya ve âhirette en çok zillete düşen, doğru yoldan kovulup uzaklaştırılmış eşkiyâ ile beraber olan kimselerdir.

«Allah : Andolsun ki Ben ve peygamberlerim elbette gâlib geleceğiz, diye yazmıştır.» Allah Teâlâ karşı konulamayan, alıkonulamayan takdîrinin yer aldığı ilk kitâbında böyle yazmış ve böyle hükmetmiştir. Bu yazı değiştirilmeyecektir. Buna göre; muhakkak ki zafer Allah'a, Allah'ın kitâbına, Rasûlüne ve mü'min kullarına âittir. Dünya ve âhirette bu böyledir ve âkıbet elbette müttakîlerindir. Nitekim Ğâfir sûresinde de şöyle buyurmaktadır : «Şüphesiz ki Biz, peygamberlerimize ve îmân etmiş olanlara hem dünya hayatında, hem de şâhidlerin şehâdet edecekleri günde mutlakâ yardım ederiz. O gün mâzeretleri zâlimlere fayda vermez. Lânet onların, yurdun kötüsü de onlarındır.» (Ğâfir, 51-

52) Burada ise : «Allah : Andolsun ki Ben ve peygamberlerim elbette gâlib geleceğiz, diye yazmıştır. Muhakkak ki Allah; Kavî'dir, Azîz'dir.» buyuruyor. Kuvvetli ve izzetli olan zât, düşmanlarına gâlib olacağını yazmıştır. Bu, muhkem ve sağlam bir haber ve kesin bir emirdir. Dünya ve âhirette âkıbet ve zafer muhakkak mü'minlerindir.

Müteâkiben de şöyle buyuruyor : «Allah'a ve âhiret gününe îmân eden bir kavmin; kendi babaları, oğulları, kardeşleri veya akrâbaları da olsa, Allah ve Peygamberine muhâlefet eden kimselere sevgi beslediğini göremezsin.» Akrabâları da olsa, mü'minlerin Allah'a ve Peygamberine muhâlefet edenlere dost olduğunu göremezsin. Nitekim Âl-i İmrân sûresinde şöyle buyurur : «Mü'minleri bırakıp ta kâfirleri dost edinmesinler. Kim böyle yaparsa; Allah ile dostluğu kalmaz. Ancak onlardan sakınmanız müstesnâdır. Allah size, kendisinden korkmanızı emrediyor. Dönüş Allah'adır.» (Âl-i İmrân, 28) Tevbe sûresinde ise şöyle buyuruyor : «De ki : Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, kabîleniz, elinize geçirdiğiniz mallar, durgunluğa uğramasından korktuğunuz ticâret, hoşunuza giden evler, size Allah'tan ve Peygamberinden ve Allah yolunda cihâddan daha sevimli ise; o zaman Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun.» (Tevbe, 24). Saîd İbn Abdülazîz ve başkası da der ki : Bu âyet, Ebu Ubeyde Âmir İbn Abdullah İbn Mücerrah'ın Bedir günü babasını öldürmesi üzerine nâzil olmuştur. Bu sebeple Hattâb oğlu Ömer kendisinden sonra halîfeliğe altı kişinin seçilmesini aday gösterdiğinde; eğer Ebu Ubeyde yaşasaydı, onu halef ta'yîn ederdim, demiştir. Denildi ki «Babaları da olsa» kavli, babasını öldürdüğü gün Ebu Ubeyde hakkında nâzil olmuştur. «Oğulları» kavli de Bedir günü oğlu Abdurrahmân'ı öldürmek istediğinde Ebubekir es-Sıddîk hakkında nâzil olmuştur. «Kardeşleri» kavli ise, o gün kardeşi Ubeyd İbn Umeyr'i öldürmesi üzerine Mus'ab İbn Umeyr hakkında nâzil olmuştur. (Sîret ve Ensâb kitablarında bu olaya rastlanmamıştır.) «Veya akrabâları» kavli ise, aynı gün yakın bir akrabâsını öldüren Ömer, Hamza, Ali ve Ubeyde İbn Hâris hakkında nâzil olmuştur. Hamza, Ali ve Ubeyde İbn Hâris o gün, Utbe'nin oğlu Utbe, Şeybe ve Velîd'i öldürmüşlerdi. Allah, en iyisini bilendir. Ben derim ki : Rasûlullah (s.a.) Bedir esîrleri hakkında istişâre ettiği zaman cereyân eden olay da bu kabîldendir. Nitekim Ebubekir es-Sıddîk ona esîrleri değiştirmesini ve onların ellerinde bulunanların müslümanlar için bir güç olarak alıkonulmasını işâret etmiştir .Halbuki onlar amca ve akrâbâ çocuklarıydı. O; belki Allah bunları hidâyete erdirir, diyordu. Ömer ise şöyle demişti : Ey Allah'ın Rasûlü, ben onun görüşünde değilim. Sen bana imkân ver falancayı —Ömer'in akrabâsı— öldüreyim, Ali'ye de imkân ver Akîl'i öldürsün. Falancaya da imkân ver, falancayı öldürsün ki, Allah Teâlâ bizim

kalbimizde müşriklere karşı bir dostluk olmadığını iyice bilsin. Kıssa daha önce bütünüyle zikredilmişti.

«İşte onların kalbine Allah, îmânı yazmış ve katından bir rûh ile onları desteklemiştir.» Allah ve Rasûlüne karşı gidenlere; babaları ve kardeşleri de olsa dostluk beslememe niteliği ile muttasıf olanların kalbine Allah, îmânı yani mutluluğu yazmış ve bunu kalbine yerleştirerek basîretini îmân ile süslemiştir. Süddî, «Allah îmânı yazmış» kavlini, îmânı kalblerine koymuştur, anlamını vermiştir. İbn Abbâs da «Ve katından bir rûh ile onları desteklemiştir.» kavline; onları takviye etmiştir, anlamını vermiştir. «Onları altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacaktır. Bunlar orada ebediyyen kalacaklardır. Allah, onlardan râzı olmuştur, onlar da Allah'tan hoşnud olmuşlardır. İşte onlar, Allah'ın hizbidir. Dikkat edin; Allah'ın hizbi, felâha erenlerin kendileridir.» Bu âyetin tefsîri daha önce birkaç kere geçti. Ancak «Allah, onlardan râzı olmuştur, onlar da Allah'tan hoşnûd olmuşlardır.» kavlinde eşsiz bir sır gizlidir. Şöyle ki; onlar, Allah için akrabâ ve yakınlarının düşmanlığını kazandıklarından, Allah Teâlâ onlara kendi rızâsıyla mukâbele etmiş, verdiği nimetlerle onları hoşnûd kılarak karşılığını vermiştir. Yüce kurtuluş ve yaygın lutuf onlaradır.

«İşte onlar, Allah'ın hizbidir. Dikkat edin; Allah'ın hizbi, felâha erenlerin kendileridir.» Bunlar Allah'ın hizbi, yani kulları ve değer verdiği kimselerdir. «Dikkat edin; Allah'ın hizbi, felâha erenlerin kendileridir.» Allah Teâlâ onların dünya ve âhirette felâh ve saâdete erdiklerine dikkati çekiyor. Buna karşılık öbürleri ise şeytânın hizbidir. Şeytânın hizbinden olanlar için de «Dikkat edin; şeytânın hizbi hüsrâna uğrayanların kendileridir.» buyuruyor.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Hârûn... Zeyyâl İbn Abbâd'dan nakletti ki; Ebu Hâzim, Zührî'ye şöyle bir mektup yazmış : İyi bil ki; makâm iki makâmdır. Birisi, Allah'ın dostlarının eliyle Allah'ın dostları için yürütüldüğü makâmdır. Onlar kendilerini gizlice Allah'ın zikrine verenlerdir. Rasûlullah'ın dilinden onların niteliği şöyle belirtilmiştir : Allah gizlenenleri, müttakîleri ve iyileri sever. Onlar ki; kayboldukları zaman aranmazlar, hazır oldukları zaman çağrılmazlar, kalbleri hidâyet kandilidir. Onlar kapkaranlık fitnelerin hepsinden çıkıp kurtulurlar. İşte bunlar Allah'ın, kendileri hakkında «İşte onlar, Allah'ın hizbidir. Dikkat edin; Allah'ın hizbi, felâha erenlerin kendileridir.» buyurduğu Allah dostlarıdır. Nuaym İbn Hammâd... Hasan'dan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah'ım, hiç bir fâsık ve fâcir için benim üzerimde bir el ve nimet bırakma. Çünkü bana vahyettiklerin arasında : «Allah'a ve âhiret gününe îmân eden bir kavmin kendi babaları, oğulları, kardeşleri veya akrabâları da olsa Allah ve Peygamberine muhâlefet eden kimselere sevgi beslediğini göremezsin.» buyuruyor-

sun. Süfyân der ki : Ashâb bunun hükümdârların yanına girip çıkanlar için nâzil olduğunu kabul ederlerdi. Ebu Ahmed el-Askerî de bunu rivâyet eder.

MÜCÂDELE SÛRESİNİN SONU

HAŞR SÛRESİ

(Medîne'de nâzil olmuştur.)

Saîd İbn Mansûr der ki : Bize Hüşeym... Saîd İbn Cübeyr'den nakletti ki; o, ben İbn Abbâs'a; Haşr sûresi kimin için nâzil olmuştur? dediğimde, Nadîr oğulları için nâzil olmuştur, dedi, der. Buhârî ve Müslim de bir başka vecihle bunu Hüşeym kanalıyla Saîd İbn Cübeyr'den rivâyet ederler. Buhârî Ebu Avâne kanalıyla... Saîd İbn Cübeyr'den nakleder ki; o, şöyle demiş : Ben, İbn Abbâs'a; Haşr sûresi, dediğimde, o; Nadr sûresi de, dedi.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ
أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ ۚ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ
اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا ۖ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ
وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ ﴿٢﴾ وَلَوْلَا أَنْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَاءَ لَعَذَّبَهُمْ
فِي الدُّنْيَا ۖ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ ﴿٣﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۖ وَمَنْ يُشَاقِّ اللَّهَ
شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٤﴾ مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَىٰ أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيُخْزِيَ
الْفَاسِقِينَ ﴿٥﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1 — Göklerde olanlar da, yerde olanlar da Allah'ı tesbîh eder. Ve O Azîz'dir, Hakîm'dir.

2 — O'dur ehl-i kitâb'tan küfretmiş olanları ilk sürgünde yurdlarından çıkarmış olan. Halbuki siz, onların çıkacaklarını sanmıştınız. Onlar da kalelerinin kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Fakat Allah'ın azâbı onlara hesâblamadıkları yerden geldi. Ve kalblerine korku saldı. Kendi elleriyle ve inananların elleriyle evlerini yıkıyorlardı. Ey basîret sâhibleri ibret alın.

3 — Şâyet Allah, onlara sürülmeyi yazmamış olsaydı, dünyada onları azâblandıracaktı ve onlar için âhirette de ateş azâbı vardır.

4 — Bu; onların Allah'a ve Rasûlüne karşı gelmelerinden ötürüdür. Her kim Allah'a karşı gelirse; muhakkak ki Allah, azâbı şiddetli olandır.

5 — Herhangi bir hurma ağacını kesmeniz veya kesmeyip gövdeleri üzerinde bırakmanız hep Allah'ın izniyledir. Bir de fâsıkları rüsvây etmek içindir.

Allah Teâlâ göklerde ve yeryüzünde bulunanların hepsinin Allah'ı hamd ve takdîs ile tesbîh ettiğini, O'na ibâdet edip birliğini zikrettiğini haber veriyor. Nitekim bir başka âyette de şöyle buyuruyor : «Yedi gök, yeryüzü ve içinde bulunanlar; O'nu tesbîh ederler. O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur.» (İsrâ, 44) «Ve O Azîz'dir.» Kendi zâtını koruyan İzzet sâhibidir, «Hakîm'dir.» Takdîr ve şerîatında hüküm sâhibidir.

«O'dur ehl-i kitâb'dan küfretmiş olanları ilk sürgünde yurdlarından çıkarmış olan.» Yani Nadîr oğulları kabîlesine mensûb olan yahûdîleri. İbn Abbâs, Mücâhid, Zührî ve bir başkası böyle derler. Rasûlullah (s.a.) Medîne'ye geldiğinde, onlarla anlaşma yapmış ve kendilerinden, Hz. Peygamberle savaşmayacakları konusunda ahid almış ve onlara da kendileriyle savaşmayacağı konusunda söz vermişti. Ama onlar peygamber ile aralarındaki ahdi bozmuşlardı. Böylece Allah da kaçınılmaz olan intikâma izin vermiş ve engellenmez olan hükmünü onların üzerine indirmiştir. Rasûlullah (s.a.), müslümanların göz dikmedikleri o sağlam burçlu kalelerinden onları çıkararak sürgün etmiştir. Onlar ise bu kalelerin kendilerini, Allah'ın yakalamasından koruyacağını sanıyorlardı.

Bu durum onlara Allah'a karşı bir şey sağlamadı. Akıllarına gelmeyen şeyler başlarına geldi. Rasûlullah (s.a.) onları Medîne'nin dışına çıkarıp sürgün etti. İçlerinden bir grup Şâm üstlerindeki mer'âlara gittiler. Ki, burası toplanma ve yayılma yeridir. Bir grup da Hayber'e gitti. Onlar develeriyle taşıyabileceklerini taşımak üzere oradan çıkarılmışlardı. Beraberlerinde taşıyabilecekleri şeyleri taşıyor, taşıyamayacakları şeyleri de tahrîb ediyorlardı. Bunun için Hak Teâlâ «Kendi elleriyle ve inananların elleriyle evlerini yıkıyorlardı. Ey Basîret sâhipleri ibret alın.» buyurmuştur. Allah'ın emrine muhâlefet eden, Rasûlüne karşı çıkan ve O'nun kitâbını yalanlayanların âkıbetini düşünün. Nasıl dünya hayatında onları horlayıcı bir azâba müstahak kılmışsa âhirette de onları elîm bir azâb beklemektedir.

Ebu Dâvûd der ki : Bize Muhammed İbn Dâvûd... Peygamber'in ashâbından bir adamdan naklctti ki; Kureyş kâfirleri, Abdullah İbn Übeyy ile Evs ve Hazrec kabîlesinden putlara tapan kimselere mektuplar yazdılar. Bu, Bedir vak'asından önce idi. Ve o gün Rasûlullah (s.a.) Medîne'de bulunuyordu. Dediler ki : Doğrusu siz, bizim arkadaşımıza kucak açtınız. Biz, Allah adına kasem ederiz ki; ya onunla savaşacağız veya onu siz oradan çıkarırsınız. Ya da biz, topluca üzerinize yürürüz ve sizinle savaşır, kadınlarınızı kendimiz için helâl sayarız. Abdullah İbn Übeyy ve beraberindeki puta tapanlara bu haber ulaşınca Peygamberle savaşmak üzere toplandılar. Bu durum Peygambere bildirilince, Rasûlullah onlarla buluşup dedi ki : Kureyş'in size tehdîdleri o dereceye bâliğ oldu ki, onlar size, sizin kendinize hîle yapmak istediğinizden daha fazla tuzak kuracak değildir. Siz, çocuklarınızın ve kardeşlerinizin öldürülmesini mi istiyorsunuz? Peygamberin söylediğini duyunca ayrılıp gittiler. Bu haber Kureyş kâfirlerine ulaştı da onlar Bedir vak'asından sonra yahûdîlere şöyle bir mektup yazdılar: Siz, hisâr halkısınız. Ya bizim arkadaşımızla savaşırsınız veya biz şöyle ve şöyle yaparız. O zaman da bizimle hanımlarınızın halhalları arasına hiç bir engel girmez. Mektubu alınca Nadir oğulları Hz. Peygambere verdikleri sözü çiğnemek üzere toplandılar ve Rasûlullah'a haber göndererek: Ashabından otuz kişiyi çıkar ve biz de hahamlarımızdan otuz kişiyi çıkaralım orta yerde buluşalım, seni dinlesinler. Eğer doğrularlar ve sana îmân ederlerse; biz de sana îmân ederiz, dediler. Ertesi gün olunca: Hz. Peygamber onları ordusuyla beraber muhâsara etti ve kendilerine dedi ki : Allah'a andolsun ki siz, bana bir ahid vermedikçe bizden emin olamazsınız. Onlar ahid vermekten kaçındılar. O gün Peygamber onlarla savaştı. Ertesi gün Nadîr oğullarını bırakarak Kurayza oğullarını kuşattı ve onları da sözleşmeye davet etti. Onlar sözleşmeyi kabul edince, onlardan ayrılıp Nadîr oğullarını kuşattı. Nihâyet onlar sûrdan aşağıya indiler. Hz. Peygamber Nadir oğullarını dışarı sürdü. Onlar evlerinin

kapıları ve eşyâlarından neyi bulurlarsa develeriyle taşıdılar. Nadir oğullarının hurmalığı Hz. Peygambere tahsîs edildi. Allah onu kendisine verip tahsîs ederek şöyle buyurdu : «Allah'ın, peygamberine verdiği şeyler için, siz ne bir at, ne de bir deve sürdünüz.» Savaş yapmadan onları size verdi. Hz. Peygamber daha çok muhâcirlere verip taksîm etti. Ansâr'dan da çok muhtaç durumda olan iki kişiye taksîm etti, başkalarına vermedi. Burası Fâtıma'nın çocuklarının elinde Rasûlullah'ın sadakası olarak kaldı.

Nadîr Oğulları Gazvesi

Şimdi kısaca Nadîr oğulları gazvesini özetlemeye çalışalım. Kendisinden yardım dilenilecek Allah'tır.

Mağâzî ve Sîyer sâhiplerinin anlattıklarına göre; bu gazvenin sebebi şöyle idi : Maûne kuyusunda Rasûlullah'ın ashâbı öldürüldüğünde onlar yetmiş kişiydiler. İçlerinden Amr İbn Ümeyye ed-Damrî kurtuldu. Yol boyunca Medîne'ye dönerken Âmir oğullarından iki kişiyi öldürdü. Bu kabîle ile Rasûlullah arasında bir sözleşme ve emân vardı ki Amr bunu bilmiyordu. Durumu Hz. Peygambere anlatınca Rasûlullah (s.a.) ona dedi ki : İki kişi öldürdün ki, ben onların diyetini ödeyeceğim. Nadîr oğullarıyla Âmir oğulları arasındaysa bir ahid ve sözleşme vardı. Rasûlullah (s.a.) Nadîr oğullarının yanına varıp bu iki kişinin diyetini ödeme konusunda onlardan yardım istedi. Nadîr oğullarının yurdları Medîne'nin Doğu tarafında birkaç mil uzaklıkta dışarıda bir yerde idi.

Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr, «es-Sîre» isimli kitâbında der ki : Sonra Rasûlullah (s.a.), Âmir oğullarından öldürülen bu iki kişinin diyeti için yardım istemek üzere Nadîr oğullarına gitti. Bu iki kişiyi Amr İbn Ümeyye ed-Damrî öldürmüştü. Diyet isteğine sebep de Rasûlullah (s.a.)ın onlarla yapmış olduğu komşuluk akdi idi. Bana Yezîd İbn Rûmân böyle anlattı. Nadîr oğulları ile Âmir oğulları arasında da bir sözleşme ve andlaşma vardı. Rasûlullah (s.a.) onların yanına varıp kendilerinden öldürülen bu iki kişinin diyeti konusunda yardım istediğinde onlar : Evet ey Ebu'l-Kâsım, bizden yardım istediğin konuda seni memnun edecek şekilde yardımcı oluruz, dediler. Sonra birbirleriyle başbaşa kalıp dediler ki : Siz bu adam için böyle bir fırsat bir daha bulamazsınız. Rasûlullah (s.a.) evlerinin duvarlarından birinin yanında oturuyordu. Sizden hangi kişi şu evin üstüne çıkar ve onun üzerine bir kaya atar da bizi rahatlatır? dediler. Bu iş için onlardan Amr İbn Cuhâş İbn Kâ'b gönüllü olarak atıldı ve; ben yaparım, dedi. Söylediği gibi Hz. Peygamberin üzerine bir kaya atmak üzere dama çıktı. Rasûlullah (s.a.) aralarında Ebubekir, Ömer ve Ali gibi ashâbtan bir grubun bulunduğu bir cemâatla beraber bulunuyordu. Bu esnâda onların

yapmak istedikleri konuda semâdan bir haber geldi. Rasûlullah (s.a.) kalkıp Medîne'ye doğru geri döndü. Hz. Peygamberin ashâbıyla beraber ortadan kaybolması üzerine onlar Peygamberi aramaya koyuldular. Medîne'den gelen bir adama rastladılar ve ona sordular. O; Peygamber'i Medîne'ye giderken gördüm, dedi. Hz. Peygamber gelince ashâb onun yanında toplandı. Rasûlullah da onlara yahûdîlerin kendisini öldürmek istediklerini bildirdi. Onlarla savaşmak ve üzerlerine yürüyüş için hazırlık yapmak üzere emir verdi. Sonra üzerlerine gitti, onlar kalelerine çekildiler. Rasûlullah (s.a.) hurmaların kesilmesini ve yakılmasını emretti. Onlar yüksek sesle şöyle bağırdılar : Ya Muhammed; doğrusu sen, bozgunculuğu yasaklar ve bozgunculuk yapanı kınardın. Hurmaları kesmek ve yakmak da ne oluyor öyleyse? Hazrec kabîlesine mensûb Avf oğullarından, aralarında Abdullah İbn Übeyy, Vedîa, Mâlik, Süveyd ve Dâis gibi kimselerin bulunduğu bir topluluk Nadîr oğullarına haber göndererek direnip dayanmalarını bildirdiler ve; biz sizi teslîm etmeyiz, savaşırsanız biz de sizinle birlikte savaşırız, dışarı çıkarsanız biz de sizinle birlikte çıkarız, dediler. Böylece onlar kendilerine gelecek yardımı beklediler. Ama öbürleri yardım göndermediler. Allah, onların kalblerine korku saldı. Bunun üzerine onlar, Hz. Peygamberden canlarını bağışlamasını ve develeriyle taşınabilecek mallarını taşıyarak sürgün edilmelerini istediler. Rasûlullah da böyle yaptı. Develerin taşıyabileceği cinsten mallarını taşıdılar. Adam evinin kapısını menteşesinden sökerek yıkıyor ve devesinin üzerine koyup götürüyordu. Buradan Hayber'e gittiler bir kısmı da Şâm'a göç ettiler. Mallarını Hz. Peygambere bıraktılar. Bunlar Hz. Peygambere hâs mallar idi, onu dilediği yere veriyordu. Bir kısmını ilk muhâcirlere taksîm etti, ansâr'a bir şey vermedi. Ancak Sehl İbn Humeyd ile Ebu Dücâne'nin fakîr oldukları söylenince, Rasûlullah (s.a.) bu maldan onlara da verdi. İbn İshâk der ki: Nadîr oğullarından Yâmîn İbn Umeyr İbn Kâ'b ile Ebu Sa'd İbn Vehb'in dışında müslüman olan bulunmadı. Rasûlullah onlara mallarını teslîm etti ve onlar da mülklerine sâhib oldular. İbn İshâk der ki : Yâmîn oğullarından birileri bana anlattı ki; Rasûlullah (s.a.) Yâmîn'e şöyle demiş: Amcanoğullarından başıma gelenleri gördün mü? Onlar bana ne yapmak istediler? Yâmîn İbn Umeyr; Amr İbn Cuhâş'ı öldürmek üzere tutulmuş bir kişi idi. Onların iddiâsına göre onu da öldürmüştü. İbn İshâk der ki : Haşr sûresi bütünüyle Nadîr oğulları hakkında nâzil olmuştur. Yûnus İbn Bükeyr de İbn İshâk'dan yukarda geçen rivayeti olduğu gibi nakletmiştir.

«O'dur ehl-i kitâb'dan küfretmiş olanları ilk sürgünde yurdlarından çıkarmış olan.» Bunlar Nadîr oğullarıdır. İbn Ebu Hâtim der ki : Bana babam... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş : Kim mahşer yerinin burada —Şâm'ı kasdediyordu— olduğundan şüphe ediyorsa,

bu âyeti okusun: «O'dur ehl-i kitâb'dan küfretmiş olanları ilk sürgünde yurdlarından çıkarmış olan.» Rasûlullah (s.a.) onlara; çıkın, deyince onlar; nereye? dediler. O da; toplanma yerine, dedi. Bize Ebu Saîd el-Eşecc... Hasan'ın şöyle dediğini anlattı : Rasûlullah (s.a.) Nadîr oğullarını görünce; bu ilk sürgündür, ben de onların izi üzereyim, dedi. Bu rivâyeti İbn Cerîr Taberî... Bündâr kanalıyla Hasan'dan nakleder.

«Halbuki siz, onların çıkacaklarını sanmamıştınız.» Onları kuşatmanız esnâsında çıkacaklarını zannetmiyordunuz. Kalelerinin son derece sağlam ve iyi yapılmış olmasına rağmen altı günlük kuşatmayla çıkacaklarını zannetmiyordunuz. Bu sebeple Hak Teâlâ : «Onlar da kalelerinin kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Fakat Allah'ın azâbı onlara hesâblamadıkları yerden geldi.» buyuruyor. Allah'ın emri akıllarına gelmeyen noktadan indi. Nitekim Nahl sûresinde de şöyle buyurmaktadır : «Kendilerinden öncekiler de düzen kurmuşlardı. Bunun üzerine Allah; binâlarını temellerinden çökertti de üstlerindeki tavanları başlarına yıkıldı. Hem bu azâb, onlara hissedemeyecekleri taraftan gelmişti.» (Nahl, 26).

«Ve kalblerine korku saldı.» Korku, heyecân ve endîşe saldı. Nasıl korkmasınlardı ki; onları bir aylık yoldan korkuyla te'yîd edilmiş olan zât muhâsara etmişti. Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun.

«Kendi elleriyle ve insanların elleriyle evlerini yıkıyorlardı.» İbn İshâk'ın bu âyetin tefsîriyle ilgili açıklamaları yukarıda geçti. Evlerinin tavanlarından ve kapılarından hoşlarına giden yerleri kırıp develerine yüklemeleri kasdedilmektedir. Urve İbn Zübeyr, Abdurrahmân İbn Zeyd, İbn Eslem ve bir başkası böyle der. Mukâtil İbn Hayyân ise der ki : Rasûlullah (s.a.) onlarla savaşıyordu. Bir sokağı veya evi ele geçirince duvarlarını yıkıyordu ki savaş için yer açılsın. Yahûdîler bir yere saldırdıklarında veya bir sokağı veya evi ele geçirdiklerinde onun çevresini deliyor ve orayı hisâr haline getirerek hazırlıyorlardı. Bu sebeple Allah Teâlâ : «Ey basîret sâhibleri ibret alın.» buyuruyordu.

«Şâyet Allah, onlara sürülmeyi yazmamış olsaydı, dünyada onları azâblandıracaktı.» Mallarından ve yurdlarından kopma anlamındaki sürgünü Allah onların aleyhinde yazmamış olsaydı; bir başka azâb ile, öldürme ve esîrlik gibi başka türden bir azâb ile onları azâblandırırdı. Zührî; Urve, Süddî ve İbn Zeyd'den böyle rivâyet etmiştir. Allah Teâlâ, âhirette onlar için hazırladığı cehennem azâbının yanı sıra dünya diyârında da azâblandıracağına dâir hükmünü vermiştir. İbn Ebu Hâtim der ki : Bana babam... Urve İbn Zübeyr'in şöyle dediğini bildirdi : Sonra Nadîr oğulları vak'ası cereyân etti. Bedir savaşından altı ay sonra idi. Bunlar bir yahûdî kabîlesi idiler. Evleri Medîne'nin kenarında bir yerde idi. Rasûlullah (s.a.) onları muhâsara etti ve netî-

cede sürülmek üzere hisârlarından dışarı çıktılar. Develerinin taşıyacağı kadar mal ve eşyâyı beraberlerinde götürebilecekler, ancak silâh taşıyamayacaklardı. Rasûlullah (s.a.) onları Şâm tarafına sürgün etti. Sürgün onlar için Tevrât'taki bir âyette yazılmıştı. Çünkü onlar Rasûlullah (s.a.) üzerlerine gönderilmezden önce sürgüne dûçâr olmamış bir soydan geliyorlardı. Nihâyet Allah Teâlâ, onlar hakkında Haşr sûresinin baş tarafından beş âyeti inzâl buyurdu. İkrime der ki : Burada sürgün anlamına kullanılan (الجلاء) kelimesi öldürmedir. Ondan bir başka rivâyete göre de yok edilmedir. Katâde ise bu kelimenin, bir beldeden başka bir beldeye çıkıp gitmek olduğunu söyler Dahhâk der ki : Rasûlullah onları Şâm'a sürdü, her üç kişiye de bir deve verdi. İşte âyette geçen (الجلاء) kelimesi bu anlamdadır. Hâfız Ebu Bekr el-Beyhakî der ki : Bize Ebu Abdullah el-Hâfız... İbn Abbâs' tan nakleder ki; o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) onları muhâsara etti ve nihâyet her şeylerini ele geçirdi. İstediği bazı şeyleri onlara geri verdi. Kanlarının dökülmemesi ve yurdlarından, vatanlarından ve topraklarından çıkmak ve Şâm otlaklarına gitmek üzere onlarla anlaştı. Ve onlardan her üç kişiye bir deve verdi. Âyette geçen (الجلاء) kelimesi; onların bir yerden çıkarılıp bir başka yere gönderilmeleridir. Beyhakî aynı şekilde Yâkûb İbn Muhammed ez-Zührî kanalıyla... Muhammed İbn Mesleme'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) onu Nadîr oğullarına göndermiş ve onlara sürgün için üç gecelik süre tanımasını emretmiştir.

«Ve onlar için âhirette de ateş azâbı vardır.» Yani mutlakâ onlar âhirette de azâba çarptırılacaklardır.

«Bu; onların Allah'a ve Rasûlüne karşı gelmelerinden ötürüdür.» Allah'ın onlara böyle yapması ve üzerlerine Rasûlü ile mü'min kullarını musallat etmesi, onların Allah'a ve Rasûlüne muhâlefet edip Allah'ın geçmiş peygamberlerine indirdiği kitâbta Hz. Muhammed'in geleceğine dâir müjdeyi yalanlamış olmalarından dolayıdır. Gerçekten onlar kendi öz çocuklarını tanıdıkları gibi Peygamberi de tanıyorlardı. Ve müteâkiben Hak Teâlâ buyuruyor ki : «Her kim Allah'a karşı gelirse; muhakkak ki Allah, azâbı şiddetli olandır.»

«Herhangi bir hurma ağacını kesmeniz veya kesmeyip gövdeleri üzerinde bırakmanız hep Allah'ın izniyledir. Bir de fâsıkları rüsvây etmek içindir.» Âyette geçen (لينة) kelimesi iyi cins bir hurmadır. Ebu Ubeyde der ki : Bu Acve ve Burni denilen hurma türünün karşıtı olan iyi bir hurma türüdür. Müfessirlerin çoğu da bu kelimeye Acve dışında bir tür hurma anlamını vermişlerdir. İbn Cerîr Taberî bunun, bütün hurma anlamına geldiğini söyler ve bunu Mücâhid'den nakleder. Bu hurmanın Medîne'de en güzel hurmaların yetiştiği Büveyre mevkiinde yetiştiğini bildirir. Rasûlullah (s.a.) onları muhâsara

ettiğinde korkutmak ve güçsüz kılmak için hurmalarını kesmeyi emretti. Muhammed İbn İshâk, Yezîd İbn Nu'mân, Katâde ve Mukâtil İbn Hayyân'dan şöyle dediklerini rivâyet etmiştir : Nadîr oğulları Hz. Peygambere haber göndererek; sen bozgunu yasaklamıştın. Ağaçları kesmeyi emretmen de ne oluyor öyleyse? demişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti inzâl buyurdu. Ve dedi ki : «Ağaçlardan kestiğiniz veya kesmediğiniz her şey Allah'ın izni, isteği, kudreti ve rızâsı dâiresindedir. Bu, düşmanı küçültmek, horlamak ve burunlarını sürtmek içindir.»

Mücâhid der ki : Muhâcirlerden bir kısmı diğerini hurma ağacını kesmekten nehyetti ve; bunlar müslümanların ganîmetleridir, dediler. Bunun üzerine Kur'ân-ı Kerîm hurma ağacını kesmeyi yasaklayanı doğrulayan ve kesenin de günâh işlememiş olduğunu belirten hükümleri indirdi ve kesmenin de kesmemenin de Allah'ın izni dâiresinde olduğunu ifâde etti. Buna benzer bir rivâyet de merfû' olarak nakledilir. Şöyle ki : Neseî... Abdullah İbn Abbâs'tan bu âyetin tefsîri konusunda şöyle dediğini nakleder : Onları hisârlarından indirip hurmalarının kesilmesini emrettiler. Bu ise onların içini burktu. Müslümanlar da; bir kısmını kestik, bir kısmını bıraktık, Rasûlullah (s.a.)a soralım kestiklerimizden bir mükâfat, bıraktıklarımızdan bir vebâl var mı? dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti inzâl buyurdu.

Hâfız Ebu Ya'lâ, Müsned'inde der ki : Bize Süfyân İbn Vekî'... Câbir'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Hurma kesme konusunda önce müslümanlara ruhsat verildi, sonra ağır davranıldı. Bunun üzerine onlar Hz. Peygambere gelip : Ey Allah'ın Rasûlü, kestiğimizden dolayı bize bir vebâl, bıraktığımızdan dolayı da bir günâh var mı? dediler. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle bu âyeti inzâl buyurdu. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Abdurrahmân, Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) Nadîr oğullarının hurmalıklarını kesmiş ve yakmıştır. Buhârî ve Müslim de Mûsâ İbn Ukbe kanalıyla benzer bir rivâyeti tahrîç ederler. Buhârî'nin Abdürrezzâk kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den naklettiği rivâyetin lafzı şöyledir : Nadîr ve Kurayza oğulları Peygamberle savaştılar. Nadîr oğulları sürgün edildi, Kurayza oğulları ise yerlerinde bırakıldılar ve Allah onlara ihsânda bulundu. En sonunda onlar da savaştılar ve erkekleri öldürüldü, kadınları, çocukları ve malları müslümanlar arasında pay edildi. Ancak içlerinden bir kısmı Hz. Peygambere uyup emân dilediler ve müslüman oldular. Böylece Medîne yahûdîlerinin hepsi; Kaynukâ' oğulları —ki bunlar Abdullah İbn Selâm'ın kavmi idi— Hârise oğulları yahûdîleri ve Medîne'deki diğer yahûdîler sürgün edildiler. Buhârî ve Müslim'in Kuteybe kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den rivâyetinde de şöyle denir : Rasûlullah (s.a.) Nadîr oğullarının hurmalıklarını yaktı ve kesti. Bunun üzerine

Allah Azze ve Celle, «Herhangi bir hurma ağacını kesmeniz veya kesmeyip gövdeleri üzerinde bırakmanız hep Allah'ın izniyledir. Bir de fâsıkları rüsvây etmek içindir.» âyetini inzâl buyurdu. Buhârî merhûm da Cüveyriyye kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) Nadîr oğullarının hurmalıklarını yakmıştır. Bunun üzerine Hassân İbn Sâbit şu şiiri söylemiştir :

«Lüeyy oğullarının sırtı yere geldi,
Büveyre'de uçuşan bir yangınla.»
Ebu Süfyân İbn Hâris de ona şöyle cevab verdi :
«Allah bu işleri devâm ettirsin.
Ve çevresinde ateşler yaksın,
Hanginizin bundan uzak olduğunu bileceksin,
Ve yine bileceksin hangi yerinizin Nadîr'e ait olduğunu.»

Buhârî böyle rivâyet eder ancak İbn İshâk bunu zikretmez.

Muhammed İbn İshâk der ki : Kâ'b İbn Mâlik, Nadîr oğullarının sürgününü ve Eşref oğlunun öldürülüşünü hatırlatarak bir şiir yazmıştı.

(...)

Burada İbn İshâk; içinde pekçok edebiyat, mev'îze, hikmet ve uzun kıssaların yer aldığı şiirler kaydeder. Biz kalan kısmı bırakarak zikrettiğimizle yetinip özetlemek istedik. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur. İbn İshâk der ki : Nadîr oğulları vak'ası Uhud ve Maûne kuyusu vak'asından sonra idi. Buhârî ise Zührî kanalıyla Urve'den nakleder ki; Nadîr oğulları vak'ası Bedir harbinden altı ay sonra cereyân etmişti.

وَمَآ أَفَآءَ ٱللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ مِنْهُمْ فَمَآ أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يُسَلِّطُ
رُسُلَهُۥ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٦﴾ مَّآ أَفَآءَ ٱللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ مِنْ أَهْلِ ٱلْقُرَىٰ فَلِلَّهِ
وَلِلرَّسُولِ وَلِذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَٰمَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينِ وَٱبْنِ ٱلسَّبِيلِ كَىْ لَا يَكُونَ دُولَةًۢ بَيْنَ ٱلْأَغْنِيَآءِ مِنكُمْ ۚ
وَمَآ ءَاتَىٰكُمُ ٱلرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَىٰكُمْ عَنْهُ فَٱنتَهُوا۟ ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٧﴾

6 — Allah'ın peygamberine verdiği fey'e gelince; siz onun için ne bir at, ne de bir deve sürdünüz. Fakat Allah; peygamberine dilediği kimselere karşı üstünlük verir. Allah, herşeye kâdîrdir.

7 — Kasabalar halkından, Allah'ın Rasûlüne fey' olarak verdiği; Allah, peygamber, akrabâlar, yetîmler, yok-

sullar ve yolda kalanlar içindir. Tâ ki içinizden zenginler arasında elden ele dolaşan bir devlet olmasın. Peygamber, size ne verirse onu alın, neden de nehyederse ondan sakının. Ve Allah'tan korkun. Muhakkak ki Allah, azâbı şiddetli olandır.

Allah Teâlâ; fey' malını, özelliklerini ve hükmünü açıklıyor. Fey'; kâfirlerden savaşsız, at sürmeksizin ve deve koşmaksızın elde edilen her türlü maldır. Yukarıda zikri geçen Nadîr oğullarının malları böyledir. Bu malı elde etmek için müslümanlar ne at, ne de deve sürmüşlerdir. Düşmana karşı çıkarak üzerine atılıp savaşmış değillerdir. Aksine Allah'ın onların kalbine saldığı Rasûlullah korkusuyla kalelerinden inmişlerdir. Bunun üzerine Allah Teâlâ da onların mallarını Rasûlüne vermiştir. Bu sebeple o, dilediği gibi bu malda tasarruf yetkisini hâizdir. Hz. Peygamber o malları Allah'ın bu âyette zikrettiği şekilde iyilik ve menfaat alanlarına harcamıştır.

«Allah'ın peygamberine (Nadîr oğullarından) verdiği fey'e (mala) gelince; siz onun için ne bir at, ne de bir deve sürdünüz. Fakat Allah; peygamberlerine dilediği kimselere karşı üstünlük verir. Allah her şeye kadîr'dir.» O'nun mağlûb edilmesi ve alıkonulması imkânsızdır. Aksine O, her şeyi gücü altında tutandır.

«Kasabalar halkından Allah'ın Rasûlüne fey' olarak verdiği;» Bu şekilde fethedilen bütün beldelerin hükmü de Nadîr oğullarının mallarının hükmü gibidir. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Allah, peygamber, akrabalar, yetîmler, yoksullar ve yolda kalanlar içindir.» buyuruyor. Fey' mallarının harcanma yerleri bunlardır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Süfyân... Ömer'den nakletti ki;; Nadîr oğullarının malları, müslümanların at ve deve koşturarak elde ettikleri türden mallar olmadığı için, Allah onu Rasûlüne fey' olarak vermişti. Bu mallar Rasûlullah'a hâs idi. Onlardan ailesinin bir yıllık nafakasını çıkarıyor, geriye kalanı da Allah yolunda dağıtıyordu.

Bir kerresinde de Hz. Ömer şöyle demiştir : Yıllık zahîrelerini ondan harcardı. Geriye kalanı olursa bunu da Allah yolunda savaş ve silâh için harcardı. İmâm Ahmed burada bu hadîsi böyle kısaca tahrîc etmiştir. İbn Mâce'nin dışında bir topluluk ise bu hadîsi kitablarında Süfyân kanalıyla...Ömer' den rivâyet etmişlerdir. Biz bu hadîsi uzun uzadıya rivâyet ettik. Nitekim Ebu Dâvûd merhûm der ki : Bize Hasan İbn Ali ve Muhammed İbn Yahyâ... Mâlik İn Evs'ten naklettiler ki; o, şöyle demiş : Güneşin yükselmeye başladığı bir sırada Hattâb oğlu Ömer beni çağırdı. Onun yanına vardığımda kendisini sedirin kenarına dayanmış oturur buldum. Ve yanına girdiğimde dedi ki : Ey Mâlik,

kavminden bazı hane halkı koşarak gelmişlerdi. Ve ben onlara bir şey verilmesini emretmiştim. Sen, bunu onlar arasında taksim et. Ben dedim ki : Bu konuda benden başka birisini görevlendirsen? O : Hadi yap onu, dedi. Bu sırada Yerfâ yanına gelip dedi ki : Ey mü'minlerin emîri Arfân oğlu Osmân, Avf oğlu Abdurrahmân, Avvâmın oğlu Zübeyr ve Sa'd İbn Ebu Vakkâs için bir şey verecek misin? O; evet dedi. Onlara izin verdi de yanına girdiler. Sonra Yerfâ gelip dedi ki : Ey mü'minlerin emîri, Abbâs ve Ali'ye bir şey verecek misin? O; evet dedi ve onlara da izin verildi, yanına girdiler. Abbâs dedi ki : Ey mü'minlerin emîri, benimle şunun arasında —Hz. Ali'yi kasdediyordu— hüküm ver. Başkaları da dediler ki: Evet ey mü'minlerin emîri, onlar arasında hüküm ver ve onları rahatlat. Mâlik İbn Evs derki : Onlara o topluluğun bu mal için getirildiği vehmi verilmişti. Hz. Ömer (r.a.) dedi ki : Ben onu yerine getireceğim. Sonra o topluluğa varıp dedi ki : İzniyle göğün ve yerin ayakta durduğu Allah adına size derim ki; siz, Rasûlullah (s.a.)ın Biz mîrâs bırakmayız. Bıraktığımız şey sadakadır, dediğini biliyor musunuz? Onlar; evet, dediler. Sonra Hz. Ali de Abbâs'a dönüp dedi ki : İzniyle göklerin ve yerin ayakta durduğu Allah adına size derim ki; Rasûlullah (s.a.)ın; biz mîrâs bırakmayız bıraktığımız şeyler ise sadakadır, dediğini biliyor musunuz? O ikisi de; evet dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer dedi ki : Allah Teâlâ, Rasûlüne öylesine özel bir şey lutfetti ki, ondan başka insanlardan hiçbirine onu tahsîs etmemişti. Ve Rasûlü hakkında «Allah'ın Peygamberine verdiği fey'e gelince; siz onun için ne bir at, ne de bir deve sürdünüz. Fakat Allah; Peygamberine dilediği kimselere karşı üstünlük verir. Allah, her şeye kadîrdir.» buyurdu. Allah Teâlâ, Rasûlüne Nadir oğullarının mallarını fey' olarak vermişti. Allah'a andolsun ki; ne onu size tercîh etmişti, ne de sizden başkaları için o malı hazırlamıştı. Hz. Peygamber ondan yıllık nafakasını alırdı —veya kendisinin ve âilesinin yıllık nafakasını demişti— arta kalanı ise herkese dağıtırdı. Sonra o topluluğa dönüp dedi ki : izniyle göklerin ve yerin ayakta durduğu Allah adına size söylerim; bunu biliyor muydunuz? Onlar; evet, dediler. Sonra Hz. Ali ve Abbâs'a dönerek dedi ki : İzniyle göklerin ve yerin ayakta durduğu Allah adına size söylerim; bunu biliyor muydunuz? O ikisi de; evet, dediler. Rasûlullah (s.a.) vefât edince Hz. Ebubekir; ben Allah Rasûlünün velîsiyim, dedi. Sen ve o, Hz. Ebubekir'e gelip; sen kardeşinin oğlunun mîrâsını taleb ettin, o da karısının babasının mîrâsını taleb etti. Ebubekir (r.a.) dedi ki : Rasûlullah (s.a.); biz mîrâs bırakmayız, bıraktığımız şeyler ise sadakadır, buyurdu, dedi. Allah bilir ki muhakkak o doğruydu, iyi davranmıştı, doğru yolu görüp Hakk'a tâbi' olmuştu. Ebubekir bu dâvâyı geri çevirmişti. O vefât edince ben; Allah Rasûlünün ve Ebubekir'in velisi benim, dedim. Allah'ın benim için murâd ettiği miktârda ben de

o mala sâhib oldum. Sen ve şu geldiniz. İkiniz de aynısınız ve durumunuz birbirinden farksızdır. İkiniz de benden o malı istediniz. Ben dedim ki : İsterseniz, ben onu sizin ikinize veririm. Ancak Rasûlullah (s.a.)ın ona sâhib olduğu gibi sizin de sâhib olmanız kaydıyla sâhib olmak üzere Allah'a ahid vermeniz şarttır. Bu şart üzerine siz de onu benden aldınız. Sonra gelip benden aranızda bu ahdin dışında bir şekilde hüküm vermemi istediniz. Allah'a andolsun ki; kıyâmet kopuncaya kadar ben, bunun dışında sizin aranızda bir hüküm vermem. Siz o mala sâhib olamıyorsanız onu bana geri verin. Diğer hadîs imâmları bu hadîsi Zührî kanalıyla Mâlik İbn Enes'ten tahrîc ederler. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Arim ve Affân... Enes İbn Mâlik'ten naklettiler ki; adam Allah'ın dilediği gibi malından hurmalıkları Rasûlullah için ayırıyordu. Nihâyet Kurayza ve Nadîr oğulları vak'asından sonra Rasûlullah (s.a.) gelen malı reddediyor ve şöyle diyordu : Âilem Peygambere varıp âilesinin ona verdiği malları veya bir kısmını kendisinden istememi bildirdi. Rasûlullah (s.a.) da onu Ümmü Eymen'e vermişti. Veya Allah'ın dilediği bir yere. Enes İbn Mâlik der ki : Ben Hz. Peygamberden onları istedim de bana geri verdi. Bu sırada Ümmü Eymen gelip elbisesini boynuma doladı ve şöyle konuştu : Hayır, kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemîn ederim ki; onu sana veremez, çünkü bana vermişti —veya buna benzer bir ifâde kullandı—. Allah Peygamberi dedi ki : Şu ve şu kadarı senindir. O ise Allah'a andolsun ki hayır, aslâ, diyordu. Rasûlullah (s.a.) da; şu ve şu kadarı senindir diyordu. O ise; Allah'a andolsun ki hayır, aslâ, diyordu. Rasûlullah (s.a.) da; şu kadar ve şu kadarı senindir, diyordu. Enes İbn Mâlik der ki; nihâyet onu ona verdi. Öyle sanıyorum ki on misli veya on misline yakın diye bir ifâde kullanmıştır. Ya da böyle söylemiştir. Buhârî ve Müslim muhtelif yollarla Mu'temir kanalıyla Enes İbn Mâlik'den bu hadîsi rivâyet ederler. Burada sözkonusu edilen sarf yerleri ganîmetin beşte birisinde zikredilen sarf yerlerinin aynısıdır ki Enfâl sûresinde bu konuda söz ettik. Burada tekrârlamaya gerek yoktur. Hamd Allah'a mahsûstur.

«Tâ ki içinizden zenginler arasında elden ele dolaşan bir devlet olmasın.» Biz fey' mallarının harcanma yerlerini böyle belirttik ki; zenginlerin elde edip istedikleri gibi tasarruf edecekleri, arzu ve heveslerine göre yiyip içecekleri bir yiyecek haline gelmesin. Fakîrlere bir şey sarfetmeden onların elinde kalmasın.

«Peygamber size, ne verirse onu alın, neden de nehyederse, ondan sakının.» Size hangi şeyi emrederse onu yapın. Neyi de yasaklarsa ondan kaçının. Çünkü o, yalnızca hayrı emreder ve yalnızca şerden nehyeder. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Yahyâ İbn Ebu Tâlib... Mesrûk'tan rivâyet eder ki; bir kadın Abdullah İbn Mes'ûd'a gelip şöyle demiş :

Senin başkasının saçını aldatmak için saçına eklemeyi yasakladığın haberi bana ulaştı. Allah'ın kitâbında veya Rasûlullah'ın sünnet'inde bir şey bulduğun için mi bunu yasakladın? O : Evet Allah'ın kitâb'ında ve Rasûlullah'ın sünnet'inde gördüğüm bir şeyden dolayı yasakladım, dedi. Kadın dedi ki : Allah'a andolsun ki ben, Mushaf'ın iki kapağı arasını inceledim de senin dediğin bir şeyi göremedim. Abdullah İbn Mes'ûd dedi ki : Sen orada «Peygamber size, ne verirse onu alın, neden de nehyederse, ondan sakının.» âyetini görmedin mi? Kadın; evet, deyince Abdullah İbn Mes'ûd dedi ki : Ben, Rasûlullah (s.a.)ın saçına başka saç eklemeyi ve yüzünün kılını yolmayı yasakladığını duydum. Kadın dedi ki : Belki bu senin âilenden bir kısmı içindir. O dedi ki : Gir ve bak. Kadın girip baktı sonra çıktı ve; hiç bir şey görmedim, dedi. Abdullah İbn Mes'ûd kadına dedi ki : O sâlih kulun vasiyetini aklında tutmaz mısın : «Size yasakladığım şeylere aykırı hareket etmek istemem.» (Hûd, 88)

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Abdurrahmân... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; Allah saçına saç ekleyen ve ekletmek isteyen, yüzünün kılını yolan ve dişlerinin arasını güzellik için ayıranları ve Allah Azze ve Celle'nin yaratışını değiştirenleri lânetlemiştir. Abdullah İbn Mes'ûd der ki : Ümmü Ya'kûb denilen bir kadına bu haber ulaşınca, kalkıp yanına gelmiş ve bana ulaştığına göre sen şöyle ve şöyle demişsin, demiş. Abdullah İbn Mes'ûd demiş ki : Rasûlullah (s.a.)ın lânetlediğini ve Allah'ın kitâbında lânetleneni ben neden lânetlemeyecekmişim? Kadın dedi ki : Ben, iki kapak arasında bulunan Allah'ın kitâbını okudum, ama böyle bir şey görmedim. Abdullah İbn Mes'ûd demiş ki : Eğer sen okusaydın onu görürdün. Allah Teâlâ'nın «Peygamber size, ne verirse onu alın, neden de nehyederse, ondan sakının.» âyetini okumadın mı? Kadın; evet, deyince Abdullah İbn Mes'ûd şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) bunları yasaklamıştır. Kadın demiş ki : Öyle sanıyorum ki senin âilen bunları yapıyor. O; git ve bak, demiş, kadın gitmiş istediği hiç bir şeyi bulamayınca : Bir şey bulamadım, demiş. Abdullah İbn Mes'ûd demiş ki : Böyle olsaydı sen bizi birlikte göremezdin. Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde bu rivâyeti Süfyân es-Sevrî kanalıyla tahrîc ederler. Buhârî ve Müslim'in Sahîh' inde aynı şekilde Ebu Hüreyre'den rivâyet edilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş :

فَإِذَا نَهَيْتُكُمْ عَنْ شَيْءٍ فَاجْتَنِبُوهُ وَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِأَمْرٍ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ

Ben, size bir şeyi yasaklarsam; ondan kaçının, size bir şeyi emredersemde gücünüz yettiği nisbette onu yapın.

Neseî der ki : Bize Ahmed İbn Saîd... Abdullah İbn Ömer ve İbn Abbâs'tan nakletti ki; onlar Rasûlullah (s.a.) henüz kanatlanmamış çekirgeyi, Ebu Cehil kavununu, hurma çekirdeğinin içini ve ziftle kaplanmış kaptan yemek yemeyi yasaklamıştı. Sonra da «Peygamber size, ne verirse onu alın, neden de nehyederse, ondan sakının» âyetini okumuştu.

«Ve Allah'tan korkun. Muhakkak ki Allah, azâbı şiddetli olandır.» Emirlerine uymak ve yasaklarını terketmek konusunda Allah'tan korkun. Çünkü emrine muhâlefet edip kaçan ve isyân edenlere, yasakladığını işleyenlere azâbı çok şiddetlidir.

لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا
وَيَنصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿٨﴾ وَالَّذِينَ تَبَوَّءُو الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِن
قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ
وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ ۚ وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٩﴾ وَالَّذِينَ جَاءُو
مِن بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا
غِلًّا لِّلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٠﴾

8 — Yurdlarından ve mallarından çıkarılmış olan, Allah'tan bir lutuf ve rızâ dileyen, Allah'ın dinine ve peygamberine yardım eden fakîr muhâcirler içindir. İşte bunlar sâdıkların kendileridir.

9 — Onlardan önce o diyârı yurd edinmiş ve göğüslerine îmânı yerleştirmiş olanlar, kendilerine hicret edip gelenleri severler. Ve onlara verilenlerden ötürü içlerinde bir çekememezlik duymazlar. Kendileri zarûret içinde bulunsalar bile onları, kendilerine tercîh ederler. Her kim nefsinin tamahkârlığından korunabilmişse; işte onlar, felâha erenlerin kendileridir.

10 — Onlardan sonra gelenler ise derler ki: Rabbımız, bizi ve bizden önce îmân etmiş olan kardeşlerimizi bağış-

la. Ve îmân etmiş olanlar için kalblerimizde kin bırakma. Rabbımız, muhakkak ki Sen Raûf'sun, Rahîm'sin.

Allah Teâlâ, fey' malına hak kazanan fakîrlerin halini açıklayarak buyuruyor ki : «Yurdlarından ve mallarından çıkarılmış olan, Allah' tan bir lûtuf ve rızâ dileyen Allah'ın dinine ve peygamberine yardım eden fakîr muhâcirler içindir.» Bu mallar; yurdlarından çıkarılan ve Allah'ın hoşnûtluğunu ve rızâsını arayarak kavimlerine muhâlefet edenler içindir. «Allah'ın dinine ve peygamberine yardım eden fakîr muhâcirler içindir. İşte bunlar sâdıkların kendileridir.» Onlar ki sözlerini fiilleriyle doğrulamışlardır. İşte onlar, muhâcirlerin efendileridir.

Ardından Hak Teâlâ Ansâr'ı öğerek onların fazîletlerini ve şerefleriyle değerlerini açıklayarak kıskanç olmadıklarını, muhtaç olmalarına rağmen kardeşlerini kendilerine tercîh ettiklerini belirtip şöyle buyuruyor : «Onlardan önce o diyârı yurd edinmiş ve göğüslerine îmân yerleştirmiş olanlar.» Muhâcirlerden önce hicret diyârına yerleşmiş ve birçoklarından önce îmânı kabul etmiş olanlar. Hz. Ömer der ki: Benden sonra yerime geçecek halîfeye; ilk muhâcirlere haklarını vermesini, değerlerine saygı duymasını, tavsiye ederim. O diyârı yurd edinmiş ve göğüslerine îmân yerleştirmiş olan Ansâr'dan da iyilik yapanların iyiliğini kabul etmesini, kötülüklerini de bağışlamasını tavsiye ederim. Buhârî bu rivâyeti aynı şekilde nakletmiştir.

«Kendilerine hicret edip gelenleri severler.» Onların değer ve şereflerine işâret olmak üzere hicret edenleri severler ve mallarıyla onları desteklerler. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Yezîd... Enes'ten nakletti ki; o, şöyle demiş : Muhâcirler dediler ki : Ey Allah'ın Rasûlü, kendilerine geldiğimiz bu topluluğun azlıkta güzelce destek olmak, çoklukta güzelce harcamak konusunda davrandığı gibi davranan başka topluluk görmedik. Onlar bize yardımda hizmeti üstlendiler ve hurmalarının ürününü bizimle paylaştılar. Öyle ki biz, bütün mükâfâtı alıp götürmelerinden korktuk. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Hayır, siz onlar için Allah'a duâ ettiğiniz zaman mutlakâ sizin duânız onların size iyilikleri ile kâim olur. Bu şekliyle bu rivâyeti kitâplarda görmedim.

Buhârî der ki : Bize Abdullah İbn Muhammed... Yahyâ İbn Saîd' den nakletti ki; o, Enes İbn Mâlik'le Velîd'in yanına gittiklerinde onun şöyle dediğini işitmiş : Rasûlullah (s.a.) Bahreyn'in iktâ olarak Ansâr'a verilmesini istedi. Onlar; hayır bizim gibi hicret eden kardeşlerimize de iktâ vermezsen olmaz dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Benim verdiğim iktâ'ı kabul etmezseniz, bana ulaşıncaya kadar sabredin. Çünkü benden sonra sizi cimrilik alacaktır. Buhârî bu hadîsi bu şekliyle tahrîcte münferid kalmıştır. Buhârî der ki : Bize Hakem İbn

Nâfi'... Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini bildirdi : Ansâr; bizimle kardeşlerimiz arasında hurmaları paylaştır, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Hayır. Onlar şöyle dediler : İşte siz bize yardım edin, üründe de biz size ortak olalım. Onlar da işittik ve itâat ettik, dediler. Müslim'in dışında Buhârî bu hadîsin rivâyetinde münferid kalmıştır.

«Ve onlara verilenlerden ötürü içlerinde bir çekememezlik duymazlar.» Allah Teâlâ'nın muhâcirlere şeref ve makâm olarak ihsân edip onları zikirde öne almasına Ansâr bir kıskançlık hissetmez. Hasan el-Basrî, (حاجة) kelimesinin hased olduğunu söyler. Katâde de (اوتوا) kelimesinin kardeşlerine verilenler demek olduğunu bildirir. İbn Zeyd de böyle demiştir. Bu anlama delâlet ettiğini göstermek üzere İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Abdürrezzâk... Enes'ten nakletti ki; o, şöyle demiş : Biz Rasûlullah (s.a.) ile birlikte oturduğumuz bir sırada Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Şimdi size cennet ehlinden bir adam çıkıp gelecektir. Bu sırada ansârdan henüz abdest almış ve sakalından yaş damlayan bir kişi çıkageldi. Ayakkabılarını sol eline almıştı. Ertesi gün Rasûlullah (s.a.) yine aynı şekilde söyledi ve o adam ilk seferde olduğu gibi çıkageldi. Üçüncü günde Rasûlullah (s.a.) aynı sözü tekrârladı ve yine ilk halindeki gibi o adam çıkageldi. Rasûlullah (s.a.) kalkınca, Amr İbn Âs'ın oğlu Abdullah onu izledi. Ve dedi ki : Ben, babamla tartıştım ve onun yanına girmemek üzere üç kerre yemîn ettim. Beni yanına alıp da ona gitmemizi uygun görürsen giderim. O; peki, dedi. Enes der ki: Abdullah o adamla beraber üç gece yattığını ve onun geceleyin kalktığını hiç görmediğini ancak uyanınca yatağında dönerek Allah'ı zikredip tesbîh ettiğini, sabah namazına kalkıncaya kadar böyle yaptığını söylediğini bildirdi. Abdullah der ki : Ondan hayırdan başka bir şey söylediğini duymadım. Üç gece geçince ben onun amelini küçümsemeye başladım. Dedim ki : Ey Allah'ın kulu, benimle babam arasında ne bir kırgınlık ne de düşmanlık oldu. Ancak Rasûlullah (s.a.)ın senin için üç kez şöyle dediğini işittim: Şimdi size cennet ehlinden bir adam çıkıp gelecektir. O esnâda üç kez sen çıkıp geldin. Ben, senin yanına gelip ne gibi amel yaptığını öğrenmek ve ona göre davranmak istedim. Senin pek fazla amel yapmadığını gördüm. Rasûlullah (s.a.)ın senin hakkında. söylediği sözü doğrulayacak nelerin var? O; gördüğün gibi hiç bir şey yok, dedi. Ben tekrârlayınca çağırıp dedi ki : Gördüğün gibi hiç bir şeyim yok. Ancak kalbimde hiç bir müslümana karşı hîle bulunmaz. Allah'ın bir kuluna verdiği hayırdan dolayı hiç bir kulu kıskanmam. Abdullah dedi ki : İşte seni bu mertebeye ulaştıran odur ki buna herkes güç yetiremez. Neseî «Gece ve Gündüz» bölümünde Süveyd İbn Nasr kanalıyla... Enes İbn Mâlik'ten bu rivâyeti nakleder. Bu rivâyetin isnâdı Buhârî ve Müslîm'in şartlarına göre sahîhtir. Yalnızca Akîl ve bir başkası Zührî kanalıyla bunu Enes'ten rivâyet ederler. Allah en iyisini bilendir.

Abdurrahmân İbn Zeyd, İbn Eslem «Ve onlara verilenlerden ötürü içlerinde bir çekememezlik duymazlar.» kavli hakkında şöyle der: Muhâcirlere verilenler demektir. Yine Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem der ki : Bazı kişiler Nadîr oğullarının malları hakkında konuştukları gibi Ansâr hakkında da konuştular da Allah onlara itâb ederek buyurdu ki : «Allah'ın peygamberine verdiği fey'e gelince; siz onun için ne bir at, ne de bir deve sürdünüz. Fakat Allah; peygamberlerine dilediği kimselere karşı üstünlük verir. Allah her şeye Kadîr'dir.» Rasûlullah (s.a.) da buyurdu ki : Kardeşleriniz mallarını ve çocuklarını bırakıp sizin yanınıza geldiler. Onlar dediler ki : Mallarımız aramızda paylaşılır. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Daha başka bir şey yok mu? Onlar ne var Allah'ın Rasûlü? dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Onlar iş yapmayı bilmeyen bir topluluktur. Siz çalışır ve ürününüzü onlarla paylaşırsınız. Ansâr; pekiyi ey Allah'ın Rasûlü, dediler.

«Kendileri zarûret içinde bulunsalar bile onları, kendilerine tercîh ederler.» Onların ihtiyâçlarını kendi ihtiyâçlarından önce görürler. Kendilerinin ihtiyâcı olsa bile önce onların ihtiyâcını karşılarlar. Sahîh bir hadîste sâbittir ki Rasûlullah (s.a.) şöyle demiştir : Sadakanın en iyisi az olanın çabasıdır. Bu makâm Allah Teâlâ'nın şu âyetlerinde tavsîf buyurduğu kişilerin makâmından daha üstündür : «Onlar; içleri çektiği halde yiyeceği yoksula, öksüze ve esîre yedirirler.» (İnsan, 8), «Ve o, malı seve seve verdi.» (Bakara, 177). Çünkü bunlar tasadduk ettikleri şeyi sevdikleri halde tasadduk ederler. Ama onların bu mallara ihtiyâçları yoktur. Halbuki bunlar, kendileri infâk ettikleri mâla muhtâç oldukları halde onları kendi nefislerine tercîh etmektedirler. Nitekim bu makâmdan olmak üzere Sıddîk-i Ekber bütün malını Allah rızâsı için tasadduk etmiştir. Rasûlullah (s.a.) ona: Âilen için bir şey bırakmadın mı? deyince o : Onlar için Allah ve Rasûlünü bıraktım, demişti. İşte şuda Yermûk günü İkrime ve arkadaşlarına verilen su hâdisesidir. Onlardan her birisi suyun arkadaşına götürülmesini söyler. Halbuki kendisi suya son derece muhtâç ve ağır biçimde yaralıdır. Biri diğerine suyu gönderir, nihâyet üçüncüye ulaşmadan hepsi de rûhlarını teslîm ederler ve hiç birisi su içemez. Allah onlardan râzı olsun ve onları hoşnûd kılsın.

Buhârî der ki : Bize Yâkûb İbn İbrâhîm İbn Kesîr... Ebu Hüreyre' den nakletti ki :

أَتَى رَجُلٌ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اَصَابَنِي الْجَهْدُ فَأَرْسَلَ إِلَى نِسَائِهِ فَلَمْ يَجِدْ عِنْدَهُنَّ شَيْئاً فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَلَا رَجُلٌ يُضَيِّفُ هٰذِهِ اللَّيْلَةَ يَرْحَمُهُ اللّٰهُ فَقَامَ رَجُلٌ مِنَ الْاَنْصَارِ فَقَالَ اَنَا يَا رَسُولَ اللّٰهِ فَذَهَبَ إِلَى اَهْلِهِ فَقَالَ لِامْرَأَتِهِ ضَيْفُ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَدَّخِرِيهِ شَيْئاً قَالَتْ وَاللّٰهِ مَا عِنْدِي إِلَّا قُوتُ الصِّبْيَةِ قَالَ فَإِذَا اَرَادَ الصِّبْيَةُ الْعَشَاءَ فَنَوِّمِيهِمْ وَتَعَالَيْ

فَأَطْفِئِي السِّرَاجَ وَنَطْوِي بُطُونَنَا اللَّيْلَةَ فَفَعَلَتْ ثُمَّ غَدَا الرَّجُلُ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَقَدْ عَجِبَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ أَوْ ضَحِكَ مِنْ فُلَانٍ وَفُلَانَةَ فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ

Adamın biri Rasûlullah (s.a.)a gelmiş ve : Ey Allah'ın Rasûlü bana zorluk (açlık) geldi, demiş. Rasûlullah (s.a.) hanımlarına haber göndermiş, ancak onların yanında bir şey bulamamış. Bunun üzerine buyurmuş ki : Bu gece şu adamı misâfir edecek bir kişi yok mu ki Allah ona merhamet etsin? Ansâr'dan bir adam kalkıp demiş ki : Ben varım, Ey Allah'ın Rasûlü. Âilesinin yanına gidip hanımına demiş ki: Bu, Allah Rasûlünün misâfiri ondan bir şeyi saklama. Kadın demiş ki : Allah'a andolsun ki çocuğun azığından başka evimizde hiç bir şey yok. Adam demiş ki : Çocuklar akşam yemeğini yemek istedikleri zaman onları uyut ve gel. Işığı da söndür. Biz karnımızı geceleyin doyuralım. Kadın adamın dediği gibi yapmış. Ertesi gün adam Hz. Peygamberin yanına geldiğinde Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki : Allah Azze ve Celle falan adamla falan kadından hoşlandı da —güldü de— «Kendileri zarûret içinde bulunsalar bile onları, kendilerine tercîh ederler.» âyetini inzâl buyurdu. Kezâ Buhârî bir başka yerde, Müslim, Tirmizî ve Neseî de muhtelif yollarla... Ebu Hüreyre'den bu haberi naklederler. Müslim'in bir rivâyetinde Ansâr'dan olan bu adamın adı Ebu Talha (r.a.) olarak zikredilir.

«Her kim nefsinin tamahkârlığından korunabilmişse; işte onlar, felâha erenlerin kendileridir.» Kim de cimrilikten ve tamahkârlıktan kurtulursa felâha ermiş ve başarıya ulaşmış olur. İmâm Ahmed İbn Hanbel derki : Bize Abdürrezzâk... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş :

اِتَّقُوا الظُّلْمَ. فَإِنَّ الظُّلْمَ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاتَّقُوا الشُّحَّ فَإِنَّ الشُّحَّ أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ حَمَلَهُمْ عَلَى أَنْ سَفَكُوا دِمَاءَهُمْ وَاسْتَحَلُّوا مَحَارِمَهُمْ

Zulümden sakının, çünkü zulüm; kıyâmet gününde zulümât (karanlık)tır. Cimrilikten sakının, çünkü cimrilik; sizden öncekileri helâk etmiştir. Onları kan dökmeye ve mahremlerini helâl saymaya sevk etmiştir. Bu hadîsin tahrîcinde Müslim münferid kalmıştır. Çünkü o, Ka'nebî kanalıyla... Câbir İbn Abdullah'tan bu hadîsi rivâyet etmiştir. A'meş ve Şu'be... Abdullah İbn Amr'dan naklederler ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Zulümden korunun, çünkü zulüm; kıyâmet gününde zulümât(karanlık)tır. Fuhuştan korunun, çünkü Allah; fuhşu

ve aşırı gitmeyi sevmez. Cimrilikten de kaçının, çünkü o; sizden öncekileri helâk etmiştir. Onlara zulmü emretmiş, zulmetmişler, azgınlığı emretmiş azmışlar, akrabâlıkla sıla-i rahm'i kesmeyi emretmiş onlar da akrabalarına ziyareti kesmişlerdir. Bu hadîsi İmâm Ahmed ve Ebu Dâvûd Şu'be kanalıyla, Neseî de A'meş kanalıyla Amr İbn Mürre'den naklederler. Leys... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; o, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu duymuş : Cehennem dumanıyla Allah yolunda savaşın tozu bir kulun içinde birleşmez. Bir kulun kalbinde cimrilikle îmân da ebediyyen birleşmez.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babam... Esved İbn Hilâl'den nakletti ki; adamın biri Abdullah İbn Mes'ûd'a gelerek; ey Ebu Abdurrahmân helâk olmaktan korkuyorum, demiş. Abdullah ona; neden bu? demiş. O : Allah Teâlâ'nın «Her kim nefsinin tamahkârlığından korunabilmişse; işte onlar, felâha erenlerin kendileridir.» buyurduğunu işittim. Halbuki ben cimri ve tamahkâr bir adamım. Elimden bir şeyin çıkmasını hiç istemem. Abdullah demiş ki : Allah Teâlâ'nın Kur'ân'da zikrettiği cimrilik ve tamahkârlık bu değildir. Allah Teâlâ'nın Kur'ân'da zikrettiği cimrilik ve tamahkârlık, kardeşinin malını zulmen yemendir. Orada bahis mevzûu olan cimriliktir ki bu bahîlliktir. Cimrilik çok kötü bir şeydir. Süfyân es-Sevrî... Ebu Heyyâc el-Esedî'den nakleder ki; o, şöyle demiş : Ben Allah'ın evini tavâf ediyordum ki, bir adamın şöyle dediğini duydum : Allah'ım; beni nefsimin tamahkârlığından koru. Daha başka bir şey demiyordu. Ben ona niçin böyle diyorsun dedim. Adam dedi ki : Nefsimin cimriliğinden korunacak olursam; hırsızlık yapmam, zinâ etmem ve başka şeyler de yapmam. Bir de baktım ki bu kişi Abdurrahmân İbn Avf idi. Allah ondan râzı olsun. Bu rivâyeti İbn Cerîr Taberî de nakleder. İbn Cerîr Taberî der ki : Muhammed İbn İshâk... Enes İbn Malik'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Zekâtını veren, misâfiri ağırlayan ve sıkıntılı anında veren kişi, cimrilikten kurtulmuştur.

«Onlardan sonra gelenler ise derler ki : Rabbımız, bizi ve bizden önce îmân etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. Ve îmân etmiş olanlar için kalblerimizde kin bırakma. Rabbımız, muhakkak ki Sen Raûf'sun, Rahîm'sin.» Bunlar da fakîr olup fey' malına hak kazanan üçüncü zümredir. Birinci zümre muhâcirler, sonra ansâr, sonra da iyilikle onlara tâbi' olanlardır. Nitekim Tevbe sûresinde şöyle buyurulmuştur: «Muhâcirlerden ansâr'dan en ileri ve önde gelenlerle ihsan ile onlara uyanlardan Allah râzı olmuştur.» (Tevbe, 100). Onlara iyilikle tâbi' olanlar, iyi yollarını izleyip, güzel niteliklerini benimseyenler, gizli ve açık onlar için duâ edenlerdir. Bu sebeple âyet-i kerîme'de : «Onlardan sonra gelenler ise derler ki : Rabbımız bizi ve bizden önce îmân etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. Ve îmân etmiş olanlar için kalblerimizde kin bırak-

ma. Rabbımız, muhakkak ki Sen Raûfsun, Rahîmsin.» İmâm Mâlik merhûm'un bu âyet-i kerîme'den çıkardığı hüküm ne kadar da güzeldir : Ashâba küfreden râfızîlerin fey' malından payları olamaz. Çünkü Allah Teâlâ'nın bu âyette zikrettiği nitelikler onlarda yoktur.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bana Mûsâ İbn Abdurrahmân... Hz. Âişe' nin şöyle dediğini bildirdi : Onlar ashâb için mağfiret dilemekle emrolundukları halde onlara küfrettiler. Sonra «Onlardan sonra gelenler ise...» âyetini okumuş. İsmâîl İbn Uleyye... Âişe'nin şöyle dediğini bildirir : Siz, Hz. Muhammed'in ashâbına mağfiret dilemekle emrolunduğunuz halde ,onlara küfrettiniz. Peygamberinizin şöyle dediğini işittim : Bu ümmetten sonra gelenler öncekileri lânetleyene kadar bu ümmet yok olmaz. Bu hadîsi İmâm Beğâvî nakletmiştir. Ebu Dâvûd der ki : Bize Müsedded... Zührî'nin şöyle dediğini nakletti : Hz. Ömer (r.a.) der ki : «Allah'ın peygamberine verdiği fey'e gelince; siz onun için ne bir at, ne de bir deve sürdünüz.» âyeti Rasûlullah (s.a.)a hâstır. Bunlar arap köyleri olan Fedek ve benzeri Allah'ın Rasûlüne fey' olarak verdiği yerlerdir. «Kasabalar halkından Allah'ın Rasûlüne fey' olarak verdiği...» âyetiyle «Yurdlarından ve mallarından çıkarılmış olan...» âyeti ve «Onlardan önce o diyârı yurd edinmiş ve göğüslerine îmân yerleştirmiş olanlar...» âyeti ve «Onlardan sonra gelenler ise...» âyeti insanları kapsamına almaktadır. Böylece müslümanlardan fey'e hakkı olmayan hiç bir kimse kalmamaktadır. Eyyûp veya Ömer der ki : Nasîbi olmayan kalmamıştır, demiştir. «Ancak kölelerinizden mâlik olduklarınızın bir kısmı müstesnâdır.» Ebu Dâvûd da bu rivâyeti böylece nakletmiştir. Ancak bu rivâyette kopukluk vardır.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize İbn Abd'ü'l-A'lâ... Mâlik İbn Evs'ten nakletti ki... Ömer İbn Hattâb : «Sadakalar, ancak fakîrler ve miskînler içindir...» (Tevbe, 60) âyetini sonuna kadar okuduktan sonra bu onlar içindir, demiş. Sonra : «İyi bilin ki; ele geçirdiğiniz ganîmetin beşte biri Allah'ın, peygamberin ve yakınlarınındır.» (Enfâl, 41) âyetini okumuş ve bu da onlar içindir, demiş. Sonra kasabalar halkından Allah'ın Rasûlüne fey' olarak verdiği...» âyetini ve «Yurdlarından ve mallarından çıkarılmış olan...» âyetini ve «Onlardan önce o diyârı yurd edinmiş ve göğüslerine îmân yerleştirmiş olanlar...» âyetini ve «Onlardan sonra gelenler ise derler ki...» âyetini okumuş, sonra bu âyet de bütün müslümanları kapsamaktadır, herkesin mutlakâ fey'de hakkı vardır. Eğer ben yaşayacak olursam; çukur ve tepede gezen çoban gelip ondan payını alacaktır ve bu konuda alnını terletmeyecektir, demiş.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ

مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنصُرَنَّكُمْ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ
﴿١١﴾ لَئِنْ أُخْرِجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِنْ قُوتِلُوا لَا يَنصُرُونَهُمْ وَلَئِنْ نَصَرُوهُمْ
لَيُوَلُّنَّ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنصَرُونَ ﴿١٢﴾ لَأَنتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِم مِّنَ اللَّهِ ذَٰلِكَ
بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ ﴿١٣﴾ لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا إِلَّا فِي قُرًى مُّحَصَّنَةٍ أَوْ مِن وَرَاءِ جُدُرٍ بَأْسُهُم
بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّىٰ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُونَ ﴿١٤﴾ كَمَثَلِ
الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ قَرِيبًا ذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٥﴾ كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ
إِذْ قَالَ لِلْإِنسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ
﴿١٦﴾ فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَا أَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدَيْنِ فِيهَا وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ﴿١٧﴾

11 — Münâfıklık etmiş olanlara bakmadın mı ki, ehl-i kitâb'tan küfretmiş olan kardeşlerine: Eğer siz çıkarılırsanız andolsun ki biz de sizinle beraber çıkarız. Ve sizin aleyhinizde aslâ kimseye itâat etmeyiz. Eğer savaşa tutuşursanız muhakkak size yardım ederiz, derler. Allah şehâdet eder ki; onlar yalancıdırlar.

12 — Andolsun ki; eğer onlar çıkarılsalar, onlarla beraber çıkmazlar. Eğer onlara savaş açılırsa; yardım etmezler. Yardıma gitseler bile mutlakâ gerisingeri dönerler. Sonra da kendileri yardım görmezler.

13 — Doğrusu onların kalbine korku salan; Allah'tan çok, sizlersiniz. Çünkü onlar anlamazlar gürûhudur.

14 — Onlar sizinle topluca savaşı; ancak sûrla çevrilmiş kasabalarda veya duvarlar arasında kabul ederler. Kendi aralarındaki çekişmeleri şiddetlidir. Sen onları toplu sanırsın, ama kalbleri darmadağınıktır. Bu; onların akletmez bir kavim olmalarındandır.

15 — Kendilerinden az önce geçmiş ve işlerinin vebâlini tatmış olanların durumu gibidir. Onlar için elîm bir azâb vardır.

16 — Şeytânın durumu gibi: Hani o, insana; küfret, deyip te küfredince; dosdoğru ben senden uzağım, çünkü ben; âlemlerin Rabbı Allah'tan korkarım, demişti.

17 — Nihâyet ikisinin de âkıbeti; içinde ebediyyen kalacakları ateştir. İşte zâlimlerin cezâsı budur.

Allah Teâlâ Abdullah İbn Übeyy ve benzeri münâfıkların durumunu haber veriyor. Onlar Nadîr oğullarından yahûdîlere elçiler gönderip kendilerine yardım edeceklerini vaadediyorlardı. Bunlardan bahseden Hak Teâlâ buyuruyor ki : Münâfıklık etmiş olanlara bakmadın mı ki; ehl-i kitâb'dan küfretmiş olan kardeşlerine : Eğer siz çıkarılırsanız andolsun ki, biz de sizinle beraber çıkarız. Ve sizin aleyhinizde aslâ kimseye itâat etmeyiz. Eğer savaşa tutuşursanız muhakkak size yardım ederiz, derler.» Ve müteâkiben Allah Teâlâ : «Allah şehâdet eder ki; onlar yalancıdırlar.» buyuruyor. Yani onlar yahûdîlere yaptıkları vaadde yalancıdırlar ve içlerinden yapmamak üzere bunu söylemektedirler veya söyledikleri aslâ gerçekleşmeyecek şeylerdir. Bu sebeple Hak Teâlâ şöyle buyuruyor : «Andolsun ki; eğer onlar çıkarılsalar, onlarla beraber çıkmazlar. Eğer onlara savaş açılırsa, yardım etmezler.» Onlarla beraber savaşmazlar. «Yardıma gitseler bile mutlakâ gerisin geri dönerler.» Eğer onlarla savaşsalar tekrâr geri dönerler. «Sonra da kendileri yardım görmezler.» Bu da Allah Teâlâ'nın onlara başlı başına bir müjdesidir.

«Doğrusu onların kalbine korku salan; Allah'tan çok, sizlersiniz.» Onlar Allah'tan korktuklarından çok sizden korkarlar. Tıpkı Allah Teâlâ'nın şu kavli gibi : «Bir de bakarsın ki; içlerinden bir grup Allah'tan korkar gibi hattâ daha şiddetli bir korku ile insanlardan korkuyorlar.» (Nisâ, 77). Bunun sebebini de beyân ederek «Çünkü onlar anlamazlar gürûhudur.» buyuruyor.

«Onlar sizinle topluca savaşı; ancak sûrla çevrilmiş kasabalarda veya duvarlar arkasında kabul ederler.» Onlar korkaklıklarından ve endîşelerinden İslâm ordularıyla yüz yüze gelip açıktan bir savaşa güç yetiremezler. Ancak kalelerinin içerisinde veya duvarların ötesinde muhâsara yaparak savaşa girerler. Müslümanlardan kurtulmak için zorunlu olarak savaşırlar. «Kendi aralarındaki çekişmeleri şiddetlidir.» Aralarındaki düşmanlık çok fazladır. En'âm sûresinde buyurulduğu gibi : «Kiminizin hıncını kimine tattırmak üzere.» (En'âm, 65) Burada (البأس) kelimesi kullanılmıştır. «Sen onları toplu sanırsın ama, kalbleri darmadağınıktır.» Sen, onları topluca görür de uyuşmuş sanırsın. Halbuki kalbleri son derece birbirinden farklı ve ihtilâf içindedir. İbrâhîm en-Nehaî bununla kitâb ehlinin ve münâfıkların kasdedildiğini söyler. «Bu; onların akletmez bir kavim olmalarındandır.»

«Kendilerinden az önce geçmiş ve işlerinin vebâlini tatmış olanların durumu gibidir. Onlar için elîm bir azâb vardır.» Mücâhid, Süddî ve Mukâtil İbn Hayyân derler ki : Kureyş kâfirlerinin Bedir gününde başlarına gelenler gibi. İbn Abbâs ise bununla Kaynûkâ' oğullarından yahûdîlerin kasdedildiğini söyler. Katâde ve Muhammed İbn İshâk da böyle der. Bu görüş doğruya daha çok benzemektedir. Çünkü daha önce Rasûlullah, Kaynûkâ' oğullarından yahûdîleri yurdlarından çıkarmıştı.

«Şeytânın durumu gibi: Hani o, insana; küfret, deyip te küfredince; doğrusu ben senden uzağım, çünkü ben; âlemlerin Rabbı Allah'tan korkarım, demişti.» Onlar münâfıklardan yardım ve destek va'dedenlere aldanan bu yahûdîler gibidirler. Nitekim münâfıklar, yahûdîlere : «Eğer savaşa tutuşursanız; muhakkak size yardım ederiz.» demişlerdi. Ama iş gerçekleşip savaş ve muhâsara ciddiyet kazanınca, münâfıklar yahûdîlerden uzaklaşıp onları tehlikeyle başbaşa bırakmışlardı. Onların misâli şeytânın misâli gibidir. İnsanı —Allah korusun— küfre götürür ve o, yolun sonuna varınca şeytân ondan uzaklaşıp karşı çıkarak «Çünkü ben; âlemlerin Rabbı Allah'tan korkarım.» der. Bazıları İsrâil-oğullarıyla ilgili burada verilen misâle örnek olmak üzere bir takım kıssalar zikrederler. Bu kıssalar her ne kadar tek başına âyetin misâldeki maksadını ifâde etmezse de benzer diğer vak'alarla beraber o maksadı açıklar. Nitekim İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Hallâd İbn Eslem... Abdullah İbn Nehîk'ten nakletti ki; o, Hz. Ali'nin şöyle dediğini duydum, demiştir : Râhibin birisi altmış sene ibâdet etti. Şeytân onu yoldan çıkarmak istedi ve ona dalaştı. Bir kadını delirtip kardeşlerine dedi ki; bunu olsa olsa o râhip tedâvi edebilir. Kardeşleri kadını, râhibe getirdiler, râhib onu tedâvî etti. Kadın râhibin yanında bulunuyordu. Râhib, kadının yanında bulunduğu bir sırada ona karşı istek duydu ve kadınla ilişki kurdu. Kadın hâmile kaldı. Râhib kadına saldırdı ve onu öldürdü. Kardeşleri râhibin yanına geldiler. Şeytân râhibe dedi ki : Ben, senin arkadaşınım. Ben, seni yoldan çıkardım. Dolayısıyla bana uy ki, yaptığın şeyde seni kurtarayım. Bana secde et, dedi, râhib ona secde etti. Secdeye varınca şeytân râhibe dedi ki : Ben senden uzağım. Çünkü ben, âlemlerin Rabbı olan Allah'tan korkarım. İşte Allah Teâlâ'nın: «Şeytânın durumu gibi: Hani o, insana; küfret, deyip te küfredince; doğrusu ben, senden uzağım, çünkü ben; âlemlerin Rabbı Allah'tan korkarım, demişti.» âyetinden maksat budur.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Yahyâ İbn İbrâhîm... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; o, bu âyetin tefsîrinde şöyle demiş: Bir kadın koyun güdüyordu. Ve dört kardeşi vardı. Kadın geceleyin bir râhibin kulübesinde kalıyordu. Râhib bir gün onun yanına indi ve onunla birleşti. Kadın hâmile kaldı. Şeytân râhibe gelip; onu öldür de göm, sen sözü dinlenen bir adamsın, dedi. Râhib kadını öldürüp gömdü. Abdul-

lah İbn Mes'ûd der ki: Şeytân rü'yâlarında kadının kardeşlerine varıp dedi ki; Kilisenin râhibi bacınıza tecâvüz etti ve onu hâmile bırakınca da falan yere gömdü. Ertesi gün kadının kardeşlerinden birisi dedi ki : Allah'a andolsun ki, dün gece ben bir rü'yâ gördüm. Size anlatsam mı yoksa anlatmasam mı? Diğer kardeşleri: Hayır, anlat, dediler. Adam rü'yâyı anlatınca, öteki kardeşi: Allah'a andolsun ki ben de aynı şekilde bir rü'yâ gördüm, dedi. Diğer kardeşi de aynı şekilde söyledi. Bunun üzerine dediler ki: Allah'a andolsun ki bu, mutlakâ bir şey için gösterilmiş bir rü'yâdır. Abdullah İbn Mes'ûd dedi ki: Gidip krallarından râhibi tutuklaması için yardım istediler. Alıp râhibi onun yanına getirdiler. Şeytân, râhibe gelip dedi ki: Doğrusu seni bu duruma düşüren benim. Benden başka kimse de seni bundan kurtaramaz. Öyleyse bana secde et de içine düşürdüğüm durumdan seni kurtarayım. Râhib şeytâna secde etti. Onu hükümdârlarının yanına getirdiklerinde şeytân ondan uzaklaştı ve râhib tutulup öldürüldü. İbn Abbâs, Tâvûs ve Mukâtil İbn Hayyân'dan da buna benzer bir rivâyet nakledilmiştir. Halktan pek çoğunun yanında şöhret bulduğuna göre, bu râhib; Barsîs imiş. Allah en iyisini bilendir.

Bu kıssa âbid Cüreyc'in kıssasına muhâliftir. Çünkü kadının birisi Cüreyc'i, kendisine saldırıp hâmile bıraktı diye ithâm etmiş ve durumu o günkü yöneticilere götürmüş. Yönetici de onun alınıp getirilmesini istemiş. Böylece o âbid ma'bedinden çıkarılarak ma'bedi tahrîb edilmiş. O, bu sırada; ne oluyor size? Ne oluyor size? diyormuş. Onlar: Ey Allah'ın düşmanı bu kadına şöyle ve şöyle yaptın, diyorlarmış. Cüreyc ise; sabredin, diyormuş. Sonra kadının çok küçük yaşta olan çocuğunu alıp ona: Ey çocuk senin baban kim? demiş. Çocuk; benim babam falanca çoban, demiş. Kadın kendini o çobana teslîm etmiş ve ondan hâmile kalmış. İsrâiloğulları bu durumu görünce; Cüreyc'e saygı duyarak sonsuz bir şekilde hürmet etmişler ve havranı altından yapacağız, demişler. O ise; hayır, eskiden olduğu gibi bana çamurdan bir ma'bed yapın, demiş.

«Nihâyet ikisinin de âkıbeti; içinde ebediyyen kalacakları ateştir. İşte zâlimlerin cezâsı budur.» Küfrü emredip onu işleyen kişinin âkıbeti budur. Ebediyyen kalacakları cehenneme gideceklerdir. Zulmeden herkesin karşılaşacağı cezâ da budur.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَلۡتَنظُرۡ نَفۡسٞ مَّا قَدَّمَتۡ لِغَدٖۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ خَبِيرُۢ بِمَا
تَعۡمَلُونَ ١٨ وَلَا تَكُونُواْ كَٱلَّذِينَ نَسُواْ ٱللَّهَ فَأَنسَىٰهُمۡ أَنفُسَهُمۡۚ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡفَٰسِقُونَ ١٩
لَا يَسۡتَوِيٓ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِ وَأَصۡحَٰبُ ٱلۡجَنَّةِۚ أَصۡحَٰبُ ٱلۡجَنَّةِ هُمُ ٱلۡفَآئِزُونَ ٢٠

18 — Ey îmân edenler; Allah'tan korkun. Ve herkes, yarın için ne hazırladığına bir baksın. Allah'tan korkun, şüphesiz ki Allah, işlediklerinizden haberdârdır.

19 — Allah'ı unutanlar gibi olmayın. Nefisleri O'nu kendilerine unutturmuştur. İşte onlar fâsıklardır.

20 — Cehennem ashâbı ile cennet ashâbı bir değildir. Cennet ashâbı; işte onlardır kurtuluşa erenler.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer... Münzir İbn Cerîr'den nakletti ki; o, babasının şöyle dediğini bildirmiş: Biz günün ortasında Rasûlullah (s.a.)ın katında bulunuyorduk. O sırada peygamberin yanına ayağı ve başı çıplak, abaya bürünmüş, kılıçları kınından çıkmış çoğunluğu Mudar kabîlesinden olan hattâ hepsi de Mudar kabîlesinden olan bir topluluk geldi. Onların muhtâç durumunu görünce Rasûlullah (s.a.)ın yüzü değişti. İçeri girdi, sonra çıktı. Bilâl'e emretti ezân okudu ve namaz için kâmet getirdi. Namazı kıldı, sonra hutbe okudu ve dedi ki: «Ey insanlar; sizi bir tek nefisten yaratan... Rabbınızdan korkun. Muhakkak ki Allah; sizin üzerinizde tam bir gözeticidir.» (Nisâ, 1) âyetini sonuna kadar okudu. Sonra «Ve herkes, yarın için ne hazırladığına bir baksın». âyetini okudu. Herkes dînârı, dirhemi, elbisesi ve buğdayından ve hurmasından ne kadarı varsa tasadduk etti, hattâ bir hurma parçasını bile tasadduk etti. Ansâr'dan bir kişi elinin alamayacağı kadar bir kese getirdi. Hattâ kese avucuna sığmıyordu. Sonra insanlar birbirlerini izlediler. Öyle ki ben yiyecek ve içecekten iki küme gördüm. Nihâyet Rasûlullah'ın yüzünün parladığını gördüm. Şöyle diyordu: Kim İslâm'a güzel bir sünnet işlerse, onun mükâfâtı ve ondan sonra o işi yapanın mükâfâtı —hiç birinin ecrinden bir şey eksilmeksizin— ona yazılır. Kim de İslâm'da kötü bir yol açarsa; onun günâhı ve onu işleyenin günâhı —diğerinin günâhından hiç bir şey eksilmeksizin— onun üzerine olur. Bu hadîsin Şu'be kanalıyla tahrîcinde Müslim münferid kalmıştır.

«Ey îmân edenler; Allah'tan korkun.» Bu âyet takvâyı emretmektedir. Takvâ; emredilen şeyin yapılması ve yasaklanan şeyin terkedilmesini içerir.

«Ve herkes, yarın için ne hazırladığına bir baksın.» Hesâba çekilmeden evvel kendinizi hesâba çekin. Rabbınızın huzûruna çıkacağınız dönüş günü için kendinize ne gibi sâlih ameller hazırladığınıza bakın ve «Allah'tan korkun.» Bu da ikinci bir te'kîd. «Şüphesiz ki Allah, işlediklerinizden haberdârdır.» İyi bilin ki, Allah; bütün yaptıklarınızı ve her türlü durumunuzu bilir. O'nun katında sizden hiç bir şey saklı kalmaz. Büyük küçük her işiniz O'nun gözünden uzakta değildir.

«Allah'ı unutanlar gibi olmayın. Nefisleri, Onu, kendilerine unutturmuştur.» Allah'ın zikrini unutmayın ki âhiretinizde size fayda verecek olan ve kendi yararınıza olan amelleri unutursunuz. Çünkü cezâ amel cinsindendir. «İşte onlar fâsıklardır.» Kıyâmet günü helâk olan, âhirette hüsrâna uğrayan, Allah'a itâattan dışarı çıkmış olan kimselerdir. Allah Teâlâ'nın bir başka âyette buyurduğu gibi: «Ey îmân edenler; mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim böyle yaparsa; işte onlar, hüsrâna uğrayanların kendileridir.» (Münâfikûn, 9).

Hâfız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: Bize Ahmed İbn Abdülvehhâb... Naîm İbn Nemha'nın şöyle dediğini bildirdi: Ebubekir es-Sıddîk (r.a.) bir hutbesinde şöyle demişti: Bilmez misiniz ki, siz sabah akşam belirli bir ecele doğru koşuyorsunuz. Allah Azze ve Celle'nin istediği amelde süresini doldurabilen öyle yapsın. Ancak böylece Allah Azze ve Celle'ye ulaşabilirsiniz. Halbuki bazıları sürelerini başkalarına verdiler. Allah, sizin onlar gibi olmanızı yasakladı ve «Allah'ı unutanlar gibi olmayın. Nefisleri onu kendilerine unutturmuştur.» buyurmuştur. Kardeşlerinizden tanıdıklarınız neredeler? Geçmişlerin günlerinde geçirdiklerini geçirdiler. Kimileri mutlulukta, kimileri bahtsızlıkta karâr kıldı. Şehirler kurup onu kalelerle çeviren eski zâlimler nerede? Kayaların ve kuyuların altında kaldılar. İşte Allah'ın kitâbı. O'nun hârikaları son bulmaz. Binâenaleyh karanlık bir gün için O'ndan aydınlık dileyin. O'nun yazılarından ve açıklamalarından öğüt alın. Allah Zekeriyyâ (a.s.)ya ve onun ev halkına övgüde bulunarak: «Doğrusu onlar hayırlı şeylerde yarışıyorlar, korkarak ve umarak Bize yalvarıyorlardı. Bize karşı derin saygı duyuyorlardı.» (Enbiyâ, 90) buyurmuştur. Allah'ın rızâsının kasdedilmediği bir sözde hayır yoktur. Allah yolunda infâk edilmeyen bir malda hayır yoktur. Bilgisizliği, iyi huyluluğunu bastıranda hayır yoktur. Allah için başkalarının kınamasından korkanda hayır yoktur. Bu haberin isnâdı sağlamdır. Râvîlerinin hepsi de sika (güvenilir) kişilerdir. Harîz İbn Osmân'ın şeyhi olan Naîm İbn Nemha hakkında müsbet ve menfî bir şey bilmiyorum. Ancak Ebu Dâvûd es-Sicistânî, Harîz'in bütün şeyhlerinin sika kişiler olduğuna hükmetmiştir. Ayrıca bu hutbenin başka şekilde şâhidleri de rivâyet edilmiştir. Allah en iyisini bilendir.

«Cehennem ashâbı ile cennet ashâbı bir değildir. Cennet ashâbı; işte onlardır kurtuluşa erenler.» Kıyâmet gününde Allah'ın hükmünde bunlarla onlar eşit olmazlar. Nitekim Allah Teâlâ Câsiye sûresinde şöyle buyurur: «Yoksa kötülükleri kazananlar, ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini îmân edip sâlih amel işleyen kimseler ile bir tutacağımızı mı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar?» (Câsiye, 21), Ğâfir sûresinde ise şöyle buyurur: «Körle gören, inanıp sâlih amel işleyenlerle kötülük

yapan bir değildir. Ne de az düşünüyorsunuz.» (Ğâfir, 58). Sâd sûresinde ise şöyle buyurur: «Yoksa Biz, îmân etmiş ve sâlih amel işlemiş olanları, yeryüzünde bozgunculuk edenler gibi mi kılarız? Yoksa Biz, müttakileri fâcirler gibi mi tutarız?» (Sâd, 28). Daha pek çok âyet-i kerîme'de Allah Teâlâ iyilere ikrâm edeceğini ve fâsıkları horlayacağını haber vermektedir. Bu sebeple burada «Cennet ashâbı; işte onlardır kurtuluşa erenler.» buyuruyor. Allah Azze ve Celle'nin azâbından kurtulup selâmete erenler onlardır.

لَوْ أَنْزَلْنَا هَٰذَا الْقُرْآنَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ۚ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ
نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾ هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ۖ
هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿٢٢﴾ هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ
الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ ۚ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٢٣﴾ هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ
الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ ۚ يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٤﴾

21 — Şâyet Biz, bu Kur'ân'ı bir dağa indirmiş olsaydık; sen onun Allah'ın haşyetinden baş eğerek parça parça olduğunu görürdün. İşte Biz, bu misâlleri insanlara anlatırız, belki düşünürler.

22 — O, öyle Allah'tır ki; O'ndan başka ilâh yoktur. Görülmeyeni ve görüleni bilendir. O, Rahmân'dır, Rahîm'dir.

23 — O, öyle Allah'tır ki; O'ndan başka ilâh yoktur. Melik, Kuddûs, Selâm, Mü'min, Müheymin, Azîz, Cebbâr, Mütekebbir'dir. Allah, onların koştukları eşlerden münezzehtir.

24 — O; öyle Allah'tır ki; Hâlik, Bârî', Musavvir'dir. En güzel isimler O'nun'dur. Göklerde ve yerde olanlar O'nu tesbîh ederler. Ve O, Azîz'dir, Hakîm'dir.

Allah Teâlâ Kur'ân'ın durumunu ve azametini belirterek değerinin yüceliğini açıklıyor ve kalblerin Kur'ân ile huşû' bulması gerektiğini

ve onda yer alan gerçek vaadlerle, kuvvetli tehdîdleri duyunca kalblerin ona bağlanması gerektiğini bildiriyor: «Şâyet Biz, bu Kur'ân'ı bir dağa indirmiş olsaydık; sen onun Allah'ın haşyetinden baş eğerek parça parça olduğunu görürdün.» Dağ katılığı ve ağırlığı ile bu Kur'ân'ı anlayıp düşünebilseydi; Allah Azze ve Celle'nin korkusundan baş eğerek paramparça olurdu. Öyleyse ey insanlar; nasıl oluyor da sizin kalbleriniz yumuşayıp ona boyun eğmiyor ve Allah'ın haşyetinden parçalanmıyor? Halbuki siz, Allah'ın emrini anladınız, kitâbını okuyup düşündünüz? «İşte Biz, bu misâlleri insanlara anlatırız, belki düşünürler.»

Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu âyet hakkında şöyle demiştir: Eğer ben, bu Kur'ân'ı bir dağın üzerine indirip ona yükleseydim Kur'ân'ın ağırlığından ve Allah'ın korkusundan baş eğip lime lime parçalanırdı. Allah Teâlâ bu sebeple insanların kendilerine indirilmiş olan Kur'ân'ı büyük bir haşyet ve huşû' ile almalarını emretmiştir. Sonra da «İşte Biz, bu misâlleri insanlara anlatırız, belki düşünürler.» buyuruyor. Katâde ve İbn Cerîr Taberî de böyle demişlerdir.

Mütevâtir bir hadîste sâbit olur ki; Rasûlullah (s.a.)a bir minber yapıldığında —Hz. Peygamber hutbe okuyacağı gün mesciddeki hurma ağaçlarından birinin yanında bulunur ve öyle okurdu—. İlkin minber konulduğunda Rasûlullah (s.a.) hutbe okumak için minbere çıktı. Hurma ağacını geçip minbere doğru yöneldiği zaman, avutulan çocuğun inlemesi gibi, hurma kütüğü inleyip ses çıkardı. Çünkü her zaman onun yanında Allah'ın zikri ve vahyi duyuluyordu. Bu hadîsin bazı rivâyetlerinde hadîsi naklettikten sonra Hasan el-Basrî şöyle der: Siz Rasûlullah'a iştiyâk duymaya bu hurma kütüğünden daha çok lâyıksınız. Bu âyet-i kerîme de işte böyledir. O sağır ve katı dağlar, Allah'ın kelâmını duyup anlasa, huşû' ile boyun eğer ve haşyetinden lime lime erirdi. Öyleyse size ne oluyor ki onu duyup anladığınız halde bir şey olmuyorsunuz? Nitekim Ra'd sûresinde de Hak Teâlâ şöyle buyurur: «Şâyet Kur'ân ile dağlar yürütülmüş veya yeryüzü parçalanmış, yahut ölüler konuşturulmuş olsaydı;...» (Ra'd, 31). Daha önceden geçtiği gibi bu kitâb Kur'ân olurdu anlamı verilmiştir. Bakara sûresinde ise Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Zirâ taşın öylesi vardır ki; ondan ırmaklar kaynar, öylesi vardır ki; yarılıp ondan fışkırır, öylesi de vardır ki; Allah'ın korkusundan yuvarlanır.» (Bakara, 74).

«O, öyle Allah'tır ki; O'ndan başka ilâh yoktur. Görülmeyeni ve görüleni bilir. O, Rahmân'dır, Rahîm'dir.» Allah Teâlâ kendisinden başka ilâh olmadığını, binâenaleyh O'ndan başka Rab bulunmayacağını, varlığı kendisinden başkasının meydana getiremeyeceğini, başka tapılanların hepsinin boş olduğunu ve O'nun görüneni ve görünmeyeni bildiğini haber veriyor. Yani bizim gözlemlerimizle görebildiğimiz ve bizim için görülmesi mümkün olmayan bütün varlıkları O, bilir. Ne yeryüzün-

de ne gökyüzünde, ne büyük ne küçük, ne değerli ne değersiz hiç bir şey O'nun için gizli ve saklı değildir. Hattâ karanlıklardaki bir karınca bile.

«O, Rahmân'dır, Rahîm'dir.» Bu kelimeyle; ilgili tefsîrin baştarafında söz edilmişti. Burada tekrârına gerek duymuyoruz. Bununla maksad Allah'ın, bütün mahlûkâtı içine alan engin rahmet sâhibi oluşudur. Dünya ve âhiretin Rahmân ve Rahîm'i O'dur. O'dur ki; «Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır.» (A'râf, 156), «Rabbınız rahmeti kendi üzerine yazdı.» (En'âm, 54) ve «De ki: Bunlar Allah'ın lutfu ve rahmeti iledir. Sâdece bunlarla sevinsinler. O, bütün toplayıp yığdıklarından daha hayırlıdır.» (Yûnus, 58) buyurur.

«O, öyle Allah'tır ki; O'ndan başka ilâh yoktur. Melik'dir.» Bütün eşyânın mâliki O'dur. Her şeye karşı konulmaksızın ve savunulmaksızın tasarruf eden O'dur.

«Kuddûs'dur.» Vehb İbn Münebbih bu kelimenin temiz anlamına geldiğini söyler. Mücâhid ve Katâde ise bunun, mübârek demek olduğunu, söylerler. İbn Cüreyc de; yüce melekler onu takdîs ederler, anlamını vermiştir. «Selâmdır.» Zâtında, sıfatlarında ve fiillerindeki kemâliyle her türlü ayıplardan ve eksikliklerden korunmuştur.

«Mü'min'dir.» Dahhâk, Ibn Abbâs'ın bu kelimeye şu anlamı verdiğini bildirir: O'nun yaratıkları, yaratanlarının kendilerine zulmetmeyeceğinden emîn olmuşlardır. Katâde ise der ki: O hak sözüyle emîn olmuştur. İbn Zeyd de der ki: Mü'min kullarının kendisine îmân edişlerini tasdîk etmiştir.

«Müheymin'dir.» İbn Abbâs ve bir başkası der ki: O, kullarının yaptıklarının şâhididir. Onların üzerinde gözeticidir. Tıpkı Allah Teâlâ'nın «Allah her şeye şâhiddir.» (Bürûc, 9) ve «Allah onların yaptıklarına şâhiddir.» (Yûnus, 46) ve «Herkesin yaptığını gözeten Allah, böyle olmayanla bir olur mu hiç?» (Râ'd, 33) kavlinde olduğu gibidir.

«Azîz'dir.» Her şeye gâlib gelip emri altına alandır. İzzeti, azameti, ceberrûtiyyeti ve kibriyâsı ile huzûruna hiç bir şeyin erişemeyeceği bütün eşyâyı emri altına alandır.

«Cebbâr, Mütekebbir'dir.» Zorlayıcılık yalnız O'na yaraşır. Büyüklenme yalnız O'nun içindir. Çünkü O, büyüktür. Nitekim sahîh bir hadîste şöyle buyrulduğu daha önce geçmişti. Azamet benim örtüm, kibriyâ benim ridâmdır. Kim bunlardan birisinde Benimle tartışırsa; onu azâblandırırım. Katâde der ki: Cebbâr; yaratıklarını dilediği noktaya zorla sürükleyen, demektir. İbn Cerîr Taberî der ki: Cebbâr; yaratıklarının işlerini düzelten ve kendilerinin faydasına olmak üzere tasarrufta bulunan ,demektir. Katâde mütekebbir kelimesinin; her türlü kötülükten yüce anlamına geldiğini bildirir.

«Allah, onların koştukları eşlerden münezzehtir.»

«O, öyle Allah'tır ki; Hâlik, Bâri', Musavvir'dir.» Yaratma takdîr an-

lamınadır. Bâri' ise takdîr edip var olmasını karârlaştırdığı şeyi uygulamaya koyup ortaya çıkarandır. Allah Azze ve Celle'den başka bir şeyi takdîr edip düzene koyarak infâz ve var etmeye gücü yeten başka bir yaratıcı yoktur. (...)

«O, öyle Allah'tır ki; Hâlik, Bâri', Musavvir'dir.» O bir şeyi murâd ederse, ona; ol, der ve o da O'nun istediği nitelikte oluverir. O'nun istediği şekilde meydana geliverir.» Seni istediği şu sûrette terkîb eden» (İnfitâr, 8) kavli de buna işârettir. Musavvir; var etmek istediğini istediği nitelikte var eden, demektir.

«En güzel isimler O'nundur.» Bu konu A'râf sûresinde geçmişti. Buhârî ve Müslim'de Ebu Hüreyre'den nakledilen hadîste zikredildiği gibi, Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Allah Teâlâ'nın doksan dokuz ismi vardır. Yüzden bir eksiktir. Kim onları sayarsa cennete gider. O; tektir teki sever. Tirmizî'nin ve İbn Mâce'nin Ebu Hüreyre'den naklettikleri rivâyet de daha önce geçmişti. Burada Tirmizî'nin lafzında; O, tektir, teki sever, kavlinden sonra şu ifâde yer almaktadır: O, öyle Allah'tır ki; O'ndan başka ilâh yoktur. O Rahmân'dır, Rahîm'dir, Melik'dir, Kuddûs'tur, Selâm'dır, Mü'min'dir, Müheymin'dir, Azîz'dir, Cebbâr'dır, Mütekebbir'dir, Hâlik'dır, Bâri'dir, Musavvir'dir, Ğaffâr'dır, Kahhâr'dır, Vehhâb'dır, Rezzâk'dır, Fettâh'tır, Alîm'dir, Kâbid'dir, Bâsit'tir, Hâfızdır, Râfi'dir, Muizz'dir, Müzill'dir, Semî'dir, Basîr'dir, Hakem'dir, Adldir, Latif'tir, Habir'dir, Hâkîm'dir, Azîm'dir, Gafûr'dur, Şekür'dur, Aliyy'dir, Kebîr'dir, Hafîz'dir, Mukît'tir, Hasîb'dir, Celîl'dir, Kerîm'dir, Rakîb'dir, Mücid'dir, Vâsi'dir, Hakîm'dir, Vedûd'dur, Mecîd'dir, Bâis'tir, Şehîd'dir, Hak'tır, Vekîl'dir, Kavî'dir, Metîn'dir, Velî'dir, Hâmîd'dir, Muhsî'dir, Mübdi'dir, Muîd'dir, Muhyî'dir, Mumît'dir, Hayy'dır, Kayyum'dur, Vâcid'dir, Mâcid'dir, Vâhid'dir, Samed'dir, Kâdir'dir, Muktedir'dir, Mukaddim'dir, Muahhir'dir, Evvel'dir, Âhir'dir, Zâhir'dir ,Bâtın'dır, Vâlî'dir, Müteâli'dir, Berr'dir, Tevvâb'dır, Müntakım'dir, Afüv'dür, Raûf'tur, Mâlik el-Mülk'tür, Celâl ve İkrâm sâhibidir, Muksit'dir, Câmi'dir, Ganî'dir, Muğnî'dir, Mâni'dir, Darr'dır, Nâfi'dir, Nûr'dur, Hâdî'dir, Bedî'dir, Bâki'dir, Vâris'tir, Reşîd'dir, Sabûr'dur. İbn Mâce'nin ifâdesi de biraz fazla biraz eksik takdîm ve te'hirle bu şekildedir. Biz bunu muhtelif yol ve lafızlarla daha önce geniş olarak anlatmıştık. Burada onu tekrâra gerek duymuyoruz. (bkz. A'râf, 180); VII, 3170-3172).

«Göklerde ve yerde olanlar O'nu tesbîh ederler.» Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Yedi kat gök, yeryüzü ve içinde bulunanlar; O'nu tesbîh ederler. O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur. Ama siz, onların tesbîhlerini anlamazsınız. Muhakkak ki O, Halîm, Gafûr olandır.» (İsrâ, 44).

«Ve O; Azîz'dir.» O'nun zâtına karşı hiç bir şey düşünülemez. «Hakîm'dir» teşrî ve takdîrinde hikmet sâhibidir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Ahmed ez-Zübeyrî... Ma'kıl İbn Yesâr'dan nakletti, ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Sabahleyin her kim üç kere kovulmus olan şeytândan Semî', Alîm olan Allah'a sığınırım (أعوذ بالله السميع العليم من الشيطان الرجيم) der de sonra Haşr sûresinin son üç ayetini okursa, Allah Teâlâ ona yetmiş bin melek verir ve onlar akşama değin onun için ibâdet ederler. O gün ölecek olursa, şehîd olarak ölür. Kim de bunu geceleyin söylerse; aynı mertebede gecelemiş olur. Tirmizî, bu hadîsi Mahmûd İbn Ğeylân kanalıyla... Ma'kıl İbn Yesâr'dan rivâyet eder ve; garîb bir hadîstir, ancak bu vecihle biliyoruz, der.

HAŞR SÛRESİNİN SONU

MÜMTAHİNE SÛRESİ

(Medîne'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُم مِّنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَن تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ إِن كُنتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِي سَبِيلِي وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي تُسِرُّونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا أَخْفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَنتُمْ وَمَن يَفْعَلْهُ مِنكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١﴾ إِن يَثْقَفُوكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءً وَيَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتَهُم بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ ﴿٢﴾ لَن تَنفَعَكُمْ أَرْحَامُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1 — Ey îmân edenler; Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin. Onlar size gelen gerçeği inkâr etmişken onlara sevgi gösteriyorsunuz. Halbuki onlar, Rabbınız olan Allah'a inandığınızdan dolayı sizi ve peygamberi yurdunuzdan çıkarıyorlar. Eğer siz Benim yolumda savaşmak ve hoşnûdluğumu kazanmak için çıkmışsanız; onlara nasıl sevgi gösterirsiniz? Oysa Ben, sizin giz-

lediğinizi de, açığa vurduğunuzu da bilirim. İçinizden kim bunu yaparsa; şüphesiz ki doğru yoldan sapmış olur.

2 — Şâyet onlar, sizi ele geçirirlerse; size düşman kesilirler. Kötülükle ellerini ve dillerini uzatırlar. Ve sizin kâfir olmanızı isterler.

3 — Yakınlarınız ve çocuklarınız size aslâ fayda veremezler. Allah, kıyâmet günü onlarla sizin aranızı ayırır. Ve Allah, işlediklerinizi görendir.

Bu sûrenin baş tarafının nüzûl sebebi Hâtıb İbn Ebu Beltea hâdisesidir. Şöyle ki: Hâtıb denilen bu kişi, Bedir savaşına katılmış muhâcirlerden idi. Mekke'de malı ve çoluk-çocuğu bulunuyordu. Kendisi Kureyş'li olmamakla beraber Hz. Osmân'ın müttefiki idi. Mekke'liler sözleşmelerini bozunca Rasûlullah Mekke'yi fethetmek istediğinde, müslümanlara savaş için hazırlanmalarını emretti. Ve dedi ki: Allah'ım, bizim haberimizi onlardan sakla. Bu Hâtıb bir mektûb yazdı, Kureyş'li bir kadınla onu Mekke'ye yolladı ve onların yanında kendisine destek sağlamak için Rasûlullah (s.a.)ın maksadını onlara bildirdi. Peygamberinin duâsını kabul eden Allah Teâlâ bu durumu Rasûlüne haber verdi. Rasûlullah (s.a.) kadının peşinden adamlar yolladı ve ondan mektûbu aldı. Bu husûs sıhhatında ittifâk bulunan hadîste açıkça belirtilmiştir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süfyân... Ubeydullah İbn Ebu Râfi'den nakletti ki; o, Hz. Ali (r.a.)nin şöyle dediğini işitmiş: Rasûlullah (s.a.) beni, Zübeyr'i ve Mikdâd'ı yollayarak buyurdu ki: Hâh bahçelerine (Medîne'ye 12 mil mesâfede bir yer) varıncaya kadar gidin. Orada üzerinde mektûb bulunan bir kadın var, mektubu o kadından alın. Biz atımızla yarışarak, bahçenin bulunduğu yere geldik ve orda kadını gördük. Ona; mektûbu çıkar, dedik. Kadın; yanımda mektûb diye bir şey yok, dedi. Biz; ya mektûbu çıkarırsın, ya da üstündeki elbiseleri yırtarız, dedik. Hz. Ali der ki: Kadın, saçının örgülerinin arasından mektûbu çıkardı ve biz onu alıp Rasûlullah (s.a.)a getirdik. Bir de baktık ki mektûbta şöyle yazılıydı: Hâtıb İbn Ebu Beltea'dan Mekke'deki müşrik halka. Hâtıb, Rasûlullah (s.a.)ın bazı durumlarını Mekke'li müşriklere haber veriyordu. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ey Hâtıb bu nedir? O dedi ki: Benim hakkımda karâr vermekte acele etme. Doğrusu ben, Kureyş'lilere ilişmiş bir adamdım, onlardan değildim. Seninle beraber hicret edenlerin âilesini Mekke'deki akrabalar koruyordu. Ben neseb bakımından onlardan olmadığım için yakınlarımı korumalarını sağlayacak bir güç oluşturmak istedim. Dinimden döndüğüm veya küfre daldığım veya İslâm'dan sonra küfre râzı olduğum için bu-

nu yapmadım. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O, size doğruyu söylüyor. Hz. Ömer (r.a.) dedi ki: Bırak da şu münâfıkın boynunu vurayım. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O, Bedir savaşına katıldı. Bilir misin Allah Teâlâ Bedir savaşına katılanlar için; istediğinizi yapın, Ben sizi bağışladım, demiştir. İbn Mâce dışında hadîs imâmlarının hepsi bu hadîsi tahrîc etmişlerdir. Ancak rivâyet, Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla... Ubeydullah İbn Ebu Râfi'den başka şekilde nakledilmiştir. Buhârî, el-Mağâzî bahsinde bu ifâdelere ilâve olarak şöyle der: Bunun üzerine Allah Teâlâ «Ey îmân edenler; Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin.» sûresini inzâl buyurdu. Tefsîr kitâbında ise Amr'ın Hâtib İbn Ebu Beltea hakkında: «Ey îmân edenler; Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin...» âyeti nâzil olmuştur, der, sonra şöyle ilâve eder: Âyetin hadîsin içinde mi yer aldığını, yoksa Amr'ın mı söylediğini bilmiyorum. Buhârî der ki: Ali İbn el-Medînî dedi ki: «Ey îmân edenler; Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin.» âyetinin nüzûl sebebi, Süfyân İbn Uyeyne'ye sorulduğunda, o şöyle dedi: Bu, insanların anlattıkları rivâyette yer almaktadır. Ben onu Amr'dan ezberledim ve bir harfini bile terketmedim. Benden başka birisinin onu ezberlemiş olduğunu da bilmiyorum.

Buhârî ve Müslim, Sahîh'lerinde Husayn İbn Abdurrahmân'ın... Hz. Ali'den naklettiği rivâyette Hz. Ali der ki: Rasûlullah (s.a.) beni, Ebu Mersed'i, Zübeyr İbn Avâmm'ı gönderdi. Hepimiz de süvârî idik. Ve dedi ki: Hâh bahçelerine ulaşıncaya kadar gidin. Orada müşriklerden bir kadının üzerine Hâtıb'ın müşriklere yazdığı mektûbu bulacaksınız. Oraya vardığınızda Rasûlullah (s.a.)ın buyurduğu gibi kadın devesinin üzerinde gidiyordu. Biz ona; mektûb, dedik. O; benim yanımda mektûb diye bir şey yok, dedi. Biz onu durdurup araştırdığımızda mektûbu bulamadık ve; Allah'ın Rasûlü yalan söylemez, ya mektûbu çıkarırsın veya seni soyarız, dedik. Kadın, mes'elenin ciddî olduğunu anlayınca, çarşafının bağlandığı noktaya yöneldi ve mektûbu çıkardı. Biz mektûb ile beraber Rasûlullah'a geldik. Hz. Ömer dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü; o, Allah'a, Rasûlüne ve mü'minlere ihânet etmiştir. Bırak da onun boynunu vurayım. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Seni yaptığın işe sevkeden sebep nedir? O, dedi ki: Allah'a andolsun ki ben, Allah'a ve Rasûlüne inânan bir kişiden başkası değilim. İstedim ki kavmim yanında Allah'ın bu sâyede âilemi ve malımı koruyacağı bir gücüm olsun. Ashâbından herkesin orada Allah'ın onunla âilesini ve malını koruduğu bir akrabâsı bulunmaktadır. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Doğru söyler, ona hayırdan başka bir şey demeyin. Hz. Ömer (r.a.) dedi ki: Muhakkak ki o Allah'a, Rasûlüne ve mü'minlere ihânet etmiştir, bırak da boynunu vurayım. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O, Bedir ehlinden de-

ğil mi? Ve devâm etti: Belki Allah Bedir ehlinin durumuna muttali' olmuştur da bu sebeple onlar için; istediğinizi yapın, Ben size cenneti vâcib kıldım veya Ben sizi bağışladım, buyurmuştur. Bunun üzerine Ömer, iki gözü yaşararak; Allah ve Rasûlü en iyisini bilendir, demiştir. Bu, Buhârî'nin el-Mağazî bölümünün Bedir Savaşı kısmındaki ifâdesidir. Bu hadîs bir başka vecihle Hz. Ali'den şöyle rivâyet edilir: İbn Ebu Hâtim dedi ki: Bana Ali İbn Hasan... Hz. Ali'nin şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.) Mekke'ye yürümek istediğinde, bu isteğini ashâbından bir kısmına gizlice haber verdi. Bunların arasında Hâtib İbn Ebu Beltea da bulunuyordu. Halka da Hayber'e gitmek istediği haberini yaydı. Hz. Ali der ki: Hâtıb İbn Ebu Beltea, Mekke halkına haber göndererek; sizin üzerinize gelmek istiyor, dedi. Bu durum Hz. Peygambere bildirildi. Hz. Ali der ki: Rasûlullah (s.a.) beni ve Ebu Mersed'i gönderdi. İçimizde herkesin de atı vardı. Ve buyurdu ki: Hâh bahçesine gidin, orada üzerinde mektûb bulunan bir kadınla karşılaşacaksınız. O kadından onu alın. Biz yola koyulduk ve Rasûlullah (s.a.)ın belirttiği yerde kadını gördük ve ona: Mektûbu ver, dedik. Kadın; benim yanımda mektûb yok, dedi. Biz onun eşyâlarını indirip tedkîk ettik, eşyâları arasında mektûbu bulamadık. Ebu Mersed dedi ki: Belki de mektûb üzerinde yoktur. Ben ise; ne Rasûlullah (s.a.) ne de biz yalan söylemedik, dedim. Ve kadına; ya onu çıkarırsın, ya da seni çırılçıplak soyarız, dedim. Kadın; Allah'tan korkmaz mısınız? Siz müslüman değil misiniz? dedi. Biz, ona; ya mektûbu çıkarırsın veya seni çırılçıplak soyarız, dedik. Amr İbn Mürre dedi ki: Kadın mektûbu çarşafının bağının arasından çıkardı. Habîb İbn Ebu Sâbit ise; kadın onu ön tarafından çıkardı, dedi. Onu Rasûlullah (s.a.)a getirdiğimizde mektûbun Hâtıb İbn Ebu Beltea tarafından yazılmış olduğu görüldü. Bunun üzerine Hz. Ömer kalktı ve; ey Allah'ın Rasûlü; o, Allah'a ve Rasûlüne ihânet etti, bana izin ver de boynunu vurayım, dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O, Bedir savaşına katılmadı mı? Onlar; evet, dediler. Hz. Ömer de: Evet, ama o dönüp düşmanlarına senin aleyhinde destek sağladı, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Allah Teâlâ Bedir ehlinin durumundan bir şey bildiği için olmalı ki; istediğiniz gibi yapın, Ben sizin yaptıklarınızı görmekteyim, buyurdu, dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer'in iki gözü yaşarıp; Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedi. Rasûlullah (s.a.) Hâtıb İbn Ebu Beltea'ya haber gönderdi; ey Hâtıb bu yaptığın şeye seni sevkeden nedir? dedi. Hâtıb dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü; ben, Kureyş'lilere ilişmiş bir adamdım. Benim orada malım ve âilem vardı. Ashâbından herkesin Mekke'de âilesini ve malını koruyan bir kimsesi vardır. Ben onlara bu mektûbu bu sebeple yazdım. Allah'a andolsun ki ey Allah'ın Rasûlü; ben, Allah'a ve Rasûlüne muhakkak inanan birisiyim, dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Hâtıb doğru söyler, onun için iyilikten baş-

ka bir şey demeyin. Habîb İbn Ebu Sâbit der ki: İşte bunun üzerine Allah Teâlâ «Ey îmân edenler; Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin.» âyetini inzâl buyurdu. İbn Cerîr Taberî de Abd İbn Humeyd kanalıyla... Ebu Sinân Saîd İbn Sinân'dan aynı rivâyeti nakleder.

Bu husûsu Mağâzî ve Siyer kitablarının sâhipleri de zikrederler. Nitekim Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr Sîret'inde der ki: Bana Muhammed İbn Ca'fer İbn Zübeyr, Urve İbn Zübeyr ile diğer bilginlerimizden nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) Mekke'ye sefer etmek istediğinde Hâtıb İbn Ebu Beltea Kureyş'lilere Rasûlullah'ın oraya sefer için karâr verdiğini bildiren bir mektûb yazdı. Sonra onu bir kadına verdi. —Muhammed İbn Ca'fer bu kadının Müzeyne kabîlesinden olduğunu iddiâ etmiştir. Başkaları ise onun Abdulmuttalib oğullarının câriyesi Sâra olduğunu iddiâ etmişlerdir— Hâtıb Mektûbu, Kureyş'lilere ulaştırması halinde kadına bir şeyler de vermişti. Kadın mektûbu başına koydu, sonra örgülerini ördü ve mektûbla beraber çıkıp gitti. Rasûlullah'a gökten Hâtıb'ın yaptıklarını bildiren haber gelince, Rasûlullah (s.a.) Ali İbn Ebu Tâlib ve Zübeyr İbn Avâm'ı göndererek buyurdu ki: Hâtıb'ın Kureyş'lilere mektûb gönderdiği kadına varın. O, bizim verdiğimiz karârı onlara bildirerek Kureyş'lileri uyarmaktadır. Bu ikisi çıkıp yola koyuldular ve kadını Huleyfe denilen mahalde yakaladılar. Burası Ebu Ahmed Oğullarının Huleyfe'si adını alıyordu. Onu Huleyfe'ye indirdiler ve yükünü araştırıp incelediler, bir şey bulamadılar. Ali İbn Ebu Tâlib ona şöyle dedi: Ben, Allah adına yemîn ederim ki; ne Rasûlullah, ne de biz yalan söylemeyiz. Sen; ya bu mektûbu çıkarırsın, ya da seni soyarız. Kadın, Hz. Ali'nin ciddî olduğunu görünce; geri dön, dedi. O da geri döndü. Kadın başının örgülerini çözüp içinden mektûbu çıkardı ve Hz. Ali'ye verdi. Hz. Ali onu Rasûlullah (s.a.)a getirdi. Rasûlullah (s.a.) Hâtıb'ı çağırarak dedi ki: Ey Hâtıb seni böyle yapmaya sevkeden nedir? O dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, doğrusu Allah'a yemîn ederim ki; ben, Allah'a ve Rasûlüne inanan bir kişiyim. İnancımı değiştirmiş değilim. Ancak ben, o kavim arasında âile ve akrâbası olmayan bir kişiydim. Âilem ve çocuklarım onların arasında bulunuyordu. Böylece onlar için bunu yaptım. Ömer İbn Hattâb dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü; bırak da onun boynunu vurayım, çünkü adam münâfıklık etti. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ne biliyorsun ya Ömer, belki de Allah Bedir günü Bedir halkının durumundan haberdâr olarak: Dilediğinizi yapın. Ben sizi bağışladım, buyurmuştur. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle, Hâtıb hakkında Mümtahine sûresinin başından dördüncü âyetin sonuna kadar olan kısmı inzâl buyurdu. Ma'mer de Zührî kanalıyla Urve'den buna benzer bir rivâyeti nakletmiştir. Mukâtil İbn Hayyân da aynı olayı zikrederek der ki: Bu âyetler Hâtıb İbn Ebu Beltea hakkın-

da nâzil olmuştur. O, Hâşimoğullarının câriyesi Sâra'yı göndererek ona on dirhem vermişti. Rasûlullah (s.a.) da onun peşine Ömer İbn Hattâb ile Ali İbn Ebu Tâlib'i yollamıştı. Bu ikisi, kadını Cuhfe'de yakalamışlardı... Daha sonra Mukâtil İbn Hayyân kıssayı yukarıda geçtiği gibi tamâmıyla zikreder. Süddî de buna yakın bir ifâde ile aynı rivâyeti nakleder. Avfî, İbn Abbâs'tan, Mücâhid ve Katâde ile bir başkası da bu âyetlerin Hâtıb İbn Ebu Beltea hakkında nâzil olduğunu söylerler.

«Ey îmân edenler; Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin. Onlar size gelen gerçeği inkâr etmişken onlara sevgi gösteriyorsunuz.» Bu âyet ile; Allah'a, Rasûlüne ve mü'minlere savaş açan kâfirler ve müşrikler kasdedilmiştir. Allah onlara düşman olmayı ve onlarla savaşmayı emretmiş, onları dost ve arkadaş edinmeyi yasaklamıştır. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur: «Ey îmân edenler, yahûdî ve hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostudurlar. Sizden her kim onları dost edinirse; o da, onlardandır.» (Mâide, 51) Bu ifâde şiddetli bir tehdîd ve kuvvetli bir azâb vaadidir. Bir başka âyet-i kerîme'de de Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Ey îmân edenler, sizden önce kendilerine kitâb verilenlerden, dininizi alay ve eğlenceye alanları ve kâfirleri dost edinmeyin. Eğer mü'minler iseniz Allah'tan korkun.» (Mâide, 57). Bir diğer âyet-i kerîme'de de şöyle buyurmaktadır: «Ey îmân edenler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin. Allah'ın aleyhinize apaçık bir fermân vermesini mi istersiniz?» (Nisâ, 144) ve yine Hak Teâlâ «mü'minler, mü'minleri bırakıp ta; kâfirleri dost edinmesinler. Kim böyle yaparsa; artık Allah ile dostluğu kalmaz. Ancak onlardan sakınmanız müstesnâdır. Allah, size kendisinden korkmanızı emrediyor.» (Âl-i İmrân, 28) buyurmaktadır. Ailesi ve malları onların yanlarında olduğu için Kureyş'lilere iyi davranış gösterisinde bulunduğunu söylemesi üzerine Rasûlullah, Hâtıb İbn Ebu Beltea'nın özrünü kabul etmiştir. Burada İmâm Ahmed İbn Hanbel'in rivâyet ettiği şu hadîsi de zikredelim: Bize Mus'ab İbn Selâm... Rebî İbn Hirâş'tan nakletti ki; o, ben Huzeyfe'nin şöyle dediğini işittim, demiş: Rasûlullah bize bir, üç, beş, yedi, dokuz ve on bir çeşit misâl verdi. Bunlardan birini örnek olarak gösterdi, diğerlerini bıraktı. Buyurdu ki: Bir kavim zayıf ve miskîn bir topluluk idi. Zorba ve düşman bir kitle onlarla savaşa girişti. Allah o zayıf kitleyi zorbalara gâlib getirdi de, onlar düşmanları üzerine yürüyüp emirleri altında kullanmaya başladılar. Bunun üzerine Allah'a ulaşacakları güne kadar Allah onların aleyhinde gazabını indirdi.

«Halbuki onlar, Rabbınız olan Allah'a inandığınızdan dolayı sizi ve peygamberi yurdunuzdan çıkarıyorlar.» Bu ifâde, öncesiyle birlikte düşmanlara karşı tahrîk ve onları dost edinmekten alıkoyma hedefine yöneliktir. Çünkü onlar; Rasûlullah ve ashâbını tevhîd inancı ve yalnız

Allah'a samîmiyetle bağlılıkları nedeniyle aralarından çıkarmışlardı. Bunun için âyet-i kerîme, «Rabbınız olan Allah'a inandığınızdan dolayı» buyuruyor. Onlara göre sizin biricik suçunuz; âlemlerin Rabbı olan Allah'a inanmanızdı. Nitekim başka âyet-i kerîme'lerde bu husûs şöyle ifâde edilir: «Onlardan, yalnızca Azîz, Hamîd Allah'a inanmalarından dolayı intikâm almışlardı.» (Bürûc, 8) ve yine «Onlar ki; haksız yere ve sâdece; Rabbımız Allah'tır, dedikleri için yurdlarından çıkarılmışlardır.» (Hacc, 40) buyurmaktadır.

«Eğer siz, Benim yolumda savaşmak ve hoşnûdluğumu kazanmak için çıkmışsanız, onlara nasıl sevgi gösterirsiniz?» Eğer böyle iseniz, onları dost edinmeyin. Benim rızâmı kazanmak için Benim yolumda cihâda çıkmış iseniz, Benim ve sizin düşmanlarınızı dost edinmeyin. Çünkü onlar, sizin dininize düşman olduklarından ve hakkınızda kin beslediklerinden dolayı sizi yurdlarınızdan ve mallarınızdan etmişlerdir.

«Onlara nasıl sevgi gösterirsiniz? Oysa Ben, sizin gizlediğinizi de, açığa vurduğunuzu da bilirim.» Ben sizin gizli ve açık her şeyinizi bildiğim halde siz nasıl böyle davranabilirsiniz. «İçinizden kim bunu yaparsa; şüphesiz ki doğru yoldan sapmış olur. Şâyet onlar, sizi ele geçirirlerse; size düşman kesilirler. Kötülükle ellerini ve dillerini uzatırlar.» Eğer size güç yetirecek olurlarsa; söz ve fiille size her türlü işkenceyi yapmaktan çekinmezler ve «Sizin kâfir olmanızı isterler.» Size hiç bir hayrın ulaşmamasını hırsla isterler. Onlar, sizin gizli açık düşmanlarınızdırlar. Öyleyse bu gibileri, nasıl dost edinebilirsiniz? Bu ifâde aynı zamanda onlara düşmanlık etmeyi teşvîk etmektedir.

«Yakınlarınız ve çocuklarınız size aslâ fayda veremezler. Allah, kıyâmet günü onlarla sizin aranızı ayırır. Ve Allah, işlediklerinizi görendir.» Allah size kötülük murâd ettiği zaman, akrabâlığınız Allah katında size hiç bir fayda sağlamaz. Siz onları, Allah'ı kızdıracak bir şekilde memnûn edecek olursanız; onların size aslâ faydası dokunmaz. Yakınlarını memnûn etmek için âilesiyle küfürde uyuşan kişi, kaybetmiş, hüsrâna uğramış ve amelini hebâ etmiştir. Allah katında hiç bir kimsenin akrabâlığı ona yarar sağlamaz. İsterse peygamberlerden bir peygamberin yakını olsun. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Affân... Enes'ten nakletti ki; adamın birisi Rasûlullah (s.a.)a: Ey Allah'ın Rasûlü; babam nerede? dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ateşte. Adamın yüzündeki durumu görünce buyurdu ki: Doğrusu benim babam da senin baban da ateştedir. Müslim ve Ebu Dâvûd bu hadîsi Hammâd İbn Seleme kanalıyla Sâbit'ten naklederler.

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَٰهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَءَٰٓؤُا مِنكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِن

دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّىٰ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ
لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ
الْمَصِيرُ ﴿٤﴾ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاغْفِرْ لَنَا رَبَّنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٥﴾ لَقَدْ كَانَ
لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ ۚ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٦﴾

4 — İbrâhîm'de ve onun beraberinde olanlarda sizin için gerçekten güzel bir örnek vardı. Hani onlar, kavimlerine demişlerdi ki: Biz, sizden ve Allah'ı bırakıp taptığınız başka şeylerden uzağız. Sizi inkâr ediyoruz. Yalnız Allah'a inanıncaya kadar bizimle sizin aranızda ebedî düşmanlık ve öfke belirmiştir. Yalnız İbrâhîm'in, babasına; andolsun ki, senin için mağfiret dileyeceğim. Ama Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi def'etmeye gücüm yetmez, demesi müstesnâ. Ey Rabbımız, Sana tevekkül ettik ve Sana yöneldik. Dönüş de ancak Sana'dır.

5 — Ey Rabbımız, bizi o küfredenler için bir fitne kılma. Bağışla bizi. Ey Rabbımız, doğrusu Azîz, Hakîm olan Sensin Sen.

6 — Andolsun ki; sizlerden, Allah'ı ve âhiret gününü umanlar için onlarda güzel bir örnek vardır. Kim de yüz çevirirse; muhakkak ki Allah Ganî'dir, Hamîd'dir.

Kâfirlere karşı şiddetli davranmayı, onlara düşmanlık etmeyi ve onlardan kaçınarak uzaklaşmayı mü'min kullarına emreden Allah Teâlâ buyuruyor ki: «İbrâhîm'de ve onun beraberinde olanlarda sizin için gerçekten güzel bir örnek vardı.» Onunla beraber kendisine inanan tâbi'lerinde. «Hani onlar, kavimlerine demişlerdi ki: Biz, sizden ve Allah'ı bırakıp taptığınız başka şeylerden uzağız.» Biz, sizden ve Allah'ı bırakıp taptığınız şeylerden uzaklaştık. «Sizi inkâr ediyoruz.» Sizin dininizi ve yolunuzu reddediyoruz. «Yalnız Allah'a inanıncaya kadar bizimle sizin aranızda ebedî düşmanlık ve öfke belirmiştir.» Siz, Allah'ın birliğini kabul ederek yalnız ve yalnız O'na ibâdet edip şirkten uzaklaşıncaya, O'nun dışında taptığınız putları ve heykelleri reddedinceye kadar, bizimle sizin aranızda düşmanlık ve öfke belirmiştir.

«Yalnız İbrâhîm'in, babasına; andolsun ki, senin için mağfiret dileyeceğim. Ama Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi def'etmeye gücüm yetmez, demesi müstesnâ.» Sizin için İbrâhîm'de ve onun kavminde örnek alacağınız güzel bir numûne vardır. Yalnızca İbrâhîm'in babası için mağfiret dilemesi müstesnâdır. Bu, ona vermiş olduğu bir va'din yerine getirilmesinden ibâretti. Ancak İbrâhîm'e babasının Allah'ın düşmanı olduğu tebeyyün edince ondan uzaklaşmıştı. Çünkü mü'minlerden bir kısmı şirk üzere ölmüş olan babalarına duâ ediyor ve mağfiret dileyerek; İbrâhîm de babasına mağfiret dilemişti, diyorlardı. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle «Cehennem ashâbı oldukları muhakkak meydana çıktıktan sonra —akrabâ bile olsalar— müşrikler için mağfiret dilemek peygambere ve mü'minlere yaraşmaz. İbrâhîm'in babası için mağfiret dilemesi; sadece ona verdiği bir vaadden dolayı idi. Ama onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca; ondan uzaklaştı. Muhakkak ki İbrâhîm, çok içli ve halîm idi.» (Tevbe, 113-114) Burada ise Allah Teâlâ «İbrâhîm'de ve onun beraberinde olanlarda sizin için gerçekten güzel bir örnek vardır. Hani onlar, kavimlerine demişlerdi ki: Biz, sizden ve Allah'ı bırakıp taptığınız başka şeylerden uzağız. Sizi inkâr ediyoruz. Yalnız Allah'a inanıncaya kadar bizimle sizin aranızda ebedî düşmanlık ve öfke belirmiştir. Yalnız İbrâhîm'in, babasına; andolsun ki senin için mağfiret dileyeceğim. Ama Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi def'etmeye gücüm yetmez, demesi müstesnâ.» buyuruyor. Yani İbrâhîm'in bu davranışı sizin için örnek değildir. Müşriklere mağfiret dilemesi sizin için örnek teşkîl etmez. İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde, Mukâtil, Dahhâk ve bir başkası böyle demiştir.

Bilâhare Allah Teâlâ İbrâhîm'in ve beraberinde bulunanların, kavimlerinden uzaklaşarak Allah Azze ve Celle'ye sığındıklarını ve şöyle yalvardıklarını haber veriyor: «Ey Rabbımız, Sana tevekkül ettik ve Sana yöneldik. Dönüş de ancak Sana'dır.» Bütün işlerde Sana dayandık. Bütün işlerimizi Sana teslîm ettik ve Sana bıraktık. Âhiret diyârında dönüş Sana'dır. «Ey Rabbımız, bizi o küfredenler için bir fitne kılma.» Mücâhid der ki: Bu âyetin anlamı şöyledir: Ey Rabbımız; onların eliyle de bizi azâblandırma, Senin katındakilerin vâsıtasıyla da azâblandırma. Çünkü onlar; eğer bunlar hak yolda olsalardı bu azâb başlarına gelmezdi, derler. Dahhâk da böyle mânâ vermiştir. Katâde ise der ki: Onları bize gâlib kılma. O takdîrde bununla fitneye düşerler ve kendileri hak üzere oldukları için bize gâlib olduklarını sanırlar. İbn Cerîr Taberî de bu mânâyı tercîh etmiştir. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'ın bu âyete şöyle mânâ verdiğini bildirir: Onları bizim üzerimize musallat etme ki bizi fitneye sevkederler.

«Bağışla bizi. Ey Rabbımız, doğrusu Azîz, Hakîm olan Sensin Sen.» Bizim günâhlarımızı başkalarına gösterme. Bizimle Senin aranda bu-

lunan şeylerden dolayı «Bizi affet. Doğrusu Azîz, Hakîm olan Sensin Sen.» Senin kanatların altına sığınanın aslâ horlanmayacağı, sözlerinde ve fiillerinde, teşrîat ve takdirînde hikmet sâhibi olan Sensin Sen.

«Andolsun ki; sizlerden, Allah'ı ve âhiret gününü umanlar için onlarda güzel bir örnek vardır.» Bu, daha önce geçen buyruğun te'kîdi mâhiyetindedir. Çünkü burada tesbît edilen örnek, öncekinin aynıdır. «Allah'ı ve âhiret gününü umanlar için» kavli ise Allah'ı ve âhireti kabûl edenleri teşvîk sadedindedir. «Kim de yüz çevirirse; muhakkak ki Allah, Ganîdir, Hamîd'dir.» Allah'ın emrettiğinden yüz çevirenler için O. Ganî'dir, Hamîd'dir. Bu âyet-i kerîme İbrâhîm sûresindeki şu âyete benzemektedir: «Siz ve yeryüzünde bulunanlar hepsi nankörlük etseniz; muhakkak ki Allah, müstağnî ve hamde lâyık olandır.» (İbrâhîm, 8). Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'ın «Ganî'dir» kavline; zenginliği mükemmel olan, anlamını verdiğini bildirir. Mükemmel zenginlik Allah'ın sıfatıdır, başkası için bu mümkün değildir. Çünkü O'nun dengi ve benzeri hiçbir şey yoktur. Vâhid ve Kahhâr olan Allah'ı tenzîh ederiz. «Hamîd'dir» Mahlûkâtının hamdine lâyık olandır. Bütün fiil ve sözlerinin hepsinde övülendir. O'ndan başka ilâh, O'ndan ayrı Rab yoktur.

عَسَى اللَّهُ أَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةً ۚ وَاللَّهُ قَدِيرٌ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧﴾
لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ
إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٨﴾ إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ
وَظَاهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوْهُمْ ۚ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٩﴾

7 — Olur ki Allah; sizinle, onlardan düşman olduğunuz kimseler arasında yakında bir dostluk peydâ eder. Allah Kadîr'dir. Ve Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.

8 — Sizinle din uğrunda savaşmayan, sizi yurdunuzdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve âdil davranmanızı Allah yasaklamaz. Doğrusu Allah, âdil olanları sever.

9 — Allah; sadece sizinle din uğrunda savaşanları, sizi yurdlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanıza yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar. Kim onları dost edinirse; işte onlar, zâlimlerin kendileridir

Allah Teâlâ mü'min kullarına; kâfirlere düşmanlık etmelerini emrettikten sonra buyuruyor ki: «Olur ki Allah; sizinle, onlardan düşman olduğunuz kimseler arasında yakında bir dostluk peydâ eder.» Nefretten sonra sevgi, kızgınlıktan sonra dostluk ve ayrılıktan sonra ülfet peydâ eder. «Allah, Kadîr'dir» Birbirine zıd, birbirinden ayrı ve farklı olan şeyleri birleştirmeye dilerse muktedirdir. Düşmanlık ve katılıktan sonra kalblerin arasını uyuşturur da, hepsi tek bir varlık haline gelir. Nitekim Allah Teâlâ Ansâr'a minnet ederek şöyle buyurmaktaydı: «Ve Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani siz düşman idiniz de O, kalblerinizin arasını uzlaştırdı da, O'nun nimeti sâyesinde kardeş oldunuz. Siz, bir ateş uçurumunun tâm kenarında iken, sizi oradan doğru yola eresiniz diye kurtardı.» (Âl-i İmrân, 103). Nitekim Rasûlullah (s.a.) da onlara şöyle demişti: Sizi sapıklar olarak bulup ta benim vâsıtamla Allah hidâyete erdirmedi mi? Siz ayrı ayrı gruplar idiniz de benim vâsıtamla Allah sizi birbirinize ısındırmadı mı? Enfâl sûresinde ise şöyle buyurmaktadır: «Seni ve mü'minleri yardımıyla destekleyen O'dur. Ve onların kalblerini birleştirmiştir. Eğer yeryüzünde bulunan her şeyi sarfetsen yine de onların kalblerini birleştiremezdin. Fakat Allah birleştirdi onların arasını. Muhakkak ki Allah; Azîz'dir, Hakîm'dir.» (Enfâl, 62-63). Nitekim hadîs-i şerîf'te şöyle buyurulur: Dostunu yavaş yavaş sev; belki bir gün düşmanın olur. Düşmanına da yavaş yavaş kız; belki bir gün dostun olur. Şâir de der ki:

«Belki de Allah bir süre sonra birbirinden uzak iki dostu birleştirir,
Halbuki onlar hiç buluşmayacaklarını sanırlardı.»

«Ve Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir.» Kâfirler, tevbe edip Rablarına yöneldikleri ve O'na teslîm oldukları takdîrde küfürlerinden dolayı onları affeder. Çünkü O, hangi günâh olursa olsun kendisine tevbe edenin tevbesini bağışlar ve merhamet eder.

Mukâtil İbn Hayyân der ki: Bu âyet Ebu Süfyân Sahr İbn Harb hakkında nâzil olmuştur. Çünkü Rasûlullah (s.a.) onun kızıyla evlenmiş ve böylece aralarında bir dostluk teşekkül etmişti. Mukâtil'in söylediği bu ifâdenin üzerinde durulması gerekir. Çünkü Rasûlullah (s.a.), Ebu Süfyân'ın kızı Ümmü Habîbe ile fetihten önce evlenmişti. Ebu Süfyân ise ancak fetih gecesi müslüman olmuştu. Bu konuda ihtilâf yoktur. Bundan çok daha güzeli İbn Ebu Hâtim'in rivâyet ettiği şu haberdir: Bana Muhammed İbn Azîz... İbn Şihâb'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) Harb oğlu Ebu Süfyân'ı Yemen'de bir yere vâlî tâyîn etmiş. Rasûlullah (s.a.) vefât edince Ebu Süfyân geri dönmüş ve Zu'l-Hammâr'ın irtidât ettiğini öğrenince; onunla karşılaşıp savaşmıştı. Böylece Ebu Süfyân din uğrunda cihâd eden ve mürtedlerle ilk savaşan kişi olmuştu. İbn Şihâb der ki: Ebu Süfyân «Olur ki Allah; sizinle, onlardan düşman olduğunuz kimseler arasında yakında bir dostluk peydâ eder.»

âyeti hakkında nâzil olan kimselerdendir. Müslim'in Sahîh'inde İbn Abbâs'tan nakledilir ki; Ebu Süfyân şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü; senden üç şey istiyorum onları bana ver. Rasûlullah (s.a.); peki, demiş. Ebu Süfyân; müslümanlarla savaştığım gibi kâfirlerle savaşmam için beni emîr ta'yîn et. Rasûlullah (s.a.); peki, demiş. Ebu Süfyân; Muâviye'yi yanında kâtib yap, deyince Rasûlullah (s.a.); peki, demiş Ebu Süfyân, arapların en güzeli ve en iyi kadını kızım Ümmü Habîbe'dir, onu seninle evlendireceğim. Bu hadîs üzerine daha önce söz edilmişti.

«Sizinde din uğrunda savaşmayan, sizi yurdunuzdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve âdil davranmanızı Allah yasaklamaz.» Sizinle din uğrunda savaşmamış olan güçsüz, zayıf ve kadın kâfirlere iyilik yapmanızı Allah yasaklamaz. Âdil davranmanızı da yasaklamaz. «Doğrusu Allah, âdil olanları sever.» İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Muâviye... Hz. Ebubekir'in kızı Esmâ'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Sözleşme yaptıklarında Kureyş döneminde müşrik olan annem bana geldi. Ben, Rasûlullah'a varıp dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü; annem beni isteyerek yanıma geldi. Onunla buluşayım mı? Rasûlullah (s.a.); evet annenle buluş, dedi. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Âsim... Abdullah İbn Zübeyr'in şöyle dediğini nakletti: Kuteyle, kızı Esmâ Bint Ebubekir'in yanına hediyelerle geldi. O zaman müşrik idi. Hediyeleri arasında yağda kızartılmış hardal, kurutulmuş sütten yapılmış bir yiyecek ve yağ vardı. Esmâ onun hediyelerini kabul etmek ve evine girmesine müsâade etmek istemedi. Durumu gidip Hz. Âişe'ye sordu. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle «Sizinle din uğrunda savaşmayan, sizi yurdunuzdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve âdil davranmanızı Allah yasaklamaz. Doğrusu Allah, âdil olanları sever.» âyeti nâzil oldu. Böylece Rasûlullah onun hediyelerini kabul etmesini ve annesinin evine girmesine izin vermesini emretti. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim de Mus'ab İbn Sâbit kanalıyla Âmir İbn Abdullah İbn Zübeyr'den bu hadîsi rivâyet ederler. İmâm Ahmed ve İbn Cerîr Taberî'nin rivâyetinde Kuteyle'nin künyesi de yazılıdır. Buna göre Kuteyle Bint Abdülüzzâ İbn Esad'dır. Mâlik Oğullarındandır. Ayrıca İbn Ebu Hâtim şu ifâdeyi ekler: Kureyş ile Rasûlullah (s.a.)ın arasında anlaşma bulunduğu sürede.

Ebu Bekr Ahmed İbn Amr İbn Abd'ül-Hâlık el-Bezzâr der ki: Bize Abdullah İbn Şebîb... Urve'den nakletti ki Hz. Âişe ve Esmâ şöyle demişler: Rasûlullah (s.a.) ile Kureyşli'ler arasında muâhede bulunduğu sırada müşrik olan annemiz Medîne'de yanımıza geldi. Biz dedik ki: Ey Allah'ın Rasûlü, annemiz bizi isteyerek Medîne'ye gelmiş, onunla buluşalım mı? O: evet onunla buluşun, dedi. Sonra Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bu hadîsin Zührî kanalıyla Urve'den ve Âişe'den naklinin yalnız bu vechini biliyoruz. Ben derim ki; bu hadîs, bu ifâdesiyle münker-

dir. Çünkü Âişe'nin annesi Ümmü Rûmân'dır ve o müslüman olmuş, hicret etmiş idi. Esmâ'nın annesi ise yukarıda geçen hadîslerde belirtildiği gibi başka bir kadındı. Allah en iyisini bilendir.

«Doğrusu Allah, âdil olanları sever.» Bu âyetin tefsîri Hucurât sûresinde geçmişti. Ben burada bir sahîh hadîsi aktaracağım: Âdil davrananlar; halklarına hüküm verirken adâlet ettikleri ve adâletten dönmedikleri için Arş'ın sağında, nûrdan minberler üzerindedirler.

«Allah; sâdece sizinle din uğrunda savaşanları, sizi yurdlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanıza yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar.» Allah, size düşmanlıkla karşı koyanları, sizinle savaşanları ve yurdunuzdan çıkaranları ve sizin yurdunuzdan çıkarılmanıza yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar. Dost edinmenizi yasakladığı gibi, onlara düşman olmanızı emreder. Daha sonra onları dost edinenlere tehdîdini pekiştirerek buyuruyor ki: «Kim onları dost edinirse; işte onlar, zâlimlerin kendileridir.» Bu ifâde, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Ey îmân edenler; yahûdî ve hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostudurlar. Sizden her kim, onları dost edinirse; o da onlardandır. Şüphesiz ki Allah, zâlimler gürûhunu hidâyete erdirmez.» (Mâide, 51).

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا جَآءَكُمُ ٱلْمُؤْمِنَٰتُ مُهَٰجِرَٰتٍ فَٱمْتَحِنُوهُنَّ ۖ ٱللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَٰنِهِنَّ ۖ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ
مُؤْمِنَٰتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى ٱلْكُفَّارِ ۖ لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ ۖ وَءَاتُوهُم مَّآ أَنفَقُوا۟ ۚ وَلَا جُنَاحَ
عَلَيْكُمْ أَن تَنكِحُوهُنَّ إِذَآ ءَاتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ ۚ وَلَا تُمْسِكُوا۟ بِعِصَمِ ٱلْكَوَافِرِ وَسْـَٔلُوا۟ مَآ أَنفَقْتُمْ وَلْيَسْـَٔلُوا۟
مَآ أَنفَقُوا۟ ۚ ذَٰلِكُمْ حُكْمُ ٱللَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ ۚ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾ وَإِن فَاتَكُمْ شَىْءٌ مِّنْ أَزْوَٰجِكُمْ
إِلَى ٱلْكُفَّارِ فَعَاقَبْتُمْ فَـَٔاتُوا۟ ٱلَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْوَٰجُهُم مِّثْلَ مَآ أَنفَقُوا۟ ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ٱلَّذِىٓ أَنتُم بِهِۦ
مُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

10 — Ey îmân edenler; inanan kadınlar hicret ederek size gelirlerse, onları imtihân edin. Allah onların îmânlarını daha iyi bilir. Fakat siz de onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz; artık onları kâfirlere geri göndermeyin. Bunlar onlara helâl değildir, onlar da bunlara helâl olmazlar. Onların sarfettiklerini kendilerine geri verin. Mehirlerini verdiğiniz zaman onlarla evlenmenizde bir ve-

bâl yoktur. Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın, sarfettiğinizi isteyin. Onlar da sarfettiklerini istesinler. Allah'ın hükmü budur. Aranızda O hükmeder. Ve Allah, Alîm'dir, Hakîm'dir.

11 — Eğer eşlerinizden kâfirlere bir şey geçecek olursa ve siz de gâlib durumda bulunursanız; eşleri gidenlere sarfettikleri kadarını verin. İnandığınız Allah'tan sakının.

Rasûlullah ile Kureyş'li kâfirler arasında yapılmış olan Hudeybiye sözleşmesi daha önce Fetih sûresinde geçmişti. Bu sözleşmede şu ibâre de yer alıyordu: «Bizden bir kişi —senin dininden de olsa— sana gelecek olursa; onu mutlakâ bize geri çevireceksin.» Bir başka rivâyette bu madde şöyle kayıdlıdır: «Senin dininden de olsa, bizden bir tek ferd sana gelir; onu bize geri vereceksin.» Urve, Dahhâk, Abdurrahmân İbn Zeyd, Zührî, Mukâtil ve Süddî'nin kavli budur. Bu rivâyete göre bu âyet-i kerîme sünnet ile tahsîs edilmiştir. Sünnetin âyeti tahsîs ettiğinin en güzel örneklerinden birisidir. Selef'ten bazılarına göre de; sünnet bu âyeti neshetmiştir. Çünkü Allah Azze ve Celle mü'min kullarına; inanan kadınlar hicret ederek kendilerine gelecek olurlarsa onları imtihân etmelerini ve onların inanmış olduklarını öğrenirlerse bir daha kâfirlere geri vermemelerini emretmektedir. Bunlar onlara helâl değildir, onlar da bunlara helâl olmazlar.

Biz el-Müsned el-Kebîr'de Abdullah İbn Ebu Ahmed İbn Cahş'ın hal tercümesinde belirttiğimiz gibi Ebu Bekr İbn Âsım... Hüseyn İbn Ebu Lübâne'den nakletti ki; Abdullah İbn Ebu Ahmed şöyle demiş: Ukbe İbn Ebu Muayt'ın kızı Ümmü Gülsüm hicret etti. Kardeşi İmâre ve Velîd Hz. Peygamberin yanına gelerek onunla konuştular ve Ümmü Gülsüm'ü kendilerine iâde etmesini istediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ yalnız kadınlara mahsûs olmak üzere Peygamber ile müşrikler arasındaki ahdi (sözleşmeyi) bozdu ve kadınların müşriklere iâde edilmesini yasakladı. Bunun üzerine imtihân âyeti denilen (bu âyet) nâzil oldu. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... Ebu Nasr el-Esedî'den nakletti ki; İbn Abbâs'a; Rasûlullah (s.a.)ın kadınları imtihân etmesi nasıldı? diye sorulmuş. İbn Abbâs demiş ki: Rasûlullah (s.a.) onları Allah adına; kocasına kızdığı için yurdundan çıkmadığı, bir topraktan bir başka toprağı arzulayarak çıkmadığı, dünya adına ve dünya peşinde koşarak çıkmadığı, yalnız ve yalnız Allah ve Rasûlü için çıktığı konusunda akdettirerek söyletir ve imtihân ederdi. İbn Cerîr Taberî ayrıca bu hadîsi bir başka yolla Ağarr İbn Sabbâh'tan nakleder. Ebu Bekr el-Bezzâr da o yolla bu hadîsi rivâyet eder.

Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «Ey îmân edenler; inanan kadınlar hicret ederek size gelirlerse; onları imtihân edin.» âyeti konusunda şöyle demiştir: Onlar Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın rasûlü ve kulu olduğuna şehâdet ederek imtihân edilirlerdi. Mücâhid der ki: «İmtihân edin» kavli; niçin geldiklerini soruşturun, demektir. Eğer kocalarına kızarak veya onları kızdırarak veya başka bir sebeple îmân etmeksizin gelmişlerse; onları tekrâr eşlerine döndürün. İkrime der ki: Onlara seni Allah ve Rasûlünün sevgisinden başka bir şey getirdi mi? Kocandan kaçmak veya bizlerden bir erkeğin sevgisi mi seni buraya getirdi? diye sorulur. Allah Teâlâ'nın «Onları imtihân edin» kavlinin mânâsı işte budur. Katâde der ki: Onların imtihân edilmeleri şöyle idi: Sizi yurdunuzdan kocanıza karşı olan nefretiniz mi çıkardı? İslâm'a ve müslümanlara sevgi ile İslâm tutkusundan başka bir şey mi çıkardı? diye Allah'a yemîn ettirilirlerdi. Bunu söyledikleri takdîrde imtihânları kabul edilirdi.

«Fakat siz de onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz; artık onları kâfirlere geri döndürmeyin.» Bu ifâde, îmâna kesin olarak muttali' olmanın mümkün olduğunu göstermektedir.

«Bunlar onlara helâl değildir, onlar da bunlara helâl olmazlar.» Bu âyet-i kerîme, müslüman kadınların müşrik erkeklerle evlenmesini harâm kılmıştır. İslâm'ın başlangıç döneminde müşrik bir erkeğin mü'min bir kadınla evlenmesi câiz idi. Bu sebeple Peygamberin kızı Zeyneb'in kocası Ebu'l-Âs Rebî idi ve Zeyneb müslüman iken o, kavminin dinine bağlıydı. Bu sebeple Bedir günü esîrler arasında Ebu'l-Âs İbn Rebî de bulununca karısı Zeyneb'i Peygambere göndererek annesi Hatîce'den kendisine kalmış olan bir gerdanlığı vererek kurtulmak istemişti. Rasûlullah (s.a.) bu gerdanlığı görünce ona karşı içinde bir rikkat belirdi. Ve müslümanlara dedi ki: Eğer bunun fidyesini kabûl edip esîrini salıverirseniz yapın. Onlar da kabûl ettiler. Rasûlullah (s.a.) kızı Zeyneb'i kendisine göndermek şartıyla onu serbest bıraktı. Ebu'l-Âs İbn Rebî' va'dini yerine getirerek söyleneni yaptı ve Zeyd İbn Hârise ile beraber Zeyneb'i Hz. Peygambere gönderdi. Hz. Zeyneb Bedir vak'asından sonra (yaklaşık ikinci yılda) Medîne'de ikâmet etti. Nihâyet kocası Ebu'l-Âs İbn Rebî' Hicret'in sekizinci senesinde müslüman oldu da ilk nikâh uyarınca Peygamber Zeyneb'i ona geri verdi ve onun için ayrıca bir mehir istemedi. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ya'kûb... Abdullah İbn Abbâs'tan naklətti ki, Rasûlullah (s.a.) kızı Zeyneb'i ilk nikâh ile kocası Ebu'l-Âs İbn Rebî'a geri verdi. Kocasının müslüman olmasından altı yıl önce Zeyneb hicret etmişti. Onun için yeniden bir şâhid ve mehir istemedi. Ebu Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce de bu hadîsi rivâyet ederler. Bazıları; iki yıl sonra iâde etti, derler ki bu sahîhtir. Çünkü Ebu'l-Âs İbn Rebî'in müslüman oluşu, müslüman kadın-

ların müşriklere harâm kılınmasından iki sene sonra olmuştur. Tirmizî der ki: Bu hadîsin isnâdında bir eksiklik yoktur ve biz bu hadîsi bu şekliyle bilmiyoruz. Belki de Dâvûd İbn Husayn'ın mahfûzâtı arasında yer almıştır. Ben, Abd İbn Humeyd'in şöyle dediğini işittim: Yezîd İbn Hârûn'un, İbn İshâk'a bu hadîsi ve İbn Haccâc'ın Amr İbn Şuayb kanalıyla babasından, onun da dedesinden naklettiği şu hadîsi anlattığını duydum: Rasûlullah (s.a.) kızını Rebî' oğlu Ebu'l-Âs'a yeni bir mehir ve nikâh ile geri verdi. Yezîd der ki: Abdullah İbn Abbâs'ın hadîsi isnâd bakımından daha sağlamdır ve Amr İbn Şuayb'ın hadîsine dayanmaktadır. Ben derim ki; İmâm Ahmed, Tirmizî ve İbn Mâce de Haccâc İbn Artâ kanalıyla Amr İbn Şuayb'ın hadîsini nakletmişlerdir. İmâm Ahmed ve bir başkası ise bu hadîsi zayıf saymıştır. Allah en iyisini bilendir.

Cumhûr-u Ulemâ İbn Abbâs'ın hadîsine şöyle karşılık verirler: Belki de bu olayda henüz Zeyneb iddetini tamâmlamamış olduğu için böyle buyurulmuştur. Çünkü ulemânın çoğunluğunun üzerinde birleştiği kanâata göre; iddet tamâmlanır da kocası müslüman olmazsa; o kadının kocasıyla olan nikâhı bozulur. Başkaları da derler ki: İddet biterse kadın serbesttir. İsterse nikâh üzere durup devâm eder, isterse nikâhı feshedip bir başka kocaya gider. Bunu Abdullah İbn Abbâs'ın hadîsine dayandırmışlardır. Allah en iyisini bilendir.

«Onların sarfettiklerini kendilerine geri verin.» Müşrik kocalarının Muhâcir kadınlarına verdikleri mehir ve benzeri şeyleri tekrâr kendilerine iâde edin. İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde, Zührî ve bir başkası böyle demiştir.

«Mehirlerini verdiğiniz zaman; onlarla evlenmenizde bir vebâl yoktur.» Onların mehrini verirseniz, iddetin bitmesi ve diğer şartları yerine getirmek kaydıyla evlenebilirsiniz.

«Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın.» Müşrik kadınlarla evlenip onlarla yaşamanın mü'min kullarına harâm olduğunu Allah Azze ve Celle beyân ediyor. Sahîh bir hadîste Zührî, Urve'den o da Misver ve Mervân İbn Hakem'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) Hudeybiye günü Kureyş'li kâfirlerle muâhede yapınca mü'min kadınlardan bir grup geldiler. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle'nin «Ey îmân edenler; inanan kadınlar, hicret ederek size gelirlerse...» kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın.» kavline kadar olan âyet-i kerîmesi nâzil oldu. O gün, Hz. Ömer iki karısını boşadı. Bunlardan birisi Ebu Süfyân oğlu Muâviye ile, diğeri de Ümeyye oğlu Safvân ile evlendi. İbn Seur, Ma'mer kanalıyla Zührî'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) Hudeybiye altında bulunduğu sırada bu âyet indirildi. Orada yaptığı sözleşmede Mekke'lilerden kim Peygambere gelecek olursa; Peygamber onu tekrâr iâde edecekti. Kadınlar gelince bu âyet nâzil oldu ve Rasûlullah (s.a.) o kadınların

mehrinin kocalarına iâde edilmesini emretti. Müşrik erkeklere de müslüman kadınlar gidecek olursa, onların da kocalarına mehirlerini vermesini hükme bağladı ve «Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın.» buyurdu. Abdullah İbn Zeyd İbn Eslem de böyle der. Allah Teâlâ'nın bu hükmü vermiş olmasının sebebi; müslümanlarla müşrikler arasında bulunan sözleşme idi.

Muhammed İbn İshâk... Zührî'den nakleder ki; o gün Muğîre oğlu Ebu Ümeyye'nin kızı Karîbe'yi Hz. Ömer boşadı ve onu Muâviye aldı. Ayrıca Huzâa kabîlesinden Amr kızı Ümmü Külsûm'u da boşadı —ki bu Ubeydullah'ın annesidir— onunla da kendi kavminden bir kişi olan Ebu Cehm İbn Huzeyfe İbn Ğânim evlendi. Her ikisi de şirk üzere idiler. Talha İbn Ubeydullah da Abdulmuttalib oğlu Hâris oğlu Rebîa kızı Ervâ'yı boşadı. Ondan sonra Âs oğlu Saîd oğlu Hâlid onunla evlendi.

«Sarfettiğinizi isteyin. Onlar da sarfettiklerini istesinler.» Kâfirlere giden eşlerinize gittikleri takdîrde harcadığınız nafakaları isteyin. Onlar da müslümanlara hicret eden eşlerine harcadıkları nafakaları istesinler.

«Allah'ın hükmü budur. Aranızda O hükmeder.» Barış anlaşması ve kadınların bundan istisnâ edilmesi ve bütün bunlar Allah'ın mahlûkâtı arasında vermiş olduğu hükümdür. «Ve Allah, Alîm'dir, Hakîm'dir.» Kulları için neyin elverişli olduğunu bilir ve buna göre hükmeder.

«Eğer eşlerinizden kâfirlere bir şey geçecek olursa ve siz de gâlib durumda bulunursanız; eşleri gidenlere sarfettikleri kadarını verin.» Mücâhid ve Katâde der ki: Bu hüküm, kocalarına bir şey vermeden karıları firâr eden erkekler içindir. Bunlar müslümanlarla sözleşmesi bulunmayan kâfirler hakkındadır. Onlardan bir kadın müslümanların yanına gelecek olursa; onlar müslümanlardan giden kadının nafakasını ödeyinceye kadar müslümanlar onlara bir şey vermezler. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Yûnus... Zührî'den nakletti ki; Mü'minler Allah'ın hükmünü kabûl edip kendi hanımlarına nafakalarını veren müşriklere emredildikleri nafakaları müslümanlar da verdiler. Ama müşrikler, Allah'ın kendilerine emrettiği şekilde müslümanlara nafaka ödemeyi kabul etmediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ mü'minlere: «Eğer eşlerinizden kâfirlere bir şey geçecek olursa ve siz de gâlib durumda bulunursanız; eşleri gidenlere sarfettikleri kadarını verin. İnandığınız Allah'tan sakının.» âyetini indirdi. Bu âyetten sonra mü'minlerin eşlerinden herhangi bir kadın, müşriklere gidecek olursa; mü'minler onların eşlerine ellerinde bulunanlardan bir nafaka tahsîs ettiler. İmân edip hicret eden eşlerine infâk etmekle emredildikleri müşriklerin mallarından onlara verdiler. Sonra bir şey kalacak olursa fazla olarak müşriklere geri verirlerdi.

Avfî, İbn Abbâs'ın bu âyet hakkında şöyle dediğini nakleder: Mu-

hâcirlerden bir kişinin eşi kâfirlere gidecek olursa; Rasûlullah (s.a.) onun harcadığı kadar malın ganîmetten ona verilmesini emrederdi. Mücâhid de böyle demiştir. Âyette geçen (فعاقبتم) kelimesi; Kureyş'lilerden veya başkalarından bir ganîmet elde ederseniz, demektir. Bu takdîrde âyetin mânâsı şöyle olur: Ve siz de onlardan bir ganîmet elde ederseniz; eşleri gidenlere sarfettikleri kadarını verin. Yani mehirlerini. Mesrûk, İbrâhîm, Katâde, Mukâtil, Dahhâk, Süfyân İbn Hasan ve Zührî de böyle demişlerdir. Bu ifâde birinci görüşle çelişmez. Çünkü birincisi mümkün olursa, daha evlâdır. Aksi takdîrde kâfirlerin elinden alınan ganîmetlerden onlara verilir ki bu da, bir genişletmedir. İbn Cerîr Taberî'nin tercîh ettiği görüş de budur. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَىٰ أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعْهُنَّ وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٢﴾

12 — Ey Peygamber; inanmış kadınlar; Allah'a hiç bir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zinâ etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasından bir iftirâ düzüp getirmemek, ma'rûfu işlemekte sana karşı gelmemek üzere bîat etmeye geldikleri zaman, bîatlarını kabul et. Ve onlar için Allah'tan mağfiret dile. Muhakkak ki Allah; Gafûr'dur, Rahîm'dir.

Buhârî der ki: Bize İshâk... İbn Şihâb'ın kardeşi oğlundan nakletti ki; o, amcasına şöyle dediğini işitmiş: Bana Urve Peygamberin eşi Hz. Âişe (r.a.)nin şöyle dediğini haber verdi: Rasûlullah (s.a.) kendisine hicret eden mü'min kadınları «Ey Peygamber; inanmış kadınlar; Allah'a hiç bir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zinâ etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasından bir iftirâ düzüp getirmemek, ma'rûfu işlemekte sana karşı gelmemek üzere bîat etmeye geldikleri zaman, bîatlarını kabul et. Ve onlar için Allah'tan mağfiret dile. Muhakkak ki Allah; Gafûr'dur, Rahîm'dir.» âyeti ile onları imtihân ederdi. Urve Hz. Âişe'nin şöyle dediğini bildirdi: Mü'min kadınlardan bu şartı kabul edenlere Rasûlullah (s.a.); ben senin bîatını kabul ettim, derdi. Bunu sözle söylerdi. Hayır, Allah'a andolsun ki; Pey-

gamber hiç bir sözleşmede bir kadının elini eline değdirmemiştir. Onlar da; biz bu şartlar üzere sana bîat ettik, diyerek bîat ederlerdi. Bu ifâde Buhârî'nindir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdurrahmân İbn Mehdî... Emîme Bint Rukayka'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Bazı kadınlarla birlikte Rasûlullah'ın yanına ona bîat etmek üzere geldik. Rasûlullah Kur'ân'da belirtildiği gibi: «Allah'a hiç bir şeyi ortak koşmamak...» üzere bizden söz aldı. Ve; gücünüz yettiği ölçüde, dedi. Biz; Allah ve Rasûlü bize kendimizden daha merhametlidir, dedik. Ey Allah'ın Rasûlü, bizimle musâfaha yapmayacak mısınız? dedik. Rasûlullah (s.a.) dedi ki: Ben, kadınlarla musâfaha yapmam. Sadece bir kadına söylediğim söz, yüz kadına söylediğim söz gibidir. Bu hadîsin isnâdı sahîhtir. Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce de bu hadîsi Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla rivâyet ederler. Neseî de Sevrî kanalıyla Mâlik İbn Enes'ten rivâyet eder. Hepsi de Muhammed İbn Münkedir kanalıyla Emîme'den naklederler. Tirmizî; bu hadîs hasendir, sahîhtir. Ancak Muhammed İbn Münkedir kanalıyla bilmekteyiz, der. İmâm Ahmed ayrıca bu hadîsi Muhammed İbn İshâk kanalıyla, Muhammed İbn Münkedir'den, o da Emîme Bint Rukayka'dan rivâyet eder. Bu rivâyette fazla olarak; Peygamber bizden hiç bir kadınla musâfaha etmedi, ifâdesi yer almaktadır. İbn Cerîr Taberî de Mûsâ kanalıyla, Muhammed İbn Münkedir'den o da Emîme Bint Rukayka'dan bu hadîsi rivâyet eder. İbn Ebu Hâtim de bu hadîsi Ebu Ca'fer er-Râzî kanalıyla Muhammed İbn Münkedir'den rivâyet eder. Muhammed İbn Münkedir der ki: Emîme Bint Rukayka —ki o Fâtıma'nın teyzesi Hatîce'nin bacısıydı— dan sözlü olarak bana anlattı ki der ve hadîsi sonuna kadar zikreder.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bana Ya'kûb... Selmâ bint Kays'tan nakletti ki o Peygamberin teyzelerinden birisiydi, Rasûlullah (s.a.) ile iki kıbleye doğru birlikte namaz kılmıştı. Neccâr oğullarından Adiyy kabîlesine mensûb bir kişinin hanımıydı. Selmâ der ki: Ben, Ansâr'dan kadınlarla birlikte bîat etmek üzere Rasûlullah (s.a.)ın huzûruna vardım. Rasûlullah (s.a.), bizden, hiç bir şeyi Allah'a şirk koşmamak, hırsızlık yapmamak, zinâ etmemek, çocuklarımızı öldürmemek, elimizle ayağımız arasında uydurduğumuz bir iftirâ ile kimseye bühtân etmemek ve emredilen şeylerden hiç birisinde Peygambere isyân etmemek üzere ahid aldı. Rasûlullah (s.a.) ayrıca; kocanıza hîle yapmayın, diye de ilâve etti. Selmâ der ki: Biz Peygambere bîat edip ayrıldıktan sonra içlerinden bir kadına dedim ki: Git Peygambere sor, kocamızı aldatmak da ne? O, Peygambere sorunca, Rasûlullah (s.a.); kocanın malını alıp onu başkasına vermendir, dedi. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İbrâhîm İbn Ebu'l-Abbâs, Âişe Bint Kudâme'den —İbn Maz'ûn'un kızı Âişe nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben, Huzâa kabîlesinden Süfyân'ın kı-

zı olan annem Râita ile birlikte Hz. Peygamberin kadınlarından bîat aldığını ve şöyle dediğini duyduk: Allah'a hiç bir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zinâ etmemek, çocuklarınızı öldürmemek, ellerinizle ayaklarınızın arasında uydurduğunuz bir iftirâ ile bühtân etmemek ve hiç bir iyilikte bana isyân etmemek üzere sizden bîat alıyorum. Âişe Bint Kudâme der ki: Kadınlar başlarını önlerine eğip sustular. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Gücünüz yettiğince peki, deyin. Onlar, gücümüz yettiğince peki, diyorlardı. Ben de onlarla beraber diyordum. Annem ise bana içinden; gücüm yettiğince peki, dememi telkîn ediyordu. Ben ise onların dedikleri gibi diyordum.

Buhârî der ki: Bize Ebu Ma'mer... Ümmü Atıyye'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Biz Rasûlullah (s.a.)a bîat etmiştik. O, bize «Allah'a hiç bir şeyi ortak koşmamak...» âyetini okudu. Bize bağırıp çağırarak ağlamayı yasakladı. Bir kadın onun elini tutup; falanca beni bağırıp çağırarak ağlamaya sevketti onu cezâlandırmak istiyorum, dedi. Rasûlullah (s.a.) hiç bir şey söylemedi. Kadın gitti, sonra dönüp Rasûlullah (s.a.)a bîat etti. Müslim de aynı hadîsi rivâyet eder. Bir rivâyette ise ayrıca ondan ve Milhân kızı Ümmü Süleym'den başka kimse onu yerine getirmedi, kavli yer alır. Buhârî, Ümmü Atıyye'nin şöyle dediğini bildirir: Rasûlullah (s.a.) bizden bîat aldığında, yüksek sesle ağlamamamızı da şart koştu. Beş kadının dışında kimse bu ahdi yerine getirmedi. Bunlar Ümmü Süleym, Ümmü Alâ, Muâz'ın karısı Ebu Sebre'nin kızı ve diğer iki kadın. Bir başka ifâdede de Ebu Sebre'nin kızı, Muâz'ın karısı ve bir başka kadın, buyurulmuştur. Rasûlullah (s.a.) kadınlardan bayram günü bu bîatı alıyordu. Nitekim Buhârî der ki: Bize Muhammed İbn Abdurrahîm... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Ben, Rasûlullah (s.a.), Ebubekir, Ömer ve Osmân ile Ramazân Bayramı namazını kıldım. Hepsi de hutbeden önce namaz kılıyor, sonra hutbe okuyordu. Rasûlullah (s.a.) hutbeden indi. Ben, onun tek tek eliyle erkekleri oturttuğunu görüyor gibiydim. Sonra erkekleri yararak Bilâl ile birlikte kadınların yanına kadar gitti ve şu âyeti okudu: «Ey Peygamber; inanmış kadınlar; Allah'a hiç bir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zinâ etmemek...» sonuna kadar âyeti okudu ve bitirince dedi ki: Siz bu söz üzere misiniz? Bir kadın; evet ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Ondan başkası Peygambere cevap vermedi. Râvî Hasan bu kadının kim olduğunu bilmiyorum, der. Rasûlullah (s.a.) öyleyse tasadduk edin, dedi. Râvî der ki: Bilâl elbisesinin eteğini açtı, kadınlar büyük ve küçük yüzüklerini Bilâl'in eteğine atıyorlardı.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Halef İbn Velîd, Amr İbn Şuayb'dan o da babasından o da dedesinden nakletti ki; Rukayka kızı Emîme Rasûlullah (s.a.)ın yanına gelip İslâm üzere ona bîat etmiş. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Allah'a hiç bir şeyi şirk koşmamak, hır-

sızlık yapmamak, zinâ etmemek, çocuğunu öldürmemek, iki elinle ayağın arasından uydurduğun bir iftirâ ile bühtân etmemek, yüksek sesle bağırıp çağırarak ağlamamak ve câhiliyet açık saçıklığı gibi açılıp saçılmamak üzere senin bîatını kabul ediyorum. İmâm Ahmed İbn Hanbel dedi ki: Bize Süfyân... Ubâde İbn Sâmit'ten nakletti ki; o, şöyle demiş: Biz bir mecliste Rasûlullah (s.a.) ile beraberdik. Rasûlullah (s.a.), «Allah'a hiç bir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zinâ etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasından bir iftirâ düzüp getirmemek, ma'rûfu işlemekte sana karşı gelmemek üzere bîat etmeye geldikleri zaman, bîatlarını kabul et.» âyetini okudu. Sizlerden her kim sözünde durursa; onun ecri Allah'adır. Bunlardan herhangi birisine tutulur da cezâlandırılırsa; bu, onun için keffârettir. Bunlardan herhangi bir şeye tutulup da Allah onu saklarsa bunun durumu Allah'a kalmıştır. İster onu bağışlar, isterse azâblandırır. Buhârî ve Müslim bu hadîsi Sahîh'lerinde tahrîc etmişlerdir. Muhammed İbn İshâk... Ubâde İbn Sâmit'in şöyle dediğini bildirdi: Ben, ilk Akabe'de hazır bulunanlardan idim. Biz 12 kişi idik. Kadınların bîat ettikleri gibi biz de Rasûlullah (s.a.)a bîat ettik. Bu, savaş emri gelmeden önce idi. Allah'a hiç bir şeyi şirk koşmamak, hırsızlık yapmamak, zinâ etmemek, çocuklarımızı öldürmemek, iki elimiz ve ayağımızla uydurduğumuz bir bühtân ile gelmemek, ma'rûf konusunda Peygambere isyân etmemek üzere bîat ettik. Rasûlullah (s.a.) da buyurdu ki: Eğer bu bîatınızı yerine getirirseniz; cennet sizindir. İbn Ebu Hâtim de bu rivâyeti nakletmiştir.

İbn Cerîr Taberî, Avfî kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) Hattâb oğlu Ömer'e emredip şöyle demesini bildirmiş: Onlara de ki: Rasûlullah (s.a.), Allah'a şirk koşmamak üzere sizden bîat almaktadır. Hz. Hamza'nın karnını yaran Rabîa oğlu Utbe'nin kızı Hind değişik kıyâfetle kadınlar arasında bulunuyordu. Dedi ki: Eğer ben konuşursam beni tanir, eğer beni tanırsa öldürür. O Rasûlullah (s.a.)tan ayrı durmak için kendini tanıtmamıştı. Hind'le beraber bulunan kadınlar sustular ve konuşmaktan kaçındılar. Hind kendini gizleyerek dedi ki: Erkeklerden kabûl etmediğin bir şeyi kadınlardan nasıl kabul edersin? Rasûlullah (s.a.) ona kulak verip Ömer'e dedi ki: Onlara söyle hırsızlık da yapmasınlar. Hind dedi ki: Allah'a andolsun ki ben, Süfyân'dan bazı şeyler alıyorum. Onlar bana helâl midir, değil midir bilmem. Ebu Süfyân dedi ki: Kalan veya giden ne aldınsa onların hepsi sana helâldir. Bunun üzerine Rasûlullah gülüp onu tanıdı, çağırıp elinden tuttu ve ona dedi ki: Sen Hind misin? O; Allah geçmişi bağışlasın, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) ondan ayrıldı ve «Zinâ etmesinler» dedi. Hind; ey Allah'ın Rasûlü, hür bir kadın hiç zinâ eder mi? dedi. Rasûlullah (s.a.): Hayır, Allah'a andolsun ki hür bir ka-

dın zinâ etmez, dedi. Sonra Rasûlullah (s.a.): Çocuklarını öldürmesinler, dedi. Hind: Sen onların içerisinde en iyi bilen kişi olduğun halde Bedir günü onları öldürdün, dedi. Rasûlullah (s.a.), «Elleriyle ayakları arasından bir iftirâ düzüp getirmemek, ma'rûfu işlemekte sana karşı gelmemek üzere» âyetini okudu. İbn Abbâs der ki: Onların yüksek sesle ağlamalarını da yasakladı. Çünkü câhiliyet halkı elbiselerini yırtar, yüzlerini tırmalar, saçlarını keser ve; vay, vay, yazık yazık, diye bağırırlardı. Bu haber garîbtir ve bazı kısımları münkerdir. Çünkü Ebu Süfyân ve karısı müslüman olduklarında Rasûlullah (s.a.) onlardan korkuyor değildi. Aksine onlar Peygambere dostluk ve samîmiyyet gösterisinde bulunuyorlardı. Rasûlullah (s.a.) tarafından da mesele böyle idi.

Mukâtil İbn Hayyân der ki: Bu âyet fetih günü inmiştir. Rasûlullah (s.a.) Safâ'da erkeklerden bîat alıyordu. Ömer ise Rasûlullah'ın biraz ilerisinde kadınlardan bîat alıyordu. Mukâtil İbn Hayyân yukarda geçtiği şekilde bu hadîsi zikreder ve ilâve olarak der ki: Rasûlullah (s.a.) «Çocuklarınızı öldürmeyin» buyurduğunda, Hind dedi ki: Biz küçükken onları büyüttük, ama siz büyükken onları öldürdünüz. Hz. Ömer İbn Hattâb kendini yere atıncaya kadar güldü. Bu rivâyeti İbn Ebu Hâtim nakleder. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakletti: Utbe kızı Hind bîat etmek üzere Rasûlullah (s.a.)ın yanına geldi. Rasûlullah (s.a.) onun eline bakıp; git ve elini değiştir, dedi. Hind gitti ve elini kınalayarak değiştirdi, sonra gelince Rasûlullah (s.a.) dedi ki: Allah'a şirk koşmamak üzere senden bîat alırım. Hind Rasûlullah (s.a.)a bîat etti ve iki elinde altından bilezikler bulunuyordu. Bu bilezikler hakkında ne dersin? dedi. Rasûlullah (s.a.) cehennem korlarından iki kor, buyurdu.

«Ey peygamber; inanmış kadınlar... bîat etmeye geldikleri zaman.» Ey Peygamber, kadınlardan aşağıdaki şartlar uyarınca sana bîat etmeye gelenler olursa; onların bîatını kabul et: «Allah'a hiç bir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak.» Yabancı kişilerin mallarını çalmamak üzere. Ama koca, karısının nafakasında kusûr ediyorsa ma'rûf olan ve benzer bir şekilde âdet haline gelmiş olan mikdârda —kocası bilmese de— onun malından yiyebilir. Utbe kızı Hind'in hadîsine göre amel edilerek bu, câizdir. Nitekim Hz. Âişe der ki; Ebu Süfyân'ın karısı Utbe kızı Hint dedi ki:

يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ أَبَا سُفْيَانَ رَجُلٌ شَحِيحٌ لَا يُعْطِينِي مِنَ النَّفَقَةِ مَا يَكْفِينِي وَيَكْفِي بَنِيَّ إِلَّا مَا أَخَذْتُ مِنْ مَالِهِ بِغَيْرِ عِلْمِهِ فَهَلْ عَلَيَّ فِي ذَلِكَ مِنْ جُنَاحٍ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ خُذِي مِنْ مَالِهِ بِالْمَعْرُوفِ مَا يَكْفِيكِ وَيَكْفِي بَنِيكِ

Ey Allah'ın Rasûlü; Ebu Süfyân, cimri bir adamdır. Bana ve çocuklarıma yetecek kadar nafaka vermez. Ancak onun bilgisi olmadan malından aldığım başka. Bundan dolayı bana vebâl var mıdır? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ma'rûf şekilde sana ve çocuklarına yetecek kadar onun malından al. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde rivâyet etmişlerdir.

«Zinâ etmemek.» Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir : «Zinâya yaklaşmayın. Muhakkak ki o, azgınlıktır. Ve yol olarak da kötüdür.» (İsrâ, 32) Semüre hadîsinde zinâ edenlerin cehennemdeki acıklı azâbı zikredilmişti. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdürrezzâk... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini bildirdi: Utbe kızı Fâtıma, Hz. Peygamber'in yanına bîat etmek üzere geldi. Peygamber «Allah'a hiç bir şeyi ortak koşmamak ,hırsızlık yapmamak, zinâ etmemek...» üzere ondan bîat aldı. Hz. Âişe der ki: Fâtıma hayâsından elini başına koydu. Rasûlullah (s.a.) onda gördüğü tavıra hayrân oldu. Hz. Âişe dedi ki: Ey kadın kabul et. Allah'a andolsun ki, hepimiz bunun üzerine bîat ettik. Bunun üzerine Fâtıma da; peki, dedi ve âyette belirtilen şekilde bîat etti. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc... Âmir'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) avucunun içerisini kaplayan bir örtü bulunduğu halde kadınların bîatını aldı. Sonra; çocuklarınızı öldürmeyin, dedi. Bir kadın; sen onların babalarını öldürüyorsun bize de çocuklarımızı öldürmememizi tavsiye ediyorsun; dedi. Âmir der ki: Bundan sonra kadınlar, bîat etmek üzere Peygambere geldiklerinde Rasûlullah (s.a.) onları toplar ve hepsine birlikte söyler, kabûl ettikten sonra hepsi birlikte geri giderlerdi.

«Çocuklarını öldürmemek.» Bu, çocuk olduktan sonra öldürmek için geçerlidir. Çünkü câhiliyet ehli kıtlık korkusuyla çocuklarını öldürürlerdi. Ayrıca cenîn iken öldürmeyi de içerir. Nitekim bazı câhil kadınlar, hâmile kalmamak için veya başka kötü niyetlerine binâen çocuklarını cenîn halindeyken öldürmektedirler.

«Elleriyle ayakları arasından bir iftirâ düzüp getirmemek» İbn Abbâs bu âyetin, kadınların kendilerinin olmayan çocukları kocalarına isnâd etmemelerini kasdettiğini bildirir. Mukâtil de böyle der. Bunu Ebu Dâvûd'un naklettiği şu hadîs de te'yîd eder: Bize, Ahmed İbn Sâlih... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; o, lâ'netleşme âyeti nâzil olduğunda Rasûlullah (s.a.)ın şöyle dediğini duymuş: Hangi kadın bir topluluğa onlardan olmayan birini girdirecek olursa, bundan Allah'a bir şey yoktur. Ama Allah, onu cennetine aslâ girdirmez. Hangi erkek de baka baka çocuğunu inkâr ederse, Allah da onun üzerine perde gerer ve onu öncekilerin ve sonrakilerin huzûrunda rezîl ve rüsvây eder.

«Ma'rûfu işlemekte sana karşı gelmemek.» Onlara emrettiğin ma'rûfu yapmak, nehyettiğin münkerden kaçınmak konusunda sana isyân

etmemek üzere. Buhârî der ki: Bize Abdullah İbn Muhammed... İbn Abbâs'ın «Ma'rûfu işlemekte sana karşı gelmemek» kavli hakkında; bu, sadece Allah'ın kadınlar için koştuğu bir şarttır, dediğini bildirir. Meymûn İbn Mihrân da der ki: Allah Peygamberine ancak ma'rûfta itâatı emretmiştir. Ma'rûfun kendisi ise itâattır. İbn Zeyd der ki: Allah Teâlâ, Rasûlüne itâatı emretmiştir. Çünkü o, ma'rûf konusunda Allah'ın mahlûkâtı içerisinde en iyi seçme yetkisi olandır.

Daha başkaları da Abdullah İbn Abbâs, Enes İbn Mâlik, Sâlim İbn Ebu Ca'd, Ebu Sâlih ve bir başkasından bu âyet ile kadınların yüksek sesle ağlamasının yasaklandığını söylerler. Bu konudaki Ümmü Atıyye hadîsi daha önce geçmişti. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Bişr... Bu âyet konusunda Katâde'nin şöyle dediğini bildirdi: Bize anlatıldığına göre; Allah'ın Peygamberi, kadınlardan yüksek sesle ağlamamak ve mahrem olan erkeklerden başka erkeklerle konuşmamak üzere ahid aldı. Abdurrahmân İbn Avf dedi ki: Ey Allah'ın Peygamberi, bizim müsâfirlerimiz oluyor ve biz o sırada hanımlarımızın yanında bulunmuyoruz. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ben onları kasdetmedim, ben onları kasdetmedim. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Zür'a... Hasan'dan nakletti ki; o, Rasûlullah'ın aldığı bîat arasında; mahrem erkekler dışında kişilerle konuşmamak da vardı. Çünkü erkek kadınla konuşa konuşa nihâyet baldırlarının arasına kadar girer, demiş.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Ansâr'dan Ümmü Atıyye'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Bîât ettiğimizde bize şart koşulan ma'rûf arasında, yüksek sesle ağlamamak da vardı. Falanca oğullarından bir kadın dedi ki: Falanca oğullarından bir kadın beni yüksek sesle ağlamak için teşvîk etti. Onu cezâlandırıncaya kadar gitmem. Gitti ve o da onu ağlamak üzere teşvîk etti. Sonra gelip Rasûlullah'a bîat etti. Ümmü Atıyye der ki: Sözüne ondan ve Enes İbn Mâlik'in annesi Milhân kızı Ümmü Süleym'den başka kimse riâyet etmedi. Buhârî bu hadîsi Hafsa Bint Sîrîn kanalıyla Ansâr'dan Ümmü Atıyye'den naklet-miştir. Bir başka yoldan da buna benzer bir rivâyet nakledilmiştir. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb, Ansâr'dan Mus'ab İbn Nûh'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.)a bîat etmiş olan yaşlı kadınlardan birine ulaştım. O, bana dedi ki: Ben Rasûlullah'a bîat etmek üzere onun yanına vardığımda, bizden aldığı ahidler arasında; yüksek sesle ağlamamak da vardı. Bir yaşlı kadın dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, başıma gelen bir musîbetten dolayı bazıları beni yüksek sesle ağlamaya teşvîk etmişlerdi. Şimdi onların da başına bir musîbet geldi ben de onları yüksek sesle ağlatmak istemiyorum. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Git ve ödeş. O da gitti ve ödeşti. Sonra gelip bîat etti. İşte Allah Teâlâ'nın «ma'rûfu işlemekte sana karşı gelmemek üzere», kavlinde sözkonusu olan ma'rûf budur.

İbn Ebu Hâtim der ki: Ahmed İbn Mansûr... Bîat eden kadınlardan birinden nakletti ki; o, Rasûlullah'ın bizden aldığı ahidler arasında ma'rûf bir konuda ona isyân etmememiz de vardı, demiş. Bu, yüzümüzü tırmalamamamız, saçımızı dağıtmamamız, ceplerimizi yırtmamamızdı. Vay vay diyerek bağırıp çağırmamamızdı. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... Ümmü Seleme'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) «Ma'rûfu işlemekte sana karşı gelmemek» kavlinin, yüksek sesle ağlamak olduğunu bildirmiştir. Tirmizî de tefsîr bahsinde Abd İbn Humeyd kanalıyla Ebu Nuaym'den, İbn Mâce ise Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe kanalıyla Vekî'den ve her ikisi de Yezîd İbn Abdullah kanalıyla Şehr İbn Havşeb'den bu hadîsi naklederler. Tirmizî bunun hasen, garîb olduğunu söyler. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Muhammed İbn Sinân... Ümmü Atıyye'nin şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.) geldiğinde Ansâr kadınlarını bir evde topladı. Sonra yanımıza Hattâb oğlu Ömer'i gönderdi. Ömer kapıda durup bize selâm verdi. Kadınlar da onun selâmını iâde ettiler. —Veya biz de onun selâmını iâde ettik demiştir— Sonra dedi ki: Ben, Allah'ın size gönderdiği elçisinin elçisiyim. Ümmü Atıyye der ki: Biz; Allah'ın Rasûlü de Allah'ın Rasûlünün elçisi de hoş geldi, sefâ getirdi, dedik. Ömer dedi ki: Hiç bir şeyi Allah'a ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak ve zinâ etmemek üzere bîat eder misiniz? Ümmü Atıyye der ki: Biz; evet, dedik. O, kapının dışından —veya evin dışından demiştir— elini uzattı, biz de evin içinden ellerimizi uzattık. Sonra; Allah'ım şâhid ol, dedi. Ümmü Atıyye der ki: Bize bayramlarda hayızlı olsun olmasın hepimizin bayrama çıkmamızı bildirdi, üzerimize cum'anın vâcib olmadığını bildirdi ve cenâzelerin peşinden gitmemizi yasakladı. Râvîler arasında yer alan Ümmü Atıyye'nin torunu İsmâîl der ki: Ben, nineme; Allah Teâlâ'nın «Ma'rûfu işlemekte sana karşı gelmemek üzere» kavlini sorduğumda; bu yüksek sesle ağlamaktır, dedi.

Buhârî ve Müslim'in sahîhlerinde A'meş kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş:

لَيْسَ مِنَّا مَنْ ضَرَبَ الْخُدُودَ وَشَقَّ الْجُيُوبَ وَدَعَا بِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ

Yanaklarına vuran, ceplerini yırtan ve cahiliyyet dâvâsına çağıran bizden değildir. Yine Buhârî ve Müslim'in Sahîhlerinde Ebû Mûsâ'dan nakledilir ki: Rasûlullah (s.a.) saçını tıraş eden, sesini yükselten ve orasını burasını yırtan kadından uzak olduğunu bildirmiştir. Hâfız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Hüdbe İbn Hâlid... Ebu Mâlik el-Eş'arî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ümmetimin arasında câhiliyyet âdeti olan dört şey vardır ki onu bırakmazlar: Soylarıyla övünmek, soylarıyla kınamak, yıldızlardan yağmur dilemek ve yüksek sesle ağlamak.

Ve yine Rasûlullah (s.a.) buyurmuştur ki: Yüksek sesle ağlayan kadın ölmezden önce tevbe etmezse kıyâmet günü üzerinde katrândan bir şalvar ve uyuzdan bir elbise ile kalkar. Bu hadîsi Müslim Sahîh'inde münferid olarak Ebân İbn Yezîd kanalıyla... Ebu Mâlik'den nakleder. Ebu Saîd el-Hudrî der ki: Rasûlullah (s.a.) yüksek sesle ağlayan ve onu dinleyenleri lâ'netlemiştir. Ebu Dâvûd da bu hadîsi rivâyet eder.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَوَلَّوْا۟ قَوْمًا غَضِبَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ قَدْ يَئِسُوا۟ مِنَ ٱلْءَاخِرَةِ كَمَا يَئِسَ ٱلْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلْقُبُورِ ﴿١٣﴾

13 — Ey îmân edenler; Allah'ın kendilerine gazab ettiği bir kavim ile dost olmayın. Kâfirlerin kabirdekilerden ümitlerini kestikleri gibi, onlar da âhiretten ümitlerini kesmişlerdir.

Bu sûrenin başında: «Ey îmân edenler; Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin.» buyurarak Allah Teâlâ kâfirleri dost edinmeyi nasıl yasaklamışsa, burda da: «Ey îmân edenler; Allah'ın kendilerine gazab ettiği bir kavim ile dost olmayın.» buyurarak kâfirlerle dostluğu yasaklıyor. Allah'ın kendilerine gazab ettiği kavim, Yahûdîler, Hıristiyanlar ve diğer kâfirlerdir. Allah onlara kızmış ve la'net etmiştir. Onlar Allah'ın rahmetini ve rahmetinden kovulmayı hak etmişlerdir. Öyle ise siz nasıl onlarla dost oluyor ve onları arkadaş ediniyorsunuz? Halbuki onlar, Allah'ın hükmü uyarınca âhiretteki sevâb ve nimetten de ümitlerini kesmişlerdir.

«Kâfirlerin kabirdekilerden ümitlerini kestikleri gibi...» Bu âyette iki görüş vardır. Birincisi nasıl kâfirlerden yaşayanlar, kabirlerdeki akrabâlarıyla birleşmekten ümit kesmişlerse, şeklindedir. Çünkü onlar öldükten sonra dirilmeye ve haşr'e inanmamaktadırlar. Bu sebeple müslümanların inandıkları birleşme ümidinden onlar yoksundurlar. Avfî, İbn Abbâs'ın bu âyetle şu mânânın kasdedildiğini bildirdiğini söyler: Kâfirlerden yaşayanlar, kâfirlerden ölenlerin tekrâr kendilerine dönüp veya Allah tarafından diriltilip haşredilmelerinden ümitlerini kesmişlerdir. Hasan el-Basrî ise der ki: Yaşayan kâfirler, ölülerden ümitlerini kesmişlerdir. Katâde de der ki: Nasıl kâfirler ölenlerin kabirlerinden kalkıp kendilerine dönmelerinden ümitlerini kesmişlerse, demektir. Dahhâk da böyle der. İbn Cerîr Taberî bunları rivâyet eder. İkinci görüş ise; bu âyete şöyle anlam verir: Kabirlerde olan kâfirler her türlü ha-

yırdan ümitlerini kestikleri gibi. Nitekim A'meş, Ebu Duhâ kanalıyla Masrûk'tan, o da İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «Kâfirlerin kabirdekilerden ümitlerini kestikleri gibi...» kavli hakkında şöyle demiştir: Bu, kâfir ölüp de cezâsını gördüğü ve farkına vardığı zaman ümidini kestiği gibi, demektir. Mücâhid, İkrime, Mukâtil, İbn Zeyd, Kelbî ve Mansûr'un görüşü de budur. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercîh eder.

MÜMTAHİNE SÛRESİNİN SONU

SAFF SÛRESİ

(Medîne'de nâzil olmuştur.)

İmâm Ahmed İbn Hanbel merhûm der ki: Bize Yahyâ İbn Âdem... Abdullah İbn Selâm'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Biz kendi aramızda konuştuk, hanginiz, Rasûlullah'a varıp ona amellerden hangisi Allah'a daha sevimlidir? diye sorabilir, dedik. İçimizden hiç kimse kalkmadı. Rasûlullah (s.a.) bize bir adam gönderdi, o, bizi toparladı ve bu sûreyi, yani Saff sûresini bütünüyle okudu. İmâm Ahmed böyle rivâyet eder. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Abbâs İbn Velîd... Abdullah İbn Selâm'dan nakletti ki; Rasûlullah'ın ashâbından bazı kimseler; Rasûlullah (s.a.)a birini göndersek de, Allah Azze ve Celle'ye amellerin en sevimlisi hangisidir? diye sorsak, dediler. İçimizden hiç bir kimse ona gitmedi ve biz de bunu soramadık. Rasûlullah (s.a.) o kişileri teker teker toplayarak birleştirdi ve onlar hakkında Saff sûresi indi. Abdullah İbn Selâm der ki: Rasûlullah (s.a.) bu sûreyi bütünüyle bize okudu. Râvîlerden Ebu Seleme der ki: Abdullah İbn Selâm da bu sûreyi tamâmen bize okudu. Yine râvîlerden Yahyâ İbn Kesîr der ki: Ebu Seleme de bu sûreyi tamâmen bize okudu. Ve yine râvîlerden Evzaî der ki: Yahyâ İbn Ebu Kesîr bu sûreyi bütünüyle bize okudu. Râvîlerden Abbâs İbn Velîd der ki; babam Evzâî bu sûreyi bütünüyle bize okumuştu. Tirmizî de bu rivâyeti Abdurrahmân ed-Dârimî'nin oğlu Abdullah kanalıyla... Abdullah İbn Selâm'dan nakleder ve der ki: Rasûlullah'ın ashâbından bir topluluk olarak biz oturup konuşuyorduk. Kendi kendimize dedik ki: Allah Azze ve Celle'ye amellerin hangisi daha sevimlidir? Bilsek onunla amel ederdik. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah'ı tesbîh eder. Ve o; Azîzdir, Hakîm'dir.» âyetini inzâl buyurdu. Abdullah İbn Selâm der ki: Rasûlullah (s.a.) bu sûreyi bize okudu. Ebu Seleme der ki: Abdullah İbn Selâm bu sûreyi bize okudu. Yahyâ

İbn Ebu Kesîr der ki: Ebu Seleme bu sûreyi bize okudu. Muhammed İbn Kesîr der ki: Bu sûreyi Evzâî bize okudu. Abdullah İbn Abdurrahmân der ki: Bu sûreyi Muhammed İbn Kesîr bize okudu. Sonra Tirmizî şöyle der: Muhammed İbn Kesîr'in Evzâî'den bu hadîsi nakletmesi konusu tartışılmıştır. Abdullah İbn Mübârek Evzâî'den, o Yahyâ İbn Ebu Kesîr'den, o Hilâl İbn Ebu Meymûne'den, o Atâ İbn Yesâr'dan, o da Abdullah İbn Selâm'dan ya da Ebu Seleme Abdullah İbn Selâm'dan bu hadîsi rivâyet etmiştir. Ben derim ki: İmâm Ahmed de Ya'mer kanalıyla İbn Mübârek'ten bu hadîsi rivâyet eder. Tirmizî der ki: Velîd İbn Müslim bu hadîsi tıpkı Muhammed İbn Kesîr'in rivâyet ettiği gibi Evzâî'den rivâyet eder. Ben derim ki: Velîd İbn Yezîd de tıpkı Muhammed İbn Kesîr'in rivâyet ettiği gibi bu hadîsi Evzâî'den rivâyet eder.

Ben derim ki: Bana bu hadîsi Şeyh Ebu'l-Abbâs Ahmed İbn Ebu Tâlib; o, okuyarak ben de dinleyerek bildirdi. Ona Ebu'l-Müneccâ Ömer İbn el-Lettâ bildirmiş, ona Ebu'l-Vakt Abd el-Evvel İbn Îsâ İbn Şuayb bildirmiş, ona Ebu'l-Hasan Abdurrahmân İbn Muzaffer İbn Muhammed İbn Dâvûd bildirmiş, ona Ebu Muhammed Abdullah İbn Ahmed İbn Hammeveyh es-Serahsî bildirmiş, ona İsâ İbn Ömer İbn İmrân es-Semerkandî bildirmiş, ona İmâm, Hâfız Ebu Muhammed Abdullah İbn Abdurrahmân ed-Dârimî bildirmiş, ona Muhammed İbn Kesîr Evzâî'den nakletmiş... Sonra hadîsin yukarda geçen isnâdını aynı şekilde zikretti. Bunu şeyhimiz Ebu'l-Abbâs'a okuyarak ve müteselsilen zikretmiş. O ümmî olduğu için bunu okumamıştı. Onun bunu telkîninde vakit daralmıştı. Fakat bize büyük hâfız Ebu Abdullah Muhammed İbn Ahmed İbn Osmân ez-Zehebî merhûm haber verdi, ona Kâdî Takıyyüddîn Süleymân İbn Şeyh Ebu Ömer haber vermiş, ona Ebu'l-Müneccâ İbn Lettâ haber vermiş. Hâfız Ebu Abdullah ez-Zehebî daha sonra yukardaki isnâdı zikreder ve kendi tarîkiyle gelen silsileyi bana kadar ulaştırdı ve bütünüyle rivâyeti bana okudu. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ
مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٢﴾ كَبُرَ مَقْتًا عِندَ اللَّهِ أَن تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٣﴾ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ
يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَأَنَّهُم بُنْيَانٌ مَّرْصُوصٌ ﴿٤﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1 — Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah'ı tesbîh eder. Ve O; Azîz'dir, Hakîm'dir.

2 — Ey îmân edenler; yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?

3 — Yapmayacağınızı söylemeniz, Allah katında büyük bir gazaba sebep olur.

4 — Muhakkak ki Allah; kendi uğrunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf halinde savaşanları sever.

«Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah'ı tesbîh eder. Ve O; Azîz'dir, Hakîm'dir.» kavli üzerinde burada tekrârı gerektirmeyecek kadar birden çok yerde söz edildi.

«Ey îmân edenler; yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?» Bu âyet; bir şeyi va'dedip veya bir sözü söyleyip onu yerine getiremeyenlere reddiyedir. Nitekim Selef ulemâsından bazıları, bu âyeti delil getirerek mutlak şekilde va'di yerine getirmenin vâcib olduğunu söylemişlerdir. Va'dedilen şeye ister bir borç tereddüb etsin, ister etmesin. Kezâ bunlar Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde sâbit olan şu hadîsi de delil getirirler: Münâfıkın alâmeti üçtür: Konuşunca yalan söyler, va'dedince sözünden döner ve emânet edilince hiyânet eder. Bir başka sahîh hadîste de şöyle buyurulur: Kimde üç şey bulunursa; o hâlis münâfıktır. Kimde de bunlardan birisi bulunursa, onda bu âdeti terkedinceye kadar münâfıklıktan bir haslet bulunur. Hadîste yukarda zikredilenlerden sonra dördüncü olarak va'dinden caymak ifâdesi kullanılmaktadır. Buhârî Şerhi'nin baş tarafında bu iki hadîsle ilgili uzun uzadıya söz ettik. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

Bunun için Allah Teâlâ onlara reddiyeyi pekiştirerek buyuruyor ki: «Yapamayacağınızı söylemeniz Allah katında büyük bir gazaba sebep olur.» İmâm Ahmed ve Ebu Dâvûd, Abdullah İbn Âmir İbn Rabîa'dan naklettiler ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) bizim evimize geldi. Ben, o sırada küçük çocuktum. Çıkıp oynamak için gittim. Anam bana dedi ki: Ey Abdullah gel, sana bir şey vereceğim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Sen, ona bir şey vermek istemiş değildin değil mi? Sen ona ne vermek istedin? dedi. O; hurma, dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Eğer sen, bunu vermemiş olsaydın senin üzerine bir yalan yazılırdı.

İmâm Mâlik merhûm vaadedilen kişiye bir borç ilişiyorsa ve bu vaadla alâkalı ise; o borcun îfâ edilmesi vâcib olur, der. Sözgelimi birisi bir başkasına; evlen sana her gün şu kadar şey, dese ve o da evlense, evli

olduğu sürece ona bunu vermesi vâcib olur. Çünkü ona insanoğluna âit bir hak ilişmiştir ve bu sıkıntıya vesîle olacak bir haktır. Cumhûr-u Fukahâ ise bunun mutlak anlamda vâcib olmayacağı görüşündedirler. Âyeti de mü'minlerin cihâdın farz olmasını arzuladıkları zaman nâzil olduğunu ve cihâd farz olunca, bir kısmının bundan kaçındığını bildirerek bu mânâya hamletmişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ Nisâ sûresinde şöyle buyurmaktadır: «Kendilerine: Ellerinizi savaştan çekin, namazı kılın, zekâtı verin, denilmiş olanlara bakmaz mısın? Şimdi onların üzerine savaş farz kılınınca; içlerinden bir grup Allah'tan korkar gibi hattâ daha şiddetli bir korku ile insanlardan korkuyorlar. Bunlar: Ey Rabbımız, üzerimize şu savaşı niye farz kıldın? Ne olurdu bizi yakın bir geleceğe kadar geri bırakaydın, dediler. Onlara de ki: Dünyanın geçimi azdır. Âhiret ise, müttakîler için elbet daha hayırlıdır. Ve kıl kadar haksızlığa uğratılmayacaksınız. Nerede olursanız olun, sağlam kaleler içinde dahi olsanız ölüm sizi bulacaktır.» (Nisâ, 77-78) Muhammed sûresinde ise şöyle buyurmaktadır: «Îmân etmiş olanlar; bir sûre indirilmeli değil miydi? derler. Fakat muhkem bir sûre indirilip te muhârebe zikrolunınca; kalblerinde hastalık olanların, ölüm korkusundan bayılmış kimselerin bakışları gibi sana baktıklarını görürsün.» (Muhammed, 20) Bu âyetin anlamı da işte böyledir. Nitekim Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'ın «Ey îmân edenler; yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?» kavli hakkında şöyle dediğini bildirir: Cihâd farz kılınmazdan önce, mü'minlerden bazı kimseler dediler ki: Allah Azze ve Celle'nin bizi kendi katında amellerin en güzeline sevketmesini ve bizim de onu işlememizi çok arzulardık. Allah Teâlâ Nebiyyi Zîşân'ına bildirdi ki; şüphesiz kendi katında amellerin en güzeli, O'na inanmak ve inanmayıp karşı çıkan günâhkârlarla savaşmaktır. Cihâd âyeti nâzil olunca; mü'minlerden bazı kimseler bunu hoş karşılamadılar ve bu emir onlara ağır geldi. Bunun üzerine Allah Sübhânehu ve Teâlâ: «Ey îmân edenler; yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?» âyetini indirdi. Bu, İbn Cerîr Taberî'nin tercîh ettiği görüştür.

Mukâtil İbn Hayyân der ki: Mü'minler; Allah'a en çok hoş gelen ameli bilseydik de onunla amel etseydik, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ onlara, kendisine hoş gelen amelleri gösterdi ve: «Muhakkak ki Allah; kendi uğrunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf halinde savaşanları sever,» buyurdu. Ve onlara bunu bildirdi. Uhud günü bununla denendiler ve Hz. Peygamberi bırakarak gerisin geri kaçtılar. Bunun üzerine de Allah Teâlâ: «Ey îmân edenler; yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?» âyetini indirdi ve buyurdu ki: Benim için sizin en çok sevimli olanınız, Benim yolumda savaşanınızdır. Bazıları da dediler ki; bu âyet savaş hakkında nâzil olmuştur. Kişi savaşmadığı halde savaştım, ta'n edilmediği halde ta'n edildim, dövülmediği halde dövüldüm, dayanma-

dığı halde dayandım, diyordu. Katâde ve Dahhâk derler ki: Bu âyet; öldürdük, vurduk, tâ'n ettik, yaptık, deyip te bunları yapmayanları uyarmak üzere nâzil olmuştur. İbn Zeyd ise der ki: Bu âyet, müslümanlara yardım vaadedip te yerine getirmeyen münâfıklardan bir topluluk hakkında nâzil olmuştur. Mâlik, Zeyd İbn Eslem'den nakleder ki; O, «Yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?» ifâdesinin cihâd olduğunu bildirmiştir. İbn Ebu Necîh ise Mücâhid'den nakleder ki: «Ey îmân edenler; yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?... Muhakkak ki Allah, kendi uğrunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf halinde savaşanları sever.» âyetleri Ansâr'dan aralarında Abdullah İbn Revâha'nın da bulunduğu bir topluluk hakkında nâzil olmuştur. Onlar bir mecliste; Allah için amellerin hangisi en çok sevimlidir bilsek de ölünceye kadar onunla amel etsek, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ onlar hakkında bu âyeti indirdi. Abdullah İbn Revâha: Ben ölünceye kadar kendimi Allah yolunda tutuklu sayarım, dedi ve gerçekten şehîd edilerek öldürüldü.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Ebu'l-Esved'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ebu Mûsâ, Basra'lı Kurrâ'lara haber gönderdi de 300 kişi yanlarına geldiler. Hepsi de Kur'ân'ı okumuşlardı. Basra halkının seçkini ve Kurrâsı siz misiniz? dedi ve Biz, tesbîh ile başlayan sûrelerden birine benzettiğimiz bir sûreyi okuyorduk, ancak onu unuttuk, yalnızca ezberimde kalan o sûreden «Ey îmân edenler; yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?» kavlidir. Boynunuzda şahâdet yazılacaktır ve kıyâmet günü ondan sorulacaksınız.

Bunun için Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Muhakkak ki Allah; kendi uğrunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf halinde savaşanları sever.» Allah Teâlâ; kargaşa ortamında Allah düşmanlarıyla karşılaşmak üzere saf tutan ve Allah'ın kelimesi en yüce olsun, dini diğer dinlere en üstün olsun ve gâlib gelsin diye küfredenlerle Allah yolunda savaşan mü'min kullarını sevdiğini haber vermektedir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ali İbn Abdullah... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Üç kişiye Allah güler: Geceleyin kalkan adama, namaz için saf tutan topluluğa ve savaş için dizilen kavme. İbn Mâce de bu hadîsi Ebu'l-Veddâk Cebr İbn Nevf kanalıyla Ebu Saîd el-Hudrî'den nakleder. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Yezîd İbn Abdullah'tan nakletti ki; o, Mutarrif'in şöyle dediğini bildirmiş: Ebu Zerr (r.a.)den bana bir hadîs ulaştırılmıştı. Ben bu konuda onunla buluşmak istiyorum. Buluştuğumuzda ona dedim ki: Ey Ebu Zerr, senden bana bir hadîs ulaştırıldı, seninle bu konuda buluşmak istiyorum. O dedi ki: Allah seni babana bağışlasın, işte buldun getir; işte buldun, haydi sor. Ben dedim ki: Sen Rasûlullah (s.a.)ın size şöyle bir hadîs söylediğini iddiâ etmişsin: Allah üç kişiyi sever ve üç kişiye de buğz eder. O, evet, ben dostum Aleyhisselâm'a yalan atfedecek değilim, dedi.

Ben dedim ki: Allah'ın kendilerini sevdiği bu üç kişi kimlerdir? O dedi ki: Allah yolunda gazâya katılan bir kişi. O, Allah'ın rızâsını gözeterek cihâd etmek üzere çıkıp düşmanla karşılaşmış ve öldürülmüştür. Siz, bunu Allah'ın indirilen kitâbında bulursunuz. Sonra «Muhakkak ki Allah; kendi uğrunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf halinde savaşanları sever.» âyetini okudu ve daha sonra hadîsi bütünüyle zikretti. İbn Ebu Hâtim bu hadîsi bu ifâde ve kanalla böylece îrâd edip kısaca kaydetti. Tirmîzî ve Neseî ise Şu'be kanalıyla... Ebu Zerr'den bu hadîsi bundan daha geniş ve daha bütün olarak zikretti ki; biz, onu bir başka yerde îrâd etmiştik. Hamd Allah'a mahsûstur.

Kâ'b el-Ahbâr der ki: Allah Hz. Muhammed'e buyurur ki: Seçkin ve mütevekkil kulum katı ve ağır değildir. Sokaklarda dolaşmaz, kötülüğe kötülükle karşılık vermez, ama affeder ve bağışlar. Doğumu Mekke'dedir, hicreti Kâ'be'dedir, mülkü Şâm'dadır, ümmeti hamdedenlerdir. Her halukârda ve her yerde Allah'ı hamdederler. Seher vakti gökyüzünde arı sesi gibi ses çıkarırlar. Çevrelerini aydınlatırlar, vücûdlarını örterler, savaşlardaki safları, namazlardaki safları gibidir. Sonra Kâ'b el-Ahbâr: «Muhakkak ki Allah; kendi uğrunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf halinde savaşanları sever.» âyetini okumuş. Güneşi gözetlerler. Vakti geldiğinde namazlarını kılarlar, deve sırtında da olsa onu terketmezler. Bu haberi İbn Ebu Hâtim nakletmiştir. Saîd İbn Cübeyr de: «Muhakkak ki Allah; kendi uğrunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf halinde savaşanları sever.» âyeti konusunda şöyle demiş: Hz. Peygamber, saf tutmaksızın düşmanla savaşmazdı. Bu; Allah'tan mü'minlere bir ta'lîmdir. «Kenetlenmiş bir duvar gibi» kavli savaşta birbirine ilişmiş olarak saf tutan demektir. Mukâtil İbn Hayyân da; birbirine ilişmiş olarak, diye mânâ verir. İbn Abbâs ise; yerleştirilmiş, hiç kalkmayan ve birbirine bağlanmış olan, diye anlam verir. Katâde de der ki: Binâ sâhibini görmez misin, binâsının birbirinden ayrı olmasını hiç sever mi? Allah Azze ve Celle de böyledir. O'nun emri birbirinden ayrılmaz. Allah Teâlâ mü'minlere savaşlarda saf tutturduğu gibi namazda da saf tutturmuştur. Allah'ın emri sizin üzerinize olsun. Çünkü o, ona sarılanları korur. Bütün bunları İbn Ebu Hâtim îrâd etmiştir. İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Saîd İbn Amr... Ebu Bahriyye'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Mü'minler at üstünde savaşmaktan hoşlanmazlar, yeryüzünde savaşmaktan hoşlanırlardı. Çünkü Allah Azze ve Celle «Muhakkak ki Allah; kendi uğrunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf halinde savaşanları sever.» buyuruyor. Ebu Bahriyye dermiş ki: Benim safta kaydığımı görürseniz, sakalımın bittiği yere vurun.

İ Z Â H I

Bu cüz'de müteaddid defâlar belirttiğimiz gibi Kur'an bir ümmet binâsı kurmaktaydı. Bu kurduğu ümmet yeryüzünde Allah'ın emâneti olan dinini, hayat nizâmını ve sistemini hâkim kılacaktı. Bu ümmet binâsını, ferd ferd rûhlarda ve cemâat cemâat topluluklar halinde kurmaktan başka çâresi yoktu. Hepsini bir anda pratik ve gerçekçi bir tarzda kurmak mecbûriyetindeydi. Çünkü müslümanlık cemâat olmadan ferd halinde kurulamazdı. İslâm ancak ve ancak içtimâî bir hedefi olan, belirli nizâmları ve münâsebetleri sözkonusu olan ferdlerin meydana getirdiği toplu birlik ortamında kâim olabilirdi. Önce bu ilâhî nizâmı vicdânlarda yer ettirir, sonra da yeryüzünde kâim kılar. Yeryüzünde ancak bu ilâhî nizâmın hudûdu dâhilinde çalışan, hareket eden ve yaşayan bir cemiyet manzûmesi halinde kâim olabilir.

İslâm, ferdlerin vicdânına ve ferdî mükellefiyete son derece önem vermiş olmasına rağmen toplumdan ayrı bir kenara çekilmiş ve bir ma'bedde Allah'a ibâdet eden kişilerin dini değildir. Çünkü kenara çekilmek ne ferdin vicdanında ne de hayatında İslâm'ın tahakkukunu mümkün kılar. İslâm böyle bir yalnızlık için gelmemiştir. Bilakis beşer hayatına hükmedip onu emri altına almak için gelmiştir. Ferdî ve içtimâî her yöndeki çabalara hâkim olmak için gelmiştir. Beşeriyet ferdler halinde değil toplumlar ve milletler halinde yaşar. Ve işte İslâm, bu toplumlar ve milletler halinde yaşayan kitlelere hükmetmek için gelmiştir. Onun prensipleri beşeriyetin içtimâî hayatına göredir. Bunun için de bütün kâideleri, nizâm ve emirleri bu esâsa göre ayarlanmıştır. Ferdin vicdânına önem verirken bu vicdân sahiplerinin toplum hayatı yaşadıklarını göz önünde bulundurur. Gerek ferd ve gerekse ferdin içinde yaşadığı toplum Allah'a müteveccih olarak O'nun yeryüzündeki emânetini taşır ve hayat nizâmını hâkim kılar.

İslâm davası, daha ilk gününden itibâren Rasûlullah'ın kumandasında, ferdleri arasında içtimâî dayanışma hâkim olan ve çevresinde bulunan diğer bütün topluluklardan bu husûsiyetiyle ayrılan müslüman bir topluluk veya İslâm toplumu olarak kâim olmuştur. Getirdiği hükümlerde ferdin iç dünyasını ilgilendiren esâslar bulunduğu gibi içtimâî hayatını alâkadar eden esâslar da vardır. Daha Medîne'de İslâm devleti kurulmazdan evvel bu cemâat kurulmuştur. Hattâ diyebiliriz ki Medîne'deki İslâm devletinin kurulmasından önce kurulan bu topluluk devletin temelini teşkîl etmişti.

Bu ard arda gelen üç âyete baktığımızda ferdî kâbiliyetlerin ve içtimâî ihtiyâçların, dinî akîdenin gölgesi altında imtizâc ettiğini görüyoruz. Beşer hayatında düzenli birliklerin bekçiliği yapıp koruduğu gerçeklerin iç içe girdiğini müşâhade ediyoruz. İlk iki âyet îmân eden-

lerin yapmadıkları şeyleri söylemelerini reddederek ilâhî azâba dûçâr olacaklarını anlatıyor. Böylece bu iki âyet müslümanın şahsiyetindeki esâslı bir noktayı gözler önüne seriyor... Doğruluk ve istikâmet, dışının içi gibi olması ve yaptıklarının söylediklerine tâm mânâda mutâbık olması... Üçüncü âyette mevzûubahis olan savaş ise bu gerçekle yakînen alâkadardır.

Müslümanın şahsiyetindeki bu bâriz hattı Kur'an-ı Kerîm birçok defalar açıklar, hadîs-i Şerîf'ler de bu husûsu birçok kereler ard arda ele alır. Hak Teâlâ bir âyet-i kerîme'sinde Yahûdîleri tehdîd ederek buyurur ki: «Siz insanlığa iyiliği emreder de kitâbı okuduğunuz halde kendinizi unutur musunuz? Hâlâ düşünmez misiniz?» Bir başka âyet-i kerîme'de münâfıkları tehdîd ederek buyurur ki: «Peki derler senin yanından çıkınca da onlardan bir grup söylediklerinden başka bir şekilde plan kurarlar.» Kezâ onlar hakkında bir başka sûrede şöyle buyurmaktadır: «İnsanlardan öylesi vardır ki, dünya hayatına dâir sözleri senin hoşuna gider ve kalbinde olana Allah'ı şâhid tutar. Halbuki o, düşmanların en yamanıdır. Ve o yanından ayrılınca yeryüzünde fesâd çıkarmaya, harsı ve nesli kökünden kurutmaya çalışır. Ve Allah fesâdı sevmez.» Rasûlullah (s.a.) ise münâfıklar için buyurur ki: «Münâfıkın alâmeti üçtür: Konuşunca yalan söyler, vaad edince döner, kendisine emânet olununca hıyânet eder.» Bu mânâda pekçok hadîs-i şerîf olmakla beraber öyle sanıyoruz ki, aşağıda nakledeceğimiz hadîs-i şerif yüce peygamberlik tevcîhâtının bu noktadaki en ince ve derin parıltılarından birisidir. İmâm Ahmed ve Ebu Dâvûd, Abdullah İbn Âmir İbn Rabîa'dan rivâyet ederler. Abdullah der ki: Ben küçüktüm, Hz. Peygamber bize gelmişti. Oynamak için dışarı gidiyordum, annem: Abdullah buraya gel de sana bir şey vereyim, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: Ne verecektin ona? dedi. Annem de: Hurma, karşılığını verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: Şâyet ona bir şey vermeseydin senin aleyhinde bir yalan yazılacaktı, buyurdu. Belki de bu temiz ve berrâk peygamberlik kaynağından beslenen İmâm Ahmed İbn Hanbel, çok uzak mesâfelerden hadîs öğrenmek üzere gittiği bir adamdan hadîs rivâyet etmekten vazgeçmiştir. Sebebi ise adamın boş torbayı alıp içinde yiyecek var zannıyla katırını çağırdığını görmesidir. Bunun üzerine o büyük imâm hayvanını kandıran birisinden hadîs rivâyet etmekten kaçınmıştır.

İşte müslüman vicdânlara ve şahsiyete yakışan temiz, ince ve derin ahlâk binâsı budur. Ve yeryüzünde Allah'ın nizâmını kurmakla vazîfeli bulunanlara ancak bu yaraşır. Ve işte bunu belirtmektedir işbu sûre-i celîle. Allah'ın bu dini hâkim kılmak üzere hazırladığı İslâm cemâatının terbiye silsilesinden bir halkayı teşkîl eder bu mübârek sûre.

Bu âyetlerin nüzûlü sırasında ele aldığı cihâd konusuna geldiğimizde ibret verici ve düşündürücü birçok şeyle karşılaşırız.

Her şeyden evvel beşer ruhu gelip geçici bazı zaaf anlarıyla karşımıza çıkar. Allah'ın sürekli terbiyesi, devâmlı tevcîhâtı ve hatırlatmasıyla yardımı olmasa hiç bir güç koruyamaz o rûhları bu zaaf hallerinden. İşte bazı rivâyetlerde belirtildiği gibi bir müslüman kitlesi Muhâcirlerden hem de. Mekke'de iken hamâset ve heyecânla dolu olduklarından Allah'tan kendilerine savaş izni vermesini istiyorlar. Ama o zaman; savaştan ellerini çekmeleri, bunun yerine namaz kılıp zekât vermeleri emrolunuyor. Allah'ın takdîr ettiği vakit gelip te Medîne'de «Üzerlerine savaş farz kılınınca...» «Bir de onlardan bir gürûhun insanlardan Allah'tan korkar gibi veya daha çok korktuklarını gördün. Ve dediler ki: Rabbımız, neden bizim üzerimize savaşı yazdın, yakın bir süreye kadar bizi te'hîr etmeli değil miydin?» Veya Medîne'de bulunan müslümanlar Allah katında amellerin en sevimlisinin ne olduğunu soruşturup yapmak istiyorlar. Ama cihâd emri gelince bundan kaçınıyorlar.

Bu bir nebzelik gerçekler bile gözümüzü açmamız için kâfîdir. Gözümüzü açıp insan rûhunun takviyeye ne kadar muhtâç olduğunu, zor mükellefiyetlerle karşılaşınca destek aramak zorunda olduğunu ve ancak böylece doğru yolda yürüyebileceğini, zaaf anlarını yenebileceğini görmemiz ve her zaman yüce ufuklara böylece tırmanabileceğini anlamamız için kâfîdir. Ayrıca rahat anlarında bir mükellefiyet temennîsinde bulunduğumuz zaman aşağıdan almamız gerektiğini, istediğimiz mükellefiyet omuzumuza binince dayanamama durumumuzun da olabileceğini bize anlatmaktadır. İşte şu ilk müslümanlardan müteşekkil bir topluluk zaafa düşüyorlar ve yapamayacakları şeyleri söyleyerek Allah'ın bu derece şiddetli azarına muhâtab oluyorlar.

İkinci olarak da Cenâb-ı Allah'ın kendi yolunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf halinde savaşanları sevmesi karşısında dikilip duruyoruz. Evet Allah'ın yolunda savaşmak için bu derece derin teşvîki karşısında duruyoruz. Burada ilk hatırımıza gelen, bu teşvîkin, o savaştan kaçınmayı ve çekinmeyi telâfî etmek için olduğu noktasındadır. Ne var ki hâdisenin bu garip sebebi, bizi bu emrin umûmî olduğunu ve ardından dâimâ bir hikmet ihtivâ ettiğini kabulden alıkoymaz.

Şurası muhakkak ki, İslâm savaşa can atmaz. Ve sevdiği için savaşmaz. Sadece şartlar kendisini zorladığı için veya ta'kîb ettiği hedefin büyük bir mânâ taşıdığı için savaşı farz kılar. İslâm, beşeriyeti en son ve değişmez Allah nizâmıyla yönetir. Bu nizâm her ne kadar normal fıtrata sâhip insanların istekleriıne uygun gelirse de, bunun yanı sıra rûhların üstün seviyelere çıkıp karâr kılması için ağır mükellefiyetler koyar. Bu arada yeryüzünde bu nizâmın yerleşmesinden hoşlanmayan birçok kuvvetler bulunacaktır. Bu nizâmın yerleşmesi, onların sahte değerlere ve bâtıl ölçülere dayalı birçok imtiyâzlarının ellerinden alınmasına sebep olacaktır. Bu nizâm beşer hayatına hâkim olduğu

zaman bütün bunlara amansız bir savaş açacaktır. İşte bunu bilen o güçler rûhların îmânın gerektirdiği seviyede kalabilme konusundaki zaaflarını istismâr ettiği gibi bilgisizlikleri ve budalalıkları geçmiş nesillerin bıraktığı artıkları istismâr ederek bu nizâma karşı çıkar. Ve yoluna dikilirler. Şer her zaman kötüdür. Bâtıl her zaman yanlıştır. Şeytân ise aşağılık. İşte bunun için îmân yükünü taşıyanların ve Allah nizâmının bekçiliğini yapanların, şerrin oyuncaklarını ve şeytânın yardımcılarını yenebilmeleri için güçlü, hem de pek güçlü olmaları gerekir. Hem vücûd yapıları, hem de ahlâkî yapıları itibârıyla kuvvetli olmalıdırlar ki düşmanlarını yensinler. Ve bu yeni nizâmın anlatılması, akîde hürriyetinin sağlanması ve herkesin inandığı gibi yaşama hürriyetine sâhib olması için savaştan başka çâre kalmadığı zaman îmân edenlerin savaşmaları gerekir.

Onlar savaşırken yalnız ve yalnız Allah yolunda savaşırlar. Nasıl olursa olsun herhangi bir taassub için veya şahsî menfâatları için savaşmazlar. Irk, toprak, aşîret ve âile taassubu için değil. Sâdece Allah için savaşırlar. Allah kelâmının en üstün olması için savaşırlar. Ve Allah'ın Rasûlü buyurur ki: Kim, Allah sözünün en üstün olması için savaşırsa; o Allah yolundadır.

Allah kelâmıyla Allah'ın irâdesi kasdolunmaktadır. Bizim anlayabildiğimiz kadarıyla ilâhî irâde kâinat kanunlarıyla birlikte hareket eder. Çünkü bütün kâinât Rabbını hamd ile tesbîh etmektedir. Kâinât kanunlarına uyan ve bütün kâinâtla birlikte insanlara da Allah'ın şerîatıyla hükmeden en son ilâhî nizâmı getirmiştir İslâm.

Elbette ki bu ilâhî nizâma karşı birtakım ferdler mukâvemet edecek, bazı kitleler ve devletler karşı koyacaktır. Ve elbette ki İslâm bu mukâvemet grubuna karşı çıkacak ve onlarla savaşacaktır. Binâenaleyh bu ilâhî nizâmın başarısı uğruna ve yeryüzünde Allah sözünün gerçekleşmesi için müslümanların savaşmaktan başka çâreleri yoktur. Bunun için Allah, kendi yolunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf halinde savaşanları sever.

Üçüncü olarak da Cenâb-ı Allah'ın: «Kenetlenmiş bir duvar gibi saf halinde» savaşan mücâhidleri sevme durumu karşısında duracağız. Cihâd bizâtihi ferdî olduğu kadar da içtimâî bir mükellefiyettir. Çünkü İslâm'a karşı çıkanlar topluca birlikler halinde karşı çıkarlar ve büyük yığınlarla birlikte saldırırlar. Bunun için mücâhidlerin de düzenli bir birlik halinde bulunmaları ve düşmanlarını düzgün saflar halinde karşılamaları gerekir. Muntazam saflar, sağlam ve dayanıklı birlikler halinde olmaları îcâb eder. Zîrâ bu din, toplumun dinidir. Birbiriyle uyuşan ve birbirine bağlı toplumlar inşâ etmek ister. Binâenaleyh, yalnız başına bir köşeye çekilip ibâdet eden veya tek başına cihâd eden, yahut tek başına yaşayan kişiler bu dinin tabîatından uzaktırlar. Cihâ-

dın gereklerinden ve ayrıca hayata hâkimiyet durumunda ortaya çıkacak nizâmdan uzaktırlar. Halbuki Allah'ın mü'minler için sevdiği manzarayı inandıkları dinin tabîatı çiziyor kendilerine. Gidecekleri yolu aydınlatıyor ve Kur'ân'ın, canlandırdığı kuvvetli yardımlaşma ve destekleşmeyi «Kenetlenmiş bir duvar gibi saf halinde» ta'bîriyle ifâde ediyor. Öyle bir duvar ki; bütün tuğlaları sımsıkı birbirine sarılmış, kenetlenmiş ve birbirinin yardımcısıdır. Her tuğlanın ayrı bir vazîfesi var. Ve her biri ayrı bir deliği kapar. Çünkü bir tuğla yerinden kaldırılacak olursa yapı bütünüyle yıkılır. Önü alınsa, arkaya itilse, yerinden kımıldatılsa binâ çöker. Bir tuğla; altındaki, üstündeki, sağındaki ve solundaki tuğlalarla bağlantısını kaybedecek olursa binânın tamâmı yıkılır. Bu ifâde bir gerçeğin tasvîridir. Yoksa umûmî mânâda bir teşbîh değildir. İslâm cemâatının tabîatını tasvîr etmektedir. Bu, cemâat içerisindeki ferdler arası bağlılıkları anlatmaktadır. Duygu bağlantısını, hareket bağlantısını belirtmektedir. Belirli bir hedefe yönelen ve belirli bir nizâma tâbi olan toplumun ferdleri arasındaki münâsebetleri ve dayanışmayı canlandırmaktadır. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XIV, 444-449).

—————oOo—————

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ لِمَ تُؤْذُونَنِي وَقَد تَّعْلَمُونَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ ۖ فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ
قُلُوبَهُمْ ۚ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٥﴾ وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُم
مُّصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِن بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ ۖ فَلَمَّا جَاءَهُم بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَٰذَا
سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٦﴾

5 — Hani Mûsâ, kavmine demişti ki: Ey kavmim, niçin bana eziyet verirsiniz? Halbuki benim size gerçekten Allah'ın rasûlü olduğumu biliyorsunuz. Fakat onlar yoldan sapınca; Allah da onların kalblerini saptırmıştı. Ve Allah, fâsıklar gürûhunu hidâyete erdirmez.

6 — Hani Meryem Oğlu İsâ da demişti ki: Ey İsrâiloğulları, muhakkak ki ben size Allah'ın peygamberiyim. Benden önceki Tevrât'ı doğrulayan ve benden sonra gelecek, adı Ahmed olacak bir peygamberi de müjdeleyenim. Ama

o, kendilerine açık bürhânlarla gelince; bu, apaçık bir büyüdür, dediler.

Allah Teâlâ kulu, rasûlü ve kerîmi; İmrân Oğlu Mûsâ'dan bahsederek onun kavmine şöyle dediğini bildiriyor: «Ey kavmim, niçin bana eziyet verirsiniz? Halbuki benim size gerçekten Allah'ın rasûlü olduğumu biliyorsunuz.» Benim size getirmiş olduğum risâletin doğruluğunu bildiğiniz halde, bana niçin eziyet ediyorsunuz? Bu ifâdede Rasûlullah (s.a.)ın kavminden ve diğer kâfirlerden gördüğü eziyetlere tesellî bulunduğu gibi, sabır emri de bulunmaktadır. Nitekim Rasûl-i Ekrem buyurmuştur ki: Allah Mûsâ'ya merhamet etsin. O, bundan çok daha fazla eziyete uğradı da sabretti. Aynı zamanda bu âyette mü'minlerin Rasûlullah'a eziyet etmelerini yasaklayan bir nehiy de bulunmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ Ahzâb sûresinde: «Ey îmân edenler, Mûsâ'ya eziyet vermiş olanlar gibi olmayın. Nitekim Allah, onu söyledikleri şeyden uzak tutmuştu. Ve o, Allah katında değerli idi.» (Ahzâb, 69) buyuruyor.

«F'akat onlar yoldan sapınca; Allah da onların kalblerini saptırmıştı.» Bildikleri halde Hakka ittibâ' etmekten dönünce Allah Teâlâ da onların kalbini hidâyetten döndürmüş ve içine şek, karârsızlık ve mahcûbiyyet yerleştirmişti. Nitekim En'âm sûresinde şöyle buyurur: «Biz, onların kalblerini ve gözlerini çevirir iz de ona ilk def'a îmân etmedikleri gibi azgınlıkları içinde kör ve şaşkın bırakırız.» (En'âm, 110) Nisâ sûresinde ise şöyle buyurur: «Kim, kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra peygambere karşı gelir ve mü'minlerin yolundan başkasına uyup giderse; onu döndüğü yolda bırakırız. Kendisini cehenneme koyarız. Ne kötü dönüş yeridir orası.» (Nisâ, 115) Bu sebeple burada da: «Ve Allah, fâsıklar gürûhunu hidâyete erdirmez.» buyurmaktadır.

«Hani Meryem Oğlu İsâ da demişti ki: Ey İsrâiloğulları, muhakkak ki ben size, Allah'ın peygamberiyim. Benden önceki Tevrât'ı doğrulayan ve benden sonra gelecek, adı Ahmed olacak bir peygamberi de müjdeleyenim.» Yani Tevrât beni müjdelemiştir ve onun haber verdiği şeyin doğrulayıcısı benim. Ben de benden sonra gelecek olanı ümmî, Arap ve Mekke'li peygamber Ahmed'i müjdelemekteyim. Hz. İsâ (a.s.) İsrâiloğulları peygamberlerinin sonuncusudur. İsrâiloğullarından bir topluluğun katında Hz. Muhammed'i müjdelemiştir. Bu peygamberlerin ve elçilerin hâtemi, kendisinden sonra ne nübüvvet ne de risâlet bulunan Ahmed-i Muhtâr'dır. Buhârî'nin naklettiği şu hadîs ne de güzeldir: Ebu Yemmân... Cübeyr İbn Mut'im'den nakleder ki; o, şöyle demiş: Ben, Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu duydum: Benim pekçok isimlerim vardır: Ben, Muhammed'im, Ben, Ahmed'im. Ben, kendisiyle Allah'ın küfrü mahvettiği Mâhî'yim. Ben, insanların ölümde haşredilecekleri Hâşir'im ve ben Âkib'im. Müslim de bu hadîsi, Zührî kanalıyla Cü-

beyr İbn Mut'im'den aynı şekilde nakleder. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî der ki: Bize Mes'ûdî... Ebu Mûsâ'nın şöyle dediğini bildirdi. Rasûlullah (s.a.) bize kendisini birçok isimlerle tanıttı. Bizim bunlardan ezberimizde kalan; ben, Muhammedim, Ahmed'im, Hâşim'im, rahmet peygamberiyim, tevbeyim ve mülhime'yim ifâdeleri bulunmaktadır. Müslim, A'meş kanalıyla Amr İbn Mürre'den ,o da Ebu Mûsâ'dan bu hadîsi rivâyet eder.

Nitekim Allah Teâlâ diğer âyetlerinde şöyle buyurmaktadır: «Onlar ki; yanlarındaki Tevrât'ta ve İncil'de yazılı bulacakları; okuma-yazma bilmeyen ve nebî olan Rasûle tâbi' olurlar. O, kendilerine ma'rûfu emreder, münkerden nehyeder...» (A'râf, 157) Bir diğer âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurur: «Hani Allah; peygamberlerden söz almış: Andolsun ki, size kitâbı, hikmeti verdim. Yanınızda olanı doğrulayıcı bir peygamber geldiğinde mutlakâ ona inanacak ve yardım edeceksiniz. İkrâr edip de ahdi kabul ettiniz mi? demişti. Onlar da: İkrâr ettik, demişlerdi. Allah: Şâhid olun, Ben de sizinle beraber şâhidlerdenim, demişti.» (Âl-i İmrân, 81).

İbn Abbâs der ki: Allah hangi peygamberi göndermişse mutlakâ ondan şöyle bir ahid almıştır: Eğer o, diri iken Muhammed gönderilecek olursa mutlakâ ona tâbi' olacaktır. Ve yine onun ümmetinden; Muhammed (a.s.) onlar diri iken gönderilecek olursa ona tâbi' olup yardım edeceklerine dâir ahid almalarını bildirmiştir. Muhammed İbn İshâk der ki: Bana Sevr İbn Yezîd... Hâlid İbn Ma'dân kanalıyla Rasûlullah'ın ashâbından nakletti ki, onlar; ey Allah'ın Rasûlü, bize kendinden haber ver, demişler. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Atam İbrâhîm'in daveti ve Îsâ'nın müjdecisiyim. Bana hâmile kaldığında annem kendisinden bir nûrun çıktığını ve onunla Şâm diyârındaki Busrâ köşklerinin aydınlandığını görmüş. Bu rivâyetin isnâdı sağlamdır. Başka vecihlerle ona bazı şâhidler de ilâve edilmiştir. Nitekim İmâm Ahmed der ki: Bana Abdurrahmân İbn Mehdî... Arbâd İbn Sâriye'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle demiş: Doğrusu ben, Allah katında peygamberlerinin hâtemi idim. Halbuki Âdem o zaman daha çamurunun içine katılmış değildi. Bunun başını da size bildireceğim. Atam İbrâhîm'in çağrısı ve Îsâ'nın müjdesiyim. Annemin görmüş olduğu rü'yâyım. Bütün peygamberlerin anneleri böyle rü'yâlar görürler. Yine Ahmed der ki: Bize Ebu Nadr... Lokmân İbn Âmir'den nakletti ki; o, Ebu Emâme'nin şöyle dediğini işittim, demiştir: Ey Allah'ın peygamberi, senin başlangıçtaki durumun nedir? dedim de O, buyurdu ki: Atam İbrâhîm'in çağrısı, Îsâ'nın müjdesiyim. Annem kendisinden bir nûrun çıkıp Şâm konaklarını aydınlattığını görmüş. Yine İmâm Ahmed der ki: Bize Hasan İbn Mûsâ... Abdullah İbn Mes'ûd'dan şöyle dediğini naklet-ti: Rasûlullah (s.a.) bizi Necâşî'ye gönderdi. Biz yaklaşık seksen kişi civârındaydık. Aralarında Abdullah İbn Mes'ûd, Ca'fer ve Abdullah İbn

Urfuta, Osmân İbn Maz'ûn ve Ebu Mûsâ da vardı. Bunlar Necâşî'ye vardılar. Kureyş'liler de Amr İbn Âs ile İmâre İbn Velîd'i hediyelerle Necâşî'ye gönderdiler. Bu ikisi Necâşî'nin huzûruna varınca ona secde ettiler. Sonra sağından ve solundan ona yaklaşarak dediler ki: Amcamız çocuklarından bir topluluk, senin toprağına girdi, bizden ve dinimizden döndü. Necâşî; onlar neredeler? dedi. Onlar senin toprağındadırlar, gönder de onları getirt, dediler. Necâşî gönderip onları getirtti. Ca'fer İbn Ebu Tâlib dedi ki: Ben, bugün sizin hatibinizim. Onlar da bunu kabûl ettiler. Ca'fer İbn Ebu Tâlib selâm verdi ve secdeye kapanmadı. Ona; hükümdâra neden secde etmezsin? dediklerinde; o, biz Azîz ve Celîl olan Allah'tan başkasına secde etmeyiz, dedi. Necâşî; o da nedir? deyince, Ca'fer dedi ki: Allah bize peygamberini gönderdi. Azîz ve Celîl olan Allah'tan başka hiç bir kimseye secde etmememizi emretti. Namaz kılmamızı ve zekât vermemizi buyurdu. Amr İbn Âs dedi ki: Onlar Meryem Oğlu Îsâ konusunda sana muhâlefet ediyorlar. Necâşî; Meryem Oğlu Îsâ ve annesi hakkında ne dersiniz? deyince, o; Azîz ve Celîl olan Allah'ın dediği gibi deriz: O, Allah'ın kelimesi ve bâkire Meryem'e hiç bir erkek eli değmeksizin ilkâ ettiği rûhudur. Abdullah İbn Mes'ûd der ki: Necâşî yerden kalktı ve şöyle dedi: Ey Habeş'liler topluluğu, ve ey papazlar, râhibler; Allah'a andolsun ki onlar, bizim söylediklerimizden fazla bir şey söylemiyorlar. Sadece onun kadarını söylüyorlar. Merhabâ siz ve katından geldiğiniz zâta. Ben, onun Allah'ın rasûlü olduğuna şehâdet ederim ve onun İncil'de gördüğümüz zât olduğunu kabul ederim. Meryem Oğlu Îsâ'nın onu müjdelediğini bildiririm. İstediğiniz yere konaklayın. Allah'a andolsun ki ben, eğer kral olmasaydım gider onun ayakkabılarını taşır ve ona abdest aldırırdım. Sonra emretti diğerlerinin hediyesini onlara geri iâde ettiler. Bilâhare Abdullah İbn Mes'ûd, Bedir harbine katıldı. Rasûlullah (s.a.)ın ölüm haberini aldığında Necâşî için mağfiret dilediğini söylemiştir.

Bu kıssa; Ca'fer ve Ümmü Seleme (r.a.)den de rivâyet edilmiştir. Bu rivâyetlerin yeri Sîret kitablarıdır. Maksad şudur: Peygamberler —Allah'ın selâmı onların üzerine olsun— kendi kitaplarında ümmetlerine onu anlatıyor, niteliklerini bildiriyor ve gönderildiği zaman ona tâbi' olup desteklemelerini emrediyorlardı. Yeryüzünde peygamberlerin atası İbrâhîm Halîlullah'ın dilinden Mekke halkı için duâ ettiğinde, kendilerine onlardan bir peygamber göndermesini istediği meşhûrdur. Meryem Oğlu Îsâ'nın da dilinden müjdelendiği bilinmektedir. Bunun için Hz. Peygambere başlangıcından bize haber ver, dediklerinde, ben; Atam İbrâhîm'in duâsı, Meryem Oğlu Îsâ'nın müjdesi ve annemin gördüğü rü'yâyım, diye cevab vermiştir. Yani bu rü'yâ daha sonra Mekke'de ortaya çıkmıştır. Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun.

«Ama o, kendilerine açık bürhânlarla gelince; bu, apaçık bir büyü-

dür, dediler.» İbn Cüreyc ve İbn Cerîr Taberî derler ki: Onlara geçmiş asırlarda müjdelenen ve eski çağlarda zikri hürmetle anılan Ahmed geldiğinde, durumu ortaya çıkıp belgeler getirdiğinde ona muhâlefet eden kâfirler «Bu, apaçık bir büyüdür,» dediler.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعَىٰ إِلَى الْإِسْلَامِ ۚ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٧﴾ يُرِيدُونَ
لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٨﴾ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ
وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٩﴾

7 — İslâm'a çağırıldığı halde, Allah'a karşı yalan uydurandan daha zâlim kimdir? Allah, zâlimler gürûhunu hidâyete erdirmez.

8 — Onlar Allah'ın nûrunu ağızlarıyla söndürmek isterler. Halbuki kâfirler istemeseler de, Allah nûrunu tamamlayacaktır.

9 — Müşrikler istemeseler de, dinini bütün dinlere üstün kılmak için peygamberini hidâyet ve hak din ile gönderen O'dur.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «İslâm'a çağrıldığı halde, Allah'a karşı yalan uydurandan daha zâlim kimdir?» Allah'a yalan isnâd eden, tevhîd ve ihlâsa çağrıldığı halde ortaklar kabul ederek şirk koşandan daha zâlim hiç bir kimse yoktur. «Allah, zâlimler gürûhunu hidâyete erdirmez.»

«Onlar Allah'ın nûrunu ağızlarıyla söndürmek isterler.» Onlar, hakkı bâtıla çevirmek için çabalarlar. Onların bu durumu ağzıyla güneşin ışığını söndürmek isteyen kimsenin durumu gibidir. Nasıl o imkânsız ise aynı şekilde bu da imkânsızdır. Bunun için Hak Teâlâ âyetin devâmında: «Halbuki kâfirler istemese de, Allah nûrunu tamâmlayacaktır.» buyuruyor. Müşrikler istemese de dinini bütün dinlere üstün kılmak için peygamberini hidâyet ve hak din üzere gönderen O'dur.» Tevbe sûresinde (âyet, 32-33) bu iki âyetin tefsîri zikredildiğinden burada ayrıca zikre gerek duymuyoruz. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنجِيكُم مِّنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿١٠﴾ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ
وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١﴾ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ
وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٢﴾
وَأُخْرَىٰ تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِّنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾

10 — Ey îmân edenler; sizi elîm azâbtan kurtaracak bir ticâreti göstereyim mi size?

11 — Allah'a ve peygamberine îmân eder, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihâd edersiniz. Eğer bilirseniz bu; sizin için çok daha hayırlıdır.

12 — O, sizin günâhlarınızı bağışlar, sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere ve Adn cennetlerindeki güzel yerlere koyar. İşte en büyük kurtuluş budur.

13 — Seveceğiniz başka bir şey daha var; Allah katında yardım ve yakın bir fetih. Sen mü'minlere müjde ver.

Abdullah İbn Selâm'ın hadîsinde geçtiği gibi, Ashâb-ı Kirâm —Allah onlardan râzı olsun— Allah Azze ve Celle'ye en sevimli olan ameli —yapabilmek için— sormak istemişler ve Allah Teâlâ da bu sûreyi inzâl buyurmuştu. İşte bu cümleden olarak Allah Teâlâ, bu âyet-i kerîme'de buyuruyor ki: «Ey îmân edenler; sizi elîm azâbdan kurtaracak bir ticâreti göstereyim mi size?» Sonra bu bitmez tükenmez büyük ticâreti tefsîr ediyor ki bu ticâret, isteneni elde ettirecek, kaçınılması gerekeni ortadan kaldıracak bir ticârettir: «Allah'a ve peygamberine îmân eder, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihâd edersiniz. Eğer bilirseniz bu; sizin için çok daha hayırlıdır.» Dünyâ ticâretinden, yorulmadan, bıkmadan dünyaya koşmaktan daha hayırlıdır.

«O, sizin günâhınızı bağışlar.» Eğer size emrettiğim ve gösterdiğim şeyleri yaparsanız; sizin eksikliklerinizi bağışlar ve sizi cennetlere, güzel meskenlere, yüce derecelere girdiririm. «Sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere ve Adn cennetlerindeki güzel yerlere koyar. İşte en büyük kurtuluş budur. Seveceğiniz başka bir şey daha var.» Bunun ötesinde seveceğiniz daha başka bir şey veririm: «Allah katından yardım

ve yakın bir fetih.» Siz Allah yolunda savaşır ve Allah'ın dinine yardım ederseniz Allah da size yardım etmeyi tekeffül eder. Nitekim bir başka âyette buyurur ki: «Ey îmân edenler; eğer siz Allah'a yardım ederseniz O da size yardım eder ve sebâtınızı artırır.» (Muhammed, 7) Ve yine bir başka âyette şöyle buyurur: «Allah, kendisine yardım edenlere elbette yardım eder. Şüphesiz ki Allah; Kavî'dir, Azîz'dir.» (Hacc, 40).

«Ve yakın bir fetih.» Çabucak gelecek bir fetih. Bu fazlalık dünyanın en hayırlı şeyidir ve âhiret nimetiyle birleştirilmiştir. Allah'a ve Rasûlüne itâat edip Allah'a ve dinine yardım edenlere müjdelenen bir fetih. Bu sebeple Allah: «Sen mü'minlere müjde ver.» buyuruyor.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنصَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ
أَنصَارُ اللَّهِ فَآمَنَت طَّائِفَةٌ مِّن بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرَت طَّائِفَةٌ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا
ظَاهِرِينَ ﴿١٤﴾

14 — Ey îmân edenler; siz Allah'ın yardımcıları olun. Nitekim Meryem Oğlu İsâ, havârîlere: Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kimlerdir? deyince, havârîler demişlerdi ki: Biziz Allah'ın yardımcıları. İsrâiloğullarının birtakımı böylece inanmış, birtakımı da küfretmişti. Nihâyet Biz, o îmân edenleri düşmanlarına karşı destekledik de böylece üstün geldiler.

Allah Teâlâ mü'min kullarına bütün hallerinde, sözlerinde, fiillerinde kendi kendileriyle olan durumlarında ve mallarında Allah'a yardımcı olmalarını emrediyor. Tıpkı «Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kim? dediklerinde Havârîlerin İsâ (a.s.)ya icâbet ettiği gibi siz de Allah'a ve Rasûlüne icâbet edin. Allah Azze ve Celle'ye davet konusunda kim bana yardım eder? Havârîler demişlerdi ki: «Biziz Allah'ın yardımcıları.» Havârîler İsâ (a.s.)nın tâ'bileridir. Onlar; senin gönderildiğin gerçekte sana yardım edip bu husûsta destek olacak kişiler biziz, demişlerdi. Bu sebeple İsâ peygamber, onları Şâm diyârındaki Yahûdîler ve Yunanlılar arasına propagandacı olarak göndermişti. Rasûlullah (s.a.) da hacc günlerinde aynı şekilde; Rabbımın risâletini teblîğ edinceye kadar kim beni koruyacak? Çünkü Kureyş'liler Rabbımın risâletini teblîğ etmemi engelliyorlar, demişti. Nihâyet Allah Teâlâ Me-

dîne halkından Evs ve Hazrec kabîlesini yardımcı olarak gönderdi de, ona bîat edip desteklediler ve onu kendilerine hicret ettiği takdîrde kızıla ve karaya karşı koruyacaklarını bildirdiler. Ashâbı ile beraber o, Medîne'ye hicret edince de Allah'a verdikleri sözü yerine getirip onu korudular. Bu sebeple Allah ve Rasûlü onlara; yardımcılar, anlamına «Ansâr» adını verdi ve bu, onların özel ismi oldu. Allah onlardan râzı olsun ve onları hoşnûd etsin.

«İsrâiloğullarının birtakımı böylece inanmış, birtakımı da küfretmişti.» Meryem Oğlu Îsâ (a.s.) Rabbının risâletini kavmine teblîğ edince ve havârîleri ona destek olunca; İsrâiloğullarından bir kısmı Meryem Oğlu Îsâ'nın kendilerine getirdiği gerçeklere bağlanıp doğru yolu buldular. Bir kısmı da onun peygamberliğini inkâr edip getirdiği gerçeklerin dışına çıkıp dalâlete düştüler. Ona ve annesine büyük iftirâlar attılar. Bunlar yahûdîlerdir. Kıyâmet gününe kadar Allah'ın ardarda gelen lâ'neti onların üzerine olsun. Îsâ konusunda ona tâbi' olanlardan bir grup ta aşırı gittiler. Nihâyet onu Allah'ın kendisine lutfettiği nübüvvet makâmının üstünde bir yere yükselttiler. Bölük bölük oldular. Onlardan bir kısmı Îsâ'nın Allah'ın oğlu olduğunu söylerken, bir kısmı baba, oğul ve Rûh el-Kudüs'ten müteşekkil üçün üçüncüsü olduğunu söylediler. Bir başka grup da onun Allah'ın kendisi olduğunu bildirdiler. Bütün bu görüşler, Nisâ sûresinde tafsilâtlı olarak açıklanmıştır.

«Nihâyet Biz, o îmân edenleri düşmanlarına karşı destekledik de böylece üstün geldiler.» Hıristiyan gruplardan onlara karşı gelenlere destek olduk da diğerlerine üstün geldiler. Bu husûs Hz. Peygamber'in bi'seti ile gerçekleşmiştir. Nitekim İmâm Ebu Ca'fer Taberî der ki: Bize Ebu Saîd... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: Allah Azze ve Celle Îsâ (a.s.)yı göğe yükseltmek istediğinde, Îsâ arkadaşlarının yanına gitti. Onlar 12 kişi olarak bir evdeydiler. Başından su damlıyordu. Îsâ dedi ki: Bana îmân ettikten sonra sizden birisi on iki kez beni inkâr edecektir. Sonra şöyle dedi: Sizden hanginiz benim şeklime girdirilecek de benim yerime öldürülecek ve benim derecemde yanımda olacak? Yaşı en küçük olan bir delikanlı kalktı ve; ben, dedi. Îsâ ona; otur, dedi. Sonra tekrâr aynı sözü söyledi. Delikanlı; ben, dedi. Îsâ ona; otur, dedi. Sonra aynı sözü tekrârladı, delikanlı kalktı ve; ben, dedi. Bunun üzerine Îsâ ona; evet, sen osun, dedi. Ona Îsâ (a.s.)nın şekli verildi ve Îsâ (a.s.) tavandaki delikten göğe yükseltildi. Yahûdîlerden Îsâ'yı arayan görevli gelince, onun benzerini aldı ve öldürüp haça gerdi. Havârîlerden bir kısmı ona inandıktan sonra on iki kez onu inkâr ettiler ve üç gruba ayrıldılar. Bir grup dedi ki: Allah dilediği süre bizim aramızdaydı, sonra göğe yükseldi. İşte bunlar Yahûdîlerdir. Bir diğer grup; Allah'ın oğlu dilediği sürece bizim aramızda oldu. Sonra Allah, oğlunu kendi katına yükseltti, dedi. İşte bunlar da Mestûrî'-

lerdir. Bir diğer grup da dedi ki: Allah'ın kulu ve Rasûlü Allah'ın istediği sürece aramızda kaldı. Sonra Allah onu kendi katına yüceltti. İşte bunlar da müslümanlardır. Kâfir olan o iki grup, müslüman olanların üzerine saldırdılar ve onları yenip öldürdüler. Allah Hz. Muhammed'i gönderinceye kadar İslâm gizli ve kapalı olarak duruyordu. Hz. Muhammed gelince «İsrâiloğullarının birtakımı böylece inanmış, birtakımı da küfretmişti.» Yani. Îsâ (a.s.)nın zamanında İsrâiloğullarından bir kısmı inanmış bir kısmı da küfretmişti. «Nihâyet Biz, o îmân edenleri düşmanlarına karşı destekledik de böylece üstün geldiler.» Muhammed (s.a.)in dinini kâfirlerin dinine karşı destekledik de üstün geldiler. Bu, Taberî'nin bu âyetin tefsîrindeki ifâdesidir. Nesei de bu âyetin tefsîrinde Ebu Küreyb kanalıyla... İbn Abbâs'tan böyle dediğini nakleder.

Muhammed (s.a.) ümmeti, Allah'ın emri gelinceye kadar hak üzere sâbit olmaya devâm edeceklerdir. Onlar bu durumda iken Allah'ın emri gelecektir. Ve nihâyet onlardan en sonuncusu Meryem Oğlu Îsâ (a.s.) ile birlikte Deccâl'a karşı savaşacaktır. Nitekim sahîh hadîslerde böyle vârid olmuştur. Allah en iyisini bilendir.

SAFF SÛRESİNİN SONU

CUM'A SÛRESİ

(Medîne'de nâzil olmuştur.)

İbn Abbâs ve Ebu Hüreyre derler ki: Rasûlullah (s.a.) Cum'a namazında, Cum'a ve Münâfikûn sûresini okurdu. Müslim Sahîh'inde bunu rivâyet eder.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ
رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ
﴿٢﴾ وَآخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣﴾ ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ
وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٤﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1 — Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Melik, Kuddûs, Azîz, Hakîm olan Allah'ı tesbîh eder.

2 — Ümmîler arasından, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen ve onlara kitâbı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur. Halbuki onlar, daha önceleri gerçekten apaçık bir sapıklık içindeydiler.

3 — Onlardan başkalarına da. Ki henüz onlara katılmamışlardır. Ve O; Azîz'dir, Hakîm'dir.

4 — Bu, Allah'ın lutfudur. Onu dilediğine verir. Ve Allah, büyük lutuf sâhibidir.

Allah Teâlâ, göklerde ve yerde bulunanların kendisini tesbîh ettiğini bildiriyor. Yani canlı ve cansız, konuşan ve konuşmayan bütün yaratıkların Allah'ı tesbîh ettiğini haber veriyor. Nitekim İsrâ sûresinde de «O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur.» buyurmuştu. (İsrâ, 44) Tesbîhin arkasından Allah Teâlâ'nın «Melik, Kuddûs» olduğunu bildiriyor. Yani O, göklerin ve yerin sâhibi ve hükmü ile bu ikisinde tasarruf eden zâttır. Ve O, her türlü eksikliklerden münezzeh, kemâl sıfatlarıyla muttasıf olan Kuddûs'tur. «Azîz, Hakîm» dir. Bu sıfatların tefsîri daha önce birçok kere geçmişti.

«Ümmîler arasından, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitâbı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur.» Ümmîlerden maksad, Araplardır. Nitekim Âl-i İmrân sûresinde de şöyle buyurulur: «Kendilerine kitâb verilenler ve kitâbsız ümmîlere; siz de müslüman oldunuz mu? de. Eğer İslâm olurlarsa; doğru yola girmişlerdir. Şâyet yüz çevirirlerse; sana yalnız teblîğ etmek düşer. Ve Allah, kullarını görendir.» (Âl-i İmrân, 20) Yalnızca ümmîlerin zikredilmiş olması, onlardan başkalarının bulunmamasını gerektirmez. Ancak ümmîlere Allah'ın lutfu çok daha belîğ ve çok daha açıktır. Nitekim Allah Teâlâ: «Doğrusu bu (Kur'ân); sana ve kavmine bir öğüttür.» (Zuhruh, 44) buyuruyor ki, bu Kur'ân'la öğüt alan başkaları için Kur'ân'ın bir öğüt olduğunu bildirmektedir. Ayrıca «Ve yakın akrabâlarını uyar.» (Şûarâ, 214) buyuruyor ki, bu ve benzeri hükümler, Allah Teâlâ'nın :«De ki: Ey insanlar; ben gerçekten Allah'ın hepiniz için gönderdiği peygamberiyim.» (A'râf, 158) ve «Bu Kur'ân; bana sizi de, ulaştığı kimseleri de uyarmam için vahyolundu.» (En'âm, 19) kavilleriyle çelişmez. Yine Allah Teâlâ Kur'ân hakkında «Herhangi bir gürûh onu inkâr ederse; onun varacağı yer ateştir.» (Hûd, 17) kavli ve peygamberliğinin umûmîliğine, bütün mahlûkâta gönderilmiş olup kızılın, karanın nebîsi olduğuna delâlet eden âyetlerle bu âyet çelişik değildir. Bu âyetin tefsîrini, yine âyetler ve sahîh hadîslerle En'âm sûresinde bildirmiştik. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın halîl-i İbrâhîm (a.s.)ın Mekke halkı için duâ ettiğinde kendilerine onlardan bir rasûl göndermesini ve bu rasûlün Allah'ın âyetlerini okuyup, onları tezkiye etmesini ve onlara kitâbı ve hikmeti öğretmesini istediğinde, onun isteğine cevab verildiğini doğrulamaktadır. Allah Sübhânehû ve Teâlâ —Hamd ve min-

net ona mahsûstur— yolların karardığı, peygamberin azaldığı, ihtiyâcın arttığı, Arap ve Arap olmayanların yeryüzünde Allah'ın gazabına uğradığı, Meryem Oğlu Îsâ (r.a.)nın getirmiş olduğu şerîata bağlanan çok az bir kitle müstesnâ —ki bunlar ehl-i kitâb'ın bakıyyeleridir— herkesin sapıttığı bir dönemde, peygamber olarak onu göndermiştir. Bu sebeple, «Ümmîler arasından, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen ve onlara kitâbı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur. Halbuki onlar, daha önceleri gerçekten apaçık bir sapıklık içindeydiler.» Buyurmuştur. Şöyle ki: Araplar İbrâhîm (a.s.)in dinine bağlıydılar. Onun dinini değiştirip ona karşı çıkmışlardı. Tevhîd yerine şirki, yakîn yerine şekki koymuşlar ve Allah'ın izin vermediği şeyler uydurmuşlardı. Kezâ Ehl-i kitâb da Allah'ın kitâbını değiştirmiş, tahrîf ve te'vîl etmişti. Bu esnâda Allah Teâlâ Hz. Muhammed'i —Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun— yüce bir şerîat, mükemmel bir nizâm, kapsamlı bir sistem ile bütün mahlûkâta peygamber olarak göndermişti. İnsanların dünya ve âhiretleriyle ilgili muhtâç oldukları her şeyin kılavuzu ve açıklaması onun şerîatındaydı. İnsanları cennete yaklaştıran ve Allah'ın rızâsına lâyık kılan davet, onun çağrısıydı. Cehenneme yaklaştıran ve Allah'ın gazabına götüren yolları yasaklayan, hüküm veren ve ana konularda, teferruâtta her türlü şek, şüphe ve reybi izâle eden şerîat onun şerîatıydı. Allah Teâlâ —Hamd ve minnet O'na mahsûstur— öncekilerin bütün güzelliklerini onda toplamış, eskilerden hiç bir kimseye verilmemiş olan nimetleri ve daha sonrakilerden de hiç bir kimseye verilmeyecek olanları ona vermişti. Allah'ın salât ve selâmı kıyâmet gününe kadar onun üzerine olsun.

«Onlardan başkalarına da. Ki henüz onlara katılmamışlardır. Ve O; Azîz'dir, Hakîm'dir.» İmâm Ebu Abdullah el-Buhârî merhûm der ki: Bize Abdullah oğlu Abdülâzîz... Ebu Hüreyre (r.a.)den nakletti ki; o, şöyle demiş :

كُنَّا جُلُوساً عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأُنْزِلَتْ عَلَيْهِ سُورَةُ الْجُمُعَةِ وَآخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ قَالَ قُلْتُ مَنْ هُمْ يَا رَسُولَ اللهِ فَلَمْ يُرَاجِعْهُ حَتَّى سَأَلَ ثَلَاثًا وَفِينَا سَلْمَانُ الْفَارِسِيُّ وَضَعَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ عَلَى سَلْمَانَ ثُمَّ قَالَ لَوْ كَانَ الْإِيمَانُ عِنْدَ الثُّرَيَّا لَنَالَهُ رِجَالٌ أَوْ رَجُلٌ مِنْ هَؤُلَاءِ

Biz Hz. Peygamberin yanında oturduğumuz bir sırada Allah Teâlâ ona Cum'a sûresini inzâl buyurdu. Burada «Onlardan başkalarına da. Ki henüz onlara katılmamışlardır.» buyuruluyordu. Halk: Ey Allah'ın Rasûlü; bunlar da kimler? dediler. Ancak Rasûlullah (s.a.) onlara karşılık vermedi. Üç kere suâl edildi. Aramızda Selmân el-Fârisî de bulu-

nuyordu. Rasûlullah (s.a.), elini Selmân'ın sırtına koyarak buyurdu ki: Eğer îmân Süreyyâ yıldızında olsaydı; şunlardan birçok kişiler —veya kişi demiştir— yine ona ulaşırdı. Bu hadîsi, Tirmizî, Neseî, İbn Ebu Hâtim, İbn Cerîr Taberî, Sevr İbn Zeyd kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakletmişlerdir. Bu hadîs, bu sûrenin Medîne'de nâzil olduğunu gösteriyor ve Rasûlullah'ın peygamberliğinin bütün insanlara şâmil olduğunu belirtiyor. Çünkü «Onlardan başkaları» kavlini İran'lılar diye tefsîr etmektedir. Bu sebeple Allah Rasûlü İran'lılara, Bizans'lılara ve diğer milletlere mektûblar yazmış ve onları Allah'a davet etmiş, getirdiği hakîkata uymalarını istemiştir. Buna binâen Mücâhid ve bir başkası «Onlardan başkalarına da. Ki henüz onlara katılmamışlardır.» kavli ile İran'lıların ve Arap olmayanlardan Peygamberi tasdîk eden herkesin kasdedilmiş olduğunu bildirmişlerdir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Sehl İbn Sa'd es-Saîdî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ashâbımdan bazı kimselerin soyunun, soyunun, soyunda öylesine kadınlar ve erkekler var ki; hesâbsız olarak cennete gireceklerdir. Sonra Hz. Peygamber «Onlardan başkalarına da. Ki henüz onlara katılmamışlardır.» âyetini okumuştur. Bununla daha sonra gelecek olan Muhammed ümmeti kasdedilmiştir.

«Ve O; Azîz'dir, Hakîm'dir.» Şerîatında ve kudretinde izzet ve hikmet sâhibidir.

«Bu, Allah'ın lutfudur. Onu dilediğine verir. Ve Allah, büyük lutuf sâhibidir.» Allah'ın Hz. Muhammed'e verdiği yüce peygamberlik ve onu bâhusûs bu ümmete peygamber olarak göndermesi Allah'ın büyük bir lutfudur.

مَثَلُ ٱلَّذِينَ حُمِّلُوا۟ ٱلتَّوْرَىٰةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ ٱلْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًۢا ۚ بِئْسَ مَثَلُ ٱلْقَوْمِ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِ
ٱللَّهِ ۚ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥﴾ قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ هَادُوٓا۟ إِن زَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ أَوْلِيَآءُ لِلَّهِ
مِن دُونِ ٱلنَّاسِ فَتَمَنَّوُا۟ ٱلْمَوْتَ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٦﴾ وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُۥٓ أَبَدًۢا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ۗ
وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٧﴾ قُلْ إِنَّ ٱلْمَوْتَ ٱلَّذِى تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُۥ مُلَٰقِيكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ
إِلَىٰ عَٰلِمِ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾

5 — Kendilerine Tevrât yükletildiği halde onu taşımayanların misâli, koca koca kitablar taşıyan eşeğin misâli-

dir. Allah'ın âyetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne de kötüdür. Ve Allah, zâlimler gürûhunu hidâyete erdirmez.

6 — De ki: Ey yahûdîler, bütün insanları bir yana bırakarak yalnız kendinizin mi Allah'ın dostları olduğunu iddiâ ediyorsunuz? Öyleyse bunda samîmi iseniz ölümü temennî edin.

7 — Yaptıklarından dolayı ölümü kat'iyyen temennî edemezler. Allah, zâlimleri bilendir.

8 — De ki: Gerçekten sizin kaçıp durduğunuz ölüme mutlakâ yakalanacaksınız. Sonra da görüleni ve görülmeyeni bilene döndürüleceksiniz. O, size neler yaptığınızı haber verecektir.

Allah Teâlâ; kendilerine Tevrât'ı verdiği ve onunla amel etmesini istediği halde onu yerine getirmeyen yahûdîleri kınıyor. Ve bunların koca koca kitablar taşıyan eşek gibi olduklarını belirtiyor. Yani bunların durumu üzerine kitab yüklenen ancak içinde ne olduğunu bilmeyen ve hissî olarak onları taşıyıp muhtevâsını anlamayan merkeplerin durumu gibidir. Kendilerine kitâb verilmiş olan şu yahûdîler de onun lafzını ezberleyerek, rûhunu anlamamışlar ve gereğince amel etmeyip aksine te'vîl, tahrîf ve değiştirme yoluna sapmışlardır. Onların durumu eşeklerin durumundan daha kötüdür. Çünkü eşeğin anlayışı yoktur. Bunlar ise zekâlarını kullanmamakta, îdrâklerini çalıştırmamaktadırlar. Bu sebeple Allah Teâlâ A'râf sûresinde: «Onlar, hayvanlar gibidirler, hattâ daha da sapıktırlar. İşte onlar; gâfillerin kendileridir.» (A'râf, 179) buyurmaktadır. Burada ise müteâkiben: «Allah'ın âyetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne de kötüdür. Ve Allah, zâlimler gürûhunu hidâyete erdirmez.» buyurmaktadır. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Numeyr... İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cum'a günü, imâm hutbe okurken konuşan kimsenin durumu koca koca kitablar taşıyan eşeğin durumu gibidir. Ona; sus, diyenin cum'ası da kabul değildir.

«De ki: Ey yahûdîler; bütün insanları bir yana bırakarak yalnız kendinizin mi Allah'ın dostları olduğunu iddiâ ediyorsunuz? Öyleyse bunda samîmî iseniz ölümü temennî edin.» Siz, kendinizi hidâyet, Muhammed ve ashâbının dalâlet üzere olduğunu iddiâ ediyorsunuz ve eğer bunda da samîmî iseniz; bu iki gruptan hangisinin dalâlette olduğunu belirlemek üzere ölümü isteyin. Allah Teâlâ «Yaptıklarından dolayı ölümü kat'iyyen temennî edemezler.» buyuruyor. İşledikleri küfür, zulüm

ve fâsıklıktan dolayı, bunu aslâ temennî edemezler. «Allah, zâlimleri bilendir.» Biz, yahûdîlere meydan okuyan bu âyetle ilgili olarak Bakara sûresinin 94-96 âyetlerinde söz etmiştik. Nitekim Allah Teâlâ orada şöyle buyuruyordu: «De ki: Allah katında âhiret yurdu başkalarının değil de yalnız sizin ise ve bu iddiâda samîmî iseniz; haydin ölümü isteyin. Önceden ellerinin kazandığından dolayı, onlar hiç bir zaman onu (ölümü) isteyemezler, Allah zâlimleri hakkıyla bilir. Andolsun ki onları, insanlardan şirk koşanlardan daha çok hayata düşkün bulacaksın. Onlardan her biri bin yıl ömür verilmesini ister. Halbuki çok yaşatılması onu azâbtan uzaklaştıracak değildir. Allah, onların ne yaptığını hakkıyla görendir.» (Bakara, 94-96) Orada açıkladığımız gibi, Allah Teâlâ içlerinden kimin sapıklık üzerinde bulunduğunu belirlemek üzere ölümü istemelerini emrediyordu. Kezâ Âl-i İmrân sûresinde de yine Hıristiyanlara meydan okuyarak şöyle buyuruyordu: «Sana ilim geldikten sonra; kim seninle tartışırsa de ki: Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım. Sonra lâ'netleşelim. Allah'ın lâ'netinin yalancıların üstüne olmasını dileyelim.» (Âl-i İmrân, 61) Meryem sûresinde ise müşriklere meydan okuyarak şöyle buyurmuştu: «De ki: Rahmân, sapıklıkta olanın günlerinin uzunluğunu uzattıkça uzatır. Nihâyet tehdîd edildikleri azâbı veya kıyâmet gününü gördükleri zaman; kimin yerinin daha kötü ve tarafdârlarının daha güçsüz olduklarını bileceklerdir.» (Meryem, 75).

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İsmâîl İbn Yezîd... İbn Abbâs'tan nakleder ki; Ebu Cehil mel'ûn şöyle demiş: Ben, Muhammed'i Kâ'be'nin yanında görürsem muhakkak onun üzerine gider ve onun boynunu çiğnerim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Eğer öyle yapsaydı melekler göz göre göre onu alırlardı. Eğer yahûdîler ölümü temennî etmiş olsalardı, cehennemdeki yerlerini göre göre ölürlerdi. Rasûlullah (s.a.)a meydan okuyanlar ortaya çıkmış olsaydılar; dönüşlerinde ne âilelerini, ne de mallarını bulurlardı. Bu hadîsi Buhârî, Tirmizî ve Neseî Abdürrezzâk kanalıyla Ma'mer'den rivâyet eder. Buhârî müteâkiben; Amr İbn Hâlid, Ubeydullah İbn Amr'dan, o da Abd'ül-Kerîm'den bu hadîsi rivâyet etmiştir der. Neseî de ayrıca Abdurrahmân İbn Ubeyd kanalıyla Ubeydullah İbn Amr'dan nakleder ki; bu daha tamâm bir rivâyettir.

«De ki: Gerçekten sizin kaçıp durduğunuz ölüme mutlakâ yakalanacaksınız. Sonra da görüneni ve görülmeyeni bilene döndürüleceksiniz. O, size neler yaptığınızı haber verecektir.» Bu âyet Nisâ sûresindeki şu âyet gibidir: «Nerede olursanız olun, sağlam kaleler içinde dahi olsanız ölüm sizi bulacaktır.» (Nisâ, 78) Taberânî'nin el-Mu'cem'inde Muâz İbn Muhammed kanalıyla... Semure'den merfû' olarak nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ölümden kaçanın durumu; top-

rağın borcunu istediği tilkinin durumu gibidir. Tilki koşar, koşar yorulup güçsüz düşünce deliğine girer. Toprak ona der ki: Ey tilki, borcumu ver. Böylece tilki düşmanıyla karşılaşır. Ve boynu kopuncaya kadar bu hali devâm eder, en sonunda ölür.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِن يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩﴾ فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِن فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠﴾

9 — Ey îmân edenler; cum'a günü namaz için çağırıldığı vakit; hemen Allah'ın zikrine koşun ve alış-verişi bırakın. Bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır.

10 — Namaz bitince, yeryüzüne dağılın. Ve Allah'ın lutfundan isteyin. Allah'ı çok zikredin ki felâha eresiniz.

Cum'a gününe cum'a adının verilmesi bu kelimenin birleşme anlamına gelen cem' kelimesinden alınmış olmasındandır. Çünkü müslümanlar haftada bir kerre cum'a gününde büyük ma'bedlerde toplanırlar. Bütün yaratıkların yaratılışı cum'a günü tamâmlanmış ve kemâle ermiştir. Çünkü göklerin ve yerin yaratılışının altıncı günü cum'a günüdür. Âdem, cum'a günü yaratılmış, cum'a günü cennete girdirilmiş, cum'a günü cennetten çıkarılmıştır. Ve kıyâmet cum'a günü kopacaktır. Cum'a gününde bir ân vardır ki, mü'min o ânı denk düşürüp Allah'tan kendisi için hayır isterse; muhakkak Allah onu kendisine verir. Bu husûs sahîh hadislerle sâbittir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Hasan İbn Arefe... Selmân'dan naklетti ki; Hz. Peygamber şöyle demiş: Ey Selmân; Cum'a gününün ne olduğunu biliyor musun? Ben; Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: O günde senin anan ve baban birleştirilmiştir —Veya; babalarınız birleştirilmiştir, demiştir — Ebu Hüreyre'den de buna benzer bir rivâyet nakledilmiştir. Allah en iyisini bilendir.

Eski dillerde cum'a gününe Arûbe günü derlerdi. Sâbit olduğuna göre bizden önceki milletlere de cum'a günü emredilmiş ancak onlar sapıklığa düşmüşlerdir. Yahûdîler yaratılışın henüz gerçekleşmediği cumartesi gününü, Hıristiyanlar yaratılışın başladığı pazar gününü tercîh etmişler, Allah Teâlâ bu ümmet için de yaratılışın tamâmlanıp kemâle erdiği cum'a gününü tercîh etmiştir. Nitekim Buhârî ve Müslîm,

Abdürrezzak kanalıyla... Hemmâm İbn Münebbih'ten naklederler ki; Ebu Hüreyre'nin bize anlattığı hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Onlara her ne kadar kitâb bizden önce verilmişse de biz, kıyâmet günü önde olan sonrakileriz. Hem bugün, Allah'ın onlara farz kıldığı gündür, ancak onlar bunda ihtilâfa düştüler. Ama Allah Teâlâ bizi onda doğru yola götürdü. İnsanlar bunda bize tâbi'dirler. Yarın (cumartesi) yahûdîlerin, öbür gün (pazar) Hıristiyanlarındır. İfâde Buhârî'ye âittir. Müslim'in lafzı ise şöyledir: Allah Teâlâ, bizden öncekileri cum'a gününden sapıttı. Cumartesi günü Yahûdîlerin, pazar günü de Hıristiyanlarındır. Allah Teâlâ bizi getirdi ve bize cum'a gününü vererek hidâyete erdirdi. Böylece cum'a, cumartesi ve pazarı peşpeşe getirdi. Aynı şekilde onlar kıyâmet günü de bize tâbi'dirler. Biz dünya ehlinin sonuncusu, kıyâmet gününün ilkiyiz. Yaratıklardan aralarında ilk önce karâr verilenler, bizleriz.

Allah Teâlâ cum'a günü; mü'min kullarının ibâdet için toplanmalarını emrederek buyuruyor ki: «Ey îmân edenler; cum'a günü namaz için çağrıldığınız vakit, hemen Allah'ın zikrine koşun.» Allah'ı zikretmek için yönelin, kasdedin ve yürüyün. Buradaki koşma ile hızlı yürüyüş değil, Allah'ın zikrini kasdetmek murâd edilmiştir. Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Kim de âhireti ister ve onun için inanmış olarak gerekli çabayı gösterirse...» (İsrâ, 19) Ömer İbn Hattâb ve Abdullah İbn Mes'ûd bu âyeti (فامضوا إلى ذكر الله) şeklinde okuyarak Allah'ın zikri ile geçirin anlamını vermişlerdir. Namaz için koşmak yasaklanmıştır. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde, Ebu Hüreyre'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

إِذَا سَمِعْتُمُ الْإِقَامَةَ فَامْشُوا إِلَى الصَّلَاةِ وَعَلَيْكُمْ بِالسَّكِينَةِ وَالْوَقَارِ وَلَا تُسْرِعُوا فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا

Kâmeti duyduğunuz zaman, namaz için yürüyün. Üzerinizde sükûnet ve vakâr bulunsun. Hızlı koşmayın. Ulaştığınız namazı kılın, geçirdiğinizi de tamâmlayın. Lafız Buhârî'nindir. Ebu Katâde der ki:

بَيْنَمَا نَحْنُ نُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ سَمِعَ جَلَبَةَ الرِّجَالِ فَلَمَّا صَلَّى قَالَ مَا شَأْنُكُمْ قَالُوا اسْتَعْجَلْنَا إِلَى الصَّلَاةِ قَالَ فَلَا تَفْعَلُوا إِذَا أَتَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَعَلَيْكُمْ بِالسَّكِينَةِ فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا

Rasûlullah (s.a.) ile beraber namaz kıldığımız bir sırada, bazı kişilerin patırtısı duyuldu. Rasûlullah (s.a.) namazı bitirince; ne oluyorsunuz? dedi. Onlar; biz namaz için acele ediyorduk, dediklerinde, bu-

yurdu ki: Öyle yapmayın. Namaza geldiğinizde sâkin olun. Yetiştiğiniz namazı kılın, yetişemediğinizi tamâmlayın. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir. Abdürrezzâk der ki: Bize Ma'mer... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Namaz vakti geldiğinde, ona koşarak gelmeyin, yürüyerek gelin. Sâkin ve vakârlı olun. Namazdan yetiştiğiniz kısmı kılın ,yetişmediğinizi tamâmlayın. Bu hadîsi Tirmizî aynı şekilde Abdürrezzâk kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakletmiştir. Hasan der ki: Allah'a andolsun ki, burdaki koşmak ayakla koşmak anlamına değildir. Müslümanlar, namaza sükûnet ve vakâr içinde gelmekle emrolunmuşlardır. Gönülleri ve niyyetleriyle huşû' içinde olmakla emrolunmuşlardır.

Katâde, «Allah'ın zikrine koşun.» kavli hakkında der ki: Kalbin ve amelinle Allah'ın zikrine yürü ve git. O, Allah Teâlâ'nın «O kendisinin yanı sıra koşmaya başlayınca» (Sâffât, 102) kavlini; onunla beraber yürümeye başlayınca, diye te'vîl edermiş. Muhammed İbn Kâ'b, Zeyd İbn Eslem ve başkalarından da bu şekilde rivâyet edilmiştir. Cum'a namazına gelenin gelmezden önce gusletmesi mustahabdır. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Abdullah İbn Ömer'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) :

إِذَا جَاءَ أَحَدُكُمُ الْجُمُعَةَ فَلْيَغْتَسِلْ

Sizden biriniz cum'aya geldiği zaman gusletsin, buyurmuştur. Yine Buhârî ve Müslim, Ebu Saîd'den naklederler ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cum'a günü, yıkanmak ihtilâm olan herkese vâcibtir. Ebu Hüreyre de der ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:

حَقٌّ لِلّٰهِ عَلَىٰ كُلِّ مُسْلِمٍ ، أَنْ يَغْتَسِلَ فِي كُلِّ سَبْعَةِ أَيَّامٍ ، يَغْسِلُ رَأْسَهُ وَجَسَدَهُ

Yedi günde bir gusletmek; Allah'ın her müslüman üzerindeki hakkıdır. Müslüman başını ve bedenini yıkar. Bu hadisi Müslim rivâyet eder. Câbir (r.a.)den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Her müslüman erkeğin yedi günde bir gün yıkanması gerekir ki bu, cum'a günüdür. Bu hadîsi İmâm Ahmed, Neseî ve İbn Hibbân rivâyet ederler. İmâm Ahmed der ki: Bize Yahyâ İbn Âdem'in... Evs İbn Evs'ten naklettiğine göre, o; ben Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim, demiştir: Her kim, cum'a günü gusleder ve guslettirirse, erken kalkar ve erken kaldırırsa, yürür ve bilinmezse, imâma yaklaşır ve dinleyip onu bozmazsa, attığı her adım için gündüzü oruçlu, gecesi ibâdetli bir yıllık ibâdet ecri vardır. Bu hadîsin muhtelif rivâyet tarîkleri ve ifâde tarzları bulunmaktadır. Dört Sünen kitâbının sâhipleri onu

tahrîc etmiş, Tirmizî de; bu hadîsin hasen olduğunu, bildirmiştir. Ebu Hüreyre (r.a.)den bildirilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

مَنِ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ غُسْلَ الْجَنَابَةِ ثُمَّ رَاحَ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَدَنَةً وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّانِيَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَقَرَةً وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّالِثَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ كَبْشاً أَقْرَنَ وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الرَّابِعَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ دَجَاجَةً وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الْخَامِسَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَيْضَةً فَإِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ حَضَرَتِ الْمَلَائِكَةُ يَسْتَمِعُونَ الذِّكْرَ

Kim Cum'a günü cenâbetten gusletmek üzere yıkanır da sonra câmiye giderse; bir deve kurbân etmiş gibi olur. İkinci saatta giderse, bir sığır kurbân etmiş gibi olur. Üçüncü saatta giderse, boynuzlu bir koç kurbân etmiş gibi olur. Dördüncü saatta giderse, bir tavuk kurbân etmiş gibi olur. Beşinci saatta giderse, bir yumurta vermiş gibi olur. İmâm hutbeye çıkınca melekler gelip öğüdü dinlerler. Buhârî ve Müslim bu hadîsi tahrîc etmişlerdir. Cum'a günü kişinin en güzel elbiselerini giymesi, koku sürünüp ağzını misvâklaması, temizlenip arınması müstahabdır. Ebu Saîd'in yukarıda geçen hadîsinde cum'a günü ihtilâm olan herkesin yıkanması vâcibtir, misvâk sürmesi gerekir ve âilesinin kokusundan da sürülmelidir, denildiği belirtilir. İmâm Ahmed der ki: Bize Ya'kûb... Ebu Eyyûb el-Ensârî'den nakletti ki; o, ben Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu duydum, demiştir: Kim, cum'a günü gusleder ve varsa âilesinin kokusundan sürünür, elbisesinin en güzelini giyer, sonra çıkıp mescide girerek —mümkün olur da— rükû'a varır ve kimseye eziyyet etmezse; sonra imâm hutbeye çıkıp namaz kılıncaya kadar susarsa; o, bu cum'a ile ertesi cum'a arasında kendisi için bir keffâret olur. Ebu Dâvûd ve İbn Mâce'nin Sünen'lerinde Abdullah İbn Selâm'dan nakledilir ki; o, Rasûlullah'ın minberde şöyle dediğini duymuş: Ne olurdu sizden biriniz iş elbisesinin dışında cum'a günü için iki elbise satın almış olsaydı. Hz. Âişe'den de nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) bir cum'a günü halka hutbe îrâd etmiş ve onların üzerinde bedevîlerin giydiği (Hemmâr) adı verilen elbise varmış. Buyurmuş ki: Sizden biriniz imkân bulursa iş elbisesinin dışında cum'a günü için iki elbise edinsin. İbn Mâce bu hadîsi rivâyet eder.

«Cum'a günü namaz için çağrıldığı vakit.» Buradaki çağrı ile Rasûlullah (s.a.) minbere çıkıp otururken okunan ikinci ezân kasdedilmektedir. Mü'minlerin emîri Osmân İbn Affân'ın fazla olarak okuttuğu birinci ezân ise halkın çoğalması nedeniyle ihdâs edilmiştir. Nitekim Buhârî merhûm şöyle der: Bize Âdem İbn Ebu İyâz... Saîd İbn Yezîd'in şöyle dediğini bildirdi: Hz. Peygamber, Ebubekir ve Ömer devrinde cum'a günü ezânı imâm minbere çıkıp oturduğu zaman okunurdu. Bir

süre sonra Osmân halîfe olup halkın nüfûsu artınca, Zevrâ üzerinde ikinci ezânı okuttu. Yani Medîne'de mescide yakın olan evlerin en yükseği olan Zevrâ adındaki evin üzerinde bu ezân okunuyordu. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Mekhûl'den nakletti ki; cum'a günü müezzin ilk ezânı imâm hutbeye çıktığı zaman okurdu, sonra namaz kılınırdı. İşte bu ezân; okunduğu zaman alış-verişin harâm olduğu ezândır. Hz. Osmân halkın toplanması için imâmın hutbeye çıkmasından önce bir ezân okunmasını emretmiştir. Cuma'ya gelme emri kadınların, kölelerin ve çocukların dışında kalan hürlere hâstır. Hasta ve müsâfirler ma'zûr sayılırlar. Fürû kitâblarında belirtildiği gibi, hastabakıcı ve benzeri özür sâhipleri de ma'zûrdurlar.

«Ve alış-verişi bırakın.» Namaz için çağırıldığı vakit Allah'ın zikrine koşun ve alış-verişi bırakın. Bu emre binâen bilginler; ikinci ezândan sonra alış-verişin harâm olduğunda ittifâk etmişlerdir. O esnâda karşılıklı olarak vermenin ve almanın sahîh olup olmadığı konusunda iki görüş vardır. Ancak âyetin zahiri —yerinde de belirtildiği gibi— bunun sahîh olmadığını göstermektedir. Allah, en iyisini bilendir.

«Bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır.» Alış-verişi bırakıp Allah'ın zikrine ve namaza koşmanız bilirseniz dünya ve âhirette sizin için daha hayırlıdır.

«Namaz tamâmlanıp bitince» ayrılınca «Yeryüzüne dağılın. Ve Allah'ın lutfundan isteyin.» Allah Teâlâ ezândan sonra her türlü alışverişi yasaklayıp cum'a için toplanmayı emrettikten sonra, namaz bitince yeryüzüne dağılıp Allah'ın lutfunu araştırmaya izin veriyor. İrâk İbn Mâlik (r.a.) cum'a namazını kılınca döner ve câminin kapısında durup şöyle dermiş: Allah'ım; Senin çağrına koştum, namazını kıldım, bana emrettiğin gibi dağıldım, artık bana lutfundan rızık ver. Çünkü Sen, rızık verenlerin en hayırlısısın. Bu hadîsi İbn Ebu Hâtim de rivâyet eder. Selef'ten bazılarından nakledilir ki; kim cum'a günü namazdan sonra alır veya satarsa Allah kendisi için yetmiş kere mübârek kılar. Çünkü Allah Teâlâ: «Namaz bitince yeryüzüne dağılın. Ve Allah'ın lutfundan isteyin.» buyuruyor.

«Ve Allah'ı çok zikredin ki, felâha eresiniz.» Aldığınız sattığınız, verdiğiniz ve aldığınız hallerde Allah'ı çokça zikredin ve dünya meşgalesi sizi âhiret yurdundaki faydalardan alıkoymasın. Bu sebeple hadîs-i şerîf'te vârid olur ki: Kim pazarlardan birine gider ve; Allah'tan başka ilâh yoktur, yalnız O vardır, eşi ve benzeri yoktur, mülk O'nundur, hamd O'nadır ve O, her şeye kâdirdir, derse; ona bin kere bin iyilik yazılır ve bin kere bin kötülüğü de silinir. Mücâhid der ki: Kul Allah'ı ayakta, otururak ve yatarak zikretmedikçe Allah katında O'nu çokça zikredenlerden sayılmaz.

İ Z A H I

Keşşâf ve sâirede mezkûr olduğuna göre bazıları demişlerdir ki; bu nidâdan murâd imâmın minbere oturduğu sıradaki ezândır. Rasûlullah'ın bir müezzini bulunurdu (Yani Cum'a için yalnız bir müezzin ezân ve kâmet ederdi ki Bilâl-i Habeşî Radıyallahü anh'tır.) Yoksa Rasûlullah'ın birden ziyâde müezzini yok değildir. Nitekim ramazânda sahûr vakti Bilâl-i Habeşî ezân okur, sabah namazı için de İbn Ümmi Mektûm okur olduğuna dâir rivâyetler vardır. Minbere oturduğu zaman mescidin kapısı üzerinde ezân okurdu. Sonra Rasûlullah minberden indiğinde de müezzin namaza kâmet getirirdi. Sonra Ebubekir ve Ömer (r.a.) zamanlarında da böyle idi. Tâ ki Hz. Osmân (r.a.) zamanı oldu, halk çoğaldı, Medîne büyüyüp evlerin mesâfesi uzaklaştı, o vakit Hz. Osmân diğer bir müezzin ilâve etti. Birinci ezânın Zevrâ denilen hânesi üzerinde okunmasını emreyledi, minber üzerine oturduğu zaman da ikinci müezzin ezân okurdu. İndiği zaman da namaz için kâmet ederdi. Bu hiç kimse tarafından ayıplanmadı. Bu sûretle Cum'a için iki ezân bir kâmet üzerine icmâ' vâki' oldu. O vakitten beri teâmül de bunun üzerine cereyân etti. Buhârî, Zührî tarîkıyla Sâib İbn Yezîd'den şunları rivâyet etmiştir:

1 — Hazreti Peygamber (s.a.), Ebubekir ve Ömer (r.a.) zamanlarında Cum'a günü nidâ, birincisi imâm minbere oturduğu zaman olurdu. Vaktâkî Hz. Osman (r.a.) zamanı oldu ve halk çoğaldı, Zevrâ üzerinde üçüncü nidâyı emreyledi.

2 — Cum'a günü üçüncü ezân okumayı ziyâde eden Hz. Osmân (r.a.) idi ki, Medîne ahâlisi çoğaldığı zaman idi. Hz. Peygamber (s.a.) zamanında ise bir müezzinden başka yoktu ve Cum'a günü ezân okuma imâm minbere oturduğu sıra idi.

3 — Cum'a günü üçüncü ezân okuyuşu mescid ahâlîsi çoğaldığı zaman Hz. Osmân emretti, önceleri Cum'a günü ezân okuma imâm oturduğu zaman idi.

4 — Rasûlullah (s.a.) ve Ebubekir ve Ömer (r.a.) zamanlarında Cum'a günü ezân, birincisi İmâm Cum'a günü minbere oturduğu sıra idi, sonra vaktâki Hz. Osmân (r.a.) (Radıyallahü anh)ın hilâfetinde halk çoğaldı, Osmân Cum'a günü üçüncü ezânı emreyledi de o, Zevrâ'da okundu. Binâenaleyh emir bu minvâl üzere sâbit oldu... Bu rivâyetlerin birinde ikinci ezân okuyuş, diğerlerinde üçüncü nidâ, üçüncü ezân okuyuş, üçüncü ezân denilmesi hep bir mânâyadır. Maksad Hz. Osmân zamanında emrolunan iki ezândır ki biz buna dış ezânı ta'bîr ederiz. Bundan sonra hâtibin minbere oturduğu sıra okunan ikinci ezâna da iç ezânı deriz. Bunların üçüncüsü de namaza başlamak için olan kâmet olur. Ezân ile kâmete iki nidân ve iki ezân dahi denir. Bu i'tibâr ile ta-

rih nokta-i nazarından, sonra başlamış olan dış ezânına üçüncü nidâ veya üçüncü ezân denildiği gibi kâmetten kat'ı nazarla hâss mânâsıyla ezân mülâhaza edilerek ikinci ezân dahi denilmiştir. Hâsılı Peygamber zamanında Cum'a için birinci nidâ hatîb minbere oturduğu zaman mescidin kapısı üstünde okunan ezân, ikinci ezân da hatîb inerken edilen kâmet idi. Hz. Osmân zamanından beri tekarrür etmiş olan icmâ' ve teâmüle nazaran da birinci nidâ Cum'a vaktinin duhûliyle okunan dış ezânı, üçüncüsü de kâmettir. Bu âyette «Çağrıldığı zaman» kavlinden murâd da ilk okunan ezân olmak lâzım geleceği âşikârdır. Çünkü birinci ezân okununca nidâ, yani zikrullâh'a koşmanın şartı olan çağırılma vâkî' olmuş olur. Fakat birinci ezân hangisi i'tibâr edilmeli? Yukarıda naklettiğimiz veçhile bir takımları yalnız Peygamber zamanındaki birinci ezânı nazar-ı i'tibâra alarak koşmanın vâcib olmasının, hatîbin minbere oturduğu zaman okunan ezân ile başlayacağına kâil olmuşlardır. İlk nazarda bu, pek muvâfık gibi görünür. Lâkin Kenz şerhi, el-Bahr er-Râik'te ve Tenvîr'ül-Ebsâr ve sâirede beyân olunduğu üzere Hanefîlere göre en sahîh olan budur ki bu vücûb ilk okunan dış ezân ile başlar. Çünkü Cum'aya davet için sesleniş bununladır. Fetâvâ-yı Hindiyye de mes'eleyi şöyle nakleder: Koşmak ve alış-verişi terketmek ilk ezân ile vâcib olur. Tehâvî demiştir ki: Minber ezânı sırasında koşmak vâcib ve alış-veriş mekrûh olur. Hasan İbn Ziyâd demiştir ki: Mu'teber olan minâredeki ezândır. En sahîh olanı budur ki; zevâlden evvel ezân mu'teber değildir. Mu'teber olan, zevâlden sonraki ezândır. Gerek minber üzerinde olsun, gerek Zevrâ üzerinde... Filhakîka âyetteki nidâdan murâd, Cum'aya davet için olan ezân olmak zâhirdir. Umûmî davet için okunan ezân da zevâlden sonra vaktin girmesiyle dışarda okunan ilk ezândır. İçerde okunan ikinci ezân hâricdekilere duyurma mâhiyyetinde değil hâzırdakilere karşı hutbeye başlamayı i'lân sûretiyle Sünnet-i Nebeviyye'yi ikâme mânasınadır. Rasûlullah zamanında minbere oturulduktan sonra mescidin kapısı üzerinde okunan bir ezânda hem hârice karşı davet, hem hutbeye başlamayı i'lân maksadlarını ifâde edebiliyordu. Fakat memleket büyüyüp cemâat çoğaldıktan sonra matlûb olan bu iki mânâ ve maksadın kemâliyle îfâsı için yalnız bir ezânın kifâyet etmemeye başladığı görüldüğü zaman, açıklandığı gibi iki ezân tekerrür etmiş ve icmâ' ile teâmül bunun üzerine cereyân eylemiş olmakla âyetten zâhir olan umûmî davet mânâsının dışarda okunan birinci ezâna muntabık olacağı da zâhir olur. İşte bu sûretle fıkhen bizce en sahîh olan budur. O halde Cum'a günü güneşin zevâliyle öğle vaktinin girişinden itibâren Cum'aya çağıran ilk ezân okunduğu vakit; «Hemen Allah'ın zikrine koşun.» o nidâdan evvel ne kadar erken gidilirse o kadar afdal olmakla beraber koşmanın vâcib oluşu ezândan itibâren başlar. Demişlerdir ki: Burada koşmadan maksad, meşgûl ol-

duğu işi hemen bırakıp vakit geçirmeksizin hutbeye yetişmeye çalışmaktır. Telâş ile koşarak gitmek demek değildir. Hz. Ömer'den ve İbn Mes'ûd'dan, İbn Abbâs'tan ve daha diğerlerinden; hemen gidiniz, mânâsına olduğu da nakledilmiştir. Çünkü sa'y; koşmak mânâsına olduğu gibi çalışmak mânâsına da gelir. Onun için burada sa'y koşmak değil, kasd, yani doğru gitmektir. Ve sa'y her amelde tasarruftur. Hasan'dan da; ayaklar üzerinde sa'y değil, lâkin niyyât ve kalbler üzerinde, diye naklolunmuştur. Bununla beraber İmâm Muhammed İbn Hasan (Rahimehullah) Muvatta'ında demiştir ki: İbn Ömer (r.a.) Bakî' kabristânında iken kâmeti işitmiş ve sür'atle yürümüştü, Muhammed der ki: Kendini yormadıkça bunda da beis yoktur. Hindiyye'de; mescide hızlı yürüyüş ile koşarak gitmek bizce de ve âmme-i Fukahâ indinde de vâcib değildir. Müstehab olmasında ihtilâf edilmiştir. En doğru olan sekînet ve vakâr üzere yürümektir. Buhârî ve sâir Kütüb-i Sitte'de rivâyet olunduğu üzere Ebu Hureyre (r.a.) demiştir ki: Rasûlullah (s.a.) Hazretlerini işittim şöyle buyurdu: Namaza kâmet olunduğu vakit ona koşarak gelmeyin yürüyerek gelin, sekîneti iltizâm edin yetiştiğinizi kılın, yetişemediğinizi tamâmlayın. Zikrullah mefhûmu esâs i'tibârıyla Allah'ı anmak veya Allah'ın va'd ve ihtârı demek olduğunda Kur'ân, tesbîh, tahmîd, va'z, hutbe ve namaz hepsine şâmil olur. Fakat Cum'anın şartlarından ve erkânından olan zikr, hutbe ve namaz olduğu cihetle burada koşulması vâcib olan zikrullah, hutbe ile namaz diye tefsîr olunmuştur. Hidâye şerhi İnâye'de hutbe olduğuna müfessirînin icmâ'ını söylemiştir. Maamafîh icmâ' ve ittifâk yalnız hutbe olmasında değil, hutbenin dahi maksûd olmasındandır. Onun için Feth el-Kadîr'de der ki: Tefsîrde mezkûr olan murâd, hutbe ve salâttır. Hazreti Peygamber (s.a.) ömründe Cum'a namazını hutbesiz kılmamış olduğu için hutbe Cum'anın şartlarından birisidir. Bu âyet gereğince hutbede zikrullah ta'bîriyle ifâde edilmiş olduğundan İmâm-ı A'zam Ebu Hanîfe (Rahmetullahi aleyh) demiştir ki hutbenin rüknü zikrullah'tır. Binâenaleyh sübhanallah, el-Hamdülillah, Allah'ü Ekber gibi zikrullah ıtlâk olunabilen en kısa bir zikr ile de hutbenin farzı edâ edilmiş olabilir. Bu zikrin biraz uzunca olması, va'z, nasîhat ve duâyı tezammun etmesi ise sünnettir. Şu halde sünnetlerine riâyet etmeyerek kısaca el-Hamdülillah ile iktifâ etmek mekrûh olursa da Cum'anın şartı olan hutbenin rüknü kerâhet ile birlikte edâ edilmiş demek olacağından ondan sonra namaz sahîh olabilir. Lâkin İmâmeyn demişlerdir ki; bunun rüknü hutbe ıtlâk olunabilecek kadar uzunca bir zikrullah olmasıdır ki en azı üç âyet veya namazdaki teşehhüd mikdârı, yani tahiyyât kadar olmaktır. İki hutbe olması ve bunların mikdârı, Tebâreke, Amme sûreleri gibi uzun ve mufassal denilen bir sûre kadar olması, öğüdü, kelime-i şehâdeti, salevâtı tazammun etmeleri gibi diğer özellikler sün-

netlerindendir. İmâm Şâfiî ise demiştir ki; iki hutbe okunmayınca câiz olmaz. Birincisi Allah'a hamdi ve Peygambere salât'ü selâmı ve Allah'tan korkmayı tavsiye edip bir âyet kırâetini ihtivâ etmesi ikincisi de böyle, şu kadar ki âyet yerine mü'min erkekler ve mü'min kadınlara duâyı kapsamalıdır. Çünkü Rasûlullah zamanından beri tevârüs böyle iki hutbe üzerine cereyân etmiştir. Fakat Kur'ân'da sâde «Allah'ın zikrine koşun» buyurulmuş ve azı çoğu ayırd edilmemiş bulunduğu için İmâm-ı A'zam bundan hutbenin aslâ terki câiz olmayan rüknü az veya çok zikrullah denebilecek bir mikdâr olması lâzım geleceğini ve bundan fazla olarak cereyân eden tevârüsün hükmü ise sünneti ifâde edeceğini anlatmıştır.

Bu vesîle ile Hanefî mezhebinde hutbenin bazı ahkâmını özetlemek faydalı olur:

Hindiyye ve sâirede yazılı olduğu üzere: Cum'anın edâsının şartlarından birisi de namazdan evvel hutbedir. Hattâ hutbesiz kılsalar veya hatîb hutbeyi vaktinden evvel okusa câiz olmaz. Hutbenin farzı ve sünneti vardır. Farzı iki şeydir: Birisi vakittir ki zevâlden sonra ve namazdan evveldir. Hattâ hutbeyi zevâlden evvel veya namazdan sonra okusa câiz olmaz. İkincisi de zikrullah'tır. Bir hamd yahud bir tehlîl yahud bir tesbîh dahi farza kifâyet edebilir. Ancak hutbe kasdıyla olmalıdır. Aksırmak gibi diğer bir sebeble el-Hamdüli'l-lah veya Sübhânallah yahud Lâ ilâhe illallah dese hutbe yerine geçmeyeceği konusunda ittifâk vardır. Hatîb hutbeyi yalnızca yahud sade kadınların huzûrunda okusa câiz olmaz. Cemâat uyumuş bulunsa veya sağır iseler câiz olur.

Hutbenin sünnetlerine gelince on beş kadar sayılmıştır:

1 — Tahâret. 2 — Ayakta dikilmek (Buharî'de rivâyet olunduğu üzere Hz. Peygamber (s.a.) kâimen hutbe okurdu, sonra oturur sonra yine kıyâm buyururdu ki el'ân yaptığımız gibi.) Oturarak veya yan gelerek okusa (sünnete muhâlif ve binâenaleyh kerâheti ile) câiz olur. 3 — Yüzünü cemâata dönmek. 4 — Hutbeden evvel içinden eûzü çekmek. 5 — Hutbeyi cemâata işittirmektir. İşittiremezse de câiz olur. 6 — Allah'a hamd ile başlamaktır. 7 — Allah'a lâyık senâ. 8 — İki kelime-i şehâdet. 9 — Peygambere salâvat. 10 — Vaaz ve öğüt. 11 — Kur'ân okumak. Terk eden kötülük etmiş olur. Mikdârı üç kısa âyet veya bir uzun âyettir. 12 — İkinci hutbe ile Allah Teâlâ'ya hamdü senâyı ve Peygambere salevâtı tekrâr etmektir. 13 — Bunda müslüman erkek ve kadınlara duâyı ilâve etmektir. 14 — İki hutbeyi uzun ve mufassal sûrelerden bir sûre kadar hafîfletmek. Hutbeyi çok uzatmak mekrûhtur. 15 — İki hutbe arasında oturmaktır. Bu celsenin mikdârı zâhir-i rivâyette üç âyet okuyacak kadardır. İki hutbe arasında bu celseyi terk ile hatîb kötü davranışta bulunmuş olur. Rasûlullah'a uyarak hatîb minbere çıkmak ve hutbeden evvel oturmak dahi sünnettendir. Hidâye

şerhi Feth el-Kadîr'de denir ki: Öğüt, teşehhüd, salevât, iki hutbe ve uzun ve mufassal sûrelerden bir sûre kadar olmak gibi yukarda zikrolunan sünnetleri müştemil olduktan sonra hutbenin kısa yapılması ve namazın uzatılması da fıkıh ve sünnettendir. Hatîbin sesini yükseltmesi ve ikincisinde cehrin birincisinden biraz hafîf olması da hutbenin müstehablarındandır. Hulefâ-i Râşîd'in, Peygamberin iki amcası Hamza ve Abbâs'ın hutbede yâdedilmeleri de güzel görülmüştür. Ve öyle tevârüs cereyân edegelmiştir. (Tecnîs ve Hindiyye).

Hatîbin Cum'a'da imâmete ehil olması da hutbenin şartlarındandır. (Zâhidî).

Hatîbin hutbe halinde lâkırdı etmesi mekrûhtur. Meğer ki emr-i bilma'rûf ola. (Feth el-Kadîr).

İmâm, hutbeye çıktı mı ne salât, ne de kelâm yoktur. Maamafih imâmeyn; hatîb çıktığı zaman henüz hutbeye başlamazdan önce ve hutbeden fâriğ olup ta namaz ile meşgûl olmazdan evvel beis yoktur, demişlerdir. (Kâfî) Hutbe esnâsında cemâatta ne insan sözü, ne tesbîh, ne aksırana duâ, ne selâmı iade olmamalıdır. Fıkıh kitabı mütâlea etmek veya yazmakta beis yoktur, diyenler olmuş ise de mekrûh diyenler çoktur. Diliyle bir şey söylemeyip lâkin eliyle ve başıyla veya gözüyle işâret eylese, meselâ birisinin bir münker yaptığını görüp de eliyle nehyetse, yahud bir şey haber verilse de başıyla işâret eylese sahîh olan bunda beis olmadığıdır. (Muhît) İmâmdan uzak olan da hutbeyi dinlemek husûsunda yakın olan gibidir. Onun da hakkı susmaktır. Essahı budur (Serahsî, Muhît) Cum'a günü imâm hutbede iken susma bâbında Buhârî şu hadîsleri rivâyet etmiştir:

1 — Selmân el-Fârisî'den (Hazreti Peygamber Sallallahü Aleyhi Vesellem'den) : İmâm konuştuğu zaman susulur. 2 — Ebu Hüreyre'den (Rasûlullah Sallallahü Aleyhi Vesellem buyurdu ki) : Cum'a günü imâm hutbe okurken arkadaşına sus desen lâğv yapmış olursun. (Yalnız Cum'a hutbesinde değil, nikâh ve sâiredeki gibi diğer hutbelerde dahi susup dinlemek gerektir.) Namazda harâm olan hutbede de harâmdır. Binâenaleyh imâm hutbede iken yemek ve içmek de gerekmez. Hulâsa, cemâatın hutbeyi başından sonuna kadar dinlemesi vâcibtir. Ve imâma yakın olmak uzak olmaktan afdaldir. (Muhît) Maamafih imâma yaklaşmak için halkın omuzlarından atlayıp geçmek de mekrûhtur. Ancak denilmiştir ki; imâm hutbeye başlamamış bulunursa hem sonra gelenlere bir yer bırakmak, hem de yakınlık fazîletine ermek için geçmekte beis yoktur. Çünkü evvelce ileriye gitmeyip de açık bırakanlar o mekânı özürsüz kendileri zâyi' etmişlerdir. Ama imâm hutbeye başlamış ise mescidde olduğu yerde kalmalıdır. İleri geçmek hutbe esnâsında bir amel olur. (Kâdîhân) Hutbeyi dinlerken yüzünü hutbeye karşı çevirmek ve namazda oturur gibi oturmak müstehabdır. Maamafîh dilerse

dizlerini dikerek veya bağdaş kurarak veya kolayına geldiği gibi oturmak da câizdir. Çünkü amel ve hakîkat bakımından namaz değildir. (Fetâvâ-yı Hindiyye) Harbden fetholunmuş her beldede hatîb kılıç takınır. (Şerh el-Tahâvî ve Hindiyye) Hatîb hutbeyi bitirince müezzin kâmet alır.

İşte böyle hutbenin Kitâb ve Sünnet ile bir takım ahkâmı bulunmakla beraber bu âyetle kitâbda sâbit olan asıl mâhiyyeti, Allah'ı lâyıkıyla anmak veya va'z u nasîhatla andırmak mânâsına zikrullah'tır. Ve zikrullah olması i'tibârıyla da namaz gibidir. Çünkü «Benim zikrim için namaza kalk» ve «Muhakkak ki namaz fuhuş ve münkerden alıkoyar. Allah'ın zikri ise daha büyük bir şeydir.» âyetlerinde de geçtiği üzere namaz da zikrullah'tır. Onun için ey mü'minler Cum'a günü «Hayye al-as-salât» diye namaza çağıran ezân okununca hemen Allah'ın zikrine yetişmeye çalışıp dosdoğru gidin «Ve alış-verişi bırakın.» Yani muâmelâtı bırakın öyle ki maîşet için en mühimmi olan alım-satış işlerini bile bırakın. Burada alış-veriş; zikr-i hâs irâde-i âmm tarîkıyla muâmelâttan mecâzdır. Yahud alış-veriş hakîkatı üzere olup diğer muâmelâtın terki nassın delâleti ile sâbittir. Belli ki «alış-verişi bırakın» denilmesi «çarşıyı, pazarı kapayın» demekten daha şümûllüdür. Nitekim Atâ'dan rivâyet olunduğu üzere zevcesiyle mübâh olan muâmele bile o saatta harâm olur. Ancak karakol ve inzibât işleri gibi cemâatın umûmî emniyyeti için zarûrî ve üzerinde durulan husûslara mahfûz tutulması da nassın iktizâsı demektir. Onun için fuhakâ Cum'anın şartlarında hürriyet ve emniyyet, hükûmet ve izn-i âmm gibi bazı şartlar saymışlardır.

Emir, vücûb için olduğundan şu halde ezân okununca Cum'aya koşmak farz ve alış-veriş yasaktır. Nehyin zamânı imâmın namazdan çıkmasına kadar devâm eder. Fakat bununla beraber alış-veriş yapılmış olsa acabâ akid, bâtıl veya fâsid olur mu? Hükmü nedir? Bazıları buna yasak ve binâenaleyh harâm olduğu için fâsid veya merdûd ta'bîr etmişlerse de Usûl-ü Fıkıh'ta Hanefî'ler tarafından mukarrer bir kâide vardır ki bu mes'ele onunla hallolunur. Şöyle ki: Bir şeyin zâtından dolayı yasaklanması bâtıl olmasını gerektirir, vasfından dolayı nehyi fesâdı gerektirir. Yakınlığından dolayı nehyi de kerâheti gerektirir. Meselâ sâhibinin izni olmaksızın başkasının mülkünde, gasbolunmuş bir yerde namaz kılmak mekrûhtur. Çünkü namazın erkân ve evsâfında bir halel olmadığı halde mücerred, kılındığı yerin sâhibinin izin ve rızâsı eşlik etmediğinden dolayı yasaklanmıştır. Bu gibi yasakları; «Sana kadınların âdetlerinden sorarlar. De ki: O, bir eziyyettir. Âdetli iken kadınlarınızdan uzaklaşın, ve temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın.» âyetindeki yasaklama gibi kerâhet-i tahrîmiyye ifâde eder. Nidâ vaktindeki alış-veriş de; satılan şeyde, bedelde, akdin yapısında bir halelden dolayı değil, «namaza çağrıldığı zaman» kaydıyla mücerred çağırma

vaktine yakınlığından dolayı yasaklanmış olduğu için akid, diğer şartları tâm olarak yapılmış bulunursa zât ve vasfında eksiklik bulunmadığından dolayı bâtıl veya fâsid olmayıp sahîh ve fakat tahrîmen mekrûh olur.

«Bu (yani ezân vaktinde böyle alış-verişi terk ile zikrullah'a koşmak) sizin için daha hayırlıdır.» Alış-verişten daha faydalıdır. Çünkü âhiret menfaatı daha büyük ve bakâlıdır. «Eğer bilirseniz» hakîkaten hayır ve şerri seçer ilim ehli iseniz bunun daha hayırlı olduğunu bilirsiniz. Cum'a, cemâatın kıvâmı ve en güzel tezâhürü ve «Allah'ın eli cemâat iledir.» kavli uyarınca ilâhî te'yîdin tecellî mecrâsı olmak haysiyyetiyle Allah katında o kadar büyük hayır ve sevâbı vardır ki onun yanında alış-veriş gibi cüz'î menfaatlar iltifâta bile değmez. Dünya hayatının bütün medenî muâmelesi de topluluğun feyzi ile Allah'ın tevfîkinin tecellîsinin eseridir.

Cum'a, esâsı cem'iyyet ve cemâat gibi toplanma ve dernek mânâsıyla alâkadâr olan Cum'a, bizim de bu nâm ile bildiğimiz ma'lûm günün ismidir ki müslümanların hafta bayramıdır. Keşşâf tefsîrinde Peygamber (s.a.)den şöyle mervîdir: Bana Cibrîl geldi, avucunda beyâz bir ayna vardı, dedi ki: Bu, Cum'adır. Rabbın bunu sana arz ediyor ki senin için ve senden sonra ümmetin için bir bayram olsun. O, bizim yanımızda yani Melâike indinde günlerin en büyüğüdür. Biz ona âhirete kadar; artırılmış gün, deriz. Yine Peygamber (s.a.)den: Allah Teâlâ her Cum'a günü altı yüz bin kişiyi ateşten âzâd eder. Hz. Kâ'b'dan: Allah Teâlâ beldelerden Mekke'yi, aylardan Ramazân'ı, günlerden Cuma'yı üstün kılmıştır. Ve Aleyhissalâtü Vesselâm buyurmuştur ki: Cum'a günü vefât eden kimseye Allah Teâlâ şehîd ecri yazar ve onu kabir fitnesinden korur. İmâm Ahmed ve İbn Mâce ve daha birçoklarının Ebu Lübbe İbn Abdülmünzir'den merfû' olarak rivâyet ettikleri bir hadîste: Cum'a günü, günlerin en büyüğüdür ve Allah Teâlâ katında Ramazân ve Kurbân bayramından daha büyüktür. İbn Hibbân'ın rivâyet ettiği sahîh bir hadîste de Cum'a gününden değerli bir gün üzerine güneş ne doğar ne de batar, diye vârid olmuştur. Cum'a gecesinin fazîletleri hakkında bazı hadîslerden ve haberlerden de anlaşıldığına göre; hafta günleri (Hafta fikrine fıtrî menşe', ayın dörde bölünmesi ile alâkadar görünür. Onun için bir ayda dört hafta mülâhaza edilir. Dünyanın her tarafında hafta fikri bulunduğuna göre bunun hep bir menşe'den neş'et ettiği teslîm edilmek lâzım gelir, âlemin ilk hilkat devirlerinin bir misâli gibi mülâhaza olunmuştur. «Gökleri ve yeri altı günde yarattı...» buyurulduğu veçhile birçok âyetlerde semâvât ve arzın altı günde yaratılıp sonra Arş üzerinde istivâ buyurulduğu geçmiş idi. A'râf sûresinde ve Hûd sûresinin başında ve Fussilet'te izâh olunduğu üzere henüz günlerin mevcûd olmadığı zamanlara âid olan bu

altı günün ma'lûm olan günler olmayıp âhiret günleri gibi binlerce seneler olması düşünülebilen vakit veya devirleri ifâde ettiği de söylenmişti. Bunlardan birincisi maddenin ibtidâ buğu ve duman halinde hilkatı devri, ikincisi ecrâmın teşekkülü devri, üçüncüsü arzın semâdan ayrılması devri, dördüncüsü kışr-ı Arz'ın tekevvünü devri, beşincisi dağların ve ırmakların teşekkülü devri, altıncısı hayatın başlangıcıyla bitkiler, hayvanlar ve insanın hilkatine kadar tekâmülü devri. Bu altı devr birer gün gibi mülâhaza edilince işbu altıncı devir yaratılışın başlangıcı en toplu, en cem'iyyetli günü, yani Cum'ası demek olur. Çünkü âlem bugünde hayat sırrına mazhar olmuş ve insan hilkatıyla tekâmül ederek son topluluk mertebesini bulmuş. Bundan sonra da Arş üzerinde istivâ tecellîsi olup tedbîr ve hükümleri icrâ ile âlem nizâm-ı hikmet dâiresinde fâaliyet tanzîmi devrine girmiştir. (Hûd ve Kâf sûrelerine bak). Hafta günlerinin Ehad, İsneyn, Selâse, Erbea, Hamîs, Cum'a, Sebt isimleriyle sayılması da her birinin bu devirlerden birinin mazhar ve misâli olmasıyla alâkadar bulunduğundan Cum'a günü hayatın zuhûru devri ve zevâlden sonra Cum'a vakti insan hayatının doğuşu esnâsı gibi haftanın en feyizli, en mübârek günü olmak mazhariyyetini hâiz olarak müslümanları Rahmân'ın Arş'ı altında ilâhî fazl ve rahmetten Naîm Cennetinin saâdetine erdirmek üzere ictimâa davet eden bir tezâhür günü, bir bayram demektir. Müslim'in Sahîh'inde; Âdem Cum'a günü halk olundu ve o gün Cennete konuldu, diye rivâyet olunan bir hadîs-i şerîf de bu mânâya işârettir. Sa'd İbn Mansûr'un ve İbn Merdûyeh'in Ebu Hüreyre'den tahrîc ettikleri bir hadîste de demiştir ki: Ya Nebiyallah ne için Cum'a günü adı verildi? dedim, buyurdu ki: Çünkü babanız Âdem'in çamuru onda cem'olundu. Buhârî ve sâirede rivâyet olunan sahîh bir hadîste Rasûlullah Cum'a gününü zikredip; onda bir saat vardır ki müslüman bir kul kalkmış namaz kılar Allah'tan bir şey dilerken ona rastgelirse herhalde Allah onu ona verir, buyurmuş ve eliyle işâret ederek o sâatın azlığını da anlatmıştır. Buna icâbet sâatı denilir. Bu lahzanın hangi saatlarda olabileceği hakkında da muhtelif rivâyetler vardır: Ebu Bürde (r.a.)den: İmâmın namaza duracağı sıradan bitireceği lahzaya kadar. Hasan'dan: Güneşin zevâli sırasında. Şa'bî'den: Alış-verişin harâm olduğu lahza ile helâl olduğu lahza arasında. Hz. Âişe (r.a.)den: Münâdînin namaza nidâ ettiği sıra. İbn Ebu Şeybe'nin Kesîr İbn Abdullah el-Münezî'den tahrîc eylediği bir merfû' hadîste namaza kâmet olunduğundan çıkılıncaya kadar. Ebu Ümâme (r.a.)den: Ümîd ederim ki Cum'adaki saat şu saatlardan birisidir: Müezzinin ezân okuduğu veya imâmın minbere oturduğu veya kâmet olunduğu sıra. Tâvûs ve Mücâhid'den: İkindiden sonra denilmiş, daha başka da söylenmiştir. Maamafîh tahkîk budur ki Allah Teâlâ onu, İsm-i A'zam'ını ve Kadir gecesini gizlediği gibi gizlemiştir.

Buhârî'de Enes İbn Mâlik (r.a.)den rivâyet olunduğu üzere Peygamber (s.a.) zamanında bir sene kuraklık olmuştu. Bir Cum'a günü Hazreti Peygamber hutbe îrâd buyurduğu sıra bir A'râbî kalktı: Ya Rasûlullah, mal helâk oldu, ıyâl aç kaldı. Allah'a bizim için duâ ediver, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah iki elini kaldırdı semâda bir bulut parçası görünmüyordu; nefsim yed-i kudretinde olan Allah Teâlâ'ya kasem ederim ki, Peygamber elini indirinceye kadar dağlar gibi bulutlar fırlamaya başladı, sonra da minberden inmedi, inerken gördüm ki mübârek sakalından yağmur damlıyordu, o gün yağdı, ertesi gün de yağdı, daha ertesi gün de yağdı diğer Cum'aya kadar. Yine o A'râbî —veya başka birisi— kalktı; Ya Rasûlullah binâlar yıkıldı. Mal garkoldu. Allah'a bizim için duâ ediver, dedi. Rasûlullah yine iki elini kaldırdı; Allah'ım üzerimize değil havâlimize, dedi, eliyle işâret buyuruyordu ne tarafa işâret ettiyse bullut açılıverdi, Medîne, bir cevbe gibi olmuştu, vâdî bir ay ark halinde aktı, etrâftan her kim geldiyse kuvvetli yağmur yağdığını söylüyordu.

Yine Buhârî'de Cum'anın Fazîleti bâbında Rasûlullah (s.a.) buyurmuştur ki: Her kim Cum'a günü cenâbetten guslederek yıkanır gelirse bir deve kurbân etmiş gibi, ikinci saatta gelen bir sığır kurbân etmiş gibi, üçüncü saatta gelen boynuzlu bir koç kurbân etmiş gibi, dördüncü saatta gelen bir tavuk kurbân etmiş gibi, beşinci saatta gelen de bir yumurta kurbân etmiş gibi olur. İmâm çıkınca melâike hazır olur, zikri dinlerler.

Diğer bir rivâyette: Cum'a günü melekler mescidin kapısına durur gelenleri evvel be evvel yazarlar. Erken gelen bir deve hediye etmiş gibi, sonraki bir sığır hediye etmiş gibi, sonraki bir koç, sonra bir tavuk, sonra bir yumurta, imâm çıkınca sahîfelerini dürüp zikri dinlerler.

Keşşâf da der ki: Selefte yollar seher vakti ve fecirden sonra erkenden Cum'aya gidenlerle dolardı, ellerinde kandillerle giderlerdi. Ve denilmiştir ki: İslâm'da ilk bid'at Cum'aya erken gitmeyi terk olmuştur. İbn Mes'ûd (r.a.)dan rivâyet olunur ki pek erkenden gitmiş üç kişinin kendisinden önce gelmiş olduklarını görmüş, nefsine ıtâb eder dururdu, ben seni dördün dördüncüsü görüyorum, dördün dördüncüsü ise Saîd değildir, derdi.

(.....)

İbn Esîr en-Nihâye'de der ki: Arûbe, Cum'anın eski ismidir. Sanırım ki Arabî değildir. Yevm-i Arûbe ve Yevm'ül-Arûbe denilir. Elif lâm konmamak daha fasîhtir. Âlûsî'nin nakline göre; onun Arabî olmadığına dâir İbn Esîr'in zanettiğine Cemâlüddin Abdullah İbn Ahmed eş-Şîşi müsta'mel olan arapçaya girmiş lafızlar hakkında Kitâb et-Tezyîl ve't-Tekmîl'in muhtasarında cezm ederek: Arûbe nekire veya ma'rife kılınarak Cum'a günüdür. Arablaştırılmış Süryânî bir isimdir, demiş,

sonra da Süheylî'nin bazı ilim ehlinden bize ulaştığına göre Arûbe'nin mânâsı, rahmettir, demiş olduğunu söylemiştir. Şu halde Arablarda günlerin bu eski isimleri Sâbiî'lerden geçme olduğu anlaşılır. Çünkü Süryânîler Sâbiî idiler. Salıya cebbâr, Çarşambaya Debbâr denilmiş olması da bu iki günün Sâbiî'lerde, câhiliyye arablarında uğursuz sayılmalarındandır. Çünkü yıldızlara tapan Sâbiîler bu günleri Merîh ve Zühâl'e nisbet ederler, müneccimler de bunları nahs addederlerdi. Hâlâ bazılarına Salı ve Çarşamba günlerini meş'ûm saymak i'tikâdı, o meş'ûm câhiliyye i'tikâdlarının bakıyyesidir. Arablarda günlerin bu eski isimlerinin ne zaman değiştirildiği ve binâenaleyh Arûbe yerine Cum'a nâmını verenin kim olduğu hakkında da rivâyet muhteliftir. Bazıları bunun Peygamberin cedlerinde Kâ'b İbn Lüeyy tarafından tesmiye edildiğini söylemişler, bazıları da daha sonra Medîne'liler tarafından verildiğini rivâyet etmişlerdir. Şöyle ki:

İlk Cum'a

Abdürrezzâk ve Abd İbn Humeyd ve İbn Münzir, İbn Sîrîn'den rivâyet etmişlerdir ki, Hz. Peygamber Medîne'ye gelmezden ve Cum'a âyeti nâzil olmazdan önce Medîne halkı (yani Medîne'deki müslümanlar) Cum'a kılmışlardı, Ansâr demişlerdi ki: Yahûdîlerin bir günü var, her yedi günde bir onda toplanıyorlar, Hıristiyanların da öyle; gelin biz de bir ictimâ' günü yapalım, Allah Teâlâ'yı zikredelim, şükredelim. Bunun üzerine Sebt günü Yahûdîlerin, Pazar günü Hıristiyanların o halde bunu Arûbe günü yapın demişlerdi ki Cum'a gününe Arûbe diyorlardı. Bu sûretle Es'ad İbn Zürâne'nin yanına toplandılar, o onlarla iki rek'at namaz kıldı ve va'z etti, ona toplandıkları sıra Cum'a adını verdiler. O da onlara bir koyun kesti, ondan kuşluk ve akşam yediler ve bu hepsine idi, sonra da Allah Teâlâ bu bâbda «Ey îmân edenler, Cum'a için namaza çağırıldığında...» âyetini indirdi.

Kezâ Ebu Dâvûd ve İbn Mâce ve İbn Hibbân ve Beyhâkî, Abdurrahmân İbn Kâ'b'dan şöyle rivâyet etmişlerdir ki; babası Kâ'b İbn Mâlik (r.a.) Cum'a günü ezânı işittiği zaman Es'ad İbn Zürâre'ye rahmet okurdu, bundan dolayı demiş ki: Babacığım, ezânını işittiğin zaman Es'ad İbn Zürâre için neye istiğfâr edersin, o nedir? dedim. Çünkü Benu Beyaza harresinde bize ilk Cum'a kıldıran odur, dedi. O gün kaç kişi idiniz? dedim, kırk erkek idik, dedi. Feth el-Kadîr'de İbn Hümâm'ın dediği ve İbn Sîrîn'in rivâyetinden de anlaşıldığı vech ile bu, henüz âyet nâzil olmadan Cum'a farz kılınmadan evvel kılınmış demek oluyor. Fakat Âlûsî'nin kaydettiği vech ile allâme İbn Hacer, Tuhfet el-Muhtâc'da demiştir ki: Cum'a namazı Mekke'de farz kılındı, fakat orada ikâme edilmedi, çünkü sayı yeterli değildi. Yâhûd onun şiârı izhâr edilmek olduğu halde, Rasûlullah orada gizlenmiş bulunuyordu. Medî-

ne'de onu ilk ikâme eden de Medîne'den bir mîl mesâfede Es'ad İbn Zürâre'dir. Ancak Rasûlullah hakkında Cum'anın şartları tekemmül etmeden farz kılınmış olması da garîb görünür. Gerçi abdest gibi evvelce farz kılınıp da âyetin nâzil olması düşünülebilir ise de ya adedin yetmeyiş, veya gizlenme halinde bulunmasından dolayı şartlarının tahakkuk etmediği bir sıra farziyyeti dirâyet yönünden uzak görünür. Bu olsa olsa Cum'aya izin mâhiyyetinde olmak gerektir. Nitekim Dârekutnî'nin İbn Abbâs'tan şu rivâyeti de bunu gösterir. Demiştir ki: Aleyhisselâtü Vessellâm hicret etmezden evvel Cum'aya me'zûn olmuştu, fakat Mekke'de Cum'a kıldırmaya gücü olmadı. Onun için Mus'ab İbn Umeyr'e yazdı: İmdi yahûdîlerin cehren Zebûr okudukları güne bak, siz de kadınlarınızı ve oğullarınızı toplayın da Cum'a günü zevâl vakti günün bir bölümünden meyil ettiğinde Allah Teâlâ'ya iki rek'at ile tekarrüb edin. Bu sûretle Mus'ab, Hz. Peygamber Medîne'ye gelinceye kadar Cum'a kıldıranların evveli olmuş, zevâl akabinde öğle vakti Cum'ayı kıldırmış ve bunu izhâr etmiş idi. Görülüyor ki İbn Abbâs'tan olan bu rivâyette o vakit Cum'anın farziyyeti değil, me'zûniyyeti söylenmiştir. Ancak bunda Es'ad İbn Zürâre söylenmemiş, Mus'ab'ın ilk kıldırdığı söylenmiştir. Taberânî'nin Ebu Mes'ûd el-Ansârî'den rivâyeti de böyledir: Demiştir ki: Muhâcirlerden Medîne'ye ilk gelen Mus'ab İbn Umeyr'dir. Orada Cum'a günü ilk namaz kıldıran da odur. Rasûlullah (s.a.) kudûm buyurmazdan önce kıldırmıştı, on iki kişi idiler. Süyûtî'nin nakline göre, Buhârî de bunu tahrîc etmiştir. Ve o, Aleyhissalâtü Vesselamın emriyle olmuştur. Esad'ın evvel kıldırdığına dâir olan haberler daha kuvvetli gibi görünmekle beraber bunların ikisini de nazar-ı i'tibâra alarak cem'i cihetine gidilmek gerekir. Anlaşılıyor ki, Es'ad henüz Peygamberden emir gelmeksizin kıldırmış, Mus'ab ise Peygamberin me'mûru olarak kıldırmış olduğundan her biri bir i'tibâr ile olur. Ve ihtimâl ki Mus'ab Medîne'de kıldırmış olmak itibârıyla evvel, Es'ad da Medîne yakınında bir köyde kıldırmış olmak itibârıyla evveldir. Diğer bir ihtimâl de ikisi birlikte çalışmışlar Es'ad cemâatı toplayıp te'mîn etmiş, Mus'ab da Peygamberin emriyle haberi getirip teşvîk ederek imâm olmuştur. Nitekim Hâfız İbn Hacer; Sa'd emîr idi, Mus'ab imâm idi, diye bu ihtimâli söylemiştir. Maamafîh birinde cemâatın on iki, birinde kırk olduğu tasrîh edilmesi, Mus'ab'ınki daha evvel olduğunu iş'ârdan uzak değildir. Demek ki Mus'ab'da cemâat on iki kişiden ibâret iken Es'ad'ın gayretiyle kırka bâliğ olabilmiştir.

Her hangisi ilk olursa olsun, bu rivâyetlerin özetinden iki şey anlaşılıyor:

Birincisi, o vakit kılınan cemâatla namaz; hutbe ve şimdiki şartları ile ma'lûm olan Cum'a namazı şeklinde olduğu takdîrde dahi henüz farz olmuş olmayıp sâdece edâsına izin verilmişti. Ve şu halde farziyyet

Peygamberin hicretinden sonra olmuş demektir. Filvâki' İbn Mâce'nin Câbir (r.a.)den rivâyet ettiği şu hadîs de buna delâlet etmektedir: Câbir (r.a.) demiştir ki: Rasûlullah (s.a.) hutbe îrâd buyurdu ve dedi ki: Allah Teâlâ Cum'ayı size bu sene, bu ayda, bu günümde, bu makâmımda Kıyâmete kadar farz kıldı. Binâenaleyh her kim benim hayatımda veya benden sonra âdil veya zâlim bir imâmı olduğu halde Cum'ayı istihfâf ederek veya inkâr eyleyerek terk ederse Allah onun iki yakasını bir yere getirmesin ve işinde bereket vermesin. Haberiniz olsun ki; o kimsenin namazı da yoktur, zekâtı da yoktur, haccı da yoktur, orucu da yoktur, hayrı da yoktur, tâ tevbe edinceye kadar. Her kim de tevbe ederse, Allah tevbesini kabul eder. Bu hutbenin tarihi tasrîh edilmemiş ise de hadîsin zâhirine nazaran kayıdları bunun Hicret'ten hayli sonra olduğunu gösterir. Çünkü haccın farziyyeti en sahîh kavle göre Hicret'in altıncı senesindedir. Daha evvel, daha sonra denildiği de geçmiştir. Gerçi bu hutbe Cum'anın Kıyâmete kadar farzıyyetini takrîr ve ihkâm etmiş ve binâenaleyh ibtidâ farziyyet daha evvel vâki' olmuş denilebilirse de zâhiri, bu farziyyetin, Medîne'de ve mevzû-u bahsimiz olan sûre veya Cum'a âyetinin nüzûlü sıralarında olmasıdır.

İkincisi, şu da anlaşılıyor ki; Medîne'lilerin Arûbe gününe Cum'a ismini vermeleri sırf kendiliklerinden olmayıp Mus'ab haberinin delâleti vechi ile Mekke'de bulunan Rasûlullah tarafından bir duygu üzerine olmuştur. Diğer bazı haberlerden de Arablarca Cum'a ismi de öteden beri ma'lûm bulunduğu anlaşılıyor. Çünkü Cum'a günü Âdem ile Havvâ'nın ictimâ' ettikleri gün olduğuna dâir de bazı rivâyetler vardır. Her yerde olduğu gibi bir kavimde bir günün birkaç ismi bulunduğu da inkâr olunamaz. Bu sûretle Arûbe ve Cum'a isimleri Kâ'b İbn Lüeyy'den evvel de bulunabilir. Ancak Cum'a isminin tekarrürü İslâm'da olmuş olduğuna şüphe yoktur.

Şu mazbûttur ki: Rasûlullah (s.a.) Medîne'ye hicret buyurduğu zaman ibtidâ Kubâ'da Amr İbn Avf oğullarına indi ve orada Pazartesi, Salı, Çarşamba, Perşembe günleri kalıp Kubâ mescidinin temelini attı, sonra Cum'a günü Medîne'ye müteveccihen çıktı, Sâlim İbn Avf oğullarında onların bir vâdîlerinin içinde Cum'a namazı vakti gelmişti, orada hutbe okuyup Cum'ayı kıldırdı ki, işte bu, Hz. Peygamberin ilk kıldırdığı Cum'adır.

İlk Minber

Buhârî ve sâirede rivâyet olunduğu üzere bir takım kimseler Peygamberin minberinin ağacının neden olduğunda münâkaşa ettiler. Sehl İbn Sa'd es-Sâidî Hazretlerine sordular, dedi ki: Vallahi ben onun neden olduğunu bilirim, hem onu ilk vaz'olunduğu gün ve üzerine Peygamberin ilk cülûs buyurduğu gün gördüm, Rasûlullah (s.a.) falan ka-

dına —ki Sehl, ismini de söylemişti— haber gönderip, marangoz kölene emret de benim için ağaçtan birkaç basamaklı bir şey yapsın, halka hitâb ettiğim zaman üzerine oturayım, buyurdu. Kadın da emretti, o da orman tarfasından (Tarfâ; Arabistan'da ılgın ağacı cinsinden bir cins ağaçtır ki dört nev'i vardır. Esl bunun envâındandır, ğâbe orman demektir.) onu yaptı, o kadına getirdi, kadın da Rasûlullah'a gönderdi, Rasûlullah emir buyurdu, buraya vaz'olundu, sonra Rasûlullah'ı gördüm onun üzerinde namaz kıldı, üzerinde iken tekbîr aldı, sonra üzerinde rükû'a vardı, sonra gerisingeri inip minberin dibinde secde etti, sonra yine döndü tekrâr etti. Bitirince halka karşı dönüp; ey insanlar, ben bunu şunun için yaptım ki bana uyup benim namazımı belleyesiniz, buyurdu.

Yine Buhârî'de Câbir İbn Abdullah (r.a.)tan rivâyet olunmuştur ki; bir ağaç kütüğü vardı, Rasûlullah ona doğru dikilirdi. Minber vaz'olunduğu zaman o kütüğün yeni yavrulu develerin bozuladığı gibi sesini işittik, tâ Rasûlullah inip te üzerine elini koyuncaya kadar.

Rasûlullah ilk defa minbere çıktığı zaman terkedilmiş olan o kütüğün böyle ses çıkarıp Rasûlullah mübârek elini koyunca susması «kütüğün inleyişi» mu'cizesi nâmıyla meşhûrdur.

Rasûlullah'ın mescidindeki Cum'adan sonra Medîne hâricinde ilk Cum'a namazı kılınan yer de Bahreyn'deki Cevasa'da Abd Kays mescididir. (Buhârî ve sâire.)

Cum'anın Şartları

Bu âyetten ve verilen izâhâttan anlaşıldığı üzere Cum'a namazı şartlarını câmi' olan kimseler üzerine farz-ı ayndır. Fakat bütün namazlarda şart olan İslâm, akl, bülûğ, tahâret şartlarından başka Cum'a namazının Fıkıh kitâblarında açıklanmış olan iki takım şartları vardır ki burada «Ey îmân edenler» hitâbı evvelemirde bu şartları hâiz olanlara müteveccih olduğu için burada onların özetlenmesi de muvâfık olacaktır. Bilhâssa Cum'anın iki nevi şartı vardır: Birincisi vücûbunun, yani farziyyetinin şartlarıdır. İkincisi de edâsının şartlarıdır.

a) Vücûbunun Şartları :

1) Hürriyet, köle olanlara vâcib olmaz.

2) Erkeklik, kadınlara vâcib olmaz.

3) İkâmet, seferî olanlara vâcib olmaz.

4) Sıhhat. Binâenaleyh gitmekle hastalığının artmasından veya iyileşmesinin ağırlaşmasından korkacak vechile hasta olanlara vâcib olmaz. Zayıf olan ihtiyarlar da hasta hükmündedir.

5) Yürüme kudreti. Binâenaleyh ayakları olmayan veya kötürüm oturarak olanlara götüreceği bulunsa bile vâcib olmaz.

6) Selâmet. Binâenaleyh a'mâ'ya vâcib olmaz. Eğer yardımcısı bu-

lunursa imâmeyn'e göre vâcib olur. Kezâ zâlimden ve ta'kîb olunmaktan ve şiddetli yağmur, kar, çamur ve emsalinden korkusu bulunan kimseye de vâcib olmaz. Kirâ ile adam çalıştıran çalıştırdığı kişiyi men'edebilir. Eğer kasabada ise men'etmemelidir. Ancak câmi uzaksa gidip gelmesi kadar ücreti sâkıt olur. Yakın ise tenzîl etmemelidir.

Maamafîh bu şartlar bulunmayıp da Cum'a kendisine farz olmayan kimseler dahi kılarlarsa vaktin farzı, yani öğle namazı sâkıt olur. Yani memnû' değil izin verilmiştir. Zîrâ bu şartlar Cum'anın sıhhatının şartı değil, vücûbunun şartıdır. Onun için kılabildikleri takdîrde sahîh olup sevâba nâil olurlar. Bunlar da mü'min oldukları için «koşunuz» emri bunlar hakkında mendûbiyet ifâde edebilir.

b) Edâsının Şartları :

1 — Toplayıcı Kasaba: İbn Ebu Şeybe'nin Hz. Ali'den rivâyet ettiği veçhile: Toplayıcı kasaba veya büyük şehirden başkasında ne Cum'a ne teşrîk tekbîri, ne Ramazân bayram namazı, ne de Kurbân bayram namazı yoktur. Abdürrezzâk'ın Abdurrahmân es-Sülemî hadîsiyle yine Hz. Ali'den rivâyetinde şöyledir: Toplayıcı kasabadan başkasında ne teşrîk tekbîri ne Cum'a yoktur.

Mısr-ı Câmi' (Toplayıcı kasaba) cem'iyyetli kasaba demektir. Bunun ta'rîfinde başlıca iki rivâyet vardır:

Birincisi, ahkâm-ı icrâ ve hudûdu ikâme edecek bir hâkim ve emîr, yani mazlûmu zâlimden kurtaracak, âsâyiş ve inzıbâtı muhâfaza edecek âmir bulunan kasaba demektir ki rivâyetin zâhiri budur. Bunun özeti, hukûk ve cezâ, adliye işlerini görüp icrâ eden bir hâkim ile âsâyiş ve inzibâtı idâre eden bir vâlî veya müdür bulunarak bir hükûmetin tâm bir bölümünü teşkîl etmiş olan bir kasaba demek olur ki bunun hikmeti emniyet ve âsâyişi te'mîn mes'elesi olduğu âşikârdır. Böyle bir kasabanın gerek câmiinde ve gerek izni bulunması şartıyla namazgâh ve meydanlarından birinde Cum'a namazı edâ olunabilir.

İkincisi; Cum'a vâcib olan ahâlisînin hepsi toplandığı takdîrde mevcûd olan câmiine sığmayacak kadar kalabalık olan cem'iyyetli şehir veya köy demektir. Müteahhirîn'in fetvâsı ve memleketimizde amel bunun üzerinedir. Bu derece kalabalık bulunabilen bir köyde hâkim ve emîr bulunmasa bile emniyyeti muhâfaza edecek bir cemâatın tâm bir bölümü mevcûd demektir.

Hidâye şerhi Kifâye'de nakledildiğine göre; İmâm Ebu Yûsuf'tan bir rivâyette de on bin kişinin oturduğu yer diye ta'rîf edilmiştir ki, ekseriyâ kazâ merkezlerinin nüfûsu bu kadar olur. Süfyân es-Sevrî Toplayıcı kasaba; halkın şehir addettikleridir, demiş, Hanefî mezhebinden bir kısım şeyhlerimiz de hür kişilerden bir san'at sâhibinin diğer bir san'ata geçmeye muhtâç olmaksızın san'atıyla geçinebileceği yerdir, diye ta'rîf etmişlerse de bunlar nâdir rivâyetlerdir.

İmâm Şâfiî Hazretleri Toplayıcı kasabayı şart saymamış, hür kişilerden kırk kişinin yaz ve kış göçmemek üzere sâkin oldukları her köyde Cum'a kılınır, demiş, bununla beraber cemâatın kırk erkekten aşağı olmamasını şart saymış, kırk erkekten az cemâatla Cum'a kılınamayacağına kâil olmuştur ki bunun da özeti oldukça cemâatli, hazarî bir mahallin şart olduğunu gösterir.

Bir mahallede sâbit olmayan konar göçer aşîretlerde, bâdiyelerde, vâdîlerde cemâatla öğle namazı kılınır, Cum'a namazı kılındığı sûrette de öğle namazı sâkıt olmayıp kılınmak gerekir. Ancak Minâ gibi, bir mevsimde büyük ictimâ' mahalli olan bir yerde emîr bulunduğu sûrette o mevsimde Cum'a kılınabilir. Arafât'ta Cum'a namazı ittifâkla yoktur. (el-Kâfî) Büyük şehirlerde Cum'a namazının müteaddid mevki'lerde kılınması Hanefî mezhebine göre en sahîh rivâyette sahîhtir ve onunla fetvâ verilmiştir. (el-Bahr er-Râik, Dürr el-Muhtâr).

2 — İşin Sâhibi (yönetici) olan imâm veya tarafından me'zûn bir zâtın kıldırması. Çünkü büyük bir cem'iyyetle kılınacağından kimin kıldıracağında münâzaa ve fitne düşünülebilir. Fitne ise Cum'anın ta'tîline sebebdir. Feth el-Kadîr'de zikredildiği vechile gerek zâlim ve gerek âdil bir imâmı bulunduğu halde terk eden inzâr buyurulurken, Cum'anın lüzûmu için âdil veya zâlim mutlak bir imâm şart edilmiş olduğu gibi; Dört şey yöneticilere âiddir: Ganîmetler, sadakalar, haddler, Cum'alar diye de bir rivâyet vârid olmuştur. Onun için Hanefî mezhebinde hükûmet reîsinin emri veya izni olmadıkça Cum'a câiz olmaz denilmiş ve buna sultânın izni ta'bîr olunmuştur. «Tâ ki sultânın emri veya vekîlinin emri olmadıkça Cum'a kılmak câiz olmasın.» (Serahsî, Muhît) İmâm var iken, bir adam Cum'a günü imâmın izni olmaksızın hatîblik etse câiz olmaz. (Kâdîhân) Vâlî veya kâdî veya zâbıta müdürünün kıldırması veya hatîbe emir ve izin vermesi kâfî değildir. Meğer ki menşûrlarında Cum'aya izin salâhiyyeti bilhâssa yazılmış olsun. (Hindiyye) Eğer imâmdan izin almak imkânsız olur da halk seçtiği bir adamın başına toplanır da o kıldırırsa, câiz olur. (Hindiyye) Emîrin hutbeye izni, Cum'aya izindir. Cum'aya izni de hutbeye izindir. (Zâhidî, Feth el-Kadîr, Halebî).

3 — Vakit. Gerçi farz namazların hepsinde vakit şarttır. Vaktinden evvel kılınsa olmaz. Ancak diğer namazlar vakit geçtikten sonra da kazâ edilebildiği halde Cum'a namazının kazâsı yoktur. Vakti geçerse öğle namazı kazâ olunur. Cum'anın vakti de öğle vaktidir. Buhârî'de rivâyet olunduğu üzere (Aleyhissalâtü Vesselâm) Cum'ayı güneşin meyli sırasında kılardı. Binâenaleyh, zevâlden evvel sahîh olmaz. Ancak Ahmed İbn Hanbel'in bir kavlinde olur, denilmiş. İkindi vakti girdikten sonra da kılınmaz. İmâm Mâlik bu görüşe muhâlefet etmiştir. Namazda

iken vakit çıkarsa yeni baştan öğleyi kılar üzerine binâ etmez. Şâfiî de buna muhâlefet etmiştir. (Halebî).

4 — Hutbe. Biraz yukarıda zikrolundu.

5 — Cemâat en azı imâmdan mâadâ üç erkektir. Ebu Yûsuf imâm ile beraber üç olmasını da tecvîz eylemiştir. Cemâatın şart olduğunda icmâ' vardır. Ancak en az adedin kaç olduğunda on üç kavl üzere ihtilâf edilmiştir: 1) Biri imâm olmak üzere iki. Bu, Nehaî ve Hasan İbn Sâlih ve Dâvûd'un kavilleridir. 2) İmâm ile üç. Bu, Evzâî, Ebu Sevr'den, Ebu Yûsuf ve Muhammed'den ve Râfiî'nin nakline göre eski görüşünde Şâfiî'den mervîdir. 3) İmâm ile dört. Bu İmâm A'zam Ebu Hanîfe'nin, Sevrî'nin ve Leys'in kavilleridir. İbn Münzir, Evzâî'den ve Ebu Sevr'den de nakletmiş ve ihtiyâr eylemiştir. Şerh el-Mühezzeb'de İmâm Muhammed'den ve Telhîs'in sâhibi, eski görüşünde Şâfiî'den de nakleylemiştir. 4) Yedi. İkrime'den. 5) Dokuz. Rebîa'dan. 6) On iki. Mâverdî, İmâm Muhammed'den, Zührî'den ve Evzâî'den nakleylemiştir. 7) İmâm ile on üç. İshâk İbn Raheveyh'ten. 8) Yirmi. Mâlik'ten bir rivâyet 9) Otuz Mâlik'ten diğer bir rivâyet. 10) İmâm ile kırk. Ubeydullah İbn Abdullah İbn Utbe'nin ve yeni görüşünde İmâm Şâfiî'nin kavlidir. İmâm Ahmed'den meşhûr olan da budur. Ve Ömer İbn Abdülâziz'den mervî olan iki kavlin biridir. 11) Elli. Ömer İbn Abdülâzîz'den diğer rivâyet. 12) Seksen. Mâzerî nakletmiştir. 13) Sınırsız olarak büyük çoğunluk, İmâm Mâlik mezhebidir. Şöyle iştihâr etmiştir: Muayyen aded şart olmayıp bir köyde sâkin olup aralarında alış-veriş edecek kadar bir cemâat olmalıdır. Üç ile dört ile olmaz. Buhârî Şerhi'nde Hâfız İbn Hacer bu mezheb en râcihi olsa gerektir, demiş ise de Şâfiîlerin büyük imâmlarından Müzenî bile İmâm A'zam Ebu Hanîfe'nin kavlini tercîh etmiş, Süyûti de bunu ihtiyâr eylemiştir. (Âlûsî) lügat bakımından da cemâatın en azı üçtür. Mamafîh bütün bu ihtilâflardan âzâde olmak için Cum'ayı en kalabalık câmide kılmak afdal olur. Cemâatın gerçekleşmesi için âkıl, bâliğ, erkek olmaları da şarttır. Binâenaleyh kadınlar ve çocuklarla cemâat gerçekleşmiş olamaz. Yani bunlar şart olan adede dâhil değildirler. Hür ve mukîm olmaları şart değildir. Köle ve müsâfirler, hasta ve ma'zûrlar ile de cemâat gerçekleşebilir. Hattâ bunların Cum'ada imâmetleri bile câiz olabilir. Ancak İmâm Züfer, kendilerine Cum'a vâcib olmayanların imâmetleri de sahîh olmaz, demiştir (Halebî)

6 — Umûmî izin. Yani câmiin kapıları açılıp umûm müslümanlara izin verilmiş olmaktır. Hattâ bir cemâat câmie toplanıp kapılarını üzerlerine kilitleyip de Cum'a kılsalar câiz olmaz. Kezâ sultân, sarayında hizmetçileri ve yardımcılarıyla kılmak isterse kapısını açıp izn-i âmm ile izin verirse, âmme gelse de gelmese de namazı câiz olur. (Muhît) Fakat mekrûh olur. (Tatarhâniyye) Ama kapısını açmaz da üzerine kapıcılar korsa Cum'aları câiz olmaz (Muhît). İşbu izn-i âmm şartı Cum'-

ada emniyet ve selâmeti te'mîn için hükûmetin lüzûm ve ehemmiyetini gösterir. Ezân da bu izni i'lân ile davet içindir. (Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, VI, 4961-4986).

oOo

وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِندَ اللَّهِ خَيْرٌ مِّنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿١١﴾

11 — Onlar, bir ticâret veya bir oyun gördükleri zaman; seni ayakta bırakarak oraya yöneldiler. De ki: Allah'ın katında olan; oyun ve ticâretten daha hayırlıdır. Ve Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.

Allah Teâlâ o gün Medîne'ye gelen ve ticârete koşup cum'a hutbesini terkedenleri kınayarak buyuruyor ki: «Onlar, bir ticâret veya bir oyun gördükleri zaman; seni ayakta bırakarak oraya yöneldiler.» Seni minberde hutbe okurken bıraktılar. Aralarında Ebu'l-Âliye, Hasan, Zeyd İbn Eslem ve Katâde'nin de bulunduğu tâbi'în'den birden çok kişi böyle demişlerdir. Mukâtil İbn Hayyân'ın iddiâsına göre; bu ticâret, müslüman olmazdan önce Dihye İbn Halîfe'nin ticâretiydi. O, davul çalarak halkı toplardı. Müslümanlardan pek azı müstesnâ cemâat Rasûlullah'ı minberde ayakta dikili olarak bırakıp ticâret kervanına gitmişlerdi. Bu konudaki haber sahîhtir. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İbn İdrîs... Câbir'in şöyle dediğini bildirdi: Medîne'ye bir kervan gelmişti, Rasûlullah (s.a.) da o esnâda hutbe okuyordu. Halk çıkıp kervana gitti ve mescidde on iki kişi kaldı. Bunun üzerine: «Onlar, bir ticâret veya oyun gördükleri zaman; seni ayakta bırakarak oraya yöneldiler.» âyeti nâzil oldu. Buhârî ve Müslim de Sahîh'lerinde Sâlim kanalıyla Câbir'den bu hadîsi tahrîc ederler. Hâfız Ebu Ya'lâ der ki: Bize Zekeriyyâ İbn Yahyâ... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) cum'a günü hutbe okuduğu sırada Medîne'ye bir kervan geldi. Peygamberin ashâbından on iki kişiden başka kimse kalmamak üzere diğerleri kervana gittiler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Nefsim kudret elinde bulunan (Allah)a yemîn ederim ki; sizden bir kişi kalmayacak derecede birbirinizin arkasına düşseydiniz, vâdîden üzerinize ateş akardı. Bunun üzerine «Onlar, bir ticâret veya bir oyun gördükleri zaman; seni ayakta bırakarak oraya

yöneldiler.» âyeti nâzil oldu. Câbir'in belirttiğine göre Peygamberle beraber kalan on iki kişi arasında Hz. Ebubekir ve Ömer de bulunuyordu.

«Seni ayakta bırakarak» kavli imâmın cum'a günü hutbeyi ayakta okuyacağına delildir. Nitekim Müslim, Sahîh'inde Câbir İbn Semure'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) iki hutbe okurmuş ve ikisinin arasında otururmuş. Kur'ân okur ve halka öğüt verirmiş. Fakat burada bilinmesi gereken bir şey var : Söylendiğine göre bu kıssa, Rasûlullah (s.a.)ın cum'a günü hutbeyi namazdan önce okuduğu sırada cereyân etmiş. Nitekim Ebu Dâvûd mürseller bahsinde der ki: Bize Mahmûd İbn Hâlid, Velîd'den, o da Ebu Muâz Bükeyr İbn Ma'rûf'tan nakletti ki; o, Mukâtil İbn Hayyân'ın şöyle dediğini duymuş: Rasûlullah (s.a.) cum'a günü de tıpkı bayram günleri gibi hutbeden önce namaz kılardı. Nihâyet bir gün Hz. Peygamber hutbe okuyordu, cum'a namazını kılmıştı, bir adam gelip; Dihye İbn Hâlîfe ticâret kervanı ile geldi, demiş. Bunun üzerine herkes ticârete koşmuş ve Peygamberin yanında küçük bir topluluk kalmıştı.

«De ki: Allah'ın katında olan; oyun ve ticâretten daha hayırlıdır. Ve Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.» Allah katında bulunan âhiret diyârındaki sevâb ve ihsânlar Allah'a dayanıp tevekkül ederek vaktinde rızkını taleb edenler için çok daha hayırlıdır.

CUM'A SÛRESİNİN SONU

MÜNÂFİKÛN SÛRESİ

(Medîne'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ
لَكَاذِبُونَ ﴿١﴾ اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ
﴿٢﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٣﴾ وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ
أَجْسَامُهُمْ وَإِن يَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُّسَنَّدَةٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ
هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٤﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1 — Münâfıklar sana geldiklerinde: Şehâdet ederiz ki muhakkak sen, Allah'ın peygamberisin, derler. Allah da bilir ki sen, elbette kendisinin peygamberisin. Allah, münâfıkların şüphesiz yalancılar olduklarına şehâdet eder.

2 — Onlar, yemînlerini kalkan edindiler de Allah'ın yolundan alıkoydular. Gerçekten yaptıkları işler ne kötüdür.

3 — Bu, önce îmân edip sonra küfretmiş olmalarındandır. Bunun üzerine kalbleri mühürlenmiştir, artık hiç anlamazlar.

4 — Onlara baktığında; gövdeleri hoşuna gider, konuşurlarsa sözlerini dinlersin. Onlar giydirilmiş odunlar gibidir. Her gürültüyü kendi aleyhlerinde sanırlar. Düşman onlardır, sakın onlardan. Allah, canlarını alsın. Nasıl olup da döndürülüyorlar.

Münâfıklar

Allah Teâlâ, münâfıklardan haber vererek buyuruyor ki: Onlar Hz. Peygamberin yanına geldiklerinde dillerinden müslüman olduklarını söylüyorlar, ama işin iç yüzü böyle değildir. Aksine onlar bunun tamâmen tersinedirler. Bunun için Hak Teâlâ buyuruyor ki: «Münâfıklar sana geldiklerinde: Şehâdet ederiz ki muhakkak sen, Allah'ın peygamberisin, derler.» Seninle karşılaşıp yüzyüze geldiklerinde sana dışarıdan böyle söylerler ama mes'ele onların dedikleri gibi değildir. Bu sebeple Allah Teâlâ hemen Hz. Peygamberin Allah'ın rasûlü olduğunu haber veren bir cümle ile onlara karşı koyarak buyuruyor ki: «Allah da bilir ki sen, elbette kendisinin peygamberisin.» Ve hemen ardından da şöyle buyuruyor: «Allah, münâfıkların şüphesiz yalancılar olduklarına şehâdet eder.» Her ne kadar dış görünüşü gerçeğe uygun da olsa, onların açığa vurdukları hâl tamâmen yalandır. Çünkü onlar, söylediklerinin doğruluğunu kendileri kabul etmedikleri gibi doğru söylememektedirler de. Allah Teâlâ bu sebeple onların inançlarında yalancı olduklarını bildiriyor.

«Onlar, yemînlerini kalkan edindiler de Allah'ın yolundan alıkoydular.» Onlar yalan yemînlerle, günâh vaadlerle halktan kaçınıp korunmak istediler. Söylediklerinin doğru olduğunu isbâtlamaya çalıştılar. Maksadları, kendi gerçek durumlarını bilmeyenleri aldatmak ve onların bunlar hakkında müslüman olduklarına dâir inanç beslemelerini sağlamaktı. Belki böylece, onlardan bir kısmı da bunların yaptıkları şeyde kendilerine uyarlar ve söylediklerinde onları tasdîk ederlerdi. Bu, onların âdetidir. Onlar, içlerinden müslümanlara dostluk ve iyilik dilemezler. Ancak kötülük ve zarar isterler. Böylece insanlardan birçoklarını zarara sokarlar. Ve Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi «Allah'ın yolundan alıkoydular. Gerçekten yaptıkları işler ne kötüdür.» Bu sebeple Dahhâk İbn Müzâhim, bu âyeti (اتخذوا ايمانهم جنة) şeklinde okuyor ve zâhiren inanmış olduklarını belirtip; peygamberi doğrulamaları bir kalkandır, bununla kendilerini ölümden korurlar, anlamını veriyordu. Halbuki Kurrâ'nın cumhûr'u bunu (أيمانهم) şeklinde yemîn'in cem'i olarak okumaktadır.

«Bu, önce îmân edip sonra küfretmiş olmalarındandır. Bunun üzerine kalbleri mühürlenmiştir, artık hiç anlamazlar.» Onların münâfıklığa sapmaları îmândan dönüp küfre gitmelerinden ve hidâyetin yerine sapıklığı satın almalarından dolayıdır. Bu sebeple Allah Teâlâ, onların kalblerini «mühürlemiştir, artık hiç anlamazlar.» Onların kalblerine hidâyet ulaşmaz, hayır sirâyet etmez ve bir daha dönüp doğru yolu bulamazlar.

«Onlara baktığında; gövdeleri hoşuna gider, konuşurlarsa sözlerini dinlersin.» Onların şekilleri güzeldir, dilleri fasîh konuşur. Bir kişi onlara kulak verdiğinde belâğatlı konuşmalarından dolayı onların sözüne kapılır. Ama buna rağmen onlar son derece güçsüzdür, horluk, karârsızlık, korkaklık ve ürkeklik içindedirler. Bu sebeple «Her gürültüyü kendi aleyhlerinde sanırlar.» Herhangi bir gürültü veya korkulacak bir şey olsa; görürsün ki onlar korkaklıklarından ötürü bu felâketlerin kendilerine indiğini sanırlar. Nitekim Allah Teâlâ Ahzâb sûresinde bunlar hakkında şöyle buyurmaktadır: «Size karşı cimridirler. Korku geldiği zaman, görürsün ki onlar; üstüne ölüm baygınlığı çökmüş gibi gözleri dönerek sana bakarlar. Korku gidince de iyiliğinizi çekemeyerek, sivri dilleriyle sizi incitirler. İşte onlar inanmamışlardır. Bunun için de Allah, yaptıklarını boşa çıkarmıştır. Bu, Allah için pek kolaydır.» (Ahzâb, 19) Onlar susuz bulutlar gibi hayırsızdırlar. İçi boş, anlamsız lâflar gibidirler. Bu sebeple Allah Teâlâ onlar için: «Düşman onlardır, sakın onlardan. Allah, canlarını alsın. Nasıl olup ta döndürülüyorlar.» buyuruyor. Nasıl olup ta hidâyetten dalâlete çevriliyorlar. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yezîd... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Münâfıkların alâmetleri vardır. Onların selâmları lâ'nettir. Yemekleri kapkaçtır. Ganîmetleri çalmadır. Mescidlere ancak kaçarak yaklaşırlar. Namaza ancak vaktin sonunda gelirler. Büyüklenirler, ne kimseyle konuşurlar, ne de kimse onlarla uyuşur. Geceleyin odun gibi yatarlar. Sabahleyin çığırtkan olurlar. Bir başka rivâyette de Yezîd bu son ifâdeyi; gündüzleyin dünyaya tutkundurlar, şeklinde nakletmiştir.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّوْا رُءُوسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ﴿٥﴾
سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الْفَاسِقِينَ ﴿٦﴾ هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَىٰ مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّىٰ يَنْفَضُّوا وَلِلَّهِ

خَزَآئِنُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَلَٰكِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٧﴾ يَقُولُونَ لَئِن رَّجَعْنَآ إِلَى
ٱلْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ ٱلْأَعَزُّ مِنْهَا ٱلْأَذَلَّ ۚ وَلِلَّهِ ٱلْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِۦ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَٰكِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨﴾

5 — Onlara; gelin Allah'ın peygamberi sizin için mağfiret dilesin, denildiği zaman başlarını çevirdiler. Ve sen, onların büyüklük taslayarak yüz çevirdiklerini görürsün.

6 — Onlar için mağfiret dilesen de, mağfiret dilemesen de birdir. Allah, onları kat'iyyen bağışlamayacaktır. Muhakkak ki Allah; fâsıklar gürûhunu hidâyete erdirmez.

7 — Onlar öyle kimselerdir ki; Allah'ın peygamberinin yanında bulunanlar için; hiç bir şey infâk etmeyin de dağılıp gitsinler, derler. Halbuki göklerin ve yerin hazîneleri Allah'ındır. Ama o münâfıklar bunu anlamazlar.

8 — Onlar; şâyet Medîne'ye dönersek, andolsun ki şerefli ve kuvvetli olanlar, zayıf olanları oradan muhakkak çıkaracaktır, diyorlardı. Oysa izzet Allah'ın, peygamberinin ve mü'minlerindir. Fakat münâfıklar bunu bilmezler.

Allah Teâlâ; münâfıklardan —Allah'ın la'neti onların üzerine olsun— bahisle buyuruyor ki: «Onlara; gelin Allah'ın peygamberi sizin için mağfiret dilesin, denildiği zaman başlarını çevirdiler.» Büyüklenerek başlarını çevirip söylenen sözden uzaklaştılar. «Ve sen, onların büyüklük taslayarak yüz çevirdiklerini görürsün.» Ve ardından Allah Teâlâ bu davranışlarından dolayı onları cezâlandırarak buyuruyor ki: «Onlar için mağfiret dilesen de, mağfiret dilemesen de birdir. Allah, onları kat'iyyen bağışlamayacaktır. Muhakkak ki Allah; fâsıklar gürûhunu hidâyete erdirmez. Tıpkı Bakara sûresinin 113-114 âyetlerinde bildirdiği gibi. Bu konu ile alâkalı hadîsleri orada zikretmiştik. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam, İbn Ömer el-Adenî'den nakletti ki; Süfyân şöyle demiş: «Başlarını çevirdiler» âyeti konusunda Süfyân başını sağa çevirmiş ve gözünü bir yana dikerek bakmış, sonra işte onlar böyle yaptılar, demiş.

Selef'ten birçoklarının zikrettiğine göre; bu âyetlerin hepsi az sonra açıklayacağımız gibi Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl hakkında nâzil

olmuştur. Muhammed İbn İshâk, Sîret'inde der ki: Rasûlullah (s.a.) Medîne'ye geldiğinde —Uhud'dan dönüşünü kasdediyor— bana İbn Şihâb ez-Zührî'nin anlattığına göre Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl'ün cum'a namazında durduğu bir yeri vardı. Kendisinin ve kavminin saygıdeğer bir yeri olması hasebiyle onun o yerde durması engellenmiyordu. Hz. Peygamber cum'a günü halka hutbe okumak üzere kalktığında, Abdullah İbn Übeyy ayağa kalkıp: Ey insanlar; işte Allah'ın Rasûlü sizin aranızda, Allah onunla sizi şereflendirdi ve yüceltti. Binâenaleyh siz ona yardım edin, destek olun, dinleyin ve itâat edin, der ve otururdu. Nihâyet Uhud günü yaptığı şeyi yapınca —askerin üçte biriyle geri dönünce— müslümanlar da Medîne'ye döndüklerinde eskiden yaptığı gibi ayağa kalkıp konuşmak istedi. Müslümanlar elbisesinin etrâfından çekerek dediler ki: Ey Allah'ın düşmanı; otur, sen buna lâyık değilsin. Yapacağın işi yaptın. O halkın omuzuna basarak çıktı ve; Allah'a andolsun ki ben, büyük bir şey söylemiş gibiyim, diyordu. Eğer kalkıp konuşursam onun (Hz. Peygamber) durumunu daha da kuvvetlendirecektim. Ansâr'dan bir kişi mescidin kapısında onunla karşılaşıp; yazıklar olsun sana, nen var? dedi. O: Ben kalkıp onun durumunu pekiştirecektim ki arkadaşlarımdan bazıları beni çekip oturtmak ve tartaklamak istediler. Sanki ben kalkıp onun durumunu zorlaştıracak büyük bir şey söyleyecekmişim gibi. Kendisine; vay sana, dön de Allah Rasûlü mağfiret dilesin dediklerinde o; Allah'a andolsun ki ben, onun benim için mağfiret dilemesini istemem, dedi.

Katâde ve Süddî der ki: Bu âyet Abdullah İbn Übeyy hakkında indirilmiştir. Şöyle ki : Yakınlarından bir delikanlı Rasûlullah'a gelip onunla ilgili bir şeyler söyledi ve durumunun ağırlığını bildirdi. Rasûlullah (s.a.) onu çağırınca, o; Allah'a and için bu söylenenlerden uzak olduğunu bildiriyordu. Ansâr o delikanlının üzerine gidip onu kınadılar ve ağır sözler söylediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ onun hakkında şu dinlediğiniz âyeti indirdi. Kendisine; ey Allah'ın düşmanı, Rasûlullah'ın yanına varsan? dediklerinde başını çeviriyor ve; ben, onu aslâ yapmam, diyordu. İbn Ebu Hâtim dedi ki: Bize babam... Saîd İbn Cübeyr'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bir yerde konakladığı zaman, orada namaz kılıncaya kadar tekrâr göçmeye çalışmazdı. Tebûk gazvesinde Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl'ün: «Andolsun ki şerefli ve kuvvetli olanlar, zayıf olanları oradan muhakkak çıkaracaktır.» dediği. Peygambere ulaşınca, gün batmadan önce oradan göç etti. Abdullah İbn Übeyy'e; Peygamber'e varsan da, senin için mağfiret dilese, dediklerinde Allah Teâlâ «Başlarını çevirdiler ve sen onların büyüklük taslayarak yüz çevirdiklerini görürsün.» âyetini inzâl buyurdu. Bu rivâyetin Saîd İbn Cübeyr'e isnâdı sahîhtir. Ancak bu olayın Tebûk gazvesinde olmasını söylemesinin üzerinde durulması gerekir. Ve bu sağlam bir

görüş değildir. Zîrâ Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl Tebûk gazvesine katılanlar arasında bulunmamıştı ve ordudan bir grupla beraber geri dönmüştü. Mağâzî ve Siyer bilginlerinin katında şöhret bulan görüşe göre bu olay, Müreysî —yani Müstalik oğulları— gazvesinde olmuştur.

Yûnus İbn Bükeyr der ki: Abdullah İbn Ebu Bekr ve Âsım İbn Ömer İbn Katâde, Müstalik oğulları kıssası hakkında bize şöyle dedi: Biz Rasûlullah ile beraber orada bulunurken suyun üzerinde Gıfâr oğullarından Cehcîn İbn Saîd —ki Ömer İbn Hattâb'ın ücretlisi idi— ve Sinân İbn Bedr çatıştılar. İbn İshâk der ki: Bana Muhammed İbn Yahyâ İbn Habbân'ın bildirdiğine göre; onlar, suyun üzerinde birbirine girip savaştılar. Sinân; ey Ansâr topluluğu, dedi. Cehcâh ise; ey muhâcirler topluluğu, dedi. Zeyd İbn Erkam ile Ansâr'dan bir topluluk da Abdullah İbn Übeyy'in yanında bulunuyorlardı. Abdullah İbn Übeyy bu sesi duyunca; kendi yurdumuzda bize saldırıyorlar ha? Allah'a andolsun ki; bizimle şu Kureyş örtülülerinin misâli ancak şu ata sözünde olduğu gibidir: İtini besle, yesin seni. Allah'a andolsun ki Medîne'ye dönersek bizden daha şerefli olanlar daha alçak olanları elbette oradan çıkaracaklardır, dedi. Sonra kavminden yanında bulunanlara dönerek dedi ki: Kendi kendinize yaptığınız, işte budur. Onları yurdunuza yerleştirdiniz. Mallarınızı kendileriyle paylaştınız. Allah'a andolsun ki siz, onlara arka çıkmasaydınız, sizi bırakıp ülkenizden başka bir yere giderlerdi. Bunu Zeyd İbn Erkam işittiğinde Ğuleyyim'de bulunan Hz. Peygamberin yanına gitti. Hattâb oğlu Ömer de orada bulunuyordu. Durumu ona bildirdi. Hz. Ömer (r.a.) dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, Bişr oğlu Abbâd'a emret de onun boynunu vursun. Hz. Peygamber buyurdu ki: Nasıl olur ey Ömer, halk; Muhammed ashâbını öldürüyor, diye konuşmaz mı? Hayır ey Ömer, halka göç için çağrıda bulun. Abdullah İbn Übeyy sözlerinin Peygambere ulaştığını haber alınca, gelip Peygamberden özür diledi ve Zeyd İbn Erkam'ın söylediği şeyleri kendisinin söylemediğine dâir Allah'a yemîn etti. Abdullah İbn Übeyy'in kavmi yanında bir yeri vardı. Orada bulunanlar dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü, adam söylemediği halde belki o çocuk uydurup böyle demiştir. Rasûlullah (s.a.) hiç gitmek âdeti olmadığı bir zamanda, sıcak bir saatta hareket etti. Üseyd İbn Hudayr onunla karşılaşınca peygamber selâmıyla onu selâmladı sonra dedi ki: Allah'a andolsun ki sen, hiç göç etmediğin bir anda, uygun olmayan bir vakitte gidiyorsun. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Arkadaşın Übeyy'in oğlunun ne söylediği sana bildirilmedi mi? O; Medîne'ye varınca güçlülerin güçsüzleri oradan çıkaracağını öne sürmüş. Üseyd İbn Hudayr dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, azîz sensin, zelîl o. Sonra devâmla: Ey Allah'ın Rasûlü, ona yumuşak davran. Allah'a andolsun ki biz ona başına taç koymak için boncuk diziyorduk ki Allah Teâlâ seni gönderdi. O, senin kendisinin mülkünü elin-

den aldığını sanıyor, dedi. Rasûlullah (s.a.) halk ile beraber akşama değin yürüdü, gece yürüyüşe devâm etti ve sabaha kadar yürüyüş sürdü. Kuşluk vaktine kadar Rasûlullah yürüyüşe devâm etti, sonra olanlardan halkı uzaklaştırmak için konakladı. Halk konaklayınca, dayanamayıp uyudular. Ve bunun üzerine Münâfikûn sûresi nâzil oldu.

Hâfız Ebu Bekr el-Beyhakî der ki: Bize Ebu Abdullah el-Hâfız... Câbir İbn Abdullah'ın şöyle dediğini duydum, dedi: Biz, Rasûlullah (s.a.) ile birlikte bir savaşta idik. O sırada muhâcirlerden bir kişi Ansâr'dan bir kişiyi dövdü. Ansâr'dan olan kişi; ey Ansâr, dedi. Muhâcirlerden olan kişi de; ey Muhâcirler, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bu, câhiliyyet iddiası da ne oluyor? Bırakın onu, o kokmuş bir iddiâdır. Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl —ki bu iddiayı onlar yapmışlardı— dedi ki: Allah'a andolsun ki Medîne'ye dönersek, bizim güçlü olanımız zayıf olanları elbette ordan çıkaracaktır. Câbir dedi ki: Rasûlullah (s.a.) Medîne'ye geldiğinde Ansâr muhâcirlerden daha çoğunluktaydı. Bilâhare muhâcirler çoğaldılar. Hz. Ömer (r.a.): Beni bırak şu münâfıkın boynunu vurayım, dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bırak onu, insanlar Muhammed arkadaşlarını öldürüyor diye konuşmasınlar, dedi. İmâm Ahmed İbn Hanbel, Hüseyn İbn Muhammed kanalıyla Süfyân İbn Uyeyne'den bu rivâyeti nakleder. Buhârî Humeydî kanalıyla, Müslim ise Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe ve başkaları kanalıyla Süfyân İbn Uyeyne'den benzer bir rivâyeti nakleder. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer... Zeyd İbn Erkam'ın şöyle dediğini bildirdi: Ben, Tebûk gazvesinde Rasûlullah (s.a.) ile beraberdim. Abdullah İbn Übeyy dedi ki: Medîne'ye dönersek, elbette içimizden güçlüler güçsüzleri oradan çıkaracaktır. Zeyd İbn Erkam der ki: Ben, gelip durumu Hz. Peygambere haber verdim. Abdullah İbn Übeyy yemîn ederek bunlardan hiç bir şeyin vâki' olmadığını bildirdi. Kavmim beni kınadı ve bununla ne istiyorsun? dediler. Ben mahzûn ve mükedder gidip uyudum. Rasûlullah (s.a.) bana haber göndererek buyurdu ki: Allah Teâlâ senin ma'zûr olduğuna dâir seni doğrulayan bir âyet indirdi. Zeyd İbn Erkam der ki: İşte bu âyet o zaman nâzil oldu: «Onlar öyle kimselerdir ki; Allah'ın peygamberinin yanında bulunanlar için; hiç bir şey infâk etmeyin de dağılıp gitsinler, derler... Onlar; şâyet Medîne'ye dönersek, andolsun ki şerefli ve kuvvetli olanlar, zayıf olanları oradan muhakkak çıkaracaktır, diyorlardı.» Bu rivâyeti Buhârî, bu âyetin tefsîrinde Âdem İbn Ebu İyâ kanalıyla Şu'be'den nakleder ve der ki: İbn Ebu Zâide... Zeyd kanalıyla bu rivâyeti Hz. Peygamberden nakletmiştir. Tirmizî ve Neseî de bu âyetin tefsîrinde Şu'be kanalıyla bu rivâyeti naklederler.

Zeyd kanalıyla bir başka yoldan rivâyetinde İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yahyâ İbn Âdem... Ebu İshâk'dan nakletti ki; o,

Zeyd İbn Erkam'ın şöyle dediğini duydum, demiştir. —Ebu İshâk ayrıca Ebu Bükeyr kanalıyla Zeyd İbn Erkam'dan da bu rivâyeti nakleder— Amcamla beraber bir gazâya çıkmıştım. Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl'un arkadaşlarına: Rasûlullah'ın yanında bulunanlara infâk etmeyin, Medîne'ye döndüğümüzde, şerefli ve kuvvetli olanlar zayıf olanları oradan çıkaracaktır, dediğini duydum. Bu durumu amcama anlattım, amcam da Rasûlullah (s.a.)a anlattı. Rasûlullah (s.a.) bana haber gönderip çağırttı ve ben de duyduklarımı anlattım. Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl ve arkadaşlarına da haber gönderip çağırttı. Onlar böyle demediklerine dâir and içtiler. Rasûlullah (s.a.) beni yalanlayıp onları doğruladı. Bunun üzerine benzeri hiç bir şekilde bir üzüntüye katlanmadığım keder üstüme çöktü. Eve gidip oturdum. Amcam dedi ki: Allah'ın Rasûlünün seni yalancı olarak görmesinden başka ne istedin? Nihâyet Allah Teâlâ «Münâfıklar sana geldiklerinde...» âyetini inzâl buyurdu. Rasûlullah (s.a.) bana haber gönderip bunu okudu, sonra, gerçekten Allah seni doğruladı, buyurdu. Bilâhare Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hasan İbn Mûsâ... Ebu İshâk'dan nakletti ki; o, Zeyd İbn Erkam'ın şöyle dediğini işitmiş: Biz Rasûlullah (s.a.) ile birlikte bir sefere çıktık. Halka zorluk isâbet etti. Abdullah İbn Übeyy arkadaşlarına dedi ki: Çevresindekilerin dağılıp gitmesi için Rasûlullah'a bir şey vermeyin. Biz, Medîne'ye dönersek içimizden güçlü ve şerefli olanlar zayıf olanları elbette oradan çıkaracaktır. Ben, Peygambere gelip bunu haber verdiğimde, Rasûlullah (s.a.) Abdullah İbn Übeyy'i çağırıp ona durumu sorunca, yemîni basarak böyle yapmadığını bildirdi. Halk; Ey Allah'ın Rasûlü, Zeyd İbn Erkam yalan söyledi, dediler. Onların söylediklerinden dolayı içime bir ağırlık çöktü. Nihâyet Allah Teâlâ «Münâfıklar sana geldiklerinde...» âyetini indirerek beni doğruladı. Zeyd İbn Erkam der ki: Rasûlullah (s.a.) kendileri için mağfiret dilemek üzere onları çağırdığında onlar, başlarını çevirdiler. Allah Teâlâ'nın «onlar giydirilmiş odunlar gibidir» kavli, münâfıkların güzel yüzlü kimseler olduklarını göstermektedir. Buhârî, Müslim ve Neseî, bu rivâyeti Züheyr kanalıyla naklederler. Ayrıca Buhârî ve Tirmizî, İsrâîl kanalıyla Ebu İshâk Amr İbn Abdullah'tan, o da Zeyd İbn Erkam'dan bu hadîsi nakleder.

Bu hadîsin Zeyd İbn Erkam'dan naklinde Ebu Îsâ et-Tirmizî bir başka yolla der ki: Bize Abd İbn Hümeyd... Zeyd İbn Erkam'ın şöyle dediğini bildirdi: Biz Rasûlullah (s.a.) ile birlikte bir savaşa katılmıştık, beraberimizde bedevîlerden bazı kimseler de vardı. Biz suya koşuşuyorduk. Bedevîler de bizimle müsâbaka ediyorlardı. Bedevîler arkadaşlarıyla beraber koşup havuzu çevirerek dolduruyorlar ve etrâfına taş yığıyorlardı. Kendi arkadaşları gelinceye kadar havuzun üzerine deriden bir örtü örtüyorlardı. Ansâr'dan bir kişi bedevînin yanına geldi ve su içirmek üzere devesinin yularını bıraktı. Bedevî ona su içirmek

istemedi. O da bir taş alıp suyun içine attı. Bunun üzerine bedevî bir odun kapıp Ansâr'dan olan kişinin başına vurdu ve yaraladı. Bedevî, Abdullah İbn Übeyy'in arkadaşlarından olduğu için, onun yanına geldi —ki o münâfıkların başı idi— ve durumu kendisine bildirdi. Abdullah İbn Übeyy kızarak dedi ki: Rasûlullah'ın etrâfında bulunanların —Bedevîleri kasdediyordu— çevresinden dağılması için onlara infâkta bulunmayın. Yemek vakti Hz. Peygamberin yanında hazır bulunuyorlardı. Abdullah arkadaşlarına; Muhammed'in yanında bulunanlara yemek getirin de yesinler, dedi. Sonra da arkadaşlarına; Medîne'ye döndüğümüzde içinizden güçlü olanlar, güçsüz olanları oradan çıkarsınlar, dedi. Zeyd İbn Erkam der ki: Ben, amcamın terkisinde bulunuyordum, Abdullah İbn Übeyy'in dediğini duydum ve durumu amcama bildirdim. O da gidip Rasûlullah (s.a.)a bildirdi. Rasûlullah (s.a.) haber gönderip onu çağırttı. Abdullah İbn Übeyy yemîn ederek sözünü inkâr etti. Zeyd İbn Erkam der ki: Rasûlullah (s.a.) beni yalanlayıp onu doğruladı. Amcam bana geldi ve dedi ki: Rasûlullah (s.a.)ın sana kızmasından ve hem onun, hem de müslümanların seni yalanlamasından başka bir şey kasdetmedin. Daha önce hiç bir kimsenin düşmediği bir üzüntü beni kapladı. Bir seferinde Rasûlullah ile beraber yürüyordum ki üzüntüden başım bir kenâra düşmüştü. Rasûlullah (s.a.) hemen gelerek kulağımı oynattı ve yüzüme güldü. Öyle bir sevinç içerisine girdim ki, dünyada iken devâmlı bu sevinç içerisinde olmayı isterdim. Sonra Ebubekir bana ilişip dedi ki: Rasûlullah (s.a.) sana ne dedi? Ben; Rasûlullah (s.a.) bana bir şey demedi, yalnızca kulağımı oynatıp yüzüme güldü, dedim. Bunun üzerine o; seni müjdelerim, dedi. Sonra Ömer yanıma ilişip sorunca ona da Ebubekir'e dediğim gibi dedim. Ertesi gün Rasûlullah (s.a.) Münâfikûn sûresini okudu. Bu rivâyetin tahrîcinde Tirmizî münferid kalmış ve; bu, hasen, sahîh bir hadistir, demiştir. Hâfız Beyhakî de Hâkim kanalıyla... Ubeydullah İbn Mûsâ'dan bu rivâyeti nakleder ve son kısmına; Münâfikûn sûresi nâzil oldu dedikten sonra sûreyi baştan «Onlar; şâyet Medîne'ye dönersek, andolsun ki şerefli ve kuvvetli olanlar, zayıf olanları oradan muhakkak çıkaracaktır, diyorlardı.» kavline kadar okudu, diye ekler. Abdullah İbn Lehîa da... Urve İbn Zübeyr'den bu rivâyeti nakleder. Mûsâ İbn Ukbe de Mağâzî'sinde bu kıssayı bu şekilde anlatır. Ancak bu ikisi Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl'ün sözünü Peygambere ulaştıran kişinin Evs İbn Erkam olduğunu ve bunun Hazrec oğullarından Hâris'in oğlu olduğunu bildirirler. Belki bu, Rasûlullah'a haberi ulaştıran bir başkasıdır, ya da dinlerken bir anlatma olmuştur. Allah en iyisini bilendir.

İbn Ebu Hâtim merhûm der ki: Bize Muhammed İbn Azîz... Muhammed İbn Müslim'den nakletti ki; ona, Urve İbn Zübeyr ve Ansâr'dan Amr İbn Sâbit haber vermişler: Rasûlullah (s.a.)ın el-Müşellel (Mek-

ke ile Medîne arasında bir yer) ile deniz arasında bulunan azgın Münât'ın yokettiği Müreysî' gazâsına gittiğinde, Hâlid İbn Velîd'i göndermiş ve Münât'ı yıkmıştı. Rasûlullah'ın bu gazvesinde biri muhâcirlerden, diğeri de ansâr'ın müttefîki olan Behz kabîlesinden iki kişi birbirleriyle çatıştılar. Muhâcirlerden olan kişi, Behz kabîlesinden olan kişiyi yendi. Bunun üzerine Behz kabîlesinden olan; ey Ansâr topluluğu, dedi, de Ansâr'dan bazı kişiler ona yardım ettiler. Muhâcirlerden olan da; ey Muhâcirler topluluğu dedi ve Muhâcirlerden bazı kişiler de ona yardım ettiler. Öyle ki Muhâcirlerden ve Ansâr'dan olan o kişiler arasında biraz çatışma oldu. Sonra araları ayrıldı. Münâfıklar —veya kalbinde hastalık olan bir kişi— Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl'e gidip dedi ki: Sen isteniyor ve atılıyordun. Şimdi ne faydası ne de zararı dokunan birisi oldun. Şu örtülüleri —onlar yeni hicret eden herkese örtülüler anlamına (Celâbî) diyorlardı— bize üstün kıldın. Allah düşmanı Abdullah İbn Übeyy dedi ki: Medîne'ye döndüğümüzde, içimizden güçlüler güçsüzleri elbette oradan çıkaracaktır. Münâfıklardan olan Mâlik İbn Dahşüm dedi ki: Ben, size; Rasûlullah'ın yanında bulunanlara yardım etmeyin ki dağılsınlar demedim mi? Bunu Ömer İbn Hattâb işitti ve yürüyerek Rasûlullah'ın yanına geldi; ey Allah'ın Rasûlü bu adam hakkında bana izin ver. O halkı aldatıyor, izin ver ki onun boynunu vurayım, dedi. Hz. Ömer Abdullah İbn Übeyy'i kasdediyordu. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ey Ömer, ben sana onu öldürmeni emredersem, sen onu öldürür müsün? Hz. Ömer dedi ki: Allah'a andolsun ki onu öldürmemi emredersen, muhakkak onun boynunu vururum. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Otur. Bu sırada Ansâr'dan Üseyd İbn Hudayr geldi. Bilâhare Abd'ül-Eşher oğullarından bir kişi geldi. Ve Rasûlullah'ın yanına varıp; ey Allah'ın Rasûlü, bana izin ver de şu halkı aldatan adamın boynunu vurayım, dedi. Rasûlullah (s.a.); ben onu öldürmeyi emredersem sen onu öldürür müsün? deyince o; evet, Allah'a andolsun ki bana onu öldürmemi emredersen, kulağını dibinden kılıcımla keserim, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.); otur, dedi. Sonra şöyle buyurdu: Halka göçü ilân edin. Halkı sıcakta göç ettirdi. O gün ve gece yürüdüler, ertesi günde yürüyüşe devâm ettiler, sonra konakladılar. Sonra yine aynı şekilde sıcakta halkı yürüyüşe başlattı. el-Müşellel'den itibâren üç gün yürüyerek Medîne'de sabahladı. Rasûlullah (s.a.) Medîne'ye gelince; Hz. Ömer'e haber gönderip dedi ki: Ey Ömer, eğer ben onun öldürülmesini emretseydim, sen öldürür müydün? Ömer; evet ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber buyurdu ki: O gün, eğer onu öldürmüş olsaydın birçok kişinin burnunu sürçerdin. Bu gün de onlara onun öldürülmesini emretseydim, onlar emre imtisâl ederlerdi. Ancak insanlar, benim ashâbım arasına bir şeyler sokuşturduğumu ve onları acımasızca birbirine kırdırttığımı söylerlerdi. Bunun üzerine Al-

lah Azze ve Celle: «Onlar öyle kimselerdir ki; Allah'ın peygamberinin yanında bulunanlar için; hiç bir şey infâk etmeyin de dağılıp gitsinler, derler.» kavlini inzâl buyurdu. Bu rivâyetin akışı garibtir ve içinde bazı şeyler var ki yalnız bu rivâyette yer almaktadır.

Muhammed İbn İshâk İbn Yesâr der ki: Bize Âsım İbn Ömer İbn Katâde şöyle dedi: Abdullah İbn Übeyy'in oğluna babasının durumu haber verilince; Hz. Peygambere gelip; ey Allah'ın Rasûlü, Abdullah İbn Übeyy'den duyduğu bir şey üzerine onu öldürmek istediğin bana bildirildi. Eğer onu öldürmek istiyorsan, bana buyur, ben sana onun başını getireyim, dedi. Sonra şöyle devâm etti: Allah'a andolsun ki, Hazrec kabîlesi babasına benden daha iyi davranan kimsenin olmadığını bilir. Ancak ben senin başka birine onu öldürmesini emredip de adamın onun öldürmesinden endişe ederim. Babam Abdullah İbn Übeyy'in kâtilinin insanlar arasında gezinip durmasına ve benim onu görünce öldürmeme müsâade etme. O zaman bir kâfire karşı bir mü'mini öldürür ve cehenneme girerim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Hayır, o, bizim aramızda kaldığı sürece kendisine yumuşak davranır ve iyi arkadaşlık ederiz.

İkrime ve İbn Zeyd ile başkaları da derler ki: İnsanlar Medîne'ye dönmek üzere, kâfile oluşturduklarında Abdullah İbn Übeyy'in oğlu Abdullah Medîne'nin girişinde durup kılıcını kınından çıkardı. Halk onun önünden geçiyordu. Babası Abdullah İbn Übeyy gelince, oğlu ona: Geriye dön, dedi. O; ne oluyor sana? Yazıklar olsun, deyince, Abdullah dedi ki: Allah'a andolsun ki, Rasûlullah (s.a.) sana izin verinceye kadar buradan aslâ geçemezsin. Çünkü O, azîz'dir, sen zelîlsin. Rasûlullah (s.a.), ashâbının peşinden onları toparlayarak yürüdüğü için geç gelmişti. Geldiğinde Abdullah İbn Übeyy; oğlunu Rasûlullah'a şikâyet etti. Oğlu Abdullah dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, sen ona izin verinceye kadar o buradan içeri giremez. Rasûlullah (s.a.) da ona izin verdi. Abdullah dedi ki: Mâdemki Rasûlullah (s.a.) sana izin verdi öyleyse şimdi geç.

Ebu Bekr Abdullah İbn Zübeyr el-Humeydî Müsned'inde der ki: Bize Süfyân İbn Uyeyne, Ebu Hârûn el-Medîne'nin şöyle dediğini nakletti: Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl'ün oğlu Abdullah babasına dedi ki: Sen, Rasûlullah (s.a.) en güçlü, ben de en güçsüzüm, deyinceye kadar ebediyyen Medîne'ye giremezsin. Rasûlullah (s.a.) geldiğinde de Abdullah dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, sen babamı öldürtmek istiyormuşsun. Seni hak üzere gönderen Allah'a yemîn ederim ki; korku ve saygımdan aslâ babamın yüzüne bakamadım. Ama sen başını getirmemi istersen, onu sana getiririm, çünkü ben babamın kâtilini görmekten nefret ederim, dedi.

İZAHI

Şimdi bir kere daha hâdiseye ve hâdisenin kahramanlarına bakalım. Sonra da Kur'ân âyetlerine göz atalım: Biz kendimizi peygamberin yaşadığı devirde ilâhî terbiye metodunun gözetiminde buluyor ve Allah'ın işleri idâre eden şaşırtıcı kudretiyle karşı karşıya geliyoruz.

İslâm saflarında münâfıklar kol geziyorlar. Peygamberin hayatı boyunca yaklaşık olarak on yıl müddetle İslâm saflarında yaşıyorlar. Allah'ın Rasûlü onları saflardan çıkarmıyor. Ve vefâtından öncesine kadar teker teker isimleri ve şahıslarıyla onları müslümanlara tanıtmıyor. Ama Hz. Peygamber onları sözlerinden ve konuşmalarından tanımaktadır. Sîmâlarından, yaptıkları hareketlerin ve heyecânların izinden bilmektedir. Sebebi nedir acabâ bunun? İşte asıl sebep; Allah, insanların kalblerini insanların eline teslîm etmiyor. Kalbler yalnız ve yalnız Allah'ın elindedir. Kalblerde olanı sadece O bilir ve buna göre hesâba çeker. İnsanlar ise işin dış yönüne bakarlar. Ki, insanları tahmînlere göre tutuvermesinler. Zanlara göre bir konuda hükmetmesinler. Hattâ Hz. Peygambere yüce Allah hayatının sonlarına doğru münâfıkları tanıtmış olduğu halde peygamber onları İslâm cemâatından kovmadı. Onlar dıştan müslüman gözüküyorlardı ve dinî vecîbeleri yerine getiriyorlardı. Hz. Peygambere Allah Teâlâ onların kimler olduğunu öğretmiş ve o da sâdece ashâbının içinden Hz. Huzeyfe'ye bunları bildirmişti. Kimlerin münâfık olduğu teker teker müslümanlar arasında şüyû' bulmamıştı. Öyle ki Hz. Ömer (r.a.) Hz. Huzeyfe'nin yanına geliyor, kendisinin Hz. Peygamberin bildirdiği münâfıklar arasında bulunup bulunmadığından emîn olmak istiyor ve Huzeyfe ona: Ey Ömer, sen onlardan değilsin, diyor ve fazla bir şey söylemiyordu. Hz. Peygamber münâfıklardan ölmüş olanların cenâzesini kılmamakla emrolunmuştu. O, bir cenâzenin namazını kılmadığı zaman ashâbı onun münâfıklardan olduğunu anlıyordu. Hz. Fahr-i Kâinât katına alınınca Hz. Huzeyfe de münâfıklardan olduğunu bildiği kimselerin cenâze namazını kılmazdı. Hz. Ömer herhangi bir cenâzenin namazını kılacağı zaman bakınırdı, eğer Huzeyfe'yi görürse anlardı ki bu vefât eden kişi münâfıklar topluluğundan değilmiş ve namazını kılardı. Huzeyfe'yi görmezse o da kılmazdı. Ve bir şey demezdi. İşte böyle cereyân ediyordu hâdiseler, kaderin çizdiği plan uyarınca hikmetli olarak. Belirli bir gâyeye doğru yöneliyordu. Müslümanları terbiye etmek, yetiştirmek, ahlâk binâsını kurmak, nizâm ve edep öğretmek için.

Bu âyetlerin hakkında nâzil olduğu hâdise bile tek başına büyük ibret unsurları taşımakta ve değerli öğütler ihtivâ etmektedir.

İşte şu Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl... Müslümanlar arasında yaşıyor... Rasûlullah'ın yakınında, önünde ve arkasında cereyân eden

hâdiseler ve ard arda sıralanan âyetler bu dinin hakîkatını ve bu peygamberin doğruluğunu gösteriyor. Ama Allah onu hidâyete erdirmiyor. Gönlüne îmânnûrunu akıtmıyor... Çünkü bu hidâyet rahmetini ve nimetini ona nasîb etmemiş, bu çepeçevre etrafını saran sonsuz feyizden ve nûrdan uzak kalıyor. Onun te'sîr sâhâsına girmiyor. İçinde hep Hz. Peygamberin Medîne'ye gelmesi Evs ve Hazrec kabîlesinin müslüman olması sonucunda kaybettiği reîslik mevkiinin ihtirâsı, intikâm duygusu onu bu coşan nûr kaynağından faydalanmaktan alıkoyuyor. Ve yalnız bu duygu onu içinde yaşadığı ve Yesrib kentinde coşan ilâhî feyezândan alıkoyuyor, hidâyete ermesini önlüyor.

İşte şu da onun oğlu Abdullah —Allah ondan râzı olsun ve onu rızâsına nâil eylesin— üstün bir fedakârlık ve müslümanlık numûnesi. Babasından rahatsız oluyor, yaptıklarına canı sıkılıyor, onun davranışlarından dolayı mahcûb oluyor. Ama ona karşı beslediği duygular, büyüğüne saygı besleyen hürmetkâr bir evlâdın duygusu. Bir gün geliyor Hz. Peygamberin bu münâfık babasını öldürmek istediğini duyuyor. Bunun üzerine kalbinden çeşit çeşit duygular geçiyor, başka başka heyecânlarla çarpışıyor. Ama o bu sesi bütün açıklığı, bütün gücü ve parlaklığıyla reddediyor. Çünkü o İslâm'a gönül vermiş, Rasûlullah'ın emrine mutlak itâat gereğini kabullenmiş bir müslüman. Babası hakkında da olsa peygamberinin emrini yerine getirmek istiyor. Her şeye rağmen birisinin kalkıp babasının boynunu vurmasını, sonra da onun ardında göz göre göre yeryüzünde dolaşıp gezinmesini bir türlü kendisine yediremiyor ve buna tahammül edemiyor. Nefsinin kendisine ihânet etmesinden korkuyor. Şeytânın asabiyet duygusunu galeyâna getirmesinden endîşe ediyor. İntikâm sesine karşı koyamama ihtimâlinden korkuyor. Ve bunun üzerine sevgili peygamberine, kumandanına koşuyor. Çarpan kalbini dindirmesini, karşı karşıya bulunduğu sıkıntıyı gidermesini istiyor ondan. Ve şâyet mutlakâ yapacaksa babasının ölümünü kendisine vermesini istiyor. Bu emre mutlak mânâda itâat edeceğini bildiriyor. Başını kendi eliyle getireceğini ifâde ediyor. Tâ ki, işe başkası karışmasın ve göz göre göre babasının kâtilinin etrafta dolaşmasına tahammül etmesin. Belki buna dayanamaz da kalkar adamı öldürür ve bir kâfirin ölümüne karşı bir mü'minin kâtili olarak cehenneme gider. Bundan korkuyor ve işte bunun için kendi eliyle öldürmek istiyor babasını.

Kalb nereye yönelirse, göz nereye ilişirse bu yüce mevkide insan ürpertilerle doluyor, heyecâna kapılıyor. Bir insanın gönlünü dolduran îmân ürpertisidir bu. Birisi geliyor Hz. Peygambere yeryüzünde insan nefsine en ağır gelen en zor işlerden birisini kendisine vermesini istiyor. Samîmî bir niyetle babasının ölüm fermânını kendisinin yerine getirmesini arzu ediyor. Samîmiyetle söylüyor bunu. Kendi nazarında

bunu yaparken çok daha zor ve çok daha büyük bir şeyden çekindiğini belirtiyor. Babasının ölüm fermânını yerine getirecek bir mü'mine karşı beşerî duygularını yenemeyip, kâfir olan babasını öldürmüş bir mü'mini öldürerek cehenneme girmekten kaçınmak için kendi eliyle öldürmek istiyor babasını... Babasının yakasından yapışıp «Allah'a yemîn ederim ki Hazrec kabîlesi, babasına benden daha iyi davranan birisi olmadığını bilir.» diyerek açıkça beşerî zaafını bütün samimiyetiyle ifâde ediyor. Bu samîmiyet karşısında insan kendini yitirecek oluyor. O, peygamberinden, kumandanından kendisine bu zaafında yardımcı olmasını ve bu sıkıntıdan kurtarmasını istiyor. Bunun için peygamberin buyruğunu değiştirmesini veya almasını istemiyor da emrin kendisi tarafından yerine getirilmesini, yani babasının kafasını kendi eliyle huzûruna getirmesi emrinin verilmesini istiyor. Çünkü kumandanın verdiği emre itâat şarttır. Emir mutlakâ yerini bulacaktır.

Yüce Peygamber de bu sıkıntı içinde kıvranan mü'min rûhu görüyor. Şefkât ve ikrâmla onu sıvazlayarak sıkıntısını gideriyor ve buyuruyor ki: Bilâkis biz ona yumuşak davranır ve bizimle kaldığı müddetçe arkadaşlığa devâm ederiz. Bundan önce de Hz. Ömer'in sözünü neden geri çevirdiğini anlatıyor ona. Ve buyuruyor ki: Nasıl oluyor ya Ömer? Halk Muhammed'in arkadaşlarını öldürdüğünü söylerse?

Sonra Hz. Peygamber hâdiseye dirâyetli bir kumandanın müdâhalesi ile müdâhale ediyor ve zamanı gelmeden evvel ordunun hareket etmesini buyuruyor. Bitkin düşene kadar seferin devâmını emrediyor. Tâ ki böylece «Ey Ansâr ve ey Muhâcirler» diyerek birbirine girip dövüşen iki kişinin kopardığı fitnenin te'sîri ortadan kalksın, Abdullah İbn Übeyy'in saçtığı fitne tohumları yok olsun. Münâfıkların reîsi, insanlık tarihinde ve akîde tarihinde eşi görülmemiş iki kardeş ve dost kabîleyi, yani Muhâcirler ile Ansâr'ı birbirine düşürmek istemişti. Hz. Peygamberin Üseyd ile konuşması, fitneye karşı hissettiği rûhî yorgunluk İslâm'dan sonra bile mevki' sâhibi olan bir arkadaşının elinden tutması ve dâimâ ona bağrını açık bulundurması... İnsanı titreten hâdiselerdir bunlar.

Nihâyet son tablodaki insanı kendinden geçiren sahnenin önüne geliyor ve duruyoruz. Bu sahnede mü'min bir kişi var. Abdullah İbn Übeyy'in oğlu Abdullah. Eline kılıcını almış, Medîne'nin girişinde babasını bekliyor ve gelince onu şehre girmeye koymuyor. İçimizden üstün olanlar düşkün olanları muhakkak oradan çıkaracaktır, sözünü doğrulamak için ve Hz. Peygamberin mutlak üstünlüğünü onun da mutlak düşkünlüğünü belirtmek için bir adım bile atmasına müsâade etmiyor. Olduğu yerde durduruyor onu. Tâ ki Hz. Peygamber geliyor ve girmesine izin veriyor. Peygamberin izniyle o da babasının şehre gir-

mesine müdâhale etmiyor. Ve o anda kimin üstün kimin düşkün olduğu pratik tecrübelerle anlaşılmış oluyor.

Dikkat edin, o kişilerin ulaştığı üstün îmân zirvesidir bu mertebeler. Onları îmânları yükseltmiştir bu noktalara. O zirvede gezinirken henüz birer insandılar. Üzerlerinde insanların zaafı vardı. Kalbleri beşerî duygularla çarpıyordu. İçlerinde beşerî duygular yer ediyordu. Bu ise; insanlar, İslâm inancının hakîkatını kavradıkları zaman bu akîde sâyesinde yükselebilecekleri en üstün ve en yüksek noktanın en güzel ifâdesidir. Yeryüzünde yemek yer, çarşı pazar gezinir, birer insan iken îmân gerçeği rûhlarında yer edince işte bu noktalara yükseltir onları. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XIV, 500-504).

oOo

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ ۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ
هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩﴾ وَأَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا
أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُنْ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠﴾ وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللَّهُ نَفْسًا إِذَا جَاءَ أَجَلُهَا
وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١١﴾

9 — Ey îmân edenler; mallarınız ve çocuklarınız, sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa; onlar, hüsrâna uğrayanların kendileridir.

10 — Birinize ölüm gelip de; Rabbım, beni yakın bir süreye kadar geciktirsen de sadaka versem ve sâlihlerden olsam, diyeceği zaman gelmezden evvel, size rızık olarak verdiğimizden infâk edin.

11 — Eceli gelince Allah; hiç bir nefsi aslâ geri bırakmaz. Ve Allah, işlediklerinizden haberdârdır.

Allah Teâlâ mü'min kullarına Allah'ı çokça zikretmelerini bildirerek, mal ve evlâdın kendilerini Allah'ı anmaktan alıkoymasını yasaklıyor. Rabbının emrine itâatı ve zikri bırakıp da, yaratılışının ana amacını terkedip dünya hayatının süsünü ve eğlencesini tercîh edenlerin kıyâmet gününde hem kendilerine, hem de âilelerine yazık ettiklerini ve

bunların hüsrâna uğrayanlardan olacaklarını haber veriyor. Sonra da Allah'ın emrine itâat ederek infâka teşvîk edip buyuruyor ki: «Birinize ölüm gelip de; Rabbım, beni yakın bir süreye kadar geciktirsen de sadaka versem ve sâlihlerden olsam, diyeceği zaman gelmezden evvel, size rızık olarak verdiğimizden infâk edin.» Ölüm geldiği zaman, aşırı giden herkes pişmân olur ve sürenin çok kısa bir an da olsa uzatılmasını ister. Kaybettiği zamanın ve fırsatın farkına varır. Ama ne yazık ki olan olmuştur. Gelen gelir ve herkes yaptığı aşırılıkların sonucuna katlanır. Kâfirler, Allah Teâlâ'nın şu buyruğunda belirttiği gibidirler: «İnsanları, kendilerine azâbın geleceği gün ile uyar. Zulmedenler derler ki: Rabbımız; bizi yakın bir müddete kadar te'hîr et, davetine uyalım ve peygamberlere tâbi olalım. Siz daha önce de sonunuzun gelmeyeceğine yemîn etmemiş miydiniz? Üstelik kendilerine zulmedenlerin yerlerinde oturdunuz, onlara yaptıklarımız ise sizlere açıklanmıştı. Size misâller vermiştik.» (İbrâhîm, 44-45) Mü'minûn sûresinde ise şöyle buyuruyor: «Onlardan birine ölüm geldiği vakit der ki: Rabbım; beni geri döndür. Belki yapmadan bıraktığımı tamâmlar ve sâlih amel işlerim. Hayır, bu söylediği, sâdece kendi lâfıdır. Tekrâr diriltilecekleri güne kadar arkalarında onları geriye dönmekten alıkoyan bir berzah vardır.» (Mü'minûn, 99-100).

Müteâkıben Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Eceli gelince Allah; hiç bir nefsi geri bırakmaz. Ve Allah, işlediklerinizden haberdârdır.» Eceli geldikten sonra hiç bir kimseyi geri bırakmaz. Kimin sözünde ve isteğinde samîmî olduğunu, geri döndürülürse bulunduğundan daha kötü duruma düşüp düşmeyeceğini en iyi bilen ve haberdâr olan O'dur. Çünkü O «İşlediklerinizden haberdârdır.» Ebu Îsâ et-Tirmizî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Kimin kendisini Rabbının evini hacca ulaştıracak bir malı olur veya zekâtı üzerine vâcib kılacak mülkü olur da bunları yapmazsa ölüm zamanı geri döndürülmesini ister. Bunun üzerine adamın biri; ey İbn Abbâs, Allah'tan kork. Yalnızca kâfirler geri dönüşü ister, dedi. İbn Abbâs da: Sana Kur'ân'dan bir âyet okuyayım dedi ve: «Ey îmân edenler; mallarınız ve çocuklarınız, sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın... Ve Allah, işlediklerinizden haberdârdır.» kavline kadar bu âyeti okudu. Zekâtı gerektiren mikdâr ne kadardır? dediklerinde; mal iki yüz veya daha fazlasına ulaşırsa gerekir, dedi. Haccı vâcib kılan nedir? denildiğinde; binek ve azıktır, dedi. Sonra Tirmizî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... İbn Abbâs'tan benzer bir hadîsi nakleder: Ayrıca der ki: Süfyân İbn Uyeyne ve başkaları Ebu Cenâb kanalıyla İbn Abbâs'tan benzer bir ifâdeyi rivâyet ettiler. Bu rivâyet daha sahîhtir. Ancak Tirmizî, Ebu Cenâb el-Kelbî'yi zayıf saymıştır. Ben derim ki: Dahhâk'ın İbn Abbâs'tan naklettiği rivâyette kopukluk vardır. Allah, en iyisini bilendir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Ebu Derdâ'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Biz, Rasûlullah'ın huzûrunda ömrün artmasını tartışıyorduk O, buyurdu ki: Allah, eceli gelince hiç bir nefsi geri bırakmaz. Artış yalnızca ömürdedir. Allah'ın kula sâlih bir soy verip bunların ona duâ etmesi ve bunların duâsının kabirde ona ulaşmasıdır.

MÜNÂFİKÛN SÛRESİNİN SONU

TEĞÂBÜN SÛRESİ

(Medîne'de nâzil olmuştur. Mekke'de nâzil olduğu da söylenir.)

Taberânî der ki: Bize Muhammed İbn Hârûn... Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Doğan her çocuğun başının kesiştiği yerde Teğâbün sûresinin beş âyeti yazılmıştır. İbn Asâkir bu rivâyeti Velîd İbn Hâlid'in hal tercümesinde îrâd eder. Ancak bu, gerçekten garîb, hattâ münker bir hadîstir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢﴾ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿٣﴾ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1 — Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah'ı tesbîh ederler. Mülk O'nundur, hamd O'na mahsûstur. Ve O, her şeye kâdirdir.

2 — Sizi yaratan O'dur. Böyle iken kiminiz kâfir, kiminiz de mü'mindir. Allah, yaptıklarınızı görür.

3 — Gökleri ve yeri hak ile yaratmıştır. Size sûret verip sûretlerinizi en güzel şekilde yapmıştır. Dönüş ancak O'nadır.

4 — Göklerde ve yerde olanları bilir. Gizlediklerinizi ve açığa vurduklarınızı da bilir. Ve Allah; göğüslerin özünü bilendir.

Bu sûre, tesbîhin yer aldığı sûrelerin sonuncusudur. Mahlûkâtın, mâlikine ve yaratanına tesbîh etmesi konusunda daha önce söz edilmişti. Bunun için Allah Teâlâ hemen «Mülk O'nundur, hamd O'na mahsûstur.» buyuruyor. Bütün yaratıklara tasarruf eden, yarattığı ve takdîr ettiği her şeyde övgüye lâyık olan O'dur. «Ve O, her şeye kâdirdir.» Ne zaman ve neyi isterse, hiç bir engel olmaksızın o, oluverir. Neyi de istemezse o, olmaz.

«Sizi yaratan O'dur. Böyle iken kiminiz kâfir, kiminiz de mü'mindir.» Hepinizi bu sıfatlarla yaratan O'dur. Ve sizin bu sıfatlara sâhib olmanızı O, murâd etmiştir. Elbette mü'minler de bulunacaktır, kâfirler de. Hidâyete hak kazananları da sapıklığı hak edenleri de gören, O'dur. Kullarının yaptıklarına O, şâhiddir. Ve buna göre kullarını en mükemmel cezâ ile cezâlandıracaktır. Bu sebeple «Allah, yaptıklarınızı görür.» buyuruyor.

Bilâhare: «Gökleri ve yeri hak ile yaratmıştır.» buyuruyor. Adâlet ve hikmetle yaratan O'dur. «Size sûret verip sûretlerinizi en güzel şekilde yapmıştır.» Şekillerinizi en güzel kılan O'dur. Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Ey insanoğlu; seni yaratıp sonra şekil veren, düzenleyen, mütenâsib kılan, istediği şekilde seni terkîb eden, çok cömert olan Rabbına karşı seni aldatan nedir?» (İnfitâr, 6-8). Ğâfir sûresinde ise şöyle buyurmaktadır: «Allah O'dur ki sizin için yeri bir karargâh, göğü bir binâ yapmış, size şekil verip şeklinizi güzelleştirmiş ve size temiz şeylerden rızık vermiştir.» (Ğâfir, 64), «Dönüş ancak O'nadır.» Tekrâr dönüp sığınılacak yer, O'nun katıdır. Ardından da Hak Teâlâ rûhî, dünyevî ve semâvî varlıkların hepsini bildiğini haber vererek buyuruyor ki: «Göklerde ve yerde olanları bilir. Gizlediklerinizi ve açığa vurduklarınızı da bilir. Ve Allah; göğüslerin özünü bilendir.»

أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَبْلُ فَذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٥﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُ كَانَتْ
تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالُوا أَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا فَكَفَرُوا وَتَوَلَّوا وَّاسْتَغْنَى اللَّهُ وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿٦﴾

5 — Daha önce küfredip de yaptıklarının karşılığını tadanların haberi size gelmedi mi? Ve onlara elîm bir azâb vardır.

6 — Bunun sebebi şudur: Peygamberleri onlara apaçık deliller getiriyorlardı da onlar; bizi bir beşer mi doğru yola götürecekmiş? diyerek küfredip yüz çevirmişlerdi. Allah ise hiç bir şeye muhtâç olmadığını göstermişti. Allah, Ganî'dir, Hamîd'dir.

Allah Teâlâ, geçmiş milletlerden ve onların başına gelen felâketlerden, azâblardan bahsederek bunun sebebinin; hakkı yalanlayıp peygamberlere muhâlefet etmek olduğunu haber veriyor: «Daha önce küfredip de yaptıklarının karşılığını tadanların haberi size gelmedi mi?» Onların durumları ve haberlerini siz bilmiyor musunuz? Onlar yalanlamaları, kötü davranışlarda bulunmaları nedeniyle yaptıklarının cezâsını çekmişlerdir. Dünyada cezâ ve rüsvâylık onların başına olmuştu. «Ve onlara elîm bir azâb vardır.» Âhiret yurdunda elîm bir azâb vardır. Âhiretteki bu azâb, dünyadaki azâba eklenmiştir. Sonra Allah Teâlâ bunun nedenini şöyle açıklıyor: «Bunun sebebi şudur: Peygamberleri onlara apaçık deliller getiriyorlardı da onlar; bizi bir beşer mi doğru yola götürecekmiş? diyerek küfredip yüz çevirmişlerdi.» Onlar risâletin bir beşere verilmesini uzak sayıyorlardı ve yine kendileri gibi bir insanın elinden hidâyete erdirilmelerini uzak bir ihtimâl olarak görüyorlardı. «Küfredip yüz çevirmişlerdi.» Hakkı yalanlayıp, hakka uygun amel etmekten kaçınmışlardı. «Allah ise hiç bir şeye muhtâç olmadığını göstermişti.» Allah onlardan müstağnî olduğunu bildirmişti. «Allah, Ganî'dir, Hamîd'dir.»

زَعَمَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَن لَّن يُبْعَثُوا۟ ۚ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّى لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ ۚ وَذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٧﴾ فَـَٔامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَٱلنُّورِ ٱلَّذِىٓ أَنزَلْنَا ۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٨﴾ يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ ٱلْجَمْعِ ۖ ذَٰلِكَ يَوْمُ ٱلتَّغَابُنِ ۗ وَمَن يُؤْمِنۢ بِٱللَّهِ وَيَعْمَلْ صَٰلِحًا يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّـَٔاتِهِۦ وَيُدْخِلْهُ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۚ ذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿٩﴾ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَكَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَآ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٠﴾

7 — O küfredenler, öldükten sonra kat'iyyen diriltilemeyeceklerini ileri sürdüler. De ki: Evet, Rabbıma andolsun ki, muhakkak diriltileceksiniz ve sonra yaptıklarınız size bildirilecektir. Ve bu, Allah'a göre pek kolaydır.

8 — Şu halde Allah'a, peygamberine ve indirdiğimiz nûra îmân edin. Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.

9 — Sizi toplanma günü için topladığı gün; işte o gün, kimin aldandığının açığa çıkacağı gündür. Kim Allah'a inanır ve sâlih amel işlerse; Allah onun kötülüklerini örter ve onu, altından ırmaklar akan, içinde ebediyyen kalacakları cennetlere sokar. İşte büyük kurtuluş budur.

10 — Küfredip de âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; işte onlar, cehennem ashâbıdırlar. Orada ebediyyen kalacaklardır. Ne kötü dönüş yeridir.

Allah Teâlâ, diriltilmeyeceklerini iddiâ eden mülhid, kâfir ve müşriklerin bu iddiâlarını haber vererek buyuruyor ki: «De ki: Evet, Rabbıma andolsun ki, muhakkak diriltileceksiniz ve sonra yaptıklarınız size bildirilecektir » Bütün yaptıklarınız büyük küçük, değerli değersiz tamâmen size haber verilecektir. «Ve bu, Allah'a göre pek kolaydır.» Sizin diriltilip cezâlandırılmanız, Allah'a göre pek kolaydır. Bu, Allah Teâlâ'nın peygamberine, öldükten sonra dirilmenin gerçekleşeceğini ve varlığını haber vererek Rabbına and içmesini emrettiği üçüncü âyettir. Bu âyetlerden birincisi Yûnus sûresinde yer alıyordu: «O gerçek mi? diye senden haber sorarlar. De ki: Rabbıma andolsun ki o, muhakkak gerçektir. Elbette siz onu âciz bırakacaklar değilsiniz.» (Yûnus, 53). İkincisi ise, Sebe' sûresindeki şu âyettir: «Küfredenler dediler ki: Kıyâmet sâatı bize gelmeyecektir. De ki: Hayır, gaybı bilen Rabbıma andolsun ki o sâat, muhakkak size gelecektir.» (Sebe', 3) Üçüncü âyet de işte bu âyettir.

«Şu halde Allah'a, peygamberine ve indirdiğimiz nûra îmân edin.» Yani Kur'ân'a. «Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.» Sizin yaptıklarınızdan Allah'a gizli saklı kalan hiç bir şey yoktur.

«Sizi toplanma günü için topladığı gün» Bu, kıyâmet günüdür. Ona toplanma günü denmesinin sebebi, o günde öncekilerin ve sonrakilerin tek bir alanda toplanmasıdır. Göz, onları görür ve ses onlara duyurulur. Nitekim Hûd sûresinde şöyle buyurulur: «Muhakkak ki âhiret azâbından korkanlar için, bunda âyet vardır. O gün; bütün insanların toplanacağı gündür ve o, görülecek gündür.» (Hûd, 103).

«İşte o gün, kimin aldandığının açığa çıkacağı gündür.» İbn Abbâs der ki: Teğâbün kelimesi, kıyâmetin isimlerinden bir isimdir. Şöyle ki: Cennet ehli o gün, cehennem ehlini aldatacaktır. Katâde ve Mücâhid de böyle derler. Mukâtil İbn Hayyân der ki: Şunların cennete girip, şunların da cehenneme gönderilmesinden daha büyük bir aldanma yoktur. Ben derim ki: Bu ifâde Allah Teâlâ'nın: «Kim Allah'a inanır ve sâlih amel işlerse; Allah onun kötülüklerini örter ve onu, altından ırmaklar akan, içinde ebediyyen kalacakları cennetlere sokar. İşte büyük kurtuluş budur. Küfredip de âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; işte onlar, cehennem ashâbıdırlar. Orada ebediyyen kalacaklardır. Ne kötü dönüş yeridir.» kavlini tefsîr etmektedir. Bu gibi âyetlerin tefsîri daha önce geçmişti.

مَآ أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۗ وَمَن يُؤْمِنۢ بِٱللَّهِ يَهْدِ قَلْبَهُۥ ۚ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١﴾
وَأَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُوا۟ ٱلرَّسُولَ ۖ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَإِنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا ٱلْبَلَٰغُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٢﴾ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا
هُوَ ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿١٣﴾

11 — Allah'ın izni olmadıkça hiç bir musîbet isâbet etmez. Kim de Allah'a inanırsa; onun kalbini doğruya götürür. Ve Allah, her şeyi bilendir.

12 — Allah'a itâat edin, peygambere itâat edin. Şâyet yüz çevirecek olursanız bilin ki; peygamberimize düşen, apaçık teblîğdir.

13 — Allah O'dur ki; O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur. Ve mü'minler, yalnız Allah'a tevekkül etsinler.

Allah'ın İzni Olmadıkça

Allah Teâlâ, Hadîd sûresinde vermiş olduğu haberi burada da bildiriyor: «Yeryüzüne ve sizin başınıza gelen herhangi bir musîbet yoktur ki; Biz onu yaratmadan evvel kitâbda bulunmasın. Şüphesiz ki bu; Allah'a göre kolaydır.» (Hadîd, 22). Burada ise: «Allah'ın izni olmadıkça hiç bir musîbet isâbet etmez.» buyuruyor. İbn Abbâs der ki: Allah'ın izninden maksad, O'nun emridir. Yani kaderi ve meşiyyeti.

«Kim de Allah'a inanırsa; onun kalbini doğruya götürür. Ve Allah, her şeyi bilendir.» Kime bir musîbet isâbet eder de o, bunun Allah'ın

kazâ ve kaderiyle olduğunu bilip sabreder, hakkı gözetir ve Allah'ın hükmüne teslîm olursa; Allah Teâlâ onun kalbini doğru yola götürür ve dünyada kaybettiğine karşılık olmak üzere kalbine hidâyet verir, güven verir ve samîmiyyet verir. Bazan da ona aldığından daha fazlasını ihsân eder. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan naklen der ki: «Kim de Allah'a inanırsa; onun kalbini doğruya götürür.» Yani kalbini yakîne erdirir. Ve böylece o kişi, başına gelen şeyin kendisinden ayrılmayacağını, başına gelmeyecek şeyin de kendisine isâbet etmeyeceğini bilir. A'meş Ebu Zabyân'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Biz Alkame'nin yanında idik. Onun huzûrunda: «Kim de Allah'a inanırsa; onun kalbini doğruya götürür.» âyeti okundu ve bu husûs kendisine soruldu. O, dedi ki: Bu, musîbete dûçâr olan bir kişidir ki; musîbetin Allah katından geldiğini bilir, buna rızâ gösterip teslîm olur. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim bunu böylece rivâyet ederler. Saîd İbn Cübeyr ve Mukâtil İbn Hayyân: «Kim de Allah'a inanırsa; onun kalbini doğruya götürür.» kavli hakkında şöyle derler: O kişi, biz Allah içiniz ve muhakkak ki biz, Allah'a dönenleriz, diyerek istircâ' yapar. Üzerinde ittifâk bulunan bir hadîste şöyle buyurulur: Ne garîbtir mü'min kişi ki; Allah onun için ne hüküm verirse o mutlakâ kendisi için hayır olur. Sıkıntı isâbet ederse sabreder ve bu, kendisi için hayır olur. Bolluk isâbet ederse şükreder, bu da kendisi için hayır olur. Mü'minden başka biri için bu durum mümkün değildir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hasan... Cünâde İbn Ebu Ümeyye'nin şöyle dediğini nakletti: Ubâde İbn Sâmit'ten duydum ki, adamın biri Rasûlullah (s.a.)a gelip; ey Allah'ın Rasûlü, amellerin hangisi daha üstündür? demiş. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Allah'a îmân, O'nu tasdîk ve O'nun yolunda cihâd. Adam; bundan daha basitini istiyorum ey Allah'ın Rasûlü, deyince de, Rasûlullah (s.a.); müsâmaha ve sabır, demiş. Adam; bundan daha basîtini istiyorum ey Allah'ın Rasûlü, deyince de; hiç bir konuda Allah'ı kınama, Allah'ın sana hükmettiği şeyde Allah'ı ithâm etme. Bu hadîsi diğer hadîs imâmları tahrîc etmemişlerdir.

«Allah'a itâat edin, peygambere itâat edin.» Allah'ın koyduğu hükümde Allah'a ve Rasûlüne itâat emredilmekte, hükümlerinin yapılması ve yasaklarının da terkedilmesi buyurulmaktadır. Sonra da «Şâyet yüz çevirecek olursanız, bilin ki; peygamberimize düşen, apaçık teblîğdir.» Eğer Allah'ın emrettiğinden dönerseniz; peygambere yalnızca teblîğ düşer. Size de dinleyip itâat etmek düşer. Zührî der ki: Allah'tan risâlet, peygamberden teblîğ, bizden de teslîm vardır. Müteakıben Allah Teâlâ, kendisinden başka ilâh bulunmayan bir tek ve Samed olduğunu haber vererek şöyle buyuruyor: «Allah O'dur ki; O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur. Ve mü'minler, yalnız Allah'a tevekkül etsinler.» Önce tevhîd bildirilmektedir ki; burada taleb anlamı vardır. Yani ulû-

hiyette Allah'ın birliğini kabul edin ve O'nun dinine samîmiyyetle sarılın, sonra O'na tevekkül edin. Müzzemmil sûresinde buyurduğu gibi: «O, Doğunun ve Batının Rabbıdır. O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur. Öyleyse O'nu vekîl tut.» (Müzemmil, 9).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ وَإِنْ
تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٤﴾ إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ
وَاللَّهُ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَاسْمَعُوا وَأَطِيعُوا وَأَنْفِقُوا خَيْرًا
لِأَنْفُسِكُمْ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٦﴾ إِنْ تُقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعِفْهُ
لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٧﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾

14 — Ey îmân etmiş olanlar; eşlerinizin ve çocuklarınızın içinde size düşmanlık edenler vardır. Onlardan sakının. Ama affeder, kusûrlarını başlarına kakmaz ve örterseniz; şüphesiz ki Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir.

15 — Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihândır. Allah katında ise büyük mükâfât vardır.

16 — Öyleyse, gücünüz yettiğince Allah'tan korkun. Dinleyin, itâat edin ve kendinizin hayrına olarak infâk edin. Kim de nefsinin cimriliğinden korunursa; işte onlar felâha erenlerin kendileridir.

17 — Eğer Allah'a güzel bir ödünçle ödünç verirseniz; onu sizin için kat kat artırır ve sizi bağışlar. Allah, Şekûr'dur, Halîm'dir.

18 — Görüleni ve görülmeyeni bilendir. Azîz'dir, Hakîm'dir.

Kendi Âilesine Düşmanlık Edenler

Allah Teâlâ, çocuklardan ve eşlerden haber vererek buyuruyor ki: Kimi eşler vardır ki, kocalarının, kimi çocuklar da babalarının düşmanıdırlar. Düşmanlık onları sâlih amellerden alıkoyma anlamındadır. Nitekim Münâfikûn sûresinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: «Ey îmân

edenler; mallarınız ve çocuklarınız, sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim, bunu yaparsa; işte onlar, hüsrâna uğrayanların kendileridir.» (Münâfikûn, 9) Burada ise: «Onlardan sakının» buyuruyor. İbn Zeyd der ki: Dininizi onlardan koruyun, demektir. Mücâhid der ki: «Eşlerinizin ve çocuklarınızın içinde size düşmanlık edenler vardır. Onlardan sakının.» Onlar, kişiyi akrabâlarla münâsebeti kesmeye veya Rabbına isyân etmeye sevkeder. Binâenaleyh, kişi onun sevgisinden dolayı çocuğuna ve eşine itâat etmekten başka bir şey yapmaz. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... İbn Abbâs'tan nakletti ki; adamın birisi ona bu âyeti sorduğunda İbn Abbâs şöyle demiş: Bunlar Mekke'de müslüman olan bazı kimselerdir ki, Rasûlullah'a gelmek istediler. Ancak eşleri ve çocukları onları bırakmadılar. Rasûlullah'ın yanına geldiklerinde, halkın dinde derin bilgiye sâhip bulunduğunu gördüler ve bu sebeple âilelerini cezâlandırmak istediler. Bunun üzerine: «Ama affeder, kusûrlarını başlarına kakmaz ve örterseniz; şüphesiz ki Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir» âyeti nâzil oldu. Tirmizî de Muhammed İbn Yahyâ kanalıyla... İsrâîl'den bu rivâyeti nakleder ve; hasendir, sahîhtir, der. İbn Cerîr ve Taberânî de bu rivâyeti İsrâîl kanalıyla İbn Abbâs'tan rivâyet ederler. Kezâ Avfî vâsıtasıyla İbn Abbâs'tan buna benzer bir rivâyet nakledilir. Onun efendisi İkrime'den de aynı şekilde rivâyet edilmiştir.

«Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihândır. Allah katında ise büyük mükâfât vardır.» Mal ve evlâd, Allah tarafından yaratıklarını denemek için verilmiş bir imtihândır. Böylece Allah Teâlâ kimin kendisine itâat edip, kimin isyân ettiğini belirler. «Allah katında ise büyük mükâfât vardır.» Kıyâmet günü büyük mükâfât Allah katındadır. Âl-i İmrân sûresinde beyân edildiği gibi: «Kadınlardan, oğullardan, kantar kantar altın ve gümüşten, nişânlı atlardan, develerden ve ekinlerden gelen zevklere aşırı düşkünlük; insanlar için süslenip hoş göründü. Bunlar dünya hayatının geçimidir. Oysa gidilecek yerin güzel olanı Allah katındadır.» (Âl-i İmrân, 14).

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Zeyd İbn Habbâb... Abdullah İbn Büreyre'den nakletti ki; o, Ebu Büreyre'nin şöyle dediğini duydum, demiştir: Rasûlullah (s.a.) konuşurken Hz. Hasan ve Hüseyin geldiler. Üzerlerinde kırmızı bir kaftan vardı. Yürüyor ve düşüyorlardı. Rasûlullah (s.a.) minberden indi, onları tuttu ve önüne oturttu. Sonra da: Allah ve Rasûlü doğru söyler. Muhakkak ki mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihândır. Şu iki çocuğun yürüyüp düşmesini gördüm ve dayanamadım, en sonunda sözümü kesip onları kaldırdım, buyurmuş. Sünen erbâbı da bu hadîsi Hüseyn İbn Vâkıd kanalıyla Abdullah İbn Büreyre'den nakledirler. Tirmizî; hasen ve garîb bir hadîstir; ancak bu yolla biliyoruz, der.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süreyc İbn Nu'mân... Eş'as

İbn Kays'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben Kinde hey'eti arasında Rasûlullah (s.a.)a geldim. Bana dedi ki: Çocuğun var mı? Ben; oğlumun bir çocuğu var. Cemd'in kızından doğma. Onun yerine kavminin gösterişli bir elbisesi olmasını isterdim, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Böyle demeyin, çünkü göz aydınlığı onlardadır. Öldükleri zaman mükâfât vardır. Sonra buyurdu ki: Eğer onlar hüzün ve korkaklık vesîlesidirler, demiş olsaydın doğruydu. Bu hadîsin naklinde İmâm Ahmed merhûm münferid kalmıştır.

Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Mahmûd İbn Bekr... Ebu Saîd'in şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.); çocuk, gönlün meyvesidir. Onlar; korkaklık, cimrilik ve hüzün nedenidirler, buyurmuştur. Bezzâr sonra; bu hadîs, ancak bu isnâd ile bilinir, der.

Taberânî der ki: Bize Hâşim... Ebu Mâlik el-Eş'arî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Düşmanın; kendisini öldürdüğün zaman senin için başarı olan ve o, seni öldürdüğü zaman seni cennete girdiren değildir. Sana düşman olan; senin soyundan çıkmış olan çocuğundur. Ayrıca düşmanlarının en büyük düşmanı da sağ elinin sâhib olduğu malındır.

«Öyleyse, gücünüz yettiğince Allah'tan korkun.» Gücünüz ve tâkatınız nisbetinde O'ndan korkun. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Hüreyre (r.a.)den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ben, size bir şeyi emredersem; gücünüz yettiğince onu yerine getirin, sizi de bir şeyden nehyedersem; ondan sakının. Mâlik'in Zeyd İbn Eslem'den rivâyet ettiği gibi müfessirlerden bazıları da derler ki: Bu âyet, Âl-i İmrân sûresindeki şu âyeti neshetmiştir: «Ey îmân edenler; Allah'tan nasıl korkmak lâzımsa öylece korkun. Ve her halde müslüman olarak can verin.» (Âl-i İmrân, 102) İbn Hâtim der ki: Bize Ebu Zür'a... Saîd İbn Cübeyr'den nakletti ki; Allah Teâlâ'nın: «Allah'tan nasıl korkmak lâzımsa öylece korkun. Ve her halde müslüman olarak can verin.» âyeti nâzil olduğunda halkın bunu yapması zor geldi. Kalktılar, nihâyet damarları çatladı, alınları yarıldı. Allah Teâlâ müslümanlara hükmünü hafîfletmek için: «Öyleyse, gücünüz yettiğince Allah'tan korkun.» âyetini indirerek birinci âyeti neshetti. Ebu'l-Âliye, Zeyd İbn Eslem, Katâde, Rebî' İbn Enes, Süddî, Mukâtil İbn Hayyân'dan da bu şekilde rivâyet edilmiştir.

«Dinleyin, itâat edin.» Allah ve Rasûlünün size emrettiği şeye bağlanın. Ondan ayrılıp ta sağa sola sapmayın. Allah ve Rasûlünün önüne geçmeyin, size emrettiklerinden geri durmayın, yasakladıklarını da işlemeyin.

«Ve kendinizin hayrına olarak infâk edin.» Allah'ın size rızık olarak verdiği şeylerden; akrabâlara, fakîrlere, miskînlere ve ihtiyâç sâhiblerine verin. Allah'ın size lutfettiği gibi, siz de Allah'ın mahlûkâtına gü-

zelce verin ki dünya ve âhirette sizin için hayır olsun. Böyle yapmazsanız, dünya ve âhirette sizin için şer olur.

«Kim de nefsinin cimriliğinden korunursa; işte onlar felâha erenlerin kendileridir.» Bu âyetin tefsîri Haşr sûresinde geçmişti. Orada konuyla ilgili vârid olan hadîsler anlatılmıştı. Tekrâr zikretmeye gerek yoktur. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

«Eğer Allah'a güzel bir ödünçle ödünç verirseniz; onu sizin için kat kat artırır ve sizi bağışlar.» Allah için neyi infâk ederseniz; onu fazlasıyla size geri verir. Neyi sadaka olarak dağıtırsanız; onun mükâfâtı Allah'a âittir. Ve verilen sadaka Allah'a borç vermedir. Nitekim sahîh hadîste bildirilir ki; Allah Teâlâ şöyle buyurur: Kim, zulmetmeksizin ve ana sermayeyi yok etmeksizin ödünç verirse; Allah Teâlâ onu size kat kat artırır. Bakara sûresinde ise : «Onu Allah kat kat fazlasıyla öder» (Bakara, 245) buyurmuştur.

«Ve sizi bağışlar.» Günâhlarınızı affeder. Çünkü «Allah, Şekûr'dur.» Aza, çokla karşılık verir. «Halîm'dir.» Bağışlar, affeder, gizler, günâhlardan, eksikliklerden, hatâ ve kötülüklerden vazgeçirir. «Görüleni ve görülmeyeni bilendir. Azîz'dir, hakîm'dir.» Bu âyetin tefsîri birçok kere geçmişti.

TEĞABÜN SÛRESİNİN SONU

TALÂK SÛRESİ

(Medîne'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ ۖ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِن بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَن يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ ۚ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ ۚ وَمَن يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ ۚ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَٰلِكَ أَمْرًا ﴿١﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1 — Ey Peygamber; kadınları boşayacağınız zaman, onları iddetleri içinde boşayın. İddeti de sayın. Rabbınız olan Allah'tan korkun. Apaçık bir hayâsızlık yapmaları hali bir yana, onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın hudûdudur. Kim Alllah'ın hudûdunu aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur. Bilmezsin belki Allah, bunun ardından bir durum peydâ ediverir.

Ey Peygamber Kadınları

Önce şeref ve lutuf olarak Hz. Peygambere hitâb ediliyor, sonra da hitâb buna bağlı olarak ümmetine yöneltiliyor: «Ey Peygamber; kadınları boşayacağınız zaman onları iddetleri içinde boşayın.» buyuruyor. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Muhammed İbn Sevâd... Enes'in şöyle de-

diğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.) Hafsa'yı boşadı da o, âilesinin yanına gitti. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Ey Peygamber; kadınları boşayacağınız zaman onları iddetleri içinde boşayın.» âyetini indirdi. Peygambere: Geri dön çünkü o, oruç tutan ve ibâdet eden bir kadındır, senin cennetteki hanımların ve eşlerin arasındadır, denildi. İbn Cerîr Taberî bu rivâyeti, İbn Beşşâr kanalıyla Katâde'den mürsel olarak zikreder. Ancak birçok kanallar Rasûlullah (s.a.)ın Hafsa'yı boşayıp sonra geri döndüğü rivâyet edilmiştir. Buhârî der ki: Bana Yahyâ İbn Bükeyr... Sâlim'den haber verdi ki:

أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَخْبَرَهُ أَنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ فَذَكَرَ عُمَرُ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَغَيَّظَ فِيهِ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ لِيُرَاجِعْهَا ثُمَّ يُمْسِكْهَا حَتَّى تَطْهُرَ ثُمَّ تَحِيضَ فَتَطْهُرَ فَإِنْ بَدَا لَهُ أَنْ يُطَلِّقَهَا فَلْيُطَلِّقْهَا طَاهِراً قَبْلَ أَنْ يَمَسَّهَا فَتِلْكَ الْعِدَّةُ كَمَا أَمَرَهُ اللهُ

Abdullah İbn Ömer ona, hayızlı iken hanımını boşadığını haber vermiş. Hz. Ömer durumu Peygambere anlatınca, Rasûlullah (s.a.) kızarak: Geri dönsün, temizleninceye kadar onu nikâhı altında tutsun. Sonra âdet görüp temizlensin. O zaman onu boşamak istiyorsa kendisiyle birleşmeden önce temiz olarak boşasın. İşte Allah'ın emrettiği şekilde iddet budur. Buhârî, bu hadîsi bu âyetin tefsîrinde rivâyet eder. Ayrıca başka yerlerde de rivâyet etmiştir. Müslim de aynı hadîsi rivâyet ederek; Allah'ın kadınları boşamayı emrettiği iddet işte budur, ifâdesini kullanır. Müsned ve hadîs imâmları müteaddid yollardan ve muhtelif lafızlarla bu hadîsi rivâyet ederler ki bunun genişçe anlatıldığı yer Ahkâm kitablarıdır. Burada konuyla ilgili en uygun rivâyet Müslim'in Sahîh'inde İbn Cüreyc kanalıyla Ebu Zübeyr'den nakledilen şu rivâyettir: O, Abdurrahmân İbn Eymen'i Abdullah İbn Ömer'e soru sorarken işitmiş. Ebu Zübeyr de dinliyormuş. Âdet halinde iken bir kadını boşayan kişinin hakkında ne dersin? O, demiş ki: Rasûlullah'ın döneminde Abdullah İbn Ömer karısını âdet görürken boşadı. Hz. Ömer Rasûlullah (s.a.)a gelip oğlu Abdullah'ın, karısını âdetli iken boşadığını bildirdi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Dönüp onu tekrâr alsın. Sonra temizlenirse ister boşasın, ister tutsun. İbn Ömer dedi ki: Rasûlullah (s.a.): «Ey Peygamber; kadınları boşayacağınız zaman, onları iddetleri içinde boşayın.» âyetini okudu. Â'meş, Mâlik İbn Hâris kanalıyla Abdullah'tan nakletti ki; o, «İddetleri içinde boşayın.» kavli hakkında şöyle demiştir: Temâs etmeksizin temiz iken boşayın. Abdullah İbn Ömer, Atâ, Mücâhid, Hasan, İbn Sîrîn, Katâde, Meymûn İbn Mihrân ve Mukâtil İbn Hayyân'dan da buna benzer bir rivâyet nakledilmiştir: İkrime ve Dahhâk'ın rivâyeti de böyledir. Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'ın «Onları iddetleri içinde boşayın.» kavli hakkında şöyle dediğini bildirir: Onları ne âdet görürken, ne de âdetten temizlendikten sonra

birleşmeyi müteâkib boşayın. Sadece bırakın, âdet görüp temizlenince onları bir talâk ile boşayın. İkrime ise der ki: İddet temizliktir. (القرؤ) kelimesi ise âdettir. Kadının hâmile olduğu besbelli olup kesinlik kazanınca boşamak gerekir. Yoksa hâmile mi, değil mi belli olmadan boşamak doğru olmaz.

Bu âyete dayanarak fakîhler, boşanmanın ahkâmını ortaya koymuşlar ve sünnet olan boşama ile bid'at olan boşama diye ikiye ayırmışlardır. Sünnet olan boşama; kocanın karısını temâs etmeksizin veya hâmile olduğu belirtilmiş biçimde olmaksızın temiz iken boşamasıdır. Bid'at olan boşama ise, âdet halinde veya temizlendikten sonra birleşmeyi müteâkib boşamadır ki bununla hâmile mi, değil mi belli olmaz. Ne bid'at, ne de sünnet olan üçüncü bir boşama tarzı da; küçükleri, âdetten kesilmişleri ve birleşilmemiş olan kadınları boşamadır. Bu konudaki sözün tafsilâtı, fıkhın fürû'una dâir olan kitablarda geniş olarak yer alır. Allah Sübhânehû ve Teâlâ en iyisini bilendir.

«İddeti de sayın.» Yani onu iyice belirtip başını ve sonunu bilin ki, iddet müddeti uzayıp ta kadın evlenmekten geri kalmasın. Ve bu konuda «Rabbınız olan Allah'tan korkun.»

«Apaçık hayâsızlık yapmaları hali bir yana, onları evlerinden çıkarmayın.» İddet müddetince dışarı çıkarmayın. Kadın iddet gördüğü sürece kocasının evinde kalma hakkına sâhibtir. Kişi onu evinden çıkaramaz. Ayrıca kadının da kocasının evinden çıkması câiz değildir, çünkü kocalık hakkı bakımından o bununla kayıtlıdır. «Apaçık bir hayâsızlık yapmaları bir yana.» Ancak kadın apaçık bir fuhşu irtikâb ederse evinden çıkarılabilir. Aksi takdîrde çıkarılamaz. Apaçık fuhuş ise İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Saîd İbn Müseyyeb, Şa'bî, Hasan, İbn Sîrîn, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Ebu Kilâbe, Ebu Sâlih, Dahhâk, Zeyd İbn Eslem, Atâ el-Horasânî, Süddî, Saîd İbn Ebu Hilâl ve başkalarının dediğine göre zinâ'yı da içine alır. Ayrıca kadının kocanın âilesine dille hakâret etmesi, sözlü ve fiillî işkenceler de —Übeyy İbn Kâ'b, İbn Abbâs, İkrime ve diğerlerinin belirttiği gibi— apaçık hayâsızlığın içerisinde yer alır.

«Bunlar Allah'ın hudûdudur.» Şerîatları ve yasaklarıdır. «Kim Allah'ın hudûdunu aşarsa; şüphesiz kendine zulmetmiş olur.» Allah'ın sınırlarını geçip tecâvüz eder ve emrine bağlanmazsa, bu davranışından dolayı kendine zulmetmiş olur. «Bilmezsin belki Allah, bunun ardından bir durum peydâ ediverir.» Allah, boşanan kadını iddet süresince kocasının evinde tutmakla, belki de kocanın bu boşamadan pişmân olup Allah'ın kalbinde bir dönüş imkânı sağlamasına mebnîdir. Çünkü kocasının evinde olunca dönüş hem daha kolay, hem daha basît olur. Zührî Ubeydullah İbn Abdullah kanalıyla, Kays kızı Fâtıma'dan nakletti ki; o, «Bilmezsin belki Allah, bunun ardından bir durum peydâ ediverir.» kavli ile dönmenin kasdedildiğini söylemiştir. Şa'bî, Atâ, Ka-

tâde, Dahhâk, Mukâtil İbn Hayyân ve Sevrî de böyle demişlerdir. Bu sebeple Selef'ten İmâm Ahmed İbn Hanbel merhûm ve ona tâbi olanlar gibi bazı kişiler kesin olarak dönüş imkânı bulunmayan Talak-ı Bâinle boşanan kadınla, kocası ölen kadının iddet süresince kocasının evinde kalması gerekmediği görüşünü benimsemişlerdir. Ayrıca onlar Fihr oğullarından Kays kızı Fâtıma'nın hadîsine de dayanırlar. Nitekim kocası Hafs oğlu Ebu Amr üç talâkla onu boşamış ve yanından ayrılarak Yemen'e gitmişti. O Fâtıma'yı boşadığını kendisine haber vermiş ve vekîli de nafaka olmak üzere ona arpa göndermişti. O, bunu hoş görmeyerek; Allah'a andolsun ki, senin bizim üzerimizde nafaka hakkın yoktur, demişti. O da Rasûlullah'a gelmiş, Hz. Peygamber; sana nafaka gerekmez, buyurmuştu. Müslim'in ifâdesinde ise Peygamber; sana nafaka ve kocanın evinde kalma yoktur demiş ve Ümmü Şüreyk'in evinde iddet görmesini emretmiştir. Sonra da; o, benim ashâbımın çoğunluğu yanında olan bir kadındır. Sen, İbn Ümmi Mektûm'un yanında iddetini gör. Çünkü o, a'mâ bir adamdır. Onun yanında elbiseni çıkarabilirsin, demişti. İmâm Ahmed İbn Hanbel bir başka yolla ve bir başka lafızla bu hadîsi rivâyet eder ve der ki: Bize Yahyâ İbn Saîd, Âmir'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Medîne'ye geldiğimde Kays kızı Fâtıma'nın yanına vardım. O, kocasının Rasûlullah (s.a.) döneminde kendisini boşadığını bana anlattı. Rasûlullah (s.a.) onu bir seriyye ile dışarıya göndermişti. Kays kızı Fâtıma dedi ki: Kardeşi bana; evden çık, dedi. Ben de ona süresi gelinceye kadar benim nafaka ve evde kalma hakkım vardır, dedim. O; hayır, dedi. Fâtıma der ki: Ben Rasûlullah (s.a.)ın yanına geldim ve kendisine; falanca beni boşadı, kardeşi de beni evden çıkardı, nafaka ve evde kalma hakkım olmadığını söyledi, dedim. Rasûlullah (s.a.) ona haber gönderip çağırdı ve; seninle Kays oğullarının kızının arasında ne var? dedi. O; ey Allah'ın Rasûlü, kardeşim onu üç talâk ile boşadı, dedi. Kays kızı Fâtıma der ki: Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Ey Kays oğulları âilesinin kızı; bak, kadına nafaka ve kocasının evinde oturma hakkı dönüş imkânı bulunan boşamalar için sözkonusudur. Dönüş imkânı olmayınca, ne nafaka vardır, ne de evde oturma. Ordan çık, falanca kadının evine git. Sonra dedi ki: Kendisine İbn Ümm-i Mektûn'un evine in, çünkü o a'mâdır seni görmez, dediği zikredilmiştir. Bilâhare Ahmed İbn Hanbel hadîsin tamâmını nakleder.

Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: Bana Ahmed İbn Abdullah el-Bezzâr et-Tüsterî... Âmir eş-Şa'bî'den nakletti ki; Kureyş'li Kays'ın oğlu Dahhâk'ın kızkardeşi Kays kızı Fâtıma'nın yanına gitmiş. Onun kocası Mahzûm oğullarından Muğîre oğlu Hafs oğlu Ebu Amr imiş. Fâtıma demiş ki: Hafs oğlu Ebu Amr Yemen'e giden ordu ile birlikte giderken bana birini gönderip boşadığını haber verdi. Ben, onun yakınlarından nafaka ve evde kalma hakkını istedim. Onlar; bu konuda bize bir şey

bildirmedi ve bir tavsiyesi de yok, dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.)a varıp; ey Allah'ın Rasûlü, Hafs oğlu Ebu Amr beni boşadığını bildirdi. Ben de ondan evde kalma ve nafaka hakkı istedim. Ancak yakınları bize bir haber göndermediği gibi, bu konuda bir tavsiyesi de olmadı, dediler, dedim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kadın için nafaka ve evde kalma hakkı; ancak kocasının talâktan dönme hakkı olduğu zaman vardır. Ama bir başka kocayla evleninceye kadar bir daha karısı o kişiye helâl olmazsa; onun için ne nafaka vardır, ne de evde kalma hakkı. Neseî de Ahmed İbn Yahyâ kanalıyla... Saîd İbn Yezîd'den bu hadîsi rivâyet eder. Ebu Hâtim er-Razî, Saîd İbn Yezîd'in kendisinden rivâyet edilen bir şeyh olduğunu bildirir.

فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ
وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَٰلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ
مَخْرَجًا ﴿٢﴾ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ
جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا ﴿٣﴾

2 — Sürelerini doldurdukları vakit, onları ya ma'rûf ile tutun veya onlardan ma'rûf ile ayrılın. İçinizden adâlet sâhibi iki kişiyi de şâhid tutun. Şâhidliği Allah için yapın. İşte bu, Allah'a ve âhiret gününe îmân etmekte olanlara verilen öğüttür. Kim Allah'tan korkarsa; ona bir çıkış yolu ihsân eder.

3 — Ve ona beklemediği yerden rızık verir. Kim Allah'a tevekkül ederse; O kendisine yeter. Şüphesiz ki Allah, emrini yerine getirendir. Gerçekten Allah, herşey için bir ölçü var etmiştir.

«(İddet gören kadınlar;) sürelerini doldurdukları vakit.» İddetin sonuna yaklaşınca ama iddet bütünüyle henüz bitmediği sırada koca, karısını tutmaya karar verir ki bu nikâhının ma'sûmiyyetine bir dönüş ve eski şekilde nikâhını sürdürme demektir. «Onları ya ma'rûf ile» tutar, sohbetinde ona iyi ve güzel davranır, ya da «Onlardan ma'rûf ile» ayrılmaya karâr verir. Onu kötülemeksizin, hakâret etmeksizin, zorlamaksızın, güzel ve iyi biçimde boşar.

«İçinizden adâlet sâhibi iki kişiyi de şâhid tutun.» Eğer dönmeye karâr vermişseniz, bu konuda iki kişiyi de şâhid tutun. Nitekim Ebu Dâvûd ve İbn Mâce'nin İmrân İbn Hüseyn'den rivâyetine göre; ona karısını boşayıp ne boşadığına, ne de döndüğüne dâir şâhid getirmeden onunla temâs eden kişinin hali sorulduğunda şöyle cevâb vermiştir: Sünnet olmayan bir usûlle boşamış ve sünnet olmayan bir usûlle dönmüştür. Kadını boşama ve boşamadan dönme konusunda şâhid tut ve haddi aşma. İbn Cüreyc de der ki: Atâ: «İçinizden adâlet sâhibi iki kişiyi de şâhid tutun.» kavli hakkında şöyle dedi: Nikâhta, boşamada veya boşamadan dönmede ancak adâlet sâhibi şâhidlerin şahâdeti câizdir .Ma'zeret olmadıkça —Allah Azze ve Celle'nin buyurduğu gibi— âdil şahid tutmak gerekir.

«İşte bu, Allah'a ve âhiret gününe îmân etmekte olanlara verilen öğüttür.» Şâhid edinme ve şehâdet etme konusunda size emrettiğimiz bu husûslar, ancak Allah'a îmân edenlerin benimsediği emirlerdir. Allah'ın bunu böyle vaz'ettiğini kabûl edenler içindir. Âhiret diyârında Allah'ın azâbından korkanlar içindir. Buradan hareketle İmâm Şâfiî merhûm —iki görüşünden birinde— ilk nikâhta şâhid vâcib olduğu gibi, dönmede de şâhidin gerektiği görüşünü benimsemiştir. Bilginlerden bir grup da bu görüşü söylemiştir. Bunu söyleyenler dönüşün, ancak sözle sahîh olabileceğini ve böyle olursa şahâdet etme durumunun mümkün olacağını belirtirler.

«Kim, Allah'tan korkarsa; ona bir çıkış yolu ihsân eder. Ve ona beklemediği yerden rızık verir.» Allah'ın emrettiği husûslarda kim Allah'tan sakınır, yasaklarını terkederse; Allah onun için bir çıkış yolu ihsân eder ve aklına gelmeyecek noktadan kendisine rızık verir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yezîd... Ebu Zerr'in şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.) bana: «Kim, Allah'tan korkarsa; ona bir çıkış yolu ihsân eder. Ve ona beklemediği yerden rızık verir.» âyetini okuyordu. Henüz bitirmişti ki, şöyle dedi: Ey Ebu Zerr, eğer bütün insanlar o rızkı almış olsaydı, kendilerine yeterdi. Ebu Zerr der ki: Hz. Peygamber bu âyeti okuyor ve bu sözlerini tekrârlıyordu ki nihâyet benim hafîf uykum tuttu. Sonra Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Ey Ebu Zerr, Medîne'den çıkarılırsan ne yaparsın? Ben dedim ki: Genişliğe ve her şeyi terketmeye koşarım ve Mekke güvercinlerinden bir güvercin olurum. O; Mekke'den çıkarılırsan ne yaparsın? deyince, ben; genişliğe ve her şeyi terke koşarım, Şâm'a ve mukaddes topraklara, dedim. O; Şâm'dan çıkarılırsan ne yaparsın? dedi. Ben; seni hak üzere gönderen Allah'a yemîn ederim ki, kılıcımı boynumun üstüne koyarım, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: bundan daha iyi bir şey yok mu? Ben; bundan daha iyisi var mı? dedim. O, buyurdu ki: Dinleyip itâat edeceksin, isterse Habeş'li bir köle olsun. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ah-

med İbn Mansûr... İbn Şekel'den rivâyet etti ki; o, Abdullah İbn Mes'ûd'un şöyle dediğini duydum demiştir: Kur'ân'daki âyetlerin en çok özet olanı şudur: «Muhakkak ki Allah; adâleti ve ihsânı emreder...» (Nahl, 90). Kur'ân'daki âyetlerin en geniş olanı da: «Kim, Allah'tan korkarsa; ona bir çıkış yolu ihsân eder.» âyetidir. Ahmed İbn Hanbel Müsned'inde der ki: Bana Mehdî İbn Ca'fer... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim, fazlaca istiğfâr ederse, Allah ona her sıkıntıdan bir çıkış ve her dertten bir kurtuluş yolu halkeder. Ve ona hesâblamayacağı yerden rızıklar ihsân eder.

Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki, o; «Kim, Allah'tan korkarsa, ona bir çıkış yolu ihsân eder.» âyeti konusunda şöyle demiştir: Dünya ve âhirette her türlü sıkıntıdan onu kurtarır ve kendisine beklemediği yerden rızık verir. Rebî' ise der ki: «Çıkış yolu ihsân eder.» demek; insanları sıkıntıya düşüren her şeyden kurtuluş imkânı verir, demektir. İkrime de der ki: Kim, Allah'ın emrettiği şekilde boşarsa; Allah Teâlâ ona bir çıkış yolu ihsân eder. İbn Abbâs ve Dahhâk'tan da böyle rivâyet edilmiştir. Abdullah İbn Mes'ûd ve Mesrûk ise «Kim, Allah'tan korkarsa; ona bir çıkış yolu ihsân eder.» kavli konusunda şöyle der: Bilir ki Allah dilerse alır, dilerse verir. «Ve ona beklemediği yerden rızık verir» kavli bilmediği noktalardan rızık ihsân eder, demektir. Katâde «Kim, Allah'tan korkarsa; ona bir çıkış yolu ihsân eder.» kavli konusunda şöyle der: Her türlü işlerin şüphelerinden ve ölüm anında sıkıntıdan kurtarır. «Ve beklemediği yerden rızık verir.» Ummadığı ve ümîd etmediği yerlerden. Süddî «Kim Allah'tan korkarsa» kavlinin; sünnete göre boşar ve sünnete göre boşamadan geri dönerse, demek olduğunu bildirmiştir. Onun belirttiğine göre, Rasûlullah'ın ashâbından Avf İbn Mâlik denilen zâtın bir oğlu varmış. Müşrikler onu esîr almışlar. O, müşriklerin arasında bulunuyormuş. Babası Rasûlullah'a gelip oğlunun yerinden ve durumundan dert yanıp, ihtiyâçlarını bildiriyormuş. Rasûlullah (s.a.) da ona sabır emrederek; Allah muhakkak senin için yakında bir çıkış yolu halkedecektir, diyormuş. Uzunca bir süre geçmeden oğlu düşmanların elinden kaçıp kurtulmuş. Düşmanların koyun sürülerinden bir sürüye rastlamış, onu alıp babasının yanına getirmiş. Böylece ganîmetten payına düşen bir zenginlik elde etmiş. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil olmuş: «Kim, Allah'tan korkarsa, ona bir çıkış yolu ihsân eder. Ve ona beklemediği yerden rızık verir.» İbn Cerîr Taberî bu rivâyeti naklettiği gibi, ayrıca mürsel olarak Sâlim kanalıyla da bunu rivâyet eder. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî'... Sevbân'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kul, günâhları nedeniyle kendi payına düşen rızıktan mahrûm edilir. Duâdan başka hiç bir şey kaderi geri çevirmez. Ömür, ancak iyilikle artar. Neseî ve İbn Mâce de bu hadîsi Süfyân es-Sevrî kanalıyla... Sevbân'dan naklederler.

Muhammed İbn İshâk der ki: Eşcâ oğullarından Mâlik, Rasûlullah (s.a.)a gelip dedi ki: Oğlum Avf, esîr alındı. Rasûlullah (s.a.) ona dedi ki: Ona haber gönder ve de ki: Rasûlullah (s.a.) sana çokça لاحول ولاقوة الا بالله demeni emrediyor. Onu okun yayıyla bağışlamışlardı. Yay koptu, o da kurtuldu. Bir dişi deve gördü, ona bindi ve kaçtı. Yolda kendisini bağlayan kavmin koyun sürüsüne rastladı, onları sesleyerek önünü sonuna katıp getirdi. Anne ve babasıyla kapının önünde ânîden karşılaştı. Babası; Kâ'be'nin Rabbına andolsun ki bu Avf, dedi. Annesi de; vay, bu Avf dedi, yaydan kurtulup da nasıl geldi, dedi. Kapıya vardıklarında anne ve babasıyla hizmetçiler Avf'ın avluyu develerle doldurduğunu gördüler. Kendi durumunu ve develerin durumunu babasına anlattı. Babası dedi ki: Burda durun, ben Rasûlullah'a gidip durumu ondan soruşturayım. Hz. Peygambere geldi ve hem develerin durumunu, hem de Avf'ın durumunu Peygambere bildirdi. Rasûlullah (s.a.) ona dedi ki: İstediğini yap. Sen malına ne yapıyor idiysen ona da yap. Bunun üzerine: «Kim, Allah'tan korkarsa; ona bir çıkış yolu ihsân eder. Ve ona beklemediği yerden rızık verir.» âyeti nâzil oldu. Bu rivâyeti İbn Ebu Hâtim de nakleder. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn... İmrân İbn Husayn'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kim, Allah için çekilirse; Allah onun için her şeyde kâfîdir. O, beklemediği yerden kendisini rızıklandırır. Kim de dünyaya bağlanırsa; onu dünyaya havâle eder.

«Kim, Allah'a tevekkül ederse; O kendisine yeter.» İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yûnus... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, bir gün Rasûlullah (s.a.)ın terkisine binmiş. Rasûlullah (s.a.) ona şöyle demiş: Ey çocuk, ben sana bazı sözler öğreteceğim. Onları koru ki Allah da seni korusun. Allah'ı gözet ki, O'nu karşında bulasın. İstediğin zaman, Allah'tan iste. Yardım dilediğin zaman, Allah'tan yardım dile. Ve bil ki: Millet sana fayda vermek üzere toplansa; Allah'ın senin için yazmış olduğundan başka sana fayda veremezler. Eğer sana zarar vermek için toplansalar; Allah'ın senin aleyhinde yazdığından başka bir şeyle sana zarar veremezler. Kalemler kaldırılmış, sayfalar dürülmüştür. Tirmizî bu hadîsi Leys İbn Sa'd kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'tan rivâyet eder ve; hasen, sahîh hadîstir, der. İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî' Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kimin bir ihtiyâcı olur da onu insanların önüne dökerse, onun ihtiyâcının kolaylaştırılmaması gerekir. Kim de ihtiyâcını Allah'ın huzûruna koyarsa; Allah Teâlâ ona çabucak bir rızık verir veya eceli gelmiş bir ölüm lutfeder. Sonra Abdürrezzâk bu hadîsi Süfyân kanalıyla Seyyâr'dan nakleder ve; doğrusu budur, der. Seyyâr ise râvîler arasında yer alan Târık'tan hadîs nakletmemiştir.

«Gerçekten Allah, her şey için bir ölçü var etmiştir.» Allah, diledi-

ği ve istediği şekilde mahlûkatı arasında hüküm ve karârını yerine getirir. Allah, her şey için bir ölçü koymuştu. Tıpkı Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: «O'nun katında her şey bir ölçüye göredir.» (Ra'd, 8).

وَالَّٰٓـِٔي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِن نِّسَآئِكُمْ إِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَٰثَةُ أَشْهُرٍ وَالَّٰٓـِٔي لَمْ يَحِضْنَ ۚ وَأُولَٰتُ
الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَن يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ۚ وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَل لَّهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا ﴿٤﴾ ذَٰلِكَ أَمْرُ اللَّهِ
أَنزَلَهُ إِلَيْكُمْ ۚ وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّـَٔاتِهِ وَيُعْظِمْ لَهُ أَجْرًا ﴿٥﴾

4 — Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanların iddeti; —eğer şüphe ederseniz— üç aydır. Henüz âdet görmemiş olanlar da böyle. Gebe kadınların süresi ise; yüklerini vaz'etmeleridir. Kim, Allah'tan korkarsa; O, işinde bir kolaylık halkeder.

5 — Bu; Allah'ın emridir. Onu size indirmiştir. Kim, Allah'tan korkarsa; onun kusûrlarını örter ve ecrini büyütür.

Allah Teâlâ, yaşlılık nedeniyle âdetten kesilmiş olan kadınların iddet müddetinin âdet gören kadınlarla ilgili olarak Bakara sûresinde (228. âyet) belirtildiği gibi üç temizlik üzerine üç ay olduğunu belirtiyor. Henüz âdet yaşına erişmemiş olan küçük kızların da âdetten kesilmiş hanımlar gibi üç ay iddet bekleyeceklerini bildiriyor ve: «Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanların iddeti; —eğer şüphe ederseniz— üç aydır.» buyuruyor.

«Eğer şüphe ederseniz.» kavli üzerinde iki görüş vardır:

a) Bu; Mücâhid, Zührî ve İbn Zeyd gibi selef'den bir tâifenin görüşüdür ki buna göre; bu ifâdenin anlamı şöyledir: Eğer bir kan görür ve bu kanın âdet kanı mı, yoksa istihazâ kanı mı olduğundan kuşku duyup şüphelenirseniz, demektir.

b) İkinci görüşe göre; bu ifâde eğer onların iddetinin hükmü konusunda şüpheye düşer ve bilmezseniz üç aydır, anlamına gelir. Bu; Saîd İbn Cübeyr'den rivâyet edilen görüştür. İbn Cerîr Taberî'nin de tercîh ettiği görüş budur. Anlam bakımından da en açık olan görüş budur. İbn Cerîr bu görüşü destekler mâhiyette Ebu Küreyb ve Ebu Saîd kanalıyla İbn İdrîs'in... Amr İbn Sâlim'den rivâyet ettiği şu hadîsi kaydeder: Übeyy İbn Kâ'b dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, kadınlardan, çocuklar, yaşlılar ve hâmilelerin iddeti Allah'ın kitâbında zikredilmedi.

Bunun üzerine Allah Azze ve Celle: «Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanların iddeti; —eğer şüphe ederseniz— üç aydır. Henüz âdet görmemiş olanlar da böyle. Gebe kadınların süresi ise; yüklerini vaz'etmeleridir.» buyurdu. İbn Ebu Hâtim, bu rivâyeti daha basît olarak şöyle kaydeder: Bize babam... Ömer İbn Sâlim'den nakletti ki; Übeyy İbn Kâ'b şöyle demiş: Allah'ın rasûlüne; Bakara sûresindeki kadınlarla ilgili âyet nâzil olunca; Medîne'lilerden bazı kişiler, Kur'ân'da iddeti zikredilmemiş olan çocuklar, âdetten kesilmiş olan yaşlı kadınlar ve hâmilelerin durumu belirtilmeden kaldı dediler, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bu gibi kadınlar için işte bu âyet nâzil oldu: «Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanların iddeti...»

«Gebe kadınların süresi ise; yüklerini vaz'etmeleridir.» Allah Teâlâ buyuruyor ki: Hâmile olan kadınların iddeti hamillerini vaz'etmeleri ile tamâmlanır. Halef ve Selef'ten bilginlerin cumhûrunun kavline göre, isterse ölümden ve boşanmadan sonra bir deve dinlenimi zaman geçsin. Bu âyet-i kerîme'nin nassıyla Sünnet-i Nebeviyye'de vârid olan hüküm de böyledir. Hz. Ali ve İbn Abbâs'tan nakledilir ki; onlar kocası ölen kadının ve bu Bakara sûresindeki âyetlere göre amel edilerek birkaç ay veya hamlin vaz'ı gibi iki sürenin en uzak aralığı müddetince iddet bekleyeceğini söylemişlerdir. Buhârî der ki: Bize Abd İbn Hafs... Ebu Seleme'den nakletti ki; Ebu Hüreyre'nin oturduğu sırada adamın biri İbn Abbâs'a geldi ve kocasından kırk gece sonra doğuran kadın hakkında bana fetvâ ver, dedi. O; iki sürenin sonuncusu, deyince ben: «Gebe kadınların süresi ise; yüklerini vaz'etmeleridir.» âyetini okudum. Ebu Hüreyre dedi ki: Ben yeğenimle beraberim. Ebu Seleme'yi kasdediyordu. Abdullah İbn Abbâs, kölesi Küreyb'i Ümmü Seleme'ye gönderip ona sordurdu. Ümmü Seleme dedi ki: Eslem kabîlesinden Sübey'a'nın kocası o hâmile iken öldürüldü, Sübey'a kocasının ölümünden kırk gece sonra doğum yaptı. Bu sırada onun sözü kesildi ve Rasûlullah (s.a.) onun nikâhını kıydı. Onunla sözü kesilen kişi Ebu Senâbil idi. Buhârî de bu hadîsi burada muhtasar olarak îrâd eder. Müslim ve diğer Sünen sâhibleri de başka vecihlerle bu hadîsi uzun olarak naklederler. İmâm Ahmed der ki: Bana Hammâd İbn Üsâme... Misver İbn Mahrem'den nakletti ki; Eslem kabîlesinden Sübey'a, hâmile iken kocası öldü. Birkaç gece sonra Sübey'a doğum yaptı. Nifâsını bitirip temizlenince sözü kesildi. O, Rasûlullah (s.a.)tan nikâh için izin istedi ve Rasûlullah da ona nikâh izni verdi ve kadın nikâhlandı. Buhârî Sahîh'inde, Müslim, Ebu Dâvûd, Nesei ve İbn Mâce de muhtelif yollarla Sübey'a'dan bu rivâyeti naklederler. Müslim İbn Haccâc şöyle der: Bize Ebu Tâhir... Ubeydullah İbn Abdullah'tan nakletti ki:

أَنَّ أَبَاهُ كَتَبَ إِلَىٰ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْأَرْقَمِ الزُّهْرِيِّ ، يَأْمُرُهُ أَنْ يَدْخُلَ عَلَىٰ سُبَيْعَةَ بِنْتِ الْحَارِثِ الْأَسْلَمِيَّةِ ، فَيَسْأَلَهَا عَنْ حَدِيثِهَا وَعَمَّا قَالَ لَهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ ، حِينَ اسْتَفْتَتْهُ فَكَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ إِلَىٰ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُتْبَةَ يُخْبِرُهُ أَنَّ سُبَيْعَةَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّهَا كَانَتْ تَحْتَ سَعْدِ بْنِ خَوْلَةَ وَهُوَ فِي بَنِي عَامِرِ بْنِ لُؤَيٍّ . وَكَانَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا . فَتُوُفِّيَ عَنْهَا فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَهِيَ حَامِلٌ . فَلَمْ تَنْشَبْ أَنْ وَضَعَتْ حَمْلَهَا بَعْدَ وَفَاتِهِ . فَلَمَّا تَعَلَّتْ مِنْ نِفَاسِهَا تَجَمَّلَتْ لِلْخُطَّابِ فَدَخَلَ عَلَيْهَا أَبُو السَّنَابِلِ بْنُ بَعْكَكٍ (رَجُلٌ مِنْ بَنِي عَبْدِ الدَّارِ) فَقَالَ لَهَا : مَالِي أَرَاكِ مُتَجَمِّلَةً ؟ لَعَلَّكِ تَرْجِينَ النِّكَاحَ . إِنَّكِ وَاللهِ مَا أَنْتِ بِنَاكِحٍ حَتَّىٰ تَمُرَّ عَلَيْكِ أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ وَعَشْرٌ قَالَتْ سُبَيْعَةُ فَلَمَّا قَالَ لِي ذَٰلِكَ جَمَعْتُ عَلَيَّ ثِيَابِي حِينَ أَمْسَيْتُ . فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَسَأَلْتُهُ عَنْ ذَٰلِكَ ؟ فَأَفْتَانِي بِأَنِّي قَدْ حَلَلْتُ حِينَ وَضَعْتُ حَمْلِي وَأَمَرَنِي بِالتَّزَوُّجِ إِنْ بَدَا لِي

Babası Abdullah, Ömer İbn Abdullah İbn Erkam'a bir mektup yazarak Eslem kabîlesinden Hâris kızı Sübey'a'ya gidip, başından geçen durumu ve izin istediği zaman Rasûlullah (s.a.)ın kendisine ne söylediğini sormasını emretti. Ömer İbn Abdullah ona durumu bildiren mektup yazarak Sübey'a'nın kendisine şöyle haber verdiğini bildirdi: O, Lüeyy oğlu Âmir oğullarındandır ve Bedir harbine katılanlardan Sa'd İbn Havle'nin nikâhı altındaymış, Vedâ haccında kendisi hâmile iken kocası vefât etmiş. Onun vefâtından bir süre sonra Sübey'a hamlini vaz'etmiş. Nifâs bitip temizlenince başkalarıyla sözleşmek üzere süslenmiş. Bâkek oğlu Senâbil —Abdüd-Dâr oğullarından bir kişiydi— yanına varıp demiş ki: Seni güzelleşmiş görüyorum. Umarım ki evlenmek istersin. Ancak Allah'a andolsun ki dört ay, on gün geçmedikçe sen nikâhlanamazsın. Sübey'a demiş ki: O bana böyle deyince üzerime elbiselerimi geçirip akşam üzeri Rasûlullah (s.a.)ın yanına vardım ve durumu kendisine sordum. Rasûlullah (s.a.), hamlimi vaz'edince evlenmemin helâl olduğunu ve uygun göreceğim birisiyle evlenmemi emretti. Bu ifâde Müslim'indir. Buharî de bunu muttasıl olarak nakleder.

Ayrıca Buhârî bu âyetin tefsîri bahsinde yukarıda zikrettiğimiz ilk hadîsi aktardıktan sonra şöyle der: Süleymân İbn Harb ve Ebu Nu'mân... Muhammed İbn Sîrîn'den naklettiler ki; o, şöyle demiş: Ben, Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ'nın meclisinde idim. Arkadaşları ona çok saygı besliyorlardı. İki sürenin sonuncusu sözkonusu edildi. Ben; Hâris kızı Sübey'a'nın durumuyla ilgili Abdullah İbn Utbe'den duyduğum hadîsi zikrettim. Arkadaşlarımdan bir kısmı beni susturdular. Muhammed İbn Sîrîn dedi ki: Ben ona dikkat edip dedim ki; Ben Kûfe'nin bir köşesinde iken Abdullah hakkında yalan söylemek cesâretini bulabilir mi-

yim? O, hayâ ederek dedi ki: Ama amcası böyle demedi. Ben Âmir oğlu Ebu Atiyye Mâlik'e rastladım ve ona durumu sordum. O da bana Sübey'a ile ilgili hadîsi anlatmaya koyuldu. Ben ona; Abdullah'tan bu konuda bir şey duydun mu dedim? O, şöyle dedi: Biz Abdullah'ın yanında idik. Dedi ki; onun üzerine konuyu ağırlaştırıyor fakat ruhsata izin vermiyor musunuz? Kadınlar hakkında kısa sûre uzun sûreden sonra indirildi: «Gebe kadınların süresi ise; yüklerini vaz'etmeleridir.» İbn Cerîr Taberî de bu rivâyeti Süfyân İbn Uyeyne ve İsmâîl İbn Uleyye kanalıyla muhtasar olarak Eyyûb'dan nakleder. Neseî de tefsîr bahsinde Muhammed İbn Abd'ül-A'lâ kanalıyla... Muhammed İbn Sîrîn'den bu hadîsi nakleder.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Zekeriyyâ İbn Yahyâ... Alkame İbn Kays'tan nakletti ki; Abdullah İbn Mes'ûd şöyle demiş: İsteyenle la'netleşirim ki: «Gebe kadınların süresi ise; yüklerini vaz'etmeleridir.» âyeti, kocası ölen kadınlarla ilgili âyetten sonra nâzil olmuştur. Kocası ölen kadın hamlini vaz'edince artık helâl olur. Kocası ölen kadınlarla ilgili âyet ile de: «İçinizden ölenlerin geriye bıraktıkları eşler; kendi kendilerine dört ay on gün beklerler.» (Bakara, 234) âyetini kasdediyordu. Bu rivâyeti Neseî, Saîd İbn Meryem kanalıyla Alkame İbn Kays'tan nakleder. Sonra İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ahmed İbn Menî'... Şa'bî'den nakletti ki; Abdullah İbn Mes'ûd'un katında iki süreden sonuncusu zikredildiğinde, o şöyle demiş: İsteyenle yemîne girişebilirim ki, bu âyetler Nisâ sûresindeki dört ay on günlük iddeti bildiren âyetten sonra nâzil olmuştur. Sonra şöyle dedi: Hâmile kadının süresi, karnındakini vaz'etmesidir. İbn Ebu Hâtim dedi ki: Bize Ahmed İbn Sinân... Mesrûk'tan nakletti ki; Abdullah İbn Mes'ûd'a Hz. Ali'nin iki sürenin sonuncusunu söylediği haberi ulaştığında şöyle demiş: Dileyenle la'netleşebilirim ki; kadınlarla alâkalı kısa âyet, Bakara sûresindeki âyetten sonra nâzil olmuştur. Bununla: «Gebe kadınların süresi ise; yüklerini vaz'etmeleridir...» âyetini kasdediyordu. Ebu Dâvûd ve İbn Mâce de bu rivâyeti Ebu Muâviye kanalıyla A'meş'den naklederler.

Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ebu Bekr... Ubeyy İbn Kâ'b'dan nakletti ki; O; ben, Hz. Peygambere «Gebe kadınların süresi ise; yüklerini vaz'etmeleridir.» âyeti üç talâkla boşananları mı ilgilendiriyor, yoksa kocası ölenleri mi? diye sordum. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bu, üç talâkla boşanan ve kocası ölen kadınlarla alâkalıdır. Bu hadîs gerçekten garîbtir, hattâ münkerdir. Zîrâ râvîleri arasında yer alan Müsennâ İbn Sabâh'ın hadîsi metrûktür. Ancak bunu İbn Ebu Hâtim bir başka senedle rivâyet ederek şöyle der: Bize Muhammed İbn Dâvûd... Übeyy İbn Kâ'b'dan nakletti ki; o, bu âyet nâzil olunca Rasûlullah (s.a.)a şöyle demiş: Bilmiyorum bu lafız müşterek mi yoksa mübhem mi? Rasûlullah (s.a.); hangi âyet o? demiş.

Übeyy İbn Kâ'b: «Gebe kadınların süresi ise; yüklerini vaz'etmeleridir.» âyeti, kocası ölen ve boşanan kadınlar için mi? deyince, Rasûlullah (s.a.); evet, demiş. İbn Cerîr Taberî de Ebu Küreyb kanalıyla... İbn Lehîa'dan bu hadîsi rivâyet eder. Ayrıca Ebu Küreyb kanalıyla... Abdülkerîm'den nakleder ki, ona Übeyy İbn Kâ'b anlatmış ve şöyle demiş: Ben, Rasûlullah (s.a.)a «Gebe kadınların süresi ise; yüklerini vaz'etmeleridir.» âyetini sordum da, o, buyurdu ki: Her hâmilenin süresi karnındakini vaz'etmesidir. Bu rivâyetin senedinde yer alan Abdülkerîm, zayıf bir râvîdir ve Übeyy İbn Kâ'b'a ulaşmamıştır.

«Kim, Allah'tan korkarsa; O, işinde bir kolaylık halkeder.» İşini kolaylaştırır, kısa sürede bir çıkış yolu halkeder. «Bu; Allah'ın emridir. Onu size indirmiştir.» Bu, Allah'ın hükmü ve şerîatıdır. Onu Rasûlü vâsıtasıyla size indirmiştir. «Kim, Allah'tan korkarsa; onun kusûrlarını örter ve ecrini büyütür.» Yasakları üzerinden kaldırır ve en küçük ameline sevâb ile karşılık verir.

أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنتُم مِّن وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَآرُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ ۚ وَإِن كُنَّ أُولَٰتِ حَمْلٍ فَأَنفِقُوا
عَلَيْهِنَّ حَتَّىٰ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ۚ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَـَٔاتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ ۖ وَأْتَمِرُوا بَيْنَكُم بِمَعْرُوفٍ ۖ وَإِن
تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهُۥٓ أُخْرَىٰ ﴿٦﴾ لِيُنفِقْ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِۦ ۖ وَمَن قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُۥ فَلْيُنفِقْ مِمَّآ
ءَاتَىٰهُ ٱللَّهُ ۚ لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَآ ءَاتَىٰهَا ۚ سَيَجْعَلُ ٱللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ﴿٧﴾

6 — Onları, gücünüzün yettiği kadar ikâmet ettiğiniz yerin bir kısmında oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hâmile iseler yüklerini koyuncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için emzirirlerse, onlara ücretlerini verin. Aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer güçlüğe uğrarsanız; çocuğu bir başka kadın emzirir.

7 — Eli geniş olan; genişliğine göre nafaka versin. Rızkı kendisine daraltılmış bulunan da, nafakayı Allah'ın kendisine verdiğinden versin. Allah kimseyi kendisine verdiğinden fazlasıyla yükümlü tutmaz. Allah, güçlüğün ardından bir kolaylık ihsân eder.

Allah Teâlâ, kullarına emrederek hanımlarını boşadıkları zaman iddetlerini bitirinceye kadar evlerinde oturtmalarını bildiriyor ve şöy-

le buyuruyor: «Onları, gücünüzün yettiği kadar ikâmet ettiğiniz yerin bir kısmında oturtun.» Yani yanınızda. İbn Abbâs, Mücâhid ve bir başkası (من وجدكم) kelimesine; imkânınız el verdiğince, diye anlam vermiştir. Hattâ Katâde der ki: Evinin bir köşesinden başka bir yer bulamazsan onu orada oturt.

«Onları sıkıntıya sokmak için zarar vermeye kalkışmayın.» Mukâtil İbn Hayyân der ki: Evinden çıkararak veya malından bir karşılık isteyerek kendilerini sıkıntıya sokmayın. Sevrî, Mansûr kanalıyla Ebu Duhâ'dan nakleder ki; o, «Onları sıkıntıya sokmak için zarar vermeye kalkışmayın.» âyetine şöyle mânâ vermiştir: Kişi karısını boşar, iki gün kalınca tekrâr döner.

«Eğer hâmile iseler yüklerini koyuncaya kadar nafakalarını verin.» Aralarında İbn Abbâs, Selef'ten bir tâife ve halef'den bir cemâatın bulunduğu bilginlerin çoğu, bu hükmün bâin talâk ile boşananlar için olduğunu söylemişlerdir. Eğer bâin talâkla boşanan kadın, hâmile ise hamlini vaz'edinceye kadar onun nafakası verilir. Ric'î talâkta ise; ister hâmile olsun, ister olmasın nafakasını ödemek vâcibtir. Başkaları da derler ki: Âyetin hepsi ric'î talâkla boşananlar hakkındadır. Ayet ric'î de olsa, hâmilelere nafakalarının verilmesini bildirmektedir. Çünkü hâmilelik müddeti genellikle uzun sürer ve hâmlin vaz'ına kadar nafaka vermenin gerekliliğini bildiren bir hüküm îcâbetmiştir ki, nafakanın iddet müddetince vâcib olduğu vehmi doğmasın. Bilginler, kadına nafakanın yalnız hamli için mi yoksa hamli vâsıtası ile mi verileceği konusunda ihtilâf etmişlerdir. Şâfiî'den ve başkalarından bu konuda iki görüş zikredilmiştir fıkhın fürûuna dâir eserlerde bu mes'eleler zikredilmiştir.

«Sizin için emzirirlerse» Boşanmış olan kadınlar çocuklarını doğurdukları takdîrde, iddetlerinin bitimiyle birlikte artık ayrılmış olurlar. Ancak bu sürede kadın isterse çocuğu emzirir, isterse emzirmekten imtinâ' edebilir. Ancak genellikle çocukların sütün dışında başka şeyleri yiyerek beslenmeye başlamalarından sonra kadın çocuğu emzirmeye devâm ederse; benzer kadınlara verilen ücreti hak eder ve gerek çocuğun babası, gerekse velîsi ile bir ücret üzerinde ittifâk sağlayıp ahid yapabilir. Bu sebeple Allah Teâlâ «Sizin için emzirirlerse, onlara ücretlerini verin.» buyuruyor. «Aranızda uygun bir şekilde anlaşın.» Aranızda işleriniz ma'rûf üzere olsun. Ne biriniz diğerine zarar versin, ne de diğeri öbürüne. Tıpkı Bakara sûresinde buyurulduğu gibi: «Ne anne çocuğu yüzünden, ne de baba çocuğu yüzünden zarara sokulmasın.» (Bakara, 233).

«Eğer güçlüğe uğrarsanız; çocuğu bir başka kadın emzirir.» Eğer kocayla kadın ihtilâfa düşerler ve kadın emzirme ücretini fazla ister, koca da bunu kabul etmezse, ya da koca az verip bu konuda eşiyle an-

laşamazsa; sâbık eşinin yerine bir başka kadın onu emzirir. Eğer yabancı kadının tutulduğu ücrete anne râzı olursa, o çocuğu için daha öncelikli hakka sâhiptir.

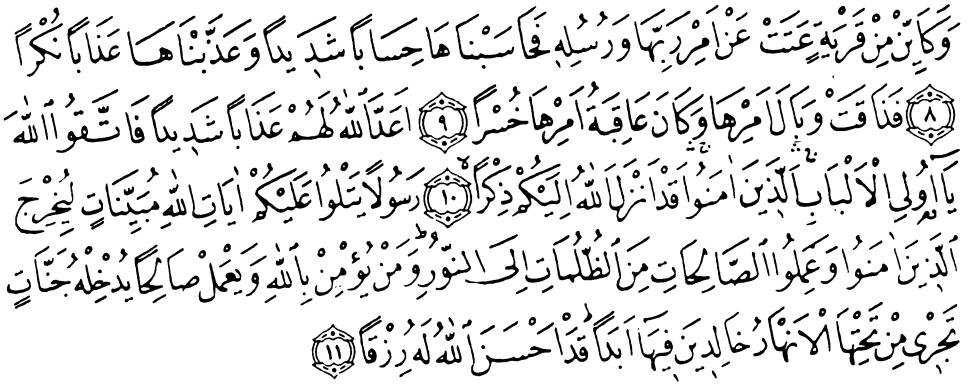
«Eli geniş olan; genişliğine göre nafaka versin.» Çocuğu doğuran kadına çocuğun babası veya velîsi, gücüne göre infâk etsin. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: «Rızkı kendisine daraltılmış bulunan da, Allah'ın kendisine verdiğinden infâk etsin. Allah kimseyi verdiğinden fazlasıyla yükümlü tutmaz.» ve yine «Allah, kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemez.» (Bakara, 286).

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Ebu Sinân'ın şöyle dediğini bildirdi: Hattâb oğlu Ömer, Ebu Ubeyde'ye; ağır elbiseler giydiği ve katı yemekler yediğini duyduğunu bildirip bin dînâr gönderdi. Ve elçiye dedi ki: Onu alınca ne yaptığına bak. O hemen yumuşak elbiseler giydi ve güzel yemekler yedi. Elçi gelip Hz. Ömer'e haber verince, Ömer merhûm şöyle dedi: «Eli geniş olan; genişliğine göre nafaka versin. Rızkı kendisine daraltılmış bulunan da, nafakayı Allah'ın kendisine verdiğinden versin.» âyetini te'vîl etti. Hâfız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî, el-Mu'cem el-Kebîr'de der ki: Bize Hâşim... Ebu Mâlik el-Eş'arî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Üç kişi vardı. Bunlardan birisinin on dînârı bulunuyordu, bundan bir dînâr sadaka verdi. Diğerinin on okkası vardı, o da bir okka tasadduk etti. Üçüncünün de yüz okkası vardı, bundan on okka sadaka verdi. Rasûlullah (s.a.); bu üçünün ecri eşittir, çünkü her biri malının onda birini tasadduk etti, buyurdu. Ve Allah Teâlâ «Eli geniş olan; genişliğine göre nafaka versin.» buyuruyor dedi. Bu hadîs bu şekliyle garibtir.

«Allah, güçlüğün ardından bir kolaylık ihsân eder.» Bu Allah Teâlâ'nın vaadidir. O'nun vaadi haktır ve o vaadinden aslâ geri dönmez. Bu âyet Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Elbette güçlükle beraber şüphesiz kolaylık vardır. Gerçekten güçlükle beraber bir kolaylık vardır.» (İnşirâh, 5-6).

İmâm Ahmed bu konuyla ilgili bir hadîs rivâyet eder ki onu burada zikretmemiz iyi olur. Bize Hâşim İbn Kâsım... Şehr İbn Havşeb'den nakletti ki; Ebu Hüreyre şöyle demiş: Geçmiş dönemlerde hiç bir şeye gücü yetmeyen bir karı-koca varmış. Koca seferinden dönmüş ve şiddetli bir açlık içerisinde bulunan üç hanımının yanına varmış. Karısına; yanında bir şey var mı? diye sormuş. Kadın; evet seni müjdelerim, Allah sana bir rızık verdi, demiş. Kocası da karısını teşvîk etmiş ve; vay sana eğer yanında bir şey varsa onu bana ver, demiş. Kadın; evet şuracıkta, Allah'ın rahmetini bekle, demiş. Açlığı fazlalaşınca kocası; yazık sana, kalk yanında bir şey varsa onu getir bana, çünkü ben son derece bittim ve tükendim, demiş. Kadın; peki şimdi fırın pişirir acele etme, demiş. Bir süre sessizce kalmış ve kocasının tekrâr ona seslenme za-

manı yaklaşmış. Kadın kendi kendine demiş ki: Gidip tandırıma bir baksam? Gitmiş, tandırına bir bakmış ki bir koyun budu var. Değirmeni ise öğütüyor. Değirmenine gitmiş, ununu öğütmüş ve tandırındaki koyun budunu çıkarıp getirmiş. Ebu Hüreyre der ki: Ebu'l-Kâsım Muhammed (s.a.)in nefsi kudret elinde olan (Allah)a yemîn ederim ki: Eğer kadın değirmenindeki şeyi alıp silkelemeseydi kıyâmet gününe kadar değirmeni öğütmeye devâm ederdi. İmâm Ahmed İbn Hanbel bir başka yerde de şöyle der: Bize Ebu Âmir... Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini bildirdi: Bir adam evine girdi, evinden ihtiyâcını görünce dışarı gitti. Karısı onu görünce kalkıp değirmenini kurdu ve tandırını ateşledi. Sonra; Allah'ım bize rızık ver, dedi. Baktı ki değirmenin gözü dolmuş. Sonra tandırına gitti onun da dolu olduğunu gördü. Ebu Hüreyre der ki: Kocası dönüp; benden sonra bir şey geldi mi? deyince kadın; evet, Rabbımızdan geldi, dedi. Değirmenin başına vardı. Bu durum Hz. Peygambere anlatılınca Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Eğer kadın değirmenini kaldırmamış olsaydı kıyâmet gününe kadar değirmen dönmeye devâm ederdi.

8 — Rabbının ve O'nun peygamberlerinin emrinden uzaklaşıp azmış nice kasabalar halkı vardır ki Biz, onları şiddetli bir hesâba çekmiş ve görülmemiş azâba çarptırmışızdır.

9 — Onlar, yaptıklarının karşılığını tatmışlardır. İşlerinin sonu ise hüsrân olmuştur.

10 — Allah, onlar için şiddetli bir azâb hazırlamıştır. 'Ey îmân eden akıl sâhibleri, Allah'tan korkun. Allah, size gerçekten bir zikir indirmiştir.

11 — İmân edip sâlih amel işleyenleri karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için, size Allah'ın apaçık bildiren âyetlerini okuyan bir peygamber gönderdi. Kim, Allah'a inanır ve sâlih amel işlerse; onu altlarından ırmaklar akan cennetlere girdirir, orada ebediyyen kalırlar. Allah, ona gerçekten güzel bir rızık vermiştir.

Allah Teâlâ emrine muhâlefet eden, peygamberini yalanlayan ve koyduğu şerîattan başka yollara gidenleri tehdîd ediyor ve geçmiş milletlerin başına gelen halleri haber vererek buyuruyor ki: «Rabbının ve O'nun peygamberlerinin emrinden uzaklaşıp azmış nice kasabalar halkı vardır ki Biz, onları şiddetli bir hesâba çekmiş ve görülmemiş bir azâba çarptırmışızdır.» Allah'ın emrine uyup peygamberlerine tâbi' olmaktan kaçınarak büyüklük taslayan, direnip isyân eden nice kasabalar halkını fecî' bir cezâ ile cezalandırmışızdır. «Onlar, yaptıklarının karşılığını tatmışlardır.» Allah'a karşı gelmekten vazgeçip pişmân olmanın kâr etmediği bir zamanda pişmân olmuşlardır. «İşlerinin sonu ise hüsrân olmuştur. Allah, onlar için şiddetli bir azâb hazırlamıştır.» Dünyadaki âcil azâbla birlikte âhirette onlar için şiddetli bir azâbı hazırlamıştır. Ve müteâkıben Hak Teâlâ bunların durumunu anlattıktan sonra: «Ey îmân eden akıl sâhibleri, Allah'tan korkun.» buyurmuştur. Ey doğru anlayışa sâhib olanlar, siz bu kişiler gibi olmayın, sonra onların başına gelen sizin de başınıza gelir. Ey Allah'ı ve Rasûlünü tasdîk eden akıl sâhibleri, «Allah, size gerçekten bir zikir indirmiştir.» Yani Kur'ân'ı inzâl buyurmuştur. Bu ifâde Hicr sûresindeki şu âyet gibidir: «Muhakkak ki Kur'an'ı Biz indirdik. Biz. Onun koruyucusu da elbette Biziz.» (Hicr, 9).

«Îmân edip sâlih amel işleyenleri, karanlıktan aydınlığa çıkarmak için, size Allah'ın apaçık bildiren âyetlerini okuyan bir peygamber gönderdik.» Bazıları derler ki: Peygamber kelimesi, bedel-i iştimâl olarak mansûb okunmuştur. Çünkü zikri teblîğ eden peygamberdir. İbn Cerîr Taberî ise; peygamberin, zikri tercüme eden olduğunu, dolayısıyla onu tefsîr ettiğini söylemek daha doğrudur, der. Size Allah'ın apaçık bildiren âyetlerini okuyan bir peygamber gönderdi ki bu âyetler açık, vâzıh ve belirgindir. «Îmân edip sâlih amel işleyenleri karanlıktan aydınlığa çıkarmak için.» Bu âyet, Allah Teâlâ'nın şu buyrukları gibidir: «Bu kitâbı sana indirdik ki; insanları Rablarının izniyle karanlıklardan aydınlığa, Azîz ve Hamîd'in dosdoğru yoluna çıkarasın.» (İbrâhîm, 1), «Allah, inananların dostudur. Onları karanlıktan aydınlığa çıkarır.» (Bakara, 257) Yani küfür ve cehâletin karanlıklarından ilim ve irfânın aydınlığına çıkarır. Allah Teâlâ indirmiş olduğu vahye; onunla hidâyet

elde edildiği için aydınlık adını vermiştir. Ayrıca gönüller onunla hayat kazandığı için rûh adını da vermiştir. Nitekim bu mânâda şöyle buyurur: «İşte böylece Biz sana da emrimizden bir rûh vahyettik. Sen kitâb nedir, îmân nedir bilmezdin. Fakat Biz onu, kullarımızdan dilediğimizi hidâyete eriştirdiğimiz bir nûr kıldık. Şüphesiz ki sen, dosdoğru bir yolu göstermektesin.» (Şûrâ, 52).

«Kim, Allah'a inanır ve sâlih amel işlerse; onu altlarından ırmaklar akan cennetlere girdirir, orada ebediyyen kalırlar. Allah, ona gerçekten güzel bir rızık vermiştir.» Buna benzer ifâdelerin tefsîri daha önce pek çok kere geçtiği için burada tekrâr açıklamaya gerek görmüyoruz.

اَللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ وَّمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ ۭ يَتَنَزَّلُ الْاَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۙ وَّاَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿١٢﴾

12 — Allah, yedi göğü ve yerden de bir o kadarını yaratmış olandır. Allah'ın buyruğu bunlar arasında iner durur. Ki, Allah'ın gerçekten her şeye kâdir olduğunu ve Allah'ın gerçekten her şeyi ilmiyle kuşatmış olduğunu bilesiniz.

Allah Teâlâ yüce kudretini ve muazzam hâkimiyetini haber vererek bunun Allah'ın koyduğu sapasağlam dini saygıyla karşılamak için bir neden olmasını bildiriyor: «Allah; yedi göğü ve yerden de bir o kadarını yaratmış olandır.» Nûh (a.s.)un dilinden de onun kavmine şöyle dediğini haber vermektedir: «Görmediniz mi Allah'ın göğü yedi kat olarak nasıl yarattığını?» (Nûh, 15) İsrâ sûresinde ise şöyle buyurmaktadır: «Yedi gök, yeryüzü ve içinde bulunanlar; O'nu tesbîh ederler.» (İsrâ, 44).

«Ve yerden de bir o kadarını» Yani yedi kat demektir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde belirtilir ki:

مَنْ ظَلَمَ مِنَ الْاَرْضِ شَيْئًا طُوِّقَهُ مِنْ سَبْعِ اَرَضِيْنَ

Kim bir topraktan herhangi bir şey ile zulmederse, ona yedi kat yerden bir halka vurulur. Yine Buhârî'nin Sahîh'inde bildirilir ki: O kişi yedi kat yere batırılır. Bu hadîsin muhtelif tarîkları, lafızları zikredilir ki, el-Bidâye ve'n-Nihâye isimli eserimizin başında yeryüzünün yaratılışını anlatırken zikretmiştik. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

Buradaki yedi lafzını, yedi iklime hamledenler tartışmaya dalmışlar, uzak bir ihtimâle sapmışlar ve mesnedsiz olarak Kur'ân ve hadîse muhâlefet etmişlerdir. Hadîd sûresinde: «O; hem Evvel'dir, hem Âhîr'dir, hem Zâhir'dir, hem Bâtın'dır.» kavlinin tefsîrinde yedi kat yer, bunların arasında bulunanlar ve her birinin genişliğinin beş yüz yıl olduğuna dâir rivâyetler zikredilmişti. İbn Mes'ûd ve başkaları da böyle demişlerdir. Bir başka hadîste de buyurulur ki: Yedi gök, onda ve onların arasında bulunanlar, yedi yer, onda ve onların arasında bulunanlarla Kürsî ancak çöle atılmış bir halka gibidir. İbn Cerîr Taberî der ki: Amr İbn Ali... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o: «Yedi göğü ve yerden bir o kadarını» kavli hakkında şöyle demiş: Eğer ben bunun tefsîrini size anlatmış olsaydım, siz inkâr ederdiniz. Sizin bunu inkârınız yalanlamanızdır. Abd İbn Humeyd... Saîd İbn Cübeyr'den nakletti ki; adamın biri Abdullah İbn Abbâs'a bu âyeti sorduğunda; Abdullah İbn Abbâs şöyle demiş: Ben, onu sana haber versem; inkâr etmeyeceğinden emîn kılacak nedir? İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Amr İbn Ali ve Muhammed İbn Müsennâ... İbn Abbâs'ın bu âyetle ilgili şöyle dediğini naklettiler: Yeryüzünün herbirinde İbrâhîm gibi, yeryüzündeki mahlûkâta benzer mahlûkât vardır. İbn Müsennâ hadîsinde ayrıca; her gökte de İbrâhîm vardır, denilir. Beyhakî, «İsimler ve Sıfatlar» bahsinde bu haberi İbn Abbâs'tan daha yaygın olarak şöyle rivâyet eder ve der ki: Bize Hâfız İbn Abdullah... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Yedi yer vardır. Her yerde sizin peygamberiniz gibi bir peygamber, Âdem gibi bir Âdem, Nûh gibi bir Nûh, İbrâhîm gibi bir İbrâhîm ve Îsâ gibi bir Îsâ vardır. Sonra bu rivâyeti Beyhakî Şu'be kanalıyla... Ebu Duhâ'dan nakleder. Onun bildirdiğine göre, İbn Abbâs bu âyetin tefsîrinde şöyle demiştir: Her yeryüzünde İbrâhîm (s.a.) gibi birisi vardır. Beyhakî; bu rivâyetin İbn Abbâs'tan nakli sahîhtir, ancak Amr İbn Mürre'den nakli şâzzdır. Çünkü onun Ebu Duhâ'nın peşinden gelip gelmediğini bilmiyorum, der. Allah en iyisini bilendir.

İmâm Ebu Bekr Abdullah İbn Muhammed İbn Ebu Dünyâ, et-Tefekkür ve'l-İ'tibâr isimli kitabında der ki: Bana İshâk İbn Hâtim... Osmân'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Bana ulaştırıldığına göre, Rasûlullah (s.a.) ashâbının yanına varmış. Onlar sessizce duruyor, konuşmuyorlarmış. Niçin konuşmuyorsunuz? demiş. Onlar: Allah Azze ve Celle'nin mahlûkâtını tefekkür ediyoruz, demişler. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Öyle yapın. Allah'ın yaratıklarını düşünün, kendisini düşünmeyin. Çünkü Batıda bembeyâz bir toprak vardır. Onun aydınlık olan sâhâsı —veya aydınlanmış olan alanı— güneş yürüyüşüyle kırk gündür. Orada Allah'ın yaratıkları vardır ki bir göz kırpacak an bile Allah'a aslâ isyân etmezler. Ashâbın; onların arasında şeytân var mıdır? dediklerinde, buyurmuş ki: Onlar şeytânın yaratılıp yaratılmadığı-

nı bilmezler. Ashâbı; bunların arasında Âdem'in çocukları var mıdır? dediklerinde, onlar Âdem'in yaratılıp yaratılmadığını bilmezler, buyurmuş. Bu hadîs hem mürseldir, hem de gerçekten münkerdir. Râvîleri arasında yer alan Osmân İbn Ebu Dehveşî —İbn Ebu Hâtim'in zikrettiğine göre— Hakem İbn Ebu'l-Âs'ın âilesinden bir kişiden rivâyet etmiştir. O da Süfyân İbn Uyeyne'den, o da Tâif'li Yahyâ İbn Selîm'den o da İbn Mübârek'ten rivâyet etmiştir. İbn Ebu Hâtim; babamın böyle dediğini işittim, der.

TALÂK SÛRESİNİN SONU

TAHRÎM SÛRESİ

(Medîne'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١﴾ قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ
تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٢﴾ وَإِذْ أَسَرَّ النَّبِيُّ إِلَىٰ بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِ
وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَّفَ بَعْضَهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِ قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَٰذَا قَالَ نَبَّأَنِيَ الْعَلِيمُ
الْخَبِيرُ ﴿٣﴾ إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ
الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَٰلِكَ ظَهِيرٌ ﴿٤﴾ عَسَىٰ رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ مُسْلِمَاتٍ
مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ وَأَبْكَارًا ﴿٥﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Ey Peygamber; eşlerinin hoşnûdluğunu gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine harâm ediyorsun? Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.

2 — Allah, yemînlerinizin çözülmesini size meşrû' kılmıştır. Allah sizin mevlânızdır. Ve O; Alîm'dir, Hakîm'dir.

3 — Hani Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz

söylemişti. O, bunu haber verip de Allah da bunu ona açıklayınca; bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Artık bunu kendisine söyleyince eşi: Bunu sana kim bildirdi? demişti. Bana her şeyi bilen, her şeyden haberdâr olan Allah haber verdi, demişti.

4 — Eğer her ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz; gerçekten kaymış olan kalbleriniz düzelmiş olur. Şâyet ona karşı birbirinize destek olmaya kalkışırsanız; hiç şüphesiz Allah, onun mevlâsıdır. Cebrâîl de, mü'minlerin sâlih olanı da, bunun ardından bütün melekler de ona yardımcıdırlar.

5 — Şâyet o, sizi boşarsa; Rabbı ona sizden daha hayırlı, kendini Allah'a veren, inanan, boyun eğen, tevbe eden, kulluk eden, oruç tutan dul ve bâkire eşler verir.

Harâm ve Helâl Kılma Yetkisi

Bu sûrenin baş kısmının nüzûl sebebi hakkında ihtilâf edilmiştir. Mâriye hakkında indirildiği söylenir. Çünkü Rasûlullah onu kendisine harâm saymıştı.

Ebu Abdurrahmân en-Neseî der ki: Bize İbrâhîm İbn Yûnus... Enes'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.)ın temâsta bulunduğu bir câriyesi vardı. Hz. Âişe ve Hafsa sürekli onun üzerinde durdular da nihâyet Peygamber onu kendisine harâm kıldı. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle: «Ey Peygamber; eşlerinin hoşnûdluğunu gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine harâm ediyorsun?» âyeti sonuna kadar nâzil oldu. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Abdurrahîm... Zeyd İbn Eslem'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) hanımlarından birinin odasında İbrâhîm'in annesiyle temâsta bulundu. Onu gören hanımı; ey Allah'ın Rasûlü, benim evimde ve benim yatağımda ha? dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) onu kendisine yasakladı. Bu sefer de o; ey Allah'ın Rasûlü, sen helâl olan bir şeyi kendine nasıl yasaklarsın? dedi. Rasûlullah (s.a.) onunla aslâ birleşmeyeceğine dâir hanımına yemîn etti. Bunun üzerine: «Ey Peygamber; eşlerinin hoşnûdluğunu gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine hâram ediyorsun?» âyeti nâzil oldu. Zeyd der ki: Bir kişinin hanımına, sen bana harâmsın demesi boş sözdür. Abdurrahmân İbn Zeyd de babasından böylece rivâyet eder. Yine İbn Cerîr Taberî der ki: bize Yûnus... Zeyd İbn Eslem'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.); sen bana harâmsın, Allah'a andolsun ki, seninle aslâ temas etmem, buyurmuştur. Süfyân es-Sevrî ve İbn Uleyye... Mesrûk'tan naklederler ki; o, şöyle demiş: Rasû-

lullah (s.a.) kendisine onu harâm kılınca, bu harâm kılıştan dolayı kınandı ve yemîn keffâreti ödemesi emredildi. İbn Cerîr Taberî de bunu rivâyet eder. Katâde ve Şa'bî'den de bu rivâyet nakledilmiştir. Aralarında Dahhâk, Hasan, Katâde, Mukâtil İbn Hayyân'ın da bulunduğu Selef'ten birçok kişi de böyle demiştir. Avfî, İbn Abbâs'tan bu kıssayı uzun uzadıya rivâyet eder.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Saîd İbn Yahyâ... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dedîğini bildirdi: Ben, Ömer İbn Hattâb'a; o iki kadın kimdir? dedim. O; Âişe ve Hafsa'dır, dedi. Konuşmanın başlangıcı İbrâhîm'in kıptî olan annesi hakkındaydı. Hz. Hafsa'nın sırası olduğu günde, onun evinde Hz. Peygamber İbrâhîm'in annesiyle birleşmişti. Hafsa onu görünce; ey Allah'ın peygamberi benim günümde, benim nöbetimde ve benim yatağımda ha? eşlerinden hiç birisine yapmadığın bir şeyi bana yaptın, dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İster misin ki, ben onu kendime harâm kılayım da bir daha ona hiç yaklaşmayayım. Hafsa; peki, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber onu kendisine harâm kıldı ve; bunu başka birine anlatma, dedi. Hafsa durumu Hz. Âişe'ye anlattı. Bu durumu, Allah peygamberine ayân ederek: «Ey Peygamber; eşlerinin hoşnûdluğunu gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine harâm ediyorsun?...» âyetini indirdi. Bize ulaştığına göre Rasûlullah (s.a.) yemînine keffâret verdi ve câriyesi ile tekrâr birleşti. Heysem İbn Küleyb de Müsned'inde der ki: Bize Ebu Kılâbe... Hz. Ömer'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) Hafsa'ya; kimseye haber verme, doğrusu İbrâhîm'in anası bana harâmdır, dedi. Hafsa; Allah'ın sana helâl kıldığını sen, kendine harâm kılıyorsun? dedi. Rasûlullah (s.a.); Allah'a andolsun ki ona yaklaşmam, dedi. Hz. Ömer (r.a.) der ki: O Âişe'ye haber verene değin Hz. Peygamber İbrâhîm'in annesine yaklaşmadı. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Allah, yemînlerinizin çözülmesini size meşrû' kılmıştır.» âyetini indirdi. Bu rivâyetin isnâdı sahîh olmakla beraber, Kütüb-i Sitte sâhiblerinden hiç birisi onu tahrîc etmemişlerdir. Hâfız Ziyâüddin el-Makdisî, el-Müstahrec isimli kitâbında bu görüşü tercîh etmiştir.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ya'kûb İbn İbrâhîm... Saîd İbn Cübeyr'den nakletti ki; Abdullah İbn Abbâs; harâm kılma konusunda yemîninin keffâretini ödersin, dermiş.İbn Abbâs: «Andolsun ki; sizin için Rasûlullah'ta güzel bir örnek vardır.» (Ahzâb, 21) kavli hakkında şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) câriyesini kendine harâm kıldı da Allah Teâlâ: «Ey Peygamber; eşlerinin hoşnûdluğunu gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine harâm ediyorsun?» buyurdu. Böylece Rasûlullah (s.a.) yemînine keffâret vererek harâm konusundaki yemînini normalleştirmiş. Buhârî bu rivâyeti Muâz İbn Fudâle kanalıyla, Saîd İbn Cübeyr'den nakleder ve İbn Abbâs'ın, harâm konusunda; kef-

fâreti ödenen yemîn, dediğini bildirir. Sonra İbn Abbâs, «Andolsun ki; sizin için Rasûlullah'ta güzel bir örnek vardır.» âyetini okumuş. Müslim de bu hadîsi Hişâm et-Destevâî kanalıyla... Yahyâ İbn Ebu Kesîr'den nakletmiştir.

Neseî der ki: Bize Abdullah İbn Abdüssamed... Said İbn Cübeyr'den nakleder ki; bir adam Abdullah İbn Abbâs'a gelmiş ve; karımı kendime harâm kıldım, demiş. O; yalan söylersin, karın sana harâm değildir, demiş ve sonra da bu âyeti okumuş: «Ey Peygamber; eşlerinin hoşnûdluğunu gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine harâm ediyorsun.» Keffâretlerin en ağırı olan köle âzâd etmen gerekir. Bu yönüyle ve bu lafızla bu rivâyetin naklinde Neseî münferid kalmıştır. Taberânî der ki: Bize Muhammed İbn Zekeriyyâ... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, Allah Teâlâ'nın: «Ey Peygamber; eşlerinin hoşnûdluğunu gözeterek...» âyeti konusunda şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) kendisine câriyesini harâm kılmıştı.

Buradan hareketle fakîhlerden bir kısmı, câriyesini veya eşini veya bir yemeği veya bir içeceği veya bir giyeceği veya mübâh şeylerden herhangi birisini kendisine harâm kılan kişiye keffâretin vâcib olduğunu söylemişlerdir. İmâm Ahmed ve bir grubun mezhebi budur. Şâfiî'ye göre; eşi ve câriyeyi harâm kılmanın dışında keffâret gerekmez. Eğer eş ve câriyenin kendilerini harâm kılar veya genel anlamda harâm ifâdesini kullanırsa, keffâretin gerekeceğini bildirir. Ama harâm kılmayla eşinin boşanmasına veya câriyenin âzâdına niyyet etmişse bu karâr uygulanır.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Abdullah ez-Zahrânî... İbn Abbâs'dan nakletti ki; o; bu âyet, kendini peygambere takdîm eden kadın hakkında nâzil olmuştur, demiştir. Bu garîb bir hadîstir. Sahîh olan peygamberin kendisine balı yasaklamasıdır. Nitekim Buhârî bu âyetin tefsîrinder ki : Bize İbrâhîm İbn Mûsâ, Hz. Âişe'nin şöyle dediğini bildirdi : Rasûlullah (s.a.) Cahş kızı Zeyneb'in yanında bal içiyor ve kalıyordu. Ben ve Hafsa hangimiz Zeyneb'in yanına girip Rasûlullah'a; sen meğâfîr (Ağaçlardan sızan akıntı, şıra) yedin mi? Çünkü ben sende onun kokusunu görüyorum, der diye kalktık. Rasûlullah (s.a.): Hayır, ben Cahş kızı Zeyneb'in yanında bal yiyordum. Bir daha ona geri dönmeyeceğim. Bu konuda yemîn ettim. Bunu kimseye haber vermeyin, dedi. Bununla «Eşlerinin hoşnûdluğunu gözeterek» âyetini okudu. Buhârî bu âyetin tefsîrinde, bu hadîsi bu lafızla îrâd eder. Yemînler ve Adaklar kitâbında da der ki: Bize Hasan İbn Muhammed... İbn Cüreyc'in şöyle dediğini bildirdi: Atâ, Ubeyd İbn Umeyr'in şöyle dediğini işitmiş: Ben Hz. Âişe'den duydum ki o, Rasûlullah (s.a.)ın Cahş kızı Zeyneb'in yanında kaldığını ve orada bal içtiğini iddiâ etti. Ben ve Hafsa hangimizin peygamberin yanına girip sende Meğâfir (meşe sakızı) kokusunu

duyuyorum, meşe sakızı mı yedin? demesi konusunda birbirimizi tahrîk etmiş idik. Peygamber birimizin yanına gelince o bunu kendisine söyledi. Hz. Peygamber : Hayır, ben Cahş kızı Zeyneb'in yanında bal içtim. Bir daha ona dönmeyeceğim, dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Ey Peygamber; eşlerinin hoşnûdluğunu gözeterek»... âyetini «Eğer her ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz; gerçekten kaymış olan kalbleriniz düzelmiş olur.» kavline kadar indirdi.

İkimizden maksad Hafsa ve Âişe'dir. «Hani Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti.» kavli ise; hayır bal içtim, demesidir. İbrâhîm İbn Mûsâ, Hişâm'dan naklen der ki: Ben yemîn ettim, bir daha ona dönmeyeceğim, bunu hiç bir kimseye bildirme, dedi. Talâk kitâbında da bu isnâdla aynı rivâyeti nakleder, o rivâyetin lafzı da buna yakındır.

(...)

Müslim bu hadîsi Sahîh'inin Talâk bahsinde Muhammed İbn Hâtim kanalıyla... Hz. Âişe'den nakleder. Onun ifâdesi Buhârî'nin, yeminler ve talâklar bahsindeki ifâdesinin aynıdır.

Sonra Buhârî, talâk bahsinde der ki: Bize Ferve İbn Ebu Mâğrâ... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.) helva ve balı severdi. İkindi namazından çıkınca, hanımlarının yanına girer ve içlerinden birine yaklaşırdı. Bir gün Ömer'in kızı Hafsa'nın yanına girdi ve her zaman kaldığından daha fazla bir süre kaldı. Ben bu işe şaşıp durumu sorduğumda, bana denildi ki: Kavminden bir kadın Hafsa'ya bir kap bal ikrâm etti de o, Rasûlullah (s.a.)a bundan bir içim içirdi. Ben dedim ki: Allah'a andolsun ki biz, ona hîle yaparız. Zem'a kızı Sevde'ye: O sana yaklaşacaktır, sana yaklaştığında kendisine meşe ağacının zamkından (sakız) mı yedin? de. O sana; hayır, diyecektir. O zaman kendisine ya şu duyduğum koku ne? de. O sana; Hafsa bana bir içimlik bal içirdi, diyecektir. O zaman onun arısı iri meşe ağacını emdi, de. Ben de böyle diyeceğim. Ey Safiyye sen de böyle de. Hz. Âişe der ki: Sevde şöyle dedi: Allah'a andolsun ki, o daha kapıya dikilir dikilmez senden ayrı olarak ben, bana söylediğin şeyi kendisine söylemek istedim. Hz. Peygamber Sevde'ye yaklaşınca o; ey Allah'ın Rasûlü, meşe ağacının sakızından mı yedin? dedi. Rasûlullah (s.a.); hayır, deyince o; ya şu duyduğum koku ne? dedi. Rasûlullah (s.a.), Hafsa bana bir içimlik bal içirdi, dedi. Sevde; onun arısı meşe ağacını emmiş, dedi. Bana dönünce ben de aynı şekilde dedim. Safiyye'ye döndüğünde o da aynı şekilde dedi. Hafsa'ya dönünce o; ey Allah'ın Rasûlü sana ondan içireyim mi? dedi. Rasûlullah (s.a.); benim ona ihtiyâcım yok, dedi. Hz. Âişe der ki: Sevde şöyle dedi: Allah'a andolsun ki onu, bundan mahrûm ettik. Ben ona; sus, dedim. Bu ifâde Buhârî'nindir. Müslim de bunu Süveyd İbn Sâid kanalıyla... Hz. Âişe'den nakleder. Ebu Küreyb, Hârûn İbn Abdullah ve Hasan İbn

Bişr kanalıyla da Hişâm İbn Urve'den bu hadîsi nakleder. Müslim'in ifâdesi ise şöyledir: Hz. Âişe dedi ki: Rasûlullah (s.a.) kendisinden çirkin koku saçılmasından son derece rahatsız olurdu. Bu sebeple hanımlar ona; iri meşe ağacının sakızından mı yedin? demişlerdi. Çünkü onun kokusunda bifaz şey vardır. O; hayır bal içtim, deyince onlar da kendisine onun arısı iri meşe ağacının şırasından emmiş de onun için içtiğin balda onun kokusu görülüyor, demişlerdi. (...)

Burada maksad, balı sunanın Hz. Hafsa olduğunun belirtilmesidir. Bunu Hişâm İbn Urve babasından, o da halası Âişe'den nakleder. Ancak İbn Cüreyc'in Atâ kanalıyla Ubeyd İbn Umeyr'den naklettiğine göre; Hz. Âişe Peygambere bal içirenin Cahş kızı Zeyneb olduğunu bildirmiş. Âişe ile Hafsa da ona karşı birbirilerini tahrîk etmişler. Allah en iyisini bilendir. Ancak bu iki vak'anın ayrı vak'alar olduğu da söylenmiştir. Bunun uzak sayılacak tarafı yoktur. Ancak her iki vak'anın bu âyetin nüzûl sebebini teşkîl etmesinin üzerinde düşünülmesi gerekir. Allah en iyisini bilendir.

Hz. Âişe ile Hafsa'nın birbirini teşvîk eden iki kadın olduğuna delâlet eden bir rivâyet de İmâm Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde Abdürrezzâk'ın... İbn Abbâs'tan naklettiği şu rivâyettir: Ben, Allah Teâlânın: «Eğer her ikinizde Allah'a tevbe ederseniz; gerçekten kaymış olan kalbleriniz düzelmiş olur...» âyetinde bahis mevzûu ettiği iki kadının, Peygamberin eşlerinden hangileri olduğunu Hz. Ömer'e çok sormak istedim. Nihâyet Ömer'in haccettiği esnâda ben de kendisiyle birlikte hacc ettim. Yolun bir kısmını kat'edince, Ömer geriye döndü. Ben de onunla beraber ibrîki alıp döndüm. Ömer dışarı çıktı, sonra geldi. Ben eline su döktüm, o abdest aldı. Ona; ey mü'minlerin emîri, Allah Teâlâ'nın: «Eğer her ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz; gerçekten kaymış olan kalbleriniz düzelmiş olur...» kavlinde bahis mevzûu ettiği peygamberin eşlerinden o iki kadın hangileridir? dedim. Hz. Ömer dedi ki : Ne tuhafsın ey Abbâs'ın oğlu, —Zührî der ki : Hoşlanmadı, ancak Allah'a andolsun ki ona ne sordumsa gizlemedi de— o; Hafsa ve Âişe'dir, dedi. Sonra hadîsi anlatmaya başladı: Biz Kureyş'liler topluluğu kadınlarına üstün gelen bir topluluk idik. Medîne'ye geldiğimizde kadınları kendilerine üstün gelen bir topluluk ile karşılaştık. Bizim hanımlarımız da onların hanımlarından bazı şeyler öğrenmeye başladılar. Hz. Ömer der ki: Benim evim yukarı kısımlarda Ümeyye İbn Zeyd'in evinin yanındaydı. Bir gün karıma kızdım, bir de baktım ki o, benden geri duruyor. Onun benden geri durmasını kınadım. Eşim; senden geri durmamı niçin kınıyorsun? dedi. Allah'a andolsun ki, peygamberin eşleri de ondan geri duruyorlar ve içlerinden kimisi gündüzden akşama kadar onu yalnız bırakıp terkediyorlar, dedi. Hz. Ömer der ki: Dönüp Hafsa'nın evine gittim ve ona; Rasûlullah (s.a.)tan geri duruyor musun?

dedim. O; evet, dedi. Sizlerden kimileriniz sabahtan akşama kadar onu terkediyor mu? dedim. O; evet, dedi. Ben; içinizden böyle yapanlar kaybetmiş, hüsrâna mahkûm olmuştur. Allah'ın Rasûlünü kızdırdığınız için Allah'ın size gazabından nasıl emîn olabilirsiniz? Onu kızdıran helâk oluverir, dedim. Rasûlullah (s.a.)tan geri durma, ondan bir şey isteme de benden dilediğin malımı al. Senin komşun olan kadının Allah Rasûlüne senden daha sevimli ve daha hoş olması seni aldatmasın —bununla Âişe'yi kasdediyordu— Hz. Ömer der ki: Benim Ansâr'dan bir komşum vardı. Ve biz, münâvebeli olarak Rasûlullah'ın yanına giderdik. Bir gün o Medîne'ye iner, bir gün ben inerdim ve bana vahiyle ilgili haberleri ve diğer şeyleri getirirdi, ben de ona aynı şekilde haberler getirirdim. Hz. Ömer (r.a.) der ki: Gassân'lıların bizimle savaşmak üzere atlarını nalladıklarını konuşuyorduk. Bu nedenle arkadaşım bir gün Medîne'ye indi ve akşamleyin bana geldi, kapımı çaldı ve beni çağırdı. Ben onun yanına vardığımda, dedi ki: Büyük bir şey oldu. Ben; neymiş o? Yoksa Gassân'lılar mı geldi? dedim. O; hayır bundan daha büyük ve daha önemli bir şey, Rasûlullah (s.a.) hanımlarını boşadı, dedi. Ben; Hafsa kaybetti ve hüsrâna mahkûm oldu. Bunun böyle olacağını zâten tahmîn etmiştim, dedim. Nihâyet sabah namazını kıldım ve üzerime elbisemi çekip Medîne'ye indim. Hafsa'nın yanına girdiğimde o, ağlıyordu. Kendisine; Allah'ın Rasûlü sizi boşadı mı? dedim. O; bilmiyorum, o şu odaya çekilmiş yalnız başına oturuyor, dedi. Peygambere hizmet eden siyâhî çocuğa varıp; Ömer için izin iste, dedim. Çocuk içeri girdi, sonra yanıma geldi ve; seni söyledim de sustu, dedi. Ben çıkıp minberin yanına geldim, bir de baktım ki orda bir kalabalık oturmuş birbirleriyle ağlaşıyorlar. Biraz oturduktan sonra karşılaştığım şey beni altetti de, kalktım çocuğun yanına gelip; Ömer izin ister, de, dedim. Çocuk girdi, sonra çıktı ve; seni andım ama sustu, dedi. Ben de çıkıp minberin yanında oturdum. Sonra karşılaştığım şey beni altetti de dönüp çocuğa geldim ve; Ömer için izin iste, dedim. Çocuk girdi, sonra yanıma geldi ve; seni andım ama sustu, dedi. Ben gerisin geri döndüm ama birden çocuk beni çağırıp; gir, sana izin verdi, dedi. Ben de girip Rasûlullah (s.a.)a selâm verdim. Baktım ki o hasırdan örgülerin üzerine uzanmıştı.

İmâm Ahmed der ki: Bu hadîsi bize Ya'kûb şöyle anlattı: Hasırın örgüleri bir yanında iz bırakmıştı. Ben; ey Allah'ın Rasûlü, hanımlarını boşadın mı? dedim. O başını bana doğru kaldırıp; hayır, dedi. Ben; Allahü Ekber, ey Allah'ın Rasûlü gördün mü biz, Kureyş'liler topluluğu hanımlarına hâkim olan bir kavim idik. Ama Medîne'ye geldiğimizde hanımların kocalarına hâkim olduğu bir kavim bulduk, bizim hanımlarımız onların hanımlarından bunu öğrendiler. Hanımım bir gün bana kızdı ve benden geri durdu. Ben, onun benden geri durmasını kınadım

da o; senden geri durmamı niçin kınarsın? Allah'a andolsun ki, peygamberin eşleri de ondan geri duruyorlar ve içlerinden birisi sabahtan akşama kadar onu terkediyor, dedi. Ben de: İçinizden böyle yapan kaybetmiş ve hüsrâna mahkûm olmuştur, sizden biriniz Allah'ın Rasûlünü kızdırmanızdan dolayı Allah'ı kızdırıp helâk oluvermekten emîn misiniz? dedim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) tebessüm etti ve ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, ben Hafsa'nın yanına gidip komşunun senden Allah Rasûlüne daha sevimli ve daha hoş olması seni aldatmasın, kıskandırmasın, dedim. Rasûlullah (s.a.) bir kere daha tebessüm etti. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü arkadaşlık edeyim mi? dedim. O; evet, dedi. Oturdum, evin içinde başımı yukarıya doğru diktim, Allah'a andolsun ki, evde göze dokunacak yalnız tabaklanmış üç sığır derisi gördüm ve dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü, Allah'a duâ et de senin ümmetine genişlik versin. Allah'a ibâdet etmedikleri halde İran'lılara ve Bizans'lılara genişlik verdi. Rasûlullah (s.a.) doğrulup oturdu ve şöyle buyurdu: Ey Hattâb'ın oğlu, sen şüphede misin yoksa? Onlar güzellikleri dünya hayatında kendilerine acele verilmiş olan bir kavimdir. Bunun üzerine ben: Ey Allah'ın Rasûlü, benim için bağışlanma dile, dedim. Rasûlullah (s.a.) eşlerinden gördüğü halden dolayı bir ay boyunca onların yanına girmemeye yemîn etmişti. Nihâyet Allah Azze ve Celle onu azarladı. Buhârî, Müslim, Tirmizî, Neseî muhtelif yollarla Zührî'den bu hadîsi rivâyet ederler. Buhârî ve Müslim ayrıca Yahyâ İbn Saîd kanalıyla... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirirler: Bir yıl boyunca Hattâb oğlu Ömer'e bir âyeti sormak için bekledim. Onun heybetinden kendisine bunu soramıyordum. Nihâyet hacca gitti, ben de onunla beraber hacca gittim. Dönüşte biz yolun bir kısmını kat'etmiştik ki, Ömer ihtiyâcını gidermek için bir kenara çekildi. Abdullah İbn Abbâs der ki: O işini bitirinceye kadar durdum, sonra kendisiyle beraber yürüyüp; ey mü'minlerin emîri, peygambere karşı birbirine destekçi olan iki kadın kimdir? dedim. Bu ifâde Buhârî'nindir. Müslim'de ise bu ifâde şöyledir: Allah Teâlâ'nın: «Şâyet ona karşı birbirinize destekçi olmaya kalkışırsanız...» kavlinde sözkonusu ettiği iki kadın kimdir? dedim. Hz. Ömer bunlar Âişe ve Hafsa'dır, dedi. Sonra Müslim uzun uzadıya bu hâdîsi nakleder. Bazıları ise bunu muhtasar olarak nakletmişlerdir.

Yine Müslim der ki: Bana Züheyr İbn Harb... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; ona Hattâb oğlu Ömer anlatıp şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) kadınlarını terkedince mescide girdim ve bir de baktım ki insanlar elleriyle çakılları yere vuruyorlar ve; Rasûlullah (s.a.) hanımlarını boşadı, diyorlardı. Bu hâdise örtünme emri gelmezden önce idi. Ben bugün onu kendisinden elbette öğrenirim, dedim... Sonra Müslim Hz. Ömer'in Âişe ve Hafsa'nın yanına varışını ve onlara nasîhat edişini anlattıktan sonra şöyle diyor: Ben varıp peygamberin kölesi Rebâh'ın ya-

nına gittim o odanın bir tarafında oturuyordu, kendisine seslenip; ey Rebâh, bana Rasûlullah (s.a.)ın yanına girmek için izin iste, dedim... Yukarıda geçtiği gibi hâdiseyi zikrettikten sonra şöyle der: Ben; ey Allah'ın Rasûlü, kadınlarının durumundan seni rahatsız eden şey nedir? Eğer onları boşamışsan muhakkak ki Allah, melekleri, Cebrâîl, Mikâîl, ben, Ebubekir ve mü'minler seninle beraberdir, dedim. Ve çok az şey konuştum. Allah'a hamdederim ki hangi şeyi istedimse Allah onu benim sözümü doğrular biçimde gönderdi ve bu sırada işte bu âyet-yani muhayyerlik bildiren âyet-nâzil oldu: «Şâyet o sizi boşarsa; Rabbı ona sizden daha hayırlı, kendini Allah'a veren, inanan, boyun eğen, tevbe eden, kulluk eden, oruç tutan dul ve bâkire eşler verir.» âyetini indirdi. Ben; onları boşadın mı? dediğimde o; hayır, dedi... Bunun üzerine mescidin kapısında durup sesimin en yükseği ile; peygamber kadınlarını boşamamıştır, diye seslendim. Bunun üzerine de şu âyet-i celîle nâzil oldu: «Kendilerine güven ve korkuya dâir bir haber geldiğinde; onu yayarlar. Halbuki o haberi peygambere veya mü'min kumandanlara götürselerdi; onlar, ondan ne gibi netîce çıkaracaklarını bilirlerdi.» (Nisâ, 83). Ben işte bu işlerin çıkarılmasını düşünüyordum. Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Mukâtil İbn Hayyân, Dahhâk ve diğerleri de «Mü'minlerin sâlih olanı da» kavli ile Ebubekir ve Ömer'in kasd edildiğini söylemişlerdir. Hasan el-Basrî Hz. Osmân'ı da eklemiştir. Leys İbn Ebu Süleym, Mücâhid'den nakleder ki; o, «Mü'minlerin sâlih olanı da» kavli ile Ali İbn Ebu Tâlib'in kasdedildiğini söylemiştir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn Hüseyn... Muhammed İbn Ca'fer'den nakletti ki; o, Hz. Ali'ye sözü ulaştırmasını bilen bir adam bana Hz. Ali'nin şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.), «Mü'minlerin sâlih olanı da» kavli ile Ali İbn Ebu Tâlib'in kasdedildiğini söylemiştir. Bu hadîsin isnâdı hem zayıftır, hem de gerçekten münkerdir. Buhârî der ki: Bize Amr İbn Avf... Enes'ten nakleder ki; Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiş: Peygamberin hanımları ona karşı gelerek toplanınca ben onlara: «Eğer o sizi boşarsa; Rabbı ona sizden daha hayırlı... eşler verir.» dedim. Bunun üzerine işbu âyet-i celîle nâzil oldu. Daha önce de geçtiği gibi Hz. Ömer (r.a.)in sözleri, aralarında hicâb âyetinin nüzûlü, Bedir esîrlerinin durumu ve İbrâhîm'in makâmını namazgâh edinsen, demesi gibi birçok yerde Kur'ân'a denk düşmüştür. Ve nitekim bu sonuncusunda Allah Teâlâ: Siz de «İbrâhîm'in makâmından bir namazgâh edinin.» (Bakara, 125) âyetini inzâl buyurmuştur. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ansârî... Enes'ten nakletti ki: Hattâb oğlu Ömer (r.a.) şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) ile mü'minlerin anneleri arasında birşeyler olduğu haberi bana ulaştığında, ben onları teker teker yoklayıp dedim ki: Ya Allah Rasûlünden özür dilersiniz veya Allah ona sizden daha hayırlı eşler verir. Mü'minlerin annelerinin en sonuncusuna geldiğimde o dedi ki: Ey Ömer, sana ne oluyor ki Allah

Rasûlü, hanımlarına öğüt vermiyor da, sen onlara öğüt veriyorsun. Bunun üzerine ben durdum. Nihâyet Allah Azze ve Celle: «Şâyet o, sizi boşarsa; Rabbı ona sizden daha hayırlı, kendini Allah'a veren, inanan, boyun eğen, tevbe eden, kulluk eden, oruç tutan dul ve bâkire eşler verir.» âyetini inzâl buyurdu. Hz. Ömer'in peygamberin hanımlarına öğüt vermesine karşı çıkan bu kadın Ümmü Seleme idi. Bu husûs Buhârî'nin Sahîh'inde sâbittir. Taberânî der ki: Bize İbrâhîm İbn Nâile... İbn Abbâs'tan nakleder ki o: «Hani Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti.» kavli hakkında şöyle demiş: Hafsa kendi odasına girdiğinde, Rasûlullah (s.a.) Mâriye ile temâs ediyordu. Rasûlullah (s.a.) ona; bunu Âişe'ye bildirme ki sana bir müjde vereyim. Çünkü ben ölürsem Ebubekir'den sonra hâkimiyet senin babana geçecektir, dedi. Hafsa gidip durumu Âişe'ye söyledi. Hz. Aişe Rasûlullah (s.a.)a sana bunu kim haber verdi? dedi ,o da «Her şeyden haberdâr olan Allah haber verdi.» demişti. Hz. Âişe ona; Mariye'yi kendine harâm kılıncaya kadar sana bakmam, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) da onu kendisine harâm kıldı. Bu sebeple Allah Teâlâ, «Ey Peygamber; eşlerinin hoşnûdluğunu gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine harâm ediyorsun?» âyetini inzâl buyurdu. Bu hadîsin rivâyeti üzerinde durulması gerekir. Çünkü biz yukarıda bu âyet-i kerîme'lerden anlaşılan tefsîri zikretmiştik.

«Kendini Allah'a veren, inanan, boyun eğen, tevbe eden, kulluk eden, oruç tutan» kavlinin mânâsı açıktır. (سائحات) kelimesi, oruç tutan anlamınadır. Ebu Hüreyre, Âişe, Abdullah İbn Abbâs, İkrime, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Atâ, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî, Ebu Abdurrahmân es-Sülemî, Ebu Mâlik, İbrâhîm en-Nehaî, Hasan, Katâde, Dahhâk, Rebî' İbn Enes, Süddî ve diğerleri böyle mânâ vermişlerdir. Tevbe sûresinde (âyet, 112) bu kelimenin mânâsıyla ilgili merfû' bir hadîs zikredilmişti. Ve orada; bu ümmetin seyâhatı, oruç tutmaktır, şeklinde bir hadîs nakledilmişti. Zeyd İbn Eslem ve oğlu Abdurrahmân bunun hicret edenler anlamına geldiğini söylemişlerdir. Abdurrahmân bu âyeti (السائحون) şeklinde muhâcirler anlamına okumuştur. Ancak birinci görüş daha evlâdır. Allah en iyisini bilendir.

«Dul ve bâkire eşler verir.» Onlardan bir kısmı dul, bir kısmı bâkiredirler. Tâ ki nefislere daha tatlı gelsin. Çünkü çeşitlilik nefsi rahatlatır. Ebu'l-Kâsım et-Taberânî, el-Mu'cem el-Kebîr'inde der ki: Bize Ebu Bekr İbn Sadaka... Büreyde'den nakletti ki, o, «Dul ve bâkire eşler verir.» kavli hakkında şöyle demiştir: Bu âyette Allah Teâlâ, peygamberini evlendireceği kadınları haber veriyor. Dul Firavun'un karısı Âsiye, bâkire de İmrân'ın kızı Meryem'dir. Hâfız İbn Asâkîr de, Hz. Meryem'in hal tercümesinde Süveyd İbn Saîd kanalıyla, Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki: Hz. Hadîce'nin vefâtı üzerine Cebrâîl (a.s.) Rasûlullah'a ge-

lip şöyle demiş: Allah Teâlâ sana selâm söylüyor ve cennette kamıştan bir evi sana müjdeliyor. O alevden uzaktadır, ne sıkıntısı, ne de sıcağı vardır. İmrân kızı Meryem'le Müzâhim kızı Âsiye'nin evi arasındaki boşlukta inciden bir evdir. Ebu Bekr el-Hüzelî de İkrime kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) ölmek üzere iken Hadîce'nin yanına girmiş ve ona şöyle demiş: Ey Hadîce, kumalarınla karşılaştığında benden onlara selâm söyle. O; ey Allah'ın Rasûlü, sen benden önce hiç evlendin mi? demiş. Hz. Peygamber: Hayır, ancak Allah beni İmrân kızı Meryem, Firavun'un karısı Âsiye, Mûsâ'nın bacısı Külsûm ile evlendirdi. Bu hadîs de aynı şekilde zayıftır. Ebu Ya'lâ der ki: İbrâhîm İbn Ar'ara... Ebu Ümâme'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ beni cennette İmrân kızı Meryem, Mûsâ'nın bacısı Külsûm ve Firavun'un hanımı Âsiye ile evlendireceğini bildirdi. Ebu Ümâme der ki: Bunun üzerine ben, kutlarım seni ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Bu hadîs de aynı şekilde zayıftır ve mürsel olarak İbn Ebu Dâvûd'dan rivâyet edilmiştir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ قُوٓاْ أَنفُسَكُمۡ وَأَهۡلِيكُمۡ نَارٗا وَقُودُهَا ٱلنَّاسُ وَٱلۡحِجَارَةُ عَلَيۡهَا مَلَٰٓئِكَةٌ غِلَاظٞ شِدَادٞ لَّا يَعۡصُونَ ٱللَّهَ مَآ أَمَرَهُمۡ وَيَفۡعَلُونَ مَا يُؤۡمَرُونَ ٦ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَا تَعۡتَذِرُواْ ٱلۡيَوۡمَۖ إِنَّمَا تُجۡزَوۡنَ مَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ٧ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ تُوبُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ تَوۡبَةٗ نَّصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمۡ أَن يُكَفِّرَ عَنكُمۡ سَيِّـَٔاتِكُمۡ وَيُدۡخِلَكُمۡ جَنَّٰتٖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ يَوۡمَ لَا يُخۡزِي ٱللَّهُ ٱلنَّبِيَّ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَهُۥۖ نُورُهُمۡ يَسۡعَىٰ بَيۡنَ أَيۡدِيهِمۡ وَبِأَيۡمَٰنِهِمۡ يَقُولُونَ رَبَّنَآ أَتۡمِمۡ لَنَا نُورَنَا وَٱغۡفِرۡ لَنَآۖ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ٨

6 — Ey îmân edenler; kendinizi ve çoluk çocuğunuzu, yakacağı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun üzerinde iri gövdeli, haşîn tabîatlı melekler vardır. Ki onlar; Allah'ın kendilerine emrettiğine kat'iyyen isyân etmezler. Ve emrolunduklarını yaparlar.

7 — Ey küfredenler; bugün özür dilemeyin. Siz, ancak işlediklerinizin karşılığını görmektesiniz.

8 — Ey îmân edenler; Allah'a nasûh tevbesi ile tevbe edin. Umulur ki Rabbınız kötülüklerinizi örter ve sizi, alt-

larından ırmaklar akan cennetlere koyar. O gün Allah; peygamberini ve onunla beraber olan mü'minleri utandırmayacak. Onların nûrları önlerinde ve sağlarında koşacak; Rabbımız; ışığımızı tamâmla, bizi bağışla. Şüphesiz ki Sen, her şeye kâdirsin, diyecekler.

Kendinizi ve Çoluk - Çocuğunuzu Koruyun

Süfyân es-Sevrî... Hz. Ali'den nakleder ki: «Ey îmân edenler; kendinizi ve çoluk çocuğunuzu, yakacağı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun.» kavli ile onları terbiye edip öğretin, denilmek istenmiştir. Ali İbn Ebu Talha da İbn Abbâs'tan nakleder ki; o bu âyete, Allah'a itâat için çalıştırın, Allah'a isyândan koruyun ve âilenize zikri emredin ki, Allah onları cehennemden kurtarsın, şeklinde mânâ vermiştir. Mücâhid; Allah'tan korkun ve âilenize Allah'tan korkmayı tavsiye edin, anlamını vermiştir. Katâde der ki: Bu âyet, onlara Allah'a itâatı emretmekte, Allah'a isyânı yasaklamakta, Allah'ın emri üzere kâim olmalarını bildirmekte ve bu konuda âilelerini, çoluk-çocuklarını desteklemelerini bildirmektedir. Eğer Allah'a isyân ettiklerini görürsen, onları engeller ve alıkoyarsın. Dahhâk ve Mukâtil de şöyle demişlerdir: Müslümanın; âilesine, akrabâlarına, kölelerine ve câriyelerine Allah'ın kendilerine neyi farz kıldığını ve neyi yasakladığını öğretmesi gerekir. Bu âyetin mânâsıyla ilgili olarak İmâm Ahmed İbn Hanbel, Ebu Dâvûd ve Tirmizî... İbn Sebre'den şu hadîsi nakleder: Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: Yedi yaşına bastığında çocuğa namazı emredin, onuna bastığında da bunun için dövün. Bu ifâde Ebu Dâvûd'undur. Tirmizî bu hadîsin hasen olduğunu söyler. Ebu Dâvûd da Amr İbn Şuayb kanalıyla Hz. Peygamber'den benzer bir rivâyeti nakleder. Fukahâ oruçta da durumun aynı olduğunu söylemiştir. Böylece çocuğun ibâdete alışmasının sağlanacağını ve bu sâyede itâata ve ibâdete koyulup isyândan kaçınmayı ve kötülükleri terketmeyi alışkanlık haline getireceğini ifâde ederler. Bu konuda başarı sağlayan Allah'tır.

«Yakacağı insanlar ve taşlar olan» Âdemoğullarının bedenlerinin yakıt olduğu. Denildi ki : Bununla tapılan taştan putlar kasdedilmektedir. Çünkü Allah Teâlâ; «Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız şüphesiz ki cehennem odunusunuz.» (Enbiyâ, 98) buyuruyor. İbn Mesûd, Mücâhid, Ebu Ca'fer el-Bâkır ve Süddî der ki: Burdaki taşlardan maksad; kükürt taşıdır. Mücâhid biraz fazlalıkla; leşten daha pis kokan kükürt taşıdır, der. Bunu İbn Ebu Hâtim merhûm da rivâyet eder ve der ki: Bize babam... Abdülazîz İbn Ebu Revâd'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.): «Ey îmân edenler; kendinizi ve çoluk çocuğunuzu yakacağı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun.» âyetini okuduğu sıra-

da, ashâbından bazı yaşlı kişiler de beraberinde bulunuyorlarmış. Yaşlılardan birisi demiş ki: Ey Allah'ın Rasûlü, cehennemin taşı dünya taşı gibi midir? Hz. Peygamber buyurmuş ki: Nefsim kudret elinde olan (Allah)a yemîn ederim ki; cehennem kayalarından bir tek kaya bile bütün dünya dağlarından daha büyüktür. Râvî der ki: İhtiyâr bayıldı, Rasûlullah (s.a.) elini kalbinin üzerine koydu ve baktı ki adam yaşıyor. Bunun üzerine ona yüksek sesle; ey ihtiyâr, Lâ İlâhe İllallah, de. İhtiyâr kelime-i tevhid'i söyleyince, Rasûlullah (s.a.) ona cenneti müjdeledi. Ashâbı dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü, bizim aramızdan da var mı? Rasûlullah (s.a.); evet, çünkü Allah Teâlâ: «Bu, makâmımdan ve tehdîdimden korkanlara va'dimdir.» (İbrâhim, 14) buyuruyor, dedi. Bu hadîs mürsel ve gârib bir hadîstir.

«Onun üzerinde iri gövdeli, haşin tabîatlı melekler vardır.» Tabîatları çok sert ve katıdır. Allah'ı inkâr edenlere karşı onların kalbinden merhamet duygusu silinmiştir. Yapıları son derece ürkütücü bir görünümde şiddet ve kesâfettedir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... İkrime'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Cehennem ehlinden ilk sırada olanlar cehenneme ulaştıklarında kapıda dört yüz bin cehennem bekçisiyle karşılaşırlar. Yüzleri simsiyâhtır, dişleri bembeyâzdır. Allah, kalblerinden merhamet duygusunu silip atmıştır. Hiç birinin kalbinde zerre mikdârınca merhamet yoktur. İçlerinden birinin bir omuzundan bir kuş uçurulsa öbür omuzuna ulaşıncaya kadar iki ay geçer. Sonra kapının üzerinde ondokuz tanesi bulunur. Onlardan her birinin göğüslerinin genişliği yetmiş sonbaharlık (yıllık) yoldur. Sonra bir kapıdan diğer bir kapıya beş yüz yılda giderler. Ve gittikleri her kapının üzerinde ilk kapıda bulduklarının benzerini bulurlar. Nihâyet sonuncu kapıya varırlar.

«Ki onlar; Allah'ın kendilerine emrettiğine kat'iyyen isyân etmezler. Ve emrolunduklarını yaparlar.» Allah Teâlâ onlara ne emrederse ona koşarlar, bir göz kırpması kadar bile emirden geri durmazlar. Onlar emri yapmaya muktedirler, bu konuda hiç bir âcizlikleri yoktur. İşte bunlar Zebânîlerdir. Allah bizi onlardan korusun.

«Ey küfredenler; bugün özür dilemeyin. Siz, ancak işlediklerinizin karşılığını görmektesiniz.» Kıyâmet günü kâfirlere denilir ki: Özür dilemeyin, çünkü özrünüz kabul edilmez. Siz, bugün yalnızca yaptığınızın karşılığını görmektesiniz.

«Ey îmân edenler; Allah'a nasûh tevbesi ile tevbe edin.» Doğru ve kesin bir tevbe ile. Önceki günâhları silen ve tevbe edenin kirlerini ve pislerini toplayıp daha önceki pisliklerini önleyen bir tevbe ile. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Müsennâ... Nu'mân İbn Beşîr'den nakletti ki; o, şöyle hutbe okumuş: Hattâb oğlu Ömer'in, «Ey îmân edenler; Allah'a nasûh tevbesi ile tevbe edin.» âyeti hakkında; günâhı işleyip sonra ona

bir daha dönmeyecek şekilde tevbe edin, mânâsını verdiğini işittim. Sevrî... Hz. Ömer'den nakleder ki; nasûh tevbesi, kişinin günâhlara tevbe edip bir daha ona dönmemesidir veya onu hiç tekrârlamamasıdır, demiştir. Ebu'l-Ahvaz ve başkası, Semmâk kanalıyla Nu'mân'dan nakle derler ki; Hz. Ömer (r.a.)e nasûh tevbesi sorulduğunda şöyle demiş: Kişinin kötü fiillerden tevbe edip sonra bir daha ebediyyen ona dönmemesidir. A'meş... Abdullah'dan nakletti ki; Nasûh tevbesi, tevbe ettikten sonra bir daha dönmemektir. Bu rivâyet merfû' olarak da şöyle nakledilir: İmam Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ali İbn Âsım... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Günâhtan tevbe etmek, tevbe ettikten sonra bir daha ona dönmemektir. İbrâhîm İbn Müslim tarîkıyle bu rivâyetin naklinde İmâm Ahmed münferid kalmıştır. Bu râvî zayıftır. Mevkûf olması ise daha sahîhtir. Allah en iyisini bilendir. Bu sebeple bilginler dediler ki: Nasûh tevbesi, o anda günahlardan sıyrılmak, geçmişte işlenenlere pişmân olmak ve gelecekte de o günâhı bir daha yapmamaya azmetmektir. Ayrıca âdemoğlunun hakkı varsa onu uygun bir yolla kula hakkını vermektir. İmâm İbn Hanbel der ki: Bize Süfyân Abdullah İbn Ma'kıl'den nakletti ki, o; Ebu Ali ile Abdullah İbn Mes'ûd'un yanına girdik, İbn Mes'ûd dedi ki: Rasûlullah (s.a.)ın; pişmânlık tevbedir, dediğini duymuş muydun? O; evet, dedi. Bir kere daha tekrârlayınca, o; evet Rasûlullah (s.a.)ın pişmânlık tevbedir dediğini duydum, diye karşılık verdi. İbn Mâce bu hadîsi Hişâm İbn Ammâr kanalıyla... Abdullah İbn Ma'kıl'den nakleder.

İbn Ebu Hâtim der ki... Bize Hasan İbn Arafe... Übeyy İbn Kâ'b'ın şöyle dediğini bildirdi: Bize, kıyâmetin yaklaştığı zaman bu ümmetin sonunda meydana gelecek bazı şeyler söylendi. Bunlardan birisi, kişinin karısı veya câriyesi ile gerisinden temâs etmesidir. Bu, Allah ve Rasûlünün harâm saydığı ve Allah ve Rasûlünün gazab ettiği bir haldir. Diğeri, erkeğin erkekle temâs etmesidir ki bunu da Allah ve Rasûlü harâm saymış ve onu yapanlara Allah ve Rasûlü gazab etmiştir. Bir diğeri de kadının kadınla temâs etmesidir ki, bunu da Allah ve Rasûlü harâm saymış ve onu yapanlara Allah ve Rasûlü gazab etmiştir. Bu kişiler bu davranışlarını sürdürdükleri sürece Allah'a nasûh tevbesiyle tevbe etmezlerse namazları kabul değildir. Zerr İbn Hudeyc der ki: Ben, Übeyy İbn Kâ'b'a; nasûh tevbesi nedir? dedim. O; Ben de Rasûlullah (s.a.)a bunu sorduğumda şöyle dedi: Aşırı bir şekilde günâh işlediğin zaman pişmân olmaktır. O anda pişmânlıkla beraber Allah'tan mağfiret dilemen ve bir daha o günâhı ebediyyen işlememendir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Amr İbn Alâ'dan nakletti ki; o, Hasan'ın nasûh tevbesi; sevdiğin halde günâh işlemekten nefret etmen ve sana hatırlatıldığı zaman ondan mağfiret dilemendir, dediğini işittim, demiştir. Ama kişi, tevbeye kesinkes karâr verir ve bu konuda

ısrâr ederse tevbesi daha önceki günâhlarını kesip atar. Nitekim sahîh hadîste; İslâm kendinden öncesini keser, tevbe de kendinden öncesini keser, buyurulmuştur. Hadîste ve haberde «bir daha ona ebediyyen dönmemek üzere,» buyurulduğundan nasûh tevbesinde, ölünceye kadar tevbede ısrar şart mıdır? Yoksa geçmişin keffâret olması için dönmemeye azmetmek yeterli midir? Daha sonra o kişi bu günâhı işlese bu, daha önceki günâhının keffâretine zarar vermeyecek durumda olur. Çünkü Hz. Peygamber; tevbe kendinden öncekini keser atar, buyuruyor. Sahîh hadîste:

مَنْ اَحْسَنَ فِى الْاِسْلَامِ لَمْ يُؤَاخَذْ بِمَا عَمِلَ فِى الْجَاهِلِيَّةِ وَمَنْ اَسَاءَ فِى الْاِسْلَامِ اُخِذَ بِالْاَوَّلِ وَالْآخِرِ

Kim, güzel şekilde İslâm'a girerse; câhiliyet devrinde yaptığından dolayı sorumlu tutulmaz, kim de İslâm'a girip kötülük yaparsa; öncekinden ve sonrakinden sorumlu tutulur, buyurulduğuna göre, birincinin delil sayılması gerekir. Tevbeden daha önemli olan İslâmiyyet için durum böyle olunca, tevbenin böyle olması daha evlâdır. Allah en iyisini bilendir.

«Umulur ki Rabbınız kötülüklerinizi örter ve sizi, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar.» Allah bakımından ümit, gereklilik ifâde eder. «O gün Allah, peygamberini ve onunla beraber olan mü'minleri utandırmayacak.» Kıyâmet günü onunla beraber olanları mahçûb ve me'yûs etmeyecektir. «Onların nûrları önlerinde ve sağlarında koşacak.» Bu âyetin tefsîri Hadîd sûresinde geçmişti. «Rabbımız; ışığımızı tamâmla, bizi bağışla. Şüphesiz ki sen, her şeye kâdirsin, diyecekler.» Mücâhid, Dahhâk ve Hasan el-Basrî ile başkaları kıyâmet günü münâfıkların ışığının söndüğünü görmeleri üzerine bu sözü mü'minlerin söyleyeceklerini bildirirler. Muhammed İbn Nasr el-Mervezî... Abdullah İbn Zübeyr'den nakletti ki; o, Ebu Zerr ve Ebu Derdâ'nın şöyle dediklerini işitmiş: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kıyâmet günü kendisine ilkin secde emri verilecek ve secdeden başını kaldırmasına müsâade edilecek kişi, benim. Ben sağıma bakarım, diğer ümmetler arasında kendi ümmetimi tanırım. Soluma bakarım, diğer ümmetler arasından kendi ümmetimi tanırım. Adamın birisi dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, diğer ümmetler arasından kendi ümmetini nasıl tanırsın? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Onların abdestin etkisiyle elleri, yüzleri ve ayakları parlaktır. Bu onlardan başka ümmetlerde görülmez. Kitaplarının sağdan verilmesiyle de, yüzlerindeki secde izinden de onları tanırım. Önlerinden koşuşan ışıkları vesîlesiyle de onları tanırım. İmâm Ahmed der ki: Bize İbrâhîm İbn İshâk, Kinâne kabîlesinden bir adamdan nakletti ki; o, şöyle demiş: Fetih yılı, Peygamberin arkasında namaz kıldım ve onun; Allah'ım kıyâmet günü beni mahçûb etme, dediğini duydum.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ جَٰهِدِ ٱلْكُفَّارَ وَٱلْمُنَٰفِقِينَ وَٱغْلُظْ عَلَيْهِمْ ۚ وَمَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٩﴾ ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ٱمْرَأَتَ نُوحٍ وَٱمْرَأَتَ لُوطٍ ۖ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَٰلِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا وَقِيلَ ٱدْخُلَا ٱلنَّارَ مَعَ ٱلدَّٰخِلِينَ ﴿١٠﴾

9 — Ey peygamber; kâfirler ve münâfıklarla savaş, onlara karşı çetin ol. Onların varacakları yer, cehennemdir. O, ne kötü dönüş yeridir.

10 — Allah; küfredenlere Nûh'un karısıyla, Lût'un karısını misâl verdi. Onlar, kullarımızdan iki sâlih kulun nikâhında iken hâinlik ettiler de, onları Allah'tan hiç bir şeyle kurtaramadılar. O iki kadına; ateşe girenlerle beraber siz de girin, denildi.

Kâfirler ve Münafıklar ile Savaş

Allah Teâlâ Rasûlüne kâfirler ve münâfıklarla cihâdı emrediyor. Onlarla silâh ve savaşla, şunlarla haddi yerine getirerek mücâdele etmesini bildiriyor, «Onlara karşı çetin ol.» Dünya hayatında onlara karşı sert davran. «Onların varacakları yer; cehennemdir. O, ne kötü dönüş yeridir.» Âhirette gidecekleri yer.

«Allah; küfredenlere Nûh'un karısıyla, Lût'un karısını misâl verdi.» Müslümanlarla münâsebetlerinde ve davranışlarında onları örnek verdi. Bu davranışın Allah katında kendilerine bir fayda sağlamadığını ve hiç bir şeyden onları alıkoymayacağını, îmân kalblerinde yer etmezse iyi geçinmelerinin faydası olmayacağını bildirerek, örnek olmak üzere «Nûh'un karısıyla Lût'un karısını misâl verdi. Onlar, kullarımızdan iki sâlih kulun nikâhında iken hâinlik ettiler.» Gece ve gündüz iki peygamberle beraber bulunuyorlardı. Onlarla beraber yiyor, yatıyor ve en geniş anlamıyla birlikte yaşıyorlardı. Ama îmân üzere onlarla uyuşmamış, risâletlerini doğrulamamışlar ve bu sebeple inanma konusunda onlara ihânet etmişlerdi. Bu da onlardan hiç bir yasağı engellememiş ve kendilerine hiç bir fayda sağlamamıştı. «Onları Allah'tan hiç bir şeyle kurtaramadılar.» Küfretmelerinden dolayı onları Allah'tan hiç bir şey kurtaramadı ve o iki kadına; «Ateşe girenlerle beraber siz de girin.» de-

nildi. İhânetten maksad fuhuş değildir. Sadece dinde hâinlik etmişlerdir. Çünkü peygamberlerin hanımları peygamberin haremi olduklarından dolayı fuhuş işlemekten ma'sûmdurlar. Bu husûsu daha önce Nûr sûresinde belirtmiştik. Süfyân es-Sevrî... Süleymân İbn Katte'den nakleder ki; o, İbn Abbâs'ın bu âyet hakkında şöyle dediğini işittim, demiştir: Onlar zinâ etmemişlerdi. Nûh'un karısı kendisinin deli olduğunu söylüyordu. Lût'un karısının ihâneti ise kavmine Lût'un müsâfirlerini göstermesi idi. Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, ikisinin ihâneti şöyle olmuştur: Her ikisi de hanımları olmaları nedeniyle kocalarının sırlarını biliyorlardı. Nûh'un karısı, Nûh'un sırrından haberdâr oluyor, Nûh'la beraber herhangi bir kişi îmân edecek olursa Nûh kavminden azgınlara; o, îmân eden kişiyi haber veriyordu. Lût'un karısı ise, Lût'a bir müsâfir geldiğinde, kötü fiili işleyen şehir halkına o müsâfiri haber veriyordu. İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk ve başkaları da böyle demişlerdir. Bu âyet-i kerîme'ye dayanarak bazı bilginler halktan birçoğunun doğru kabul ettiği: Bağışlanmış bir kişiyle yemek yiyen kişi de bağışlanır, hadîsinin zayıf olduğu görüşünü serdetmişlerdir. Bu hadîsin aslı yoktur. Sadece bazı sâlih kişilerden nakledilir ki; rü'yâsında peygamberi görmüş ve: Ey Allah'ın Rasûlü, sen bağışlanmış kişiyle yemek yiyen de bağışlanır, dedin mi? deyince, o; hayır ancak şimdi onu söylüyorum, demiştir.

İZÂHI

Mü'minin gerek kendisine gerekse âilesine karşı mükellefiyetleri çok ağırdır. Önünde bir ateş uçurumu vardır. Hem kendisi hem de çocukları ona ma'rûz kalabilirler. İşte mü'min, kendisini bekleyen bu ateş uçurumuna düşmemek için çalışacaktır.

Önünde ateş beklemektedir onu. Alev alev yanan korkunç bir ateş: «Yakacağı insanlar ve taşlar olan ateş...» Bu ateşte insan ve taş aynı şekilde yanmaktadırlar. Ve insanlar bir taşın değersizliği içerisinde bulunmaktadırlar. Bir taşın ağırlığı bir taşın atılışı gibi değer ve önem verilmeden fırlatılmaktadır. Bu taşla birlikte yakacağı insan olan ateş ne korkunç bir ateştir. Ve bu ateşe düşüp âzab çekecek olan insanın azâbı ne acı, ne hor ve ne hakîr edici bir azabdır. Burada görülen her şey korkunç mu korkunç. «Onun üzerinde iri gövdeli, haşîn tabîatlı melekler vardır.» Üzerinde durdukları azâbın tabîatına uygundur bu meleklerin tabîatı. Çünkü bu azâbı onlar tanzîm etmektedirler. «Ki onlar, Allah'ın kendilerine emrettikleri şeylere kat'iyyen başkaldırmazlar.» Allah'ın kendilerine emrettiği şeylere uymaları onların özelliklerindendir. Ayrıca onlar kendilerine emrolunan şeyi yapacak güçtedirler. Bu haşîn tabîatları ve şiddetleri yüzünden, bu şiddetli ve haşîn ateşin üzerine

tâyin olunmuşlardır. Mü'min hem kendisini hem de âilesini bu azâbdan korumalıdır. Fırsat geçmeden evvel, ma'zeretlerin fayda vermeyeceği gün gelip çatmazdan önce mü'min kendisi ile bu ateş arasına gerilecek hisârı kurmalıdır.

İşte şu küfredenler. Ateşin başında duruyor ve hep ma'zeretler sayıyorlar. Ama ma'zeretleri onları ateşe düşmekten alıkoymuyor. Hattâ ümitsizlik içerisinde kıvranıyorlar:

«Ey küfredenler, bugün özür dilemeyin. Siz ancak işlediklerinizin karşılığını görmektesiniz.»

Özür beyân etmeyin bugün. Çünkü bugün özür beyân edilecek gün değil. Bilakis yapılanların cezâsının çekileceği gündür. Ve siz kendinizi cehenneme götürecek ve bu ateşe iletecek işler yapmıştınız.

Öyle ise mü'minler kendilerini ve âilelerini bu ateşten nasıl koruyacaklardır? Âyet-i Kerîme o yolu da gösteriyor. Ve ümit kapısını önlerine açıyor:

«Ey îmân edenler; yürekten tevbe ederek Allah'a dönün ki Rabbınız kötülüklerinizi örtsün. Ve sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere koysun. Allah'ın, peygamberini ve onunla beraber olan mü'minleri utandırmayacağı o gün ışıkları önlerinde ve sağlarında koşarak; Rabbımız ışığımızı tamamla, bizi bağışla. Şüphesiz Sen her şeye kâdirsin, derler.»

İşte yol... Yürekten tevbe etmek... Kalbe öğüt veren ve onu temizleyen bir tevbe... Bir daha hîle ve oyuna yer bırakmayan... Günâhlardan tevbe önce olanlara pişmânlıkla başlar ve sâlih amelle son bulur. Ve o zaman bu tevbe onu yapan gönül sâhibine öğüt verir, günâhların kirinden temizler ve bundan sonra sâlih amel işlemeye teşvîk eder. İşte «Nasûh» adı verilen yürekten tevbe etmek budur. Gönüle öğüt veren ve nasîhat eden, bir daha günâhlara döndürmeyen tevbedir bu.

Böyle tevbe edilince Allah'ın onunla günahları bağışlaması elbette ki umulacak bir şeydir. Günâhı bağışlamakla kalmaz, bir önceki âyette anlatıldığı gibi kâfirlerin perîşân olduğu bir günde Allah'a ve peygamberine îmân edenler perîşân olmadıkları gibi cennetlere girerler.

Şüphesiz ki Allah'ın, mü'minleri peygamberine bağlayarak herkesin perîşân olduğu o günde şerefli bir saf halinde göstermesi gerçekten son derece büyük bir ikrâm ve insanı imrendirici bir lutufdur. Sonra da «Işıkları önlerinde ve sağlarında koşarak» giden bir nûr verecektir kendilerine. O sıkıntı dolu, o korku dolu, o karmakarışık perîşânlık gününde bu nûrla tanınacak onlar. Ve karmakarışık kitlelerin arasından bu nûrla geçip ve yol bulacaklar. Önlerinden ve sağlarından kendilerini tâkîb eden nûr nihâyet onları cennete götürecek.

Onlar bu korkunç günün dehşet ve şiddeti içerisinde iken Allah'ın huzûrunda hayırlı duâlar etmektedirler: «Rabbımız ışığımızı tamâm-

la, bizi bağışla, şüphesiz Sen her şeye kâdirsin.» derler. Dillerin tutulduğu, kalblerin durduğu bu sıkıntı dolu günde böyle bir duâ onun kabul olunduğunun ifâdesinden başka bir şey değildir. Çünkü Allah Teâlâ mü'min kullarına böyle bir duâyı ilhâm ederse, ilâhî kader onun muhakkak kabul olacağını gösterir. Çünkü bu gibi hallerde duâ bir nimettir ve bu, Allah'ın ihsân ettiği aydınlık ve diğer ikrâmlara ilâve bir nimettir.

Bu nerede, yakacağı taş ve insan olan cehennem ateşi nerede?

Bu doğruluğun âkıbeti, o da kötülüğün... Bu sevâb ve o cezâ, mü'minin kendisini ve âilesini ateşten koruyup altından ırmaklar akan nimet dolu cennetlere girdirmek konusundaki sorumluluğunu gözler önüne sermektedir.

Hz. Peygamberin evinde cereyân eden o hâdiselerin ışığı altında bu âyetlerin gerisindeki maksadı îmâ eden işâretleri anlıyoruz.

Şüphesiz ki mü'min kendi çoluk çocuğunu doğru yola sevketmek ve âilesini ıslâh etmek mecbûriyetindedir. Nasıl kendisini doğru yola götürmek ve kalbini ıslâh etmek mecbûriyetinde ise âilesini de öylece ıslâh etmek mecbûriyetindedir. Daha önce Talâk sûresinde belirttiğimiz gibi İslâm bir âile dinidir. Ve bunun için zâten mü'mine âilesi içerisinde bir takım mes'ûliyetler yükler ve kendi evinde vazîfeler verir. Müslüman bir yuva İslâm cemâatının çekirdeğini teşkîl eder. Ve âile İslâm toplumunun meydana geldiği birer dokudur. Diğer dokuların birleşmesiyle adına İslâm cemiyeti denilen âile teşekkül eder.

Doğrusu bir ev bu akîdenin kalelerinden biridir. Bu kalenin çok sağlam ve kuvvetli olması gerekir. Âile içerisindeki her ferd bir mazgalın önünde, üzerinde durup kaleye düşmanın sızmasını önlemek mecbûriyetindedir. Böyle olmazsa kaleleri içten yıkmak ve orduyu içten fethetmek kolaylaşır. Bir akıncı veya bir savaşçının kaleye hücûmu önlenemez.

Mü'minin kendi inandığı dâvâyı ilk teblîğ edeceği kişiler âilesi içerisinde bulunan ferdlerdir. Çünkü onun vazîfesi bu kaleyi içten kurtarmaktır. Daha uzakları inandığı davaya çekmeden önce kendi hisârlarını örmek mecbûriyetindedir

Müslüman baba, âile adı verilen bu hisârın kurtarılıp korunması için kâfî gelmez. Mutlakâ annenin de müslüman olması îcâb eder. Anne ve baba birleşerek oğulları ve kızları yetiştirirler. Yoksa sadece erkeklerden müteşekkil bir İslâm cemiyeti kurma çabası, boş bir çabadan öteye geçmez. Binâenaleyh, bu cemiyette mutlakâ kadınlar da olmalıdır. Çünkü yetişecek neslin koruyucusu onlardır. Geleceğin tohumu ve meyvesi onlardan yeşerecektir.

Bunun için zâten Kur'ân kadınlara ve erkeklere birden iniyordu. Evleri düzenliyor ve onu İslâm esâsları üzerine ikâme ediyordu. Mü'min erkeklere kendi mes'ûliyetlerinin yanısıra âilelerinin mes'ûliyetlerini de

yüklüyordu: «Ey îmân edenler, kendinizi ve çoluk çocuğunuzu yakacağı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun.»

Bu gerçeği İslâm davasına sarılanlar mutlakâ, hem de çok iyi olarak idrâk etmelidirler. Ve bilmelidirler ki bir âilede yapılacak en büyük çalışma anne ve babaya âit olmalıdır. Sonra çocuklara ve bütün âile ferdlerine. Müslüman bir âile yuvası kurmak için her şeyden evvel müslüman kadınlar yetiştirmeye son derece önem vermek gerekir. Müslüman bir âile binâsı kurmak isteyen kişi her şeyden evvel o âilenin temel taşı olan müslüman bir kadını aramak zorundadır. Kadınlar bu şekilde yetiştirilmediği takdîrde İslâm cemiyetinin binâsını kurmak uzun bir müddet gecikecektir. Ve kurulacak binâlar delik deşik olacak ve yıkıklarla dolup taşacaktır.

İlk İslâm cemâatının durumu bu günlerde bizim içinde bulunduğumuz durumdan çok daha kolaydı... Çünkü o zaman Medîne'de İslâm'ın hâkim olduğu müslüman bir toplum kurulmuştu. İslâm'ın o tertemiz düşünceleri beşer hayatına hâkimdi. Bu temiz düşünceden doğan prensibler tatbîk edilmekteydi. Başvurulacak yegâne merci' gerek kadınlar için olsun, gerek erkekler Allah ve Rasûlü idi. Herkes Allah'ın ve Rasûlünün hükmüne mürâcaat ediyordu. Ve bu konuda bir hüküm nâzil olacak olursa bu en son karârdı. İşte böyle bir cemiyetin mevcûd olması ve bu cemiyetin düşünce ve gelenekleri bu esâslara göre ayarlanmış olması münâsebetiyle kadının kendisini İslâm'a göre ayarlaması ve tanzîmi gâyet kolay oluyordu. Erkekler için de durum aynı derecede kolaydı. Kadınlarına öğüt verip onları İslâm nizâmının gereklerine göre terbiye edebiliyor ve çocuklarını buna göre yetiştirebiliyorlardı...

Ama bugün durum çok değişmiştir. Biz çok değişik şartlar içerisinde yaşıyoruz... Sürdüğümüz hayat bir câhiliyet hayatı... Yaşadığımız toplum; şartlarıyla, gelenekleriyle, âdetleriyle, terbiye ve kültürüyle tamâmen bir câhiliyet toplumu...

Bu câhiliyet cemiyetinde kadın tamâmen câhiliyet âdetleriyle karşılaşıyor... İslâm'ın emirlerini yerine getirmeye çalıştığı zaman bu câhiliyet cemiyetinin ezici baskılarını, ağırlığını hissediyor üzerinde.

İster kendi isteği ile, ister kocasının, kardeşinin veya babasının uyarısıyla İslâmî emirleri uygulayacak olsa bu ezici baskıyı omuzlarında hissediyor.

Halbuki o cemiyette kadını da erkeği de ve cemiyetin bütün ferdleri de bir tek düşünceye bağlı bulunuyor ve bir tek hükmü uyguluyorlardı. Hepsinin üzerindeki damga tek bir damgaydı...

Ama burada müslüman erkek realiteler dünyasında, gerçekler âleminde yeri olmayan mücerred düşüncelere göre muhâkeme olunuyor. Ve kadın, tamâmen zihinlerde kalmış olan mücerred düşmanı olan bu azgın câhiliyyet cemiyetinin ağır baskıları altında eziliyor. Şüphesiz ki

cemiyetin baskısı ve geleneklerin te'sîri kadın hissiyâtında erkek hissiyâtında yaptığının kat kat fazlasını yapar.

Ve işte bunun için bu cemiyette mü'min erkeğin vazîfesi kat kat artıyor. Önce kendisini ateşten koruması gerekiyor, sonra bu ezici baskıların bu şiddetli câzibelerin te'sîrinden kurtulup çoluk çocuğunu cehennem azâbından kurtarması îcâbediyor.

Bunun için mü'min erkek; üzerine binen vazîfenin ağırlığını idrâk etmeli ve ilk İslâm toplumunda yetişmiş olan büyüklerinin sarfettiği gayretin en az birkaç mislini sarfetmelidir. Ve bugün müslüman bir yuva kurmak isteyen kişi her şeyden evvel kaleyi içten koruyacak olan bir kadın bekçi bulmak mecbûriyetindedir. Bu kadın bekçi kocasının beslendiği düşünce kaynağından beslenmelidir. Yani İslâm'dan... Bunun için birçok şeyleri fedâ edecektir erkek... Evvelâ kadının zâhirî câzibesini ve güzelliğini fedâ edecektir... Ve bütün bunları geçerek yerine müslüman bir ev kurmasında yardımcı olacak bir İslâm kalesi inşaa ederken ona destek olacak dindâr kadın arayacaktır... Yeniden bir İslâmî diriliş olmasını isteyen mü'min babalar da ellerinde bulunan ilâhî emânetlerin bu diriliş bünyesinin birer dokusu olduğunu bilmelidirler. Gerek erkek, gerek kız çocuklarına hiç bir şey öğretmeden evvel bu ilâhî daveti öğretip ona göre hazırlamak zorundadırlar. Yalnız ve yalnız Allah davasına çağırmalıdırlar onları: «Ey îmân edenler; kendinizi ve çoluk çocuğunuzu, yakacağı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...»

Bir kere daha bu münâsebetle İslâm'ın hâkim olması gereken ve pratikte kendi varlığını İslâm'a göre ta'yîn etmesi îcâb eden bir İslâm topluluğunun bulunmasının İslâm'ın tabîatı gereği olduğunu ifâde ediyoruz. Bu topluluğun inancı İslâm olmalıdır. Nizâmı İslâm olmalıdır. Kanunu İslâm olmalıdır, şerîâtı İslâm olmalıdır. Bütün düşünce sisteminin beslendiği ana kaynak tamâmen İslâm nizâmı olmalıdır... İşte bu topluluk İslâm düşüncesini koruyabilecek olan bu biricik yuva olabilir. Ve işte ancak onlar İslâm'ı başkalarına götürebilirler. Her türlü imtihândan geçirecekleri gibi câhiliyet toplumunun baskısından da kurtarabilirler.

İşte müslüman genç kızların ve müslüman hanımların çevrelerinde bulunan câhiliyet toplumunun herçeşit baskısından korunarak yaşayabilecekleri müslüman bir topluluğun bulunmasının önemi böylece kendiliğinden ortaya çıkıyor. Müslüman kız ve müslüman kadın bağlı bulunduğu İslâm düşüncesinin gerekleriyle ezici bir baskıya sâhip olan câhiliyet cemiyetinin gelenekleri arasında parçalanıp gitmemelidir. Duygusu yok olmamalıdır. Ve müslüman bir genç kız, müslüman bir yuvada kendisi için hayat ortağı bulabilmelidir. Veya müslüman bir kalede ortaklaşa savaşacakları bir eş. Ve işte böyle kalelerin birleşmesiyle İslâm ordugâhı teşekkül eder.

Mutlak ve mutlak birbirine İslâm'ı öğütleyen İslâm düşüncesini İslâm ahlâkını, İslâm terbiye ve edebini kendi işlerinde ve birbirleriyle olan münâsebetlerinde tamâmen yaşayan müslüman bir topluluğun kurulması şarttır, zarûrettir. Bugün için sünnet değil farzdır. Çevresini saran sapık câhiliyet toplumunu bırakıp gördüğü gerçek hayatı yaşamak isteyen kimselerin Allah'ın izniyle karanlıktan kurtulup aydınlığa sığınması ve orada kendisini koruyup muhâfaza etmesi zarûrettir. Bu durum İslâm'ın hâkimiyetine Allah'ın müsâade edeceği zamana kadar devâm edecek ve çepeçevre saran câhiliyetten uzak müslüman nesiller bu topluluk içinde doğacaktır.

İlk İslâm cemaatının korunması için Rasûlullah (s.a.) İslâm düşmanlarıyla cihâd etmekle emrolunmuştur.

«Ey peygamber, kâfirler ve münâfıklarla savaş. Onlara karşı sert davran. Onların varacakları yer cehennemdir. O ne kötü dönüştür.»

Bu ifâdenin ayrı bir mânâ ve değeri var burada. Daha önce mü'minlerin kendilerini ve âilelerini ateşten korumaları emrolunmuştu. Ardından da günâhlarını bağışlatıp altından ırmaklar akan cennetlere girdirecek yürekten tevbe etmeleri bildirilmişti. Bunların ardından kâfirler ve münâfıklarla cihâd emredilmektedir. Cehennem ateşinden korunulabilecek yuvanın muhâfazası için cihâd zarûrîdir. Çünkü yeryüzünde zulüm yapan, azgın ve bozguncu kitlelerin İslâm ordugâhına dışardan saldırmalarına imkân verilmemelidir. Veya münâfıkların yaptığı gibi içten hücumlarına göz yumulmamalıdır. Ve bunun için cihâd emrinin burada ayrı bir anlamı ve değeri vardır.

Âyet-i kerîme hem kâfirlere hem de münâfıklara karşı cihâd edip sert davranılmasını emretmektedir. Zîrâ her iki kitlede İslâm ordugâhını tehdîd bakımından birbirine aynı şekilde âmil olmaktadır. Müslümanları parçalayıp yıkmak konusunda aynı derecede tehlike arzetmektedir. Ve onlarla cihâd, aslında kişiyi ateşten koruyacak olan cihâddır. Onların cezâsı dünyada mü'minler ve Allah Rasûlü tarafından sert davranılmaktır.

Âhirette ise «onların varacakları yer cehennemdir. O ne kötü dönüştür.»

Ve böylece bu bölüm de âyetleri ve ifâdeleriyle birinci bölüme bağlanmış olmaktadır. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XV, 63-70)

oOo

وَضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱمْرَأَتَ فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ٱبْنِ لِى عِندَكَ بَيْتًا فِى ٱلْجَنَّةِ
وَنَجِّنِى مِن فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِۦ وَنَجِّنِى مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١١﴾ وَمَرْيَمَ ٱبْنَتَ عِمْرَٰنَ ٱلَّتِى

أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِن رُّوحِنَا وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتُبِهِ وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِتِينَ ﴿١٢﴾

11 — Allah îmân edenlere de, Firavun'un karısını misâl gösterdi. O: Rabbım; bana katında, cennette bir ev yap, beni Firavun'dan ve onun yaptıklarından kurtar ve beni zâlimler gürûhundan kurtar, demişti.

12 — Mahrem yerini korumuş olan İmrân kızı Meryem'i de. Ona rûhumuzdan üflemiştik de Rabbının sözlerini ve kitâblarını tasdîk etmişti. Ve o, gönülden itâat edenlerdendi.

İslâm Kadınlarına İki Örnek

Bu da Allah'ın mü'minlere verdiği bir örnektir. Muhtâç oldukları takdîrde kâfirlerle iç içe yaşamalarının kendilerine zarar vermeyeceğini belirtmektedir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Mü'minleri bırakıp ta kâfirleri dost edinmesinler. Kim böyle yaparsa; Allah ile dostluğu kalmaz. Ancak onlardan sakınmanız müstesnâdır.» (Âl-i İmrân, 28) Katâde der ki: Doğrusu Firavun, yeryüzü halkının en azgını ve Allah'tan en uzak olanıdır. Ama Allah'a yemîn olsun ki; kocasının kâfir olması karısına zarar vermemişti. Allah Teâlâ'nın adâletli hüküm verdiğini bilmeniz için karısı Rabbına itâat edince, kocasının küfrü ona zarar vermemişti. Çünkü bir kişi ancak kendi günahından sorumlu tutulur. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İsmâîl İbn Hafs, Selmân'ın şöyle dediğini bildirdi: Firavun'un karısına güneş altında işkence yapılırdı. Firavun onun yanından uzaklaşınca melekler kanatlarıyla onu gölgelerlerdi ve o, cennetteki evini görürdü. Ayrıca Taberî, bunu Muhammed İbn Ubeyd kanalıyla... Selmân'dan rivâyet etmiştir.

İbn Cerîr Taberî yine der ki: Bana Ya'kûb İbn İbrâhîm... Kâsım İbn Ebu Bezze'nin şöyle dediğini bildirdi: Firavun'un karısı kim gâlib geldi? diye sorardı. Mûsâ ve Hârûn gâlib geldi denilince; ben de Mûsâ ve Hârûn'un Rabbına îmân ettim, derdi. Firavun ona adamlarını gönderip bulabildiğiniz en büyük kayayı araştırın. Eğer sözünde ısrâr ederse; üzerine atın, eğer sözünden dönerse onun kendisinin karısı olduğunu söyleyin, derdi. Yanına geldiklerinde o, gözünü göğe doğru yükseltince kendisine cennetteki köşkü gösterildi. Böylece sözünün üzerinde durdu. Allah onun rûhunu çekip aldı da rûhsuz cesedine kaya atıldı.

Onun sözü: «Rabbım; bana katında, cennette bir ev yap, beni Firavun'dan ve onun yaptıklarından kurtar. Ve beni zâlimler gürûhundan kurtar.» olmuştur. Bilginler derler ki: O, evden önce komşuyu seçmişti. Merfû' bir hadîste bu konuda bazı şeyler de vârid olmuştur. O; beni Firavun'dan kurtar, çünkü ben onun yaptıklarından uzağım, demiştir. Bu kadının adı Müzâhim kızı Âsiye idi. Ebu Ca'fer er-Râzî, Rebî' İbn Enes'ten nakleder ki; Ebu'l- Âliye şöyle demiş: Firavun'un karısının îmân etmesi, Firavun'un hazînedârının karısının îmânından önceydi. Hazînedârın karısı oturmuş Firavun'un kızının saçını tarıyordu. Elinden tarak düştü ve; Allah'a küfreden kaybetmiştir, dedi. Firavun'un kızı ona, babamdan başka benim bir Rabbım mı var? deyince o; babanın ve herşeyin Rabbı olan Allah, dedi. Firavun'un kızı ona tokat atıp dövdü ve babasına haber verdi. Firavun ona haber gönderip benden başka bir Rabb'a mı ibâdet edersin? dedi. O; evet, benim Rabbım senin Rabbın ve her şeyin Rabbı olan Allah'a ibâdet ederim, dedi. Bunun üzerine Firavun ona işkence ederek kazıklar çaktırdı ve elinden ayağından bağlatarak üzerine yılanlar gönderdi. O, bu durumda iken yanına gelip kendisine; nereye vardın? dedi. Kadın; benim Rabbım, senin Rabbın ve her şeyin Rabbı olan Allah'a, dedi. Firavun ona; eğer dediğimi yapmazsan oğlunu önünde keserim, dedi. Kadın ona; yapacağını yap, dedi. Oğlunu önünde kesti. Oğlunun rûhu kendisini muştulayarak; anneciğim, müjdeler olsun sana, çünkü Allah katında senin için şöyle ve şöyle sevâblar var, dedi. Bunun üzerine kadın sabretti. Sonra bir başka gün Firavun gelip aynı şekilde söyledi. Kadın da aynı şekilde tekrârladı. Firavun öbür çocuğunu da kesti. Onun rûhu da aynı şekilde annesini muştuladı ve; Anneciğim sabret, Allah katında senin için şöyle ve şöyle sevâb var, dedi. Firavun'un karısı büyük ve küçük çocuğun rûhunun söylediklerini duyunca îmân etti. Ancak Allah Teâlâ Firavun'un hazînedârının karısının rûhunu kabzetti. Ve Firavun'un karısına, o kadının üzerindeki örtüyü kaldırdı, cennetteki yüce ve değerli yerini gösterdi, bunu gören kadının îmânı, güveni ve tasdîki arttı. Firavun, karısının îmânından haberdâr olunca erkânına dedi ki: Müzâhim kızı Âsiye'nin durumunu biliyor musunuz? Onun durumunu araştırdılar ve gelip o da senden başkasına ibâdet ediyor, dediler. Onlar; öyleyse onu da öldür, dediler. Firavun onun için de bir kazık dikti, elinden ve ayaklarından kazığa bağladı. Âsiye Rabbına duâ edip, «Rabbım; bana katında, cennette bir ev yap.» dedi. Allah Teâlâ bunu uygun gördü. Firavun onu öldürmek üzere iken, o cennetteki evini gördü ve güldü. Firavun; onun deliliğine hayret etmiyor musunuz, biz kendisine işkence ediyoruz da gülüyor, dedi. Böylece Allah Teâlâ onun rûhunu kabzetti. Allah ondan râzı olsun.

«Mahrem yerini korumuş olan İmrân kızı Meryem'i de.» Mahrem

yerini muhâfaza edip iffetini koruyan İmrân kızı Meryem'i de misâl verir. «Ona rûhumuzdan üflemiştik de Rabbının sözlerini ve kitâblarını tasdîk etmişti.» Melek olan Cibrîl (a.s.) vâsıtasıyla rûhumuzdan ona üflemiştik. Allah Teâlâ Cebrâîl'i ona gönderdi ve o, düzgün bir insan şekline girdi. Allah Teâlâ Cebrâîl'e elbisesinin yırtığından rûhunu ona üflemesini emretti. Nefha mahrem yerine kadar indi ve böylece o, İsâ (a.s.)ya hâmile kaldı. Bunun için Hak Teâlâ «Rabbının sözlerini ve kitâblarını tasdîk etmişti. Ve o, gönülden itâat edenlerdendi.» buyuruyor.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Yûnus, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.) yeryüzüne dört çizgi çizdi ve bu nedir biliyor musunuz? dedi. Orada bulunanlar; Allah ve Rasûlü en iyisini bilir, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Cennet ehlinden olan kadınların en değerlisi Huveyle kızı Hadîce, Muhammed kızı Fâtıma, İmrân kızı Meryem ve Firavun'un karısı olan Müzâhim kızı Âsiye'dir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Şu'be kanalıyla... Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Erkeklerden pek çok kişi kemâle erdi. Ancak kadınlardan Firavun'un karısı Âsiye, İmrân'ın kızı Meryem ve Huveylid'in kızı Hadîce kemâle erdi. Âişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü, tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir. «el-Bidâye ve'n-Nihâye» isimli kitâbımızda Meryem Oğlu İsâ'nın kıssasını anlatırken bu hadîsleri ve bunların lafızlarını zikrettik. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur. Daha önce de «Dul ve bâkire eşler verir.» kavlinin tefsîrinde Müzâhim kızı Âsiye'nin ve İmrân kızı Meryem'in cennette peygamberin eşleri arasında yer alacağına dâir hadîsleri zikretmiştik.

TAHRÎM SÛRESİNİN SONU

MÜLK SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Haccâc İbn Muhammed ve İbn Ca'fer... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kur'ân'da otuz âyetlik bir sûre vardır ki o, sâhibine bağışlatıncaya kadar şefâat eder. Bu, «Şânı yücedir bütün mülk elinde olanın.» diye başlayan Mülk sûresidir. Bu hadîsi diğer dört Sünen sâhibi Şu'be kanalıyla Ebu Hüreyre'den naklederler. Tirmizî; bu, hasen bir hadîstir, der. Taberânî ve Hâfız Ziyâüddîn el-Makdisî de, Selâm İbn Miskîn kanalıyla... Enes'ten nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kur'ân'da bir sûre var ki sâhibini koruyup onu cennete girdirinceye kadar müdâfaa eder. Bu sûre; «Şânı yücedir bütün mülk elinde olanın.» diye başlayan Mülk sûresidir.

Tirmizî der ki: Bize Muhammed İbn Abdülmelik... İbn Abbâs'tan nakletti ki; Peygamberin ashâbından birisi bir kabrin üzerine çadır kurmuş. Ancak orasının bir insan kabri olduğunu bilmiyormuş. Kabirden bir insan Mülk sûresini bitirinceye kadar okumuş. O kişi peygamberin yanına gelip demiş ki; ey Allah'ın Rasûlü, ben çadırımı bir kabrin üzerine kurdum, ancak oranın kabir olduğunu bilmiyordum. Bir de baktım ki bir kişi Mülk sûresini okuyor. Bitirinceye kadar okudu. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: O sûre, engelleyen ve kurtarandır. Kişiyi kabir azâbından kurtarır. Tirmizî sonra der ki; Bu hadîs, bu yönüyle garîb bir hadîstir. Sonra Tirmizî Leys kanalıyla... Câbir'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) Secde ve Mülk sûresini okumadan yatmazmış. Leys Tâvûs'tan nakleder ki; bu iki sûre, diğer sûrelere yetmiş sevâbla daha üstündür. Taberânî der ki: Bize Muhammed İbn Hasan... İbn Abbâs'tan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Mülk sûresinin her insanın ezberinde olmasını isterdim. Bu hadîs garîb bir ha-

dîstir. Râvîsi İbrâhîm zayıf bir râvîdir. Yâsîn sûresinde de benzer bir rivâyet geçmişti. Abd İbn Humeyd Müsned'inde bu hadîsi daha geniş olarak şöyle rivâyet eder: Bana İbrâhîm İbn Hakem... İbn Abbâs'ın bir adama şöyle dediğini bildirdi: Sana bir hadîs müjdesi vereyim ki, onunla sevinesin. Adam: Pekiyi deyince, o; Tebâreke sûresini oku, onu âilene, bütün çocuklarına, evindeki ve komşundaki çocuklara öğret. Çünkü o, kurtaran ve tartışandır. Kıyâmet günü Allah'ın huzûrunda onu okuyan kişiyi müdâfaa eder, tartışır ve okuyan kişinin cehennem azâbından kurtarılmasını ister. Okuyan kişi onun sâyesinde kabir azâbından kurtulur. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Mülk sûresinin ümmetimden her kişinin ezberinde olmasını isterdim.

Hâfız İbn Asâkîr Tarih'inde Ahmed İbn Nasr İbn Ziyâd'ın hâl tercümesinde der ki: Buhârî ve Müslim'in kendilerine rivâyet ettikleri güvenilir râvîlerden birisi zâhid, fakîh ve mükrî' olan Ebu Abdullah el-Kureyşî en-Nisâbûrî'dir. Tirmizî, İbn Mâce, İbn Huzeyme ondan rivâyet nakletmişlerdir. Ebu Ubeyd İbn Harbeveyh'in mezhebi üzere bazıları fıkıh tertîb etmişlerdir. Onun kendi senediyle Furât İbn Sâib'ten, onun da Zührî'den, onun da Enes İbn Mâlik'ten naklettiğine göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Sizden öncekilerden bir kişi ölmüştü. Ve yanında Allah'ın kitâbından Tebâreke sûresinden başka bir şey yoktu. Mezâra gömülünce melek ona geldi. Sûre hemen adamın yüzünde dalgalanmaya başladı. Melek ona dedi ki: Sen Allah'ın kitâbındansın ve ben sana kötü davranmaktan hoşlanmam. Ne sana, ne ona, ne de kendime bir fayda ve zarar verme gücüne sâhip değilim. Eğer bu adamı korumak istiyorsan yüce Rabbın huzûruna çık ve onun için şefâat dile. Sûre Rabbın huzûruna çıkar ve der ki: Rabbım, falanca kulun kitâbının arasından bana tutundu, beni öğrendi ve beni okudu. Ben, onun içindeyken Sen kendisini ateşe atar, yakar ve azâba dûçâr eder misin? Eğer bunu yapacaksan, beni kitâbından sil at. Allah Teâlâ buyurur ki: Seni kızmış gibi görüyorum. O der ki: Kızmaya hakkım da var. Allah Teâlâ buyurur ki: Git, Ben onu bağışladım ve seni onun için şefâatçı kıldım. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Mülk sûresi gelir ve melek ordan çıkar gider. Bir şey elde etmemiş olmanın zihin yorgunluğu içerisinde ayrılır. Mülk sûresi gelir, adamın ağzına ağzını koyarak der ki: Merhabâ bu ağıza belki beni o okumuştur. Merhabâ bu göğüse belki beni o saklamıştır. Merhabâ bu iki ayağa belki onlar benimle kalkmışlardır. Yalnızlıktan korkan kişiye kabirde bu sûre eşlik eder. İbn Abbâs der ki: Rasûlullah (s.a.) bu hadîsi söyleyince küçük büyük, köle efendi herkes bu sûreyi öğrendi ve Rasûlullah (s.a.) o sûreye kurtarıcı adını verdi.

Ben derim ki: Bu hadîs gerçekten münkerdir. Râvîler arasında yer alan Furât İbn Sâib'i İmâm Ahmed, Yahyâ İbn Maîn, Buhârî, Ebu Hâtim, Darekutnî ve bir başkası zayıf kabul etmişlerdir. Bu hadîsi İbn

Asâkîr ayrı bir yoldan Zührî kanalıyla muhtasar olarak İbn Abbâs'tan nakleder. Beyhakî de Kabir azâbının isbâtı bahsinde İbn Mes'ûd'dan merfû' ve mevkûf olarak buna benzer bir hadîsi rivâyet eder. Biz bunu el-Ahkâm el-Kübrâ isimli eserimizin cenâze bahsinde kaydettik. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾ الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ ﴿٢﴾ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا ۖ مَّا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَٰنِ مِن تَفَاوُتٍ ۖ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَىٰ مِن فُطُورٍ ﴿٣﴾ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ ﴿٤﴾ وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِّلشَّيَاطِينِ ۖ وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ ﴿٥﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Şânı yücedir, bütün mülk elinde olanın. Ve O, her şeye kâdirdir.

2 — Hanginizin daha iyi amel işlediğini denemek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur. Ve O; Azîz'dir, Gafûr'dur.

3 — O ki yedi göğü kat kat yaratmıştır. Sen, Rahmân'ın yaratmasında bir düzensizlik bulamazsın. Gözünü çevir de bak, bir aksaklık görebilir misin?

4 — Sonra gözünü iki kere daha çevir; göz umduğunu bulamayıp bitkin ve yorgun sana dönecektir.

5 — Andolsun ki Biz, yere en yakın göğü kandîllerle donattık. Onlarla şeytânların taşlanmasını sağladık. Ve onlara çılgın alevli azâbı hazırladık.

Allah Teâlâ yüce zâtını överek, mülkün kendi elinde olduğunu haber veriyor. Yani O, bütün yaratıklara dilediği gibi tasarruf edendir. Hükmünün ta'kîbçisi yoktur. Kahrı, hikmeti ve adâleti nedeniyle yaptığından sorumlu değildir. «Ve O, her şeye kâdirdir.»

«Hanginizin daha iyi amel işlediğini denemek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur.» Bu âyeti delil getirerek bazıları ölümün varlıkla

ilgili bir durum olduğunu ve mahlûk olduğunu söylemişlerdir. Âyetin mânâsı şöyledir: Allah Teâlâ yaratıkları yoktan var etmiştir ki, onlardan hangisinin daha iyi amel işlediklerini deneyip tecrübe etsin. Nitekim bir başka âyette şöyle buyurur: «Nasıl oluyor da Allah'ı inkâr ediyorsunuz. Halbuki siz ölüler iken O diriltti.» (Bakara, 28) Allah Teâlâ ilk hale yani yokluk haline ölüm adını vermiş ve bu ikinciye de hayat demiştir. Bu sebeple «Sonra sizi öldürecek, sonra tekrâr diriltecek.» buyurmuştur. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Zür'a... Katâde'den «Ölümü ve hayatı yaratan O'dur.» kavli hakkında Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu nakletti: Allah Teâlâ âdemoğlunu ölümle zelîl etmiştir. Dünyayı önce hayat yurdu sonra ölüm yurdu kılmıştır. Âhireti de önce cezâ, sonra bakâ diyârı yapmıştır. Bu rivayeti Ma'mer de Katâde'den nakleder.

«Hanginizin daha iyi amel işlediğini denemek için.» Hanginizin amel bakımından daha iyi olduğunu tesbît etmek için Muhammed İbn Aclân'ın dediği gibi, ameli daha çok olanı değil daha hayırlı olanı belirlemek için. «Ve O; Azîz'dir, Gafûr'dur.» O, Azîz'dir, Azîm'dir, Menî'dir, Cenâb'dır. Bununla beraber kendisine tevbe edip sığınanı bağışlar, isyân edip emrine aykırı davrandıktan sonra döneni affeder. Her ne kadar Azîz ise de bağışlama ve merhamet O'nun şânındandır. Affeder, vazgeçer. «O ki yedi göğü kat kat yaratmıştır.» Tabaka tabaka. Gökler birbiri üstüne yükselmiş olarak birbirine bağlantılı mıdır, yoksa arası boşlukla ayrılmış mıdır? Bu konuda iki görüş vardır: Sahîh olan ikincisidir.

«Sen, Rahmân'ın yaratmasında bir düzensizlik bulamazsın.» Aksine onda düzgünlük ve doğruluk vardır. İhtilâf, çelişki, muhâlefet olmadığı gibi eksiklik, kayıp ve bozukluk da yoktur. «Gözünü çevir de bak, bir aksaklık görebilir misin?» Göğe bak ve düşün. Onda bir eksiklik, bir aksaklık, bir ayıp ve sakatlık görebilir misin? İbn Abbâs, Mücâhid, Dahhâk, Sevrî ve başkaları bunu; onda bir yarık bulabilir misin? diye tefsîr etmişlerdir. Süddî de; delik bulabilir misin? diye tefsîr etmiştir. Bir başka rivâyette İbn Abbâs; kırıklık bulabilir misin? diye tefsîr ederken, Katâde de; ey âdemoğlu, onda bir halel var mıdır? diye tefsîr etmiştir.

«Sonra gözünü iki kere daha çevir; göz umduğunu bulamayıp bitkin ve yorgun sana dönecektir.» İki kez daha çevir. İbn Abbâs der ki: Göz, zelîl olarak sana geri dönecektir. Mücâhid ve Katâde ise; boyun eğerek, anlamını vermişlerdir. «Bitkin» Kamaşmış olarak. Mücâhid, Katâde ve Süddî ise bunun, yorgunluktan güçsüz ve kopuk düşmüş anlamına geldiğini bildirir. Âyetin mânâsı şöyle olur: Sen gözünü tekrâr çevirsen, ne kadar çevirirsen çevir, gözün sana ayıp ve eksiklik görmekten ümitsiz ve bitkin olarak geri döner. Tekrâr ve tekrâr bakıp hiç bir eksiklik görmemenin yorgunluğundan biter tükenir.

Allah Teâlâ, yaratıklarından eksikliği reddettikten sonra gökteki mükemmelliği ve zîneti açıklamaya başlayarak buyuruyor ki: «Andolsun ki Biz, yere en yakın göğü kandîllerle donattık.» Sâbit ve gezegen yıldızların yer aldığı yıldızlar kümesi ile. «Onlarla şeytânların taşlanmasını sağladık.» Onlarla derken, zamîr kandîllerin cinsine gitmektedir, yoksa kendilerine değil. Çünkü Gökteki yıldızlarla şeytânlar kovalanmaz, aksine onlardan daha aşağı derecede olan sahûb (meteor)larla kovalanır. Ancak onlardan yardım alınmış olabilir. Allah en iyisini bilendir.

«Ve onlara çılgın alevli azâbı hazırladık.» Şeytânlara bu dünyada rüsvâylığı yazdığımız gibi, öbür dünyada da çılgın alevli azâbı hazırladık. Tıpkı Sâffât sûresinin baştarafında buyurulduğu gibi: «Doğrusu Biz, dünya göğünü bir süsle, yıldızlarla süsledik. Ve onu inâdçı her şeytândan koruduk. Onlar Mele-i A'lâ'yı dinleyemezler ve her yönden sürülerek atılırlar. Kovularak. Ve onlar için sürekli bir azâb vardır. Ancak çalıp çırpan olursa; onu da hemen delip geçen yakıcı bir alev (şahâb) tâ'kîb eder.» (Sâffât, 6-10).

Katâde der ki: Yıldızlar üç şey için yaratılmışlardır: Birincisi, gökte bir süs unsurudurlar. İkincisi, şeytânları kovalarlar. Üçüncüsü, kendileriyle yol bulunan alâmetlerdir. Kim bunun dışında bir yorum getirirse, kendi görüşüne göre söz söylemiş ve payına hatâ düşmüş olur, dolayısıyla nasîbini yitirir. Bilgisizce zorlamalara dalmış olur. İbn Cerîr Taberî ve İbn Ebu Hâtim böyle rivâyet etmişlerdir.

İ Z Â H I

Yedi Gök

Bu (الذى) de baştaki (الذى) den bedel, yâhud (العزيز الغفور) dan sıfattır. «Yedi gök» hakkında Talâk sûresinin sonundaki âyete bak. Burada da «yedi gök» nekire olarak îrâd buyurulmuştur ki bir «yedi gök» demek gibidir. Bu nekire kılışta iki vecih mülâhaza olunabilir. Birisi, «göklerin ve yerin yoktan varedicisi» mazmûnu üzere göklerin bedîiyyetine işâret olarak tefhîm için olmasıdır. İkincisi, aded mefhûmu ile yediyle sınırlanma maksûd olmayarak çoğalma ve yayılma ifâde etmesidir ki bu takdîrde bu yedi gök Talâk sûresinde de söylediğimiz vechile birçok gökler içinde her biri bir âlem olmakla beraber birbirine daha husûsî bir âhenk ile uygun olarak güneş etrâfında bir manzûme halinde yaratılmış olup biz de içinde dâhil bulunduğumuz, bir özel topluluk teşkil etmiş bulunan güneş sistemindeki gezegenlerin yörünge ve dönüş yerleri ile çekme ve itme güçleri hudûdunda yüzerek devretmekte bulundukları felekleri hudûdu ile üzerlerinde çizilip belirlenen gök bölümlerine arzımız bakımından yedisini göstermiş demek olur ki âlemler içinde bizim hayatımıza en ziyâde alâkası bulunmak i'tibârıyla dikkat

nazarımızı çekmeye en şâyân olan kısım olması, tahsîs tarzı olabilir.

Lâkin bazı âyetlerde bu kadarla iktifâ câiz olsa bile burada kelâmın siyâk ve sibâkı ihâta mânâsı üzerinde dönüp dolaştığından, delâlet ettiği şeyde kesinlik ifâde eder bir hâss lafız olan yedi adedinin anlaşılan sınırlaması mu'teber olarak üzerimizde gök denilebilen yüksek âlemlerin hepsini kapsamış olmayı gerektirdiği cihetle o kadarcıkla iktifâ pek zor olacağına mebnî her halde evvelki vecih teayyün etmek lâzım gelir.

O halde yedi gök tasnîfini nasıl anlamalı? Bir kerre bunun arzımız bakımından bize mâlûm olabilen bütün âlem topluluğunun bir ifâdesi olduğunda bu âyetin «görmez misin?», «gördün mü?» hitâbları sarîh demektir. Bu bakımdan da iki mülâhaza mümkündür. Birincisi: Umûm için en zâhir göründüğü vechile kendimizde cisim tasavvurunu edindikten sonra rûh ve idrâkin kıymetini takdîr etmek üzere cismânî nokta-i nazarla âfâktan yürümektir ki bu haysiyyetle yedi göğün altısı ay ile beraber arzımızdan Neptün seyyâresinin sonuna kadar güneş manzûmesi dâhilinde yedincisi de güneş manzûmesi hudûdundan nazarlarımıza erebilen galaksiler ötesine kadar olan muhîttir ki, arzımızın atmosferinden itibâren bunların mecmûuna birden de «gök» denilir. Güneş merkez ve rasad noktası arzımız olmak üzere bakıldığı zaman, birinci gök arzın semâsıdır ki küre-i arzın oksijen küresi ve ay küresi ile beraber güneş etrâfında devriyle çizdiği yörünge ile mülâhaza olunur bir muhîttir. Üst muhîti dışardan Merîh'in câzibesi hudûduna kadar içi de merkezde güneş etrâfında Utârid ve Zühre sâhâlarını muhtevîdir. Bunlar arzımızdan değil, arzımızın ay gibi peyki değil iseler de arzın birinci semâsı hâricinde de değil, onun içinde ve arzın altında birer arz gibidirler. Rasad noktası arz olmayıp da güneş olsaydı, yani biz güneş cirminde bulunsa idik, arz göğü dördüncü semâ sayılmak iktizâ edecekti. Arzı sâbit merkez ve güneşi gezegen sayan astronomi bilginleri ayı birinci, Zühre'yi ikinci, Utârid'i üçüncü, güneşi dördüncü semâda sayarlar ve yedinci semâyı Zühal ile tüketirlerdi. Lâkin biz güneşi merkez sayıp gezegenlerden olan arzımızdan rasad ettiğimiz cihetle bunun en yakınında peyki olan ay feleğini de içine almış bulunan arz feleğini birinci semâ saymak lâzım geldiğini ve Zühre ile Utârid'in birer felekte yüzmekle beraber merkez olan güneş yönünde bulunarak arzın yörüngesinin içinde ve binâenaleyh arzın altında kaldıklarını hesâba aldığımızdan bunları birinci semânın fevkinde değil, içinde saymak mecbûriyetinde bulunduğumuzu anlamış oluyoruz. Şu halde Dünya göğü denilen de bunları içine almış Arz feleğinin sâhâsı demek olan bu birinci semâ ile tefsîr olunabilir. İkinci semâya gelince; eski astronomi bilginlerinin beşinci semâ saydıkları Merîh feleği sâhâsıdır ki bu daha geniştir. Üçüncü semâ daha geniş olan Müsteşrî feleğinin sâhası, dör-

düncü semâ onun fevkindeki Zühâl feleğinin sâhâsıdır ki eski Batlamyus astronomicileri bunu yedinci saymışlardı ve her seyyâreyi feleğiyle hareket ediyor zannettiklerinden dolayı seyyârelerin hareketlerini bunlara atfederek bu yedi semânın yedisini de hareketli saymışlardı. Enbiyâ ve Yâsîn sûrelerinde geçtiği üzere «Hepsi de bir yörüngede yüzerler» kavlinden gâfil bulunuyorlar. O ecrâmın felekleriyle direkli değil, her biri direksiz olarak müvâzene kanunu dâiresinde kendi feleğinde yüzdüklerini hesâba almıyorlardı. Biz o felekleri birer mahrek değil, birer muhaddid olarak mütâlaa ettiğimiz gibi muvâzene kanunu ile arzımızın dahi bir seyyâre olduğunu anlayarak dünya göğünü biraz daha geniş gördüğümüzden dolayı onların yedi seyyâresinden üçünü semâlarıyla beraber arzımızın birinci semâsı dâhiline alıp onların yedi semâsından bu sûretle üçünü atmış ve ona mukâbil daha yüksekte Uranüs ve Neptün adıyla iki seyyâre daha rasad eylemiş bulunduğumuz cihetle onlarca yedinci semâda bulunan Zühâl bizce dördüncü semânın kapısı olmuş bulunuyor. Çünkü her seyyâre çekici ve itici gücüyle kendi semâsının bir kapısı mesâbesinde demektir. O halde ondan ötede beşinci semâ, son olarak muttali' olduğumuz Uranüs seyyâresi sâhâsı, altıncı semâ da Neptün seyyâresi sâhâsıdır. Ve nazarımızda bu sâhânın sonu güneş manzûmesinin de sonudur. Bundan ötede ziyâlarını az çok görebilmekle beraber seyyâreler gibi dönüşümlü hareketlerini göremediğimizden dolayı sâbit yıldızlar adı verilen birçok yıldızlar âlemi bulunuyor ki bunların aralarındaki mesâfelerle beraber hepsinin işgâl etmiş bulundukları sâhâ da bizim yedinci semâmızı teşkîl etmektedir. Burada güneş manzûmesi âleminin tek bir seyyâre gibi kalacağı nice bin âlemler bulunduğu saman yolları gibi gözlerimize çarpıp durmakla beraber biz onların husûsiyetlerini ve hareketlerini seyyâreler âlemi gibi ne seçebiliyoruz, ne de onların daha ilerisine geçebiliyoruz. Bütün nazarlarımız toplamı üzerinde dayanıp kalıyor. İşte cismânî nokta-i nazardan yedi semâ hakkında anlayabildiğimiz budur. Görülüyor ki; pek eskiden beri meşhûr ve ma'lûm olan yedi gezegen âleminde peyk kabîlinden olan küçük seyyârelerden başka Uranüs ve Neptün denilen iki büyük seyyâre daha keşfedilmiş olmakla bazılarının zannettiği vechile arzdan mâadâ olan seyyârelerin adedi dokuza çıkarılmış olmayıp güneş ile ay biri merkez biri de arzın peyki olarak atılmış bulunduğu gibi Kur'ân'ın yedi semâ hakkındaki âyetlerine karşı da fen ve tecrübe âleminde aykırı bir şey isbât olunmamış, bilâkis onun beyânâtını daha iyi bir vuzûh ile anlamaya yardım edecek hakîkatlar keşfolunmuştur ve olunacaktır. Bundan şu netîceler de çıkar: Yükseklik ve alçaklık izâfî olduğu cihetle arzımızdaki gözümüzü ve görüş şartlarımızı değiştirmeyerek rasad noktası hangi cirm farzedilirse, semâ adedi ve vaz'iyyeti de onunla mütenâsib olur. Merkeze doğru aşağı inildikçe semâlar çoğalır,

göğe doğru yükseklere çıkıldıkça semâlar azalır. Ve hepsinde arz adedi de semâ adediyle mütenâsib bulunur, «Yerden de onun benzeri» düstûru şaşmaz. Rasad noktamız Zühre olsa idi de yine gördüklerimizi görebilseydik o bakımdan sekiz semâ sekiz arz hesâb etmiş olacaktık, bu sûretle Utârid'den baksa idik bu aded dokuz olacaktı. Güneş'ten baksa idik tâm on adedine çıkaçaktı, fakat onlardan bakarak bunları görebilmek için gözlerimizin daha fazla incelikleri seçebilecek derecede kuvvetli olması iktizâ edecekti, yoksa yine arzımızdaki tarzda yedi ile dayanıp kalacaktık. O halde hakîkaten onlarda bulunarak kendimizin ve görme şartlarımızın ne olacağını kestiremezsek de arzda bulunduğumuz halde gördüklerimizi esâs alarak mülâhazamızı yürüttüğümüz sûrette arzımızdan itibâren yedi sayabildiğimiz semâları, güneşten itibâren saydığımızda ona çıkarırız. Ve bu sûretle onuncu semâda bütün güneş manzûmesinin birleşmiş olduğunu mütâlaa ederek güneşi bir merkez ve arzdan altıncı olan ve onuncu semâyı bir muhît olarak mülâhaza ettiğimizde biri güneş manzûmesi biri de sâbit gezegenlere âit olmak üzere iki arz ve iki semâ saymamız lâzım geleceği gibi arzımızı bir nokta ve bütün ecrâm âlemlerini bir muhît yâhud bütün madde ve ecrâm âlemleri bir nokta ve zihnimizden bütün fezâyı bir muhît olarak mülâhaza ettiğimiz sûrette de ancak bir arz ile bir semâ hesâb etmiş oluruz ki genellikle arz ve semâ denildiği zaman bir alt ve üst karşılığından ibâret olan bir ikilik ifâde edilir. Sonra daha ilerisine geçemediğimiz bu merkezle muhît arasında bir şâkûl vaz'iyyetinde bulunduğumuzdan dolayı muhît de altı ciheti ta'yîn eden altı nokta olup bunlardan yedincisi olan merkez noktasında düşey biçimde kesişerek geçen üç düzlemin birbirine çarpılmasının sonucu olmak üzere uzunluk, genişlik, derinlik dediğimiz üç boyutu ihtivâ eden bir kemmiyyet ve mikdâr mefhûmu ile cismiyyet mâhiyyetinde birleştirdiğimiz zaman da bütün arz ve semâyı bütünüyle cismânî bir âlem olarak düşünmüş olur ve böyle en son muhîtte alt üst izâfetleriyle tekâbül etmiş altı noktanın yedinci bir merkez noktasında bir birleşik düzen ve binâenaleyh yine yedi adedinin özel bir tasnîfi olmak üzere hâsıl olmuş tek bir cisim sûretiyle kendimize döneriz ki bu da bir merkez halinde bir noktadan ibâret bulunan nefsimizle karşımızdan ihâta etmiş bulunan bir âfâk muhîtinin, yani «ben» ile «ben olmayan»ın bir tekâbül ve izâfeti halinde tecellî eder. Demek ki bir cisim tasavvuru için yedi adediyle izâfet ve birlik kanununun bizim için ihmâli kâbil olmayan pek büyük bir hüküm ve ehemmiyyeti vardır. Bütün âlem içinde kendimi bir noktadan ibâret olarak bulduğum ben, bana mukâbil muhîtimde mevki' almış altı noktayı bir izâfet ve birlik nizâmı ile kendimde birleştirmeden en az yedi adedinin tasnîfiyle kendimde bir birlik bulmadan ne en küçük, ne de en büyük bir cisim tasavvur edemem. Bu sebeple âlemi yalnız

cismânî nokta-i nazarla küllî bir cisim halinde tasavvur ile ihâtaya çalıştığım sırada behemehal kendimde bu yedi noktanın intibâkını duymak mecbûriyetinde bulunurum. Bunu duyduğum anda da benimle ben olmayan muhîtim arasında karşılıklı bir izâfet nizâmı içinde bir noktadan ibâret kaldığını duyduğum kendime gözüm açılmış, fakat daha ileri gitmekten iktidârsız kalmış bir halde dönerim. «Gözünü döndür, bir bıkkınlık görebilecek misin?» Lâkin gözüm açılmış ve daha ilerisine gidemediğim muhîtimin sûretini yakalayıp getirmiş olan rûh ve şuûrumun kıymetini tanımış olduğum cihetle ben, kendimde o cismânî muhîte mahkûm ve mahbûs kalmak istemeyerek arzın üzerine çıktığım gibi, onun da üstüne çıkmak için yine çabalarım. Bu kerre de döner mücerred şuûr delâletiyle bir de sırf rûhânî yoldan giderek bir müşâhede ve tasnîf daha yapmak için harekete gelirim. Yine kendimden başlayarak şuûrumda bana karşı yer almış bulunan âlemlere doğru bir daha gözümü çeviririm. Bu kerre rûhânî nokta-i nazarla olan bu ikinci mülâhazaya gelelim: Bu haysiyyetle kendimize bakınca şuûr âlemimizin bir göğü demek olan gönlümüzde, nefs-i nâtıkamızda bir arz gibi «Ben» vicdânının merkezi bulunan kalbimizde, îmân ve irâde şuûru uyandırmak üzere muhît ile alâkadâr yedi pencere buluruz ki bunlardan bize mütemâdiyen rûh sirâyet eder. Beşi yalnız cismânî muhît hâdiselerine nâzır olan beş duyu, altıncısı onların elde ettikleriyle daha ilerisine nâzır olan akıl ve mantık, yedincisi herkeste sarîh ve kavî olmamakla beraber hepsinden geniş olan ilhâm ve vahiy kuvveleridir. İşte biz, şuûr alanı denilen bu yedi pencereden kalbimize inip çıkan rûh ve basîret nûrunun kuvvet ve za'fına göre hakîkattan haberdâr olur ve ona göre îmân ve irâde cehdiyle âkıbetimiz olan gâyeye doğru yürürüz, nefes alırken ciğerlerimize kâbiliyyetlerine göre hava girip çıktığı gibi, hiss ve idrâkde de şuûr alanımıza rûh inip çıkarken o cereyânları yerli yerine hakkıyla îsâl ve tevzîe hizmet eden ve melâike denilen birçok gizli ve hayırlı, maddî ve ma'nevî kuvvetler bulunduğu ve mâniaları bertaraf ederek idrâkimizi, îmânımızı, irâdemizi takviye için çalıştığı gibi bilakis o rûh cereyânlarının bize inişi sırasında yol kesen eşkiyâ gibi pusu kuran, vâridâtımızı soymaya ve hiç olmazsa vehim ve hayâle sevkederek sıkıştırıp bizi aldatarak neûzübillah idrâkimizi, îmânımızı, irâdemizi gizliden gizliye sapıtıp bozmaya çalışan mâddî ve ma'nevî bir takım şerr ve alçak kuvvetler de vardır ki bunlara da Cinn ve Şeytân denilir. Dostu düşman veya düşmanı dost zannettiren bir vehim, biri iki, eğriyi doğru veya bilakis gösteren bir hayâl, iyiyi kötü, kötüyü iyi zannettiren bir fikir, boş yere gönlümüzü imrendiren veya bulandıran bir rü'yâ veya söz intibâı hep gizli veya açık bir şeytân parmağıdır ki bunlar bizimle gökyüzü arasında kötülük icrâ ederler. Bunlar olmasaydı biz hiç bir his ve irâdemizde hatâ etmez, her husûsta

hakka intibâk ederdik. Bizim bunlardan korunabilmemiz için de birincisi; nefsimizin fıtrî bir kâbiliyyeti, ikincisi; inmekte bulunan rûh cereyânının tâm ve kâbiliyetimizle mütenâsib olarak şiddet ve kuvveti. Çünkü misâl yoluyla hafîf bir elektrik cereyânı ve hafîf bir ziyâ hüzmesiyle gelen bir intibâ' kâfî derecede aydınlatmayıp aldatabileceği gibi, bir gözün tahammülünden fazla bir şiddetle gelen bir ziyâ ceryânı da şaşırtır, matlûb olan hakîkatı hakkıyla göstermedikten başka büsbütün örter veya bakanı mahvedecek bir kahır ve felâket olabilir. Üçüncüsü de, irâdenin hudûdunda bu vâridâtın vahyin kaynağına kadar yekdiğerine mutâbakatlarının derecesi gözetilmek lâzımdır. İşte bize böyle bir merkez noktası gibi tecellî ederek «Ben» dedirten nefsimizle muhîtimize tabaka tabaka intibâkımızı ifâde etmek sûretiyle bizi hakîkattan haberdâr edip duran rûh cereyânına giriş ve çıkış halinde açılmış bulunan yedi şuûr noktasına içinden ve dışından vârid olabilen yedi nevi olaylar ve idrâk âlemleri de benlik zemînimizi sarmış bulunan yedi semâdırlar. Yani dokunma muhîti, tad alma muhîti, koklama muhîti, duyma muhîti, görme muhîti, akl ve mantık muhîti, ilhâm ve vahiy muhîti demek olan bu yedi âlem, aralarında tabaka tabaka çeşitli ve aynı zamanda birbirine uyan birer tecellî tarzıyla vicdânımıza intibâkları nisbetinde bizim hem âfâkımızla hem de kendimizle intibâkımızı te'mîn eden bir birlik nizâmı arz ederler ki duyu ve görüşlerimizden uzak olan Hakkın varlığı da böyle bütün zâhir ile bâtının intibâkı noktasından doğan îmân ve irfân nûruyla sezilir, tanınır ve gönlümüzde o nisbette hâsıl olan heyecânı mahabbetle samîmî kalbimizden irâde rûhu coşarak misâl yoluyla rahmet düzlüğünde mağfiret ve rıdvâna yükselmek üzere vazîfe ve amel şuûrumuzu faâliyete getirir. Hâsılı güneşi merkez tutarak arzımızdan cismânî nokta-i nazarla âfâka baktığımızda; nazarımız rasaddan rasada aydan yukarı gezegenlerin yörünge ve hareket noktalarını mütâlaa ede ede birer muhîtte yükselerek bütün güneş manzûmesi hudûdu sonunda altıncı semâda nisbî bir son bularak husûsî rasad ve hesâblarımızın fazla nüfûz edemediği sayısız sâbit yıldızlar âlemine dayanır, onu da toplu bir bakışla kavrayarak hepsini «içinde yörüngeler bulunan» yedinci semâda mülâhaza ederek orada da bütün cismiyyet intibâını kaplayan ve ötesine nüfûz kâbil olmayan son bir müntehâya dayanır. Bu sûretle bu yedi semâda, birisi arzımızdan altıncı semâda manzûmemize nihâyet veren nisbî bir Sidre-i Müntehâ, birisi de yedinci semâda cismânî âleme nihâyet veren umûmî bir Sidre-i Müntehâ bulunduğu gibi, oradan cismâniyyetin ötesine çıkabilmek için tekrâr kendimize dönüp rûhânî nokta-i nazarla baktığımız zaman da birisi yine altıncı semâ olan ma'kûller muhîti müntehâsı, birisi de daha geniş olan yedinci semâda ilhâm ve vahiy muhîti müntehâsı olmak üzere iki Sidre-i Müntehâ var demektir. Fil-

vâkî' Sahîh-i Müslim'de rivâyet olunduğu üzere; Mi'râc hadîslerinin birinde Sidre-i Müntehâ altıncı semâda, diğerlerinde de yedinci semâda gösterilmiş bulunmasına nazaran sahîh olan bu iki hadîsin cem'inden yedi semâda iki Sidre-i Müntehâ bulunduğu anlaşılır. Rasûlullah'ın mi'râcı hem cismânî, hem rûhânî olmak haysiyyetiyle de yedi semâ hakkında bu iki haysiyyeti birleştiren bir görüş ta'kîb etmek lâzım gelir. Sırf cismânî nokta-i nazardan görebildiğimiz yedi semâ ile rûhânî nokta-i nazardan mülâhaza edebildiğimiz yedi semâyı mukâyese ve tatbîk ettiğimiz sûrette ise ikincisinin evvelkisinden daha geniş olarak cismâniyyetin ötesinde ma'kûlleri mücerrede; ilhâm ve vahiy hudûduna kadar vardığını teslîm etmek gerekir. Çünkü cismâniyyet semâlarının en geniş hudûdu nihâyet beş duyumuzun en genişi bulunan görme hissi ile son bulduğu sınırdan ma'kûller sâhâsına dayanmakta olduğundan hissen ilerisine geçemeyip ötesini kapalı bulduğumuz ve ancak bu sâhâdaki ihsâslarımızın terkîb ve intibâkından akıl ve mantık idrâkleriyle mülâhaza edebildiğimiz ve üzerimizde bütününe gök adını verdiğimiz muhîtten ibâret kaldığı cihetle gerek bu sahâdaki rasad ve tecrübelerimizden fikir ve kıyâs yoluyla geçtiğimiz ma'kûller muhîti ve gerek vahiy menbaından aldığımız îmân ve irfân nûrlarıyla daha geniş olarak mülâhaza ettiğimiz mutlak rûh muhîti, cismânî semâları geçip «Kürsîsi gökleri ve yeri kuşatmıştır.» âyeti uyarınca arzıyla beraber onları içinden ve dışından ihâta etmiş bulunan Kürsî ve Arş muhîtine kadar yükselen bir Sidre-i Müntehâ ifâde etmektedir. Şu halde «Gözünü bir kerre daha çevir, bir tutarsızlık görecek misin?» emri, gözümüzün görme hissinde dayanıp döndüğü ve gözlerimize aksedebilen cismânî ziyâların, yerini aklımıza terkederek zulmete daldığı cismânî âleme âit nazar sonra «Gözünü sonra iki kez daha çevir...» emri de ihsâslarımızdan mâada akıl ve basîretimizin dahi tecrübe, tasavvur ve tefekkür ile ihâta edemeyerek dayanıp kaldığı ve daha ilerisine gidemeyerek acz içinde tekrâr kendimize yansıdığı rûhânî âleme âit nazar hadlerini basar ve basîrete tanıtmaktadır. Bu iki vecih ile her iki âlemde de kendimizden ve arzımızdan yürüyen nazarlarımız, yedi semâ muhîtleri içinde mahsûr olarak nisbîlikten mutlakıyyete doğru birer müntehâya dayanır kalır. Biz bunların her birinde muhtelif varlık mertebelerinin derece derece yekdiğerine mutâbakatları nizâmı içinde bizimle intibâkları noktasında bulunarak kendimizle âfâkımız arasında duyduğumuz vahdet şuûrundan Hakk'ın zâtının birliğini ve Hakk'ın mülkünün genişlik ve azametini ve bunun içinde kendi haddimizi ve hareketimizin hedefini sezer tanırız. Yalnız cismânî nokta-i nazarla bakanlar, küllü ihâta etmiş olan Hakk'ın zâtının birliğindeki yüceliği ve azameti ile «Rahmân Arş'ı kuşattı.» tecellîsini yalnız cismânî bir kıyâs ile mülâhaza ederek teşbîhten kurtulamayıp tecsîm vâdîsinde saplanır kalırlar. Ve Allah'ın

Arş üzerinde istivâsını bir küllî cisim halinde mülâhaza olunan mahlûk âlemin üzerinde hiç bir cisme benzemez diğer bir cisim gibi farz ederler. Bununla beraber her şeyi zâhir ve bâtınından ilmî ihâta ile ihâta etmiş olduğunu da tasdîk ederler. Bu ise ilmî varlığı itirâf ile beraber Hakk'ın ilminin, Hakk'ın zâtından daha geniş ve daha büyük olduğunu farzetmek demek olur. Halbuki bütün kemâl sıfatlarını cem'etmiş olan Hakk'ın zâtı elbette sıfatının her birinden daha yüksektir. Ve bu yükseklik mekânî ve cismanî değil, zâtî ve hakîkîdir. İlmî varlığı sezip te yalnız rûhânî nokta-i nazarla bakanlar da küllü ihâta eden Hakkın zâtını bütün rûhâniyyetlerin üstünde bir küllî rûh gibi mülâhaza ederler ve kendilerini muhît olan cismânî âlemin bütünüyle rûhânî âlemin bütününün dahi intibâkına kefîl ve hâkim küllü ihâta eden, dereceleri yükselten Arş'ın sâhibi, «Kullarından dilediklerine emri ile rûhu ilkâ eder.» buyuran Hakk'ın zâtının her ikisinden daha yüksek ve daha büyük «Ki O, Aliyy'dir, Kebîr'dir» olması lâzım geleceğini düşünmezler. Ve mücerred fikrî bir seyr ile hakka vâsıl oluverdiklerini zannederler. Hattâ kendilerini hakta ifnâ ederek yüce birliğe yükseltecek yerde hakkı kendilerinde ifnâ etmek sûretiyle aşağı birliğe düşerler. Halbuki zihin ile vâki', enfüs ile âfâk, rûhânî âlem ile cismânî âlem bir noktada intibâk etmeyince Hak sezilmez, rûh ve cisim Hakk'ın aynı değil, ilâhî mülkde Hakk'ın vücûduna delâlet eden birer âyettirler. Mülk elinde olan Hakk'ın zâtı ise her şey üzerine kâdir, her şey üzerine şâhiddir. «Bütün işler O'na döndürülür.» Allah Teâlâ'nın zâtının mertebesinde, ahaddiyet makâmında yücelik ve azametine bir gözatışı kadar bilgi sâhibi olabilmek için cismânî âlem ile rûhânî âlemin birbirine mutabık olarak Hakk'ın birliğinde fânî oldukları bir Sidre-i Müntehâ'da ğaşyolmak lâzım gelir. Rûh ve cisim âlemleri bizim mevcûdiyetimize nazaran Hakk'ın yakınlığına uçmak için açılmış iki kanat gibidirler ki Rahmân'ın müstevâsı bu iki kanadın yumulduğu Sidre-i Müntehâ'nın üstünden tecellî ederek bütün Arş'ı, vücûdu ihâta ve istîlâ eyler. Nitekim «Mülk elinde olan ne yücedir. Ve O, her şeye kâdirdir.» âyetinin kalb-i Muhammedîye nâzil olduğu bu Müntehâ Sidre'sini iş'âr için yedi semâ hilkatini ve onların mutâbakat nizâmını ihtâr akabinde cismânî âlemlerin müntehâsına dikkat çekerek; «Gözünü çevir...» buyurulduktan sonra rûhânî seyr ile teemmüle meydan vermek üzere sonralık ifâde eden (ثم) ile «sonra gözünü iki kere daha çevir» âyetiyle tekrâr nazar edilmesi emrolunmuş ve bunda iki nokta-i nazarın cem'ine işâret olunarak da bilhâssa «iki kerre» kaydı ile takyîd edilmiş ve ancak ondan sonra emre cevâb olmak üzere müntehâda ilâhî tecellînin azameti karşısında kendinden geçip fenâ-fillah ile istiğrâk halinde dayanıksız olarak uyandıktan sonra netîcede bakâ-billâh şuurû ile ubûdiyyetin mükemmelliği için bakış ilkesi olan nefse dönüleceği anlatılarak «göz umduğunu bulamayıp bitkin ve yorgun düşer.» buyurulmuştur.

Dünya Göğü

«Andolsun ki dünya göğünü de kandillerle donattık. De ki: O, Rahmândır. Biz O'na inandık ve tevekkül ettik.» beyânları da mülk-i İlâhî'-de mertebeden mertebeye hep öyle iki kanatlı olarak ölümden hayâta, atâletten sa'ye, azâbdan rahmete, sefâletten saâdete, fenâdan bakâya, neşr ve haşr için bakâ-billah ile müstevâ-yı Rahmân'a vuslat ve istinâd gâyesine ermek üzere seyr ve sülûkte yalnız hâzır olmakla yetinmeyip pratik olarak ta uçmak için en vâzıh fark ve bütün âyetlerine basar ve basîret ehlini irşâd ve şeytânlar ile kâfirleri âteşîn mermilerle sefâlet ve hüsrân vâdîsine kovmak ve uzaklaştırmak için hakîkatı açıklamadır. «Nûn, kaleme andolsun ki» sûresinde de «Muhakkak ki sen, büyük bir ahlâk üzeresin. Ve muhakkak ki senin için minnet edilmez bir ecir vardır.» niteliğiyle ahlâkının azameti ve ecrinin sermediyyeti beyân buyurulan Muhammedî hakîkatın Mi'râcı ve Necm sûresinde: «Hemen doğruluverdi ve o, en yüce ufukta idi. Sonra yaklaştı, derken sarkıverdi. İki yay kadar, yahut daha da yakın oldu.» âyetleriyle beyân buyrulan Mi'râcı da cismânî ve rûhânî iki niteliğin birleşmesi basamağında cereyân etmiş ve Meâric sûresinde: «Yüksek derecelere sahib olan Allah tarafından. Melekler ve rûh, mikdârı elli bin yıl olan o derecelere bir günde yükselirler.» âyetinde de ülûhiyyet basamaklarına yükselmek için yalnız cisimler âlemi şöyle dursun onu bir lahzada kat'eden melâike ve rûhun bile rûhânî seyr ile elli bin senelik bir zaman dilimine muhtâc olacak şekilde daha aşağı bir mertebede bulundukları ihbâr ve binâenaleyh o Sidre-i Müntehâ'da biraz sabr-ı Cemîl luzûmu da emir ve ihtâr olunarak mekân ve zamandan münezzeh olan Hakk'ın zâtının bütün cismâniyyet ve rûhâniyyet âlemlerinin toplam mertebesinden de çok yüksek ve üstün olduğuna ve maamafîh biraz sabr-ı Cemîl ile Mi'râc'ı Muhammedî'nin o harîme ulaşmasına da işâret buyurulmuş, mi'râc hadîslerinde de yedi gök hem cismânî, hem rûhânî haysiyyetlerle ifâde olunarak Cibrîl ile beraber yedinci semâ nihâyetinde Cennet el-Me'vâ'nın bulunduğu Sidre-i Müntehâ'ya ve oradan yalnız olarak Arş'ı Hakk'a varılmış olduğu anlatılmıştır. Bu hadîselerde, üzerinde yaratıldığımız arzımızın semâsı birinci olduğuna işâret olarak birinci semâ Âdem'in makâmı, ikinci semâ Yahyâ'nın makâmı, üçüncü semâ Yûsuf'un makâmı, dördüncü semâ Îsâ'nın makâmı, beşinci semâ Hârûn'un makâmı, altıncı semâ Mûsâ'nın makâmı, yedinci semâ İbrâhîm'in makâmı olduğu ve buraya kadar yükselişte Cibrîl ile gidilip sonra da daha ileri geçildiği haber verilmiş olmakla her iki haysiyyete tenbîh olunmakla beraber evvel-emirde İsrâ'ya cismânî âlemden başlanıldığı anlatılmıştır. O halde, rûhânî seyr cismânî seyirden geniş ve vahiy makâmı akıllar âlemini de muhtevî olarak Kürsî ve Arş'a varmak hasebiyle biz

de yedi semâyı ilk nazarda cismânî âleme ikinci nazarda rûhânî aleme, sonra onların nizâm ve intibâkı ile birleşme mertebesinden Hakk'ın Arş'ına yükseliş ve orada fenâ ve bekâ zevkini tadarak mensûb olduğumuz Hakk'ın mülkünde hayatımızın başlangıç ve sonucu ile haddimizi ve gâyemizi tanıtan bir intibâh, bir îmân ve vazîfe şuûru ile yine mertebe mertebe kendimize dönerek fiilen ve hakîkaten o gâyeye yürümek için muhakkak idrâk edilmesi gereken varlık yükseliş ve menzillerinin his, akıl ve imân nokta-i nazarlarına göre umûmî haysiyyetten kısaca bir telhîs ve tasnîfi olarak mülâhaza etmek üzere evvelemirde görme hissi ile rasad bakımından, cismânî haysiyetle mütâlaadan başlayan bir seyir ta'kîb etmeyi muvâfık buluyoruz ki bunda yedi semânın ötesi Kürsî ve Arş olmak üzere ihsâsın ötesi olan akıl ve vahiy muhîtine bırakılmış ve bu sûretle rûhânî ve hakîkî semâların görüş çerçevemizi tahdîd eden yedi semâdan daha çok ve daha yüksek olduğu da anlaşılmış bulunur. Öyle ki bu yedi semânın toplamına yalnız dünya göğü demek câiz olur.

Bizim bu cismânî mülâhazada nokta-i nazarımız üç buudlu, cisim olduğunu söylemiştik. Zamanımızda bir takım zevât ondan ileride dört beş ve belki daha ziyâde buudlu yani en, boy, derinlik dediğimiz üç buuddan fazla buudların dikey olarak kesişmiş olacağı cisimler tasavvur olunabileceğini ve yedi semâyı o nokta-i nazarla cismânî olarak mülâhaza eylemek kâbil olduğunu da bir faraziye halinde söylüyorlar. Biz ihsâslarımızın mahsûlü olan tecrübe ile zihnen noktadan, hattâ çizgiden yüzeye, yüzeyden cisim tasavvuruna geçiyoruz ve tecrübemize nazaran bir cisimde yukarda arz ettiğimiz vechile dikey olarak kesişmiş üç buuddan fazlasını gerçekte bulamıyoruz. Bulamamak hadd-i zâtında bulunmamayı gerektirmeyeceği, bulunmamaktan, bulunmayış lâzım gelmeyeceği cihetle bir noktada üçten fazla dikeyin kesişebileceğini farz etmekte zâhiren bir tenâkuz görünmez. Cisim üç buudludur demek zâtî bir vücûb ile aklen zarûrî bir kazıyye değil, ancak gerçeği ifâde eden bir mutlak ve genel önerme gibi görünür. Fakat bu önerme, bileşik önerme olmayıp yüklem olan üç buud mefhûmu, özne olan cisim mefhûmunda dâhil bir analitik önerme olmak haysiyyetiyle mutlak cisim tasavvurundan zarûrî olarak çıkarılmış bedîhî bir zorunlu önermedir. Çünkü biz bir cisim diyebilmek için daha evvel üç buudun kesişmesini bir ilke olarak almışızdır. Ve bunu alırken üç buuddan her birini mülâhazaya başlangıç aldığımız düzlemlerin ve onları mülâhazaya esâs olan düz çizgilerin sonsuz olarak azaltılmasını farz ederek onları uzatan sonsuz çevreye götürerek mülâhaza etmeye de alışmışızdır. Bundan dolayı mutlak bir cisim tasavvur ettiğimiz zaman onda üç buud tasavvurunu sonsuzda bile zorunlu esâs olarak düşünürüz. Ve üç buuddan fazlasını tasavvur ederken sonsuza kadar özne olarak aldığı-

mız ilke ile çıkmış olacağımız cihetle zımnî bir tenâkuz görürüz. Ve o halde ona sade cisim değil, cisimden fazla bir şey nazarıyla bakmaya mecbûr oluruz. Bu i'tibâr ile üç buudludan fazla bir cisim tasavvuru bize mantık sâhâsından hâric gibi gelir. Bununla beraber şunları da bilmek îcâb eder: Bir cisim tasavvurunda üç buudun zarûrî esâs olması daha ziyâdesinin olmamasını gerekli kılmaz. İmkânını yok etmez. Bizim ihsâs ve tecrübe sâhâsında bütün idrâklerimiz nisbî ve binâenaleyh onlardan alınmış olan cisim tasavvurumuz dahi izâfî ve sonludur. Her izâfet mutlak bir muhît dâhilinde bir sonluluk ile mülâhaza olunabilir. Biz sonsuz bir muhît ile mahdûd bir cisim tasavvur edebiliriz, lâkin muhîtsiz olarak sonsuz bir cisim tasavvuru tenâkuz olur. Kendimize karşı hiç bir nokta kabul edemediğimiz mücerred bir fezâ bize bir cismiyyet değil, hiç bir şey ifâde etmez. İşte bizim ihsâs ve tecrübeden alınma olan bütün ilimlerimiz en nihâyette mutlak bir muhît dâhilinde bir nisbet şuûru ile o muhîte bir izâfetten ibâret bulunduğunu ve o muhîte varılınca bu nisbetlerin tükeneceği ve hakîkî ilmin ve vücûdun hepsini ihâta eden Hakk'ın zâtına âit olduğunu ve şu halde gerek cisim taşavvuruna ve gerek Hakk'ın muhîtinden berideki sâir idrâklerimize o hakîkatta mutlak bir idrâk kıymeti atfetmeye hakkımız olmadığını izâh etmek isteyenler üç buudlu cisim tasavvurunu da esâsen izâfî ve sonlu olarak alınması gereğini ve eski matematikçilerin, kelâmcıların «Bürhân-ı Türs» ve «Bürhân-ı Süllemî» adını verdikleri bürhânlarla isbât ettikleri gibi bizim cisim dediğimiz şeyin sonsuz olmayıp sonlu bulunduğunu düşündürmek üzere ondan ötede dört, beş ve daha ziyâde boyutlu âlemleri câiz ve mümkün olduğunu tasvîr için şöyle bir kıyâs yürütmüşler: Nokta; çizginin, çizgi yüzeyin, yüzey cismin bir sınırı olarak mülâhaza edildiği gibi bizim bulunduğumuz üç buudlu cisim âleminin de dört, beş veya daha ziyâde birer cisim âlemlerinin bir yüzeyi veya çizgisi veya bir noktası mesâbesinde bir sınırı gibi mülâhaza edilebileceğini söylemişlerdir. Buna nazaran semâ tasavvurunda, mekânî buud mefhûmundan ayrılmamak üzere yedi semâ hakkında cisimler âlemini bizim âlemimizin sıfıra ineceği yedi buudlu bir âlem mertebesine kadar çıkmak üzere şöyle bir mülâhaza yürütülebilir: Üçü bizim bildiğimiz üç buud âlemi, dördüncüsü bu âlemin bir yüzey mesâbesinde kalacağı dört buudlu âlem, beşincisi bu dördüncü âlemin bir yüzey ve bizim âlemimizin bir çizgi mesâbesinde kalacağı beş buudlu âlem, altıncısı bu beşinci âlemin bir yüzey ve dördüncünün bir çizgi ve bizim âlemimizin bir nokta mesâbesinde kalacağı altı buudlu âlem, yedincisi de bu altıncı âlemin bir yüzey, beşincinin bir çizgi, dördüncünün bir nokta, bizim âlemimizin de sıfır, yani hiç mesâbesinde kalacağı yedi buudlu bir âlem diye düşünebiliriz. Ve artık kendimizin sıfıra indiğimizi duyduğumuz lahzada daha fazla tenâkuza düşmemek için bu ar-

tık kıyâsı daha ileri götürmeye salâhiyyetimiz olamayacağını anlayarak kendimize dönüp diğer bir âleme intikâl ile yükselebileceğimiz lahzaya kadar hayat vazîfemizi îfâ edebilmek üzere nisbî ve izâfî âlemimizin tahlîl ve terkîbi içinde çalışmamız luzûmunu kavramış oluruz. Böyle bir mülâhaza da bu âyetin mazmûn ve cereyânına muhâlif düşmez, muvâfık olur. Ancak bunda takılacak birkaç nokta vardır.

Birincisi; cisim tasavvurunu üç buuddan ilerisine atlatırken ilk adımda kendimizden ve başlangıç noktamızdan çıkmış bulunduğumuzun farkına varmayarak artık bir cereyâna kapıldıktan sonra sonsuzda da bir daha kendimize dönmemek tehlikesi.

İkincisi; ihsâs ve tecrübemiz dâhiline girebilen izâfet noktalarımızdan onu tahdîd eden mutlak muhîte doğrudan doğru intikâl ediverecek yerde mesâfeyi uzatmak için dolambaçlara sapmış olmak.

Üçüncüsü; izâfetimiz dâiresinin muhîti dâhilindeki boyut ve uzam mefhûmunu o muhîtin ötesiyle sınırlamaya hakkımız olmamak lâzım gelirken onu peyderpey arttırarak uzatmak salâhiyyetini nereden aldığımızı düşünmemek.

Dördüncüsü; düşündüğümüz takdîrde ise böyle gittikçe artan bir kıyâs ve mülâhazada ma'lûmumuz olan üç buudlu cisim muhîtinden dışa doğru mücerred zihnî olan bir hareketle atlayış ve bu sûretle kuşatılmış olduğumuz cismânî muhîtten çıkıp mücerred akıl ve gönül muhîtinde rûh âlemine dalmış bulunduğumuzu ve şu halde enine boyuna ilâve etmiş olduğumuz buudlar vâki'de cismânî ve mekânî boyutlar, uzamlar değil, sırf zihnimizin ma'nevî imtidâdı nisbetinde başlangıç noktamıza tamâmen mutâbık olmayarak izâfetimiz nisbetinden fazla bir sûrette farazıyeler ile uzattığımız ma'nevî buudlardan ibâret olduğunu, böyle olunca da Hakka vusûl için cisim tasavvurunu sınırlama ve artırma ile uğraşmaktansa o tasavvuru yaparken rûh âleminde yürüdüğümüzü bilerek her iki âlemin muhîtine doğru yükselmek en sağlam bir hareket olacağını kabul eylemek lâzım gelir. Bunu iyi düşündüğümüz takdîrde de alacağımız netîce şu olur: Üç buudlu cisim âlemimizin muhîtinde diğer cismânî bir buud ya vardır ya yoktur. Evvelâ yok dememiz lâzım gelir, çünkü o muhît bizim fikrimizde uzamlarımızın son noktası olmak üzere düşünülmüş bulunduğundan hilâfını farzetmek bir tenâkuz olur. Bilfarz belki vardır dersek o buud, yine gerçekte bizim ma'lûmumuz olan üç boyutun varsayılmış olan bir uzamından ibâret olarak düşünülmek lâzım gelir. Çünkü kıyâs birimimiz ondan ibârettir. Tecrübe yolu ile ulaşmamış bulunduğumuz bir sâhâda yapacağımız tahmînî bir kıyasta netîcemizi öncüllerimizin şumûlü sâhâsından ileri götürmeye aslâ hakkımız yoktur. İki kerre iki beş eder diyemeyiz. Öyle bir şey farzettiğimiz takdîrde de onu sırf gönül âlemimizde yapar ve vicdânımıza intibâk etmediğini bilerek sırf vehmî bir sûrette bir var-

sayım olarak yaparız. O halde dört buudlu cisim âlemi olan bir semâ mülâhazasına geçtiğimiz lahzadan itibâren cisimler âleminden çıkmış ma'nevî bir sâhâda hem de rûh ve şuûrumuza uymuş olan doğru bir rûhâniyyet âlemi değil, varsayılmış bir hayâl âleminde dolaşmış bulunuruz. Binâenaleyh dört veya daha fazla buudlu bir cisim mümkün olduğunu farz ve tahayyül etsek bile, varsayımımız dışında vâki' olduğuna hüküm edemeyiz. Bu sebeblerle biz bu farzıyeyi bir şiir gibi kaydedip geçmek isteriz. Ancak tecrübî idrâkimizin izâfiyyetini ve bildiğimiz cisim tasavvurumuzun sonunu sıfıra indirecek dereceye kadar düşündürebilmesi ve yalnız cismânî düşünmeye alışmış bulunanlara zihin ve rûhâniyyet âleminin genişliğini de tecessüm ettirerek bütününü kuşatmış olan Hakk'ın mülkünün azamet ve genişliğini tefekküre sevketmek gibi bir faydası olmak hasebiyle de kaydetmekten kendimizi alamayız.

Bütün bu yollardan yürümek içinse ilk şartın hayat ve şuûr olduğunu ve bütün şuûrlarımızın mutlak bir muhîte dayanan bir izâfet nizâmı ve kadrosu içinde ân be ân lemha lemha yaratılmakta bulunduğunu unutmamak lâzım gelir. Öyle olunca da şuûrun hâlikına arz-ı teslîmiyyet etmesi için kendini ve kendinin ân be ân hudûs ve mahlûkiyyetini duyabilmesi kâfîdir. Şuûruna şûur sâhibi olarak kendisini tanıyanlar uzağa gitmeden her şuûrun muhtevâsı içerisinde Hâlik'ının bir âyetini görürler ve onun yanında, önünde ve sonunda «Nerede olursanız olun Allah, sizinle beraberdir.» sırrına ererler. Bu sûretle seyr ve nazarlarında Allah'ı aramak için değil «Rabbım, bilgimi artır.» uyarınca, mülkündeki nimet ve lutufların tecellî tarzını daha ziyâde tanıyarak ma'rifetlerini artırmak ve vazîfelerini daha güzel yaparak ilim ve amel bakımından O'nun rızâsına yaklaşmak için çalışırlar. Elbette şuûrumuzun kavradığı her zerre ve her cisim Hakk'ın bir âyetidir. Onu ve onun vücûd tarzını kavrayan şuûr ise Allah'ın daha büyük bir lutfudur. Âfâk ve Enfüsten ilim ve amel kanadlarıyla ilâhî mülkte uçmak ise en büyük devlettir. Fakat bedenimizle içinden çıkamadığımız âlemleri şuûrumuzla kavrayıp da Rahmân'ın yakınlığına rûhen ma'rifet ve îmân ile uçabilmek için cisim tasavvuru içinde kuşatılmış olduğumuz üç boyuttan daha ziyâdesini aramakla meşgûl olacağımıza bütün cisimler âlemini arzımızla semâmız arasında kavradığımız gibi üç boyut mâhiyyetiyle kavramakla iktifâ edip ondan çıkınca mücerred rûhâniyyet âlemine girmiş olduğumuzu tasdîk eylemek ve buradan rûhânî ve cismânî iki nazarın şuûrumuzdaki intibâkından kendimize dönerek Hak fikrine kendimizi teslîm eylemek şüphesiz ki daha serî' bir yol olur. Şu halde yedi semâyı, ya evvelki ya ikinci mânâ ile mülâhaza etmekte umûmiyyet i'tibârıyla kendimize daha kuvvetli bir intibâk vardır. Maamafîh yedi semâyı bilebildiğimize göre, gerek semâlardan yedisini ihtivâ eden bir

manzûme âlemi ve gerek yedi idrâk âlemi; gerekse tasavvur edebildiğimiz üç buudlu cisimler âleminin üstünde olmak üzere hakîkat'ını kavrayamadığımız yedi buudlu âlem diye mülâhaza edelim, şu muhakkaktır ki; Allah Teâlâ, hakîkatlarının tafsîlâtını kendi bildiği yedi semâ yaratmıştır ki «hepsi birbirine mutâbık, yâhud tabaka tabakadır.» (طباق) kelimesi ya masdar, yahud cemî'dir. Müfessirlerin çoğunluğunun tercîh ettikleri vechile masdar olduğuna göre müfâale bâbından vifâk ve muvâfakat gibi mutâbakat mânâsına masdar olup sülâsi'si (ط) nın esiresiyle (طبق) tıbk'tır. Burada (سبع) dan hal olduğu için zâta tıbâkın veya mutâbakatın mevkiindedir. Yekdiğerine mutâbık, hep birbirine uygun demek olup taaddüdleriyle beraber aralarındaki sıkı nizâmı, irtibâtı ifâde eder. Bu mânâ seyyârelerin her birindeki husûsiyyetle beraber bir câzibe etrâfındaki âhenklerine mutâbık olduğu gibi, bir ziyâ ile bir harâret, bir ses gibi ayrı ayrı hislerle idrâk olunan hâdiselerin gerek Âfâkta ve gerek Enfüste yekdiğerine intibâk edip kaynaşarak müttefikan bir hakîkatı haber vermeleri hâline de mutâbıktır. Bu intibâk olmasaydı, biz tecrübe sâhâsında muhtelif duyularımızın ihsâslarını müşterek bir hiss ile alıp da özel bir sûretle hâfızamıza koyamaz, üzerinde aklımızı işletemez, dış dünyadaki yerlerini ta'yîn eyleyemez, bir Hak fikrine eremezdik. Tâm mânâsıyla şirk ve perîşânlık içinde kalır, rûhumuzun birliğini dahi bulamazdık. İkincisi tabak, yâhud tabakanın cem'i olmasıdır ki Kâmûs sâhibinin Besâir'de beyânına göre; tabak ve tabaka bir şey'in muvâfıkı olan kapağına ve örtüsüne mevzû' olup ona teşbîh tarîkıyla alt kata muvâfık gelen üst kata ve yüksek rütbeye ve dereceye ıtlâk olunur. Ve cem'inde etbâk ve tıbâk denilir. Bu mânâca (طباقاً) tabaka tabaka demek olur. Bazı müfessirler de bu mânâyı ihtiyâr etmişlerdir. Bu da her üç mânâca muvâfıktır. Çünkü seyyârelerden her biri merkez etrâfında birbiri üstüne böyle tabaka tabaka birer gökalanı teşkîl ettikleri gibi idrâkler âlemimizde en aşağıda tad alma, onun üstünde dokunma, onun üstünde koku alma, onun üstünde duyma, onun üstünde görme, onun üstünde akıl, onun üstünde vahiy olayları ve bağlantıları olmak üzere tabaka tabaka birer vüs'at sâhâsı arzederler. Üç buudlu semâ, dört buudlu semâ ilh... diye mülâhaza olunabildiği sûrette ise her iki mânâca «tıbâk» mefhûmu daha zâhirdir. Âyette (اطباقاً) veya (مطابقة) denilmeyip de (طباقاً) buyurulması her iki mânânın da doğru olduğunu gösterir. Bununla beraber bu vechile izâh edilmesi; asıl murâdın tabakâttan ziyâde mutâbakatı anlatmak olduğunu gösterir. Müfessirlerin çoğunluğunun bunu ihtiyâr etmeleri de bu siyâktan dolayı olmalıdır. Zîrâ mutâbakatı takrîr için tutarsızlığı red ile buyuruluyor ki «Rahmân'ın yaratışında hiç bir çelişki göremezsin.»

(التفاوت) aslında tenâkuz, tehâlüf gibi iki şeyin yekdiğerini fevt

eder vechile uygunsuzluğu ve perîşânlığı, başkalığı demektir ki münâsebetsizlik ve nizâmsızlık diye tefsîr olunur. Yani bütün bu semâları Allah Teâlâ rahmet ve nimetinin eseri olarak hepsinin üstünde kendisinin birliğini ve kudretini, izzetinin büyüklüğü ile Rahmâniyyetini tanıttırmak üzere yaratmış ve o hikmet ile onları tabaka tabaka muhtelif eb'âd ve genişlikte yaratmakla beraber hepsini hem yekdiğerine mutâbık, hem size uygun bir nizâm, hey'et ve yeknesâk bir muvâzene ve âhenk içinde yaratmıştır. Ondan dolayı ey muhâtab, yeryüzünde sen onları o âhenk ve nizâm ile kuşatılmış bir birlik içinde görür ve onlardan rahmet-i Rahmân'ı sezerek O'na ermek için aykırı gitmeyip vahden nizâmı ile hareket etmek lâzım geldiğini anlayabilirsin. Bak, O Rahmân'ın yarattığında hiç bir nizâmsızlık, hiç bir münâsebetsizlik göremezsin.

(...)

«Dünya göğü» terkîbini, dünyanın semâsı demek gibi izâfet terkîbi zannederek yanlış anlamaya alışmış olanlar, bizim buna dünya göğü dememizi tuhâf bulurlarsa da biz bunun doğrusu dünya sıfat, gök mevsûf olarak sıfat terkîbi olduğunu anlatmak için yukarıdan beri dünya göğü demeyi tercîh eyledik ki dünya hayatına dünya hayatı dememiz de böyledir. Gerçi dünya lafzı lisânımızda olduğu gibi sıfat-ı gâlibe kâbîlinden ism olarak dahi isti'mâl olunursa da, Kur'an'da hep sıfat olarak zikredilmiş olduğundan o mazmûnu muhâfaza etmek lâzımdır.

Dünya, ednânın müennesi, ism-i tafdîl olup denâet yâhud dünüvvetten müştakk olmasına nazaran, en aşağı yâhud en yakın gök demek olur. Fakat bu semâ-i dünyadan murâd, hangi semâ olduğuna gelince bunda da iki vecih vardır: Birisi zikrolunan yedi semâdan biri olup bize doğru aşağıda bulunan en yakın olan birinci semâ olmasıdır ki, arzımızın atmosferinden ve hattâ yüzeyinden itibâren ay felekinin üst haddine kadar yörüngesiyle bir senede devreylediği dâirenin iç ve dış hudûdudur. Buna eski astronomi bilginleri ay feleği demişler. Lâkin görünen yıldızlar burada olmadığı için müfessirler bunda ihtilâf eylemiş, çokları ışıklar ile süslenen dünya göğünün ay feleğinden çok geniş olması lâzım geleceğini söylemişler. Bazıları da yıldızlarla müzeyyen olması için görünen yıldızların hepsi onda olmak lâzım gelmeyeceğini dermiyân eylemişlerdir. Behaüddîn Amûlî buna âid olmak üzere Keşkûl'ünde şöyle bir mütâlaa kaydetmiştir: «Doğrusu Biz dünya göğünü süsledik.» kavl-i İlâhî'si yıldızların ay feleğinde yerleşmiş olduğuna delâlet etmez, belki ay feleğinin onlarla müzeyyen olduğuna delâlet eyler. Filvâki' feleklerin şeffâfiyyetinden dolayı o da öyledir. Kezâ «Onlarla şeytânların taşlanmasını sağladık.» kavli de yıldızların kendisinin düşmesini iktizâ etmez ve binâenaleyh bundan günlerin geçişi ile yıldızların eksilmesi lâzım gelmez, nihâyet lâzım gelse gelse Şi-

hâb denilen şu'lelerin yıldızlarından ayrılması lâzım gelir. Bununla beraber yıldızların hepsi sekizinci felekte merkûz olduğuna ve ay feleğinde aydan başka yıldızlar olmadığına burhân ikâme olunmuş da değildir. İhtimâl ki rasad edilmemiş yıldızların bir çoğu onda yerleşmiştir de, şihâblar da onlardan düşer. İşte ay feleğini dünya semâsı olmak üzere bu âyete tevfîk etmek isteyen evvelki astronomi ilminin fikirlerinin hulâsası budur. Bunun son fıkrası oldukça câlib'i dikkat ve Sâffât sûresinde geçtiği üzere zamanımızda şihâblar hakkındaki nazariyyelere hayli yakın olmasına mebnî buraya dercediyoruz. Şimdilik şihâb ve recm mes'elesine varmazdan evvel biz diyebiliriz ki: Sade ay feleği değil, o da dâhil olmak üzere arzımızın birinci semâsı dâhilinde aydan başka ışıklar yok değildir. Zîrâ yukarıda söylediğimiz veçhile Güneş, Utârid, Zühre, Ay dördü de bu semânın dâhilindedir. Arzımızın bu semâsı dâhilinden bunlarla daha yukarıdan da semânın şeffâfiyyeti hasebiyle ziyâları bize gelebilen bütün yıldızlarla nazarımızda müzeyyendir Lâkin şunu da i'tirâf etmek lâzım gelir ki; bu sûretle görünen tezyîn, yalnız birinci semâya mahsûs değil, ilk mülâhazada saydığımız yedi semânın hepsinde de manzûrdur. O halde «Doğrusu Biz gökyüzünü ışıklarla süsledik.» denilmeyip de dünya vasfıyla takyîdin faydası ne olabilir? Bu suâle verilecek cevâb şu ikiden hâlî değildir; Ya mesâbîhden murâd umûmî olarak görülen yıldızlar değil, arzın atmosferinin hudûdunda fişenk gibi parlayan, kayıp düşen şihâb şu'leleridir denecek, yâhud da semâ-i dünyadan murâd —açıklandığı gibi— zikredilen birinci semâdan daha geniş görülen yıldızlar sâhâsının mecmûuna şâmil olmak üzere hissedilir olan semâ hudûduna kadar genişletilmek lâzım gelecektir. Evvelki ihtimâl sâkıttır. Çünkü Sâffât sûresinde «Doğrusu Biz, dünya göğünü bir süsle, yıldızlarla süsledik.» (Sâffât, 6) diye süsün, yıldızlar olduğu açıklanmış sonra da «Hele bir tek söz kapan olsun; delici bir alev onun peşine düşüverir.» (Sâffât, 10) diye şihâb (delici bir alev) ayrıca zikrolunmuş bulunduğu cihetle burada tezyîn nokta-i nazarından kandilleri hasretmek doğru olamaz. O halde ikinci vecih zâhir olur ki muhakkıkların seçtikleri de budur. Yani dünya göğü yedi olarak sayılan semâların bize doğru alt tabakası olan birinci semâ demek değil, yeryüzüne mukâbil olarak üst tarafında gözlerimizi sınırlayan yüce tavan halindeki mutlak semâ muhîtinin arzımıza kadar görüş alanımızı teşkîl eden iç yüzü, bize bakan alt cephesi arzımızın atmosferinden i'tibâren üzerinde görülen ve görülebilecek olan görünümleri muhtevî olarak süslü kubbe şeklinde gözümüzde canlanan iç ortamdır. Ki, ilk cismânî mülâhazalardaki yedi semânın dâhilini ve ikinci mülâhazadaki yedi semânın duyumlanabilen kısmını ihtivâ eder. Bunda dünya kaydı yalnız ay felekine nazaran yüksek olan mukâbili değil, arza nazaran yükseklik demek olan gök türünün üstünde mânâsına ulyâ mukâbili

veya mâverâsı mânâsına uhrâ mukâbilidir. Tıpkı dünya evi, âhiret evi, dünya hayatı, âhiret hayatı ta'bîrlerindeki mânâ gibidir. Hulâsa bizim gök dediğimiz ortamın dışı değil, içi, üstü değil altı demektir. Biz her ne görsek bunun içinde görürüz, bütün gördüğümüz yıldızlar, gezegenler, sâbit yıldızlar, gökcisimleri toplulukları, burclar, tabakalar, teşekküller bunun içindir. Bunun üstü dış yüzü, daha ilerisi, ancak Allah'a ve Allah'ın bildirdiklerine ma'lûm olabilir. Orası Kürsî ve Arş cephesidir. Sidre-i Müntehâ ve nazarlarımızdan gizli olan Cennet el-Me'vâ da Arş'ın altında ve dünya göğünün son haddi olan yedinci semânın dış yüzündedir. Hadîslerden anlaşılan da budur. Vasılîn, kurb-i Hakk'a oradan ererler. Bütün o kandîller; bizi oraya erdirmek için lambalar, fenerlerdir. Biz o haddi, o noktayı sezmedikçe dünya göğündeki bakış farklılığından kurtulamayız.

Kandîller

Âlûsî der ki: (المصابيح), sirâc yani kandîl demek olan (المصباح)ın cem'idir. Bununla yıldızdan mecâz yapılmış, sonra cemi'lenmiş, yâhud ibtidâ mesabîh, kevâkibden mecâz yapılmıştır. Lugatçıların bazısı mısbâh'ı, sirâc'ın yerleştiği yer diye tefsîr eylemiştir. Bu sûrette mecâz üzere mecâz olur. Buna hâcet de yoktur. Çünkü sirâc'ın kendisine dahî mısbâh denildiğini tasrîh edip duruyorlar. Mesâbîh'in nekire olarak kullanılması da ta'zîm içindir ki sizin bildiğiniz kandîlleriniz gibi değil, büyük büyük kandîller demektir. Türlü türlü kandiller mânâsına tenvî' için olduğu da söylenmiş ise de evvelkisi evlâdır. Zâhir olan murâd da geceleyin kandîlin ışık verdiği gibi şuâ veren gezegenler ve sâbit yıldızlardır. Şuna binâen ki; bütün bunlar yakınlık ve uzaklık bakımından farklı felekler ve mecrâlarda oldukları halde dünya göğünün alanı içindedirler. Semânın felekten ibâret olması ise selef'ten ma'rûf olanın hilâfınadır. O, ancak evvelki felsefecilerin sözleri ile şerîatın sözünü cem'etmek isteyenlerin kavlidir. Müslümanlar arasında şâyi' olmuş ve i'tikâd eden etmiştir. Atâ'dan menkûl şöyle bir haber vardır: Yıldızlar, arz ile semâ arasında meleklerin ellerinde nûrdan silsilelerle asılı olan kandîllerdir. Buna nazaran semânın kandîllerle süslenmesi; taban kandîllerle tezyîn olundu, denilmesi gibi olur. —Yani tezyîn, semânın dâhilinden demek olur— O haber pek sahîh olmasa bile zâhir olan budur. Dünya göğünün ay feleki, diğer altının da meşhûr tertîb üzere diğer gezegenlerin felekleri olduğuna ve sâbit yıldızlar için şerîatın dilinde kürsî ta'bîr olunan bir mahsûs felek bulunduğuna i'tikâd eyleyenler; yâhud dünya göğünün yedinci semâsı sayılan Zuhal feleğinde olmasını veya bazısı bir felekte diğer bazısı daha üstünde diğer bir felekte olmasını veya hepsinin bir felekte ve yediden başka bir semâda bulunmasını ve sayısının az olmasının çoğu nefy etmemesini câiz bulanlar da şöyle

demişlerdir: Kandîller ile süslenenin bu semâya tahsîsi şunun içindir: Zîrâ onlar, ancak onun üzerinde görülür ve onun yukarısında bir cirim görünmez. Yâhud umûma anlatmak içindir. Çünkü semâdan, semâyı ayırdetmek umûm için imkânsızdır. Çünkü onlar yıldızları en yakın gök, bir felek sergisi üzerinde parıldayan cevherler gibi görürler. Bugünkü astronomi bilginlerinin dediklerine i'tibâr edenlere gelince; şöyle ki: Yıldızlar, fezâ deryâsının atmosferinde hikmetin gerekli kıldığı özel şekil ile yüzen acâib kudretli gemiler ve fezâdaki yörüngeleri de onların felekleridir. Her biri hareket ederken boşlukta veya ona benzer mahalde birbirlerine câzibe kuvvetleri ile cezbedilir ve bağlı olarak hareket eder, hem kendi mihverleri üzerinde hareketleri, hem de başka hareketleri vardır. Meşhûr olduğu vechile felekler veya semâ nâmına ne hafîf, ne de ağır olmayan şeffâf, katı cisimlerde gömülü değildirler. Şimdiye kadar bilinemeyen gizli bir sebepten dolayı hepsi yakın görünürlerse de yakınlık ve uzaklıklarında küllî fark vardır. O derece ki güneşin ışınları aramızdaki otuz dört milyon fersah —ki yüz elli küsûr milyon kilometre— mesâfeden bize sekiz dakîka on üç saniyede ulaşırken, o yıldızlardan bazılarının ışınları bize müteaddid senelerde vâsıl olur. (Sâbit yıldızların arza en yakın bulunanları, yerin güneşe olan mesâfesinden iki yüz bin def'a daha uzak olduğu hey'et ehlince ma'lûm olduğuna göre mezkûr yıldızlardan sudûr eden ziyânın arza vusûlü için takrîben üç seneden ziyâde bir müddet sarfetmesi lâzım gelir. (Salih Zeki, Hikmet-i Tabîiyye Işığın Hızı bahsi). Şu halde en uzak olan sâbit yıldızların ve galaksilerin ışığı daha ne kadar çok senelerde vâsıl olacağı kıyâs olunsun. Altmış, yetmiş sene tahmîn edilenler bile olmuştur. Bunlar ziyânın sâniyede sür'ati üç yüz bin kilometre olması ve arada havadan daha kesîf vâsıta bulunmaması mülâhazasıyla yürütülmüş kısmen nazarî, kısmen farazî hesâblardır. Bunlar Kur'ân'daki «elli bin sene» haberine nazaran hiç mesâbesinde kalır.) ilh... Bunları nazar-ı i'tibâra alanlar da demiştir ki: Dünya göğü ile bu fezâdaki özel bir tabaka, kandîller ile de yıldızların kasdedilmiş olması câizdir. Çünkü bunlar bir sarayın fezâsı içinde uçan ve alay alay dolaşan kuşların süslemesi gibi o tabakayı süslemektedirler. Yâhud onun üstünde bile olsa görülebilen yıldızların hepsidir. Süslemesi de geçtiği vechile orada izkâr edilmiş olması i'tibâriyledir. Alûsî bunları kaydettikten sonra da şu mutâlaayı ilâve etmiştir: Bilirsin ki der: Âyetleri ve haberleri filozofların her dediklerine mutlakâ tatbîke çalışan, pek de tamâm olmayacak bir işe girişmiş olur. Allah ve Rasûlü ise uyulmaya daha lâyıktır. Evet nakli te'vîl; ancak onun delâlet ettiği husûsun hilâfına aklî delîl kâim olduğu vakit gerektir. Filozofların delillerinin ekserîsi ise şerîat ehlinin delillerine muhâlif olanı sahîh bir sûrette isbâttan âciz olma esâsına dayanır. Böyle olduğu da onun kandîlleri ile aydınlananlara saklı değildir.

Eski astronomi bilginlerinin müsbet hesâb hâricine çıkan felekler ve semâyı görüldüğü gibi şeffâf latîf bir cism, esîrî bir dalga halinden çıkarıp ne hafîf, ne ağır olmamakla beraber şeffâf ve yıldızların çakılmış olarak yerleşmiş bulunduğu birer katı cisim halinde düşündüren felsefî nazariyyelerinin, mevzûlarının hepsini müteârefe halinde farzederek âyetleri ve haberleri ona gör te'vîl edenlerin henüz sâbit olmayan faraziyyeleri müslümanlar arasında dinî ve kitâbî birer akîde imiş gibi yaymaya götürmüş ve bu sebeble Kur'ân ve hadîslerin gereksizce zâhiri hilâfına gidilmiş bulunduğunu birçok müfessirler gibi görmüş olan Âlûsî, yeni astronomi telâkkilerinden bahsederken aynı hatâya düşmemek için ihtiyâtı elden bırakmayarak günün birinde değişmek ihtimâli bulunan ve henüz ilim ve fennin kat'î hudûdu dâhiline girmiş olmayan zâhirî nazariyyeler ve faraziyyeler sâhâlarında akıl ve naklin zâhiri hilâfında görünen cihetlerde te'vîl yoluna sapıvermeyip aklımızın hakkıyla ihâta edemediği mutlak hakîkat hudûdunu, Allah ve Rasûlünün ihbârlarını herhalde kendi izâfî fikrimiz içinde halledivermek sevdâsına düşülmemeyi ve binâenaleyh hissedileni mahsûs, akledileni ma'kûl, sâdık haber ile nakledileni nakledilmiş olarak her birinin hak ve kıymetlerine göre intibâk noktalarını zâyi' etmeyerek anlamaya çalışmayı ve ihtilâflı noktaları hilâfı küfür ve dalâlet olan dinî bir akîde haline getirmemeyi tavsiye etmiş demektir ki ne teassub, ne de şeytanet ve şarlatanlık heveslerine kapılmamak için Ehl-i Sünnet ulemâsının tutmuş oldukları sâlim hak ve ma'rifet yolu da budur. Biz de bu fikir ve i'tikâddayız. Bu esâs dâiresinde biz de şunu söylemek isteriz:

Gerek eski, gerek yeni astronomi bilginleri tarafından dermeyân edilen fikirlerin hepsi mücerred bir felsefî fikirden ibâret olmadığı gibi, hepsi kat'iyyetle isbât ve tecrübe olunmuş ve olunabilecek riyâzî, mekanik, fizikî, kimyevî, mantıkî fen ma'lûmâtı kabîlinden de değildir. Hattâ bu fenlerin ilkelerinde bile müteârefe haline gelmemiş nice münâkaşalar, mevzû'lar, faraziyeler, bedîhî olmayan tasavvurlar bulunduğu gibi, sonuçlarında da zarûrî olmayan, şiir halinde mülâhazalar vardır. Eski astronomide de kat'î hesâb sâhâsına girmiş riyâzî, fennî ma'lûmat yok değildi. İki bin seneden ziyâde bir zamandan beri gezegenlerin buluşmaları, ictimâ ve istikbâlleri, tutulma ve kaybolmaları hesâb olunabiliyordu. Fakat hareketlerin sebeblerine âit aklî muhâkemelerinde müteârefe yerine saydıkları varsayımlarında, Arzı hepsinin merkezi ve felekleri de katı cisimler addetmek gibi farziyyelerinde ve onların sonuçlarında felsefî idiler. Fen ve felsefe hudûdu iyi ayrılmış değil idi. Bugünkü astronomi bilginlerinin de o kabîlden sırf felsefî varsayımları ve henüz fen hudûduna girmeyen birtakım mülâhazaları yok değildir. Bununla beraber şunu da i'tirâf etmek lâzım gelir ki; bugün fen ve felsefe, tecrübe ve teknik sâhâsındaki ma'lûmât ile mücerred fikir sâhâsında do-

laşan ma'lûmât ve tenkîd sınırları daha iyi ayrılmış, her fennin husûsî sâhâsında amelî kıymeti hâiz nazariyeler daha iyi bir birlikle kuvvetlenmiş, özel ma'lûmât, âlet ve vâsıtalar artıp çoğalmış, buna mukâbil de bütün bu fenlerin ma'lûmâtını birleştirecek olan felsefe ve îmân sâhâlarında mezhebler, meşrebler çoğalarak umûmî fikirlerde dağılma ve perîşanlık çoğalmıştır. Yine i'tirâf etmek lâzım gelir ki; fenlerin tecrübe sâhâsında keşifleri ve tatbîkâtı ilerledikçe bunlar Kur'ân'ın mazmûnlarına aykırı gitmemiş bil'akis bir çok âyetlerin daha iyi vuzûh ile anlaşılmasına hizmet eylemiştir. Eski astronomi nazariyeleriyle yeni astronomi nazariyeleri Kur'ân bakımından mukâyese edildiği zaman, eski astronomiye nazaran te'vîle sapılması lâzım gibi görünen nice âyetleri, yeni astronomiye nazaran te'vîle gidilmeksizin zâhiri vechile anlamak daha çok kolaylaşmıştır. Meselâ «Hepsi birer yörüngede yüzerler», «Göğü yükseltmiş ve mîzânı koymuştur.», «Göğü de direksiz yüceltmiştir.» âyetlerini eski astronomi bilginleri bir te'vîl kapısı aramadan anlayamadıkları halde, yeni astronomi bilginleri aynen kendi düstûrları gibi anlamakta hiç müşkilât çekmezler. Kezâ eski astronomi bilginleri ilâhî mülkü daha dar bir zihniyetle mülâhaza ettikleri halde yeni astronomi bilginleri onun genişliğini kuşatmaktan âciz olduklarını iftihâr ile i'lân ve i'tirâf etmekten geri durmazlar. Şüphe yok ki tecrübenin artması ve fikirlerin ardarda gelmesi ile ma'lûmâtın hudûdu genişlemekle beraber hiç bir fen âlimi hılkat ve tekvînin bütün hudûd ve esrârını ihâta etmek iddiâsında bulunmadığı gibi, hiç kimse Kur'ân'ın bütün derinliğini ihâta dâvâsında bulunamaz. Bütün madde ve cisimler âleminin hudûdu doğrudan doğruya hissedilir olmayıp mücerred bir zihnî meslek olan umûmî câzibe kanununun vahdetiyle mülâhaza eyleyen, bununla beraber hılkatin bütün hudûdunu her cihetle ihâta ettiği iddiâsında bulunmayan yeni astronomi ma'lûmatının nazarlara açabildiği genişlik alanı, hem mutlak akıl sâhâsından, hem de Kur'ân'ın telkîn ettiği daha yüksek genişlik sâhâsından çok geridir. Bu i'tibâr ile Kur'ân'ın tefsîrini herhangi bir zamanın fen veya felsefesi hudûduna çekerek fikirleri, vicdânları darlaştırmaya çalışmak doğru olmaz. Hissedilebilir olanı hissedilebilir, akledilebilir olanı akledebilir olarak anlamak lâzım geldiği gibi Kur'ân'ı da mahsûs, makûl, menkûl bütün nazar noktalarından kendi nazmının ifâde ve delâletini ta'kîb ederek îmân sâhâsına ermek lâzım gelir. Fakat bunu yaparken âleme karşı göz yummayıp gerek eski ve gerek yeni fikirler ve bilgilerin haddini tecâvüz etmemek üzere hizmetinden, tahlîl ve terkîbinden istifâde ederek yürümek de Kur'ân'ın «Gözünü bir kez daha çevir bakış sana geri dönecektir.» emri gibi delâlet ve irşâdları cümlesinden olduğunu unutmamak gerekir. Bizim kendimizde bilgi sebeblerimiz; beş duyu, akıl ve tecrübe, doğru haber olmak üzere bu üçte hulâsa edilir. Ve şimdiye kadar bütün keşiflerimiz

bunların vahdetini içeren hakkın varlığına izâfet içinde bulunduğu için hislerimizin ötesini akıl ile, aklımızın ötesini sâdık haber ile vicdânımıza birleştirerek gerçek îmânâ yükselebilir isek de evvel-emirde hissimizi ilerisinden kavramayıp da kendi âleminde ibtâl ile başlayacak bir akla ilke bulamadığımız gibi, hiss ve aklımızı aydınlatıp gerçekleşecek yerde onları kökünden ibtâl eden bir tenâkuz ile başlayan haberin doğruluğuna da bir ilke bulamayız. Ve o vakit akıllarımızı daha yüksek bir nûr sâhâsına çıkarmayıp da hudûdu dâhilinde olduğu halde tenâkuz ile boğup bırakan bir haberi anlayabilmek için, te'vîl mecbûriyyetinde bulunacağımız gibi, hissimizi kendi sâhâsında boğacak olan akılları da birer şeytân gibi telâkkî ederek daha sağlam bir akl ile red veya te'vîl mecbûriyyetinde bulunuruz. Yanlış anlaşılmasın, bundan hissimizin her hakîkate kâfî olduğunu söylemek istemiyoruz. Ancak hakîkat semâlarının bize en yakın ucunun hissimiz olduğunu söylüyoruz. Kendinden üstün ve bütün hislerin bağı olan aklı duymayan veya duymak istemeyen his, hissolunamayacağı gibi, bağlayacağı hisleri kuşatıp da kendisinden daha yüksek olan hakîkata îmân duygusunu duyuracak yerde, kendinin ne üstünde, ne de altında bir hakîkat görmek istemeyen akılların da akıl olmadığını anlatmak istiyoruz. Hiç bir his bizi kendi sâhâsında aldatmaz. Bütün hatâlar o hissi, arkasındaki sebeb ve illete bağlamak için vâsıta olan aklın muhâkemelerinde yani fikir sâhâsında vâki' olur. Ben bir hayâl ve bir faraziyye kurduğum zaman, onun benim zihnimde bir varlığını duyarım ve bu duygum kendi sâhâsında hatâsız olarak doğrudur. Hakîkaten o hayâl veya farz bende vardır. Fakat bu hissimin haddini aşıp da o hayâl veya faraziyyenin benim bütün varlığımda veya hâricimde mevcûd olduğunu da iddiâya kalkışırsam, işte o vakit hissimin hudûdunu geçmiş, aklımda hatâ etmiş olurum. Bindiğim bir gemi sâhilden hareketè başladığı zaman, sâhile baktığımda ben bir değişme, bir hareket hissederim ve bu hissim beni aldatmaz, ortada hakîkaten bir hareket vardır. Fakat, ben bunu aklımla mahalline bağlamak için fikre giriştiğim zaman, ilkeleri iyi mülâhaza etmeyerek acele ile sâhilin hareket ettiğine hüküm ediverirsem, hissî hareketimde değil, fakat aklî muhâkemem olan fikrimde hatâ etmiş olurum. İşte arz ile semâ arasında hissettiğimiz hareketlerin mahallerini ta'yînde vâki' olan hatâlarımızın menşe'i de hissimiz değil fikrimizdir. Eski astronomi bilginleriyle yeni astronomi bilginleri arasındaki fark da bu bakımdandır. Bunları arzetmekten maksadımız ise şu netîceye gelmektir: Bütün cirimleri câzibe kanunu altında birleştirerek mülâhaza eden yeni astronomi bilginleri feleklerin katı cisimleri telâkkîsini reddederek fezâya daha geniş bir nazar atfetmiş olmalarından dolayı semâyı inkâr etmiş olduklarına dâir bir şâyia vardır. Halbuki bu isnâd doğru değildir. Astronomi bilgini demek, gök bilgini demektir. Semâyı daha geniş olarak

düşünmek başka, inkâr etmek yine başkadır. Karşımızda nazarlarımızı sınırlayan veya uzatan ve sayıp belirlemeye gücümüz yetmeyen cirimlerin vaziyetlerini âdeten mümkün olabildiği kadar hissen rasad ve müşâhede ile semâ ve âlem hakkında aklî bir fikir edinmeye çalışan fen, hissedilebilir alandan akledilebilir alana geçerken başlangıcı olan hissedilebiliri inkâr ile işe girişecek olursa; ilk önce kendi temelini veya iskelesini yıkmış olur. İskeleden iskeleye yükseldikçe etrâfı daha geniş görmek başka, kendine dönmek için iskelesini yıkmış veya gözünü kör etmiş olmak yine başkadır. Biz aramızdan etrâfımıza baktığımız vakit, her şeyden evvel nazarımızı kaplayan hissedilebilir olan bir semâ, bir gök içinde bulunduğumuzu görür, sonra da bunu kendimize bağlayarak hakkı bulmak için ma'kûl bir semâya çıkmak isteriz. Çıkarken başımızın döndüğü noktadan kendimize dönmek istediğimiz sırada, bütün hissedilebilir noktaları kaybederek bayılmış bulunursak —Allah'a sığınırız— ya kendimize gelemeyecek veçhile düşer helâk oluruz, yâhud da düştüğümüz yerde yine hissedilebilirler içinde rü'yâdan uyanır gibi uyanır, menkûlâtımızı mahsûsât âleminde ta'bîr etmeye çalışırız. Şeytânların bütün işi de bizi ya mahsûstan ma'kûle çıkarmamak veya çıkabildiğimiz noktadan düşürerek helâkimize çalışmaktır. Biz sonunda bir noktaya olsun dayanmayan mücerred bir fezâdan hiç bir his edinemeyiz. O, bizim için hiç bir şey ifâde etmeyen sonsuz bir yokluktan ibâret kalır. Kezâ her gördüğümüzü bir ziyâ ile gördüğümüz halde herhangi bir satıh, bir sınır üzerine aksetmiş olmayan bir ziyâyı da aslâ göremeyiz. Halbuki açık bir havada başımızdan yukarı baktığımız zaman; gözümüz bir yıldıza, bir buluta ilişmese bile en yüksekte nazarımızın dayandığı düzgün ve yuvarlak bir muhît hissediyor ve onunla aramızda bir atmosfer, bir fezâ boyutu tanıyoruz. Ve sonra herhangi bir yıldız veya şû'a veya bulut görsek hepsini o muhîtin altında ve o atmosferin içinde görürüz, nazarımızı yıldızdan yıldıza tabakadan tabakaya ne kadar uzatsak hissimiz kâbil değil, o muhîtin üstüne çıkamaz, hep aşağısında behemehal kendimize döner. İşte bizim hissimizi ihâta ederek nazarımızda canlanan gök dediğimiz o hissedilebilir muhîtin bizden tarafa olan bütün cebhesi dünya göğüdür. Duyduğumuz bütün hareketler içinde cereyân eder. İlerisine aşılmaz, memnû' bir dalga demek olan Mevc-i Mekfûf da odur. Fikrimizde onun daha üstü, semânın semâsı, yahud yüce semâ veya diğer semâ diye ne kadar kıyâs yürütsek, başkaca bir göz, bir keşif veya haber almadan bütün akledilebilir olan şeylerimiz o hissedilebilir muhîtin dâhilindeki ilmimizden bir adım ileri atmış olmaz ve onun için bizim kendimize dönerek kalbimizden hakka intibâkımız böyle binlerce perde arkasından bir ğayb âleminde vâki' olur ki ona ancak îmân yetişir. Şimdi bizim doğrudan doğru bir ziyâ imtidâd ve intibâiyle hissetmekte bulunduğumuz bu hissedilir olan gök

ve içindeki cirimler ve fezâ gerek kendi mevkilerinde ve gerek yalnız bizim gözümüzdeki intibâlarıyla beynimizde ve gerekse bizden öte ve mevkilerinden beri özel bir sınırda canlanmış bulunsun, herhalde bütün müdâfaalarımıza rağmen vicdânımızda mevcûdiyetini hissettirmiş olduğunda şüphe edemeyeceğimiz bir şeydir. Ve bütün akıl ve fikrimiz bu hissin hudûdu içinde yürür. Biz bütün yükseklik hissini ve mutlak mükemmel güzellik zevkini ancak bunun içinde duyduğumuz zînet ve güzelliğin tedrîcen mukâyesesinden duyabiliriz. Bunu âmiyâne bir histir diye redd ve inkâra kalkışacak olan herhangi bir akıl ve fen, ondan evvel kendi kendini yıkmış bulunur. Bu, bir katı cisim değildir, denilir, bilmem diyebiliriz. Bu, bir umûmî câzibe sonucudur, denilir, bilmem diyebiliriz. Bu, bir nevi ince hareketten ibâret olan ziyânın seyrü imtidâdı hudûduyla gözümüze temâsından i'tibâren önümüzde parlatılarak canlandırılmış hakkın bir san'atıdır, denilir, belki, fakat ne güzel san'at, ne güzel sâni' diye hayretle takdîr edebiliriz. Lâkin hissettiğimiz o muhît, o hissedilebilir semâ yoktur, hiç bir şey değildir denilecek olursa, artık onu görmeyen neyi görebilir ki? diye bütün vicdânımızla onun duygusuzluğuna veya insâfsızlığına ve inâdına hükmetmekte ve elimize geçen hakîkat şimşeğini başına yağdırmak luzûmunda tereddüd etmeyiz. Nûr onda, nâr (ateş) onda, şimşekler onda, şihâblar onda, güneş onda, ay onda, hilâl onda, bedir onda, Zühre onda, Müşterî onda, seyyâreler onda, sâbit yıldızlar onda, Ayyûk onda, Şi'râ onda, Süreyyâ onda, Cevzâ onda, Sünbüle onda, Mîzân onda, manzûmeler onda, mensûreler onda, câzibelerin kaynaştığı dâfiaların çarpıştığı felekler, Hakk'ın emriyle nûrları oynatan, harâretleri kaynatan, zulmetleri dağıtan, bulutları süren, gök gürültülerini gürleten, yıldırımları patlatan, yağmurları arzımıza, tadı ağzımıza, oksijeni ciğerlerimize, kokuyu burunlarımıza, sesi kulaklarımıza, nûru gözlerimize, şuûru gönüllerimize indiren melekler, hâsılı gözümüzü, gönlümüzü açan, yolumuzu gösteren kandîller ondadır. Akıl ve fikrimizi çelen şeytânlar da onun alt katında, yani başımızda pusular içindedir. Semâ yüksek demek olduğu için «sana üstün olan her şey semâdır.» mefhûmu i'tibârıyla bizim üstümüze gelen havaya ve ay felekine ve daha yukarı doğru cirimlere, onların feleklerine ve bunların arasında hissedilebilir olan mesâfelere, maddî ve ma'nevî bütün yüksekliklere semâ ve semâvât ıtlâk edilmek sahîh olduğunda, meselâ «Gökleri direksiz olarak yücelttik.» kavlindeki «gökler» den murâd, yüksekteki asılı cirimler olmak zâhir bulunduğunda tereddüde mahal yok ise de bunları üstünden ihâta ederek nazarımızda belirginleştiren o umûmî hissedilebilir muhît bizde semâ mefhûmuna asıl miyâr olan esâs sınırdır. Gözümüzün önünde böyle bir gök küresi çizmeden ne bir astronomi dersi, ne bir semâ harîtası mutâlaa edemeyiz. Bunun içinde müteaddid tabakalar mutâlaa edebiliriz. Onun için görülen

olmak üzere nazarlarımıza arzedilen yedi semâyı da bu dâirede mutâlaa edebileceğimiz anlatıldı. Bu sûretle dünya göğü Bakara sûresinde geçen «Yeryüzündekilerin hepsini sizin için yaratan O'dur. Sonra göğe yönelmiş ve onları yedi gök şeklinde düzenlemiştir.» âyetinde olduğu gibi, arza mutlak olarak tekâbül eden ve yedi semâ olarak tesviye edildiği beyân buyurulan semânın bize hissedilebilir ve görülebilir olan iç cephesi olmak en zâhir ve apaçık bir mânâdır. Yakınlığın mânâsı da görme hissimizin dâiresi ve görebildiğimiz zînet muhîti olmasıdır. Onun için selef, feleklere semâ ıtlâk etmemiş değillerse de dünya göğünün ay feleği olması eski tefsîrciler tarafından tanınmamış, Âlûsî'nin dediği gibi astronomi bilginlerinin sözüne i'tibâr edenlerin bir fikri olmuştur. Bu bâbda Atâ'dan nakledilen haberin, rivâyet olmak üzere sıhhati tesbit edilemese bile, gerek âyetin zâhirini ve gerek yeni astronomi bilginlerinin esâs düstûrlarını herkese en güzel anlatabilecek vecîz bir ifâde olduğunu dirâyeten i'tirâf etmek gerekir. Evet, görüp duyuyoruz ki; yıldızlar arz ile semâ muhîti arasında atmosferde asılı kandîllerdir. Bunlar, direk hizmetini görecek katı cisimlerde çakılmış değiller, sâde karşılıklı olarak biri diğerine vârid olan ziyâ hüzmeleri, nûr silsileleriyle asılı, dengeli ve göze görünmez fakat eseriyle tanınır ma'nevî kuvvetlerle mahfûz olarak «Her biri bir yörüngede yüzerler.» hükmünce sâbittirler. Şüphesiz ki bu semânın bir de bizden tarafa olmayan dış yüzü vardır. Yukarılarda çok kerre ihtâr ettiğimiz vechile, yedi semânın altısını oraya âid olmak üzere mülâhaza etmek de câizdir. Lâkin bu sûrede «Gözünü bir kerre daha çevir, bir eksiklik görebilecek misin?» hitâbı umûmî bir hitâb olmasına nazaran görüş alanımızda gösterilmiş olmaları hasebiyle dünyayı semâda saymak, hiss ve idrâkimizin yetişemediği ötesini, başka ta'bîr ile semânın semâsını diğer semâyı, Kürsî ve Arş diye mülâhaza eylemek muvâfık olduğu kanâatine ermiş bulunuyoruz. Nihâyet şunu da söyleyelim ki: Biz, dünya göğü tefsîrinde hem rivâyeten hem dirâyeten muvâfık görerek iştirâk eylediğimiz Âlûsî'nin yalnız yıldızlara kandîller ıtlâk edilmesi mecâz olduğu hakkındaki fikrine mutlak anlamıyla iştirâk etmeyeceğiz. Çünkü misbâh, sirâc, lamba, kandîl; gerek ışık ve şavkın kendisi, gerek fener gibi oturduğu bir yeri olmak üzere mülâhaza edilsin hepsinde de bu mefhûmlar «yıldızlar» kelimesinde tâm ve hakîkî mânâsıyla mevcûddur. Büyük veya küçük olması buna mâni olmaz. Bu mânâda güneşin büyük bir lüks lambasından farkı yoktur. Ancak hissî ışıklara değil «Ashâbım, yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız hidâyeti bulursun.» hadîsinde olduğu gibi ma'nevî ilimler ve îmân nûrlarına dahi şumûlü kasdedilmiş olmak i'tibârıyla umûmî mecâz sûretinde anlaşılmak gerekir. Ki, gerek maddî, gerek ma'nevî nûrlar, gerek hakîkî, gerek mecâzî kandîller ıtlâk olunabilen ışıklar demek olur. Asıl maksad da bunların göğün üstünde olan

kudret-i İlâhiyye'ye ve en mükemmel güzele delâletle kalblerde îmân ve hidâyet şuûru uyandırmaları bakımından ma'nevî kıymetlerine işâret olduğu siyâk ve sîbâktan zâhirdir. (Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, VII, 5161-5202).

—————oOo—————

وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٦﴾ إِذَا أُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورُ ﴿٧﴾
تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ ۖ كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ ﴿٨﴾ قَالُوا بَلَىٰ قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا
وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ ﴿٩﴾ وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ
﴿١٠﴾ فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْ ۖ فَسُحْقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿١١﴾

6 — Rablarına küfredenler için de cehennem azâbı vardır. Ne kötü dönüş yeridir.

7 — Oraya atıldıklarında; onun kaynarken çıkardığı uğultuyu işitirler.

8 — Nerede ise öfkesinden çatlayacak gibi olur. İçine her bir topluluk atıldığında, bekçileri onlara sorarlar: Size bir uyarıcı gelmedi mi?

9 — Onlar: Evet, doğrusu bize bir uyarıcı geldi ama biz yalanladık ve: Allah, hiç bir şey indirmemiştir. Siz, büyük bir sapıklık içindesiniz dedik, derler.

10 — Eğer kulak vermiş veya akletmiş olsaydık; bu çılgın alevli ateş halkı arasında bulunmazdık, derler.

11 — Böylece günâhlarını i'tirâf ettiler. Yok olsun çılgın alevli cehennem ashâbı.

Cehennemde Kâfirler

Allah Teâlâ, kâfirlerden haber vererek buyuruyor ki: «Rablarına küfredenler için de cehennem azâbı vardır. Ne kötü dönüş yeridir.» Varıp gidilecek ne kötü bir yerdir orası. «Oraya atıldıklarında; onun kaynarken çıkardığı uğultuyu işitirler.» Yani sesi ve çığlığı. Sevrî (تفور) kelimesine, çok suda az tanenin kaynatılması gibi onları kaynatır, mânâsını vermiştir.

«Nerede ise öfkesinden çatlayacak gibi olur.» Hemen hemen öfkesinin şiddetinden ve aşırı kininden dolayı parçalanıp gidecek gibi olur. «İçine her bir topluluk atıldığında, bekçileri onlara sorarlar: Size bir uyarıcı gelmedi mi? Onlar: Evet, doğrusu bize bir uyarıcı geldi ama biz yalanladık ve: Allah, hiç bir şey indirmemiştir. Siz, büyük bir sapıklık içindesiniz, dedik, derler.» Allah Teâlâ mahlûkâtına adâletli davrandığını ve bir kulu için huccet ve delil ortaya koymadan, onlara elçiler göndermeden, azâblandırmayacağını belirtiyor. Nitekim İsrâ sûresinde de: «Biz, bir peygamber göndermedikçe azâb ediciler değiliz.» (İsrâ, 15) buyurmaktadır. Ayrıca Allah Teâlâ Zümer sûresinde şöyle buyurmaktadır: «Oraya vardıklarında kapıları açıldı ve bekçileri onlara dediler ki: İçinizden, size Rabbınızın âyetlerini okuyan ve bugüne kavuşacağınızı ihtâr eden elçiler gelmedi mi? Onlar da: Evet, dediler. Fakat azâb sözü küfredenlerin üzerine hak oldu.» (Zümer, 71) Böylece onlar kendi kendilerini kınarlar ve pişmânlığın fayda vermediği yerde pişmânlık duyarak: «Eğer kulak vermiş veya akletmiş olsaydık bu çılgın alevli ateş halkı arasında bulunmazdık, derler.» Eğer kullanabileceğimiz aklımız veya Allah'ın indirdiği hakkı işitebilecek kulaklarımız olsaydı; bugünkü durumda bulunmaz, Allah'ı inkâr edip küfre düşmez ve bununla gurûr duymazdık. Ne var ki peygamberlerin getirdiği gerçeği koruyacak kadar idrâkimiz ve peygamberlere uymamız için rehberlik edecek aklımız yoktur. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Böylece günâhlarını i'tirâf ettiler. Yok olsun çılgın alevli cehennem ashâbı.» buyuruyor. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer... Ebu'l-Bahteri'den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.)tan duymuş olan bir kişinin kendisine şöyle dediğini bildirmiştir: İnsanlar kendilerini ma'zûr görünceye kadar helâk olmazlar. Bir başka hadîste de şöyle buyurulur: Cehenneme giren herkes kendisinin cennetten çok cehenneme uygun olduğunu muhakkak bilir.

إِنَّ ٱلَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِٱلْغَيْبِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١٢﴾ وَأَسِرُّوا۟ قَوْلَكُمْ أَوِ ٱجْهَرُوا۟ بِهِۦٓ ۖ إِنَّهُۥ عَلِيمٌۢ
بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿١٣﴾ أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ ٱللَّطِيفُ ٱلْخَبِيرُ ﴿١٤﴾ هُوَ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ ذَلُولًا
فَٱمْشُوا۟ فِى مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا۟ مِن رِّزْقِهِۦ ۖ وَإِلَيْهِ ٱلنُّشُورُ ﴿١٥﴾

12 — Muhakkak ki Rablarından gıyâben korkanlar; işte onlar için, mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.

13 — Sözünüzü ister gizleyin, ister açığa vurun; muhakkak ki O, göğüslerin özünü bilendir.

14 — Yaratan bilmez olur mu hiç? Ve O; Latîf'tir, Habîr'dir.

15 — Size yeryüzünü boyun eğdiren O'dur. O halde onun sırtlarında yürüyün. O'nun rızkından yeyin, nihâyet dönüş O'nadır.

Yaratan Elbet Bilir

Allah Teâlâ insanlar görmese de kendisi ile Rabbının arasında bulunan ve Rabbından korkup isyândan çekinerek itâata koyulan kişilerden bahsediyor. Allah'tan başka kimsenin kendisini görmediği yerde, Allah'tan korkup itâat edenler için mağfiret ve büyük bir mükâfât olduğunu bildiriyor. O'nun günâhlarını bağışlayıp sonsuz mükâfât ile mükâfâtlandıracağını haber veriyor. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde sâbit olan bir hadîste şöyle buyurulur: Arş'ın gölgesinden başka gölgenin bulunmadığı günde Allah Teâlâ yedi kişiyi Arş'ının gölgesinde gölgelendirir. Bunların zikredildiği hadîste denir ki: Mevki ve güzellik sâhibi bir kadının kendisini çağırdığı zaman; ben Allah'tan korkarım, diyen kişi. Ve bir sadaka verip de sağının verdiğini solunun bilmeyeceği kadar gizleyen kişi. Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr Müsned'inde der ki: Bize Tâlût İbn Abbâd... Enes'in şöyle dediğini bildirdi: Ey Allah'ın Rasûlü, biz senin huzûrunda iken bir halde, senin yanından ayrılınca başka bir halde oluyoruz, dediler de, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Siz, Rabbınızla başbaşa kaldığınızda nasıl oluyorsunuz? Onlar dediler ki: Allah, gizli açık her yerde bizim Rabbımızdır. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.); öyleyse bu davranışınız münâfıklık değildir, buyurdu. Bizim bildiğimize göre bu hadîsin râvîleri arasında yer alan Sâbit'den yalnızca Hâris İbn Ubeyd hadîs nakletmiştir.

Ve müteâkıben Hak Teâlâ kendisinin gizli açık her şeye muttali' olduğunu bildiriyor: «Sözünüzü ister gizleyin, ister açığa vurun; muhakkak ki O, göğüslerin özünü bilendir.» Kalblerden geçeni bilir. «Yaratan bilmez olur mu hiç?» Yaratan bilmez mi hiç? Denildi ki: Bu âyetin mânâsı şöyledir: Allah yarattıklarını bilmez mi hiç? Ancak birinci mânâ daha doğrudur. Çünkü hemen ardından Allah: «Ve O; Lâtif'tir, Habîr'dir.» buyuruyor.

Bilâhare Allah Teâlâ mahlûkatına vermiş olduğu nimetleri zikrediyor. Yeryüzünü yaratıklarının emrine müsahhar kıldığını ve onlara boyun eğdirdiğini belirtiyor. Yeryüzüne dağlar koyarak onun sarsılıp gitmeyen sâkin bir kara parçası olduğunu, orada çeşmeler fışkırtıp yollar açtığını ve yaratıklar için çeşitli faydalar hazırlayıp ekin ve meyve yerleri halkettiğini beyân ederek: «Size yeryüzünü boyun eğdiren O'dur.

O halde onun sırtlarında yürüyün.» diyor. Yeryüzünde istediğiniz bölgede gezinin. Muhtelif iklîmleri dolaşın. Değişik kazanç ve ticâret türlerini araştırın ve bilin ki; sizin çabalamanız, Allah'ın sizin için müyesser kıldığı mikdârdan öteye geçemez. Bunun için: «O'nun rızkından yeyin.» Sebepleri araştırıp çalışmak, tevekküle aykırı değildir. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Abdurrahmân... Bekr İbn Amr'dan nakletti ki; o, Abdullah İbn Hübeyre'nin şöyle dediğini duymuş: Ebu Temîm el-Ceyşânî Ömer İbn Hattâb'ın şöyle dediğini duyduğunu bildirmiş: Ömer İbn Hattâb da Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu duymuş olduğunu haber vermiş: Eğer siz, Allah'a hakkıyla tevekkül edebilmiş olsaydınız, kuşları rızıklandırdığı gibi sizi de rızıklandırırdı. Sabahleyin aç kalkar, karnı doymuş olarak dönerdiniz. Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce bu hadîsi Abdullah İbn Hübeyre'den nakletmişlerdir. Tirmizî; hasen, sahîh bir hadîstir, der. Rasûlullah (s.a.); Allah'a tevekkülle beraber rızık aramak için gidiş ve dönüşlerden de sözetmiştir. Bu âyette boyun eğdirme, gitme ve dönüş birlikte yer almaktadır: «Nihâyet dönüş O'nadır.» Kıyâmet günü varılacak yer O'nun katıdır. İbn Abbâs, Mücâhid Katâde ve Süddî, «sırtlarında» diye ifâde ettiğimiz (مناكبها) kelimesine; çevresi, etrâfı ve boşlukları, anlamını vermiştir. İbn Abbâs ve Katâde ise dağlar anlamını vermişlerdir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Beşîr İbn Kâ'b'dan nakletti ki; o, bu âyeti okuyup çocuğunun annesi olan câriyesine şöyle demiş : Eğer bu âyetteki (مناكبها) kelimesini bilirsen seni âzâd ederim. Câriye; bu, dağlardır, demiş. Beşîr İbn Kâ'b Ebu Derdâ'ya sormuş, o da; bu, dağlardır, demiş.

İZÂHI

Birinci Mes'ele: Bu âyetin mânâsı şöyledir: Bir şeyi yaratanın o şeyi mutlakâ bilmesi gerekir. Bu öncül, âyetin nassı ile kesinleşmiş olduğu gibi aklî delillerle de kesinleşmiştir. Zîrâ yaratma, maksada uygun olarak îcâd etme ve var etmeden ibârettir. Bir şeyi kasdedenin ise muhakkak o şeyin hakîkatını bilmesi îcâbeder. Çünkü bir şeyden habersiz olan kimsenin o şeyi maksadlı olarak yapması imkânsızdır. Yaratanın; yaratılanın mâhiyyetini muhakkak bilmesi îcâbettiği sâbit olduğu gibi, onun kemiyyetini de bilmesi gerekir. Çünkü yaratılanın daha fazla ve daha eksik değil de yaratıldığı mikdâr üzere gerçeklik kazanması, mutlakâ onu yaratanın (fâil) maksadlı olarak seçmesi ile mümkün olur. Maksad olunca da önce bilgi bulunur. O halde yaratılanın o mikdârı bilmiş olması ve daha fazla, ya da daha az değil de, o mikdârın gerçekleşmesinin daha uygun olduğunu bilerek o mikdârı yoktan var etmiş olması îcâbeder. Aksi takdîrde daha fazla veya daha eksik değil de gerçekleşen o mikdârın husûsiyyet kazanıp ta gerçekleşebil-

mesi için mümkün olan iki taraftan birinin tercîh edilmesinin herhangi bir tercîh ettirici olmadan sağlanmış olması gerekir ki bu, muhâldır. Öyleyse bir şeyi yaratanın mutlakâ o yaratılanın hakîkatını, kemiyyetini ve keyfiyyetini bilmesi îcâb ettiği sâbit olmaktadır. Bu öncül sâbit olunca, biz deriz ki: Bizim arkadaşlarımız (Ehl-i Sünnet) bu âyete dayanarak kulun kendi fiilinin mûcidi olmadığını açıklamaya çalışmışlardır. Bu da iki şekilde olmaktadır:

Birinci Vecih: Derler ki: Eğer kul, kendi fiilinin mûcidi olsaydı; bütün tafsîlâtı ile birlikte onu bilmesi gerekirdi. Kul fiilinin bütün tafsîlâtını bilmediğine göre, onun mûcidi değildir. Bunun gerekirliği iki bakımdandır: Birincisi, bu âyete dayanarak böyle olması gerekir. İkincisi, sözgelimi hareketin on bölümünün gerçekleşmesi mümkün olduğu gibi daha fazla veya daha eksik mikdârda gerçekleşmesi de mümkün olsun. On bölümlük hareketin ihtisâs kesbederek gerçekleşmesi, ne daha fazla ne de daha az mikdârın gerçekleşmemesi muhakkak ki onu bu şekilde gerçekleştiren irâde sâhibi bir kâdirin kudreti nedeniyle olmalıdır. Aksi takdîrde bu on bölümlük hareketin gerçekleşip de, daha fazla veya daha az hareketin gerçekleşmemesi, sonradan meydana gelen bir mümkünün tercîh ettirici bir neden olmaksızın gerçekleşmesini îcâbettirir. Çünkü irâde sâhibi kâdir, bu hareketin on bölüm halinde gerçekleşmesini sağlamış ise, onunun gerçekleşmesi gerektiğini ne daha fazla, ne daha az olmaması îcâbettiğini de bilecektir. Öyleyse sâbit oluyor ki; eğer kul kendi fiillerinin mûcidi olsaydı; onu bütün tafsîlâtıyla bilmesi gerekirdi. Ama kul birkaç bakımdan kendi fiilinin tafsîlâtını bilememektedir.

a) Kelâmcılar hızlı hareketle yavaş hareket arasında bir farklılık bulunduğunu ve bunun da duruşların aralıklarından kaynaklandığı üzerinde ittifâk etmişlerdir. Yavaş hareket eden hareketin sâhibi, bazı yerlerde hareket, bazı yerlerde de durma fiillerini gerçekleştirmiştir. Kaldı ki o hareket sâhibinin zihninden, burada hareket ettiği ve şurada durduğu fikri aslâ geçmiş değildir.

b) Bir hareketi yapan kişi o hareketin bölümlerinin sayısını ancak durduğu yerin başlangıcıyla sonu arasındaki sayıları bilmesi ile bilebilir. Bunu bilmek ise, başından sonuna kadar bu mesâfeyi kaplayan tek tek cevherlerin sayısını bilmeye bağlıdır. Bunun bilinemeyeceği de ma'lûmdur.

c) Uykulu veya baygın kişi bir yandan bir yana hareket ederken hareketinin mâhiyyetini ve sayısını bilmeden hareket eder.

d) Ebu Ali (İbn Sînâ) ve Ebu Hâşim'e göre; bir şeyi yapan kişi bir yerde o şeyin gerçekleşmesini gerektiren bir mânâyı yapmaktadır. Kaldı ki bu şeyin yapılmasını gerektiren mânâ çoğunlukla yaratıkların

zihninden geçmez. Böylece kulun kendi fiilinin mûcidi olmadığı delilleriyle açıklık kazanmış oluyor.

İkinci Vecih: Kulun kendi fiilinin mûcidi olmadığının ikinci vechi bu âyete dayanılarak anlaşılmaktadır. Diyebiliriz ki: Allah Teâlâ, gizli ve açık her şeyi bildiği gibi, göğüslerden geçeni de bildiğini zikretmekte ve müteâkıben de «Yaratan bilmez olur mu hiç?» buyurmaktadır. Bu ifâde daha önceki kısmıyla alâkalıdır. Şöyle ki: Allah Teâlâ gizli-açık kalblerinden geçen ve geçmeyen her şeyin yaratanı olması halinde, baş tarafla bu ifâde bağlantılı olabilir. Çünkü Allah, bütün bunların yaratanı olmasaydı, «Yaratan bilmez olur mu hiç?» buyruğu Allah Teâlâ'nın bu eşyâyı bilmesini gerektirmezdi. Böyle olduğuna göre Allah Teâlâ'nın kulların gizli-açık yaptıklarının, zihinlerinden geçen ve organlarından fiil haline dönüşen her şeyin yaratanı olduğu sâbit olmaktadır. Denilirse ki: Bu âyetten şu mânânın anlaşılması neden mümkün olmasın: Cisimleri yaratan onları bilmez mi hiç? Cisimleri yaratan bilgi sâhibi bu eşyâyı da bilmez mi? Biz deriz ki: Allah Teâlâ'nın bu eşyâdan başka şeylerin yaratanı olması, bunları bilmesini gerektirmez. Zîrâ bir şeyin fâili olanın, başka bir şeyi bilmesi gerekmez. Ama bir şeyin yaratanı olanın o şeyi bilmesi gerekir. Zîrâ bir şeyin yaratanı, yarattığı o şeyi bilmek durumundadır. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXX, 66-67).

İnsanlar bu yeryüzündeki hayatları boyunca gördükleri şeye uzun süre ülfet kesbettikleri ve orada kolayca hayatlarını devâm ettirip suyundan, toprağından, havasından ve rızıklarından, gizli hazînelerinden ve enerjilerinden istifâde ettikleri için Allah'ın yeryüzünü kendilerinin emrine verip emirlerine boyun eğdirişindeki nimetini unutmaktadırlar. Kur'ân-ı Kerîm ise onlara aslında çok geniş olan bu nimeti hatırlatmakta ve göstermektedir. Hem de her neslin bilgi seviyesi nisbetinde anlayabileceği bir ifâde kullanarak.

Yeryüzünün boyun eğmesinden —Bu âyetle ilk muhâtab olan kimselerin— zihnen çıkardıkları mânâ şu idi: Yeryüzü yürünmek, at koşturmak ve denizlerde yüzen gemileri seyretmek için insanoğlunun emrine verilmiştir: Ayrıca ekip biçmek ve verim elde etmek için insanın emrine âmâde kılınmıştır. Havasıyla suyu ile toprağıyla bitkileriyle hayata müsâit hale getirilmiştir.

Bu kısacık ifâdeleri bugünkü ilmin ışığı altında açıklamaya çalışacak olursak, Kur'ân'ın ifâde tarzının genişliği ve yaygınlığı daha da iyi anlaşılır. Bugün ilim «yeryüzünün boyun eğmesi» konusunda neler diyor? Âyetin metninde geçen (ذلول) kelimesi boyun eğmek mânâsınadır. Umûmiyetle hayvanların sâhiplerine boyun eğmesi anlamında kullanılır ki, yeryüzü için bu sıfatın kullanılması maksadlıdır. Zîrâ bizim sâkin ve yerinden kımıldamaz olarak gördüğümüz şu yeryüzü

canlı bir hayvandan farksızdır. Hattâ zıplayan, koşan bir hayvan gibidir. Ama her şeye rağmen omuzunda binen binicisinin emrine boyun eğmekte, onun dizgininden dışarı çıkamamakta ve dizginsiz bir hayvan gibi başıboş kaçıp durmamaktadır. Yeryüzü denen bu hayvan, yalnız boyun eğen bir hayvan değil aynı zamanda süt veren bir hayvandır da.

Bizim üzerine bindiğimiz bu hayvan kendi ekseni etrafında saatta bin mil gibi bir hızla hareket eder. Sonra da aynı manzûme içerisinde güneşin çevresindeki yörüngesinde saatta altmış beş bin mil gibi bir hızla seyreder. Ayrıca yeryüzü ve bağlı bulunduğu güneş manzûmesi hep birlikte saatta yirmi bin millik bir hızla —yaklaşık olarak— gökyüzündeki Sirius burcuna doğru koşarak uzaklaşır. Bu hızlı koşuya rağmen insanoğlu bindiği hayvanın omuzunda emîndir, güvenir, rahattır, düşüp parçalanmaz. Aklı ve zihni bulanmaz. Ve bir kere olsun bu emrine boyun eğen hayvanın sırtından aşağı yuvarlanmaz.

Dünyanın hem kendi ekseni etrafında dönmesi hem de güneşin çevresinde hareket etmesi, sonra hep birlikte güneş manzûmesinin Sirius yıldız kümesine doğru hareketi son derece plânlı olarak tanzîm edilmiştir. İlk ikisinin insan hayatı üzerindeki te'sîrini daha önceleri belirtmiştik. Hattâ yalnız insan hayatı değil, yeryüzündeki bütün varlıkların hayatı üzerindeki te'sîri ma'lûmdur. Dünyanın kendi ekseni etrafında dönmesinden gece ve gündüz meydana gelir. Eğer yeryüzü ebediyyen gündüz olsaydı, sıcaktan yaşama imkânı kalmazdı. Güneş etrafındaki dönüşünden ise mevsimler meydana gelir. Şâyet yeryüzü tek bir mevsimden ibâret olsaydı, bugünkü hayat şekli kat'iyyen mümkün olmazdı. Yeryüzünün ve güneşin Sirius yıldız kümelerine doğru hareketinin hikmeti ise henüz anlaşılmış değildir. Şüphesiz ki bu hareketin kâinât içerisindeki muazzam âhenkle irtibâtı olsa gerektir.

Bütün bu baş döndürücü hareketleri aynı anda yapan, bu emre boyun eğen hayvan, hareketini devâm ettirirken hep aynı sâbit konumunu devâm ettirir. Ekseni etrafındaki eğimi yaklaşık olarak 23,5 derecedir. İşte bu eğimden ve güneşin etrafındaki hareketinden dört mevsim meydana gelir. Eğer bu eğim hareket esnâsında kayacak olsa bitkilerin ve yeryüzündeki hayat halkasının üzerinde dönüp durduğu dört mevsim düzeni bozulur gider.

Yüce Allah, yeryüzünü insanoğlunun emrine boyun eğdirmiştir. Ona bir çekim gücü vererek hareketleri esnâsında onları kendine çeker. Ayrıca Atmosfer basıncı sâyesinde insanın dünya üzerindeki hareketi kolaylaşır. Eğer atmosfer basıncı bugünkünden daha ağır olsaydı, insanın yeryüzünde hareketi imkânsızlaşır veya en azından zorlaşırdı. Basıncın derecesine göre ya doğrudan doğruya yere yapışırdı veya eğilip

bükülürdü. Şâyet atmosfer basıncı bugünkü durumdan biraz daha az olsaydı insanın adımları birbirine karışır çevresindeki hava basıncıyla kendi organlarının iç basıncı arasındaki denge bozulacağından organları dağılır giderdi. Nitekim atmosfer tabakalarında hava basıncını tanzîm etmeden hareket etmek isteyenlerin karşılaştıkları felâket bu olmaktadır.

Yüce Allah, yeryüzünü insanoğlunun emrine boyun eğdirmiş, üst kısmını yayarak satıh kesiminde yumuşak toprağın oluşmasını sağlamıştır. Şâyet dünyanın yüzü —ilmin tahmîn ettiği gibi karaların soğuyup donması esnâsındaki durumunda olduğu şekilde— katı kayalıklardan meydana gelmiş olsaydı; o zaman hem üstünde yürümek mümkün olmazdı, hem de bitki yetişmesi imkânsızlaşırdı. Fakat Yüce Allah, hava ve yağmur gibi atmosfer olaylarının te'sîriyle bu katı kayaları parçalamış ve hayat için elverişli olan verimli toprağı meydana getirmiştir. Toprakla birlikte orada bitkiler ve rızıklar yaratmış ki bu dizginli hayvanın sırtına binen insanlar onun sütünü sağıp durmaktadırlar.

Yüce Allah yeryüzünü insanın emrine boyun eğdirmiş ve onun çevresini saran hava tabakasını hayat için gerekli olan çeşitli elementlerle doldurmuştur. Teneffüs edilen havada, öyle ince ölçülerle muhtelif elementler bulunmaktadır ki, bu ölçülerden herhangi birisi bozulacak olsa hayat imkânı kalmaz ve hayatın temelden devâmı mümkün olmaz. Meselâ, havada oksijen nisbeti yaklaşık olarak yüzde 21'dir. Azotun nisbeti ise yüzde 78, geriye kalan kısmın içinde ise onbinde üç nisbetinde karbondioksit ve diğer elementler bulunmaktadır. İşte bu nisbetler ile ancak yeryüzünde hayatın devâmı imkân dâhiline girebilmektedir.

Yüce Allah, hayat için zarûrî olan milyonlarca bileşikleri birleştirerek yeryüzünü insanların emrine boyun eğdirmiştir. Bu zarûretler arasında dünyanın, güneşin ve ayın hacmi, yeryüzünün güneşten ve aydan uzaklığı, güneşin ısı derecesi, yeryüzünün kabuk kısmının kalınlığı, dünyanın hareket hızı ekseni etrafındaki eğimi, karaların ve denizlerin yayılış nisbeti, dünyanın etrafını saran atmosfer tabakasının yoğunluğu gibi daha nice nice âhenkler bulunmaktadır. İşte bütün bunların birleşmesinden sonra yeryüzü insanların emrine boyun eğdirilmiştir. Ve işte bunlardır yeryüzünü rızık kaynağı kılan. Bunlar sâyesinde dünyada hayatın varlığı imkân dâhiline girmiş ve hasseten insan denilen canlının yaşaması mümkün olmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm bu gerçeklere işâretle her ferdin ve her neslin, kendi takati nisbetinde bilgi ve tecrübesinin ulaşabildiği kadar ondan faydalanmasını hedef almıştır. Bununla insanın çevresinde bulunan her şeyi idâre eden, yeryüzünü onun emrine veren, onu da yeryüzünü de koruyan Allah'ın kudret eline işâret etmek istemiştir. Bu ilâhî kudret

eli bir an uzaklaşacak olsa bütünüyle kâinât nizâmı kökünden yıkılır, üzerinde bulunan varlıklarla birlikte yok olup gider.

Âyet-i kerîme insanın iç dünyasını bu baş döndürücü gerçekler karşısında uyarınca kendini ve mevcûdâtı yaratan Rahmân ve Rahîm olan yaratıcı yerin sırtlarında yürüyüp Allah'ın verdiği rızıktan yemelerine müsâade ediyor:

«Şu halde yerin sırtlarında yürüyün. Allah'ın verdiği rızıktan da yeyin.»

Sırtlarında yürüme izni çıktığına göre elbette düzlüklerinde ve kumsallarında yürüme izni de vardır.

Yeryüzünde bulunan bütün rızık Allah'ın yaratığı olarak O'nun mülkündendir. Binâenaleyh, insanların kafasına takılan rızık kelimesinin ifâde ettiği mânâdan çok daha geniştir buradaki anlamı. Burada rızıktan maksad, sadece insanların ihtiyâçlarını te'mîn için ellerinde bulundurdukları mal değildir. Bunun aksine Hak Teâlâ'nın yeryüzüne tevdî' ettiği her türlü rızık ve varlık sebepleridir. Ve temelde yeryüzünün teşekkülündeki elementlerden tutun da bu elementlerin taksîmindeki nisbetlere kadar uzanır. Ayrıca Allah'ın bitkilere ve canlılara —ki insanlar da bunlar arasındadır— bu elementlerden faydalanmak için verdiği kudreti de ihtivâ eder.

Biz, kısaca bu mânâdaki rızkın gerçeklerinden bazı noktalarına işâret etmeğe çalışalım:

Diğer yönden, bilindiği gibi, bütün bitkilerin hayâtiyeti havada bölünmeyeçek kadar az miktarda bulunan karbondioksite dayanmaktadır, bitkiler âdeta bunu teneffüs ederler. «Fotosentez» denilen bu karmaşık kimyevî reaksiyonu basit olarak anlatabilmek için şöyle söyleyelim: Ağacın yaprakları akciğer gibidir, bunlar, o inâdçı karbondioksidi güneş ışığında karbona ve oksijene ayırma kudretine sâhiptirler. Başka bir deyişle yeşil ağaç yaprağı oksijen gazını çıkarır ve karbonu, ağacın kökleri vâsıtasıyla aldığı suyun hidrojeni ile birleştirerek saklar. Tabîat sihirli bir fabrikasyonla bu elemanlardan şeker, selüloz, çeşitli kimyevî maddeler, meyvalar ve çiçekler îmâl eder. Bununla bitkinin hem kendisi beslenir hem de yeryüzündeki bütün hayvanların beslenmesine yetecek mikdârı üretir. Aynı zamanda bitkiler, bizim teneffüs ettiğimiz ve onsuz hayatın beş dakikadan fazla süremediği oksijen gazını çıkarırlar.

Netîce olarak öyle anlaşılıyor ki bütün bitkiler, ormanlar, otlar, her yosun parçası, yeşillik ve ekinlerin hepsi... Bütün bunlar en azından karbondan ve sudan teşekkül etmiştir. İnsanlar ve hayvanlar karbondioksit, bitkiler de oksijen gazı çıkarırlar. Eğer bu karşılıklı alış-veriş olmasaydı; insan ve hayvan hayatı, yahut da bitki hayatı eninde sonunda bütün oksijeni veya bütün karbondioksidi tüketecekti. Bu

karşılıklı denge tamâmen bozulunca ya bitkiler kuruyacak ya da insan ölecekti. Yapılan son keşifler netîcesinde az miktarda karbondioksitin insanların ve hayvanların büyük çoğunluğunun hayatı için zorunlu olduğu ve ayrıca bitkilerin de bir mikdâr oksijen kullandığı anlaşılmıştır.

Burada hidrojeni de hatırlatmamız gerekir. Gerçi biz hidrojeni teneffüs etmiyoruz, fakat hidrojen olmaksızın suyun varlığı mümkün değildir. Gerek hayvan, gerek bitki varlığında suyun (protoplazma içinde) mevcûdiyet oranı insanı dehşete sevk edecek derecededir. O halde hiç bir şekilde sudan müstağnî kalınamaz.

Oksijen, hidrojen, karbondioksit ve karbon, ister ayrı ayrı olsunlar, ister çeşitli şekillerde birleşmiş olarak bulunsunlar, biyolojinin temel elemanlarını teşkîl ederler. Hayatın, üzerinde kuruldûğu temel de aynıdır. Bununla beraber milyonlarca ihtimâl arasında öyle bir tesâdüf olamaz ki bütün bu gerekli unsurların aynı zamanda ve aynı gezegende bulunmasını gerektirsin, hem de hayat için zarûrî olan bu isâbetli oranlar içinde. İlim bu gerçekleri açıklayamamaktadır. Bütün bunların bir tesâdüf eseri olduğunu söylemek matematik ilmini hiçe saymaktır.

Yeryüzündeki rızıklar arasında azot dolaşımı da bulunmaktadır, şöyle ki :

Eriyebilen azotun bir gübre olarak toprağa girme yolları ikidir. Zâten herhangi bir şekilde azot olmaksızın herhangi bir bitkinin doğup büyümesi mümkün değildir.

Azotun toprağa giriş yollarından biri, belirli bakterilerin üremesi yoludur. Bu bakteriler yonca, bezelye, fasulye ve diğerleri gibi baklagillerin köklerinde barınır. Bunlar havadaki azotu alır ve bileşik hale getirir. Bitki kuruyunca bileşik azotun bir kısmı toprakta kalır. Azotun toprağa nüfuz edişinin ikinci yolu da şimşek çakması yoludur. Şimşek atmosferden geçtiği sırada bir miktar oksijenle azotu birleştirir, yağmur da bunu bileşik azot halinde toprağa düşürür.

Yeryüzünün içinde saklı bulunan katı ve akıcı madenlerden müteşekkil rızıklara gelince hepsi de yeryüzünün meydana gelişinde ve içinde bulunduğu şartlara bağlıdır. Biz bunları uzun uzadıya anlatacak değiliz. Bu seri açıklamaların ışığı altında anlaşılıyor ki buradaki rızık kelimesi insanların bu kelimeyle anlamak veya anlatmak istediklerinin dışında çok daha geniş bir mânâ ifâde etmektedir. Tamâmen yeryüzünün ana projesi ve meydana gelişiyle ilgili derin sebebleri dile getirmektedir. Yüce Allah insanlara yeryüzünün rızıklarından yeme iznini verirken lutfederek yeryüzünü onların emrine müsahhar kılıyor. Rızık kaynaklarını kolayca sağlamalarına izin veriyor. Ayrıca insanlara bu kaynaklara el uzatıp faydalanma gücünü de lutfediyor: «Şu halde yerin sırtlarında yürüyün. Ve onun verdiği rızıktan da yeyin.»

Bu izin Allah'ın ilmindeki takdîr gereğince ölüm ve hayatla imti-

hân zamanı ile sınırlıdır. Yeryüzündeki imtihân süresi bitince ölüm gelir ve ardından olacaklar olur. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XV, 101-106).

—oOo—

ءَأَمِنتُم مَّن فِي السَّمَاءِ أَن يَخْسِفَ بِكُمُ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ ﴿١٦﴾ أَمْ أَمِنتُم مَّن فِي السَّمَاءِ أَن يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ
حَاصِبًا فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ ﴿١٧﴾ وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿١٨﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى
الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَافَّاتٍ وَيَقْبِضْنَ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمَٰنُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ ﴿١٩﴾

16 — Gökte olanın, sizi yerin dibine geçirmesinden emîn mi oldunuz? O zaman yer, sarsıldıkça sarsılır.

17 — Yoksa gökte olanın, başınıza taş göndermesinden emîn mi oldunuz? Benim tehdîdimin nasıl olduğunu yakında bileceksiniz.

18 — Andolsun ki onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Beni inkâr nasılmış?

19 — Onlar; üzerlerinde kanat çırpan sıra sıra kuşları görmezler mi? Onları Rahmân'dan başkası tutmuyor. Muhakkak ki O; her şeyi Gören'dir.

Nasıl Emîn Olabilirsiniz?

Bu da Allah'ın mahlûkâtına başka bir lutuf ve rahmetinin ifâdesidir. Allah Teâlâ kullarının bir kısmını küfretmeleri ve kendisiyle beraber başkalarına ibâdet etmeleri nedeniyle azâblandırmaya gücünün yettiğini bildiriyor ve buna rağmen yine de halîm davranıp onları azâblandırmaktan vazgeçtiğini, acele etmeyip cezâlarını te'hîr ettiğini haber veriyor. Nitekim Fâtır sûresinde de şöyle buyurmaktadır: «Şâyet Allah, insanları kazandıklarıyla muâheze etmiş olsaydı; onun üstünde hiç bir canlı bırakmazdı. Fakat onları belli bir süreye kadar te'hîr eder. Süreleri geldiği zaman ise; muhakkak ki Allah, kulları için Basîr olandır.» (Fâtır, 45).

Burada ise buyuruyor ki: «Gökte olanın, sizi yerin dibine geçirmesinden emîn mi oldunuz? O zaman yer, sarsıldıkça sarsılır.» Gider, gelir ve depreşir. «Yoksa gökte olanın, başınıza taş göndermesinden emîn mi

oldunuz?» Sizi ezen çakılların bulunduğu rüzgâr göndermesinden emîn mi oldunuz? Nitekim İsrâ sûresinde de şöyle buyurur: «Kara tarafında sizi yere batırmasından veya başınıza taş yağdırmasından emîn mi oldunuz? Sonra kendiniz için bir vekîl de bulamazsınız.» (İsrâ, 68). Burada da onları tehdîd ederek: «Benim tehdîdimin nasıl olduğunu yakında bileceksiniz.» buyuruyor. Benim tehdîdimin ve o tehdîdden kaçıp yalanlayanların âkıbetinin nasıl olduğunu bileceksiniz.

«Andolsun ki onlardan öncekiler de yalanlamışlardı.» Geçmiş milletlerden ve eski nesillerden bazıları da yalanlamışlardı. «Beni inkâr nasılmış?» Benim onları inkâr edişim ve cezâlandırışım nasıl oldu? Onları cezâlandırmam ne kadar şiddetli, ne kadar acıklı ve ne büyük cezâ idi.

«Onlar; üzerlerinde kanat çırpan sıra sıra kuşları görmezler mi?» Bazan havada kanatlarını sıra sıra yapan, bazan da kanatlarını toplayıp sonra yayıveren kuşları. «Onları Rahmân'dan başkası tutmuyor (havada).» Rahmân'ın rahmeti ve lutfu îcâbı onları emrine verdiği havadan başka bir şey kendilerini tutmuyor. «Muhakkak ki O; her şeyi görendir.» Mahlûkâtından her şeyin neye elverişli olduğunu en iyi gören O'dur. Bu âyet-i kerîme, Nahl sûresindeki şu âyete benzemektedir : «Göğün boşluğunda; Allah'ın buyruğuna boyun eğerek uçan kuşlara bakmıyorlar mı? Onları Allah'tan başka kimse tutmaz. İnanan bir kavim için muhakkak ki bunda da âyetler vardır.» (Nahl, 79)

İ Z Â H I

Bu emre boyun eğen hayvanın sırtında yaşayan onun sütünü sağarak paylarına ayrılmış olan rızkını elde eden insanlara bu hayvanın nasıl birden bire dizginini kırıp emirden çıktığını ve sütünü sağdırmadığını öğretiyor. Allah Teâlâ azıcık sarsılmasına müsâade ettiği zaman başlıyor sırtında bulunan her şeyi yerinden oynatmaya veya yıkmaya. Üzerinde bulunan her şeyi atıp kaçmaya. Hiç bir kuvvet tutamıyor artık onu. İşte depremler ve volkanik patlamalar bu azgın ve vahşî hayvanın tabîatında saklı bulunan hallerini seriyor gözler önüne. Aynı azgın yaratığı tutan Allah'ın dizginidir. O dizgini elinde bulunduran zât müsâade etmedikçe sarsılmaz. O'nun müsâadesi halinde ise omuzunda bulunan her şeyin yerle bir olup yıkılması için sayılı birkaç sâniye yeter. Veya içinde sakladıklarını dev gibi ağızlarını açarak kusup atması, batırıp yakması için kâfî gelir. Ve işte o zaman başlar o sarsılmaya... İnsanlar ise hiç bir şey yapamazlar bu durum karşısında. Zâten bir şey yapmak da gelmez ellerinden. Zelzelelerin sarsıntıların ve volkanik patlamaların dehşeti anında insanlar korkunç bir kafeste mahsûr kalmış güçsüz fareler gibi ölürler, eğer dizginleri elinde tutan büyük kudretten habersiz oyalanıp gaflet içinde emîn dururlarsa.

İnsanlar korkunç kasırgaların, azgın rüzgârların yakıp yıktığını mahvedip ezdiğini görürler, bütün bilgileri ve yaptıklarıyla onun karşısında âciz kaldıklarını farkederler. Kasırga bir coşmaya başladı mı, öldürücü taşları başlara yağdırmaya başladı mı yoluna gelen her şeyi alır önüne katar, kara dinlemez, deniz dinlemez, hava dinlemez. Ve işte bunu gören insan cılız, gülünç ve şaşkın bakıp kalır karşısında. Tâ ki Allah onun dizginini tutup dindirip sindirinceye kadar.

Kur'ân-ı Kerîm işte bu hayvanın sessizliği, gidişinin selâmeti karşısında aldanıp kalan, heveslere kapılıp onu yaratan ve besleyeni unutan insanlara ellerinden hiç bir şeyin gelmediği bu azgınlıkları hatırlatıyor. Ayaklarının altında sâbit duran toprakların sarsılıp kaymaya başladığı, böğürüp ateşler yağdırdığı, çevrelerinde bulunan sâkin rüzgârın korkunç ateş kıvılcımlarına dönüşünün ve bunların karşısına beşer yapısı hiç bir gücün duramayışını, onun mahvetmesine hiç bir kuvvetin engel olamayışını hatırlatıyor. Bunlarla uyararak sinirleri yerinden koparan, mafsalları birbirinden ayıran tehdîdlerle ihtâr ediyor: «Benim tehdîdimin nasıl olduğunu yakında bileceksiniz...» Ve onlara, beşeriyetin başından geçen daha önceki yalanlayıcılara gelen felâketleri örnek olarak veriyor:

«Andolsun ki onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Beni inkâr etmek nasılmış...»

Allah Teâlâ onlardan önce yalanlayanları yalanlamalarından dolayı reddetmişti. İşte burada onu sorarak: «Beni inkâr etmek nasılmış?» buyuruyor. Bilmektedir onlar bu inkârın nice olduğunu. Çünkü onlardan kalan harâbeler, yıkıntılar ve felâket hâtıraları bu inkârın nasıl olduğunu anlatmaktaydı kendilerine. İnkârın ardından gelen felâketleri de dile getirmekteydi.

Allah'ın sözkonusu ettiği emniyet ise Allah'ın kudret ve takdîrinden habersizliği gösteren duygudur. Yoksa riâyet ve rahmetine güven mânâsına değildir. Bunlar birbirinden ayrıdırlar. Mü'min Rabbına güvenir, O'nun lutuf ve rahmetini ister. Ancak bu, onu yeryüzünün eğlencelerine daldırıp gaflet ve isyâna sürüklemez. Bilakis devâmlı uyanıklığa, Allah'tan hayâ etmeye, gazabından sakınıp takdîrindeki gizli noktalardan çekinmeye ve bunun yanı sıra emniyet ve güvene sevkeder.

İmâm Ahmed, senediyle Hz. Âişe (r.a.)den rivâyet ederek der ki: Ben Rasûlullah (s.a.)ı tâm bir gülüşle gülerken görmedim. Sadece tebessüm ederdi. Hz. Âişe der ki: Hz. Peygamber hava kararmasını gördüğünde veya şiddetli bir rüzgârın esmesinde onun te'sîri hemen yüzünden anlaşılırdı. Hz. Âişe der ki: Ey Allah'ın Rasûlü, insanlar bulutu gördükleri zaman yağmur gelecek diye sevinirler. Ama görüyorum ki siz onu görünce yüzünüzdeki nefret belli oluyor. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ey Âişe, onda bir azâbın olmasından beni emîn

kılacak ne vardır? Çünkü bazı kavimler rüzgârla azâblanmışlardır. Onlar da azâbı gördüklerinde bu gelen bulut bize yağmur yağdıracaktır, demişlerdi.

İşte bu devâmlı uyanıklık, Allah'ın takdîrini hissetmek ve Kur'ân'ın naklettiği hâdisler, Allah'ın rahmet ve lutfuna güvenerek emîn olmayı kat'iyyen reddetmez.

Ayrıca bu, zahîri sebepleri birinci sebebe ircâ mâhiyetindedir. Bütün işleri, mülkü elinde bulunduran zâta havâledir. Ve O, her şeye kâdirdir. Yer sarsıntısı, kasırga, volkanik patlamalar, fırtınalar ve diğer tabiî güçler konusunda insanın elinden hiç bir şey gelmez. Bütün bunlar Allah'ın elindedir. İnsanların bu husûsta bildikleri tek şey yalnız tahmînlerdir. Bu tahmînlerle o hâdiselerin nasıl meydana geldiğini açıklamaya çalışırlar. Ne var ki, onların meydana gelişine karışamazlar, onlara karşı kendilerini koruyamazlar. Yer sarsıntılarından herhangi birisi, salgınlardan herhangi bir salgın insanların dünya üzerinde meydana getirdikleri şeylerin hepsiyle bir rüzgârın bir yaprakla oynaması gibi oynar. Şu halde en iyisi insanların bu konuda kâinâtın yaratıcısına dönmeleri, bu hâdiseleri hükmeden kanunların yapıcısına ve bir cephesiyle bu hâdiselerde tecellî eden kuvvetlerin var edicisine yönelmeleridir. Bir yücelik işâreti olarak, semâya el açmalı bütün mülkü elinde tutan ve her şeye kâdir olan Allah'ı hatırlamalıdırlar.

Hiç şüphesiz ki insanoğlu, Allah'ın ona lutfettiği nisbette güçlü ve kuvvetlidir. Hak Teâlâ'nın vermiş olduğu bilgi ölçüsünde bilebilir. Ne var ki, bu akılları durduran kâinâtın dizgini yaratıcısının elindedir. Kanunlarını yapan O'dur. Enerjisini veren O. Kâinâttaki tabiî güçler O'nun koyduğu kanunlar doğrultusunda ve hudûdu içerisinde hareket eder. Burada insanın payına düşen belirli bir nisbettir. İnsanın bildiği, ancak belli bir ölçüye göredir. İnsan, zaman zaman meydana gelen hâdiselerde, korkunç tabiî güçlerin karşısında eli böğründe ve hayret içerisinde kalır. Bu güçlerin yaratıcısını ve koruyucusunu hatırlamaktan başka bir şey yapamaz. Onun avn ü inâyetine yönelmek için el açar. O takdîr ettiği nisbette insanın emrine bu tabiî kuvvetlerden müsahhar kılacağını teşhîr eder.

Bu hakîkat unutulduğu zaman insanoğlu, Allah'ın bir takım kâinât güçlerini kendi emrine almak için onun payına ayırdığı bilgi ve kudreti putlaştırıp kendisini ona kaptırarak aldandığı vakit; insan gerçek bilgiden uzaklaşır, kendisini ve rûhunu yüce kaynağa bağlayan bağını koparır ve yeryüzünde mevcûdâtın rûhundan uzaklaşmış olarak ebediyyen çirkin bir hayata dûçâr olur. Halbuki mü'min ilim adamı bu güzellikler şenliği kâinâtla birlikte Allah'ın huzûrunda eğilerek yücelerin yücesiyle bağlantı kurar. Bu zevki ancak tadanlar bilir. Allah nasîb ettiyse eğer...

Kâinâtın baş döndürücü güçleri insanı zorla çevirir ve teslîmiyete sevkeder. İster bu tadı tatsın, ister tatmasın insan yapabileceği kadarını yapar. Açıklayabileceği kadarını açıklar, ulaşabileceği kadar güce ulaşır. Sonra kâinât kuvvetlerinin karşısında gülünç, cılız ve hayretler içerisinde kalır. Bazı kereler fırtınadan korunabilir. Ama fırtına o korunsa da yoluna devâm eder. Çünkü onu durdurmak insanın elinde değildir. Onu durduramayacağı gibi karşısına da çıkamaz. İnsan bilgi ve çabasıyla çok az kereler fırtınalardan korunup kaçabilir. Çoğu kereler ise kasırga ve bora, duvarlarının ötesinden yerle bir eder binâsını. Deniz dalgalanır, köpük köpük olur. Bir de bakarsınız ki insanların yaptıkları en büyük gemi rüzgârın önünde bir çocuk fırıldağına döner. Zelzele ve volkanlara gelince, her ikisi de eskiden ta sonsuza kadar aynı kuvvet kaynağı olarak kalır. Ancak körler kalkıp ta bu varlıklar dünyasında «insanın yalnız başına ayakta durabileceğini» veya varlıkların hâkimi olarak kalabileceğini kemküm ederek mırıldanabilir.

Şurası muhakkak ki insan bu yeryüzünde Allah'ın izniyle halîfe seçilmiştir. Ve Allah'ın dilediği kadar güç ve bilgi verilmiştir ona. Onu koruyan ve muhâfaza eden Allah Teâlâ'dır. Rızkını O vermektedir. Şâyet Allah bir an elini çekecek olsa insanın emrine verilmiş olan bu kuvvetlerden en güçsüzü bile onu ezip paralar. Bir sinek veya ondan çok küçük bir varlık dahi yer bitirir. Ama Allah'ın izni ve muhâfazasına güvenmektedir o. O'nunla korunmaktadır, O'nun tarafından ikrâm olunmaktadır. Şu halde nereden ikrâm olunduğunu iyi bilmesi gerekir. Şüphesiz ki bu büyük lutuftur. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XV, 107-111)

—oOo—

أَمَّنْ هَٰذَا ٱلَّذِي هُوَ جُندٌ لَّكُمْ يَنصُرُكُم مِّن دُونِ ٱلرَّحْمَٰنِ ۚ إِنِ ٱلْكَٰفِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ ﴿٢٠﴾ أَمَّنْ هَٰذَا
ٱلَّذِي يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُۥ ۚ بَل لَّجُّوا۟ فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ ﴿٢١﴾ أَفَمَن يَمْشِي مُكِبًّا عَلَىٰ وَجْهِهِۦٓ أَهْدَىٰٓ
أَمَّن يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٢٢﴾ قُلْ هُوَ ٱلَّذِيٓ أَنشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ ٱلسَّمْعَ وَٱلْأَبْصَٰرَ
وَٱلْأَفْـِٔدَةَ ۖ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿٢٣﴾ قُلْ هُوَ ٱلَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي ٱلْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾
وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٢٥﴾ قُلْ إِنَّمَا ٱلْعِلْمُ عِندَ ٱللَّهِ وَإِنَّمَآ أَنَا۠ نَذِيرٌ مُّبِينٌ
﴿٢٦﴾ فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سِيٓـَٔتْ وُجُوهُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَقِيلَ هَٰذَا ٱلَّذِي كُنتُم بِهِۦ تَدَّعُونَ ﴿٢٧﴾

20 — Rahmân'dan başka size yardımda bulunacak ordunuz kimdir? Kâfirler sadece gurûr içindedirler.

21 — Eğer O, rızkınızı tutup kesiverecek olursa; size rızık verecek kimdir? Hayır onlar, azgınlık ve nefret içinde direnip durmaktadırlar.

22 — Yüzükoyun sürünen mi daha çok hidâyettedir, yoksa doğru yolda düpedüz yürüyen mi?

23 — De ki: Sizi yaratan ve sizin için kulaklar, gözler ve kalbler vareden O'dur. Ne de az şükrediyorsunuz.

24 — De ki: Sizi yeryüzünde yaratıp yayan O'dur. Ve O'na toplanıp götürüleceksiniz.

25 — Derler ki: Doğru sözlüler iseniz, bildirin ne zamandır bu va'd?

26 — De ki: Bilgi; ancak Allah katındadır. Ve ben, sadece apaçık bir uyarıcıyım.

27 — Onu yaklaşırken gördükleri vakit, küfredenlerin yüzleri buruştu. Ve: Sizin isteyip durduğunuz işte budur, denildi.

Kimdir O?

Allah Teâlâ, kendinden başkasına kulluk eden ve onlardan rızık ve yardım dileyen müşrikleri bu inançlarından dolayı kınayarak ve umduklarını elde edemeyeceklerini bildirerek buyuruyor ki: «Rahmân'dan başka size yardımda bulunacak ordunuz kimdir?» O'ndan başka sizi koruyan bir dostunuz ve yardımcınız yoktur. «Kâfirler sadece gurûr içindedirler.»

«Eğer O, rızkınızı tutup kesiverecek olursa; size rızık verecek kimdir?» Allah Teâlâ rızkını kesiverecek olunca O'ndan başka sizi rızıklandıracak kimdir? Yaratıp rızık veren, alıp veren O'ndan başka hiç bir kimse yoktur. Yalnızca Azîz ve Celîl olan Allah bunları yapar. O'nun şerîki yoktur. Onlar bunu bilmelerine rağmen O'ndan başkasına ibâdet etmektedirler. Bu sebeple Hak Teâlâ âyetin devâmında: «Hayır onlar, azgınlık ve nefret içinde direnip durmaktadırlar.» buyuruyor. Sapıklık, şüphe ve azgınlıklarında devâm edip gitmektedirler. Bunun sebebi Hakk'a sırtlarını dönüp inâd, kibir ve nefret içerisinde gerçeğe tâbi olmamalarıdır.

«Yüzükoyun sürünen mi daha çok hidâyettedir, yoksa doğru yolda

düpedüz yürüyen mi?» Bu, Allah Teâlâ'nın mü'min ve kâfire örnek verdiği bir misâldir. Kâfirin misâli; yüzükoyun sürünen, dosdoğru gidemeyen kimse gibidir. Nereye gittiğini ve hangi yolu tuttuğunu bilmez. Bilakis o, başıboş kendini yitirmiş ve sapıklık içerisinde yüzmektedir. «Bu mu daha çok hidâyettedir, yoksa doğru yolda düpedüz yürüyen mi?» Dosdoğru, açık ve seçik bir yolda yürüyen mi? O yol, kendiliğinden dosdoğru bir yoldur. Bu ise dünyadaki kâfir ve mü'minin örneğidir. Âhirette de böyle olacaklardır. Mü'min dosdoğru yolda düpedüz yürüyecek ve cennet bahçelerine giden yolu tutacaktır. Kâfir ise, yüzüstü sürüklenip cehennem ateşine sürülecektir. Sâffât sûresinde buyurulduğu gibi: «Zulmetmiş olanları ve onların eşlerini toplayın. Onların taptıklarını da. Allah'tan başka. Ve onları cehennem yoluna götürün. Durdurun onları; çünkü onlar sorumludurlar. Size ne oldu ki birbirinizle yardımlaşmıyorsunuz? Hayır, onlar bugün teslîm olmuşlardır.» (Sâffât, 22-26) İmâm Ahmed İbn Hanbel merhûm der ki: Bize İbn Nümeyr... İsmâîl'den, o da Nefî'den nakleder ki; o, Enes İbn Mâlik'in şöyle dediğini işittim, demiş: Ey Allah'ın Rasûlü, insanlar yüzleri üstü nasıl sürüklenirler? denildi de, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Onları ayakları üstü yürüten, yüzleri üstü yürütmeye kâdir değil midir? Bu hadîs Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Yûnus İbn Muhammed kanalıyla Enes'ten aynı şekilde nakledilir.

«De ki: Sizi yaratan ve sizin için kulaklar, gözler ve kalbler var eden O'dur.» Siz anılmaya değer bir şey bile değilken, ilkin sizi yaratan ve sizin için akıllar ve idrâkler veren O'dur. «Ne de az şükrediyorsunuz.» Allah'ın size lutfederek verdiği bu güçleri O'na itâat, emirlerine uyma ve yasaklarını terketme konusunda ne de az kullanıyorsunuz.

«De ki: Sizi yeryüzünde yaratıp yayan O'dur.» Sizi değişik renkten ve dilden olmanıza rağmen, yeryüzünün her tarafına dağıtıp yaymış olan O'dur. Sizin dış görünüşleriniz, şekilleriniz ve sûretleriniz birbirinden çok farklıdır. «Ve O'na toplanıp götürüleceksiniz.» Bunca değişiklik ve farklılıktan sonra O'nun huzûrunda toplanacaksınız. Önce sizi dağıttığı gibi tekrâr eski halinize döndürüp toplayacaktır.

Sonra Hak Teâlâ, öldükten sonra dirilmenin vukûunu uzak sayan inkârcı kâfirlerden bahsederek buyuruyor ki: «Derler ki: doğru sözlüler iseniz, bildirin ne zamandır bu vaad?» Bu dağılmadan sonra toparlanmanın ne zaman olacağını bildirin bize. «De ki: Bilgi; ancak Allah katındadır.» Kesin olarak toparlanma vaktini ancak O, bilir. Sadece bana bu toplanmanın muhakkak olacağını ve kaçınılmasının imkânsız olduğunu, binâenaleyh kendisinden sakınılması gerektiğini bildirmemi emretmiştir. «Ve ben, sâdece apaçık bir uyarıyıcım.» Benim görevim yalnızca teblîğdir. İşte ben de onu yerine getirdim.

«Onu yaklaşırken gördükleri vakit, küfredenlerin yüzü buruştu.»

Kıyâmet koptuğunda, kâfirler bunu gördüğünde, işin yakın olduğunu anladıklarında —zaman uzasa da gelecek olan her şey gelecektir— yalanladıkları şey gerçekleştiğinde, bu; kendilerini orada bekleyen kötülükleri bilmelerinden dolayı onları üzer ve rahatsız eder. Kötülük onları kuşatmıştır. Akıllarında hesâblarında olmayan Allah'ın emri gelip çatmıştır. «Halbuki Allah katından onlara hiç hesâblamadıkları şeyler belirmiştir. Onlara, işledikleri kötülükler belli olmuş, alaya aldıkları şeyler de kendilerini çepeçevre sarmıştır.» (Zümer, 47-48). Bu sebeple onları uyarmak ve ihtâr etmek için kendilerine şöyle denildi: «Sizin isteyip durduğunuz işte budur.» Çabucak gelmesini istediğiniz şey işte budur.

قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكَنِيَ ٱللَّهُ وَمَن مَّعِيَ أَوْ رَحِمَنَا فَمَن يُجِيرُ ٱلْكَٰفِرِينَ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٨﴾ قُلْ هُوَ
ٱلرَّحْمَٰنُ ءَامَنَّا بِهِۦ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا ۖ فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٢٩﴾ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَآؤُكُمْ
غَوْرًا فَمَن يَأْتِيكُم بِمَآءٍ مَّعِينٍ ﴿٣٠﴾

28 — De ki: Beni ve benimle beraber bulunanları, Allah helâk eder veya esirgerse; kâfirleri elîm bir azâbdan kurtaracak olan kimdir?

29 — De ki: O, Rahmân'dır. Biz, O'na inandık ve O'na tevekkül ettik. Kimin apaçık bir sapıklıkta olduğunu yakında bileceksiniz.

30 — De ki: Eğer suyunuz yerin dibine batarsa, söyleyin; size kim temiz bir su kaynağı getirebilir?

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey Muhammed, Allah'ın nimetlerini inkâr eden ve O'na şirk koşan şu müşriklere «De ki: Beni ve Benimle beraber bulunanları, Allah helâk eder veya esirgerse; kâfirleri elîm bir azâbdan kurtaracak olan kimdir?» Yani kendinizi kurtarmaya bakın. Tevbe etmekten ve Allah'a yönelip O'nun dinine dönmekten başka sizin için bir kurtuluş yoktur. Bizim için istediğiniz azâb ve tenkîdin gerçekleşmesi size fayda vermez. İster Allah bizi azâblandırsın, ister merhamet edip esirgesin; sizin için Allah'ın azâb ve tenkîdinden kaçıp kurtuluş yolu ve imkânı yoktur. Bu, gerçekleşecektir.

«De ki: O, Rahmân'dır. Biz, O'na inandık ve O'na tevekkül ettik.» Biz Rahmân ve Rahîm olan âlemlerin Rabbına inandık ve her işimizde

O'na dayanıp güvendik. Hûd sûresinde buyurulduğu gibi : «Öyleyse O'na ibâdet et ve O'na tevekkül et.» (Hûd, 123) Bu sebeple müteâkıben: «Kimin apaçık bir sapıklıkta olduğunu yakında bileceksiniz.» buyuruyor. Bizim mi, yoksa sizin mi? Dünya ve âhirette âkıbetin kimin olduğunu bileceksiniz.

«De ki: Eğer suyunuz yerin dibine batarsa, söyleyin; size kim temiz bir su kaynağı getirebilir?» Yerin dibine doğru gidecek olursa ve siz keskin baltalar, güçlü araçlar ile onu elde edemeyecek olursanız; «size kim temiz bir su kaynağı getirebilir?» Yeryüzünde akıp giden bir su kaynağı. Allah Azze ve Celle'den başka kimse buna güç yetiremez. O'nun lutuf ve kereminin eseridir ki size yeryüzünden sular fışkırtmış ve her tarafa akıtıp götürmüştür. Az veya çok kulların ihtiyâcına göre onlara su halk etmiştir. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

MÜLK SÛRESİNİN SONU

KALEM SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ ﴿١﴾ مَا أَنتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ ﴿٢﴾ وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ ﴿٣﴾ وَإِنَّكَ
لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴿٤﴾ فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ ﴿٥﴾ بِأَيِّيكُمُ الْمَفْتُونُ ﴿٦﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن
سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٧﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Nûn. Kaleme ve onunla yazılanlara andolsun ki,

2 — Sen, Rabbının nimeti sâyesinde bir deli değilsin.

3 — Doğrusu senin için, tükenmeyen bir mükâfât vardır.

4 — Muhakkak ki sen, büyük bir ahlâk üzerindesin.

5 — Yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler;

6 — Hanginizin aklından zoru olduğunu.

7 — Muhakkak ki senin Rabbın, kendi yolundan sapanları çok iyi bilir. Ve O, hidâyete erenleri de en iyi bilendir.

Andolsun Kaleme

Bakara sûresinin başında hecâ harfleriyle ilgili söz edilmişti. Buradaki «Nûn» kavli de Sâd, Kâf ve benzeri sûrelerin başında yer alan

alfabetik harflerden bir harftir. Burada bu konuda ayrıca tafsilâtlı bilgi verilmeyecektir.

Denildi ki: Nûn kavlinden murâd, yedi kat yeri taşıyan büyük okyanusun su dalgaları üzerinde yaşayan büyük bir balıktır. Nitekim bu konuda Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî şöyle der: Bize İbn Beşşâr... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey, kalemdir. Kaleme; yaz, dedi. O; ne yazayım? deyince, Allah Teâlâ; kaderi yaz, dedi. O günden kıyâmet gününe kadar olacak şeyler kader uyarınca cereyân etti. Sonra Nûn'u yarattı. Su buharı yükseldi de ondan gökyüzü parçalandı ve Nûn'un sırtına yeryüzünü yaydı. Nûn sarsılınca, yeryüzü yayıldı ve oynadı. Allah Teâlâ dağlarla onu sâbit kıldı. Bu sebeple o, yeryüzüne karşı övünür. İbn Ebu Hâtim de Ahmed İbn Sinân kanalıyla A'meş'ten bu rivâyeti nakleder. Aynı şekilde Şu'be de... A'meş kanalıyla İbn Abbâs'tan bunu nakleder. Şu'be'nin rivâyetinde ayrıca şu ilâve yer alır: Sonra İbn Abbâs «Nûn. Kaleme ve onunla yazılanlara andolsun ki,» âyetini okudu. Şüreyk de bu rivâyeti A'meş kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder. Ma'mer de yine İbn Abbâs'tan bu rivâyeti naklettikten sonra İbn Abbâs: «Nûn. Kaleme ve onunla yazılanlara andolsun ki,» âyetini okumuş. Sonra İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Rabbım Azze ve Celle'nin ilk yarattığı şey, kalemdir. Sonra ona; yaz, dedi. O da kıyâmet kopuncaya kadar olacak her şeyi yazdı. Sonra suyun üzerinde Nûn'u halketti. Sonra onun üzerine yeryüzünü yaydı. Taberânî de bu rivâyeti merfû' olarak nakleder ve der ki: Bize Ebu Hadîd... İbn Abbâs'tan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah'ın ilk yarattığı şey; kalem ve balıktır. Kaleme; yaz, dedi. O; ne yazayım? dedi. Allah Azze ve Celle kıyâmet gününe kadar olacak her şeyi yaz, dedi. Sonra Rasûlullah (s.a.), «Nûn, Kaleme ve onunla yazılanlara andolsun ki,» âyetini okudu. Nûn balıktır. Kalem ise bilinen kalemdir. Bu konuda bir başka hadîsi de İbn Asâkir... Ebu Hüreyre'den nakleder. O; Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu duydum, demiştir: Allah'ın yarattığı ilk şey, kalemdir. Sonra Nûn'u yaratmıştır. Nûn divittir. Sonra ona; yaz, dedi. O; ne yazayım? deyince, ecel veya eser veya rızık veya amelden olan veya olacak her şeyi yaz, dedi. Ve kıyâmet gününe kadar olacakları yazdı. İşte Allah Teâlâ'nın: «Nûn. Kaleme ve onunla yazılanlara andolsun ki,» kavlinin mânâsı budur. Sonra kalemin üstünü damgaladı ve o, kıyâmet gününe kadar bir daha bir şey söylemedi. Sonra aklı yarattı ve; izzetim hakkı için sevdiğim kişilerde seni mükemmel kılarım, kızdığım kişilerden de seni eksiltirim, dedi.

İbn Ebu Necîh der ki: İbrâhîm İbn Ebu Bekr, ona Mücâhid'in şöyle dediğini haber vermiş: Nûn, yedi kat yerin altında bulunan balıktır. Beğâvî ve tefsîrcilerden bir topluluğun zikrettiğine göre, bu balığın sır-

tında bir kaya varmış. Kayanın ağırlığı gökle yeryüzünün ağırlığındaymış. O balığın sırtında bir öküz varmış ve onun kırk bin boynuzu varmış. Yedi kat yer ve onun üzerinde bulunanlarla bunların arasında yer alanlar bunun sırtında imiş Allah en iyisini bilendir.

Bazılarının, İmâm Ahmed'in naklettiği şu hadîsi bu mânâya hamletmeleri de garîb bir şeydir. Bize İsmâîl, Humeyd'den nakletti ki; Enes İbn Mâlik şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.)ın Medîne'ye gelişi Abdullah İbn Selâm'a bildirdiğinde; o, Rasûlullah'ın yanına gelip bazı şeyleri sormuş ve demiş ki: Ben sana Peygamberden başka kimsenin bilmeyeceği bazı şeyleri soracağım. Kıyâmetin şartlarının ilki nedir? Cennet ehlinin yediği ilk yemek nedir? Çocuk nasıl olursa babasına çeker, nasıl olursa annesine çeker? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bunları Cebrâîl bana az önce bildirdi. Abdullah İbn Selâm demiş ki: Melekler arasında yahûdîlerin düşmanı olan işte odur. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kıyâmetin şartlarından ilki, yeryüzünde çıkacak bir ateştir ki, insanları Doğudan Batıya doğru sürükleyecektir. Cennet ehlinin yiyeceği ilk yemek balık ciğerinin artanıdır. Erkeğin suyu kadının suyundan önce olursa, çocuk babaya çeker. Kadının suyu erkeğin suyundan önce olursa, çocuk anneye çeker. Buhârî bu hadîsi muhtelif yollarla Humeyd'den nakletmiştir. Aynı hadîsi Müslim de rivâyet eder. Müslim ayrıca Peygamberin kölesi Sevbân'dan buna benzer bir hadîsi rivâyet eder. Müslim'in Sahîh'inde Ebu Esmâ kanalıyla Sevbân'dan nakledilir ki; Hahamlardan birisi Rasûlullah (s.a.)a bazı sorular sormuş. Bu sorulardan birisi de şöyle imiş: Cennet ehlinin cennete girdiklerinde sofraları nedendir? Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Balık ciğerinin artanıdır. Bunun arkasından yiyecekleri sabah yemeği nedir? Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Peygamberin uyluğundan yediği cennet sığırlarından onlara cennette bir sığır kesilir ve onun etrâfından yerler. Haham: İçecekleri nedir? deyince; «Selsebîl» adı verilen bir çeşmeden içerler, buyurmuş.

Denildi ki: Nûn'dan maksad, nûrdan bir levhadır. Nitekim İbn Cerîr Taberî şöyle der: Hasan İbn Şebîb... Muâviye İbn Kurrâ'dan nakletti ki; babası, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle dediğini bildirmiş: «Nûn. Kaleme ve onunla yazılanlara andolsun ki,» kavlindeki Nûn, nûrdan bir levhadır. Kalem ise nûrdan bir kalemdir. Kıyâmet gününe kadar olacak şeyleri yazar. Bu hadîs, mürsel ve garîb bir hadîstir. İbn Cüreyc der ki: Bu nûrdan olan kalemin uzunluğunun yüz yıl olduğu bildirildi.

Denildi ki: Nûn kavlinden murâd, dividdir; kalem ise kalemdir. Nitekim İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd'ül-A'lâ... Ma'mer'den nakleder ki, Hasan ve Katâde; Nûn kavlinin divid anlamına geldiğini söylemişlerdir. Bu konuda gerçekten garîb ve merfû' olan bir hadîs de rivâyet edilir. Şöyle ki İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Ebu Hüreyre'den

nakletti ki; o Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim, demiştir: Allah Nûn'u yarattı. Nûn, dividdir. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Allah Teâlâ Nûn'u yarattı. Nûn, dividdir. Ve kalemi de yarattı. Ona; yaz, dedi. O; ne yazayım? dedi. Allah Teâlâ kıyâmet gününe kadar iyi ve kötü yapılmış her ameli, helâl ve harâm taksîm edilmiş her rızkı yaz, dedi. Sonra bunlardan her birini sâhibi için lâzım kıldı. Kişinin dünyaya gelişi, orada ne kadar kalacağı ve ne zaman çıkacağı ile ilgili halleri. Sonra kulların üzerine koruyucu melekler ve kitablara da bekçiler koydu. Koruyucu melekler her gün hazînelerinde sakladıkları kitablara o günkü işleri yazarlar. Rızık bitip, eser kaybolup süre sona erince, koruyucu melekler kitabların bekçilerine gelirler ve o günkü amelleri isterler. Bekçiler koruyucu meleklere derler ki: Bugün arkadaşınızın yanımızda bir şeyi yok. Koruyucu melekler dönerler ve onların ölmüş olduklarını görürler. İbn Abbâs der ki: Siz, Arap kavmi değil misiniz? Koruyucu meleklerin: Biz; sizin yapmakta olduklarınızı yazmakta idik, dediklerini işitmez misiniz? İstinsâh ancak bir asıldan kopya ile sözkonusu olabilir.

«Kaleme.» Zâhir olan bunun kendisiyle yazı yazılan kalem cinsinden olduğudur. Allah Teâlâ'nın şu kavlinde olduğu gibi: «Oku. Kerem sâhibi Rabbına andolsun ki, kalemle öğreten O'dur. İnsana bilmediğini O, öğretmiştir.» (A'lâk, 3-5) Bu, Allah Teâlâ tarafından kaleme yapılan bir yemîndir. İlmin kendisine o sâyede ulaştığı yazmayı öğretmekle, yaratıklarına ne büyük nimet ihsân ettiği husûsuna dikkatleri çekmektedir. Bu sebeple hemen ardından «Ve onunla yazılanlara andolsun ki,» buyurmaktadır. İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde, bu ifâde ile satıra dökülüp yazılanların kasdedildiğini söylerler. Ebu Duhâ ise, İbn Abbâs'tan bunun ve onların yaptıkları şeyler, anlamına geldiğini bildirir. Süddî de bununla meleklerin ve onların kulların ibâdetleriyle ilgili yazdıkları şeylerin kasdedildiğini söyler.

Başkaları da dediler ki: Aksine burada kalemle kasdedilen şey; Allah Teâlâ'nın gökleri ve yeri yaratmazdan elli bin yıl önce mahlûkâtın kaderiyle ilgili yazmış olduğu şeylerde yürüttüğü kalemdir. Ve bu husûsta kalemin zikrine dâir vârid olan hadîsleri îrâd ederler. İbn Ebu Hatîm der ki: Bize Ebu Saîd İbn Yahyâ... Ubâde İbn Sâmit'den nakleder ki; o, şöyle demiş: Babam öleceği zaman beni çağırdı ve dedi ki: Ben, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim: Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir. Ona; yaz, dedi. O: Ey Rabbım ne yazayım? dedi. Allah Teâlâ: Ebediyyete kadar olmuş ve olacak kaderi yaz, dedi. Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel muhtelif yollarla Velîd İbn Ubâde'den, o da babasından, o da Ubâde İbn Sâmit'ten rivâyet eder. Tirmizî de Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'den bu hadîsi naklettikten sonra; hasen, sahîh ve garîbtir, der. Ebu Dâvûd da Sünen'inin Sünnet bahsinde Ca'fer İbn Müsâ-

fir kanalıyla... Ubâde'den bu hadîsi nakleder. İbn Cerîr Taberî der ki: Ona Tûs'lu Muhammed İbn Abdullah... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu bildiren bir hadîsi anlatırmış: Allah'ın ilk yarattığı şey, kalemdir. Ona emretti de o, her şeyi yazdı. Bu hadîs bu vecih ile garîbtir. Hadîs İmâmları onu tahrîc etmemişlerdir. Ebu Necîh, Mücâhid'den nakleder ki; kalemden maksad, kendisiyle zikrin yazıldığı şeydir. «Yazılanlara» kavli ile de satırlara dökülen yazılar kasdedilmiştir ki bu husûs yukarıda geçti.

«Sen, Rabbının nimeti sâyesinde bir deli değilsin.» Allah'a hamdolsun ki sen, kavminin câhillerinin dediği gibi bir deli değilsin. Senin getirdiğin apaçık hakkı ve hidâyeti yalanlayanlar sana delilik nisbet etmişlerdir. Ama sen, hamdolsun deli değilsin. «Doğrusu senin için, tükenmeyen bir mükâfât vardır.» Aksine senin için ebediyyen bitip tükenmeyen sonsuz sevâb ve büyük bir ecir vardır. Rabbının risâletini yaratıklarına teblîğ etmen ve onların eziyyetlerine sabretmenden dolayı. Allah Teâlâ'nın (غير ممنون) kavlinin mânâsı; kesilmeyen, demektir. Tıpkı «ardı arkası kesilmeyen bir vergi.» (Hûd, 108) kavlinde olduğu gibi. Ayrıca Tîn sûresinde de: «Onlar için, bitip tükenmez ecir vardır.» (Tîn, 6) buyurulmuştur. Yani kesintisiz mükâfât. Mücâhid ise, bunun hesâbsız mükâfât anlamına geldiğini bildirir ki bu da bizim söylediğimizle aynıdır.

«Muhakkak ki sen, büyük bir ahlâk üzerindesin» Avfî İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu âyete şöyle mânâ vermiştir: Muhakkak ki sen, büyük bir din üzeresin. Bu din İslâm dinidir. Mücâhid, Ebu Mâlik, Süddî, Rebî' İbn Enes, Dahhâk ve İbn Zeyd böyle derler. Atıyye ise buna büyük bir edeb üzeresin anlamını vermiştir. Katâde der ki: Hz. Âişe'ye Rasûlullah (s.a.)ın ahlâkı sorulduğunda şöyle dedi: Onun ahlâkı Kur'ân'ın kendisiydi.O, peygamberin ahlâkının Kur'ân'da olduğu gibi, demiştir. Saîd İbn Ebu Arûbe de: «Muhakkak ki sen, büyük bir ahlâk üzerindesin.» kavli hakkında şöyle der: Bize anlatıldığına göre, Hişâm oğlu Sa'd Hz. Âişe'ye Rasûlullah'ın ahlâkını sormuş, o da: Sen Kur'ân okumaz mısın? demiş. O; evet, deyince; işte Rasûlullah (s.a.)ın ahlâkı Kur'ân idi, demiş. Abdürrezzâk... Hişâm oğlu Sa'd'dan nakleder ki; o, ben Hz. Âişe'ye: Ey mü'minlerin annesi, bana Rasûlullah'ın ahlâkını anlat, dedim de o: Sen Kur'ân okur musun? dedi. Ben; evet, dedim. O: Peygamberin ahlâkı Kur'ân idi, dedi. Bu uzunca bir hadîstir. İmâm Müslim bu hadîsi Sahîh'inde Katâde'den naklen uzun uzadıya nakleder ki, inşâallah Müzzemmil sûresinde gelecektir. İmâm Ahmed der ki: Bize İsmâîl... Hasan'dan nakletti ki; o, ben Hz. Âişe'ye Rasûlullah'ın ahlâkını sordum da; onun ahlâkı Kur'ân'dır, dedi, demiştir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Esved... Sevâd oğullarından bir kişiden nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben Hz. Âişe'ye Rasûlullah (s.a.)

ın ahlâkını sorduğumda o; sen Kur'ân okumaz mısın; Kur'ân'daki «Muhakkak ki sen, büyük bir ahlâk üzerindesin» âyetini okumaz mısın? dedi. Ben; bana bunu anlat, dedim. Hz. Âişe dedi ki: Ben, Peygambere bir yemek yaptım. Hafsa'da bir yemek yaptı. Câriyeme dedim ki: Peygambere git, eğer o benden önce yemeği getirip koymuşsa yemeği dök. Hz. Âişe dedi ki: Câriye yemeği getirdi. Câriye yemeği döktü de kap yere düştü ve kırıldı. Yerde bir sergi vardı. Rasûlullah (s.a.) onu toplayıp dedi ki: Ona kısas yapın. Veya senin kabının yerine ondan kısas olarak bir kap alın. Hz. Âişe dedi ki: Rasûlullah (s.a.) hiç bir şey demedi. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ubeyd İbn Âdem İbn İyâs... Sa'd İbn Hişâm'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben, mü'minlerin annesi Âişe'ye varıp; bana Peygamberin ahlâkını bildir, dedim. O; Peygamberin ahlâkı Kur'ân idi. Sen, «Muhakkak ki sen, büyük bir ahlâk üzerindesin.» kavlini okumadın mı? Ebu Dâvûd ve Neseî de bu hadîsi Hasan kanalıyla aynı şekilde rivâyet eder. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Yûnus... Cübeyr İbn Nüfeyl'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben hacca gittim ve Hz. Âişe'nin yanına vararak kendisine Rasûlullah'ın ahlâkını sordum. O; Rasûlullah'ın ahlâkı Kur'ân idi, dedi. Ahmed İbn Hanbel de bu hadîsi Abdurrahmân İbn Mehdî'den nakleder. Neseî, tefsîr bâbında İshâk İbn Mansûr kanalıyla... Muâviye İbn Sâlih'ten bu hadîsi rivâyet eder.

Bu demektir ki; Rasûlullah (s.a.) emir ve yasak bakımından Kur'ân'ın temsîlcisi idi. Bu, onun seciyyesi haline gelmiştir. Tabîatına göre de huyu olmuştur. Doğuştan bu tabîat onda vardı. Kur'ân ne zaman ona neyi yapmayı emrettiyse, Rasûlullah (s.a.) onu yapmış ve neyi yapmamayı bildirdiyse, onu terketmişti. Allah'ın yaratılıştan ona lutfettiği yüce ahlâk, hayâ, kerem, şecâat, kötülüklerden vazgeçme, hilim ve her türlü güzel huy onun tabîatında yer etmişti. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Enes İbn Mâlik'in şöyle dediği sâbittir: Rasûlullah (s.a.)a on yıl hizmet ettim de bana hiç bir zaman of dahi demedi. Yaptığım bir şeye: Niçin yaptın? demediği gibi, yapmadığım bir şey için de: Yapsaydın ya? demedi. Rasûlullah (s.a.) insanların ahlâk bakımından en güzeliydi. Ben Rasûlullah'ın avucunun ayasından daha yumuşak ne bir ipek, ne de bir koza elledim. Rasûlullah (s.a.)ın terinden daha tatlı ne bir koku, ne de bir misk kokladım.

Buhârî der ki: Bize Ahmed İbn Saîd... Berrâ'nın şöyle dediğini bildirdi:

كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَحْسَنَ النَّاسِ وَجْهاً وَاَحْسَنَهُ خُلْقاً لَيْسَ بِالطَّوِيلِ الْبَائِنِ وَلَا بِالْقَصِيرِ

Rasûlullah (s.a.), insanlar arasında yüzü en güzel olanıydı. Ahlâkı da en güzel olandı. Ne açıkça uzun ne de kısaydı. Bu konuda pek çok

hadîs vardır. Ebu Îsâ et-Tirmizî'nin bu husûsta Şemâil isimli bir kitâbı bulunmaktadır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdürrezzâk... Âişe'nin şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.) kendi hizmetçisine hiç bir zaman eliyle vurmadı. Allah yolunda cihâd etmekten başka hiç bir şeye eliyle vurmadı. O ne zaman iki şey arasında muhayyer bırakıldıysa, günâh olmadıkça en kolay olanı severdi. Günâh ise, insanlar arasında en çok o şeyden uzak duranı idi. Allah'ın hürmet edilmesini emrettiği şeylerin çiğnenmesi dışında kendi nefsi için hiç bir zaman intikâm almadı. Binâenaleyh o, Azîz ve Celîl olan Allah için intikâm alırdı. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Saîd İbn Mansûr... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Muhakkak ki ben, yalnızca ahlâkın iyisini tamâmlamak için gönderildim. Bu rivâyette Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.

«Yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler, hanginizin aklından zoru olduğunu.» Ey Muhammed, yakında sen de bileceksin, sana karşı çıkıp seni yalanlayanlar da bilecekler. Senin mi, yoksa onların mı sapık yolda olduklarını. Kamer sûresinde buyurulduğu gibi: «Yarın kimin pek yalancı, şımarığın biri olduğunu bileceklerdir.» (Kamer, 26) Ve yine Sebe' sûresinde buyurulduğu gibi: «Ya biz, ya siz; elbette doğru yolda veya apaçık bir sapıklıktadır.» (Sebe', 24) İbn Cüreyc der ki: İbn Abbâs bu âyete şu anlamı vermiştir: Sen ve onlar kıyâmet günü bileceksiniz. Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, (المفتون) kelimesinin, deli demek olduğunu bildirmiştir. Mücâhid ve başkaları da böyle derler. Katâde ve başkaları ise; şeytâna en çok dost olan, anlamını vermişlerdir. (المفتون) kelimesinin anlamı açıktır. Yani fitneye düşüp hak'tan sapıtan demektir. (بأيكم المفتون) kavlinde (ب) harfinin bulunması fiilin tazmînine delâlet etmesi içindir. Bu takdîrde âyetin mânâsı; hangimizin deli olduğunu sen ve onlar bileceklerdir veya sana ve onlara haber verilecektir, şeklinde olur. Allah en iyisini bilendir.

«Muhakkak ki senin Rabbın, kendi yolundan sapanları çok iyi bilir. Ve O, hidâyete erenleri de en iyi bilendir.» O, iki gruptan hangisinin hidâyete erdiğini bildiği gibi Hak'tan sapıtan grubu da bilir.

İ Z Â H I

İslâm Ahlâkı

İslâm ahlâkıyla ilgili olarak büyük âlim İmâm Gazzâlî diyor ki:

Allah Teâlâ sevgili peygamberini överek nimetini izhâr ederek şöyle buyuruyor:

«Muhakkak ki sen yüce bir ahlâk üzeresin.»

Hz. Âişe (r.a.) buyurdu: Rasûlullah'ın ahlâkı Kur'ân'ın kendisiydi.

Adamın birisi Rasûlullah'a, iyi ahlâk nedir? diye sordu. Rasûlullah (s.a.) şu âyeti okudu: Hakkı al, ma'rûfu emret, câhillerden sakın. Sonra Aleyhissalâtü Vesselâm buyurdu; seninle sila-i rahm'i kesene gitmen, seni mahrûm edene vermen, sana zulmedeni affetmendir.

Rasûlullah buyurdu: Ben sadece yüce ahlâkı tamâmlamak için gönderildim.

Rasûlullah buyurdu: Kıyâmet gününde mîzâna konulan en ağır şey, Allah korkusu ve iyi ahlâktır.

Adamın birisi Rasûlullah'ın ön tarafına geldi ve; ey Allah'ın Rasûlü, din nedir? dedi. Rasûlullah; iyi ahlâktır, dedi. Adam sağ tarafına geldi; ya Rasûlullah din nedir? dedi. Rasûlullah; iyi ahlâktır, buyurdu. Sonra öbür tarafından geldi ve; din nedir ya Rasûlullah? dedi. Rasûlullah ona yöneldi ve şöyle buyurdu: Anlamıyor musun, o öfkelenmemektir.

Kötülük nedir ya Rasûlullah? denildiğinde Rasûlullah: Kötü huydur, dedi. Adamın birisi Rasûlullah'a: Bana tavsiyede bulun, dedi. O; nasıl olursan ol, Allah'tan kork, dedi. Adam; daha başka? deyince, Rasûlullah: İnsanlar arasında iyi ahlâkınla tanın, dedi.

Rasûlullah'a; hangi amel daha fazîletlidir? denildiğinde: Güzel ahlâk, dedi.

Fudayl diyor ki; Rasûlullah'a; falan kadın geceleri ibâdet ediyor, gündüzleri oruç tutuyor, ama ahlâkı kötüdür. Dili ile komşularına eziyet ediyor, denildiğinde; ondan hayır gelmez, o cehennemliktir, dedi.

Ebu Derdâ diyor ki: Rasûlullah'ın şöyle dediğini işittim: Kıyâmet gününde mîzâna ilk konan şey, iyi ahlâk ve cömertliktir.

Rasûlullah buyurdu: Allah îmânı yarattığında; beni takviye et Allah'ım, dedi. Allah da onu iyi huy ve cömertlikle takviye etti. Allah küfrü yarattığında, o da; beni takviye et, deyince, Allah onu cimrilik ve kötü huyla takviye etti.

Rasûlullah buyurdu: Allah, dilediğini kendi nefsi için seçti. Sizin dinize cömertlik ve iyi huyunuzdan başkası yaraşmaz. Dikkat edin ve dininizi bu ikisiyle süsleyin.

Rasûlullah buyurdu: Ahlâkın güzeli, Allah'ın yarattığı hilkat üzere olanıdır.

Ey Allah'ın Rasûlü, mü'minlerin îmân bakımından en fazîletlisi hangisidir? denildiğinde; o, ahlâken en güzel olanıdır, dedi.

Rasûlullah buyurdu: Siz, insanları mallarınızla kuşatamazsınız. Güzel yüz göstererek ve iyi huyla onları kuşatınız.

Rasûlullah buyurdu: Kötü hüy amelleri sirkenin balı bozması gibi, bozar.

Cerîr İbn Abdullah'ın, rivâyetine göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle bu-

yurmuş: Ey Cerîr, sen Allah'ın yarattığı güzel mahlûklarından birisin, ahlâkını da güzelleştir.

Berâ İbn Âzîb diyor ki: Rasûlullah, insanların yüzü ve ahlâkı en güzel olanıydı.

Ebu Saîd el-Hudrî rivâyet eder ki; Rasûlullah (s.a.) duâsında hep şöyle dermiş: Allah'ım, hilkatimi güzelleştirdiğin gibi, ahlâkımı da güzelleştir.

Abdullah İbn Ömer rivâyet ediyor: Rasûlullah en çok şöyle duâ ederdi: Allah'ım, Senden sıhhat, âfiyet ve iyi huy diliyorum.

Ebu Hüreyre rivâyet ediyor: Rasûlullah buyurdu: Mü'minin kerîmliği dini iledir, şerefi ahlâkı iledir, mürüvveti ise aklı iledir.

Usâme İbn Şüreyk der ki: Araplar Rasûlullah'a; kulun verdiği şeylerin en hayırlısı nedir? diye sordular da, o; iyi huydur, dedi.

Rasûlullah buyurdu: Kıyâmet gününde bana en sevimli ve en yakın olanınız güzel huylu olanınızdır.

İbn Abbâs der ki: Rasûlullah şöyle buyurdu: Üç şeyden birisi veya ikisi kimde bulunmazsa, amellerini var saymasın: Allah'a isyândan kendisini alıkoyacak takvâ, sefâletten alıkoyacak ilim, insanlar arasında iyi geçinecek ahlâk.

Rasûlullah, namazın başlangıcında hep şöyle duâ ederdi: Allah'ım, beni huyların en güzeline erdir, çünkü ona Senden başkası erdiremez. Kötü ahlâklarımı sil, çünkü onu Senden başkası silemez.

Enes İbn Mâlik diyor ki: Biz Rasûlullahla birlikte iken bir gün şöyle dediğini işittik: İyi ahlâk; hatâları, güneşin buzu erittiği gibi eritir.

Rasûlullah buyurdu: İyi huylu olmak, insanın mutluluğundandır.

Rasûlullah buyurdu: İyilik, iyi huyluluktur.

Rasûlullah buyurdu: Ey Ebu Zerr, tedbîr gibi akıllılık, ahlâk gibi şereflilik yoktur.

Enes diyor ki: Ümmü Habîbe, Rasûlullah'a şöyle dedi: Bir kadının dünyada iki kocası bulunsa ve ikisi de ölmüş olsa, kadın ölüp cennete girdiğinde hangi kocasının olur? Rasûlullah; hangisinin ahlâkı güzelse onun olur, buyurdu.

Rasûlullah buyurdu: Kişi iyi ahlâkı ve mertebesinin değeri sâyesinde geceleri kâim, gündüzleri sâim olan mü'minin derecesine ulaşabilir. Başka bir rivâyette ise sahrâlardaki susuzların derecesine ulaşır.

Abdurrahmân İbn Semure diyor ki: Biz Rasûlullah'ın yanında iken o, şöyle dedi: Ben dün gece garib bir rü'yâ gördüm. Ümmetimden bir kişi diz üstü çökmüş, onunla Allah Zülcelâl arasında bir perde vardı. İyi ahlâkı geldi ve onu huzûr-u İzzet'e yüceltti.

Enes diyor ki: Rasûlullah buyurdu ki: Kul, iyi ahlâkı sâyesinde ibâdette zayıf olsa da âhiret derecelerinin yücesine ve menzillerinin şereflisine ulaşır.

Rivâyet edilir ki; Hz. Ömer (r.a.) izin isteyerek Peygamberin yanına geldi. Onun yanında Kureyş'li kadınlar vardı. Onunla konuşuyor ve yüksek sesle muhâvere ediyorlardı. Ömer gelince, örtüye bürünüp çıktılar. Ömer girdiği zaman Rasûlullah gülüyordu. Ömer: Anam, babam sana kurbân olsun, neden gülersin? dedi. Rasûlullah şu kadıncağızlara gülüyorum, benimle birlikte iken örtünmeksizin konuşuyorlardı, senin sesini işitince sustular ve örtündüler, dedi. Hz. Ömer: Ey Allah'ın Rasûlü, sen korkulmaya daha çok lâyıksın, dedi, sonra onlara döndü ve şöyle dedi: Ey kendi nefislerinin düşmanları; siz benden korkarsınız da Rasûlullah'tan korkmaz mısınız? Kadınlar: Evet ey Ömer; sen bize Rasûlullah'tan daha çok korkutucusun, dediler. Rasûlullah buyurdu : Ey Hattâb'ın oğlu; nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki, şeytân seninle hiçbir zaman karşılaşamaz. Aynı yola girdiğiniz zaman o, yolunu değiştirip senden kaçar.

Rasûlullah buyurdu: Kötü huy affedilmeyen bir günâhtır. Kötü zan ise korkunç bir hatâdır.

Rasûlullah buyurdu: Kul, kötü huyla cehennemin en alt derekesine düşer.

Lokmân Hekîm'in oğlu babasına dedi ki: Babacığım, insan için hangi özellik iyidir? Lokmân Hekîm; din, dedi. Oğlu: Şâyet iki tane olsa? deyince, Lokmân Hekîm; din ve mal, dedi. Oğlu: Şâyet üç tane olsa? deyince; din, mal ve hayâ, dedi. Oğlu: Şâyet dört tane olsa? deyince, o; din, mal, hayâ, iyi huy, dedi. Oğlu: Şâyet beş tane olsa? deyince, o; din, mal, hayâ, iyi huy ve cömertlik, dedi. Oğlu: Şâyet altı tane olsa? deyince, Lokmân Hekîm: Oğlum, kim bu beş hasleti elde ederse; o, Allah'ın dostu olur. Şeytândan uzaklaşır, dedi.

Hasan dedi: Kim kötü huylu olursa, kendi nefsine azâb eder.

Enes İbn Mâlik dedi: Kişi, iyi huyu ile ibâdet etmeden cennetin en yüce derecesine ulaşabilir, kötü huyu ile de, ibâdet ettiği halde cehennemin dibine düşebilir.

Yahya İbn Muâz er-Râzî dedi: İyi huylar rızkı arttırır

Vehb İbn Münebbih dedi: Kötü huy, kırılmış testi parçalarına benzer. Ne yapışır, ne de tekrâr çamur olur.

Fadl İbn İyâz dedi: İyi huylu bir fâcirin bana arkadaşlık etmesi, kötü huylu bir âbidin arkadaşlık etmesinden iyidir.

Abdullah İbn Mübârek, bir yolculuğu esnâsında kötü huylu bir kişi ile arkadaş oldu. Abdullah onun kötü huyuna tahammül ediyor ve idâre ediyordu. Adam ayrılınca ağladı. Neden ağlıyorsun? denildiğinde; ona acıdığımdan, dedi. Çünkü o, benden ayrıldı ama kötü huyu ondan ayrılmadı, diye ekledi.

Cüneyd el-Bağdâdî dedi: Dört şey ameli az da olsa kulu derecelerin

en yücesine yükseltir: İlim, tevâzu, cömertlik ve iyi huy. İyi huy îmânın kemâlidir.

Kettânî dedi: Tasavvuf demek; iyi huy demektir. Kimin huyunun güzelliği fazla olursa, tasavvufta derecesi daha da artar.

Hz. Ömer dedi: İnsanlar arasında güzel ahlâk ile hareket edin.

Yahyâ İbn Muâz er-Râzî dedi: Kötü huy; o kadar fenâdır ki, birlikte sevâbların çokluğu fayda vermez. Güzel huy; o kadar iyidir ki, birlikte günâhların çokluğu zarar vermez.

İbn Abbâs'a; kerem nedir? diye sordular. O, şöyle dedi: Kerem Allah'ın kitâbında belirttiği gibi takvâca üstün olmaktır. Şeref nedir? denildiğinde: Ahlâkı iyi olanınız şerefi yüce olanınızdır, dedi.

İbn Abbâs: Her binânın bir temeli vardır. İslâm'ın temeli de ahlâktır, dedi.

Atâ: Kim yücelmişse güzel huyu ile yücelmiştir. Hiç kimse güzel ahlâkın kemâline ulaşamamıştır. Habîb-i Kibriyâ müstesnâ. Allah'a en makbûl olan huy, güzel ahlâkla Rasûlünün yolunda gidenlerin huyudur, dedi.

İyi ve Kötü Huyların Hakîkatı

İyi bil ki; geçmişler iyi huylar mevzûunda birçok şeyler söylemişler, onun nelerden ibâret olduğunu açıklamaya çalışmışlardır. Fakat mevzûu bütün husûsiyetleriyle genişliğine ve derinliğine inceleyenler pek azdır. Ancak bunlardan bir kısmı, iyi ahlâkın bazı bölümlerini izâh etmişler, kendi düşüncelerine göre incelememişlerdir. Ama iyi ahlâk neden ibârettir? Sınırları nedir? İyi ahlâklı bir mü'min nasıl olmalıdır? gibi mevzûlarda susturucu cevâblar, izâhlar yapmamışlardır. Meselâ Hasan: İyi ahlâk; güzel yüzlülük, cömertlik, cemiyeti rahatsız eden şeyleri yok etmektir, demiştir.

İmâm Vâsıtî: İyi ahlâk; cemiyeti rahatsız etmemek, her şeyi hoş karşılamaktır, demiştir.

Bazı kişiler: İyi ahlâk; insanlara yakın olmak, onların arasındaki şeylere uzak olmaktır. Vâsıtî diğer bir defasında: İyi ahlâk; sevinçli ve neş'eli anlarda da herkesi hoşnûd etmektir, demiştir.

Ebu Osmân: İyi ahlâk; Allah'ın rızâsını kazanmaktır, der.

Sehl et-Tüsterî'ye soruldu: İyi ahlâk nedir? Sehl: İyi ahlâkın en aşağı derecesi, herkesi hoş karşılamak, zâlimlere merhamet ve hürmet etmeyip onlar için Allah Teâlâ'dan hidâyet dilemektir, diye karşılık verdi. Başka bir seferinde: Rızık, mal ve mülk için hakkı inkâr etmemek, söz verince sadâkat göstermek, Allah rızâsı için çalışmaktır, demiştir.

İmâm Ali: İyi ahlâk; üç şeyden ibârettir. Harâmdan sakınmak, her şeyin helâlini aramak, âile ferdlerine iyi muâmele etmektir, der.

Hüseyn İbn Mansûr: İyi ahlâk; hakîkatı gördükten sonra onu tatbîkte başkasının eziyyetinin sana te'sîr etmemesidir, der.

İşte bu ve benzeri sözler, iyi ahlâkın ne olduğunu açıklamak için söylenmiş sözlerdir. Her birisi altın kıymetindedir. Fakat bunlar iyi huyların mâhiyyetini, hakîkatını açıklamaktan uzaktırlar. Bu sözler ancak iyi ahlâkın bölümlerinin bazı dallarını izâh etmek için söylenmiş hikmetli sözlerdir.

Bu konunun özünü, hakîkatını açıklamak bu konu hakkındaki sözleri serdetmekten bizce daha faydalıdır.

İyi ahlâk konusunda fikrimiz şudur: Hulk (Ahlâk) ve Halk (Yaratılış) toplum tarafından kullanılan, lafzı birbirine yakın iki kelimedir. Halk konuşurken ekseriyetle; halk ve hulku güzel insan derler. Yani halk (yaratılışı) hulk ise (ahlâkı) güzel demektir.

İnsan; basar sâhibi olan bir bedenle, basîret sâhibi olan bir rûh ve nefsten ibârettir. Bunların her birisinin de iyi ve kötü yönleri, şekilleri, yapıları vardır. Basîreti olan rûh ve nefis, basarı olan bedenden daha üstündür. Bu sebeple Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de insanı basîrete izâfe ederek, basîrete yüksek kıymet veriyor. «Ben insanı balçıktan yarattım. Hilkatı güzel olunca ona rûhumdan üfledim, melekler ona secde etti.» diyor. Bundan da anlaşılıyor ki beden toprağa mensûbtur.

Ahlâk: Nefsin (rûhun) durumu ve şekil alması, ma'neviyâtın hareketlerde hâkim olması, iyi fiillerin ve düşüncelerin, zorlanmadan sudûr etmesidir.

Ahlâkın şekli ve sûreti, hasletlerin insanda teşekkül edişine göre tesbît edilir. Meselâ insandan sudûr eden fiiller eğer akla, mantığa, şerîata uygun, herhangi bir zorlamadan mütevellid değilse; o haslete «iyi huy, güzel ahlâk» adı verilir. Sudûr eden fiil çirkin, şerîata muhâlif olup herhangi bir zorlamanın netîcesi değil ise o haslete «kötü huy,» adı verilir.

Ahlâk; fiillerin insanda teşekkül edişine göre tesbît edilir dedik. Zîrâ herhangi bir sebepten dolayı, pek nâdir olarak fakîr fukarâya sadaka veren kimseye —cömertlik hasleti rûhunda teşekkül etmeden— cömerd, sahî, hayırsever, diyemeyiz.

Herhangi bir zorlamanın netîcesi ve yapmacık değilse, dedik. Zîrâ fakîr fukarâya sadaka veren, yahut kızınca susmayı ve kendini yenmeyi, herhangi bir zorlama ve tekellüften sonra yapabilen kimseye cömerd, hayırsever, yumuşak huylu kimse diyemeyiz. Zîrâ bu çeşit hareketler içten gelerek yapılmış hareket sayılmaz.

Nefsin kusûrlarını görmeyen birçok câhil kişiler azıcık bir riyâzattan (nefsi terbiye) sonra bazı küçük günâhları terk edince, iyi ahlâkı elde ettiklerini sanıp kendilerine müttakî süsü verirler. İyi ahlâkı ve kötü ahlâkı nedenleriyle birlikte açıklayıp izâh etmek gerekir:

İyi huy; mutlak îmân, kötü huy ise mutlak nifâktır. Zîrâ Allah Teâlâ irfân kaynağı Kur'ân-ı Azîm'de mü'minlerin sıfatını açıklarken îmân ve nifâkın iyi ve kötü huylardan başka bir şey olmadığını bildiriyor ve şöyle buyuruyor:

«Mü'minler, gerçekten felâh bulmuşlardır. Ki onlar; namazlarında huşû' içindedirler. Ki onlar; boş sözlerden yüz çevirirler. Ki onlar; zekâtlarını verirler. Ki onlar; ırzlarını korurlar. Sâdece eşleri ve sağ ellerinin mâlik oldukları müstesnâdır. Doğrusu onlar, bunun için de kınanacak değildirler. Kim de bundan başkasını ararsa, işte onlar haddi aşanlardır. Ki onlar; emânetlerine ve ahidlerine riâyet ederler. Ki onlar; namazlarını korurlar. İşte onlar, vâris olanlardır. Onlar ki; Firdevs'e vâris olacaklardır ve orada ebedî kalıcıdırlar.» (Mü'minûn, 1-11).

«Mü'minler ancak onlardır ki; Allah anıldığı zaman kalbleri ürperir, Allah'ın âyetleri kendilerine okunduğu zaman îmânları artar ve Rablarına tevekkül ederler. Onlar ki; namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infâk ederler. İşte onlar; inanmışların kendileridir. Onlara Rablarının katından dereceler, mağfiret ve cömertçe verilmiş rızıklar vardır.» (Enfâl, 2-4).

«Rahmân'ın kulları onlardır ki; yeryüzünde mütevâzı' olarak yürürler. Bilgisizler kendilerine takıldıkları zaman; selâm, derler. Onlar ki: Rabları için secdeye vararak ve kıyâma durarak gecelerler. Ve onlar ki; Rabbımız, bizden cehennem azâbını uzaklaştır. Doğrusu cehennemin azâbı sürekli ve acıdır, derler. Muhakkak o, ne kötü bir karârgâh ve konaklama yeridir. Onlar ki; infâk ettikleri zaman, ne israf ederler, ne de cimrilik. İkisi arasında orta bir yol tutarlar. Onlar ki; Allah ile berâber başka bir tanrıya tapmazlar. Allah'ın harâm kıldığı cana haksız yere kıymazlar. Zinâ etmezler. Kim de bunları yaparsa cezâya çarpılır. Kıyâmet günü azâbı kat kat olur ve orada alçaltılarak temelli bırakılır. Ancak tevbe eden, inanıp sâlih amel işleyenlerin; Allah, işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Ve Allah Gafûr ve Rahîm olandır. Kim de tevbe edip sâlih amel işlerse; şüphesiz ki o, Allah'a tevbesi kabul edilmiş olarak döner. Onlar ki; yalan yere şehâdet etmezler. Boş ve kötü lakırdıya rastladıkları zaman, yüz çevirip vakârla geçerler. Onlar ki; kendilerine Rablarının âyetleri hatırlatıldığı vakit, onlara karşı kör ve sağır davranmazlar. Onlar ki; Rabbımız, eşlerimiz ve çocuklarımız husûsunda gözümüzü aydın kıl, bizi müttakîlere imâm yap, derler. İşte onlar, sabrettiklerinden dolayı cennetin en yüksek dereceleri ile mükâfatlandırılırlar ve orada sağlık ve selâmla karşılanırlar. Orada temelli kalırlar. Orası ne güzel bir yer ve ne güzel bir duraktır. De ki: Duânız olmasaydı, Rabbım size değer verir miydi? Gerçekten yalanladınız. O halde azâb yakanızı bırakmayacaktır.» (Furkân, 63-77).

Kendi durumunu öğrenmek isteyen kimseye ölçü olarak yukarıda-

ki âyet-i kerîme'ler yeter. Bu âyet-i kerîme'lerde zikredilen ahlâkın bütünüyle bir kişide bulunması; iyi huyluluğa, hiç birisinin bulunmaması da; kötü huyluluğa işârettir. Bir kısmının bulunup bir kısmının bulunmaması ise biraz iyi, biraz da kötü huyların bulunduğuna işârettir. Bu durumda olan kimse; iyi huylarını korumalı, bulunmayanları da elde etmeye çalışmalıdır.

Allah'ın Rasûlü, mü'min kimselerin vasfını birçok hadîs-i şerîf'lerinde açıklamıştır ki bu özellikler, iyi ahlâkın esâsı sayılır:

Mü'min; kendisi için sevdiğini, îmân kardeşi için de seven kişidir.

Allah ve Rasûlüne inananlar, komşularına ikrâm etsinler.

Allah ve Rasûlüne inananlar, müsâfirlerine ikrâm etsinler.

Allah ve Rasûlüne inananlar; ya hayırlı söz söylesinler yahut sussunlar.

Diğer hadîs-i şerîf'lerde de mü'minlerin özelliklerinin iyi huy olduğunu belirterek buyuruyor ki:

Mü'minlerin imân bakımından en yükseği, huyları en güzel olanlarıdır.

Siz bir mü'mini susan, vakârlı bir halde görürseniz; o kimseye yaklaşınız, onunla sohbet ediniz. Zîrâ ondan hikmet sudûr eder.

İyiliği ile sevinip, kötülüğü ile üzülen kimse mü'minin kendisidir.

Bir mü'minin îmân kardeşine eziyet verecek, üzecek bir gözle bakması harâmdır.

Müslümanın müslümanı korkutması harâmdır. Beraber sohbet ederek oturan iki müslüman Allah'ın emânetindedir. Onların hiç birisine diğerini tiksindirecek, üzecek hareket yakışmaz.

Velîler iyi ahlâkın alâmetlerini şöyle sıralamışlardır:

Çok hayâ, hemcinslerine az ezâ, çok ıslâhçılık, doğru dil, az ve öz söz, çok çalışmak, amel-i sâlih, az zillet, az israf, herkese iyi muâmele, akraba ve dostları ziyâret (sıla-i rahm) vekâr, belâlara sabır, nimetlere şükür, Allah'ın verdiği şeylere rızâ, hilm, herkese karşı yumuşak davranmak, (rıfk), iffet, kimsesizlere karşı şefkat, küfretmemek, la'net okumamak, nemîme, gıybet, acelecilik, kin, hased, cimrilik etmemek, güler yüzlü, temiz sözlü olmak. Allah için sevip Allah için buğzetmek, Allah için rızâ, (gazab îcâbediyorsa) Allah için gazablanmak, iyi ahlâk işte bunlardır.

Rasûlullah'a sordular: Mü'min ve münâfıkın alâmeti nedir? Cevâb verdi: Mü'min; namaz, oruç ve diğer ibâdetler için ihtimâm gösterendir. Münâfık, hayvanlar gibi yemek içmek için ihtimâm gösterendir.

Hâtem el-Esamm dedi ki: Mü'min, tefekkür ve ibretle meşgûl olur. Münâfık; hırs ve amelle meşgûl olur. Mü'min; Allah'tan başka kimseden yardım istemez. Münâfık; Allah'tan başka herkesten yardım ister. Allah'tan başka herkesten korkar. Mü'min Allah'tan başka kimseden

korkmaz, dini uğruna malını ve canını verir. Münâfık; malı uğrunda dinini verir. Mü'min; iyilik yapar, yine de ağlar. Münâfık ise kötülük yapar yine de güler. Mü'min; vahdeti, halveti, yalnızlığı sever. Münâfık; karışıklığı, bozgunculuğu sever. Mü'min; etrâfına îmân tohumunu eker, cemiyette fesâd çıkarmaktan korkar. Münâfık; îmân tohumlarını ezer, fesâd çıkarmayı sever. Mü'min; iyiliği emreder, kötülükten nehyeder, sulhu te'mîn için siyâset yapar. Münâfık; kötülüğü emreder, iyiliği nehyeder. Riyâseti elde etmek için fesâd çıkarır. İyi huyda en başarılı imtihân eziyetlere sabır, cefâlara tahammül etmektir. Kim başkalarının kötü huylarından bahsederse; (münâfık ve mülhidler müstesnâ) ona, kendisinin kötü huylu olduğunu hatırlatın. Zîrâ iyi huyluluk, eziyete tahammül etmektir.

Rivâyete göre Hz. Peygamber bir gün Enes'le birlikte gezerken arkadan bir bedevî geldi, Peygamberimizi şiddetle sarstı. (Hz. Peygamberin üzerinde Necrân malı yünlü, kıllı hırka vardı) Enes İbn Mâlik diyor ki: Adam o kadar sarstı ki, hırkanın kılları Peygamberin boynunu kızarttı. Bedevî Hz. Peygambere: Yanındaki Allah malından bir mikdâr da bana ver, dedi. Hz. Peygamber güldü ve ona bir mikdâr mal verilmesini emretti.

Bi'setin başlangıcında Hicret'ten önce Kureyş'liler peygamberimizi sıkıştırıp ona bir insana yakışmayan eziyetleri revâ görünce, Rasûlullah: Allah'ım, kavmimi affet, onlar bilmediklerinden bana eziyet ediyorlar, demişti.

Uhud savaşında müşrikler dişini kırdılar. O; Allah'ım, onları sen hidâyete erdir, onlar bilmiyorlar, deyince: «Muhakkak ki sen, yüce bir ahlâk üzeresin» âyeti nâzil oldu. Evet, kâinâtın büyüğü, ahlâkın zirvesi, büyük önder böyle hareket eder, böyle yaşardı.

Rivâyet olunur ki, İbrâhîm İbn Edhem çölde gezerken bir zâbitle karşılaştı. Zâbit ona: Sen köle misin? diye sordu. İbrâhîm: Evet ben köleyim; dedi. Zâbit: Ma'mûreniz (oturduğunuz yer) neredir? dedi. İbrâhîm; kabristânı gösterdi. Zâbit: Ben ma'mûr olan bir yer istiyorum, dedi. İbrâhîm: Evet, ben de ma'mûre kabirdir, diyorum, dedi. Zâbit İbrâhîm'in bu sözüne kızdı başına sopa ile vurup yardı, aldı şehre götürdü. Zâbit arkadaşlarına durumu anlatınca, arkadaşları ona; kim olduğunu biliyor musun? dediler. Zâbit; hayır, dedi. Arkadaşları: O, İbrâhîm İbn Edhem, dediler. Zâbit hemen atından indi, İbrâhîm'in eline ayağına sarılmaya başladı. Özür diledi. Orada bulunanlar İbrâhîm'e : Neden köleyim dedin? diye sorduklarında; İbrâhîm: O, bana sen kimin kölesisin? demedi. Köle misin? dedi. Ben de; evet köleyim, dedim. Çünkü Allah'ın kulu ve kölesiyim. Benim başımı yarınca Allah'tan onu affetmesini diledim, dedi. Oradakiler: Nasıl sana zulmedenin affını istiyorsun? dediler. İbrâhîm: Ben biliyorum ki, onun bana yaptığı eziyetten dolayı Allah'ın huzûrunda mükâfât göreceğim. Kendisinin yü-

zünden kâr ettiğim kimseye zarar gelmesini hiç ister miyim? dedi.

Adamın birisi Ebu Osmân'ı denemek için yanına çağırdı. Ebu Osmân gelince, sana ihtiyâcım kalmadı git, dedi. Ebu Osmân gitti. Az sonra tekrâr çağırdı, yine ihtiyâcım yok git, dedi. Birkaç defa böyle tekrârladı. Fakat Ebu Osmân hiç kızmadan gelip gitti. Nihâyet adam şeyhin eline ve ayağına düştü. Kusûra bakmayın, sizi denemek için yapıyordum. Ne güzel huyunuz varmış ya şeyh, dedi. Şeyh: Bende gördüğün huy, köpeklerin huyudur. Onları çağırırsan gelir, kovarsan gider, dedi.

Ebu Osmân bir sokaktan geçerken, üstüne kül serptiler. Ebu Osmân atından indi, üstünü silkti, temiz bir yerde secde ve şükür etti, kül dökenlere hiç bir şey söylemedi. Kendisine: Kül serpenlere niçin kızmadın? diyenlere: Ateşe müstehak olan kimse, kül ile kurtulursa, kurtaranlara kızar mı, yoksa hürmet mi eder? dedi.

Mûsâ er-Rızâ'nın oğlu Ali'nin —annesi siyâhî olduğundan esmer birisiydi— evine yakın bir yerde hamâm vardı. Hamâma gitmek istediğinde hamâmı kirâlar, tek başına giderdi. Bir gün yine yalnız başına hamâmda yıkanırken hamâmcı kapıyı çekip gitti. Köylünün biri hamâma geldi. Ali'yi içerde yalnız görünce hamâmın hizmetçilerinden birisi sandı ve Ali'ye: Gel beni kesele, dedi. Ali İbn Mûsâ kalkıp adamı keseledi. Başına su döktü. Hamâmcı gelip köylünün durumunu görünce şaşıp korkusundan kaçtı. Ali İbn Mûsâ hamâmdan çıkınca; hamâmcı nerede? diye sordu. Oradakiler; sizden korktu ve gitti, dediler. Ali: Korkulacak ne var? Asıl suç hamâmı siyahî köleye teslîm etmektir, dedi.

Ebu Abdullah el-Hayyât, terzi dükkânında dikiş dikerdi. Mecûsî bir müşterisi vardı. Abdullah'a diktirdiği eşyâyı alır, karşılığında kalb para verirdi. Abdullah da hiç seslenmeden alır, öbür tarafına atardı. Bir gün Abdullah çarşıya eşyâ satın almaya gidince, mecûsî yine geldi. Abdullah'ın çırağından eşyâyı alıp kalb parayı verdi. Çırak, paranın kalb olduğunu görünce eşyâyı vermedi. Bir müddet sonra Abdullah geldi ve meseleyi ona anlattılar. Abdullah: Verseydiniz adama eşyâyı, ben onun verdiği paranın kalb olduğunu çoktan beri biliyordum, fakat mecûsîye İslâm'ın kudsiyyetini, müslümanların hoşgörüsünü kabul ettirmek için seslenmiyordum, dedi.

Yûsuf İbn Esbât dedi: İyi ahlâkın alâmeti on şeydir: Yalan söylememek, varlıklara karşı insâflı davranmak, başkasının düşmesini istememek, kendisine karşı yapılan fenâlıkları hoş görmek, özrü kabul etmek, eziyetlere tahammül etmek, nefsin mel'anetini terketmek, kendi şahsî kusûrlarını görüp başkasının ayıplarını araştırmamak, küçüklere ve büyüklere karşı güzel söz söylemek.

Kays oğlu Ahnef'e: Sen hilmi kimden öğrendin? diye soruldu. Ahnef: Kays İbn Âsım'dan öğrendim, dedi. Onun hilmi nasıldı? denilince;

Ahnef anlattı: O (Kays İbn Âsım) evinde oturuyordu, kölesi şişte pişirdiği kebabı eline almış getiriyordu. Şiş elinden düştü. Âsım'ın çocuğuna değdi, çocuk öldü. Köle dehşetle korkmaya başladı. Âsım: Korkma sen Allah rızâsı için hürsün, dedi.

Üveys el-Karânî'yi çocuklar görünce peşine düşer taşlarlardı. Üveys: Kardeşlerim, muhakkak atmanız gerekiyorsa az atın, ayaklarımı kanatmayın, abdestim bozulursa namazımı kılamam, derdi.

Ahnef İbn Kays'a adamın birisi sövdü. Ahnef cevab vermedi. Adam Ahnef'in peşini ta'kîb etti. Bir müddet sonra Ahnef arkasını döndü ve adama: Başka söyleyeceğin bir şey var mı? Sonra mahallenin gençleri seni görürlerse döverler, dedi.

Hz. Ali kölesini çağırdı. Köle gelmedi, tekrâr çağırdı yine gelmedi, Ali kölenin yanına vardı. Sesimi duymuyor musun? dedi. Köle: Duyuyorum, dedi. Ali: Peki neden cevab vermedin? deyince, köle: Sonumun ne olacağını biliyordum da ondan cevab vermedim, dedi. Hz. Ali: Git, Allah rızâsı için hürsün, dedi.

Bir kadın Mâlik İbn Dînâr'a; ey riyâkâr, diye hitâb etti, Mâlik ona: Ey falan, sen burada unutulan adımı söyledin, dedi.

Yahyâ İbn Ziyâd el-Hârisî'nin kötü huylu bir kölesi vardı. Ona bakıp iyi ahlâkı öğreniyorum, derdi.

İşte bu zâtlar hikmetin yüksek mertebesine ulaşıp nefislerini mü'minlere karşı horlayıp İslâmî ahlâkın örneğidirler. Hased, kin, hîle ve kötülükten içlerini temizlemişler, nihâyet iyi huyluluğun zirvesi mesâbesinde olan rızâ meyvesi kalblerinde filizlenmiştir. Allah'ın yaratmış olduğu şeyleri kötü görüp rızâ göstermemek, kötü huyluluğun en son mertebesidir.

Bu saydığımız kişilerde iyi huyluluğun alâmetleri apaçık görülmektedir. Bu alâmetler kendisinde bulunmayan kişiler iyi huylulûk gösterisinde bulunup mağrûrlanmasınlar. Bilakis hiç durmadan nefsi terbiye etmekle meşgûl olup iyi huyları elde etmeye çalışsınlar. O öyle yüce bir şeydir ki Allah'ın sevgili kullarıyla sâdıklardan başka kimse o mertebeye ulaşamaz.

Bil ki: Bazı sapık fikirli kimseler ahlâkı güzelleştirmek, gönlü temizlemek için riyâzat ve mücâhedeye dayanmadıklarından bu yoksunluğu, tâkatsızlığı, kusûru kabullenmek istemeyip ahlâkın değişmesinin imkânsız olduğunu söylemek isterler.

Çünkü insan tabîatı değişmezmiş, ilk yaratıldığı gibi olurmuş. Delil olarak da şunları gösterirler:

Hulk; iç görünüşün dışarda tezâhür etmesidir. Dış yaratılışın değişmesi aslâ mümkün olmayacağı gibi, huyun değişmesi de mümkün olmaz. Kısa boylu kimse ne kadar çalışsa boyunu uzatamaz, uzun boylu

kısaltamaz. Çirkin yaratılan kişi ne kadar boyansa gerçekten güzel olmaz.

Bir de onlar şunu iddiâ ediyorlar; iyi huy, şehvet ve gazabı kamçılamakla elde edilir. Halbuki biz, uzun tecrübelerden sonra şehvetin de insan mîzâcının, tabîatının zarûrî îcâb ve arzularından olduğunu biliyoruz. Ne kadar çalışırsa çalışsın insanoğlunun şehevî duygularını söküp atmak imkânsızdır. Bu sebeble bu mevzûda çalışmak boş yere zaman geçirmekten başka bir şey değildir. Matlûb olan, kalbin geçici haz ve isteklere iltifâtını kesmektir. Böyle bir şey ise muhâldir.

Biz bu fikirde olanlara karşı diyoruz ki: Eğer huyların değişmesi mümkün olmasaydı va'z ve nasîhatlar boşa gider, hiç bir fayda sağlamazdı. Rasûlullah ta; Ahlâkınızı güzelleştirin, demezdi. Hayvanların dahi huylarının değişmesi mümkün olmaz mı? Şâhin kuşu evcilleştiriliyor, köpekler ehlîleştirilip av vâsıtası olarak kullanılıyor, atlar sert başlılıktan uysallığa çevriliyor. Bütün bunların huylarını değiştirmek mümkün oluyor da neden en güzel biçimde yaratılan, eşref-i mahlûkât olan insanların huylarını değiştirmek mümkün olmuyor?.

Konunun tamâmıyla açıklanıp hakîkatların üzerinden perdelerin kalkmasını istiyorsanız izâha dikkat ediniz: Diyebiliriz ki: Varlıklar; insanoğlunu bildiği, bilmediği, gözüyle gördüğü, görmediği yerler, gökler, hattâ insan vücûdunun içi ve dışı, hayvan nevi'leri tümüyle iki kısma ayrılır:

1) Kâmil ve olgun olarak meydana gelip te sonra kemâlini yitirenler, yani tâm olup da eksilenler.

2) Nâkıs ve yarım olarak yaratılmış olup da şartlar müsâid olunca olgunlaşması mümkün olanlar.

Şartlar da bazan seçmeye bağlıdır. Meselâ: Hurma çekirdeği ne hurmadır, ne de elmadır. Yalnız o, o şekilde yaratılmıştır ki; eğer bakılıp yetiştirilir, terbiye edilirse hurma olabilir. Ama hiç bir zaman elma olmaz. Hurma çekirdeği yetişme tarzına uygun olarak bazı değişiklikleri kabul edip, bazısını kabul etmediği gibi, insan tabîatı da birtakım şehevî duyguları normal kabul eder, diğer bir takımını da kabul etmez.

Biz, şehvet ve gazab duygusunu tümüyle kesmek, yok etmek, hiç bir te'sîrini bırakmamak istersek; dünya gelse buna aslâ gücümüz yetmez. Fakat mücâhede ve riyâzat ile, aşırılıklarını kamçılamaya gücümüz yeter. Zâten bize emredilen bu kadarıdır. Kurtuluşumuzun, Allah'a vâsıl olmamızın da îcâbettirdiği mikdâr budur.

Evet insan cibilliyeti (yaratılışı, tabîatı) çeşitlidir. Bazısı çabuk kabul eder, bazısı geç kabul eder. Bu ihtilâfın iki sebebi vardır:

a) İnsan tabîatının kökeninde mevcûd olan şehevî gücün varlığı ve bunun varoluş süresinin uzamasıdır. Gerçekten şehvet, gazab, kibir kuvveti insanda vardır. Fakat bunlardan en zor değişeni şehvet kuvve-

tidir. Zîrâ ilk teşekkül eden duygu odur. Çocuğun ilk doğduğu zaman fıtratında şehvet gücü yaratılmıştır. Ancak yedi yaşından sonra gazab duygusu, daha sonra temyiz (iyi ile kötüyü ayırd etme) gücü yaratılır.

b) İnsanlar yaradılışları îcâbı, çok amel işlemek isterler ve bu amellerini çevrelerindekilerin görüp hayranlık duymasını, herkesin kendisine hüsn-ü teveccüh göstermesini arzu ederler. Ve bu sebeble çok çalışarak amellerini artırırlar. Bu konuda insanları dört gruba ayırabiliriz:

1 — İyi ile kötüyü, hak ile bâtılı temyiz (ayırd etme) gücüne sâhib olmayan gâfil kişiler. Bunlar ilk doğdukları gibi bütün i'tikâdlardan yoksun kimselerdir. Bu tip kimseleri tedâvî etmek oldukça kolaydır. Bir muallim, mürşid, içten gelen gizli bir itici kuvvete ihtiyâçları vardır. Kısa zamanda huylarını değiştirebilirler.

2 — Çirkin fiillerin çirkin olduğunu bilip amel-i sâlih işlemeye alışmadığından, iyi fiileri i'tiyâd haline getirmediğinden kötü amelleri kendisine hoş görünen tipler. Bunlar yaptıkları şeylerin fenâ olduğunu bilirler. Burada durum öncekinden biraz daha zordur. Zîrâ yük daha fazlalaşmıştır. Önce fenâlığa, çirkin amellere karşı mevcûd olan isteklerini yok etmek, fenâ huyları söküp atmak, sonra da iyi amellerin, güzel huyların tohumunu ekmek gerektir. Vazîfe her ne kadar zor da olsa islâh etmek mümkündür. Biraz çaba, emek ve dikkatli çalışma ile her şey halledilebilir.

3 — Fenâ amellerin, kötü huyların iyi ve yapılması gereken fiiller olduğuna inanan sapıklar. Bu kişilerin tedâvîleri gâyet zordur. Başarı nâdir olur. Islâh edildikleri ender görülür. Çünkü sapıklık sebebleri fazladır. Hastalık üstüste binmiştir.

4 — Yanlış fikirler ve kötü amellerle terbiye edilmiş olmakla beraber, fazîleti çok kötülük işlemekte, nefisleri helâk etmekte görüp kötülüklere özenerek yaptığı fenâlıklarla iftihâr eden, onu büyüklük olarak kabul eden kimseler. Bu tiplerin tedâvîsi ise zordur. Buna benzer çok güzel bir söz vardır. İhtiyârları terbiye etmek; zahmet, gençleri terbiye etmek; azâbdır. Anlattığımız bu dört tür kimselerden birincisine; yalnız câhil, ikincisine; hem câhil, hem sapık, üçüncüsüne; câhil, sapık, fâsık, dördüncüsüne; câhil, sapık, fâsık ve şirretli kimse denir.

Asıl konuya dönelim: İnsanoğlu sağ oldukça şehvet, gazab, dünya sevgisi ve diğer huyları değiştirmek mümkün değildir, sözü doğrudan doğruya boş yere söylenmiş mugâlatadan ibârettir.

Bir kısım zavallılar, mücâhede ve riyâzattan maksad; bütün bu duyguları insanoğlunun bünyesinden tamâmıyle silmek, yok etmek olduğu zehâbına kapılmışlardır. Ne yazık ki bunlar, insan fıtratının zorunlu olarak şehvete ihtiyâcı olduğunu, onun da faydalı yönlerinin bu-

lunduğunu bilmiyorlar. Yemek arzusu kökünden yok edilse, insanlar helâk olur. Evlenme arzusu cimâ' isteği kesilse; insan nesli tükenir. Gazab duygusu olmasa, insanoğlu kendisini helâk edici şeylere karşı koruyamaz, yok olur. Şehvetin aslı insanda bulunduğu müddetçe muhakkak ki şehevî duyguları kımıldatan mal sevgisi de bulunacaktır. Bizim gâyemiz bu duyguların tümünü kökünden silip atmak değil, ifrat ile tefrîtin orta noktası olan i'tidâli elde etmektir.

Gazab duygusunun i'tidâl noktası; hamiyyet sâhibi olabilmektir. Hamiyyet; ne aşırı derecede tehevvür, ne de korkaklıktır. Hepsinin i'tidâl noktası kendi nefsine gâlib gelip bütün gücüyle aklın emrine bağlanmaktır. Allah Teâlâ mü'minler için «Kâfirlere karşı şiddetli, kendi aralarında şefkatli» ta'bîrini kullanmaktadır. (İmâm Gazzâlî, İhyâ el-Ulûm, III, 47-57).

Peygamber Ahlâkı

Ayrıca bu âyet-i kerîme, Allah ölçüsünde ahlâk unsurunun ne kadar senâya şâyân olduğunu göstermekte ve bu unsurun İslâm hakîkatları meyânında hakîkat-ı Muhammediyye gibi köklü bir hakîkat olduğunu belirtmektedir.

Hz. Peygamberin hayatını inceleyen birisi bu akîdeyi de incelediği zaman, bu akîdede ahlâk unsurunun çok bâriz ve temel bir unsur olduğunu, hukûkî prensiblerin ve terbiye edici esâsların bu unsur üzerine kâim olduğunu görür. Bu akîdenin en büyük daveti; nezâhete, arınmaya, emânete, doğruluğa, adâlete, şefkate, merhamete, iyiliğe, ahde riâyete, sözün harekete uymasına, söz ve hareketin içten geçen niyete mutâbık olmasına dâirdir. Zulümden, azgınlıktan, hîle ve hud'adan insanların malını boş yere yemekten, insanların ırz ve mahremiyetlerine tecâvüzden vazgeçmeye dâirdir. Her ne şekilde olursa olsun fuhşu önlemeyle alâkalıdır. Bu akîdenin sözünü ettiğimiz esâsları, hareket ve düşüncede, vicdânların derinliğinde ve cemiyetin hayatında ahlâk unsurunu koruma husûsundaki teşrîâtı, ferdin, cemiyetin ve devletin münâsebetleri konusundaki hükümleri hep aynı esâsa istinâd eder.

Şerefli Peygamber (s.a.) buyurur ki: «Ben ancak yüce ahlâkı tamâmlamak için gönderildim.» Peygamberliğinin hulâsasını bu yüce hedefe bağlıyor. Yüce ahlâka teşvîk konusunda birçok hadîsler sıralanıyor ardarda. Onun şahsî hayatı yüce Allah'ın ölümsüz kitâbında «Muhakkak ki sen büyük bir ahlâk üzerindesin.» demeyi gerektirecek kadar yüce bir şekilde temiz ve canlı bir hayat örneği olarak ayakta durmaktadır. Yüce Allah, Peygamberini böyle bir senâya mazhar kılarken getirdiği ahlâk nizâmındaki temel unsuru da belirtiyor. Bu nizâmda yeryüzü göğe bağlanıyor. Göğü arzu edenlerin kalbleri oraya rabtediliyor. Gökyüzünün sâhibinin sevip hoşlanacağı sağlam ahlâk prensiblerini gösteriyor.

Bu ahlâk anlayışı İslâm ahlâkının eşsizliğinin ifâdesidir. Çünkü bu ahlâk toplumdan çıkmamış, kat'iyyen yeryüzünün değerlerinden neş'et etmemiştir. Herhangi bir nesilde yaşayan alâkalardan, örf ve menfaat değerlerinden hiçbirisine dayanmaz. Hepsinin yerine gökyüzüne istinâd eder, semâya dayanır. Gökyüzünün yeryüzüne seslenip yüce ufuklara tırmandırmak istediği hitâba istinâd eder. Allah'ın mutlak kemâlin ifâdesi olan sıfatlarını insanların tâkatları nisbetinde gerçekleştirmeleri ve böylelikle üstün insanlık seviyelerini tahakkuk ettirerek Allah'ın ikrâmına ve hilâfetine mazhar olup yüce bir hayata müstehak olmalarını dilediği sıfatlarına dayanır. «Yüce bir makâmda kudretli bir hükümdârın katında.» Bunun için bu ahlâk sistemi yeryüzünün hiç bir değeriyle sınırlı değildir. İnsanlığın gücünün yetebileceği en son noktaya kadar ulaşır. Çünkü o her had ve sınırdan uzak olan Allah'ın sıfatlarını tahakkuk ettirmeyi hedef alır.

Ayrıca bu ahlâk nizâmı münferid fazîletlerden müteşekkil değildir. Yalnız başına doğrulup, âdet, emniyet, şefkat ve merhametten ibâret değildir. Bilakis birbirini tamâmlayan bir sistemdir. Bu sistemde terbiye metodlarıyla sistematik hükümler birbirine destek olur. Hayat düşüncesi ve hedefi bu esâslar üzerine kâim olur. Ve yolun sonu herhangi bir değere değil, varır Allah'a dayanır.

İslâm ahlâkı bütün üstünlüğü, bütün güzelliği, bütün âhengi, bütün doğruluğu ve değişmezliğiyle Hz. Muhammed Mustafâ (s.a.)da temessül etmiştir. Ve bu; yüce Allah'ın «Muhakkak ki sen büyük bir ahlâk üzerindesin.» kavl-i şerîf'inde kendisini göstermiştir.

Allah'ın kuluna bu yüce senâsından sonra âyet-i kerîme kendisine iftirâ eden o aşağılık müşriklerle geleceğini te'mînât altına alan bir hüküm îrâd ediyor. Durumlarının açığa çıkacağını, boşluklarının belireceğini ve apaçık sapıklıkta olduklarının ortaya dökületeceğini bildirerek tehdîd ediyor:

«Hanginizin aklından zoru olduğunu,

Muhakkak ki senin Rabbın, yolundan sapanı çok iyi bilir. Ve O, doğru yolda olanları da çok iyi bilendir.»

Allah'ın belireceğini peygamberine beyân ettiği meftûn; aklından zoru olan sapık demektir. Veya imtihâna tâbi tutulup netîcenin kısa zamanda tebeyyün edeceği kimse demektir. Her iki anlam da çok yakın bir ihtimâldir. Bu vaad ile Yüce Allah peygamberini ve ona inananları itmi'nâna sevk ederken, ona iftirâ eden düşmanlarını da tehdîd etmektedir. Mecnûn sözü ne mânâya gelirse gelsin, en yakın tahmînle onların mecnûnluktan maksadlarının akılsızlık olmadığı kestirilebilir. Çünkü vâkıalar bu sözlerini yalan çıkarmaktadır. Onlar mecnûn demekle cinlerin onun kafasını karıştıracağını kasdediyorlardı. Nitekim onlar her şâirin bir şeytânı olduğunu ve onun güzel söz söylemesine yardım

ettiğini sanıyorlardı. Halbuki bu hal, peygamberin ve onun üzerinde bulunduğu doğru istikâmetin tabîatından bütünüyle uzaktı.

Bu ilâhî vaad, yarın peygamberin de onu yalanlayanların da gerçek durumunun muhakkak açığa çıkacağını göstermekte, kimin daha sapık ve aklından zoru olduğunun belireceğini beyân etmektedir. Hz. Peygamber de Rabbının «yolundan sapanları çok iyi bildiğini ve doğru yolda olanları da çok iyi bildiğini» belirtmektedir. Rabbı ona vahiy gönderen zâttır. Ve O kimin doğru yolda olduğunu çok iyi bilmektedir. Bu âyetle peygambere itmi'nân verilirken düşmanları da karârsızlığa sevk ediliyor. Kalblerine korku ve ürperti salınıyor.

Fî Zılâl'il-Kur'an, XV, 146-148).

oOo

فَلَا تُطِعِ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٨﴾ وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ ﴿٩﴾ وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِينٍ ﴿١٠﴾ هَمَّازٍ مَّشَّاءٍ
بِنَمِيمٍ ﴿١١﴾ مَّنَّاعٍ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ﴿١٢﴾ عُتُلٍّ بَعْدَ ذَٰلِكَ زَنِيمٍ ﴿١٣﴾ أَن كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ
﴿١٤﴾ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٥﴾ سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ ﴿١٦﴾

8 — Öyleyse sen yalanlayanlara uyma.

9 — Onlar isterler ki; sen yumuşak davranasın da, kendileri de yumuşaklık göstersinler.

10 — Sen; yemîn edip duran, izzet-i nefsi bulunmayana uyma.

11 — Dâimâ ayıplayan ve laf getirip götürene,

12 — Durmadan hayra engel olana, haddi aşana, çok günâhkâra,

13 — Kaba, haşîn ve bunlardan başka da kulağı kesik olana,

14 — Mal ve oğullar sâhibi olmuş diye.

15 — Âyetlerimiz ona okunduğu zaman; öncekilerin masalları, der.

16 — Biz, onun burnunu yakında yere sürteceğiz.

Kulağı Kesikler

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Biz sana nimet verdiğimize, dosdoğru bir şerîat ve yüce bir ahlâk lutfettiğimize göre «Sen yalanlayanlara uyma.»

«Onlar isterler ki; sen yumuşak davranasın da, kendileri de yumuşaklık göstersinler.» İbn Abbâs bu âyete şu mânâyı vermiştir: Sen onlara ruhsat veresin de, onlar da sana ruhsat versinler isterler. Mü-

câhid ise şu mânâyı verir: Sen üzerinde bulunduğun hakkı terkedesin de onların ilâhlarına dayanasın isterler.

«Sen; yemîn edip duran, izzet-i nefsi bulunmayana uyma.» Çünkü yalancı, güçsüzlüğü ve küçüklüğü nedeniyle Allah'ın adına tekrârlayıp durduğu yalan yemînleriyle ve yersiz yere kullandığı Allah adıyla kendini korumak ister. İbn Abbâs der ki: (المهين) kelimesi yalancı demektir. Mücâhid ise bunun kalbi zayıf demek olduğunu bildirir. Hasan: Her yemîn edip duran kişi güçsüz, zayıf, ezilmiş olup büyüklenmek isteyendir, der.

«Dâimâ ayıplayan ve laf getirip götürene.» (هماز) kelimesinin ğıybet etme olduğunu İbn Abbâs ve Katâde söylerler. Lâf getirip götüren kişi, insanların arasını bozmak üzere sözü eğip büküp burdan oraya, ordan buraya gidip gelen kişidir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde yer aldığına göre; Mücâhid, Tâvûs kanalıyla İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirir: Rasûlullah (s.a.) iki kabre rastgeldi ve dedi ki: Doğrusu bu iki kabrin sâhibi azâblandırılmaktadırlar. Büyük bir şeyden dolayı da azâb ediliyor değiller. Onlardan birisi idrâr ederken kendini korumazdı. Diğeri ise lâf götürüp getirirdi. Bu hadîsi diğer hadîs imâmları kitablarında Mücâhid kanalıyla İbn Abbâs'tan rivâyet ederler. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Muâviye... Hemmâm'dan nakletti ki; Huzeyfe şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.)ın; lâf götürüp getiren kişi cennete girmez, dediğini işittim. İbn Mâce dışında hadîs imâmları bu hadîsi muhtelif yollarla Hemmâm'dan naklederler. Abdürrezzâk da bize Hemmâm'dan nakleder ki; Huzeyfe şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.)ın; cennete nemîme yapan (lâf götürüp getiren) kişi girmez, buyurduğunu işittim.

Yahyâ İbn Saîd... Hemmâm İbn Hâris'ten nakletti ki; adamın birisi Huzeyfe'ye rastgelmiş. O kişinin devlet yöneticilerine söz götürdüğü söylenince Huzeyfe demiş ki: Ben, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle dediğini işittim: —yahut da Rasûlullah (s.a.)ı şöyle derken işittim— Lâf götürüp getiren kişi cennete girmez. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hâşim... Ebu Vâil'den nakletti ki; Huzeyfe'ye bir adamın söz getirip götürdüğü haberi ulaşınca şöyle demiş: Ben, Rasûlullah (s.a.)ın; laf götürüp getiren cennete girmez, buyurduğunu işittim.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdürrezzâk... Yezîd kızı Esmâ'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ben, size en iyilerinizi haber vereyim mi? Orada bulunanlar; evet ey Allah'ın Rasûlü, demişler. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: En iyileriniz kendileri görüldüğü zaman Allah Azze ve Celle'nin adı anılan kimselerdir (yanlarında devâmlı Allah'ın zikri yapılan kimselerdir). Sonra Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Size en kötülerinizi de haber vereyim mi? Bunlar, lâf götürüp getirenler, dostların arasını bozanlar ve iyilere kötü şeyler

isnâd edenlerdir. İbn Mâce de bu hadîsi Süveyd İbn Saîd kanalıyla... Hüşeym'den nakleder. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süfyân... Abdurrahmân İbn Ğanm'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) ona şöyle demiş: Allah'ın en hayırlı kulları, görüldükleri zaman Allah'ın adı anılan kullarıdır. Allah'ın en kötü kulları da lâf götürüp getiren, dostların arasını açan, iyilere karşı gelip, direnenlerdir.

«Durmadan hayra engel olana, haddi aşana, çok günâhkâra,» Kendi lehine ve aleyhine olan iyilikleri engelleyen kimselere. Allah'ın helâl kıldıklarına uzanmakta ileri gidip meşrû' hudûdu aşanlara ve yasaklara uzanıp harâma koşan günâhkârlara.

«Kaba, haşîn ve bunlardan başka da kulağı kesik olana.» (العتل) kelimesi; malı çok toplayıp kimseye vermeyen, katı, haşîn ve kaba kimsedir. İmâm Ahmed der ki: Bize Vekî' ve Abdurrahmân... Hârise İbn Vehb'den naklettiler ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Bakın, ben size cennet ehlini haber vereyim mi? Onlar, zayıf ve güçsüz düşmüşlerdir. Allah'a yemîn etse Allah onu iyileştirir. Bakın, size cehennem ehlini haber vereyim mi? Onlar kaba ve haşîn davranan kişilerdir. Kibirli ve katıdırlar. Kendilerinin yanında bir şey bulunmadığı halde böbürlenirler. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde ve öteki hadîs imâmları da kitablarında tahrîc etmişlerdir. Ancak Ebu Dâvûd, Süfyân es-Sevrî ve Şu'be kanalıyla... Hârise İbn Vehb'den bu hadîsi rivâyet etmiştir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Abdurrahmân... Abdullah İbn Amr İbn Âs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.)ın katında cehennem ehli anıldığında, o şöyle buyurmuş: Toplayıp da kimseye vermeyen, büyüklenen katı ve haşîn kimselerdir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî'... Abdurrahmân İbn Ğanm'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.)a; «Kaba, haşîn ve kulağı kesik olan» kavli sorulduğunda; o, şöyle buyurmuş: Ahlâkı çok katı olan, sıhhatı yerinde olan, çok yeyip içen, yemek ve içmeye kendisini kaptıran, insanlara çok zulmeden, karnı dolu kimsedir. Aynı isnâdla Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Katı ve toplayıp da vermeyen kulağı kesik kimse cennete girmez. Bu hadîsi tâbiîn'den birçok kişi mürsel olarak rivâyet etmişlerdir.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Abd'ül-A'lâ... Zeyd İbn Eslem'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ'nın bedenini sağlıklı, karnını geniş kılıp kendisine dünyadan pek çok nimet verdiği halde, insanlara çok zulmeden kişiye gökyüzü ağlar. İşte o kişi, (âyet-i kerîme'de sözü edilen) kulağı kesik olandır. Bu hadîsi İbn Ebu Hâtim de mürsel olan iki ayrı yolla rivâyet eder. Aralarında Mücâhid, İkrime, Hasan, Katâde ve başkalarının da yer aldığı selef'ten birçok kişi âyet-i kerîme'de geçen (العتل) kelimesinin; yaratılışı sağlam, güçlü kuvvetli, yemede, içmede ve cinsel güçte kuvveti olan kimse an-

lamına geldiğini söylemişlerdir. Âyet-i kerîme'de yer alan (زنيم) kelimesiyle ilgili olarak da Buhârî der ki: Bize Mahmûd... İbn Abbâs'tan nakletti ki (عتل بعد ذلك زنيم) âyeti ile koyunun kulağının kesikliği gibi kulağında kesiklik olan Kureyş'ten bir adam kasdedilmiş. Bunun anlamı şudur: O kişi tıpkı diğer koyunlar arasında şöhreti bulunan kulağı kesik koyun gibi kötülükle meşhûr olmuştur.

(...)

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ammâr İbn Hâlid... İbn Abbâs'tan nakletti ki, (زنيم) kelimesi; kötü, fâhiş olarak çağırılan kişidir.

(...)

Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki (زنيم) kelimesi; kötü adla anılan kişidir. Kulağında kesiklik olduğu için bu şekilde isimlendirilen bir adam olduğu söylenmiştir. Denildi ki; bu Zöhre oğullarının müttefîki olan Sekîf'li Ahmed İbn Şerîk'tir. Zöhre oğullarından bazıları kişilerin iddiâsına göre, Zenîm, Zöhre oğullarından Abd Yağûz oğlu Esved'dir. İbn Ebu Necîh, Mücâhid kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu kelimenin nesebi başkasına isnâd edilen kimse demek olduğunu iddiâ etmiştir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bana Yûnus... Saîd İbn Müseyyeb'den nakletti ki; Saîd İbn Müseyyeb bu âyet hakkında şöyle dermiş: Kendilerinden olmadığı halde bir kavme iliştirilen kimsedir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc... Âmir İbn Kudâme'den nakletti ki; İkrime'ye (زنيم) kelimesi sorulduğunda, o; veled-i zinâdır, demiş. Hakem İbn Ebân da, İkrime'den nakleder ki; o, «Kaba, haşîn ve bunlardan başka da kulağı kesik olana» kavli hakkında şöyle demiş: Boynunda iki şey bulunan kulağı kesilmiş koyunun diğerlerinden ayrılıp tanınması gibi. Mü'min kâfirden ayrılıp tanınır. Sevrî... Saîd İbn Cübeyr'den nakleder ki, boynuna işâret takılan koyun diğerlerinden nasıl ayrılarak tanınırsa (زنيم) de kötülükte öylece tanınır. Bunu İbn Cerîr Taberî rivâyet eder. Yine İbn Cerîr Taberî'nin Dâvûd İbn Ebu Hind kanalıyla... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; o, (زنيم) kelimesi hakkında şöyle demiştir: Tanıtılıp da kulağı kesik olan falanca denilinceye kadar tanınmayan kişidir. O kişinin boynunda onunla tanındığı bir takı vardır. Başkaları da dediler ki: Bu, kötü adla anılan kişidir. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... tefsîr ashâbının şöyle dediğini bildirdi: (زنيم) Koyunun kulağının kesilip bırakılması gibi kulağında kesiklik olan kişidir. Dahhâk ise bunun, aslında kulağında yarıklık anlamına geldiğini bildirir. Soyu başkasına isnâd edilen kötü kişi demektir. Ebu İshâk, Saîd İbn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; kulağı kesik demek, kötülükle tanınan kimse demektir. Mücâhid der ki: Koyun bununla tanındığı gibi kulağı kesik olan kişi de aynı şekilde tanınır. Ebu Rezîn der ki: (زنيم) küfür alâmetidir. İkrime der der ki: Nasıl koyun kesik kulağının sarkan kısmıyla tanınırsa,

(زنيم) de bu şekilde kötülükle tanınır. Bu konuda sözler pek çok olmakla beraber hepsi bizim söylediğimize dönüp gelir. Şöyle ki: (زنيم) kelimesi, insanlar arasında kötülüğü ile tanınan kötü şöhret bulmuş olan kişidir. Çoğunlukla veled-i zinâ olarak bilinir ve şeytân ona başkasına musallat olmayacağı şekilde musallat olur. Çünkü hadîste vârid olduğu gibi, veled-i zinâ cennete girmez. Bir başka hadîste ise şöyle denilir: Veled-i zinâ anne ve babasının işini yaptığında üç kişinin kötülüğüne denk olur.

«Mal ve oğullar sâhibi olmuş diye. Âyetlerimiz ona okunduğu zaman; öncekilerin masalları, der.» Allah Teâlâ buyuruyor ki: Allah'ın kendisine lutfettiği mal ve evlâd nimetine karşılık o, Allah'ın âyetlerine küfretmekte ve ondan yüz çevirerek eskilerin masallarından alınmış yalan sözler olduğunu iddiâ etmektedir. Müddessir sûresinde buyurulduğu gibi: «Bırak beni ve yaratıklarımı tek başına. Kendisine bol bol mal verdiğimi, görülen oğullar verdiğimi, ve onun için yaydıkça yaydığımı. Sonra artırmamı umar o. Hayır, çünkü o, âyetlerimize karşı inâdçı kesildi. Onu sarp bir yokuşa sardıracağım. Doğrusu o, düşündü ve ölçüp biçti. Canı çıkası nasıl da ölçüp biçti. Canı çıkası sonra yine nasıl da ölçüp biçti. Sonra baktı. Sonra kaşlarını çattı, suratını astı. Sonra da sırt çevirip büyüklük tasladı. Ve dedi ki: Bu, sâdece öğretilegelen bir büyüdür. Bu, (Kur'ân) ancak bir insan sözüdür.» (Müddessir, 11-25) Allah Teâlâ burada ise buyuruyor ki: «Biz, onun burnunu yakında yere sürteceğiz.» İbn Cerîr Taberî der ki: Biz, onun durumunu apaçık olarak beyân edeceğiz ki herkes onu tanısın. Tıpkı burnun üzerindeki damganın gizlenmeyeceği gibi. Katâde de böyle der. «Biz, onun burnunu yakında yere sürteceğiz.» Burada o kişiden en son uzaklaşacak olan bir ayıp, özellikle burnun üzerindeki bir işâret kasdedilmiştir. Süddî de böyle der. Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; «Biz, onun burnunu yakında yere sürteceğiz.» kavli; Bedir günü savaşacak ve savaşta kılıçla burnunu keseceğiz demektir. Başkaları da derler ki: Biz, onlara cehennem ehlinin damgasını basacağız. Yani kıyâmet günü onun yüzünü karartacağız. (الخرطوم) kelimesi ile yüz ifâde edilmiştir. Bütün bunları anlatan Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî, dünya ve âhirette bunların hepsinin o kişinin üzerinde birleşmesi için hiç bir engel görmediğini söyler. Bu, ta'kîb edilecek bir cihettir. İbn Ebu Hâtim Nebe' sûresinde der ki: Bize babam... Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kul, yıllarca mü'min olarak yazılır, sonra yıllar geçer ölür ve Allah ona gazab eder. Kul yıllarca kâfir olarak yazılır, sonra yıllar geçer ölür ve Allah ondan hoşnûd olur. Kim, onu-bunu kınayıp diliyle çekiştirir, insanlara lâkablar takarsa; kıyâmet gününde Allah onun iki kulağından burnunun üzerine kadar bir alâmet olmak üzere damga vurur.

Bilâhare Yüce Allah onların gerçek durumlarını, hakîkî duygularını açıklıyor. Onlar Hz. Peygambere düşman olup getirdiği hakîkatlarla mücâdele ederken, ona çeşitli iftirâlarda bulunurken içinde bulunduğu câhiliyet düşüncesinden doğma bir inanç içerisindedirler. Hz. Peygamberin, söylediği şeylerin bir kısmından vazgeçmesi mukâbilinde kendilerinin birçok şeylerden vazgeçmeye hazır olduklarını belirtmektedir. Hz. Peygamberin onlara yumuşak davranıp kendilerini hoş karşılaması halinde, kendilerinin de işin zâhirini idâre edip yumuşak davranmaya ve onun isteklerini hoş karşılamaya hazır olduklarını belirtmektedir. Çünkü onlar, hak olduğuna inandıkları bir inanca sâhip değildirler. Onları işlerin dış yüzü ilgilendirir. Bütün çabaları bunu saklamaktadır:

«Öyleyse yalanlayanlara uyma sen.

Onlar sen yumuşak davranasın da, kendileri de yumuşaklık göstersinler isterler.»

Anlaşma istemektedirler. Ticârette yaptıkları gibi arayı bulmak istemektedirler. Halbuki ticâretle îmân arasında çok büyük fark vardır. Îmân adamı, inandığı şeylerin en küçüğünden dahi vazgeçmez. Çünkü onun için büyüğüyle küçüğü farksızdır. Hem inançta büyük küçük söz konusu olmaz. İnanılan bir tek hakîkat vardır. Ve diğer bölümleri bu biricik hakîkatı tamâmlar. Binâenaleyh, îmân edenler îmân ettiklerinin cüz'ünden vazgeçmezler.

Elbette İslâm ile câhiliyetin orta bir noktada buluşması veya herhangi bir yolda karşılaşması mümkün değildir. Her zaman ve her yerde İslâm'ın câhiliyete karşı durumu budur. Dünün câhiliyeti, bugünün câhiliyeti ve yarının câhiliyeti hep aynıdır. Câhiliyetle İslâm arasındaki uçurum aşılacak cinsten değildir. İkisini birbirine bağlayan bir köprünün kurulması imkânsızdır. Bir taksîm veya münâsebet kâbil değildir. Uyuşmak şöyle dursun sonuna kadar bir savaş ve çatışma vardır aralarında.

Müşriklerin Hz. Peygambere yumuşak davrandığı takdîrde yumuşaklık göstermeye hazır olduklarını, tanrılarına küfretmekten vazgeçip, ibâdetlerini kötülemekten uzaklaşıp, onların tâbi oldukları bazı şeylere tâbi olması halinde onların da kendi dinine tâbi olacaklarını ve böylece Arap halklarının karşısında yüzlerinin suyunu dökmekten kurtulmuş olacaklarını gösteren birçok rivâyetler vârid olmuştur. Anlaşmak isteyen kimselerin her zamanki âdaletidir bu. Ama Hz. Peygamber dininde kesin bir tavır içerisindeydi. Yumuşaklık veya müdâhane nedir kabul etmiyordu. Dinî konulardan başka konularda onların yanında ve onların arasında en yumuşak huylu, en iyi muâmele eden, yakınlarına en iyi davranan, kolaylığı, kolaylaştırmayı en çok isteyen birisiydi. Ama mesele dine gelince artık bu din işiydi. Bu noktada doğrudan doğruya

Rabbının emri istikâmetinde yer alıyordu: «Öyleyse yalanlayanlara uyma sen.»

Hz. Peygamber Mekke'de en zor şartlar altında bile dininden kat'iyyen fedâkârlık etmemişti. Kendi daveti yüzünden muhâsara altına alındığı zaman dahi. Azınlıkta bulunan arkadaşları dört bir yandan yakalanıp Allah yolunda azâb ve işkenceye en ağır şekilde çarptırıldıkları halde bile o azgınların yüzüne söylenmesi gereken bir tek kelimeyi bile söylemekten vazgeçmemişti. Onların kalblerini ısındırmak veya işkencelerini bertaraf etmek için susmamıştı. Akîdeyle ilgili uzaktan ve yakından münâsebette bulunan herhangi bir gerçeği açıklamaktan fâriğ olmamıştı.

İbn Hişâm Sîret'inde İbn İshâk'tan nakleder ve der ki:

«Hz. Peygamber kavmini İslâm'a davet etmeye başlayınca, Allah'ın emrettiği şekilde davetini açıkça yürütmeye girişince, tanrılarını sözkonusu edip ayıplayıncaya kadar —bana anlatıldığına göre— kavmi ondan uzaklaşmamış ve ona karşı çıkmamıştı. Ama tanrılarına dokununca ona karşı çıkmışlar ve meseleyi büyük bir hakâret olarak telâkkî etmişlerdi. Çekingen pek az bir grubun Allah tarafından korunup müslümanlığa girmesinin dışında ekseriyyeti onun karşısına çıkmış ve düşmanlıkta birleşmişti. Amcası Ebu Tâlib onu korumuş ve kendisine bir zarar gelmesine engel olmuştu. Hz. Peygamber hiç bir engel dinlemeden Allah'ın emrini açıkça ilâna devâm etmişti.

Kureyş'liler Rasûlullah'ın, kötü karşıladıkları birtakım hareketlerden vazgeçmediğini görünce, tanrılarını ayıpladığını işitince amcası Ebu Tâlib'in onu koruyup ellerine teslîm etmediğini müşâhade edince; ileri gelenlerinden birtakım kimseleri Ebu Tâlib'e yolladılar. Rabîa'nın iki oğlu Utbe ve Şeybe, Ümeyye oğlu Ebu Süfyân İbn Harb, Ebu Buhterî, Âs İbn Hişâm, Muttalib oğlu Esved ve Hişâmoğlu Amr (Ebu Cehil) Muğîre oğlu Velîd, Haccâc İbn Âmir'in iki oğlu Nebîh ve Münebbih ve daha bazıları birlikte varıp dediler ki; ey Ebu Talib, kardeşinin oğlu tanrılarımıza küfrediyor, dinimize hakâret ediyor. Bizim fikirlerimizi küçümsüyor, atalarımızın sapık olduğunu söylüyor, ya sen onun bu hareketlerini önle veya bizimle onun arasından çekil. Biz ona kâfî geliriz. Bunun üzerine Ebu Tâlib onları yumuşak sözler söyleyerek güzelce geri çevirdi ve kalkıp gittiler.

Hz. Peygamber olduğu yolda devâm etti. Allah'ın dinini açıkça i'lân ediyor ve O'na davet ediyordu. Sonra aralarında iş kızıştı. Birbirinden uzaklaşıp kin besleyecek hale geldiler. Kureyş'liler Hz. Peygamberin adından çok söz edip ona kin beslemeye başladılar. Bu konuda birbirlerini teşvîk ettiler. Sonra bir kere daha Ebu Tâlib'in yanına gittiler. Ve dediler ki; ey Ebu Tâlib, senin bizim aramızda yerin büyüktür. Yaşlı ve şereflisin. Biz senden kardeşinin oğlunun yaptıklarına son vermeni is-

tedik. Sen vazgeçiremedin. Vallâhî biz atalarımıza küfrettirmeye, fikirlerimizin kötülenmesine, tanrılarımıza hakâret edilmesine artık dayanamıyoruz. Ya onu bizden vazgeçir yahut da biz iki gruptan biri diğerini yok edinceye kadar birbirimizle çatışırız. Sonra Ebu Tâlib'in yanından ayrıldılar. Kavminin kendilerinden ayrılıp düşman olmaları Ebu Tâlib'e zor geldi. Hz. Peygamberi onların eline teslîm etmeye gönlü râzı olmadı. İbn İshâk der ki: Muğîre oğlu Ahnes oğlu Ya'kûb İbn Ukbe kendisine anlatmış ki, Kureyş'liler Ebu Tâlib'e böyle söyleyince, Ebu Tâlib Hz. Peygambere haber yollayıp çağırmış ve demiş ki; ey kardeşim oğlu, kavmim bana geldi ve şöyle şöyle dedi. Bana ve sana karşı çıktılar. Benim tahammül edemeyeceğim bir şeyi yükleme bana. Ya'kûb der ki: Hz. Peygamber amcasının yeni bir hareket içerisinde olduğunu sanmış, müslümanları hor düşüreceğini ona yardımdan ve kendisine destek olmaktan vazgeçeceğini zannetmişti. Ve bunun üzerine buyurmuştu ki: Amcacığım, Allah'a and içerim ki, güneşi sağ elime, ayı da sol elime koysalar ve benden bu işi terketmemi isteseler Allah bu dini gâlib kılıncaya veya ben bu yolda yok oluncaya kadar onu kat'iyyen terketmem. Bunun üzerine Hz. Peygamber gözü yaşararak ağladı. Sonra kalktı gideceği zaman Ebu Tâlib onu çağırdı, dedi ki; gel ey kardeşimin oğlu. Ya'kûb der ki: Rasûlullah (s.a.) geldi ve Ebu Tâlib ona dedi ki; ey kardeşim oğlu, git ve istediğini söyle. Allah'a yemîn ederim ki ben seni onlara aslâ teslîm etmem.

İşte Hz. Peygamberin koruyucusu ve yardımcısı kendisine karşı göz dikenlere mukâbil sığınabileceği tek kalesi olan amcasının dahi kendinden vazgeçtiği anda yine davetinden vazgeçmeyip ısrâr edişinin örneği. Bu tablo nevî itibârıyla da, mâhiyeti itibârıyla da, tasvîrleri ve ışıklandırılması itibârıyla da, ibâre ve lâfızlarıyla da gerçekten son derece parlak ve eşsiz bir tablodur. Bu akîdenin yeniliğine denk bir yenilikte bu akîdenin parlaklığına denk bir parlaklıkta ve bu akîdenin kuvvetine denk bir kuvvettedir. Yüce Allah'ın «Muhakkak ki sen büyük bir ahlâk üzerindesin.» kavl-i şerîf'ini tasdîk edici bir tablodur. Bir başka tabloyu da yine İbn İshâk nakleder. Bu da doğrudan doğruya müşriklerin Hz. Peygambere karşı koyamayıp her kabîlenin müslüman olanını kendisinin azâblandırarak dininden çevirmesi karârı karşısında Peygamber ile anlaşma isteklerinin ifâdesidir.

İbn İshâk der ki: Yezîd İbn Ziyâd, Muhammed İbn Kâ'b'dan bana nakletti ki, Rebîa oğlu Utbe bir gün Kureyş meclisinde otururken Rasûlullah (s.a.) da mescidde tek başına otururmuş. Utbe, kavminin hâkimi olarak demiş ki: Ey Kureyş'liler topluluğu, kalkıp Muhammed'in yanına varayım, onunla konuşup bazı teklîflerde bulunayım. Belki onların bir kısmını kabul eder ve bizimle çekişmekten vazgeçer de, biz de ona istediğini veririz. Bu sırada Hz. Hamza müslüman olmuştu. Kureyş'-

liler Hz. Peygamberin ashâbının çoğaldığını görmüşlerdi. Dediler ki: Ey Ebu Velîd, git ve onunla konuş. O da kalkıp Hz. Peygamberin yanına vardı ve oturdu. Sonra dedi ki; ey kardeşim oğlu, sen bizim aramızda kabîlemizde üstün yeri olan, soylu, şerefli bir ferdsin. Sen millетinin başına büyük bir şey getirdin. Onların cemâatını dağıttın. Rü'yâlarını boşa çıkarttın. Tanrılarına ve dinlerine hakâret ettin, geçmişlerine küfrettin. Beni dinle, sana bazı şeyler söyleyeceğim. Onlara bak belki içlerinden bir kısmını kabul edersin. Hz. Peygamber ona; söyle ey Ebu Velîd, seni dinliyorum, demiş. O da demiş ki; ey kardeşim oğlu, eğer şu yaptığın şeyle murâdın mal toplamak ise sana istediğin kadar mal veririz. Bizden daha çok malın olur. Eğer isteğin şeref ve makâm ise seni başımıza efendi yaparız. Senden başka kimsenin emrini dinlemeyiz. Eğer murâdın hükümdâr olmaksa seni başımıza hükümdâr ederiz. Şâyet şu başına gelen şey, gördüğün bir rü'yâ ise ve onu kendinden uzaklaştıramıyorsan; senin için tabîbler araştırırız, bu uğurda malımızı harcar, seni iyileştiririz. Belki kişinin başına gelen şeyi tedâvî etmek mümkün olur. Nihâyet Utbe sözünü bitirdi. Hz. Peygamber onu dinliyordu hep. Sonra buyurdu ki: Bitirdin mi, ey Ebu Velîd? O da; evet, dedi. Öyleyse sen beni dinle dedi: Besmeleyi çekip: «Hâ, Mîm. Bu kitab Rahmân, Rahîm katından indirilmiştir. Öyle bir kitabtır ki bilen bir kavim için âyetleri uzun uzun açıklanmış, Arapça bir Kur'ân'dır. Müjdeleyici ve uyarıcı olarak. Ama insanların çoğu yüz çevirmiştir, onlar işitmezler de. Ve dediler ki: Bizi çağırdığın şeye karşı kalblerimiz kapalıdır, kulaklarımızda da ağırlık vardır. Seninle bizim aramızda bir perde var. Sen istediğini yap, biz de yapıcılarız. De ki: Ben de ancak sizin gibi bir beşerim. Yalnız bana tanrınızın bir tek tanrı olduğu vahyediliyor. Artık O'na yönelin, O'ndan mağfiret dileyin. Müşriklerin vay haline.» (Fussilet, 1-6) âyetlerini okudu. Sonra Hz. Peygamber bu sûreyi okumaya devâm etti. Bunu duyan Utbe, susarak elini arkasına dayadı ve hep dinliyordu. Hz. Peygamber secde âyetine gelince, kalktı secde yaptı ve dedi ki: «Duydun işte ey Ebu Velîd duyacağını. İşte sen işte o.» Utbe kalktı ve arkadaşlarının yanına gitti. Arkadaşları birbirlerine; Allah'a yemîn ederiz ki, Ebu Velîd gittiği yüzden bir başka yüzle dönüyor yanımıza, diye söyleşiyorlardı. Yanlarına oturunca dediler ki: Ne oldu ya Ebu Velîd? O da; Allah'a yemîn ederim ki eşini duymadığım bir söz işittim. Vallâhi o ne şiirdir ne de büyü. Ne de kâhinlik işi. Ey Kureyş'liler topluluğu, bana uyun ve benim dediğimi yapın. Bu adamı kendi durumuyla başbaşa bırakın. Vazgeçin ondan. Allah'a yemîn ederim ki onun söylediği söz benim işittiğime göre büyük bir haber olsa gerektir. Eğer onu Araplar altederse, sizden başkasıyla onu yenmiş olursunuz. Eğer o Arapları altederse; mülkü sizin mülkünüz, şerefi sizin şerefinizdir. Siz onunla insanlar arasında en mutlu kimseler olursunuz.

Bunun üzerine onlar; Allah'a and içeriz ki ey Ebu Velîd, o seni diliyle büyülemiş, dediler. O da; benim görüşüm bu. Siz istediğinizi yapın, karşılığını verdi.

Bir başka rivâyette ise Utbe, Hz. Peygamberi «Eğer yüz çevirirlerse de ki: Âd ve Semûd kavminin başına gelen kasırga gibi kasırgayla uyardım sizi.» âyetine gelinceye kadar dinlemiş, sonra kendinden geçerek kalkmış, elini Hz. Peygamberin ağzına koyarak demiş ki, sus Allah aşkına ve akrabâlık nâmına ya Muhammed dinle. Ve Utbe bu tehdîdin vukû' bulmasından korkmuş, kavminin yanına giderek söyleyeceğini söylemiş.

Her hâlûkârda bu da bir başka anlaşma zemîni arama şekli. Ayrıca Peygamberin o yüce ahlâk tablolarından bir tablo. O'nun yüce ahlâkı, Utbe'nin dinlemeyi gerektirmeyen sözlerini Hz. Muhammed gibi kâinât çapında düşünce değerine sâhip bir insanın, boş olmasına rağmen bitinceye kadar dinlemesinde tecellî ediyor. Ne var ki onun ahlâkı onu sapasağlam tutuyor. Karşısındakinin sözünü kesmiyor, acele etmiyor, kızmıyor, kovmuyor, adam sözünü bitirinceye kadar hep kulak veriyor ona. Ve sâkin sâkin başlıyor konuşmaya: Bitirdin mi sözünü ey Ebu Velîd? diyerek. Son derece dikkatle ve pekiştirerek. Bu, doğrudan doğruya samîmî bir îmânın ifâdesi. Ve konuşulanı dinlemek, söze riâyet etmek konusundaki yüce bir terbiyenin işâreti. Bunlar o peygamberin yüceler yücesi ahlâkının bazı delilleri.

Üçüncü bir tablo da yine anlaşma zemîni kurmak konusunda İbn İshâk'ın rivâyeti ile sâbit. İbn İshâk diyor ki: Bana nakledildiğine göre, Hz. Peygamber Kâ'be'yi tavâf ederken Muttalib oğlu Esved, Muğîre oğlu Velîd, Halef oğlu Ümeyye, Vâil oğlu Âs, ile karşılaştık. Sözü geçen kişiler kavimleri arasında dişli kimselerdi. Dediler ki: Ey Muhammed, gel biz senin tapındığına tapınalım, sen de bizim tapındığımıza tapın. Aynı noktada biz ve sen birleşelim. Eğer senin tapındığın bizim tapınmış olduğumuzdan daha hayırlı ise böylece ondan payımızı almış oluruz. Eğer bizim tapınmış olduğumuz senin tapındığından daha hayırlı ise sen de bizimkinden payını almış olursun. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «De ki: Ey kâfirler ben sizin tapındığınıza tapınmam, siz de benim tapındığıma tapınacak değilsiniz...» Sûre-i celîle'sini inzâl buyurdu. Ve işte böylece gülünç uyuşma tavrını kesin olarak kestirip attı. Ve Hz. Peygamber onlara Rabbının söylemesini emrettiği şeyleri söyledi. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XV, 148-154).

إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ إِذْ أَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ ﴿١٧﴾ وَلَا يَسْتَثْنُونَ ﴿١٨﴾ فَطَافَ عَلَيْهَا
طَائِفٌ مِنْ رَبِّكَ وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿١٩﴾ فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ ﴿٢٠﴾ فَتَنَادَوْا مُصْبِحِينَ ﴿٢١﴾ أَنِ اغْدُوا عَلَىٰ
حَرْثِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَارِمِينَ ﴿٢٢﴾ فَانْطَلَقُوا وَهُمْ يَتَخَافَتُونَ ﴿٢٣﴾ أَنْ لَا يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ
مِسْكِينٌ ﴿٢٤﴾ وَغَدَوْا عَلَىٰ حَرْدٍ قَادِرِينَ ﴿٢٥﴾ فَلَمَّا رَأَوْهَا قَالُوا إِنَّا لَضَالُّونَ ﴿٢٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٢٧﴾
قَالَ أَوْسَطُهُمْ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ ﴿٢٨﴾ قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٢٩﴾ فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ
بَعْضٍ يَتَلَاوَمُونَ ﴿٣٠﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا طَاغِينَ ﴿٣١﴾ عَسَىٰ رَبُّنَا أَنْ يُبْدِلَنَا خَيْرًا مِنْهَا إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا رَاغِبُونَ
﴿٣٢﴾ كَذَٰلِكَ الْعَذَابُ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾

17 — Biz, vaktiyle o bahçe sâhiplerini denediğimiz gibi bunları da denedik. Hani sabah olunca; onu mutlakâ devşireceklerine ve biçeceklerine yemîn etmişlerdi.

18 — Bir istisnâ da yapmıyorlardı.

19 — Ama onlar daha uykuda iken, Rabbının katından gönderilen bir salgın onu sardı da,

20 — O kupkuru kesildi.

21 — Sabah erken birbirlerine seslendiler;

22 — Mahsûllerinizi devşirecekseniz erkence çıkın, diye.

23 — Ve gizli gizli konuşarak yürüyorlardı.

24 — Sakın bugün hiç bir yoksul çıkmasın karşınıza ve oraya girmesin, diye.

25 — Güçleri yetermiş gibi erkenden gittiler.

26 — Onu gördüklerinde dediler ki: Herhalde biz yanlış geldik.

27 — Hayır, belki de biz, mahrûm bırakıldık.

28 — Ortancaları dedi ki: Ben, size demedim mi? Tesbîh etmeli değil miydiniz?

29 — Dediler ki: Tesbîh ederiz Seni Rabbımız, gerçekten biz zâlimlerden olmuşuz.

30 — Şimdi birbirlerini yermeye başladılar.

31 — Dediler ki: Yazıklar olsun bize, doğrusu biz, azgınlardanmışız.

32 — Belki Rabbımız bize bundan daha iyisini verir. Doğrusu biz, artık Rabbımızdan dilemekteyiz.

33 — Azâb işte böyledir. Fakat âhiret azâbı elbet daha büyüktür. Keşki bilmiş olsalardı.

Azgınlar

Bu âyet; Allah Teâlâ'nın kendilerine müjde, rahmet ve büyük nimetlerini lutfedişini delîl olmak üzere Peygamber Muhammed (a.s.)i onlara elçi olarak gönderdiği hidâyet yolunda, onu yalanla reddedip mücâdele ile karşı koyan Kureyş kâfirlerine verilen bir örnektir. Bu sebeble Allah Teâlâ; «Bunları da denedik.» buyuruyor. Yani tecrübe ettik. «O bahçe sâhiplerini denediğimiz gibi.» Türlü meyveleri ve ürünleri bulunan bahçe sâhibini. «Hani sabah olunca; onu mutlakâ değiştireceklerine ve biçeceklerine yemîn etmişlerdi.» Kendi aralarında yemîn edip fakîr ve dilencilerin öğrenmemesi için, onun ürününü geceleyin değiştireceklerini söylemişlerdi. Böylece ürünlerinin bol olmasını ve ondan hiç bir şeyin başkalarına verilmemesini kasdediyorlardı. Ayrıca «Bir istisnâ da yapmıyorlardı.» Yaptıkları yemînde istisnâ yapmıyorlardı. Bu sebeple Allah Teâlâ onların yemîninin kendilerini günahkâr kılacağını bildirerek «Ama onlar daha uykuda iken, Rabbının katından gönderilen bir salgın onu sardı da.» buyuruyor. Yani gökten semâvî bir âfet isâbet etti de «O, kupkuru kesildi.» İbn Abbâs'ın ifâdesine göre, karanlık gece gibi oldu. Sevrî ve Süddî de, toplandığı zamanki ekin gibi kupkuru oldu, demişlerdir. İbn Ebu Hâtim der ki: Ahmed İbn Sabâh... İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Günâhlardan kaçının. Çünkü kul, günâh işleyerek kendisi için hazırlanmış rızıktan mahrûm edilir. Sonra Rasûlullah (s.a.): «Ama onlar daha uykuda iken, Rabbının katından gönderilen bir salgın onu sardı da, o kupkuru kesildi.» âyetini okumuş. Günâhları nedeniyle bahçelerinin ürününden mahrûm edildiler.

«Sabah erken birbirlerine seslendiler.» Sabahleyin erken vakitte, birbirlerine seslenip ürünlerini toplamaya gitmek için çağırdılar: «Mahsûllerinizi devşirecekseniz erkence çıkın diye.» Devşirmek istiyorsanız. Mücâhid der ki: Onların ürünü üzümdü. «Ve gizli gizli konuşarak yü-

rüyorlardı.» Kimse söylediklerini işitmesin diye kendi aralarında gizlice ve fısıldaşarak konuşuyorlardı. Âyetin devâmında Allah Teâlâ, gizli ve açık her şeyi bilen olarak onların fısıldaştıkları sözlerini açıklıyor ve şöyle buyuruyor: «Sakın, bugün hiç bir yoksul çıkmasın karşınıza ve oraya girmesin, diye.» Birbirlerine şöyle diyorlardı: Sizin yanınıza gelmek üzere hiç bir fakîr karşınıza çıkmasın. «Güçleri yetermiş gibi erkenden gittiler.» Kuvvet ve şiddetle. Mücâhid ise; ciddiyyetle, der. İkrime; kinle derken, Şa'bî; yoksullara güçleri yeter gibi, diye anlam verir. Süddî ise bunların kasabalarının adının (حرد) olduğunu söyler. Ancak Süddî bu görüşünde uzak bir yola sapmıştır. «Güçleri yetermiş gibi.» İsteyip kasdettikleri şeye muktedir olacaklarmış gibi. «Onu gördüklerinde dediler ki: Her halde biz yanlış geldik.» Bahçelerine varıp gözleriyle gördüklerinde —bahçe Allah'ın buyurduğu şekle dönmüştü— o parlak çiçekler, sayısız meyveler gitmiş, yerini kapkara çörçöp yığını almıştı ki onlardan hiç yararlanılamazdı. Bu durumu görünce, yolu şaşırdıklarını sandılar ve «Her halde biz yanlış geldik.» dediler. Yani biz, gitmemiz gereken yoldan başka bir yola gidip şaşırdık, dediler. İbn Abbâs ve başkaları böyle anlam vermişlerdir. Sonra içinde bulundukları halden dönüp gerçekten kendi bahçelerinde olduklarına kanâat getirdiler ve: «Hayır, belki de biz, mahrûm bırakıldık.» dediler. Hayır gerçekten bu bahçe o. Ancak biz payımızı yitirdik, nasîbsiz kaldık, dediler.

«Ortancaları dedi ki: «İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Muhammed İbn Kâ'b, Rebî' İbn Enes, Dahhâk ve Katâde ortancalarının, en âdil ve en iyileri anlamına geldiğini bildirmiştir. «Ben, size demedim mi? Tesbîh etmeli değil miydiniz?» Mücâhid, Süddî ve İbn Cüreyc «Tesbîh etmeli değil miydiniz?» kavlinin; istisnâ yapmalı değil miydiniz? anlamına geldiğini söylemişlerdir. O zaman bunların istisnâsı, tesbîh demek oluyor. İbn Cüreyc der ki: Bu, Allah isterse anlamına inşâallah sözüdür. Denildi ki; bu âyetin mânâsı şöyledir: Ortancaları onlara; Allah'a tesbîh edip size verdiği nimetlere şükretmeli değil miydiniz? dedi. «Dediler ki: Tesbîh ederiz. Seni Rabbımız, gerçekten biz zâlimlerden olmuşuz.» Faydalı olmayacak bir noktada itâata geldiler ve pişmânlığın yarar sağlamadığı yerde pişmân olup kusûrlarını i'tirâf edip: «Gerçekten biz, zâlimlerden olmuşuz.» dediler. «Şimdi birbirlerini yermeye başladılar.» Topladıkları üründen yoksullara vermeme konusunda ısrâr etmeyle alâkalı olarak birbirlerini kınamaya başladılar. Ancak birbirlerine verdikleri cevâb, günâh ve hatâlarını i'tirâftan başka bir şey değildi: «Dediler ki: Yazıklar olsun bize, doğrusu biz, azgınlarmışız.» Biz azdık, isyân ettik, haddi aştık da başımıza bu gelen şeyler geldi. «Belki Rabbımız bize bundan daha iyisini verir. Doğrusu biz, artık Rabbımızdan dilemekteyiz.» Dünyada buna karşılık istedikleri söy-

lendiği gibi, âhiret diyârında da sevâb bekledikleri söylenmiştir. Allah en iyisini bilendir.

Sonra Selef'ten bazıları naklederler ki; bu bahçe sâhibleri Yemen'li imişler. Saîd İbn Cübeyr der ki: Bunlar San'â'ya altı mil uzaklıktaki Darvân isimli kasabadan idiler. Habeş'li oldukları da söylenir. Babaları onlara bu bahçeyi mîrâs bırakmıştı. Onlar kitâb ehlinden idiler. Babaları iyi bir hayat yaşamış ve güzel davranışlarda bulunmuştu. Elde ettiği ürünlerinden muhtâç olanlara verir ve kendi âilesinin yıllık geçimliğini biriktirir, fazlasını da sadaka olarak dağıtırdı. Adam ölünce çocukları ona vâris oldular ve dediler ki: Babamız ahmak biriydi. Bunların hepsini fakîrlere dağıtırdı. Biz onlara vermeyelim de, kendimiz biriktirelim. Böyle yapınca Allah onları, istediklerinin tersiyle cezâlandırdı ve ellerindeki malın hepsini yok edip götürdü. Ayrıca tüm ana malları kaybolduğu gibi, hem kârları, hem de sadaka olarak verdikleri şeyler gitti, kendilerine hiç bir şey kalmadı.

«Azâb işte böyledir.» Allah'ın; emrine muhâlefet eden, Allah'ın kendisine verdiği nimetlere cimrilik edip fakîr, muhtâç ve yoksulların haklarını vermeyenlere Allah'ın nimetini inkârla değiştirenlere verdiği azâb işte bu şekildedir. «Fakat âhiret azâbı elbet daha büyüktür. Keşki bilmiş olsalardı.» İşittiğiniz gibi dünyadaki azâb böyledir. Âhiret azâbı ise daha ağırdır. Hâfız el-Beyhakî'nin Ca'fer İbn Muhammed İbn Ali kanalıyla... Hz. Ali'den naklettiği rivâyette Rasûlullah (s.a.)ın geceleyin meyve toplamayı ve hasâd yapmayı yasakladığı bildirilir.

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِندَ رَبِّهِمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٣٤﴾ أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٥﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٦﴾ أَمْ لَكُمْ
كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ ﴿٣٧﴾ إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ ﴿٣٨﴾ أَمْ لَكُمْ أَيْمَانٌ عَلَيْنَا بَالِغَةٌ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِنَّ لَكُمْ
لَمَا تَحْكُمُونَ ﴿٣٩﴾ سَلْهُمْ أَيُّهُم بِذَٰلِكَ زَعِيمٌ ﴿٤٠﴾ أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ إِن كَانُوا صَادِقِينَ ﴿٤١﴾

34 — Muhakkak ki müttakîler için, Rabları katında Naîm cennetleri vardır.

35 — Biz, müslümanları suçlular gibi tutar mıyız hiç?

36 — Ne oluyor size, nasıl hükmediyorsunuz?

37 — Yoksa size mahsûs bir kitab var da ondan mı okuyorsunuz?

38 — Seçtikleriniz herhalde orada olacaktır.

39 — Yoksa kıyâmet gününe kadar sürüp gidecek ahid-

leriniz mi var aleyhimizde? Muhakkak ki hükmettikleriniz sizin olacaktır.

40 — Sor onlara; hangisi bunu üzerine alacak?

41 — Yoksa onların ortakları mı var? Öyleyse ortaklarını da getirsinler. Eğer sâdıklardan iseler.

Ve Müttakîler

Allah Teâlâ dünyadaki bahçe sâhiblerinin durumlarını ve Allah'a isyân edip emrine karşı gelince uğradıkları kötülükleri belirttikten sonra, âhiret yurdunu gözetip Allah'tan korkanlara lutfedeceği bitmez tükenmez Naîm cennetlerinden söz ediyor. Ve buyuruyor ki: «Muhakkak ki müttakîler için, Rabları katında Naîm cennetleri vardır. Biz, müslümanları suçlular gibi tutar mıyız hiç?» Bunlarla onların cezâsını eşit kılar mıyız hiç? Hayır, göklerin ve yerin Rabbına andolsun ki hayır. «Ne oluyor size, nasıl hükmediyorsunuz?» Nasıl böyle zanlarda bulunuyorsunuz?

«Yoksa size mahsûs bir kitab var da ondan mı okuyorsunuz? Seçtikleriniz herhalde orada olacak.» Yoksa sizin elinizde gökten indirilmiş bir kitab var da geçmişlerden aktarılan şeyleri o kitabta okuyup saklıyor ve onu elden ele dolaştırıyorsunuz. Sizin iddiâ ettiğiniz hükümleri pekiştirilmiş olarak ihtivâ eden bir kitabınız mı var? Seçtikleriniz herhalde orada olacaktır. «Yoksa kıyâmet gününe kadar sürüp gidecek ahidleriniz mi var aleyhimizde. Muhakkak ki hükmettikleriniz, sizin olacaktır.» Yanınızda sağlam sözleşme ve ahidleriniz mi bulunuyor? Muhakkak ki isteyip arzuladıklarınız sizin olacaktır. «Sor onlara; hangisi bunu üzerine alacak?» Onlara de ki: Bunu tekeffül edip garantileyecek kimdir? «Yoksa onların ortakları mı var?» Putlar ve taşlardan. «Öyleyse ortaklarını da getirsinler. Eğer sâdıklardan iseler.»

يَوْمَ يُكْشَفُ عَن سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٤٢﴾ خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ۖ وَقَدْ
كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ ﴿٤٣﴾ فَذَرْنِي وَمَن يُكَذِّبُ بِهَٰذَا الْحَدِيثِ ۖ سَنَسْتَدْرِجُهُم مِّنْ حَيْثُ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٤﴾ وَأُمْلِي لَهُمْ ۚ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴿٤٥﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُم مِّن مَّغْرَمٍ مُّثْقَلُونَ ﴿٤٦﴾
أَمْ عِندَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤٧﴾

42 — O gün, baldırlar açılır ve secdeye çağrılırlar. Ama buna güç yetiremezler.

43 — Gözleri dönmüş olarak, yüzlerini zillet bürür. Halbuki kendileri sapasağlam oldukları vakit secdeye çağırılmışlardı.

44 — Bu sözü yalanlayanları Bana bırak. Biz onları, kendilerinin bilmeyecekleri bir yönden derece derece azâba yaklaştıracağız.

45 — Ben, onlara mühlet veriyorum. Benim tuzağım muhakkak sağlamdır.

46 — Yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun da ağır bir borç altında mı kalmışlardır?

47 — Yoksa gayb kendilerinin katında mıdır da ondan yazıyorlar?

Baldırların Açıldığı Gün

Allah Teâlâ Naîm cennetlerinin Allah'tan korkanlara âit olduğunu belirttikten sonra, bunun ne zaman gerçekleşeceğini de belirtiyor ve diyor ki: «O gün, baldırlar açılır ve secdeye çağırılırlar. Ama buna güç yetiremezler.» Yani kıyâmet günü. O gün dehşet, sarsıntı, imtihân, kargaşa ve önemli işler görülür. Buhârî bu âyetin tefsîrinde der ki: Bize Âdem... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işittim, demiş: Rabbımız ayağını açar da mü'min erkekler ve kadınlar O'na secde ederler. Dünyada gösteriş ve riyâ için secde edenler orada kalırlar. Secde etmek için giderler de bel kemikleri bir kat olur ve secde edemeden geri dönerler. Bu hadîs Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde ve diğer kaynaklarda muhtelif lafız ve yollarla tahrîc edilmiştir. Bu, ünlü ve uzun bir hadîstir. Abdullah İbn Mübârek... İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «O gün, baldırlar açılır.» kavlinin; şiddet ve sıkıntı günü, anlamına geldiğini bildirmiştir. İbn Cerîr Taberî de bunu böylece rivâyet eder ve der ki: Bize Abd İbn Humeyd... İbn Mes'ûd veya İbn Abbâs'tan —İbn Cerîr Taberî bu ikisinden hangisi olduğunda şüphe etmiştir— nakleder ki; o, «O gün, baldırlar açılır» kavline; büyük bir işten dolayı baldırlar açılır, diye mânâ vermiştir... İbn Ebu Necîh, Mücâhid'den nakleder ki; o, baldırların açılmasının, işin şiddeti anlamına geldiğini söylemiştir. İbn Abbâs da bunun kıyâmet günü gerçekleşecek ilk an olduğunu söyler. İbn Cüreyc, Mücâhid'den bunun işin ciddiyeti ve zorluğu demek olduğunu nakleder. Ali İbn Ebu Talha İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «O gün, baldırlar açılır.» kavlinin, kıyâmetin dehşetinden korkunç ve şiddetli bir hal belirir, anlamına geldiğini söy-

lemiştir. Avfî de, İbn Abbâs'tan nakleder ki; bu, işlerin açılıp amellerin belirdiği zaman, demektir. İşler belirince âhirete girildiği anlaşılır ve durum ortaya çıkar. Dahhâk, İbn Abbâs'tan böyle rivâyet eder. Bütün bunları Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî îrâd ettikten sonra şöyle der: Bana Ebu Zeyd Ömer İbn Şebbe... Ebu Mûsâ'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: «O gün, baldırlar açılır.» kavli, büyük bir nûrdur. Herkes bu nûra karşı secdeye kapanır, demiş. Bunu Ebu Ya'lâ, Kâsım İbn Yahyâ kanalıyla Velîd İbn Müslim'den rivâyet eder. Ancak bu rivâyette mübhem bir kişi vardır. Allah en iyisini bilendir.

«Gözleri dönmüş olarak, yüzlerini zillet bürür.» Dünya hayatındayken büyüklenip suç işlemelerine karşılık; âhirette bu durumlarının tâm zıddıyla cezâlandırılırlar. Onlar dünyada iken secdeye çağırıldıklarında sağlıkları ve rahatları yerinde olduğu halde, secdeden kaçmışlardı. İşte aynı şekilde âhirette güç yetiremedikleri halde secdeye kapanma cezâsıyla cezâlandırılırlar. Allah Azze ve Celle'nin tecellî ettiği zamanda mü'minler O'na secdeye kapanırlar. Ama ne kâfirler, ne de münâfıklar secde etmeye güç yetiremezler. Sırtlarının kemikleri tek bir kat olur. Ne zaman boynunu eğip secdeye gitmek istese, secdenin tersi bir hale dönüşür. Tıpkı dünyada iken mü'minlerin aksine bir durumda bulundukları gibi.

Ve müteâkıben Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Bu sözü yalanlayanları Bana bırak.» Yani Kur'ân'ı. Bu, şiddetli bir tehdîddir. Onları Benimle başbaşa bırak. Ben, onları derece derece götürüp sonra bataklığa daldırmayı ve sonra kuvvetli bir zâtın yakalayışıyla yakalamayı nasıl bilirim. «Biz onları, kendilerinin bilmeyecekleri bir yönden derece derece azâba yaklaştıracağız.» Onlar bunun farkında bile olmazlar. Hattâ Allah'ın kendilerine ikrâmı olduğunu sanırlar. Bu da bizâtihi küçük düşürülmenin ifâdesidir. Mü'minûn sûresinde buyurulduğu gibi: «Zannederler mi ki kendilerine mal ve oğullar vermekle iyiliklerde onlar için acele davranmaktayız. Hayır, farkında değiller.» (Mü'minûn, 55-56). En'âm sûresinde ise şöyle buyurur: «Onlar kendilerine hatırlatılan şeyleri unutunca; Biz de kendilerine her şeyin kapılarını açtık. Nihâyet kendilerine verilen o şeyler yüzünden sevinince; onları ansızın yakaladık ve bütün ümitlerinden mahrûm kaldılar.» (En'âm, 44). Bu sebeple burada da Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Ben, onlara mühlet veriyorum. Benim tuzağım muhakkak sağlamdır. Ben, onları te'hîr ediyor, mühlet veriyor ve belirli bir süreye kadar geciktiriyorum. Bu, Benim tuzağım ve onlara hazırlamış olduğum oyunumdur. «Benim tuzağım muhakkak sağlamdır.» Emrime karşı gelen, peygamberlerimi yalanlayan ve Bana isyân etme cür'etini gösterenlere karşı tuzağım sağlamdır. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde nakledilir ki; Rasûlullah (s a.) şöyle buyurmuştur: Muhakkak ki Allah Teâlâ, zâlime mühlet verir. En so-

nunda onu yakalayınca bir daha bırakmaz. Sonra Hz. Peygamber; «İşte böyledir. Rabbının yakalayışı, kasabaların zâlim halkını yakaladığı zaman. Çünkü O'nun yakalaması hem şiddetli, hem de acıklıdır.» (Hûd, 102) âyetini okumuş.

«Yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun da ağır bir borç altında mı kalmışlardır? Yoksa gayb kendilerinin katında mıdır da ondan yazıyorlar?» Bu âyetin tefsîri Tûr sûresinde (40-41) geçmişti. Âyetin mânâsı şöyledir: Ey Muhammed, sen onları ücretsiz olarak Allah'a davet ediyorsun. Onlardan hiç bir şey almıyorsun. Bu yaptığından dolayı yalnızca Allah katından sevâb bekliyorsun. Onlar ise sırf bilgisizliklerinden, küfür ve inâdlarından dolayı senin getirdiğin gerçeği yalanlıyorlar.

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ مَكْظُومٌ ﴿٤٨﴾ لَوْلَا أَنْ تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّهِ لَنُبِذَ
بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ ﴿٤٩﴾ فَاجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٥٠﴾ وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ
بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ ﴿٥١﴾ وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٥٢﴾

48 — Sen, Rabbının hükmüne sabret ve balık sâhibi gibi olma. Hani o, gamla dolu olarak Rabbına seslenmişti.

49 — Rabbının katından ona bir nimet erişmiş olmasaydı, mutlakâ o kınanmış olarak çıplak bir yere atılacaktı.

50 — Rabbı onu seçti de, sâlihlerden kıldı.

51 — Doğrusu o küfredenler, zikri işittiklerinde; az kalsın seni gözleriyle yiyeceklerdi. Ve; o, mutlakâ bir delidir, diyorlardı.

52 — Halbuki o, âlemler için öğütten başka bir şey değildir.

Seni Gözleriyle Yiyeceklerdi

Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey Muhammed, kavminin seni yalanlayıp eziyet etmelerine «sabret.» Muhakkak ki Allah, onların aleyhinde hükmünü verecek, hem dünyada, hem de âhirette âkıbetin senin ve senin peşinde gidenlerin olmasını sağlayacaktır. «Ve balık sâhibi gibi olma.» Yani Zünnûn gibi. Bu, Mattâ oğlu Yûnus (s.a.)tur. O, kavmine kızarak çıkmış ve başından geçenler geçmiş, gemiye binmiş, denize düş-

müş ve balık onu yutmuştu. Okyanusların karanlıklarında balık onu gezdirmiş, o da denizin yüce kudret sâhibini tesbîh edişini işitmişti. O kudret sâhibi ki uyguladığı takdîri geri çevrilmez ve buna engel olmak imkânsızdır. O zaman balığın karnındaki Yûnus karanlıklarda şöyle seslenmişti: «Senden başka hiç bir ilâh yoktur. Sen münezzehsin, doğrusu ben haksızlık edenlerdenim, diye niyâz etmişti.» (Enbiyâ, 87) Allah Teâlâ da ona şöyle cevâb vermişti: «Biz de ona duâsını kabul edip üzüntüden kurtarmıştık. İşte inananları böyle kurtarırız.» (Enbiyâ, 88). Sâffât sûresinde ise Allah Teâlâ onun hakkında şöyle buyurmaktadır: «Eğer o, tesbîh edenlerden olmasaydı, tekrâr diriltilecekleri güne kadar onun karnında kalacaktı.» (Sâffât, 143-144) Burada ise buyuruyor ki: «Hani o, gamla dolu olarak Rabbına seslenmişti.» İbn Abbâs, Mücâhid ve Süddî (مكظوم) kelimesinin, gamla dolu olarak anlamına geldiğini bildirmişlerdir. Atâ el-Horasânî ve Ebu Mâlik ise, sıkıntıya düşmüş olarak anlamını vermiştir. Biz daha önce zikrettiğimiz hadîste, Yûnus (a.s.)un «Senden başka hiç bir ilâh yoktur, Sen münezzehsin, doğrusu ben haksızlık edenlerdenim.» deyince, bu cümlenin çıkıp Arş'ın etrâfını kuşattığını ve meleklerin; ey Rabbımız, bu gurbet diyârından bilinen zayıf bir sestir, dediklerini, Allah Teâlâ'nın da; bu sesi tanımıyor musunuz? buyurduğunu, meleklerin hayır demeleri üzerine Allah Teâlâ'nın; bu Yûnus'un sesidir, dediğini, onların da; ey Rabbımız, sürekli Senin için sâlih amel ve kabul edilmiş duâ ile yücelen zayıf kulun mu? dediklerini Allah Teâlâ'nın; evet, dediğini, meleklerin; bolluktayken yaptığı amellerine acıyarak onu sıkıntıdan ve belâdan kurtarmaz mısın? dediklerini, bunun üzerine Allah Teâlâ'nın balığa emredip onu sâhile attırdığını bildiren hadîsi zikretmiştik. Bunun için Hak Teâlâ «Rabbı onu seçti de, sâlihlerden kıldı.» buyurmaktadır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî'... Abdullah'ın şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Hiç kimsenin; ben Mattâ oğlu Yûnus'tan daha hayırlıyım, demesi uygun düşmez. Buhârî, bu rivâyeti Süfyân es-Sevrî'den rivâyet eder. Buhârî ve Müslim'de ise bu hadîs Ebu Hüreyre'den menkûl olarak yer alır.

«Doğrusu o küfredenler, zikri işittiklerinde; az kalsın seni gözleriyle yiyeceklerdi.» İbn Abbâs, Mücâhid ve başkaları bu âyette yer alan (ليزلقونك) kelimesini, gözleriyle sana nüfûz edeceklerdi. Yani gözleriyle seni sıkıntıya düşüreceklerdi anlamını vermişlerdir. Bu şu mânâyadır: Allah seni onlardan koruyup muhâfaza etmemiş olsaydı, sana kızmalarından ve seni kıskanmalarından dolayı gözleriyle seni bitireceklerdi.

Göz Değmesi

Bu âyet-i kerîme, göz değmesinin ve te'sîrinin hak olduğunun de-

lilidir. Nitekim bu konuda pek çok ve müteaddid yollarla hadîs-i şerîf'ler vârid olmuştur. (Kalem, 48-52).

1 — Enes İbn Mâlik (r.a.)in Hadîsi: Ebu Dâvûd der ki: Bize Süleymân İbn Dâvûd... Enes'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Göz, zehirlenme veya durup kesilmeyen kandan başkası için muska yoktur. Ancak Abbâs göz değmesini zikretmemiştir. Bu, Süleymân İbn Dâvûd'un ifâdesidir.

2 — Büreyde İbn Husayb (r.a.)ın Hadîsi: Ebu Abdullah İbn Mâce der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah İbn Nümeyr... Büreyde İbn Husayb'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Göz ve zehirlenmeden başkasında muska yoktur. İbn Mâce de bu hadîsi aynı şekilde rivâyet eder. Müslîm, Sahîh'inde bu hadîsi Saîd İbn Mansûr kanalıyla... Büreyde'den mevkûf olarak rivâyet eder. Ayrıca burada bir de kıssa zikreder. Bu hadîsi Şu'be'de... Büreyde'den nakleder. Tirmizî bu nakle yer verir. İmâm Buhârî de bu hadîsi Muhammed İbn Fudayl kanalıyla Mâlik'ten nakleder. Tirmizî ise Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla... İmrân İbn Husayn'dan mevkûf olarak rivâyet eder.

3 — Ebu Zerr, Cündeb İbn Cünâde (r.a.)nin Hadîsi: Hâfız Ebu Yâ'lâ el-Mavsılî merhûm... Ebu Zerr'den nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Göz, Allah'ın izniyle kişiyi öylesine sarsar ki; kanat gererek yukarıya doğru çıkarır, sonra oradan yuvarlar. Bu hadîsin isnâdı garîbtir ve hadîs imâmları onu tahrîc etmemişlerdir.

4 — Hâbis et-Temîmî (r.a.)nin Hadîsi: İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdüssamed... Hayye İbn Hâris'ten nakletti ki, ona babası Hâris et-Temîmî Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu duymuş olduğunu söylemiş: Baykuşta bir şey yoktur. (Araplar bir evde baykuş ötünce, oraya ölüm geleceğini ya da ölünün kemiğinin veya rûhunun uçan bir baykuş haline dönüşeceğini kabul eder ve bu sebeple uğursuz sayarlardı.) Göz haktır. Uğursuz saymanın en doğrusu ise faldır. Tirmizî bu hadîsi Amr İbn Ali kanalıyla Hayye İbn Hâris'ten naklettikten sonra; garîb bir hadîstir, der. Şeybân da bu hadîsi Yahyâ İbn Ebu Kesîr kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakleder. Ben derim ki: İmâm Ahmed İbn Hanbel'in Hasan İbn Mûsâ kanalıyla Ebu Hüreyre'den naklettiği şu hadîs de aynıdır: Baykuşta bir kötülük yoktur. Gök haktır. Uğursuz saymaların en doğrusu ise faldır.

5 — Abdullah İbn Abbâs (r.a.)ın Hadîsi: İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdullah İbn Velîd... İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Göz haktır. Uçan şeyleri yere indirir. Bu hadîsin bir başka tarîkten rivâyeti de Müslim'in Sahîh'inde Abdurrahmân ed-Dârimî tarafından... İbn Abbâs'tan nakledilen şu hadîstir: Göz haktır. Eğer kaderin önüne geçen bir şey olsaydı, göz kaderin önüne geçerdi. Bir yeri yıkamanız söylendiği zaman (gusül yaparken) orayı

yıkayın. Bu hadîsin rivâyetinde Müslim, Buhârî'den ayrı kalmıştır. Abdürrezzâk der ki: Süfyân es-Sevrî... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: Hz. Peygamber Hasan ve Hüseyn'i okurdu ve derdi ki: Allah'ın tâm olan kelimeleri ile sizi her türlü öldürücü şeytândan ve değici gözden Allah'a sığındırırım. Sonra şöyle derdi: İbrâhîm (a.s.); İshâk ve İsmâîl (a.s.)i böylece Allah'a sığındırır ve okurdu. Buhârî ve Sünen sâhibleri bu hadîsi Minhâl kanalıyla İbn Abbâs'tan naklederler.

6 — Ebu Ümâme Es'ad İbn Sehl İbn Huneyf (r.a.)in Hadîsi: İbn Mâce der ki: Bize Hişâm İbn Ammâr... Ebu Ümâme İbn Sehl İbn Huneyf'den nakletti ki; Âmir İbn Rebîa, Sehl İbn Huneyf'e yıkanırken rastlamış ve demiş ki: Seni bugünkü gibi görmedim. El değmemiş câriye gibi tenini de. Az sonra Sehl İbn Huneyf'in başı dönüp yere düşmüş. O Rasûlullah'ın yanına getirilmiş. Kendisine; Süheyl sar'âya tutuldu, denilmiş. Rasûlullah (s.a.): Bu konuda kimin göz değdirdiğini iddiâ ediyorsunuz? demiş. Onlar: Âmir İbn Rebîa'nın demişler. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Sizden biriniz kardeşini neden öldürsün? Sizden biriniz kardeşinde hayretini mûcib olan bir şey görürse, ona bereketle duâ etsin. Sonra Hz. Peygamber su istemiş ve Âmir'e abdest almasını buyurmuş. Ellerini bileklerine kadar, yüzünü ve ayaklarını sonra da eteğinin içini yıkamasını ve üzerine bu suyu dökmesini emretmiş. Süfyân der ki: Ma'mer, Zührî'den ayrıca şu ifâdeyi de nakletti: Rasûlullah (s.a.) kabı arkasında olana bırakmasını da emretmişti. Neseî de bu hadîsi Süfyân İbn Uyeyne ve Mâlik İbn Enes'in hadîsiyle birlikte Zührî'den nakleder. Süfyân İbn Uyeyne aynı şekilde Ma'mer kanalıyla... Ebu Ümâme'den bu son kısmı (kabı arkasında olana bırakmasını emretti) da nakleder. İbn Ebu Zib' kanalıyla... Sehl İbn Huneyf'den de bu hadîs rivâyet edilmiştir. Mâlik'in hadîsinde de Muhammed İbn Ebu Ümâme kanalıyla Sehl İbn Huneyf'den bu hadîs nakledilmiştir.

7 — Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)nin Hadîsi: İbn Mâce der ki: Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe... Ebu Saîd'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.), cinlerin ve insanların göz değdirmelerinden dolayı Allah'a sığınırdı. Muavvizeteyn (Nâs-Felak) sûreleri nâzil olunca, bunları okudu, diğerlerini terketti. Tirmizî ve Neseî de Saîd İbn İyâz kanalıyla bu hadîsi Ebu Saîd'den nakleder. Ayrıca Tirmizî; bu hadîs hasendir, der. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdüssamed... Ebu Saîd'den nakletti ki; Cibrîl (a.s.) Rasûlullah'a gelip; şikâyetin var mı ya Muhammed? demiş. O da; evet, demiş. Cibrîl (a.s.) Allah'ın adıyla seni okurum. Sana eziyet veren her şeyden seni korurum. Her nefsin şerrinden ve değen gözden Allah'ın adıyla seni okurum ve sana rukye yaparım, demiş. Bu hadîsi Safvân Abd'ül-Vâris kanalıyla Ebû Saîd'den nakleder. Ebu Dâvûd dışında Sünen sâhibleriyle, Müslim de bu hadîsi Abd'ül-Vâris kanalıyla Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyet ederler. İmâm Ahmed İbn Han-

bel der ki: Bize Affân... Ebu Saîd el-Hudrî'den —ya da Câbir İbn Abdullah'tan— nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) dertlenmiş, Cibrîl (a.s.) gelip ona demiş ki: Allah adına sana rukye yaparım. Seni rahatsız eden her şeyden, her kıskanandan ve gözden Allah sana şifâ versin. Bu rivâyeti aynı şekilde Ahmed İbn Hanbel, Muhammed İbn Abdurrahmân kanalıyla Ebu Saîd'den nakleder. Ebu Zür'a er-Râzî der ki: Abdüssamed İbn Abdül-Vâris... bu hadîsi Enes İbn Mâlik'den aynı anlamda olmak üzere rivâyet eder ki her iki rivâyet de sahîhtir.

8 — Ebu Hüreyre (r.a.)nin Hadîsi: İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdürrezzâk... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Muhakkak ki göz, haktır. Buhârî ve Müslim bu hadîsi Abdürrezzâk kanalıyla tahrîc ederler. İbn Mâce der ki: Bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Göz haktır. İbn Mâce bu hadîsin rivâyetinde münferid kalmıştır. Ahmed İbn Hanbel de bu hadîsi İsmâîl İbn Uleyye kanalıyla... Saîd el-Cüveyrî'den nakleder. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İbn Nümeyr... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Göz haktır. Onu şeytân ve âdemoğullarının hasedi meydana getirir.

Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Halef İbn Velîd... Muhammed İbn Kays'tan nakletti ki... Ebu Hüreyre'ye şöyle denmiş: Rasûlullah (s.a.)ın: Uğursuzluk üç şeydedir; ev, at ve kadında, dediğini işittin mi? Ebu Hüreyre (r.a.) demiş ki: Evet, diyecek olursam Rasûlullah (s.a.)a söylememiş olduğu şeyi söyletmiş olurum. Ancak ben, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle dediğini işittim: Uğursuz saymaların en doğrusu faldır ve göz haktır.

9 — U'meys kızı Esmâ (r.a.)nın Hadîsi: İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süfyân... Ubeyd İbn Rifâa'dan nakleder ki; Esmâ: Ey Allah'ın Rasûlü, Ca'fer'in çocuklarına göz değdi, ben onlar için rukye yapayım mı? deyince, Rasûlullah (s.a.): Evet, eğer kaderi geçebilecek bir şey olsaydı, göz onu geçerdi, buyurmuş. Tirmizî ve İbn Mâce de aynı şekilde Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla bu hadîsi Ubeyd İbn Rifâa'dan naklederler. Kezâ Tirmizî, Neseî ile beraber bu hadîsi Abdürrezzâk kanalıyla... U'meys kızı Esmâ'dan nakleder. Tirmizî; bu hadîs hasendir, sahîhtir, der.

10 — Hz. Âişe (r.a.)nin Hadîsi: İbn Mâce der ki: Bize Ali İbn Ebu Hasîb... Hz. Âişe (r.a.)den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) ona, gözden dolayı rukye yapmasını emretmiş. Buhârî bu hadîsi Muhammed İbn Hesîb kanalıyla... Abdullah İbn Şeddâd'dan nakleder. Müslim de bu hadîsi Süfyân kanalıyla Abdullah İbn Şeddâd'dan nakleder. Sonra İbn Mâce der ki: Bize Muhammed İbn Beşşâr... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakletti. Rasûlullah (s.a.); Allah'a sığının (istiâze edin), çünkü göz haktır, buyurdu. Bu hadîsin naklinde İbn Mâce münferid kalmıştır. Ebu

Dâvûd der ki: Bize Osmân İbn Ebu Şeybe... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini bildirdi: Gözleyen kişiye abdest alması emredilirdi de onun suyuyla göz edilen kişi yıkanırdı.

11 — Sehl İbn Huneyf (r.a.)in Hadîsi: İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hüseyn İbn Muhammed... Sehl İbn Huneyf'in oğlu Ebu Ümâme'den nakletti ki; babası ona şöyle anlatmış: Rasûlullah (s.a.) ile birlikte Mekke'ye doğru çıkıp yürümüşler. Nihâyet Cuhfe civârındaki el-Harrâr tepesine vardıklarında Sehl İbn Huneyf yıkanmış. Bedeni ve derisi çok güzel, bembeyâz tenli bir erkekmiş. Adiyy İbn Kâ'b oğullarının kardeşi olan kabîlenin mensubu Âmir İbn Rebîa onu yıkanırken görmüş ve şöyle demiş: Ben bugünkü gibi, hiç bir erkek eli değmemiş câriye tenine benzer bir ten görmedim. Bunun üzerine Sehl İbn Huneyf bayılıp düşmüş. Rasûlullah'a gelip; Ey Allah'ın Rasûlü, Sehl hakkında diyeceğin bir şey var mı? Allah'a andolsun ki o ayılmıyor ve başını da kaldırmıyor, denilmiş. Rasûlullah (s.a.): Onunla ilgili kimseyi ithâm ediyor musunuz? demiş. Onlar; Âmir İbn Rebîa ona göz etti, demişler. Rasûlullah (s.a.) Âmir İbn Rebîa'yı çağırıp kızmış ve demiş ki: Sizden biriniz kardeşini niçin öldürüyor. Senin hayrânlığını çeken bir şeyini gördüğünde tebrîk etmen gerekmez miydi? Sonra ona; Sehl için yıkan, demiş. O da yüzünü, dirseklerine kadar ellerini, ayaklarını ve dizleriyle eteğinin iç kısmını bir kadehin içerisinde suyunu toplayacak şekilde yıkamış. Sonra bu su Sehl İbn Huneyf'in üzerine dökülmüş. Onu bir başına ve öteden arkasına doğru döküyormuş. Sonra o kadeh içindeki su arka tarafına değdiriliyormuş. Böyle yapılınca halkla beraber Sehl de kendisinde hiç bir araz kalmayacak şekilde kalkıp yürümüş.

12 — Âmir İbn Rebîa (r.a.)nın Hadîsi: İmâm Ahmed İbn Hanbel, Âmir'in müsned rivâyetleri bahsinde der ki: Bize Vekî... Abdullah İbn Âmir'in şöyle dediğini nakletti: Âmir İbn Rebîa ve Sehl İbn Huneyf gusül yapmak üzere gittiler. Kendileri için örtü teşkîl edecek bir engel aramaya koyuldular. Âmir üzerinde bulunan yünden cübbeyi çıkarınca ona baktım ve gözüm ona değdi. Suda yıkanmak üzere indiğinde suyun içerisinde bir çatırtı sesini duydum. Yanına vardım üç kere ona seslendim cevâb vermedi. Peygambere gelip durumu haber verdim. Rasûlullah (s.a.) yürüyerek geldi, suya daldı. Ben onun ayağının beyâzlığını görüyor gibiydim. Âmir'in göğsüne eliyle vurdu sonra: Allah'ım; ondan sıcağını, soğuğunu, hastalığını ve ağrısını gider, dedi. Bunun üzerine o kalktı. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Sizden biriniz kardeşinde veya kendinde veya malında hayrânlığını çekecek bir şeyi görürse, onu tebrîk etsin. Çünkü göz haktır.

13 — Câbir İbn Abdullah (r.a.)ın Hadîsi: Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr Müsned'inde der ki: Bize Muhammed İbn Ma'mer... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah'ın yaz-

dığı kazâ ve kaderden sonra ümmetimden kişilerin en çok öldüğü şey nefeslerdir. Bezzâr der ki, yani gözdür. Ayrıca biz bu hadîsi Hz. Peygamberden yalnız bu isnâd tarîkîyle biliyoruz. Ben derim ki: Bu hadîs, bir başka vecihle Câbir'den nakledilmiştir. Şöyle ki; Hâfız Ebu Abdurrahmân Muhammed İbn Münzir «el-Acâib» isimli kitâbında —ki bu kitâb çok değerli faydaları muhtevîdir— der ki: Bize Rehâvî... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Göz haktır. Öyle ki kişiyi kabre, deveyi kazana sokar. Benim ümmetimin çoğunluğunun helâk olması gözdendir. Sonra bu hadîsi Şuayb İbn Eyyûb, Câbir İbn Abdullah'tan şu şekilde rivâyet eder: Göz kişiyi kabre, deveyi kazana sokar.

14 — Abdullah İbn Amr (r.a.)nın Hadîsi: İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Kuteybe... Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ne bulaşma ve salgın vardır ne uğursuzluk. Ne baykuş vardır, ne de kıskançlık. Göz ise haktır. Bu hadîsin rivâyetinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.

15 — Hz. Ali (r.a.)nin Hadîsi: Hâfız İbn Asâkîr, Hayseme İbn Süleymân kanalıyla... Hz. Ali'den nakleder ki, Cebrâîl (a.s.) Hz. Peygamberin yanına geldi ve onu kederli buldu. Ey Muhammed, senin yüzünde gördüğüm bu üzüntü nedendir? dedi. Hz. Peygamber: Hasan ve Hüseyn'e göz değdi, buyurdu. Cebrâîl dedi ki: Göz değmesi doğrudur, çünkü göz haktır. Sen onları şu sözlerle Allah'a sığındırsan olmaz mıydı? Hz. Peygamber; ey Cebrâîl, o sözler nelerdir? dedi. Cebrâîl dedi ki: Allah'ım, yüce saltanat sâhibi, ezelî lutuf sâhibi, şerefli vecih sâhibi, kabul edilmiş duâların ve tamâmlanmış kelimelerin sâhibi, Hasan ve Hüseyn'i cinlerin nefeslerinden ve insanların gözlerinden âfiyette kıl. Rasûlullah (s.a.) bunu söyledi de, onlar kalkıp huzûrunda oynamaya başladılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle dedi: Siz de kendinizi, eşlerinizi ve çocuklarınızı bu duâ ile koruyun. Çünkü onun gibi bir duâ ile hiç bir kimse korunmamıştır. Hatîb el-Bağdâdî der ki: Bu hadîsin rivâyetinde Tüster halkından olan Ebu Reccâ Muhammed İbn Ubeydullah el-Habetî münferid kalmıştır. İbn Asâkîr, Tarih'inde Tarrâd İbn Hüseyn'in hal tercümesi kısmında bunu zikreder.

«Ve; o, mutlakâ bir delidir, diyorlardı.» Onu gözleriyle çekemiyor, dilleriyle kendisine eziyet ediyorlar ve; «O, mutlakâ bir delidir.» diyorlardı. Yani Allah'ın Kur'ân'ını getirmesi bir deliliktir. Halbuki Allah Teâlâ âyetin devâmında buyuruyor ki: «Halbuki o, âlemler için öğütten başka bir şey değildir.»

KALEM SÛRESİNİN SONU

HÂKKA SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الْحَاقَّةُ ﴿١﴾ مَا الْحَاقَّةُ ﴿٢﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ ﴿٣﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ ﴿٤﴾ فَأَمَّا ثَمُودُ
فَأُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ ﴿٥﴾ وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ﴿٦﴾ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ
أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَىٰ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ﴿٧﴾ فَهَلْ تَرَىٰ لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ ﴿٨﴾ وَجَاءَ فِرْعَوْنُ
وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِ ﴿٩﴾ فَعَصَوْا رَسُولَ رَبِّهِمْ فَأَخَذَهُمْ أَخْذَةً رَابِيَةً ﴿١٠﴾ إِنَّا لَمَّا طَغَى الْمَاءُ
حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ ﴿١١﴾ لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَا أُذُنٌ وَاعِيَةٌ ﴿١٢﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Gerçekleşecek olan.

2 — Nedir o gerçekleşecek olan?

3 — Hangi şey bildirdi sana gerçekleşecek olanın ne olduğunu?

4 — Semûd ve Âd, tepelerine inecek olanı yalanladılar.

5 — Bu sebeble Semûd, azgın bir sesle helâk edildiler.

6 — Âd'a gelince; onlar da uğultulu, azgın bir fırtına ile helâk edildiler.

7 — Onların kökünü kesmek için, üzerlerine yedi gece sekiz gün, rüzgârı estirdi. Halkın, kökünden sökülmüş hurma kütükleri gibi yere yıkıldığını görürdün.

8 — Şimdi onlardan geri kalan bir şey görüyor musun?

9 — Firavun da, ondan öncekiler de ve altüst olmuş kasabalar da hep suçla gelmişlerdi.

10 — Rablarının elçisine isyân etmişlerdi. Bunun üzerine O da kendilerini gittikçe artan bir şiddetle yakalayıverdi.

11 — Gerçekten su bastığı zaman, sizi Biz taşıdık gemide.

12 — Ki bunu sizin için bir öğüt ve ibret yapalım. Ve anlayışlı kulaklar anlasın diye.

Gerçekleşecek Olan

Hâkka kelimesi; kıyâmet gününün isimlerinden birisidir. Zîrâ kıyâmet gününde Allah'ın va'di ve azâbı gerçekleşeceği için o, «gerçekleştiren» anlamına «Hâkka»dır. Bunun için Allah Teâlâ, o günün durumunu ta'zîm ile ifâde ederek: «Hangi şey bildirdi sana, gerçekleşecek olanın ne olduğunu?» buyuruyor. Ve ardından da o gerçekleşecek olan kıyâmet gününü yalanlayan milletleri helâk ettiğini hatırlatarak buyuruyor ki: «Bu sebeple Semûd, azgın bir sesle helâk edildiler. (الطاغية) kelimesi, onları susturan çığlık ve zelzeledir. Katâde ise bunun, ses ve çığlık anlamına geldiğini bildirir. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercih eder. Mücâhid ise (الطاغية) kelimesinin, günahlâr anlamına olduğunu söyler. Rebî' İbn Enes de böyle der. İbn Zeyd ise bu kelimenin, Tuğyân anlamına geldiğini belirterek âyeti (كذبت ثمود بطغواها) şeklinde okur. Süddî der ki: «Semûd, azgın bir sesle helâk edildi» yani deve böğürmesi ile.

«Âd'a gelince; onlar da uğultulu azgın bir fırtına ile helâk edildiler.» Yani soğuk bir rüzgârla. Katâde, Rebî', Süddî ve Sevrî (عاتية) kelimesinin, şiddetle esen anlamına geldiğini bildirir. Katâde ise der ki: Onların üzerine doğru esti, öyle ki yüreklerini deldi. Dahhâk ise (صرصر) kelimesinin soğuk, (عاتية) kelimesinin ise rahmet ve bereket getirmeksizin onların üzerine esen rüzgâr olduğunu belirtir. Ali

İbn Ebu Tâlib ve başkaları ise engelleri aşıp hesâbsız şekilde taştığını ifâde eder.

«Onların kökünü kesmek için, üzerlerine yedi gece sekiz gün rüzgârı estirdi.» Onların üzerine devâmlı ve ard arda gelen bir felâket olarak rüzgârı musallat etti. İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime ve Sevrî ile bir başkaları derler ki: (حسوما) kelimesi, ard arda anlamına gelir. İkrime ve Rebî' İbn Enes ise bunun, onların üzerine kötülük yağdırdığı anlamına geldiğini belirtir. Allah Teâlâ'nın «Uğursuz günlerde» (Fussilet, 16) kavlinde olduğu gibi. Rebî' İbn Enes der ki: Bu rüzgârın başlangıcı Cum'a günü idi. Başkaları da; çarşamba günü başlamıştı, derler. Denilir ki; bu rüzgâr, halkın (الاعجاز) dediği (Berd el-Acûz denilen yedi günlük soğuk) bir rüzgârdır kı insanlar buna tutulmuş gibiydiler. Tıpkı Allah Teâlâ'nın şu kavlinde olduğu gibi : «Halkın, kökünden sökülmüş hurma kütükleri gibi yere yıkıldığını görürdün». Denildi ki; bu rüzgâr, kışın âcizliğini gerçekleştiren bir rüzgârdı. Ve yine denilir ki; bu, kocakarı soğuğunun olduğu günlerdi. Çünkü Âd kavminden bir ihtiyâr kocakarı bir izbeye girmişti de, sekizinci gün bu rüzgâr onu öldürmüştü. Bunu Beğavî anlatır. Allah en iyisini bilendir. İbn Abbâs der ki: (حاوية) kelimesi, harâb anlamınadır. Başkaları da; çürümüş, demek olduğunu söylerler. Yani rüzgâr onlardan birini alır yere çarpardı. O, başı üstüne düşüp ölürdü. Başı yaralanır ve kopardı da beden sessiz kalırdı. Tıpkı dalsız olarak yere düşmüş hurma kütüğü gibi. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde yer aldığı gibi Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Ben, sabâ ile desteklendim. Âd ise Debûr rüzgârı ile helâk edildi. (Batı rüzgârı) İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ Âd kavminin helâk edildiği rüzgâra, ancak bir yüzük deliği kadar kapı açmıştı. Rüzgâr çöl halkının üzerine esmiş, onları, hayvanlarını ve mallarını alıp götürmüş, gökle yeryüzü arasına savurmuştu. Şehir halkı bu rüzgârı ve rüzgârın içindekileri görünce dediler ki: Bu, bize yağmur getiren bir buluttur. Aksine rüzgâr, çöl halkını ve hayvanlarını şehir halkının üzerine yağdırıverdi. Sevrî, Leys kanalıyla Mücâhid'den nakleder ki; bu rüzgârın iki kanadı, bir kuyruğu vardı.

«Şimdi onlardan geri kalan bir şey görüyor musun?» Şimdi onlardan ve onlara mensûb olanlardan geriye kalmış bir tek ferdi görüyor musun? Baştan sona hepsi yok edildiler ve Allah, onlardan geriye hiç bir kitle bırakmadı.

«Firavun da, ondan öncekiler de ve altüst olmuş kasabalar da hep suçla gelmişlerdi.» Bazıları (ومن قبله) kelimesini kâfın esresi ile okumuşlardır ki; Firavun ve zamanında ona tâbi olan kıptî kâfirler, anlamını vermişlerdir. Başkaları da bu kelimeyi kâfın üstünü ile okuya-

rak; ona benzeyen daha önceki milletler, diye anlam vermişlerdir. (المؤتفكات) kelimesi ise peygamberi yalanlayan ümmetlerdir. (بالخاطئة) kelimesi de hatâlı ve yanlış fiil demektir. ki bu, Allah'ın indirdiğini yalanlamaktır. Rebî' İbn Enes ise bu kelimeye günâh anlamını verir. Mücâhid de; hatâlarla gelmişlerdir, der. Bu sebeple Allah Teâlâ âyetin devâmında: «Rablarının elçisine isyân etmişlerdi.» buyuruyor. Bu bir türdür. Yani hepsi de Allah'ın kendilerine gönderdiği elçileri yalanlamışlardı. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur: «Bunların her biri peygamberleri yalanlamışlardı da, tehdîdim üzerlerine hak olmuştu.» (Kâf, 14) Allah'ın Rasûlünü yalanlayan, diğer bütün rasûlleri yalanlamış olur. Nitekim Allah Teâlâ: «Nûh kavmi de peygamberleri yalanladı.» (Şuarâ, 105), «Âd da peygamberleri yalanladı.» (Şuarâ, 123), «Semûd da peygamberleri yalanladı.» (Şuarâ, 141) buyurmaktadır. Aslında her ümmete, yalnız bir tek peygamber gelmiştir. Ama bir tek peygamberi yalanlayan hepsini yalanlamış olur. Bunun için Hak Teâlâ burada: «Rablarının elçisine isyân etmişlerdir. Bunun üzerine o da kendilerini gittikçe artan bir şiddetle yakalayıverdi.» buyurmaktadır. Yani gittikçe artan şiddet ve elemle yakalamaktadır. Mücâhid (رابية) kelimesine şiddetli derken, Süddî öldürücü anlamını vermiştir.

Ve müteâkıben Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Gerçekten su bastığı zaman.» Su Allah'ın izniyle haddi aşıp varlığın üstüne yükseldiği zaman. İbn Abbâs ve başkaları (طغى الماء) ifâdesinin, çoğalmak anlamına geldiğini bildirirler. Bu, Hz. Nûh'u yakalamaları sebebiyle Nûh peygamberin, kavmine bedduâ etmesi netîcesinde olmuştu. Onlar Allah'tan başkasına ibâdet etmişler ve peygambere karşı gelmişlerdi. Allah da Hz. Nûh'un duâsını kabul etmiş ve yeryüzünü tûfâna boğmuştu. Ancak Nûh (a.s.) ile beraber gemide olanlar kurtulmuştu. Bundan sonra gelen insanların hepsi Nûh peygamberin soyundan gelmişlerdi.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Ali İbn Ebu Tâlib'den nakleder ki; o, şöyle demiş: Yeryüzüne düşen her damla su mutlakâ bir meleğin elinden düşmektedir. Nûh peygamberin kavminin helâk edildiği gün gelince Allah Teâlâ suyu indiren bekçiye değil, suya izin vermişti de su bekçinin üzerinden aşarak dışarı çıkmıştı. İşte Allah Teâlâ'nın: «Gerçekten su bastığı zaman, sizi Biz taşıdık gemide.» kavlinin mânâsı budur. Gökyüzünden yeryüzüne inen her rüzgâr ancak bir meleğin elinden çıkmaktadır. Âd kavminin helâk olduğu rüzgâr müstesnâ. Çünkü Allah Teâlâ o gün, bekçinin dışında rüzgâra izin vermişti de o çıkmıştı. İşte Hak Teâlâ'nın: «Âd'a gelince; onlar da uğultulu, azgın bir fırtına ile helâk edildiler.» kavlinin mânâsı budur. Rüzgâr bekçinin üzerinden aşıp çıkmıştı. Bunun için Hak Teâlâ insanlara minnette bulunarak: «Gerçekten su bastığı zaman, sizi Biz taşıdık ge-

mide.» buyuruyor. (الجارية) kelimesi, suyun yüzünde akıp giden gemidir. «Ki bunu sizin için bir öğüt yapalım.» Buradaki zamîr, mânânın cinse delâlet etmesi dolayısıyla cinse râci'dir. Yani mânâ şöyle olmaktadır: Onun cinsinden suyun üzerinde sizin bineceğiniz bir şey bıraktık. Nitekim Zuhruf sûresinde Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Sizin için bineceğiniz gemiler ve davarlar var etmiştir. Tâ ki, bunların üzerlerine oturunca Rabbınızın nimetini anarak: Bunları bize müsahhar kılan ne yücedir; yoksa biz bunlara güç yetiremezdik, diyesiniz. Ve biz şüphesiz Rabbımıza döneceğiz.» (Zuhruf, 13-14) Yâsîn sûresinde ise şöyle buyurur: «Soylarını dolu gemiyle taşımış olmamız da onlar için bir âyettir. Ve kendilerine bunun gibi nice binecek şeyler yapmamız da.» (Yâsîn, 41-42) Katâde der ki: Bu ümmetin ilkleri gelinceye kadar Allah Teâlâ o gemiyi durdurmuştu. Ancak birinci görüş daha açıktır. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Ve anlayışlı kulaklar anlasınlar diye.» buyuruyor. Yani bu nimeti anlayışlı kulak sâhibi olanlar hatırlayıp anlasınlar diye. İbn Abbâs der ki: (اذن واعية) duyup muhâfaza eden kulaklar, demiştir. Katâde ise der ki: Allah'ın nimetlerini düşünüp Allah'ın kitâbından duyduklarından istifâde edenler, demektir. Dahhâk de bazı kulakların onu duyup muhâfaza ettiğini söyler. Yani sağlam kulağı, kuvvetli aklı olanlar, anlayış ve idrâk sâhibi olan kimseler için bu özellik umûmiyet ifâde eder. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Zür'a ed-Dımeşkî... Ali İbn Havşeb'den nakletti ki; o, Mekhûl'un şöyle dediğini işittim, demiştir: Rasûlullah (s.a.)a «Ve anlayışlı kulaklar anlasın diye» âyeti nâzil olunca, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Rabbımdan Ali'nin kulağını böyle kılmasını istedim. Ali derdi ki: Rasûlullah (s.a.)tan işitip de unuttuğum hiç bir şey yoktur. İbn Cerîr Taberî bunu Ali İbn Sehl kanalıyla... Mekhûl'den nakleder. Ancak bu hadîs, mürseldir. Yine İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ca'fer İbn Muhammed... Sâlih İbn Heysem'den nakletti ki; o, Eslem kabîlesinden Büreyde'nin şöyle dediğini işittim, demiş: Rasûlullah (s.a.) Hz. Ali'ye dedi ki: Ben sana yaklaşmak ve senden uzak durmamakla emredildim. Sana öğretmemi ve senin de onu anlaman emredildi. Anlamak senin hakkındır. Bunun üzerine: «Ve anlayışlı kulaklar anlasın diye.» âyeti indirildi. İbn Cerîr Taberî bu hadîsi Muhammed İbn Halef kanalıyla Bişr İbn Âdem'den rivâyet eder. Ayrıca bir başka tarîkten Ebu Dâvûd kanalıyla Büreyde'den nakleder, ancak yine de bu hadîsi sahîh saymaz.

فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾ وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً ﴿١٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ

وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ﴿١٥﴾ وَانشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ ﴿١٦﴾ وَالْمَلَكُ عَلَىٰ أَرْجَائِهَا ۚ وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ
فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ ﴿١٧﴾ يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَىٰ مِنكُمْ خَافِيَةٌ ﴿١٨﴾

13 — Sûr'a bir üfürüldüğünde,

14 — Yer ile dağlar kaldırılıp bir vuruşla birbirine çarpıldığında,

15 — İşte o gün, olan olmuştur.

16 — Gök de yarılmış ve o gün bitkin bir hale gelmiştir.

17 — Melekler ise onun çevresindedirler. Ve o gün Rabbının Arş'ını, onların da üstünde sekiz tanesi yüklenir.

18 — O gün siz, huzûra alınırsınız. Ve hiç bir şeyiniz gizli kalmaz.

Sûr'a Üfürülünce

Allah Teâlâ kıyâmetin dehşetinden haber veriyor. İlkin sarsıntı nefhasının geleceğini, sonra bayılma nefhasının geleceğini ve bu nefha gelince; Allah'ın dilediklerinin dışında göklerde ve yerde bulunanların hepsinin bayılacağını, ardından da âlemlerin Rabbının huzûruna dikilmek üzere yeniden diriliş ve haşr nefhasının geleceğini haber veriyor. Burada sözkonusu edilen nefha bu sonuncusudur. Burada te'kîdli olarak bir tek nefhadan bahsediliyor. Zîrâ Allah Teâlâ'nın emrine karşı konulmaz ve O'nun buyruğu engellenmez. Ayrıca buyruğunun tekrâra ve te'kîde ihtiyâcı yoktur. Rebî' İbn Enes der ki: Bu, sonuncu nefhadır. Açık olan da bizim söylediğimizdir. Bu sebeple Allah Teâlâ âyetin devâmında buyuruyor ki: «Yer ile dağlar kaldırılıp bir vuruşla birbirine çarpıldığında.» Pamuk atılır gibi yer ve dağlar birbirine vurulup atıldığında ve yeryüzü bir başka yeryüzü haline dönüştürüldüğünde; «İşte o gün, olan olmuştur.» Ve kıyâmet kopmuştur. «Gök de yarılmış ve o gün bitkin bir hale gelmiştir.» Semmâk, Esedoğullarından bir ihtiyârdan naklen Hz. Ali'nin şöyle dediğini bildirir: Gökyüzü samanyolundan ayrılıp parçalanacaktır. İbn Ebu Hâtim bunu böyle rivâyet eder. İbn Cüreyc ise bu âyetin: «Gök açıldı ve kapı kapı oldu.» (Nebe', 19) kavli gibidir, der. İbn Abbâs ise göğün parçalanmış olduğunu, Arş'ın da onun karşısında yer aldığını söyler. «Melekler ise onun çevresindedirler.» Melek cins ismidir. Âyet, meleklerin göğün etrâfında yer aldıklarını belirtmektedir. İbn Abbâs der ki: Melekler onun etrâfında ve son bulmayan kısımdadırlar. Saîd İbn Cübeyr ve Evzâî de böyle derler.

Dahhâk ise bu kelimenin, çevresinde anlamına geldiğini söyler. Hasan el-Basrî de kapılarında olduğunu bildirir. Rebî' İbn Enes «Melekler ise onun çevresindedirler.» kavlini açıklarken; göğün kapısından yeryüzündeki insanlara bakarlar, der.

«Ve o gün Rabbının Arş'ını, onların da üstünde sekiz tanesi yüklenir.» Kıyâmet günü Arş-ı A'lâ'yı meleklerden sekiz tanesi taşır. Bu Arş'ın, yüce Arş olması muhtemeldir. Aynı şekilde kıyâmet günü hüküm vermek üzere konulan arş ve taht olması da muhtemeldir. Allah en doğrusunu bilendir. Abdullah İbn Âmire'nin... Abbâs İbn Abdülmuttalib'ten naklen, Arş'ı taşıyan meleklerin sekiz melek veya daha fazla olduklarını bildiren hadîs daha önce geçmişti. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Saîd Yahyâ İbn Saîd... Ebu Kabîl Huyey İbn Hânî'den nakletti ki; o, Abdullah İbn Amr'ın şöyle dediğini işitmiş: Arş'ı taşıyanlar sekiz tanedir. Onlardan her birinin gözünün önünden arkasına kadar olan mesâfe yüz yıllık yoldur. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Câbir'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Size Arş'ı taşıyan meleklerden bahsetmem konusunda bana izin verildi. Onlardan her birinin kulak memesi ile boynunun arasındaki mesâfe kuş uçuşuyla 700 yıldır. Bu hadîsin isnâdı sağlamdır ve râvîlerinin hepsi de sıka kişilerdir. Ebu Dâvûd, bu hadîsi Sünen'inin Sünnet kitâbında rivâyet eder ve der ki: Bize Ahmed İbn Hafs... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Size Arş'ı taşıyan meleklerden bir melek konusunda söz etmem için izin verildi. Onun kulak memesinden boynuna kadar olan mesâfe yedi yüz yıllık yoldur. Bu, Ebu Dâvûd'un lafzıdır. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Zür'a... Saîd İbn Cübeyr'den nakletti ki; o, «Ve o gün Rabbının Arş'ını, onların da üstünde sekiz tanesi yüklenir.» âyetini; meleklerden sekiz saf olarak açıklamıştır. İbn Ebu Hâtim'in ifâdesine göre; Şa'bî, Dahhâk ve İbn Cüreyc'den de benzer bir rivâyet nakledilmiştir. Süddî de Ebu Mâlik kanalıyla İbn Abbâs'tan bunun sekiz saf olduğuna daîr bir rivâyeti nakleder. Avfî de İbn Abbâs'tan böyle nakleder. Dahhâk ise İbn Abbâs'tan nakleder ki: Kerrûbiyyûn melekleri, sekiz bölümdür. Onlardan her bir cinsinin insan, cin, şeytân ve melek gücü kadar gücü vardır.

«O gün siz, huzûra alınırsınız. Ve hiç bir şeyiniz gizli kalmaz.» Kendisine sizin hiç bir şeyinizin gizli kalmadığı, gizli, açık ve gizlinin gizlisini bilen Allah'ın huzûruna alınırsınız. «Ve hiç bir şeyiniz gizli kalmaz.» İbn Ebu Dünyâ der ki: Bize İsmâîl... Sâbit İbn Haccâc'dan nakletti ki; o, Ömer İbn Hattâb'ın şöyle dediğini bildirmiş: Hesâba çekilmezden evvel kendinizi hesâba çekiniz. Tartıya konulmazdan evvel kendinizi tartınız. Bugün kendinizi hesâba çekmeniz, yarın hesâba çekilmenizden sizin için daha hafîftir ve büyük huzûra çıkarılış günü için süsleniniz: «O gün siz, huzûra alınırsınız. Ve hiç bir şeyiniz gizli kal-

maz.» İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî'... Ebu Mûsâ'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kıyâmet günü insanlar üç kere huzûra alınırlar. İki kez huzûra çıkarılışta tartışma ve ma'zeret beyân etme vardır. Üçüncüsünde ise ellerde sayfalar uçuşur. Kimileri sağından kimileri solundan sayfaları alır. İbn Mâce de bu hadîsi Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe kanalıyla, Vekî'den rivâyet eder. Tirmizî ise, Ebu Küreyb kanalıyla... Ebu Hüreyre'den bu hadîsi nakleder. İbn Cerîr Taberî, Mücâhid İbn Mûsâ kanalıyla... Abdullah'tan nakleder ki; insanlar kıyâmet günü üç kere huzûra alınacaklardır. İki huzûra çıkışta ma'zeretler bildirilir ve düşmanlıklar açıklanır. Üçüncü huzûra çıkarılışta ise ellerde sayfalar uçuşur. Saîd İbn Ebu Arûbe de bu hadîsi Katâde'den benzer şekilde ve mürsel olarak rivâyet eder.

فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهْ ﴿١٩﴾ إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَهْ ﴿٢٠﴾
فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ﴿٢١﴾ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿٢٢﴾ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ﴿٢٣﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ
فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ ﴿٢٤﴾

19 — Kitabı sağından verilmiş olan der ki: Alın, işte okuyun kitabımı.

20 — Doğrusu ben, bir hesâblaşma ile karşılaşacağımı sanıyordum.

21 — İşte o, hoş bir hayat içindedir.

22 — Yüksek bir cennette,

23 — Ki, meyveleri sarkmıştır.

24 — Geçmiş günlerde peşînen işlediklerinize karşılık âfiyetle yeyin, için.

Kitabı Sağından Verilmiş Olanlar

Allah Teâlâ kıyâmet günü kitâbı sağından verilenlerin mutluluğunu ve bu mutluluktan dolayı duydukları sevinci haber veriyor. Öyle ki kitâbı sağından verilenler sonsuz sevinçlerinden: «Alın, işte okuyun kitâbımı.» der. Alın okuyun, işte benim kitâbım. Çünkü o, kitâbında iyiliklerin ve hayırların yazılı olduğunu bilir. Çünkü o, Allah'ın, kötülüklerini iyiliğe tebdîl ettiği kimselerdendir. Abdurrahmân İbn Zeyd: «Alın, işte okuyun kitâbımı.» kavlinin; işte kitâbım, onu okuyun, demek ol-

duğunu bildirir. (هَآؤُمُ) kelimesinin zâid olduğunu ifâde eder. Zâhir olan, bu kelimenin; alın işte, anlamına gelmesidir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Bişr İbn Matar... Ebu Osmân'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Mü'mine kitâbı Allah'ın koruması altında verilir. O, günâhlarını okur. Her bir günâhı okudukça, rengi değişir. Sonra iyiliklerine geçer onu okumaya başlayınca rengi tekrâr yerine gelir. Sonra bir de bakar ki, günâhları iyiliklerle değiştirilmiş. İşte o zaman: «Alın, işte okuyun kitâbımı.» der. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Abdullah İbn Hanzale'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Allah Teâlâ, kıyâmet günü kulunu huzûrunda durdurur ve sayfanın üstünde kötülüklerini kendisine gösterir; bunu sen mi yaptın? der. O: Evet Rabbım, der. Allah Teâlâ buyurur ki: Ben, ondan dolayı seni rezîl etmeyeceğim. Doğrusu Ben seni bağışladım. İşte o zaman, mü'min kişi: «Alın, işte okuyun kitâbımı.» Doğrusu bir hesâblaşma ile karşılaşacağımı sanıyordum ben, der.

Sahîh hadîste, Abdullah İbn Ömer'e; fısıldaşma nedir? diye sorulduğunda, şöyle dediği daha önce (Hûd, 18) geçmişti: Ben Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu işittim: Kıyâmet günü Allah Teâlâ kula yaklaşır ve ona bütün günâhlarını ikrâr ettirir. Kul, mahvolduğunu görünce; Allah Teâlâ buyurur ki: Ben, dünyada iken senin bu günâhlarını örtmüştüm. Bu gün de onları bağışlıyorum. Sonra onun iyilik kitabları kendisine sağ tarafından verilir. Kâfir ve münâfıka gelince: «Ve şâhidler: Rablarına yalan uyduranlar bunlardır, derler. Bilin ki, Allah'ın la'neti zâlimlerin üzerinedir.» (Hûd, 18).

«Doğrusu ben, bir hesâblaşma ile karşılaşacağımı sanıyordum.» Ben, dünyada iken bugünün hiç şüphesiz olacağını yakînen biliyordum. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: «Onlar ki; Rablarına kavuşacaklarını kesinlikle bilirler.» (Bakara, 46).

«İşte o, hoş bir hayat içindedir.» Kendisinden hoşlanılan bir hayat içindedir. «Yüksek bir cennette.» Köşkleri yüce, hûrîleri güzel, evleri rahat ve huzûru sürekli olan bir cennette. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Ebu Selâm el-Esved'den nakletti ki, o; Ebu Umâme'nin şöyle dediğini işittim, demiştir: Adamın birisi Rasûlullah (s.a.)a; cennet ehli birbirini ziyâret eder mi? diye sordu. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Evet, yüksek derecede olanlar aşağı derecede olanların seviyesine inerler ve birbirlerini selâmlayıp ağırlarlar. Amelleri eksik olduğu için aşağı derecede olanlar yüksek derecede olanların seviyesine çıkmazlar. Sahîh bir hadîste sâbit olmuştur ki; cennette yüz derece vardır. Her iki derecenin arası gökle yeryüzünün arası kadardır.

«Ki, meyveleri sarkmıştır.» Berâ İbn Âzîb der ki: Meyveleri yakındır, bir kişi tahtının üzerinde uyurken ona uzanıp alabilir. Bir başkası da böyle demiştir. Taberânî der ki: Abdürrezzâk... Selmân el-Fârisî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Cennete ancak şöyle bir

geçiş izni (berât) ile girilebilir: Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Bu, Allah Teâlâ'dan falanca oğlu falancaya yazılmış bir berâttır. Onu meyveleri sarkmış olan yüksek bir cennete girdirin. Ziyâ el-Makdisî de cennetin sıfatı bahsinde Sâ'dân İbn Saîd kanalıyla... Selmân el-Fârisî'den nakleder ki; Rasûlullah şöyle buyurmuştur: Mü'mine sırât üzerinde şu berât verilir: Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Bu, Azîz ve Hakîm olan Allah'ın katından falancaya verilmiş bir yazıdır. Onu yüce cennetlere girdirin ki meyveleri sarkmıştır.

«Geçmiş günlerde peşînen işlediklerinize karşılık âfiyetle yeyin, için.» Onlara böyle denilir. Kendilerine lutfedilerek in'âm ve ihsânda bulunulur ve bu söz söylenir. Nitekim sahîh bir hadîste sâbit olmuştur ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Amel edin, amelinizi sağlam yapın ve Allah'a yaklaşın. Bilin ki, sizden birinizi ameli cennete girdirmez. Orada bulunanlar; sende mi ey Allah'ın Rasûlü? dediler. O; ben de, buyurdu. Ancak Allah kendi rahmetiyle beni kuşatıp lutfuyla bağışlarsa müstesnâdır.

وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيَهْ ﴿٢٥﴾ وَلَمْ أَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ ﴿٢٦﴾ يَا لَيْتَهَا
كَانَتِ الْقَاضِيَةَ ﴿٢٧﴾ مَا أَغْنَىٰ عَنِّي مَالِيَهْ ﴿٢٨﴾ هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهْ ﴿٢٩﴾ خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ
الْجَحِيمَ صَلُّوهُ ﴿٣١﴾ ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ ﴿٣٢﴾ إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ
الْعَظِيمِ ﴿٣٣﴾ وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴿٣٤﴾ فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هَاهُنَا حَمِيمٌ ﴿٣٥﴾ وَلَا طَعَامٌ إِلَّا
مِنْ غِسْلِينٍ ﴿٣٦﴾ لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ ﴿٣٧﴾

25 — Kitabı solundan verilmiş olana gelince der ki: Keşki kitabım bana verilmeseydi.

26 — Hesâbımın da ne olduğunu bilmeseydim.

27 — Keşki bu iş son bulmuş olsaydı.

28 — Malım hiç fayda vermedi bana.

29 — Gücüm de yok olup gitti benden.

30 — Tutun onu da bağlayın.

31 — Sonra cehenneme salın onu.

32 — Sonra da onu, boyu yetmiş arşın olan zincire vurun.

33 — Çünkü o, yüce Allah'a inanmazdı.

34 — Ve yoksulu doyurmaktan hoşlanmazdı.

35 — Onun için bugün burada kendisine bir acıyan yoktur.

36 — Ğıslîn'den başka yiyecek de yoktur.

37 — Onu ancak günahkârlar yer.

Kitabı Solundan Verilmiş Olanlar

Arasâtta kitâbı sol tarafından verilen bahtsızların halini de Allah Teâlâ haber vermeye başlıyor. O gün, bu uğursuzlar pişmân olup son derece nâdim olacaklar ve: «Keşki kitâbım bana verilmeseydi, hesâbımın da ne olduğunu bilmeseydim. Keşki bu iş son bulmuş olsaydı.» diyeceklerdir. Dahhâk der ki: Keşke ölümden sonra bir daha hayat olmasaydı, derler. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ile Rebî' İbn Enes ve Süddî de şöyle dediler. Katâde ise der ki: Bu, bir ölüm temennîsidir. Halbuki onlar dünyada ölmekten çok hiç bir şeyden nefret etmezlerdi.

«Malım hiç fayda vermedi bana. Gücüm de yok olup gitti benden.» Allah'ın azâbı ve cezâsı karşısında, ne malım, ne de makâmım korudu beni. İş, yalnızca benim başıma kaldı. Ne yardımcım var, ne de destekçim. İşte bu esnâda Azîz ve Celîl olan Allah buyurur ki: «Tutun onu da bağlayın. Sonra cehenneme salın onu.» Allah Teâlâ Zebânîlere emreder de, onları mahşer yerinden şiddetlice yakalatıp bağlatır. Ayağına bukağılar vurulur, sonra da cehenneme götürülüp daldırılır ve batırılır. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Saîd... Minhâl İbn Amr'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Azîz ve Celîl olan Allah, tutun onu, buyurunca, yetmiş melek birden onun üzerine koyulur. İçlerinden bir melek böyle der ve yetmiş bini birden cehenneme atılır.

İbn Ebu Dünyâ'dan kıyâmetin dehşeti konusunda nakledilir ki: Dört yüz bin melek onları cehenneme atmak için işe koyulurlar. Bulunan her şeyi atarlar. O; benim ve senin için ne oluyor? der. Melek; Rabbın sana kızgındır her şey senin aleyhindedir, der. Fudayl İbn İyâz der ki: Allah Azze ve Celle: Onu alın, bağlayın, buyurunca, yetmiş bin melek ona koşar, her biri boynuna zinciri geçirmek için çalışır.

«Sonra cehenneme salın onu.» Cehenneme daldırın.

«Sonra da onu boyu yetmiş arşın olan zincire vurun.» Kâ'b el-Ahbâr der ki; bu zincirin her bir halkası dünya demiri kadardır. Avfî, İbn Abbâs ve İbn Cüreyc'den nakleder ki; bu, meleklerin arşınıyladır. İbn Cüreyc der ki: İbn Abbâs, «Zincire vurun» kavli hakkında şöyle demiştir: Arkasından girdirilip ağzından çıkarılır. Sonra çekirgeler çöpe nasıl dizilirse, onlar da öylece dizilirler. Avfî İbn Abbâs'tan nakleder ki; zin-

cir arkalarından girdirilir, burunlarından çıkarılır ki, bir daha ayakları üstü kalkamasınlar.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bana Ali İbn İshâk... Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Eğer şöyle bir demir parçası —küçük bir bardağı gösterdi— gökten yeryüzüne gönderilmiş olsaydı; bu, beş yüz yıllık mesâfe ederdi ve akşam olmadan evvel o, yeryüzüne ulaşırdı. Eğer bir parçası zincirin başından atılmış olsaydı gece ve gündüz olmak üzere dibi veya kökü yeryüzüne ulaşıncaya kadar kırk sonbahar geçerdi. Tirmizî bu hadîsin Süveyd İbn Nasr kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan nakleder ve; bu, hasen bir hadîstir, der.

«Çünkü o, yüce Allah'a inanmazdı ve yoksulu doyurmaktan hoşlanmazdı.» Allah'ın kulları üzerinde hakkı olan ibâdet ve tâat görevini yerine getirmezdi. Allah'ın yaratıklarına da yararlı işler görüp onların hakkını vermezdi. Allah'ın kullar üzerindeki hakkı O'nu bir tek Rab tanıyıp, kendisine hiç bir şeyi ortak koşmamalarıdır. Kulların da birbiri üzerinde hakları, iyi davranma, yardımlaşma, iyilik ve takvâ üzere birleşmedir. Allah Teâlâ bu sebeple namaz kılmayı ve zekât vermeyi emreder. Rasûlullah son nefesini verirken de; namaz ve sağ ellerinizin sâhib olduklarını (câriye-köle) koruyun, buyurmuştur.

«Onun için bugün burada kendisine bir acıyan yoktur. Ğıslin'den başka yiyecek de yoktur. Onu ancak günâhkârlar yer.» Allah'ın çok yakın olan azâbından onları koruyacak hiç kimse yoktur. Hiç bir dostu yoktur. Sözü dinlenen bir şefâatçısı da yoktur. Burada Ğıslîn'den başka yiyecek bir şey de yoktur. Katâde der ki: Ğıslîn, cehennem ehlinin yiyeceklerinin en kötüsüdür. Rebî' ve Dahhâk da bunun cehennemde bir ağaç olduğunu söylemişlerdir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bana babam... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o: Ben Ğıslîn'in ne olduğunu bilmem. Ancak onun zakkûm olduğunu sanıyorum, demiş. Şebîb İbn Bişr de İkrime kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; Ğıslîn, cehennem ehlinin etinden akan kan ve su imiş. Ali İbn Ebu Talha da, İbn Abbâs'tan nakleder ki; Ğıslîn, cehennem ehlinin irini imiş.

فَلَآ أُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ ﴿٣٨﴾ وَمَا لَا تُبْصِرُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّهُۥ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿٤٠﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ
قَلِيلًا مَّا تُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾ وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾ تَنزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَٰلَمِينَ ﴿٤٣﴾

38 — Görebildiklerinize yemîn ederim ki,
39 — Ve göremediklerinize de;

40 — Muhakkak o, şerefli bir peygamberin kat'î sözüdür.

41 — Ve o, bir şâir sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz?

42 — Bir kâhin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz?

43 — Âlemlerin Rabbından indirilmedir.

Gördükleriniz ve Göremedikleriniz

Allah Teâlâ yaratıklarına and içerek onun isim ve sıfatlarının mükemmelliğine delâlet eden mahlûkâtında gördükleri âyetlerini beyân ediyor. Ayrıca gözleriyle göremedikleri gaybla ilgili âyetlerini bahis konusu ederek and içiyor ki; Kur'ân; kendi kelâmını, vahyini ve risâletini açıklamak, emânetini yerine getirmek üzere seçtiği kulu ve Rasûlü Muhammed'e indirdiği beyânıdır. Bu sebeple: «Görebildiklerinize yemîn ederim ki ve göremediklerinize de; muhakkak o, şerefli bir peygamberin kat'î sözüdür.» buyuruyor. Yani Hz. Muhammed'in —Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun— getirdiği, kesin bir sözdür. Bu söz Hz. Peygambere izâfe edilmiştir, çünkü peygamberin gönderilmiş elçi olarak görevi teblîğ etmektir. Kezâ Tekvîr sûresinde de elçi olan meleğe izâfe edilerek: «Bu Kur'ân, Arş'ın sâhibi katında değerli, güçlü, sözü dinlenen ve güvenilen şerefli bir elçinin getirdiği bir sözdür.» (Tekvîr, 19-21) buyurulmuştur ki, burada bahis mevzûu edilen Cebrâîl (a.s.)dir. Ve ardından da aynı sûrede: «Arkadaşınız aslâ deli değildir. Andolsun ki o; Cebrâîl'i apaçık ufukta görmüştür. Peygamber görülmeyenler hakkında söylediklerinden ötürü töhmet altında tutulamaz. Bu Kur'ân, kovulmuş şeytânın sözü olamaz.» (Tekvîr, 22-25) buyuruyor. Yani Muhammed (a.s.), Cebrâîl'i yaratıldığı sûret üzere ufukta apaçık olarak görmüştür ve o, bundan dolayı ithâm altında tutulamaz. Burada ise aynı şekilde buyuruyor ki: «Ve o, bir şâir sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz. Bir kâhin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz.» Bir kez Kur'ân, melek olan elçinin sözü diye ifâde edilirken, diğer bir kez de beşer olan rasûle isnâd edilmektedir. Ama her ikisi de Allah'ın emânet kıldığı vahyini ve buyruğunu Allah'tan alarak teblîğ etmektedirler. Bu sebeple de âyetin devâmında «Âlemlerin Rabbından indirilmedir.» buyuruyor. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Muğîre... Şureyh İbn Ubeyd'den nakletti ki; Hattâb oğlu Ömer şöyle demiş: Müslüman olmazdan önce Rasûlullah'a saldırmak üzere çıkmıştım. Onun benden önce mescide girmiş olduğunu gördüm. Arkasında durdum. O, Hâkka sûresini okumaya başladı. Kur'ân'ın te'lîfine hayrân kaldım. Hz. Ömer

der ki: Kendi kendime; Allah'a andolsun ki bu adam, Kureyş'lilerin söylediği gibi bir şâir olmalıdır, dedim. Hz. Ömer der ki: Rasûlullah (s.a.), «Muhakkak o, şerefli bir peygamberin kat'î sözüdür. Ve o, bir şâir sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz.» kavlini okuyunca; ben öyleyse kâhindir, dedim. Hz. Peygamber âyetin devâmındaki: «Bir kâhin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz? Âlemlerin Rabbından indirilmedir.» deyip sûreyi sonuna kadar okuyunca; İslâm her tarafımdan kalbimin içerisine kadar sirâyet etti. İşte Hz. Ömer'in Sîret'inde müslüman oluşunu anlattığımız gibi, Hattâb oğlu Ömer'in hidâyete ermesinde müessir olan sebeplerden biri de bu âyet-i kerîme idi. Hamd Allah'a mahsûstur.

İ Z Â H I

Mesele o kadar açık, o kadar kesin ve o kadar meydandadır ki, gerçekten yemîne hiç ihtiyâç yoktur. Yemîni gerektirmez çünkü o hakkın kendisidir. Ve Hak'tan sâdır olmuştur. Bir şâirin şiiri, bir kâhinin kehâneti, bir müfterînin iftirâsı değildir. Hayır, konu yemînle te'yîdi gerekli kılacak karmaşık bir konu değildir:

«Görebildiklerinize yemîn ederim ki ve görmediklerinize de.»

Bu yücelik bu büyüklük, bu azamet ile... Bilinmez gaybın bu derece dehşet ve görülen halin azameti ile. Varlık; insanların gördükleri ve idrâk ettikleri şeylerden çok geniştir. İnsanlar kâinâtın neresini görebiliyorlar ki çok az ve sınırlı bir kısmından başka. İnsanların yeryüzünün i'mârı ve Allah'ın dilediği şekilde hilâfet vazîfesini îfâsı için ihtiyâçlarını karşıladıkları kara parçası bu koca kâinâtın içinde görülüp farkedilmeyecek kadar küçük bir toz zerresinden öte bir şey değildir. İnsanlar görebilecekleri ve idrâk edebileceklerinin ötesinde bu geniş kâinâtı görebilme iznine sâhip değildirler. Varlığı yaratanın verdiği kanun ve prensibleri aşacak güçleri yoktur:

«Görebildiklerinize yemîn ederim ki ve göremediklerinize de.»

Böyle bir işâret, gönle ve şuûra görülenin ötesinde âlemlerin bulunduğunu, idrâk edilenin ilerisinde görülmeyen ve idrâk edilmeyen nice âlemlerin ve sırların dolu olduğunu hatırlatıyor. Ve böylece insanın önünde kâinât ve gerçeklerle ilgili geniş düşünce ufukları açıyor. Ve artık insan, gözleriyle gördüğünün mahrûmu olmaktan kurtuluyor. Sınırlı şuûr gücünün idrâk ettiği nesnelerin esîri olarak yaşamaktan çıkıyor. Çünkü kâinât, insanın sâhibi bulunduğu ve kâinât içerisindeki vazîfesine uygun düşen enerji seviyesinin ötesinde çok daha geniş ve insan mekanizmasının kavrayacağından çok daha büyüktür. İnsanın dünya hayatındaki vazîfesi yeryüzünün hilâfetidir. Ne var ki insanın kendi görüş ve idrâk seviyesinin sınırlı olduğunu kabul etmesi, gördüğü-

nün ve farkına vardığının ötesinde onunla kıyaslanmayacak kadar çok daha büyük âlemlerin ve gerçeklerin var olduğunu kabul etmesi halinde geniş ufuklara yüce mertebelere yükselip büyümesi mümkündür. İşte o zaman insanın varlığı yücelir. Ve kendini aşar. Ve işte o zaman insan, kalbine ilim ve nûr akıtan ve insanı kapalı perdelerin ötesine ulaştıran küllî feyiz ve bilgi kaynağıyla bağlantı kurar.

Şüphesiz ki kendilerini gözleriyle gördükleri ve sâhibi bulundukları vâsıtalarla idrâk edebildikleri nesnelerin dar sınırları içerisine mahkûm edenler zavallılardır. Onlar, sınırlı his ve idrâklerinin mahkûmudurlar. Ne kadar geniş olursa olsun yine de o büyük kâinât mülküyle kıyâslanınca çok küçük bir âlemin sınırları içerisinde sıkışıp kalmışlardır.

Beşeriyet tarihinin muhtelif dönemlerinde kendilerini kendi elleriyle sınırlı his dünyalarının ve görülen âlemlerin zindanı içine kapayan, îmân ve şuûr yoluyla büyük gerçeklerle bağlantısını sağlayacak bilgi ve aydınlık pencerelerini tıkayanlar az veya çok görülmüştür. Onlar, kendileri için tıkadıkları aydınlık deliklerini başkalarına da tıkamaya çalışmaktadırlar. Bunun adına bazan câhiliyet, bazan lâiklik demektedirler. Her ikisi de insan için büyük bir zindândır. Acı işkencedir. Bilgi ve aydınlık kaynağından kopmak demektir.

Son yüz yılda ilim, ondan önceki iki asır boyunca budalaca ve gurûrlanarak kendi çevresine ördüğü demirden duvarları yıkmak üzeredir. İlim bu hisârlardan kurtulmuş ve tamâmen kendi tecrübesiyle gurûr sarhoşluğundan ayrılarak kilisenin Avrupa üzerindeki azgın esâret zincirini yırtarak aydınlık kaynağıyla bağlantı kurmaya başlamıştır. Artık ilim hudûdunu bilmektedir. Bu kâinattaki sınırsızlığa doğru götüren ve gizli hakikatları bildiren sınırlı vasıtalarını tecrübe ettikten sonra imâna dönmeye başlamıştır. Bu tevazuun başında bir sevinç ve ferahlık müjdesini getirmektedir. Evet gerçekten bir ferahlık müjdesi. Çünkü insan kendisini uydurma madde hisarlarının içerisine kapatmakla korkunç bir çıkıntıya ve işkenceye maruz bırakmaktadır.

Alexis Carrel gibi tıpta mütehassıs olmuş hücre ve kan nakli konusunda araştırmalar yapmış, cerrâh olarak çalışmış, Farmakoloji enstitülerinde yöneticilik yapmış en sonunda 1912 yılında Nobel tıp mükâfatını kazanmış, ikinci cihan savaşı sonlarında Fransa'da İnsan Etüdleri Enstitüsü müdürlüğü görevinde bulunmuş bir âlimin söylediklerine bakınız:

«Bütün genişliğiyle birlikte kâinât bizim zihnimizden başka çalışan zihinlerle doludur. İnsan aklı çevresini saran bataklıkların arasından eğer doğru yolu bulabilirse bulmuş demektir. Çevremizi saran zihinlere bağlantı kurma vâsıtalarımız kâinâtın kaderine hükmeden, ebedî zekâ ile ilişki kurmamız bugün görebildiğimiz ve göremediğimiz du-

rumuyla bizim için tamâmen kapalılıkların içine bürünüp kalmıştı.»

«Ruhanî faâliyete sâhip güçlerle ilgi kurmanın insan şuûrundaki yücelik duygusunun husûsî hayatı üzerinde ayrı bir yeri vardır. Çünkü bizim rûhî âlemdeki korkunç gizlilik ufuklarıyla bağlantı kurmamızı sağlamaktadır.» Bir başka tıp otoritesi de Lecomte De Nouy. Fizyoloji ve teşrîh konusunda çalışma yapmış Curie ve karısıyla birlikte çalışmış ve Rockfeller Enstitüsü üyeleriyle birlikte cerrahî tedâvî konusunda araştırmalar yapmak üzere Amerika'ya çağırılmış bulunan bu bilgin de bakınız ne diyor:

«Birçok zekî ve iyi niyetli kimseler Allah'ı kavrayamadıkları için O'na inanamayacaklarını sanmaktadırlar. Halbuki kendisini ilmin şevkine kaptırmış normal zekâya sâhip bir insanın Allah konusunu bu fizik bilgininin elektriği tasavvuru gibi tasavvur etmesi gerekir. Zîrâ her iki durumda da tasavvur eksiktîr ve boştur. Çünkü elektriği maddî yapısıyla tasavvur etmek kâbil değildir. Ama varlığı ve netîceleri bir ağaç parçası üzerinde denenerek isbât edilir.»

Bir başka fizik bilgini de Sir Arthur Thomson'dur. Bu ünlü İskandinavya'lı bilgin diyor ki: «Biz katı toprağın yumuşadığı, esîrin maddî yapısını yitirdiği bir devirde yaşıyoruz. Bu devir maddî yorumların daha az spekülasyona girişebileceği bir devirdir.»

İlim ve Din adlı dergide ise şunlara rastlanmaktadır:

«Artık bugün dindâr zekâların üzülmesi diye bir şey yoktur. Çünkü fizik bilgini tabîattan onun yaratıcısına doğru gitmemektedir. Çünkü yönü ve hedefi bu değildir. Eğer bilginler fizik âlemden fizik ötesi âleme doğru çıkacak olurlarsa elde edebilecekleri netîce, mukaddimeden daha büyük bir ciddiyet arzedebilir. Ne var ki bugün gıbta ile söz edebiliriz ki, fizik bilginleri dinî duyguların ilim alanında teneffüs edilmesi imkânını sağlamışlardır. Halbuki bu durum dedelerimizin ve atalarımızın gününde pek de kolay bir şey değildi. Fizikçilerin yaptığı iş Mr. Lancdon Dawis'in yanlış olarak «İnsan ve Dünyasının Hârikaları» adlı eserinde ileri sürdüğü gibi Allah'ı araştırmak değildir. Biz rahatlıkla diyoruz ki; ilmin yerine getirdiği en büyük hizmet, Allah fikrine doğru çok yüce ve ulvî bir şekilde insanlığı sevketmiş olmasıdır. İlim, insanlık için yeni bir gökyüzü ve yepyeni bir dünya yaratmıştır. Ve onu aklî çabasıyla bir hedefe yöneltip çoğu kere anlayışının ulaşabildiği noktalarda huzûra erdirdiği ve böylece kesin olarak Allah'a îmâna sevkettiği gerçeğini söylersek kat'iyyen ilimden bir harf dışarı çıkmış olmayız.

A. Cressy Morrison gibi bir bilginin de dediklerine kulak verin. Morrison Amerikan İlimler Akademisi eski başkanı olup Birleşik Devletler'de Millî Araştırmalar Komisyonu üyesi ve başkanlığı yapmıştır. «İnsan Yalnız Değildir» adlı eserinde diyor ki:

«Şimdi biz, bilinmeyen engin bir âleme adım adım yaklaşmaktayız. Çünkü anlamış bulunuyoruz ki madde ilmî yönden, aslı elektrik enerjisinden ibâret olan cihânşümûl bir sistemin belirtisinden başka bir şey değildir. Fakat şüphe edilmeyecek bir şey varsa, o da âlemin yaratılışında tesâdüfün hiç bir te'sîri yok olduğudur. Çünkü bu uçsuz bucaksız kâinât kanuna boyun eğmektedir.

Basit bir canlı olan insanın, düşünen ve benliğinin şuûruna eren bir varlık derecesine yükselişi, yaratıcı bir hedef olmaksızın, sâdece maddenin tekâmülü yoluyla meydana gelebilecek bir hâdise olmaktan çok uzaktır.

Tabîatta bir gâye ve hedefin bulunduğu hakîkatı kabul edilince görülür ki insan, bu vasıflarıyla bir cihâz durumundadır. Fakat acabâ bu cihâzı idâre eden kimdir? Çünkü o, idâre edilmezse faydasız bir şey olur. İlim, insanı kimin idâre ettiğini söyleyememekte, bununla beraber idâre edenin maddî olabileceğine de ihtimâl verememektedir.

Biz insanlar o kadar büyük bir ilerleme kaydetmişiz ki, Allah'ın insana kendi rûhundan bir kıvılcım verdiğini anlayabilmekteyiz.»

İşte böylece ilim, kendi metodlarıyla materyalizmin zindân duvarlarından kurtulmaya başlamıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in bu âyet-i kerîme'sinde işâret buyurduğu engin ufuklarla bağlantı kurmaya başlamış gibidir: «Görebildiklerinize yemîn ederim ki ve göremediklerinize de.» Her ne kadar bizim aramızdaki zavallılar iki elini açarak ilim adına kendine doğru gelen ışık deliğini tıkamaya çalışmakta olan fikir ve idrâk yoksunları, ilmî düşünceden mahrûm olarak ve din rûhundan uzaklaşarak bu gerçeğe yönelememekte, gerçeğin bilinmesi konusundaki engin hürriyet duygusundan yoksun olarak hakîkatlara bakamamakta iseler de, insan denen yüce varlığa lâyık insanî düşünceden çok gerilerde kalmış olanlar bulunmakta ise de, ilim kendini bu çıkmazdan kurtarmaya çalışmaktadır.

«Görebildiklerinize yemîn ederim ki.

Ve göremediklerinize de;

Muhakkak ki o, şerefli bir peygamberin kat'î sözüdür.

Ve o, bir şâir sözü de değildir. Ne de az inanıyorsunuz.

Bir kâhin sözü de değildir.Ne de az düşünüyorsunuz.

Âlemlerin Rabbından indirilmedir.»

Müşrikler Hz. Peygamber ve Kur'ân hakkında dillerine geleni söylemişlerdi. Menşe'i itibârıyla bu kelâmın beşer kelâmından üstün olduğunu ileri sürmesini basit şüphenin te'sîriyle şâirdir, kâhindir diye iftirâlar atmışlardı. Çünkü onların zannına göre şâirler bir takım cinlerle görüşür ve üstün sözler söylerlerdi. Kâhinlerin de cinlerle ilişkileri vardı. Bunu gerçeklerin ötesine götürmekteydiler. Bu şüphe, Kur'ân'ın

ve getirdiği risâletin tabîatını, şâirliğin ve kâhinliğin mâhiyetini en basit şekilde düşünmekle ortadan kaldırılabilirdi.

Şiirin parlak hayâllere dayanan, güzel tasvîr ve ifâdelere yer veren bir mûsikî âhengi vardı elbette. Ne var ki bununla Kur'ân'ı birbirine karıştırmamak gerekirdi. Zîrâ aralarında çok köklü farklar bulunmaktaydı. Çünkü Kur'ân; değişmez gerçeklere dayanan, toplu bir nazariye getiren, Allah'ın varlığı fikrinden doğan kâinâta ve hayata hükmeden mükemmel bir sistem getirmekteydi. Şiir ise kabaran duygulardan, coşan heyecânlardan ibâret idi. Hayatı hep aynı açıdan gören bir görüş getirdiği vârid değildi. Seven ve öfkelenen, üzülen ve açılan, hoşlanan ve hoşlanmayan, hallere göre müteessir olup değişen bir görüş açısını terennüm ederdi.

Şu halde Kur'ân; getirdiği değişmez düşünce sistemini temelden ortaya koymuş, bütününü ve parçalarını ilâhî kaynaktan aldığını belirtmişti. Bu düşünce sisteminde bulunan her şey, onun bir beşer yapısı olmadığını ve insanların böyle mükemmel ve cihânşümûl bir düşünce sistemi meydana getiremeyeceklerini ifâde etmekteydi. Ondan önce de, sonra da insanların böyle bir nizâm ortaya koyma imkânı yoktu. İnsan düşüncesi kâinât ve kâinâttaki nizâmı ve enerjiyi meydana getiren güç konusundaki tasavvurlarıyla ilgili ortaya çıkardığı eserlerin hepsi gözler önünde ve yazılı olarak; felsefe, şiir ve diğer fikrî cereyânlarla ortada bulunmaktadır. Bunlarla Kur'ân'ın düşünce sistemi arasında bir karşılaştırma yapılınca, bu düşünce sisteminin onlarınkinden başka bir kaynaktan neş'et ettiği görülür. Beşerî düşüncelerin damgasını taşıyan bütün fikirlerden ayrı bir damga taşıdığı fark edilir.

Kâhinlik konusu da böyledir. Tarih ne eskiden, ne son zamanlarda Kur'ân'ın getirdiği sistem gibi değişmez ve mükemmel bir sistem kuran kâhini tanımıştır. Kâhinlerden aktarılan sözlerin hepsi münferid hikmetler veya bilmeceli işâretlerden, yahut da secîlerden ibârettir.

Daha beşer tabîatından olması mümkün olmayan birçok hususiyetleri vardır ki Kur'an'ın biz bu tefsîrimizin değişik yerlerinde bir kısmını belirttik. Ve gördük ki ne eskiden ne son zamanlarda hiç bir beşer şümûllü, ince ve latîf bilgiyi dile getirmek istediği zaman Kur'ân'ın getirdiği bir tasvîr yüceliğine ulaşabilmiştir.

«Gaybın anahtarları O'nun katındadır. O'ndan başka kimse bilmez. Karada ve denizde olanı da O bilir. Bir yaprak düşmez ki; onu bilmesin. Yerin karanlıkları içindeki tek bir tane, yaş ve kuru müstesnâ olmamak üzere her şey apaçık bir kitabtadır.» (En'âm, 59).

«Gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da Arş'a hükmeden O'dur. Yere gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir. Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir. Ve Allah, yaptıklarınızı görmektedir.» (Hadîd, 4).

Allah, sizi topraktan yaratmıştır, sonra bir damla sudan, sonra da sizleri çiftler olarak var etmiştir. Hiç bir dişi O'nun bilgisi olmadan hamile kalmaz ve doğum yapmaz. Bir ömürlünün çok yaşaması ve ömrünün azalması ancak kitabdadır. Muhakkak ki bu; Allah'a pek kolaydır.» (Fâtır, 11).

Bu kitabtan önce ve sonra bu kâinâtı elinde tutan ve idâre eden kudrete böyle yer vermiş olan hiç bir eser mevcûd değildir.

«Muhakkak ki zâil olmasınlar diye gökleri ve yeri tutan Allah'tır. Eğer onlar zâil olurlarsa, andolsun ki, bundan sonra onları kimse tutamaz. Şüphesiz ki O; Halîm'dir, Gafûr olandır.» (Fâtır, 41).

Yahut ta yoktan varedici kâinâtta meydana getirdiği hayat ve hayatla ilgili çeşitli nizâmları koyan kudreti şöyle dile getiren hiç bir eser müşâhade edilmemiştir.

«Taneyi ve çekirdeği yaran şüphesiz Allah'tır; ölüden diriyi ve diriden ölüyü çıkarır. İşte Allah budur. Nasıl olup ta yüz çeviriyorsunuz?»

«Tan yerini ağartan, geceyi dinlenme zamanı, güneş ve ayı vakit ölçüsü kılandır. İşte bu, Azîz, Alîm olanın takdîridir.»

«O, yıldızları kara ve denizin karanlıklarında yol bulasınız diye sizin için var edendir. Bilen millet için âyetleri uzun uzadıya açıkladık.»

O, gökten su indirendir. Her bitkiyi onunla bitirdik, ondan bitirdiğimiz yeşilden —birbirine benzeyen ve benzemeyen— yığın yığın taneler, hurmaların tomurcuklarından sarkan salkımlar, üzüm bağları, zeytin ve nar çıkardık. Ürün verdiklerinde ürünlerine, olgunlaşmalarına bir bakın. Şüphesiz ki bunlarda, îmân eden bir kavim için âyetler vardır.» (En'âm, 95-97-99).

Kur'ân-ı Kerîm'de bu türlü dokunuşlar pekçok kere ve maksadlı olarak yer alır. Kur'ân'ın dile getirdiği mânâların benzerini beşer zihninde görmek mümkün değildir. Bu bile tek başına bu kitâbın kaynağını bilmek için yeterlidir. Bırakalım bu kitâbın özünden ve onunla birlikte yer alan diğer delâlet edecek husûsları bir yana.

Şu halde şüphe, son derece mânâsız ve boştur. Kur'ân-ı Kerîm'de birkaç sûre veya âyetin indiği ve henüz bu kitâbın tamâmlanmadığı zamanlarda bile onun ilâhî damga taşıdığından şüphe etmenin hiç bir mânâsı yoktur. Çünkü bu bir parçacık bile onun eşsiz kaynağını göstermeye kâfîdir.

Kureyş ulları zaman zaman kendilerini zorluyor ve bu çeşit şüphelere itiyorlardı. Ama garazkârlıklarındandı bu. Hevesleri gözlerini kör ve kulaklarını da sağır ediyor da, böyle şeyler düşünüyorlardı. Bunun farkına varmadıkları zaman da eski bir uydurmadır, deyip geçiyorlardı.

Sîret kitablarında, Kureyş liderlerinin içinden gelip geçen bu şüpheyle ilgili ve kendi aralarında onu reddederken yaptıkları davranışla alâkalı müteaddid haller nakledilir. İşte bunlardan birisini İbn İshâk;

Velîd İbn Muğîre'den, Nadr İbn Hâris ve Utbe İbn Rebîa'dan şöyle naklediyor: Velîd İbn Muğîre ile ilgili rivâyetinde diyor ki:

«Kureyş'li bir takım kimseler en yaşlıları olan Velîd İbn Muğîre'nin yanında toplanmışlardı. O sırada hacc mevsimi idi. Velîd, toplanan kalabalığa şöyle dedi: Hacc mevsimi geldi. Biraz sonra Arap kabîleleri buraya gelecekler. Bu arkadaşınızın durumunu da işitmiş bulunuyorlar. Buna karşı görüş birliğine varalım. Birbirinizi yalanlamamak için, birinizin söylediğini diğerinin reddetmemesi için hep aynı şeyleri söyleyin. O zaman kalabalık Velîd'e seslenerek: Ey Eba Abd Şems, sen söyle, bize bir görüş belirt, biz de onu kabul edelim, dedilerse de Velîd: Hayır siz söyleyin, ben sizin söylediğinizi dinleyeyim, dedi. Kalabalıktan bir kısmı ona kâhindir diyelim dedilerse de Velîd dedi ki: Hayır, o kâhin değildir. Çünkü biz kâhinleri gördük. Onun okudukları; kâhinlerin okuduklarına ses bakımından da, uyumluluk bakımından da benzemez. Bunun üzerine delidir diyelim, dedilerse de Velîd; hayır, o deli değildir. Çünkü biz delileri gördük ve biliriz. Onda delilerin hallerinden, vesvesesi ve sıkıntısından eser yok. Öyleyse şâirdir diyelim dediler. Velîd yine; o şâir değildir. Biz şiiri biliriz, recezini, hezecini karîdini, makbûzunu, mebsûtunu (Arap şiirindeki aruz vezninin kalıplarıdır) biliriz. Binâenaleyh, onun söyledikleri şiir değildir. O takdîrde sihirbâzdır, diyelim dediler. Velîd yine; o sihirbâz değildir, çünkü biz sihirbâzları ve yaptıkları sihirleri gördük. Bunun yaptığı sihirbâzların üfürüklerine, düğümlerine benzemiyor. O zaman toplanan halk; sen söyle ey Eba Abd Şems, ne diyelim? dediklerinde Velîd şöyle karşılık verdi: Allah'a yemîn ederim ki, onun sözlerinde ayrı bir parlaklık var. Kökü çok derinlere inmiş, dalı ise olgun bir hurma dalına benziyor. Sizin bunun hakkında söyleyeceğiniz her şey boş bir söz olacaktır ve boşluğu bilinecektir. Onun için söyleyeceğiniz en uygun söz, onun sihirbâz olduğunu söylemenizdir. Sihir yaptığını, kişi ile babasının, kardeşle kardeşi ve koca ile karının arasını açtığını büyü ile insanı akrabâsına düşman ettiğini söylersiniz, dedi. Bunun üzerine toplantıda bulunanlar dağıldılar. Hacc mevsimi gelip te civârdaki Arab kabîleler Mekke'ye gelmeye başladıklarında yolların kavşaklarına oturdular ve gelen her yabancıyı Hz. Peygamber hakkında fitleyerek büyü yaptığını söylediler ve ona yaklaşmamalarını bildirdiler.»

Nadr İbn Hâris'ten ise şunları naklediyor:

«Hâris oğlu Nadr dedi ki: Ey Kureyş topluluğu Allah'a andolsun ki, size öyle bir şey indirdi ki, siz bir daha kat'iyyen onu elde edemezsiniz. Doğrusu Muhammed aranızda yeni yetişme bir gençti. En çok ondan hoşnûddunuz siz. Sözü en doğru olanınızdı. Emânete en çok o saygı gösterirdi. Ama onun yanaklarında yaşlılık izini gördüğünüzde size getirdiğini getirince, ona; büyücüdür, dediniz. Dikkat edin. Allah'a andol-

sun ki o, büyücü değildir. Biz büyücüleri, onların üfürüklerini ve düğümlerini gördük. Siz kâhindir dediniz ona. Dikkat edin; Allah'a andolsun ki o, kâhin değildir. Çünkü biz kâhinleri ve onların çırpınışını gördük. Secîlerini duyduk. Şâirdir dediniz ona. Dikkat edin; Allah'a andolsun ki o, şâir değildir. Çünkü biz şiiri gördük, şiir biçimlerini duyduk. Hazecini de recezini de işittik. Mecnûndur dediniz. Doğrusu biz delileri de gördük. Onda delilerin bağırıp çağırması, kargaşalığı ve çırpınması yok. Ey Kureyş'liler topluluğu durumunuza bakınız. Doğrusu Allah, sizin üzerinize çok büyük bir şey indirmiştir.»

Utbe ile Nadr'ın söyledikleri arasında aşağı yukarı bir yakınlık var. Belki de aynı söz ve olay her ikisine de nisbet edilmiştir. Fakat biz, Kureyş ulularından iki kişinin birbirine eş durumlarda bu Kur'ân karşısında duydukları hayreti dile getirişlerinin intibâk etmesini uzak bir ihtimâl olarak görmüyoruz.

Utbe'nin durumunu bu cüz'de ve Kalem sûresinin takdîminde naklettik. Velîd'in, Nadr'ın Hz. Muhammed'e ve onun getirdiği söze karşı tutumları Utbe'ninkine yaklaşıktır.

Şu halde onların; büyücü ve kâhindir, demeleri zaman zaman kötü bir oyunun zaman zaman da çirkin bir şüphenin eseri idi. Halbuki daha ilk anda düşünülür düşünülmez ikisinin birbirine karışmayacak kadar açık olduğu görülür. Binâenaleyh, bildiklerine ve bilmediklerine yemîni getirmeyecek kadar açıktır ki o şerefli bir peygamberin getirdiği sözdür. Bir şâirin veya kâhin'in sözü değildir. Aksine o, âlemlerin Rabbı tarafından indirilmiştir.

Şerefli bir peygamberin getirdiği söz olduğunun belirtilmesi onun kendisinin uydurduğu bir söz mânâsına gelmez. Bundan maksad, şâirlerin ve kâhinlerin sözü olmayıp Allah katından gönderilen bir peygamberin getirdiği sözlerden bir söz olmasıdır. Peygamber bu sözü kendisini gönderen kaynaktan almaktadır. Zâten peygamber kelimesi de bu mânâyı belirtir. Peygamber; Rabbı katından gönderilmiş kimse demektir. Şâir veya kâhin yahut kendiliğinden söz uyduran birisi mânâsına gelmez. Şeytânların ve cinlerin yardımıyla söz uyduran değildir. Bilakis o bir peygamberdir, kendisini gönderen zâtın gönderdiklerini taşır. Zâten âyetin devâmı da bunu kesin olarak belirtmektedir: «Âlemlerin Rabbından indirilmedir.»

«Ne de az inanıyorsunuz. Ne de az düşünüyorsunuz.» gibi ifâdeler îmânsızlık ve düşüncesizlik mânâsınadır. Çünkü kullanılan ifâdelerin karşılığı budur. Hadîs-i şerîf'te Peygamber (s.a.)in sıfatları anlatılırken «O, mânâsız ve gereksiz söz söylemezdi.» denilmektedir ki aslâ söylemezdi mânâsınadır. Böylece âyet-i kerîme onların îmân ve düşünce yoksunu olduklarını belirtmektedir. Aksi takdîrde bir mü'min, peygamberi hakkında nasıl şâirdir diyebilir? Düşünen bir kimse nasıl onun

kâhin olduğunu iddiâ edebilir? Bunu söylemek küfür ve gafletten başka birşeyle netîcelenmez. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XV, 202-211)

oOo

وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ ﴿٤٤﴾ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ ﴿٤٦﴾
فَمَا مِنكُم مِّنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾ وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنكُم مُّكَذِّبِينَ
﴿٤٩﴾ وَإِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾ وَإِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ ﴿٥١﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٥٢﴾

44 — Eğer o, bazı sözleri Bize karşı buna katmış olsaydı,

45 — Elbette Biz, onu kuvvetle yakalardık.

46 — Sonra da, hiç şüphesiz onun şâh damarını koparırdık.

47 — O zaman sizden hiç biriniz de buna engel olamazdınız.

48 — Doğrusu o, müttakîler için bir öğüttür.

49 — İçinizde yalanlayanlar bulunduğunu Biz de bilmekteyiz.

50 — Ve muhakkak ki o, kâfirler için bir üzüntüdür.

51 — Hiç şüphesiz ki o, kesin gerçektir.

52 — Öyleyse Rabbını o büyük adıyla tesbîh et.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Eğer o, bazı sözleri Bize karşı buna katmış olsaydı.» Yani Muhammed (a.s.) onların iddiâ ettikleri gibi, bazı sözler uydurup Bize atfetseydi veya risâlete bir şeyler ekleyip eksiltseydi veya kendiliğinden söylediği şeyi Bize nisbet etseydi —ki böyle bir şey yoktur— onu çabucak cezâlandırırdık. Bu sebeple bir sonraki âyette: «Elbette Biz, onu kuvvetle yakalardık.» buyuruyor. Ondan sağ elimizle intikâm alırdık. Çünkü sağ el, şiddetli ezici güce sâhibdir. Bazıları da; onun sağından yakalardık, diye mânâ vermişlerdir. «Sonra da, hiç şüphesiz onun şah damarını koparırdık.» İbn Abbâs der ki; şah damarı anlamına gelen (الوتين) kelimesi, kalbin bağlı olduğu ana damardır. İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Katâde, Hakem, Dahhâk, Müslim, el-Batîn, Ebu Sahr Humeyd İbn Ziyâd da böyle demişlerdir. Muhammed

İbn Kâ'b el-Kurazî ise bunun kalb, karnın alt tarafı ve daha aşağıları anlamına geldiğini söyler.

«O zaman sizden hiç biriniz de buna engel olamadınız.» O zaman, sizden hiç biriniz Bizimle onun arasına giremez ve ona yapmak istediğimiz şeyi engelleyemezdiniz. Bu takdîrde âyetin mânâsı şöyle olur: Aksine o, doğru sözlü, iyi ve doğru yolda olan birisidir. Allah Azze ve Celle, onun Allah'tan teblîğ ettiği şeylerin doğruluğunu karârlaştırmış, gözalıcı mucizeler ve kesin delillerle onu desteklemiştir. Ve âyetin devâmında da: «Doğrusu o, müttakîler için bir öğüttür.» buyuruyor. Yani Kur'ân. Tıpkı Fussilet sûresinde buyurulduğu gibi: «De ki: Îmân edenler için hidâyet ve şifâdır. Îmân etmemiş olanların kulaklarında ise bir ağırlık vardır ve bu, onlara kapalıdır. Sanki onlara uzak bir mesâfeden sesleniyorlar da anlamıyorlar.» (Fussilet, 44).

«İçinizde yalanlayanlar bulunduğunu Biz de bilmekteyiz.» Bunca açıklığına ve berrâklığına rağmen, içinizde Kur'ân'ı yalanlayanların bulunacağını Biz, elbette bilmekteyiz. «Ve muhakkak ki o, kâfirler için bir üzüntüdür.» İbn Cerîr Taberî der ki: Kur'ân'ı yalanlamak; kıyâmet günü kâfirler için bir üzüntü ve nedâmettir. Taberî, Katâde'den de benzeri bir ifâdeyi nakletmiştir. İbn Ebu Hâtim, Süddî kanalıyla Ebu Mâlik'den nakleder ki; o, üzüntü anlamına gelen (الحسرة) kelimesinin pişmânlık demek olduğunu söylemiştir. Zamîrin Kur'ân'a gitmesi de muhtemeldir. Yani Kur'ân ve ona inanmak, gerçekte kâfirler için bir üzüntü ve yanma vesîlesidir. Nitekim Allah Teâlâ Şuarâ sûresinde şöyle buyurur: «İşte böylece onu suçluların kalbine sokarız. Onlar buna inanmazlar.» (Şuarâ, 200-201) Sebe' sûresinde ise şöyle buyurmuştur: «Onlarla arzuladıkları şeylerin arasına bir engel konmuştur.» (Sebe', 54) Bu sebeple burada da; «hiç şüphesiz ki o, kesin gerçektir,» buyuruyor. Kendisinde şek, şüphe ve reybin bulunmadığı hakîkî ve dosdoğru haberdir: «Öyleyse Rabbını o büyük adıyla tesbîh et.» Bu yüce Kur'ân'ı indiren Rabbını tesbîh et.

HÂKKA SÛRESİNİN SONU

MEÂRİC SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ ﴿١﴾ لِلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ ﴿٢﴾ مِنَ اللَّهِ ذِي الْمَعَارِجِ ﴿٣﴾ تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ
وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ ﴿٤﴾ فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا ﴿٥﴾ إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا ﴿٦﴾
وَنَرَاهُ قَرِيبًا ﴿٧﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — İsteyen birisi, inecek azâbı istedi.

2 — O; kâfirler içindir ve onu engelleyecek yoktur.

3 — Derecelere sâhip, Allah katındandır.

4 — Melekler de, rûh da mikdârı elli bin yıl olan bir günde o derecelere yükselip çıkarlar.

5 — Şimdilik sen, güzel güzel sabret.

6 — Doğrusu onlar, bunu uzak görüyorlar.

7 — Biz ise onu, yakın görmekteyiz.

Mikdârı Elli Bin Yıl Olan Bir Gün

«İsteyen birisi, inecek azâbı istedi.» Burada tazmîn san'atı vardır ki (بِ) harfi bu san'ata delâlet eder. Sanki ifâde şöyle takdîr edilmiştir: İsteyen birisi, inecek azâbın çabucak gelmesini istedi. Bu âyet

Hacc sûresindeki: «Senden çabucak azâb getirmeni istiyorlar. Allah aslâ va'dinden caymaz.» (Hacc, 47) kavli gibidir. Yani onların istedikleri azâb hiç şüphesiz gerçekleşecektir. Neseî der ki: bize Bişr İbn Hâlid... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, bu âyet-i kerîme konusunda şöyle demiş: Nadr İbn Hâris İbn Kelde, bu azâbın gelmesini istemişti. Avfî de İbn Abbâs'tan nakleder ki, o; bu âyet, Allah'ın gerçekleşmiş olan azâbını kâfirlerin istemesidir, demiş. İbn Ebu Necîh de Mücâhid'den nakleder ki; o, bu âyete şöyle mânâ vermiş: Bir çağırıcı âhirette gerçekleşecek bir azâb için çağırmıştır. Bu çağrı onların söyledikleri şu sözdür: «Ey Allah'ımız; eğer bu, gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır, yahut acıklı bir azâb getir.» (Enfâl, 32) İbn Zeyd ve başkaları da derler ki: «İsteyen birisi inecek azâbı istedi.» Cehennemde bir vâdîden kıyâmet günü azâb akacaktır. Bu söz zayıftır, maksaddan uzaktır. Âyetin akışı dalâlet ettiği için sahîh olan birinci görüştür. «İnecek azâbı. O; kâfirler içindir.» kavli; kâfirler için hazırlanmıştır, demektir. İbn Abbâs der ki: (واقع) kelimesi; gelmiştir, anlamınadır. «Ve onu engelleyecek yoktur.» Allah olmasını isterse, onu önleyecek hiç bir kimse yoktur. Bunun için hemen akabinde «Derecelere sâhip, Allah katındandır.» buyuruyor. Sevrî, A'meş kanalıyla bir kişiden, o da Saîd İbn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; (ذى المعارج) dereceler sâhibi demektir. Ali İbn Ebu Talha ise İbn Abbâs'tan nakleder ki; bu, yücelik ve üstünlükler sâhibi, anlamınadır. Mücâhid ise; göğün basamakları, anlamını verir. Katâde; fazîletler ve nimetler sâhibi diye mânâ verir. «Melekler de, rûh da mikdârı elli bin yıl olan bir günde o derecelere yükselip çıkarlar.» Abdürrezzâk Ma'mer kanalıyla, Katâde'den nakleder ki; (تعرج) kelimesi, yükselip çıkmak anlamınadır. Rûha gelince; Ebu Sâlih der ki: Bunlar Allah'ın yaratıklarından bir yaratık türüdür ki insan değildirler, ama insanlara benzerler.

Ben derim ki: Buradaki rûh kelimesiyle, Cebrâîl'in kasdedilmiş olması muhtemeldir. Kezâ hâssın, âmma atfı kabîlinden de olabilir. Diğer taraftan, âdemoğullarının rûhları anlamına cins isim olması da muhtemeldir. Çünkü rûhlar kabzolununca göğe çıkarılırlar. Nitekim Berâ'nın hadîsi de bunu göstermektedir. İmâm Ahmed İbn Hanbel, Ebu Dâvûd, Neseî ve İbn Mâce'nin Minhâl kanalıyla... Berâ'dan naklettiği merfû' hadîste, iyi rûhların kabzedildiğinde gökten göğe yükseltilerek en sonunda yedinci göğe vardırılacağı bildirilir. Bu hadîsin sıhhatını en iyi bilen Allah'tır. Bu hadîsin râvîlerinden bir kısmının aleyhinde söz edilmiştir. Ancak meşhûr bir hadîstir. Yine Ahmed İbn Hanbel'in, Tirmizî'nin ve İbn Mâce'nin, İbn Ebu Zi'b kanalıyla... Ebu Hüreyre'den naklettikleri benzer bir hadîs de bunun delilidir. Bu hadîsin râvîleri, hadîs cemâatının şartlarına uygundur. Biz bu husûsu İbrâhîm sûresinin (27. âyet)de etrâflıca açıklamıştık.

«Mikdârı elli bin yıl olan bir günde» Bu ifâdede dört kavil vardır:

1 — Bu ifâde ile yüce Arş'tan aşağıların aşağısına (Esfel-i Sâfilîn) kadar olan ve yedinci yerin karârgâhı bulunan nokta arasındaki mesâfe kasdedilmiştir. Ve bu, elli bin yıllık mesâfedir. Bu yücelik yedinci yerin ortasında bulunan merkezden Arş'a kadar olan kısmın yüceliğidir. Bu, aynı zamanda Arş'ın çevresinin kuşattığı alanı da gösterir ki, o da elli bin yıllık mesâfedir. Arş'ın kızıl bir yakûttan olduğunu İbn Ebu Şeybe Arş'ın sıfatı bahsinde zikreder. İbn Ebu Hâtim de bu âyetin tefsîrinde der ki: Bize Ahmed İbn Seleme... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiştir: Bu, yerlerin en alt kısmının sonundan, göklerin en üst kısmının sonuna kadar olan mesâfenin elli bin sene olduğunu göstermektedir. Mikdârı elli bin yıl olan bir gün ifâdesi ile; emrin gökten yere ve yerden göğe bir tek günde inip çıktığı belirtilmektedir. Binâenaleyh bunun mikdârı bin yıldır. Çünkü gökle yerin arasındaki mesâfenin mikdârı beş yüz yıllık yoldur. İbn Cerîr Taberî de Abd İbn Humeyd kanalıyla... Mücâhid'den bu ifâdeyi nakleder. Ancak İbn Abbâs'ın böyle dediğini zikretmez.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletti: Her yerin kalınlığı beş yüz yıldır. Bir yerden diğer yerin arası da beş yüz yıldır. Yedi bin yıl böylece geçilir. Her göğün kalınlığı beş yüz yıldır. Bir gök ile diğerinin arası da beş yüz yıldır. On dört bin yıl böyle devâm eder. Yedinci gökle Arş'ın arası otuz altı bin yıldır. İşte Allah Teâlâ'nın «Mikdârı elli bin yıl olan bir günde» kavlinin mânâsı budur.

2 — Bu âyetten maksad; Allah'ın bu âlemi yarattığı günden kıyâmet saatına kadar dünyanın kalacağı süredir. İbn Hâtim der ki: Bize Ebu Zür'a... Mücâhid'den nakletti ki; o, «Mikdârı elli bin yıl olan günde.» kavli hakkında şöyle demiş: Dünyanın ömrü elli bin yıldır. Bu ömrün hepsi bir gündür. İşte Allah Teâlâ bunun bir gün olduğunu belirterek «Melekler de rûh da bir günde o derecelere yükselip çıkarlar.» buyuruyor, demiş. İşte bugün dünya günüdür. Abdürrezzâk der ki: Bize Ma'mer... İkrime'den nakletti ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiş: Başından sonuna kadar dünyanın süresi elli bin yıldır. Sizden hiç bir kimse bu sürenin ne kadarının gittiğini ve ne kadarının kaldığını bilemez. Allah müstesnâ.

3 — Bu âyetten maksad; dünya ile âhiret arasını ayıran gündür. Bu görüş gerçekten garîbtir. Ancak İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ahmed İbn Muhammed... Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den nakletti ki; o, «Mikdârı elli bin yıl olan bir günde.» kavli dünya ile âhiretin arasını ayıran gün anlamınadır, demiştir.

4 — Bu âyetten maksad; kıyâmet günüdür. Nitekim İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Vâsıt'lı Ahmed İbn Sinân...' Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; «Mikdârı elli bin yıl olan bir gün»den maksad, kıyâmet gü-

nüdür. Bu rivâyetin isnâdı sahîhtir. Sevrî de Semmâk İbn Harb kanalıyla İkrime'den bu günün kıyâmet günü olduğunu nakleder. Dahhâk ve İbn Zeyd de böyle demiştir. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «Melekler de, rûh da mikdârı elli bin yıl olan bir günde o derecelere yükselip çıkarlar.» kavlindeki günden maksad, kıyâmet günüdür. Allah onu kâfirler için elli bin yıllık bir süre kılmıştır. Bu anlamda pek çok hadîs vârid olmuştur. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hasan İbn Mûsâ... Ebu Saîd'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.)a «Mikdârı elli bin yıl olan bir günde» kavli ile kasdedilen bir gün, ne uzun bir gündür? denilmiş de, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Nefsim kudret elinde olan (Allah)a yemîn ederim ki, o gün mü'min için çok hafîfletilir. Öyle ki dünyada iken kıldığı bir farz namazdan daha hafîf olur. Bu hadîsi İbn Cerîr Taberî de Yûnus kanalıyla... Derrâc'tan nakleder. Ancak gerek Derrâc, gerekse onun şeyhi zayıf kişilerdir. Allah en iyisini bilendir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer, Ebu Ömer'den nakletti ki o, şöyle demiş: Ben, Ebu Hüreyre'nin yanında bulunuyordum. Âmir İbn Sa'saa oğullarından bir kişi geldi de onun için; Âmir oğullarından malı en çok olan kişi budur, dendi. Ebu Hüreyre; onu döndürün, dedi. Ve senin pek çok malın olduğu bana bildirildi öyle mi? dedi. Âmir oğullarından olan bu adam; evet Allah'a andolsun ki benim yüz merkebim ve yüz devem var. Muhtelif deve türlerini saydı ve bağımlı, koşumlu atlardan bahsetti. Ebu Hüreyre dedi ki: Hayvanların tırnağından, develerin topuğundan seni sakındırırım. Bunu birkaç kez tekrârladı. En sonunda Âmir oğullarından olan adamın rengi değişti. Adam dedi ki: Ey Ebu Hüreyre, bununla ne demek istiyorsun? Ebu Hüreyre dedi ki: Rasûlullah (s.a.)ın şöyle dediğini duydum: Kimin devesi bulunur da bolluğunda ve darlığında onun hakkını ödemezse Biz dedik ki: Ey Allay'ın Rasûlü, bolluk ve darlık nedir? Buyurdu ki; rahatlık ve sıkıntıdır. Kıyâmet günü o hayvan, olduğundan daha hızlı ve daha güçlü, daha semiz ve daha serî' olarak gelir ve onu geniş düz bir yerde yatırıp topuklarıyla yüzünü ezer. Hayvanlarının sonuncusu üzerinden geçince tekrâr ilki başlar. Bu, mikdârı elli bin yıl kadar olan bir günde olur. Nihâyet insanlar arasında hüküm verilir ve herkese yolu görünür. Kimin de sığırı bulunur, bolluğunda ve darlığında onun hakkını vermezse; o da kıyâmet günü bulunabildiği en azgın ve güçlü haliyle, en semiz ve saldırgan durumuyla gelir, sonra yüksekçe ve düz bir yerde yüz üstü adam yatırılır, her tırnaklı hayvan tırnaklarıyla onu çiğner. Her boynuzlu hayvan da boynuzlarıyla onu sürçer. Nihâyet hayvanların sonuncusu geçince, tekrâr ilki yeniden geçer. Bu, mikdârı elli bin yıl olan günde olur. En sonunda insanlar arasında hüküm verilir ve herkesin yolu görülür. Kimin de koyunu var da hakkını bollukta ve darlıkta iken vermiyorsa; kıyâmet gü-

nü o hayvanlar olabildiklerince hızlı ve güçlü, semiz ve azgın olarak getirilir. Adam yüksek ve genişçe bir yerde yüzü üstü yatırılır. Her tırnaklı, tırnağıyla onu teper ve her boynuzlu da boynuzuyla onu sürçer. Bunların arasında boynuzu birbirine sarılmış veya kırılmış olan bulunmaz. Nihâyet sonuncular da geçince, tekrâr ilkler başlar. Bu, mikdârı elli bin yıl kadar olan bir günde olur. En sonunda insanlar arasında hüküm verilir ve herkesin yolu görülür. Âmir oğullarından olan kişi dedi ki: Ey Ebu Hüreyre, devenin hakkı nedir? Ebu Hüreyre dedi ki: Sâhibi için değerli olanı vermendir. Sütü bol olanı bağışlamandır. Sırtını binek olarak emânet vermendir, sütünü içirmendir ve tohumunu elde etmek için başkalarına emânet vermendir. Ebu Dâvûd, bu hadîsi Şu'be kanalıyla, Neseî de, Saîd İbn Arûbe kanalıyla... Ebu Hüreyre'den naklederler. Bu hadîsin bir başka tarîkten rivâyetinde ise Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Kâmil... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Hangi hazîne sâhibi onun hakkını ödemezse; mutlakâ o hazînesi ince tabakalar halinde cehennem ateşinde kızartılır ve onunla sâhibinin alnı, sırtı ve yanı dağlanır. Nihâyet Allah Teâlâ mikdârı sizin saydığınız günlerle elli bin yıl olan bir günde kulları arasında hükmünü verir. Sonra kişinin yolu görülür; ya cennete veya cehenneme gider. Bu rivâyette de hadîsin devâmı yukarıda geçtiği gibi koyun ve deve ile ilgili olarak nakledilir. O hadîste ayrıca şu ilâve kısım vardır: At; üç kişi içindir. Bir kişiye mükâfât, bir kişiye koruma ve bir kişiye de yüktür. Daha sonra hadîs bütünüyle nakledilir. Müslim de Sahîh'inde hadîsin tamâmını ve yalnız kendisi rivâyet eder. Buhârî'de bu rivâyet yer almaz. Müslim'in rivâyetinde Süheyl, bu hadîsi babası kanalıyla Ebu Hüreyre'den nakleder. Bu hadîsin uzun uzadıya rivâyet silsilesi ve lafzı «el-Ahkâm» kitâbının zekât bahsinde açıklanmıştır. Burada zikredişimizin asıl amacı, Allah Teâlâ'nın «Mikdârı elli bin yıl olan bir günde» kavlini açıklamak içindir. İbn Cerîr Taberî, Ya'kûb kanalıyla... Ebu Müleyke'den nakleder ki; adamın birisi Abdullah İbn Abbâs'a bu âyeti sormuş. Abdullah İbn Abbâs ona kızmış. Ona ne söylediği sorulunca adam; mikdârı elli bin yıl olan günden maksad nedir? bana bir hadîs naklet.men için sordum, demiş. Abdullah İbn Abbâs şöyle demiş: Bu iki gün, Allah'ın Kur'ân'ında zikrettiği günlerdir. Allah o iki günü en iyi bilendir. Ben, Allah'ın kitâbı konusunda bilmediğim bir şeyi söylemekten nefret ederim.

«Şimdilik sen, güzel güzel sabret.» Ey Muhammed, kavminin seni yalanlamasına ve çabucak azâbı istemelerine karşılık şimdilik sen güzel güzel sabret. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın Şûrâ sûresindeki şu kavli gibidir: «Buna inanmayanlar, onun çabucak gelmesini isterler. Îmân edenler ise, ondan korku ile titrerler ve onun hak olduğunu bilirler.» (Şûrâ, 18) Burada ise Allah Teâlâ devâmla şöyle buyuruyor: «Doğ-

rusu onlar, bunu uzak görüyorlar.» Kâfirler azâbın gerçekleşmesini ve kıyâmetin kopmasını uzak görüyorlar. Yani gerçekleşmesi imkânsız bir şey demek istiyorlar. «Biz ise, onu yakın görmekteyiz.» Mü'minler ise bunun yakın olduğunu kabul etmektedirler. Azîz ve Celîl olan Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği bir sürede gelecek dahi olsa, gelecek olan her şey yakındır ve muhakkak vukû' bulacaktır.

يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ ﴿٨﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ ﴿٩﴾ وَلَا يَسْأَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا ﴿١٠﴾ يُبَصَّرُونَهُمْ يَوَدُّ
الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ بِبَنِيهِ ﴿١١﴾ وَصَاحِبَتِهِ وَأَخِيهِ ﴿١٢﴾ وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُؤْوِيهِ ﴿١٣﴾
وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيهِ ﴿١٤﴾ كَلَّا إِنَّهَا لَظَىٰ ﴿١٥﴾ نَزَّاعَةً لِلشَّوَىٰ ﴿١٦﴾ تَدْعُو مَنْ أَدْبَرَ وَتَوَلَّىٰ
﴿١٧﴾ وَجَمَعَ فَأَوْعَىٰ ﴿١٨﴾

8 — O gün gök, erimiş maden gibi olur.
9 — Dağlarsa atılmış pamuk gibi.
10 — Hiç bir yakın bir yakınını sormaz.
11 — Yalnız birbirlerine gösterilirler. Suçlu kişi, o günün azâbından kurtulmak için oğullarını fedâ etmek ister.
12 — Eşini ve kardeşini,
13 — Kendisini barındırmış olan sülâlesini.
14 — Ve yeryüzünde bulunan herkesi. Ki nihâyet kendisini kurtarsın.
15 — Fakat ne mümkün, çünkü o, hâlis alevdir.
16 — Deriyi soyup kavurandır.
17 — Yüz çevirip arkasını döneni çağırır.
18 — Malını toplayıp kap içinde saklayanı da.

Gökler Erimiş Maden Gibi Olduğunda

Allah Teâlâ buyuruyor ki: İnecek olan azâb, kâfirler için gerçekleşmiştir. «O gün gök, erimiş maden gibi olur.» İbn Abbâs, Mücâhid, Atâ, Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Süddî ve bir başkası der ki; yağ gibi erimiş olur. Dağlar ise «atılmış pamuk gibi» Mücâhid, Katâde ve Süddî bu âyetin Allah Teâlâ'nın şu kavli gibi olduğunu bildirirler: «Dağlar, atılmış renkli yüne benzeyecekler.» (Kâria, 5) «Hiç bir yakın bir yakınını sor-

maz. Yalnız birbirlerine gösterilirler.» Hiç bir yakın diğer yakınına halini soramaz. Çünkü o yakınının, daha kötü durumda olduğunu görür ve kendi başının derdine düştüğü için başkasıyla uğraşamaz. Avfî, İbn Abbâs'tan naklen der ki: Onlar, birbirlerini tanırlar ve birbirleriyle tanışırlar. Sonra birbirlerinden nefret ederler. «Çünkü o gün herkesin kendine yeter derdi vardır.» Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavillerine benzemektedir: «Ey insanlar, Rabbınızdan korkun. Babanın oğluna, oğulun babasına hiç bir şey ödemeyeceği günden çekinin. Allah'ın va'di şüphesiz haktır.» (Lokmân, 33), «Günâh işleyen hiç bir nefis; başkasının günâhını çekmez. Yükü ağır bir kişi, onun yüklenilmesini istese —yakını bile olsa— ondan bir şey yüklenmez.» (Fâtır, 18), «Sûr'a üflendiği zaman; o gün, artık aralarındaki soy yakınlığı fayda vermez. Birbirlerine bir şey de soramazlar.» (Mü'minûn, 101), «O gün; kişi kardeşinden, annesinden, babasından, karısından ve oğullarından kaçar. O gün, herkesin kendine yeter bir derdi vardır.» (Abese, 34-37).

«Suçlu kişi, o günün azâbından kurtulmak için oğullarını fedâ etmek ister. Eşini ve kardeşini, kendisini barındırmış olan sülâlesini. Ve yeryüzünde bulunan herkesi. Ki nihâyet kendisini kurtarsın. Fakat ne mümkün, çünkü o, hâlis alevdir.» Bütün yeryüzünü getirse, en çok değer verdiği malını sunsa, yeryüzü dolusu altın fidye verse, ciğerinin köşesini teşkîl eden yavrusunu fedâ etse; bunlardan hiç bir fıdye kabul edilmez. Kişi, kıyâmet günündeki dehşeti görünce Allah'ın azâbından kurtulmak için fidye vermek isterse de bu, kabul edilmez. Mücâhid ve Süddî; âyet-i kerîme'deki (فصيلته) kelimesinin, kabîle ve aşîret anlamına geldiğini söylerler. İkrime ise; kendisinin de onlardan bir ferd olduğu bir bölümü, mânâsına geldiğini söyler. Esved ise Mâlik'den nakleder ki; bu kelime annesi anlamınadır.

«Çünkü o, hâlis alevdir.» Allah Teâlâ, ateşin şiddetli sıcağını tavsîf ederek devâmla buyuruyor ki: «Deriyi soyup kavurandır.» İbn Abbâs ve Mücâhid (نزاعة للشوى) ifâdesinin başın derisi olduğunu söylerler. Avfî, İbn Abbâs'tan naklen bu ifâdenin deriler anlamına olduğunu söyler. Mücâhid ise; kemiğin dışındaki etler olduğunu söyler. Saîd İbn Cübeyr; sinirlerdir, derken, Ebu Sâlih; iki elin ve ayağın çevresidir, der. Ayrıca baldırların etini soyup kavurandır, anlamını verir. Hasan el-Basrî ile Sâbit el-Benânî, bunun yüzün güzelliklerini kavuran, anlamına geldiğini belirtirler. Ayrıca Hasan, kişinin sâhib olduğu her şeyi yakan, sadece çığlık atmak için kalbi sağlam bırakan, anlamına geldiğini söyler. Katâde ise bu âyetin; yüzün güzelliklerini, organların yaratılışını sıyırıp attığı anlamına geldiğini bildirir. Dahhâk ise etle derinin kemikten ayrılıp hiç bir şey bırakmayacak şekilde yakacağı anlamına geldiğini bildirir. İbn Zeyd ise (الشوى) kelimesinin; büyük organlar olduğunu, (نزاعة) kelimesinin ise kemiklerini kıracağı anla-

mına geldiğini, sonra yaratılışları yenilenip derilerinin tekrâr meydana getirileceğini ifâde ettiğini belirtir.

«Yüz çevirip arkasını döneni çağırır, malını toplayıp kap içinde saklayanı da.» Ateş; Allah'ın kendisi için yarattığı ve dünya diyârında amel etmelerini takdîr buyurduğu kendi çocuklarını çağırır. Kıyâmet günü onları açık, seçik ve tatlı dille davet eder. Sonra da kuşun taneyi yakaladığı gibi, mahşer halkı arasından onları teker teker yakalayıp kapar. Çünkü onlar Azîz ve Celîl olan Allah'ın buyurduğu gibi «Yüz çevirip arkas'ını dönenler» dendirler. Kalbleriyle yalanlayıp, organlarıyla amel etmeyi terkedenlerdendirler. Çünkü onlar; «Malını toplayıp kap içinde saklayan»lardandırlar. Malı birbiri üzerine yığıp Allah'ın infâk ve zekât şeklinde emrettiği hakkını gizleyen ve vermeyenlerdendirler. Nitekim hadîste şöyle denilir: Toplayıp da kap içinde saklama. Allah onları senin aleyhinde saklar. Abdullah İbn Ükeym; kese taşımazdı ve: Allah Teâlâ'nın «Malını toplayıp kap içinde saklayanı da.» buyurduğunu işittim, derdi. Hasan el-Basrî de derdi ki: Ey âdemoğlu; sen Allah'ın tehdîdini duydun, yine de dünyayı saklamaya çalıştın. Katâde ise «Malını toplayıp kap içinde saklayanı da.» kavli hakkında şöyle derdi: Kişi fazlasıyla toplayıp her türlü pislikleri süpürür, yığardı.

إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ خُلِقَ هَلُوعًا ﴿١٩﴾ إِذَا مَسَّهُ ٱلشَّرُّ جَزُوعًا ﴿٢٠﴾ وَإِذَا مَسَّهُ ٱلْخَيْرُ مَنُوعًا ﴿٢١﴾ إِلَّا ٱلْمُصَلِّينَ ﴿٢٢﴾ ٱلَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ دَآئِمُونَ ﴿٢٣﴾ وَٱلَّذِينَ فِىٓ أَمْوَٰلِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ ﴿٢٤﴾ لِّلسَّآئِلِ وَٱلْمَحْرُومِ ﴿٢٥﴾ وَٱلَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ ٱلدِّينِ ﴿٢٦﴾ وَٱلَّذِينَ هُم مِّنْ عَذَابِ رَبِّهِم مُّشْفِقُونَ ﴿٢٧﴾ إِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ ﴿٢٨﴾ وَٱلَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَٰفِظُونَ ﴿٢٩﴾ إِلَّا عَلَىٰٓ أَزْوَٰجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ﴿٣٠﴾ فَمَنِ ٱبْتَغَىٰ وَرَآءَ ذَٰلِكَ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْعَادُونَ ﴿٣١﴾ وَٱلَّذِينَ هُمْ لِأَمَٰنَٰتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَٰعُونَ ﴿٣٢﴾ وَٱلَّذِينَ هُم بِشَهَٰدَٰتِهِمْ قَآئِمُونَ ﴿٣٣﴾ وَٱلَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٣٤﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ فِى جَنَّٰتٍ مُّكْرَمُونَ ﴿٣٥﴾

19 — Gerçekten insan; hırsına düşkün yaratılmıştır.
20 — Başına bir fenâlık gelince, feryâdı basandır.
21 — Kendisine bir hayır dokununca da çok cimridir.
22 — Ancak namaz kılanlar müstesnâ.

23 — Onlar ki; namazlarında dâimdirler.
24 — Ve onlar ki; mallarında belirli bir hak vardır;
25 — Dilenen ve yoksula.
26 — Onlar ki; din gününü doğrularlar.
27 — Ve onlar ki; Rablarının azâbından korkarlar.
28 — Doğrusu onlar, Rablarının azâbından güvende değildirler.
29 — Ve onlar ki; mahrem yerlerini korurlar.
30 — Ancak eşleri ve sağ ellerinin mâlik oldukları müstesnâ. Doğrusu onlar, bunun için kınanacak değildirler.
31 — Kim de bundan ötesini ararsa; işte onlar, haddi aşanların kendileridir.
32 — Ve onlar ki; emânetlerine ve ahidlerine riâyet ederler.
33 — Ve onlar ki; şâhidliklerini gereği gibi yaparlar.
34 — Ve onlar ki; namazlarını muhâfaza ederler.
35 — İşte bunlar, cennetlerde ikrâm olunanlardır.

Cennette İkrâm Görenler

Allah Teâlâ insanın ve insanın tabîatında yereden kötü huyların mâhiyetini haber vererek: «Gerçekten insan; hırsına düşkün yaratılmıştır.» buyuruyor. Ve arkasından da bu hırsa düşkünlüğü şu ifâdeyle tefsîr ediyor: «Başına bir fenâlık gelince; feryâdı basandır.» insana bir sıkıntı gelince, feryâd eder, çığlık atar ve korkunun dehşetinden kalbi yerinden oynar. Bir daha hayır elde etmekten ümîdini keser. «Kendisine bir hayır dokununca da çok cimridir.» Allah tarafından kendine bir nimet verilecek olursa; bunu başkalarına verme konusunda cimrilik eder, malından Allah'ın hakkını vermez. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Abdurrahmân... Abdülazîz İbn Mervân İbn Hakem'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini duydum: Rasûlullah (s.a.); kişide bulunan şeylerin en kötüsü, başdöndürücü cimrilik ve her şeyden alıkoyan korkaklıktır, buyurdu. Ebu Dâvûd da bu hadîsi Abdullah İbn Cerrâh kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakleder. Sonra Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Ancak namaz kılanlar müstesnâ.» Kötü sıfatlarla muttasıf olmak bakımından, Allah'ın koruduğu insanlar müstesnâdır. Allah; onları hayra muvaffak kılmış, doğru yolun sebeplerini kolaylaştırmış ve hidâyete erdirmiştir. Bunlar namaz kılan-

lardır. «Onlar ki; namazlarında dâimdirler.» Denildi ki: Bu âyetin mânâsı şöyledir: Onlar, namazlarının vakitlerine ve vâciblerine riâyet ederler. İbn Mes'ûd, Mesrûk ve İbrâhîm en-Nehaî böyle demişlerdir. Denildi ki: Buradaki devâmdan maksad, rükû' ve huşû'dur. Nitekim Allah Teâlâ Mü'minûn sûresinde şöyle buyurur: «Mü'minler gerçekten felâh bulmuşlardır. Ki onlar; namazlarında huşû' içindedirler.» (Müminûn, 1-2) Utbe İbn Âmir böyle der. Sürekli olan suya da, sâkin ve durgun anlamına; dâim su, denir. Ve yine denildi ki: Bundan maksad, bir amel işledikleri zaman, ona devâm edip sebât edenler, demektir. Nitekim sahîh hadîste vârid olur ki Hz. Âişe, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu bildirmiştir: Allah'a amellerin en sevimlisi —az da olsa— devâmlı olanıdır. Bir başka ifâdede de bu hadîs şöyledir: Sahibinin üzerinde devâm ettiği amellerdir. Hz. Âişe der ki: Rasûlullah (s.a.) bir amel işlediği zaman, onu devâmlı yapardı. Bir başka ifâdede de onda sebât ederdi, denilir. Katâde ise, «Onlar ki; namazlarında dâimdirler.» kavli hakkında şöyle der: Bize anlatıldığına göre; Danyâl (a.s.) Muhammed ümmetini şöyle tavsîf etmiştir: Onlar öyle bir namaz kılarlar ki, Nûh kavmi öyle namaz kılmış olsaydı batmazdı. Âd kavmi öyle bir namaz kılsaydı, üzerlerine öldürücü rüzgâr gönderilmezdi. Semûd kavmi öyle bir namaz kılsaydı, onları çığlık yakalamazdı. Siz namaza sarılın. Çünkü mü'minlerin en güzel huyu namaza devâm etmeleridir.

«Ve onlar ki; mallarında belirli bir hak vardır, yoksul ve dilenene.» Onların mallarında ihtiyâç sâhipleri için belirtilmiş bir pay vardır. Bu âyet-i kerîme ile ilgili olarak Zâriyât sûresini açıklarken bilgi vermiştik.

«Onlar ki; din gününü doğrularlar.» Öldükten sonra dirilmeye, hesâba ve cezâya kesinkes inanırlar ve onlar cezâdan korkan, sevâbı uman kimseler gibi amel ederler. Bu sebeple Allah Teâlâ âyetin devâmında : «Ve onlar ki; Rablarının azâbından korkarlar.» buyuruyor. Rablarının azâbından çekinme, korku ve ürperti içindedirler. «Doğrusu onlar, Rablarının azâbından güvende değildirler.» Aklı olan kimse, Allah Tebâreke ve Teâlâ'nın güveni olmadan kendini güvende hissetmez.

«Ve onlar ki; mahrem yerlerini korurlar.» Harâmdan koruyup sakınırlar ve Allah'ın müsâade etmediği bir şekilde kullanmaktan kaçınırlar. Bu sebeple âyetin devâmında: «Ancak eşleri ve sağ ellerinin mâlik oldukları müstesnâdır.» buyuruluyor. Yani câriyeler. Doğrusu onlar, bunun için kınanacak değildirler. Kim de bundan ötesini ararsa; işte onlar, haddi aşanların kendileridir.» Bu ifâdelerin tefsîri Mü'minûn sûresinin baş tarafında geçmişti. Burada onları tekrârlamaya gerek yoktur.

«Ve onlar ki; emânetlerine, ahidlerine riâyet ederler.» Kendilerine emânet edildiği zaman hıyânet etmezler. Kendileriyle sözleşildiği zaman, sözlerini bozmazlar. Bunlar; mü'minlerin sıfatlarıdır. Bunların

zıdları ise münâfıkların nitelikleridir. Nitekim sahîh hadîste şöyle vârid olur: Münafıkın alâmeti üçtür: Konuşunca yalan söyler. Vaadedince döner ve emânet edilince hıyânet eder. Bir başka rivâyette ise bu hadîs şöyledir: Konuşunca yalan söyler, sözleşince ahdini bozar, tartışınca aşırı gider.

«Ve onlar ki; şâhidliklerini gereği gibi yaparlar.» Şahâdetlerini koruyup fazla veya eksik şâhidlik etmedikleri gibi, gizleyip saklamazlar da. «Şâhidliği gizleyenin kalbi günâhkârdır.» (Bakara, 283).

«Ve onlar ki; namazlarını muhâfaza ederler.» Vakitlerine, rükünlerine, vâcib ve müstehablarına riâyet ederler. Allah Teâlâ burada sözü namazla başlattı ve namazla bitirdi. Bu da namazın değerine ve şerefine dikkatleri çekerek ne derece önem verildiğini gösterir. Nitekim bu husûs Mü'minûn sûresinin baş tarafında geçmişti. Ve orada «İşte onlar, vâris olanlardır. Onlar ki; Firdevs'e vâris olacaklardır ve orada ebedî kalıcıdırlar.» (Mü'minûn, 10-11) buyurmuştur. Burada ise «İşte bunlar, cennetlerde ikrâm olunanlardır.» buyuruluyor. Muhtelif zevkler ve sevinçlerle ikrâma erdirileceklerdir.

فَمَالِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ ﴿٣٦﴾ عَنِ ٱلْيَمِينِ وَعَنِ ٱلشِّمَالِ عِزِينَ ﴿٣٧﴾ أَيَطْمَعُ كُلُّ ٱمْرِئٍ
مِّنْهُمْ أَن يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ ﴿٣٨﴾ كَلَّآ ۖ إِنَّا خَلَقْنَٰهُم مِّمَّا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ فَلَآ أُقْسِمُ بِرَبِّ ٱلْمَشَٰرِقِ
وَٱلْمَغَٰرِبِ إِنَّا لَقَٰدِرُونَ ﴿٤٠﴾ عَلَىٰٓ أَن نُّبَدِّلَ خَيْرًا مِّنْهُمْ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٤١﴾ فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا۟ وَيَلْعَبُوا۟
حَتَّىٰ يُلَٰقُوا۟ يَوْمَهُمُ ٱلَّذِى يُوعَدُونَ ﴿٤٢﴾ يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ ٱلْأَجْدَاثِ سِرَاعًا كَأَنَّهُمْ إِلَىٰ نُصُبٍ يُوفِضُونَ ﴿٤٣﴾
خَٰشِعَةً أَبْصَٰرُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ۚ ذَٰلِكَ ٱلْيَوْمُ ٱلَّذِى كَانُوا۟ يُوعَدُونَ ﴿٤٤﴾

36 — O küfredenlere ne oluyor ki; gözlerini sana doğru dikip bakmaktadırlar.

37 — Sağdan ve soldan halka halka olarak.

38 — Onlardan herkes Naîm cennetine konulacağını mı umuyor?

39 — Hayır. Doğrusu Biz onları, o bilip durdukları şeyden yarattık.

40 — Doğuların ve Batıların Rabbına yemîn ederim ki, şüphesiz Biz, gücü yetenleriz.

41 — Ki onların yerine kendilerinden daha iyilerini getirelim. Ve Biz, önüne geçilecekler de değiliz.

42 — Bırak onları, kendilerine va'dolunan güne kavuşuncaya kadar dalıp oynasınlar.

43 — O gün onlar, dikili taşlara doğru koşuyorlarmış gibi, kabirlerden çabuk çabuk çıkarlar.

44 — Gözleri dönmüş, yüzlerini zillet bürümüş olarak. İşte bu; onlara va'dolunan gündür.

Gözü Dönmüş Kâfirler

Allah Teâlâ, Rasûlullah'ın zamanında yaşayan, onu görüp gözleyen kâfirleri reddediyor. Onlar, Allah'ın peygamberini hidâyetle elçi olarak göndermesine, gözalıcı mucizelerle desteklemesine rağmen yine de ondan kaçıyor, uzaklaşıyor, sağa sola sapıyor, fırka fırka olup bölük bölük dağılıyorlardı. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: «O halde bunlara ne oluyor ki öğütten yüz çeviriyorlar? Arslandan ürkerek kaçan yabanî merkeplere benzerler.» (Müddessir, 49-51). Bu ve benzeri pek çok âyet-i celîle'ler onların durumunu anlatmaktadır. İşte burada da Allah Teâlâ buyuruyor ki: «O küfredenlere ne oluyor ki; gözlerini sana doğru dikip bakmaktadırlar?» Ey Muhammed, senin yanında bulunan şu kâfirlere ne oluyor ki, senden nefret ederek kaçmaktadırlar. Hasan el-Basrî'nin dediği gibi «Sağdan ve soldan halka halka olarak» dağılmaktadırlar. Onların dağılmaları parça bölüktür. Ahmed İbn Hanbel'in heveskârlar hakkında söylediği gibi, onlar kitâba muhâlefet ederler. Kitâbda ihtilâf içerisindedirler, ama kitâba muhâlefette ittifâk içindedirler. Avfî, İbn Abbas'tan naklen der ki: (مهطعين) kelimesi; sana bakıp duruyorlar, anlamınadır. (عزين) kelimesi ise, insanlardan bölükler halinde anlamına gelir ki; sağdan soldan kaçarak bu halleriyle onlar, alay konusu olmaktadırlar. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Beşşâr, Hasan'dan nakletti ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiştir: Onlar parça bölük olarak sağa sola dağılıp; bu adam nedir? diye konuşurlardı. Katâde ise (مهطعين) kelimesine, yönelerek anlamını vermiş (عزين) kelimesine de peygamberin etrâfında bölük bölük olmuşlardır, demiştir. Onlar; ne Allah'ın kitâbını, ne de peygamberini arzuluyorlardı. Sevrî, Şu'be, İsâ, İbn Yûnus, Muhammed İbn Fudayl, Vekî', Yahyâ el-Kattân, Ebu Muâviye... Câbir İbn Semure'den naklederler ki; Rasûlullah (s.a.) bir gün onların yanına çıkmış ve onlar halka halka toplanmış imişler. Buyurmuş ki: Ne oluyor size ki böyle bölük bölük toplanıyorsunuz? Ve o zaman (عزين) kelimesini kullanmış. Ahmed, Müslim, Ebu Dâvûd, Neseî ve İbn Cerîr de bu hadîsi, A'meş kanalıyla

Câbir İbn Semure'den rivâyet ederler. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Muhammed İbn Beşşâr... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bir gün halka halka olmuş bulunan ashâbının yanına çıktı ve onlara : Size ne oluyor ki bölük bölük olmuşsunuz? dedi. Ve bu kelimeyi kullandı. (عزين) Bu rivâyetin isnâdı sağlamdır. Ancak bu şekliyle onu Kütüb-i Sitte'de görmedim.

«Onlardan herkes Naîm cennetine konulacağını mı umuyor? Hayır.» Durumları böyle iken Allah'ın Rasûlünden kaçıp haktan nefret ettikleri halde bunlar Naîm cennetlerine gireceklerini mi umuyorlar? Hayır, onların varacakları yer cehennem ateşidir. Ve ardından Allah Teâlâ kıyâmet günü vukû' bulması karârlaştırılmış olan azâbı bahis konusu ediyor. Ki onlar bunu inkâr etmişler, olmasını uzak saymışlardı. Allah Teâlâ başlangıcı delil getirerek yeniden yapılmasının daha kolay olduğunu ifâde ediyor ve onların da bu başlangıcı i'tirâf ettiklerini bildiriyor: «Doğrusu Biz onları, o bilip durdukları şeyden yarattık.» Yani zayıf menîden. Nitekim bir başka âyette Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Biz, sizi horlanmış bir sudan yaratmadık mı?» (Mürselât, 20) Ve yine Târık sûresinde şöyle buyurmaktadır: «Öyleyse insan; neden yaratıldığına bir baksın. O erkek ve kadının beli ile göğüsleri arasından atılagelen bir sudan yaratılmıştır. Şüphesiz Allah, gizliliklerin ortaya çıkacağı gün, insanı tekrâr yaratmaya da kâdirdir. O gün; insanın gücü de, yardımcısı da olmaz.» (Târık, 5-10)

Ve müteâkiben Hak Teâlâ şöyle buyuruyor: «Doğuların ve Batıların Rabbına yemîn ederim ki» gökleri ve yeri yaratmış olup Doğuyu ve Batıyı halkeden, yıldızları bir emre boyun eğdirip doğulardan belirtip batılardan kaybeden Allah'a andolsun ki; sözün karâr kılacağı nokta şudur: Mes'ele sizin iddiâ ettiğiniz gibi dönüşün olmadığı, hesâbın, haşrin ve neşrin olmadığı tarzında değildir. Aksine hepsi vâki'dir ve muhakkak olacaktır. Bu sebeple Allah Teâlâ (لا) edâtını yemînin başında getirmiştir ki bu, kendisiyle yemîn edilen şeyin bulunmadığına delâlet etsin. Kelâmın özeti bundan ibârettir. Kelâm, onların kıyâmeti inkâr sadedindeki, bozuk iddiâlarının reddi içindir. Halbuki onlar, kıyâmetin kopuşundan daha belîğ olan ilâhî kudretin delillerini ve yüce şâhidlerini görmüşlerdir. Bu, göklerin ve yerin yaratılışı, göklerde ve yerde bulunan yaratıkların, canlı ve cansız varlıkların ve diğer mevcûdâtın emre boyun eğdirilişidir. Bu sebeple Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyuruyor: «Elbette ki göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyüktür.» (Ğâfir, 57). Bir başka âyette ise şöyle buyurur: «Görmezler mi ki; gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratmaktan yorulmayan Allah, ölüleri de diriltmeye kâdirdir. Evet O, muhakkak her şeye kâdirdir.» (Ahkâf, 33) Bir başka âyette ise şöyle buyurur: «Gökleri ve yeri yaratmış olan; kendileri gibisini yaratmaya kâ-

dir olmaz mı? Elbette O, Hallâktır, Alîm'dir. Bir şeyi murâd ettiği zaman, O'nun emri sadece ona; ol, demektir. O da oluverir.» (Yâsîn, 81-82) Burada ise buyuruyor ki: «Doğuların ve Batıların Rabbına yemîn ederim ki, şüphesiz Biz, gücü yetenleriz. Ki onların yerine kendilerinden daha iyilerini getirelim.» Kıyâmet günü onları bu bedenlerinden daha iyi bir bedenle döndürürüz. Muhakkak ki Allah'ın kudreti buna yeterlidir. «Ve Biz, önüne geçilecekler de değiliz.» Bizi hiç bir kimse âciz bırakacak değildir. Kıyâmet sûresinde buyurulduğu gibi: «İnsan kemiklerini bir araya toplayamayız mı sanıyor? Evet, Biz, onu parmak uçlarına varıncaya kadar bütün incelikleriyle yeniden yapmaya kâdiriz.» (Kıyâmet, 3-4) Vâkıa sûresinde ise şöyle buyurur: «Biz takdîr ettik aranızda ölümü, ve Biz, önüne geçilecekler değiliz. Yerinize benzerlerinizi getirmekte ve sizi bilemeyeceğiniz bir yaratılışta tekrâr var etmekte.» (Vâkıa, 60-61).

İbn Cerîr Taberî, «Ki onların yerine kendilerinden daha iyilerini getirelim.» kavline; bize itâat eden ve isyân etmeyen bir ümmetle yerlerini değiştirelim, şeklinde mânâ vermeyi tercîh etmiştir. Ve o, bu âyeti Muhammed sûresindeki şu âyet gibi anlamıştır: «Eğer O'ndan yüz çevirirseniz; yerinize sizden başka bir kavmi getirir, sonra da onlar sizin benzerleriniz olmazlar.» (Muhammed, 38) Ancak birinci mânâ âyetin delâleti bakımından daha açıktır. Allah en iyisini bilendir.

«Bırak onları, kendilerine va'dolunan güne kavuşuncaya kadar dalıp oynasınlar.» Ey Muhammed, onları küfür, inâd ve yalanlama halleriyle başbaşa bırak. Onlar bunun kötülüğünü öğrenecekler ve acısını tadacaklardır. «O gün onlar, dikili taşlara doğru koşuyorlarmış gibi, kabirlerinden çabuk çabuk çıkarlar.» Allah Teâlâ onları hesâb yerinde durmak için çağırdığında, kabirlerinden dikili taşlara koşuyorlarmış gibi çabucak kalkıp koşar ve giderler. İbn Abbâs, Mücâhid ve Dahhâk; onlar, bir işârete doğru koşarlar, demişlerdir. Ebu'l-Âliye ve Yahyâ İbn Ebu Kesîr ise; bir gâyeye doğru koşarlar, diye mânâ vermişlerdir. Cumhûr bu âyeti nûnun fethası ve sâdın sükûnu ile (نصب) okumuştur ve bu kelime dikilmiş anlamına masdardır. Hasan el-Basrî ise bunu nûnun ve sâdın ötüresi ile (نصب) şeklinde okumuş ve put anlamını vermiştir. Yani onlar tıpkı dünyada dikilmiş putlara koştukları gibi mahşer yerinde de öyle hızlı koşarlar. Kimin önce tutacağını öğrenmek üzere. Bu, Mücâhid, Yahyâ İbn Ebu Kesîr, Müslim el-Batîn, Katâde, Dahhâk, Rebî İbn Enes, Ebu Sâlih, Âsım, İbn Zeyd ve başkalarından rivâyet edilmiştir.

«Gözleri dönmüş, yüzlerini zillet bürümüş olarak.» Dünyada büyüklenerek Allah'a itâattan kaçınmalarına mukâbil, orada yüzlerini zillet bürümüş ve gözleri dönmüştür. «İşte bu; onlara va'dolunan gündür.»

MEÂRİC SÛRESİNİN SONU

NÛH SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١﴾ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٢﴾
أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ وَأَطِيعُونِ ﴿٣﴾ يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى ۚ إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ إِذَا جَاءَ
لَا يُؤَخَّرُ ۖ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Doğrusu Biz, Nûh'u; kavmine gönderdik. Kendilerine elîm bir azâb gelmezden önce kavmini uyar, diye.

2 — Dedi ki: Ey kavmim; şüphesiz ben, sizin için apaçık bir uyarıcıyım.

3 — Allah'a ibâdet edesiniz ve O'ndan sakınasınız diye. Bana da itâat edin diye.

4 — Tâ ki, günâhlarınızı size bağışlasın ve sizi belli bir süreye kadar geciktirsin. Muhakkak ki Allah'ın süresi gelince geri bırakılmaz. Keşki bilseydiniz.

Siz ve Nûh Kavmi

Allah Teâlâ Nûh peygamberden bahsediyor ve onu kavmine pey-

gamber olarak gönderdiğini, Allah'ın azâbı gelmezden evvel kavmini korkutmasını emrettiğini, kavminin tevbe edip Allah'a sığınması halinde üzerlerinden azâbı kaldıracağını kendilerine bildirdiğini beyân edip buyuruyor ki: «Doğrusu Biz Nûh'u; kavmine gönderdik. Kendilerine elîm bir azâb gelmezden önce, kavmini uyar, diye. Dedi ki: Ey kavmim; şüphesiz ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım.» Uyarıcılığı apaçık, durumu besbelli bir peygamberim. «Allah'a ibâdet edesiniz ve O'ndan sakınasınız diye.» Allah'ın yasaklarını terkedin, günâhlardan kaçının, bana da itâat edin diye. Size emrettiğimi yapasınız, nehyettiğimden kaçınasınız ve bu konuda bana uyasınız diye. «Tâ ki günâhlarınızı size bağışlasın ve sizi belli bir süreye kadar geciktirsin.» Size emrettiğini yapar ve gönderildiğim peygamberlik konusunda beni doğrularsanız; Allah sizin günâhlarınızı bağışlar. (من ذنوبكم) kelimesinin başındaki (من) edâtının zâid olduğu söylenmiştir. Ancak zâid olduğunu isbât için delîl çok azdır. Nitekim araplar konuşurken biraz yağmur olmuştu, anlamına (قد كان من مطر) derler. Bunun (عن) anlamına olduğu da söylenmiştir. Bu takdîrde ifâde, sizin günâhlarınızdan vazgeçsin şeklinde olur. İbn Cerîr Taberî bu görüşü tercîh etmiştir. Bu edâtın ba'ziyyet için olduğu da söylenmiştir. Bu takdîrde mânâ; işlediğiniz takdîrde sizden intikâm alacağını va'detmiş olduğu büyük günâhlarınızı bağışlasın, şeklinde olur. «Ve sizi belli bir süreye kadar geciktirsin.» Ömrünüzü uzatsın ve size yasaklamış olduğu suçlardan vazgeçmezseniz üzerinize inecek olan azâbı bir süre te'hîr etsin diye. Ba'zıları bu âyeti delil getirerek itâat iyilik ve sıla-i rahm'in ömrü gerçekten uzattığını söylemişlerdir. Nitekim hadîste de; sıla-i rahm ömrü uzatır, buyurulmuştur.

«Muhakkak ki Allah'ın süresi gelince, geri bırakılmaz. Keşki bilseydiniz.» Azâb gelip çatmazdan önce itâata koşun. Çünkü Allah Teâlâ azâbın gelmesini emredecek olursa; o, geri çevrilmez ve alıkonulamaz da. Çünkü O, gücü her şeye eren yüce zâtın kendisidir. Bütün yaratıkların, izzetine boyun eğdiği Azîz'dir.

قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا ﴿٥﴾ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلَّا فِرَارًا ﴿٦﴾ وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ
جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصَرُّوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا ﴿٧﴾ ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ
جِهَارًا ﴿٨﴾ ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا ﴿٩﴾ فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا
﴿١٠﴾ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُم مِّدْرَارًا ﴿١١﴾ وَيُمْدِدْكُم بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَل لَّكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَل لَّكُمْ أَنْهَارًا ﴿١٢﴾
مَّا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا ﴿١٣﴾ وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا ﴿١٤﴾ أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا

﴿١٥﴾ وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا ﴿١٦﴾ وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا ﴿١٧﴾ ثُمَّ
يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا ﴿١٨﴾ وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ بِسَاطًا ﴿١٩﴾ لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا ﴿٢٠﴾

5 — Dedi ki: Rabbım; doğrusu ben, kavmimi gece gündüz davet ettim.

6 — Ne var ki benim davetim; sadece benden uzaklaşmalarını artırdı.

7 — Doğrusu ben, Senin onları bağışlaman için kendilerini davet ettiğim her seferinde, parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler, direndiler ve büyüklendikçe büyüklendiler.

8 — Sonra ben, onları gerçekten açıkça çağırdım.

9 — Sonra onlara, açıktan açığa ve gizliden gizliye de söyledim.

10 — Dedim ki: Rabbınızdan mağfiret dileyin. Muhakkak ki O, Ğaffâr olandır.

11 — Tâ ki size, gökten bol yağmur salıversin.

12 — Ve sizi mallar ve oğullarla desteklesin, sizin için bahçeler var etsin ve ırmaklar akıtsın.

13 — Ne oluyorsunuz ki siz, büyüklüğü Allah'a yakıştıramıyorsunuz?

14 — Halbuki O, sizi merhalelerden geçirerek yaratmıştır.

15 — Görmediniz mi, Allah'ın göğü yedi kat olarak nasıl yarattığını?

16 — Aralarında, aya aydınlık vermiş, güneşi bir kandîl kılmıştır.

17 — Ve Allah, sizi yerden ot bitirir gibi bitirmiştir.

18 — Sonra sizi oraya döndürür ve sizi bir çıkarılışla çıkarır.

19 — Ve Allah, yeryüzünü sizin için bir döşek kılmıştır.

20 — Geniş yollarında gezip dolaşasınız diye.

Allah Teâlâ, kulu ve rasûlü Nûh (a.s.)tan bahsederek onun kavminden uğradığı şeylerden dolayı Azîz ve Celîl olan Rabbına dert yandığını ve uzun bir süre onların eziyyetlerine sabrettiğini bildiriyor ki bu süre dokuz yüz elli yıldır. Nûh peygamber, kavmini doğru yola ve hidâyete davet ederek gerçekleri açıklayıp izâh ettiğini bildirerek şöyle diyor: «Rabbım; doğrusu ben, kavmimi gece gündüz davet ettim.» Gece gündüz demeden, Senin emrine uyarak, rızânı umarak onları her an davet ettim. «Ne var ki benim davetim; sadece benden uzaklaşmalarını artırdı.» Kendilerini hakka yaklaşmaları için çağırdığım her seferinde, onlar haktan firâr edip kaçtılar. «Doğrusu ben, Senin onları bağışlaman için kendilerini davet ettiğim her seferinde, parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler. «Kendilerini davet ettiğim gerçeği işitmemek için kulaklarını tıkadılar. Bu durum Allah Teâlâ'nın Kureyş kâfirlerinden söz ederken buyurduğu gibidir: «Küfredenler dediler ki: Bu Kur'ân'ı dinlemeyin, onun hakkında yaygaralar yapın, belki bastırırsınız.» (Fussilet, 26).

«Elbiselerine büründüler.» İbn Cüreyc, İbn Abbâs'tan naklen şöyle der: Kendilerini tanımaması için yüzlerini sakladılar. Saîd İbn Cübeyr ve Süddî de; söylediğini dinlememek için başlarını örttüler, diye mânâ vermiştir. «Direndiler» Üzerinde bulundukları şirk ve küfürde devâm ettiler. «Ve büyüklendikçe büyüklendiler.» Hakka uymaktan kaçınıp ona bağlanmaktan çekindiler. «Sonra ben, onları gerçekten açıkça çağırdım.» Halkın arasında açıkça onları davet ettim. «Sonra onlara, açıktan açığa ve (yüksek sesle söylediğim gibi benimle onlar arasında) gizliden gizliye de söyledim.» Nûh peygamber davetini değişik şekilde yapmıştı ki onlar arasında daha etkili olsun. «Dedim ki: Rabbınızdan mağfiret dileyin. Muhakkak ki O, Ğâffâr olandır.» Bulunduğunuz halden vazgeçin, O'na dönün ve kısaca O'na tevbe edin. Çünkü kim O'na tevbe ederse; ne kadar küfür ve şirk günâhına batmış olursa olsun O, tevbe edenin tevbesini kabûl eder. Rabbınızdan mağfiret dileyin. Muhakkak ki o, Ğaffâr olandır. «Tâ ki size, gökten bol yağmur salıversin.» Ardarda inen yağmur. Bu âyet sebebiyle yağmur duâsı için kılınan namazda bu sûrenin okunması müstehab sayılmıştır. Mü'minlerin emîri Ömer İbn Hattâb da yağmur duâsı için minbere çıktığında, istiğfâr etmekten ve istiğfârla ilgili âyetleri okumaktan başka bir şey yapmamıştır. Bu âyetlerden birisi de: «Rabbınızdan mağfiret dileyin. Muhakkak ki O, Ğaffâr olandır. Tâ ki size, gökten bol yağmur salıversin.» Sonra Ömer (r.a.) şöyle demiştir: Yağmurun indiği gökteki Mecâdîh yıldızından yağmur istenirdi. İbn Abbâs ve başkaları (مدراراً) kelimesine, ardarda gelen şeklinde anlam vermişlerdir.

«Ve sizi mallar ve oğullarla desteklesin, sizin için bahçeler var etsin ve ırmaklar akıtsın.» Eğer Allah'a tevbe ve istiğfâr eder, emrini ye-

rine getirirseniz; rızkınız çoğalır. Göklerin bereketinden size sular indirir, yerlerin bereketinden bitkiler bitirir, ekinler yetiştirir, sütler akıtır, mallar ve çocuklarla sizi destekler. Mallar ve evlâdlar verir ve dünyada çeşitli ürünleri olan bahçeler ve bahçeler içinde akan ırmaklar halkeder. Bu teşvîk, yerinde bir çağrıdır. Âyet-i kerîme müteâkıben onları korkutma metoduyla davete yöneltmekte ve «Ne oluyorsunuz ki siz, büyüklüğü Allah'a yakıştıramıyorsunuz?» buyuruyor. Vakâr ve azameti. İbn Abbâs, Mücâhid ve Dahhâk böyle demişlerdir. İbn Abbâs der ki: Allah'ı lâyık olduğu azametle niçin ta'zîm etmiyorsunuz? Azâbından korkup, intikâmından sakınmıyorsunuz? «Halbuki O, sizi merhalelerden geçirerek yaratmıştır.» Denildi ki: Bunun mânâsı; önce nutfe, sonra alaka, sonra da bir çiğnem et olarak yaratmıştır. İbn Abbâs, İkrime, Katâde, Yahyâ İbn Râfi', Süddî ve İbn Zeyd, böyle derler.

«Görmediniz mi, Allah'ın göğü yedi kat olarak nasıl yarattığını?» Her bir katı diğerinin üzerinde halkettiğini. Bu, yalnızca göğün vâsıtalarıyla mı kavranır, yoksa his ile idrâk edilen hallerden bir hal midir? Bilindiği gibi yıldızların yürütülmesi ve tutulması da bu haller içerisindedir. Zîrâ yedi gezegen birbirinin tutulmasına sebep olur. Bunların en altındaki dünya göğünde bulunanı Ay gezegenidir. O, üstünde bulunanların tutulmasını sağlar. İkincisi Utârid, üçüncüsü Zühre, dördüncüsü Güneş, beşincisi Merîh, altıncısı Müşterî, yedincisi Zuhal gezegenidir. Diğer yıldızlara gelince, bunlar sâbit yıldızlardır. Sekizinci feleğe «sâbit yıldızlar feleği» adı verilir. Bunlar (filozoflar)dan şerîatı benimseyenler, ona Kürsî adını verirler. Dokuzuncu felek, Atlas feleğidir. Onlara göre, esîrin hareketi diğer feleklerin hareketinin tersinedir. Çünkü onun hareketi, hareketlerin başlangıcıdır ve Batıdan Doğuya doğrudur. Diğer felekler ise onun tersine Doğudan Batıya doğru hareket ederler. Ona bağlı olarak diğer yıldızlar da dönerler. Ancak gezegen yıldızların hareketi feleklerinin hareketinin tersinedir. Çünkü o Batıdan Doğuya doğru hareket eder. Her bir gezegen kendine göre yörüngesinde mesâfe kat'eder. Ay yörüngesini her ayda bir kere kat'eder. Güneş yılda bir kere, Zuhal otuz yılda bir kere yörüngesini dolaşır. Çünkü onun yörüngesi daha geniştir. Ancak hepsinin hareketi hız bakımından birbirine uygundur. Bu konuda onların (Astronomi bilginleri) söylediklerinin özeti bundan ibârettir. Ancak birçok yerde birbirlerinden farklı görüşler beyân ederler ki biz, bunları açıklayacak değiliz. Asıl maksad şudur: Allah Sübhânehu «Görmediniz mi, Allah'ın göğü yedi kat olarak nasıl yarattığını? Aralarında da aya aydınlık vermiş, güneşi bir kandîl kılmıştır.» buyuruyor. Aydınlık bakımından aralarında farklılık vardır. Her biri belli bir ölçüye göre halkedilmiştir ki; gece ve gündüz, güneşin doğup batımıyla bilinsin. Ay için de duraklar ve burçlar takdîr etmiş, onun ışığını da farklı kılmıştır. Bazan ışığı artar

ve nihâyet eksilmeye başlar. Böylece yılların ve ayların geçişini gösterir. Yûnus sûresinde buyurulduğu gibi: «Güneşi ışık, ayı nûr yapan, yılların sayısını ve hesâbı bilmeniz için aya konak yerleri düzenleyen O'dur. Allah, bunları ancak hak ile yaratmıştır. Bilen insanlar için âyetlerini uzun uzadıya açıklar.» (Yûnus, 5).

«Ve Allah, sizi yerden ot bitirir gibi bitirmiştir.» Bu masdar bir isimdir. Burada masdar ifâdesiyle getirilmesi çok uygun ve güzeldir. «Sonra sizi oraya döndürür ve sizi bir çıkarılışla çıkarır.» Öldüğünüz zaman oraya döndürür ve kıyâmet günü, ilk def'a sizi çıkardığı gibi yeniden çıkarır. «Ve Allah, yeryüzünü sizin için bir döşek kılmıştır.» Yeryüzünü yaymış, hazırlamış, karârlaştırmış, sarp dağlarla oturtarak yerleştirmiştir. «Geniş yollarında gezip dolaşasınız diye.» Yeryüzünü sizin için halketmiş ki, üzerinde karâr bula ve yeryüzünün çevresinde, köşe ve bucağında dilediğiniz yerlere doğru gidesiniz. Bütün bu ifâdeler Nûh (a.s.)un kavmini uyararak Allah'ın kuvvet ve azametini anlattığı, göklerin ve yerin yaratılışını gözleri önüne serdiği ve onlara gökten ve yerden faydalı yiyecekler in'âm ettiği husûsundaki tenbîhlerinden ibârettir. Yaratan ve rızık veren Allah'tır. Göğü binâ etmiş, yeri beşik kılmış ve mahlûkâtına rızkını genişçe vermiştir. O, kendisine tapınılmasını, kendisini bir sayıp hiç bir şeyin O'na şirk koşulmamasını ister. Çünkü O'nun benzeri ve dengi yoktur. Eşi ve menendi yoktur. Arkadaşı ve çocuğu yoktur. Vezîri ve Müşîri yoktur. Bilakis O, yücedir, büyüktür.

قَالَ نُوحٌ رَّبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِي وَاتَّبَعُوا مَن لَّمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدُهُ إِلَّا خَسَارًا ﴿٢١﴾ وَمَكَرُوا مَكْرًا كُبَّارًا ﴿٢٢﴾ وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا ﴿٢٣﴾ وَقَدْ أَضَلُّوا كَثِيرًا وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا ﴿٢٤﴾

21 — Nûh dedi ki: Rabbım doğrusu bunlar, bana isyân ettiler. Malı ve çocuğu kendisine sadece zarar getiren kimseye uydular.

22 — Büyük büyük düzenler kurdular.

23 — Ve dediler ki: Sakın, tanrılarınızı bırakmayın. Vedd, Süvâ', Yeğûs, Yeûk ve Nesr putlarından aslâ vazgeçmeyin.

24 — Böylece birçoğunu saptırdılar. Zâlimlere sapıklıktan başka bir şeyi artırma.

Allah Teâlâ, Nûh peygamberden haber vererek kavminin durumunu bildiriyor. Allah, bilgisinden hiç bir şeyin uzak kalmadığı Alîm'dir. Yukarıda geçen açıklamalara ve kimi zaman teşvîk, kimi zaman korkutma şeklindeki çağrılara rağmen onlar, Nûh peygambere isyân etmişler, yalanlayıp muhâlefet etmişler ve Allah'ın emrinden rahatsız olan dünya halkına tâbi olmuşlardı. Onlar mal ve evlâdla oyalanmışlardı. Aslında mal ve evlât, derece derece kötülüğe doğru bir götürülüştür, bir bekletmedir, ikrâm değildir. Bunun için Allah Teâlâ «Malı ve çocuğu kendisine sadece zarar getiren kimseye uydular.» buyuruyor. Bu âyetteki (و ولده) kelimesi, hem üstün hem ötüre olarak (و ولده) şeklinde okunmuştur ki her iki anlam da birbirine yakındır. «Büyük büyük düzenler kurdular.» Mücâhid der ki: Buradaki (كباراً) kelimesi ulu anlamındadır. İbn Zeyd ise bu kelimenin büyük anlamına geldiğini söyler. Araplar bir iş için tahfîf ve teşdîd ile aynı anlama gelmek üzere (عجيب - عجاب - عجّاب) şeklindeki üç tür kullanışı da yer yer kullanırlar. «Büyük büyük düzenler kurdular.» kavlinin mânâsı, onlar kendilerini hak ve hidâyetten uzaklaştırdıkları halde, o uzaklaştıranlara tâbi oldular. Nitekim onlara kıyâmet günü şöyle diyeceklerdir: «Hayır, gece ve gündüzün işiniz hîlekârlıktı. Hani siz, bizim Allah'a küfretmemizi ve O'na eşler koşmamızı emrediyordunuz.» (Sebe, 33) Burada ise «Büyük büyük düzenler kurdular.» buyuruyor. «Ve dediler ki: Sakın tanrılarınızı bırakmayın. Vedd, Süvâ, Yeğûs, Yeûk ve Nesr putlarından aslâ vazgeçmeyin.» Bunlar, Allah'ı bırakıp tapındıkları putların adıdır.

İmâm Buhârî der ki: Bize İbrâhîm... İbn Abbâs'tan nakletti ki; Nûh kavminin tapındığı putlar daha sonra arapların putları olmuştur. Vedd, Devmet'ül-Cendel'de Kelb kabîlesinin putuydu. Süvâ, Huzeyl kabîlesinin, Yeğûs önce Murâd, sonra Sebe' yakınındaki Cürf'te bulunan Guteyf oğullarının, Yeûk ise Hemdân kabîlesinin. Nesr ise Zî Kelâ' hânedânından Himyer'lilerin putu idi. Bunlar Nûh (a.s.) kavminden sâlih kişilerin adlarıydı. Onlar helâk olunca, şeytân onların kavimlerine oturdukları meclislerinde putlar dikmelerini fısıldamış ve onlar da bu putlara bu isimleri vermişlerdi. Böyle yaptılar. Onlar helâk oluncaya kadar buna ibâdet etmiyorlardı. Onlar helâk olup ilim ortadan kalkınca, bunlara ibâdet etmeye başladılar. İkrime, Dahhâk, Katâde ve İbn İshâk'tan da böylece rivâyet edilmiştir. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; Nûh peygamber zamanında bu putlara tapılıyormuş.

İbn Cerîr der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Muhammed İbn Kays'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: Ye'ûk ve Nesr, Âdem'le Nûh arasında bulu-

nan sâlih bir kavim idi. Kendilerine tâbi olan cemâatları vardı. Onlar ölünce, kendilerine tâbi olan arkadaşları dediler ki: Onların resimlerini yapsak, hatırladığımız zaman bizi ibâdete daha çok teşvîk eder. Böylece resimlerini yaptılar. Onlar ölüp de diğer nesiller gelince, İblîs aralarına sızıp dedi ki: Onlar bunlara ibâdet ediyorlar ve onlardan yağmur yağdırmalarını istiyorlardı. İşte böylece onlara ibâdet ettiler.

Hâfız İbn Asâkîr, Şît (a.s.)in hâl tercümesinde, İshâk İbn Bişr kanalıyla... Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiş: Âdem (a.s.)in kırk çocuğu olmuştu. Yirmisi erkek yirmisi dişi idi. Bunlardan yaşayanlar Kâbil, Hâbil, Sâlih, Abdurrahmân, —ki ona Abdülhâris adını da vermişlerdi— Vedd idi. Vedd'e Şît deniyordu. Ona Allah'ın lutfu anlamına Hibetullah da deniyordu. Kardeşleri onu üstün tutmuşlardı. Onun Suvâ', Yeğûr, Yeûk ve Nesr adında çocukları olmuştu. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Urve İbn Zübeyr'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Âdem (a.s.) yanında çocukları Vedd, Yeğûs, Suvâ' ve Nesr olduğu halde dertlenmişti. Vedd, en büyükleri ve kendisine en iyi davrananı idi.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ahmed İbn Mansûr... Ebu Mutahher'den nakletti ki; Ebu Ca'fer'in yanında —o ayakta namaza durmuştu— Yezîd İbn Mühelleb'in sözü edildi. Namazını bitirince, siz Yezîd İbn Mühelleb'den mi söz ediyordunuz? dedi. O, Allah'tan başkasına ibâdet edilen ilk yerde öldürülmüştür, dedi. Sonra Vedd'i zikretti. Ve dedi ki: Vedd, müslüman bir adamdı. Kavmi arasında çok seviliyordu. Ölünce Bâbil diyârında kabrinin etrâfında toplandılar ve feryâd-ü fîgân ettiler. İblîs onların feryâdını görünce, bir insan sûretine girdi ve dedi ki: Sizin bu adama bağırarak ağladığınızı görüyorum. Ben, size onun bir resmini yapayım da onu meclislerinizde bulundurup görünce kendisini hatırlayın. Onlar; peki, dediler ve şeytân onun tasvîrini yaptı. Onlar da bu tasvîri meclislerine yerleştirdiler ve onu sürekli hatırlıyorlardı. Şeytân onu hatırlayıp andıklarını görünce, dedi ki: İster misiniz sizin her birinizin evinde onun timsâlini yapıp onu eve koymanızı ve görünce hatırlamanızı sağlayayım? Onlar; peki dediler. Böylece her hâne halkı için bir heykel yaptı. Onlar da bunu kabûllendiler ve gördükçe kendisini hatırlıyorlardı. Sonra çocukları yetişti, onlar da bunların yaptıklarını gördüler. Nihâyet nesil değişti, onu hatırlamayı bıraktılar ve Allah'tan başka tapınılan putlar haline getirdiler. Allah'tan başka ilk tapınılan put, Vedd adı verilmiş olan puttur.

«Böylece birçoğunu saptırdılar.» Yapmış oldukları bu putlar halktan birçoğunu saptırdı. Çünkü o günden bu güne, nesiller boyu onlara ibâdet ettiler ve nihâyet bugün arap ve arap olmayan diğer âdemoğlu sınıfı da onlara tapındı. Nitekim İbrâhîm (a.s.) de duâsında, «Rabbım; beni de çocuklarımı da puta tapmaktan uzak tut. Rabbım; çünkü onlar,

insanlardan birçoğunu baştan çıkardılar.» (İbrâhîm, 35-36).

«Zâlimlere sapıklıktan başka bir şeyi artırma.» Bu Hz. Nûh'un kavmine bedduâsıdır. Onlar direnip küfür ve inâdda ısrâr ettikleri için böyle bedduâ etmiştir. Nitekim Mûsâ da Firavun ve kavmine karşı şöyle duâ etmişti: «Rabbımız; Senin yolundan insanları saptırsınlar diye mi? Rabbımız; mallarını yok et, onların kalblerini sık. Çünkü onlar, elîm azâbı görmedikçe îmân etmezler.» (Yûnus, 88) Allah Teâlâ her peygamberin kendi kavmi hakkındaki duâsını kabûl etmiştir. Nûh kavmi peygamberlerinin getirdiği gerçeği yalanlayınca onları suda boğmuştu.

İZÂHI

İlkin Putlara Tapınma Nasıl Oldu?

Beşinci Mes'ele: Ebu Zeyd el-Belhî; «Puta Tapanlara Reddiye» isimli kitâbında der ki: Şu anda yontulmuş olan ağacın; göklerin ve yerin yaratanı olmadığını, bitkileri ve hayvanları yaratmadığını bilmek, zarûrî bir bilgidir. Zarûrî bilgiler üzerinde akıl sâhipleri arasında ihtilâf çıkması câiz değildir. Bu âyetin de delâlet ettiği gibi, putlara tapmak Nûh peygamberin gelişinden önce mevcûd olan bir dindi. Bu güne kadar da bu din sürüp gelmiştir. Yeryüzü ma'mûresinin etrâfında yaşayanların çoğunluğu bu dindendir. Öyleyse bu dinin bozukluklarının aklî zorunluluk yoluyla bilinemeyeceğine hamledilmesi gerekir. Aksi takdîrde uzun süre bu sapıklığın cihânın dört bir yanında sürüp gitmesi mümkün olmazdı. Ancak bu görüşü serdedenlerin bazı te'vîllere de başvurmaları gerekir:

1 — Müneccim Ebu Ma'şer Ca'fer İbn Muhammed der ki: Bu görüş, Allah'ın cisim olduğu ve bir mekânda bulunduğunu söyleyenlerin görüşünden doğmuştur. Zîrâ onlar; Allah Teâlâ'nın nûrların en büyüğü olan bir nûr olduğunu söylerler. Onun mekânının Arş'ın etrâfındaki meleklerin tavâf ettikleri yer olduğunu ve bu meleklerin de o büyük nûra nisbetle küçük nûrlar olduğunu söylerler. Bu görüşe inananlar, inandıkları tanrılarının şekli niteliğinde olmak üzere bu putların en büyüğü bir put yaparlar. Sonra da ona yakın olan melekleri tasvîr eden değerli değersiz, büyük küçük farklı putlar yaparlar. Bu putlara ibâdet ederken, kendilerinin Allah'a ve meleklere ibâdet ettiklerini zannederler. Öyleyse puta tapınma dini, Allah'ın bir cisim olduğunu kabul etme inancından doğmuştur.

2 — Sâbiîlerden bir topluluk; en büyük tanrının sâbit yıldızları ve gezegenleri yarattığını, süflî âlemin işini ona havâle ettiğini, insanların bu yıldızların kulu olduklarını ve yıldızların da en büyük ilâhın kulu olduklarını, binâenaleyh insanların yıldızlara ibâdet etmeleri gerek-

tiğini kabul ederler. Sonra yıldızlar bazan doğup bazan kayboldukları için, onları tasvîr eden putlar yaparak bunlara tapınmaya başlamışlardır. Maksadları yıldızlara tapınmaktır.

3 — Dehr'in kadîm olduğunu söyleyen topluluk (dehrîler) ahkâm sâhiplerinin mezhebine göre, müneccim idiler. Bunlar bu âlemin iyiliklerini ve kötülüklerini yıldızlara izâfe ediyorlardı. Felekte garîb bir tılsıma elverişli garîb bir şekil oluşunca o tılsımı alıyorlardı. Bundan garîb haller ve büyük te'sîrler doğuyordu. O tılsımı tâzîm ederek saygı duyuyor, ikrâmla ona ibâdet ediyorlardı. Her tılsımın özel bir yıldıza ve özel bir burca uygun şekil üzerinde bulunduğunu kabul ediyorlardı. Denildiğine göre Müdd erkek biçimindeydi. Süvâ' putu kadın biçimindeydi. Yeğûs aslan şeklindeydi, Yeûk da at şeklindeydi. Nesr ise şâhin şeklinde idi.

4 — Eskiden sâlih topluluklar ölür ve onların resimleri heykel haline dönüştürülerek onlara ta'zîm edilirdi. Bunu yapanların maksadı; ölmüş olan o kimseleri ta'zîm ederek Allah katında kendilerine şefâatçı olmalarını sağlamaya çalışmaktı. İşte Allah Teâlâ'nın: «Onlara, sırf bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibâdet ediyoruz.» (Zümer, 3) kavlinden maksad budur.

5 — Belki de büyük bir kral ve büyük bir kişi öldüğünde onun şeklinde heykeller yapıyorlar ve ona bakıyorlardı. Daha sonra gelenler ise atalarının bu heykellere tapındıklarını sanıyorlar ve atalarını taklîd için bunlara ibâdet etmeye çalışıyorlardı. İşte belki de Müdd, Süvâ', Yeğûs, Yeûk ve Nesr kelimeleri Âdem (a.s.)in çocuklarından beşinin adı idi. Bunlar ölünce İblîs, onlardan sonra gelenlere dedi ki: Onların resimlerini yapsanız da baksanız. Onlar da böyle yaptılar. Bunlar ölünce daha sonra gelen nesiller bunların o resimlere taptıklarını kabul ederek kendileri de bu resimlere tapınmaya başladılar. Bu sebeple Rasûlullah (s.a.) önce kabir ziyâretini yasaklamıştı. Sonra da buna izin vermişti. Nitekim ondan rivâyete göre, şöyle buyurmuştur: Ben, size kabir ziyâretini yasaklamıştım ama şimdi onları ziyâret edin, çünkü kabirleri ziyâret; ölümü hatırlatır.

6 — Allah Teâlâ'nın cisim olduğunu ve O'nun bir yerden bir yere intikâl ve hülûlunun câiz olduğunu söyleyenler, Allah Teâlâ'nın bir insanın bedenine veya bir putun içine sızmasını uzak görmezler. Tılsım şeklinde garîb durumdaki bir puta tapanlar onun içinde garîb haller olduğunu anlayınca tanrının bu putun içine sirâyet ettiğini düşünmüşler. Bu sebeple kadîm Râfizî'lerin hepsi, Hz. Ali'nin Hayber kapısını kopardığını ve bunun alışılanın dışında bir yiğitlik olduğunu gördüklerinde Allah'ın Hz. Ali'nin bedenine hülûl ettiğini ve onun tanrı olduğunu söylemişlerdir.

7 — Belki de onlar mihrâb gibi bu putları ibâdet yeri olarak kabul

etmişlerdi. Maksadları da burada Allah'a ibâdet etmek idi.

Bu konuda söylenenlerin toplamı bundan ibârettir. Bir kısmının bâtıl oluşu delille sâbittir. Zîrâ Allah Teâlâ'nın cisim olmadığı sâbit olduğuna göre, putların ilâh sûretinde yontulup onlara ibâdet edilmesi de bâtıl olmaktadır. Hülûl ve tanrının bedene girmesi de aynı şekilde bâtıldır. Allah Teâlâ'nın her şeye gücünün yettiği sâbit olduğuna göre, aracıların ve tılsımların yardımına koşmak da bâtıl olur. Şerîat putlar edinmeyi yasakladığına göre, bunları mihrâb halinde kabul edip şefâatçılar olarak benimsemek de bâtıl olur.

Altıncı Mes'ele: Bu beş put, Nûh kavminin en büyük putlarıydı. Sonra Nûh kavminden araplara geçmişti. Müdd putu Kelb oğullarının, Süvâ' putu Hemdân kabîlesinin, Yeğûs putu Müzhacîn, Yeûk putu Murâd'ın, Nesr putu da Himyer kabîlesinin idi. Bu sebeple araplar onlara Müdd'ün kulu, Yeğûs'un kulu gibi isimler takarlardı. Kitablarda da böyle denmiştir. Bu ifâdede müşkül bir taraf vardır. Şöyle ki: Dünya tûfân ile birlikte harâb olmuştur. Öyleyse o putlar nasıl geriye kalmış ve araplara intikâl etmiştir. Nûh (a.s.)un o putları gemiye koyup sakladığını söylemek mümkün değildir. Çünkü Nûh peygamber, onları yıkıp yok etmek için gelmiş bir peygamberdi. Onları koruyup te'yîd etmek için gemisine aldığını söylemek nasıl mümkün olur? (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXX, 143-144).

oOo

مِّمَّا خَطِيٓـَٔاتِهِمْ أُغْرِقُوا۟ فَأُدْخِلُوا۟ نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا۟ لَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ أَنصَارًا ﴿٢٥﴾ وَقَالَ نُوحٌ رَّبِّ لَا تَذَرْ
عَلَى ٱلْأَرْضِ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ دَيَّارًا ﴿٢٦﴾ إِنَّكَ إِن تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا۟ عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوٓا۟ إِلَّا فَاجِرًا
كَفَّارًا ﴿٢٧﴾ رَّبِّ ٱغْفِرْ لِى وَلِوَٰلِدَىَّ وَلِمَن دَخَلَ بَيْتِىَ مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ وَلَا تَزِدِ
ٱلظَّٰلِمِينَ إِلَّا تَبَارًا ﴿٢٨﴾

25 — Günâhlarından dolayı bunlar suda boğuldular, ateşe sokuldular ve Allah'tan başka yardımcı da bulamadılar.

26 — Nûh dedi ki: Rabbım; kâfirlerden yeryüzünde yurd tutan hiç bir kimse bırakma.

27 — Çünkü Sen onları bırakırsan; kullarını saptırırlar. Kötüden ve öz kâfirden başka da evlâd doğurmazlar.

28 — Rabbım; beni, anamı, babamı, inanmış olarak evime gireni, mü'min erkekleri ve mü'min kadınları bağışla. Zâlimlerin de helâkinden başka bir şeyini artırma.

«Günâhlarından dolayı bunlar suda boğuldular.» Bazıları bu âyetteki (خطاياهم) kelimesini (خطيئاتهم) şeklinde okumuşlardır. Yani onlar fazlaca günâh işlemeleri, günâhta ısrâr etmeleri, küfür ve peygamberlerine muhâlefette direnmeleri nedeniyle «Suda boğuldular, ateşe sokuldular» Denizin dalgasından, cehennem ateşine götürüldüler. Ve Allah'tan başka yardımcı da bulamadılar. Onlar için kendilerini Allah'ın azâbından kurtaracak hiçbir yardımcı imdâda gelip yardım etmedi. Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Nûh: Bugün Allah'ın rahmetine erişenden başkası için Allah'ın buyruğundan kurtuluş yoktur, dedi.» (Hûd, 43).

«Nûh dedi ki: Rabbım; kâfirlerden yeryüzünde yurd tutan hiç bir kimse bırakma.» Yeryüzünde onlardan hiçbir ferd bırakma. Bu nefy sîğasının te'kîdi kabîlindendir. Dahhâk (ديّاراً) kelimesinin bir tek diyâr anlamına geldiğini söylerken, Süddî bu kelimenin yurd tutma anlamına geldiğini söyler. Allah Teâlâ onun duâsını kabul etti ve yeryüzünde bulunan bütün kâfirleri helâk etti. Hattâ Nûh'un kendi soyundan gelen oğlu, babasından ayrılarak: «Dağa sığınırım, beni sudan kurtârır, deyince; Nûh: Bugün rahmetine erişenden başkası için Allah'ın buyruğundan kurtuluş yoktur, dedi. Ve aralarına dalga girdi. Oğlu da boğulanlardan oldu.» (Hûd, 43) İbn Ebu Hâtim der ki: Bana Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ okuyarak İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Eğer Allah Teâlâ Nûh kavminden bir kişiye merhamet edecek olsaydı, bir kadına merhamet ederdi. O kadın suyu görünce çocuğunu aldı ve dağa çıktı. Su, dağa erişince onu omuzuna çıkardı. Su, omuzuna erişince çocuğunu başına koydu. Su, başına erişince çocuğunu eliyle yukarı kaldırdı. Eğer Allah, Nûh kavminden birine merhamet edecek olsaydı bu kadına merhamet ederdi. Bu hadîs garîbtir. Râvîleri ise güvenilir kişilerdir. Allah Teâlâ Nûh (a.s.) ile beraber bulunan mü'minleri gemiyle kurtarmıştı. Ki Allah bunları gemiye almasını Nûh'a etretmişti.

«Çünkü Sen onları bırakırsan; kullarını saptırırlar.» Eğer onlardan birini sağ bırakacak olursan, kendilerinden sonra gelecek kullarını saptırırlar. «Kötüden ve öz kâfirden başka da evlâd doğurmazlar.» Kalbi küfürle dolu, amelleri bozuk çocuklar dünyaya getirirler. Çünkü Nûh onların arasında dokuz yüz elli sene kalmıştı ve onların durumunu tecrübe ederek çok iyi öğrenmişti. Sonra Nûh (a.s.) şöyle dedi: «Rabbım; beni, anamı, babamı, inanmış olarak evime gireni» Dahhâk; mescidime gireni, diye mânâ vermiştir. Ancak âyetin zâhirine hamledilmesini önle-

yecek bir mâni yoktur. Buna göre Nûh, evine mü'min olarak giren herkes için dûa etmiştir. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Abdurrahmân... Ebu Saîd'den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu işitmiş: Mü'minden başkasıyla arkadaşlık etme, müttakîden başkası senin yemeğini yemesin. Ebu Dâvûd ve Tirmizî de Abdullah İbn Mübârek kanalıyla... Ebu Saîd'den bu hadîsi naklederler. Sonra Tirmizî; bu hadîsi ancak bu şekilde biliyorum, der.

«Mü'min erkekleri ve mü'min kadınları bağışla.» Bu duâ da bütün mü'min erkekler ve kadınlar içindir. Hem dirileri hem ölüleri içine alır. Nûh (a.s.)a uyarak böyle duâ etmek müstahab olmuştur. Nitekim meşhûr duâ ve haberlerde de bu ifâdeler yer alır.

«Zâlimlerin de helâkinden başka bir şeyini artırma.» Süddî buradaki (تَباراً) kelimesinin, helâk anlamına geldiğini söylerken, Mücâhid hüsrân anlamını verir. Yani onların dünya ve âhirette yalnızca hüsrânını artırır.

NÛH SÛRESİNİN SONU

CİNN SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا ﴿١﴾ يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ ۖ وَلَن نُّشْرِكَ
بِرَبِّنَا أَحَدًا ﴿٢﴾ وَأَنَّهُ تَعَالَىٰ جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا ﴿٣﴾ وَأَنَّهُ كَانَ يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى
اللَّهِ شَطَطًا ﴿٤﴾ وَأَنَّا ظَنَنَّا أَن لَّن تَقُولَ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ﴿٥﴾ وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِّنَ الْإِنسِ
يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِّنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًا ﴿٦﴾ وَأَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنتُمْ أَن لَّن يَبْعَثَ اللَّهُ أَحَدًا ﴿٧﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1 — De ki: Bana vahyolundu ki, cinlerden bir topluluk onu dinlemiş ve; doğrusu biz, hayrete düşüren bir Kur'ân dinledik, demişlerdir.

2 — O, doğru yola iletiyor. Biz de ona îmân ettik. Ve Rabbımıza hiç bir şeyi şirk koşmayacağız.

3 — Muhakkak ki Rabbımızın şânı yücedir. O, eş ve çocuk edinmemiştir.

4 — Doğrusu bizim beyinsizimiz, Allah'a karşı yalanlar söylüyormuş.

5 — Doğrusu öyle zannettik ki; insanlar ve cinler Allah'a karşı aslâ yalan söyleyemezler.

6 — Doğrusu insanlardan bazı kimseler; cinlerden birtakım kimselere sığınırlardı da onların azgınlıklarını artırırlardı.

7 — Doğrusu onlar da sizin sandığınız gibi, Allah'ın yeniden kimseyi diriltemeyeceğini sandılar.

Cinnlerden Bir Topluluk

Allah Teâlâ, yüce Rasûlüne emrederek kavmine; cinlerin Kur'ân'ı dinleyip onu doğrulayarak îmân ettiklerini ve ona bağlandıklarını haber vermesini bildiriyor. Ve diyor ki: «De ki: Bana vahyolundu ki, cinlerden bir topluluk onu dinlemiş ve şöyle demişlerdir: Doğrusu biz, hayrete düşüren bir Kur'ân dinledik. O, doğru yola iletiyor.» Başarıya ve dosdoğru yola. «Biz de ona îmân ettik. Ve Rabbımıza hiç bir şeyi şirk koşmayacağız.» Bu makâm, Ahkâf sûresindeki şu âyete benzemektedir: «Hani Kur'ân dinlesinler diye sana cinlerden bir tâife yöneltmiştik.» (Ahkâf, 29) Bu konuda vârid olan hadîsleri orada zikretmiştik. Burada tekrârına gerek yoktur.

«Muhakkak ki Rabbımızın şânı yücedir.» Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; «Rabbımızın şânı.» kavlinden maksad, onun fiili, emri ve kudretidir. Dahhâk ise İbn Abbâs'tan nakleder ki; Allah'ın şânı, kudreti, işâretleri ve mahlûkâtı üzerindeki nimetidir. Mücâhid ve İkrime'nin de; Rabbımızın celâli, diye mânâ verdikleri rivâyet edilmiştir. Katâde ise; Rabbımızın celâli, azameti ve emri, der. Süddî, Rabbımızın emri yücedir, anlamını verir. Ebu Derdâ, Mücâhid ve İbn Cüreyc'den de; Rabbımızın şânı yücedir, anlamını verdikleri nakledilir. Saîd İbn Cübeyr ise buna, Rabbımız yücedir, anlamını vermiştir. İbn Ebu Hâtim'in rivâyet ettiği hadîse gelince, burada Muhammed İbn Abdullah İbn Yezîd... İbn Abbâs'tan nakleder ki (الجد) kelimesi, baba anlamınadır. Eğer cinler insanların ataları bulunduğunu bilselerdi, aslâ Rabbımızın yüceliği anlamındaki ifâdeyi kullanırken (جدربنا) demezlerdi. Bu rivâyetin isnâdı sağlamdır. Ancak ben bunun anlamını kavrayamadım. Belki bu isnâdın bir kısmı düşmüştür. Allah en iyisini bilendir.

«O, eş ve çocuk edinmemiştir.» Eş ve çocuk edinmekten yüce ve münezzehtir. Yani cinler şöyle demişlerdir: Allah Teâlâ'nın celâl ve azamèti yücedir ve münezzehtir. Müslüman olup Kur'ân'a inandıkları zaman, Allah'ın çocuktan ve eşten münezzeh olduğunu belirtmişlerdir. Sonra da «Doğrusu bizim beyinsizimiz, Allah'a karşı yalanlar söylüyormuş.» Mücâhid, İkrime, Katâde ve Süddî; «Bizim beyinsizimiz» kavli ile, İblîs'in kasdedildiğini söylemişlerdir. Süddî de, Ebu Mâlik'ten nakleder ki (شططاً) kelimesi zulüm anlamına gelir. İbn Zeyd de bu-

na büyük bir zulüm diye mânâ vermiştir. «Bizim beyinsizimiz» kavli ile, Allah'ın eşi ve çocukları bulunduğunu iddiâ eden herkesin içine girdiği bir cins isim kasdedilmiş olması da muhtemeldir. Bu sebeple cinler «Bizim beyinsizimiz, Allah'a karşı yalanlar söylüyormuş.» demişlerdir. Yani müslüman olmazdan önce, bâtıl ve yalan sözler söylüyormuş. Ve müteâkıben «Doğrusu öyle zannettik ki; insanlar ve cinler Allah'a karşı aslâ yalan söyleyemezler.» Biz, insanların ve cinlerin Allah'a eşler ve çocuklar nisbet ederek, yalan söyleyeceklerini hiç sanmamıştık. Bu Kur'ân'ı işitip ona îmân edince öğrendik ki; onlar bu konuda Allah'a yalan isnâd ediyorlar.

«Doğrusu insanlardan bazı kimseler; cinlerden birtakım kimselere sığınırlardı da onların azgınlıklarını artırırlardı.» Biz, kendimizin insanlardan üstün olduğumuzu kabul ediyorduk. Çünkü insanlar bir vâdîye veya çölde yalnız bir yere gittiklerinde, bize sığınıyorlardı. Nitekim arapların câhiliyet döneminde âdetleri böyle idi. Gittikleri yerdeki büyük cinnîye sığınırlar ve kendilerini rahatsız edecek kötülüğün başlarına gelmesinden korunmaya çalışırlardı. Nitekim onlar kendi düşmanlarının baskını halinde büyük bir adamın yanına sığınır, onun pençesi altında emniyyet bulmaya çalışırlardı. Aynen bunun gibi bir yere vardıklarında da o yerin en büyük cinnîsine sığınırlardı. Cinler insanların korku halinde kendilerine sığındıklarını görünce «Bu, onların azgınlıklarını artırırlardı.» korku dehşet ve ürpertilerini. Böylece onlardan daha fazla korkup daha çok sığınmaya başladılar. Katâde'nin dediği gibi, (رهقاً) kelimesi, günâh anlamına da gelir. Böylece cinler onlara saldırmakta daha cür'etkâr davranırlardı. Sevrî, Mansûr kanalıyla İbrâhîm'den nakleder ki; «Onların azgınlıklarını artırırlardı» kavline; cinler onların aleyhinde daha cür'etli davranırlardı, anlamını vermiştir. Süddî der ki: Kişi âilesiyle evinden çıkar, bir yere konaklar ve şöyle derdi: Cinlerden bu vâdînin efendisine sığınırım. Bana, malıma, çocuğuma veya hayvanıma zarar verilmesinden ona sığınırım. Süddî der ki: Onlar Allah'ı bırakıp ta cinlere sığınınca, cinler de artık onlara karşı azgınlıklarını ve eziyetlerini daha da artırırlardı.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Saîd, İkrime'nin şöyle dediğini bildirdi: İnsanlar, cinlerden korkup kaçtıkları gibi, cinler de insanlardan korkup kaçarlardı. İnsanlar bir vâdîye indiklerinde, cinler kaçtılar. O topluluğun başı; biz bu vâdînin halkının efendisine sığınırız, deyince cinler; bizim onlardan korkup kaçtığımız gibi onlar da bizden korkup kaçıyorlar, dediler ve insanlara yaklaştılar, onların delirmelerine ve akıllarını yitirmelerine sebep oldular. İşte Allah Teâlâ'nın «Doğrusu insanlardan bazı kimseler; cinlerden birtakım kimselere sığınırlardı da onların azgınlıklarını artırırlardı.» kavlinin mânâsı budur. Ebu'l-Âliye, Rebî'. İbn Enes ve Zeyd İbn Eslem (رهقاً) kelimesinin, korku anlamı-

na geldiğini söylerler. Avfî de İbn Abbâs'tan bunun, günâh anlamına geldiğini nakleder. Katâde de böyle demiştir. Mücâhid ise; kâfirlerin azgınlığını artırırlar, diye mânâ vermiştir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Kerdem İbn Ebu Sâib el-Ansârî'nin şöyle dediğini nakletti: Ben bir ihtiyâç nedeniyle babamla beraber Medîne'den çıktım. Bu, Rasûlullah (s.a.)ın Mekke'de ilk anılmaya başlandığı dönemlerde idi. Bizim geceleyin yatacağımız yer bir davar çobanının yanı oldu. Gece yarısı olunca bir kurt gelip koyunu aldı, kaçırdı. Çoban koşup dedi ki: Ey vâdînin i'mâr edicisi komşuna yardım et. Görmediğimiz bir ses şöyle dedi: Ey kurt bırak onu. Koyun koşa koşa gelip sürünün arasına girdi. Ona hiç bir şey olmamıştı. Bu sırada Allah, Mekke'deki Rasûlüne: «Doğrusu insanlardan bazı kimseler; cinlerden birtakım kimselere sığınırlardı da onların azgınlıklarını arttırırlardı.» âyetini inzâl buyurmuştu. Sonra İbn Ebu Hâtim der ki: Ubeyd İbn Umeyr, Mücâhid, Ebu'l-Âliye, Hasan, Saîd İbn Cübeyr ve İbrâhîm en-Nehaî'den de buna benzer bir rivâyet nakledilmiştir. Bu kuzuyu kapan kurdun, insanları korkutup ürkütmek isteyen bir cinnî olması mümkündür. Sonra yakınında bulunan sesten dolayı onu geri iâde etmiştir. Maksadı, o kulu sapıtıp küçük düşürmek ve Allah'ın dininden dışarı çıkarmak olabilir. Allah en iyisini bilendir.

«Doğrusu onlar da, sizin sandığınız gibi, Allah'ın yeniden kimseyi diriltemeyeceğini sandılar.» Bu süreden sonra Allah'ın bir daha peygamber göndermeyeceğini zannettiler. Kelbî ve İbn Cerîr böyle mânâ vermişlerdir.

İZÂHI

Râzî'ye Göre Cinlerin Varlığı ve Yapısı

Bu âyette bazı mes'eleler vardır:

Birinci Mes'ele : Eski ve yeni, bütün insanlar cinlerin varlığı ve yokluğu konusunu tartışmışlardır. Felsefecilerin çoğunluğundan nakledilen açık ifâdeye göre, onlar cinlerin varlığını inkâr etmişlerdir. Şöyle ki: Ebu Ali İbn Sînâ Hudûd el-Eşyâ isimli risâlesinde der ki: Cinn; havâî bir canlı olup muhtelif şekillere girer. Sonra bu, ismin açıklanmasından ibârettir, diye ekler. Bu ismin açıklamasından ibârettir, sözü; bu ta'rîfin bu lafızla kasdedilen mânânın açıklamasından ibârettir, yoksa bu ismin hâriçte varlığının gerçek olduğunu ifâde etmez, demektir. Peygamberleri tasdîk eden din mensûblarının hepsi de cinlerin varlığını kabul etmişlerdir. Kezâ antik filozofların büyükleri ile rûhâniyyet sâhiplerinin hepsi de cinlerin varlığını kabul etmişler ve bunlara süflî rûhlar adını vermişlerdir. Onların iddiâsına göre; süflî rûhlar icâbet

bakımından en hızlı, kuvvet bakımından en güçsüz varlıklardır. Felekî rûhlar ise; icâbet bakımından en yavaş, ama kuvvet bakımından en güçlü varlıklardır. Cinlerin varlığını kabul edenler de iki görüşe ayrılırlar: Bunlardan bir kısmı, cinlerin cisim olmadıkları gibi cisimlere hulûl etmiş de olmadıklarını iddiâ ederler ve cinlerin kendiliklerinden kâim cevherler olduklarını söylerler. Sonra şöyle derler: Bundan cinlerin Allah'ın zâtına eşit bir varlık yapısına sâhip olmalarını söylemek gerekir, denemez. Çünkü onların cisim sâhibi olmamaları, soyutlanmış bir cismâniyete de sâhip bulunmamaları bir olumsuzlaştırmadır. Olumsuzlukta ortaklık ise mâhiyyette ortaklığı gerektirmez. Sonra derler ki: Cin adı verilen bu zâtlar, olumsuzlaştırmada ortak olmalarına rağmen mâhiyyet bakımından farklı türlerdir. Arazların mâhiyyetlerinin bir yere gerek duyma konusunda eşit olmalarına rağmen farklı olmaları gibidir. Çünkü bir kısmı iyi, bir kısmı kötüdür. Bir kısmı iyiliği seven şerefli zâtlardır, bir kısmı da şerleri ve kötülükleri seven hasîs ve aşağılık zâtlardır. Allah'tan başka kimse, onların ne sayılarını bilir, ne türlerini, ne de sınıflarını. Ve yine onlar derler ki: Cinlerin mücerred varlıklar olmaları, iyilikleri bilip onları yapmaya muktedir olmalarını engellemez. Bu rûhlar görebilirler, duyabilirler, haber biçimindeki halleri öğrenebilirler ve özel fiilleri yapabilirler. Bunların mâhiyyetlerinin muhtelif olduğunu belirttiğimize göre, şüphesiz ki beşer gücünün yetmeyeceği ağır işler yapmaya muktedir olmalarına göre türlerinin değişmesi de uzak sayılmaz. Ayrıca bunların türlerinden her bir türün, bu âlemdeki cisimlerden her birine hâs özel bir türle ilişki kurması da uzak sayılamaz. Tıbbî deliller gösteriyor ki; nâtık nefse ilk ilişen şey —ki insan ancak onunla insan olmaktadır— rûhlardır. Rûhlar; latîf, buhâr özellikli cisimlerdir. Kanın parçalarının en incesinden ve kalbin sol tarafında oluşurlar. Sonra canın bu rûhlara ilişmesi nedeniyle bu rûhların sirâyet ettiği organlara da ilişirler. Ayrıca bu cinlerden her birinin, havanın parçalarından bir parçaya ilişmesi de uzak sayılmaz. Bu hava parçası, o rûha ilişen ilk şey olur. Sonra havanın yoğun diğer cisimde akıp seyretmesi ile o rûhlarla ilişkileri gerçekleşir ve o kesîf cisimlerde tasarruf edebilirler. İnsanlardan bazıları da cinlerle ilgili olarak bir başka yol zikretmişlerdir. Onlar derler ki: Bu beşerî rûhlar ve nâtık nefisler, bedenlerinden ayrılınca; rûhânî âlemde rûhânî sırların açıklanması nedeniyle kuvvet ve kemâl bakımından ilerledikçe, tesâdüfen o bedenden ayrılan rûhun bulunduğu bedene benzer bir başka beden yeniden meydana gelecek olursa, o benzerlik nedeniyle ayrılmış olan o rûhun herhangi bir şekilde bu bedene ilişmesi gerçekleşebilir. Bu ayrılan rûh, o bedenin fiillerinde ve yönetiminde yardımcısı gibi olur. Çünkü birleşmenin nedeni aynı cinsten olmaktır. Bu durum hayırlı rûhlarda meydana gelirse bu yardımcıya melek ve bu yardıma da ilhâm adı verilir. Kötü rûhlarda

gerçekleşirse, o yardımcıya şeytân ve onun yardımına da vesvese adı verilir.

İkinci görüş: Cinler cisimdirler. Bu görüşü serdedenler de iki ayrı kanâata ayrılmışlardır: Bunlardan bir kısmı, cisimlerin mâhiyyetleri bakımından muhtelif olduğunu, aralarında bir tek ortak nitelik bulunduğunu ve bunun da bütünüyle yer, mekân ve cihette meydana gelmeleri olduğunu ve ayrıca uzunluk, derinlik ve genişlik nitelikleriyle nitelenmiş olduğunu iddiâ ederler. Bütün bunlar ise sıfatlara işâret-tir. Sıfatlarda ortaklık, mâhiyyetin tamâmında ortaklığı gerektirmez. Mâhiyyetin tamâmında birbirinden farklı olan şeylerin, bir tek lâzımda ortak olmalarının mümkün olmadığı sâbit bulunmaktadır. Bunlar derler ki: Bir kimse cisimlerin benzerliği esâsına dayanarak aleyhte delil getiremez. Cisim; cisim olması bakımından, bir tek ta'rîfi ve bir tek hakîkatı vardır. Binâenaleyh cisim olması bakımından cismin mâhiyyetleri arasında bir farklılık bulunmaması gerekir. Eğer farklılık varsa, bunun cismin üzerine eklenen bir kavramdan meydana gelmesi îcâbeder, diyerek cisimlerin benzerliği üzerinde delil getiremez. Ayrıca bizim, cismi; latîf ve kesîf, ulvî ve süflî olarak ayırmamız mümkün olduğu için ve ayrılma nedeni bütün ayırımlarda ortak olduğu için, bütün ayırımlar cisim oluş bakımından ve farklılık yönünden ortaktırlar. Bu da ancak bu sıfatlarla yani latîflik ve kesîflik sıfatlarıyla, ulvî ve süflî oluş sıfatlarıyla gerçekleşebilir. Onlar derler ki: Bu iki delil de zayıftır. Birinci delil zayıftır, çünkü biz şöyle diyebiliriz: Cisim, cisim olması bakımından onun bir tek ta'rîfi ve bir tek hakîkatı vardır. Araz da araz olması bakımından, tek bir ta'rîfi ve tek bir hakîkatı vardır. Buradan arazların mâhiyyetin hepsinde eşit olması gereği ortaya çıkar. Halbuki hiç bir akıl sâhibi bunu iddiâ edemez. Felsefecilere göre; gerçek arazlar arasında zât oluş bakımından ortaklık hiç yoktur. Çünkü aralarında bir ortaklık mikdârı gerçekleşmiş olsaydı, o ortak olunan mikdâr araz için cins olurdu. Eğer bu cins olsaydı, dokuz yüce cins olmaz, aksine bir tek cinsin türleri olurdu. Bu, sâbit olduğuna göre; biz deriz ki: Araz olmaları bakımından arazların bir tek hakîkatı vardır. Bu elbette ki aralarında ortak bir zât oluşun bulunmasını gerektirmez. Kaldı ki mâhiyyetin tamâmında eşit olması bir yana, zât oluş bakımından bir ortaklığı da gerektirmez. Cisim için durum neden böyle olmasın? Nasıl arazlar mâhiyyetin tamâmı bakımından birbirinden farklı ise; sonra bu farklılık da ârız olan bir nitelikte eşit ise —ki bu, konulmuş olan şeye araz olmasıdır— aynı şekilde mâhiyyetin bütünlüğü bakımından cisimlerin mâhiyyetinin farklı olması da câizdir. Daha sonra ârızî olan bir nitelikte bunlar eşit olur ki, bu büyü ile işâret edilen şeydir ve bir yer ve mekânda gerçekleşip üç boyutla nitelendirilir. Bu ihtimâlin bertaraf edilmesi aslâ mümkün değildir.

İkinci delile gelince; derler ki: Cismi latîf ve kesîf olarak ikiye ayırmak mümkündür. Ancak bu ayırım da araz bakımından çelişiktir. Çünkü arazın kemmiyyet ve keyfiyyet olarak ikiye ayrılması mümkündür. Zât bakımından bütün zât oluşta eşitlik bir yana, ortak bir mikdârın bulunması gerekmeyebilir. Öyleyse burada durumun aynı olması da neden câiz olmasın. Ayrıca cisimlerin muhtelif olmaları konusunun imkânsız bulunmadığı sâbit olduğuna ve bu ihtimâlin bâtıl olmasını gösteren bir delil bulunmadığına göre, onlar derler ki; Havâî olan bazı latîf cisimlerin mâhiyyet bakımından hava türünden farklı ve ona aykırı olması imkânsız sayılamaz. Ayrıca bu mâhiyyetin kendisi için özel bir bilgiyi gerektirmesi ve garîb fiilleri yapmak için özel bir güce sâhib bulunması da uzak sayılamaz. Bu takdîrde cinlerin varlığını söylemek açık bir ihtimâl olacağı gibi, muhtelif şekilleri alabilmelerini söylemek de açık bir ihtimâl olacaktır.

İkinci görüş: Cisimler mâhiyyetin bütünü bakımından eşittirler, sözüdür. Bu görüşü serdedenler de iki kısma ayrılırlar:

Birinci Grup: Bunlar hayat için bünyenin şart olmadığını iddiâ edenlerdir. Eş'arî'nin ve ona tâbi olanların cumhûrunun görüşü budur. Bu konuda onların delili hem açık, hem de kuvvetllidir. Nitekim onlar derler ki: Eğer hayat için bünye şart olsaydı, o zaman ya; bir tek hayat bütün hayat bölümlerinin toplamıyla gerçekleşmiştir, denirdi, ya da hayat bölümlerinden herbirinde kendine hâs ayrı bir hayat gerçekleşmiştir, denirdi. Birincisi muhâldir. Zîrâ bir tek arazın bir anda birden çok yerlere yerleşmiş olması ma'kûl değildir. İkincisi de aynı şekilde bâtıldır. Çünkü cismin, kendisinden meydana geldiği parçalar eşittirler ve onlardan her birinde mevcûd olan hayat, diğer parçasında mevcûd olan hayata eşittir. Bir şeyin hükmü ne ise benzerinin de hükmü odur. Eğer hayatın bu parçadaki varoluşu o hayatın varlığını gerektiriyorsa bu ihtiyâç, diğer noktadan da var demektir. Bu da sonsuz dönüşümü gerektirir ki, sonsuz dönüşüm muhâldir. Böyle bir ihtiyâç söz konusu değilse; o takdîrde bu parçadaki hayatın ikinci parçadaki hayatın varoluşuna dayanmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu dayanma bâtıl olduğuna göre, bir parçanın hayat, ilim, kudret ve irâde gibi niteliklerle nitelenmiş olmasının doğruluğu sâbit olmakta, bünye şarttır, sözü de böylece bâtıl olmaktadır. Eş'arî'ler derler ki: Mu'tezile'nin deliline gelince; onlara göre bünye şarttır ve bu ancak istikrâ yoluyla bilinir. Şöyle ki: Biz ne zaman bünyenin bozulduğunu görsek, hayatın da yok olduğunu görmekteyiz. Bünye bozulmayınca hayat sürdüğüne göre, hayatın bünyeye dayalı olması îcâbetmektedir. Ancak bu görüş sakattır. Çünkü istikrâr kesin bir gereklilik ifâde etmez. Şu halde görülmeyenin durumunun görülene göre olduğunun delili nedir? Ayrıca bu söz ancak âdetlerin yırtılmasını reddedenlerin görüşünde doğru olabilir. Âdetlerin yırtılması-

nı câiz görenlere göre ise bu görüş uygun düşmez. Bazı şeylerin âdet yoluyla, bazılarının da vücûb yoluyla gerçekleşmesini söyleyerek, aralarında fark olduğu görüşü ise aslâ çıkış yolu olmayan salt bir tahakkümdür. Öyleyse hayat için bünyenin şart olmadığı sâbit bulunmaktadır. Bu sâbit olunca, Allah Teâlâ'nın bir tek cevherde pek çok şeylerin bilgisini ve çok zor şeylere güç yetirme imkânını yaratması da uzak görülemez. Bu durumda cinlerin varlığının mümkün olduğunu söylemek açıklık kazanır. İster onların bedenleri latîf olsun, ister kesîf. İster parçaları büyük olsun, ister küçük.

İkinci Görüş: Hayat için bünye şarttır. Zor fiilleri yapabilmek için mutlakâ bünyede dayanıklılık bulunması gerekir, diyenlerin görüşüdür. Burada bir başka mes'ele ortaya çıkmaktadır: Şöyle ki: Görülen nesnenin ortada hazır bulunması, engellerin kalkmış olması, uzak yakın şartların gerçekleşmiş olması ve duyuların sâlim olması, ama buna rağmen idrâkin gerçekleşememesi mümkün müdür, değil midir? Veya böyle bir durumun aklen imkânsız olması nasıldır? Eş'arî ve tarafdârları bunu câiz görürler. Mu'tezile ise bunun aklen imkânsızlığına hükmeder. Eş'arî, görüşünü birkaç bakımdan aklî ve naklî delillere dayandırır. Aklî delil ikidir:

a) Biz, uzaktan büyüğü küçük görürüz. Bunun sebebi yalnızca uzakta bulunan o şeyin bölümlerinden bir kısmını görüp diğer bir kısmını görmememizdir. Halbuki duyuların o görülen parçalara nisbeti ve öteki bütün şartlar, görülmeyen parçalara nisbetiyle aynıdır. Öyleyse duyuların sağlam, görülenin ortada, şartların gerçekleşmiş ve engellerin bulunmamasına rağmen idrâkin mutlakâ gerekeceğini söylemenin mümkün olmayacağını öğrenmiş bulunuyoruz.

b) Büyük bir cisim demek onu birleştiren parçaların toplamı demektir. Biz belirli bir mikdârdaki uzaklıkta bulunan büyük cismi gördüğümüzde, onun parçalarını da görmüş oluruz. Bu parçaların görülmesi öbür parçanın görülmesi şartına bağlı olabileceği gibi olmayabilir de. Eğer; bağlıdır, denirse bu sonsuz dönüşümü gerektirir. Zîrâ parçalar eşittir. Eğer bu parçanın görülmesi öbür parçanın görülmesine muhtâçtır denirse; o parçanın görülmesi de bu parçanın görülmesine muhtâç olur ki bu takdîrde sonsuz dönüşüm îcâbeder. Eğer böyle bir ihtiyâç sözkonusu değilse bir tek cevherin, o derece mesâfeden görülmesi mümkün olur. Ayrıca bilinmektedir ki; o bir tek cevher, diğer cevherle ona eklenmeksizin tek başına gerçekleşecek olursa, o görülmez. Buradan öğreniyoruz ki; şartların hepsinin bulunması halinde de görme vâcib değil câizdir. Mu'tezile ise buna şöyle karşı çıkar: Eğer biz bunu câiz görürsek, önümüzde davul ve zurnaların bulunmasını ve onları görmemeyip, duymamamızın da mümkün olduğunu câiz görmemiz gerekir. Biz diğer normal hallerle onlara karşı çıkacak olursak deriz' ki:

Öyleyse deniz sularının altın ve gümüş, dağların yâkût ve zebercede dönüşebilmesini de câiz görürüz, ya da gökte öyle bir hal oldu ki, bin tane ay ve güneş gözü kapadı. Sonra açıldığında Allah Teâlâ onları yok etti de, Mu'tezile bunu ayırmaktan âciz kaldı. Bu şaşkınlıktaki sebeb, Mu'tezile'nin bu ardarda gelen mes'elelere alışkanlık nedeniyle bakıp birbirini gerektirdiğini, bir kısmının da birbirini gerektirmediğini vehmetmeleri ve sağlam bir kanun koyamamalarıdır. İki konu arasındaki farklılığı, sağlam bir noktadan kavrayamadıkları için mes'ele onlara karmaşık gelmiştir. Aslında gerekli olan şey, hepsinin arasını eşitlemek ve hepsine de vâcibtir diye hüküm vermektir ki, filozoflar böyle derler. Ya da hepsine birlikte vâcib değildir demek gerekir ki Eş'arîler böyle derler. Arada farklılık gözeterek tahakküm etmeye gelince; bu, uzak bir ihtimâldir. Bu husûs sâbit olduğuna göre, cinlerin varlığını kabul etmenin de câiz olduğu ortaya çıkıyor. Çünkü onların cisimleri her ne kadar kesîf ve kuvvetli ise de bu durum görülmemelerini imkânsız kılmaz. Bu, Eş'arî'nin sözüdür. Bu vecihlerin tafsîlâtı bundan ibârettir. Ben bu Mu'tezîlilere hayret ediyorum. Onlar Kur'ân'da sâbit olan cin ve melek gibi varlıkların bulunuşunu takdîk ediyorlar sonra da mezheplerinde ısrâr ediyorlar. Kur'ân; meleklerin zor işler yapmaya güç yetiren büyük kuvvete sâhip olduklarını, cinlerin de böyle olduğunu belirtmektedir. Bu kudret ise, ancak katı ve kesîf organlarda bulunabilir. Öyle ise meleklerin ve cinlerin de kesîf ve katı organlara sâhip olmaları gerekir. Ayrıca melekler sürekli bizim yanımızda hazırdırlar ki, bunlar Hafaza melekleriyle, Kirameyn Kâtibeyndir. Kezâ rûhların kabzedilişi esnâsında da hazır bulunurlar. Ayrıca Rasûlullah'ın yanında da hazır bulunurlardı ve onun ashâbından hiç birisi onları görmezdi. Aynı şekilde ölüm döşeğinde olan kimsenin yanında oturan halk da meleklerden hiç birini görmez. Kesîf varlıkların hazır bulundukları anda görünmeleri gerekiyor ise, biz bunları neden görmüyoruz. Eğer görülmeleri gerekmezse, zâten onların mezhepleri bâtıl olmuş oluyor. Eğer melekler kesîf ve katı olmadan güç ve kuvvet nitelikleriyle nitelenebiliyorlarsa, hayat için bünye şarttır sözü böylece bâtıl olmaktadır. Eğer onların canlı, latîf cisimler olduğunu, ancak latîf oldukları için zor işleri yapmaya güçlerinin yetmediğini söylüyorlarsa bu da Kur'ân'ın hükmünü açıkça inkârdır. Kısacası onların bu garîb görüşleriyle meleklerin ve cinlerin varlığını kabul etmedeki halleri son derece tuhaftır. Keşke onlar açıklayıcı delil yerine mezheplerinin doğruluğunu gösterecek uydurma şüpheler nakletmiş olsalar. Bu konudaki incelik ve müşkillerle ilgili dikkat çekilecek husûslar bunlardan ibârettir. Tevfîk Allah'tandır.

İkinci Mes'ele : Hz. Peygamber'in cinleri görüp görmediği konusunda farklı rivâyetler vardır. Birinci görüş —ki bu İbn Abbâs'ın görüşüdür— Rasûlullah (s.a.) cinleri görmemiştir. İbn Abbâs der ki: Mu-

hammed (s.a.) ile Îsâ (a.s.) arasındaki dönemde cinler göğe gidiyorlar ve gökteki haberleri dinliyor ve gelip onu kâhinlere anlatıyorlardı. Allah Teâlâ Hz. Muhammed'i peygamber olarak gönderince; göğü korudu ve şeytânlarla göklerin arasına engel koydu. Onları ta'kîb eden alevli ateşler gönderdi. Onlar dönüp İblîs'e gelerek durumu haber verince, İblîs; mutlakâ bunun bir sebebi olmalıdır, dedi. Yeryüzünün Doğularını ve Batılarını gezin ve bu sebebi araştırın, dedi. Bu araştırıcılardan bir topluluk Tühâme'ye geldiler ve Rasûlullah (s.a.)ı Ukâz panayırında sabah namazını ashâbıyla birlikte kılar buldular. Kur'ân'ı işitince ona kulak verdiler ve; Allah'a andolsun ki sizinle göğün haberi arasına giren engel işte budur, buradadır, dediler. Sonra kavimlerine dönüp; Ey kavmimiz; biz garîb bir Kur'an işittik, dediler. Böylece Allah Teâlâ onların bu durumunu gaybla ilgili olarak Muhammed (s.a.) bildirdi ve: «De ki bana vahyolundu ki...» âyetini indirdi. İbn Abbâs der ki: Bu hâdise Hz. Peygamberin cinleri görmediğinin delilidir. Çünkü Peygamber onları görmüş olsaydı, bu vak'anın bilgisi vahye isnâd edilmezdi. Zîrâ gözlemle bilinen şeylerin varlığı, vahye isnâd edilmez. Alevli ateşlerle ta'kîb edilenler şeytânlardır. Kur'ân'ı işitenler de cinlerdir. O halde bunun ikisinin arası nasıl birleştirilir? denirse; biz deriz ki: Burada iki vecih vardır: birincisi; cinler şeytânlarla beraber idiler. Şeytânların peşine alevli ateşler gönderilince; onlarla birlikte bulunan cinler haberleri soruşturmaya başladılar. İkincisi; alevli ateşlerle ta'kîb edilenler cinlerdendir. Ancak onlara «şeytânlar» denmesinin sebebi, âyette «İnsan ve cin şeytânlarını» (En'âm, 112) denilmesidir. Çünkü şeytân, Allah'a itâattan uzak bulunan her isyânkârdır. Kur'ân'ı dinleyen bu cinlerin kimler oldukları konusunda ihtilâf edilmiştir. Âsım, Zerr'den nakleder ki; Zevbea ve arkadaşlarından bir grup Mekke'ye geldiler Rasûlullah (s.a.)ın kırâetini dinlediler, sonra da dönüp gittiler. İşte Allah Teâlâ'nın «Sana çinlerden bir tâife yöneltmiştik.» (Ahkâf, 29) kavlinin mânâsı budur. Denildi ki: Bunlar, Şeysabân'dan idiler. Bunlar, cinlerin sayıca en çok olan koludur. İblîs'in askerlerinin hepsi bunlardandır.

İkinci görüş; Abdullah İbn Mes'ûd'un görüşüdür. Buna göre, Allah Teâlâ peygamberini, cinlere Kur'ân'ı okumak ve onları İslâm'a davet etmek için göndermiştir. İbn Mes'ûd der ki: Rasûlullah (s.a.); ben cinlere Kur'ân okumak için gitmekle emrolundum, kim benimle beraber gelir? deyince ashâbı susmuştu. Sonra ikinci kez dedi, yine sustular. Sonra üçüncü kez deyince Abdullah İbn Mes'ûd der ki: Ben seninle gelirim ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Abdullah İbn Mes'ûd der ki: Rasûlullah (s.a.) kalktı Şuayb İbn Ebu Dübb'ün yakınındaki Hacûn denilen mevkie gelince, bana bir çizgi çizdi ve; burayı aşma, dedi. Sonra Hacûn'u geçti ve benekli at şeklindeki sanki büyük bedenli, küçük başlı erkekler

gibi kişiler onun etrafında toplandılar. Kadınların def çalması gibi def çalıyorlardı. Nihâyet onu sardılar. O gözümden uzaklaştı. Ben kalktım, eliyle benim oturmamı işâret etti, sonra Kur'ân'ı okudu. Sesi devâmlı yükseliyordu. Onlar yere yapıştı. Ben onların sesini duyuyor ancak kendilerini duyamıyordum. Bir başka rivâyette de hadîs şöyledir: Rasûlullah (s.a.)a sen nesin? dediler. O; ben Allah'ın peygamberiyim, dedi. Senin böyle olduğuna şehâdet edecek kim var? dediler. Rasûlullah (s.a.); şu ağaç, dedi. Ey ağaç gel, deyince, ağaç dallarını yerde sürüye sürüye geldi ve Rasûlullah'ın önüne dikildi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bana nasıl şehâdet edersin? Ağaç; senin Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet ederim, dedi. Rasûlullah (s.a.); ona git, dedi o da geldiği gibi dönüp gitti, nihâyet eski yerinde olduğu gibi durdu. Abdullah İbn Mes'ûd der ki: Rasûlullah (s.a.) benim yanıma gelince; yanıma gelmek mi istedin? dedi. Ben; evet ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bu senin için mümkün değildi. Cinler Kur'ân'ı dinlemek üzere gelmişlerdi. Sonra dönüp kavimlerini uyarmak üzere gittiler. Benden azık istediler, ben de onlara kemik ve deve pisliklerini azık olarak verdim. Hiç bir kimse kemik ve deve pisliği ile güzelleşmek istemesin.

İyi bil ki rivâyetleri yalanlamanın imkânı yoktur. İbn Abbâs ile İbn Mes'ûd'un görüşlerini birkaç yönden birleştirmek mümkündür:

a) Olabilir ki İbn Abbâs'ın zikrettiği hâdise önce cereyân etmiştir. Bunun üzerine Allah Teâlâ ona bu sûreyi indirmiştir. Sonra da Abdullah İbn Mes'ûd'un naklettiği gibi cinlerin yanına gitmekle emrolunmuştur.

b) Cin hâdisesinin bir kere gerçekleşmiş olduğunu farzetme durumunda Rasûlullah (s.a.) onlara gitmek ve kendilerine Kur'ân okumakla emrolunmuştur. Ancak Rasûlullah (s.a.), onların ne dediklerini ve ne yaptıklarını bilmiyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ kendisine şöyle ve şöyle oldu ve şöyle dediler diye vahyetmiştir.

c) Vak'a bir kere cereyân etmiştir ve Rasûlullah (s.a.) da onları görmüş, sözlerini işitmiştir. Onlar da kendisine îmân etmişlerdir. Sonra kavimlerine döndüklerinde hikâye tarzıyla kavimlerine, cereyân eden olayı nakletmişlerdir. İşte: «Doğrusu biz garîb bir Kur'ân dinledik.» sözleri bunun anlatımından ibârettir. Onlar; şöyle ve şöyle oldu, demişlerdir. Allah Teâlâ da Muhammed (a.s.)e onların kavimlerine ne söylediklerini anlatmak üzere bu âyeti vahyetmiştir.

Bu şekillerin her üçü de muhtemeldir, ancak yalanlama imkânı yoktur. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXX, 148-153).

Cinnlerin Mâhiyeti

Cinn; cins ismidir. Müfredi, cinnî'dir. İncillerde ve sâir eski kitablarda eski ve yeni milletlerde zikrolunagelmiştir. Frenklerin (génie), La-

tinlerin (génius) dedikleri de budur. En'âm sûresinde buyurulduğu üzere, Allah'ın gizli mahlûku olan cinleri müşrikler, ulûhiyyet derecesine çıkarıp Allah'a ortak koşmuşlardı ve o sûretle Allah'a oğullar ve kızlar uydurup cehâletle onlara tapmışlardı. Sâffât sûresinde buyurulduğu üzere, Allah ile Cinnîler arasında bir neseb uydurmuşlar, ma'bûdların doğma ve çoğalma fikrine zâhib olmuşlar, bir takımları da cinlerin gaybı bildiklerine i'tikâd ederek o sûretle onların tesallut ve istîlâlarına sebebiyyet vermişlerdi. Bu bâtıl akîdeler müteaddid âyetlerde redd ve ibtâl olunduğu gibi, bilhâssa bu sûrede Allah'ın birliği ve büyüklüğü ve cinler hakkındaki yanlış ve mübâlağalı akîdelerin butlânı anlatılmak üzere Kur'ân'ın onlar üzerindeki te'sîri ve cinnin her ne suretle olursa olsun, bir varlığı bulunmakla beraber, onların da müslüman ve kâfiri, iyisi kötüsü bulunduğu ve maamafih Allah'a karşı hiç birinin hükmü olmayıp hepsinin âciz ve mes'ûl olduğu ve hepsinin başına kıyâmetin kopacağı ve Allah'a îmân edenlerin onların şerlerinden korkmaması lâzım geleceği ve onların insana tasallut ve istilâları yine insanlardan bir takımları vâsıtasıyla olageldiği ve peygamberin bi'setiyle cinlerin cehâlet ve fetret zamanlarında oynadıkları rolleri oynayamaz oldukları ve çünkü bi'set-i Muhammediyye üzerine eskisi gibi sokulmak istedikleri yüksek mevkilerde kendilerini gözetleyen ve hulûllerine meydan vermeyen parlak ateşlerle karşılandıkları ve hâlâ buna inanmayıp fenâlıklarında devâm etmek isteyenler varsa da Allah'ın kudretine karşı onların hiç hükmü olmayıp Allah'a îmân edenlere hiç bir zarar yapamayacakları ve ancak kendileri helâk olup cehenneme odun olacakları ve buna böyle îmân etmiş cinlerin ise fenâlığa değil, hak ve sevâba hizmet ettikleri ve binâenaleyh Allah'tan başkasına duâ ve ibâdet edilmemesi ve; cinler gaybı bilir veya bir zarar yapabilir, zannederek aldanılmaması ve peygamberin de Allah'ın bir kulu olup Allah'ın emir ve izni olmayınca kimseye kendiliğinden ne menfaat, ne zarar yapamayacağı ve ancak Allah'tan gelen risâletler dâiresinde teblîğ yaptığı ve Allah'ın gaybına kimseyi âgâh etmeyip ancak dilediği bir Rasûle teblîğ etmek için bildirdiği ve şu halde bunun da gaybı bilmek olmayıp kat'î olarak bildirilmiş olan emirleri haber vermek demek olduğu ve her halde Allah'ın vaadleri yerini bulacağı ve Allah Teâlâ'nın gizli ve açık her şeyi bütün tafsîlâtıyla tamâmen bildiği anlatılmıştır.

En'âm sûresinde geçtiği ve lügat ehli ile müfessirlerin beyân ettiği üzere (جن) kelimesi, bu maddenin bütün iştikâkında aslı, bir şeyi duyulardan gizlemek mânâsını ifâde eder, (جنه - اجنه) onu örttü, gizledi (جن عليه الليل) gece üzerini örttü, bürüdü, (الجنة) kalkan yani siper, (الجنين) henüz doğmamış. rahimde mestûr çocuk, yâhud kabir, (الجنان); bâtındaki kalb; (الجنة) zemîni örtmüş bağ ve bostân, yâhud da histen gizli bağ, (الجنون) nefs ile akl arasına hâil ol-

muş delilik, bütün bu kelimelerde ve anlamlarında histen gizlilik mânâsı vardır.

İnsan mukâbili olarak isti'mâl olunan, yani görülen ve mahsûs olan insan değil de onun his ötesinde bulunan zihnî tasavvurları, tahayyülleri, irâdesi gibi ruhâniyyetle bir münâsebeti olan gizli kuvvetler mânâsına gelen cinn ismi, Râgıb'ın Müfredât'ta beyânına göre iki vech ile söylenir:

Birisi en çok yaygın olan mânâsıdır ki; insan mukâbilinde hislerden gizli olan alelumûm rûhânîlere denir, bu sûrette melâike ve şeytânlar dahi buna dâhil olur. Her melâike cinndir, her cinn melâike değildir.

Birisi de cinn, böyle rûhânîlerin hepsi değil, bazısıdır. Çünkü rûhânîler üç kısımdır.

a) Hepsi hayırlı melâikedir, yanlış iş yapmaz, insanı aldatmazlar, Allah'ın emrinden çıkmazlar.

b) Hepsi şerli şeytânlardır. İnsanı aldatır, şerre fenâlığa çalışırlar.

c) İkisi ortası, hayırlısı da vardır, şerlisi de. İşte hass mânâsıyla cinn bunlarda müteâreftir. İşbu Cinn sûresinde cinn, «Muhakkak ki içimizden sâlihler de vardır, teslîm olmuşlar da azgınlar da.» âyetlerinin delâletinden bunlar olduğu anlaşılıyor. Rahmân sûresinde geçen cânn ve cinn de bunlar demek oluyor. Cinnin cemâatına cinne denilir. (من الجنة والناس) gibi.

Hıristiyanların İncillerinde cinn çıkarmaktan bahseden bir hayli kelâm vardır. Bu sûrede de onlara ta'rîz eden noktalar, nükteler vardır.

Fransızca Larousse'ta «Génie» kelimesinde şöyle denilmiştir: Bu isim (Demon «favorable = uyar şeytân veya melek demek olan latince «Genius» kelimesinden) eskilerin re'yince herkesin iyi kötü hayatına hâkim olan divinité (ulûhiyyet) rü'yâda hoşgörünerek aldatan rûh, gnume, yani yahûdî tılsımcılarınca arzın sînesinde sâkin olup ondaki defîneleri beklediği iddiâ olunan ve gnuma denilen tabîat üstü cüceler «Sylphe» Ortaçağda Kelt ve Cermen mitolojilerinde hava cinni, bir iş yapmak için mahâret, zevk, meyl-i tabi'î, beşer zihninin varabileceği en yüksek derece, cinn fikirlilik, dehâ ve bununla muttasıf şahıs; dâhî.»

Bundan Firenklerin de cinnîye dâir eski ve yeni telakkîleri kısaca anlaşılmış oluyor. Bu da gösteriyor ki; müşrikler eskiden cinleri ulûhiyyet derecesine çıkararak onları tanrı ediniyorlardı. Dev, perî, melek, şeytân, cinnî nâmlarıyla anılan hayr ve şerr esrârengîz rûhânî mahlûkât veya muhayyelâtı türlü türlü ilâh tanıyarak onlara tapınan ve sûretlerini tasvîr eden ve onların havâslarına göre tılsımlar, sihirler yapan Sâbiîler Süryânîler, Kildânîler, Yûnânîler, Roma'lılar ve Câhiliyye arabları gibi sâir müşrikler bütün bunları cinn umûmı nâmı ile ilâhlaştırıyor ve «Cinnleri, Allah'a ortak koştular.» (En'am, 100), «O'nunla

cinnler arasında bir neseb bağı uydurdular.» (Sâffât, 158 âyetleriyle beyân olunduğu üzere, Allah'a ortak edip O'na oğullar, kızlar uyduruyorlardı. Sonrakiler de mehâret, işgüzârlık ve beşerin erebileceği en yüksek derece diye cinni, Geniyi, cinn fikirlilik, dehâ veya dâhî mânâsıyla büyültmüşler ki arapçada dehâ, hakkından gelinmez belâ mânâsındadır.

Yahûdîlerin Kabala denilen tılsımcıları ve sâhirleri, kâhinleri bunları ilâhlaştırmamakla beraber, Sâbiîler gibi tılsım ve sihr için esrârlı vâsıtalar olmak üzere ta'kîb etmişlerdi. Bunlar ta Hz. Nûh'a, Hz. İbrâhîm'e, Hz. Mûsâ'ya karşı gelenler tarafından ta'kîb olunagelmiş şeytânatlı şeyler olup Hz. Süleymân'a karşı da yapılmış ve mülkünde o sûretle fitne çıkarılmıştı. Fakat Sâd sûresinde geçtiği üzere netîcede Allah'ın inâyetiyle Süleymân Aleyhisselâm'a o şeytânatlı geniler, cinnîler, bennâ ve ğavvâs ve başkaları teshîr edilmiş çifte çifte prangalara bağlanarak esâret altında ağır ve ince işlerde istihdâm edilmişlerdi. Onun vefâtı üzerine esâretten kurtulmuş olan o şeytânlar; Süleymân, mülkünü bu ilimlerle idâre ederdi, cinleri, şeytânları bununla teshîr eylerdi, diye bir takım tılsım ve sihir kitâbları yazmışlardı. Bakara sûresinde beyân olunduğu vechile sonraki Yahûdîler Allah'ın kitâbı olan Tevrât'ı arkalarına atıp bir taraftan Süleymân Aleyhisselâm'ın mülküne, devletini idâre tarzına dâir diye ona yalandan bir takım küfriyyât isnâd ederek o şeytânların ilim nâmına halkı aldatmak üzere sihir ta'lîm için küfr ile uydurdukları eserlerin, bir taraftan da sihir ve tılsımla iştigâl edegelen Bâbilîlerden kalma Hârût ve Mârût hikâyeleri gibi şeylerin arkalarına düşerek, karıyı kocasından ayıracak sihir ve tılsım arkasına düşmüşlerdi, dini ve mucizeyi bir sihirbâzlık addedenler de bunlara aldananlardı. Hıristiyanlar da habîs rûhlu cinnîleri çıkarmak için cinlere ehemmiyyet vermişlerdi. Câhiliyye arabları da bütün bunların arasında çalkalanarak kendilerini sâhirlere, kâhinlere, cinlere kaptırmışlar ve bir yere, tenhâ vâdîye vardıkları vakit, oranın cinlerine sığınırlar ve bu sûretle onların istilâlarını artırırlardı. Bi'set-i Muhammediyye ile o cinlerin genilerin hadleri bildirilmiş, nûr-u Muhammedî ile Hak tarafından tepelerine indirilen ateşîn alevler, âyetler onları yakmaya başlamıştı. Ki işte bu sûrede cinlerin hadlerini tanıtarak Allah'ın birliğini ve büyüklüğünü, doğru ve ma'kûl rüşd yolunu gösterip cinlerin yalanlarına ve tecâvüzlerine sed çeken ve onları gökten inen şihâblar gibi yanarak yakacak olan Kur'ân'ın gerçekliğini ve onu getiren peygamberin vazîfe, galabe ve muvaffakiyyetini anlatmıştır ve onun için bu sûreyi de peygambere ilk nâzil olan Müzzemmil ve Müddessir sûreleri ta'kîb edecektir.

İslâm ulemâsı tarafından da cinlere dâir bahisler yapılmış, eserler yazılmıştır. Âkâm el-Mercân fî Ahkâm'il-Cânn bu bâbda meşhûr olan

kitâblardandır. Râzî, Tefsîr el-Kebîr'inde de cinlerin sübûtuna ve mâhiyyetine dâir epeyce uzun ve kelâmî bir bahis yapmıştır. Burada ona dâir de bir hulâsa yapmak muvâfık olacaktır.

Hakîm Fârâbî, Fusûs el-Hikem nâm eserinde melâikeyi şöyle ta'rîf etmiştir: Melâike; cevherleri ibdâî ilimler olan ilmî sûretlerdir. Nakışları bulunan levhalar gibi değil, ilimler bulunan göğüsler gibi de değil, belki kendiliğinden kâim olan ibdâ'î ilimlerdir ki en yüce emri mülâhaza ederler de onların hüviyyetlerinde mülâhaza ettikleri intibâ eyler. Ve onlar mutlaktırlar. Lâkin kudsî rûh onlara uyanık iken seslenir. Beşerî rûh da uykuda iken seslenir. Felsefî Sorular ve Cevâbları nâmındaki risâlesinde de cinnin mâhiyyeti hakkında sorulan suâle cevab olarak Fârâbî demiştir ki: Cinn, konuşmayan ve ölmeyen canlıdır. Bu ta'rîf, insanın konuşan ve ölen canlı diye ma'rûf olan ta'rîfinin tebeyyün ettiği taksîmin îcâbıdır. Ki şöyledir: Canlı; ya konuşan ve ölendir ki bu, insandır. Veya melektir. Veya konuşmayan fakat ölendir ki bu da hayvanlardır. Ki, o behâimdir. Veya ölmeyen ve konuşmayandır ki bu da cindir. Bunun üzerine suâl soran dedi ki: Kur'ân'daki «Cinnlerden bir tâife onu dinledi de...» kavl-i İlâhîsi buna münâkızdır. Zîrâ konuşmayan nasıl dinler ve nasıl söyler? Fârâbî buna cevâben demiştir ki: Münâkız değildir. Zîrâ onun için işitmek ve konuşmak mümkündür. Çünkü konuşmak ve telâffuz, nutuk denilen temyîzden ayrıdır. Bir çoğunu görürsün ki, canlı olmakla beraber konuşması yoktur. İnsanın sesi de bu parçaları ile onun için bu nevi'de canlı olması bakımından tabîîdir. Cinn envâından her nev'in sesine diğer nevi'lerden olan gayrisinin sesi yetişmediği gibi, bu parçalar ile insanın sesi de sâir hayvan nevi'lerinin seslerine muhâliftir. Ölmez, dememize gelince; Kur'ân ona delâlet eder. Bunun hâsılı söylemenin konuşmadan daha genel ve konuşmanın insana mahsûs olmasıdır. Nitekim mantıkta söz; söylenen ve düşünülen diye ikiye ayrılır. Lâkin insanın ta'rîfindeki konuşma söylenmiş söz müdür? Yoksa mantık mıdır? Fârâbî bunu söylenmiş söze hamletmiş oluyor ki bu nokta, zayıftır. İkinci olarak âyet ile istidlâl eksiktir. Çünkü bu âyetin diğer yerinde «Bilinen bir günün vaktine kadar» ifâdesi vardır. Demek ki Fârâbî esâs i'tibârıyla cinni inkâr etmemiş, mâhiyyetini bile ta'rîfe kadar gitmiştir. Ancak ölmeyen demesinde isâbet olmadığı gibi, konuşmayan demesinde de isâbet etmemiştir. Tâm hadd ile ta'rîf etmek isteyeceğine, eksik hadd olarak gizlice ölen canlı deseydi yanılmamış olurdu. İbn Sînâ Hudûd risâlesinde cinn; muhtelif şekillerde teşekkül eden hevâî bir hayvan, diye ta'rîf etmiş ve sonra da; bu, ismin şerhidir, demiştir. Fahreddîn Râzî de bunu inkâra hamlederek cinnin sübût ve nefyinde halk eski ve yeni ihtilâf etmiştir. Felsefecilerin ekserîsinden zâhir olan inkârdır. Çünkü Ebu Ali İbn Sînâ'nın bu ta'rîfden sonra bu, ismin şerhidir demesi; bu ta'rîf, bu lafızdan murâd olunan mânâyı şerh

etmektedir. Bu, hakîkatın harîçte vücûdu yoktur, demeye delâlet eder deyip isbâtı için tafsîlâta girişmiştir. Çünkü isme dayalı hadd yalnız ismin mefhûmunu şerh eder. İsimlendirilenin mâhiyyetini şerh eden hakîkî hadd gibi vücûduna delâlet etmez. Lâkin bundan yokluğuna delâlet mânâsı çıkarıp da inkâra haml eylemek de doğru olmaz. Zîrâ maksad, isimlendirdiği şeyle gizli olduğu için hakîki hadd ile hakîkatını ta'rîf kâbil olmadığını söylemek de olabilir.

Râzî'nin tahkîkine göre: Din mensûblarının hepsi de cinnin varlığını i'tirâf etmişler. Eski felsefecilerden ve rûhâniyyât sâhiblerinden bir çoğu da ona süflî ervâh demişler ve süflî rûhların icâbette daha çabuk fakat zayıf, felekî rûhların ise icâbette ağır fakat kuvvetli olduklarını iddiâ etmişlerdir. Ve cinnin varlığına kâil olanlar, mâhiyyeti hakkında ikiye ayrılmışlardır: Bir kısmı; ne cisim, ne de cisme hulûl eden cismânî olmayıp kendiliğinden kâim mücerred cevherler olduklarına kâil olmuşlar ve demişlerdir ki: Bunların ne cisim, ne de cismânî olmamaları, Allah'a eşit olmalarını gerektirmez, çünkü ne cisim ne de cismânî olmamak olumsuzluktur. Olumsuz sıfatlarda iştirâk, hakîkat ve mâhiyyette iştirâki gerektirmez. Nitekim arazlar, bir mahalle ihtiyâçta eşit olmakla beraber, mâhiyyetleri muhteliftir. Bazısı hayırlı, bazısı şer, bazısı hoş ve sevgili, bazısı da alçak ve hasîstir, kimisi iyi işlere yarar, kimisi de kötü işler yapar, bunları düşünebilmek için en yakın misâl, insanın nâtık nefsi ile onun beden üzerindeki fiilleridir. Bir şuûrdan hareket nasıl olabilir. Bu kısımdan bazıları da demişlerdir ki: Cinn, beşerin bedenlerinden ayrılmış olan rûhları ve nâtık nefisleridir. Bedenlerinden ayrılmakla rûhânî âlemde inkişâf ederek kuvvet ve kemâlleri artar, ayrıldıkları bedene benzer bir beden hudûsa gelince onun şeklini almaları sebebiyle, o ayrılmış olan rûhun bu bedene bir alâkası bulunur. Ve bu sûretle o ikinci bedeninin nefsine fiillerinde ve tedbîrinde yardım eder. Zîrâ cinsiyyet zamma illet olur. O ikinci nefis hayırlı nefislerden ise, ona yardımcı olan rûh, melek ve o yardım, ilhâm olur, şerîr ise o yardımcı şeytân ve o yardım da vesvese olur. Diğer kısım, cinlerin cisimli olduklarına kâil olmuşlar ve bunlardan bazıları şöyle demişlerdir: Cisimler, yer, mekân, cihet, uzunluk, genişlik, derinlik sıfatlarında müşterek olmakla beraber, sıfatta iştirâk tamâmen mâhiyyette iştirâki gerektirmeyeceğinden bunlar cismiyyetin arazından olur da hakîkât olmayabilir. Ve çünkü muhtelif mâhiyyetteki şeyler bazı lâzımlarda iştirâk edebilir ve cisimlerin latîf ve kesîf olarak taksîm edilebilmeleri cismiyyet hakîkatında müşterek oldukları halde yalnız letâfet ve kesâfet mefhûmlarıyla ayrılmış olmalarını îcâbetmez. Ve şu halde cismiyyet mefhûmu dediğimiz şeylerin hepsinde zâtî müştereki olmayan, bir arazî müştereki olabilir. Meselâ su mâhiyyeti, buhâr, akışkan ve katı hallerindeki değişimlerde su hakîkatından çıkmak lâzım gel-

meyeceği gibi, bir şey de hakîkatından çıkmaksızın hem muhtelif cisimler halinde görünmek, hem de cismiyyet onun bir arazı olup o cismiyyet ötesinde bir şey olarak bulunmak kâbil olur. Bu sûretle bazı havâî latîf cisimlerin mâhiyyette sâir havâî cisimler türlerine muhâlif bir mâhiyyette bulunması ve bundan bazı acâyib fiiller zuhûr etmesi tasavvur olunamayacak bir şey değildir. Cinler de bu sûretle muhtelif şekiller alabilir ve başkalarının gözüne bir şey görünmezken bazılarının gözüne cisimler halinde birçok şeyler görünebilir.

Mamafih diğer bir çokları bunu kabul etmemiş, cisimlerin zikrolunan vasıflarla mâhiyyetin tamâmında eşit olduklarına ve türlere ayrılmaları ona eklenmiş olan ayrı vasıflarla olduğuna kâil olmuşlar, bunlar da hayat hakîkatı nokta-i nazarından iki görüşe ayrılmışlardır.

Birincisi; Eş'arî'nin ve bütün tâbi'lerinin kavlidir ki; hayat için bünye şart değildir. Hayat hadd-ı zâtında bölünemeyen bir hakîkattır. Onun bir bünyede tecellî etmesi, hadd-i zâtında bir bünyeye bağlı olmasını gerektirmez. Bir bünyede tecellî eden hayat, ne onun bütününde, ne de ayrı ayrı bölümlerinin her birinde değildir. Cisim, cismiyyette eşit olmak hasebiyle, her cüz'le kâim olan hayat diğerinin misli olacağından bir şeyin hükmü mislinin hükmüne bağlı olamaz. Öyle olsa mütekâbilen o, ona; o, ona bağlı olacağından sonsuz devir lâzım gelir, sonsuz zamanda bir hayat husûle gelemezdi, bir arazın birçok mahallere birden hulûlü de ma'kûl değildir. Doğrusu büyük bir bünyede tecellî eden hayat, basît bir tek cüz'de de tecellî edebilir. Hakîkat i'tibârıyla hayat, madde ve cisimlerin bir tabîatı değil, Rabbânî bir emirdir. Onun için bir cüz'de büyük büyük cisimler tecellî edebilir. Ve bir göz, ortada bir bünye olmadığı halde, başkalarının göremediği bir cismi görebilir. Hattâ görmek için göz bile şart değildir. Allah Teâlâ murâd ederse, gözler kapalı iken bir parmak ucuyla bile gösterebilir. Cinler de böyle, bünyesi olmayan bir hayat kuvveti olmak üzere cisimlerin herhangi bir cüz'ünde görünür veya görünmeyebilir.

İkincisi; bu âlemdeki hayatta dedüksiyonların gösterdiğine göre bünye de şarttır. Cinnîlerin de cismânî bir bünyesi olabilir lâkin bizim her bünyeyi görmemiz lâzım gelmeyeceği gibi, gördüklerimizin de her cüz'ünü görmediğimiz ma'lûmdur. Şu halde gözlerimizin önünde nice nice bünyeler bulunurken biz, onları görmeyebiliriz. Nitekim mikropları alelâde bakışla göremediğimiz gibi, atmosferde, hislerimize hiç ilişmeyen dalgalar, ziyâlar da bulunabilir ve bunların bize uzak ve yakın, yüksek ve alçak olanları da bulunabilir. Biz, bütün cisimleri ve bütün cismânî ve fizikî kuvvetleri keşfetmiş değiliz. Şu halde gerek rûhânî, gerek cismânî bakımdan bizim hislerimizden saklı mahlûklar bulunduğunu inkâr etmek doğru değildir.

Böyle olmakla beraber, cinleri isbât edeceğiz diye, onların şeytân-

lıklarına kapılarak onları nazarlarda haddinden ziyâde büyütmeye ve onlardan gayblar, sırlar öğrenmek sevdâsıyla onların istîlâlarına düşmeye de kalkışmamalıdır. Onlara verilen kuvvet, insanın, idrâkine verilen kuvvetten yüksek değildir. Ve hepsi ilâhî kudret önünde hiçtir. Onun için «Her kim Rabbına îmân ederse; ecrinin eksiltilmesinden ve kendisine haksızlık edilmesinden korkmaz.» (Cinn, 13) buyurulduğu üzere, Allah'a cidden îmân edenler onlardan korkmaz ve onların istilâlarına uğramazlar. Kur'ân'ın nûru onları yakar.

Bu sûre bu hakîkatları anlatmış ve cinlerin vücûdunu, mes'ûliyyet ve mükellefiyyetlerini ve insanla ilişki ve benzeyişlerini haber vermekle beraber, hepsinin bir vahdet arz edecek mâhiyette olmayıp dilim dilim, boy boy, fırka fırka ayrılmış olduklarını ve toplansalar bile Allah'a ve Allah'ın emrine karşı bir şey yapmaktan ve gaybı bilmekten âciz ve onların fitne ve imtihân meydanlarında mahkûm bulunduklarını bildirmiştir.

Gerek Ahkâf sûresinde, gerek bu sûrede bir takım cinlerin peygambere gelip Kur'ân dinledikleri ve ona îmân ile cem'iyyetlerine dönüp nasîhat ederek davet eyledikleri zikr ve beyân olunmuş olduğunda şüphe yoksa da peygamberin onları görüp gôrmediği hakkında rivâyetler muhteliftir. (Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, VII, 5381-5391).

oOo

وَأَنَّا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًا ﴿٨﴾ وَأَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ
فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْآنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا رَصَدًا ﴿٩﴾ وَأَنَّا لَا نَدْرِي أَشَرٌّ أُرِيدَ بِمَنْ فِي الْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ
رَشَدًا ﴿١٠﴾

8 — Doğrusu biz, göğü yokladık da, onu sert bekçiler ve alevlerle doldurulmuş bulduk.

9 — Doğrusu biz, göğün dinlenebileceği bir yerinde oturmuştuk; ama şimdi kim onu dinleyecek olursa, kendisini gözetleyen bir alev buluyor.

10 — Doğrusu biz bilmiyoruz; yeryüzünde onlara kötülük mü dilenmiştir, yoksa Rabları onlara iyilik mi dilemiştir?

Sert Bekçiler

Allah Teâlâ Rasûlü Muhammed (s.a.)e Kur'ân'ı gönderip onu insanlara elçi olarak yolladığı sırada, yaşayan cinlerden bahsediyor. Allah'ın, Kur'ân'ı ve peygamberini koruma vâsıtalarından birisi de, göğün sert bekçiler ve alevlerle doldurulup her taraftan muhâfaza altına alınması ve daha önce orada oturan şeytânların, oturdukları yerlerden kovulmalarıdır. Tâ ki Kur'ân'dan bir şey kapıp kaçmasınlar ve bunu kâhinlerin diline verip de işin karışmasına, iltibâslar doğmasına ve sonra da hangisinin gerçek Kur'ân olduğunun bilinemeyip şaşırılmasına vesîle olmasınlar. Bu da Allah'ın kullarına rahmetinin, yaratıklarına lutfunun bir numûnesidir. Ayrıca değerli kitâbını koruyuşunun bir örneğidir. Bu sebeple cinnîler dediler ki: «Doğrusu biz, göğü yokladık da, onu sert bekçiler ve alevlerle doldurulmuş bulduk. Doğrusu biz, göğün dinlenebileceği bir yerinde oturmuştuk; ama şimdi kim onu dinleyecek olursa, kendisini gözetleyen bir alev buluyor.» Kim, bugün kulağını bir şeye verip bir lâf çalmak isterse, kendisini gözetleyen bir alev buluyor. Dolayısıyla bulunduğu noktayı aşıp oraya varamıyor. Aksine bu alev onu mahvedip yok ediyor. «Doğrusu biz bilmiyoruz; yeryüzünde onlara kötülük mü dilenmiştir, yoksa Rabları onlara iyilik mi dilemiştir.» Gökyüzünde meydana gelen bu durumun ne mâhiyette olduğunu bilmiyoruz. Bununla yeryüzünde bulunanlar için kötülük mü dilenmiştir, yoksa onlara Rabları iyilik mi dilemiştir? Bu da cinlerin ifâdelerindeki edep tavrını göstermektedir. Çünkü onlar kötülüğü bilinmeyen bir fâile, iyiliği de Allah'a izâfe etmişlerdir. Sahîh hadîste de; şer sana iliştirilemez, buyurulmuştur. Bundan önce yıldızlar onları kovalıyorlardı, ancak bu her zaman değil, zaman zaman oluyordu. Nitekim İbn Abbâs'ın hadîsinde denilir ki: Biz Rasûlullah (s.a.) ile beraber oturduğumuz sırada bir yıldız fırladı ve aydınlandı. Rasûlullah (s.a.); bunun hakkında ne dersiniz? dedi. Biz; büyük birisi doğuyor veya büyük birisi ölüyor, dedik. O; hayır, böyle değildir ancak Allah gökte bir emri yapmayı karârlaştırdığı zaman... diyerek daha önce Sebe' sûresinde tamâmını zikrettiğimiz hadîsi naklediyor. (Sebe', 23) İşte onların bunun sebebini araştırmalarına vesîle olan şey budur. Bu sebeple cinler, yeryüzünün Doğusuna ve Batısına dağıldılar. Rasûlullah'ı ashâbıyla beraber namazda Kur'ân okurken buldular ve gökyüzünün bu kişi nedeniyle kendilerinden korunup saklandığını anladılar. İçlerinden îmân edenler ona inandılar, geri kalanlar da isyân edip direndiler. Nitekim Ahkâf sûresinde (âyet, 29) bu husûsta İbn Abbâs'tan nakledilen hadîs yer almıştır. Şüphesiz ki bu durum ortaya çıkınca, yani gökyüzünde pek çok alevin onları kovalaması hali ortaya çıkınca, bu insanları ve cinleri rahatsız etti ve korkup ürktüler. Bunun, âlemin yıkılacağı anlamına geldiğini san-

dılar. Nitekim Süddî şöyle der: Yeryüzünde bir peygamber veya Allah'ın hâkim bir dini bulunmadığı sürece, gökyüzü korunmazdı. Şeytânlar Hz. Muhammed'in peygamberliğinden önce, dünya göğünde kendileri için oturacak yerler edinmişlerdi ve buradan gökyüzünde cereyân eden halleri dinlerlerdi. Allah Teâlâ Hz. Muhammed'i peygamber olarak gönderince, gecelerden bir gece taşlandılar. Bu durumu gören Tâif halkı dehşete kapılarak; gök sâkinleri helâk oldu, dediler. Çünkü gökyüzünde şiddetli ateşlerin ve alevlerin gidip geldiğini farkettiler. Kölelerini âzâd etmeye, hayvanlarını salıvermeye başladılar. Bunun üzerine Umeyr oğlu Amr oğlu Abd Yaleyl dedi ki : Ey Tâif halkı, yazıklar olsun size, mallarınızı toplayın ve yıldızların belirtilerine bakın. Eğer onlar olduğu gibi yerlerinde duruyorlarsa; gökyüzü halkı helâk olmaz. Bu Ebu Kebşe oğlunun yüzündendir. --Hz. Muhammed'i kasdediyordu— Eğer yıldızların yerlerinde durduklarını görmezseniz; bilin ki gökyüzü mahvolmuştur. Baktılar ki; yıldızlar yerlerinde duruyor, böylece gördüler ve mallarını sakladılar, onlara sâhib oldular. O gece şeytânlar feryâd-ü fîgân ettiler ve İblîs'e gelip başlarından geçeni ona haber verdiler. İblîs dedi ki: Yeryüzünün her tarafından birer avuç toprak getirin de onu koklayayım. Onlar birer avuç toprak getirdiler, İblîs onu koklayıp dedi ki: Adamınız Mekke'dedir. Nusaybin'li cinlerden yedi kişilik bir topluluğu oraya gönderdiler. Onlar Mekke'ye geldiler ve Rasûlullah (s.a.)ın Mescid-i Harâm'da namaza durmuş, Kur'ân okuduğunu gördüler. Kur'ân'a tutkunluklarından ona yaklaştılar. Öyle ki göğüsleri peygambere değecekti neredeyse. Sonra müslüman oldular. Bunun üzerine Allah Teâlâ, onların durumunu Hz. Peygambere haber verdi. Biz, Sîret kitâbının baş tarafında Hz. Peygamberin gönderilişi bölümünde bu konuyu uzun uzadıya açıkladık. Allah en iyisini bilendir. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

İZÂHI

Kur'ân'ın cinlerden kendi sözlerine dayanarak naklettiği bu vak'alar bize gösteriyor ki, onlar son risâletten önce —bilhâssa bundan önceki Hz. Îsâ'nın risâletiyle bu risâlet arasındaki zaman zarfında— rûhlar âlemiyle bağlantı kurmayı, orada melekler arasında, yeryüzünde bulunan mahlûkatla ilgili Allah'ın dilemesi ve takdîrine uygun olarak, yerine getirmek mükellefiyetinde bulundukları şeylere dâir konuşmalarına kulak vermeyi arzu ediyorlardı. Daha sonra da topladıkları bilgileri dostları kâhin ve bilgiç geçinenlere fısıldıyorlardı. Böylece bunlar, şeytânın emirlerine uygun olarak insanları birbirine düşürmeye devâm ediyorlardı. Bu kâhin ve bilgiç geçinenler, edindikleri pek az hakîkata birçok bâtıl karıştırarak bunları iki peygamber arasında geçen fetret devrinde insan topluluklarına yayıyorlardı.

Bunların şekilleri ve keyfiyetine dâir bize bir şey gelmemektedir. Zâten daha fazlasını bilmeye de gerek yoktur. Bize nakledilenler, bundan ibârettir.

Bu cinler topluluğu şöyle der: Semâya kulak vermek mümkün olmamakta. Onlar bunu arzu ettikleri zaman, âyette semâya dokunma ile ifâde edildiği gibi ona giden yolu güçlü bekçilerle korunmuş, yaklaşanları da şahâblarla taşlamakta bulunmaktaydılar. Üzerlerine şahâblar atılmakta, isâbet edenleri de öldürmekteydi. Böylece ilân etmiş oluyorlar ki, onlar beşerin gizli kaderine dâir bir şey bilmemekteler: «Yeryüzünde olanlara kötülük mü murâd edildi yoksa Rabları onlara bir iyilik mi dilemiştir, doğrusu biz bilmeyiz.»

İşte bu gayb âlemi, Allah Teâlâ'nın ilmine bırakılmıştır. O'ndan başkası onu bilemez. Bize gelince, Allah yeryüzünde kullarına ne takdîr etmiştir bilemeyiz. Şer takdîr edip onları böylece dalâlete mi terk etmiş yoksa baştan başa hayırdan ibâret olan hidâyet mi takdîr etmiş biz bunları bilemeyiz.

Kâhinlerin gayba dâir bilgilerini dayandırdıkları kaynak bu olunca ve bunlar da gayba dâir bir şey bilmediklerini ilân edince, söylenecek her söz bitmiş ve beslenen kanâat da boşa çıkmıştır. Kâhin ve falcıların işi de böylece son olur. Gaybı bilmek, sâdece Allah'a mahsûstur. Ona dâir bilgi vermeye veya haberler nakletmeye hiç kimsenin hakkı yoktur. Kur'ân-ı Kerîm, insan aklının bu kabîlden her türlü vehim ve inanıştan kurtulmasını ilân etmektedir.

Ve o günden itibâren de beşerin rüşde erdiğini bütün hurâfelerden efsânelerden kurtulduğunu duyurmuştur.

O bekçiler nerede dururlar? Kimlerdir? Şahâblarla şeytânları nasıl taşlarlar? Bütün bunlar hakkında Kur'ân bize bir şey açıklamamakta, nakillerde de bir şey bulunmamaktadır. Bu iki kaynaktan başka da gayba dâir bilgi edineceğimiz hiç bir kaynak yoktur.

Bunlara dâir geniş bilgide fayda olsaydı, hiç şüphesiz Allah Teâlâ bize bildirirdi. Bildirmeyince de bu mevzûda gayretimiz, lüzumsuz şeyle uğraşma olur. Hayatımıza ve bilgimize ise faydalı hiç bir şey ilâve etmiş olmaz.

Şahâblara dâir münâkaşa ve itirâzlara da hiç mahal yoktur. Onlar, peygamberden önce de sonra da, kendi kanunlarına uygun bir şekilde hareket ederler. Bu kanunları da gök bilginleri doğru veya hatâlı olarak açıklamaktadırlar. Bu nazariyelerin doğruluğunu farz etsek bile bu husûs bizim mevzûmuza girmemektedir. Semâya çıkmaya çalıştıkları zaman da, şeytânların şahâblarla taşlanmasında bir mâni yoktur. Bu şahâbların atılması veya atılmaması Allah Teâlâ'nın irâdesi dâhilinde cereyân eder.

Bunlar hakkında mücerred temsîl ve tasvîrden ibâret olarak görüş

beyân edenlere gelince; Allah, her türlü bâtılla karışmış bir beyân ve açıklamadan bizi muhâfaza buyursun. Onlara göre bu gibi âyetleri zâhiri ile ele almak câiz değildir. Onları bu hükme götüren sebep ise bunların Kur'ân'ı anlamaya, zihinlerinde Kur'ân'dan başka kaynaklardan edindikleri bilgiler ve karârlaştırdıkları bir takım peşin hükümlerle girişmiş olmalarıdır. Kur'ân'ın tefsîrini de işte bu ön fikirlere uygun bir şekilde yapmak isterler. Bu sebepten de melekleri, hayır ve itâat kuvvetlerinin, şeytânları ise şer ve günâh kuvvetlerinin temsîli kabul ederler, taşlamayı da koruma ve himâye ile izâha kalkışırlar. Bunlar diğer kusûrları da böylece te'vîl ederler. Yine Kur'ân'a bakmadan peşin hükümle, melekler, şeytânlar ve cinler birer isimden ibârettirler. Bunların mücessem varlıklar olması mümkün değildir. Onların hissî hareketleri, veya fiilî herhangi bir te'sîrleri de olamaz demektedirler.

Bu kimseler bu noktaya nereden geldiler? Kur'ân'ın ve hadîslerin koymuş olduğu kat'î hükümleri, kendi düşüncelerine göre değiştirme yoluna nasıl girdiler?

Kur'ân'ı anlama ve tefsîrinde, İslâmî tasavvur ve onun meydana gelişinde en doğru yol; insanın, zihninden bütün ön fikirleri atması ve Kur'ân'a aklında ve şuûrunda önceden yerleşmiş düşünce ve hükümler bulunmaksızın yönelmesidir. Ve bütün hükümlerini de Kur'ân ve hadîslerin, bu varlığın hakîkatları tasvîrine göre binâ etmesi gerekir. Bu husûs esâs alındığı takdîrde Kur'ân ve hadîslere Kur'ân'dan başka şeylerle hüküm verilmez ve Kur'ân'ın koymuş olduğu bir esâs da başka şeylerle kaldırılmaz veya te'vîl edilmez. Kur'ân'ın kaldırdığı veya bâtıl saydığı bir şey de Kur'ân'da vardır denilemez. Kur'ân'da beyân edilen mevcûd müsbet veya menfî hükümlerin dışında kalan mevzûlarda ise aklın ve tecrübenin yol gösterdiği ölçülerde dilediği şeyleri söylemek hakkıdır.

Biz bu durumu tabiî ki Kur'ân'a îmân edenlere söylüyoruz. Bununla beraber onlar, Kur'ân'ın bu nasslarını, akıllarındaki ön hükümlere ve zihinlerindeki peşin düşüncelere uyması için te'vîl etmektedirler. Sebebi de mevcûdâtın, kendilerince hakîkat zannettikleri görüşlerine uygun olsun gayretidir.

Kur'ân'a îmân etmeyenlere gelince, bunları ilim kabul etmiyor diyerek bu tasavvurların reddine gidiyorlar. Bunlar hakîkaten gülünç bir durumdadırlar. Zîrâ ilim, elle tutulur, gözle görülür ve tecrübe altına alınabilen şeylerin zâhirî sırlarını dahi bilmez. Hal böyle iken, onların varlığını nasıl inkâr eder. Varlığını inkâr şöyle dursun, hakîkî bilginlerin birçoğu dindârların inandığı gibi gayba inanmaya başlamışlar veya hiç değilse bilmedikleri şeyleri inkâr etmemektedirler. Zîrâ onlar, ilmî metodlarla yaptıkları tecrübeler sırasında ilmin son hudûduna vardıklarını sandıkları bir sırada kendilerini birçok meçhûllerin önün-

de bulmuşlardır. Bu durum karşısında kuru iddiâlara kalkışmaksızın şerefli tâm bir ilim tevâzuu göstermişlerdir.

Dinin ve gaybın hakîkatlarını inkâr edip ilim ve fikir adamı geçinen birçoklarının yaptığı gibi gayb hakkında ileri geri de konuşmamışlardır.

Şüphesiz etrafımızdaki kâinât, sırlarla kuşatılmıştır. Rûhlarla ma'mûr, kuvvetlerle tahkîm edilmiştir... Kur'ân'ın bu sûresi diğerleri gibi bu varlığın hakîkatlarından bazı taraflarını bize beyân etmekte, bu kâinât ve içinde bulunan bizim hayatımıza ve benliğimize te'sîr icrâ eden, etrafımızda haykırıp duran canlılar, rûhlar ve kuvvetler hakkında sağlam hakîkî tasavvurlar kurmamıza yardımcı olmaktadır.

İşte bu düşünce müslümanı diğerinden ayırır, vehim, hurâfe, kuru iddiâ ve ileri geri konuşmadan alıkoyar. Bunun sebebi Kur'ân ve Sünnet'e bağlılığıdır. Müslüman bütün tasavvurlarını bütün söz ve tefsîrlerini bu ikisine göre ayarlar.

Bu noktada insan aklına, meçhûlün ufuklarında araştırmalar yapması için muayyen bir sâhâ bırakılmıştır. İslâm bunu şiddetle teşvîk eder. Fakat bu muayyen sâhânın ötesinde bu aklın araştırmalar yapma kudreti yoktur. Zîrâ bu araştırmasına da ihtiyâç bulunmamaktadır. Yeryüzü halîfeliğinde buna ihtiyâç bulunmadığı gibi, onun için buna ulaşma imkânı da yoktur. Bu husûsta ona yardım etmenin de bir anlamı yoktur. Zîrâ bu gibi şeyler onun işi değildir. İhtisâs sâhâsını teşkîl etmez. Bu sebeble ona verilen zarûrî bilgi; kâinâtta bulunduğu yeri, etrafında bulunan şeylere kıyâsla bilebilmesi kadardır. Muhakkak ki Allah Teâlâ, bunu ona açıklamayı tekeffül etmiştir. Zîrâ o, onun gücünden çok daha büyüktür. Binâenaleyh, ona tâkatı nisbetinde bilmeyi verdi. Melekler, şeytânlar, rûh, hayatın başlangıç ve sonu bu kabil gaybtandır. Allah'ın hidâyetiyle hidâyete erenlere gelince; onlar, Allah'ın kitâblarında ve peygamberlerinin sözlerinde açıklamış olduğu kadarıyla iktifâ ederler. Yaratıcının bunlarda görülen azametini, mahlûkattaki hikmetlerini, âlemlerden ve rûhlardan ibâret yeryüzünde insanın durumunu düşünmeye yönelirler. Bütün kâbiliyetlerini, keşiflere; gerek bu yeryüzünün hudûdları dâhilinde ve gerekse etrafındaki cisimlerde olsun aklın erebildiği ilimlere sarfederler. Bildiklerini pratik hayata, istihsâle, yeryüzünün i'mârına ve orada Allah'a hilâfet vazîfesini yapmaya çalışırlar. Allah'ın hidâyetiyle ve O'na yönelerek ve hangi mertebeye yükselmeye davet ettiyse ona yükselerek devâm ederler.

Allah'ın hidâyetine erişmeyen kimselere gelince, onlar da iki büyük kısma ayrılırlar:

Birinci grup, kısa akıllarıyla durmadan Allah Teâlâ'nın hudûtsuz zâtını kavramaya, indirilmiş kitâbların dışında gaybın hakîkatını öğrenmeye çalışırlar. Varlığı açıklamaya ve bir esâsa bağlamaya uğraşan fel-

sefeciler bu gruptandırlar. Ve bunların sarp bir dağın zirvesine tırmanmaya çalışan çocuklar gibi ayakları dâimâ kaymaktadır. Veyahut bu varlık problemini çözmeye çalışıp dururlar. Henüz kâinât alfabesinin harflerini bilmezken tamâmının sırrını çözmeye çalışırlar. Onların bu fikirleri gülünçtür. Bunlar üstelik büyük filozof sayılırlar. Kur'ân'ın inşâ ettiği açık, doğru ve güzel sistemiyle karşılaştırıldığı vakit hakîkaten gülünç olduğu görülür. Tökezlenmeleriyle, kaymalarıyla, ayrılıklarıyla ve dağınıklıklarıyla gülünçtürler, bu varlığı açıklamalarını, varlığın azametiyle kıyâslayınca ortaya çıkan cücelikleriyle de gülünçtürler. Bu hükümden ne büyük Yunan filozoflarını, ne düşünce metodunda onları taklîd eden müslüman filozoflarını, ne de çağımızın yeni filozoflarını ayırd etmiyorum. Bu durum, varlık hakkındaki onların görüşü ile İslâm görüşü kıyâslandığı zaman böyledir.

Grubun birincisi işte bunlardır. İkinci gruba gelince, bunlar, bu gibi mevzûlarla uğraşmaktan bir fayda elde edemeyecekleri kanâatıyla bunlardan vazgeçerek kendilerini tecrübî ve tatbîkî ilimlere vermişlerdir. Allah'ın bu husûsta hidâyetine mazhar olmaksızın Allah'a ulaşmak ise nasıl mümkün olabilir. Bu görüş sâhipleri bilhâssa onsekizinci ve ondokuzuncu asırlar arasında aşırılıklarının zirvesine erişmişlerdir. Fakat bu asrın başından itibâren ilim gurûruna kapılmış olan bu âlimler gözleri önünde maddenin değişip ışığa dönüşmesi ve bunun kanununun hakîkatını çözememeleri karşısında uyanmaya başladılar.

İslâm, kesin bilgi kalesinde hiç değişmeyen sâbit kalmış, meçhûllerden, beşeriyete faydalı olacak kadarını vermektedir. Aklî gücünü yeryüzünde halîfeliğini sağlayacak şekilde takviye etmiş, akıllarına emniyetle hareket edebilecekleri bir sâhâ hazırlamıştır. Onları meçhûl ve meçhûl olmayan mevzûların en sağlamına yöneltmiştir. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XV, 303-308).

——————oOo——————

وَأَنَّا مِنَّا الصَّٰلِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذَٰلِكَ ۖ كُنَّا طَرَآئِقَ قِدَدًا ﴿١١﴾ وَأَنَّا ظَنَنَّآ أَن لَّن نُّعْجِزَ اللَّهَ فِى الْأَرْضِ وَلَن نُّعْجِزَهُۥ
هَرَبًا ﴿١٢﴾ وَأَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدَىٰٓ ءَامَنَّا بِهِۦ ۖ فَمَن يُؤْمِنۢ بِرَبِّهِۦ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًا ﴿١٣﴾ وَأَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ
وَمِنَّا الْقَٰسِطُونَ ۖ فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُو۟لَٰٓئِكَ تَحَرَّوْا۟ رَشَدًا ﴿١٤﴾ وَأَمَّا الْقَٰسِطُونَ فَكَانُوا۟ لِجَهَنَّمَ حَطَبًا ﴿١٥﴾
وَأَن لَّوِ ٱسْتَقَٰمُوا۟ عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقَيْنَٰهُم مَّآءً غَدَقًا ﴿١٦﴾ لِّنَفْتِنَهُمْ فِيهِ ۚ وَمَن يُعْرِضْ عَن ذِكْرِ رَبِّهِۦ يَسْلُكْهُ
عَذَابًا صَعَدًا ﴿١٧﴾

11 — Gerçekten aramızda, sâlihler de vardır ve bundan aşağı olanlar da. Biz, türlü türlü yollara ayrılmışız.

12 — Doğrusu biz, yeryüzünde kalsak da Allah'ı âciz bırakamayacağımızı, kaçsak da O'nu aslâ âciz bırakamayacağımızı anladık.

13 — Doğrusu biz, hidâyeti işittiğimizde ona inandık. Kim Rabbına îmân ederse; o, ecrinin eksiltilmesinden ve kendisine haksızlık edilmesinden korkmaz.

14 — İçimizde teslîm olanlar da vardır, kendine yazık edenler de. Kim teslîm olursa; işte onlar, doğru yolu aramış olanlardır.

15 — Kendilerine yazık edenlere gelince; onlar da, cehenneme odun oldular.

16 — Şâyet onlar, yol üzerinde istikâmeti bulmuş olsalardı; onlara bol bol su içirirdik.

17 — Ki onları bununla tecrübe edelim. Kim Rabbının zikrinden yüz çevirirse; onu, gittikçe artan bir azâba uğratır.

Cinlerin Sâlihleri

Allah Teâlâ, cinlerden haber vererek onların kendi aralarında şöyle konuştuklarını bildiriyor: «Gerçekten aramızda, sâlihler de vardır ve bundan aşağı olanlar da.» Yani sâlih olmayanlar da. «Biz, türlü türlü yollara ayrılmışız.» Muhtelif yollara ve farklı görüşlere bölünüp parçalanmışız. İbn Abbâs, Mücâhid ve bir başkası bu ifâdeye şöyle mânâ vermişlerdir: İçimizden mü'min olan da var, kâfir olan da. Ahmed İbn Süleymân en-Necâd, Emâlî isimli eserinde der ki: Bize Eslem İbn Sehl... Ebu Muâviye'den nakletti ki; o, A'meş'in şöyle dediğini işittim, demiş: Bize bir cinnî gidip gelirdi. Ben kendisine; en çok sevdiğiniz yemek nedir? dedim. O; pirinç, dedi. Biz ona pirinç yemeği getirdik. Ben, lokmaların kalktığını görüyor, ancak cinlerden hiçbirini görmüyordum. Dedim ki: Bizde bulunan bu mezheb sâhiplerinden sizde de var mı? Evet, dedi. Ben; sizdeki Râfızîler ne durumdadır? dedim de o; içimizdeki en kötüleri onlardır, dedi. Ben, bu rivâyetin isnâdını şeyhimiz Hâfız Ebu'l-Haccâc el-Mızzî'ye sunduğumda, o; bu rivâyetin A'meş'e isnâdı sahîhtir, dedi.

Hâfız İbn Asâkir Şâm'lı Abbâs İbn Ahmed'in hâl tercümesinde şöyle der: Ben, geceleyin evimde bulunduğum bir sırada bazı cinnîlerin şu şiiri okuduklarını işittim:

Öyle gönüller var ki; sevgi onları temizlemiş,
Ve yolları doğulardan batılardan bağlanmış.
Allah sevgisiyle koşarlar, Allah onların Rabbıdır,
Yaratıklardan uzaklaşıp gönülleri Allah'a bağlanmıştır.

«Doğrusu biz, yeryüzünde kalsak da Allah'ı âciz bırakamayacağımızı, kaçsak da O'nu aslâ âciz bırakamayacağımızı anladık.» Biz, Allah'ın kudretinin üzerimizde hâkim olduğunu, istesek ve kaçmaya çalışsak da, yeryüzünde Allah'ı âciz bırakamayacağımızı, her yerde O'nun bizim üzerimizde Kâdir-i Mutlak olduğunu anladık. «Doğrusu biz, hidâyeti işittiğimizde ona inandık.» Bununla övünüyorlardı. Bu, yüce bir şeref, üstün bir nitelik ve övünülebilecek bir özelliktir.

«Kim Rabbına îmân ederse; o, ecrinin eksiltilmesinden ve kendisine haksızlık edilmesinden korkmaz.» İbn Abbâs, Katâde ve başkaları der ki: İyiliğinin eksiltilmesinden veya kendi yaptığından başka kötülüklerin üzerine yüklenmesinden korkmaz. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi : «Kim de inanmış olarak sâlih ameller işlerse; o, zulümden ve hakkının yenmesinden korkmaz.» (Tâhâ, 112).

«İçimizde teslîm olanlar da vardır, kendine yazık edenler de.» İçimizden kimimiz müslümandır, kimimiz azgın. Hakkı çiğneyip aşan. Buradaki (القاسط) kelimesi âdil anlamına gelen (المقسط) kelimesinin tersidir.

«Kim teslîm olursa; işte onlar, doğru yolu aramış olanlardır.» Kendileri için kurtuluşu arayanlardır. «Kendilerine yazık edenlere gelince; onlar da, cehenneme odun oldular.» Cehennemin kendileriyle ısıtıldığı yakıt oldular.

«Şâyet onlar, yol üzerinde istikâmeti bulmuş olsalardı; onlara bol bol su içirirdik. Ki onları bununla tecrübe edelim.» Tefsîrciler bu âyetin mânâsı üzerinde iki ayrı görüş serdetmişlerdir:

1 — Eğer azgınlar, İslâm yolunda dosdoğru istikâmete girseler, dönüp müslüman olsalar ve bu istikâmette devâm edip gitselerdi; onlara bol bol su verirdik. Bu bol sudan maksad, rızık genişliğidir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur: «Eğer onlar; Tevrât'ı, İncil'i ve kendilerine Rablarından indirilmiş olanı, dosdoğru tutsalardı; muhakkak ki hem üstlerinden hem de ayaklarının altlarından yiyeceklerdi.» (Mâide, 66), «Şâyet kasabaların halkı inanmış ve sakınmış olsalardı; elbette üzerlerine gökten ve yerden bereketler açardık.» (A'râf, 96). Bu takdîrde «Onları bununla tecrübe edelim» kavlinin mânâsı; onları deneyip imtihân edelim, demek olur. Nitekim Mâlik, Zeyd İbn Eslem'den nakleder ki; o, buraya şöyle anlam vermiştir: Kimin hidâyet üzere devâm edip gittiğini, kimin de azgınlığa yuvarlandığını tecrübe edelim. Avfî de İbn Abbâs'tan nakleder ki; «Şâyet onlar, yol üzerinde istikâmeti bulmuş olsalardı» kavlindeki istikâmetten maksad, itâattır, demiştir.

Mücâhid ise; yoldan maksad, İslâm'dır, der. Saîd İbn Cübeyr, Saîd İbn Müseyyeb, Atâ, Süddî ve Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî de böyle derler. Katâde «Şâyet onlar, yol üzerinde istikâmeti bulmuş olsalardı.» kavline şöyle mânâ vermiştir: Eğer onların hepsi inanmış olsalardı; yeryüzünü onlar için genişletirdik. Mücâhid ise «Şâyet onlar, yol üzerinde istikâmeti bulmuş olsalardı» kavlindeki yolun, Hak yolu olduğunu söylemiştir. Dahhâk da böyle söyler ve yukarıda zikrettiğimiz bu iki âyeti buna delil getirir. Bunlar ve çoğunluk, buradaki «tecrübe edelim» kavline imtihân ve deneme anlamını vermişlerdir. Mukâtil der ki: Bu âyet; yedi yıl yağmur yağmayınca Kureyş'li kâfirler hakkında nâzil olmuştur.

2 — «Şâyet onlar, yol üzerinde istikâmeti bulmuş olsalardı» Sapık yola istikâmet tutturmuş olsalardı, «Onlara bol bol su içirirdik.» Onları kötülüğe götürmek için rızıklarını derece derece genişletirdik. Nitekim Allah Teâlâ'nın şu kavilleri de bu anlamdadır: «Onlar, kendilerine hatırlatılan şeyleri unutunca; Biz de kendilerine her şeyin kapılarını açtık. Nihâyet kendilerine verilen o şeyler yüzünden sevinince; onları, ansızın yakaladık ve bütün ümitlerinden mahrûm kaldılar.» (En'âm, 44), «Zannederler mi ki; kendilerine mal ve oğullar vermekle, iyiliklerde onlar için acele davranmaktayız? Hayır farkında değiller.» (Mü'minûn, 55-56). Bu, Ebu Miclez'in sözüdür. O; «Şâyet onlar, yol üzerinde istikâmeti bulmuş olsalardı» kavlindeki yoldan maksad, sapıklık yoludur, demiştir. İbn Cerîr Taberî ve İbn Ebu Hâtim böyle rivâyet ederler. Beğavî de, Rebî' İbn Enes, Zeyd İbn Eslem ve Kelbî ile İbn Keysân'dan böyle nakleder. Bu âyetin devâmındaki «Ki onları bununla tecrübe edelim» kavli bu yönelişi te'yîd edici niteliktedir.

«Kim Rabbının zikrinden yüz çevirirse; onu, gittikçe artan bir azâba uğratır.» Gittikçe artıp şiddetlenen, elem verici bir azâba. İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Katâde ve İbn Zeyd; gittikçe artan bir azâba kavlinin, birlikte rahat etme imkânı bulunmayan sıkıntılar ve meşakkatler anlamına geldiğini söylemişlerdir. İbn Abbâs, bunun cehennemde bir dağ olduğunu söylerken, Saîd İbn Cübeyr onun, cehennemde bir kuyu olduğunu söylemiştir.

وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا ﴿١٨﴾ وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ
لِبَدًا ﴿١٩﴾ قُلْ إِنَّمَا أَدْعُو رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا ﴿٢٠﴾ قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا ﴿٢١﴾ قُلْ إِنِّي
لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴿٢٢﴾ إِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللَّهِ وَرِسَالَاتِهِ وَمَنْ يَعْصِ
اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ﴿٢٣﴾ حَتَّى إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ

مَنْ أَضْعَفُ نَاصِرًا وَأَقَلُّ عَدَدًا ﴿٢٤﴾

18 — Muhakkak ki mescidler, Allah içindir. Öyleyse Allah ile beraber başkasına ibâdet etmeyin.

19 — Doğrusu Allah'ın kulu, kalkıp O'na yalvarınca; neredeyse çevresinde keçe gibi oluyorlardı.

20 — De ki: Ben, ancak Rabbıma yalvarırım. Ve O'na hiç kimseyi ortak koşmam.

21 — De ki: Ben, size zarar vermeye de, iyilik yapmaya da muktedir değilim.

22 — De ki: Doğrusu kimse beni Allah'a karşı savunamaz. Ve ben O'ndan başka bir sığınak da bulamam.

23 — Benim vazîfem, ancak Allah katından olanı ve O'nun risâletlerini teblîğ etmektir. Kim, Allah'a ve Rasûlüne isyân ederse; muhakkak ki onun için, cehennem ateşi vardır. Orada ebediyyen kalacaklardır.

24 — Nihâyet kendilerine va'dedilenleri gördükleri zaman, kimin yardımcısının daha zayıf ve sayıca daha az olduğunu bileceklerdir.

Allah Teâlâ kullarına yalnız ve yalnız kendisine ibâdet etmelerini, kendisine başkasını ortak koşmamalarını emrederek buyuruyor ki: «Muhakkak ki mescidler, Allah içindir. Öyleyse Allah ile beraber başkasına ibâdet etmeyin.» Katâde der ki: Yahûdî ve Hıristiyanlar, havralarına ve kiliselerine girdiklerinde Allah'a şirk koşarlardı. Bu sebeple Allah Teâlâ Nebiy-yi Zîşânına; yalnız ve yalnız kendisinin birliğini haykırmalarını emretmiştir. İbn Ebu Hâtim der ki: Ali İbn Hüseyn... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiştir: Bu âyetin indiği gün, yeryüzünde Kâbe'deki Mescid-i Harâm ve mukaddes evdeki İlyâ mescidinden başka bir mescid yoktu. A'meş der ki: Cinler; ey Allah'ın Rasûlü, bize izin ver de seninle birlikte mescidinde namaza duralım, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, «Muhakkak ki mescidler, Allah içindir. Öyleyse Allah ile beraber başkasına ibâdet etmeyin.» âyetini indirdi ve böylece; namaz kılın, ama insanların arasına karışmayın, denildi. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Saîd İbn Cübeyr'-

den nakletti ki; o, «Muhakkak ki mescidler...» âyeti hakkında şöyle demiş: Cinler Hz. Peygambere: Biz mescide nasıl gelebiliriz? Biz onlardan uzağız, dediler. Yani namaza nasıl katılabiliriz? Biz senden uzağız, dediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu. Süfyân der ki: Husayf, İkrime'nin bu âyetin bütün mescidler hakkında nâzil olduğunu söylediğini bildirir. Saîd İbn Cübeyr ise bu âyetin secdeye katılan organlar hakkında nâzil olduğunu söyler. Yani secde yapan organlar Allah içindir, onlarla Allah'tan başkasına secde etmeyin. Bu konuda bir de sahîh hadîs rivâyet edilir. Abdullah İbn Tâvûs, İbn Abbâs'tan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Ben, yedi kemiğim üzerine secde etmekle emrolundum: Alın kemiği —eliyle burnunu gösterdi— iki el, iki diz ve iki ayağın çevresi.

«Doğrusu Allah'ın kulu, kalkıp O'na yalvarınca; neredeyse çevresinde keçe gibi oluyorlardı.» Avfî, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Cinler Hz. Peygamberin Kur'ân okuduğunu işitince; onun okuduğu Kur'ân'a tutkunluklarından dolayı üzerine yığılıverdiler. Peygambere yaklaştılar, nihâyet peygamber onların durumunu bilmeden bu sûrenin baştarafını okumaya başladı. Onlar Kur'ân'ı dinliyorlardı. Bu, Zübeyr İbn Avâm'dan da rivâyet edilen görüştür. İbn Cerîr Taberî der ki: Bana Muhammed İbn Ma'mer... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Cinler, kendi kavimlerine dediler ki: «Doğrusu Allah'ın kulu, kalkıp O'na yalvarınca; neredeyse çevresinde keçe gibi oluyorlardı.» Yani onlar peygamberin ve ashâbının namaz kıldığını, rükû'a ve secdeye vardıklarını görünce; ashâbının peygambere itâatından hayrete düştüler de kendi kavimlerine «Doğrusu Allah'ın kulu, kalkıp O'na yalvarınca; neredeyse çevresinde keçe gibi oluyorlardı.» dediler. Bu ikinci görüş de Saîd İbn Cübeyr'den rivâyet edilmiştir.

Hasan der ki: Rasûlullah (s.a.), Lâ İlâhe İllallah diyerek kalkıp insanları gerçek Rablarına davet edince; araplar ona karşı toplandılar. Katâde de bu âyetin tefsîrinde der ki: İnsanlar ve cinler bu dini söndürmek için toplandılar, ama Allah Teâlâ onu desteklemek, ileri götürmek ve karşı çıkanlara üstün kılmak üzere onları durdurdu. Bu üçüncü görüş de İbn Abbâs, Mücâhid ve Saîd İbn Cübeyr'den rivâyet edilmiştir. İbn Zeyd'in ve İbn Cerîr Taberî'nin de tercîh ettiği görüş budur. Müteâkib ifâdeden de açıkça bu görüş anlaşılmaktadır: «De ki: Ben, ancak Rabbıma yalvarırım. Ve O'na hiç kimseyi ortak koşmam.» Yani Hz. Peygambere işkence edilip karşı çıkılıp yalanlayarak aleyhinde toplanılınca; getirdiği hakkı ibtâl etmek üzere herkes ona düşmanlıkta birleşince; o: «Ben, ancak Rabbıma yalvarırım.» demiştir. Yalnız ve yalnız eşi ve benzeri olmayan Rabbıma ibâdet eder, ücretimi O'ndan diler ve O'na dayanıp tevekkül ederim. «Ve O'na hiç kimseyi ortak koşmam.» demiştir.

«De ki: Ben, size zarar vermeye de, iyilik yapmaya da muktedir değilim.» Ben, yalnızca sizin gibi bir beşerim ve bana sadece vahyedilmektedir. Ben, Allah'ın kullarından bir kulum. Sizi doğru yola sevketmek veya eğri yola götürmek konusunda elimden bir şey gelmez. Her şeyin varıp duracağı yer Azîz ve Celîl olan Allah'tır. Ve arkasından da Rasûlullah, Allah'a karşı hiç bir kimsenin kendisini savunup müdâfaa edemeyeceğini haber veriyor. Ve diyor ki: Eğer ben, O'na isyân etmiş olsam, hiç bir kimse beni O'nun azâbından kurtaramaz. «Ve ben, O'ndan başka bir sığınak da bulamam.» Mücâhid, Katâde ve Süddî (ملتحداً) kelimesine, sığınak anlamını vermişlerdir. Bir başka rivâyette de Katâde bu kelimeye yardımcı ve sığınak anlamı veya dost ve barınak anlamını vermiştir.

«Benim vazîfem, ancak Allah katından olanı ve O'nun risâletlerini teblîğ etmektir.» Bazıları derler ki; Bu ifâde «Ve ben O'ndan başka bir sığınak da bulamam.» kavlinden istisnâdır. Yani Ben, O'ndan başka bir sığınak bulamam, ancak Allah katından olanı ve O'nun risâletini teblîğ ederim. Ayrıca bu ifâdenin, «Doğrusu kimse beni Allah'a karşı savunamaz.» kavlinden istisnâ olması da mümkündür. Yani beni hiç bir kimse Allah'a karşı savunup kurtaramaz. Ancak Allah'ın benim üzerime yüklediği risâlet vazîfesini teblîğ etmem beni kurtarabilir. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyurur: «Ey Peygamber; Rabbından sana indirileni teblîğ et. Eğer bunu yapmazsan; O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah, seni insanlardan korur.» (Mâide, 67).

«Kim, Allah'a ve Rasûlüne isyân ederse; muhakkak ki onun için, cehennem ateşi vardır. Orada ebediyyen kalacaklardır.» Ben size yalnızca, Allah'ın risâletini teblîğ ediyorum. Bundan sonra kim isyân ederse; bu isyânına karşılık onun için cehennem azâbı vardır. Orada ebediyyen kalacaklardır. Kaçıp kurtulma ve çıkış imkânları yoktur.

«Nihâyet kendilerine va'dedilenleri gördükleri zaman, kimin yardımcısının daha zayıf ve sayıca daha az olduğunu bileceklerdir.» İnsanlardan ve cinlerden şu müşrikler, kıyâmet günü kendilerine va'dedilen şeylerin gerçekleştiğini görünce; kimin yardımcısının daha güçsüz ve sayısının daha az olduğunu göreceklerdir. Onlar mı, yoksa Allah'ın birliğini kabul eden mü'minler mi? Hayır, müşriklerin hiç bir yardımcıları yoktur ve onlar, Allah'ın orduları karşısında sayıca çok azdırlar.

قُلْ إِنْ أَدْرِيٓ أَقَرِيبٌ مَّا تُوعَدُونَ أَمْ يَجْعَلُ لَهُۥ رَبِّيٓ أَمَدًا ﴿٢٥﴾ عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِۦٓ أَحَدًا ﴿٢٦﴾ إِلَّا مَنِ ٱرْتَضَىٰ مِن رَّسُولٍ فَإِنَّهُۥ يَسْلُكُ مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِۦ رَصَدًا ﴿٢٧﴾ لِّيَعْلَمَ

أَنْ قَدْ أَبْلَغُوا رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَحْصَىٰ كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا ﴿٢٨﴾

25 — De ki: Size va'dedilen yakın mıdır, yoksa Rabbım onu uzun süreli mi kılmıştır bilemiyorum.

26 — Gaybı bilendir. Gaybını kimseye açıklamaz.

27 — Ancak beğenip seçtiği bir peygamber müstesnâdır. Çünkü onun önünden ve ardından gözcüler koyar.

28 — Tâ ki, Rablarının risâletlerini gerçekten teblîğ etmiş olduklarını bilsin. Onların yaptıklarını kuşatmış ve her şeyi bir sayı ile saymıştır.

Gaybı Bilendir

Allah Teâlâ; Rasûlüne, insanlara şöyle demesini emrediyor: Ben, kıyâmetin vaktini bilmem. Uzak mı yakın mı olduğunu da anlamam: «De ki: Size va'dedilen yakın mıdır, yoksa Rabbım onu uzun süreli mi kılmıştır bilemiyorum.» Bir müddet sonra mı gerçekleşecek bilmiyorum. Bu âyet-i kerîme câhil halkın arasında yaygın olan ve Peygamberin toprağın altına ısınmayacağını bildiren hadîsin yalan ve aslı olmadığını göstermektedir. Gerçekte biz hiç bir kitabta da böyle bir hadîse rastlamadık. Zaman zaman Hz. Peygambere kıyâmetin vakti sorulurdu da o, bunlardan hiçbirine cevâb vermezdi. Nitekim Cebrâîl (a.s.) de bir bedevî sûretine girip kendisine: Ya Muhammed, bana kıyâmetten haber ver, dediğinde: Soru sorulan da sorandan daha iyi bilir değildir, diye karşılık vermiştir. Yine bedevî yüksek bir sesle: Yâ Muhammed, kıyâmet ne zamandır? diye seslendiğinde, Rasûlullah (s.a.): Yazıklar olsun sana, o olacaktır, hâlâ ona hazırlanmadın mı? demiştir. Bedevî; ben ona namazımın ve orucumun çokluğu ile hazırlanmadım, ancak Allah'ı ve Rasûlünü severim, dedi. Rasûlullah (s.a.): Öyleyse sen, sevdiğinle berabersin. Enes der ki: Müslümanlar bu hadîse sevindikleri kadar, hiç bir şeye sevinmemişlerdi. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ey âdemoğulları, aklınız başınızda ise kendinizi ölülerden sayın. Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki; size va'dolunanlar muhakkak gelecektir. Ebu Dâvûd da el-Melâhim kitâbının sonunda der ki: Bize Mûsâ İbn Sehl... Ebu Sa'lebe'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ bu ümmeti yarım günden başka âciz bırakacak değildir. Bu hadîsin rivâyetinde Ebu Dâvûd münferid kalmıştır. Sonra Ebu Dâvûd şöyle der: Bize Amr İbn Osmân... Sa'd İbn Ebu Vakkâs'tan

nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ben umarım ki ümmetim Rabbının huzûrunda yarım günden başka geciktirilerek âciz bırakılmasın. Sa'd İbn Ebu Vakkâs'a; yarım gün ne kadar? dendiğinde o; beş yüz yıldır, dedi. Bu rivâyetin naklinde de Ebu Dâvûd münferid kalmıştır.

«Gaybı bilendir. Gaybını kimseye açıklamaz. Ancak beğenip seçtiği bir peygamber müstesnâdır.» Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Dilediği kadarından başka O'nun ilminden hiç bir şey kavrayamazlar.» (Bakara, 255). Burada ise buyuruyor ki: O, görüleni ve görülmeyeni bilir. Allah'ın haberdâr kıldıklarından başka mahlûkâtından hiç bir kimse O'nun gaybından hiç bir şey bilemez. .«Kimseye gaybını açıklamaz. Ancak beğenip seçtiği bir peygamber müstesnâdır.» Bu ifâde; gerek melek, gerekse beşer türünden peygamberleri içine alır. «Çünkü onun önünden ve ardından gözcüler koyar.» Ayrıca o peygambere, meleklerden gözcüler ve gözeticiler tahsîs eder. Onu Allah'ın emriyle korurlar ve beraberindeki ilâhî vahyi halka anlatmalarını sağlarlar. Bu sebeple âyetin devâmında «Tâ ki Rablarının risâletlerini gerçekten teblîğ etmiş olduklarını bilsin. Onların yaptıklarını kuşatmış ve her şeyi bir sayı ile saymıştır.» buyuruyor. Müfessirler «Rablarının risâletlerini gerçekten teblîğ etmiş olduklarını bilsin.» kavlindeki zamîrin kime âit olduğunda ihtilâf etmişlerdir. Bazıları bunun Hz. Peygambere râci' olduğunu söylemişlerdir. Nitekim İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Saîd İbn Cübeyr'den nakletti ki; o, «Gaybı bilendir. Gaybını kimseye açıklamaz. Ancak beğenip seçtiği bir peygamber müstesnâdır. Çünkü onun önünden ve ardından gözcüler koyar.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Cebrâîl ile beraber dört tane koruyucu melek vardır. «Tâ ki Rablarının risâletlerini gerçekten teblîğ etmiş olduklarını bilsin.» Yani Muhammed (s.a.) bunu bilsin. İbn Ebu Hâtim de bu hadîsi Ya'kûb el-Kummî'den nakleder. Dahhâk, Süddî ve Yezîd İbn Ebu Habîb de bunu bu şekilde rivâyet ederler.

Abdürrezzâk, Ma'mer kanalıyla Katâde'den nakleder ki; o, «Tâ ki Rablarının risâletlerini gerçekten teblîğ etmiş olduklarını bilsin.» kavli hakkında şöyle demiştir: Allah'ın nebîsi kendisine gelen elçilerin Allah'ın emrini teblîğ ettiklerini bilsin. Meleklerin onu koruyup savunduklarını anlasın diye. Saîd İbn Ebu Arûbe de Katâde'den böylece rivâyet eder. İbn Cerîr Taberî de bu rivâyeti tercîh eder.

Başka bir görüş daha zikredilmiştir. Şöyle ki: Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; «Ancak beğenip seçtiği bir peygamber müstesnâdır. Çünkü onun önünden ve ardından gözcüler koyar.» kavli ile kasdedilen peygamberi şeytânlardan koruyan gözcü meleklerdir. Tâ ki insanlara peygamber vâsıtasıyla gönderilmiş olan gerçekler açıklık kazansın ve müşrikler Rablarının risâletlerinin kendilerine teblîğ edildiğini bilsinler.

İbn Ebu Necîh de Mücâhid'den nakleder ki; o, «Tâ ki Rablarının risâletlerini gerçekten teblîğ etmiş olduğunu bilsin.» kavli hakkında şöyle demiştir: Peygamberi yalanlayan kimse bilsin ki; onlar Rablarının risâletlerini gerçekten teblîğ etmişlerdir. Ancak bu görüşün üzerinde durulması gerekir.

Beğavî der ki: Ya'kûb bu âyetteki bilsin anlamına gelen (لِيَعْلَم) kelimesini zamme ile (لِيُعْلَم) şeklinde okumuş. Yani insanlara, peygamberlerin Allah tarafından alınan emirleri teblîğ ettikleri bildirilsin diye, şeklinde mânâ vermiştir.

Buradaki zamîrin Azîz ve Celîl olan Allah'a râci' olması da muhtemeldir. İbn el-Cevzî, Zâd el-Mesîr isimli eserinde bu görüşü nakletmiştir. O zaman mânâ şu şekilde olur: Allah Teâlâ elçilerini melekleriyle korur ki, onlar Rablarının risâletlerini yeterince îfâ etsinler, kendilerine vahyedilmiş olan gerçekleri korusunlar ve peygamberlerin kendilerine gelen risâletleri teblîğ ettiğini de bilsinler. Bu takdîrde âyetin mânâsı Bakara sûresindeki şu ifâdeye benzer: «Ve senin üzerinde bulunduğun kıbleyi, peygambere uyanları, ayağının iki ökçesi üzerinde geri döneceklerden ayırdetmek için kıble yaptık.» (Bakara, 143). «Elbette Allah, inananları bilir ve doğrusu O, münâfıkları da bilir.» (Ankebût, 11). Şüphesiz ki Allah Teâlâ bütün eşyâyı, olmazdan önce kesin olarak bilmektedir. Bu sebeple hemen ardından «Onların yaptıklarını kuşatmış ve her şeyi bir sayı ile saymıştır.» buyuruyor.

CİNN SÛRESİNİN SONU

MÜZZEMMİL SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr... Câbir'in şöyle dediğini bildirir: Kureyş'liler Dâr en-Nedve'de toplanarak; şu adama öyle bir isim verin ki halk onun gerçek yüzünü bilsin, dediler. Bazıları; kâhindir, dediler. Bazıları da; hayır o, kâhin değildir, dediler. Kimileri; mecnûndur, dediler. Başkaları ise hayır o, mecnûn değildir, dediler. Bir kısmı; büyücüdür, dedi. Başkaları; büyücü değildir, dediler. Bunun üzerine müşrikler ihtilâfa düştüler. Durum Rasûlullah (s.a.)a bildirilince; o, elbisesine bürünüp sarındı ve bunun üzerine Cebrâîl (a.s.) Müzzemmil ve Müddessir sûrelerini indirdi. Ayrıca Bezzâr der ki: Bu hadîsin râvîleri arasında yer alan Muallâ İbn Abdurrahmân'dan pek çok ilim ehli hadîs nakletmiş ve onun hadîsine dayanmışlardır. Ancak o, peşinden gidilmeyen bazı hadîslerde münferid kalmıştır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ ﴿١﴾ قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٢﴾ نِّصْفَهُ أَوِ انقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا ﴿٣﴾ أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا ﴿٤﴾ إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ﴿٥﴾ إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلًا ﴿٦﴾ إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا ﴿٧﴾ وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا ﴿٨﴾ رَّبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا ﴿٩﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Ey örtüsüne bürünen;

2 — Gecenin birazı müstesnâ kalk.

3 — Yarısında veya ondan biraz eksilt,

4 — Yahut biraz artır ve Kur'ân'ı yavaş yavaş oku.

5 — Muhakkak ki Biz, sana ağır bir söz vahyedeceğiz.

6 — Muhakkak ki gece kalkışı, daha te'sîrli ve o zaman okumak daha elverişlidir.

7 — Muhakkak ki gündüzde, seni uzun uzun alıkoyacak işler vardır.

8 — Rabbının adını zikret, her şeyi bırakıp yalnız O'na yönel.

9 — Doğunun ve Batının Rabbıdır. O'ndan başka ilâh yoktur. Öyleyse O'nu vekîl edin.

Ey Örtüsüne Bürünen Kalk

Allah Teâlâ yüce Rasûlünün geceleyin örtüsüne bürünüp sarınmayı terketmesini, Azîz ve Celîl olan Rabbı için silkinip kalkmasını emrediyor. Tıpkı Secde sûresinde buyurduğu gibi: «Onların yanları yataklarından uzaklaşır. Korku ve ümîd ile Rablarına yalvarırlar. Verdiğimiz rızıklardan da infâk ederler.» (Secde, 16) Böylece Allah'ın Rasûlü, Rabbının emrine imtisâl ederek geceleyin kalkıp ibâdet ediyordu ve bu ona vâcib idi. Nitekim İsrâ sûresinde şöyle buyurulmaktadır: «Geceleyin, yalnız sana mahsûs olmak üzere teheccüd namazı kıl. Umulur ki; Rabbın seni öğülmüş bir makâma gönderiverir.» (İsrâ, 79) Bu sûrede ise onun geceleyin kalkacağı mikdârı ta'yîn etmekte ve: «Ey örtüsüne bürünen; gecenin birazı müstesnâ kalk.» buyurmaktadır. İbn Abbâs, Dahhâk ve Süddî «Ey örtüsüne bürünen» kavlinden maksad, ey uyuyan demektir, derler. Katâde ise; elbisesine bürünen, anlamını verir. İbrâhîm en-Nehaî de bu âyetin, Rasûlullah'ın bir kadifeye bürünmüş olduğu sırada nâzil olduğunu bildirir. Şebîb İbn Bişr, İkrime kanalıyla nakleder ki; İbn Abbâs bu âyete şöyle mânâ vermiştir: Ey Muhammed, sen Kur'ân'a büründürüldün.

«Yarısında veya ondan biraz eksilt.» Buradaki, «Yarısında» kavli geceden bedeldir. «Yahut biraz artır.» Biz sana gecenin yarısından biraz fazla, biraz eksik kalkmanı ve ibâdet etmeni emrettik. Bunda senin için bir sıkıntı yoktur.

«Ve Kur'ân'ı yavaş yavaş oku.» Yavaş yavaş oku. Çünkü bu okuyuş Kur'ân'ı düşünüp anlamana yardımcı olur. Rasûlullah (s.a.) Kur'ân'ı böyle okurdu. Nitekim Hz. Âişe der ki: Rasûlullah (s.a.) Kur'ân'ı yavaş yavaş okurdu. Öyle ki o, bulunduğu uzunluktan daha uzardı. Buhârî

Enes'ten nakleder ki; ona peygamberin Kur'ân okuyuşu sorulduğunda şöyle demiş:

كَانَتْ مَدًّا ثُمَّ قَرَأَ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ يَمُدُّ بِبِسْمِ اللهِ وَيَمُدُّ بِالرَّحْمٰنِ وَيَمُدُّ بِالرَّحِيمِ

Meddederek okurdu. Sonra Bismillahirrahmânirrahîm kavlini şöylece okumuş: Bismillâhi lafzını çeker, Rahmân lafzını çeker Rahîm lafzını çekerdi. İbn Cüreyc de İbn Ebu Müleyk kanalıyla Ümmü Seleme'den nakleder ki; ona Rasûlullah'ın Kur'ân okuyuşu sorulduğunda o, Kur'ân'ı (بسم الله الرحمن الرحيم. الحمدالله رب العالمين.الرحمن الرحيم. مالك يوم الدين ۰) şeklinde âyet âyet bölerek okurdu. İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd ve Tirmizî de bu rivâyeti naklederler. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdurrahmân... Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Kur'ân'ı oku ve yücelt. Tıpkı dünyada tane tane okuduğun gibi. Çünkü senin makâmın okuduğun her âyetin sonundadır. Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Neseî de bu hadîsi Süfyân es-Sevrî kanalıyla rivâyet ederler. Tirmizî bu hadîsin hasen ve sahîh olduğunu söyler.

Biz daha önce Kur'ân'ı yavaş yavaş ve tane tane okumanın, okurken sesi güzelleştirmenin müstehâb olduğuna delâlet eden hadîsleri —tefsîrin baş tarafında— zikretmiştik. Nitekim hadîs-i şerîf'lerde; Kur'ân'ı seslerinizle güzelleştirin. Kur'ân'da sesini güzelleştirmeyen bizden değildir. Buna Dâvûd (a.s.) mezâmîrinden bir mizmâr verilmiştir, diyerek Ebu Mûsâ el-Eş'arî'nin övüldüğü görülmektedir. Ebu Mûsâ; benim okuyuşumu dinlediğini bilmiş olsaydım onu daha da güzelleştirirdim, diye söylemiştir. Abdullah İbn Mes'ûd der ki: Kur'ân'ı kum saçar gibi saçmayın. Şiir okur gibi hızlı hızlı okuyup geçmeyin. Hârikaları karşısında durun ve onunla kalbleri harekete geçirin. Sizden hiçbirinizin amacı sûrenin sonuna gelmek olmasın. Bunu Beğavî rivâyet eder. Buhârî der ki: Bize Âdem... Amr İbn Mürre'den nakletti ki; o, Ebu Vâil'in şöyle dediğini işittim, demiş: Adamın birisi Abdullah İbn Mes'ûd'a gelerek; bu gece ben bir rek'atta mufassal bir sûreyi okudum (uzun sûrelerden birisi), demiş. Abdullah İbn Mes'ûd da; bu şiir okuma gibi bir şey. Rasûlullah (s.a.)ın aralarında benzerlikler kurduğu, nazîreleri bilirsin. Mufassal sûrelerden yirmi sûreyi zikrederek bundan ikisinin bir rek'atta okunmasını bildirmiş.

«Muhakkak ki Biz, sana ağır bir söz vahyedeceğiz.» Hasan ve Katâde; kendisiyle amel etmek zor olan bir söz vahyedeceğiz, şeklinde tefsîr etmişlerdir. Denildi ki: Ağırlığı azametinden dolayı nüzûl vaktinde idi. Nitekim Zeyd İbn Sâbit der ki: Rasûlullah (s.a.)a bir âyet indirilmişti. Onun baldırı benim baldırım üzerindeydi. Sanki baldırım eziliyor gibiydi. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Kuteybe... Abdullah İbn

Amr'dan nakletti ki, o; ben Rasûlullah'a: Ey Allah'ın Rasûlü, vahyi hisseder misin? diye sordum da, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Ben sesler duyarım, sonra duyar duymaz susarım. Bana vahiy indirilen her seferinde, ruhûmun çıkıp gittiğini sanmışımdır. Bu rivâyetin naklinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. Buhârî'nin Sahîh'inin baştaraflarında Abdullah İbn Yûsuf... Hz. Âişe'den nakleder ki; Hişâm oğlu Hâris Rasûlullah (s.a.)a: Sana vahiy nasıl gelir? diye sormuş. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Zaman zaman çan sesi gibi gelir. Bu bana en ağır olanıdır. İçime sirâyet eder ve ben onun ne söylediğini ezberlerim. Bazan da bana melek bir adam şeklinde görünür ve konuşur. Ben onun söylediklerini ezberlerim. Hz. Âişe der ki: Ben, çok soğuk bir günde Rasûlullah'a vahyin indiğini görmüştüm. O içine sirâyet ediyordu ve alnı neredeyse terden çatlayacaktı. Bu, onun ifâdesidir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süleymân İbn Dâvûd... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.)a bineğinde iken vahiy geldiği zaman bineğini olduğu yerde durdururdu ve yürütemezdi. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Abd'ül-A'lâ... Urve'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.)a devesinin üzerinde iken vahiy geldiğinde devesini durdurmuştu. Peygamber onu bırakıncaya kadar deve kımıldayamaz olmuştu. Bu hadîs mürseldir. İbn Cerîr Taberî bu sözün ağırlığının her iki anlama geldiği kanâatını tercîh eder. Nitekim Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem şöyle der: O, dünyada ağır olduğu gibi âhirette mîzânda da ağır olur.

«Muhakkak ki gece kalkışı, daha te'sîrli ve o zaman okumak daha elverişlidir.» Ebu İshâk, Saîd İbn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; (نشأ) kelimesi Habeş dilinde kalkmak anlamınadır. Ömer, İbn Abbâs ve İbn Zübeyr; gecenin bütününü ibâdetle geçirmeye kalkmak anlamı verildiğini, bildirmiştir. Mücâhid ve bir başkası da böyle der. Gecenin bir kısmında kalkan için de bu ifâde kullanılır. Mücâhid'den bir rivâyette de yatsı namazından sonra kalkmaktır. Ebu Miclez, Katâde, Sâlim, Ebu Hâzım ve Muhammed İbn Münkedir böyle demişlerdir. Geceleyin kalkmaktan maksad, gece saat ve vakitlerinde kalkmaktır. Gecenin her anı için bu kelime kullanılır. Maksad şudur: Geceleyin kalkmak, hem kalble lisân arasında uyumun sağlanması bakımından en elverişli ve en etkili, hem de okuma bakımından daha birleştiricidir. «Ve o zaman okumak daha elverişlidir.» Gündüz kalkıp okumaktansa, geceleyin okumak hem zihne iyi yerleştirir, hem de daha iyi anlamaya vesîle olur. Çünkü gündüz; halkın dışarı çıktığı, seslerin yükseldiği, geçimlerin te'mîn edildiği vakittir. Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî der ki: Bize İbrâhîm İbn Saîd... A'meş'ten nakletti ki; Enes İbn Mâlik, bu âyeti şu şekilde okumuştur: (ان ناشئة الليل هى أشد وطأ وأصوب قيلا) Adamın biri ona; biz, bu kısmı şu şekilde okuyoruz (و أقوم قيلا) deyince,

o; (أصوب واقوم و أهيأ) kelimeleri aynı ve benzer kelimelerdir, demiş.

«Muhakkak ki gündüzde, seni uzun uzun alıkoyacak işler vardır.» İbn Abbâs, İkrime, Atâ İbn Ebu Müslim; bunun boşluk ve uyku anlamına geldiğini söylerler. Ebu'l-Âliye, Mücâhid, Dahhâk, Hasan, Katâde, Rebî İbn Enes ve Süfyân es-Sevrî; bunun uzun bir boşluk anlamına geldiğini, bildirmişlerdir. Katâde ise; bunun boşluk, gidiş-geliş ve istekler anlamına geldiğini, bildirir. Süddî de; bunun çok nâfile ibâdet anlamına geldiğini, bildirir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem ise; gündüzünü ihtiyâçların için ayır, geceni dinine ver, demek olduğunu belirtir ve der ki: Bu, gece namazının farz olduğu zamanlarda idi. Sonra Allah kullarına ibâdeti hafîfletip gece namazını farz olmaktan çıkarmıştır. Sonra Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem: «Gecenin birazı müstesnâ kalk...» âyetini sonuna kadar okumuş ve ardından «Şüphesiz ki Rabbın, senin gecenin üçte ikisi, yarısı ve üçte biri içinde kalktığını bilir... O halde ondan kolayınıza geleni okuyun.» kavline kadar olan kısmı (Müzzemmil, 20) okumuştur. Yani gecenin üçte birinde, üçte ikisinde kolayınıza geleni okuyun, demiştir. Sonra daha geniş ve daha rahat olan emir gelip gerek peygamberden ve gerekse ümmetten gece namazı farîzasını kaldırmıştır. Bu gelen emir yukarıda (İsrâ, 16) zikredilen âyette belirtilmiştir. Bunun delili İmâm Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde naklettiği şu hadîstir: Yahyâ... Sa'd İbn Hişâm'dan nakleder ki; o, karısını boşamış, sonra Medîne'ye giderek orada emlâkını satmak ve onunla cihâda katılanları donatmak üzere âlet ve silâh almak, sonra diyâr-ı Rûm'a gidip ölünceye kadar cihâd etmek istemiş. Kavminden bir topluluğa rastlamış. O topluluk kendisine Rasûlullah (s.a.) döneminde de altı kişinin böyle bir maksadla yola çıktıklarını anlatmışlar. O, sizin örneğiniz yok mu? deyince, kendisini bundan yasaklayıp dönmeye iknâ' etmişler. Sonra Sa'd İbn Hişâm bizimle beraber döndü ve bize, Abdullah İbn Abbâs'a varıp ona vitir namazını sorduğunu bildirdi. Abdullah İbn Abbâs ona şöyle demiş: Yeryüzünde Rasûlullah (s.a.)ın vitir namazını nasıl kıldığını en iyi bilen kimseyi sana göstereyim mi? O; evet, deyince Abdullah İbn Abbâs; Hz. Âişe'ye git ve ona sor. Sonra da bana dön, sana ne cevâb verdiğini bildir, dedi. Sa'd İbn Hişâm der ki: Ben Hakîm İbn Eflah'ın yanına vardım, kendisiyle birlikte Hz. Âişe'nin yanına gitmemizi ricâ ettim. O dedi ki: Ben ona yaklaşmak istemem, çünkü onu şu iki grup (Cemel vak'asına katılanlar) hakkında bir şey söylemekten men'-etmiştim de o sözümü dinlemedi ve söylemeye devâm etti. Ben, ona yemîn ettirince, bana eşlik etti. Hz. Âişe'nin yanına vardık. Hz. Âişe; Hakîm mi? dedi ve onu tanıdı. O; evet dedi. Hz. Âişe: Yanında kim var? dedi. O. Hişâm oğlu Sa'd, dedi. Hz. Âişe: Hangi Hişâm? dedi. Hakîm; Âmir oğlu, deyince, Hz. Âişe ona rahmet okuyarak; ne iyi bir insandı Âmir, dedi. (Sa'd İbn Hişâm der ki): Ben, ona; ey mü'minlerin annesi,

bana Rasûlullah'ın ahlâkından haber ver, dedim. Hz. Âişe: Sen Kur'ân okumaz mısın? dedi. Ben; evet, okurum, dedim. Hz. Âişe dedi ki: İşte Rasûlullah'ın ahlâkı Kur'ân idi. Ben, kalkmak istedim, sonra Rasûlullah (s.a.)ın gece namazı aklıma geldi. Ona; ey mü'minlerin annesi Rasûlullah (s.a.)ın gece namazı hakkında bana bilgi ver, dedim. O; Müzzemmil sûresini okumaz mısın? dedi. Ben; evet okurum, dedim. O; bu sûrenin başında Allah Teâlâ geceleyin namaz kılmayı farz kılmıştır. Rasûlullah ve ashâbı bir yıl boyunca geceleyin kıyâma durdular, nihâyet ayakları şişti. On iki ayın sonunda Allah bu emrini sona erdirdi ve bu sûrenin sonunda hafîfletici hükmü indirdi. Gece namazı önce farz iken sonra nâfile oldu. Ben kalkmak istedim, ancak Rasûlullah (s.a.)ın vitir namazı aklıma geldi. Ey mü'minlerin annesi, peygamberin vitrini bana bildir, dedim. Hz. Âişe dedi ki: Biz, onun misvâkini ve abdest için suyunu hazırlardık. Allah Teâlâ geceleyin onu dilediği bir müddet uykudan sonra uyandırırdı. O kalkar, misvâklenir, sonra abdest alır, sonra sekiz rek'at namaz kılardı. Bu sekiz rek'atın yalnız sonuncusunda oturur, Rabbını zikreder, duâ okur, bir daha kımıldamaz ve selâm da vermezdi. Sonra dokuzuncu rek'atı kılar, oturur, Rabbına hamdeder, zikreder, duâ eder ve bizim duyacağımız şekilde selâm verirdi. Selâm verdikten sonra, oturduğu yerde iki rek'at namaz kılardı. Yavrucuğum işte bu on bir rek'attır. Rasûlullah (s.a.) yaşlanıp da şişmanlayınca yedi rek'atı tek olarak namaz kıldı, selâm verdikten sonra oturduğu yerde iki rek'at namaz kıldı. Böylece dokuz rek'at kılıyordu yavrucuğum. Rasûlullah (s.a.) namaz kıldığı zaman namaza devâm etmeyi çok severdi. Geceleyin namaz kılmaktan uyku, hastalık veya ağrı onu alıkoyduğu zaman gündüz on iki rek'at namaz kılardı. Ben, Allah nebîsinin bütünüyle bir geceyi Kur'ân okuyup sabaha kadar kıyâm ederek geçirdiğini ve Ramazândan başka tâm olarak bir ay oruç tuttuğunu bilmem. (Sa'd İbn Hişâm der ki:) Ben, Abdullah Ibn Abbâs'a gelip Hz. Âişe'nin anlattıklarını anlattım, o dedi ki: Doğru söylemiş. Keşki ben de onun yanında girseydim de şifâhen bana da bunları anlatmış olsaydı. İmâm Ahmed İbn Hanbel bu hadîsi bütünüyle rivâyet eder. Müslim de Sahîh'inde Katâde kanalıyla aynı hadîsi benzer şekilde nakleder. Bu anlamda Hz. Âişe'den rivâyet edilen bir diğer hadîs te İbn Cerîr Taberî, İbn Vekî' kanalıyla... Hz. Âişe'den nakleder. Hz. Âişe (r.a.) der ki: Ben, Hz. Peygamber için geceleyin üzerinde namaz kılınacak bir hasır hazırlıyordum. Halk bunu duyunca toplandılar. Rasûlullah (s.a.) halka çok şefkatli olmasına rağmen, kızmış gibi onların yanına çıktı. Çünkü geceleyin ibâdet yapmanın onlara farz kılınmasından korkmuştu ve dedi ki: Ey insanlar; amellerden gücünüzün yettiğini omuzlayın. Çünkü siz yapmaktan bıkmadıkça Allah Teâlâ sevâb vermekten bıkmaz. Amellerin en hayırlısı da üzerinde devâm edilenidir. Bu sırada Kur'ân'dan: «Ey örtü-

süne bürünen; gecenin birazı müstesnâ kalk. Yarısında veya ondan biraz eksilt. Yahut ona biraz ekle ve Kur'ân'ı yavaş yavaş oku.» âyeti nâzil oldu. Öyle ki kişi bir ip geriyor ve kendisini buna bağlıyordu. Sekiz ay bu şekilde kaldılar. Allah Teâlâ onların kendisinin hoşnûdluğu için yaptıkları bu davranışı gördü de onlara acıdı ve farzlara devâm etmelerini gece ibâdetini terketmelerini uygun gördü. Bu rivâyeti İbn Ebu Hâtim de Mûsâ İbn Ubeyde er-Rebezî kanalıyla nakleder. Ancak bu, zayıf bir râvidir. Yukarıdaki hadîs Buhârî'nin Sahîh'inde bu sûrenin nüzûl sebebiyle ilgili fazlalık olmadan yer almaktadır. Bu ifâde sûrenin Medîne'de inmiş olduğu vehmini doğuruyor ki gerçek böyle değil, sûre Mekke'de nâzil olmuştur. Kezâ gece ibâdetini emreden hükmün başlangıcıyla son bulmasının sekiz ay olduğunu belirten ifâde de garîbtir. Çünkü Ahmed İbn Hanbel'in rivâyetinde bunun bir sene olduğu kaydedilmişti.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc... Semmâk el-Hanefî'den nakletti ki; o, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini işittim, demiştir: Müzzemmil sûresinin ilk kısmının nâzil oluşu onların Ramazân ayında geceleyin kıyâma durdukları gibi durmaları sonucudur. Bu kıyâmın başlamasıyla son bulması yaklaşık bir sene olmuştur. İbn Cerîr Taberî de bu rivâyeti Ebu Küreyb kanalıyla... İbn Abbâs'tan nakleder. Sevrî ve Muhammed İbn Bişr de... İbn Abbâs'tan bu sürenin bir yıl olduğunu naklederler. İbn Cerîr, Ebu Küreyb kanalıyla... İbn Abbâs'tan benzer bir ifâdeyi nakleder. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Ebu Abdurrahmân'dan nakletti ki; Müzzemmil sûresi nâzil olunca, bir yıl boyunca geceleyin ibâdet ettiler. Öyle ki ayakları şişti. «O halde ondan kolayınıza geleni okuyun.» âyeti nâzil oldu da, insanlar istirâhat ettiler. Hasan el-Basrî de böyle der. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Zür'a... Sa'd İbn Hişâm'ın şöyle dediğini bildirdi: Ben, Hz. Âişe'ye; Rasûlullah (s.a.)ın kıyâmını bana bildir, dedim de o; Müzzemmil sûresini okumaz mısınız? dedi. Ben; evet okurum, deyince, işte Rasûlullah (s.a.)ın ve ashâbının geceleyin ibâdeti böyle idi, en sonunda ayakları şişti de on altı ay sûrenin sonu gökte saklı tutuldu. Sonra indirildi, dedi. Ma'mer Katâde'den naklen der ki: «Gecenin birazı müstesnâ kalk.» müslümanlar bir veya iki sene geceleyin ibâdet ettiler. Nihâyet ayakları şişti de Allah Teâlâ sûrenin sonunda bu emrini hafîfleten âyeti indirdi. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Saîd İbn Cübeyr'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Allah Teâlâ Nebiy-yi Zîşân'ına: «Ey örtüsüne bürünen...» âyetini indirince, Rasûlullah (s.a.) on yıl bu emre uyarak geceleri kıyâm etmiş ve ibâdetle geçirmişti. Ashâbından bir grup ta geceleri ibâdetle geçiriyordu. On yıl sonra Allah Teâlâ «Şüphesiz ki Rabbın, senin, gecenin üçte ikisi, yarısı ve üçte biri içinde kalktığını bilir. Seninle beraber olanlardan bir topluluğun da.» âyetini «O

halde ondan kolayınıza geleni okuyun, namazı kılın.» kavline kadar indirdi. Böylece on yıl sonra Allah, onlara hükmünü hafîfletti. Bu rivâyeti İbn Ebu Hâtim de babası kanalıyla... Saîd İbn Cübeyr'den nakleder.

Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'ın: «Gecenin birazı müstesnâ kalk, yarısında veya ondan biraz eksilt. Yahut biraz artır ve Kur'ân'ı yavaş yavaş oku.» âyeti hakkında şöyle dediğini bildirir: Allah Teâlâ, Peygamberine ve mü'minlere pek azı müstesnâ gece ibâdet etmelerini emretti. Bu durum mü'minlere zor geldi. Bilâhare Allah Teâlâ onlara acıdı ve hükmünü hafîfletti, «İçinizden hasta olacakları, Allah'ın lutfundan aramak üzere yeryüzünde dolaşacak olanları ve Allah yolunda savaşacak olanları şüphesiz ki Allah bilir. O halde ondan kolayınıza geleni okuyun.» âyetini indirerek mü'minleri sıkıntıdan kurtarıp genişliğe kavuşturdu. Hamd ona mahsûstur.

«Rabbının adını zikret, her şeyi bırakıp yalnız O'na yönel.» O'nu çokça zikret ve işini bitirince kendini O'na ibâdete ver. Dünya işlerinden senin muhtâç olduğun kadarını yaptıktan sonra kendini Allah'a ibâdete ada. Tıpkı «İşini bitirince O'na yönel.» (İnşirâh, 7) kavlinde buyurduğu gibi, vazîfelerini bitirdikten sonra O'na ibâdet ve tâata yönel ki, zihnin işten fârig olsun. İbn Zeyd bu veya buna yakın bir mânâ vermiştir. İbn Abbâs, Mücâhid, Ebu Sâlih, Atıyye, Dahhâk ve Süddî «Her şeyi bırakıp yalnız ona yönel.» kavline, O'na kullukta samîmi ve ihlâslı ol, diye mânâ vermişlerdir. Hasan ise; onun için çalış ve kendini O'na ada, diye mânâ vermiştir. İbn Cerîr Taberî der ki; âbid kişiye de (متبتّل) «kendini Allah'a adayan» adı verilir. Nitekim bir hadîste Rasûlullah'ın ibâdete çekilip evlenmemeyi yasakladığı ve burada aynı kelimeyi (التبتّل) kullandığı rivâyet edilir.

«Doğunun ve Batının Rabbıdır. O'ndan başka ilâh yoktur. Öyleyse O'nu vekîl edin.» Doğularda ve Batılarda yegâne hüküm ve tasarruf sâhibi O'dur. O'ndan başka ilâh yoktur. Nasıl O, yalnız başına ibâdete lâyık ise; tevekkül edilmeye, dayanılıp güvenilmeye de yalnızca O lâyıktır. «Öyleyse O'nu vekîl edin.» Bir başka âyette buyurduğu gibi: «Öyleyse O'na ibâdet et ve O'na tevekkül et.» (Hûd, 123) Yine Fâtiha sûresindeki: «Yalnız Sana ibâdet eder ve yalnız Senden yardım dileriz.» kavlinde olduğu gibi. Bu anlamda pekçok âyet vardır ki yalnız ve yalnız Allah'a kulluk ve itâatı emretmekte ve O'na güvenip dayanmayı bildirmektedir.

وَٱصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَٱهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا ﴿١٠﴾ وَذَرْنِي وَٱلْمُكَذِّبِينَ أُولِي ٱلنَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا ﴿١١﴾
إِنَّ لَدَيْنَآ أَنكَالًا وَجَحِيمًا ﴿١٢﴾ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ ٱلْأَرْضُ وَٱلْجِبَالُ

وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَهِيلًا ﴿١٤﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا ﴿١٥﴾ فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلًا ﴿١٦﴾ فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا ﴿١٧﴾ السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ ۚ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا ﴿١٨﴾

10 — Onların söylediklerine sabret ve yanlarından güzellikle ayrıl.

11 — Nimet sâhibi olan o yalancıları Bana bırak. Ve onlara biraz mühlet ver.

12 — Muhakkak ki katımızda, ağır boyunduruklar ve cehennem var.

13 — Boğazı tıkayan bir yiyecek ve elîm bir azâb var.

14 — O gün; yeryüzü ve dağlar sarsılır. Ve dağlar yumuşak kum yığını haline gelir.

15 — Doğrusu Biz, Firavun'a bir peygamber gönderdiğimiz gibi, size de üzerinize şehâdet edecek bir peygamber gönderdik.

16 — Fakat Firavun, o peygambere isyân etti. Biz de onu, ağır bir yakalayışla yakaladık.

17 — Eğer küfrederseniz; gençleri yaşlı kılan bir günden nasıl korunabileceksiniz?

18 — Gök onunla yarılmış ve O'nun vaadi yerini bulmuştur.

Allah Teâlâ, yüce peygamberine; kavminden beyinsizlerin kendisini yalanlayıp söyledikleri sözlere sabretmesini ve onların yanından güzellikle ayrılmasını emrediyor. Bu ayrılma beraberinde hiç bir kınamaya gerek bırakmayan bir kınama şeklidir. Sonra Rasûlullah'ın kavminden küfredenleri azâbıyla tehdîd ederek —gazabının karşısında hiç bir şeyin duramadığı yüce Zât O'dur— şöyle buyuruyor: «Nimet sâhibi olan o yalancıları Bana bırak.» Mal ve mülk sahibi olan o müşrikleri ve yalancıları Bana bırak. Gerçekte onlar başkalarından daha çok itâat edebilecek güçtedirler. Ve onlar başkalarında bulunmayan hakları kendileri için taleb ederler. «Ve onlara biraz mühlet ver.» Az bir mühlet. Tıpkı:

«Onları az bir süre geçindirir, sonra da katı bir azâba sürükleriz.» (Lokmân, 24) buyurduğu gibi. Burada da buyuruyor ki: «Muhakkak ki katımızda, ağır boyunduruklar ve cehennem var.» İbn Abbâs, İkrime, Tâvûs, Muhammed İbn Kâ'b, Abdullah İbn Büreyde, Ebu İmrân, Ebu Miclez, Dahhâk, Hammâd İbn Ebu Selmân, Katâde, Süddî, Abdullah İbn Mübârek, Sevrî ve başkaları da bu âyetteki (أنكالا) kelimesinin; ağır boyunduruklar ve bağlar, anlamına geldiğini söylemişlerdir. «Ve cehennem var.» Yakıcı alev ve azâb. «Boğazı tıkayan bir yiyecek ve elîm bir azâb var.» İbn Abbâs der ki; bu yiyecek boğaza takılıp kalır. Ne girer ne de çıkar. «O gün; yeryüzü ve dağlar sarsılır.» Titrer. «Ve dağlar yumuşak kum yığını haline gelir.» Önceden katı birer kaya parçası iken yumuşak kum yığını haline dönüşür. Sonra onları öyle bir atışla atar ki hiç bir parçası kalmamak üzere hepsi kaybolup gider. Ve netîcede yeryüzü dümdüz bir ova gibi olur. Onda hiç bir vâdî ve girinti, çıkıntı göremezsin. Yüksek-alçak, hiç bir şey kalmaz.

Sonra Kureyş'li kâfirlere hitâb ediyor —ki maksad bütün insanlardır— ve buyuruyor ki: «Doğrusu Biz, Firavun'a bir peygamber gönderdiğimiz gibi, size de üzerinize şehâdet edecek (amellerinize şâhid olacak) bir peygamber gönderdik. Fakat Firavun, o peygambere isyân etti. Biz de onu, ağır bir yakalayışla yakaladık.» İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde, Süddî ve Sevrî (أخذاً وبيلا) ifâdesine; şiddetli bir yakalayışla, diye anlam vermişlerdir. Âyetin mânâsı şöyle olmaktadır: Siz, bu peygamberi yalanlamaktan kaçının. Sonra Firavun'un başına gelen sizin de başınıza gelir. Nitekim Allah Teâlâ Nâziât sûresinde «Bunun üzerine Allah, onu dünya ve âhiret azâbıyla yakaladı.» (Nâziât, 25) buyuruyor. Siz bu peygamberi yalanlayacak olursanız; helâk olup yıkılmayı daha çok hak edersiniz. Çünkü sizin peygamberiniz İmrân Oğlu Mûsâ'dan daha büyük ve şereflidir. İbn Abbâs ve Mücâhid'den de böyle mânâ verdikleri rivâyet edilir.

«Eğer Küfrederseniz; gençleri yaşlı kılan bir günden nasıl korunabileceksiniz.» Günler anlamına gelen (يوما) kelimesinin korunabileceksiniz anlamına gelen (تتقون) kelimesinin ma'mûlü olması muhtemeldir. Nitekim İbn Cerîr, Abdullah İbn Mes'ûd'un bu âyeti; (فكيف تخافون ايها الناس يوما يجعل الولدان شيبا ان كفرتم بالله ولم تصدقوا به) Ey insanlar, Allah'a küfreder ve peygamberi tasdîk etmezseniz gençleri yaşlı kılan bir günden nasıl korunabilirsiniz? şeklinde okuduğunu bildirir. Ayrıca bu kelimenin (ان كفرتم) küfrederseniz, kelimesinin ma'mûlü olması da muhtemeldir. Birinciye göre mânâ şöyle olur: Küfrederseniz; bu büyük dehşet gününden emîn olma imkânınız nasıl olur? İkinci şekilde mânâ verilecek olursa şöyle olur: İnkâr ederseniz; sizin için takvâ nasıl gerçekleşir? Her iki mânâ da güzeldir. Ancak birincisi daha evlâdır. Allah en iyisini bilendir.

«Gençleri yaşlı kılan bir günden.» O günün dehşetinden, sarsıntısından ve bunalımından gençler yaşlanır. Bu, Allah Teâlâ'nın Hz. Âdem'e şöyle diyeceği gündür: Cehenneme gönderilecekleri gönder. Âdem; kaçta kaçını? deyince Allah Teâlâ; her bin kişiden dokuz yüz doksan dokuzunu cehenneme, birini de cennete girdir, diye buyurur. Taberânî der ki: Bize Yahyâ İbn Eyyûb... İbn Abbâs'tan rivâyet etti ki; Rasûlullah (s.a.): «Gençleri yaşlı kılan bir günden» âyetini okumuş ve demiş ki: O gün, kıyâmet günüdür. Ve o gün, Allah Teâlâ Hz. Âdem'e şöyle der: Kalk ve soyundan gelen cehennemlikleri cehenneme gönder. Âdem; ey Rabbım, kaçta kaçını? der. Allah Teâlâ; her bin kişiden dokuz yüz doksan dokuzunu, der. Ve yalnız bir kişi kurtulur. Bu hal müslümanlara ağır geldi. Rasûlullah (s.a.) onların yüzüne bakınca bu durumu fark etti ve buyurdu ki: Âdem'in çocukları pek çoktur. Ye'cûc ve Me'cûc Âdem'in çocuklarındandır. Onlardan bir kişi ölünce soyundan bin kişi doğar. İşte cehennem, onlar ve benzerleri içindir. Cennet ise sizin içindir. Bu hadîs garîbtir. Hacc sûresinin baştarafında bu hadîsler zikredilmişti.

«Gök onunla yarılır.» Hasan ve Katâde; onun şiddetinden ve dehşetinden dolayı gök yarılır, diye mânâ vermişlerdir. Bazıları da «onunla» derken; zamîrin Allah'a âit olduğunu söylemişlerdir. Bu rivâyet, İbn Abbâs ve Mücâhid'den nakledilmişse de kuvvetli değildir. Çünkü burada Allah Teâlâ sözkonusu edilmemiştir.

«Ve O'nun vaadi yerini bulmuştur.» Bu günle ilgili vaadi şüphesiz gerçekleşmiştir ve gerçekleşmesini engelleyecek hiç bir engel yoktur.

إِنَّ هَٰذِهِ تَذْكِرَةٌ ۖ فَمَن شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿١٩﴾ إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِن ثُلُثَيِ اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ
وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ مِّنَ الَّذِينَ مَعَكَ ۚ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۚ عَلِمَ أَن لَّن تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ۖ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ
مِنَ الْقُرْآنِ ۚ عَلِمَ أَن سَيَكُونُ مِنكُم مَّرْضَىٰ ۙ وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِن فَضْلِ اللَّهِ ۙ وَآخَرُونَ يُقَاتِلُونَ
فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۖ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ ۚ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا ۚ وَمَا تُقَدِّمُوا
لِأَنفُسِكُم مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِندَ اللَّهِ هُوَ خَيْرًا وَأَعْظَمَ أَجْرًا ۚ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ ۖ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٠﴾

19 — Muhakkak ki bu, bir öğüttür. Dileyen, Rabbına doğru bir yol edinir.

20 — Şüphesiz ki Rabbın, senin, gecenin üçte ikisi; yarısı ve üçte biri içinde kalktığını bilir. Seninle beraber olanlardan bir topluluğun da. Gece ve gündüzü Allah takdîr

eder. Sizin onu sayamayacağınızı bildiğinden tevbenizi kabul etmiştir. Öyleyse Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun. İçinizden hasta olacakları, Allah'ın lutfundan aramak üzere yeryüzünde dolaşacak olanları ve Allah yolunda savaşacak olanları şüphesiz ki Allah bilir. O halde ondan kolayınıza geleni okuyun, namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'a güzel bir ödünç verin. Kendiniz için hayırdan ne takdîm ederseniz; Allah katında onu mükâfât bakımından daha büyük ve daha hayırlı olarak bulursunuz. Ve Allah'tan mağfiret dileyin. Muhakkak ki Allah; Gafûr'dur, Rahîm'dir.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Muhakkak ki bu (sûre), bir öğüttür.» Ondan ancak akıl sâhipleri öğüt alırlar. «Dileyen, Rabbına doğru bir yol edinir.» Allah kimin hidâyete ermesini dilerse; o, Rabbına doğru bir yol edinir. Nitekim bu âyeti bir başka sûrede: «Allah dilemedikçe; siz dileyemezsiniz. Muhakkak ki Allah; Alîm, Hakîm olandır.» (İnsân, 30) diye sınırlamıştır.

«Şüphesiz ki Rabbın, senin, gecenin üçte ikisi, yarısı ve üçte biri içinde kalktığını bilir. Seninle beraber olanlardan bir topluluğun da.» Kimi zaman böyle, kimi zaman öyle kalkarsınız. Hiçbirinizin bu kalkışta farklı bir maksadı yoktur. Ancak siz, size bildirilen geceleyin kıyâma durma emrini, tâm olarak yerine getirmeye güç yetiremezsiniz. Çünkü bu, size ağır gelir. Bu sebeple Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Gece ve gündüzü Allah takdîr eder.» Bazan ikisi eşit olur, bazan birisi fazla, diğeri eksik, bazan da diğeri fazla öbürü eksik olur. «Sizin onu sayamayacağınızı bildiğinden.» Size vâcib kıldığı farzları sayamayacağınızı bildiği için «Tevbenizi kabul etmiştir. Öyleyse Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun.» Yani hiç bir vakitle sınırlı olmadan kolayınıza geldiği gibi okuyun. Ancak geceleyin fırsat bulduğunuz takdîrde kıyâma durun. Burada namaz, «okuma» ta'bîriyle ifâde edilmiştir. Nitekim İsrâ sûresinde de «Namazında sesini yükseltme de, gizleme de.» (İsrâ, 110) buyurarak, açıktan da okuma, gizlice de, buyurmuştur.

İmâm Ebu Hanîfe merhûmun tarafdârları, «Öyleyse Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun.» âyetini delîl getirerek, namazda Fâtiha okumanın kesin olarak belirtilmemiş olduğunu, binâenaleyh onu veya başka bir âyeti okuyanın —bir âyet de olsa— namazının câiz olacağını söylemişlerdir. Ve bunda da Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde yer alan namazı güzel kılmayan kişiyle ilgili hadîsi delîl göstermişlerdir. Cumhûr ise Ubâde İbn Sâmit'in hadîsiyle onlara cevâb vermiştir. Bu hadîs,

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde yer alan; Fâtiha sûresini okumayanın namazının olmayacağını bildiren hadîstir. Müslim'in Sahîh'inde Ebu Hüreyre'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.): Kur'ân'ın anası okunmayan her namaz, eksiktir, eksiktir, eksiktir, buyurmuştur. İbn Huzeyme'nin Sahîh'inde Ebu Hüreyre'den merfû' olarak nakledilir ki; Kur'ân'ın anasını okumayan kişinin namazı câiz olmaz, buyurulmuştur.

«İçinizden hasta olacakları, Allah'ın lutfundan aramak üzere yeryüzünde dolaşacak olanları ve Allah yolunda savaşacak olanları şüphesiz ki Allah, bilir.» Allah Teâlâ, bu ümmetten geceleyin ibâdeti terketmeyi gerektiren ma'zeret sâhiplerinin bulunacağını bilmiştir. Bunlardan hastalar geceleyin ibâdet edemeyecekleri gibi, yeryüzünde gezinen ve kazanç ile ticâret için Allah'ın lutfunu arayan müsâfirlerin ve Allah yolunda gazâya katılıp kendileri için daha önemli bir meşgale bulunan mücâhidlerin bunu yerine getirmelerinin mümkün olmayacağını bildirmiştir. Bu âyet —hattâ sûrenin tamâmı— Mekke'de nâzil olmuştur. O zaman savaş emri henüz meşrû' kılınmamıştır. İşte bu, peygamberin nübüvvetine delâlet eden en büyük delillerden birisidir. Çünkü bu, gelecekle ilgili gaybın haber verildiği âyetlerdendir. Bu sebeple âyetin devâmında: «O halde ondan kolayınıza geleni okuyun.» buyuruyor. Yani müsâid olduğunuz şekilde gece ibâdete koyulun. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ya'kûb... Ebu Recâ Muhammed'den nakletti ki, o; ben Hasan'a: Ey Ebu Saîd, Kur'ân bütünüyle kalbinde yer etmiş olup da yalnız farz namazları kılmakla yetinen ve geceleyin kıyâm etmeyen kişi hakkında ne dersin? diye sordum. O dedi ki: O, Kur'ân'ı yastık edinir, Allah ona la'net etsin. Allah sâlih kuluna demişti ki: «O, şüphe yok ki kendisine öğrettiğimiz için bir ilim sâhibi idi.» (Yûsuf, 68) Ve yine: «Sizin de, atalarınızın da bilmediğiniz şeyler size öğretilmiştir.» (En'âm, 91) Ben dedim ki: Ey Ebu Saîd, Allah Teâlâ: «O halde ondan kolayınıza geleni okuyun.» buyurmuyor mu? O; evet beş âyet de olsa okumalıdır, dedi. Burada Hasan el-Basrî'nin mezhebi açıkça belirtilmektedir. O, Kur'ân'ı az da olsa ezberlemiş olanların, geceleyin Kur'ân okumalarının vâcib olduğu görüşünde imiş. Nitekim hadîste vârid olur ki, Rasûlullah (s.a.)a, sabaha kadar uyuyan kişi sorulduğunda şöyle buyurmuştur: O, şeytânın kulağına bevlettiği kimsedir. Denildi ki: Bu ifâde farz namazları kılmayıp yatan kimse içindir. Ve yine geceleyin kıyâm etmeyenler için olduğu da söylenmiştir. Sünen kitablarında nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.): Ey Kur'ân ehli, vitir yapın, buyurmuş. Bir başka hadîste de : Vitir yapmayan bizden değildir, buyurmuş. Bundan daha garîbi de Hanbelîlerden Ebu Bekr Abdülazîz İbn Ca'fer'in Ramazân ayının gecelerini ibâdetli geçirmenin vâcib olduğu konusunda naklettiği rivâyettir. Allah en iyisini bilendir. Taberânî der ki: Bize Ahmed İbn Saîd... İbn Abbâs'tan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.): «O halde ondan kolayınıza geleni

okuyun.» kavli hakkında, yüz âyet okuyun, demiştir. Bu hadîs de gerçekten garîbtir. Onu yalnız Taberânî merhûmun «el-Mu'cem» isimli eserinde gördüm.

«Namazı kılın, zekâtı verin.» Üzerinize farz olan namazlarınızı edâ edin ve yine farz olan zekâtlarınızı verin. Bu âyette de zekât farîzasının Mekke'de nâzil olduğunu söyleyenlerin görüşünü desteklemektedir. Ancak zekâtın nisâb mikdârı ve nasıl verileceği Medîne'de açıklanmıştır. Allah en iyisini bilendir. İbn Abbâs, İkrime, Mücâhid, Hasan, Katâde ve Selef'ten bir başkası derler ki: Bu âyet, daha önce müslümanların üzerine farz kılınmış olan gece ibâdetiyle ilgili hükmü neshetmiştir. Ancak bu hükmün uygulanış süresi konusunda ihtilâf edilmiştir. Bu görüşler yukarıda geçmişti. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Rasûlullah (s.a.) bir kişiye der ki: Gece ve gündüz beş vakit namaz. Adam bundan başka bana bir şey var mı? deyince, o; hayır, ancak sen gönüllü yaparsan (nâfile) müstesnâ, buyurmuştur.

«Ve Allah'a güzel bir ödünç verin.» Sadakalarla. Muhakkak ki Allah Teâlâ, onun karşılığını en güzel ve en bol şekilde verir. Nitekim Bakara sûresinde şöyle buyurur: «Kimdir o ki, Allah'a güzel bir borç versin de Allah, onu kat kat fazlasıyla ödesin. Allah, hem darlaştırır, hem de bollaştırır.» (Bakara, 245).

«Kendiniz için hayırdan ne takdîm ederseniz; Allah katında onu mükâfât bakımından daha büyük ve daha hayırlı olarak bulursunuz.» Önceden kendiniz için takdîm ettiğiniz her şey, o gün sizin olacaktır. Dünyada kendiniz için sakladığınız şeylerin en hayırlısı bunlardır. Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî der ki: Bize Ebu Hayseme... Hâris İbn Süveyd'den nakletti ki; Abdullah, Rasûlullah (s.a.)ın şöyle dediğini bildirmiş: Sizden hangi birinizin kendi malı, kendisine vârisinden daha sevimlidir? Orada bulunanlar dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü, bizden hiçbirimizin vârisinin malı kendi malından ona daha sevimli değildir. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Söylediğiniz şeyi iyi bilin. Onlar; ey Allah'ın Rasûlü, bundan başka bir şey bilmeyiz, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Sizden birinizin kendi malı önceden verdiği, vârisinin malı ise sonraya bıraktığıdır. Bu hadîsi Buhârî Hafs İbn Ğıyâs'tan, Neseî de Ebu Muâviye'den ve her ikisi de A'meş kanalıyla Hâris İbn Süveyd'den naklederler.

«Ve Allah'tan mağfiret dileyin. Muhakkak ki Allah; Gafûr'dur, Rahîm'dir.» Bütün işlerinizde Allah'ı çokça anıp bağışlanma dileyin. Muhakkak ki O; mağfiret dileyenleri bağışlar ve onlara merhamet eder.

MÜZZEMMİL SÛRESİNİN SONU

MÜDDESSİR SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ﴿١﴾ قُمْ فَأَنذِرْ ﴿٢﴾ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ ﴿٣﴾ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ﴿٤﴾ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ﴿٥﴾ وَلَا تَمْنُن
تَسْتَكْثِرُ ﴿٦﴾ وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ ﴿٧﴾ فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ ﴿٨﴾ فَذَٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ ﴿٩﴾ عَلَى الْكَافِرِينَ
غَيْرُ يَسِيرٍ ﴿١٠﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Ey örtüye bürünen;
2 — Kalk ve uyar.
3 — Rabbını da tekbîr et.
4 — Elbiselerini temiz tut.
5 — Kötü şeylerdense sakın.
6 — Çok görerek başa kakma.
7 — Rabbın için sabret.
8 — Sûr'a üflendiğinde;
9 — İşte o gün, zorlu bir gündür.
10 — Kâfirler için hiç de kolay değildir.

Ey Örtüye Bürünen Peygamber Kalk

Buhârî'nin Sahîh'inde Câbir'den nakledilir ki, o; Kur'ân'dan ilk

nâzil olan kısmın Müddessir sûresi olduğunu söylermiş. Ancak Cumhûr ona muhâlefet ederek Kur'ân'dan ilk nâzil olan âyetlerin Alak sûresinin baş tarafları olduğunu bildirmişlerdir. Orada bu husûs açıklanacaktır.

Buhârî der ki: Bize Yahyâ... Yahyâ İbn Ebu Kesîr'den nakletti ki; ben Abdurrahmân'ın oğlu Ebu Seleme'ye Kur'ân'dan ilk nâzil olan kısım neresidir? diye sordum. O dedi ki: «Ey örtüye bürünen...» âyetidir. Ben Alak sûresinin baş tarafıdır diyorlar, dedim. Ebu Seleme dedi ki: Ben, Abdullah oğlu Câbir'e bunu sordum ve senin bana söylediğini ben de ona söyledim. Bunun üzerine Câbir, Rasûlullah (s:a.)ın bize anlattığı bir hadîsten başkasını size anlatmayacağım, dedi ve şöyle devâm etti: Rasûlullah buyurdu ki: Ben Hirâ dağına çekilmiştim. Orada kalış sürem tamâm olunca indim. Bir ses geldi, sağıma baktım bir şey göremedim, soluma baktım bir şey göremedim, önüme baktım bir şey göremedim, arkama baktım bir şey göremedim. Başımı kaldırdım bir şey gördüm. Geldim Hadîce'ye dedim ki: Beni ört ve üzerime soğuk su dök. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Beni örttüler ve üzerime soğuk su döktüler. İşte o zaman: «Ey örtüye bürünen; kalk ve uyar. Rabbını da tekbîr et.» âyeti nâzil oldu. Buhârî bu hadîsi bu vechi ile böylece sevkeder. Müslim de bu hadîsi Ukayl kanalıyla... Ebu Seleme'den nakleder ki; o, şöyle demiş: Abdullah oğlu Câbir bana vahyin kesilme döneminden şöyle bahsettiğini işittim: Yürüdüğüm bir sırada gökten bir ses işittim. Gözümü semâya doğru diktiğimde bir de ne göreyim, Hirâ dağında bana gelen melek gökle yer arasında bir kürsî üzerinde oturuyordu. Bunu görünce ondan korktum ve yere yuvarlandım. Sonra âileme gelip beni örtün, örtün dedim. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Ey örtüye bürünen; kalk ve uyar. Rabbını da tekbîr et.» âyetini indirdi. Bu âyet, «kötü şeylerdense sakın» kısmına kadar inmişti. Ebu Seleme der ki: Buradaki «kötü şeyler» anlamına gelen (الرجز) kelimesi, putlardır. Sonra vahiy kızıştı ve ard arda indi. Bu ifâde Buhârî'nin lafzıdır ve mahfûz olan ifâde de budur. Ancak bu, vahyin daha önce inmiş olmasını gerektirir. Çünkü bu ifâdede; bir de ne göreyim,Hirâ dağında bana gelen melek gökle yer arasında bir kürsî üzerinde oturuyordu, deniliyor. Hirâ dağında gelen bu melek; ona «Seni yaratan Rabbının adıyla oku.» âyetini indiren Cebrâîl'dir. Sonra bir süre vahiy kesilmiş ve arkasından aynı melek tekrâr gelmeye başlamıştır. Bu iki ifâdeyi birleştirme vechi şöyledir: Vahyin kesilmesinden sonra gelen ilk âyet, bu sûrenin baş tarafıdır. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Haccâc... Abdurrahmân oğlu Ebu Seleme'den nakleder ki, o; Abdullah oğlu Câbir Rasûlullah'ı şöyle buyururken işitti, demiş: Sonra bir müddet vahiy kesildi. Ben, yürürken gökten bir ses duydum. Gözümü semâya doğru diktiğimde bir de ne göreyim, Hirâ dağında bana gelen melek, şu anda gök-

le yer arasında bir kürsî üzerinde oturuyordu. Korkumdan yere çöküp yuvarlandım. Sonra âileme gelip; beni örtün, beni örtün, beni örtün, dedim. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Ey örtüye bürünen; kalk ve uyar. Rabbını da tekbîr et. Elbiselerini temiz tut. Kötü şeylerdense sakın.» âyetlerini indirdi. Ve bundan sonra vahiy kızıştı, ard arda geldi. Buhârî ve Müslim de bu hadîsi Zührî kanalıyla Ebu Seleme'den naklederler.

Taberânî der ki: Bana Muhammed İbn Ali İbn Şuayb... İbrâhîm İbn Yezîd'den nakletti ki; o, Ebu Müleyke'den İbn Abbâs'ı şöyle derken duydum, dediğini işitmiş: Muğîre oğlu Velîd, Kureyş'liler için bir ziyâfet hazırladı. Yeyip içtikten sonra bu adam hakkında ne diyorsunuz dedi. Bir kısmı; o büyücüdür, derken bir kısmı; büyücü değildir, dedi. Bir kısmı; kâhindir derken, bir kısmı da kâhin değildir, dedi. Bazıları; şâirdir, dediler de diğerleri şâir değildir dediler. Bir kısmı etkileyen bir büyüdür, dediler. Sonra onun etkilenmiş bir büyü olduğu konusunda görüş birliğine vardılar. Bu durum Hz. Peygambere bildirilince üzüldü ve başını semâya doğru dikip örtüsüne büründü. Bunun üzerine Allah Teâlâ; «Ey örtüye bürünen; kalk ve uyar. Rabbını da tekbîr et. Elbiselerini temiz tut. Kötü şeylerdense sakın. Çok görerek başa kakma. Rabbın için sabret.» âyetlerini indirdi.

«Kalk ve uyar,» Yani azme sarıl ve insanları uyar. Nasıl bundan önceki âyetle nübüvvet gerçekleşmişse bununla da risâlet gerçekleşmiştir. «Rabbını da tekbîr et.» Ta'zîm et. «Elbiselerini temiz tut.» Eclah, Kindî kanalıyla İkrime'den, o da İbn Abbâs'tan nakleder ki; adamın biri ona gelip bu âyeti sorduğunda İbn Abbâs şöyle demiş: Ahdi çiğnemek veya isyân için elbiseni giyme. Sonra Sakîf kabilesinden Ğeylân İbn Seleme'nin sözünü işitmedin mi? Bak ne diyor demiş:

Allah'a hamdolsun ki; ben, fâcir elbisesi giymiş değilim.

Ve kimseye sabretmek için de başımı örtmem.

İbn Cüreyc, Atâ kanalıyla İbn Abbâs'tan naklederler ki; o, «Elbiselerini temiz tut.» kavli hakkında şöyle demiştir: Arapların sözü içinde «elbisenin temiz olması» tâ'biri de vardır. Aynı isnâdla bir başka rivâyette de İbn Abbâs şöyle demiştir: Elbiseni günâhlardan temizle. İbrâhîm, Şa'bî, Atâ da böyle demişlerdir. Sevrî de... İbn Abbâs'tan nakleder ki; elbiseni günâhlardan temizle, mânâsını vermiştir. İbrâhîm en-Nehaî de böyle der. Mücâhid ise der ki: Bu âyet; nefsini günâhlardan temizle, anlamınadır. Yoksa giydiğin elbiselerini değil. Yine ondan bir başka rivâyette de; iyi ameller yaparak elbiseni temizle, diye anlam verdiği nakledilir. Ebu Rezîn de böyle demiştir. Bir başka rivâyette de Ebu Rezîn der ki: «Elbiselerini temiz tut.» Yani sen, ne kâhinsin, ne büyücü. Binâenaleyh sana söylediklerinden uzak dur. Katâde ise bu âyete; elbiseni günâhlardan temizle, anlamını vermiştir. Araplar Allah'a verdiği ahdi yerine getirmeyip dönen kimselere; elbisesini kirletti, derlerdi.

İyi davranışlarda bulunanlara da; elbisesini temizledi, derlerdi. Nitekim şâir (İbn Recâ') şöyle der:

Kişi kötülükten namusunu kirletmezse;
Giydiği her elbise güzeldir onun.

Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu âyete şöyle mânâ vermiştir: Giydiğin elbise güzel olmayan bir kazançtan alınmış olmasın. Ve yine günâh üzere elbiseni giyme. Muhammed İbn Sîrîn ise bu âyete; elbiseni suyla yıka, anlamını vermiştir. İbn Zeyd der ki: Müşrikler temizliğe riâyet etmezlerdi. Bu sebeple Allah Teâlâ peygambere kendisinin temizlenmesini ve elbisesini temiz tutmasını emretmişti. İbn Cerir Taberî bu görüşü tercîh eder. Âyet-i kerîme bu rivâyetlerin hepsini ihtivâ ettiği gibi bütün bunların üzerinde âyetin muhtevâsında kalb temizliği de yer almaktadır.

(...)

Saîd İbn Cübeyr der ki: «Elbiseni temiz tut.» Kalbini ve niyyetini temizle. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ile Hasan el-Basrî de; ahlâkını güzelleştir, diye mânâ vermişlerdir.

«Kötü şeylerdense sakın.» Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; kötü şeyler anlamına gelen (الرجز) kelimesi putlar demektir. Binâenaleyh putlardan kaçın, şeklinde mânâ vermiştir. Mücâhid, İkrime, Katâde, Zührî ve İbn Zeyd de bunların putlar olduğunu söylerler. İbrâhîm ve Dahhâk «Kötü şeylerdense sakın.» âyetinin günâhları terket, anlamına geldiğini bildirirler. Her iki takdîrde de âyette karmaşık bir taraf yoktur. Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibidir: «Ey peygamber; Allah'tan kork ve kâfirlere, münâfıklara uyma.» (Ahzâb, 1), «Mûsâ, kardeşi Hârûn'a dedi ki: Benden sonra kavmim içinde benim yerime geç. Islâh et ve fesâdçıların yoluna uyma.» (A'râf, 142).

«Çok görerek başa kakma.» İbn Abbâs der ki: Hediye verip de ondan daha fazlasını bekleme. İkrime, Mücâhid, Atâ, Tâvûs, Ebu'l-Ahvas, İbrâhîm en-Nehaî, Dahhâk, Katâde, Süddî ve başkaları da böyle demişlerdir. Rivâyet edilir ki; İbn Mes'ûd bu âyeti (ولا تمنن ان تستكثر) şeklinde okumuştur. Yani çoğalması için başa kakma. Hasan el-Basrî ise der ki: Amelini çok görerek Rabbına minnet etme. Rebî' İbn Enes de böyle der. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercîh eder. Husayf ise Mücâhid'in bu âyete şöyle mânâ verdiğini bildirir: Daha çok hayır yapmak için kendini zayıflatma. Ona göre arapların dilinde (تمنن) kelimesi, zayıflama anlamına gelir. İbn Zeyd ise bu âyete şöyle mânâ verir: Peygamberlikle halka minnet etme. Onlardan daha çok dünyalık elde etmek için başa kakma. Bu dört görüş içerisinde en açık olanı birincisidir. Allah en iyisini bilendir.

«Rabbın için sabret.» Onların sana eziyyetlerine karşılık sen Allah'ın rızâsını dileyerek sabret. Mücâhid böyle der. İbrâhîm en-Nehaî

ise şöyle mânâ verir: Sen, Allah için verdiğin şeylere sabret.

«Sûr'a üflendiğinde; işte o gün, zorlu bir gündür. Kâfirler için hiç de kolay değildir.» İbn Abbâs, Mücâhid, Şa'bî Zeyd İbn Eslem, Hasan, Katâde, Dahhâk, Rebî' İbn Enes, Süddî ve İbn Zeyd, bu âyetteki (الناقور) kelimesinin sûr anlamına geldiğini bildirmişlerdir. Mücâhid de bunun boru şeklinde bir şey olduğunu söyler. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o: «Sûr'a üflendiğinde» âyeti hakkında Rasûlullah (s.a.)ın şöyle buyurduğunu bildirmiş: Ben nasıl sevinebilirim ki sûr'un sâhibi boynuzu kapmış ve alnını germiş, ne zaman üfürme emri verileceğini bekliyor. Rasûlullah (s.a.)ın ashâbı dediler ki: O halde ey Allah'ın Rasûlü, sen bize ne emir buyurursun? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : (حسبنا الله ونعم الوكيل على الله توكلنا) Allah bize yeter, O ne güzel vekîldir. Biz Allah'a tevekkül ettik, deyiniz. İmâm Ahmed İbn Hanbel de Esbât kanalıyla İbn Abbâs'tan bu hadîsi rivâyet eder. İbn Cerîr Taberî de Ebu Küreyb kanalıyla İbn Abbâs'tan bu hadîsi rivâyet eder. Bir başka tarîkten rivâyeti de Avfî'nin İbn Abbâs'tan naklettiği rivâyettir.

«İşte o gün, zorlu bir gündür.» Çok şiddetlidir. «Kâfirler için hiç de kolay değildir.» Onlara hiç mi hiç kolay değildir. Kamer sûresinde buyurulduğu gibi: «Kâfirler: Bu zorlu bir gündür, derler.» (Kamer, 8) Biz Basra kadısı Zürâre İbn Evfâ'dan rivâyet ettik ki; o, halka sabah namazını kıldırmış ve bu sûreyi okumuş. Nihâyet bu kısma gelince bir çığlık atarak rûhunu teslîm etmiş. Allah ona rahmet eylesin.

ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا ﴿١١﴾ وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَّمْدُودًا ﴿١٢﴾ وَبَنِينَ شُهُودًا ﴿١٣﴾ وَمَهَّدتُّ لَهُ تَمْهِيدًا ﴿١٤﴾
ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ ﴿١٥﴾ كَلَّا ۖ إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا ﴿١٦﴾ سَأُرْهِقُهُ صَعُودًا ﴿١٧﴾ إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ ﴿١٨﴾ فَقُتِلَ كَيْفَ
قَدَّرَ ﴿١٩﴾ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ نَظَرَ ﴿٢١﴾ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ إِنْ
هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ ﴿٢٤﴾ إِنْ هَٰذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ ﴿٢٥﴾ سَأُصْلِيهِ سَقَرَ ﴿٢٦﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَقَرُ ﴿٢٧﴾
لَا تُبْقِي وَلَا تَذَرُ ﴿٢٨﴾ لَوَّاحَةٌ لِّلْبَشَرِ ﴿٢٩﴾ عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ﴿٣٠﴾

11 — Bırak Beni ve yarattıklarımı tek başına.
12 — Kendisine bol bol mal verdiğimi,
13 — Görülen oğullar verdiğimi,
14 — Ve onun için yaydıkça yaydığımı.

15 — Sonra daha da artırmamı umar o.
16 — Hayır; çünkü o, âyetlerimize karşı bir inâdçı kesildi.
17 — Ben onu sarp bir yokuşa sardıracağım.
18 — Doğrusu o, düşündü ve ölçüp biçti.
19 — Canı çıkası, nasıl da ölçüp biçti.
20 — Sonra yine canı çıkası nasıl da ölçüp biçti.
21 — Sonra baktı.
22 — Sonra kaşlarını çattı, suratını astı.
23 — Sonra da sırt çevirip büyüklük tasladı.
24 — Ve dedi ki: Bu, sâdece öğretilegelen bir büyüdür.
25 — Bu, ancak bir insan sözüdür.
26 — Ben, onu Sekar'a yaslayacağım.
27 — Sekar'ın ne olduğunu bilir misin sen?
28 — O, ne geri bırakır, ne de azâbtan vazgeçer.
29 — Deriyi kavurandır.
30 — Onun üzerinde ondokuz vardır.

Bol Bol Nimet Verilenler

Allah Teâlâ, kendisine dünyada nimetler ihsân ettiği halde o nimetleri inkâr edip küfürle mukâbele eden, Allah'ın âyetlerini inkâr edip O'na iftirâ atan ve Allah kelâmını beşer kelâmı sayan o habîs kimseyi tehdîd ediyor. Ve bu arada ona verdiği nimetleri bir bir sayıyor: «Bırak Beni ve yarattıklarımı tek başına.» Anasının karnından malsız ve mülksüz ve çocuksuz olarak tek başına çıkmış olan, sonra Allah Teâlâ'nın kendisine «Bol bol mal verdiği» kimseyi. Pek çok mal verdiği o kişiyi. Denildi ki: Bu çok mal, bin dînârdır. Yüz bin dînâr olduğu da söylenmiştir. Ektiği arâzî anlamına geldiği de söylenmiştir. Daha başka anlamlar da verilmiştir. «Görülen oğullar verdiğimi» Mücâhid; gözden uzak olmayan, ticâret için başka yerlere sefer etmeyip yanında hazır bulunan çocuklar, der. Köleleri ve işçileri onların yerine bu işleri yapıp ta kendileri babalarının yanında oturan ve onların çalışmalarını değerlendirip orada rahat eden evlâd vermiştir. Süddî, Ebu Mâlik, Âsım İbn Ömer İbn Katâde'nin zikrettiklerine göre, bu çocukların sayısı on üçmüş. İbn Abbâs ve Mücâhid ise; on çocuğu vardı, derler. Çocuklarının o kimsenin yanında ikâmet etmesi de Allah'ın ona nimetinin en belîğ ifâdesidir.

«Ve onun için yaydıkça yaydığımı.» Ona mal ve kadınlardan pek çok

imkânlar verdiğim kişiyi. «Sonra daha da artırmamı umar o. Hayır; çünkü o, âyetlerimize karşı bir inâdçı kesildi.» Bildikten sonra Allah'ın nimetlerine küfürle mukâbele edip direndi. «Ben onu sarp bir yokuşa sardıracağım.» İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Hasan... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Yazıklar olsun. Cehenneme kâfirler kırk gün boyu atılır da yine dibine ulaşamazlar. Cehennemdeki bir dağın tepesine çıkmak yetmiş sonbaharda mümkün olur. Sonra ebediyyen oraya atılıp dururlar. Tirmizî de bu hadîsi, Abd İbn Humeyd kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakleder. Sonra da; bu hadîs garîbtir, ancak İbn Ebu Lehîa kanalıyla rivâyetini biliyoruz, der. İbn Cerîr Taberî de bu hadîsi Yûnus kanalıyla... Derrâc'dan nakleder. Ancak bu nakilde garîb ve münker ifâdeler vardır. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Zür'a... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.): «Onu sarp bir yokuşa sardıracağım.» âyeti hakkında şöyle demiş: Bu, cehennemde ateşten bir dağdır. Oraya tırmandırılır. Elini koyduğu zaman erir. Kaldırdığı zaman eski haline döner. Ayağını bastığında erir, kaldırınca eski haline döner. Bu hadîsi Ebu Bekr el-Bezzâr ve İbn Cerîr de Şüreyk kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyet ederler. Katâde, İbn Abbâs'tan nakleder ki: Sarp bir yokuş anlamına gelen (صعوداً) kelimesi, büyük bir kaya demektir. Kâfir onun üzerinden yüzüstü sürülür. Süddî ise bunun cehennemde sarp bir kaya olduğunu, kâfirin onu tırmanmaya zorladığını belirtir. Mücâhid de der ki: Bu azâbtan kaynaklanan bir sıkıntıdır. Katâde ise; rahat edilemeyen bir azâb, anlamını verir. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercîh eder.

«Doğrusu o, düşündü ve ölçüp biçti.» Biz, onu sarp kayayı tırmanmaya zorladık ve acıklı azâba yaklaştırdık, çünkü o, îmândan uzaktı. «Doğrusu o, düşündü ve ölçüp biçti.» Kendisine Kur'ân'dan suâl sorulunca ne diyeceğini düşünüp taşındı. Nasıl bir söz uydurması gerekeceğini tefekkür etti ve ölçüp biçti.

«Canı çıkası, nasıl da ölçüp biçti. Sonra yine canı çıkası nasıl da ölçüp biçti.» Bu, onun için bedduâdır.

«Sonra baktı.» Tekrâr baktı ve düşündü. «Sonra kaşlarını çattı, suratını astı.» Gözlerinin arasını çekti ve çattı. Ve suratını astı. Nefretle baktı.

(...)

«Sonra da sırt çevirip büyüklük tasladı.» Haktan yüz çevrildiği gibi Kur'ân'a uymaktan vazgeçip büyüklenerek ve «Dedi ki: Bu, sâdece öğretilegelen bir büyüdür.» Bu, Muhammed'in kendinden öncekilerden nakledip anlattığı bir büyüdür. Bunun için devâmla «Bu, ancak bir insan sözüdür.» Allah kelâmı değildir, dedi.

Burada sözkonusu edilen kişi, Mahzûm kabîlesinden olan Muğîre oğlu Velîd'dir. Kureyş'in reîslerinden biriydi. Allah'ın la'neti onun üze-

rine olsun. Onunla ilgili haber, Avfî'nin İbn Abbâs'tan naklettiğine göre şöyledir: Velîd İbn Muğîre, Ebu Kuhâfe oğlu Ebubekir'in yanına geldi ve ona Kur'ân'dan suâl etti. Hz. Ebubekir Kur'ân'la ilgili ona bilgi verince, çıkıp Kureyş'lilerin yanına gitti ve: Ebu Kebşe'nin oğlunun söyledikleri ne garîb şeyler. Allah'a andolsun ki o, ne şiirdir, ne büyüdür, ne de delilikten doğan bir hezeyândır. Doğrusu onun sözü, Allah kelâmıdır. Kureyş'lilerden bir topluluk bunu duyunca toplanarak dediler ki: Allah'a andolsun ki, Velîd dininden dönecek olursa Kureyş'lilerin hepsi de dinlerinden dönerler. Hişâm oğlu Ebu Cehil bunu duyunca dedi ki: Allah'a andolsun ki, onun durumuyla ilgili ben size yeterim. Çıkıp onun evine gitti ve Velîd'e dedi ki: Görüyor musun kavmin senin için sadaka toplamış? Velîd dedi ki: Ben mal ve evlâd bakımından onların en çoğuna sâhip olan değil miyim? Ebu Cehil dedi ki: Söylediklerine göre sen Ebu Kuhâfe'nin oğlunun yanına gitmişsin ki onun yemeğinden bir parça alasın. Velîd dedi ki: Benim akrabâlarım bunu böyle mi diyorlar? Allah'a andolsun ki; ben, ne Ebu Kuhâfe'nin oğlunun yanına, ne Ömer'in yanına, ne de Ebu Kebşe'nin oğlunun yanına yaklaştım. Onun sözü, öğretilegelen bir büyüden başka bir şey değildir. Bunun üzerine Allah Teâlâ Rasûlüne: «Bırak beni ve yarattıklarımı tek başına.» âyetini ... «O, ne geri bırakır, ne de azâbtan vazgeçer.» kavline kadar indirdi.

Katâde'nin ifâdesine göre, onun şöyle dediği iddiâ edilmiştir: Allah'a andolsun ki; adamın söylediklerine baktım ve onun şiir olmadığını gördüm. Doğrusu onun, apayrı bir lezzeti ve bambaşka bir çekiciliği var. Doğrusu o, her şeye üstün geliyor, ona üstün gelen hiç bir şey yok. Onun büyü olduğundan kuşkum yok. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Doğrusu o, düşündü ve ölçüp biçti... Sonra kaşlarını çattı, suratını astı.» kavline kadar bu âyet-i celîle'yi inzâl buyurdu.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Abd'ül-A'lâ... İkrime'den nakletti ki; Muğîre oğlu Velîd, Hz. Peygamberin yanına gelmiş ve Rasûlullah ona Kur'ân okumuş, onun da kalbi yumuşar gibi olmuş. Bu durum Hişâm oğlu Cehil'e bildirilince ona gelip demiş ki: Amca, kavmin senin için mal toplamak istiyor. O; niçin? deyince Ebu Cehil; onu sana verecekler, çünkü sen Muhammed'e gitmiş ve ondan bir şeyler istemişsin, demiş. Velîd; Kureyş'liler benim mal bakımından en zengin kişi olduğumu bilirler, demiş. Ebu Cehil; öyleyse onun hakkında öyle bir söz söyle ki kavmin senin onun söylediğini inkâr ettiğini görsün ve kendisinden hoşlanmadığını bilsin, demiş. Velîd; onun hakkında ne diyeyim? Allah'a andolsun ki, içinizde benden daha iyi şiir bileniniz yoktur. Recezini de, kasîdesini de, cinlerin şiirini de benden daha iyi bileniniz yoktur, Allah'a andolsun ki; onun söylediği söz, bunlardan hiç birine benzemiyor. Vallâhi o, öyle bir söz söylüyor ki; apayrı bir lezzeti var, altındaki

her sözü yıkıyor ve hepsinin üstüne çıkıyor, hiç bir söz onun üstüne çıkamıyor. Ebu Cehil dedi ki: Allah'a andolsun ki; sen onun hakkında bir şey söylemedikçe kavmin senden memnûn olmaz. Velîd dedi ki: Beni bırak da o konuda düşüneyim. Düşündükten sonra; bu, söylenegelen bir büyüdür, dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Bırak beni ve yarattıklarımı tek başına...» âyetini indirdi. Katâde der ki: O anasının karnından tek başına çıkmıştır. Ve bu âyetleri «Üzerinde ondokuz vardır.» kavline kadar indirdi. Muhammed İbn İshâk ve başkaları da bu şekilde nakletmişlerdir.

Süddî'nin anlattıklarına göre de; müşrikler Dâr en-Nedve'de toplandıklarında, Mekke dışındaki arapların hac için Mekke'ye elçi göndermeden önce Kur'ân hakkında nasıl bir şey söyleyecekleri husûsunda görüş birliğine varmaya çalıştılar. Bir kısmı; o şâirdir, dedi. Başkaları büyücüdür derken, diğerleri kâhindir ve başkaları da mecnûndur, dediler. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: «Bak, sana nasıl misâller veriyorlar. Bunun için dalâlete düşmüşlerdir. Ve bir daha yol bulamamaktadırlar.» (İsrâ, 48) Bütün bunlarla birlikte Velîd oğlu Muğîre onun hakkında ne söyleyeceğini düşündü, taşındı, ölçtü, biçti, sonra baktı, kaşlarını çattı ve suratını asıp: «Bu, sadece öğretilegelen bir büyüdür. Bu, ancak bir insan sözüdür.» dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ da: «Ben, onu Sekar'a yaslayacağım.» buyurdu. Onu her yönden cehenneme daldıracağım. Sonra da Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Sekar'ın ne olduğunu bilir misin sen?» Bu onun durumunun dehşetengîz ve çok zor olduğunu anlatmak içindir. Sekar'ı açıklayarak buyuruyor ki: «O, ne geri bırakır, ne de azâbtan vazgeçer.» Onların etlerini damarlarını, sinirlerini ve derilerini yer. Sonra bir başkası verilir ve tekrâr aynı azâbı görürler. Bu durumda ne öldürülürler, ne de diriltilirler. İbn Büreyde, Ebu Sinân ve başkaları böyle demişlerdir.

«Deriyi kavurandır.» Mücâhid, buradaki (البشر) kelimesinin deri anlamına geldiğini söyler. Ebu Rezîn de bu âyete söyle mânâ verir: Bir solukta deriyi kavurur ve gece karanlığı gibi simsiyah eder. Zeyd İbn Eslem de; onun üzerinde derileri kavrulur, anlamını vermiştir. Katâde deriyi yakar derken, İbn Abbâs insanın derisini yakar, diye mânâ vermiştir.

«Onun üzerinde ondokuz vardır.» Zebânîlerin öncülerinden, yaratılışları kocaman, ahlâkları çok katı bekçiler vardır. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Zür'a... Berâ'nın bu âyet konusunda şöyle dediğini nakletti: Yahûdîlerden bir topluluk, Rasûlullah'ın ashâbından bir adama cehennemin bekçilerini sordu. Adam; Allah ve Rasûlü en iyisini bilendir, dedi. Ve gelip durumu Hz. Peygambere bildirdi. O anda, Allah Teâlâ Rasûlüne: «Onun üzerinde ondokuz vardır.» âyetini indirdi. Rasûlullah (s.a.) bu âyeti ashâbına haber vererek dedi ki: Onları çağırın da ben

kendilerine yanıma gelirlerse cennetin toprağını sorayım. O, bembeyâz ince undandır. Yahûdîler geldiler ve Peygambere cehennemin bekçilerini sordular. Rasûlullah (s.a.) iki kere elinin parmağını itti ve ikincisinde başparmağını tuttu, sonra: Siz bana cennetin toprağını bildirin, dedi. Onlar da; Ey İbn Selâm, onu bildir, dediler. Abdullah İbn Selâm; o, beyâz un gibidir, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.); ekmek elbette ki ince undan olacaktır, dedi. İbn Ebu Hâtim'in Berâ'dan naklettiği rivâyet böyledir. Ancak bu rivâyetin meşhûr olan nakli Câbir İbn Abdullah'tandır. Nitekim Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki... Bize Mendeh, Câbir İbn Abdullah'ın şöyle dediğini bildirdi: Adamın biri Rasûlullah (s.a.)a gelip; ey Muhammed bugün ashâbın yenildi, dedi. Rasûlullah (s.a.); ne ile? deyince, o dedi ki: Yahûdiler onlara; sizin peygamberiniz cehennemdeki bekçilerin sayısını size bildirdi mi? diye sordular. Onlar da, peygamberimize sormadan bilemeyiz, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bilmedikleri bir şey kendilerine sorulup da, peygamberimize sormadan bilmeyiz, diyen bir topluluk yenilmiş olur mu hiç? Allah'ın düşmanlarını bana bırakın, onlar, Allah'ı apaçık görmek istemişlerdi. Hz. Peygamber, onlara haber gönderip çağırdı. Onlar dediler ki: Ey Ebu'l-Kâsım; cehennemin bekçilerinin sayısı kaçtır? Rasûlullah (s.a.) şöyle dedi ve avucunu kapattı, sonra yine kapattı ve bir parmağını bağladı. Ashâbına dedi ki: Eğer size cennetin toprağı sorulacak olursa; bu, ince un gibidir. Yahûdîler peygambere cehennemin bekçilerini sorunca, cehennemin bekçilerinin sayısını onlara bildirdi. Rasûlullah (s.a.) onlara; cennetin toprağı nasıldır? dedi. Onlar birbirlerine baktılar ve ey Ebu'l-Kâsım, ekmektir, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki, ekmek ince undandır. Tirmizî de bu rivâyeti bu âyetin tefsîrinde İbn Ömer kanalıyla... Câbir İbn Abdullah'tan nakleder. O ve Ebu Bekr el-Bezzâr derler ki: Bu rivâyeti ancak Câbir hadîsinden biliyoruz. İmâm Ahmed İbn Hanbel de bu rivâyeti Ali İbn el-Medînî kanalıyla Süfyân'dan nakleder, sadece ince undan sözeder.

İ Z Â H I

Ondokuz Nedir?

«Üzerinde ondokuz vardır.» Bu konuda bazı mes'eleler var. Birinci Mes'ele: Bu âyetin mânâsı şöyledir: Cehennemi on dokuz melek idâre eder ve yönetir. On dokuz sınıf veya on dokuz saf da denmiştir. Vâhidî tefsîrcilerden nakleder ki, cehennemin bekçileri ondokuzdur ve mâlik adını alırlar. Bununla beraber on sekiz tane daha bekçi vardır ki gözleri yıldırım gibi, dişleri demir gibi, saçları ayaklarına kadar uzanır Ağızlarından ateş yalımları çıkar. Her birinin iki omuzunun arası bi

yıllık mesâfedir. Her birinin avucu Rebîa ve Mudar oğulları kabîlesi kadar olan alanı içine alır. Onlardan merhamet ve şefkat duygusu yok edilmiştir. Her biri yetmiş bin kişiyi avucuna alır ve cehennemde istediği yere fırlatır.

İkinci Mes'ele: Mânâ erbâbı bu sayının takdîri konusunda bazı vecihler zikretmişlerdir:

a) Birincisi, hikmet erbâbının söylediği şu vecihtir: İnsan nefsinin nazarî ve amelî güçlerinin bozulmasının sebebi, hayvanî ve tabîî kuvvetlerdir. Hayvânî kuvvetler, görülen beş duyu ile, görülmeyen beş duyu ve bunlara ilâveten şehvet ve gazab duyularından oluşur. Bunların toplamı on iki eder. Tabîî kuvvetlere gelince, bunlar çekme, tutma, hazmetme, itme, besleme, büyütme ve doğurma güçleridir. Bunlar da yedi eder ki toplam on dokuzdur. Bütün âfetlerin kaynağı bu on dokuz şey olduğu için cehennem zebânîlerinin de sayısı on dokuz olmuştur.

b) Cehennemin kapıları yedidir. Bunlardan altısı kâfirlere, birisi fâsıklara âittir. Öte yandan kâfirler cehenneme üç şeyden dolayı girerler. İ'tikâdı terketmek, ikrârı terketmek ve ameli terketmek. Bu altı kapıdan her biri için üç tane olacağına göre toplam on sekiz eder. Fâsıkların kapısına gelince, onlar i'tikâdı ve ikrârı terkettiklerinden dolayı değil, ameli terkettiklerinden dolayı bu kapıda bir zebânî vardır. Dolayısıyla toplam on dokuz zebânî eder.

c) Yirmi dört saatın beş saatı beş vakit namaz ile geçer. Geriye ibâdetsiz olarak geçirilen on dokuz saat kalır. Bu sebeple cehennem zebânîlerinin sayısı on dokuz olmuştur. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh, el-Ğayb, XXX, 203).

—————oOo—————

وَمَا جَعَلْنَآ أَصْحَٰبَ ٱلنَّارِ إِلَّا مَلَٰٓئِكَةً ۙ وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِّلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۙ لِيَسْتَيْقِنَ ٱلَّذِينَ
أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ وَيَزْدَادَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِيمَٰنًا ۖ وَلَا يَرْتَابَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْمُؤْمِنُونَ ۙ وَلِيَقُولَ ٱلَّذِينَ
فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَٱلْكَٰفِرُونَ مَاذَآ أَرَادَ ٱللَّهُ بِهَٰذَا مَثَلًا ۚ كَذَٰلِكَ يُضِلُّ ٱللَّهُ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِى مَن يَشَآءُ ۚ
وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ ۚ وَمَا هِىَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْبَشَرِ ﴿٣١﴾ كَلَّا وَٱلْقَمَرِ ﴿٣٢﴾ وَٱلَّيْلِ إِذْ أَدْبَرَ ﴿٣٣﴾ وَٱلصُّبْحِ
إِذَآ أَسْفَرَ ﴿٣٤﴾ إِنَّهَا لَإِحْدَى ٱلْكُبَرِ ﴿٣٥﴾ نَذِيرًا لِّلْبَشَرِ ﴿٣٦﴾ لِمَن شَآءَ مِنكُمْ أَن يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ ﴿٣٧﴾

31 — Cehennem bekçilerini yalnız meleklerden kıldık. Onların sayılarını da ancak küfretmiş olanlar için bir fitne

kıldık. Ki, kendilerine kitâb verilmiş olanlar kesin bilgi sahibi olsunlar. İmân edenlerin de îmânları artsın. Kendilerine kitâb verilmiş olanlar ve mü'minler kuşkuya düşmesinler. Bir de kalblerinde hastalık bulunanlarla kâfirler: Bununla Allah neyi kasdetmiş? desinler. İşte böylece Allah, dilediğini saptırır, dilediğini hidâyete erdirir. Rabbının ordularını ancak kendisi bilir. Bu, ancak insanlara bir öğüttür.

32 — Hayır, andolsun aya,

33 — Dönüp geldiğinde geceye,

34 — Ağardığında sabaha,

35 — Muhakkak ki o, büyüklerden biridir.

36 — İnsanlar için uyarıcıdır.

37 — İçinizden öne geçmek veya geri kalmak isteyenler için.

Cehennemin Bekçileri

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Cehennem bekçilerini yalnız meleklerden kıldık.» İri gövdeli, haşin tabîatlı kıldık. Bu, Kureyş'li müşriklere reddiyedir. Nitekim cehennemin bekçileri onların yanında zikredilince, Ebu Cehil dedi ki: Ey Kureyş topluluğu, sizden on kişi onlardan bir kişiye karşı gelip onları yenemez misiniz? Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Cehennem bekçilerini yalnız meleklerden kıldık.» buyurdu. Onların yaratılışları şiddetli ve karşı konulmaz, alt edilemez yaratıklardır. Denilir ki: Kelde İbn Useyd İbn Halef dedi ki: Ey Kureyş topluluğu, siz onlardan ikisini alt edin, ben de on yedisini alt edeyim. Böylece kendine güvenini ifâde ediyordu. Öylesine güçlü bir kişiydi ki anlattıklarına göre o bir sığır derisinin üzerinde durur, on kişi o sığır derisini ayağının altından çekmek için çalışırdı da deri yırtılır ve o, yerinden kımıldamazdı. Süheylî der ki: Rasûlullah'ı kendisiyle güreşmeye çağırmış ve; eğer beni yenersen sana inanırım, demişti. Rasûlullah (s.a.) da onu def'alarca yenmiş yine de inanmamıştı. İbn İshâk bu güreş haberini Rükâne İbn Abd Yezîd İbn Hâşim İbn Muttalib'e nisbet etmiştir. Ben derim ki: Her ikisinin zikrettikleri arasında bir çelişki yoktur. Allah en iyisini bilendir.

«Onların sayılarını da ancak küfretmiş olanlar için bir fitne kıldık.» Onların sayılarının on dokuz olduğunu zikretmemiz, sadece insanları deneyip imtihân etmek içindir. «Ki kendilerine kitâb verilmiş olanlar kesin bilgi sâhibi olsunlar.» Bu peygamberin hak olduğunu ve onun kendilerinin yanındaki Allah katından indirilmiş olan semâvî kitâblara uygun konuştuğunu kesin olarak öğrensinler. «İmân edenlerin de

îmânları artsın.» Peygamberleri Muhammed (s.a.)in verdiği haberlerin doğruluğunu görerek îmânlarına îmân eklensin. «Kendilerine kitâb verilmiş olanlar ve mü'minler kuşkuya düşmesinler. Bir de kalblerinde hastalık bulunanlarla kâfirler: Bununla Allah neyi kasdetmiş desinler.» Münâfıklar ve kâfirler; burada bunu zikretmenin hikmeti nedir? desinler. İşte böylece Allah, dilediğini saptırır, dilediğini hidâyete erdirir. Bu ve benzeri ifâdelerle; bir kısım insanların kalblerinde îmân kök salarken, başkalarının da îmânı sarsıntıya uğrar. Erişilmez hikmet ve ezici huccet Allah'ındır.

«Rabbının ordularını ancak kendisi bilir.» Onların sayılarını ve çokluğunu Allah Teâlâ'dan başka kimse bilemez. Tâ ki herhangi bir kimse onların yalnızca on dokuz tane olduğunu vehmetmesin. Nitekim dalâlet ve cehâlet ehli Yunan filozoflarından bir grup böyle demişlerdir. Kezâ bu âyeti duyup ta onun hükmünü kendi uydurdukları ve doğruluğunu gösteren bir delil getirmekten âciz bulundukları on akıl ve dokuz nefis diye te'vîl etmek isteyen bu milletten onlara tâbi olan (filozof)lar gibi. Onlar âyetin baş tarafını anlamışlar, sonunu da inkâr etmişlerdir. Çünkü sonunda Allah Teâlâ: «Rabbının ordularını ancak kendisi bilir.» buyurmuştur.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde ve diğer sahîh kitablarda rivâyet edilen İsrâ hadîsinde sâbittir ki; Rasûlullah (s.a.), yedinci gökte bulunan Beyt el-Ma'mûr'un sıfatı hakkında şöyle demiştir: Oraya her yıl yetmiş bin melek girer ve bulundukları sona erinceye kadar bir daha oraya dönmezler. İmâm Ahmed İbn Hanbel de der ki: Bize Esved... Ebu Zerr'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Ben, sizin görmediklerinizi görür, duymadıklarınızı duyarım. Gökyüzü inledikçe inledi, inlemeye de hakkı var. Orada dört parmak kadar yer yok ki üzerinde secde eden bir melek bulunmasın. Eğer benim bildiğimi bilseydiniz; az güler çok ağlardınız, yataklarda kadınlardan zevk almazdınız. Tepelere çıkar Azîz ve Celîl olan Allah'a yalvarırdınız. Ebu Zerr der ki: Allah'a andolsun ki; ben, kendisine dayanılan bir ağaç olmak isterdim. Tirmizî ve İbn Mâce bu hadîsi İsrâîl'den naklederler. Tirmizî bunun hasen, garîb olduğunu söyler. Ebu Zerr'den mevkûf olarak rivâyet edilir, der. Hâfız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki: Bize Hayr İbn Arafe... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Yedi kat gökte bir ayak yeri, bir avuç yer ve bir karış yer yoktur ki, orada ayakta duran veya secdeye varan veya rükû'a giden bir melek bulunmasın. Kıyâmet günü olduğunda hepsi birlikte derler ki: Tesbîh ederiz Seni. Sana hakkıyla ibâdet edemedik, ama şu var ki Sana hiç bir şeyi şirk koşmadık. Muhammed İbn Nasr el-Mervezî de namaz bahsinde der ki: Bize Amr İbn Zürâre... Hakîm İbn Hizâm'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Biz, Rasûlullah ve ashâbıyla beraber bulunduğumuz bir sırada Rasû-

lullah ashâbına dedi ki: Siz benim işittiğimi işitir misiniz? Onlar; biz bir şey işitmeyiz, dediler. Rasûlullah (s.a.) dedi ki: Ben göğün inlediğini duyuyorum, inlediğinden dolayı da kınanacak değildir. Çünkü onda bir karış yer yoktur ki, üzerinde rükû'a gitmiş ve secdeye kapanmış bir melek bulunmasın. Yine Muhammed İbn Nasr el-Mervezî der ki: Bize Muhammed İbn Abdullah... Hz. Âişe (r.a.)den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Dünya göğünde bir ayak koyacak kadar yer yoktur ki orada secdeye gitmiş veya ayakta duran bir melek bulunmasın. Meleklerin «Bizim her birimizin belirli bir makâmı vardır. Ve muhakkak ki biz; saf bağlayıp duranlarız. Ve muhakkak ki biz; tesbîh edenleriz.» (Sâffât, 164-166) kavlinin mânâsı işte budur. Bu hadîs de gerçekten garîb ve merfû' bir hadîstir. Mahmûd İbn Âdem... Abdullah İbn Mes'ûd'dan aynı hadîsi şu şekilde nakleder: Göklerden öyle bir gök vardır ki orada bir karış yerde muhakkak ya bir melek yüzü veya ayakta duran bir meleğin iki ayağı vardır. Sonra da: «Ve muhakkak ki biz; saf bağlayıp duranlarız. Ve muhakkak biz; tesbîh edenleriz.» (Sâffât, 165-166) âyetini okumuş. Sonra Mervezî der ki: Bize Ahmed İbn Seyyâr... Abdurrahmân İbn 'Alâ, babası Sâibe oğullarından 'Alâ İbn Sa'd'dan nakletti ki, —o Mekke'nin fethinde hazır bulunmuş ve daha sonra yaşamıştı— Rasûlullah (s.a.) bir gün meclisinde oturanlara şöyle demiş: Benim duyduğumu duyuyor musunuz? Onlar; ey Allah'ın Rasûlü ne duyarsın? demişler. Rasûlullah (s.a.) demiş ki: Gökler inledi, inlemeye hakları da var. Doğrusu orda bir ayaklık yer yok ki üzerinde kıyâma durmuş veya rükû'a gitmiş veya secdeye kapanmış bir melek bulunmasın. Melekler derler ki: «Ve muhakkak ki biz; saf bağlayıp duranlarız. Ve muhakkak ki biz; tesbîh edenleriz.» Bu rivâyetin isnâdı da gerçekten garîbtir. Yine Mervezî der ki: Bize İshâk İbn Muhammed... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; Hz. Ömer (r.a.) mescide geldiğinde namaza durulmuştu. Üç kişi ise bir yerde oturuyordu. Birisi Leys kabîlesinden Ebu Cahş idi. Hz. Ömer dedi ki: Kalkın, Rasûlullah ile beraber namazınızı kılın. İkisi kalktı. Ebu Cahş ise kalkmak istemedi ve dedi ki: Benden iki zirâ' daha uzun ve daha kuvvetli bir kişi gelip beni yenmedikçe ve yüzümü de toprağa sürmedikçe kalkmam. Ömer dedi ki: Ben onunla tutuştum, kendisini yıktım, yüzünü toprağa sürdüm, bu sırada Affân oğlu Osmân gelip beni onun üzerinden kaldırdı. Hz. Ömer kızgın olarak çıkıp Rasûlullah'ın yanına vardı. Hz. Peygamber: Ey Ebu Hafs ne dersin? Hz. Ömer olanları ona haber verdi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Ömer'in rızâsı rahmettir. Allah'a andolsun ki; senin o habîsin başını bana getirmeni isterdim. Hz. Ömer kalkıp ona doğru yöneldi ve biraz uzaklaşınca Rasûlullah (s.a.) ona seslenip buyurdu ki: Otur da, sana Azîz ve Celîl olan Rabbımın Ebu Cahş'ın namazına muhtâç olmadığını bildireyim. Muhakkak ki dünya göğünde Allah'ın emrine boyun

eğen melekler vardır ve onlar kıyâmet kopuncaya kadar başlarını kaldırmazlar. Kıyâmet kopunca başlarını kaldırıp derler ki: Rabbımız Sana gereği gibi ibâdet edemedik. Allah'ın ikinci semâda da secdeye kapanmış melekleri vardır. Onlar da kıyâmet kopuncaya kadar başlarını kaldırmazlar. Kıyâmet kopunca başlarını kaldırıp derler ki: Tesbîh ederiz Sana. Sana hakkıyla ibâdet edemedik. Ömer Rasûlullah (s.a.)a dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, onlar ne derler? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Dünya göğünün sâkinleri derler ki: Tenzîh ederiz mülk ve melekût sâhibini. İkinci göğün sâkinleri derler ki: İzzet ve ceberût sâhibini tenzîh ederiz. Üçüncü göğün sâkinleri ise derler ki: Ölümsüz diri olanı tenzîh ederiz. Ey Ömer, namazında sen de onları söyle. Hz. Ömer (r.a.) dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, bana öğrettiğini ve namazımda söylememi emrettiğini ne kadar söyleyeyim? Rasûlullah (s.a.); bir kere şunu bir kere de şunu söyle, dedi. Söylemesini emrettiği de şu idi: Azâbından affınla Sana sığınırım. Gazabından rızânla Sana sığınırım. Senden yine Sana sığınırım. Zâtın yücelerin yücesidir. Bu hadîs gerçekten garîbtir, hattâ çok kötü tarafları vardır. Râvîler arasında yer alan İshâk el-Ferevî'den Buhârî rivâyetler nakletmiştir. İbn Hibbân da onu güvenilir râvîler arasında saymıştır. Ebu Dâvûd, Neseî, Akîlî ve Dârekutnî ise onu zayıf saymışlardır. Ebu Hâtim er-Râzî de onun doğru sözlü birisi olduğunu, ancak gözünü yitirdiğini söylemiştir. Kitablarının sahîh olduğunu bildirir. Bir keresinde de onun muztarib bir râvî olduğunu söyler. Onun şeyhi olan Kudâme oğlu Abdülmelik hakkında da konuşulmuştur. İmâm Muhammed İbn Nasr el-Mervezî, ne garîbtir ki ondan rivâyet nakletmiş ve aleyhinde bir söz söylemediği gibi halini bilmemiş, bazı râvîlerinin zayıf olduğunu belirtmemiştir. Ancak o, bu rivâyeti bir başka yolla ve benzer biçimde Saîd İbn Cübeyr'den nakletmiştir. Kezâ bir başka yoldan mürsel olarak ona yakın bir ifâdeyi Hasan el-Basrî'den nakletmiştir. Muhammed İbn el-Mervezî demiş ki: Bize Muhammed İbn Abdullah... Abbâd İbn Mansûr'dan nakletti ki; o, Adiyy İbn Ertaa'nın Medâin minberinde bize hutbe okurken, şöyle dediğini işittim: Rasûlullah'ın ashâbından bir kişiden duydum ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Allah Teâlâ'nın öyle melekleri vardır ki; O'nun korkusundan kemikleri titrer. O meleklerden birinin gözünden bir damla yaş düşecek olsa, mutlakâ namaz kılan bir meleğin üzerine düşer. Ve yine o meleklerden bir kısmı Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günden beri secdedirler. Başlarını hiç kaldırmamışlardır. Kıyâmete kadar da kaldırmayacaklardır. Ve yine o meleklerden bir kısmı rükû'dadırlar. Başlarını Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günden beri kaldırmamışlardır. Kıyâmete kadar da kaldırmayacaklardır. Başlarını kaldırdıkları zaman Allah'ın zâtına bakıp derler ki: Tesbîh ederiz Sana. Gerektiği gibi ibâdet edemedik. Bu rivâyetin isnâdında herhangi bir eksiklik yoktur.

«Bu, ancak insanlara bir öğüttür.» Mücâhid ve bir başkası buradaki «bu» havlinden maksad, nitelikleri anlatılan cehennemdir, demişlerdir.

«Hayır, andolsun aya, dönüp geldiğinde geceye.» Tekrâr dönüp geldiğinde. «Ağardığında sabaha» Aydınlandığında. «Muhakkak ki o, büyüklerden biridir.» Cehennem büyük şeylerden biridir. İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde, Dahhâk ve Selef'ten bir başkası böyle demiştir. «İnsanlar için uyarıcıdır. İçinizden öne geçmek veya geri kalmak isteyenler için.» İsteyen bu uyarıyı kabul eder, hakka uyar. İsteyen de ondan geri durur ve uyarıyı reddeder.

كُلُّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ ﴿٣٨﴾ إِلَّآ أَصْحَٰبَ ٱلْيَمِينِ ﴿٣٩﴾ فِى جَنَّٰتٍ يَتَسَآءَلُونَ ﴿٤٠﴾ عَنِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٤١﴾
مَا سَلَكَكُمْ فِى سَقَرَ ﴿٤٢﴾ قَالُوا۟ لَمْ نَكُ مِنَ ٱلْمُصَلِّينَ ﴿٤٣﴾ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ ٱلْمِسْكِينَ ﴿٤٤﴾ وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ
ٱلْخَآئِضِينَ ﴿٤٥﴾ وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ ٱلدِّينِ ﴿٤٦﴾ حَتَّىٰٓ أَتَىٰنَا ٱلْيَقِينُ ﴿٤٧﴾ فَمَا تَنفَعُهُمْ شَفَٰعَةُ ٱلشَّٰفِعِينَ ﴿٤٨﴾
فَمَا لَهُمْ عَنِ ٱلتَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَ ﴿٤٩﴾ كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُّسْتَنفِرَةٌ ﴿٥٠﴾ فَرَّتْ مِن قَسْوَرَةٍۭ ﴿٥١﴾ بَلْ يُرِيدُ كُلُّ ٱمْرِئٍ مِّنْهُمْ أَن يُؤْتَىٰ
صُحُفًا مُّنَشَّرَةً ﴿٥٢﴾ كَلَّا ۖ بَل لَّا يَخَافُونَ ٱلْءَاخِرَةَ ﴿٥٣﴾ كَلَّآ إِنَّهُۥ تَذْكِرَةٌ ﴿٥٤﴾ فَمَن شَآءَ ذَكَرَهُۥ ﴿٥٥﴾ وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّآ
أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ ۚ هُوَ أَهْلُ ٱلتَّقْوَىٰ وَأَهْلُ ٱلْمَغْفِرَةِ ﴿٥٦﴾

38 — Her nefis, kazandığı ile bağlıdır.

39 — Ancak sağcılar müstesnâ.

40 — Cennetlerdedirler. Sorarlar,

41 — Suçlulara;

42 — Nedir sizi Sekar'a sürükleyen?

43 — Derler ki: Biz namaz kılanlardan değildik.

44 — Yoksulu doyurmazdık.

45 — Dalanlarla birlikte biz de dalardık.

46 — Ve dîn gününü yalanlardık.

47 — Nihâyet ölüm bize gelip çattı.

48 — Artık onlara, şefâatçıların şefâatı fayda vermez.

49 — O halde bunlara ne oluyor ki öğütten yüz çeviriyorlar?

50 — Ürkek yaban eşekleri gibi;

51 — Ürkmüş olan, arslandan.

52 — Hayır, onlardan her biri önüne açılıvermiş sahîfeler verilmesini ister.

53 — Hayır, doğrusu onlar âhiretten korkmuyorlar.

54 — Hayır, muhakkak ki o, bir öğüttür.

55 — Kim isterse ondan öğüt alır.

56 — Allah dilemedikçe öğüt alamazlar. O, takvâ ehlidir ve mağfiret ehlidir.

Ürkek Yaban Eşekleri Gibi

Allah Teâlâ «Her nefis, kazandığı ile bağlıdır.» buyuruyor. Kıyâmet günü herkes yaptığı ile bağlıdır. İbn Abbâs ve bir başkası böyle demiştir. «Ancak sağcılar müstesnâ.» Çünkü onlar «Cennetlerdedirler. Suçlulara sorarlar.» Onlar odalarındadırlar, suçlular da aşağılardadırlar. Ve onlara derler ki: «Nedir sizi Sekar'a sürükleyen?» Derler ki: «Biz, namaz kılanlardan değildik, yoksulu doyurmazdık.» Biz Rabbımıza ibâdet etmemiştik ve kendi cinsimizden olan O'nun yaratıklarına da iyi davranmamıştık. «Dalanlarla birlikte biz de dalardık.» Bilmediğimiz şeyleri söylerdik. Katâde der ki: Kim bir azgınlığa dalarsa, biz de onunla beraber azgınlığa dalardık. «Ve dîn gününü yalanlardık. Nihâyet ölüm bize gelip çattı.» Buradaki yakîn kelimesi ölüm demektir. Tıpkı Allah Teâlâ'nın «Ve sana yakîn gelinceye kadar Rabbına ibâdet et.» (Hicr, 99) kavli gibi. Rasûlullah (s.a.) da Osmân İbn Maz'ûn'u kasdederek; ona Rabbından yakîn geldi, buyurmuştu ki, bu ölüm anlamınadır. «Artık onlara, şefâatçıların şefâatı fayda vermez.» Bu niteliklerle nitelenenlere kıyâmet günü hiç bir şefâatçının şefâatı fayda vermez. Çünkü şefâat ancak ona ehil olanlara yarar sağlar. Ama kıyâmet günü Allah'a küfrederek ölenler, şüphesiz ki cehenneme gidecekler ve orada ebedî olarak kalacaklardır.

«O halde bunlara ne oluyor ki öğütten yüz çeviriyorlar?» Şu kâfirlere ne oluyor ki, kendilerini çağırıp uyardığın şeylerden uzak durup yüz çeviriyorlar? «Ürkek yaban eşekleri gibi; ürkmüş olan, arslandan.» Onların haktan nefret edip yüz çevirmeleri tıpkı yaban eşeklerinin kendilerini kovalayıp avlamak isteyen arslandan ürküp kaçtıkları gibidir. Ebu Hüreyre, İbn Abbâs, Zeyd İbn Eslem, onun oğlu Abdurrahmân böyle demişlerdir. Hammâd İbn Seleme... İbn Abbâs'tan nakleder ki; arapçadaki arslana Habeşçe'de kasvere, Farsça'da Şîr, Nabatça'da Evyâ adı verilir.

«Hayır; onlardan her biri, önüne açılıvermiş sahîfeler verilmesini ister.» Şu müşriklerden her biri, peygambere indirilen kitablar gibi ken-

dilerine de kitablar indirilmesini isterler. Mücâhid ve başkaları böyle demişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ En'âm sûresinde buyurur ki: «Onlara bir âyet geldiği zaman; derler ki: Allah'ın peygamberlerine verilen bize de verilmedikçe aslâ îmân etmeyiz. Allah; risâletini nereye vereceğini en iyi bilendir.» (En'âm, 124) Katâde'den bir rivâyette o, bu âyete şöyle mânâ vermiştir: Kendilerine hiç bir amel yapmadan berât verilmesini isterler.

«Hayır, doğrusu onlar âhiretten korkmuyorlar.» Onları bozgunculuğa sevkeden şey, kıyâmete inanmamaları ve âhiretin vukûunu yalanlamalarıdır.

«Hayır, muhakkak ki o, bir öğüttür.» Gerçekten Kur'ân bir öğüttür. «Kim isterse ondan öğüt alır. Allah dilemedikçe öğüt alamazlar.» Bu âyet Allah Teâlâ'nın: «Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.» (İnsân, 30) kavli gibidir.

«O, takvâ ehlidir ve mağfiret ehlidir.» O, kendisinden korkulmaya lâyık olandır ve O kendisine dönülüp tevbe edenlerin günâhını bağışlamaya hak sâhibidir. Katâde böyle mânâ vermiştir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Zeyd İbn Abbâd... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bu âyeti okuduktan sonra şöyle demiş: Rabbımız buyuruyor: Ben korkulmaya en çok lâyık olanım. Binâenaleyh Benimle beraber bir başka ilâh edinilmesin. Kim, Benimle beraber bir ilâh kabul etmekten korkarsa; Benim onu bağışlamama lâyık olur. Bu hadîsi Tirmizî ve İbn Mâce de Zeyd İbn Abbâs'dan naklederler. Neseî ise Meâfî İbn İmrân kanalıyla Süheyl İbn Abdullah'tan ve onlar da Zeyd İbn Abbâd'dan bu hadîsi rivâyet ederler. Tirmizî bu hadîsin hasen ve garîb olduğunu bildirir. Râvîler arasında yer alan Süheyl'in de sağlam bir râvî olmadığını ifâde eder. İbn Ebu Hâtim bu hadîsi babası kanalıyla... Süheyl'den nakleder. Ebu Ya'lâ, Ebu Bekr el-Bezzâr, Beğavî ve başkaları da bu hadîsi Süheyl kanalıyla Zeyd İbn Hattâb'dan bu şekilde rivâyet ederler.

MÜDDESSİR SÛRESİNİN SONU

KIYÂMET SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ ﴿١﴾ وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ ﴿٢﴾ أَيَحْسَبُ الْإِنسَانُ أَلَّن نَّجْمَعَ عِظَامَهُ ﴿٣﴾ بَلَىٰ
قَادِرِينَ عَلَىٰ أَن نُّسَوِّيَ بَنَانَهُ ﴿٤﴾ بَلْ يُرِيدُ الْإِنسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ ﴿٥﴾ يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ ﴿٦﴾ فَإِذَا بَرِقَ
الْبَصَرُ ﴿٧﴾ وَخَسَفَ الْقَمَرُ ﴿٨﴾ وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ﴿٩﴾ يَقُولُ الْإِنسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفَرُّ ﴿١٠﴾ كَلَّا
لَا وَزَرَ ﴿١١﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ ﴿١٢﴾ يُنَبَّأُ الْإِنسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ ﴿١٣﴾ بَلِ الْإِنسَانُ
عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ ﴿١٤﴾ وَلَوْ أَلْقَىٰ مَعَاذِيرَهُ ﴿١٥﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Kıyâmet gününe yemîn ederim.

2 — Nedâmet çeken nefse yemîn ederim.

3 — İnsan zanneder mi ki Biz, onun kemiklerini bir araya toplayamayız?

4 — Evet, Biz parmak uçlarını bile düzeltmeye kâdiriz.

5 — Fakat insan, önündekini yalanlamak ister de;

6 — Kıyâmet günü de ne zamanmış? diye sorar.

7 — Göz kamaştığında,

8 — Ay tutulduğunda,
9 — Güneş ve ay bir araya getirildiğinde,
10 — O gün insan; kaçacak yer nerede? der.
11 — Hayır, hiç bir sığınak yoktur.
12 — O gün herkesin duracağı yer, ancak Rabbının huzûrudur.
13 — O gün önde ve sonda ne yaptıysa insana bildirilir.
14 — Daha doğrusu insan; kendi kendinin şâhididir.
15 — Bazı ma'zeretler sayıp dökse de.

Diriliş Günü Parmak Uçlarını Bile Düzelteceğiz

Daha önce de birkaç kere geçtiği gibi, kasem edilen şey menfî bir şey ise, kasemden önce nefyin te'kîdi için lâm harfini getirmek câizdir. Burada üzerine yemîn edilen şey, öldükten sonra dirilmenin isbâtıdır. Ve öldükten sonra cesedlerin yeniden dirilmeyeceğini iddiâ eden câhil kulların iddiâsını reddir. Bunun için Allah Teâlâ: «Kıyâmet gününe yemîn ederim. Nedâmet çeken nefse yemîn ederim.» buyuruyor. Hasan el-Basrî der ki: Allah Teâlâ kıyâmet gününe yemîn etmiş, ancak nefs-i levvâme (nedâmet çeken nefis)ye kasem etmemiştir. Katâde ise her ikisine birlikte kasem edilmiş olduğunu söyler. İbn Ebu Hâtim de böyle nakleder. İbn Cerîr Taberî, Hasan ve Ağleb'in bu âyeti (لأقسم) şeklinde kasem ederim diyerek okuduğunu anlatır. Bu, Hasan el-Basrî'nin görüşü doğrultusunda bir okuyuştur. Çünkü o, kıyâmet gününe yemîni kabul etmiş, nedâmet çeken nefse yemîni kabul etmemiştir. Sahîh olan ise, Katâde merhûmun söylediği gibi her ikisine birlikte yemîn edilmesidir. İbn Abbâs ve Saîd İbn Cübeyr'den rivâyet edilen de budur. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercîh eder.

Kıyâmet günü ma'lûm. Nefs-i Levvâme'ye gelince; bu konuda Kurra İbn Hâlid, Hasan el-Basrî'den nakleder ki; o, şöyle demiş: Allah'a andolsun ki, gerçek mü'min dâimâ kendi nefsini kınar. Şu sözümle neyi kasdettim? Bu yememle maksadım neydi? İçimden geçen şu sözden murâdım neydi? der. Fâsık kişi ise, kendi nefsini aslâ kınamaz. Cüveybir der ki: Bize ulaştığına göre, Hasan bu âyet konusunda şöyle dermiş: Kıyâmet günü, gök ve yer ehlinden herkes mutlakâ kendini kınar. İbn Ebu Hâtim de der ki: Bize babam... Semmâk'tan nakletti ki; o, İkrime'ye Allah Teâlâ'nın: «Nedâmet çeken nefse yemîn ederim.» kavlini sorduğunda, şöyle demiş: İyilikte de kötülükte de onu kınar. Şöyle yapsaydım, şöyle yapsaydım, der. İbn Cerîr Taberî de Ebu Küreyb kanalıyla... Semmâk'tan bu hadîsi nakleder. Yine İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Muhammed İbn Beşşâr... Saîd İbn Cübeyr'den nakletti ki; o: «Nedâmet çe-

ken nefse yemîn ederim.» kavli hakkında şöyle demiştir: O nefis, hem hayır hem de şer konusunda kendini kınar. Ve yine Taberî bir başka yolla Saîd İbn Cübeyr'den nakleder ki; o, Abdullah İbn Abbâs'a bu âyeti sorduğunda şöyle demiş: Bu, çok kınayan nefistir. İbn Ebu Necîh de Mücâhid'den nakleder ki; o, bu âyete; kaybettiği şeye pişmân olur ve bundan dolayı kendini kınar, anlamını vermiştir. Ali İbn Ebu Talha da İbn Abbâs'tan nakleder ki (اللوامة) kelimesi; kınanmış, demektir. Katâde ise azgın anlamını verir. İbn Cerîr Taberî der ki: Bu ifâdelerin hepsi anlam bakımından birbirine yakındır. Ama en doğrusu Kur'ân'ın zâhirine göre mânâ vermektir ki bu da; o nefsin sâhibini iyilik ve kötülük konusunda kınamasıdır.

«İnsan zanneder mi ki Biz, onun kemiklerini bir araya toplayamayız?» İnsan zanneder mi ki kıyâmet günü Biz onun kemiklerini dağıldığı muhtelif yerlerden toplayıp tekrâr eski haline döndüremeyiz? «Evet, Biz parmak uçlarını bile düzeltmeye kâdiriz.» Saîd İbn Cübeyr ve Avfî, İbn Abbâs'ın bu âyetteki parmak uçlarının, tırnak veya ayağın ucunda biriken deri kısmından oluşan topuğumsu bir şey; olduğunu bildirmiştir. Mücâhid, İkrime, Hasan, Katâde, Dahhâk ve İbn Cerîr de böyle demişlerdir. İbn Cerîr, bu âyeti şöylece yönlendirir: Eğer Allah dilemiş olsaydı, bunu dünyada yapardı. Ama âyetin zâhirinden anlaşılıyor ki (قادرين) kelimesi, (نجمع) kelimesinden hâldir. Yani mânâ şöyledir: İnsan, Bizim onun kemiğini birleştiremeyeceğimizi mi zannediyor? Evet, Biz onu toplayıp birleştireceğiz. Hattâ onun parmak uçlarını bile düzeltmeye gücümüz yeter. Gücümüz bunu birleştirmek için müsâiddir. İsteseydik, onu bundan daha fazlasıyla donanmış olarak diriltir ve parmak uçlarını dümdüz yapardık. Bu, İbn Kuteybe ve Zeccâc'ın sözünden de anlaşılan mânâdır.

«Fakat insan, önündekini yalanlamak ister de.» Saîd, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu âyete; öne doğru koşar, anlamını vermiştir. Avfî de İbn Abbâs'tan nakleder ki; önündekini yalanlamak ister de, kavlinden maksad ameldir. İnsan der ki: Şunu yaparım ve kıyâmet kopmazdan önce de tevbe ederim. Denilir ki: Bu; kıyâmetten önce hakkı inkâr demektir. Mücâhid ise bu âyete şu mânâyı verir: Başını eğerek öne doğru koşar. Hasan da der ki: Âdemoğlu adım adım kendini Allah'a isyâna sürükler. Allah'ın korudukları müstesnâdır. İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk, Süddî ve selef'ten bir başkasından rivâyet edilir ki; bu acele günâh işleyip tevbeyi erteleyen kimsedir. Ali İbn Ebu Talha İbn Abbâs'tan nakleder ki; bu, hesâb gününü yalanlayan kâfirdir. İbn Zeyd de böyle der. Maksadın en açık ifâdesi de budur. Bu sebeple hemen arkasından: «Kıyâmet günü de ne zamanmış? diye sorar.» buyuruyor. Kıyâmet günü ne zaman olacaktır? der. Bu soru, onun vukûunu uzak saymak ve gerçekleşmesini yalanlamak için sorulmuş bir sorudur.

Nitekim Allah Teâlâ bir başka sûrede şöyle buyurur: «Derler ki: Doğru sözlüler iseniz, bu vaad ne zamandır? De ki: Sizin için bir g ünün mîâdı vardır. Ondan bir an ne geri kalabilirsiniz, ne de öne geçebilirsiniz.» (Sebe', 29-30).

Burada ise Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Göz kamaştığında» Ebu Amr İbn A'lâ der ki: (برق) kelimesi rânın kesresi ile kamaşmak anlamındadır. Bunun benzeri bir ifâde de İbrâhîm sûresindeki şu âyettir: «Onları sadece gözlerin dehşetle belereceği bir güne kadar te'hîr etmektedir.» (İbrâhîm, 42). Onlar dehşetten böyle böyle bakarlar, hiç bir şeyin üzerinde gözleri karâr kılıp durmaz. Çünkü şiddetli korku içindedirler. Başkaları da bu kelimeyi rânın fethası ile okumuşlardır ki, bu da anlam bakımından birinciye yakındır. Maksad şudur: Kıyâmet günü gözler belerir, korkar, hayrete düşer ve kamaşır. Gördüğü hallerin dehşetinden, azametinden ve şiddetinden hakîr ve zelîl olur.

«Ay tutulduğunda» Işığı gittiğinde. «Güneş ve ay bir araya getirildiğinde» Mücâhid der ki: Güneş ve ay dürüldüklerinde. İbn Zeyd bu âyetin tefsîrinde, «Güneş dürülüp ışığı kalmadığı zaman, yıldızlar düşüp söndüğü zaman» (Tekvîr, 1-2) âyetini okumuştur. İbn Mes'ûd'un bu âyeti (وجمع بين الشمس و القمر) şeklinde güneş ve ayın arası birleştirildiğinde, diyerek okuduğu rivâyet edilir.

«O gün insan; kaçacak yer nerede? der.» İnsanoğlu kıyâmet günü bu dehşetengîz hallerle yüz yüze gelince, kaçmak ister ve; kaçacak yer nerede? der. Kaçıp sığınılacak bir yer var mı? Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Hayır, hiç bir sığınak yoktur. O gün herkesin duracağı yer, ancak Rabbının huzûrudur.» İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr ve Selef'ten birçok kişi; o gün kurtuluş yoktur, diye mânâ vermişlerdir. Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «O gün, hiç biriniz için sığınacak bir yer yoktur, inkâr da edemezsiniz.» (Şûrâ, 47) İnkâr edebileceğiniz hiç bir yeriniz yoktur. Burada ise «Hiç bir sığınak yoktur.» buyuruyor. Varıp sığınarak korunacağınız bir yer yoktur. Bunun için: «O gün herkesin duracağı yer, ancak Rabbının huzûrudur.» buyuruyor. Dönüş ve varış ancak O'nun katınadır.

«O gün önde ve sonda ne yaptıysa insana bildirir.» Eski, yeni, önce ve sonra, büyük ve küçük yaptığı her şey, her amel insana bildirilir. Tıpkı Allah Teâlâ'nın bir başka âyette buyurduğu gibi: «Çünkü bütün işlediklerini hazır bulurlar. Ve Rabbın kimseye aslâ zulmetmez.» (Kehf, 49) Burada ise devâmla buyuruyor ki: «Daha doğrusu insan; kendi kendinin şâhididir. Bazı ma'zeretler sayıp dökse de.» İnsan kendinin şâhididir. Ma'zeret sayıp dökse ve inkâr etse de yaptığı şeyi bilir. Allah Teâlâ'nın bir başka âyette buyurduğu gibi: «Oku kitâbını. Bugün kendi hesâbın için kendi nefsin sana yeter.» (İsrâ, 14) Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o: «Daha doğrusu insan; kendi kendinin şâhidi-

dir.» kavli hakkında şöyle demiştir: Gözü, kulağı, elleri, ayakları ve organları onun şâhididir. Katâde ise; kendi nefsine şâhiddir, der. Bir başka rivâyette de şöyle der: Allah'a andolsun ki, istersen onun insanların eksikliklerini gördüğünü, kendi günâhlarından ise gâfil olduğunu müşâhade edersin. Denilir ki: İncil'de şöyle yazılı imiş: Ey Âdemoğlu, kardeşinin gözündeki çöpü görürsün de kendi gözündeki odunu görmezsin.

Mücâhid der ki: «Bazı ma'zeretler sayıp dökse de.» İnsan o konuda tartışsa da kendi yaptıklarını kendisi görür. Katâde ise; bâtılla ma'zeret getirse de kabul edilmez, der. Süddî; ma'zeretin belge, anlamına geldiğini söyler. İbn Zeyd, Hasan el-Basrî ve başkaları da böyle demişlerdir. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercîh eder. Katâde, Zürâre kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «Bazı ma'zeretler sayıp dökse de» kavli hakkında; elbiselerini atsa da, diye mânâ vermiştir. Dahhâk ise; kendini örten örtülerini açsa da, anlamını verir. Nitekim Yemen'liler perde ve örtüye ma'zeret adını verirler. Doğrusu bu, Mücâhid ve arkadaşlarının da görüşüdür. Tıpkı Allah Teâlâ'nın şu kavillerinde olduğu gibi: «Sonra onların; sadece: Andolsun Allah'a ki, ey Rabbımız; bizler müşriklerden değildik, demelerinden başka çâreleri kalmaz.» (En'âm, 23), «Allah onların hepsini yeniden dirilteceği gün, size yemîn ettikleri gibi O'na da yemîn ederler. Ve gerçekten bir şey üzerinde olduklarını sanırlar. İyi bilin ki; onlar, gerçekten yalancılardır.» (Mücâdele, 18). Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; «Bazı ma'zeretler sayıp dökse de» kavlindeki ma'zeretler özür dileme anlamına gelmektedir. «İşitmiyor musun Allah Teâlâ: Zâlimlere ma'zeretleri fayda vermez.» buyuruyor. Ve «O gün Allah'a arz-ı teslîmiyyet ederler.» (Nahl, 87) ve yine «Biz, hiç bir kötülük yapmıyorduk, diyerek teslîm olurlar.» (Nahl, 28) ve «Andolsun Allah'a ki, ey Rabbımız; bizler müşriklerden değildik.» (En'âm, 23) derler.

لَا تُحَرِّكْ بِهِۦ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِۦٓ ﴿١٦﴾ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُۥ وَقُرْءَانَهُۥ ﴿١٧﴾ فَإِذَا قَرَأْنَٰهُ فَٱتَّبِعْ قُرْءَانَهُۥ ﴿١٨﴾
ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُۥ ﴿١٩﴾ كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ ٱلْعَاجِلَةَ ﴿٢٠﴾ وَتَذَرُونَ ٱلْءَاخِرَةَ ﴿٢١﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ ﴿٢٢﴾
إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ﴿٢٣﴾ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍۭ بَاسِرَةٌ ﴿٢٤﴾ تَظُنُّ أَن يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ ﴿٢٥﴾

16 — Onu acele etmen için dilini onunla beraber oynatma.

17 — Şüphesiz onu toplamak ve okutmak Bize âittir.

18 — Öyle ise Biz onu okuduğumuz vakit, sen onun okunuşunu dinle.

19 — Sonra şüphesiz onu açıklamak da Bize âittir.
20 — Hayır, bilakis siz, çabuk geçeni seversiniz.
21 — Ve âhireti bırakırsınız.
22 — Birtakım yüzler o gün parlayacak,
23 — Rablarına bakacaklardır.
24 — Birtakım yüzler de o gün asıktır.
25 — Belkemiğinin kırılacağını anlar.

Ve Rablarına Bakacaklar

Bu âyet, Azîz ve Celîl olan Allah'tan, Rasûlünün, melekten vahyi nasıl alacağını ta'lîm niteliğindedir. O, vahyi almaya hazırlanacak, melek de onu okumak için yarışacaktır. Azîz ve Celîl olan Allah, Rasûlüne emrediyor ki: Melek kendisine vahiy ile geldiği zaman onu dinlesin. Meleğin getirdiğini kalbinde toplamayı ve onun getirdiği şekilde kolayca öğrenmesini sağlamayı kendisi tekeffül etmektedir. Bu vahyi ona açıklayıp tefsîr ve izâh gücünü verecektir. Birinci hal, vahyin göğsünde toplanmasıdır. İkincisi onun okunması, üçüncüsü de tefsîri ve anlamının açıklanmasıdır. Bu sebeple: «Onu acele etmen için dilini onunla beraber oynatma.» Kur'ân'ı çabucak öğrenmek için. Nitekim Tâhâ sûresinde de şöyle buyurur: «Kur'ân sana vahyedilirken, vahiy bitmezden önce unutmamak için acele tekrâr edip durma ve: Rabbım, ilmimi artır, de.» (Tâhâ, 114).

«Şüphesiz onu toplamak ve okutmak Bize âittir.» Onu senin kalbinde toplamak ve onu sana okutmak Bize âittir. «Öyle ise Biz, onu okuduğumuz vakit, sen onun okunuşunu dinle.» Azîz ve Celîl olan Allah'tan aldığı vahyi melek sana okuduğu zaman, onu dinle sonra sana okuttuğu gibi sen de oku. «Sonra şüphesiz onu açıklamak da Bize âittir.» Ezberleyip okuduktan sonra onu sana açıklar ve izâh ederiz. Koyduğumuz hüküm gereğince maksadımızın ne olduğunu sana ilhâm ederiz. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdurrahmân... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.), Kur'ân'dan inen âyetleri hızla okuyordu ve dudaklarını oynatıyordu. Râvîler arasında yer alan Saîd İbn Cübeyr der ki: İbn Abbâs, bana; Rasûlullah (s.a.) nasıl iki dudağını oynatıyor idiyse, ben de iki dudağımı öylece oynatıyorum, dedi. Râvîler arasında yer alan Mûsâ İbn Ebu Âişe de dedi ki: Saîd bana; ben İbn Abbâs'ın iki dudağını nasıl oynattığını gördümse, aynı şekilde iki dudağımı oynatıyorum, dedi. İşte Rasûlullah'ın bu davranışı üzerine Allah Teâlâ: «Onu acele etmen için dilini onunla beraber oynatma. Şüphesiz onu toplamak ve okutmak Bize âittir.» âyetini indirdi. Onu göğsünde toplamak Bize âittir. Sonra sen göğsünde toplananı okursun.

«Öyle ise Biz, onu okuduğumuz vakit, sen onun okunuşunu dinle.» Ona kulak ver ve sus. «Sonra şüphesiz onu açıklamak da Bize âittir.» Bundan sonra Cebrâîl (a.s.) gelip okuduğunda Rasûlullah (s.a.) onun okuttuğu gibi okurdu. Buhârî ve Müslim değişik yollarla Saîd İbn Cübeyr'den bu hadîsi rivâyet ederler. Buhârî'nin lafzı ise şöyledir: Cebrâîl ona geldiği zaman, acele ederdi. Gidince Azîz ve Celîl olan Allah'ın kendisine vaadettiği gibi Rasûlullah onu okurdu. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi: Rasûlullah (s.a.)a vahiy nâzil olduğunda, üzerine bir ağırlık çökerdi. Vahyin indirildiği de dudaklarını oynatmasından anlaşılırdı. Vahyin baş tarafını alır ve sonu gelmeden evvel başını unutmamak için dudaklarını oynatırdı. Bunun üzerine Allah Teâlâ: «Onu acele etmen için dilini onunla beraber oynatma.» âyetini indirdi. Şa'bî, Hasan el-Basrî, Katâde, Mücâhid, Dahhâk ve başkaları da bu âyetin bu sebeple nâzil olduğunu söylemişlerdir.

İbn Cerîr Taberî, Avfî kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «Onu acele etmen için dilini onunla beraber oynatma.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) unutmaktan korkarak durmadan okumayı tekrârlıyordu. Bunun üzerine Allah, bu âyeti indirdi ve: «Şüphesiz onu toplamak ve okutmak Bize âittir.» buyurdu. Sana okutacağız da bir daha unutmayacaksın. İbn Abbâs ve Atıyye el-Avfî: «Sonra şüphesiz onu açıklamak da Bize âittir.» kavli hakkında; helâl ve harâmı açıklamak Bize düşer, diye mânâ vermişlerdir. Katâde de böyle der.

«Hayır, bilakis siz, çabuk geçeni seversiniz. Ve âhireti bırakırsınız.» Allah'ın Rasûlüne indirdiği gerçek vahyi ve yüce Kur'ân'ı reddedip kıyâmet gününü tekzîb etmeye onları sevkeden şey, yalnız ve yalnız bu geçici dünya hayatına değer vermeleri ve âhireti unutup ondan uzak durmalarıdır.

«Birtakım yüzler de o gün parlayacak.» Sevinçli, aydınlık, parlak ve güzel olacaktır. «Rablarına bakacaklardır.» Ayân-beyân Rablarını göreceklerdir. Buhârî merhûmun Sahîh'inde rivâyet ettiği gibi: Siz Rabbınızı âşikâre göreceksiniz. Hadîs imâmları katında karşı konulması ve reddedilmesi imkânsız biçimde mütevâtir yollarla vârid olan sahîh hadîslerle mü'minlerin âhiret diyârında Allah'ı görecekleri sâbit olmuştur. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde yer alan Ebu Saîd ve Ebu Hüreyre'den menkûl hadîste buyurulur ki: İnsanlar; ey Allah'ın Rasûlü biz kıyâmet günü Rabbımızı görecek miyiz? dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Bulutsuz bir günde güneş ve ayı görmekten rahatsız olur musunuz? Onlar; hayır, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: İşte siz, Rabbınızı böylece göreceksiniz. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Cerîr'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) dolunaylı bir gecede aya baktı ve dedi ki: Şu ayı gördüğünüz gibi, muhakkak Rabbınızı da göreceksiniz.

Eğer; güneşin doğuşundan ve batışından önce namazı kaçırmamaya gücünüz yeterse onu yapın. Yine Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Mûsâ'dan nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: İçindekileri ve kapları altından iki cennet. İçindekileri ve kapları gümüşten iki cennet. Topluluk ile Allah'a bakmaları arasında Adn cennetinde yalnız Allah'ın zâtının Kibriyâ örtüsü vardır. Müslim'in tek başına rivâyet ettiği hadîsler arasında Suheyb'in Hz. Peygamberden naklettiği hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: Cennet ehli cennete girdiğinde denilir ki: Allah Teâlâ; neyi istiyorsanız onu artırayım, diyor. Onlar derler ki: Yüzümüzü ağartmadın mı? Sen, bizi cehennemden kurtarıp cennete girdirmedin mi? Râvî der ki: Perde açılır, onlara Rablarına bakmaktan daha sevimli hiç bir şey verilmez ve işte bunun ötesi de vardır. Sonra «Güzel davrananlara daha güzeli ve fazlası var.» (Yûnus, 26) âyetini okudu. Müslim'in tek başına rivâyet ettiği hadîslerden birinde de Câbir nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ mü'minlere gülerek tecellî eder. Yani kıyâmet sahrâsında. Bu hadîslerde mü'minlerin, kıyâmet için toplandıkları meydanda ve cennet bahçelerinde Rablarını görecekleri belirtilmektedir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Muâviye... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Cennet ehlinin derecesi en aşağıda olanı; iki bin sene kendi mülküne bakar da yakınını gördüğü gibi uzağını da görür. Eşine ve hizmetçilerine bakar. Onların mertebe bakımından en üstün olanı; günde iki kez Allah Teâlâ'nın zâtına nazar eder. Bu hadîsi Tirmizî Abd İbn Humeyd kanalıyla... Süveyr'den nakleder ve Abdullah İbn Ömer'in şöyle dediğini işittim... diyerek hadîsi olduğu gibi zikreder. Yine Tirmizî der ki: Bu hadîsi Abdülmelik... Abdullah İbn Ömer'den rivâyet etmiştir. Kezâ Sevrî de... Abdullah İbn Ömer'den rivâyet etmiştir. Eğer konuyu uzatmak endişesi olmasaydı, biz bu hadîsleri muhtelif tarîklarıyla ve lafızlarıyla birlikte sahîh, hasen, müsned ve sünen kitablarından naklederdik. Ancak bu tefsîrin muhtelif yerlerinde dağınık olarak bu hadîsleri zikrettik. Tevfîk Allah'tandır. Bu konu, Sahâbe'nin Tabiîn'in ve Selef-i Sâlihîn'in üzerinde icmâ' ettiği bir konudur. Bütün imâmlar arasında da bu husûsta ittifâk vardır. Hamd Allah'a mahsûstur.

Buradaki (آلاء) edâtını, nimetler anlamına gelen (آلاء) kelimesinin müfredi olup, nimetler anlamına te'vîl edenlere gelince; onlar, «Rablarına bakacaklardır.» kavlinin; Rablarının sevâbı ile sevineceklerdir, şeklinde olduğunu bildirirler. Sevrî, Mansûr kanalıyla Mücâhid'den bunu nakleder. İbn Cérîr Taberî de değişik vecihlerle bu rivâyeti Mücâhid'den nakleder. Ebu Sâlih de böyle demiştir. Ancak bu, sözün yorumlanabileceği en uzak yorum ve ta'kîb edilebilecek en yanlış yoldur. Allah Teâlâ'nın: «Hayır, doğrusu onlar o gün, Rablarından yoksun

kalacaklardır.» kavli (Mutaffifîn, 15) karşısında bunların durumu ne olacaktır? Şâfiî merhûm der ki: İyiler Azîz ve Celîl olan Allah'ı göreceklerini bildikleri için, fâsıklar perdelenirler. Kaldı ki bu âyet-i kerîme'nin ifâdesinin delâlet ettiği husûsta Rasûlullah (s.a.)tan mütevâtir hadîsler de vârid olmuştur. Nitekim İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Muhammed İbn İsmâîl el-Buhârî... Hasan'dan nakleder ki; o «Birtakım yüzler o gün parlayacak.» kavlinden maksad; güzelleşecek demektir, diyor. «Rablarına bakacaklardır.» Rablarını göreceklerdir. O yüzlerin yaratana bakarken parlama da aydınlanma da hakkıdır.

«Birtakım yüzler de o gün asıktır. Belkemiğinin kırılacağını anlar.» Bu da fâsıkların yüzüdür. Kıyâmet günü bütün fâsıkların yüzü asık olacaktır. Katâde der ki: Buradaki (باسرة) kelimesi; asık ve ekşi, anlamına gelir. Süddî ise; rengi değişir, demiştir. İbn Zeyd de bunu; yüzü buruşur ve asılır, diye tefsîr etmiştir. «Belkemiğinin kırılacağını anlar.» Mücâhid buradaki (فاقرة) kelimesinin felâketli ve dehşetli anlamına geldiğini bildirir. Katâde; kötü, derken, Süddî; kendisinin helâk olacağını kestirir, der. İbn Zeyd ise; o cehenneme gireceğine kanâat getirir, diye mânâ vermiştir. Bu makâm Allah Teâlâ'nın şu kavillerinde beyân ettiği andır: «O gün nice yüzler ağarır, nice yüzler kararır.» (Âl-i İmrân, 106), «O gün birtakım yüzler aydınlıktır. Gülmekte ve sevinmektedir. O gün birtakım yüzler de tozlanmış ve onları karanlık bürümüştür. İşte bunlar, kâfirler ve fâcirlerdir.» (Abese, 38-42), «O gün birtakım yüzler zillete bürünmüştür. Zor işler altında bitkin düşmüşlerdir. Yakıcı ateşe yaslanırlar. Kızgın bir kaynaktan içirilirler. Semirtmeyen açlığı gidermeyen, kötü kokulu bir dikenden başka yiyecekleri de yoktur. İnanmış olanların yüzleri, o gün pırıl pırıldır. Yaptıklarından hoşnûddurlar. Yüksek bir cennettedirler. Orada boş söz işitmezler.» (Ğâşiye, 2-11). Ve daha buna benzer birçok âyet-i kerîme geçmişti.

كَلَّآ إِذَا بَلَغَتِ ٱلتَّرَاقِيَ ﴿٢٦﴾ وَقِيلَ مَنْ ۜ رَاقٍ ﴿٢٧﴾ وَظَنَّ أَنَّهُ ٱلْفِرَاقُ ﴿٢٨﴾ وَٱلْتَفَّتِ ٱلسَّاقُ بِٱلسَّاقِ ﴿٢٩﴾
إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ ٱلْمَسَاقُ ﴿٣٠﴾ فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلَّىٰ ﴿٣١﴾ وَلَٰكِن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿٣٢﴾ ثُمَّ ذَهَبَ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦ يَتَمَطَّىٰٓ
﴿٣٣﴾ أَوْلَىٰ لَكَ فَأَوْلَىٰ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ أَوْلَىٰ لَكَ فَأَوْلَىٰٓ ﴿٣٥﴾ أَيَحْسَبُ ٱلْإِنسَٰنُ أَن يُتْرَكَ سُدًى ﴿٣٦﴾ أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً
مِّن مَّنِىٍّ يُمْنَىٰ ﴿٣٧﴾ ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّىٰ ﴿٣٨﴾ فَجَعَلَ مِنْهُ ٱلزَّوْجَيْنِ ٱلذَّكَرَ وَٱلْأُنثَىٰٓ ﴿٣٩﴾ أَلَيْسَ ذَٰلِكَ
بِقَٰدِرٍ عَلَىٰٓ أَن يُحْيِۦَ ٱلْمَوْتَىٰ ﴿٤٠﴾

26 — Dikkat edin, köprücük kemiğine bir dayandığı zaman;

27 — Çâre bulacak kim? denir.

28 — Ve ayrılık vaktinin geldiğini anlar.

29 — Bacak da bacağa dolaşır.

30 — O gün sevk, yalnız Rabbınadır.

31 — İşte o, tasdîk etmemiş, namaz da kılmamıştı.

32 — Fakat yalanlamış, yüz çevirmişti.

33 — Sonra da salına salına kendinden yana olanlara gitmişti.

34 — Yazıklar olsun sana, yazıklar.

35 — Yine yazıklar olsun sana, yazıklar.

36 — İnsan kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?

37 — O, akıtılan bir menî damlası değil miydi?

38 — Sonra kan pıhtısı olmuş, sonra, onu insan biçimine koyup yaratmış ve düzeltmiştir.

39 — Ve ondan erkek, dişi iki cins yaratmıştır.

40 — Şimdi O, ölüleri diriltmeye kâdir değil midir?

Bacak Bacağa Dolaştığı Zaman

Allah Teâlâ ölüm ânında kişiyi saran dehşetli hâli bize haber veriyor ve kendi sâbit kavli ile bunu tesbît ederek buyuruyor ki: «Dikkat edin, köprücük kemiğine bir dayandığı zaman.» Eğer Biz buradaki (كلا) edâtını Râdia olarak alırsak; mânâ şöyle olur: Ey âdemoğlu, sana haber verileni yalanlayabilecek değilsin. Bu, senin katında apaçık beyân olmuştur. Ama bu edâta, gerçek anlamını verecek olursak mânâ zâhirdir. Bu takdîrde mânâ; gerçekten köprücük kemiğine bir dayandığı zaman, şeklinde olur. Yani rûhun bedeninden ayrılıp köprücük kemiğine ulaştığı zaman. Âyetteki (التراقى) kelimesi (الترقوة) kelimesinin cem'i olup gırtlak boğumu ile boyun arasındaki kemiktir. Bu âyet Allah Teâlâ'nın Vâkıa sûresinde beyân ettiği şu âyet gibidir : «Hele can boğaza gelince; o vakit görürsünüz siz. Biz ona sizden yakınız, ama görmezsiniz. Mâdem ki cezâ görmeyecekmişsiniz, onu geri çevirsenize. Şâyet sözünüzde samîmî iseniz.» (Vâkıa, 83-87) Burada ise: «Dikkat edin köprücük kemiğine bir dayandığı zaman.» buyuruyor. Bu âyetin tefsîrinde daha önce Yâsîn sûresinde geçmiş olan Bişr İbn Cuhâş'ın hadîsi nakledilir.

«Çâre bulacak kim? denir.» İkrime, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o,

bu âyette hangi muska yazan muska yazacak? Anlamını vermiştir. Ebu Kılâbe de böyle der. Yani hangi şifâ dağıtacak doktor, anlamını verir. Katâde, Dahhâk ve İbn Zeyd de bu mânâyı vermişlerdir. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, bu âyete şöyle mânâ vermiştir: Rahmet melekleri mi, yoksa azâb melekleri mi ruhumu alacaktır? Bu takdîrde bu söz meleklerin sözü olmalıdır. İbn Ebu Hatîm aynı isnâdla Abdullah İbn Abbâs'ın «Bacak da bacağa dolaşır.» kavline; dünya ve âhiret onun üzerinde dolaşır, anlamını verdiğini bildirir. Ali İbn Ebu Talha da İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiştir: Dünyadan son gün, âhiretten de ilk günün başladığı o sırada Allah'ın merhamet ettiklerinden başka herkes şiddet üzerine şiddetle karşılaşır. İkrime ise der ki: «Bacak da bacağa dolaşır.» Büyük bir iş, büyük bir işe karışır. Mücâhid ise; belâ belâya karışır, demiştir. Hasan el-Basrî de; bunlar senin birbirine dolaşan bacaklarındır, demiştir. Bir başka rivâyete göre de Hasan el-Basrî der ki: Kişinin iki ayağı ölmüştür ve onu taşıyamazlar. Halbuki daha önce o ayakların üzerinde koşup durmakta idi. Süddî de Ebu Mâlik'ten böyle nakleder. Hasan'dan bir rivâyete göre ise bu, iki ayağın kefene sarılmasıdır. Dahhâk da şöyle mânâ verir: Onun üzerinde iki durum birleşmiştir: Halk bedenini tekfîn ederken melekler de rûhunu techîz ederler.

«O gün sevk, yalnız Rabbınadır.» Dönüş ve varış yalnız ve yalnız Rabbınadır. Çünkü rûh, göklere yüceltilince Azîz ve Celîl olan Allah buyurur ki: Kulumu yeryüzüne geri götürünüz. Çünkü Ben, onu topraktan yarattım ve toprağa tekrâr döndüreceğim, sonra tekrâr onu topraktan çıkaracağım. Nitekim bu husûs Berâ'nın naklettiği uzun hadîste vârid olmuştur. (Bkz. A'râf, 40) Allah Teâlâ bir başka âyette ise bu husûsta şöyle buyurur: «O, kulları üzerinde yegâne hâkimdir. Ve size, koruyucular yollar. Nihâyet herhangi birinize ölüm gelince; elçilerimiz bir eksiklik yapmaksızın onun canını alırlar. Sonra onlar, gerçek mevlâlarına döndürülürler. Dikkat edin, hüküm O'nundur. Ve O, hesâb görenlerin en sür'atlisidir.» (En'âm, 61-62).

«İşte o, tasdîk etmemiş, namaz da kılmamıştı. Fakat yalanlamış, yüz çevirmişti.» Bu ifâde, dünya hayatında iken kalbi ile Hakkı yalanlayan, ameli ile bedenini haktan geri çeviren, içinde ve dışında hayırdan eser bulunmayan kâfirlerin halini haber vermektedir. Bu sebeple Allah Teâlâ: «İşte o, tasdîk etmemiş, namaz da kılmamıştı. Fakat yalanlamış, yüz çevirmişti. Sonra da salına salına kendinden yana olanlara gitmişti.» buyuruyor. Şımarık, azgın, tenbel, kudretsiz ve amelsiz olarak kendinden yana olanlara dönüp gitmişti. Tıpkı Mutaffifîn sûresinde buyurulduğu gibi: «Taraftârlarına vardıklarında bununla eğlenirlerdi.» (Mutaffifîn, 31). İnşikâk sûresinde ise şöyle buyuruyor: «Çünkü o, dünyada adamlarının yanında iken zevk içindeydi. Zîrâ o, bir daha dirilip

dönmeyeceğini sanmıştı. Bilin ki, Rabbı onu şüphesiz görmekteydi.» (İnşikâk, 13-15). Dahhâk, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «Sonra da salına salına kendinden yana olanlara gitmişti.» kavli hakkında; eğilip bükülerek, diye mânâ vermiştir. Katâde ve Zeyd İbn Eslem de; kibirlenerek, demiştir.

«Yazıklar olsun sana, yazıklar. Yine yazıklar olsun sana, yazıklar.» Bu Allah Teâlâ'dan kibirlice yürüyen kâfirlere bir tehdîd ve kuvvetli bir azâb ihtârıdır. Böyle yürümeye hakkın var, seni yaratan ve yoktan var eden yaratıcını inkâr ettin. Bu ifâde; istihzâ ve tehdîd tarzında söylenen: «Tad bakalım, hani güçlü olan, değerli olan yalnız sendin.» (Duhân, 49) ve «Yeyin ve biraz eğlenin. Doğrusu sizler suçlularsınız.» (Mürselât, 46) ve «Artık siz de O'ndan başka dilediğinize tapın.» (Zümer, 15) ve «Dilediğinizi yapın.» (Fussilet, 40) ve benzeri ifâdeler gibi alay ve tehdîd yollu bir sözdür. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ahmed İbn Sinân... Mûsâ İbn Ebu Âişe'den nakletti ki; o, ben bu âyeti Saîd İbn Cübeyr'e sordum da, dedi ki: Rasûlullah (s.a.) Ebu Cehil'e böyle dedi, sonra bu, Kur'ân'dan bir ifâde olarak indi. Ebu Abdurrahmân en-Neseî de der ki: Bize Ya'kûb İbn İbrâhîm... Mûsâ İbn Ebu Âişe'den nakletti ki; Saîd İbn Cübeyr şöyle demiş: Ben, İbn Abbâs'a: «Yazıklar olsun sana, yazıklar. Yine yazıklar olsun sana yazıklar.» âyetini sordum da, dedi ki: Rasûlullah (s.a.) Ebu Cehil'e böyle demiş ki sonra Azîz ve Celîl olan Allah ona bu âyeti indirdi. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Katâde'den bu âyet konusunda şöyle dediğini nakletti: İşittiğiniz gibi bu, tehdîd üstüne tehdîddir. İddiâ ettiklerine göre Rasûlullah (s.a.), Ebu Cehil'in elbisesinden tutarak: «Yazıklar olsun sana, yazıklar. Yine yazıklar olsun sana, yazıklar.» demiş. Allah düşmanı Ebu Cehil: Ey Muhammed, beni tehdîd mi ediyorsun? Allah'a andolsun ki sen ve Rabbın, bana bir şey yapmaya güç yetiremezsiniz. Doğrusu ben, iki dağ arasında yürüyenlerin en güçlü ve şereflisiyim, demişti.

«İnsan kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?» Süddî bunun tekrâr diriltilemeyeceği anlamına geldiğini bildirir. Mücâhid, Şâfiî ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem bunun, kendisine emir ve yasaklar konmayacağını mı sanır? demek olduğunu bildirirler. Âyetin zâhiri her iki hali de ihtivâ etmektedir. Yani dünyada başıboş bırakılıp hiç bir emir ve yasak verilmeyeceğini mi sanır? Kabrinde başıboş bırakılıp diriltilmeyeceğini mi sanır? Aksine o, dünyada hem emirler ve nehiylere muhâtabtır, hem de âhiret diyârında Allah'ın huzûrunda haşredilecektir. Burada asıl kasdedilen şey, öldükten sonra dirilmenin isbâtı ve bunu inkâr eden cehâlet, inâd ve sapıklık ehline reddir. Bu sebeple yeni baştan diriltileceğini göstererek buyuruyor ki: «O, akıtılan bir menî damlası değil miydi?» İnsan, değersiz bir sudan rahimlere boşaltılan bir menîden meydana gelmiş zayıf bir nutfe iken, insan olmamış mıy-

dı? «Sonra kan pıhtısı olmuş, sonra onu insan biçimine koyup yaratmış ve düzeltmiştir.» İnsan önce kan pıhtısı olmuş, sonra bir çiğnem et olmuş, sonra şekil kazandırılarak kendisine rûh üfürülmüş ve organları sağlam düpedüz bir başka yaratık haline gelmişti. Allah'ın takdîri ile erkek ve dişi olarak halkedilmişti. Bu sebeple âyetin devâmında buyuruyor ki: «Ve ondan erkek, dişi iki cins yaratmıştır.»

«Şimdi O, ölüleri diriltmeye kâdir değil midir?» Bu kan pıhtısından, bu güçsüz su damlasından, bu düzgün yaratığı yoktan var eden Allah, ilkin var ettiği gibi yeniden diriltmeye kâdir değil midir? Yeniden diriltmeye muktedir oluş baştan yaratmaya nisbetle ya daha uygun bir yolla olacaktır veya her iki durumun söylenmesine müsâid düzeyde olacaktır. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: «İlkin yaratıp sonra onu iâde eden O'dur. Bu, O'nun için pek kolaydır.» (Rûm, 27) Rûm sûresinde de geçtiği gibi yeniden yaratılışın açıklanması ve takrîrî olarak belirtilen birinci görüş, daha meşhûrdur. Allah en iyisini bilendir.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Hasan İbn Muhammed... Mûsâ İbn Ebu Âişe'den nakletti ki; bir başkası duvarın üzerinde sesini yükselterek Kur'ân okuyormuş. Nihâyet: «Şimdi O, ölüleri diriltmeye kâdir değil midir?» kavlini okuyunca; tenzîh ederim Seni Allah'ım, elbette kâdir'sin, demiş. Niçin böyle dediği sorulunca da; Rasûlullah (s.a.)ın böyle dediğini duydum, diye cevâb vermiş. Ebu Dâvûd merhûm der ki: Bize Muhammed İbn Müsennâ... Mûsâ İbn Ebu Âişe'nin şöyle dediğini bildirdi: Adamın biri evinin üzerinde namaz kılıyordu ve bu âyeti okuduğunda; tenzîh ederim Seni elbette kâdirsin, diyordu. Kendisine bu durum sorulduğunda; Rasûlullah (s.a.)ın böyle dediğini duydum, diye karşılık vermişti. Ebu Dâvûd bu rivâyette münferid kalmıştır ve bunu söyleyen sahâbenin adını da bildirmemiştir. Ancak bu ismin belirtilmeyişinin bir zararı yoktur. Yine Ebu Dâvûd der ki: Bize Abdullah İbn Muhammed... İsmâîl İbn Ümeyye'den nakletti ki; o, bir bedevîden işittim ki; Ebu Hüreyre şöyle demiş diyor: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Sizden biriniz Tîn sûresini okuyup da sonuna varınca: «Allah hükmedenlerin en iyi hükmedeni değil midir?» (Tîn, 8) dediğinde; evet ben de buna şâhidlerdenim, desin. Her kim de Kıyâmet sûresini okuyup sonunda: «Şimdi O, ölüleri diriltmeye kâdir değil midir?» kavline gelirse; evet, desin. Kim de Mürselât sûresini okuyup: «Bundan sonra artık hangi söze inanacaklar?» (Mürselât, 50) kavline gelirse; biz Allah'a îmân ettik, desin. Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel; Süfyân İbn Uyeyne'den, Tirmizî de İbn Ebu Ömer kanalıyla Süfyân İbn Uyeyne'den naklederler. Şu'be de İsmâîl İbn Ümeyye'den nakleder ki, o; ben kendisine sana bunu kim anlattı? diye sordum da, doğru sözlü bir adam Ebu Hüreyre'den nakletti, dediler. İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Bişr... Katâde'den nakletti ki o: «Şimdi O, ölüleri diriltmeye kâdir değil midir?» kavli hakkında şöyle

demiş: Bize anlatıldığına göre, Rasûlullah (s.a.) bu âyeti okuyunca; tenzîh ederim Seni, elbette evet, dermiş. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ahmed İbn Sinân... Saîd İbn Cübeyr'den nakletti ki; İbn Abbâs bu âyete gelince; tenzîh ederim Seni, evet kâdirsin, demiş.

KIYÂMET SÛRESİNİN SONU

İNSÂN SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

Müslim'in Sahîh'inde İbn Abbâs'tan nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) cum'a günü sabah namazlarında Secde sûresiyle İnsân sûresini okurmuş. Bu hadîs daha önce Secde sûresinde geçti. Abdullah İbn Vehb der ki: Bize Abdurrahmân İbn Zeyd nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) İnsan sûresini okudu. Yanında siyâhî bir kişi bulunurken bu âyet inmişti. Cennetin nitelikleri kısmına gelince; adam bir silkinişle silkindi ve rûhunu teslîm etti. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Arkadaşınızın —ya da kardeşinizin demiştir— canını cennet iştiyâkı teslîm aldı. Bu hadîs garîb ve mürseldir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

هَلْ أَتَىٰ عَلَى الْإِنسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُن شَيْئًا مَّذْكُورًا ﴿١﴾ إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ
نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٢﴾ إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — İnsanın üzerinden, dehrden bir zaman geçmiştir ki o, henüz anılmaya değer bir şey bile değildi.

2 — Doğrusu Biz, insanı katışık bir damla sudan yaratmışızdır. Onu deneriz. Bu sebeble onu işitici ve görücü yaptık.

3 — Gerçekten Biz, ona yolu gösterdik. Buna kimisi şükreder, kimisi de küfür.

İnsan Nasıl İnsan Oldu?

Allah Teâlâ; anılmaya değer hiç bir şey değil iken, küçük ve zayıf bir varlık olduğu halde insana varlık ihsân ettiğini haber vererek buyuruyor ki: «İnsanın üzerinden, dehr'den bir zaman geçmiştir ki o, henüz anılmaya değer bir şey bile değildi.» Ve ardından da bunun sebebini açıklayarak diyor ki: «Doğrusu Biz, insanı katışık bir damla sudan yaratmışızdır.» Karışık, katışık ve iç içe girmiş, bir kısmı bir kısmına karışmış sudan. İbn Abbâs: «Katışık bir damla sudan» kavli ile erkeğin ve kadının suyunun birleşip karışması kasdedilmiştir, der. Bilâhare bu su tavırdan tavıra, hâlden hâle, renkten renge geçer. İkrime, Mücâhid, Hasan ve Rebî' İbn Enes te (الامشاج) kelimesinin, erkeğin suyunun kadının suyu ile karışması anlamına geldiğini bildirirler.

«Onu deneriz.» İmtihân ederiz. Tıpkı Allah Teâlâ'nın: «Hanginizin daha iyi amel işlediğini denemek için.» (Mülk, 2) kavli gibi. «Bu sebeple onu işitici ve görücü yaptık.» İsyân ve itâat etmesine imkân sağlayan göz ve kulak verdik.

«Gerçekten Biz, ona yolu gösterdik.» Açıkladık, izâh ettik ve gözüyle görmesini sağladık. Bu âyet, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Semûd'a gelince; onlara hidâyeti göstermiştik, ama onlar körlüğü hidâyete tercîh ettiler.» (Fussilet, 17) ve yine şu kavli gibidir: «Ve Biz, ona eğri ve doğru iki yolu da göstermedik mi?» (Beled, 10) Hem hayır, hem de şer yolunu. İkrime, Atıyye, Abdurrahmân İbn Zeyd, Mücâhid ve Cumhûr'un görüşü de böyledir. Mücâhid, Ebu Sâlih, Dahhâk ve Süddî'nin ise: «Gerçekten Biz, ona yolu gösterdik.» kavlinin rahimden dışarı çıkmasının yolunu demek olduğunu bildirdikleri rivâyet edilir. Bu, garîb bir sözdür. Meşhûr ve sahîh olan ise birincisidir.

«Buna kimisi şükreder, kimisi de küfür.» Bu bölüm: «Ona yolu gösterdik.» kavlindeki (ه) harfinden hâl olmak üzere mansûbtur. İfâdenin takdîri de şöyle olur: Bu takdîrde o, ya mutlu ya da mutsuz olacaktır. Nitekim Müslim'in rivâyet ettiği hadîste Ebu Mâlik el-Eş'arî der ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: İnsanların hepsi sabahleyin kalkıp kendini satar. Ya kaçırır veya âzâd eder. Daha önce Rûm sûresinde Câbir İbn Abdullah'tan nakledilen bir rivâyette Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğu bildirilmişti: Her doğan fıtrat üzere doğar. Nihâyet dili, ifâde gücüne kavuşur. Dili ifâde gücüne kavuşunca; ya şükreden olur veya küfreden.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Âmir... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Evinden çıkan herkes kapısından iki sancakla çıkar. Bir sancak meleğin elindedir, bir sancak da şeytânın elindedir. Allah'ın sevdiği bir şey için çıkacak olursa, melek onu sancağıyla izler ve evine dönünceye kadar devâmlı meleğin

sancağı altında bulunur. Allah'ı kızdıracak bir şekilde çıkarsa; şeytân onu sancağıyla izler. O, evine dönünceye kadar şeytânın sancağı altında bulunur.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdürrezzâk... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) Kâ'b İbn Ucre'ye şöyle demiş: Allah, seni beyinsizlerin emîrliğinden korusun. Kâ'b İbn Ucre; beyinsizlerin emîrliği de nedir? deyince, Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Benden sonra başa geçecek emîrlerdir ki, benim doğru yolumda gitmezler ve sünnetime uymazlar. Kim yalanlarında onları doğrular, zulümlerinde onlara yardım ederse; onlar benden değildirler, ben de onlardan değilim. Onlar benim havuzuma gönderilmezler. Kim de onların yalanlarını tasdîk etmez ve zulümlerinde onlara yardımcı olmazsa işte onlar, bendendirler, ben de onlardanım. Ve onlar benim havuzuma gönderileceklerdir. Ey Ucre oğlu Kâ'b; oruç bir kalkandır, sadaka hatâları söndürür, namaz ise yaklaşmadır. —veya burhândır, demiştir— Ey Ucre oğlu Kâ'b; harâmdan meydana gelmiş bir et cennete giremez. O ateşe daha lâyıktır. Ey Kâ'b; insanlar iki şekilde sabahlarlar: Ya kendilerini satarlar veya âzâd ederler. Kendini satanlar helâk olanlardır. Bu hadîsi Affân da... Câbir İbn Abdullah'tan nakleder.

İZÂHI

(هل) istifhâm harflerinden olmakla beraber bazan (هل هذا الابشر) gibi (ما) mânâsında nefiy, bazan da burada olduğu gibi (قد) mânâsında isbât yerinde kullanılır. Müfessirler burada ve Ğâşiye sûresinin baş tarafında (قد) mânâsında olduğunu söylemişlerdir. Bunun iki vechi vardır. Birincisi; (هل) aslında (قد) mânâsına tahkîk veya takrîb için olmaktır ki; hakîkaten geldi, yâhud yaklaştı geldi, demek olur.

İkincisi de takrîrî istifhâm olmak sûretiyle; geldi mi geldi, geldi ya. diye aynı mânâyı ifâde etmesidir. Bununla insan hılkatinin tekvîn tarihinde sonra gelişi tahkîk ve takrîr olunmuştur ki sonra da bunun hikmeti derece derece terbiye ve seçilme ile tekemmül ettirilerek başlangıç ve gâyeyi anlayacak ma'rifetullah ile teklîf sırrına kâbil bir hale getirilerek kendi şuûr ve gayretiyle ileri doğru daha yüksek bir hayata seçilmek için Mülk sûresinin başında geçtiği üzere imtihân ve ibtilâ meydanına sevk olduğu anlatılacak ve şükrünü bilmeyip bu vazîfeden kaçınmak için kâfirlik edenlerin felâketleriyle, şükrünü bilip vazîfelerini yapan iyilerin temiz rûhları ve mesâî şekilleri ve onun semeresi olarak âhirette erdikleri hayatın zevkleri tasvîr olunacaktır. «İnsanın üzerinden.» Burada insandan murâd, Âdem veya âdemoğulları diyen ka-

viller varsa da zâhir olan Âdem ve âdemoğullarının hepsine şâmil olan insan cinsidir. Ve hüküm, her ferd hakkında doğrudur.

«Dehrden bir zaman» Câsiye sûresinde de geçtiği gibi dehr, Râgıb'ın beyânı vechile aslî mânâsında; âlemin vücûdunun başlangıcından, son buluşuna kadar bütün müddeti, yani küllî zaman demektir, burada bu mânâyadır. Gayr-i muayyen uzun zamanlara da ıtlâk olunur. Zaman ise bunun hilâfına olarak az müddete de, çok müddete de denir. Yani zaman silsilelerinin yekûnuna da, parçalarına da zaman denildiği halde; asıl dehr tek olan külle ve bazan da büyük kısımlarına denir. Meselâ bir saat, bir gün, bir ay müddete zaman denir, dehr denilmez. Bundan dolayı fıkıhta, yemîn mes'elesinde dehrin ma'rife ve nekire hallerindeki mânâlarının en azını ta'yîn husûsunda ashâbın ve müctehidlerin ihtilâfları olmuştur. İmâm A'zam nekire olan dehrin, en az olan mânâsını ta'yînde durup bilmem demiştir.

(حين), zamandan, az veya çok mahdûd bir müddete denilir. Külle ıtlâk edilmez, vakit gibi cüz'e ıtlâk edilir. Burada dehr'in başlangıcı olan âlemin yaratılışı ile insanın yaratılışı sınırlarıyla sınırlıdır. Nekire olması ise hadd-i zâtında mahdûd olmakla beraber, insana nazaran mikdârının meçhûl olduğuna işârettir. Yani şu muhakkak ki; insan cinsi, âlemin hılkatinden hayli müddet sonra yaratılmıştır. Âlemin hılkatiyle başlayan dehrden, insan cinsinin yaratılmasına kadar sizin için meçhûl ve maamafîh bu iki hadd ile mahdûd bir müddet cereyân etmiş, insana doğru gelmiştir. O halde ki «O müddet zarfında insan anılır, bu nâm ile tanınır bir şey olmamıştır.» Bu cümle, insandan hâl, yâhûd (حين) kelimesinin sıfatıdır. Ve nefiy, kayda müteveccihtir. Hiç bir şey olmamış değil, mezkûr bir şey olmamıştır. Mezkûr hem kesr ile zikirden, hem de zamm ile zükürden olabilir. Mânâsının aslı mücerred insan lafzının söylenmesi değil, bununla kasdolunan mefhûm ve medlûl olduğu için, mazmûmdan olmak daha ma'kûldür. Maamafîh meksûr da bundan yaygındır. Yani insan nâmıyla anılan, anlaşılan insanlık mâhiyyetiyle düşünülen bir şey olmamış, bugün insan unvânıyla tasavvur olunup zikrolunan cins vücûd bulmamıştı, ancak insan unvânıyla tanınmayan bir şey olmuştu. Başlangıcında ilk maddeleri olan unsurlar madenler, sonra onlardan tavır tavır yaratılıp mütevassıt maddeleri olan nebâtî, hayvânî gıdâlar, sonra onlardan süzülen ve yakın maddesi olan nutfeye doğru peyderpey tavırlar ve basamaklar içinde gelen bir şey olmuş, lâkin insan diye mezkûr olan şey olmamıştı. Hakîkat insanın her ferdi gibi cinsi de kadîm değildir, hâdistir. Hem dehrin başlangıcından, âlemin hılkatinden çok sonra vücûda gelmiştir. Niçin öyle olmuş da daha evvel olmamış? «Çünkü Biz insanı şöyle yarattık.» Yani o kendi kendine, kendi keyfine göre olmadı, basît ve mahdûd bir mertebede terkedilmiş olarak kalmak için de yaratılmadı, şu şekilde

yaratıldı: «Bir nutfeden» Râgıb'ın beyân ettiği üzere nutfe, esâsen sâfî suya denir. Erkeğin suyuna da nutfe denilmiştir. Örfte nutfe ile menî müterâdif gibi addedilmiştir. Lâkin Kıyâmet sûresinin sonunda geçtiği vechile Kur'ân'da nutfenin menîden bir cüz' olduğu ifâde olunmuştur. Müslim'in Sahîh'inde rivâyet olunduğu üzere «Suyun hepsinden çocuk olmaz.» hadîs-i şerîf'inde de ifrâdî küll ile «Her sudan» değil mecmu'î küll ile «Suyun hepsinden» buyurulmuş olmasından, çocuğun husûle geldiği o suyun, mecmûundan olan bütün bir menî değil, onun bir cüz'ünden ibâret olduğu anlatılmış bulunduğundan nutfe, menîden bir cüz' olan hâlis tohumun adı olduğu anlaşılır. Sonra insan cinsinin bir nutfeden yaratılmış olmasının zâhiri, Âdem'in de bir nutfeden yaratılmış olduğunu ifâde eder. Şu kadar ki o nutfenin bir insandan gelmemiş olmasını gerekli kılar. «Süzme bir çamurdan» kavli de bu, olmak gerektir. Gerçi «Onu topraktan yarattı.» kavli ile Âdem'in buradan istisnâsına da istidlâl edilebilir. Lâkin «Sonra ona; ol, dedi, o da oluverdi.» kavli ile «Süzme bir çamurdan» kavli gibi diğer âyetler, topraktan, çamurdan yaratılışın başlangıcı i'tibârıyla olduğunu gösterdiği gibi «Sizi çamurdan yaratmıştır», «Sizi topraktan yaratmıştır.» gibi umûma hitâb eden âyetler de başlangıç nokta-i nazarından bunların bütün insanlar hakkında doğru olduğunu anlattığından Âdem'den önce bir insanın bulunmadığı, bir nutfeden yaratılmış olmasına aykırı olmayacağı cihetle olduğu gibi burada da cins başlangıcı olarak vârid olan «nutfeden» ıtlâkından hiç bir insan istisnâ edilmemek daha zâhirdir. Fakat o nasıl bir nutfe?

Nutfeye sıfat yapılan (الامشاج) kelimesi; bir şeyi bir şeye karıştırmak, mezc etmek mânâsında olan (مشج) maddesinden olduğu belli, ancak, müfred veya cemî', olduğunda ihtilâf edilmiştir. Keşşâf tefsîrin müellifi müfred olan nutfeye sıfat olduğu için (برمة اعشار ، بردا كياش) ta'bîrleri gibi müfred lafızlardan olmasını ihtiyâr etmiştir. Ve (من نطفة امشاج) denilmekle (من نطفة مشج) denilmesinde fark olmadığını, burada (مشج) in cem'i olmak sahîh olmayıp ikisinin de mahlût, memzûc gibi karışık demek olduğunu söylemiştir. Lâkin (امشاج) lafzından zâhir olan (sebeb esbâb, ketf ektâf, şehîd eşhâd gibi) cemî' olmasıdır ki müfredi sebeb vezninde meşec, ketif vezninde meşic, şehîd vezninde meşîcdir. Onun için müfessirlerin çoğu ahlât (karışımlar) diye tefsîr etmişlerdir. Bu sûrette müfrede sıfat olması emşâcin kendisinin takrîrinde olarak emşâclı yâhud ahlâttan ibâret, yani her biri karışık cüz'lerden mürekkeb halîtalar mecmûu olan nutfe demek olması i'tibârıyladır. Müfred olduğu sûrette eczâsının bir kerre terkîb ve mezci mülâhaza edilen bir halîta, cemî' olduğu sûrette ise cüz'lerinden her biri başkaca bir halîta olan muhtelif halîtaların imtizâcları mülâhaza edilen katmerli halîta demek olur. Filvâki' ahlât; muhtelif demek olan

halatın cemî'dir. Muhtelif unsurların ihtilâtiyle husûle gelen ve kimyevî bir sûrette yekdîğeriyle imtizâc ettiğinden dolayı mizâc dahi ta'bîr olunan kan, safra, sevdâ, balgam lenf gibi karışık kimyevî özel bileşiklere ahlât ıtlâk olunur. Şu halde nutfenin emşâcı nedir? Şüphe yok ki bu; nutfenin tâm bir tahlîli ile bilinecek bir şeydir. Bunun tamâmını ancak yapan bilir. Bunu sade meşîc, karışık mânâsına anlayanların çoğu nutfenin rahimde kadın menîsiyle ıhtilâtı, yani telkîh hali diye telakkî etmişlerdir. Lâkin nutfe o vakit (علق) ve (علقة) nâmını aldığı cihetle emşâc vasfının daha evvel olması zahirdir. Bazıları da kan ve emsâli ahlât demişlerdir. Mervî olan tefsîrler içinde ikisi şâyân-ı dikkattir. Birincisi, Keşşâf'ta mezkûr olduğu üzere İbn Mes'ûd hazretlerinden «nutfenin uruku», ikincisi Katâde'den renkler ve tavırlar, (mânâsını ifâde eden tefsîrlerdir.) Nutfenin uruku zâhiren menînin elyâfından ibâret zannedilebilirse de nutfe, asıl tohumundan ibâret olan zürriyyet hücreciği olmak üzere mülâhaza edilince, onun uruku; damarların hayatî teşekkülünde hâiz olduğu muhtelif husûsiyyetleri çizen esâs hatlardır ki tasavvur edilen ilk maddesi olan protoplazmasında, çekirdekçiğinde, zarında, bünyesine, uzviyyetine dâhil ve evsâfında insan husûsiyyeti saklı olan ve künhü henüz fennî tahlîllerin ötesinde atomik inceliklere kadar varan damarlar demek olur ki bunlar önce mezkûr olmayan şeylerden başlamıştır. Nutfenin renkleri ve tavırları ta'bîri de teşekkülüne kadar geçirdiği ve zikredilmemiş şeylerden süzüle süzüle keyfiyetten keyfiyyete değiştirilerek geldiği müteaddid seçilme basamaklarındaki haller ve tavırlar ile bundan sonra alaka, mudga, muhallaka yapılarak geçireceği doku ve cenîn hallerindeki tavırlara şâmil olabilir. Hâsılı insan; kendiliğinden ve kendisi için kâmil ve kendiliğinden mevcûd bir kadîm olmadığı gibi, bir anda yaratılıvermiş basît bir mahlûk da değil, dehrin başlangıcından beri devir devir, tavır tavır yaradılagelmiş zikredilmemiş şeylerin süzülüp birbirlerine katıla katıla imtizâc ettirilmiş ve terbiye edile edile bir takım evsâf ve husûsiyyetler ilâve olunarak yetiştirilmiş, emşâcdan mürekkeb bir nutfeden yaratılmıştır. Basît olmayan böyle bir nutfe yaratılmak için evvelâ Alîm, Hakîm, dilediğini yapan Fâil-i Muhtâr bir yaratıcının yapısına bağlı olduğu gibi, sonra mezc ve terkîb ve terbiye olunacak basît cüz'lerin yaratılması, terkîb ve tasfiyesine de tabîatı i'tibârıyla bağlı olduğundan dolayı insanın hılkati, dehr ile beraber başlamış, bu nutfenin tekvîninden sonraya gecikmiştir. Şu halde bunda ilâhî bilgideki insan, tabîat ve mâhiyyetinin hiç gereği yok değil, fakat o tabîat fâil ve müessir değil, kendine kalsa hiç bir şey yapamayacak olan âciz ve muhtâç bir mümkün tabîatı ve ihtiyâcı gereğidir. Onun için hüküm, tabîatın değil, ona hâkim olan Hâlık ve Sâni' Hak Teâlâ'nındır ki o, tabîat kendi hadd-i zâtında yok, O'nun ilminde sâbittir. Düşünmeli ki; basît bir oksijen diye anılan şey

ile emşâc bir nutfe denilen şey arasında ne büyük fark vardır. Sonra da düşünmeli ki; emşâc bir nutfe diye anılan şey ile insan denilen şey arasında tabîat bakımından aşılmayacak ne büyük bir terakkî adımı, ne yüksek bir san'at eseri vardır. Ve işte bu âyetler, insanlara bilhâssa bunu duyurmak ve göstermek içindir. Evet insan; kendi kendine olmadığı gibi basît bir hılkat ile de yaratılıvermedi. Allah Teâlâ onu şân-ı azametiyle gittikçe tekemmül ettirmek ve en aşağı mertebeden kendine doğru en yüksek mertebelere erdirmek üzere işe yaramazlarını atıp temizlerini süzmek sûretiyle emşâc bir nutfeden yarattı ki, böyle yaratmanın hikmeti şununla beyân olunuyor: «Öyle ki onu mübtelâ kılmak üzere evire çevire» yani o insanı öyle yaratıp artık bitti diye başıboş ve ihmâl edilmiş olarak bırakıvermek için değil, onu bir takım emânet ve teklîfler ile mükellef kılıp kendisine duygular, vazîfeler mihnetler yükleterek imtihâna çekmek ve Mülk sûresinin başında «Hanginizin daha güzel amel işlediğini denemek için hayatı ve ölümü yaratan O'dur.» diye beyân olunduğu ve Kıyâmet sûresinin sonunda «O, ölüleri diriltmeye kâdir değil midir?» diye ihtâr kılındığı vechile daha ileri bir âlemde yüksek bir hayata geçirmek üzere tavırdan tavıra, evire çevire yarattık. Bu ibtilâ ve mükellefiyyetle ileri doğru netîcelerini kabûl etmesi ve verilen emirleri, edilen irşâdları dinleyip önünü ardını görerek ona göre yoluna gitmesi için «Yarattık da onu bir gören ve işiten yaptık.» Gerek kendisinde ve gerek dış dünyada işitilecek görülecek tenzîlî, tekvînî âyetleri ve delilleri işitecek, görecek, basîretle bilip ona göre şuûr ile vazîfesini yapacak mükellef bir mahlûka çevirdik ki işte evvel anılmaya değer bir şey değil iken, sonra insan diye anılmaya başlayan hâdis mahlûk, dehrin başlangıcından beri nice tavırlardan geçirilip kâle gelmez nice şeylerden süzülüp nice katkılarla mezc edilerek husûle getirilmiş emşâc bir nutfeden «Ve sizi tavırlar halinde yaratmıştır.» kavlinin delâlet ettiği anlama uygun olarak, evirile çevirile düzeltildikten «Sonra onu yeni bir yaratışla inşâ ettik.» âyetinin mazmûnunca bambaşka bir rûhânî hılkate mazhar edilmiş gören ve işiten; ölüm ve hayat geçitleriyle mübtelâ, henüz varacağı gâyeye varmamış, ölümden sonra da bir hayata namzet ve yolcu bir mahlûktur. Şu halde hakkıyla işiten ve gören olmayan ve Rabbına karşı vazîfelerini düşünmeyen kimseler, insan unvânına lâyık değildirler. Görülüyor ki; insanın bu sûretle ta'rîfi konuşan hayvan ta'rîfinden daha derin ve daha güzeldir. «Onu deneriz.» kaydı, umûmiyyetle Kur'ânda beyân olunagelen mükellefiyyetlerin hepsine işâret olmakla beraber bilhâssa Mülk sûresinden beri anlatılan ve kısaca Kıyâmet sûresinde tasvîr olunan ve bundan sonra bu sürede ve ilerideki sûrelerde ihtârı devâm edecek olan insanlığın mukadderâtına müteallik vazîfe mihnetlerini, cezâlandırma ve mükâfât ibtilâlarını özetler. «Görür» vasfının, yine Kıyâmet sûresinde geçen «Hayır insan;

kendi nefsini görendir.» âyetini husûsî bir ihtârı vardır. Burada Râzî tefsîrinde kaydedildiği vechile, rivâyet olunuyor ki: Hz. Sıddîk bu âyeti işittiği vakit; ah n'olurdu o tamâm olsaydı da mübtelâ kılınmasaydık? demişti. Bu temennî Hazreti Sıddîk'ın bu âyeti ne ince bir vukûf ve basîret ile anlamış olduğunu gösterir. Çünkü bunda insanın noksânını ve tekemmül için istikbâle âid vazîfelerinin ağırlığını derinden duyan bir haşyet seslenişi vardır.Filvâki' bu iki âyet, insanın hılkat tarihinde geç kalmasının hikmetini, geçirdiği seçilme basamakları ile oluşum şekli, hali ve istikbâli ile mâhiyyeti ve mukadderâtı bakımlarından çok derin uçları ve ince saçakları ihtivâ eden, nice nice amellerin tahlîl ve tedkîklerine müsâid esâs hatlarını aydınlatan, ledünnî cephelerini kısaltıp özetlemiş, aslını, hılkatin başlangıcından beri en derin, en güzîde damarlarından toplanıp süzülerek bir özel tavırda süzülen bir usârecik, mâhiyyetini tabîatın kendiliğinden yetişmesi ve atlaması ihtimâli olmayan yüksek bir tekâmül adımıyla doğrudan doğru Hâlık Teâlâ'nın sıfat ve san'atını tecellî ettiren işitme, görme ve basîret gibi bir rûhânî hakîkat olarak ta'rîf ederken; yaratılışındaki hikmet ile bütün mukadderâtını da bir ucu kendi şuûr ve irâdesine bağlanmış olan tekemmül için ibtilâ ve mes'ûliyyet kanununda hülâsa eylemiştir. Ve bu sûretle insan diye anılan şeyin gâyesine ermiş, tâm mânâsıyla mütekâmil ve dehrin son ucuna gelmiş veya ölümüyle bütün mukadderâtı tükenip bitecek bir şeyden ibâret olmayıp Rabbından geldiği gibi «O gün götürülüş Rabbınadır», «Karâr kılış o gün Rabbınadır.» buyurulduğu vechile yine Rabbına gitmek üzere altı cehenneme, ucu Naîm cennetine varan, tehlike ve mihnetlerle dolu bir yolun yolcusu olduğu anlatılmıştır. (Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, VII, 5491-5499)

oOo

إِنَّآ أَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ سَلَٰسِلَا۟ وَأَغْلَٰلًا وَسَعِيرًا ﴿٤﴾ إِنَّ ٱلْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِن كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ﴿٥﴾
عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ ٱللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا ﴿٦﴾ يُوفُونَ بِٱلنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُۥ مُسْتَطِيرًا ﴿٧﴾
وَيُطْعِمُونَ ٱلطَّعَامَ عَلَىٰ حُبِّهِۦ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا ﴿٨﴾ إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ ٱللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنكُمْ جَزَآءً وَلَا شُكُورًا
﴿٩﴾ إِنَّا نَخَافُ مِن رَّبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا ﴿١٠﴾ فَوَقَىٰهُمُ ٱللَّهُ شَرَّ ذَٰلِكَ ٱلْيَوْمِ وَلَقَّىٰهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا ﴿١١﴾
وَجَزَىٰهُم بِمَا صَبَرُوا۟ جَنَّةً وَحَرِيرًا ﴿١٢﴾

4 — Gerçekten Biz; kâfirler için zincirler, demir halkalar ve alevlendirilmiş bir ateş hazırladık.

5 — Şüphesiz iyiler, kâfûr katılmış dolu bir kâseden içerler.

6 — Bu, yalnız Allah'ın kullarının taşıra taşıra içebileceği bir pınardır.

7 — Onlar, adağı yerine getirirler. Ve şerri yaygın olan bir günden korkarlar.

8 — Onlar; yoksula, yetîme ve esîre seve seve yemek yedirirler.

9 — Biz, sizi ancak Allah rızâsı için doyuruyoruz. Sizden bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz.

10 — Doğrusu Biz, suratları astırdıkça astıracak bir günde Rabbımızdan korkarız.

11 — Allah da onları, o günün şerrinden korumuştur. Ve onlara bir güzellik, bir sevinç vermiştir.

12 — Sabretmelerine karşılık, onları cennet ve ipekle mükâfâtlandırmıştır.

Kâfûr Dolu Kâseler

Allah Teâlâ kâfirler için hazırladığı zincirler, demir halkalar ve alevli ateşlerden bahsediyor. Ve daha önce de buyurduğu gibi: «Hani boyunlarında demir halkalar ve zincirler ile sürüklenirler, kaynar suya. Sonra da ateşte yakılırlar.» (Ğâfir, 71-72) gibi. Allah Teâlâ, bu eşkiyâ gürûhuna hazırladığı yakıcı cehennem ateşini sözkonusu ettikten sonra: «Şüphesiz iyiler, kâfûr katılmış dolu bir kâseden içerler.» buyuruyor. Kâfûrun, serinletme ve güzel koku verme özelliğinin bulunduğu bilinir. Buna ayrıca cennetteki lezzeti de eklenmelidir. Hasan der ki: Kâfûrun serinliği, zencefîlin güzelliğindedir. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Bu, yalnız Allah'ın kullarının taşıra taşıra içebileceği bir pınardır.» buyuruyor. Yani şu iyilere sunulmuş olan kâfûrdan kâseler, Allah'ın kendine yakın olan kullarının içecekleri pınardandır. Onlar hiç katıksız bu sudan içerler ve onunla kanarlar. Bazıları dediler ki: Bu içecek, kâfûr gibi güzeldir. Bazıları da; kâfûrdan bir pınardır, dediler. Diğer bir kısmı ise (عيناً) kelimesinin (شرب) kelimesi ile mansûb olmasının câiz olacağını söylediler. İbn Cerîr Taberî bu üç görüşü zikreder.

«Taşıra taşıra içebileceği» O pınarda diledikleri gibi hareket edip diledikleri şekilde tasarruf sâhibi olurlar. Evlerine, köşklerine, meclislerine ve mahallelerine onu götürürler. (التفجير) kelimesi, kaynatmak anlamınadır. Nitekim Allah Teâlâ İsrâ sûresinde şöyle buyurur: «Dediler ki: Sen, bize yerden bir kaynak fışkırtıncaya kadar sana aslâ inanmayacağız.» (İsrâ, 90) Kehf sûresinde ise şöyle buyurmaktadır: «İkisinin arasından bir de ırmak akıtmıştık.» (Kehf, 33) Mücâhid ise: «Taşıra taşıra içebileceği» kavlinin, istedikleri yere götürebilecekleri, anlamına geldiğini bildirir. İkrime ve Katâde de böyle derler. Sevrî ise, onu diledikleri yere hareket ettirebilirler, anlamını vermiştir.

«Onlar, adağı yerine getirirler. Ve şerri yaygın olan bir günden korkarlar.» Şerîatın aslında kendilerine vâcib kıldığı emirleri yaparak kulluk ederler. Ve adak adayarak kendi kendilerine vâcib kıldıkları şeyleri de yerine getirirler. İmâm Mâlik der ki: Talha İbn Abd'ül-Melik... Hz. Âişe (r.a.)den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş:

مَنْ نَذَرَ اَنْ يُطِيعَ اللّٰهَ فَلْيُطِعْهُ وَمَنْ نَذَرَ اَنْ يَعْصِيَهُ فَلَا يَعْصِهِ

Kim Allah'a itâat etmek üzere adak adarsa ona uysun. Kim de Allah'a isyân etmek üzere adak adarsa Allah'a isyân etmesin. Buhârî de bu hadîsi Mâlik'ten nakleder. Ve onlar, kıyâmet günündeki kötü hesâbtan korkarak Allah'ın yasakladığı harâmları terk ederler. O gün ki şerri yaygındır. Allah'ın merhamet ettiklerinin dışında herkesi kapsar. İbn Abbâs (مستطيرا) kelimesine, yaygın anlamını verir. Katâde de der ki: Allah'a andolsun ki; o günün şerri uçuşarak gökleri ve yeri doldurmuştur.

(...)

«Onlar; yoksula, yetîme ve esîre seve seve yemek yedirirler.» «Seve seve» kavline; Allah'ı severek, diye mânâ verilmiştir ve âyetin zâhiri buradaki zamîre delâlet ettiği için lafza-i celâle ircâ etmişlerdir. Ama açık olan, zamîrin yemeğe gitmesidir. Yani onlar, sevdikleri ve arzuladıkları halde yemeği yedirirler. Mücâhid ve Mukâtil böyle der. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercîh eder. Tıpkı Allah Teâlâ'nın şu kavilleri gibi: «Malını seve seve verir.» (Bakara, 177) ve «Sevdiğiniz şeylerden infâk etmedikçe, aslâ birr'e erişemezsiniz.» (Âl-i İmrân, 92) Beyhakî, A'meş kanalıyla Nâfi'den nakleder ki; o, şöyle demiş: Abdullah İbn Ömer hastalandı ve canı üzüm istedi. Henüz üzümün ilk çıktığı zamandı. Karısı Safiyye'yi gönderip bir salkımı bir dirheme üzüm satın aldırdı. Gönderilen kadını, bir dilenci izledi. O, üzümü eve getirince dilenci; Allah rızâsı için, dedi. Abdullah İbn Ömer; bunu ona verin, dedi de onu dilenciye verdiler. Sonra bir dirhem daha gönderip bir salkım daha satın aldırdı. Gideni bir dilenci izledi. O, eve girince dilenci; Allah rızâsı için,

dedi. Abdullah İbn Ömer; bunu ona verin, dedi de onu dilenciye verdiler. Safiyye dilenciye adam gönderip dedi ki: Allah'a andolsun ki, bir daha gelecek olursan biz ondan hiç bir nasîb elde edemeyiz. Sonra bir dirhem daha gönderdi ve bir salkım daha aldırdı.

Sahîh bir hadîste buyurulur ki: Sadakanın en değerlisi senin sağlıklı, istekli, zenginliği bekler ve fakîrlikten korkar halde vermiş olduğun sadakadır. Yani malı sever, mala tutkun ve ona muhtâç iken vermiş olduğun sadakadır. Bu sebeple Allah Teâlâ: «Onlar; yoksula, yetîme ve esîre seve seve yemek yedirirler.» buyuruyor. Yetîm ve miskînin nitelikleri daha önce (Bakara, 83; Nisâ, 36) geçti. Esîre gelince; Saîd İbn Cübeyr, Hasan ve Dahhâk «esîr» kelimesi ile kıble ehli kasdedildiğini söylerler. İbn Abbâs ise der ki: O gün, müslümanların aldıkları esîrler müşriklerdi. Buna delil olarak da Rasûlullah (s.a.)ın Bedir savaşında esîrlere ikrâm etmeyi emir buyurmasını gösterir. Ashâb yemekte, kendilerinden önce esîrleri doyururlardı. Saîd İbn Cübeyr, Atâ, Hasan ve Katâde'de böyle demişlerdir. Rasûlullah (s.a.) birçok hadîste, esîr ve kölelere iyi davranmayı emretmiştir. Hattâ en son vasiyyeti; namazı ve sağ elinizin sâhip olduğu câriyelerinize (iyi davranmanızı) tavsiye ederim, şeklinde olmuştur. İkrime ise buradaki esîrlerin, köleler demek olduğunu söyler. İbn Cerîr Taberî de âyetin müslüman ve müşrikleri kapsaması nedeniyle, bu görüşü tercîh eder. Mücâhid de buradaki esîrlerin mahkûmlar olduğunu söyler. Onlar istedikleri ve arzuladıkları bu yemekleri o mahkûmlara yedirirler ve hâl diliyle de: «Biz, sizi ancak Allah rızâsı için doyuruyoruz.» derler. Maksadımız, Allah'ın sevâbını ve rızâsını elde etmektir. «Sizden bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz.» Buna karşılık sizden bize vereceğiniz bir mükâfât beklemediğimiz gibi, halkın yanında bize teşekkür etmenizi de istemiyoruz. Mücâhid ve Saîd İbn Cübeyr ise derler ki: Allah'a andolsun ki; onlar dilleriyle böyle dememişler, ancak Allah onların kalbinden geçenleri bilmiş ve herkesi buna teşvîk etmek için onları bu tarzda övmüştür.

«Doğrusu biz, suratları astırdıkça astıracak bir günde Rabbımızdan korkarız.» Doğrusu biz, Allah'ın bize merhamet edip lutfuyla mukâbele ederek, suratları astırdıkça astıracak günde bizi kurtarması için böyle yapıyoruz. Ali İbn Ebu Talha nakleder ki; İbn Abbâs bu âyetteki (عبوساً) kelimesine sıkıntılı ve (قمطريراً) kelimesine de uzun anlamını vermiştir. İkrime ve başkaları da bu ifâdeyi şöyle açıklamışlardır: Kâfir, o gün çok sıkıntıya düşer ve rahatsız olur. Öyle ki gözlerinin önünden katrân gibi ter akar. Mücâhid ise (عبوساً) kelimesinin dudakları kasılmış, (قمطريراً) kelimesinin de yüzün asılarak çekilmesi anlamına geldiğini bildirir. Saîd İbn Cübeyr ve Katâde derler ki: O günde yüzler dehşetten asılır, alınla göz arası görülen bu korkudan dolayı kasılır. İbn Zeyd (العبوس) kelimesinin şer, (القمطرير) keli-

mesinin şiddetli anlamına geldiğini söyler. Bu ifâdelerin en açık, en tatlı, en üstün ve en uzun olanı İbn Abbâs merhûmun sözüdür. İbn Cerîr Taberî der ki: (القمطرير) kelimesi şiddetli anlamına gelir.

(...)

«Allah da onları, o günün şerrinden korumuştur. Ve onlara bir güzellik, bir sevinç vermiştir.» Burada belîğâne bir tecânüs san'atı vardır. Şöyle ki; «Allah da onları, o günün şerrinden korumuştur.» Kendisinden korkanları o gün emniyyete erdirmiştir. «Ve onlara bir güzellik (yüzlerine bir güzellik) bir sevinç (kalblerine bir sevinç) vermiştir.» Hasan el-Basrî, Katâde, Ebu'l-Âliye, Rebî' İbn Enes böyle mânâ vermişlerdir. Bu ifâde Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «O gün birtakım yüzler aydınlıktır, gülmekte ve sevinmektedir.» (Abese, 38-39) Çünkü gönül sevinçle dolunca, yüz aydınlanır ve parlar. Kâ'b İbn Mâlik'in naklettiği uzun hadîste denir ki: Rasûlullah (s.a.) sevinince yüzü parlardı, hattâ bir ay parçası gibi olurdu. Hz. Âişe (r.a.) de der ki: Rasûlullah (s.a.) yanıma sevinçli olarak girdi. Yüzünün çizgileri parıl parıl parlıyordu.

«Sabretmelerine karşılık, onları cennet ve ipekle mükâfâtlandırmıştır.» Onların sabretmeleri nedeniyle kendilerine geniş mekân, rahat hayat ve güzel elbise vererek mükâfâtlandırmıştır. Hâfız İbn Asâkîr, Hişâm İbn Süleymân ed-Dârânî'nin hâl tercümesinde nakleder ki; Ebu Süleymân ed-Dârânî bu sûreyi okumuş ve «Sabretmelerine karşılık, onları cennet ve ipekle mükâfâtlandırmıştır.» âyetine gelince, dünyadaki şehvetleri terketmek için sabrettiklerinden dolayı, demiş, sonra şu şiiri okumuştur:

«Niceleri şehvet ve esâretle öldürülür,
Güzellik dışı iştihâlara yuh olsun.
İnsanın arzuları onu zillete götürür,
Ve uzun belâlarla yüz yüze getirir.»

مُّتَّكِـِٔينَ فِيهَا عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ ۖ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا ﴿١٣﴾ وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَـٰلُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا
تَذْلِيلًا ﴿١٤﴾ وَيُطَافُ عَلَيْهِم بِـَٔانِيَةٍ مِّن فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرَا ﴿١٥﴾ قَوَارِيرَا مِن فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا
﴿١٦﴾ وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنجَبِيلًا ﴿١٧﴾ عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّىٰ سَلْسَبِيلًا ﴿١٨﴾ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَٰنٌ
مُّخَلَّدُونَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَّنثُورًا ﴿١٩﴾ وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا ﴿٢٠﴾ عَـٰلِيَهُمْ
ثِيَابُ سُندُسٍ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ ۖ وَحُلُّوٓا۟ أَسَاوِرَ مِن فِضَّةٍ وَسَقَىٰهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا ﴿٢١﴾
إِنَّ هَـٰذَا كَانَ لَكُمْ جَزَآءً وَكَانَ سَعْيُكُم مَّشْكُورًا ﴿٢٢﴾

13 — Orada tahtlara yaslanırlar, ne yakıcı sıcak ne de dondurucu soğuk görmezler.

14 — Meyve ağaçlarının gölgeleri üzerlerine sarkmış ve meyveleri de aşağı eğdirilmiştir.

15 — Çevrelerinde gümüş kupalar ve billûr kâseler dolaştırılır.

16 — Billûrları gümüş gibi parlaktır. Mikdârını onlar takdîr etmiştir.

17 — Orada karışımı zencefîl olan bir kadehten de içirilirler.

18 — Orada bir pınardır ki, Selsebîl adı verilir.

19 — Çevrelerinde ölümsüz gençler dolaşır ki, onları gördüğünde saçılmış bir inci sanırsın.

20 — Nereye baksan; orada bir nimet ve büyük bir mülk görürsün.

21 — Üzerlerinde ince, yeşil ipekli ve parlak atlastan elbiseler vardır. Gümüşten bileziklerle süslenmişlerdir. Rabları onlara tertemiz bir içecek içirmiştir.

22 — İşte bu, sizin işlediklerinize karşılık oldu. Sa'yiniz meşkûr olmuştur.

Gümüş Kupalar ve Billûr Kâseler

Allah Teâlâ, cennet ehlinden ve onlara verilen nimetlerden, geniş lutuflardan haber vererek buyuruyor ki: «Orada tahtlara yaslanırlar.» Daha önce Sâffât sûresinde bu ifâde üzerinde söz edilmişti. Yaslanmanın uzanmak, dirsek dayamak, bağdaş kurmak, yahut da rahat oturmak anlamlarına geleceği konusundaki farklı görüşler belirtilmişti. (الارائك) kelimesi tahtlar anlamına gelir.

«Orada ne yakıcı sıcak ne de dondurucu soğuk görmezler.» Cennette ne rahatsız edici bir sıcak, ne de eziyyet verici bir soğuk vardır. Sürekli ve ebediyyen aynı rahatlıkta ve güzellikte bir havası vardır. Oradan çıkıp döndürülmek istemezler.

«Meyve ağaçlarının gölgeleri üzerlerine sarkmış ve meyveleri de aşağı eğdirilmiştir.» Dalları ağaca yaklaştırılmış ve meyveleri de aşağı sarkıtılmıştır. Sanki o bir başka âyette belirtildiği gibi emre boyun eğip itâat eden insanlar gibidir: «İki cennetin meyvelerini de kolayca top-

larlar.» (Rahmân, 54) ve «Yüksek bir cennette, ki meyveleri sarkmıştır.» (Hâkka, 22-23) Mücâhid der ki: «Ve meyveleri de aşağı eğdirilmiştir.» ifâdesi, kişi ayağa kalkınca kendi boyunca yükselir. Oturunca elini uzatıp alacak kadar sarkar. Yatıp uzanınca onu yattığı yerden elini uzatarak koparacağı yerden aşağıya doğru eğdirilir. İşte Allah Teâlâ'nın «Aşağı eğdirilmiştir.» kavlinin anlamı budur. Katâde der ki: Ne uzaklık, ne de diken onların elinin meyvelere uzanmasını engellemez. Mücâhid der ki: Cennetin arâzîsi yapraktan, toprağı miskten, ağaçlarının kökü altın ve gümüştendir. Dalları ise yaş inciden, zebercedden ve yâkûttandır. Yapraklarıyla meyveleri de bunların arasındadır. O meyveleri, kim ayakta durarak yerse kendisini rahatsız etmez. Kim de otururak yerse, kendisini rahatsız etmez. Kim de yatarak yerse yine rahatsız olmaz.

«Çevrelerinde gümüş kupalar ve billûr kâseler dolaştırılır.» Hizmetçiler gümüşten kaplarda şarâb kupaları taşıyarak onların çevrelerinde dönüp dolaşırlar. Kupaların ne kulpu vardır ne de ağzı.

«Billûrları gümüş gibi parlaktır. Mikdârını onlar takdîr etmiştir.» Ayetteki birinci (قواريراً) kelimesi (كانت) kelimesinin haberi ile mansûbtur. Yani gümüş gibi parlaktır, anlamınadır. İkincisi ise ya bedel veya temyîz olarak mansûbtur. İbn Abbâs, Mücâhid, Hasan el-Basrî ve bir başkası derler ki: Gümüşün beyâzlığı cam parlaklığındadır. Kupalar ancak camdan olur. Burada ise gümüşten kupa denmektedir ki bu, dışından içi görünecek şeffâflıktadır ve dünyada eşi ve benzeri bulunmaz. İbn Mübârek... Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiştir: Cennette bulunan her şeyin benzeri size dünyada verilmiştir ancak «gümüş kupalar» müstesnâdır.

«Mikdârını onlar takdîr etmiştir.» İçecekleri mikdârı onlar takdîr etmiştir, ne fazla ne de az olur. Sâhibinin içme isteğine göre hazırlanıp takdîr edilmiştir. İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Katâde, İbn Ebzâ, Abdullah İbn Ubeyd, Şa'bî ve İbn Zeyd'in görüşü bu anlamdadır. İbn Cerîr ve bir başkası da aynı görüşü tekrârlamışlardır. İhtimâm, şeref ve ikrâm bakımından bu görüş daha belîğânedir. Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «Mikdârını onlar takdîr etmiştir.» kavline; yetinme mikdârını onlar ta'yîn etmişlerdir, diye anlam vermiştir. Rebî' İbn Enes de böyle der. Dahhâk ise; hizmetçilerin avuçlarının aldığı mikdârda, diye mânâ verir ki, bu da birinci görüşe aykırı düşmez. Çünkü bu içecekler istek ve ölçüye göre takdîr edilmişlerdir.

«Orada karışımı zencefîl olan bir kadehten de içirilirler.» Orada iyilere bu kupalarla karışımı zencefîl olan içki içirilir. Bazan şarâb kâfûr ile karıştırılır ki kâfûr soğuktur. Bazan da zencefîl ile karıştırılır ki bu da sıcaktır. Böylece mu'tedil bir içki elde edilir. Bu kişilere kimi zaman ondan kimi zaman bundan karıştırılarak içecek verilir. Katâde ve bir

başkasının da söylediği gibi, mukarrebûn her ikisinden sade olarak içerler. Nitekim daha önce «Bu yalnız Allah'ın kullarının taşıra taşıra içebileceği bir pınardır.» kavlinde bu husûs zikredilmişti. Devâmla Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Orada bir pınardır ki Selsebîl adı verilir.» Yani zencefîl orada Selsebîl adı verilen bir pınardır. İkrime (سلسبيل) kelimesinin, cennette bir pınarın adı olduğunu söyler. Mücâhid de bu pınara Selsebîl adının verilmesinin; akışının düzgün ve seyrinin âhenkli olmasından dolayı olduğunu bildirir. Katâde ise; suyu ma'lûm düzgün akan bir pınar olduğunu söyler. İbn Cerîr Taberî bazılarından nakleder ki, boğazdan rahat geçtiği için bu pınara «Selsebîl» adı verilmiştir. İbn Cerîr Taberî'nin tercîh ettiği bu görüş yukarıdakilerin hepsini içerir.

«Çevrelerinde ölümsüz gençler dolaşır ki, onları gördüğünde saçılmış bir inci sanırsın.» Cennet ehline hizmet için cennetli delikanlılar çevrelerinde dolaşırlar. Onlar sürekli aynı hâl üzre devâm eder, hiç değişikliğe uğramaz, yaşlanmaz, hep genç olarak kalırlar. Bazıları ise (مخلدون) kelimesini; kulaklarında küpeleri vardır, diye tefsîr etmişlerdir. Bu, mânâdan anlaşılan bir ifâdedir. Küçük çocuklar için uygun düşerse de büyükler için uygun düşmez.

«Onları gördüğünde, saçılmış bir inci sanırsın.» Onların efendilerinin ihtiyâçlarını gidermek için dağılışlarına baktığında, sayılarını ve yüzlerinin güzelliklerini, elbiselerinin ve süslerinin değişik ve göz alıcı renklerini gördüğünde saçılmış bir inci sanırsın. Bundan daha güzel bir teşbîh olmaz. Güzel bir yer için, saçılmış inci görünümünden daha güzel bir teşbîh yoktur. Katâde, Ebu Eyyûb kanalıyla Abdullah İbn Amr'dan nakleder ki; o, şöyle demiştir: Cennet ehlinden herkesin etrâfında bin hizmetçi vardır. Her hizmetçi arkadaşının yaptığı işleri yapar.

«Nereye baksan.» Ya Muhammed, cennette nereye bakarsan; oradaki nimetlere, genişliğe, yüceliğe, sevinç ve berrâklığa baktığın zaman; «orada bir nimet ve büyük bir mülk görürsün.» Allah'ın oradaki gözalıcı saltanatını ve ulu mülkünü görürsün. Sahîh bir hadîste sâbit olur ki; Allah Teâlâ cehennemden en son çıkanla cennete en son girene der ki: Sana dünya ve onun kadar on misli vardır. Daha önce (Kıyâmet, 23) Süheyl İbn Fâhite kanalıyla Abdullah İbn Ömer'in naklettiği hadîsi zikretmiştik. Bu hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyuruyordu: Cennet ehlinin en aşağı derecede olanının makâmı; mülküne iki bin yıllık mesâfeden bakıp en yakınını gördüğü gibi en uzağını da gören kimsenin makâmıdır. Cennette bulunanların en aşağı derecede olanına Allah'ın ihsânı böyle olunca, makâmı en yüce ve Allah indindeki şerefi en yüksek olanın durumu ne olacaktır?

Burada Taberânî, gerçekten garîb bir hadîs zikretmiştir. Şöyle ki: Bize Ali İbn Abdülazîz... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Habeş'lilerden bir adam Rasûlullah (s.a.)a geldi. Rasûlullah (s.a.)

ona; sor ve anlamaya çalış, dedi. Adam dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, siz şekil, renk ve nübüvvetle bize üstün kılındınız. Eğer senin inandığına inanır, senin yaptığını yaparsam ben de seninle birlikte cennette olacak mıyım? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Evet, nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki; cennetteki arâzînin aklığı bin yıl mesâfeden görülür. Sonra Rasûlullah (s.a.) şöyle devâm etti: Kim «Lâ İlâhe İllallah» derse bu arâzînin onun olacağına dâir Allah katında ahid vardır. Kim «Sübhânallah ve bihamdihi» derse; ona yüz yirmi dört bin iyilik yazılır. Adam dedi ki: Bundan sonra biz nasıl helâk oluruz ey Allah'ın Rasûlü? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Kişi kıyâmet gününde öyle amellerle gelir ki, bu ameller bir dağın üzerine konmuş olsaydı dağ onu çekemezdi. Ama nimetler veya Allah'ın nimetleri onun karşısına konur ve hepsini tüketecek kadar azaltır. Allah'ın rahmetine daldırdığı kimseler müstesnâdır. Bunun üzerine bu sûre başından itibâren «Orada bir nimet ve büyük bir mülk görürsün.» kavline kadar indi. Habeş'li dedi ki: Senin cennette iki gözünün gördüğünü benim gözüm de görecek mi? Rasûlullah (s.a.); evet, dedi. Adam rûhunu teslîm edinceye kadar ağladı. Abdullah İbn Ömer der ki: Ben, Rasûlullah (s.a.)ın onu eliyle kabrine yatırdığını gördüm.

«Üzerlerinde ince, yeşil ipekli ve parlak atlastan elbiseler vardır.» Cennet ehlinin oradaki giyecekleri ipektir. Bir kısmı yeşil ipeklidir ki bu kaliteli bir ipek türüdür. Gömlek ve benzeri giyecekleri bundandır. Bir kısmı da parlak atlastandır. En üste giyilen bu atlas, parıl parıl parlar ve göze çarpar. Giyimler de bilindiği gibi bu gömleğin üstüne gelir. «Gümüşten bileziklerle süslenmişlerdir.» Bu, iyilerin sıfatıdır. Mukarrebûn'a gelince; onların sıfatı Hacc sûresinde şöyle belirtilmiştir: «Orada altun bilezikler ve inciler takınırlar. Ve oradaki elbiseleri ipektendir.» (Hacc, 23)

Allah Teâlâ cennet ehlinin dış süslerinin ipek ve atlastan olduğunu belirttikten sonra, «Rabları onlara tertemiz bir içecek içirmiştir.» buyuruyor. Onların içlerini kıskançlık, kin, hîle ve diğer rahatsız edici kötü huylardan temizlemiştir. Nitekim Ebu Tâlib oğlu Ali'den daha önce naklettiğimiz bir rivâyette o, şöyle der: Cennet ehli cennetin kapısına geldiklerinde, orada iki çeşme görürler. Sanki kendilerine ilhâm edilmiş gibi birinden su içerler. Ve hemen Allah Teâlâ onların içlerindeki rahatsız edici şeyleri giderir. Diğerinden de yıkanırlar. Böylece üzerlerine nimetin parlaklığı ve sevinci sirâyet eder.

«İşte bu, sizin işlediklerinize karşılık oldu. Sa'yiniz meşkûr olmuştur.» Onlara ikrâm ve ihsân edilerek böyle denilir. Tıpkı diğer âyetlerde buyurulduğu gibi: «Geçmiş günlerde peşînen işlediklerinize karşılık âfiyetle yeyin, için.» (Hâkka, 24) ve «Yapmakta olduklarınızdan dolayı mîrâsçısı kılındığınız cennet, işte budur, diye seslenilir.» (A'râf, 43).

«Sa'yiniz meşkûr olmuştur.» Allah sizin az bir çabanıza karşılık pek çok ikrâmda bulunmuştur.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنزِيلًا ﴿٢٣﴾ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كَفُورًا ﴿٢٤﴾ وَاذْكُرِ اسْمَ
رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٢٥﴾ وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا ﴿٢٦﴾ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ
وَيَذَرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا ﴿٢٧﴾ نَّحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ وَإِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَا أَمْثَالَهُمْ تَبْدِيلًا
﴿٢٨﴾ إِنَّ هَٰذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَن شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿٢٩﴾ وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا
حَكِيمًا ﴿٣٠﴾ يُدْخِلُ مَن يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٣١﴾

23 — Muhakkak ki Kur'ân'ı sana indiren Biziz Biz.

24 — Öyleyse Rabbının hükmüne sabret ve onlardan hiç bir günâhkâra veya inkârcıya itâat etme.

25 — Sabah akşam Rabbının adını zikret.

26 — Geceleyin O'na secde et. Ve geceleri uzun uzun O'nu tesbîh et.

27 — Doğrusu bunlar, çabucak geçeni severler de, o çetin günü arkalarına bırakırlar.

28 — Biz yarattık onları ve mafsallarını da Biz pekiştirdik. Dilersek onları, benzerleri ile değiştiriveririz.

29 — Şüphesiz ki bu, bir öğüttür. Dileyen Rabbına bir yol tutar.

30 — Allah dilemedikçe, siz dileyemezsiniz. Muhakkak ki Allah; Alîm, Hakîm olandır.

31 — Dilediğini rahmetine girdirir. Zâlimlere, işte onlara; elem verici bir azâb hazırlamıştır.

Kur'ân'ı İndiren Biziz Biz

Allah Teâlâ Rasûlüne indirdiği yüce Kur'ân'la ona verdiği nimet ve ihsânı zikrettikten sonra, buyuruyor ki: «Öyleyse Rabbının hükmüne sabret.» Sana Kur'ân'ı indirmekle nasıl ikrâmda bulundu isem, onun hüküm ve takdîrine de sabret. Ve bil ki; o, en güzel tedbîri ile seni yö-

netip idâre edecektir. «Ve onlardan hiç bir günâhkâra veya inkârcıya itâat etme.» Eğer seni, sana indirilen gerçekten geri döndürmeye çalışırlarsa; kâfirlere ve münâfıklara itâat etme. Sen, yalnızca Rabbından sana indirileni teblîğ et, Allah'a tevekkül et. Çünkü seni insanlardan koruyacak olan Allah'tır. Günâhkâr, fiillerinde kötülüklere dalmış olan fâsık kimsedir. İnkârcı ise kalbiyle küfreden kişidir.

«Sabah, akşam Rabbının adını zikret.» Günün başından sonuna kadar.

«Geceleyin O'na secde et. Ve geceleri uzun uzun O'nu tesbîh et.» Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir: «Geceleyin yalnız sana mahsûs olmak üzere, teheccüd namazı kıl. Umulur ki, Rabbın seni, öğülmüş bir makâma gönderiverir.» (İsrâ, 79) Ve yine «Ey örtüsüne bürünen; gecenin birazı müstesnâ kalk. Yarısında veya ondan biraz eksilt, yahut biraz artır ve Kur'ân'ı yavaş yavaş oku.» (Müzzemmil, 1-4).

Müteâkıben Allah Teâlâ dünya sevgisi ve dünyaya ikbâl edip ona kapılanıp âhiret diyârını arkalarına atanları ve benzeri kâfirleri kınayarak buyuruyor ki: «Doğrusu bunlar, çabucak geçeni severler de, o çetin günü arkalarına bırakırlar.» Kıyâmet gününü. «Biz yarattık onları ve mafsallarını da. Biz pekiştirdik.» İbn Abbâs, Mücâhid ve bir başkası, mafsallarını anlamını verdiğimiz (اسرهم) kelimesine, yaratılışları anlamını vermişlerdir. «Dilersek onları, benzerleri ile değiştiririz.» Dilersek onları kıyâmet günü yeniden diriltir, yeni bir yaratılışla yaratır ve benzerleriyle değiştiririz. Bu ifâde ilk doğuşa ve tekrâr dönüşe delil niteliğindedir. İbn Zeyd ve İbn Cerîr Taberî: «Dilersek onları, benzerleri ile değiştiririz.» kavline şöyle mânâ vermişlerdir: Dilersek onlardan başka bir kavim getiririz. Tıpkı Allah Teâlâ'nın şu kavillerinde olduğu gibi: «Dilerse sizi yok edip yeni bir halk getirir. Ve bu, Allah için hiç de güç değildir.» (İbrâhîm, 19-20), «Ey insanlar, o dilerse sizi götürür de yerinize başkalarını getirir. Allah buna kâdirdir.» (Nisâ, 133)

«Şüphesiz ki bu (sûre), bir öğüttür. Dileyen Rabbına bir yol tutar.» Gidilecek bir yol. Dileyen, Kur'ân'ın hidâyetine ve yoluna uyar. Tıpkı Allah Teâlâ'nın şu kavlinde buyurduğu gibi: «Ne olurdu sanki; onlar Allah'a, âhiret gününe inanmış ve Allah'ın verdiği rızıklardan riyâsızca infâk etmiş olsalardı. Allah, onları çok iyi bilendir.»

«Allah dilemedikçe, siz dileyemezsiniz.» Hiç bir kimse kendini doğru yola sevkedemez, îmâna girdiremez ve kendisi için bir fayda elde edemez. Ancak Allah dilerse olur. «Muhakkak ki Allah; Alîm, Hakîm olandır.» Kimin hidâyeti hak ettiğini bilir ve ona hidâyeti kolaylaştırır, sebeplerini hazırlar. Kimin de azgınlığı hak ettiğini bilir, onu hidâyetten yüz çevirtir. Erişilmez hikmet ve ezici huccet O'nundur. Bu sebeple: «Muhakkak ki Allah; Alîm, Hakîm olandır.» buyuruyor.

«Dilediğini rahmetine girdirir. Zâlimlere, işte onlara; elem verici bir azâb hazırlamıştır.» Dilediğini hidâyete götürür, dilediğini sapıtır. Hidâyete götürdüğünü sapıtacak, sapıttığını da hidâyete götürecek hiç bir kimse yoktur.

İNSÂN SÛRESİNİN SONU

MÜRSELÂT SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

Buhârî der ki: Bize Ömer İbn Hafs İbn Ğıyâs... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; o, şöyle demiş: Biz Minâ'da bir mağarada Rasûlullah ile birlikte bulunuyorduk ki; o esnâda Mürselât sûresi indirildi. O, okuyor ben de onun ağzından belliyordum. Ağzı hâlâ onun yaşlığı ile doluydu ki, o sırada üzerimize bir yılan atladı. Rasûlullah (s.a.); onu öldürün, dedi. Biz onun üzerine koştuğumuzda, kaçtı. Rasûlullah (s.a.) bu sebeple buyurdu ki: Siz onun şerrinden korunduğunuz gibi o da sizin şerrinizden korundu. Müslim bu hadîsi A'meş tarîkiyle rivâyet etmiştir, İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Süfyân İbn Uyeyne... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; annesi Rasûlullah (s.a.)ın akşam namazında Mürselât sûresini okuduğunu işitmiş. Mâlik'in Zührî kanalıyla... İbn Abbâs'tan naklettiği rivâyette de, Ümmü Fadl; Rasûlullah'ın Mürselât sûresini okuduğunu işittim, demiştir. Mâlik de... İbn Abbâs'tan nakleder ki; annesi Ümmü Fadl onun Mürselât sûresini okuduğunu duymuş ve demiş ki: Yavrucuğum, bu sûreyi okumakla bana bir şeyleri hatırlattın. Bu, Rasûlullah (s.a.)tan duyduğum son sûredir. Onu akşam namazında okuyordu. Buhârî ve Müslim de bu rivâyeti Mâlik kanalıyla... İbn Abbâs'tan naklederler.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا ﴿١﴾ فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًا ﴿٢﴾ وَالنَّاشِرَاتِ نَشْرًا ﴿٣﴾ فَالْفَارِقَاتِ فَرْقًا ﴿٤﴾ فَالْمُلْقِيَاتِ
ذِكْرًا ﴿٥﴾ عُذْرًا أَوْ نُذْرًا ﴿٦﴾ إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ ﴿٧﴾ فَإِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ ﴿٨﴾ وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ

﴿٩﴾ وَإِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْ ﴿١٠﴾ وَإِذَا الرُّسُلُ أُقِّتَتْ ﴿١١﴾ لِأَيِّ يَوْمٍ أُجِّلَتْ ﴿١٢﴾ لِيَوْمِ الْفَصْلِ ﴿١٣﴾ وَمَا
أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ ﴿١٤﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٥﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Andolsun birbiri ardınca gönderilenlere,
2 — Şiddetle esip koştukça koşanlara,
3 — Veya yaydıkça yayanlara.
4 — Böylece ayırdıkça ayıranlara,
5 — Zikri getirenlere,
6 — Ma'zeret veya uyarı için.
7 — Size va'dedilen mutlakâ olacaktır.
8 — Yıldızlar söndürüldüğü zaman.
9 — Gök yarıldığı vakit.
10 — Dağlar atıldığı zaman.
11 — Peygamberlerin vakti geldiği zaman.
12 — Hangi güne ertelenmişti?
13 — Hüküm gününe,
14 — Hüküm gününü hangi şey bildirdi sana?
15 — Ogün; yalanlayanların vay haline.

Gök Yarıldığında

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Ebu Hüreyre'nin, «Birbiri ardınca gönderilenler.» kavlinden maksad, meleklerdir dediğini nakletti. Mesrûk, Ebu Duhâ, Mücâhid, rivâyetlerden birinde Süddî ve Rebî' İbn Enes'ten de böylece rivâyet edilmiştir. Ebu Sâlih ise bunun peygamberler demek olduğunu bildirir. Ondan nakledilen bir rivâyette bunun melekler demek olduğu bildirilmiştir. Ebu Sâlih; «Şiddetle esip koştukça koşanlar» ve «Yaydıkça yayanlar» ve «Ayırdıkça ayıranlar» kavillerine de melekler diye mânâ vermiştir. Sevrî... Ebu'l-Ubeydeyn'den nakleder ki; o, ben Abdullah İbn Mes'ûd'a «Birbiri ardınca gönderilenlere» kavlini sordum da, o rüzgârdır, dedi. Aynı şekilde «Yaydıkça yayanlar» kavlinin de rüzgâr anlamına geldiğini söylemiştir. İbn Abbas, Mücâhid, Katâde ve bir rivâyette de Ebu Sâlih böyle demişlerdir. İbn Cerîr Taberî burada «Birbiri ardınca gönderilenler» kavli ile, bilinen şekilde gönderilen meleklerin mi, yoksa atların ard arda gelişi gibi birbirini izleyenlerin mi veya yavaş yavaş esen rüzgârın mı kasdedildiğini kestiremediğini

bildirir. Ancak «Şiddetle esip koştukça koşanlara» kavlinin, rüzgârlar anlamına geldiğinin kesin olduğunu ifâde eder. Nitekim Abdullah İbn Mes'ûd ve onu izleyenler böyle demişlerdir. Ali İbn Ebu Tâlib ve Süddî de böyle demiştir. Daha önce geçtiği gibi. İbn Cerîr Taberî «Yaydıkça yayanlar» kavli ile, meleklerin mi, yoksa rüzgârın mı kasdedildiği konusunda bir şey söyleyememiştir. Ebu Sâlih ise «Yaydıkça yayanlar» kavlinden maksad; yağmurdur, der.

Zâhir olan «Birbiri ardınca gönderilenler» kavlinden maksad rüzgâr olmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ: «Rüzgârları da aşılayıcı olarak gönderdik.» (Hicr, 22) buyuruyor. Ve yine bir başka âyette de buyuruyor ki: «O'dur ki rahmetinin önünde rüzgârı müjdeci olarak gönderir.» (A'râf, 57). Buradaki birbiri ardınca gönderilenlerden maksad rüzgârlardır. Çünkü rüzgâr sesli esince araplar, rüzgâr esti anlamına (عصفت الريح) ifadesini kullanırlar. «Yaydıkça yayanlar» kavlinden de maksad; rüzgârlardır. Çünkü rüzgârlar gökyüzünde bulutları Azîz ve Celîl olan Rabbın isteği doğrultusunda yaymaktadırlar.

«Böylece ayırdıkça ayıranlara, zikri getirenlere, ma'zeret veya uyarı için.» Bunlarla kasdolunanlar da meleklerdir. İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Mesrûk, Mücâhid, Katâde, Rebî' İbn Enes, Süddî ve Sevrî böyle demişlerdir. Bu anlamda ihtilâf yoktur. Çünkü melekler hak ile bâtılın, hidâyet ile sapıklığın, halâl ile harâmın arasını ayıran Allah'ın emrini peygamberlere indirirler. Peygamberlere getirdikleri vahiyde, halkın ma'zeretini ortadan kaldıracak ve emre muhâlefet ettikleri takdîrde onları Allah'ın azâbıyla uyaracak husûslar yer almaktadır.

«Size va'dedilen mutlakâ olacaktır.» Yukarıdan beri kasem harfleriyle yemîn edilen gerçek budur. Kıyâmetin kopması, sûr'un üflenmesi, bedenlerin diriltilmesi, öncekilerin ve sonrakilerin bir yerde toplanması, her amel sâhibinin ameli, hayır ise hayırla, şer ise şerle mükâfâtlandırılması husûsunda size vaadedilenlerin hepsi mutlakâ ve muhakkak gerçekleşecektir.

«Yıldızlar söndürüldüğü zaman.» Işığı gittiği zaman. Tıpkı Tekvîr sûresindeki gibi: «Yıldızlar düşüp söndüğü zaman.» (Tekvîr, 2). Ve İnfitâr sûresindeki gibi: «Yıldızlar dağılıp döküldüğü zaman.» (İnfitâr, 2).

«Gök yarıldığı vakit.» Gök parçalanıp, yarılıp, her tarafı birbirinden ayrılıp çevreye dağıldığı zaman.»

«Dağlar atıldığı zaman.» Hiç bir iz kalmamacasına kaybolup gittiği zaman. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: «Ve sana dağlardan sorarlar. De ki: Rabbım, onları ufalayıp savuracak. Yerlerini düz, kuru bir toprak haline getirecek. Orada ne bir çukur, ne de bir tümsek göreceksin.» (Tâhâ, 105-107) ve «Bir gün dağları yürütürüz de sen, yeri dümdüz görürsün. Hiç birini bırakmaksızın toplarız onları.» (Kehf, 47).

«Peygamberlerin vakti geldiği zaman.» Avfî, İbn Abbâs'tan nakle-

der ki, o; peygamberler toplandığı zaman, diye mânâ vermiştir. Bu Allah Teâlâ'nın: «Allah'ın peygamberleri topladığı gün,» (Mâide, 109) kavli gibidir. Mücâhid ise; süresi belirlendiği vakit, diye mânâ vermiştir. Sevrî, Mansûr kanalıyla İbrâhîm'den nakleder ki; o, (أقتت) kelimesine; va'dedildiği zaman, diye mânâ vermiştir. Ve sanki o bu âyeti şu âyet gibi tefsîr etmektedir: «Yer, Rabbının nûruyla aydınlandı, kitâb konuldu, peygamberler ve şâhidler getirildi. Onlara haksızlık yapılmadan aralarında hak ile hükmolundu.» (Zümer, 69).

«Hangi güne ertelenmişti? Hüküm gününe. Hüküm gününün ne olduğunu hangi şey bildirdi sana? O gün yalanlayanların vay haline.» Allah Teâlâ buyuruyor ki: Peygamberler hangi güne ertelenmiş ve işleri geciktirilmiştir? Kıyâmetin kopacağı güne. İbrâhîm sûresinde buyurulduğu gibi: «Sakın, Allah'ın peygamberlerine va'dinden cayacağını sanma. Muhakkak Allah; Azîz'dir, intikâm sâhibidir. O gün; yer başka bir yerle değiştirilir. Gökler de başka göklerle. Ve onlar, Vâhid ve Kahhâr olan Allah'ın huzûruna çıkarlar.» (İbrâhîm, 47-48). İşte o gün; hüküm günüdür. Sonra Allah Teâlâ bu hüküm gününün önemini büyüterek: «Hüküm gününü hangi şey bildirdi sana? O gün yalanlayanların vay haline.» buyuruyor. Yarın başlarına gelecek Allah'ın azâbından vay onlara. Daha önce vay anlamına gelen «veyl» kelimesinin cehennemde bir vâdî olduğuna dâir hadîsi zikretmiştik. Bu hadîs sahîh olmayabilir de.

أَلَمْ نُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْآخِرِينَ ﴿١٧﴾ كَذَٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿١٨﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ
لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٩﴾ أَلَمْ نَخْلُقكُّم مِّن مَّاءٍ مَّهِينٍ ﴿٢٠﴾ فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ ﴿٢١﴾ إِلَىٰ قَدَرٍ مَّعْلُومٍ ﴿٢٢﴾ فَقَدَرْنَا
فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ ﴿٢٣﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٤﴾ أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا ﴿٢٥﴾ أَحْيَاءً وَأَمْوَاتًا ﴿٢٦﴾
وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ شَامِخَاتٍ وَأَسْقَيْنَاكُم مَّاءً فُرَاتًا ﴿٢٧﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٨﴾

16 — Öncekileri Biz helâk etmedik mi?

17 — Ardından sonrakileri de onların arkasına takacağız.

18 — İşte Biz, böyle yaparız suçluları.

19 — O gün, yalanlayanların vay haline.

20 — Sizi bayağı bir sudan, Biz yaratmadık mı?

21 — Onu sağlam bir yere yerleştirdik.

22 — Belli bir süreye kadar.

23 — Bunu Biz takdîr ettik, ne güzel takdîr edenleriz Biz.

24 — Vay haline o gün yalanlayanların.

25 — Biz, yeryüzünü toplantı mahalli kılmadık mı?

26 — Ölülere de, dirilere de.

27 — Orada yüksek ve sâbit dağlar var edip, tatlı sular içirmedik mi size?

28 — Vay haline o gün yalanlayanların.

İşte Biz Böyle Yaparız Suçluları

«Öncekileri biz helâk etmedik mi?» Yani daha önceden gelen peygamberlere muhâlefet edip yalanlayanları biz helâk etmedik mi? Sonra «Ardından sonrakileri (ötekileri) de bunların arkasına takacağız.» Onlara benzeyenleri. «İşte Biz, böyle yaparız suçluları. Vay haline o gün yalanlayanların.» İbn Cerîr Taberî başkalarına kelimesine; onlara benzeyenlere, diye mânâ vermiştir.

Müteâkıben Allah Teâlâ mahlûkâtı yaratma lutfunu belirterek yeniden meydana getirmeye muktedir olduğunu bildiriyor ve: «Sizi bayağı bir sudan, Biz yaratmadık mı?» buyuruyor. Azîz ve Celîl olan yaratıcının kudretine nisbetle bayağı, zayıf ve güçsüz olan bir sudan. Nitekim Yâsîn sûresinde Büsr İbn Cahhâş'tan nakledilen hadîste Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğu belirtilmişti: Ey âdemoğlu, Ben seni şunun gibisinden yarattığım halde Beni âciz mi kılacağını sanırsın.

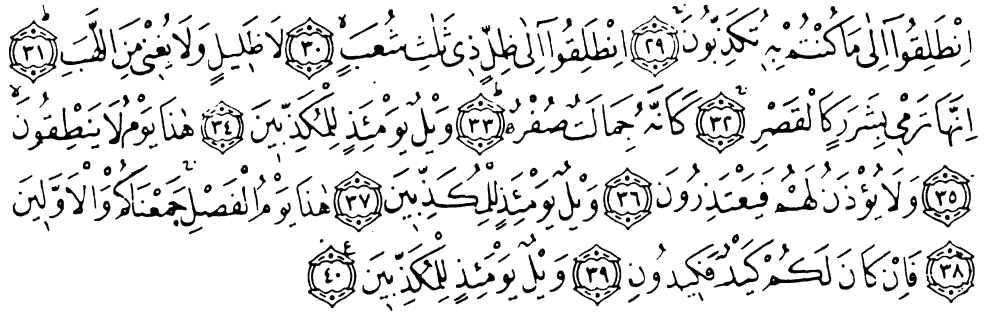
«Onu sağlam bir yere yerleştirdik.» Rahme. Rahim erkekle kadının suyunun yerleştiği yerdir ve buna uygun şekilde yaratılmıştır. Kendisine emânet edilen suyu koruyacak özelliktedir.

«Belli bir süreye kadar» Altı ayla, dokuz ay arasında belirlenmiş olan bir süreye kadar. «Bunu Biz takdîr ettik, ne güzel takdîr edenleriz Biz. Vay haline o gün yalanlayanların.»

«Biz, yeryüzünü toplantı mahalli kılmadık mı? Ölülere de, dirilere de.» İbn Abbâs (كِفَاتاً) kelimesinin, gizleme anlamına geldiğini bildiriyor. Mücâhid ise; ölüyü gizler ve hiç bir tarafı görülmez, diye mânâ verir. Şa'bî ise; içi ölülerinize, dışı da dirilerinize, diye mânâ vermiştir. Mücâhid ve Katâde de böyle derler.

«Orada yüksek ve sâbit dağlar var edip, tatlı sular içirmedik mi size?» Yeryüzünün sarsılıp oynamaması için ağırlıklarıyla tutan dağlar ve bulutlardan süzülüp gelen veya yeryüzündeki kaynaklardan coşup akan tatlı sular yaratmadık mı?

«Vay haline o gün yalanlayanların.» Allah'ın azametine delâlet eden bunca yaratıkları düşünüp te hâlâ yalan ve küfürde ısrâr edenlere yazıklar olsun, yazık onlara.

29 — Varın yalanlayıp durduğunuz şeye gidin.
30 — Üç kollu gölgeye gidin.
31 — Gölge yapmaz ve alevden korumaz.
32 — O, her biri bir saray gibi kıvılcımlar atar.
33 — Ve her biri sanki birer sarı erkek devedir.
34 — Vay haline o gün yalanlayanların.
35 — Bu, onların konuşamayacakları gündür.
36 — Onlara izin de verilmez ki özür dilesinler.
37 — Vay haline o gün yalanlayanların.
38 — İşte bu, sizleri ve öncekileri topladığımız hüküm günüdür.
39 — Eğer Bana karşı bir düzeniniz varsa; onu hemen kurun.
40 — Yalanlayanların o gün vay haline.

Vay Haline O Gün Yalanlayanların

Allah Teâlâ; öldükten sonra dirilmeyi, cezâyı, cenneti ve cehennemi yalanlayan kâfirlere hitâb ederek kıyâmet günü onlara şöyle denileceğini bildiriyor: «Varın yalanlayıp durduğunuz şeye gidin. Üç kollu gölgeye gidin.» Yani cehennem ateşine. Cehennem ateşinin alevine. Alev yükselip de üstünden dumanlar çıktığında onun şiddet ve kuvveti üç kola ayrılır. «Gölge yapmaz ve alevden korumaz.» Aleve mukâbil olan dumanın gölgesi ne gerçek gölgeliktir, ne de kişiyi alevin kucağından korur.

«O, her biri bir saray gibi kıvılcımlar atar.» Alevinden uçuşan kı-

vılcımlar saraylar gibidir. İbn Mes'ûd; kaleler gibi, der. İbn Abbâs, Katâde, Mücâhid, Mâlik ile Zeyd İbn Eslem ve başkaları bunun ağaç kütüğü gibi demek olduğunu, naklederler.

«Ve her biri sanki birer sarı erkek devedir.» Mücâhid, Hasan, Katâde ve Dahhâk bunun siyah deve gibi, demek olduğunu bildirir. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercih eder. İbn Abbâs, Mücâhid ve Saîd İbn Cübeyr ise bunun gemi ipleri gibi, demek olduğunu söyler. İbn Abbâs'tan; bakır parçaları gibi, anlamına geldiğini söylediği nakledilir.

Buhârî der ki: Bize Amr İbn Ali... Abdurrahmân İbn Âbis'ten nakletti ki; o, İbn Abbâs'ın bu âyete şöyle mânâ verdiğini bildirmiş: Biz ağaca üç adım tırmanır ve onu kış için kaldırırdık. Buna da (القصر) adını verirdik. «Her biri sanki erkek devedir.» kavlindeki (جمالات صفر) ifâdesi gemi ipleri anlamınadır. Bunlar toplanınca orta boylu kişiler gibi olurlar.

«Vay haline o gün yalanlayanların.Bu, onların konuşamayacakları gündür.» Orada, o günde hiç söz edemezler. «Onlara izin de verilmez ki özür dilesinler.» Konuşmaya güçlerinin yetmeyeceği gibi, özür dilemeleri için kendilerine izin de verilmez. Bilakis aleyhlerinde huccet kâim olmuş ve zulmetmelerinden dolayı, haklarında azâb sözü gerçekleşmiştir, artık konuşamazlar. Kıyâmet günündeki duruşlar, muhtelif halleri ve sahneleri içerir. Allah Teâlâ bazan bir halden bazan diğer halden haber vermektedir ki bu, o günün şiddetinin sarsıntısını gösterir. Bu sebeple sözün her bölümünün sonunda «Vay haline o gün yalanlayanların» denilmektedir.

«İşte bu, sizleri ve öncekileri topladığımız hüküm günüdür. Eğer Bana karşı bir düzeniniz varsa; onu hemen kurun.» Bu ifâde Yaratıcıdan kullarına sesleniştir. «Sizleri ve öncekileri topladığımız hüküm günüdür.» Onların hepsini kudretiyle bir tepede toplamış ve çağırıyı kendilerine işittirmiş, gözleri üzerlerine dikmiştir. «Eğer Bana karşı bir düzeniniz varsa; onu hemen kurun.» Bu, şiddetli bir tehdîd ve kuvvetli bir azardır. Eğer Benim kabzamdan kurtulmaya gücünüz yetiyorsa ve hükmümden kaçabilecekseniz, yapın. Çünkü buna aslâ gücünüz yetmez. Rahmân sûresinde buyurulduğu gibi: «Ey cinler ve insanlar topluluğu, göklerin ve yerin çevresinden geçip gitmeye gücünüz yetiyorsa geçip gidin. Ama üstün bir güç olmadan geçemezsiniz.» (Rahmân, 33). Hûd sûresinde ise buyuruyor ki: «Ve siz ona bir şey yapamazsınız.» (Hûd, 57) Hadîs-i şerîf'te de şöyle buyurulur: Ey kullarım; sizin faydanız Bana erişmez ki fayda veresiniz. Zararınız da ulaşmaz ki zarar veresiniz.

İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ali İbn Münzir... Ebu Abdullah el-Cebelî'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben Kudüs'e geldiğimde Ubâde İbn Sâmit, Abdullah İbn Amr ve Kâ'b el-Ahbâr'ın Kudüs'teki mukaddes evden söz ettiklerini gördüm. Ubâde İbn Sâmit dedi ki: Kıyâmet günü

olduğunda Allah, öncekileri ve sonrakileri bir tepede toplar. Onlara göz ilişir ve çağrı duyurulur. Allah Teâlâ der ki: «İşte bu, sizleri ve öncekileri topladığımız hüküm günüdür. Eğer Bana karşı bir düzeniniz varsa; onu hemen kurun.» Bugün Benden hiç bir inâdçı zorba ve aşağılık şeytân kurtulamaz. Abdullah İbn Amr dedi ki: O gün bize şöyle denildiğini işittik: Cehennemden bir boyun çıkar ve etrâfa dağılır. Halkın ortasına gelince; ey insanlar, ben üç kişi için gönderildim, der. Babanın çocuğunu, kardeşin kardeşi tanıdığından onu daha iyi tanırım. Hiç bir engel onu benden uzaklaştıramaz ve hiç bir gizleyici onu benden saklayamaz. Bunlar Allah ile birlikte başka tanrı edinenler, inâdçı her zorba ve kovulmuş her şeytândır. Onların üzerine abanır ve onları yakalayıp hesâbtan kırk yıl önce cehenneme fırlatır.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي ظِلَالٍ وَعُيُونٍ ﴿٤١﴾ وَفَوَاكِهَ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٤٢﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٤٤﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٥﴾ كُلُوا وَتَمَتَّعُوا قَلِيلًا إِنَّكُمْ
مُجْرِمُونَ ﴿٤٦﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ ﴿٤٨﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ
لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٠﴾

41 — Muhakkak ki müttakîler, gölgeliklerde ve pınarlardadırlar.

42 — Ve canlarının istediğinden meyveler.

43 — İşlediklerinize karşılık âfiyetle yeyin, için.

44 — Şüphesiz ki Biz, ihsân edenleri böyle mükâfâtlandırırız.

45 — Vay haline o gün yalanlayanların.

46 — Yeyin ve biraz eğlenin. Doğrusu sizler suçlularsınız.

47 — Vay haline o gün yalanlayanların.

48 — Onlara; rükû' edin, denildiği zaman, rükû'a varmazlar.

49 — Vay haline o gün yalanlayanların.

50 — Bundan sonra artık hangi söze inanacaklar?

Allah Teâlâ farzları edâ edip harâmları terkederek kendisine ibâdet eden müttakî kullarından bahisle, onların kıyâmet günü cennet-

lerde ve çeşmelerde olacağını bildiriyor. Pis kokulu dumanların gölgesinde olan o eşkiyâya mukâbil muttakîler «Gölgeliklerde ve pınarlardadırlar. Ve canlarının istediğinden meyveler.» İstedikleri zaman hazır bulacakları türlü meyveler onlarındır. «İşlediklerinize karşılık âfiyetle yeyin, için.» Onlara ihsân kabîlinden böyle denir. Ve müteâkıben Allah Teâlâ yeni bir haberi bildiriyormuşcasına buyuruyor ki: «Şüphesiz ki Biz, ihsân edenleri böyle mükâfâtlandırırız.» Güzel amel yapanların katımızdaki mükâfâtı işte böyledir. «Vay haline o gün yalanlayanların.»

«Yeyin ve biraz eğlenin. Doğrusu sizler suçlularsınız.» Bu, kıyâmet gününü yalanlayanlara hitâbdır. Allah Teâlâ azâb ve tehdîd emriyle onlara emrederek «Yeyin ve biraz eğlenin.» buyuruyor. Çok kısa bir süre eğlenin. «Doğrusu sizler, suçlularsınız.» Daha önce zikredilen cehennem ateşine sürükleneceksiniz. «Vay haline o gün yalanlayanların.» Allah Teâlâ'nın bir başka âyette buyurduğu gibi: «Onları az bir süre geçindirir, sonra da katı bir azâba sürükleriz.» (Lokmân, 24). Yûnus sûresinde de şöyle buyurmaktadır: «De ki: Allah hakkında yalan uyduranlar hiç şüphesiz felâh bulmayacaklardır. Dünyada biraz faydalanma vardır. Sonra dönüşleri Bizedir. Sonra Biz de küfreder olmalarından dolayı onlara şiddetli azâbı tattıracağız.» (Yûnus, 69-70).

«Onlara; rükû' edin, denildiği zaman, rükû'a varmazlar.» Bu bilgisiz kâfirlere; cemâatla beraber namaz kılmaları söylendiğinde, büyüklenip kibirlenirler ve namaz kılmazlar. Bu sebeple Allah Teâlâ «Vay haline o gün yalanlayanların.» buyuruyor.

«Bundan sonra artık hangi söze inanacaklar?» Bu Kur'ân'a inanmadıklarına göre, artık hangi söze inanacaklardır? Tıpkı Allah Teâlâ'nın şu kavli gibi: «Allah'tan ve O'nun âyetlerinden sonra artık hangi söze inanırlar?» (Câsiye, 6) İbn Ebu Hâtim der ki: Bize İbn Ebu Ömer... İsmâîl İbn Uleyye'den nakletti ki, o; bir çöl bedevîsinin Ebu Hüreyre'nin şu hadîsi rivâyet ettiğini duydum, dediğini işittim demiştir: Mürselât sûresini okuyan kimse, «Bundan sonra artık hangi söze inanacaklar?» âyetini okuyunca; Allah'a ve O'nun indirdiğine îmân ettim, desin. Bu hadîs daha önce Kıyâmet sûresinde de geçmişti.

MÜRSELÂT SÛRESİNİN SONU